

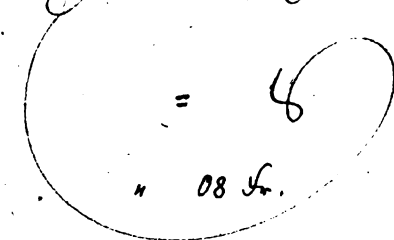
~~Autenbach, 1786.~~

A 31 ~~32~~

Die Länge Hypallatius quierke in Granitsteinen gegossen.

Tur. is.

302^c

gravina

Juveni praestantissimo
ad doctrinae haud vulgaris laudes
rectissima via contendenti
neque minus pietatis studio
sibi que hiis & aliis nominibus longe
carissimo

Salutem propriam & quaeris bona
ad studiorum & humanitatis & gravioris
jurisprudentiae curriculum
feliciter absolvendum vitamque
absque ulla offensa agendam
facientia

Kalendis Januariis an. MDCCCLXXXVI
ex animo apprecatur

hic elegantioris tureconsulti librum
strenae loco mittit

Georgius Christianus Crollius
historiographus Bypontinus
Gymn. III. R. Prof.

Interdum non auctoritatem
suffragium

JANI VINCENTII GRAVINÆ,
J^Cti,
ORIGINUM
JURIS CIVILIS

LIBER I. ET II.
AD
CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

S E U
O P E R U M
T O M U S I.

EDITIO NOVISSIMA

AD
NUPERAM NEAPOLITANAM EMENDATA
ET AUCTA.

—(S): (—————): (S)—

L I P S I Æ,
APUD JOH. FRIED. GLEDITSCHII B. FILIUM
ANNO M DCC XVII. J.

1717

Bayerische
Staatsbibliothek
München

JANI VINC. GRAVINÆ

JCti.

O P E R A

QVÆ EXTANT

O M N I A,

IN

TRES TOMOS

DIVISA.

BEATISSIME PATER.

QUæ tria bona sunt a divina providentia sum-
mis principibus ad optimum populorum re-
gimen attributa ; quæque sæpe in singulos
dispertita quidem adspiciuntur, in eundem vero colla-
ta raro memorantur ; ea omnia nos in te uno, CLE-
MENS MAXIME, intuemur ; ingentem rerum optime
gerendarum potestatem, cognitionem, & voluntatem :
quæ sicuti dissociatæ parum promovent, quia neque
potestas absque cognitione invenire, neque cognitio
absque voluntate capeffere meliora valet ; ita conjun-
ctæ nunc in SANCTITATE Tua, orbem terrarum
universum ad æternorum operum spem, haud imme-
rito, erexerunt. Vetus enim illa, & præclara de te opi-
nio ex beneficentia & prudentia tua, præclarisque fa-
ctis ubique diffusa, jam tanto crevit amplius, quanto
mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus hu-
manis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo,
vel ipsis veteribus Ecclesiæ sæculis inaudito, cum &

præteritas tuas laudes obrueris, & paræ gloriæ spem
 ceteris mortalibus abstuleris; nostram interea excel-
 forum actuum cupiditatem adeo dilatasti, ut ei explen-
 dæ, superatis jam ceteris, tutemet sis in posterum su-
 perandus; neque alium præter te competitorem, at-
 que æmulum laudum tuarum sis habiturus. Morta-
 les enim ita natura comparati sumus, ut cum nobis
 ipsis facile condonemus; ab aliis tamen semper mayo-
 ra contendamus. Cum igitur tu notas antea, usitatas-
 que virtutes cursu superioris temporis exegeris; & in
 creatione tua speciem pietatis adhuc ignotam e coele-
 stibus animi tui penetralibus emisseris; quid mirum, si
 nova semper & insueta, tuique propria, in posterum
 expectemus? Quod vix, ac ne vix quidem assecuturos
 a quoquam homine consideremus, nisi mirabile faci-
 nus abs te profectum, divinam vim actionibus tuis
 perpetuo excitandis, atque regendis in tuo pectore
 conditam indicaret. Talis enim tua fuit Pontificatus
 recusatio, ut nihil humani penitus in egregia illa mo-
 deratione animi deprehendatur. Neque enim cum sen-
 su modestiæ, metus hostium Christiani nominis admi-
 scebatur: non tyrannorum atrocitas, non Ecclesiæ ve-
 xatio, non pericula, non cædes, nulla strages, nulla sedi-
 tio, commotio nulla honorum fugam incitabat. Et ta-
 men ad culmen dignitatum omnium invitatus atque relu-
 ctans, moerore, ac tristitia squalidus, lacrymans & geme-
 bundus, e cubiculo ubi te condideras, velut ad crucem
 aliquam evocabaris: utpote de illorum numero, qui
 ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ὥς ἐπ' ἀγαθόν τι ἰόντες, ὁδὸς
 εὐπα-

εὐπαθήσαντες ἐν αὐτῷ ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀναγκῶν, καὶ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίοισιν ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν ὅδε ὁμοίοις. Dum enim amplissimi Patres ad te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad te a collegis omnibus Pontificatum maximum reciperes; tu illum ad seniores constantissime remittebas, unanimesque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin esses unice creandus, ambigeret, præter unum te, a cujus modestia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffusus viribus copiam suffragiorum undique te ambientium averteres, ac solus petitioni omnium repugnares; certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & iudicium inter te, ac Sacrum Senatum institutum, cœlestique sententia diremtum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quæ voluntatem pervicere tuam, ac te attinuere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione præsentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas persuasit, nunc in mirabili creatione tua, oculis prope, deprehenderimus. Quæ enim humana ope negotia illa, quæ, suapte natura, levi qualicunque aura vertuntur tamdiu constitissent, nisi vis divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexisset; eorumque suffragia, ne aliorum defleterent, totum illud gloriosissimum tibi, longum vero atque anxium ceteris mortalibus, triduum, admirabiliter sustinuisset? Quæ tum populi totius trepidatio fuit! Quæ sollicitudo bonorum! Quales angustiae doctorum ac piorum hominum! Quanta fluctuatio Ec-
cle:

clesiae universae: quæ dum retraheres manus a gub-
 ernaculo tibi porrecto, portum hic, illic scopulos; hac
 serenitatem, illac tempestatem prospectans; a te uni-
 ce petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque ali-
 unde, præter quam a divinò consilio procescit, ut ne-
 glecta opportune de Seniorum etiam sententia lege
 annaria, dignitate suprema ætatem antevenires. Cum
 enim superiorum Pontificum piis legibus, & exemplis
 abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem statim
 ab abscessu refluerent; florentem ætatem tuam Deus
 ad summam potestatem adduxit, ut imperii diuturni-
 tate, optimæ leges verterentur in mores, ac mala omnia
 tuarum continuatione virtutum, veluti longi tempo-
 ris præscriptione, in posterum tollerentur. Tu vero,
 non ut imperares, imperium accepisti; sed ut Ecclesiæ
 temporibus & legi divinæ servires. Etenim ut egre-
 gie Plato: τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἀρχὼν ἔπέφυκε τὸ
 αὐτῷ σύμφορον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ, ἀρχομένῳ.
 Omnes nimirum homines Deus Opt. Max. propter
 communis genitoris culpam, perpetuo labore damna-
 vit; sed sapientes hoc discrimine secrevit a ceteris,
 quod alios tantum sua; sapientes vero publicæ utili-
 tatis causa laborem suscipere voluit. Hoc autem onus
 ideo tibi subeundum præ ceteris erat, quod unus inter
 mortales absque ullis edictis, quæ irrita sunt, nisi vim
 habeant adjunctam, & absque vi, quæ nunquam abest
 a communi tristitia; sed ipso adspectu jucundissimo
 vitæ tuæ, ac priorum luce meritorum, labes eluere
 valeas Magistratum & Procerum, unde corruptio ma-
 nare

nare solet ad ceteros. Ac sola imago animi tui modo locata sublimius, & majoribus exprimenda in dies operibus, præsentis erit, & posterius censura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus natus petere auit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus literis; adolescentiam in Sacris & civilibus legibus; juventutem in jure integerrime, sanctissimeque dicundo; ac sequentem ætatem tribus Pontificibus dicatam in Ecclesia universa moderanda; totamque vitam in antiqua Sanctorum patrum disciplina cognoscenda, & undequaque imitanda sciat esse traditam? Quis vero inani, & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus graviores, & sublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem instituendum omnium temporum selectiora studia confluxere? Quem ab ineunte ætate latinam eloquentiam addiscentem Tulliani sæculi lux, & candor excoluit; cui ad græcas literas cupide progredienti, cum omnium inventorum, atque artium suarum copiis Academia universa, cumque Demostenea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui jurisprudentiam ab Antonini ætate, Theologiam a Theodosianis temporibus arripuit, omnesque doctrinas, atque artes e purioribus fontibus arcescivit. Eo cultu, atque severitate studiorum tecum ad Supremum Ecclesiæ fastigium reduce, non Principem literulas alentem videbimus, & argutias; sed Heroicorum temporum eruditionem, & Sapientiam suscitantem adspiciemus; Romanique juris

b

Maje-

Majestatem jamdiu obumbratam foro reddentem, & ad veteris Ecclesiæ pietatem, atque doctrinam nostratum criticorum religione, atque judicio expensam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia, revocatam, nova sermonis contagio pene profligavit. Quam sane morum atque bonarum artium felicitatem prope adspirare video, post quam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus, ut aut spes honorum eis deponenda sit, aut vetusta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hinc tu, Princeps humanissime; voti compos fies, & severitatem, quæ animum tuum a dominatu avertebat, effugies: moribus enim recta disciplina, & literarum cultura compositis delictorum, & vitiorum semina tandem extinguēs, ut severitate tibi non sit utendum, quoniam bonis dominaberis; poterisque clementissime, atque ex animi tui sententia imperare. Non enim clementia est parcere fontibus, quorum vita tot est in fontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum sepire criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga poenarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablati, quotidianam etiam vitæ occupant.

cupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium scientiam habes & usum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condecas, ut sensim delectati melioribus, deteriora sint relicturi: ac nec opinantes a sensibus jucunde decessuri ad honestatem. Itaque virtutibus illatis, vitia sine satellite, ac sine voce præconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, orisque majestas benignitate condita, suffusaque suaviter moribus, & sermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne fastum deprimet, & superbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contemptu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celsò, fulgentique de curru sibi videntur præferre fasces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinæ omnes animi tui dotes in universarum gentium utilitatem redundant; ii etiam, qui jampridem patrocínio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem: ut & ipsi pro virili aliquid publice prodesse cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuæ solius beneficentiæ debeo, per quam etiam ab INNOCENTII XII. benignitate publicum juris docendi munus accepi; animum induxi meum, ut privata quoque studia in commune adducerem, absolutis nuper tribus de originibus juris civilis libris, qui jam in lucem prodeunt sub auspicio SANCTITATIS TUAE: cui non modo ex infinita potestate, sub qua omnia subjiciuntur: sed privato etiam, & antiquo nexu labores mei sunt omnes obnoxii. Et si vero nostra sententiarum, & verborum inopia tanti,

Majestatem jamdiu obumbratam foro reddentem, & ad veteris Ecclesiæ pietatem, atque doctrinam nostratum criticorum religione, atque judicio expensam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia, revocatam, nova sermonis contagio pene profligavit. Quam sane morum atque bonarum artium felicitatem prope adspirare video, post quam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus, ut aut spes honorum eis deponenda sit, aut vetusta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hinc tu, Princeps humanissime, voti compos fies, & severitatem, quæ animum tuum a dominatu avertibat, effugies: moribus enim recta disciplina, & literarum cultura compositis delictorum, & vitiorum semina tandem extinguēs, ut severitate tibi non sit utendum, quoniam bonis dominaberis; poterisque clementissime, atque ex animi tui sententia imperare. Non enim clementia est parcere fontibus, quorum vita tot est in fontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum sepire criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga poenarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis, quotidianam etiam vitæ occupam-

cupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium scientiam habes & usum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condescacies, ut sensim delectati melioribus, deteriora sint relicturi: ac nec opinantes a sensibus jucunde decessuri ad honestatem. Itaque virtutibus illatis, vitia sine satellite, ac sine voce præconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, orisque majestas benignitate condita, suffusæque suaviter moribus, & sermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne fastum deprimet, & superbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contemptu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celsò, fulgentique de curru sibi videntur præferre fasces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinæ omnes animi tui dotes in universarum gentium utilitatem redundant; ii etiam, qui jampridem patrocínio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem: ut & ipsi pro virili aliquid publice prodesse cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuæ solius beneficentiæ debeo, per quam etiam ab INNOCENTII XII. benignitate publicum juris docendi munus accepi; animum induxi meum, ut privata quoque studia in commune adducerem, absolutis nuper tribus de originibus juris civilis libris, qui jam in lucem prodeunt sub auspicio SANCTITATIS TUAE: cui non modo ex infinita potestate, sub qua omnia subjiuntur: sed privato etiam, & antiquo nexu labores mei sunt omnes obnoxii. Et si vero nostra sententiarum, & verborum inopia tanti,

tamque Sapientissimi Pontificis luce sit indigna; materiae tamen gravitatem certe non adspernabere: tradimus enim primordia juris civilis, quæ si non proximum, at communem tamen habent cum Sacro jure fontem, nunc in æternam Ecclesiæ tranquillitatem e tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet seorsum a populis aliis, totum ut sit arte mira, & certa ratione deductum a naturali honestate, quæ divina est illa in omnium cordibus insculpta, inque animis inscripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium servatur ab omnibus illis nationibus, quæ cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem illius e remotiori memoria repetamus, Moysen ipsam haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus. Multa enim Ægyptii ab Hebræis, cum quibus versabantur, in suos vertere mores: cujus rei argumentum est suum abominatio, jejunia, & περιτομή, Herodoto teste, Ægyptiis etiam Sacerdotibus usurpata: quæ suo populo Moyses asserta, & ab alienis repetita retulit inscriptas ab se, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primæva jura petierunt, vel Phœnices Hebræis affines, ut multas Græciæ urbes condidere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus composuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Græciam attulere mores patrios, quibus multa hæserant ex hebraicis institutis. Quamobrem Cecrops, propter græcos mores Ægyptiis infitos, *Διούρις* appellabatur.

batur. Hinc non mirum si tot Hebraici juris vesti-
 gia in Romano inveniantur, ut utriusque populi le-
 ges, incerto auctore, inter se collatas habeamus.
 Quamobrem, emerfis Lotharii temporibus, post diu-
 turnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae cum
 illis cohaerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis,
 quæ sunt divini tantum juris, nihil fere aliud videan-
 tur, quam progressio, & germinatio juris civilis:
 quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNO-
 CENTIUS TERTIUS, GREGORIUS IX. INNO-
 CENTIUS IV. BONIFACIUS VIII. alique plurimi
 sua in juventute hauserant e Bononiensi plerique
 Schola, quæ tum celebrabatur, illudque de Summo
 Ecclesiæ Solio mortalibus præbuerunt; aut respon-
 dentes Episcopis, & Præsulibus Oracula Romana pe-
 tentibus; aut controversias, causasque definientes;
 aut constitutiones Ecclesiasticas pro re nata conden-
 tes. Quo magis confido TE hoc literarum genus
 complexurum benignius: &, qui animum habes
 non modo tuæ ditionis opulentia, sed ipsis etiam hu-
 manis necessitatibus longe majorem, quique occul-
 tis largitionibus literarum inopiam e re familiari
 tua sublevabas; eo majori munificentia cultum ve-
 rusti juris excitaturum, quod hæc studia longe au-
 ctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro
 caducis, & mortalibus bonis æterna, & saluberrima
 retribuent, conjunctam scilicet cum Romana erudi-
 tione justiciam, animumque Romanum. Quæ dum
 scriptis committimus, nunquam interea sensus de-

tamque Sapientissimi Pontificis luce sit indigna; materiæ tamen gravitatem certe non adspernabere: tradimus enim primordia juris civilis, quæ si non proximum, at communem tamen habent cum Sacro jure fontem, nunc in æternam Ecclesiæ tranquillitatem e tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet seorsum a populis aliis, totum ut sit arte mira, & certa ratione deductum a naturali honestate, quæ divina est illa in omnium cordibus insculpta, inque animis inscripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium servatur ab omnibus illis nationibus, quæ cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem illius e remotiori memoria repetamus, Moſen ipsam haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus. Multa enim Ægyptii ab Hebræis, cum quibus versabantur, in suos vertere mores: cujus rei argumentum est suum abominatio, jejunia, & περιτομή, Herodoto teste, Ægyptiis etiam Sacerdotibus usurpata: quæ suo populo Moſes asserta, & ab alienis repetita retulit inscriptas ab se, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primæva jura petierunt, vel Phœnices Hebræis affines, ut multas Græciæ urbes condidere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus composuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Græciam attulere mores patrios, quibus multa hæserant ex hebraicis institutis. Quamobrem Cecrops, propter græcos mores Ægyptiis infitos, ~~ἡρώης~~ *ἡρώης* appellabatur.

batur. Hinc non mirum si tot Hebraici juris vesti-
 gia in Romano inveniantur, ut utriusque populi le-
 ges, incerto auctore, inter se collatas habeamus.
 Quamobrem, emerſis Lotharii temporibus, poſt diu-
 turnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae cum
 illis cohaeruerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis,
 quae ſunt divini tantum juris, nihil fere aliud videan-
 tur, quam progreſſio, & germinatio juris civilis:
 quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNO-
 CENTIUS TERTIUS, GREGORIUS IX. INNO-
 CENTIUS IV. BONIFACIUS VIII. alique plurimi
 ſua in juventute hauſerant e Bononiensi plerique
 Schola, quae tum celebrabatur, illudque de Summo
 Eccleſiae Solio mortalibus praebuerunt; aut respon-
 dentes Episcopis, & Praeſulibus Oracula Romana pe-
 tentibus; aut controverſias, cauſasque definientes;
 aut conſtitutiones Eccleſiaſticas pro re-nata conden-
 tes. Quo magis confido TE hoc literarum genus
 complexurum benignius: &, qui animum habes
 non modo tuae ditionis opulencia, ſed ipsis etiam hu-
 manis neceſſitatibus longe majorem, quique occul-
 tis largitionibus literarum inopiam e re familiari
 tua ſublevabas; eo majori munificentia cultum ve-
 tuſti juris excitaturum, quod haec ſtudia longe au-
 ctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro
 caducis, & mortalibus bonis aeterna, & ſaluberrima
 retribuunt, conjunctam ſcilicet cum Romana erudi-
 tione juſtitiam, animumque Romanum. Quae dum
 ſcriptis committimus, nunquam interea ſenſus de-

tamque Sapientissimi Pontificis luce fit indigna;
 materiæ tamen gravitatem certe non adspernabere:
 tradimus enim primordia juris civilis, quæ si non pro-
 ximum, at communem tamen habent cum Sacro jure
 fontem, nunc in æternam Ecclesiæ tranquillitatem e
 tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id
 habet seorsum a populis aliis, totum ut sit arte mira,
 & certa ratione deductum a naturali honestate, quæ
 divina est illa in omnium cordibus insculpta, inque
 animis inscripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium
 servatur ab omnibus illis nationibus, quæ cum Im-
 perio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem
 humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem
 illius e remotiori memoria repetamus, Moſen ipsam
 haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus.
 Multa enim Ægyptii ab Hebræis, cum quibus versa-
 bantur, in suos vertere mores: cuius rei argumentum
 est suum abominatio, jejunia, & περιτομή, Herodoto
 teste, Ægyptiis etiam Sacerdotibus usurpata: quæ suo
 populo Moſes asserta, & ab alienis repetita retulit in-
 scriptas ab se, atque a DEO dictatas leges. Athenas
 autem, unde Romani primæva jura petierunt, vel Phœ-
 nices Hebræis affines, ut multas Græciæ urbes condi-
 dere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui
 eam urbem primi legibus composuerunt, primique
 imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Græ-
 ciam attulere mores patrios, quibus multa hæserant
 ex hebraicis institutis. Quamobrem Cecrops, pro-
 pter græcos mores Ægyptiis infitos, ~~ἱεροὺς~~ appella-
 batur.

batur. Hinc non mirum si tot Hebraici juris vesti-
 gia in Romano inveniantur, ut utriusque populi le-
 ges, incerto auctore, inter se collatas habeamus.
 Quamobrem, emerſis Lotharii temporibus, poſt diu-
 turnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae cum
 illis coaſuerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis,
 quæ ſunt divini tantum juris, nihil fere aliud videan-
 tur, quam progreſſio, & germinatio juris civilis:
 quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNO-
 CENTIUS TERTIUS, GREGORIUS IX. INNO-
 CENTIUS IV. BONIFACIUS VIII. alique plurimi
 ſua in juventute hauſerant e Bononiendi plerique
 Schola, quæ tum celebrabatur, illudque de Summo
 Eccleſiæ Solio mortalibus præbuerunt; aut respon-
 dentes Episcopis, & Præſulibus Oracula Romana pe-
 tentibus; aut controverſias, cauſasque defini-
 entes. Quo magis confido TE hoc literarum genus
 complexurum benignius: &, qui animum habes
 non modo tuæ ditionis opulencia, ſed ipſis etiam hu-
 manis neceſſitatibus longe majorem, quique occul-
 tis largitionibus literarum inopiam e re familiari
 tua ſublevabas; eo majori munificentia cultum ve-
 tuſti juris excitaturum, quod hæc ſtudia longe au-
 ctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro
 caducis, & mortalibus bonis æterna, & ſaluberrima
 retribuunt, conjunctam ſcilicet cum Romana erudi-
 tione juſtitiam, animumque Romanum. Quæ dum
 ſcriptis committimus, nunquam interea ſenſus de-

clinamus ab immortalibus dictis factisque tuis, unde longe majorem boni, & æqui scientiam, & usum colligemus, quam e mortuis monumentis vetustæ virtutis, quæ nunc longe clarior in tuis operibus reviviscit. Quibus contemplandis admirandisque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram absolutamque felicitatem id unum a DEO Opt. Maximo deprecem, ut per longam Te annorum seriem sospite atque superstiti, dimittar e vita.

Ad

AD CVPIDAM LEGUM JUVENTUTEM.

MIrari aliquando soleo, & mecum ipse reputare cur extremis hisce temporibus, quibus ceteroqui scientia, vel recens exoriuntur, vel veteres exuscitantur, vel adhuc incolumes ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis & nova quaedam reddatur vita doctis; una tamen Jurisprudencia, veluti damnata barbarie, sensim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio paulatim excludatur? An rude aliquod artificium est jus civile, cui nonnisi pinguiora ingenia se tradiderint? An usu, officioque suo juris ars est avara quaedam mundinatio verborum, & vocabulorum aucupium, evertendis aliorum fortunis, & patrimoniiis, ex judicum libidine, transferendis, institutum? An civilis doctrina, claris illa quidem profecta initiis, & a sublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperitorum, dinque sordide contrectata ita squallet; ut ab eo temporis vestigio, ad aetatem usque nostram, cultiora ingenia, suo fœditatis adpectu, rejecerit? An hoc denique studium questuosum est magis, quam gloriosum & illustre: atque ideo docti homines, qui suam opulentiam in abstinentia, & frugalitate collocant, cum hujusce artis premiis minima ducantur, ipsam etiam artem putant esse contemnendam? Imo vero nihil prorsus horum objici jurisprudentia potest. Quid enim ejus munere gravius, quo singulorum status, & bona proteguntur ab injuriis? Quid solidius præceptis, regulisque suis, quas hausitas ex honestate natura, non confuse congestas, proditasque temere; sed ratione, atque via traditas a majoribus fuisse didicimus? Etenim, si quam habet philosophia dignitatem, (habet autem hominum opinione maximam.) ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majestate continuerunt. Quidquid enim a Græcis philosophis de honesto, & justo; de finibus bonorum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica, questionibus infinite propositis, & ambitiosis magis, quam utilibus disputationibus effundebatur; totum collectum fuit a Jurisconsultis nostris, atque, nugis excussis, traductum in Urbem: ut quod apud Græcos exercitatio erat ingenii, longiorisque oculi ledamen, Roma, in corpus

pus juris civilis convertitum, publica, ac privata semel esse utilitatis. Itaque contemplatio Græcorum ociosa, & iners, a nostris operosa red- dita est, atque frugifera. Cumque deinceps philosophia in bonorum, & opum vile mercimonium converteretur; potestas omnis illius, atque dignitas in Jurisconsultorum scholis, atque in Romano foro consedit: manserat enim græcis tantum splendor, fastusque verborum; pondus tamen rerum & sententiarum utilitas commigraverat omnis in artem Jurisconsultorum, quorum auctoritate forum regebatur, ut hoc opere nostro procedente patebit.

Caligo vero barbarorum interpretum cur huic detrahat doctrina dignitatem, cum proximis sæculis ad vindicandum jus civile cultiores omnes artes, omne genus eloquentia, retrusior omnis eruditio contra barbariem conjurarint: ut, pene dicam, non tantum consulere con- ditores, quantum novi ejus vindices reddiderunt? Itaque, sicut ager fit, intermissa cultura, feracior; ita jurisprudentia, quæ barbarie in- borruerat, segetem protulit, ex nova eruditorum industria, latior. Vel unius enim Jacobi Cujavii mirabili acumine, atque inaudita doctri- na, jus civile nostrum scientias omnes in certamen gloriæ provocaverit. Quanam est autem ars, quanam facultas, cui tanta eruditio sit impli- cata, quantam complectitur Jurisprudentia, ex qua nativa rerum sin- gularum vocabula, & arcana latinis, & selectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetustatis eruitur, & scientia tempo- rum atque factorum, non communis illa quidem, & pervulgata, sed san- ctior, atque selectior ita ut unius Jurisprudentiæ studium, græcam atque Romanam eruditionem trahat universam?

Cur igitur eruditi a Jurisprudentia, & Juris professores ab eru- ditione plerumque, atque ab eruditis professoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim causam, quam numerum & magnitudinem volumi- num, & molestas rerum jam desuetarum expositiones, disputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut summum scri- ptoris ingenium arguatur, ii certe, qui hac non propense, neque instituto suo, sed cursim atque alio intendentes arripiunt, longioris mora fastidi- um ferre non possunt. Cum igitur ejus lectionis difficultate, atque stu- diorum tristitia plurimi deterreantur; facile huic labori parcuritur: ne vel eruditus a studiis amantioribus; vel juris professor ab artis suæ qua-
flu

ita diutius abstrahatur. Facilem enim gloriam laboriosa praefereamus, & prematurum lucrum plerumque anteponimus honestiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrahuntur; aut refecantur obscuriora; ibi tamen, vel ea saepe offendimus, quae nos morantur inutiliter; vel ea desideramus, quae pateant latius: pleraque enim jejune traduntur, & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimis e proprio trunco avulsa, atque in Epitomen redacta attingunt simul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordineque suo, sine quo nihil mentibus adhaerescit. Qui hoc igitur in genere libri sunt breviores, vel doctrinam universam per summa capita percurrunt, quod est nimis exile; vel certam in partem adeo effunduntur, ut alienissimas quoque doctrinas eodem trahant, quod stomachum saepe facessit. Non igitur alia ratio superest, nisi ut aperiantur fontes uberiores, ex quibus non in singula tantum membra, sed in universum Jurisprudentia corpus eruditio necessaria influat, non quidem adeo parce, ut cognitio illius brevi exarescat; neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod prestare animus fuit hisce tribus Originum libris: ut fontes recludantur unde universa legum eruditio, & vetus Jurisprudentia manat. Curaque fuit rivus inde ita ducere, ut vel coerceantur redundantes; vel tenues justa copia impellantur: quo juri civili nutriendo sufficiant, & sobrie ad usum, & commodum legentium; non immoderate ad ostentationem ingenii veteris juris notitia, & lectior eruditio suggeratur. Itaque in his conjectum est libris, quidquid ab eruditis, & a juris professoribus honeste ignorari non potest: quo eruditi scientiam juris ex his colligant suis utilem studiis; & jurisperiti, luce hac eruditionis accepta, in lectionem Digestorum, & Codicis, & Novellarum confidentius ingrediantur: ut non nisi quibusdam in locis obscurioribus, si quando in foro usudaverit, consulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios: quorum tamen sensum, sine rerum hic expositarum notitia, nemo, nisi divinando, adipiscatur.

Igitur primo libro quasi telam explicamus, quae universum juris civilis corpus, expressis potioribus membris, exponat, & cujusque juris portionis tempora certa, & intervalla patefaciat: quo summatim prodatur, unde sit orta primum scientia juris, quemadmodum paulatim vel novis legibus, vel prudentiam interpretationibus, vel magistratuum edi-

c

ctis,

His, vel principum sanctionibus ad integritatem pervenerit: Tum quamdiu steterit, cur inclinaverit, quave ratione ad statum denique redierit suum. Quibus exponendis, oblata facultate, auctores proferentur constituti, perturbati, & reparati juris, deque singulorum scriptis, doctrina, ingenio, & usu judicia ferentur, quibus studiorum cursus dirigatur: plurimum enim refert, unde quis primum lectionem auspicetur, quibusve deinceps, & quo ordine libris utatur: nam quæ lectio ad tempus maxime prodesset, ea immature, aut præpostere suscepta nocabit. Si enim quocunque fors appulerit hæreamus, libris sæpe inutilibus florem nostræ conteremus ætatis. Hinc in tanto studioforum numero, tam pauci sapientes. Hoc igitur libro nascentis, & progredientis juris civilis, cum singularum partium ejus celebriorumque scriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetustiores juris civilis fontes aperientur, sive leges XII. Tab. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt; adpersa in tempore, ad res illuminandas, Attici juris notitia. Hisque proditiis originibus per vetustis, & quasi jurisprudentia cunabulis, transibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Consulta: quibus jus civile privatorum (nam quæ ad Reipublice administrationem pertinebant, cum nullius jam sit usus, vix attingimus) leges, inquam, illas & S. C. persequimur, quibus præsum, & privatorum præcipue jus aut deficiente sententiâ XII. Tab. augetur, aut, tempore aliter poscente, mutatur; aut, ubi obscurum sit, atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Qua postremo libro concludentur.

Toto autem hujusce operis cursu eruditionem, & notitiam vetustatis ita intermiscemus: ut quod scitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is postea per se possit obscuros, atque perplexos Jurisconsultorum sensus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapsus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quæ notata sunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignoratione morum, legumque vetustarum, ac temporum, quarum notitia hisce præbetur originibus: quas Tribonianus, cum suo tempore paterent omnibus, parum in posterum prospiciens, reliquis subtraxit ætatibus: atque illis abscissis, tanquam adempto capite, totoque juris corpore dissoluta, concissi cadaveris membra poste-

posteris reliquit. Omissa enim prima legimus quod caput erat disputationum, tantum ex legum consequentiis potest interpretes, aut principes, aut magistratus eductis, exorditur titulum, seriemque persequi, quo fit ut ad ipsum saepe vestibulum subsistamus. Quis enim non bareat, aut labatur in consequentibus, cum antecedentia prorsus ignoret? Cum autem proximis seculis jurisconsultorum eruditissimi, vel harum reliquiarum aliquas integras voluminibus comprehenderint; vel, pro re nata, in suis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile consilium visum est tam varia, & laboriosa lectione ledare studiosos, easque omnes multis libris dispersas, & dissipatas in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter, atque perspicuo, quantum facultas nostra tulit, exponere: ut si quod recepi prestitero, suam Jurisprudentiae caput reddatur integrum, & quae dispersa, & infusa in aliorum libris esse videntur, ratione & distributione unico adpectu patefiant. Qui enim antiquos ista collegerunt, doctissimi quidem illi & ingeniosi, tamen obscurum potius indicem ex ipsis fragmentis contextum, quam dilucidam eorum sententiam protulerunt: vel quod satis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis consulto reliquerunt; vel quod luce carebant ea, quae postea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum scripta sane gravissima plurimum huic operi contulerunt. Qui vero aut nam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, ita longis, ut diximus, & alienis aliquando disputationibus ingenia fatigant, eorumque cursum, qui ad forensensem exercitationem vocantur, impediunt. Praestat autem rem cognoscere universam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, scribenti quidem perdifficilem, tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facilissimam: etenim animus cursu illo veluti secundo flumine debitur. Nam criticorum scribendi consuetudinem, cui alioqui sua debetur laus, de industria effugimus: intercisae enim, & comminuta eorum oratio singulis momentis intercipit spiritum, & frequentius abrupta scriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo succum quodammodo e veteribus expresimus, inque orationem nostram confudimus; testimonia vero & auctoritates in marginem coniecimus; ac si quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab. explica-

tione sapina) id separatim in notas cantulimus breviores, & a continenti oratione seduximus. Ubi vero critici personam suscipere cogimur, cura est a novis emendationibus quantum licet, nos continere, contentique saepe sumus correctionibus aliorum, quarum si quas non probavimus, nonnisi caute mutamus, atque verecunde: tum quia nobis nihil suspectum est magis, quam iudicium nostrum; tum etiam quia critices licentiam jamdiu esse compressam oportuit. Adeo enim emendando critici modum excefferunt, ut non sit amplius id emendandi studium, sed reprehendendi libido, furorque rixandi. Quo magis admiror eruditissimi Gravii sobrietatem, qui suis in notis criticum acumen philosophia modestia, & veritatis amore temperavit. Quid autem mali de nobis posteri promeruerunt, ut contentionibus nostris abducendi sint a scientiis gravioribus, & praesertim a studio sanioris eloquentiae, quae propemodum exaruit, quia diutius in interpretibus, quam in ipsis auctoribus occupamur. Tandem, ut omnes omnium emendationes merito suspectas habeamus: non ne praestiterit in una qualicunque lectione quiescere, quam diutius vaticinando multiplicare deliria, & posteris laborem, atque fastidium ex ea disputationum sterilitate procreare? Nec semper, meo iudicio, vera lectio erit ea, quae melior: scriptores enim, varia distracti scriptionis cura, industriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique potest omnibus nervis: ideo ut in acie milites, etsi minus fortes, tamen, quia fessis integri succedunt, pugnant aliquantisper alacrius; ita evenit, ut acutius aliquando comminiscantur interpretes, quam ipsimet auctores invenerunt.

Ceterum etsi nullae hic inveniantur forenses disputationes, & rerum quotidianarum controversiae, quarum utinam, aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere maiorem; tamen ut ii, qui ad palastram vocantur, quo sint ad luctum expeditiores, oleo prius unguntur; ita forenses pugnam initurus, ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non auctoritatibus tantum, quae arma sunt imperitorum, quaeque indicem pervolvuntibus presto sunt in utramque partem; sed scientia plurimum, & ratione valebit: praesertim si ad forum veniat aliquanto cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime assequetur, si vulgaris institutionis scopulos declinatus a puero, per breviorē, & leniorem incedat viam. Neque enim ab omnibus

omnibus juris professoribus perfecti Jurisconsulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujusmodi perraros admodum singula tulerunt aetates: sed plerumque satis fuerint ea, quae politum praesent, ornatumque causidicum: quo Jurisprudencia puris attrectetur manibus, & forum, quantum per consuetudinem licuerit, expietur. Nihil enim tam fœdum fuerit, nihil tam obscenum, nihil tam denique sacrilegum, quam jus civile abstrusioris eruditionis venam, germen utilioris philosophiae, asque florem elegantiae, negligentia tamen humaniorum literarum redundare sordibus, & ingenio patere lutulentis. Has injurias recta studiorum institutio procul a Jurisprudencia flectet; itaque de his placet pauca differere.

Tria omnino sunt juris professori necessaria, latina linguae peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evoluit arcana jurisprudentiae, detegitque sententias intimas Jurisconsultorum, quae germanis vocabulis, & abstrusioribus, ac peculiaribus latine dicendi generibus obsignantur. Quamquam enim Jurisconsultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate jam inclinata floruerunt; studio tamen, ac religione verborum, quae maxime scientia legum adservabatur, ita exercebant; ut auream prope latinitatis aetatem elegantiae, & proprietate reddiderint. Verborum praeterea scientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus est usus, nihilominus quam historia mores, ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obscuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas decet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, asque initium, & dux recte dictorum, recteque factorum: sine qua praepostera & perturbata erunt universa. Nam ut Lucretius ait:

- - - Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit;
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum;
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta,
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Professoribus vero juris civilis eo magis est necessaria, quod eorum consilio, atque iudicio salus aliorum, & fortuna reguntur. Advocatorum enim, & Iudicum lapsus patrimonia secum, & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & historiarum lectio cum ad prudentiam est utilis, quæ de cognitione præteritorum, tanquam ex futurorum imagine suscipitur: tum etiam ad intelligentiam locorum obscuriorum juris, quæ luce vetustatis, & discrimine temporum patefiunt: multarum enim legum dissidium, sola temporum ratione recte animadversa componitur.

Hæc autem facultates cito assequetur adolescens, si e longa, & salebrosa via decedat ad faciliorem; ac primo retia vitaverit vulgaris grammatica, quibus pueritia miserrime implicatur, & pro ea sumserit Sanctianam Scioppii, Vospique breviorē, aut, ex his conflatam, novam methodum gallicè scriptam, vel ejus epitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam, optimis auctoribus explicandis, Terentio præsertim, Cicerone, Casare, Virgilio, Tibullo, paucisque aliis ætatis auctoribus scriptoribus, adhibitis facilioribus commentariis: longum enim esset, & laboriosum, præ institutione forænsi, aut optimos scriptores explicare omnes, aut criticos consulere graviores. Optimo enim confidico satis fuerit, si paucorum, & quidam elegantiorum imitatione, atque studio facultatem comparaverit intelligendi optime, ac scribendi mediocriter: ut si ornate, atque eleganter nequeat, barbarum tamen effugiat, & inconditum dicendi genus.

Rationis rogende, atque emendanda mentis artem, quam Logicen appellant, omnium cum veteram, tum recentiorum optime, facillimeque traditam habemus in libello inscripto Ars cogitandi: Cujus lectione non modo e communibus natura tenebris mens exolvitur; sed etiam labyrinthum effugiet vulgarium Dialecticarum, e quibus longa, diuturna-que jactatione, assiduisque jurgiis, non aliud nisi fallere, fallique discimus. Ex ea quoque lectione lumina excipiuntur ad omnes fere scientias, quarum semina illic sunt effusa: ut quacunque flectere quis voluerit, rectam per sese inire valeat viam. Hinc etiam tollere poterit adolescens quidquid philosophiæ opus fuerit homini negotioso, & publicis muneribus occupato; quem oportet quidem philosophari, sed paucis, ut ait Ennius. Cetera quæ hoc in genere vulgo, argute ne dicam, an in-
sempe-

*semperanter, & absurde disputantur? jam hac atatis nostra luce, in-
que tanta inventorum nobilitate, non modo ignorantur utiliter, sed etiam
laudabiliter contemnuntur.*

*Rhetoricam non adjungimus, utpote magis ad morum, & publica-
rum rerum scientiam utilem, quam ad scribendi usum, qui Tullio ipso
judice, natura beneficio, & bonorum scriptorum imitatione maxime
comparatur: qua de re sunt hac ab Augustino scripta divinitus: (a) Ca-
vendum est, inquit, ne fugiant ex animo quæ dicenda sunt, dum
attenditur, ut arte dicatur. Et tamen in sermonibus, atque di-
ctionibus eloquentium impleta reperiuntur præcepta eloquentiæ,
de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogita-
runt, sive illa didicissent, sive ne attrigissent quidem. Implent
quippe illa, quia eloquentes sunt, non adhibent, ut sint eloquen-
tes. Quapropter, cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locu-
tiones discendo loquentium; cur eloquentes fieri non possunt, nul-
la eloquendi arte iradita, sed elocutiones eloquentium legendo,
& audiendo, & quantum assequi conceditur imitando? Quid quod
ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine præceptis
Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa di-
dicerunt.*

*Historiarum lectio partim antecire debet, partim comitari jus civi-
le. Ne quis enim inuito sit ad juris prudentiam rudior, generatim sal-
tem oportet animo antea acta tempora comprehendere, ut reliqua vita,
ubi erit otium, res gestas cognoscat particulatim: quo de rebus cum pri-
vatis, tum publicis ex præteritorum exemplis recte consulat, atque pru-
denter. Occasiones vero legum, tempora, & causa, quæ maxime sen-
tentiam aperiunt earum, omnia eruuntur ex historiis. Ante quam igi-
tur quis auspicietur studium juris, ex universa saltem Justiniani brevique
historia memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut postea cum stu-
diis juris Lævia lectionem conjungat, indeque per sequentium atatum
scriptores continenti serie ductus ad nostra tempora referatur, in iis-
que studiis occupabit quidquid ei temporis a divino cultu, qui præire
debet rebus omnibus, & a forensi munere, atque honestis animi laxa-
mentis in vita superfuert, adjunctis uberioribus Chronologia, atque Geo-
graphiæ*

(a) De doctr. Christi. lib. 4. in princ.

graphia compendiis : in quibus usui esse poterunt aucta nuper Cluveriana introductio, & Petavii rationarium temporum, ac Buffacii Episcopi Meldensis de universa Historia dissertatio; quæ non modo brevem, atque perspicuam continet memoriam temporum, notatis eventis illustrioribus, verum etiam vivis coloribus exprimit religionis nostræ veritatem omnium seculorum auctoritate comprobata, ac simul pandit regnorum omnium ortus, & interitus, eorumque causas e moribus deductas populorum, qui nucleus est historiarum.

Juris vero studia inchoanda sunt a concinnis certe, ac lepidis Antonii Pereſſi institutionibus; cum quibus conferendæ identidem germanæ Justinianæ, adhibitis Vinii commentariis, miro Judicio contextis, miroque delectu rerum; nec non ejusdem notis, quæ sunt commentariorum veluti facula quadam. Qui longiores, aut locupletiores desiderant, Cujacium audiant hisce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, inquit, Juris civilis libello institutionum, neque comitior, neque faciliior ullus est, quique interpretem desideret minus: ut plane illorum videatur esse ocium ignobile, qui cum libellum longissimis onerant commentariis, quod positum est in una cognitione, in infinita dispertientes. Et paulo inferius: Nam quæ scientia hæc est, quæ modum non habet ullum? quæ fines suos egreditur? quæ tota deerrat a præceptis suis, & summo illo præsertim, nec a Justiniano prætermisso, ut incipientibus jura tradantur levi ac simplici via: ne difficultate institutionis tam numerosæ, atque perplexæ ab hoc studio deterreantur. Itaque commentarios, qui Oinotomi nomine feruntur, qui ad forensæ sane usum plurimum conferunt, potius rejicerem ad extremum studiorum, quam in ipso, ut sit, initio adolescentibus anteponerem: quos obruit copia rerum aut præmature, aut præpostere ibi disputatarum: & melius Justinianæ adjungerem Theophili sobrias, & eruditissimas institutiones, nuper cum clarissimorum auctorum notis editas a Dovjacio. Quin, & nos institutiones nostras nondum editas ita contexuimus, ut vitatis intercursionibus illis importunis, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti suo devellunt: continuata oratione Justinianæ parægraphorum ordinem servemus, & obscuriora il-

(a) In observ. lib. 12. cap. 18.

lorum

lorum breviter in cursu orationis exponamus; commentariorum utilitatem, & paraphraseos sobrietatem cum juvenutis utilitate simul, atque voluptate prestantes. Post bos locus erit hisce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, & mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta singulorum juris titulorum: qua cognosci poterunt e *Wessembecii Paratitlis Digestorum*, & e *Peresii Paratitlis Codicis*. Interea celebriores leges in *Manuductione juris civilis* notatae diligentur, atque ad eas veterum & novorum uberiores, itemque ad forum utiliores, aut, ubi loci obscuritas postulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut scientia simul, & usus eodem tempore comparatur.

Hac prefari volumus, ut ad studium juris animos prepararemus detrahentes inutilia, & adolescentibus jucundiora simul, & expeditiora praeberentes. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis hac institutio postulat, quam philosophia vulgari addiscenda, non sine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Ceterum quia tres hi originum libri, ubi praelum subiere, tot contraxerunt typographicas maculas, ut raro sensus efferrent integros, & aliquando etiam scribenti contrarios; hac nova editione, quamvis instituta, & perducta etiam nobis abscentibus, qui viscerum doloribus cogimur saepius mutare caelum, ut mutemus stomachum; tamen benevolentia, & fide doctissimorum amicorum, in impresionem hanc novam incumbentium, omnem exuere labem, & ad nativam lectionem, atque ad integritatem rediere suam, simulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui suis locis reliqua S. C. quae primas curas effugerant, cum singulorum interpretationibus interseruimus, ut quantum in nobis est, in tot rerum tenebris opus daremus absolutum. Quamobrem hac etiam editione libris hisce tribus contextitur liber de Romano Imperio, ut cum Originibus juris privati, simul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus scientia omnis, post mutatam Remp. Imperatorii juris cognitione, hoc libro expositi continetur.

Tres libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, posteriores nunc primum edit Vir clarissimus J. VINCENTIUS GRAVINA in Romano Archigymnasio Antecessor, quosque jussu Patris Magistri Sac. Palatii Apostolici diligenter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxæ contrarium continent; imo cum in ipsis auctor, a juris naturalis, & gentium purissimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Christiana; cumque varia, nec passim obvia eruditione a Romanis & Græcis, non e vulgo scriptoribus deprompta, suum opus conspergat, non neglectis neque solidioris philosophiæ principiis, sine quibus etiam leges ipsæ puerile quiddam, & fortuitum redolent; neque eloquentiæ luminibus, & latinæ linguæ candore, quæ in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur; digni profecto sunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diriguntur, ceterique caufidici discant, quantum dignitatis, atque splendoris juris scientiæ accedat ab humanioribus disciplinis, & a placitis illorum philosophorum, quorum sapientia in sophisticam non abierit.

Romæ ex ædibus D. Calixti V. Idus Novembris MDCCIV.

D. Jo. Baptista de Miro
Casinensis.

Gra.

JOHANNIS BURCHARDI MENCKENII,

J. U. D. Pot. Reg. Pol. & El. Sax. Consiliarii & Historiographi, Hist. in Academia Lipsiensi. Prof. Publ. & Societatis Regiæ Britannicæ Socii,
ad celeberrimum Autorem Epistola, Editioni primæ Lipsiensi
& nuperæ Neapolitanæ præmissa.

Gravissimo JCIo,

J. VINCENTIO GRAVINÆ,

S. P. D.

J. BURCHARDUS MENCKENIUS.

UT primum limatissimas lucubrationes Tuas vel leviter inspexi, ita Te amare, virtutesque & doctrinam Tuam suspicere cœpi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quæ consignata haberes alia, Eruditis invideres, aut Germani nostri, ad quos libri trans Alpes excussi rarius, & immenso precio perferuntur, voluptate ea, quæ ex scriptis Tuis capitur, exciderent & frustrarentur. Nam & ex Opusculis Tuis, jam tum anno MDCXCVI. Romæ editis, Te primum, velut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingeniosius Specimine prisce Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quæ de conversione doctrinarum, de contemptu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadum differuisti, gravius atque copiosius? Nec sine multa animi oblectatione legi possunt, quæ patrio sermone de Fabulis Veterum, eodem anno, commentatus es. Sed Te ipsum superasse videbare,

d 2

debare, Vir Consultissime, tum primum Originum Juris Civilis, quarum
speciem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio post in lu-
cem ederes, quem quanto plausu eruditi exceperint, vel Eruditorum
Acta, quae Lipsiae publicantur, testari abunde possunt. Cumque non-
nulli dilectissimo Socero meo GLEDITSCHIO persuassissent, ut li-
brum lectu dignissimum, in gratiam potissimum Germanorum, nostra-
tibus typis recuderet; certatim fere Jurisconsulti nostri, avidaeque eum
exceperunt, exceptum commendarunt, commendatum privatis, publicis-
que scholis proposuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abest, ut
Tu, quemadmodum solent fere cives Tui, Germanam editionem nostram
nauseaveris, ut reliquos etiam libros petenti Bibliopola concedendos uti-
que duxeris, eosque nitide descriptos abhinc fere biennio ad nostrans-
miseris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus
Viro Excellentissimo, HENRICO de HUTSEN, nuper admodum
ardua summi Moscorum Imperantis in Aula Caesarea negotia tractanti,
qui & Te mihi paravit amicum, & scripta tua ad me quam diligen-
tissime curavit. Memini, quae tum promissa Tibi dederim; nimirum
me assidue curaturum, ut opus integrum tribus Libris distinctum post
paucos menses typis nostris quam emendatissime prodiret. Enimvero
prohibuere Sueci, qui optimos multorum conatus, facta in Saxoniam ir-
ruptione, si non perverterunt, morati sunt certe, quo minus ante hunc
diem excudi liber potuerit, nec ipse, etsi maxime optabam, curam im-
pressionis potui in me suscipere, cum regunda Academiae munus hoc in-
tegro semestri biberno mihi incumberet, publicisque negotiis meas curas
unice deposceret; quare etsi nec typorum nitorem, nec chartae purita-
tem desiderari posse existimaverim, valde tamen vereor, ne spatiosa
nonnulla, quamvis praecipuam curam adhibuerit Typographus, irrepsis-
se deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam niti-
dus, tanto denique studio, tot laboribus concinnatus, vestitu atque or-
natu exquisitissimo instructus prodiret in lucem, ne solus Typographus
minus premium statuisse huic operi videretur, quod ita optimorum in Re-
publica Literaria Virorum commendatione munitum est, ut inter pra-
ecipua hujus saeculi cimelia jure meritoque censeatur reponendum. Quan-
ta ubique gravitas? quanta venustas? quam luculenta, quam distin-
cta, quam pulchra omnia, & plane ad priscam eloquentiam accom-
modata?

modata? Nihil est ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipsis tam intortum, ac perplexum, nihil denique injuria temporum corruptum vel amissum, quod non felicissime evolvas, emendes, restituas. Ingeniose imprimis Florentini Codicis auctoritatem ex ipsa antiquitate, qua alios fugit, vindicas & tueris? Nosti, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare a Cujacio Tuo non facile discedis, qui in omni jure regnat, & tantum non triumphat. Ubi vero a Duareno, Jacobo Gothofredo, aliisque discedis, adeo aperta omnia sunt, & obvia, ut prorsus persuasum habeam, eos ipsos, in quos insurgis, si adhuc vita superessent, in sententiam Tuam manibus pedibusque ituros. Leges vero XII. Tabularum, quae principium Juris Romani constituunt, ita in illustri ponis & plane absolvis, ut post Paulli Manucii, Francisci Baldini, Conradi Rittersbusii, Tuosque, Vir doctissime, Commentarios, vix supersit, quod accedere eis possit ulterius. Quin & vetustas Leges, & Senatus Consulta Libro III. nova plane ratione explicas; & quemadmodum ad usum fori pleniorē possint transferri, magna facundia ostendis. Quid enim nitorem in dicendo Tuum & vim, quid nervos & copiam memorem? qua augeat omnia comitas summa, nulla cum ostentatione conjuncta, ut cum omnia teneas, existimari velis ignorare quamplurima. Et in eo mihi major semper visus es plerisque hujus temporis Jurisconsultis, qui Romanas leges absque Romana eloquentia vel intelligi, vel explicari posse opinantur; atque in omni lege tollunt, addunt, mutant, prout vel per somnium acceperint. At Tu, quae praelo parata habes, porro prome, Vir optime, Institutiones praesertim Juris, & Orationes, jam pridem promissas Eruditis, quorum plausu & favore ut diutissime fruaris, etiam atque etiam precor. Vale. Dab. Lipsiae, pridie Idus Maji, MDCCCVIII.

Bibliopola Lectori Salutem!

Cum primum integros edidimus gravissimi Jcti, Jani Vincentii Gravinae *Originum Juris Civilis* Libr. III. avidè illi ac magno plausu excepti sunt ab Orbe erudito. Enimvero quamvis eam editionem, præter rem ipsam, & chartæ & typorum elegantia commendaret, non diffitemur tamen, sinistro quodam fato, ejusque cui curam illius demandaveramus, supina negligentia factum esse, ut nonnulla præter mentem Autoris distorta, & sphalmata non pauca in librum fuerint illata. Quod cum ipse quoque Autor, qui *αὐτορῶν* ad nos benigne trans miserat, animadverteret, curavit, ut Neapoli tandem A. MDCCXIV. sub suis oculis prodiret nova eaque mendis omnibus expurgata passimque aucta & emendata editio; cui etiam libellum singularem *de Imperio Romano* adjecit. Interea & A. MDCCXIII. ejusdem Autoris *Orationes & Opuscula* in Belgio prodierant, quæ cum argumenta complecterentur magnam partem *Originibus* illis affinia, hinc integra summi Viri, quæ hactenus exstant, Opera recudendi consilium cepimus, nec infaus- to, ut speramus, successu exsecuti sumus. Quandoquidem Libros *Originum* cum Libello *de Imperio Romano* ad editionem Neapolitanam emendatissimam accurate & ad amussim expressimus, & *Orationes* illas ac *Opuscula* dedimus ex editione Belgica; quibus demum, ne quid desit, pauca ea adjecimus, quæ de Creatione S. R. E. Cardinalium a Summo Pontifice CLEMENTE XI. celebrata, olim ad nos transmisit doctissimus Gravina. Cumque Vir quidam Illustris *Considerationes* eruditissimas in Libros *Originum* Augustæ Vindel. jam tum MDCCX. paucis plagulis edidisset, quas misere a typographo corruptas Viennæ deinde curatius ipse Autor recudit, operæ pretium existimavimus, ut illas pariter, maxime quod in paucorum hactenus manus pervenissent, Volumini huic inferremus. Ceterum vale, & opera nostra, in qua multo nunc, quam antea, felicius versatos nos fuisse prorsus & omnino confidimus, utere, fruire.

VIRI

❁ (1) ❁
VIRI ILLUSTRIS
 AD
JANI VINCENTII GRAVINÆ
 JCTI ET ANTECESSORIS ROMANI,
 DE
ORIGINE ROMANI
JURIS,
 LIBROS TRES,
CONSIDERATIONES.

QUod beneficium tribuimus, Humaniorum Sectatores, his Scriptoribus, qui *rudem Latii*, quin & Græciæ, ex Antiquitate in tot Scriptores dispersa, per omnia vitæ humanæ capita, plena, eaque ordine luculento disposita, rerum serie, instruunt: idem majori merito acceptum ferent JCTi, quicquid hætenus Antiquitatis, ad interpretationem Legum Romanarum ab *Eo* allatum est, *Vincentio Gravina*. Romano JCTo: quin & *Antiquarii* ipsi JCTis, in Gravina, debebunt, quod, quæ antiqua Legum, ex Interpretibus anterioribus, sparsim ea suis doctrinis inferentibus, depromere, sine temporis & laboris dispendio, non possent, ea nunc quidem, una eaque pulcherrima facie, conspiciere, datum sit. Nec enim *Gravina* solum *lumina*, (ut L.I. §.73. tale quid, de *Labeone*, profitetur,) *Capitibus adfert*, cum *Historiam Alii abunde tradiderint*; sed & Ipse, quicquid in *Historia* omni Romani *Juris*, ad hujusdem *rationes*, ex Antiquitate, pertinet, distinctis Capitibus, eruit, ac ordinata satis disposuit. Inde vero augmentum pretii Legum Romanarum, & major reverentia Juris, per vestigia *Gentium* sapientissimarum, deducti, exurgit. Inde usus ejus firmior & uberior; non in *Fore* duntaxat, sed qua patet rerum præstantissimarum notitia. Neque enim *Gravina* tantum *scita Aliorum* colligit; sed & distincta serie ea disponit, & examinat. Equidem *Jacobus Cujacius* in L.1. §.144. omnia præclara tribuit, quæ ad interpretandum Jus Romanum facere possent; ut tamen & *Gallus* alios deinceps, §.171. seqq. commendat, quorum nomine *Franc. Hotomannus*, *Franc. Duarenus*, *Barn. Briffonius* & *Franc. Balduinus*, ei præcipue veniunt: tum & *Ant. Augustinum*, ex Hispanis, & ex Italis, *Andr. Alciatum*, laudat; qui primus inter Exteros humaniora subsidia Legibus attulit, foro licet immeritus:

ad

ad hæc Jac. *Ravardum*, & *Jacob Gothofredum*, præcipue in *Fontibus Juris Civilis*, quos immensa diligentia is aperuit, itemque inter Criticos, Josephum *Scaligerum*, ad *Festum*, ut & Cl. *Salmasium*, & Jo. Frid. *Gronovium*, suspicit; *Germanis* fere neglectis: qui tamen, Jcti æque ac Historici, plurimum, ad Historiam Juris & Prudentum, attulere; Herm. *Vultej* tantum, & Jul. *Pacii*, §. 182 ut & Matth. *Weseneccii*, & *Egidii Hortensii*, obiter injecta mentione: quos quidem, subriles etiam ac solidos Jctos, in Antiquitatis tamen studia penetrasse, iisve incubuisse, nullibi apparet; uti cura ea *Udalrico Zasio*, *Huberto Giphanio*, *Valentino Forstero*, *Conr. Rittershusio*, *Georgio Eberlino*, aliisque multis, & Historicis, *Rosino*, *Demstero*, *Ruperto*, &c. inter Germanos, fuerat. Cæterum vix tangit Ille Scriptores, qui argumenta veterum Legum tota, ex instituto, tractanda sibi sumere, nisi perquam cognitos. Neque enim meminit Commentarii Antonii *Clarii*, ad LL. tam *Regias*, quam *XII. Tabb.* ut & mores, ac Canones, antiqui Romani Juris, *Parif. 1603. 4.* neque Commentarii *Francisci Ramos*, del *Manzanno*, in *L. Juliam & Papiam*; & quæ, ex Libris Jctorum, fragmenta ad illas inscribuntur, *Madridi, 1678. fol.* ut nec Jo. *Pareja*, Hispani, ad illam. Interim *Gravina*, in tractatione illius Legis *Julia & Papia Poppæ, Lib. III. c. 36.* ad usque *c. 60.* (sive sectionem de *Maritandis ordinibus*,) & abinde ad *r. 62. d. Caducis*, *Jacobum Gothofr.* de LL. illis, multa luce auget; quem tamen, quoad collecta *Capita*, quorum compactorum gloriam uni *Gothofredo* debemus, sequitur. Sed & non modo Josephum *Scaligerum*, circa *Legem Cinciam* seu muneralem, *Lib. III. c. 72.* notat: ipsumque *Duarenum* aliquoties reprehendit; verum etiam ab ipso Jac. *Gothofredo, d. L. III. c. 56.* in nomine *Legis Miscella*, uti & *Cap. 60.* in *Caducorum* doctrina, discedit; eumque *L. I. §. 78.* in voce *Ædilis*, emendat: nec minus illum refellit; quando, in *Comment. ad Cod. Theodos.*, poenam *Culei*, (de qua, ex L. antiquiori, in *L. Cornel. d. ficiarii*,) per *L. Pompejam* sublatam esse, putat; quam poenam deinde *Constantinus* reduxerit, quod Imperatores ipso anteriores, ab Augusto usque, eam neglexissent. In quo merito laudandus est *Gravina*: quodque non minus alias opiniones, varie discrepantium inter se Interpretum, examinet, suæque sententia rem definiat; cujus præ cæteris exemplum, de *cessicia tutela*, in *L. III. c. 34.* habemus: tum & quod Antiquitati, quæ in *Pandectis*, ut & in *Codice*, itemque *Novellis*, quin & in ipsis *Institutionibus*, passim occurrit, ut ex ea textuum illorum Interpretatio modum capere debeat, plurimum ille lucis adferat, & sæpe *Florentinum* n. *Codicem*, ex ipsa Antiquitate, quæ quidem alios effugit, vindicet; acrationes Legum veterum singularium, magna insuper facundia, ad usum Fori plenior, eruat; quanquam ea, quæ hinc inde discernenda erant,

ex-

exactius evolvere debuerat, nec confutioni necivz, eloquentia ambigua obduca, locum relinquere; ut & Jura, (quod ut plurimum facit,) magis ex impulsivis causis, & factorum serie, (id quod periculosum valde est,) quam ex causis ipsis effectricibus, deducere. Videlicet Ille subtilis, quas vocat, distinctiones Philosophicas, quibus *Barolui* polluit, *L. 1. §. 164.* in Eo rejicit, ac idcirco ejus Scripta, pro confragosis & nubilis, habet; quippe quod in istis nimis Ille subtilis fuerit. Et tamen Ipsum, *ratiocinando* prudentiam Juris valde juvisse, ait; modo non Arabes potius, quam *Peripateticos* Philosophos, legisset: quos tamen & Ipsum *Barolum* tenuisse, ubique satis, ex traditis ejus, elucet; quodque hac Philosophia, præ cæteris suæ ætatis Jctis, *Baldo & aliis*, eminerit.

Quamquam vero *Gravina*, singularum Legum *Romanarum* instituerit ostendere Historicam Originem; ut naturam ejuslibet *Juris*, & imo *Imperii* ipsius civilis, nedum *naturalis* Juris constitutionem, indagare, non habuerit necesse: ad singula tamen hæc sponte procedit; ne fortassis perirent commenta ejus: quamquam ea tum partim in *Hobbesii*, tum & in *Spinoza*, pericula incident: partim v. *theoriam*, nudam & inanem, præferant; quæ haud unquam inter homines ad praxin deducta fuit, nec deduci potest: adversa etiam Istorum, *Hobbesii* & *Spinoza*, quibus propior esse cupit, hypothesebus, (quæ sc. non *ratione*, sed *vi mera*, constant,) inque *Aristotelis* doctrinam, de *servitute natura*, s. infirmitatis rationis, illabuntur; cum tamen & ipsa hæc imperii *Aristotelici* ratio, (uti tradita Philosophi hujus, arguunt,) non *absoluta*, (quippe multis instantiis obnoxia,) sed ex *supposito*, sit: quod nimirum æquissima foret imperii conditio, si non nisi hi imperarent, qui ratione valent præ cæteris; velut, in hominibus singulis obsequium *rationi* facultates inferiores debent. Utique varius, in hoc argumento, est *Gravina*: siquidem, in *Lib. 1. §. 103.* Jus *naturale*, & imo ipsum civile *Imperium*, in *vi mera* & *potentia* fundat: in *Libro III.* deinde *cap. 3. seqq.* operose, ad Principatum *rationis*, Jus omne *imperii*, deducere studet.

Equidem, in *d. §. 103.* naturam Imperii, nec dum satis investigasse *Jctos* recenter, conqueritur; quippe quod non illi naturæ insistant principis. Et tamen statim civile, a naturali, tantopere isti adverso, discernendum esse, cupit; ut, cum *naturalis* facultas, (illa, quæ adeo facti est unice, & jure omni vacua) *militari* sit: exinde in Republica, ad populi *voluntatem*, quæ imperium fundet, ac *civile* quid constituat, respicere debeamus. Vicissim Ille, in *vi & potentia*, quærit *Civile* Imperium; ut, quoniam oppositiones hominum mutua, in societate rudiori illa, subsistere non potuerint: omnes eos voluntates suas & cupidines subdere oportuerit, pacto quodam.

Imperio superioris. At v. non videtur tantum, sed & de *habetur illi* Jcti. qui
 cum Novatoribus, ad *Hobbesii* & *Spinoza* dogmata pestifera, non respexerunt,
 fraudem eorum satis detegunt; quam isti, dum Jus *natura* accuratius
 se investigasse prætendunt: nil minus, quam *Jus*, seu *aquum & rectum*, quin
 potius *facultatem*, (quam illi ambigue enunciant,) propinent; hoc est, factum,
 si facultatem, quæ facti est, (& in *potentia* consistit,) merum *ex quo quidem*
 nemo non videt, legitimum quid, & *Juridicum*, confici non posse: cum ta-
 men quælibet facultas juridica, (ceu *effectus*, Jns quoddam, s. *Legem* præsup-
 ponat; quæ facultatem illam, ceu *Jus ex Legge* concessum, *producere valeat*,
 Neque enim potentia, quam illi supponunt, ipsa Jus s. *Lex* est: quod quidem,
 si legitima, & per justitiam ad imperium valida, esse debet, necesse foret; ut
 nempe legitima fieret, *ex Jure* quodam s. *Legis* antedecæ: quam tamen
Hobbesii & *Spinoza* disciplinæ penitus ignorant. Imo, quando de *pactis*, *quo-*
bus societatem civilem constitui oportuisse, docent, ac de *validitate* istorum,
 dispiciunt: ne quidem eam ex Jure quodam petunt, quod illi nullum agno-
 scunt; sed in *arbitrio Imperantis*, quousque pactorum ille rationem habere
 velit; constituunt: qui cum omnes civium voluntates sibi resignatas habe-
 at, non possit eorum *voluntatibus*, quas cives nullas teneant amplius, obsu-
 ritus esse, nec iisdem aliqua conventionē, suæque voluntate, *temeri*. Sicut
 autem diffidendum non est, incommoda illa, quæ extra Societatem Civilem
 averti non poterant, *externe* homines ad coeundum impulsisse: nam *interne*
 cupido societatis, sive *socialitas*, homines, ad civitates ineundas, commovit:
 quam quidem male *Pufendorffus*, eadem castra *Hobbesii* velit nolit secutus,
 utut *falsam* ejus esse *hypothesein* largiatur, (quam tamen ille suo substruit Juri
 Naturali,) in *sociabilitatem* transfudit: ceu quidem ad has causas impellen-
 tes susceptum *pactum*, *primigenium* appellamus; quo nempe Societates Ci-
 viles, ex pluribus familiis pagisque, primum coaluerē; & dehinc ad *alterum*
pactum, prius istud subsequens, quo ordo in societatibus istis, sola hæcenus
Magistratum directione, dispositus, ad *Majestatem*, seu perfectam Rempu-
 blicam, redigeretur, processerunt. Ita nulla penitus his pactis inesset va-
 liditas; nisi ea superno, eoque *naturali*, *Jure*, continerentur: velut ea ô-
 mnia, quæ Imperium, sive *Magistraticum*, sive ad *Majestatem* compositum,
 & hujus quoque *inviolabilitatem*, attinent, una cum tota naturæ & aliorum
Jurium Origine & vigore, in Commentariis ad *Huberi* libros, de *Jure Civita-*
ris, plena manu, deduximus. *Gravina* autem, pro Jure, factum nobis vendi-
 tat: & voluntatem Populi talem, civilem esse *efficienter*, putat; quæ tamen
 civitatem unice, ceu *objectum*, respicit: ipsa vero non aliunde, quam a na-
 turæ Jure, vinculum habet; quod jam ante Civitatem conditam habuerat.

Non

Non etiam ille distinguit pactum illud geminum. Imp. quando naturalem facultatem esse quid *militare*, ait; & vero naturæ, vel potius naturali illa facultate, niti vult imperium: non posset illud voluntate populi fundari, cum naturæ illa facultas superior sit & validior eo, quod civile est: aut si voluntate populi fundaretur, necesse foret, validitatem voluntatis illius, non a vi militari, (quam & populus subvertere posset,) verum ex jure superbo; petere; & sic ad Jus verum, seu naturæ *Legem*, redire. Neque vero vigorem pactum illud, ex jure Civitatis, (quæ per id ipsum constituta est,) sed ex jure *extra & ante Civitatem*, habere, idemque securum reddere Magistratam, ut & pecuiliari adhuc accedente firmitate, *Majestatem*, oportet.

¶ Diverfum penitus ab hoc est alterum, quod ille Imperio quærit, fundamentum, (in antecedentibus §§. istius Libri, & in Libro III. c. 3. seqq.) quando id in *Ratione* constituit; nisi dicere velimus, *Gravinam* voluisse rationi tribuere imperium, si humana conditio id ipsum admittere voluisset: & vero, cum tale Imperium locum habere non potuerit, Imperii rationem superstrui *potentia* oportuisse. In qua contemplatione, sicut varia, & pugnantis multa, miscet: ita precium operæ fuerit, non ea solum, quæ in illis *Libri III. capitibus*, doctrinæ veræ offendiculo esse possunt, expendere; verum etiam, quæ in *Libro I.* de hac re dicere occupaverat, distinctis *paragraphis* hustrare. Et quidem *Libro I. §. 5. & 6.* extremum in hac vita bonum constituit, *tranquillitatem animi*: quod tamen & paganum est, & non nisi felicitati humanæ consecrarium. Illius boni fontem habet *scientiam rerum*, quæ, exorsus sensibus, ad solam *mentem* pertineat: quod tamen bonum quis, non nisi *contemplativum*, habere potest. Jam vero in §. 8. rursus ad *Naturæ Jus*, multa scilicet rerum disjunctione, imo conturbatione, desultat; illudque in *honestate* constituit, quæ soboles *rationis* sit, atque a *scientia* proficiatur: prius, quam scilicet ille Jus ab amphibologia liberasset. Nec vero dicit, quo pacto id in honestate consistat; & quænam illa honestas sit, quoque illa tendat; quin nec *scientia* hic sufficere potest, ubi *facultates humanas* omnes ad *agendum* concurrere oportet. Non etiam §. 9. evincere potest, quod *quiescentia* sit rationis consilium, ex eo, quod illa semper *boni sensus* teneatur: subducta *scilicet voluntate*, cum non nisi de *scientia* loquitur; & tamen *intellectus* utique *boni* non est; saltem nulla ejus per ipsum *electio*, sed veri & falsi: *boni* v. *ele-*
ctio ad *voluntatem* pertinet. Quanquam rursus *rationem sensibus* opponat; & sic *varie* volvatur. Neque poterat ille ullatenus vel *scientia* vel *bonitati* insistere, quæ eas ad *essentiam Divinam*, vel *legem eternam Dei*, (quam *Lex naturæ*, homini *conspici*, referre) non evagisset.

Porro Cap. 3. Libri III. existimat Gravina, ~~constituisse~~ Regimen in natura
 feris, & natura dominis: Sapientem dominari. Inde mulierem subesse vi-
 ro; & parentibus liberos. Inde Imperium domesticum, ex lege ipsa rationis,
 esse societatem inter sapientes, qui aliis præsent. Videlicet, non esse illud a
 potentia corporis: nam hoc ipsum potius regendum esse a ratione; unde &
 motus ejus: ad compescendum vero, (seu poenas immorigeris inferendas,) ~~im-~~
 perium aliquod mixtum esse Magistratus, & merum alterum; quod sit Prin-
 cipis. c. 4. Beatissimam fore Civitatem, si quisque ratione sua regeretur: eam
 fore simplicem; c. 5. ut mixta foret, si aliqui parerent; illosque sensuum lo-
 cum habituros: hanc dici mixtam civitatem, pro natura humana. c. 6. Et
 si imperent hi, qui viribus valeant, non rationis, sed corporis: ita perturbatam
 fore Civitatem. c. 7. 10. Hinc jam repetit Ille Leges Civiles, seu frena; qua-
 rum Auctores initio Divinum Numen jactarint, & ad servandum eas Cives ju-
 rejurando obstrinxerint. c. 8. 9. Sed & hanc Remp. perturbatam, ejusque spe-
 cies esse, Monarchiam, Aristocratiam, Democratiam. Quod si Leges ab
 uno superarentur, fore exhinc tyrannidem; si a pluribus, orituram inde esse
 Oligarchiam. c. 10.

Ad hæc non dicam, quam male Jus natura a ratione plerique petant;
 quæ tamén corrupta penitus, & ipsa normanda, est; ut normam adæqua-
 tam tutamque actionibus humanis dare non possit: verum hoc solum, quod
 rationis tanta, in tot hominum multitudine, sit diversitas; ut, quinam aliis
 ratione, & quidem ad imperium, magis valeant, vix invenire liceat. Qua-
 propter, in rebus humanis alias quoque, ad ea, quæ plerumque obtinent, re-
 spiciendum fuit: sicut ipsa quoque Civilia Jura non in singulos lata sunt, nec
 ita ferri potuere; cum sæpe minor annis unus alterve maturiori consilio
 polleat: agnatus proximus, cui hæreditas ab intestato Lege advenit, nulli-
 us sæpe sit, nec amoris in defunctum, nec meriti. Proinde si insipientes ser-
 vis natura adscribere velles: quonam redigentur in universum infantes,
 ipsorum quoque Principum? & qui, morbo vel aliter impediti, ratione uti
 non possunt. Nam licet hi quoque ab aliis regantur; velut Tutoribus: hoc
 tamen ipsum a ratione horum non pendet, sed a Civili imperio; quod defectui
 illi nature prospicit: secus omnes eos, qui plus valent ratione. huic illi vo-
 infanti, imperare posse, oporteret: ex quo omnino statum perturbatum ef-
 femus habituri. Nec vero ratio sola maritis & parentibus imperium conci-
 liat; uti nec semper ea maritus prævalet mulieri, aut parens liberis. Unde
 nec præest familiæ, solum ob rationem, pater familias: & quemlibet sua qui-
 dem ratio, sed non hæc etiam homines alios, eorumque rationes, dirigit.
 Quamquam Gravina alibi, cum Spinoza, plus potentie, quam rationi, tribuat:
 imo

Imo plane potest, in suis sed non modo *juri* collocet; verum etiam *jus* esse
facere *imperandi* velit, cui rationes omnes ac voluntates subijci oporteat.

Est vero obscurum maxime, qua ratione Ille imperium Magistratus
mixtum, & Principis *merum*, appellet: cum tamen nil Majestatis admixtum
habeat Jurisdictioni suæ Magistratus; nec Magistratus aliquid, Majestas
& interea Princeps atque Magistratus potestatem suam quilibet ac imperi-
um; æque in morigeros; ac in *morigeros* exerceant. Sic & obscurum pariter
& novum est, id imperium, quod non sola ratione nãitur, Ideo nunc
mixtum appellare; cum mixtum antea Imperium Magistratus esse, dixisset
estque peregrinum, quando quilibet formas Rerum publicarum, etiam re-
ctas, (quæ tamen & ipse Legibus ac ratione reguntur) *perversitas* habet.
Indeque tales sunt hæc doctrinæ, quæ non modo rem plane non conficiunt;
sed imo disciplinam Civilem totam pervertunt: ut propterea in hæcenus
compositis, de Juribus & imperio, doctrinis, unice persistendum sit.

Sunt etiam perversa illa, quæ *Grævius*, in *Lib. I. §. 10.*, ad communem
Jurium quorumlibet disciplinam, attulit; ut, quando *d. §. 10. Dominium in o-
rigine*, ab *Occupatione*, arcessit; indeque *Communione* primitivum asserit. Ubi
tamen, cur communes adhuc, & quomodo, habeantur, atq; æqua proflu-
ens, non exponit; quippe quæ & ipsa per occupationem propria fieri pos-
sunt. Etenim homini protinus a Creatore datum est, ut quæqua Orbis pa-
ret, occupandi possessionem rerum, & inde sibi dominium earum vindican-
di, potestatem haberet: Nec enim illas occupare poterat, nisi eas a Crea-
tore facultatem acceperat. Unde nec *Communio* quidam primitiva; sui,
passiva illa, quam plures fingunt; a qua per *divisionem* recessum fuerit: ceterum
nec occupatio, in re *ab æu communi*, locum habere potuisset. Porro *cod. §. di-
cit, rationem* inducere *charitatem* inter phares: hinc *Civitatum* esse Orig-
inem; quarum seminaria sũt matrimonia. Sed & hæc ut multam habent
confusionem: ita varias patiuntur instantias. Unique *Probesius* charita-
tem nullatenus, sed *feriatam*, ratione induci vult. Nec est eadem in con-
jugio charitas: & imo etiam in brutis ea propensio est; quæ tamen ratio-
ne non ducuntur: prout nec eo modo per *rationem* posset introducta dici
Civitas & Imperium, quæ jam ante *Grævius* volebat imperia consistere.

Dehinc *Idem §. 11.* ait, *J*Coos referre *Matrimonia* & *Patriam* *profectum*,
ad *Jus naturale*. *Familias* v. ad *Jus Gentium* referendas esse; quando plures
earum jungantur. Et tamen *Conjugia* etiam ex *Gentium* Jure, quin & *Civili*
partim, censentur: prout multa in *singulis* habentur familiis, quæ ad *mores*
Gentium composita sunt. Neque v. *Jus Gentium* in conjunctione societa-
tum, maxime populorum, terminatur; sed & plura habet, quæ *singulorum*

Quæ, ac populos, distribuit, continent; uni sunt Contractus; Judicia, Ultima voluntates; Alii modi, eorum communes Gentibus, saltem moratoribus, respicias: licet *absoluta spectata & ipsa juris natura* sint. Familiarum etiam plurimum, ratio, ad Jus Gentium, quæ talis est, non pertinet: cum nec Civitas tota per se, nisi cum aliis Gentibus componatur, Gentem, nec Jus Gentium, conficiat, quæ collectivum est.

Porro, in eodem §. 11. Imperium esse, tradit, in familiis singulis: & apud Romanos, Patrem fuisse quodammodo Magistratum, cum Jure gladii, quod præcipue §. 2. inculcat: eoque trahit istud *Linii: paterna Majestas*. Inter ea non debuisse *Hobbesum* ita constituisse imperium in infantem: tunc, quia Uxor prius scit potestatem Mariti; tum quod fœtus conceptio egeat, quod inire majus sit. At si nullum est, in Societatum simplicium aliqua, ne quidem in Dominica, Imperium; etiam quæ nec dum in Civitatem transierunt: cum per naturam, Jus vite & necis, in privata potestate, locum habere non possit, sed ad hoc vel publica, in Magistratum collata, potestas, vel Majestas plane, requiratur. Ut ut perparamus aliud, *fr. Roderic. Hornius*; qui & male, ex imperiis familiarum, Magistratum Imperii Civilis, educit. Neque, etiam Jus Gladii Patribus, dedere Romanis, sed potestatem, (internecionam quoque, si opus ea foret,) in liberos: ut eadem, pro religione patria & pietate, uterentur; quanquam hanc indulgentiam, quæ abuti parentes sibi poterant, non facile probaverim, quæ in obedi. in Republ. docuit; seu speculo stetit illa, ob quam potestas est Patribus, siquidem & Maritis, & multo facilius Dominis in servos concessa fuerat, *civill. lib. 10.* Non quæ v. Patet; ut Magistratum, habitus fuit: nec Majestas auctoritatis Paternæ extrahi debet, *Hobbesio*, quæ *Gravium* objicit infirma satis sunt. Nam si vel maxime Uxor in Virili potestate mariti est: nunquid poterit illa in liberos, maxime potestatem, potestate patens polleat, per Patrem ipsorum? Cum enim *Hobbesio*, inquit, & *Gravio* illis imperium ponat: utique non potuit non foemina, quæ pariendo, infantem enscare potest, imperium in eum tribuere, seu nec potestatem ipsam, quæ juris est, (cum nullum Jus ante Civitatem agnoscat,) ille mariti in uxorem, sed potestatem, eltribuit; si eadem is valuerit. Quid deinde, si ratio, magis, valeat foemina viro: nunquid illa, quod rationis sit imperium, potestate magis, in infantem & maritum, valebit? Utique pro infante, quælibet mariti, (cui & præcipua ejus cura, saltem per *crimenium*, committitur,) salubriora infanti sunt, quam ea, quæ a patre proficisci possunt.

Uterius, *Gravio* in §. 11. non distinguit gradus incrementi, ab initio Juris naturalis primarii, ad Jus Civile; unde maximam incertitudinem nesci necesse est: tam si Jus Gentium, seu naturalium, & successuum, repetit, Quamquam

quam v. *positivam* hanc non minus non habuerint Gentes, citius in unum
versum, *non* in successu, ipsorum *positivum* successum inchoaturo patitur illi:
cum & objectis *sardine* exortis jura *antiqua* applicari oportet, quaeque ob-
jecta fuerant *Juris naturalis*, non minus talia fieri possint *Jurium sequentium*.
Imo ratione qualitatis, etiam in plane *novis circumstantiis*, ex *Jure antiquo*
petenda est. Et interna *Judiciorum* praeceptum, *Judicia* *Romae* magistratus sta-
biliter sunt signa *habeant* (in *Anak* & *Epistola* *Super* *distinctione* tradita ha-
bemus.)

[illegible]

In § 14. *Gravina* deducit *Bella* ad originem; & *defensiva* quidem. Stet autem *defensiva*, prout integræ Gentis *defensio*, *Belli* faciem non potest non referre, ad *jus naturale* utique pertinent. Ita *offensiva*, potius est, ut ad *Jus Gentium secundarium* magis referantur; ex quo plura etiam, quæ ad *Bella*

nit; cujus alia plane natura & ratio est. Similiter statum Ille confundit, cum administratione Reipublicæ. Estque lubrica satis doctrina Ejus, quod, ob abusum Potestatis, Civitas in rudem statum devolvatur. Neque etiam, quam §. 19. & 20. instituit, comparatio vicissitudinis & conversionis naturalium rerum, cum variatione rerum humanarum & civilium, satis apta videtur: ceu nec istæ commutationes causis illis, quas refert, omnino constant; quin & innumeras habent alias, quas *Septalius* & generis ejus plures, perfecti sunt.

Sed hæc fere omnia sunt aliena, & præter *Gravinæ* institutum, qui fontes nobis *Legum Romanarum* propius ostensurus erat. Nam & de *Aufloribus* Legum aliarum §. 21. L. 1. peregrina habet; & trita tamen, ac fabulosa. Ad Historiam quoque *Mosaicam*, qua eo ista respicit, ab aliis omnia plenius excussa sunt; maxime quousque ea similis est antiquissimis Gentium Scriptoribus, hique sunt traditis *Mosaicis*. Hic vero de Legibus in Rep. Romana latis agendum fuerat. Et tamen varia Ille interjicit. Ubi, priusquam ad ea, quæ in serie aliqua methodi habet, procedamus; observare liceat, dum ille dicit, (velut in SC. Maced. Lib. III. c. 69. & alibi passim,) se operam dicasse Juri Civili *privatorum*: quod sane non Ille tantum privato, sed & publico Juri pariter, operatus sit; quippe quod *Jus Justinianæum* non tantum sit privatum, nec privatum jus unice contineat; verum quam plurimæ, quas & *Gravinæ* exponit, *Leges Romanæ*, totæ Jure content *publico*; ipsæque de *privatis* conceptæ *Leges*, quando personis rebusque publicis applicantur, hoc ipso *publicæ* fiant: nō. quod ea *publicæ* *eximie* dicantur, quæ nunquam aliis, quam personarum rerumque publicarum usibus, idonea sunt.

De *Patria* deinde potestate, §. 25. Lib. II. quoad *Jus personarum*, minus recte exponit, qua ratione in Jure Romano ea tribuatur *moribus*. Et quod, in §. 26. vult, Jus Patriæ potestatis non cessasse *per mortem patris*, id male probat, per tutelam patris testamentariam, ut & per substitutionem pupillarem. Nunquid enim superstes esse non potest effectus? efficiente causa dudum extincta. Quoad *Jus rerum*, mallet *Gravinæ*, in §. 85. testamenti rationem, per *mancipationem*, peculiari §. à speciebus mancipationis reliquis, distinxisse. Denique ad *Judicia* quod attinet, Ille quidem §. 80. *actiones Legis & alius legitimos* recte docet, differre: debebat vero rationes quoque differentiarum adduxisse; quod maximo, ad institutum ejus, usui esse potuerat.

Jam vero Legislationem ipsam *Romanam* quod concernit, quo cura *Gravinæ* præcipua pertinet: Ipse operas *Regum Romanorum* L. I. §. 21. minus recte

recte distinxit: cum omnes ad Jus Nat. Gent. & Civile intenderint. Eas autem studiose quondam *Fulvius Urfinus* collegit; nec non curas illis Legibus Regiis impendit *Vinandus Pigbius*, & *Paulus Merula*; quos plerosque compilavit, in *Antiquitat. Rosinus*. *Statum v. popularem*, in *Lib. III. c. 16*, seu Democraticum, unice vitio adscribit; si plebs sc. Optimates insolentes subjuget. Ulbi &, qua rat. mala ejus emendari possint, exponit. Quæ quidem, quomodo in *Remp. Rom.* congruant, Ipse viderit. Deinde nobilissimam partem Juris Romani evolvit, *LL. XXII. Tabb.* in quas jam amplos & exactos satis habemus, post *collectionem* earum, ab Antonio *Contio*, *Fr. Hormanno*, *Dionys. Gothofredo* & *P. Merula*, (quos iterum *Rosinus* excerpfit,) tum & novissime summa cura, à *Jacobo Gothofredo*, susceptam, *Pauli Manutii*, *Franc. Balduini*, *Conradi Rittershusii*, & *al. Commentarios*; ut cum his, quæ nunc per *Gravinam* accessere, tutos nos reddant, vix esse quod accedere eis possit ulterius. Sed *Tribunitias LL.* præ aliis *Dempsterus* excussit. *Plebiscita v. Gravinæ* inter *Leges* complectitur: & de *Jure Pretorio*, atque universo jure *Honorario*, in *Lib. I. §. 35. de perpetuo* quoque *Edicto*; §. 38. nec tamen etiam de *singulis Prætorum Edictis*: quod omnino fieri debebat; uti nec de *Interdictis* adeo, veluti *Salviano*, & *aliis*, eorumque fontibus, s. *Juribus* ipsis. De *Responsis v. Prudentum* §. 40 aliqua commentatur. Utique de *Constitutionibus Principum*, earumque variis expeditionibus, distincte & plene non experitur: quæ doctrina *Strauchii* necessaria & maxime fructuosa est, *aliorumque*, qui excuti poterant; si quæ in illis supplenda vel emendanda fuissent, deprehenderentur. *Gregoriani* tantum *Codici*, & *Hermogeniani*, in complexu, rationem habet; & ubi hodie reperiantur. *Lib. I. §. 131.* Sed *Justiniani Decisiones quinquaginta*, nobilissimam *Justinianæ* cura partem, & compendium *subtilissimarum*, inter *Juris Consultorum Veterum sectas* integras, continui studii, *disceptionum*, sicco pede §. 134. prætervehit, nec quicquam de earum *charactere*, & quænam ille sint? commemorat: quin nec, in *rem* præcipue *Juridicam*, exacta, sed inchoata solum, studia laudati *Strauchii*, ut nec *Commentationes Linglefsii Galli*, & præstantiores *Bassi*, Nostratis, sufficiunt.

Cæterum, quoad *singula*, de *Uxoribus* accipiendæ modis antiquis, gemino loco, agit: itemque de *L. Julia*, de *funDO tali*, quam & *alibi*, cum *Jacobo Gothofr.* ad *Juliam Papiam* tractaverat: (videl. *Libro III. c. 86.*) ubi, in *L. Jul. d. adulterii*, occupatur: Nec minus in *Lib. III. c. 101.* ad *L. Cornel. de falsis*, (extra monetam,) iterum dilabitur, in *L. Cornelia nummaria*; & varias ejus species jam *cap. præcedent.* ad *L. Corn. de falsis*, adductas, repetit: cum potuerit quælibet capita *per* uno loco exhaustire, & ubi rursus occurrissent,

rissent, ad eundem se referre. Quod si *succedanea* hæ operæ, æquali & debita methodo, disponderentur, multum elegantix, & imo accuratioris, illis accessurum, tum & ubique proditurum foret, si quæ capita deficerent, adh. supplenda; ut ne quidem amplius quid in ea cura facile desiderari posset.

Utique minus religiosus est, in ea *Legum sacra*, quæ à *Justiniano* habemus, *Gravina*, quam debebat, & poterat etiam; nec adeo *Florentinam* utique vindicat: quam tamen amplecti se, & pro genuina habere, profitetur. Unde non debebat immutare lectionem exemplaris *Florentini*, in *Lib. 20. §. 5. qui testam. fac. poss.* atque cum *Cujacio*, quem nimis ille veneratur, transigere. Quam enim *Cujacius* passim, ubi difficilia textuum superare non potuit, ipsos Textus corrigat, vel corrumpat; imo, piuribus locis, *negationem* vel inserat, vel ejiciat: satis jam adhuc superstiti, à *Roberto* cumprimis, & juste, exprobratum est. Sane plura hæctenus, post tanta studia, reperta sunt: ut quicquam *antinomicum*, in *Corpore Juris*, largiri quinquam non oporteat, ned adeo ad textus immutandos procedere, Quocirca non fuit, cur frigidam haberet *Gravina* expositionem Textus dicti §. 5. in *Lib. III. c. 94.* dum admittendum non vult *repetund. damnatum*, in testem testamentarium; quod tamen vult *ibid.* *Ulpianus*: nec habuit, quare, cum *Cujacio*, (cum quo paria faciunt *Hotomannus* etiam, & *Critici alii*,) ut *Paulo* scil. in *L. 15. d. Testibus*, *Ulpianus d. l.* conciliaretur, *Ulpiano* negativam, inserta ei particula *non*, obtruderet: ac non potius rationem profundius investigaret, qua diversa textus uterque niteretur. Quod quidem solenne etiam, ut despondeat animum, est *Wissenbachio* & quibusdam præcipui quoque *Chori Alii*: qui, cum illis nulla textuum, in speciem adversantium, conciliatio, ap. *Dd.* etiam quoslibet reperta, sufficit: de meliori ulterius non cogitant; sed hoc suo iudicio decretorio protinus in rem irruunt: quod igitur *antimoniam*, in textibus illis, esse oporteat. Ego vero, ut *alibi*, ita hic etiam, *Florentinam* lectionem servari debere, semper existimavi; idque è re stabilis esse & genuinæ jurisprudentiæ: cujus multi recessus, Jctis, Legum auctoribus, optime cogniti, nobis utique, omni quanto fieri potest studio, aperiendi sunt. Proinde miror, ipsum *Jacobum Gotschfredum*, in hac contentione, cum aliis facere; ut *diffensum* inter *Ulpianum* & *Paulum*, dictis locis, & Ipse concefferit, quasi eo faceret in *d. l. 20.* vox *existimo*: quæ tamen aliud non innuit, quam quod ambigua illa fuerit quæstio. Tametsi vero, inter reperta alia, quibus mederi voluere huic distractioni, (ut videtur,) Aliqui, nec mihi satisfaciat; si dicere velimus, *Paulum* in *L. 15.* loqui de casu, quo *damnato* salva fama non est; uti fieri non potest

test in crimine *Repetundarum*. Nam crimen hoc non tantum, in quibusdam, ad iudicia *privatorum delictorum* accedit; (quanquam hæc etiam, cum *de dolo* fuerint, semper infamant,) saltem in eo *Repetundarum* crimen *singulare* quid habet; verum, quod huc pertinet, ad exemplum *Judiciorum extraordinariorum* componitur: ceu nec crimen *Stellionatus* infamat semper. *l. 2. d. stellionat. l. 7. de publ. jud.* Vide licet à *testamento* testimonio non arcetur quilibet infamis: & tamen *Repetundarum damnatus* arcet *Paulus*. Equidem in hoc, inter *Ulpianum* & *Paulum*, convenit, quod is in *Judicio* testis esse non possit; arcetur enim *Repetundarum damnatus* à Senatu & *Judiciis*, eo quod circa illa deliquisset; atque hinc ab illis arcetur *indistincte*. At vero ab eo inferendum non est ad hoc, ut etiam omni casu, & *simpliciter*, à *testamento* abesse debeat; uti recte argumentatur *Ulpianus*. Nempe in eo casu *repetundarum damnatus*, ex censu infamium, inter *intestabiles* habetur, ex *Lege*, quæ *Pauli* est; quando ipse non in *factum*, aut *Lege* *repetundarum*, & *vi illius*, ut *d. l. 20.* sed quando *diserte Repetundarum damnatus* est, quod *l. 15.* habetur: quippe quod hac ratione: *juris infamiam* damnatus subeat: indeque inter hos merito *Lege* ponatur, qui *testamento* adhiberi non possunt; adeoque *intestabilis* sit.

Porro *Cujacium*, in corrigendo *Textum* *l. 12. §. 2. D. d. Accus. & inscrip.* sequi non debebat *Gravina*; quando is (in *L. VI. Observ. 12.*) pro duobus reis, in *d. l. 12. tribus* reis, substituit; eo quod *Impp.* in *l. 16. C. de his, qui accus. non possunt*, tradant, *tertiam accusationem* eis, qui duos reos detulerant, a *Lege* permissam non esse. Quamvis enim plerique in eo *Cujacium* sequantur, & *Anton. Matthæi*, *Tr. d. criminibus, Lib. XLVIII. Tit. 13. c. 1. n. 10.* eum prober, ejusque *Matthæi*, ceu *Doctores* sui, vestigia tanto facilius premat *Wissensbachius*, *II. Disp. ad π. 33. n. 17.* quod ubique in *antinomias* pronus sit. *Meierus* etiam, in *Coll. Jur. Arg. §. 3. d. Accus. & inscrip.* post excussas *Græcorum* ad *Basilicam*, & *Förnerii* in *IV. Rerum quæd. c. 15.* interpretationes, *desperatum* habeat locum; nisi cum *Cujacio* *Textus Legis 12.* corrigatur. Tamen non est, cur hic ad extrema, vimque textui inferendam, dilabamur. Equidem, ut *Legis 12. Sum 2. d. Accus. adnuntiata Historica vetera*, referamus; dum simpliciter illè ait, *Lege Julia judicior, Publ. dævetur*: quodinceps *Jure Constitutionum*, duos reos simul deferri posse, placuerit, inque eo *Constitutionum* *Jure* nunc quidem, ceu recentiore, acquiescendum sit: (quæ quidem, inter *jus pristinum*, in *Pandectis prævie relaxatum*, uti antea obtinuerat, & *Constitutionum Codicis*, in quo *recens Jure*, & hinc à *Justiniano*; præ *dissonis* antiqui *Pandectarum* traditis, unice agnitum, habetur, omnino proba est distinctio; ut nempe, cum, in *Complexu* seu *Corpore toto successu* *Juris*, id demum, quod recent

recenti loco ponitur, vim legis sinit, nulla in talibus *mutatio* esse possit.)
 Huius *Lex. 16. C.* non patitur, quippe quæ nil immutandum, sed *Legi. Jul.*
 quam *innuit*, inhaerendum esse, vult; in verb. contra *Legis* præscripta: cum
 & addat *Legis. Jul.* *exceptionem*, quam quoque *Venulejus* id *d. l. 12.*
 adducit: *nisi suas suorumque injurias quis persequatur*. Proinde dicendum
 est, posse quidem non *duos tantum*, sed & *plures*, de *eodem crimine*, & *distinctione*
etiam accusationibus, ab eodem accusari: nam eorum & una vincendi *cas-*
sa est, & una calumniæ ratio; quo pertinet *L. 8. de Accus.* ibi: non possunt
 accusare propter turpem quæstum, qui *duo judicia*, adv. duos reos, (*diven-*
for. scilicet *criminum* nomine delatos,) subscripta habent, nummosve, ob ac-
 cusatum vel non accusatum, acceperint. Indeque per verba *l. 16. C.* qui
duos reos delatos habet, *binam* quidem *accusationem*; sed tamen super *uno &*
eodem crimine, accipi oportet: quorum propterea *duorum* eadem ratio est,
 atque est *unius*, quem præfert accusatio una, in *l. 12. ap. Venulejum*; cum hi
 textus, sub *rubrica* eadem, in *Dig. & Cod. ad Legem Juliam* provocent; cu-
 jus adductionis, in consimili titulo, in *Pandectis* facta, non poterant deme-
 minisse *Compilatores Codicis*: idemque, quod de *tertia accusatione* loquitur
lex. 16. Codicis, in *l. 6. §. 3. ad L. Jul. de Adulterio*, proditum est: ut, quamvis
duos reos ex alio crimine, (uno scilicet; non ex *alio* criminibus,) delatos ha-
 beat, posse tamen illum, ex jure viri, *tertium* accusare: quoniam hæc *adul-*
terii causa, qua sc. quis *propriam injuriam* persequitur, non cedat in nume-
 rum *causarum* cæterarum, (sive criminum aliorum; de quorum *uno* hic *alio*
crimine, ut *textus* habet,) *dua* illi delati fuerant. Qualem *tertiam* quoque
 vocant *accusationem* *Impp.* in *l. 6. C.* quoniam scilicet de *uno eodemque crimine*,
 duabus accusationibus, *duo rei* fuerant delati. Et poterant etiam, si quin-
 que rei super eodem crimine delati fuissent, *Impp.* *accusationem* novam,
 super alio seu diverso crimine, postulatam, *sextam* appellare: per quod non
 adversari fuissent *Venulejo*, qui & ipse *accusationem*, vel *unam* vel *plures*,
 super *uno crimine*, cum *Legi. Jul.* intelligit; neque enim ad *rem*; unum
 vel plures; hic respiciendum est, sed ad *crimine*; ut, quæ *Venulejo* altera
 accusatio habetur; ea *tertia*, ob duas accusationes duorum *eiusdem criminis*
reorum, jam institutas, (& pro una, quoad *crimen*, habendas) ob *tertiam* re-
 um, de *diverso* crimine postulatam, omnino *Imperatoribus*, in *d. l. 16. C.* dici
 potuerit. Interea super duobus criminibus, (quotiscunque accusationi-
 bus, super uno, prius quæstus quis fuerat,) *accusationem* ut quis instituat,
Lex Julia non patitur. Adeoque *l. 12. §. 2. ff. de Accus.* & *l. 16. C. de his qui accus.*
non possunt, optime sibi consonant, ut nulla alia *Leges* magis inter se con-
 venire possint.

Nunc vero etiam de *L. ult. C. ad L. Fabianam d. Plagiar.* dispiciamus: quam in litera merito *Alciatus* asseruit. *Gravius* autem *Libro III. c. 107.* in verbis: *metalli poena teneantur*, (cum tamen in seqq. poena capitis statuatur,) legi oportere vult, cum *Cujacio* suo, item *Duareno*, & egregio illo Interprete *Cod. Theodos.* (unde *L. ult.* desumpta est,) *Jacobo Gothofredo: tenebantur*. Sed & hic in salvo res est: non quidem, per *Perezii* ad *d. Tit. Cod. Just.* tradita, n. 3. quasi, in principio *Legis*, poena *Metalli*, ad quaslibet alias *Plagii* species, respiciat; ut ea adh. dum *Plagiarios* teneat; in duobus v. casibus plagium capite puniri, sanciat; utpote in *l. 7. C. ad L. Fab. d. Plagiar.* & in casu, quo filii, parentibus adh. vivensibus, supprimuntur. Namque textum inspicienti, diserte *metalli* poena, ad casum istum *suppressor. filiorum*, applicatur; ut ea *plagiarii* tales etiam teneantur: nec ullibi aliud proditur; quin potius *Metalli* poena, in *l. ult. ff. eod.* retenta est: indeque adhuc illa, per *l. ult. C. Justin.* in *plagiario* quoque tali, & imo etiam in *Cod. Theodos.* obtinet: ut nil juvet *Gothofredum* vox *tenebantur*; quin retineat eam poenam in ista specie, atroci licet, cum poenis cæteris, *Constantinus*. Nam Ille, in sequenti versu: *si quis tamen, exacerbatorem supplicii*, in ea specie *plagii*, casu *qui sequitur*, constituit. Indeque *Tribonianus* nil deliquit, quando is, loco *tenebantur*, vocem *teneatur* adhibuit: nec illa *Lex Justiniana* (quam *Brunneman.* in *Comment.* suo plane omisit,) secum pugnat: siquidem poena *gladii*, solum in eum casum ibi decernitur, quo *plagiarius* talis *sapius* in eo crimine *versatus* fuerit; idque de ipso *patuerit*, ut in *Cod. Theodos.* habetur. *Tribonianus* vero istam vocem in *claruerit*, immutavit: nam *clarescere*, quam dictionem non habet, in *Glossario Barbaro, Fresne*; cum omnino *Latina* sit, nec non in *l. 2. C. d. fundo rei priv. XI.* ut & in *l. 5. vers. sciant. C. quor. appell. non recip.* reperiatur: ubi idem, quod *indubie confiterit*, denotat. *add. I. F. 3.* ubi: *rationibus claruerit*,) hic idem est, ac si isto scelere ejus speciei clareat, (ut *famosus, notorius, Latro*, sic) *plagiarius*: quod & *Bischoffius*, in *Feudali indice*, agnoscit, & in *Concordantiis* nostris *Feudalibus* proditum est. Talem enim *plagiarium*, qui in ea *plagii specie* *claruerit*, (sive *patuerit*, ut *Codex Theodos.* habet; quo melius rem exprimit *Tribonianus*, cum *patuerit* etiam in crimine semel admissio, sed *claruerit* non nisi in *iterato*, locum inveniat; nec supplicium augere istud ideo possit, quod de *veritate* criminis ejus initio statim constet,) omnino acerbius puniri convenit. Atque hoc est, quod vult *Lex. ult. C. de Plagiar.* Teneri quidem tum *metalli*, tum cæteris ante cogni-

cognitis suppliciis, eos, qui orbitates, in filiis viventium, parentibus insi-
gant. *Si quis tamen huiusmodi reus fuerit oblatus*, posteaquam super cri-
mine, (illius speciei,) *claruerit*: (quæ vox non poterat simpliciter acci-
pi, pro *confiterit*, quod ejus reus ille sit; ut nec *patuerit*, illa, in *Cod. Theod.*
Quid enim interest, si reum quem esse *patet*, priusquam offeratur,
si post oblationem confiteatur crimen, aut de eo vincatur.) Ita ve-
ro servum a. libertinum *bestiis* subjiciendum; ingenium v. gladio consu-
mendum, esse. Et sane *Julius Clarus*, in *Præf. Crim. §. fin. quasi. 68. vers.*
Plagiarius, memorat, quod hodie, plane ad sensum *Legis*, quem præbui-
mus, *gladii* poena in eos exerceatur, qui crimen hoc committere *consueve-
runt*; ut adeo expositionem illam, & vera interpretandi ratio, & ipsa ob-
servantia, affatim confirmant. Diceret, toties aberrare Interpretes:
quoties *manus* violentas *textui* inferunt; aut de conciliatione antinomia-
rum, quæ apparent, solliciti non sunt. Et num ergo causæ quid habuit
Gravinam? ut ista loca, quæ nunc nos lustravimus, & ipse, ceu *novus* venusti
corporis, unice fastidio duxit, pro *desperatis* agnosceret, ac plus suo *Cujacio*,
viro cæteroquin magno, & de Jurisprud. Romana immortaliter merito,
quam suæ, qua defungi poterat, industria, deferreret.

Alias diligentia Operis, quod multa floret eloquentia, decus ingens
accessurum foret, si nunc, ubi absolutum est, *meliori methodo* disponi posset.
Quin & *singula* quædam sunt, inaniter *repetita*, a. *male collocata*. Sic enim vel-
lem, *Gravinam*, quando in *Lib. III. c. 112.* de *L. Licinia* tractat, eandem le-
gem in suum locum, ubi de *alienat. mutandi judicii* causa agitur, seu de *in-
potentioris alienatione*, transposuisset: cum ejus doctrina, a *citato loco*, peni-
tus aliena sit. Non minus *et*, quæ in *cod. Libro, c. seq. 113.* de *Religione Se-
pulchrorum* habet, in suum locum referri debuissent: cum in ea re lusu vix
quicquam indulgendum sit; quod, cum omnia ad finem vergant & interit-
um, etiam hominem eo deduci oporteat. Et nescio, an recte Idem *d. Li-
bro III. c. 3.* Legem *Rhodium*, inter Leges eas, quæ *damnum* resarciunt, re-
degerit; & non rectius ad negotiationem, seu consortium, eam retulisset:
quod in *Pandectis* factum est. Neque enim *damnum* hic dici potest hoc, re-
spectu aliorum, quod *casu* accidit. Alias imminutio illa a *causa* repeti, ipso-
que infortunio, deberet: cum quidem *damnum* ita a sociis, aut vectoribus,
& inter eos, resarciatur, ut per consortium id ex æquo, ad omnes perdu-
ducto, restituatur: siquidem illi ob *jectum* socii; non item *ex damno dato*,
tenentur. Usque 1.) si navis tempestate pereat, nulla est ob *jectum* *con-
tributio*:

tributio: Et si *merces* quædam recipiantur, a forte, vel industria domino-
rum, servatz esse censentur. 2.) etiam portio *jactarum* mercium in *contri-*
butionem venire debet. 3.) Oportet quidem eum contribuere, cum dam-
num illatum non est, indeque ei potius *damnum sit*, ut alii suum reparetur;
nec tamen 4.) *totum* cuiquam refarcitur *damnum*. Quin potius 5.) ea con-
tributio, *impendii*, in res aliorum servandas, quædam est *reparatio*; quo pa-
cto non refarciuntur *damna*, uti nec tali modo *inter socios* impendia resti-
tuuntur; qui quidem sibi conventionem obstricti sunt. 6.) Naufragio facto,
conservata, cum mercibus non jactis, *scapha*, nulla scaphæ ratio habetur, l. 4.
ad L. Rhod. Igitur 7.) uon nisi adversus Magistrum, ad detinendum mer-
ces, *actio* est: cum, si negotium *directum de damno* esset, vectores invicem
de eo inter se agere oporteret.

Quæ quidem omnia, & *Gravina*, Clarissimi Viri, integritati ac pruden-
tia, & quorumvis iudicio, qui idoneam Juribus tuendis operam
præstant, submissa sunt!

INDEX

INDEX SUMMORUM CAPITUM.

LIBER I.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1. D E Populo Romano & ejus ordinibus	1.	25. De Dimittendo senatu	20.
2. De Equestri ordine	ibid.	26. De Ratione ferenda legis	ibid.
3. De Senatoribus	2.	27. De Tribuno plebis	21.
4. De Plebe rustica, & urbana	4.	28. De Comitibus	23.
5. De Plebe urbana & tribunis arariis	ibid.	29. De Legum ferendarum examine	25.
6. De Scribis, apparitoribus, accensis, interpretibus, praconibus, viatoribus, licitoribus	5.	30. De Publicatione legis, Concione, & sortitione, & suffragiis ferendis	ibid.
7. De Optimatibus, nobilibus, hominibus novis	6.	31. De Primis Romanorum legibus, & jure Papyriano	28.
8. De Censoribus	ibid.	32. De jure XII. tab.	29.
9. De Tribubus rusticis & urbanis	8.	33. De Actibus legitimis & jure Flavianis	30.
10. De Curia	10.	34. De Posterioribus legibus	31.
11. De Clasis & Centuriis	11.	35. De jure Honorario, & de Pratore urbano, & peregrino	35.
12. De Turba forensi	12.	36. De Pratoribus provincialibus, & quaestoribus	36.
13. De Consulibus	ibid.	37. De Publicis quaestionibus	37.
14. De Senatu & ejus potestate	13.	38. De Edicto perpetuo	38.
15. De Senatus-Consulto & loco habendi senatus	15.	39. De Aedilibus	41.
16. De Tempore	ibid.	40. De Jurisprudencia	43.
17. De Vocando Senatu	16.	41. De Disputatione fori	44.
18. De jure referendi sententiasque rogandi	ibid.	42. De Respondendi jure	45.
19. De Dicenda sententia, & S. C. per discessionem	17.	43. De Auctoritate Prudentum	ibid.
20. De Justo senatorum numero	18.	44. De Juris-Consultorum philosophia	47.
21. De Conferendo Senatus-Consulto	19.	45. De Juris-Consultorum sectis	48.
22. De Adservando S. C.	ibid.	46. De Variis statibus Jurisprudencie & de Juris-Consultis antiquae jurisprudentia	50.
23. De Impedimento S. C. seu de intercessione Tribun.	ibid.	47. De Tiberio Coruncano	51.
24. De Senatus decreto	20.	48. De Sext. & P. Aelia	ibid.
		49. De Lucio Aelia	52.
		50. De Marco Catone	ibid.
			51. De

INDEX SUMMORUM

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
51. De Bruto	ibid.	83. De Cajo iterum	68.
52. De P. Mutio Scavola Pontifice	ibid.	84. De Calio Sabino	ibid.
53. De Manlio Torquato	53.	85. De Prisco Javoleno	ibid.
54. De Cajo Martio Figulo	ibid.	86. De Salvio Juliano, & Tarrunteno	ibid.
55. De Cajo Livio Druso	ibid.	87. De Domitio Labrone	ibid.
56. De Media Jurisprudencia, ejusque Jurisconsultis, & de P. Rutilio Rufo	ibid.	88. De T. Aristone	69.
57. De Q. Elio Tuberone	54.	89. De Ariano	70.
58. De Sex. Pompejo, & Calio Antipa- tre	55.	90. De Sexto Cencilio Africano	ibid.
59. De Q. Mutio Scavola augure, & Sca- vola pontifice	ibid.	91. De Sexto Pomponio	ibid.
60. De C. Aquilio Gallo	57.	92. De Junia Mauriciano, & Elio Mar- ciano	ibid.
61. De L. Lucilio Balbo	58.	93. De Ulpio Marcello, Meciano Satur- nino	71.
62. De Cn. Aufidio	ibid.	94. De Tertulliano	ibid.
63. De C. Juventio	ibid.	95. De Papyrio Justo, & aliis	ibid.
64. De Sex. Papyrio	ibid.	96. De Fabio Sabino	ib.
65. De Servio Sulpicio	ibid.	97. De Fabio Sabino fil.	ib.
66. De Cajo Trebasio Testa	59.	98. De Cerbidio Scavola	ib.
67. De Offilio	60.	99. De Papiniano	72.
68. De A. Cassellio	ibid.	100. De Domitio Ulpiano	74.
69. De Q. Elio Tuberone	61.	101. De Julio Paullo	75.
70. De Asene Vara	ibid.	102. De Herennio Modestino	ibid.
71. De Cajo	ibid.	103. De Aliis generatim	ibid.
72. De Aufidio Tucca, & Namusa	ibid.	104. De Romano imperatore	76.
73. De Senatorum Autoribus & primum de Antistio Labrone	62.	105. De Variis muneribus imperatoris	78.
74. De Attejo Capitone	63.	106. De Pontificatu maximo imperatoris	79.
75. De Nerwa Patre, & filio	64.	107. De Tribunitia potestate	ibid.
76. De Proculo	65.	108. De Censura imperatoria	80.
77. De Pegaso	ibid.	109. De Consulatu imperatoris	ibid.
78. De Celso patre	ibid.	110. De Proconsulari imperio	ib.
79. De Celso filio	66.	111. De Referendi jure	81.
80. De Neratio Prisco	ibid.	112. De Senatoria imperatoris dignitate	ib.
81. De Masurio Sabino	ibid.	113. De Patria Patria appellatione	ib.
82. De C. Cassio Longino	67.	114. De Lege Regia	ib.
			Cap.

CAPITUM.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
115. De Orationibus principum	83.	145. De Martino	103.
116. De Quæstoribus	84.	146. De Bulgaro	104.
117. De Magistro officiorum	ibid.	147. De Hugolino	105.
118. De Majori & Minori Laterculo	ibid.	148. De Rogerio, & Orhone, & Placenti-	ibid.
119. De Pragmaticis Jusfionibus	85.	no	ibid.
120. De Edictis principum	ib.	149. De Pyleo	ibid.
121. De Mandatis principum	ib.	150. De Alberico, & Joanne	106.
122. De Decretis principum	86.	151. De Azone, ejusque schola	ibid.
123. De Epistolis principum	ibid.	152. De Lothario Cremonensi	107.
124. De Rescriptis principum, & Libellis	ibid.	153. De Balduino Bononiensi	ibid.
125. De Præfæctis Prætorio	87.	154. De Rosfredo Beneventano	108.
126. De Assessoribus	88.	155. De Accursio & ejus Schola	ibid.
127. De Magistris scriniorum	89.	156. De Jacobo Ardizono, & Odesfredo	109.
128. De Fiscis Advocatis	ibid.	157. De Dino	110.
129. De Digestione Juris Civilis sub Justiniano	ibid.	158. De Bartolomeo a Capua	ibid.
130. De Justiniano	90.	159. De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrato	ibid.
131. De Codice Justiniano	ibid.	160. De Jacobo de Belviso, & Butrigario	111.
132. De Digestis	91.	161. De Cino Pistoriensi	ibid.
133. De Institutionibus	92.	162. De Alberico de Rosata	112.
134. De 50. Decisionibus	ib.	163. De Aliis turmatim	ibid.
135. De Novellis Constitutionibus, & Authenticis	93.	164. De Bartolo	ibid.
136. De Novellis Juliani	94.	165. De Baldo, & fratribus	116.
137. De Triboniano & sociis	ibid.	166. De Paulo Castrensi	117.
138. De Basilicorum libris	96.	167. De Alexandro Tartagno	118.
139. De Fædo Jurisprudentia Justiniana in Italia	98.	168. De Jafone Mayno	119.
140. De Institutione juris Justiniani sub Lothario	99.	169. De Saliceto, Fulgoso, Cumano, Cassiloneo, Capolla, Ruino, Rimisaldis, Curriis, Deciis, Nicolao, Spinello	120.
141. De Pandectis Florentinis	100.	170. De Atclero, & sanctiori Jurisprudentia, sive de Cujaciana Schola	121.
142. De Institutione studiorum juris	ibid.	171. De Emilio Ferretto	123.
143. De Bononiensi Schola, & de Irnerio	101.	172. De Goveano	ibid.
144. De Variis Irneriana schola sectis	102.	173. De Budæo	124.
		174. De Antonio Augustino	125.
		g 2	Cap.

INDEX SUMMORUM

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
51. De Bruto	ibid.	83. De Cajo iterum	68.
52. De P. Mutio Scavola Pontifice	ibid.	84. De Calio Sabino	ibid.
53. De Manlio Torquato	53.	85. De Prisco Javoleno	ibid.
54. De Cajo Martio Figulo	ibid.	86. De Salvio Juliano, & Tarrunteno	ibid.
55. De Cajo Livio Druso	ibid.		ibid.
56. De Media Jurisprudencia, ejusque Jurisconsultis, & de P. Rutilio Rufo	ibid.	87. De Domitio Labeone	ibid.
	ibid.	88. De T. Aristone	69.
57. De Q. Elio Tuberone	54.	89. De Atiano	70.
58. De Sex. Pompejo, & Calio Antipatre	55.	90. De Sexto Caelio Africano	ibid.
59. De Q. Mutio Scavola augure, & Scavola pontifice	ibid.	91. De Sexto Pomponio	ibid.
60. De C. Aquilio Gallo	57.	92. De Junio Mauriciano, & Elio Marciano	ibid.
61. De L. Lucilio Balbo	58.	93. De Ulpio Marcello, Meciano Saturnino	71.
62. De Cn. Aufidio	ibid.	94. De Tertulliano	ibid.
63. De C. Juventio	ibid.	95. De Papyrio Justo, & alijs	ibid.
64. De Sex. Papyrio	ibid.	96. De Fabio Sabino	ib.
65. De Servio Sulpicio	ibid.	97. De Fabio Sabino fil.	ib.
66. De Cajo Trebatio Testa	59.	98. De Cerbidio Scavola	ib.
67. De Offlio	60.	99. De Papiniano	72.
68. De A. Cassellio	ibid.	100. De Domitio Ulpiano	74.
69. De Q. Elio Tuberone	61.	101. De Julio Paulo	75.
70. De Alfeno Vara	ibid.	102. De Herennio Modestino	ibid.
71. De Cajo	ibid.	103. De Alijs generatim	ibid.
72. De Aufidio Tucca, & Namusa	ibid.	104. De Romano imperatore	76.
73. De Sectarum Autoribus & primum de Antifio Labeone	62.	105. De Varijs muneribus imperatoris	78.
74. De Atejo Capitone	63.	106. De Pontificatu maximo imperatoris	79.
75. De Nerva Patre, & filio	64.	107. De Tribunicia potestate	ibid.
76. De Proculo	65.	108. De Censura imperatoria	80.
77. De Pegaso	ibid.	109. De Consulatu imperatoris	ibid.
78. De Celso patre	ibid.	110. De Praconsulari imperio	ib.
79. De Celso filio	66.	111. De Referendi jure	81.
80. De Neratio Prisco	ibid.	112. De Senatoria imperatoris dignitate	ib.
81. De Masurio Sabino	ibid.	113. De Patria Patria appellatione	ib.
82. De C. Casio Longino	67.	114. De Lege Regia	ib.
			Cap.

CAPITUM.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
115. De Orationibus principum	83.	145. De Martino	103.
116. De Quæstoribus	84.	146. De Bulgaro	104.
117. De Magistro officiorum	ibid.	147. De Hugolino	105.
118. De Majori & Minori Laterculo	ibid.	148. De Rogerio, & Othone, & Placenti-	ibid.
119. De Pragmaticis Jussumibus	85.	no	ibid.
120. De Edictis principum	ib.	149. De Pyleo	ibid.
121. De Mandatis principum	ib.	150. De Alberico, & Joanne	106.
122. De Decretis principum	86.	151. De Azone, ejusque schola	ibid.
123. De Epistolis principum	ibid.	152. De Lothario Cremonensi	107.
124. De Rescriptis principum, & Libellis	ibid.	153. De Balduino Bononiensi	ibid.
125. De Præfæctis Prætorio	87.	154. De Rosfredo Beneventano	108.
126. De Assessoribus	88.	155. De Accursio & ejus Schola	ibid.
127. De Magistris scriniorum	89.	156. De Jacobo Ardizono, & Odofredo	109.
128. De Fiscis Advocatis	ibid.	157. De Dino	110.
129. De Digestione Juris Civilis sub Ju-	ibid.	158. De Bartolomeo a Capua	ibid.
stiniano	90.	159. De Petro de Bella Pertica, & Jaco-	ibid.
130. De Justiniano	90.	bo de Arena, & Oldrato	ibid.
131. De Codice Justiniano	ibid.	160. De Jacobo de Belviso, & Butrigario	111.
132. De Digestis	91.	161. De Cino Pistoriensi	ibid.
133. De Institutionibus	92.	162. De Alberico de Rosata	112.
134. De 50. Decisionibus	ib.	163. De Aliis turmatim	ibid.
135. De Novellis Constitutionibus, sive	93.	164. De Bartolo	ibid.
Authenticis	93.	165. De Baldo, & fratribus	116.
136. De Novellis Juliani	94.	166. De Paulo Castrensi	117.
137. De Triboniano & sociis	ibid.	167. De Alexandro Tartagno	118.
138. De Basilicorum libris	96.	168. De Jafone Mayno	119.
139. De Fato Jurisprudentia Justinia-	98.	169. De Saliceto, Fulgoso, Cumano, Casti-	20.
nea in Italia	98.	lioneo, Capolla, Ruino, Rimisaldis,	
140. De Instauratione juris Justiniani	99.	Curtius, Decius Nicolao, Spinello	
sub Lothario	99.	170. De Alciato, & sanctiori Jurispru-	121.
141. De Pandectis Florentinis	100.	dencia, sive de Cujaciana Schola	
142. De Instauratione studiorum juris	ibid.	171. De Emilio Ferretto	123.
143. De Bononiensi Schola, & de Irnerio	101.	172. De Goveano	ibid.
144. De Variis Irneriana schola sectis	102.	173. De Budao	124.
		174. De Antonio Augustino	125.

INDEX SUMMORUM

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
175. <i>De Bituricensi Schola</i>	126.	181. <i>De Marano, Gorbhofredis, Vesemb-</i>	
176. <i>De Enguinario Barone</i>	ibid.	<i>gio, Perezio, Pancirolo, Mornacio,</i>	
177. <i>De Duareno</i>	ibid.	<i>Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gre-</i>	
178. <i>De Hugone Donello</i>	127.	<i>gorio Tolofano</i>	ibid.
179. <i>De Francisco Hottomanno</i>	ibid.	184. <i>De Quatuor Scholis post renovatam</i>	
180. <i>De Jacobo Cujacio</i>	129.	<i>jurisprudentiam Judicium</i>	135.
181. <i>De Barnaba Briffonio</i>	133.	185. <i>Conclusio de interpretum usa</i>	136.
182. <i>De Aliis acervatim</i>	134.		

LIBER II.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1. <i>De Boni, Malique Natura, sive, de</i>		19. <i>De Conversione rerum</i>	158.
<i>Justitia naturali</i>	144.	20. <i>De Motibus civilibus</i>	159.
2. <i>De Duplici Natura lege</i>	145.	21. <i>De Variarum regionum legibus, &</i>	
3. <i>De Lege rerum univrsarum, sive</i>		<i>earum origine</i>	160.
<i>de Lege promiscua</i>	ibid.	22. <i>Fragmenta Aliquot Legum regia-</i>	
4. <i>De Lege peculiari humana natura,</i>		<i>rum, sive Juris Papyriani</i>	165.
<i>sive de Lege Rationis</i>	146.	23. <i>De Legibus XII. Tabul.</i>	168.
5. <i>De Naturali bonorum extremo</i>	147.	24. <i>De Scripioribus ad has leges priscis;</i>	
6. <i>De Virtutum origine ex lege Natu-</i>		<i>& variis hujus juris appellationibus</i>	
<i>ra</i>	148.		170.
7. <i>De Morbis Natura rationalis, sive</i>		25. <i>De Jure Patrio</i>	171.
<i>de vitiis</i>	149.	26. <i>De Jure Tutorum</i>	174.
8. <i>De Vita beata sapientis</i>	ib.	27. <i>De Jure Patronatus</i>	179.
9. <i>De Juribus humana rationis</i>	150.	28. <i>De Jure conjugum, & connubiorum</i>	
10. <i>De Origine Societatis humana</i>	151.		ibid.
11. <i>De Jure Gentium & origine Com-</i>		29. <i>De Divortiis</i>	181.
<i>merciorum</i>	ib.	30. <i>De Partu XI. Mensum</i>	182.
12. <i>De Permutatione Contractuum</i>		31. <i>De Partu monstrofo</i>	184.
<i>omnium, elemento</i>	152.	32. <i>De Rebus litigiosis</i>	185.
13. <i>De Jure Pacis</i>	154.	33. <i>De Servitutibus Prædiorum</i>	ib.
14. <i>De Jure Belli</i>	155.	34. <i>De Aqua pluvia arcenda</i>	187.
15. <i>De Civili potestate</i>	156.	35. <i>De Arboribus cadendis</i>	ib.
16. <i>De Justitia Romanorum</i>	ibid.	36. <i>De Glænde legenda</i>	188.
17. <i>De Jure Sapientis in ceteros</i>	157.	37. <i>De Interstitio sepiis</i>	189.
18. <i>De Origine imperii, & Jurisdic-tio-</i>		38. <i>Finium Regundorum</i>	190.
<i>nis</i>	ibid.	39. <i>De Usucapionibus</i>	191.
			Cap

CAPITULUM.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
40. De Testamentis	193.	66. De Vocando	225.
41. De Successionibus ab intestato	194.	66. De Vindicibus	228.
42. De Divisione hereditatis	196.	67. De Pactis	230.
43. De Statuliberis	197.	68. De Causa peroranda	ibid.
44. De Mancipationibus	198.	69. De Vadimonio deserto	232.
45. De Collegiis, & Sodalibus	200.	70. De Obvaguando	234.
46. De Jurejurando	201.	71. De Vindictis	235.
47. De Furore	ibid.	72. De Sententia, & re judicata	238.
48. De Criminibus, & primo de Furtis	207.	73. De Jure publico, & de legis actione	242.
49. De Furto per lancem, & licium	209.	74. De Privilegiis non irrogandis	243.
50. De Arboribus furtim cassis, & fruge secisa	211.	75. De Capite civis Romani	245.
51. De Dolo in re deposita	212.	76. De Indulgentia in hostes	ibid.
52. Si Quadrupes pauperiem fecisse dicatur	213.	77. De Jure Sacro, & religioso, & Sacris privatis	246.
53. De Pastu pecoris	ib.	78. De Religiosis, & Sumtibus funerum	249.
54. De Tigno injuncto	214.	79. De Jure Flaviano	259.
55. De Famosis libellis	215.	80. De Actibus legitimis sive Actionibus legis	261.
56. De Reliquis injuriis	217.	81. De Mancipatione	264.
57. De Pecuniis repetundis	219.	82. De Cessione in jure	265.
58. De Falsis testibus	220.	83. De Emancipatione	266.
59. De Teste desertore	ibid.	84. De Adoptione	ibid.
60. De Cæcibus nocturnis	221.	85. De Adrogatione	267.
61. De Crimine perduellionis	222.	86. De Manumissione	269.
62. De Parricidio, sive hominis Cade, & Veneficiis	ib.	87. De Additione hereditatis	270.
63. De Cade parentum	223.	88. De Optione	272.
64. De Incendio	224.	89. De Tutoris datione	ib.
65. De Ordine judiciorum & de in jus	226.	90. De Acceptilatione	ib.

Sequuntur Tabulæ Duodecim.

Tab.	Pag.	Tab.	Pag.
1. De in jus Vocando	273.	5. De Heredit. & Tutelis	277.
2. De Judiciis & Furtis	274.	6. De Dominio, & de possessione	278.
3. De Rebus Creditis	275.	7. De Delictis	279.
4. De Jure patrio, & jure Connubii	276.	8. De Juribus prædiorum	280.
			Tab.

INDEX SUMMORUM

Tab.	Pag.	Tab.	Pag.
9. De Jure Publico	281.	11. Supplementum V. prior. tab.	283.
10. De Jure Sacro	282.	12. Supplementum V. poster. tab.	284.

LIBER III.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1. De Justitia Civili	287.	24. De Lege Visellia	320.
2. De Mente humana, & ejus jure incor- pus	ibid.	25. De Fideicommissariis Libertat. & S. C. Dasumiano	321.
3. De Natura Servis, & natura Dominis	289.	26. De S. C. Rubriano	322.
4. De Mero mistoque imperio	290.	27. De S. C. Junciano	ib.
5. De Tribus Civitatum generibus, & primo de simplici, sive de Optimo Sta- tu Civitatis	ibid.	28. De S. C. Articulejano	323.
6. De Civitate Mistra	291.	29. De S. C. Vitrassiano	ib.
7. De Civitate Perturbata	ib.	30. De S. C. Noniano	ib.
8. De Legibus Civilibus & earum causis	292.	31. De S. C. Claudiano	325.
9. De Auctoritate Jurisjurandi, & juris Divini	293.	32. De Lege Vedii Lybici	327.
10. De Variis Civitatis Mistra formis	294.	33. De Legibus Tutelaribus, & Lege At- tilia, Julia, Titia	328.
11. De Regno	ib.	34. De Muliebri Tutela, & lege Claudia	329.
12. De Tyrannide	297.	35. De Lege Latoria	333.
13. De Regimine Optimatum, & de No- bilitate	302.	36. De Lege Julia, & Papia Poppae	334.
14. De Ordine medio Civium	304.	37. De Illicitis nuptiis irritandis sub Mar- co	337.
15. De Dominatione paucorum	ib.	38. De S. C. Claudiano ad L. papiam	339.
16. De Republica, & Statu populari	306.	39. De S. C. Calvisiano	340.
17. De Civili Conversione rerum Roma- narum	309.	40. De S. C. Perniciano	ib.
18. De Lege Fusia Caninia	311.	41. De Spadonibus	ib.
19. De Lege Elia Stetia	313.	42. De Sponsalibus	341.
20. De Lege Julia Manumissionis	317.	43. De Variatione nuptiarum	343.
21. De Lege Petronia de Servis	ib.	44. De Virginibus Vestalibus	ib.
22. De Lege Junia Norbana & S. C. Lar- giano	318.	45. De Penus imparium, & pramiis pa- rium nuptiarum	344.
23. De Lege Mensia	319.	46. De Divortio libertarum, & aucto- jure patronorum ex conjugio	345.
		47. De Aucto jure libertorum & liberta- rum ex conjugio	346.
		48. De Pramiis liberorum causa consti- tuta,	

CAPITUM.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
<i>tutis, & S. C. Claudiano: & de jure</i>		74. <i>S. C. Neronianum de Legatio</i>	383.
<i>trium liberorum</i>	347.	75. <i>De Lege Furia</i>	ib.
49. <i>De Premiis libertorum ex susceptis</i>		76. <i>De Lege Voconia</i>	384.
<i>liberis</i>	350.	77. <i>De Lege Falcidia</i>	ib.
50. <i>De Muliebri tutela liberorum gra-</i>		78. <i>De Scto Trebelliano, Pegasiano, A-</i>	
<i>tia soluta</i>	351.	<i>promiano, & Sabiniano</i>	386.
51. <i>De Pœnis Cœlibatus, & prohibitione</i>		79. <i>De Lege Velleja & ad L. gallus ff. de</i>	
<i>caplendi ex testamento</i>	ib.	<i>liber. & posum.</i>	389.
52. <i>De Testamentis Conjugum & Deci-</i>		80. <i>De Lege Glicia, sive de querela in-</i>	
<i>mis eorum</i>	353.	<i>officio testamenti</i>	393.
53. <i>De Dote constituenda</i>	355.	81. <i>S. C. Julianum de petitione heredita-</i>	
54. <i>De Remissione iurijurandi</i>	356.	<i>tie</i>	394.
55. <i>De Conditione prœbente Nuptias</i>	ib.	82. <i>De S. C. Claudiano, sive de assigna-</i>	
56. <i>De Lege Julia Miscella</i>	357.	<i>tione libertorum</i>	ibid.
57. <i>De Fundo Dotali ex l. papia & de ju-</i>		83. <i>De S. C. Tertulliano</i>	395.
<i>re Italico</i>	359.	84. <i>De S. C. Orficiano</i>	397.
58. <i>De Divoritiis</i>	361.	85. <i>De Lege Cornelia, & Julia Majesta-</i>	
59. <i>De Testamentis libertorum eorumque</i>		<i>tie</i>	398.
<i>successione</i>	362.	86. <i>Ad L. Julianam de Adulteriis</i>	402.
60. <i>Ad L. papiam poppæam de caducis:</i>		87. <i>De Stupro</i>	410.
<i>sive ad L. Caducariam, & de Vicefi-</i>		88. <i>De Incestu, & lege Peduceæ</i>	411.
<i>miis</i>	363.	89. <i>De Aversa Venere</i>	414.
61. <i>De Jure adcreſcendi</i>	369.	90. <i>De Lege Scansinia</i>	415.
62. <i>S. C. & Oratio Antonini de Tutorum</i>		91. <i>Ad Leg. Plantiam, & Leg. Julianam,</i>	
<i>nuptiis cum pupillis</i>	372.	<i>de ut publ. & ut privar.</i>	416.
63. <i>S. C. Plancianum</i>	375.	92. <i>De S. C. Volusiano</i>	419.
64. <i>De Lege Atinia</i>	377.	93. <i>Ad Leg. Julianam Repetundarum</i>	ibid.
65. <i>De Lege Plautia</i>	ib.	94. <i>De Lege Calfurnia Junia</i>	420.
66. <i>De Lege Scribonia</i>	378.	95. <i>Ad L. Julianam Præulatus, de Sacrile-</i>	
67. <i>De Lege Mamilia</i>	ib.	<i>giis & Residuis</i>	423.
68. <i>De Usufructu earum rerum, quæ usu</i>		96. <i>Ad Leg. Julianam de annonæ</i>	426.
<i>consumuntur</i>	ib.	97. <i>Ad Leg. Julianam agrariam sive de</i>	
69. <i>De S. C. Macedoniano</i>	379.	<i>termina moro</i>	ibid.
70. <i>Lex Julia de Cessione honorum</i>	380.	98. <i>Ad Leg. Julianam de ambitu</i>	427.
71. <i>De S. C. Vellejano</i>	ib.	99. <i>Ad Leg. Julias judicarias</i>	428.
72. <i>De Lege Cincia</i>	ib.	100. <i>De Lege Cornelia de falsis, & ad S.</i>	
73. <i>De Lege Cornelia de Testamentis</i>	382.	<i>G. Li-</i>	

INDEX SUMMORUM

Tab.	Pag.	Tab.	Pag.
9. De Jure Publico	281.	11. Supplementum V. prior. tab.	283.
10. De Jure Sacro	282.	12. Supplementum V. poster. tab.	284.

LIBER III.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1. De Justitia Civili	287.	24. De Lege Visellia	310.
2. De Mente humana, & ejus jure incor- pus	ibid.	25. De Fideicommissariis Libertas, & S. C. Dasumiano	321.
3. De Natura Servis, & natura Dominis	289.	26. De S. C. Rubriano	322.
4. De Mero mistoque imperio	290.	27. De S. C. Junciano	ib.
5. De Tribus Civitatum generibus, & primo de simplici, sive de Optimo Sta- tu Civitatis	ibid.	28. De S. C. Articulejano	323.
6. De Civitate Mistra	291.	29. De S. C. Virasiano	ib.
7. De Civitate Perturbata	ib.	30. De S. C. Noniano	ib.
8. De Legibus Civilibus & earum causis	292.	31. De S. C. Claudiano	325.
9. De Auctoritate Jurisjurandi, & juris Divini	293.	32. De Lege Vellii Lybici	327.
10. De Variis Civitatis Mistra formis	294.	33. De Legibus Tutelaribus, & Lege At- tilia, Julia, Titia	328.
11. De Regno	ib.	34. De Muliebri Tutela, & lege Claudia	329.
12. De Tyrannide	297.	35. De Lege Latoria	333.
13. De Regimine Optimatum, & de No- bilitate	302.	36. De Lege Julia, & Papia Poppae	334.
14. De Ordine medio Civium	304.	37. De illicitis nuptiis irritandis sub Mar- co	337.
15. De Dominatione paucorum	ib.	38. De S. C. Claudiano ad L. papiam	339.
16. De Republica, & Statu populari	306.	39. De S. C. Calvisiano	340.
17. De Civili Conversione rerum Roma- narum	309.	40. De S. C. Perniciano	ib.
18. De Lege Fusia Caninia	311.	41. De Spadonibus	ib.
19. De Lege Aelia Sentia	313.	42. De Sponsalibus	341.
20. De Lege Julia Manumissionis	317.	43. De Vacatione nuptiarum	343.
21. De Lege Petronia de Servis	ib.	44. De Virginibus Vestalibus	ib.
22. De Lege Junia Norbana & S. C. Lar- giano	318.	45. De Penis imparium, & premiis pa- rium nuptiarum	344.
23. De Lege Mensa	319.	46. De Divortio libertarum, & aucto- jure patronorum ex conjugio	345.
		47. De Aucto jure libertorum & liberta- rum ex conjugio	346.
		48. De Premiis liberorum causa consti- tuta,	

CAPITUM.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
<i>tutis, & S. C. Claudiano: & de jure</i>		74. <i>S. C. Neronianum de Legatio</i>	383.
<i>trium liberorum</i>	347.	75. <i>De Lege Furia</i>	ib.
49. <i>De Premiis libertorum ex susceptis</i>		76. <i>De Lege Voconia</i>	384.
<i>liberis</i>	350.	77. <i>De Lege Falcidia</i>	ib.
50. <i>De Muliebri tutela liberorum gra-</i>		78. <i>De SCto Trebelliano, Pegasiano, A-</i>	
<i>tia soluta</i>	351.	<i>promiano, & Sabiniano</i>	386.
51. <i>De Pœnis Calibatus, & prohibitione</i>		79. <i>De Lege Velleja & ad L. gallus ff. de</i>	
<i>caplendi ex testamento</i>	ib.	<i>liber. & postum.</i>	389.
52. <i>De Testamentis Conjugum & Deci-</i>		80. <i>De Lege Glicia, sive de querela in-</i>	
<i>mis eorum</i>	353.	<i>officiosi testamenti</i>	393.
53. <i>De Dote constituenda</i>	355.	81. <i>S. C. Julianum de petitione heredita-</i>	
54. <i>De Remissione iurijurandi</i>	356.	<i>tis</i>	394.
55. <i>De Conditione prœbente Nuptias</i>	ib.	82. <i>De S. C. Claudiano, sive de assigna-</i>	
56. <i>De Lege Julia Miscella</i>	357.	<i>tione libertorum</i>	ibid.
57. <i>De Fundo Dotali ex l. papia & de ju-</i>		83. <i>De S. C. Tertulliano</i>	395.
<i>re Italico</i>	359.	84. <i>De S. C. Orficiano</i>	397.
58. <i>De Divoritiis</i>	361.	85. <i>De Lege Cornelia, & Julia Majesta-</i>	
59. <i>De Testamentis libertorum eorumque</i>		<i>tis</i>	398.
<i>successione</i>	362.	86. <i>Ad L. Julianam de Adulteriis</i>	402.
60. <i>Ad L. papiam poppam de caducis:</i>		87. <i>De Stupro</i>	410.
<i>sive ad L. Caducariam, & de Vicef-</i>		88. <i>De Incestu, & lege Peduceæ</i>	411.
<i>mis</i>	363.	89. <i>De Aversa Venere</i>	414.
61. <i>De Jure adcrefcendi</i>	369.	90. <i>De Lege Scantinia</i>	415.
62. <i>S. C. & Oratio Antonini de Tutorum</i>		91. <i>Ad Leg. Plautiam, & Leg. Julianam,</i>	
<i>nuptiis cum pupillis</i>	372.	<i>de vi publ. & vi privat.</i>	416.
63. <i>S. C. Plancianum</i>	375.	92. <i>De S. C. Volufiano</i>	419.
64. <i>De Lege Atinia</i>	377.	93. <i>Ad Leg. Julianam Repetundarum</i>	ibid.
65. <i>De Lege Plautia</i>	ib.	94. <i>De Lege Calfurnia Junia</i>	420.
65. <i>De Lege Scribonia</i>	378.	95. <i>Ad L. Julianam Pœculatus, de Sacrile-</i>	
67. <i>De Lege Mamilia</i>	ib.	<i>giis & Residuis</i>	423.
68. <i>De Usufructu earum rerum, quæ usû</i>		96. <i>Ad Leg. Julianam de annonâ</i>	426.
<i>consumuntur</i>	ib.	97. <i>Ad Leg. Julianam agrariam sive de</i>	
69. <i>De S. C. Macedoniano</i>	379.	<i>termina moro</i>	ibid.
70. <i>Lex Julia de Cessione bonorum</i>	380.	98. <i>Ad Leg. Julianam de ambitu</i>	427.
71. <i>De S. C. Vellejano</i>	ib.	99. <i>Ad Leg. Julias judiciarias</i>	428.
72. <i>De Lege Cincia</i>	ib.	100. <i>De Lege Cornelia de falsis, & ad S.</i>	
73. <i>De Lege Cornelia de Testamentis</i>	382.	<i>C. Li-</i>	

INDEX SUMMORUM

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
<i>C. Libonianum, aliaque ad eam adje- cta</i>	430.	107. <i>De Lege Fabia de plagiaris</i>	445.
101. <i>De Lege Cornelia nummaria</i>	433.	108. <i>De Lege Remmia Petronia & S. C. Turpilliano</i>	446.
102. <i>De Leg. Cornelia de injuriis</i>	434.	109. <i>De S. C. Silariano, & Statiliano, & aliis ad eandem rem S. C.</i>	449.
103. <i>Ad Leg. Corneliā de Sicariis</i>	436.	110. <i>De Lege Aquilia, & de adium demo- litione S. C. prohibita</i>	451.
104. <i>De Lege Cornelia & Pompeja de Parricidis</i>	441.	111. <i>De Lege Rhodia de jactu</i>	454.
105. <i>De Lege Titia Publicia & Cornelia de jussu</i>	443.	112. <i>De Lege Licinia</i>	457.
106. <i>De Furtis</i>	445.	113. <i>S. C. de religione Sepulchrorum</i>	ib.

LIBER DE ROM. IMP.

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
1. <i>De Justis Imperii Romani causis</i>	463.	18. <i>De Communionē Senatus, & Princi- pis</i>	481.
2. <i>De Romani Imperii natura</i>	463.	19. <i>De Discrimine inter Imperium & Re- gnum</i>	483.
3. <i>De Imperio in Republica constituto</i>	465.	20. <i>De Legislationē Senatus</i>	484.
4. <i>De Principe Romanorum</i>	466.	21. <i>De Constitutionibus principum</i>	485.
5. <i>Quid sit Imperare</i>	466.	22. <i>Juramenta in acta principum</i>	485.
6. <i>De Origine Imperatoris</i>	468.	23. <i>De Lege Regia</i>	486.
7. <i>De Casareis Magistratibus, & de Pon- tificatu Maximo</i>	469.	24. <i>De vero Legis Regia sensu</i>	487.
8. <i>De tribunitia potestate</i>	470.	25. <i>Animadversione in Legem Regiam</i>	491.
9. <i>De Censura</i>	471.	26. <i>Ad Legem quod Principi ff. de con- stitutionibus Princ.</i>	493.
10. <i>De Proconsulatu</i>	471.	27. <i>An Princeps solutus legibus intelli- gatur</i>	496.
11. <i>De Jure referendi</i>	473.	28. <i>De Auctoritate Senatus, & potestatis civilis in militarem ex jure gentium</i>	498.
12. <i>De patriis patriā appellatione</i>	473.	29. <i>De Auctoritate Senatus, & potesta- tis civilis in militarem ex jure Roma- no</i>	499.
13. <i>De Senatoria Imperatoris dignitate</i>	474.		
14. <i>De Auctoritate Senatus</i>	474.		
15. <i>De Republ. in Senatum translata, & de Comitibus</i>	475.		
16. <i>De Judiciis publicis</i>	479.		
17. <i>De Consilio Imperatoris, sive de Con- sistorio</i>	479.		

Cap.

CAPITULUM

Cap.	Pag.	Cap.	Pag.
30. De Auspiciis & lege curiata	500.	41. De Sede Imperatoris	522.
31. Quale fuerit Imperium Casarum	501.	42. De communicatione Urbis cum Bizantio	523.
32. De Imperatorum creatione	502.	43. De Constantini jure in Imperii translatione	524.
33. De Senatus auctoritate in creatione Imperatoris	503.	44. De Constantini voluntate in Imperio transferendo	524.
34. De militum jure de creatione Imperatoris	510.	45. De Privilegiis urbis Constantinopolitana	525.
35. De remotione Senatorum a militia	511.	46. De Coloniae Romanorum	526.
36. De jure civitatis in exercitum	511.	47. De Civitate Rom. Italiae universae	527.
37. De perpetua potestate Senatus in Imperatorem	513.	48. De jure Italico urbis Constantinopolitanae	527.
38. De reliquis Senatus jurebus, & de consulari potestate	516.	49. In Jacobum Gothofredum de falsa exaguatione urbis Constantinopolitanae cum Romana	528.
39. De falsa Imperii translatione ad Graecos	521.	50. Operis conclusio	533.
40. Quomodo accipienda sit Imperii divisio	521.		

OPUSCULA ET ORATIONES.

1. Specimen Prisci Juris ad Casparem Carpineum Cardinalem	di Ratione	602.
2. Oratio pro Romanis Legibus ad Magnum Moschorum Regem	6. Canones disputandi	611.
3. Oratio de Jurisprudencia ad suos Juris Civilis Auditores	7. Oratio de Repetendis Fontibus Drinarum	612.
4. Oratio de Canone Interiore ad suos Juris Pontificii Auditores	8. Oratio de Institutione Studiorum ad Clementem XI. Pontificem Maximum	622.
5. Oratio de Recta in Jure Disputandi	9. Oratio in auspiciatione studiorum de Sapientia Universa	647.

h

Cap.

10. <i>Oratio pro Legibus Arcadum</i>	662.	<i>Signatulum Arc. Epi. Farentin.</i>	693.
<i>Leges Arcadum</i>	665.		
11. <i>Dialogus de Lingua Latina ad</i>	667.	14. <i>De Eufu. Mitoendo ad Trojanum</i>	698.
<i>manuelem Martinum</i>		<i>Mitoballum</i>	
12. <i>De Conversione Doctrinarum ad</i>	686.	15. <i>Acta Consistorialis creationis S. R. E.</i>	
<i>Gabrielem Reginium</i>		<i>Cardinalium instituta a Clemente</i>	
13. <i>De Coniunctu Mortis ad Franciscum</i>		<i>XI. P. M. diebus 17. Maji & 7. Ju</i>	
		<i>nii anno 1708.</i>	700.

DE ORTU ET PROGRESSU JURIS CIVILIS LIBER I

Quoniam nihil est aliud jus civile, nisi naturalis ad Romanæ Reip. institutionem relictæ, Romanisque moribus, & literis explicata ratio: ideo ut juris cursum ostendamus, ponenda est ante oculos Romanæ Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. divisione, in patricios scilicet, & plebejos.

I. DE POPULO ROMANO, ET EJUS ORDINIBUS.

Populi Romani summa, & præcipua divisio ex est, quæ a genere proficiscitur, quæque ipsam habet auctorem Romulum. Is enim delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui ætate, opibus, consilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magistratus omnes, & divinarum humanarumque rerum, totiusque Reipublicæ curam attribuit: a eosque a reliquo populo discretos patricios appellavit; quod essent ingenui, ac patremiciere, sive demonstrare possent, atque essent, ut Plutarchus ait, *ἐπατελείδαι*: ceteros jussit esse plebem, quam publici negotii minime participem abduxit ad agrorum cultum, pastum pecorum, opificia quæstiosa. Ex patriciis publicum Consilium constituit, quem Senatum a gravitate nuncupavit: ei que adscriptos ab auctoritate Patres, ab ætate Senatores. Itaque Senatorum natus est ordo, quem excepit equestris: Ex quibus alia deducta est Populi Romani divisio, quæ ab ordine ducitur; atque in Senatores, equestrum ordinem, & plebem populus omnis est descriptus.

II. DE EQUESTRI ORDINE.

Equestris autem ordo ab ipsa quoque Romuli ætate repeti potest. Nam, ut Dionysius, ac Livius tradunt, Romulus ad custodiam sui corporis, ex honestissimis familiis, trecentos sibi delegit; qui primo quidem Celeres dicti sunt, a Remi interfectore Celere, qui eis initio præfuit: b deinde Flexumines, postea Trossuli, quod Trossulum Tuscorum oppidum, sine peditum opera expugnarint: postremo Equites, quod eque publico a Censo-

a Livius lib. 1. c. 8. Dionys. lib. 2. Plutarch. in Romul. b, *Πύρρος* verb. *celeros*, Plinius lib. 31. cap. 1. Sigon. de antiq. jur. Civ. Rom. lib. 2. cap. 3.

ribus, assignato, collataque ad id ex publico pecunia, mererent. Siqui dem erant & alii, quicum proprio equo mererent; huic tamen ordini non adscribebantur: qui vero equo publico merebant, in Urbe Senatoribus; qui privato, peditibus in bello opponebantur. Is autem ordo a paucis initiis, mirum quantum, procedentibus temporibus, abundavit! Equitum insigne fuit aureus annulus, & angustus clavus, sive tunica clavis purpureis, iisdemque angustis intertextis. Eidemque ordini legibus theatralibus attributi sunt quatuordecim gradus, in quibus sedentes ludos spectarent. Hujus ordinis homines a Cenforibus vectigalia, & tributa, certa pecunia quaestoribus urbanis representata, conducebant, quos publicanos appellarunt. Ut autem Senatores; ita & equites a Cenforibus legabantur: & equites quidem censu tertium quadringentorum millium: unde Horatius: *Si quadringentis sex septem millia desint Plebs eris.* Senatores autem censu duplo majori, nempe octingentorum millium, sive scutorum aureorum viginti quatuor millium.

III. DE SENATORIBUS.

Senatus constabat initio centum patribus, qui ob id C. literam centenarii notam calceis inscribebant. Is vero numerus non fuit diuturnus. Nam bis a Romulo Senatum lectum scribit Dionysius; primo ex Albanis centum; deinde ex Sabinis, quos ex foedere in civitatem acceperat, alteros centum. Iterum Tarquinium Priscum alios adjecisse centum: ac praefinitum ab his numerum Tarquinii scvitia, & cadibus fuisse imminutum, post vero expletum a Bruto Consule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum scribit, deinde alios centum a Prisco: Verum Brutum Consulem, ut ordinis robur augetet, adjecisse centum, indeque trecentum numero Senatum constituisse: his verbis: *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret; cadibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus electis, ad trecentum summam explevit.* Atque a Romulo lecti Patres majorum gentium; ab aliis adjecti Regibus minorum gentium; adscriptique a Bruto Cof. Patres conscripti dicebantur, quo nomine sequens aetas totum complexa est Senatum. Hunc numerum auctum Syllanis temporibus fuisse, Sigonius ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas; alteram Sylla & Rufo Cof. alteram Sylla Dictatore, Appianus refert. Ego vero, non tam auctum a

^a Varro de lingua latina. ^b Sigon. loc. cit. ^c Sigon. ibid. ^d Rosini lib. 5. cap. 33. Sigon. lib. 2. c. 3. de antiq. Jur. Civ. Rom. ^e Hotom. antiq. Rom. lib. 2. c. 10. ^f Cic. pro Planc. & pro Dom. ^g Epist. 1. ad Mecenat. Sigon. ibid. ^h Maug. de Sen. Roman. de Orig. Senat. ⁱ Hotom. Antiquit. l. 2. c. 10. ^j Sigon. lib. 2. c. 2. de antiq. Jur. Civ. Rom. ^k Liv. lib. 2. c. 6. ^l Cap. lib. 2. de Jur. Civ. Rom.

Sylla Senatum arbitror, quam cædibus imminutum ex bello civili, post ab eo novis lectionibus restitutum. Quem autem numerum præfinierit, non plane constat: certe Ciceronis tempore CCCC. exuperasse colligitur ex epistola quadam Ciceronis ad Atticum: scribit enim Curioni assensisse Senatores XV. ex altera vero parte affuisse CCCC. Cæsar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpissimis mortalium Senatum aperiret; DCCCC fere Senatorum legit; auctoque supra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Augustus, ut veterem Senatui splendorem redderet, reiectis indignis, numerum decusque restituit pristinum. ^a Porro Senatus initio quidem non nisi patriciis patuit; postea vel a Servio Tullio gratiam plebi, ob delatum sibi regnum, referenti, vel a Poplicola & Bruto, qui post exactos Reges ex plebejis familiis imminutum Senatorium numerum explevisse dicuntur, Senatus est plebejis patefactus: ut ex equestri potissimum ordine, qui Senatorum seminarium appellabatur, Senatores legerentur, si censum haberent Senatorium: quem censum ampliatum ab Augusto fuisse Suetonius auctor est. Isque census necessarius erat non modo ad adipiscendum, sed ad tuendum, & retinendum ordinem: nam si lapsis facultatibus minueretur census, in equestrem ordinem Senator Censoris jussu transibat, si censum haberet equestrem: si ne huic quidem censui sua bona sufficerent, ad plebejos descendebat: unde plures patriciorum familiae, absumta re familiari, modo ad equites, modo ad plebejos jussu devenere censorio. Nec omnis ætas aditum ad Senatum habebat; sed cum in Senatum ii maxime legi consuevissent, qui magistratus urbanos gesserant, quorum initium ducebatur a Quæstura, cujus legitima ætas erat annorum XXVII: hanc antiquitatis studiosi ad Senatoriam dignitatem arbitrantur fuisse præfinitam ætatem. Nec tamen qui Magistratus gesserant, continuo Senatores erant: nisi per Censorem lecti essent dum lustrum conderetur: ac si censoria lectio defuisset; jus quidem habebant sententiarum in Senatu dicendarum; Senatores tamen minime dicebantur: neque cum in Senatum venerant sententias rogabant; sed in eas, quas principes dixerant, non voce, sed pedibus concedebant locum mutantes, & transeuntes ad eos, quorum sententiam probarent, ideoque Pedarii vocabantur, ^b Unde veteris edicti formula: *Senatores quibusque in Senatu sententias dicere licet.* Mos erat sane olim, ut prætextati Senatorum liberi, simul cum Patre curiam ingrederentur: sed Senatus consulto fuit sublatus; unique Papirio Prætextato datus aditus ad Curiam, præmio repræsentata in puerili ætate prudentiæ, cum matrem, a qua de rebus in Senatu gestis interro-

^a Sueton. in Aug. cap. 8. ^b Horom. lib. 2. cap. 10. antiq. Rom.

gabatur, mendacio elusit: qua fide & præmatura sane gravitate meruit, ut nondum assumpta virili toga, pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod prætextam adhuc gerens ediderat, prætextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis sine lectione censoria post Atinium plebiscitum tributum fuisse senatoriam dignitatem scimus: Siquidem hæc Gellius refert ex Capitone: ^a *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quamquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.* Atinium fuisse, Sigonius suspicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici jussit, a quo censore in legendo Senatu fuerat ipse præteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores essent; metuens ne iterum a sequentibus Censoribus præteriretur. Antequam autem census institueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Canuleji, colligit, Senatores fuisse creatos a populo, & aliquo etiam tempore post censuram institutam: siquidem in ea oratione legitur, patrum multos fuisse cooptatos, aut lectione Regum, aut jussu Populi, cui testimonio aliud longe illustrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores,* inquit, *nostri cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut consilium Senatus Reipublica proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo.* Hujus ordinis insigne fuit tunica laticlavis, sive clavis purpureis veluti floribus distincta; qui Senatoria in veste lati erant, angusti vero in equestris ordinis tunica. ^b

IV. DE PLEBE RUSTICA, ET URBANA.

Reliquus Populus nec Senatores, nec equites, verum plebs erat; eaque vel rustica, vel urbana. Rustica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim secundum militarem, rei rusticæ curam voluit esse præcipuam: unde priscis temporibus non infimus tantum ordo, sed & Senatores atque patricii, cum a belli administratione vacarent, ac res domi forisque quiescerent, rei rusticæ sese dabant: ut Dictatores etiam, & Consules ab aratro accerferentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudio, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Consularibus illis & triumphalibus viris est literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia strenui, & honestiores & graviores erant in civili vita. Prædia vero vel propria quisque colebat; vel de publico assignata. ^c

V. DE PLEBE URBANA ET TRIBUNIS AERARIIS.

Pars alia, plebs urbana erat; eaque vel argentariæ, ac mercaturæ, foenorique vacabat, vel opificiis; vel urbano servitio, & curiæ forique

^a lib. 14. c. 8. ^b Rosin. *Antiq. Rom.* lib. 5. cap. 33. ^c Sigon. lib. 2. cap. 6. *antiqu. juris civ. Rom.*

ministerio. Unde, præter artifices & argentarios & mercatores, erant & tribuni ærarii, qui Asconio, ^a & Varrone auctoribus, pecuniam in stipendium militum de ærario Quæstori Proconsulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquissima ætate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem ^b a Gellio adductum. Hujusque ordinis magnum fuisse numerum ostendit lex Aurelia, qua cum equitibus, & Tribunis ærariis communicata fuere judicia, quæ antea penes solos Senatores erant. ^c

VI. DE SCRIBIS, APPARITORIBUS, ACCENSIS, INTER-
PRETIBUS, PRÆCONIBUS, VIATORIBUS,
LICTORIBUS.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationesque omnes publicas perscribebant, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi sane momenti dabatur viris honestis, quippe futuris custodibus fidei publicæ, publicæque voluntatis conservatoribus. Quam ob causam & apud Græcos hominibus honestiori loco natis hujuscemodi munus deferre-
batur. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribarum munus in ma-
jori apud Græcos honore, quam apud Romanos fuisse scribat. Appare-
bant autem magistratibus, eisque leges & jura subijciebant. Cum enim,
qui magistratum inibant, præsertim juvenes, munus plerumque suum
ignorarent, cogeantur id a Scriba, quem usus peritum fecerat, cognoscere:
ita ut Scribæ, qui leges ad manum habebant, essent quodammodo doctores
magistratuum; quorum jurisdictio pro consilio & arbitrio Scribarum expli-
cabatur. Hinc, cum horum arrogancia nimis exultaret, resedit tandem
Catonis opera, ^d qui deprehensam illorum ignorantiam castigavit. Cum-
que numerus eorum minime esset exiguus, dispersiti fuerunt in decurias:
in quibus, qui Scriba fieri optabat, locum sibi aliquando emere solebat. ^e
Et quoniam jus erat magistratibus Scribas legere, ^f ideo qui a Quæstore
legebantur, Quæstorii scribæ; qui ab Ædili, Ædilitii; qui a Prætore,
Prætorii vocabantur. ^g Extat & apud M. Varronem ^h de Scribis Pon-
tificum mentio: itemque in veteri inscriptione apud Onuphrium:
*Agria Triphose Vestificæ Livius Theona ab Epistolis Græc: Scriba a libris
Pontificalibus conjugi Sanctissima B. D. S. M.* Erant & Scribæ nava-
les, quos Festus ait omnium fuisse gradu minimos, propter peri-
cula, quæ subibant. Suum quoque locum tenebant apparitores
magistratuum, & accensi, sic appellati, quod accirent, sive exciperent

^a Lib. 4. de ling. latin. ^b lib. 7. ^c Horom. de Magis. Sigon. de antiq. jur. civ. Rom. lib. 1. c. 8. ^d Plutarch. in Cat. maj. ^e Cic. Cluent. Liv. lib. 40. ^f Adrian. Turn. advers. lib. 22. cap. 10. ^g Sigon. antiqu. jur. civ. Rom. lib. 2. c. 9. ^h lib. 4. de ling. latin.

gabatur, mendacio elusit: qua fide & præmatura sane gravitate meruit, ut nondum assumpta virili toga, pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod prætextam adhuc gerens ediderat, prætextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis sine lectione censoria post Atinium plebiscitum tributam fuisse senatoriam dignitatem scimus: Siquidem hæc Gellius refert ex Capitone: *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quamquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.* Atinium fuisse, Sigonius suspicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici jussit, a quo censore in legendo Senatu fuerat ipse præteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores essent; metuens ne iterum a sequentibus Censoribus præteriretur. Antequam autem census institueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Canuleji, colligit, Senatores fuisse creatos a populo, & aliquo etiam tempore post censuram institutam: siquidem in ea oratione legitur, patrum multos fuisse cooptatos, aut lectione Regum, aut jussu Populi, cui testimonio aliud longe illustrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores, inquit, nostri cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut consilium Senatus Reipublica proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo.* Hujus ordinis insigne fuit tunica laticlavis, sive clavis purpureis veluti floribus distincta; qui Senatoria in veste latierant, angusti vero in equestris ordinis tunica. ^b

IV. DE PLEBE RUSTICA, ET URBANA.

Reliquus Populus nec Senatores, nec equites, verum plebs erat; eaque vel rustica, vel urbana. Rustica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim secundum militarem, rei rusticæ curam voluit esse præcipuam: unde priscis temporibus non infimus tantum ordo, sed & Senatores atque patricii, cum a belli administratione vacarent, ac res domi forisque quiescerent, rei rusticæ sese dabant: ut Dictatores etiam, & Consules ab aratro accerferentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudio, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Consularibus illis & triumphalibus viris est literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia strenui, & honestiores & graviores erant in civili vita. Prædia vero vel propria quisque colebat; vel de publico assignata. ^c

V. DE PLEBE URBANA ET TRIBUNIS AERARIIS.

Pars alia, plebs urbana erat; eaque vel argentariæ, ac mercaturæ, foenorique vacabat, vel opificiis; vel urbano servitio, & curiæ forique

^a lib. 14. c. 8. ^b Rosin. *Antiq. Rom.* lib. 5. cap. 33. ^c Sigon. lib. 2. cap. 6. *antiqu. juris civ. Rom.*

ministerio. Unde, præter artifices & argentarios & mercatores, erant & tribuni ærarii, qui Asconio, ^a & Varrone auctoribus, pecuniam in stipendium militum de ærario Quæstori Proconsulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquissima ætate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem ^b a Gellio adductum. Hujusque ordinis magnum fuisse numerum ostendit lex Aurelia, qua cum equitibus, & Tribunis ærariis communicata fuere judicia, quæ antea penes solos Senatores erant. ^c

VI. DE SCRIBIS, APPARITORIBUS, ACCENSIS, INTER-
PRETIBUS, PRÆCONIBUS, VIATORIBUS,
LICTORIBUS.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationesque omnes publicas perscribent, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi sane momenti dabatur viris honestis, quippe futuris custodibus fidei publicæ, publicæque voluntatis conservatoribus. Quam ob causam & apud Græcos hominibus honestiori loco natis hujuscemodi munus deferrebat. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribarum munus in majori apud Græcos honore, quam apud Romanos fuisse scribat. Apparent autem magistratibus, eisque leges & jura subiciebant. Cum enim, qui magistratum inibant, præsertim juvenes, munus plerumque suum ignorarent, cogeantur id a Scriba, quem usus peritum fecerat, cognoscere: ita ut Scribæ, qui leges ad manum habebant, essent quodammodo doctores magistratuum; quorum jurisdictio pro consilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc, cum horum arrogantia nimis exultaret, resedit tandem Catonis opera, ^d qui deprehensam illorum ignorantiam castigavit. Cumque numerus eorum minime esset exiguus, dispersiti fuerunt in decurias: in quibus, qui Scriba fieri optabat, locum sibi aliquando emere solebat. ^e Et quoniam jus erat magistratibus Scribas legere, ^f ideo qui a Quæstore legebantur, Quæstorii scribæ; qui ab Ædili, Ædilitii; qui a Prætore, Prætorii vocabantur. ^g Extat & apud M. Varronem ^h de Scribis Pontificum mentio: itemque in veteri inscriptione apud Onuphrium: *Agria Triphose Vestifica Livius Theona ab Epistola Græc: Scriba a libris Pontificalibus coniugi Sanctissima B. D. S. M.* Erant & Scribæ navales, quos Festus ait omnium fuisse gradu minimos, propter pericula, quæ subibant. Suum quoque locum tenebant apparitores magistratuum, & accensi, sic appellati, quod accirent, sive exciperent

^a Lib. 4. de ling. latin. ^b lib. 7. ^c Hotom. de Magistr. Sigon. de antiq. jur. civ. Rom. lib. 1. c. 8. ^d Plutarch. in Cat. maj. ^e Cic. Cluent. Liv. lib. 40. ^f Adrian. Turn. advers. lib. 11. cap. 10. ^g Sigon. antiqu. jur. civ. Rom. lib. 2. c. 9. ^h lib. 4. de ling. latin.

mandata Consulibus, & vocarent ad comitia centuriata, itémque ad tribunal Prætoris eos, quibus erat jus reddendum; vel molestis interpellationibus silentium imposerent. Erant & interpretes, a quibus exterorum sermo aperiebatur: item & præcones, qui vel ad hastam in auctioribus stabant, ut oblata pretia significarent; vel in comitiis magistratuum, ut populum cogerent ad suffragia, & designatos renunciarent; vel in judiciis & quæstionibus, ut iudices, & reos, & accusatores, & testes accirent; vel subiciente scriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. Lictores etiam erant, qui summovendo populo, fontibus cædendis, ac securi feriendis, faciendisque iussibus præsto erant Consulibus, Prætoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac lictores a ligando dicti, quod fontibus ad supplicium manus ligarent. His affines viatores, qui iussu magistratuum accersebant a via, vel aliquod nunciabant, atque hinc dicti viatores,

VII. DE OPTIMATIBUS, POPULARIBUS, NOBILIBUS, IGNOBILIBUS, HOMINIBUS NOVIS.

Porro cum cives Romani pars boni & probi sese darent; pars in seditiones & tumultus ruerent; quorum plerique studiosi erant plebis: Hinc illi optimates dicti sunt, hi populares: quoniam illi cum Senatu faciebant, hi cum seditiosis tribunis plebis; cum alioqui non semper vox popularis in odiosam significationem detorqueretur. Atque hæc est tertia populi Romani divisio. Rursus cum ii qui magistratus curules gesserant, nempe Consulatam, Præturam, Censuram, Aedilitatem, possent imaginem suam pictam relinquare posteris; contigit, ut Civium Romanorum alii majorem imagines haberent; alii tantum suas; alii nullas: hinc, qui majorem imagines haberent, nobiles; qui suas, homines novi; qui nullas, ignobiles dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magistratus & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti sunt nobiles; postea etiam plebeji: quorum scilicet majores magistratus curules gesserant: atque hæc quarta est a dignitate sumpta divisio.

VIII. DE CENSORIBUS.

Univerſus autem populus describebatur, atque in ordines tribuebatur a Censoribus: quorum potestas decerpta fuit ex imperio consulari, atque in peculiarem collata magistratum A. V. C. CCCX. ^b quoniam Consules assidue bellis, & gravioribus negotiis occupati, censui peragendo minime vacare poterant: unde, annos septendecim censui, res civibus maxime sa-

^a Varro de ling. lat. lib. 4. & 5, Sigon. lib. 2. cap. 15. de antiq. civ. Rom, ^b Liv. lib. 4. c. 8.

lutaris, fuerat intermissus. ^a Censum autem instituerat Servius Tullius, qui quantum quisque haberet aestimari, civesque Romanos per capita censeri iussit; unde postea censores dicti, quod ad eorum censionem, ^b sive arbitrium describatur populus, & per eos facultates & bona singulorum aestimabantur, atque in censorias tabulas referebantur, ut pro substantiis tributa penderentur: hinc census nomine bona, & fortunæ comprehenduntur. ^c Censores creabantur duo quinto quoque anno. Quo tempore quia civitas a Censoribus lustrabatur, ideo lustrum vocabulo quinquennium significatur. Olim quinquennium Magistratus durabat; ^d postea per Mamercum Dictatorem annuus & semelstris factus fuit. His non opes modo civium aestimandæ, sed & mores regendi committebantur. Ab his vitæ singulorum aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: totaque Urbs animadversione illorum emendabatur; ut qui censoribus placuisset statum singuli retinerent. Senatorem enim, cujus turpem vitam deprehendissent, Senatu movebant: equitem, ademto equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, ademto suffragio, tribu submovebant, ac referebant in Ceritum tabulas, ut fierent ærarii, sive ut civis conditionem non nisi pendendo tributo retinerent privati jure suffragii: quod Cerites primi fuerint e municipibus, quibus Romani jus Civitatis concesserint; ut tamen publicis negotiis, & honoribus abstinere, quod tradit Gellius. ^e Ad hujusmodi conditionem ignominiosi a Censoribus redigebantur. His animadversionibus singulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, eluebant, judiciumque suum promulgabant, cum peractum censum recitarent. Si quidem is Senatu motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Censoribus fuisset in census recitatione præteritus. Qui autem in ea recitatione fuisset ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: ^f Qui honos præterquam consularibus & censoriis habebatur nemini: unde cum alter Censorum virtute ac splendore ceteris Senatoribus anteiret, ab ipso Collega in census recitatione Princeps Senatus constituebatur. Porro a Censoribus loco motus poterat aliquando pristinum gradum, vel per alios Censores, vel per judices recuperare; si Censoris animadversio, non tam veris criminibus, quam turpi fama, sæpe alieno livore conflata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Censoribus exuti dignitate fuissent, ad censoriam & ipsi dignitatem, repetitis honoribus, pervenirent. ^g Animadversionis censoriæ causa non solum turpitudine vitæ, sed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem, qui equum

^a Liv. lib. 1. c. 43. ^b Varr. lib. 4. ling. lat. Fest. lib. 3. ^c Liv. lib. 4. cap. 8. ^d Liv. lib. 4. c. 24. & lib. 9. c. 33. ^e lib. 16. c. 12. ^f Liv. l. 27. c. 34. ^g Cic. pro Cluent. Val. Max. 4. 2. c. 2.

macilentum, & parum nitidum haberet; autin eos, qui agrum incultum possiderent, ac fordescere sinerent, animadvertabant. Vestigalia item, & fundi publicanis per Censores in conspectu populi Romani locabantur: item & publica ædificia corrupta vel neglecta reficienda dabantur; veluti templa, viæ, pontes, aquæductus. Censoris etiam curæ suberant precia sacrificiorum, & anseres; qui ob memoriam servati Capitolii de publico, jussu Censorum, alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum potestate Censores carebant certis in causis: nempe nuptialibus: iisque negotium datum erat, ne quem in Urbe coelibem esse paterentur. Cum quis in censura decessisset, non modo in locum mortui nemo sufficiebatur; sed & Collega magistratu abibat, ominis causa, cum anno, quo Roma capta fuit a Gallis, Censorem mori contigerit. Initio patriciorum tantum erat magistratus; anno tandem Urbis CDII. plebeis etiam patuit.

IX. DE TRIBUBUS RUSTICIS, ET URBANIS.

Igitur civium ordines per censores descripti & emendati tribuebantur in triginta & quinque partes, quas vel a conferendo tributo, Tribus appellabant; vel quod initio populus trifariam esset divisus a Romulo, cui tribuum institutionem plerique scriptorum, ^a Dionysio subscribentes, assignant. Tres autem tribus in tres conjectæ fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramnensium a Romulo dicta, in quam Græcanici homines, qui latinos agros incolebant, & Albani, quos Romulus secum duxerat, confluxerunt, & Palatium, ac Cœlium tenere montes. Altera Tatiensium a Tito Tatius Sabinorum Rege, quem simul cum suis post confectum bellum Romulus in urbem accepit: eamque tribum in capitolio & quirinali locavit. Postrema Lucerum fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Etrusco; alii a Lucero Ardeate, qui sub Romulo domicilium & fortunas suas Romam transtulerat; alii a Lucio, in quem, præter Sabinos & Albanos, reliquus confluit ex finitimis, & advenis collectus populus; qui loca plana inter palatium & capitolium, atque circum forum infederunt: ex quibus deinceps tribus aliæ sunt derivatæ. Verum aucta multitudine civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomœrioque inclusit Viminalem, & Exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem constituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen imposuit: eaque nomina fuere suburana, palatina, exquilina, collina. ^b His

^a lib. 2. in Rom. ^b Dionys. lib. 4.

adjectæ multitudinis rusticæ tribus quindecim : quæ cum a locis, ut urbanæ, nomen traxissent, postea pleræque exuto priori nomine, ab illustrioribus familiis, quæ in singulis locatæ tribubus erant, alia sibi nomina induerunt. Cumque sub Servio Rege decem & novem essent tribus; sequentibus temporibus, increbescente usque multitudine, lectione censoria novæ sunt adjectæ, ut ad triginta quinque pervenerint: isque numerus constitit, permansitque etiam inter urbanas, & rusticas prisca distinctio: ac sordes in urbanas; in rusticas flos urbis, & illustriores familiæ conjectæ fuerunt: propterea quod apud Romanos, secundum militarem, præcipua, ex instituto Romuli, erat dignitas rei agrariæ, cui nobiliores, & splendidiore operam dabant, relictis opificiis & officinis penes servos, aut infimam plebem. Nunc tribuum nomina, eorumque nominum rationem subjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor describemus, quibus quatuor urbis regionum nomina hæserunt. Prima igitur suburana dicta est: nominisque origo subura; quasi sub antiqua Urbe, ut Junius apud Varronem docet. ^b Suberat enim ei loco qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago succusano: traditque pro C. litera substitutam fuisse B. & pro S. subjectam R. ut in plerisque nominibus Romanorum post propagatam apud Romanos literam R. ^c Secunda Exquilina ab Exquiliis, quas alii ab excubiis Regis dictas putabant; alii quod excultæ fuissent a Tullio Rege. Tertiâ Collina ab duobus collibus Viminali, sic dicto, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove Viminio, cujus ibi erant aræ, & Quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta Palatina a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut, Varrone teste, putabat Nævius; vel Palatini sive Aborigenes, qui ex agro Reatino profecti (qui ager Palantium appellabatur) eum Urbis locum tenuerunt. ^d Nunc progrediamur ad rusticas, nempe primo ad quintam, quæ dicta fuit Romilia, ^e quod esset sub Roma: cui tribui Onuphrius assignat eam agri partem, quæ in Tusca prope Urbis moenia, secundum flumen, ad maris ostia, trans Tiberim, excurrerat. ^f Sequitur sexta Lemonia, a pago Lemonio, qui est in via latina. ^g Septima Pupinia, ex agro Pupinio in Latio cis Tiberim, ad mare pertinens. ^h Octava Galeria, cujus nominis certam originem nemo veterum prodidit; sicut nec Nonæ Polliæ; ac Decimæ Valtinæ. Ideoque Sigonius &

^a Plin. lib. 13. c. 3. Varr. lib. 2. de re rustica. ^b lib. 4. de ling. lat. pag. 22. Turn. ibid. ^c Vid. Fest. in Sub. Trib. ibid. ^d Varr. ibid. Turn. ibid. p. 23. ^e Varr. ibid. ^f lib. 2. comment. Reip. Rom. ^g Cic. Phil. 9. ^h Val. Max. lib. 4. cap. 4.

Onuphrius ab igitotis nobis locis nomen traxisse putant. Quæ sequuntur, eæ sunt, quas veteri exuto nomine, novum ab illustribus familiis traxisse diximus. Undecima igitur Claudia, ab Appio Claudio, qui eam in tribum se familiamque suam conjecerat. * Sicuti duodecima Æmilia, a celeberrima Æmilia gente: & decima tertia Cornelia, ab antiquissima gente Cornelia, & decima quarta a Fabiis, Fabia. Decima quinta, ab Horatiis, Horatia. Decima sexta, a Meneniis, Menenia. Decima septima, a Papiriis, Papiria. Decima octava, a Sergiis, Sergia. Decima nona, a Veturiis, Veturia. His adjectæ fuerunt anno V. C. CCLVIII. a Clustumina sive Crustumina Tuscorum Urbe, Crustumina tribus vicesima; & vicesima prima, a Vejis agroque Vegen- tium Vejentina. Et anno V. C. CCCLVI. vicesima secunda Stellatina, a campo Stellato non eo, qui est in Campania, sed eo, qui ad primum lapidem abest a porta Capena, sic a Tuscis appellato. Vicesima tertia Tromentina, a Tuscorum Campo Tromento. Vicesima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Vicesima quinta Arniensis, a Tusco flumine Arno, ut Sigonius & Onuphrius putant. Rursus anno CCCXCV. addita est tribus vicesima sexta Pomptina, ab Agro Pomptino: & vicesima septima Popillia, quæ scribitur etiam Poplilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scaliger ad Festum deducit a Popillia foemina; Onuphrius a loco. ^b Anno autem V. C. CDXXI. adjecta est vicesima octava tribus Mæcia, a Castro Mæcio: & vicesima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus tricesima Ufentina, a fluvio Oufente: & tricesima prima Falerina, ab agro Falerno. Accesserunt anno ab V. C. CDLV. tricesima secunda Aniensis, ab amne Aniène: & tricesima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus tricesima quarta: & tricesima quinta Quirina a Curenſibus Sabinis, ut Festus suspicatur. ^c Quamvis autem præter hæc alia supersint tribuum nomina in inscriptionibus, & veterum libris; tamen non alias tribus forte designant, quam descriptas, quibus plura sæpe indita fuere nomina.

X. DE CURIIS.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus descripsisset, easdem tribus divisit in Curias triginta; ut tribus una decem complecteretur Curias. ^d Harum autem singulis certum constituit numerum, certaque Sacra præscripsit, ædesque destinavit, in quas singulæ Curia ad communia Sacra peragenda, epulasque publicas, summa

^a Liv. 46. 2. c. 16. Halicar. 46. 5. ^b Liv. 46. 8. c. 17. ^c Voce Quirina p. 199. ^d Dionys. 46. 2.

cum hilaritate, celebrandas convenirent: ut his epulis, eaque sacrorum communione animorum concordia coalesceret. Ad sacra vero pecuniam attribuit ex ærario: quique tum Sacris, tum ædibus, & singulis Curiis præerant, Curiones appellati. Singulæ vero Curix, vel a Sabinis mulieribus, vel a locis traxere nomen, vel, ut Varro tradidit, a Ducibus, & veteribus, unde populus decesserat, locis, Auctis tribubus, vetus tamen Curiarum numerus est retentus: ac propter multitudinem tantum attributa sunt ampliora loca, ad quæ populus e veteribus Curiis angustioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis; nempe Foriensi, Rapta, Vellensi, Velitia. Cum autem Curix simul cum tribubus auctæ minime fuerint; evenit, ut & Curix Rusticæ nullæ essent: & qui erant ex municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum essent participes. Atque hac ratione populum descripsit Romulus.

XI. DE CLASSIBUS ET CENTURIIS.

Alia est autem a Servio Tullio census auctore orta divisio in sex classes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in classibus, & centuriis constituendis non a locis, aut communibus Sacris, sed a censu rationem inivit. Unde in primam classem coniecit, qui centum millia æris, aut majorem censum haberet: eaque classis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem seniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem seniorum; totidem juniorum; & duas fabrorum: eratque intra centum usque ad quinque & septuaginta millium census. Tertia continebat, eodem ætatis discrimine, peditum centurias itidem viginti, eratque census millium quinquaginta: quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque census quinque & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias ætatis etiam ratione distinctas; quindecim scilicet seniorum, juniorum totidem: eratque undecim millibus censa. In sextam demum classem coniecti fuerunt egeni, & tenues nempe proletarii, qui tantum propaganda, & alenda prole Rempublicam juvabant, ideoque dicti proletarii, & capite censi; quod propter inopiam caput tantum, & nomen, non autem bona profiterentur in censu: ejusque classis nulla est habita ratio, nullus descriptus, aut definitus numerus: eaque pro una centuria numerabatur: ita ut centuriæ omnes numerum referrent CXCII. Prima enim classis erat XCVIII. Centuriarum. secunda XXII. tertia XX. quar-

a Sig. lib. 1. c. 4. de antiqu. jur. Civ. Rom. Dionys. Hotom. Rolin. Antiq. lib. 6. cap. 8.

ta XXII. quinta XXX. Ceterum initio populi divisio per classes, & centurias minime communicabat cum altera divisione facta per tribus: verum expletis triginta quinque tribubus, utraque partitiō convenit, & classes, atque centuriæ collatæ sunt in tribus: ita ut populus universus in tribus; tribus autem singulæ in quinque classes; classis autem in suas quæquæ centurias tribueretur.

XII. DE TURBA FORENSI.

Postremo habuit & plebs Romana * suam faciem, fordiumque colluviem collectam ex egenis, quos diximus, & proletariis, sine late, sine tecto, sine sede vagos, effusos, egestate, vel pravitate, & desperatione rerum omnium ad tumultus, & flagitia paratissimos, quos turbam forensē Livius, quod in foro ad captandos legis Agrariæ rumusculos ociosa staret; Cicero urbanam plebem; Horatius, quod non toga, sed tunica tantum ob egestatem uterentur, tunicatum popellum appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos prædæ cupidos, & ob summam miseriam nullam deteriore conditionem pertimescentes seditiosi quique, dum turbare, ac miscere velent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hostilem prædam. Produximus jam integrum Reipublicæ Romanæ corpus membris etiam potioribus notatis: nunc vim & potestatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, consiliisque publicis agitandis, condendisque legibus aperiāmus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuisse, sed mutationibus crebris modo inclinasse multa, modo convulsisse, atque ad plebem modo, modo ad Senatum, & Consules recidisse. Verum nos ea potissimum oratione nostra complectemur, quæ maxime fuere diuturna; tempusque illud potissimum spectabimus, quo firmioribus stetit Romana Respublica viribus.

XIII. DE CONSULIBUS.

Regimen igitur ea triplex præferebat; Regium in Consulibus; Aristocraticum in Senatu; Populare in Tribunis & plebe. Quandoquidem Consules speciem præbebant Regiæ potestatis, quæ, nomine sublato, maxime in Reipublicæ Romanæ regimen influebat. Ergo in Consulum auctoritate, dum essent in urbe, urbanæ res omnes, & Respublica tota recumbebat. Quippe Consulibus, præter Tribunos plebis, magistratus suberant omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant: eorum consiliis oblata negotia expediebantur: eisque referentibus gra-

* Sigon. de antiq. jur. Civ. Rom. lib. 2. c. 13.

viór deliberatio ad Senatum rejiciebatur: illis jussa Senatus perficienda committebantur. ^a Quæ vero cum populo communicanda fuissent, & per populum transigenda, Consulum erat maturiori consilio antea perpendere, atque examinare, concionesque ad tempus advocare; dimissoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatusconsulta referre; quodque major pars scivisset imperare, Quamvis autem a Coss. provocatio esset ad populum, neque liceret iis injussu populi animadvertere in caput civis Romani: tamen poterant coercere fontes, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiscerentur, rerum omnium summam pro arbitrio administrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pendebat, aliquid injiceretur moræ, visum est liberam administrandi potestatem deferre Consulibus: ne in re trepida inopia consilii sese implicarent. Licebat igitur iis castrensem omnem disciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, deletum habere, de publico ære per Quæstorem, quantum usus ferret, impendere, in castris supplicium sumere, sociis quantum visum fuisset imperare. Consules quoque ante præturam constitutam jus in Urbe dixisse colligitur, ex Livio, Dionysio, Pomponio. ^b Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogeantur a Consule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro consularis ætas erat annorum quadraginta trium ex lege annaria. ^c Creabantur autem comitiis centuriatis: ^d & cum duodecim fascibus & Licioribus alternis mensibus incedebant; Sellam habebant curulem, induebanturque toga prætexta, quam capiebant ante Deos Penates primo magistratus die: ^e sceptrumque, sive scipionem manu gerebant eburneum: ^f & ex Urbe ad bellum paludati, votis publicis nuncupatis, proficiscebantur. Magistratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annum erat imperium. Atque hæc sunt regis potestatis reliquiæ, quæ post exactos Reges in Coss. coaluere.

XIV. DE SENATU, ET EJUS POTESTATE.

Optimum vero regimen Senatus exprimebat auctoritas. Etenim ut Dionysius refert, ^g verustissima lege Respublica omnis in Senatus erat potestate; præter magistratuum creationem, legationem, & belli pacisque arbitrium. ^h Quo tempore, Livius tradit, populi jussa minime fuisse firma, nisi patrum accessisset auctoritas; quæ post populi se-

^a Polyb. lib. 6. Hotom. antiq. lib. 1. cap. de Cass. ^b Lib. 1. ff. Tit. 2. de orig. juris. ^c Cicero. pro Mura. & ep. 7. lib. 1. ^d Manut. ad epist. 1. Cic. lib. 1. verb. Horrensi. ^e Dionys. lib. 3. ^f Lipsius in Not. Variet. ad Sallust. de Bell. Catil. pag. 83. ^g lib. 2. ^h Vid. Zamor. hoc est Sigonius de Senat. lib. 2. c. 2.

cessionēs sacratīs legibus adeo fuit extenuata, ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, postea populi jussu Senatus confirmaretur auctoritas. Quæ autem Senatus, constituta Republica, populi jussu ad curam suam revocasset, ea ex ^a Polybio prompta breviter exponemus. *Ærarium* & pecunia publica Senatus arbitrio dispensabatur. *Quæstores* enim, nisi Consul imperasset, minime poterant vel ad minimos sumtus pecuniam publicam delibare injussu Senatus. Controversias præterea in Italia suscitatas, si publica essent objurgatione, aut gravi decreto componendæ, Senatus ad se trahebat. Hinc in veteri tabula ænea, in Liguria inventa, legimus, missos a Senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Veturios esse; reque cognita, Romam venire jussos sententiam ex S. C. dicturos. ^b Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium administrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes atque subsidia indigentibus populis decernebat. Quomodo exteræ legationes essent excipiendæ, aut dimittendæ; quidve postulatis respondendum, Senatus providebat; ut absentibus Consulibus, tota videretur a Senatu sustentari Respublica. Consulibus etiam frumentum, & vestes, & pecunia ad militum stipendia sufficiebantur; & numerus militum explebatur, & statuebatur jussu Senatus: cujus erat, confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut infringeret Tiberius Gracchus tulit, ne quem plus anno provinciam consularem tenere Senatus pateretur. ^c Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatam Senatus potestatem a Gracchis apparebit: si illud animadvertemus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo sua) a Cajo Graccho latum fuisse, ut provinciæ quotannis quidem, sed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. ^d Res ab Imperatoribus gestas, Senatus, testimonio suo, extollere poterat, aut extenuare, vel, si visum esset, pecuniam ad triumphum ex *ærario* promovere: unde tum urbanæ res, tum quodam modo militares Senatui suberant, nisi tribuniciis intercessionibus res devolveretur ad populum. ^e In eo vero Senatus potestas exercebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbatis infinitam potestatem *Consilii* Reipublicæ administrandæ permittebat, gravissimo illo, ac tristi Senatusconsulto, quod extremum & ultimum *Cæsar* appellat; ^f *Dent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti capiat.*

^a lib. 6 ^b Apud Zamosc. de Senat. Rom. lib. 2. c. 2. ^c Zamosc. lib. 2. de Senat. pag. 185. ^d Cic. lib. 1. ep. 7. verb. *Lege Sempronia, nbi Manut.* ^e Zamosc. de potest. Sen. lib. 2. pag. 174. ^f lib. 1. de Bell. Civ. c. 8.

Quæ

Quæ verba summum, & latissimum in Consules imperium transferebant: ut suo jure possent exercitum parare, bellum gerere, coercere quoquo modo patres, atque populum: quarum rerum sine hoc S.C. jus minime Consulibus fuisse, injussu populi, a Sallustius docet. Senatus voluntas Senatusconsultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

XV. DE SENATUSCONSULTO, ET LOCO HABENDI SENATUS.

Igitur veteres, qua erant religione, atque honestate, ut aberrantes animi, præsentia numinis, ad sanio-rem sententiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auspiciisque dicato, cogere consueverunt. Romulus in templum Vulcani extra Urbem Senatum vocabat: Hostilius Rex Hostiliam Curiam Senatui habendo destinavit. Pulsis Regibus, modo in templa, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Castoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei; modo in Curias, Hostiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa^b per augures constituta) consultandi causa Senatores convenisse in veterum libris observamus. Audiendis autem legationibus, ne status Urbis exteris pateret, locus extra muros erat constitutus in æde Bellonæ, quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio esset: cui, nisi deposito Imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, sub dio consultabant: quia religio erat Senatum sub tectis habere. Nicostriatus, cujus liber, quem de Senatu scripserat, injuria temporum intercidit, referente Festo, c tria olim fuisse Senacula tradidit, unum ubi postea ædes Concordiæ fuit; alterum ad portam Capenam, tertium in æde Bellonæ. d Senacula autem erant in templis, aut curiis loca auspiciis dicata, in quibus Senatores confidebant.

XVI. DE TEMPORE HABENDI SENATUS.

Senatui autem habendo stata erant præfinitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exemptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatum, e ne patres a suffragiis ferendis avocarentur. At mense Februario toto, Senatus postulatis Provincialium, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia. f Et cum Senatores statis temporibus conveniebant, legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac præter constituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod ne-

a De Iulio Caesare, c. 19. b Ag. II. lib. 14. c. 7. c Verba: Senacula, d Festus, e C. 6. lib. 1. Epist. ad Laetulum. & ad Quintum Fratrium. f Cic. lib. 2. ad Quintum Fratrium.

gotium explicandum, a majore magistratu Senatus indicebatur. Unde inter legitimum, & indictum Senatum est orta distinctio, quæ legitur apud Capitolinum in Gordiano. ^a

XVII. DE VOCANDO SENATU.

Vocabatur autem Senatus a majore magistratu, qui esset in Urbe, nempe a Dictatore, quando in magno Reipublicæ discrimine creabatur; vel ab eo Consule, penes quem fasces essent illo mense. Consulibus autem absentibus, a Prætore, qui secundum Consulem potiores obtinebat in Urbe locum; ita ut in Consulis locum, eo absente, succederet: eademque ratione, dum rebus præessent Decemviri, vel Tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicæ constituendæ causâ creati, per hos haberi Senatum oportebat. ^b Quæ Agellius ex Varrone retulit. Illud quæsitum quoque scripserat Varro, an majoribus magistratibus absentibus, atque etiam Prætore, jus hoc devolveretur ad Præfectum Urbis, qui proximum a Prætore potestatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat. Et a Præfecto Urbis Tuberonem, & Capitolinam ^c contra Mutium stetisse legimus: cum & Tribunis plebis ante Atinium plebiscitum, quo Senatores facti sunt, Senatum habendi jus fuisset.

XVIII. DE JURE REFERENDI, SENTENTIASQUE ROGANDI.

Porro qui Senatum habebat, is jure suo referebat; ac si detrectaret, eas partes Tribunus plebis suscipiebat, ^d cui & jus erat, aut addere quod visum erat relationi Consulis; aut eam persequi, aut novam exordiri. Sententiam autem rogabant ante comitia quidem princeps Senatus, post comitia vero Coss. designati, & eorum is, qui prior fuerat renunciatus: Secundum hos, ii qui Consulibus rogantibus viderentur: modo ne gradus magistratuum negligerent, ac ne Prætorium Consulari, Ædilitium Prætorio, Tribunitium Ædilitio præferrent. Atque is est rogandi ordo constantior: ceterum hac in re in Senatu variatum fuisse, pluribus ex veterum testimoniis comprobatur ^e Paulus Manutius: etsi Coss. designatorum, Consularium, & Magistratuum, ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuisse non ambigitur. Moris autem erat, ut quem ordinem ^f rogandi Consul initio Magistratus instituisset, eum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Cæsare, ut cum con-

^a Hotom. de Antiq. lib. 1. de Senat. cap. 5. ^b Lib. 14. cap. 7. ^c Agell. lib. 14. cap. 8. ^d Cic. orat. pro Sent. & in epist. ad Planc. lib. 2. ep. 1. ad Q. Fratr. & epist. 2. lib. 1. ad Lent. ^e De Senat. Rom. 6. de ord. rog. sent. f. Sueton. in Jul. Cæs. c. 24.

suevisset a Crasso initium rogandi facere; post junctam affinitatem, honorem hunc transtulerit in Pompejum; quod Suetonius tradit; quem locum sic accipio, ut e Consularibus Crassum, & Pompejum primos post Coss. designatos, rogatos censeam a Cæsare. Alioqui falsum esset, quod ex Agellio & Cicerone colligitur; nimirum Coss. designatos primo loco rogatos fuisse sententiam. In quo Suetonii loco explicando, mire sese versat Princeps Romanæ antiquitatis ^a Manutius.

XIX. DE DICENDA SENTENTIA, ET S. C. PER DISCESSIONEM.

Post rogationem a Consule, aut alia ex majoribus magistratibus factam, sententiam dicebant stantes, ea libertate, ut non modo sermones interponere possent alienos, sed novos instituere, atque ad vesperam producere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque sub occasum Senatusconsultum condere, ^b qui moram negotiis vellent injicere, diem dicendo eximerent: quod sæpe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adversus meliores fecisse feruntur, dicebantque sententiam suo quisque loco. Sedendi autem is erat ordo, ut primi federent Consules, Prætores, & proximi Prætoribus Censores, quibus Manutius ex auctoritate Messalæ in libris, quos scripserat de auspiciis, secundum tribuit a Prætore locum. Post hos, qui minores magistratus gererent Ædiles curules, Ædiles plebis, Quæstores, atque infra hos forsan Tribuni plebis, quia vere magistratus non erant; quamvis nihil adhuc certi compererim. Deinceps qui defuncti erant magistratibus pro dignitatis gradu, nempe Consulares, Prætorii, Ædilitii, Quæstorii, cumque his etiam ij, qui magistratus minime gesserant; sed vel designatum, vel magistratu functum accusassent, nocentemque probassent: qui accusationis præmio, in designati locum, & dignitatem succedebant. Si Senator plures res, diversaque capita una sententia complecteretur; tum ab eo postulabatur, ut divideret sententiam, ac de singulis rebus seorsum referret. ^c Neque ei, qui divisionem postulabat, oratione longa erat utendum, aut consurgendum: ^d satisque erat, si imperasset *divide*. Dictam autem sententiam Consulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores discederent, quo S. C. fieret: eaque in Senatu Consulis erat auctoritas, ut liceret ei dictas sententias vel pronunciare, vel si contra rem suam venirent, suppressere, ne in eas S. C. fieret. Hinc Cæsar libro primo de bello civili scribit. *Lenulus Consul sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit.*

^a *Defen. Rom. c. cod. ut sup.* ^b *Cic. Phil. 3.* ^c *Pædian, in Miloniana.* ^d *Plin. ep. ad Aristen. lib. 8.*

Sententiam vero hac exordiri consueſſe formula: *Quod verbo facta sunt de literis*: hac autem concludere, *de ea ita cenſeo*, ex Ciceronis Philippi-
cis, ubi plura extant exempla, colligitur, Ubi conſul ſententiam pronun-
ciaſſet, ut probantium, vel rejicientium judicia cognosceret, Senatum
diſpertiebat his verbis: *Qui hoc ſentitis illuc tranſite: qui alia omnia
in hanc partem*. Nam ominis cauſa refugiebant pronunciare *con-*
trarium: unde id per hanc formulam *in alia omnia* exprimebant. Ita-
que Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat ſenten-
tia, quam quiſque comprobat. Similem in ſuffragiis ferendis diſceſſio-
nem in Lacedæmonum Republica primus inſtituit. Sthenelaidas Epho-
rus, cum antea ſententiã ſuam voce ſignificarent. In eam autem ſen-
tentiam S. C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorum diſ-
ceſſerat. Et ſi de re levioris momenti, aut minime dubia Conſul referret;
ne tempus in exquirendis ſententiis duceretur, juffu Conſulis in eam, quam
ille pronunciaſſet ſententiam, tacite diſcedebant: idque vocabatur S. C.
per diſceſſionem. Quamvis enim ad omne S. C. diſceſſio fieret; tamen ſi
ſingularum ſententiarum recitatio diſceſſionem non præceſſiſſet, diſcim-
inis gratia, S. C. per diſceſſionem appellabatur: quod ſcilicet non ore, ſed
pedibus tantum ſententia ferretur, iisque judicium animi ſignificaretur.
Ex quibus conficitur Tuberonem, qui omnia S. C. per diſceſſionem fieri di-
xerat, minime cum Varrone pugnare, qui alia S. C. per relationem, alia per
diſceſſionem fieri animadverterat; quod ſcilicet in aliquibus interveniebat
diſceſſio, & recitatio: in aliis vero, recitatione omiſſa, ſola diſceſſio.

XX. DE JUSTO SENATORUM NUMERO.

De numero Senatorum ad S. C. faciendum neceſſario, niſi augurari
velimus, nihil ex veteribus libris compertum nobis eſt, quod certo auiſimus
confirmare. ^b Sane ſcribit Dio, Auguſtum, cum videret minus frequen-
tes eſſe Senatores, ſtauiſſe, ut S. C. fierent minori Senatorum numero,
quam quadringentorum: cum antea rata non eſſent S. C. quibus minimum
quadringenti Senatores non adfuiffent. Verum Prudentius trecentos
tantum judicat juſtum fuiſſe numerum.

*Hic conſulta Patrum conſiſtere conſcriptorum,
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quam ſi
Tercentum ſenſiſſe Senes legerentur in unum.*

At hic locus magis ad numerum ſententiarum, quam ad numerum Sena-
torum pertinere videtur. Certum vero numerum fuiſſe ad S. C. neceſſa-

^a Thucyd. lib. 2. ^b Lib. 54. in ſu.

rium inde colligitur, quod mos erat, ut qui vis Senator, qui S. C. impedire vellet, dicere consuli posset ^a *Numera Senatum.*

XXI. DE CONSCRIBENDO SENATUSCONSULTO.

Discessione facta, S. C. scribebatur expresso nomine illius, in cujus sententiam fiebat, expositaque summatim re, de qua fuerat consultatum: ut ex his veterum Scriptorum superstitionibus exemplis. ^b *Quod M. Marcellus Coss. verba fecit de Provinciis: vel Marcus Pomponius consuluit: vel: Quod verba facta sunt de Philosophia, & Rhetoribus.* Scribendo aderant non omnes qui probassent; sed ii, qui majorem sententiæ recipiendæ operam navassent. Formula enim quædam S. C. quæ extat in epistola Coelii ad Ciceronem, ostendit scribendo paucos affuisse, cum plures consensissent. Addebatur & T. litera, qua significaretur idem & Tribunus plebis censuisse: sive non esse intercessum; ideoque S. C. firmum esse. Eorum, qui aderant nomina S. C. adscribebantur, dicebanturque auctoritates perscriptæ: quia clarorum virorum nomina perscripta magnam S. C. tribuerent auctoritatem.

XXII. DE ADSERVANDO S. C.

Scriptum S. C. initio quidem deferabatur in ædem Cereris; postea vero in ærarium, ubi leges, & pretiosissima quæque Urbis asservabantur: neque ante ratum erat, quam in ærario conderetur. ^d Qui mos asservandi S. C. fuit institutus ab Horatio Valerioque Coss. qui S. C. in ædem Cereris deferri jusserunt: ne deinceps, arbitrio Consulium, ut antea, corrumperentur, aut subducerentur. Scribendis S. C. operam dabant scribæ; nisi quid S. C. inesset, quod vulgari minime conveniret: id enim tum Senatoris manu scribebatur, exclusis etiam pedariis, quod tacitum S. C. fuit appellatum, ut tradit ^e Capitolinus.

XXIII. DE IMPEDIMENTO S. C. SIVE DE INTERCESSIONE TRIBUNI.

Senatusconsultis conficiendis impedimento erant intercessiones eorum, qui vel eadem essent potestate, qua ii, qui S. C. facere vellent, vel majore: unde Consul Consuli, Prætor Prætori; ac denique Tribuni plebis, pro potestate sibi sacrata lege tributa, quamvis ex minoribus essent magistratibus, obistere poterant omnibus, edita voce *Veto*: ita ut vel ab uno Tribunorum, quamvis ceteri consentirent, S. C. impediretur; ac tum Senatus voluntas perscripta cum nominibus eorum, qui intervenirent, Se-

^a Horom. antiq. lib. de Senat. l. 1. cap. 7. ^b Horom. de Senat. lib. 1. cap. 8. ^c Horom. de Sen. lib. 2. cap. 9. Manut. de Sen. Rom. cap. ult. ^d Sueton. in August. ^e Horom. de Sen. lib. 2. c. 9.

natus auctoritas, ad comprobendam Senatus voluntatem, dicebatur; resque rejiciebatur ad populum, cujus erat, vel Tribunorum intercessionem, vel Senatus auctoritatem comprobare. Quod si Senatus cum populo conveniret; tum leges ex S. C. condebantur; cujusmodi non paucas licet invenire. ^a Nectamen si qui temere intercederent, id eis erat impune: cum enim intercessio in rem non esset publicam, aut remittere cogebantur eam, aut poenam aliquando subire. ^b Scribit enim Cæsar, in Senatu de Tribunis plebis gravissime fuisse decretum. Ceterum cum ante Atiniam plebiscitum Tribunis plebis, qui a Censoribus lecti non essent, minime Curiam ingredi liceret; solebant Tribuni ante valvas Curiae, positos subfelliis, decreta patrum examinare, quod Valerius tradit. ^c In cujus explicatione loci, mire se torquet Paulus Manutius: cum, si retulisset mentem ad Atiniam legem, ante quam legem Tribunus plebis, sine lectione censoria, Senator non erat, explicare se facile potuisset.

XXIV. DE SENATUS DECRETO.

Si qua vero de re privata S. C. conscriberetur, sæpe Senatus decretum appellabatur: cum id, quo publica negotia comprehendebantur, nunquam decretum, sed S. C. diceretur. Sunt, qui putarint, caput ali-quod S. C. appellari decretum, quam sententiam ^d Aelio Gallo Festus assignat.

XXV. DE DIMITTENDO SENATU.

Factum S. C. recitabatur, ac postea dimittebatur Senatus his formulis: *P. C. nemo vos tenet: vel Nihil vos moror P. C.* tandem impetrata concione S. C. populo exhibebatur, ut populi consensu Senatus voluntas comprobaretur. Siquidem vix ulla de re Senatus decernere poterat adversus populi voluntatem. Et cum initio nulla de re liceret ad populum ferri, nisi ex S. C. consequentibus temporibus, per tribunicias seditiones, & diuturnas inter plebem, & Senatum conflictationes, res ea deducta est, ut S. C. non nisi adjuncta lege consisteret.

XXVI. DE RATIONE FERENDÆ LEGIS.

Nunc, ut rerum ordo fert, ad rationem ferendæ legis, agendique cum populo progrediamur. Hactenus enim, quantum suscepti operis ratio fert, cum Consulum, tum Senatus in administranda Republica, condendoque jure, potestatem proposuimus: modo quæ multitudini partes in rebus gerendis relictæ fuerint, aperiemus.

^a Manut. *ibid.* ^b Cic. *ad Att.* lib. 2. ^c Cæsar *de bello civil.* lib. 1. ^d Lib. 2. ^e Manut. *de Sen.* c. ult.

XXVII. DE TRIBUNO PLEBIS.

Cum Consul in bello gerendo, regendaque Republ. summam fuerit arbitrium; tamen nisi Senatus voluntas conatum Consulis adjuvaret, consularis auctoritas pene jacebat: quia Senatus voluntate frumentum, vestes, & stipendia ad alendum exercitum sufficiebantur: & ut diximus, ejus in arbitrio positum erat decernere bellum, & anno jam exeunte, aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil constituere de rebus gravioribus posset, & intercessione tribunicia S. C. vis infringeretur, ac res rejicerentur ad Populum: hinc licet intelligere summum rerum arbitrium in Populo constituisse, ac omne imperium, quamvis distractum in plures, resuere tamen ad Populum, tanquam ad caput sedemque suam. In publicis enim rebus auctoritas erat Senatus; potestas tamen, & majestas erat penes Populum. Itaque Populi præcipuum erat non jubere modo & confirmare: sed abrogare leges, aut emendare, decretaque Senatus munire, vel tollere, Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, poenæque, ac proemii dispensator; cum honores, & magistratus, jussu Populi deferrentur, ejusque judicio, aut multa irrogaretur gravior; aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi potestatem præferbat Tribunus plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communisque voluntatis administer, Dux, & tutela Civium, arx & præsidium libertatis. Hic specie quidum, & nomine vix magistratus erat, imo ne magistratus quidem proprie; cum & Sella curuli, & jurisdictione careret, & non ad jus reddendum, sed ad arcendam injuriam fuerit institutus; re tamen & auctoritate magistratus erat summus, quia intercedendo, & vetando, ac Senatus, Consulisque conatibus obsistendo, arbitrio suo, cursum consiliorum interrompebat; atque interponendo sese rescindebat acta Senatus, plusque quodammodo hic vetando poterat, quam Consul imperando. ^a Et quoniam Sacrosanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut, qui eum violasset, illius caput Jovi esset Sacrum, familiaque liberi liberæque ad ædem Cereris venum irent; ideo tuto manus poterat in magistratus injicere, atque ipsum etiam Censorem, imo & Consulem in vincula ducere. Metellum enim Consulem a L. Flavio, & Censorem Appium a P. Sempronio, Tribunis plebis in carcerem ductos ex Dione, ^b ac Livio ^c didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod jurisdictione careret; habebat tamen præhensionem, & viatorem. Creati sunt initio quinque, anno ab V. C. CCLX. postquam plebs oppressa ære alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure cre-

^a Dionys. lib. 6. Liv. lib. 3 c. 55. ^b Lib. 37. ^c Lib. 9.

ditorum plebejos sibi nexos in servitutem adigebant, secessisset trans Anienem in Sacrum montem: ^a unde & leges ibi de constituenda tribunicia potestate conditæ, Sacratæ leges sunt nuncupatæ. Festus vero sacratas fuisse leges dictas scribit, quia sancitum iis esset, ut qui Tribunos plebis violaret, Jovi esset Sacer. Idemque censet Sacrum montem dictum, quod eum plebs, cum discederet, Jovi consecravisset. Tulit autem eo anno L. Junius Tribunus plebis primus creatus, & Cassius, atque Cominius Consules, ut plebi sui essent magistratus Sacrosancti, quibus auxilii latio adversus Consules esset; neve cui patrum capere eum magistratum liceret. Adjectum est etiam in Aventino foedere, altera nempe secessione ob Appii Claudii libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum; uti Tribuni plebis magistratu, exacto anno, abeuntes, totidem alios in sequentem annum designarent; si neglexissent, confestim vivi flammis injicerentur; si quæ in designando inter eos esset orta dissensio, potestas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, vetuit Tribuno ad populum concionanti contradicere, aut eum interpellare. ^c Lata est & Duillia lex, ut qui plebem sine Tribunis reliquisset, quive magistratum sine provocatione creasset, tergo & capite puniretur. Auctus etiam est Tribunorum numerus, ut decem jam essent. Et quoniam non ad agendum, sed ad resistendum hæc potestas fuit instituta; ^d ideo plus unius intercessio pollebat, quam consensus ceterorum. Solennis autem intercessionis formula erat vox illa celebris *vero*. ^e Et quo præsens omni tempore omnibus esset tribuniciæ potestatis auxilium, ejus domus ne noctu quidem clauderetur; neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abesse, nisi Latinis feriis, ut ad eum adversus injurias perfugium semper, & unicuique pateret, tanquam ad portum periclitantium, & aram salutis, atque anchoram publicæ securitatis. Quo pacto principes, quo se publico præsidio, ac totius ferme populi auctoritate munirent, tribuniciam sibi potestatem arripuerunt: itaque non armis solum, sed vi, ac jure populari exorientis imperii radices perpetuo confirmarunt. Dictatore creato, cum omnes magistratus cessarent, hic tamen unus permanebat. Conciderat sane sub Sylla Tribunorum plebis potestas, tantum non intercedendi facultate sublata; sed eam demum restituit Cn. Pompejus. Ita vero magistratus hic popularis erat, ut a plebeis avelli nunquam potuerit, & transferri ad

^a Liv. lib. 2. c. 33. Onuph. in *Urb. Rom.* p. 113. ^b Hotom. *antiq. lib. de Magistr. Cap. de Tribuni.* Idem in *legibus cap. Sacrata Junia.* Liv. lib. 3. Dionys. lib. 6. Gell. l. 13. c. 13. Diodor. lib. 12. ^c Dionys. lib. 7. Liv. lib. 3. ^d Plutarch. in *Caron uris en* ^e Plutarch. *probl. 8. Halicarnas. lib. 8. Gell. lib. 8. cap. 2. Macrobi. lib. 4. Saturn. l. 3. Vide quæ diligenter. Cujacius ad l. 2. ff. de verb. signif. sive lib. 1. Pauli ad edictum.*

Patricios: nemoque nisi plebejus creari poterat: cum ad alios omnes promiscue plebei, ac patricii vocarentur.

XXVIII. DE COMITIIS.

Nunc quomodo plebs, & populus duce, ac vindice Tribuno majestatem, ac potestatem suam ad leges condendas conferret, explicabimus. Senatores quidem in curiam, ut diximus, ac plebei evocabantur in campum, comitium, & forum. Cumque pars populi conveniret, consilium; cum autem populus coiret universus, comitia dicebantur; ac centuriata comitia in campo Martio; curiata in Comitio, quod erat foro adjunctum, imo & ipsum pars aliqua fori, cujus initium a Palatii porta; tributa vero habebantur vel in campo, vel in Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel in pratis, vicoque Flaminiis. Nihil enim referebat extra ne, an intra pomerium cogerentur: cum alia comitia summa religione certis essent locis alligata. ^b Cum vero consilia populi, & judicia conventusque judicum celebrabantur comitiis centuriati: ratio suffragiorum non ex singulis hominibus inibatur, sed ex singulis centuriis; ut quod plures centuriæ populi scivissent, id ratum justumque esset: sicuti & in curiatis, quod plures curiæ; & in tributis, quod plures tribus comprobassent, id erat firmum. Comitiorum omnium curiata sunt antiquissima; quippe quibus imperii fundamenta jacta sunt, & a priscis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia centuriata, & centurias instituit, jussæ leges, creati magistratus, bellum & pax constituta, summaque Reipublicæ administrata: ita ut sequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obsoleverunt, ac tantum religionis causa perstiterunt, quod iis major inesset sacrorum & auspicioꝝ auctoritas: tamen aliis in rebus, ad speciem saltem, retenta fuerint: ut cum summum magistratibus imperium centuriatis obtigisset comitiis, tum demum pleno, atque optimo jure datum esset, si lex accessisset curiata: quæ non quidem veris, sed per triginta lictores, triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipubl. negotiis cum Populo disceptaretur; quorum priora, nempe centuriata vera erant; posteriora, nempe curiata in speciem usurpabantur. Quam vetusti moris notitiam, optimis sane conjecturis, elicit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, ^c quibus in eandem sententiam & Hotomannus fuit arductus. Qua de re acriter inter Gruchium. & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, magistratibus majoribus, qui centuriatis; minoribus, qui tributis comitiis creabantur; potestas accedebat plenior ex curiatis in speciem usurpatis, tanquam ex solennitate majori, atque umbra quadam veteris majestatis.

^a Marlian. lib. 3 c. 17. & 2. epit. Topograph. Urbis. ^b Poller. hist. for. Rom. ^c Cic. de leg. agr. 2. Hot. lib. 3 cap. 22. Antiq. Rom. de Comit.

Tributis comitiis, non solum Urbani magistratus, minores scilicet, sed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi, Augures, Fœciales, Septemviri epulorum, & quindecim viri Sacris faciundis: atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad suffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a suis Collegis cooptarentur. ^a Iisdem comitiis ferebantur & plebiscita, quæ ad solam plebem pertinebant ante legem Hortensiam, ^b qua, sedatis discordiis, juris discrimen inter patricios. & plebejos fuit omnino sublatum. Cum enim prius plebiscitis, sive rogationibus tribuniciis a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs sola teneretur; Q. Hortensius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patricii obligarentur, indeque inter leges, & plebiscita discrimen evanuit. ^c Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus evocandi ad suffragium Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus suffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & potestas, atque majestas Populi Romani collata potissimum est in centuriata comitia, in quibus ferebantur ex rogationes, quæ proprie dictæ sunt leges, quæque plerumque vel ex S. C. vel Patribus auctoribus, a majori magistratu rogabantur. ^d Q. enim Publilius Philo Dictator tulerat, ut legum centuriatis comitiis ferendarum ante suffragia Populi, Patres auctores fierent. ^e Unde jussa totius Populi, quæ proprie leges dicebantur, his sunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana, juris divisio commode duci potest a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodire S. C. E tributis comitiis, quæ plebs cum suo Tribuno celebrabat, plebiscita: ex universis tandem Populi suffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus præeunte, leges extiterunt. Centuriatis autem comitiis majores magistratus, nempe quorum majora, seu rata magis erant auspicia, creabantur, ^f ut Coss. Præt. Cens. inque iisdem exercebantur judicia perduellionis: ^g quod crimen erat hostium patriæ. Porro Comitia centuriata legum rogandarum causâ solis ^h Coss. Dictatoribus, Prætoribus, Interregibus habere jus erat, præmissis edictis, ut Populo innotesceret, ad quam diem in campum Martium convenire deberent: ⁱ ad quam ab edicti die trinundinum intercedebat, sive tres nundinæ. Nundinæ autem erant nono quoque die, quo Cives in re rustica occupati ab agris negotiorum causâ consuebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter se. Quoniam autem ipso nundinarum die haberi

^a Hor. *Ant. lib. 2. cap. 12.* ^b *An Horatium vide DD. ad l. 2. ff. de orig. jur.* ^c *Manut. de leg. p. 864. post Rosinum.* ^d *Paul. Manut. de leg. pag. 860.* ^e *Liv. lib. 8. cap. 11.* ^f *Gell. lib. 13. cap. 14.* ^g *Val. Max. lib. 6. c. 5. Liv. lib. 6. Cic. pro Sex. Sigon. lib. 3. de Judic. Rom. c. 5.* ^h *Rosin. ed. l. de com. c. 10.* ⁱ *Cic. pro domo sua.*

comitia non licebat, protrahebantur in sequentem. Nundinas enim Jovis fuisse ferias aliqui putarunt: unde Julius Cæsar scripserat eo die cum populo agi nefas esse. * Eadem dierum ratio, & in plebiscitis observabatur.

XXIX. DE LEGUM FERENDARUM EXAMINE.

Interea laturus legem, sive Tribunus plebis esset, sive magistratus major, eam cum prudentibus, ac necessariis suis communicabat, ne civium offensionem incurreret; neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat, lege Licinia, & Ebutia, ne quod sibi, aut cognatis, affinisve suis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Cœcilia, & Didia, ne per Saturam (quod cibi genus erat ex variis cibis paratum) sive pluribus, variisque de rebus, una rogatione lex ferretur; aut ne quid infereretur legi, de quo legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes leges translatitia formula: *Si quid jus non fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum; & illa: b Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum esset, ut ei qui eam legem rogasset impune esset.*

XXX. DE PUBLICATIONE LEGIS, CONCIONE, ET SORTITIONE, ET SUFFRAGIIS FERENDIS.

Scriptam legem laturus, si ab optimatibus staret, eam ad Senatum referebat: ut si a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiæ commendaret: si legislator popularis esset, & turbulentus, rogationem, neglecto Senatu, meditabatur. Antequam autem rogationis causa concio advocaretur, lex erat promulganda, sive publice proponenda, ut singulis potestas cognoscendi fieret, aut corrigendi, admonendique magistratus. Post si tributis comitiis ferri oporteret, populus a Tribuno in forum; si vero roganda esset comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magistratu convocabantur: ubi præco, subiciente Scriba, legem recitabat. Deinde, nisi pro potestate tribunus plebis impediret, orationes ad suadendam, aut dissuadendam legem habebantur a magistratibus, vel ab ipso latore legis, vel a privatis, quibus concionandi potestas facta esset a magistratu aliquo. Nam injussu magistratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero suadebant, auctores legis dicebantur. Ubi esset peroratum præsentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, postquam de Cœlo servatum esset, auspiciis captis, urna vel sitella deferebatur, qua exciperentur nomina Tribuum, si tributa: centuriarum, si centuriata comitia essent;

a Macrob. Saturn. lib. I. c. 16. b De his, & sequentibus testimonia vide apud Manut. de leg.

eaque urna leviter versabatur, ut sortes æquarentur, ne ulla exiliret, aut subsultaret. Æquatis sortibus, sortitio fiebat, & quem fors dederat ordinem Tribus, vel centuriæ tenebant. ^a Sane sub Tullio Rege, qui ut centurias, ita ut centuriata comitia instituit, primæ ad suffragium vocabantur maximi census centuriæ in prima, & secunda classe descriptæ; quæ, quia reliquas numero exuperabant, ideo illis consentientibus ceteræ omitebantur. Sin dissentirent, ciebatur tertia classis; deinceps quarta, donec ad inopum centurias, quod raro vel nunquam contigit, perveniretur. Etenim sæpe primarum centuriarum suffragiis negotium conficiebatur. Mutata vero sequentibus temporibus ratio est. Etenim institutum fuit, ut quæ prima centuria, vel tribus ex urna educeretur, ea suffragium ante alias ferret, & prærogativa diceretur. Cujus sententiam centuriæ, ac Tribus reliquæ suis plerumque suffragiis complectebantur; quæque tribus, vel centuriæ post prærogativam ad suffragia evocarentur, eæ jure vocatæ dicebantur: ut binis eodem tempore comitiis quodammodo (id quod Asconius observat) ^b cum Populo ageretur: prima erant prærogativarum; altera jure vocatarum sententias prærogativarum, ferme comprobantium. Et quoniam procedentibus temporibus, ut diximus, centuriæ tribus sunt inclusæ; ideo primo tribuum, post ejus tribus, quam fors dedisset, fiebat sortitio centuriarum; ut pateret quæ, quæve de tribu esset prærogativa centuria. Unde quæ prima e tribus exisset, dicebatur prærogativa tribus; quæque ex eadem tribu centuriæ exisset prima, prærogativa centuria vocabatur. Porro ejus, qui de prærogativa tribu rogaretur primus a magistratu, major erat existimatio, & splendor: unde ille honoris gratia dicebatur Primus. Neque enim cuilibet honos hic habebatur; sed gravioribus tantum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat constitutum, ut aliquot intra urbem armati vias custodirent: post ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem, cum intra urbem non liceret, extra urbem, sublato vexillo, in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcendam, ut scriptores tradunt, hostium vim, si qua immineret; quam ad compescendos armatis paratisque militibus civiles motus, si qui ferendis suffragiis, aut dissentione sententiarum, aut partium studio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per successionem post latum suffragium accedebant. Atque ad usurpationem vetustatis receptum fuit, ut Consul, veluti Dux exercitus extra Pomoerium tabernaculum haberet. ^c Dum comitia maxime ferverent, dirimebantur statim, si

^a Dionys. lib. 4. ^b 2, in Ferr. ^c Dionys. lib. 37.

conitru exaudiretur, aut quis morbo herculeo, qui ex ea re comitalis fuit appellatus, corripere: ac probebatur, si ve protrahebatur dies comitiorum, si adhibitus de more augur obnunciaret, si ve adversa renunciaret auspicia; si tribunus intercederet, si consul supplicatione decernenda, indicendisque feriis comitalem diem eximeret. Comitibus autem coactis, sortitione tribuum, & centuriarum facta, confusus populus in suam cujusque tribum, ordinis causa, remittebatur ab eo, qui legem ferebat, his solennibus verbis: *Discedite Quirites*. Atque ubi suam quisque tribum repetiisset, ferebatur suffragium, olim quidem voce; post tabellariam vero legem duæ singulis civibus tabellæ diribebantur, si ve distribuiebantur a diribitoribus, si ve divisoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inscripta erat hac nota *A*: si ve *Antiqua probo*; Altera legem probabat novam, inscriptaque erat hac nota *V. R.* si ve: *utirogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum distributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant, ipsi, aut de pontibus diribentibus præstabant. Extruebantur enim in Campo pontes multi, si ve angustæ quædam substructiones etabulatis solo editæ. In horum pontium capite imponebantur cistæ plenæ tabellis, quæ suffragium laturis ministrabantur: in extremis vero pontibus aliæ cistæ, in quibus ferentes suffragium tabellas quisque suas deponebant. Hinc natum, ut sexagenarii de ponte a junioribus deicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogeantur. Hinc de pontani senes, hoc est e ponte dejecti. Totidem autem extruebantur pontes, quot essent in tributis comitis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriæ, nempe CXCIII. Per eos igitur pontes transeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant: itaque suffragium ferebatur. ^a Igitur, ubi fors prærogativam indicasset centuriam, vocabat eam præco ad suffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal in Campo Martio cancellis septum, quod ovile dicebatur: eoque suffragium laturi pergebant per pontes: in quorum capitibus dispositi erant diribitores, qui tabellas singulis traderent. Ad ovilis autem ostium stabant rogatores cum cistis, in quas populus conjiceret tabellas, utram quisque vellet: quibus conjectis a singulis centuriis, tum suffragia numerabantur a custodibus, qui ea punctis notaverant: ut ea tribus, aut centuriæ sententia renunciaretur, in quam plura suffragia convenirent; ea reticeretur, quæ paribus esset distracta suffragiis, nisi de perduellionis crimine ageretur. ^b Tum enim reorum causa, paria suffragia absolutionis sententiam præferebant. Hæc autem dinumeratio tabularum, & pun-

^a Rosin. lib. 8. cap. 2. ^b Dionys. lib. 4.

etorum notatio, dicebatur quoque diremptio suffragiorum, & dirimere suffragia. Si lex ex diremptione suffragiorum a populo scita, vel accepta appareret: tum in æneas incidebatur tabulas; deinde vel publice populo inspicienda proponebatur, vel deferebatur ad ærarium adservanda. Atque hac de potestate leges, & S. C. fluxerunt: istaque sunt ratione condita, & constituta, priusquam ad unius potestatem omnia devenissent.

XXXI. DE PRIMIS ROMANORUM LEGIBUS, ET JURE PAPHYRIANO.

Romanum igitur jus diversis e fontibus manavit, & variante Reipublicæ forma, initia mutavit, & nomen. Etenim sub dominatu regio plures ad regendam multitudinem leges conditæ sunt a Regibus, quæ, quia collectæ fuerunt a P., seu quis malit a Sex. Papyrio, Juris Papyriani nomen acceperunt. Sublatis Regibus conditum est a decemviris jus XII. Tab. ex jure Papyriano, & Atheniensi coactum, quod decemvirale jus appellamus. Usu vero poscente Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utilitatem Reipublicæ, atque civium constituerunt, quæ plebiscita, & S. C., & generali nomine, leges nuncupantur. Ex formulis autem, ritibusque solennibus judiciorum compositum est jus civile Flavianum, a Cn. Flavio scriba dictum: qui subtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex disputationibus, interpretationibus, responsisque Jurisconsultorum nata est jurisprudentia. Ex edictis magistratuum processit jus honorarium. Ex Imperatorum constitutionibus, decretis, & rescriptis, Principum placita extiterunt. Ac sane jus Papyrianum fortuna potius, quam consilio prodit: quod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiisque regnorum, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur; quæ paræm aliquando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non sit, si effera multitudo, moribus ingeniisque discors, e fugitivis, exulibusque collecta, qualis prisca gens Romanorum fuit, sub unius Imperio, & legibus, coaluerit. Quamvis enim suus singulorum amor sibi aliena trahendo, voluntates dirimat, & quilibet ad alios subigendos natura feratur: tamen studio quisque sui remittit sæpe alteri, quod sine periculo, atque propria perniciæ auferre non potest. Hinc a mutuis injuriis abstinent, quia par utrinque metus impendit. Unde malunt sese homines continendo servare, quam rapiendo pessum ire. Propterea omni licet virtute destituti, tamen sæpenumero pareunt aliis, ut sibi parcatur; communique consilio societatem ineunt, atque custodiunt, ut coactis plurium viribus, injurias æmulorum validius propulsent. Unde, quæ concitat animos cupiditas,

tas, eadem refranat. Igitur ne coacta societas dissensionibus turbaretur, Urbis initio regis iussa pro legibus erant. Deinde certas firmasque leges tulit Romulus comitiis curiatis, hoc est, suffragiis populi per triginta curias distributi; aliaque ab regibus aliis leges deinceps latae fuerunt; quarum reliquias, si quas germanas esse constat, interjecimus legibus XII. Tab. in quas regias leges collatas fuisse a decemviris, testimonio veterum, accepimus; ^a non quidem omnes (nam quae ad regium dominatum pertinebant simul cum regio nomine ceciderunt, & fortasse abrogatae fuere lege Terentia) sed eas, quae aut ad religionem spectabant, aut ad jus privatorum: quae libro sequenti se offerent inter leges decemvirales: idque doctissimorum virorum est iudicium, Scaligeri praesertim. ^b Profectae vero leges regiae potissimum sunt a Romulo, Numa, & Servio Tullio; quorum primus naturae jus extulit, & matrimonii, educationis liberorum, iuraque parentum stabilivit. Alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, praeter caeremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quae Numam praeciquum agnoscit auctorem. Postremus juri civili constituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de foedere, de nexibus aere alieno. ^c

XXXII. DE JURE XII. TAB.

Cum vero C. Terentius Arsa Trib. pleb. ut Consulum immoderatam in plebem potestatem deprimeret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges consulari imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit: & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa; revixit tandem Romilio, Veturioque Coss. in plebem Rom. quae militiam detestabatur impotentius dominantibus. Hinc anno ab V. C. CCC. Spurio Tarpejo, & A. Terminio Coss. res ad Senatum delata est, ex sententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiscito confirmatum) ut tribus triremibus pro maiestate Reip. Rom. magnifice instructis, legati per Italiam, & universam Graeciam petito leges mitterentur: creatique Sp. Postumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores Civitatum singularum, & Lacedaemoniorum, atque Atheniensium potissimum leges describerunt. Quae Romam allatae, redactae fuerunt simul cum legibus aliquot Regiis in duodecim tabulas a decemviris ad id delectis, cum summo imperio, silentibus aliis magistratibus: easque leges partim integras perscripserunt, partim emenda-

^a Dionys. lib. 2. & 10. ^b Scaliger ad Festum in vers. nuptiar. Cujas. obs. 2. cap. 40. ^c Dionys. l. 4. & 5.

runt, partim ad populi mores, & consuetudinem urbis inflexerunt, novasque aliquot ipsi pro temporum opportunitate, ut suspicari fas est, interseuerunt. Quorum summa capita, quæ e fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuamus, easque ad suas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo descripto revocabimus: nam in sequenti libro, ubi eas sigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum, docendi causa, sequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem instituendi, agitandique judicii tradebat. Secunda continebat causas judicii prorogandi, testium excitandorum, & rationem persequendorum furum. Tertia complectebatur rem usurariam, & depositi actionem, & auctoritatem executionemque rei judicatæ. Quarta definiebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora, quibus justii liberi nascerentur. Quinta statuebat jura testamentorum, & successiones ab intestato, & hæreditatis divisionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones, & usucapiones, & possessionem, atque tignorum in alieno inductorum, itemque repudiorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illata: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falsos testes, homicidas, veneficos, sagas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava constituēbat jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, definito ambitu parietis, & spatio inter confines fundos, itemque spatio viæ; tradebatque sodalibus certorum collegiorum ferendæ sibi legis facultatem. Nona fons erat juris publici, vetabatque privilegia, & coetus nocturnos prohibebat, puniebatque seditiosos; & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea descivissent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani, nonnisi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima comprehendebat jura Sacrorum, & sepulchrorum, & cæremoniarum, & jusjurandum. Undecima de jure connubiorum agebat, & de sacris detestandis, itemque de vi postremarum legum. Duodecima, quæ simul cum undecima supplementum erat, de pignore aliquid attingebat, & de calumnioso, falsoque judicio, itemque de servo noxæ dando. Quæ omnia sigillatim explicabuntur libro sequenti. Nunc hæc indicasse ad continuandum narrationis ordinem satis fuerit.

XXXIII. DE ACTIBUS LEGITIMIS, ET JURE FLAVIANO.

Ex harum autem legum sensu, & potestate deductus est usus, sive ratio judicii exercendi, & negotiorum agitandorum, certis adhibitis for-

formulis, & solennitatibus veterum Jurisconsultorum artificio conditis, & eductisque de Sacratio Pontificum: quas legis actiones, & actus legitimos appellarunt: quæ altera fuit post XII. Tab. portio juris civilis, libro secundo a nobis sigillatim explicanda, dictumque fuit Jus civile Flavianum, a Flavio feriba, qui librum earum populo vulgavit. Præter legis actiones, qui sunt actus in lege civili solenniores, & quasi commercii forensis instrumenta, edictæ sunt a prudentibus, post editum jus civile Flavianum, aliæ formulæ ad nova contractuum genera, novaque negotia in diem emergentia, ex moribus ad commodatæ, per Sex Ælium compositæ, a quo juris Æliani nomen duxerunt. Atque hæc juris civilis portio, nempe jus civile Flavianum, & Ælianum, itemque interpretationes prudentum proditæ e re nata, quas fori disputationem appellarunt, sub prisce jurisprudentiæ nomine comprehenduntur. Verum senescente jam XII. Tab. jure, vel propter obscuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, sensim dilabente: itemque novis indies negotiis oborientibus, quæ novam legem veterum sententia minime comprehensam postulabant; auctoritate populi, vel Senatus, vel utriusque variis temporibus novis legibus, Senatusconsultis, & plebiscitis, vel reddita fuit lux decemvirali juri, vel adjectum, immutatumve aliquid, quod si solius plebis consensu Tribuno rogante fieret, plebiscitum appellabatur; si Senatus auctoritate, Senatusconsultum; quod deinde populi suffragio confirmatum, legis vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illæ, quæ ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit nomina earum hic breviter indicare: tum ut hæc narratio suo filo deducatur; tum ut lector antequam cognoscat singulas, procul adspiciat universas.

XXXIV. DE POSTERIORIBUS LEGIBUS.

Omnes igitur leges partim personas, partim negotia, partim judicia respiciunt. Exordiemur a personis, quæ vel liberi sunt, vel servi. Ad servorum statum pertinet lex Caninia, & lex Ælia Sentia, quibus liberior manumittendi facultas coerceretur. Illa enim certum servorum manumittendorum numerum præscribebat; hæc manumissi, & manumissoris ætatem definiebat, certasque manumissionis causas postulabat. Lex Julia principem manumittentem eximebat obligatione servandarum solennitatum. Petronia ex discrepantibus judicum sententiis præferebat illam, quæ libertati studeret. Junia Norbana medium gradum inter servitutem, & plenam libertatem constituerebat: isque libertatis gradus Latina libertas ap-

^a Cic. ad Artic. lib. 6. ep. 1. pag. 536. cum not. vatic.

pellabatur, cui cohærens est S. C. Largianum, quo filii hæredes a Patre instituti præferuntur ceteris in bonis Latini liberti decedentis. Vifellia plenam libertatem Latinis libertis ob honorem tribuebat militiæ, præter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. Dasumianum S. C. iis, quibus libertas relicta erat a testatore, absentibus etiam hæredibus, libertatem præstabat. S. C. Rubrianum eos, quos hæres a prætore evocatus manumittere negligetet, liberos esse jubebat. Articulejanum in causâ relicte libertatis cognoscere jubebat præsidem provinciæ, de qua erat testator, & servus: quamvis hæres ex altera esset provincia. Vitrasianum partes explebat infantis, ac liberum pronuntiabat eum, cui testator libertatem reliquerat a pluribus hæredibus, inter quos esset infans, qui loquendi usu careret. Ninnianum libertatem adiungebat ei, qui, colludente domino, per judicis sententiam liber pronuntiatu fuisset. Erat & S. C. quo prohibebatur, post quinquennium questionem de statu defuncti retractari. Claudianum servitutis poena mulieres ab aliorum servorum commerciis absterrebat. Lex Vectii Lybici servos publicos, qui publicis scripturis operam dabant, a Republica manumissos, non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit. Et hæc leges, atque S. C. fuerunt de conditione servorum: sequentia liberorum statum complectuntur. Ante omnes procedit lex Atilia, qua tutor ex lege a prætore datur iis, quibus nec ullus agnatus adest, neo tutor datus a testatore. Lege vero Julia, & Tizia in provinciis tutor eandem ob causam dandus erat a præsidibus. Lex Claudia, cujus est incerta sententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, sub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelæ gerendæ sustulit. Lex Latoria adolescentes minores viginti quinque annis a dolis alienis tutos præstabat. Succedunt leges ad conjunctionem personarum pertinentes, nempe nuptiales: quarum præcipua erat lex Papia, quæ pluribus capitibus, poenis, præmiisque propositis, nuptiarum frequentiam excitabat, coelibatum, & viduitatem inhibebat, inopiam ærarii privatarum hæreditatum vicesimis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S. C. cohæserunt, quæ in ejus expositione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiæ inter pupillas, & tutores, curatoresque prohibebantur. Nuptias consequitur partus, cujus agnoscendi post divortium ratio S. C. Planciano tradebatur. Post personas occurrunt leges, quæ ad negotia pertinent, quarum primas innuimus eas, quæ in viventium negotiis versantur. Primum locum dabimus legi Atiniae, quæ rei furtivæ usucapionem non aliter permisit, quam post reditum ipsius ad priorem, & verum dominum;

minum; a quo si res denuo recessisset, exuebat prioris furti vitium. Simileque constituerunt lex Plautia, & Julia in rebus vi possessis. Lex Scribonia fustulit ufucapionem servitutum. Lex Claudia, & S. C. Macedonianum adolescentium foenerationes resciderunt. Lex Julia vulgatum cessionis bonorum beneficium concessit debitoribus, qui solvendo non erant; ut propria corpora molestiæ subtraherent, bona creditoribus cedendo. Vellejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio se obligantibus prodita exceptione subvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coërcuit. Prodeamus nunc ad negotia, quæ a morte aliorum emergunt, quibus regendis hæc sunt leges constitutæ. Offert se primo lex Cornelia, quæ testamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, atque si diem suum in Urbe obiissent. Lex Furia certam summam definivit, supra quam non liceret legare, aut mortis causa donare, nisi certis personis. Lex Voconia legandi libertatem & effusam erga mulieres testatorum liberalitatem compescuit. Lex Falcidia vetuit, plus dodrante legando absumi. S. C. Trebellianum actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competerent, jussit cum restituenda hæreditate transire. S. C. Pegasianum concessit hæredi, hæreditatem restituere rogato, quartæ detractiorem. S. C. Sabinianum prospexit adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum: cui filio quartam bonorum partem relinquendam jussit. Lex Velleja instituendorum posthumorum rationem tradidit. Lex præterea Glicia fuit eruta per Cujacium, ex qua inofficiosi testamenti querela manavit. S. C. Julianum consuluit iis, quorum in fraudem hæreditaria bona fuerunt alienata. S. C. Claudianum liberti hæreditatem ei filio detulit, cui testamento fuit assignatus, relicto jure patronatus. S. C. Tertullianum, & Orphitianum filio, matrique mutuam successionem aperuerunt. E negotiorum legibus ad ea, quæ ad crimina, & judicia pertinent, procedamus. Iudicialium legum ante alias digna memoratu est lex Cornelia de majestate, quæ complectebatur leges omnes antiquiores, in eos lata, qui aliquid contra Rempublicam molirentur: novaque capita condidit, quibus ejus criminis atrocitas coërceretur. Fuit & lex Julia de coërcendis adulteriis, qua & stuprum, & foediora libidinum genera comprehenduntur. Reprimendæ vero audaciorum hominum violentiæ latæ fuerunt lex Pompeja, Clodia, Pedia itemque Julia, quæ inscribitur *de vi*. Fuit etiam & lex Julia, quæ rapaces manus magistratum a sociorum, & provincialium bonis arcebat, injustaque jurisdictionis lucra prohibebat, quæ dicta est repetundarum: cum qua conjungi potest Lex Glaucia eodem pertinens, ejusdemque tituli Lex Cornelia. Quibus legibus

pellabatur, cui cohærens est S. C. Largianum, quo filii hæredes a Patre instituti præferuntur ceteris in bonis Latini liberti decedentis. Visellia plenam libertatem Latinis libertis ob honorem tribuebat militiæ, præter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. Dasumianum S. C. iis, quibus libertas relicta erat a testatore, absentibus etiam hæredibus, libertatem præstabat. S. C. Rubrianum eos, quos hæres a prætore evocatus manumittere negligetet, liberos esse jubebat. Articulejanum in causâ relicte libertatis cognoscere jubebat præsidem provinciæ, de qua erat testator, & servus: quamvis hæres ex altera esset provincia. Vitrasianum partes explebat infantis, ac liberum pronuntiabat eum, cui testator libertatem reliquerat a pluribus hæredibus, inter quos esset infans, qui loquendi usu careret. Ninnianum libertatem adimebat ei, qui, colludente domino, per judicis sententiam liber pronuntiatus fuisset. Erat & S. C. quo prohibebatur, post quinquennium quaestionem de statu defuncti retractari Claudianum servitutis poena mulieres ab aliorum servorum commerciis absterrebat. Lex Vedii Lybici servos publicos, qui publicis scripturis operam dabant, a Republica manumissos, non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit. Et hæc leges, atque S. C. fuerunt de conditione servorum: sequentia liberorum statum complectuntur. Ante omnes procedit lex Atilia, qua tutor ex lege a prætore datur iis, quibus nec ullas agnatus adest, neo tutor datus a testatore. Lege vero Julia, & Titia in provinciis tutor eandem ob causam dandus erat a præsidibus. Lex Claudia, cujus est incerta sententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, sub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelæ gerendæ sustulit. Lex Lætoria adolescentes minores viginti quinque annis a dolis alienis tutos præstabat. Succedunt leges ad conjunctionem personarum pertinentes, nempe nuptiales: quarum præcipua erat lex Papia, quæ pluribus capitibus, poenis, præmiisque propositis, nuptiarum frequentiam excitabat, coelibatum, & viduitatem, inhiebat, inopiam ærarii privatarum hæreditatum vicesimis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S. C. cohæserunt, quæ in ejus expositione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiæ inter pupillas, & tutores, curatoresque prohibebantur. Nuptias consequitur partus, cujus agnoscendi post divortium ratio S. C. Planciano tradebatur. Post personas occurrunt leges, quæ ad negotia pertinent, quarum primas innuimus eas, quæ in viventium negotiis versantur. Primum locum dabimus legi Atinæ, quæ rei furtivæ usucapionem non aliter permittit, quam post reditum ipsius ad priorem, & verum dominum;

minum; a quo si res denuo recessisset, exuebat prioris furti vitium. Simileque constituerunt lex Plautia, & Julia in rebus vi possessis. Lex Scribonia fustulit ufucapionem servitutum. Lex Claudia, & S. C. Macedonianum adolescentium foederationes resciderunt. Lex Julia vulgatum cessionis bonorum beneficium concessit debitoribus, qui solvendo non erant; ut propria corpora molestiæ subtraherent, bona creditoribus cedendo. Vellejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio se obligantibus prodita exceptione subvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coërcuit. Prodeamus nunc ad negotia, quæ a morte aliorum emergunt, quibus regendis hæc sunt leges constitutæ. Offert se primo lex Cornelia, quæ testamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, atque si diem suum in Urbe obiissent. Lex Furia certam summam definivit, supra quam non liceret legare, aut mortis causa donare, nisi certis personis. Lex Voconia legandi libertatem & effusam erga mulieres testatorum liberalitatem compescuit. Lex Falcidia vetuit, plus dodrante legando absumi. S. C. Trebellianum actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competerent, jussit cum restituenda hæreditate transire. S. C. Pegasianum concessit hæredi, hæreditatem restituere rogato, quartæ detractionem. S. C. Sabinianum prospexit adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum: cui filio quartam bonorum partem relinquendam jussit. Lex Velleja instituendorum posthumorum rationem tradidit. Lex præterea Glicia fuit eruta per Cujacium, ex qua inofficiosi testamenti querela manavit. S. C. Julianum consuluit iis, quorum in fraudem hæreditaria bona fuerunt alienata. S. C. Claudianum liberti hæreditatem ei filio detulit, cui testamento fuit assignatus, relicto jurie patronatus. S. C. Tertullianum, & Orphitianum filio, matrique mutuam successionem aperuerunt. E negotiorum legibus ad ea, quæ ad crimina, & judicia pertinent, procedamus. Iudicialium legum ante alias digna memoratu est lex Cornelia de majestate, quæ complectebatur leges omnes antiquiores, in eos lata, qui aliquid contra Rempublicam molirentur: novaque capita condidit, quibus ejus criminis atrocitas coërceretur. Fuit & lex Julia de coërcendis adulteriis, qua & stuprum, & foediora libidinum genera comprehenduntur. Reprimendæ vero audaciorum hominum violentiæ latæ fuerunt lex Pompeja, Clodia, Pedia itemque Julia, quæ inscribitur *de vi*. Fuit etiam & lex Julia, quæ rapaces manus magistratuum a sociorum, & provincialium bonis arcebat, injustaque jurisdictionis lucra prohibebat, quæ dicta est repetundarum: cum qua conjungi potest Lex Glauca eodem pertinens, ejusdemque tituli Lex Cornelia. Quibus legibus

bus privatæ pecuniæ ab avaris magistratibus repetebantur. At publicæ, Sacræque pecuniæ repetebantur aliis legibus, nempe Lege Julia peculatus, & de sacrilegio, & de residuis, quæ tenebantur, qui vel non omnem pecuniam publicam in rationes retulissent, vel relictam non integram reddidissent. Hisque legibus reprimitur avaritia. Sequuntur leges, quæ compescerant ambitionem, quod præstitit Lex Petilia, Bæbia, Mævia, Fabia, Tullia, Aufidia, Calpurnia, Licinia, Pompeja, & postremo Lex Julia de ambitu. Plura quoque de constituendis, regendisque judiciis, Legibus Juliis continebantur. Multa porro crimina plectebantur Legibus Cornelii: quarum prima offertur illa de falso, quæ falsa testamenta subjicientes, atque corruptentes, & scripturas, sive privatas, sive publicas vitiantes puniebat: itemque omnes, qui veritatem fraude celassent, aut imagine veritatis falsum obtulissent. Cui similis lex Cornelia nummaria, quæ crimen coërcuit falsatæ, vel attonsæ monetæ. Fuit & lex Cornelia, quæ puniebat injurias, sive verbis, sive re, sive scriptis illatas: & Lex etiam Cornelia de Sicariis, & Veneficiis, quæ suppliciis afficiebat eos, qui ferro, vel veneno mortem alicui obtulissent. Quam legem plura comitabantur S. C. quorum nomina interciderunt. Ex quibus S. C. celebria sunt illa, quæ castrationem puerorum prohibebant. Eademque lege Cornelia de Sicariis horribile parricidii crimen continebatur. Quod crimen complexa est deinde Lex Pompeja, quæ de parricidiis inscribebatur. Denique lege Cornelia, quæ de lusu erat, vetita fuit alea, qua hominum patrimonia fortis arbitrio subjiciuntur. De furtis constituit Lex Hostilia, ut absentis nomine agere liceret. Phagium, sive liberi hominis, aut alieni servi suppressionem, punivit Lex Fabia: in quam factum fuit S. C. ut servorum fugitivorum venditio legis sententia comprehenderetur. Fuit Lex Remmia de puniendis calumniatoribus. Et de tergiversationibus, sive iis, qui accusationem destituunt, poenam statuit S. C. Turpillianum, alio nomine lex Petronia nuncupatum. Eos vero, qui bene meritos vindicare neglexerint, ut sunt hæredes, qui, testatore occiso, supplicium sumere de servis omiserint, plectit S. C. Silanianum. A cujus criminis accusatione quinquennio hæredes liberantur per S. C. Statilianum. S. C. autem Siliani vis porrecta est etiam ad servos, qui testamento manumissi eodem sub tecto mansissent. Eaque fuit sententia S. C. Neroniani, vel Claudiani, quam sententiam S. C. aliud Trajani temporibus conditum protraxit ad eos etiam servos, quos testator vivens manumisisset. Supersunt duæ, quæ sunt de damno faciendo leges: quarum altera, nempe Aquilia, cavet de damno faciendo ab homine, vel per hominem dato. Altera, nempe Rhodia, e Rhodiis petita legibus: inter

inter cujus capita illud fuit præcipuum, quo contributio mercium servatarum instituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces, levandæ navis causa, merfæ fuerunt.

XXXV. DE JURE HONORARIO, ET DE PRÆTORE URBANO,
ET PEREGRINO.

Et hæc quidem brevis legum, & S. C. ad jus Civile pertinentium summa est, quam in hoc expositionis cursu juvat habere perceptam, quo lector ad libros sequentes accedat paratior. Verum inertes essent leges, & otiosæ, nisi hominis ministerio verterentur ad usum, atque ex Civium consensu gravem, prudentemque virum nanciscerentur, cujus voce, atque auctoritate vires suas explicarent, quod munus est Magistratus. Is enim legum quodammodo vita est, & manus: quæ vel languentes extollit, vel obscuras evolvit, vel dilatat angustas. Eadem potestas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis jussu, certos ad homines ducta, atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod præstari a singulis, vel ab universis, usu poscente, sine summa, & inexplicabili difficultate, non posset. Ideo cunctus populus certos cives potestate armat universorum, ut ea utantur ad flectendas, regendasque leges, & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abdito sensu, oblata negotia. Id præstitit apud Romanos magistratus ille, unde omnis jurisdictio causarum, & judiciorum ratio fluebat, nempe Prætura: cujus antea vis, atque potestas ipso Consulatu continebatur. Prætoris generale nomen erat summis omnibus magistratibus conveniens; præcipue vero Consulatu: propterea quod Consul judiciis, & exercitui præesset. ^a Hinc legimus apud Livium ^b vetustissimam fuisse legem: *Ut qui prætor maximus esset clavum pangeret*: id est Consul, aut Dictator, apud quos erat summum imperium. ^c Propterea & Justinianus hujus initium verbi ante ipsum consulatum ponit, docetque nomen fuisse proprium Imperii, veteribusque Romanis Imperatores suos appellatos fuisse Prætores. Verum postquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Consul de plebe fieret; Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent, prætexentes nimias Consulis occupationes, & causantas negotiorum urbanorum turbam, quæ a Consulibus longa expeditione, assiduaque militia distractis evolvi minime poterant; impetrarunt, ut aliqua consularis potestatis portio, ea nempe, qua res forensis continebatur, conferretur in peculiarem magistratum creandum e numero patrum, quem communi hujus nominis significatione, ad singulare munus contracta, prætorem appellarunt, ann. ab

^a Varro lib. 4. de ling. lat. ^b lib. 7. c. 3. ^c Novell. 21. de præc. l. cænon.

V. C. CCCLXXXVI. ^a Hujus consularia erant insignia, pro consulari potestate, quam exprimebant: cum prætor Consul collega minor & diceretur, & esset: ^b quoniam iisdem, ut Messalla tradidit, cum Consule auspiciis creabatur, & absente Consule ipsius munus in urbe gerebat. Ideo sex licitoribus utebatur, cum securibus: quod intelligendum est de prætoribus provincialibus: nam qui erant in urbe, duobus tantum utebantur. ^c Utebatur etiam prætexta, sella curuli, hasta, ministris, scribis, accensis. ^d Hinc Cicero scribit: *Placuit nobis, ut statim ad Cornutum prætorem urbis has literas deferrem: qui, quod consules aberant consulare munus sustinebat, more majorum.* Sub Imperatoribus Prætor centumviralibus quoque judiciis præsidebat. ^e Jus vero reddebat e sella curuli, ex ebores: dictaque fuit curulis, quia veteres, magistratu jam perfuncti, curru consueverant in curiam vehi, honoris gratia, quo in curru sella erat. ^f At confluentibus ad Urbem exteris increbrescebant in diem peregrina negotia: quibus expediendis cum Prætor urbanus minime sufficeret, creatus fuit ann. V. C. DX. vel DVIII. ut Sigon. in Chronol. Livian. Prætor alter peregrinus appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe jurisdictio prætoriana, urbana altera, altera peregrina, quas prætores creati sortiebantur. Majorem autem & potestate, & dignitate urbanam peregrina fuisse multis ex antiquitatis vestigiis elucet. ^g Nihil vero statuo de triplici discrimine inter has ab Hotomanno notato: nobis enim nondum liquet aliud, nisi quod inter peregrinos & Cives jurisdictionem exerceret. ^h Incertum est autem, an solus urbanus edictum in albo proponeret; an apud eum tantum legis actio fuisset: nec facile est ex uno, aut altero vetustatis loco, rem adeo obscuram evolvere. Quin etiam si quid hæc super re definire vellemus, cogeremur ab Hotomanno dissentire: siquidem Theophilus in institutionibus ait: *Datum est jus legis ferenda præcipue prætori urbano, & peregrino, & adilibus curulibus, idque jus honorarium dictum.* ⁱ

XXXVI. DE PRÆTORIBUS PROVINCIALIBUS, ET QUÆSITORIBUS.

Adjectis pluribus Imperio provinciis, constat alios, novorum negotiorum causa, creatos fuisse prætores. Itaque postquam ad Romanum Imperium accessit Sicilia, & Sardinia, duo etiam prætores, qui eas regerent accedere; totidemque adjectis duabus Hispaniarum provinciis. Qui præ-

^a Liv. lib. 7. c. 1. Hotom. de Prætor. Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7. ^b Hotom. de prætor. Urb. Gel. lib. 12. cap. 14. Plutarch. Polyb. ^c Cic. de leg. agraria con. Ruß. ^d In epist. 1. familiar. lib. 11. ^e Quintil. lib. 6. c. 3. Varro. in vir. Pop. Rom. lib. 2. apud Nonium. ^f Isidor. lib. 20. Etym. cap. 1. Brissonius antiq. lib. 1. cap. 15. ^g Appian. de Bell. Civ. lib. 2. Dio, lib. 42. ^h Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7. ⁱ Sigon. de Judic. lib. 1. c. 7.

tores

tores annum provincias tenebant quisque suas. Ac si eis ultra annum prorogaretur Imperium, *proprætores* appellabantur; quod commune fuit omnium prætorum provincialium nomen, postquam ab anno V. C. DCIV. jussi sunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum quæstionum generi singuli præesse, antequam in suas quisque provincias proficiscerentur. * Eadem ratione Consules, cum post exactum in urbe consulatum in provincias mitterentur, *proconsules* appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Regem; postea penes Consules agitabantur: sed quia lege Valeria jus provocationis populo delatum fuit; itemque vetitum in caput Civis Romani animadvertere injussu populi; coepere singula crimina per populum mandari vel Consulibus, vel Dictatoribus, vel Prætoribus lege, aut Senatusconsulto usque ad annum DCIV. sed exundante in dies numero criminum, cum incommodum esset, vel singulas causas ab universo populo mandari magistratibus, vel ad tempus creari quæsitores, qui de certis criminibus cognoscerent; satius esse duxerunt quæstiones instituire perpetuas, cum annuo magistratu, qui eis præset: creatique hi a populo prætores dicebantur, & quæsitores. Unde anno DCIV. institutz sunt quæstiones perpetuz, quæ proprium prætorem, sive quæsitorem haberent. Quamobrem, præter urbanum prætorem, & peregrinum, erant in urbe prætores provinciales, [qui anno antequam in provincias proficiscerentur, judiciis capitalibus, quæsitorem nomine, præerant. His accesserunt postea, simul cum novis criminibus, novæ quæstiones perpetuz, & simul cum iis alii prætores, sive quæsitores rerum capitalium. Quæstionum autem nomine significatur merum imperium, sive jus gladii, & capitalis animadversio. Idemque prætores appellabantur quæsitores parricidii; propterea quod parricidii vocabulo criminum omnis contineretur atrocitas.

XXXVII. DE PUBLICIS QUÆSTIONIBUS.

Ac prima quæstio perpetua instituta est de pecuniis repetundis L. Pisoni Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero testatur in Bruto. Hanc exceperunt quæstiones de peculatu, de majestate, de ambitu: quæ illæ quæstiones erant, quas sortito exercebant, antequam irent in provincias prætores provinciales. His L. Sylla quatuor alias publicas quæstiones adjecit, & prætores, sive quæsitores etiam quatuor: nempe de sicariis, de veneficiis, de falso, & de parricidio, sive homicidio. Cum autem essent decem jurisdictiones, raro singulis jurisdictionibus suis attribuebatur prætor: sed sæpe jussu Senatus jurisdictiones geminabantur, aut singulis prætoribus binæ

* Rosin. lib. 7. cap. 43. Ant. Rom.

jurisdictiones mandarentur. Unde habemus exempla prætorum urbanorum, qui quæstionem de beneficiis susceperant, qualis, teste Cicerone, Cæjusz fuit Verres. Et parricidii quæstio in Cæjum Fannium Prætorem simul cum quæstione de Sicariis collata fuit, ejusdem Tullii testimonio in Rosciana. Ceterum si jurisdictiones non geminasset Senatus, decem ex earum numero erant prætores. Itaque tollitur meo judicio dissensio inter Pomponium, & vetustiores scriptores a Lipsio notata. ^a Siquidem Pomponius decem prætores constituit; alii octo. Sub Cæsare vero decem prætores fuisse Dio ^b tradit, quorum unus urbanæ, alius peregrinæ jurisdictioni præerat: ceteri vero octo quæstionibus publicis. Duos præterea Cæsar prætores creavit, qui frumento præessent, ob id Cereales appellatos. Auctus deinde fuit sub Augusto numerus, ut refert Suetonius, ^c prætoribus duobus, ut tradit Pomponius. ^d Duos præterea Claudius adjecit, qui jus de fideicommissis dicerent: quod quidem intelligitur usque ad certam summam: nam majoris summæ jurisdictio erat Consulis, ^e ut Quintilianus indicat ex Vallæ interpretatione, contra quam frustra pugnat Budæus. Etenim Vallæ suffragatur Ulpianus, qui scribit: ^f *Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio Romæ quidem est consulum, aut prætoris, qui fideicommissarius vocatur; in provinciis vero præsidum provinciarum.* Prætorum autem fideicommissariorum alterum sustulit Titus, ^g ejusque loco Nerva subjecit alium, qui Fiscum inter & privatos jus diceret, quem Fiscalem appellavit. Denique Marcus Antonius ^h Capitolino teste, adjecit tutelarem, ut pupillis adesset, & tutores cogeret suscipere tutelam, atque satisfacere rem pupilli salvam fore; quo tutorum fraudibus occurreretur. Prætorum autem munus in reddenda jurisdictione, jureque civili custodiendo, explicando, leniendo, atque ad usum flectendo versabatur. Etenim non satis est optimas leges condere, nisi viva quædam excitetur auctoritas; quæ legem per se mutam reddat quodammodo vocalem, & æquitate duce, ad oblatos casus prudenter eam deducat; quod Prætores edicto, atque auctoritate sua præstabant.

XXXVIII. DE EDICTO PERPETUO.

Quæ prætor edicta statim a magistratu inito proponebat: hoc est in albo scribebat, ut populo significaret, quo jure cum civibus eo anno esset usus. Atque initio sane licebat Prætori propositum edictum e re nata mutare, diversumque ab eo jus constituere, ubi usus posceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem prætores, aut propriam cupidita-

^a Antiq. Rom. cap. 20. ^b lib. 42. 43. ^c In August. cap. 36. ^d l. 2. de orig. jur. §. capta 32. ^e lib. 3. c. 6. ^f Ulpianus l. 25. ^g Pompon. l. 2. §. 32. de orig. jur. ^h In Marco.

rem explebant, aut alienam colligebant ambitiose gratiam; dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. ^a Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuis, sive fixis judicerent: neque eis toto magistratus anno recedere liceret ab eo jure, quo se usuros initio magistratus civibus denunciassent. Quamobrem cogebatur prætor initio magistratus expromere quidquid ad universam suam totius anni jurisdictionem pertineret: postea enim neque addere, neque detrachere, & immutare de semel proposito edicto licebat. ^b Itaque edicta prætoris in certam juris reddendi normam transferunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoveris discrimen inter edictum perpetuum Cornelianorum temporum, & aliud edictum Adriani jussu digestum. Scilicet Adriani ævo ex pluribus superiorum prætorum edictis, annuis illis quidem, sed propter auctoritatem, & æquitatem eorum translatis, atque in assiduam jurisdictionem versis; proptereaque veterum Jurisconsultorum interpretatione ornatis, edictum unum compositum est, & in plura capita, mirabili arte, tributum, Adriani jussu, per Salvium Julianum Jurisconsultum, quod perpetuum quoque fuit appellatum, ^c alio sensu, omni scilicet postero tempore duraturum: ex quo jus a futuris prætoribus redderetur; quod in urbanum postea divisum est, & provinciale: cui forte inferebatur, si quid potissimum singularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas provinciales ex fœdere sibi retinuisent. Urbanum tamen, pro urbis auctoritate, nomen edicti prætorii præcipuum tulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum*: significat enim fixum, & immutabile; ac præterea futuri temporis progressionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum perpetuum dicitur, quod toto magistratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas esset; sequenti vero anno nonnisi novi prætoris auctoritate revivisceret, more pontificiarum constitutionum, quas *Cancellaria* regulas vocant; quæ quamvis maneant semper eadem; tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amissam. Edictum autem Adriani perpetuum dicitur, quia ejus potestas sine novi prætoris approbatione, suo pte robore, in omnem tendebat posteritatem, singulisque prætoribus proponebatur observandum. ^d Porro prætoris album Accursius fuisse putat parietem dealbatum, edictique verbis inscriptum; ne si appensam tabulam confingamus, prætoris jus furibus objiciamus, atque raptoribus. Quamvis etiam hanc loquendi formulam inveniamus in libris

^a Aſcon. in Cornelian. ^b Dio. 36. ^c l. 2, Cod. de vet. jur. enucleand. l. 1, Cod. de condic. indeb. Eutrop. lib. 9. ^d l. 2. ff. de stat. hom.

Juris, nempe *album sublatum*; figuram tamen elocutionis hanc liceret existimare, idemque pollere, quod inductum, vel corruptum. Tollit enim album, sive sententiam edicti, quod album appellatur, quicumque album corrumpit. Sed meliorum trahunt verba Jurisconsulti, qui distinguit *album sublatum* ab *albo corrupto*, his verbis: *Hoc edicto tenetur, & qui tollit quamvis non corruperit.* L. 3. ff. de jurisdic. omn. jud. Cujacius porro tradit, in albo proponere aliud non significare, quam exponere in luce, clarum facere, in mundo ponere. ^a Prætor autem vel ipse cognoscebat si liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium: unde ipsius jurisdic. tio, vel in judicando, vel in judice dando, vel in possessionem immit- tendo versabatur: ejusque potestas, teste Varrone, his exprimebatur ver- bis: *Do, Dico, Addico.* Dicebant, cum aliquem V. G. liberum pronuncia- rent: *Addicebant*, cum rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure cessione, vel adoptione: de quibus libro secundo. *Dabant* im- mittendo in possessionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actio- nem. ^b Cognoscebant autem de civilibus tantum causis, cum eis alia quæ- stio non mandabatur. Ex hujus igitur magistratus jurisdic. tione prodie- runt edicta, quæ, oblata facultate, singulas prope juris civilis partes, vel explendo, vel addendo, vel leniendo attigerunt. Quod jus honorarium fuit appellatum a magistratu, ex quo processit; qui vir Honoratus nuncupabatur. Cujus juris natura dissimilis est aliquando a jure civili. Jus enim civile directum est, severum, præcisum, atque totum e subtili ratione, ver- borumque nativa proprietate conceptum. Honorarium vero, utpote proditum e re nata, & e plurium eventorum cognitione, imo aliquando ex certarum commiseratione personarum, & ex opportunitate temporum excitatum, remissius est, & humanius, plusque trahit ex æquitate, ac ratio- ne utilitatis communis, quam ex religione verborum, & superstitione ve- tustatis: nec tamen juri civili, & prioribus legibus adversatur: ne suo exemplo populi venerationem solvat, cui se cives jurejurando obstrinxerunt; sed id aliquando, si cogatur varietate temporis, latenter facit, & vere- cunde: plerumque vero legibus ita obsequitur, ita obtemperat, ut mentem verbis reconditam consequatur. Unde quo legis verba non perveniunt, eo magistratus potestate perducuntur, si fuerint angustiora; si vero seve- riora sint, per eundem magistratum, æquitatis lenocinio, mulcentur, & ad pleniorum populi utilitatem deflectuntur. Itaque jus honorarium leni- mentum fuit, & benigna interpretatio Juris Civilis: quæ ubi verba desti- tuerent, occurrebat pleniori vocabulo, sensuque suaviori. Quod totum

^a in notis infit, de actionibus §, penult. ^b Sigon. de Jud. lib. 1. c. 7. Gotthofred. in manual. pag. 170.

jus, quæ lex annuâ, ut Ciceronis : verbis utar, ante Adrianum erat, & novi prætoris auctoritate suscitabatur : postea, ut diximus, Adriani jussu distinctum titulis, digestumque fuit a Salvio Juliano, ^b ut in corpus juris civilis referretur, prætoresque jus dicerent, non amplius ex annuis, sed ex perpetuis, & immutabilibus edictis : qui libri dicti sunt digestorum edictorum. Julianus autem non modo contextuit edicta vetera ; sed iis interpretationes adjunxit simul cum edictis novis, quæ in nostris legibus novæ clausulæ vocantur : isque edicti prætoriani ordinator appellatur a Justiniano, ^c & edicti perpetui subtilissimus conditor. Ad quod edictum sequentes Jurisconsulti veterum exemplo, plures commentarios attexuerunt, ut præter ipsius Juliani scripta, testantur Pauli, & Ulpiani ad edictum libri. Tanta enim æquitate prætorum edicta commendabantur, ut cum antea studiosi juris civilis omnem prope operam ponerent in legibus xii. Tab. Ciceronis tempore, studia juris auspicarentur ab edicto prætoris, super quo Ser. Sulpicius duos conscripsit libros. Osilius autem ejus discipulus illud accurate composuit. Porro titulorum ordinem, quo edictorum seriem disposuit Julianus, ^d revocavit ævo nostro feliciter Jacobus Gothofredus, qui edictorum fragmenta Gulielmi Ranchini diligentia jam pridem collecta, in sedes quodammodo restituit suas. Nunc ad ædilitium edictum transeamus : ne quid ad compendariam antiquitatis cognitionem, & ad initia juris honorarii desideretur.

XXXIX. DE ÆDILIBUS.

Ædiles dictos, Varro tradit, a sacrarum, privatarumque rerum, atque ædium procuratione. ^e Eodem enim tempore, quo plebs in montem sacrum secedens impetravit a Senatu anno A. V. C. CCLX. Tribunos, obtinuit duos Ædiles e plebe creandos, qui Tribunis operam præberent, & ministrarent, ^f eorumque jussu causas leviores, litesque privatas aliquot dijudicandas susciperent, & cum ædium sacrarum, tum locorum publicorum, tum annonæ curam gerebant, matronarum mores, civium sumtus, dictaque, factaque immodesta observarent, & coercerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Consule creando quievisset, plebsque pervicisset, ut alter consulum e plebeis fieret, ob eamque causam in honorem Deorum Senatus ludos decrevisset ; ædiles plebis munus ludorum recusarunt : cui muneri sese obtulerunt Patricii juvenes : ^g quibus ab universis gratiæ actæ, prodiitque S. C. ut duo ædiles ex patriciis, rogantē

^a In Verrem. ^b Vide Cujacium in Juliano in princ. ^c L. 1. §. si pater ff. de ventr. in poss. mit. l. penult. Cod. de condit. indub. l. 2. §. si qui dicatur. C. de ver. jur. enucleand. ^d Vide Gothofred. Mannus pag. 10. ^e De ling. lat. lib. 4. pag. 20. ^f Dionys. lib. 6. ^g Liv. lib. 6. cap. 42. & l. 7. cap. 2. & 2.

Dictatore, a populo crearentur: atque ita in posterum additi sunt ædiles duo, quia b sella curuli, qua utebantur, curules sunt appellati. Cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, etiam his magistratus cum plebe fuit promiscuus: ut non modo ædiles plebis, sed etiam curules ex plebe sæpe crearentur. Primique creati sunt ædiles curules anno A. V. C. CCCLXXXVII. Cneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & L. Emilio Mamercus Coss. Hi plura munera cum ædilibus plebis habuere communia, veluti annonæ curationem, plurimumque rerum cognitionem; præcipue vero curam gerebant Sacrarum ædium, publicorumque locorum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eosdemque proprio sumtu magistratum ineuntes populo dabant: quorum plerumque magnificentia (ut est ambitio in primis honorum gradibus præceps) privatas opes exsuperabat: unde profuso patrimonio, contractoque magno ære alieno, spoliis provincialium deinceps jacturam reparare cgebantur. Horum laborum, & suntuum præmio, antiquiorem in Senatu dicendæ sententiæ locum inpetrabant, & togam prætextam, & sellam curulem, item jus imaginis in posteritatem transmittabant. Matura hujus magistratus ætas erat annorum 37. præcipuam autem jurisdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium observabant, & fraudes, aut præcavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, prætorum instar, his de rebus edictum proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur, quam rationem ædiles tenere vellent anno sui magistratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum ita loquitur de parasito festive legem ferente in laniones, & piscatores.

Euge edictiones adilitias habet.

Quod edictum, non minus quam prætorium Jurisconsultorum commentariis exornari meruit, ut partem juris honorarii constituerit. De quibus enim edicebat Ædilis, edicere poterat & prætor: & deficientibus ædilibus, judicium transferebatur ad Prætorem. ⁴ Ex edicto igitur ædilitio, actiones manabant contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio *redhibitoria* dicitur; altera *quantum minoris*. Priori venditio tota rescindebatur, & rei vitiosæ venditor cgebatur rem suam, reddito precio, ab emptore recipere. Posteriori actione contractus rescindebatur ex parte, repetita precii portione, quæ deerat rei venditæ; sive reddito a venditore eo, quo minoris reperta fuit res, quam fuerat indicata, quæ actio æstimatoria dicebatur. Duos præterea ædiles Cæsar addidit a mandata sibi re-

a Cujac, *observ. lib. 8. cap. 38. ex Dionys. lib. 53.*

frumentaria Cereales nuncupatos. * Nunc ad J. C. auctoritatem, & artem accedamus.

XL. DE JURISPRUDENTIA.

Publica voluntas legibus concredita, non modo ministrum postulat; cujus voce civibus expromatur, quod munus est magistratum: sed, præter legem, ipsa magistratum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat sapientiam: quæ, pro re nata, ei subveniat, indicetque quorsum, & quousque sententia legis ratione ducta procurrat; unde deflectat, quo diffundatur; denique quando extendenda sit, aut retrahenda: quod moralis philosophiæ præceptis, & dialecticorum regulis expeditur. Præterea leges ævo suo notis, atque perspicuis verbis expressæ, conformatæque ad sui morem sæculi, progredientibus temporibus, obscurantur: quia longinquitas temporis, aut exiit hominibus mores præcos, adductis novis, aut excutit e memoria, communique loquendi consuetudine præca vocabula, sensu illorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox offunditur publicæ voluntati; nisi præsto sit aliquis morum, verborumque veterum gnarus, atque peritus, qui septam præcis vocabulis, & moribus legum sententiam diligenter evolvat. Quamobrem e philosophia, rectaque ratiocinandi norma, quæ abstractas a rebus singulis leges aptat, adglutinatque negotiis: & ex antiquitate, atque perspecta proprietate vocabulorum, tanquam e germanis radicibus, jurisprudentia consurgit: quæ, cum sit moderatrix, & interpretes legum, boni & æqui ars a suis cultoribus appellatur. Hoc apud Græcos munus, præsertim Athenis, fere præstabant oratores: qui dum causas agebant, leges obscuras, aut incertas, ex usu suo explicabant, eoque vim ingenii, & rerum peritiam conferebant: quo Judicum voluntatem, & populares adfectiones ad clientis, vel causæ suæ utilitatem traducerent: quorum interpretationibus privati commodi studium, necessitasque defensionis, & suspicio mercedis acceptæ fidem adimebat. Verum Romæ legum interpretandarum ars longe gravior fuit, & sanctior: non enim, ut apud Græcos, conducebantur interpretes; sed li tantum accipiebantur, quibus eam auctoritatem summa scientiæ, atque virtutis opinio tribuisset, quique hunc laborem nulla lucri cupiditate, sed civium juvandorum studio suscepissent. Principio enim, ut diximus alibi, legum interpretationes tanquam oracula e collegio Pontificum proferebantur; posterioribus vero temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris anteiret, quique spectata virtute apud cives esset, is sese publice ad respondendum dabat. Tantique apud Romanos id æstimabatur, ut nobiliores, & sapientiores hunc

* Dionys. lib. 43. sub. fin. Pompon. lib. 2. de orig. jur.

laborem non refugerent: imo & ad ea quoque descendebant, quæ apud Græcos, nonnisi per pragmaticos, & legulejos subservientes oratoribus expediebantur. Itaque tanto in honore præ ceteris gentibus jus civile apud Romanos erat, ut hæc scientia eximia, & peculiaris Romanorum fuerit: cujus inventores ipsi, & habebantur, & erant. Unde Jurisconsultis æque, atque summis exercituum ducibus, maximisque Oratoribus, potiores gradus in Republica patebant. Clarissimus enim quisque atque ingeniosissimus, vel simul cum oratoria facultate jurisprudentiam conjungebat; vel, si a clamoribus fori sese studio quietis in juventute, aut in senectute tædio negotiorum avocaret, ad jus civile proficendum, tanquam in portum se recipiebat. Eo etenim studio duo, quæ maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & existimatio prudentiæ continebantur. * Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum præstantioribus artibus excolebatur: cum jus aliarum gentium rude prorsus esset, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negotiis magistratus; eandem in privatis prope afferebant Jurisconsulti: qui singulis civium contractibus, testamentis, & litibus, suis consiliis præsto erant, vel cavendo; vel stipulationes, & testamenta dictando; vel dissensiones, atque discordias arbitrio suo componendo. Quam ob causam, aut domi sedentes excipiebant consultores, aut ambulantes transverso foro consilii sui copiam faciebant; aut amicis in judicio disceptantibus operam dabant. Pluribus autem scriptorum generibus Jurisconsultorum doctrina proferebatur. Nam initio Jurisprudentia in Pontificum Sacratio latens sancta erat, & secreta disciplina, quæ nullis adhuc mandata scriptis arcano tradebatur. Prompta sane erant, & per vulgata civibus jura, utpote brevi oratione conclusa, & publicis proscripta tabulis: usus tamen legum, & sententia illarum abstrusior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quæ non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quæque jurisprudentia nuncupatur, erat in ipsorum interpretum potestate.

XLI. DE DISPUTATIONE FORI.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, prudentes viri convenientes, & inter se disputantes occultam legum vim contentionibus vexatam, & e profundo suæ obscuritatis excussam exprimebant, tradebantque populo sensum a majori parte comprobatum. ^b Quæ disputatio fori appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis absque scripto, eaque prudentium auctoritas ad juris interpretationem instituta, peperit jus illud, quod

^a Cic. de orat. lib. 2. ^b Pomp. l. 2. §. 2. de orig. jur. ubi Cujacius, *Exemplum habemus Justiniani C. de vet. jur. cens.*

sine scriptis venire dicitur. Quamvis postea sententia a fori disputatione procedentes mandarentur scriptis, Hinc Ulpianus, Venulejus, Triphoni-
mus, alique Jurisconsulti libros disputationum inscripserunt: quibus com-
plectebantur jus a prudentibus illatum, atque, ut Gellii verbis utar, tacito, &
allicerato hominum consensu, moribusque receptum: ^a quo contineba-
tur usus, atque tritura fori, & auctoritas Jurisconsultorum: ^b quæ aut
communis juris civilis appellatione, aut peculiari jurisprudentiæ nomine
appebantur. Hinc responsa, quæ privatim antea dabantur consulenti-
bus, vel ab ipsis scripta Jurisconsultis, vel ex ore ipsorum excepta, ^c Judi-
cique relata. Quibus responsis Judices plurimum tribuebant, non quidem
ut postea, jussu publico, legeve ulla: sed tacito populi consensu, & qua-
dam auctoritate, atque commendatione sapientiæ, longo, rectoque respon-
dendi usu civibus comprobata.

XLII. DE RESPONDENDI JURE.

Initio enim jus civile professurus prop iarum virium confidentia
populo præbebat se. Primus Augustus publicam Jurisconsultis tribuit
auctoritatem, jussitque, ut respondendi facultas non amplius e privato con-
silio, ^e sed ex Principis beneficio prodiret. Quod & nostris temporibus
tenet.

XLIII. DE AUCTORITATE PRUDENTUM.

Tantum autem inde Jurisconsultorum auctoritas valuit, ut impera-
ret etiam sententiis Judicum: quibus minime recedere licuit ab opinionè
illa, quam aut nemo Jurisconsultus palam oppugnasset, si unum tantum ha-
beret auctorem; aut omnes unanimes approbassent: ita enim accipio,
quod scribit Justinianus in Institutionibus: ^f nam in contrariis Juriscon-
sultorum responsis, cur non licuerit Judicibus vertere sese utro vellent?
quæ de re in *Codice Theodosiano lib. 1 tit. 4.* traditur regula, & discrimen sen-
tentiarum veterum Jurisconsultorum, quos Principis approbavit auctori-
tas. Dabantur etiam responsa per epistolam, quando per epistolam pe-
tebantur. Cujusmodi exempla invenimus in Digestis. Ceterum quia
tanta erat Jurisconsultorum in Judiciis auctoritas Principum imperio fun-
data; consueverunt responsa obsignata tradi Judicibus: ne si res patuis-
set, eventus causæ ante sententiam Judicis palam fieret. ^g Coepit autem
juris interpretatio mandari scriptis post illata in Italiam studia Græcorum.

^a Cujac. ad l. 2. §. 2. ff. de orig. jur. ^b Cic. in Top. & 2. de Invent. Revard. de auctor. prud. cap. 14.
^c Leg. 2. §. 47. vers. & ut obiter ff. de orig. jur. Brissonius de form. lib. 3. in fine. ^d Cujac. ad l. 2. §. 47.
vers. & ut obiter ff. de orig. jur. ^e Leg. 2. ff. de orig. jur. §. 47. l. 2. C. de advoc. divers. jud. & l. 7. de profess.
& med. C. lib. 10. & l. 2. C. Theodof. de res. prud. ^f Tit. de jur. nat. gent. & civ. ^g Revard. de auctor. pru-
dent. cap. 24.

^a Id tamen incondite fiebat, ut illis temporibus, & sine arte. Quamobrem singula negotia, singularum personarum nominibus, ut proposita essent, atque agitata, describebantur: neque ad certum genus causarum, & infinitam quæstionem abstrahebantur: nec generibus definitionibusque constitutis, res postea tribuebantur in partes, ut jus civile certa, constanter ratione tradi posset; ^b quod suo tempore & desiderabat Crassus, & se præstiturum sperabat. ^c Princeps autem Tiberius Coruncanus, fertur, sese publice ad respondendum dedisse, discipulosque habuisse, qui & doctrinam illius addiscerent, & responsa magistri exciperent. ^d A Coruncano autem ad Servium Sulpicium jus civile scriptis quidem, sed sine arte ulla committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis disposuit jurisprudentiam, adhibuitque artem; qua & genera componi coeperunt, & distingui partes, & definitiones concipi, colligique regulæ: ut per hanc artem universa etiam philosophia, quæ ad mores pertinebat, in jus civile manarit, & simul cum ea philosophorum rixandi cupido, in tranquillam antea scientiam penetrarit. Cum aliter sentirent Jurisconsulti, qui a Stoicis essent; aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque sua quisque a familia imbiberat, in Jurisprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Jurisconsultorum in morem transeuntibus, & legum asperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortæ sunt regulæ Juris æquitatis ratione temperatæ: quæ deinde influxerunt in edicta magistratuum, atque decreta Principum; itaque duritiem perdomuerunt vetusti, ac directi juris. ^e Hujusmodi sunt usus codicillorum, actio doli, & actiones illæ fere omnes, quas utiles appellamus: quia non ex directo, & scripto jure; sed ex utili, & æqua Jurisperitorum interpretatione processerunt: & exhæredatio posthumi, ac differentia exhæredationis filiorum, ab exhæredatione filiarum, & nepotum; ^f & Aquilianæ stipulationes, auctore Aquilio Jurisconsulto; & variaz successionum differentia. ^g Item regula Catoniana, & substitutio pupillaris; ^h & prohibitio donationis inter virum, & uxorem; & ut soli magistratus mandent jurisdictionem, ⁱ utpote sibi jure suo competentem, ^k non alieno beneficio; & ne pupilli sine tutore auctore obligentur. Quibus addendæ sunt omnes regulæ juris & bonæ fidei iudicia sub ea formula, *ut inter bonos bene agier oportet*, & actio rei uxoriæ, & ex receptiori sententia, inofficiosi testamenti querela. Denique quidquid a Jurisconsultis morum, & consuetudinis, & recepti juris nomine fertur, omne ipsorum auctoritate

^a Cic. de orat. ^b Cic. de orat. lib. 1. ^c Pompon. de orig. jur. l. 2. §. Jur. civil. scient. 35. ^d Cic. de orat. & in Brut. ^e Inst. de Codicil. Car. de off. lib. 3. ^f §. 1. Inst. de exhæred. liber. leg. ult. C. de liber. prater. ^g §. est autem Inst. quib. mod. testitur oblig. ^h l. maximum vitium Cod. de lib. prater. ⁱ l. 2. ff. de vulg. & pupill. ^k l. 1. ff. de donat. inter vir. & uxor. ^l l. more ff. de jurisd. om. jud.

prodiit, ac versum est in usum. Multa enim ex certis, ac privatis casibus in populum traducta sunt universum, exceptaque a Jurisconsultis, civili rationemunita fuerunt; posteaque rerum judicatarum constantia firmitus hæserunt. ^a Cumque his aggregandæ sunt formulæ solennes, & cautiones, & actiones legis, quæ omnia jam ostendimus deberi Jurisconsultis.

XLIV. DE JURISCONSULTORUM PHILOSOPHIA.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit adtributa philosophia Græcorum; plura dogmata versantur in jure civili, quæ philosophorum scholam, ac Stoicam præcipue redolent. Hæc enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, ^b ut aliæ sectæ philosophorum, avocabat. Jubebat enim Chrysippus, nisi prohiberetur, πολιτεύεσθαι τὸν σοφόν, & Tacitus: ^c *assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaque; qua turbidos, & negotiorum appetentes facit.* Unde Marcianus, & ipse Stoicus eorum sapientiam extollit. Hinc multa jurisconsulti traxerunt e consuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum originem, atque proprietatem vestigabant, ^d brevibusque atque concisis numeris concludebant sæpe sententias. ^e Multa etiam sunt in jure nostro tum dicendi genera, tum regulæ, atque principia juris e Stoicorum ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis; ita & jurisconsulti sese justitiæ Sacerdotes appellabant: ^f ut illi sapientiam, ita & hi jurisprudentiam rerum divinarum, & humanarum scientiam definierunt. ^g Legis definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis. ^h Ab eorum doctrina commendatio est illa summa humanitatis, & mutæ benevolentiae studium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio, ⁱ dicebant communem esse hominum inter homines, & naturalem commendationem: ^k nosque Seneca docet, cognatos esse natura. Eadem ratione jurisconsulti cognationem quandam inter nos natura constitutam esse tradebant; ideoque negabant fas esse homini hominem insidiari. ^l Et Papi- nianus ait, beneficio affici hominem, hominis interesse. ^m Hominem porro in fructu esse jurisconsulti negarunt: ⁿ quam ratione ducti, nisi quod natura omnes rerum fructus, hominis causa, comparaverit? quod est a Stoicis, qui cetera hominum causa nata esse dicebant. ^o De usuris eandem, atque Stoicorum natio jurisconsulti sententiam tulerunt: illi enim usuras vocarunt humanæ cupiditatis extra naturam quæsitæ nomina: ^p ju-

^a Cujac. ad l. 2. ff. de orig. jur. §. huiusmodi. ^b Laërt. in Zenon. ^c Tacit. lib. 14. cap. 58. annal. Plutarch. περί σοφιστῶν διατριβῆς. ^d Senec. epist. 88. Cic. de fin. 3. ^e Laërt. in Zeno. Arrian. lib. 1. cap. 20. Senec. 1. de benef. cap. 3. ^f Diog. Laërt. in proœm. & in Zenon. Ulp. l. 1. ff. de just. & jur. g Senec. epist. 89. ^h l. 2. ff. de legibus. ⁱ l. 3. de finib. ^k Epist. 95. ^l l. 3. ff. de just. & jur. ^m l. 7. ff. de Serv. caput. ⁿ l. vetus 68. ff. de usufr. & quem quis ut finiat. ^o Cic. l. 3. de finib. ^p Senec. lib. 7. de benef. c. 10.

risconsulti autem dixerunt, usuras naturæ non provenire, sed percipi jure.
 a Intervalla naturæ septenis annis jurisconsulti similiter, atque Stoici distinguiebant. Hi enim septimo quoque anno aliquid novi existere in humana naturâ observabant: puer enim septennis dentes mutat; in alterum septennium pube vestitur; tertio septennio barbam induit; quod elegantissimis elegis antea Solon exprefferat. Unde septimio anno pueritia; b quarto decimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum, a compluribus juris auctoribus, quorum opinio prævaluit. De foetu etiam, qui est in utero matris, jurisconsulti nostri proxime, atque Stoici existimaverunt: non enim animal, sed portionem ventris materni plerique illum duxerunt: inter quos Ulpianus ait: c *Partus enim antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum.* Quam sententiam Stoicis tributam scimus.

XLV. DE JURISCONSULTORUM SECTIS.

Quo autem in Jurisconsultis una cum doctrinâ etiam Philosophorum ingenium agnoscas; ecce tibi post intextam jurisprudentiæ philosophiam, ex disputationibus, & jurgiis opinionum, & scholarum nata varietas. Scissa est enim jurisprudentia in duas familias; j quarum altera Cassianorum erat, altera Proculianorum. Origo dissidii ab Attejo Capitone, & Antistio Labeone; quorum alter fuit ab Osilio, alter a Trebatio institutus: utriusque tamen oriundi a Tuberonis disciplina. Attejus Capito, quæ a majoribus tradita fuerant constantius tenebat, & verbis, atque institutis hærebat firmitus; Labeo vero mentis quodam ardore sublatus, indulgebat ingenio, innixusque propriæ sapientiæ, sibi quæ amplius permittens, provehebatur in altum, & novitate ducebatur. Itaque plura intulit, vel ignota, vel intentata veteribus. Ingenium Præceptorum sui cujusque discipuli expresse: atque Attejo quidem successit Masurius Sabinus, unde ex quorundam sententia Sabiniani; Sabino Cassius, unde Cassiani: Labeoni vero successit Proculus, & Nerva Pater, & Pegasus: unde Proculiani, & Pegasiani. Atque in illos Attejus religionem vetustatis; in hos Labeo libertatem transmisit novitatis. Mansit autem hoc dissidium ortum sub Tiberio ad Antonini tempora; hosque utraque secta præcipuos habuit auctores: quorum seriem hoc ordine sub oculos ponendam duximus a Gottofredo juniore sumtam.

Sabiniani
Cassiani

Proculiani
Pegasiani.

a Senec. lib. 7. de benef. c. 1. Cenforin. de die natal. c. 14. Artemido. lib. 2. orig. cap. 75. Varr. 5. de lingua. lat. Macrob. lib. 1. in somn. Scip. c. 6. 1611. lib. 11. orig. cap. 2. b Ulp. l. 1. §. 2. ff. de admin. & peric. tuiet l. si infans. Cod. de jur. delib. c l. 1. §. 1. ff. de vent. inspicien. Papinian. l. 9. ff. ad leg. falcid.

Sub Augusto

Attejus Capito	Antistius Labeo
Ofilii discipulus	Treatii discipulus.

Sub Tiberio

Massurius Sabinus	Nerva Pater.
-------------------	--------------

Sub Cajo Claudio Nerone

Cajus Cassius Longinus, a quo Cassiani	Proculus, unde Proculiani.
--	----------------------------

Sub Vespasianis

Coelius Sabinus, a quo Sabiniani	Nerva filius, & Pegasus, a quo Pegasiani.
----------------------------------	---

Sub Trajano, Adriano, Antonino Pio

Priscus Javolenus	Celsus Pater
Alburnius Valens	Celsus filius
Tufcianus	Priscus Neratius.
Salv. Julianus	

Quorum contentiones, & dissidia, inclinante jam jurisprudentia, & remittente ingeniorum ardore, deflagrarunt. Hujus discordiæ plura vestigia supersunt in libris juris; multasque retinemus reliquias conflictantium inter se scriptorum: quas Tribonianus cavere non satis potuit; quamvis Justinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promissis misere torquet eorum ingenia, qui fide illius difficultates ex repugnantia sententiarum injectas propriæ malunt ignorantia, quam alienæ negligentia assignare. Quod sæpenumero Cujacius monet. Itaque plurimum refert scire, quam quisque sectam jurisconsultus amplectatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabiniani æquitatem: Proculiani summum jus potissimum spectent; variantes hæc opiniones in re universa susceptæ, varias etiam, atque diversas certis in juris articulis peperere sententias. Nec parum auxit hæc dissidia Stoicorum philosophandi genus: cui sese Proculiani magis obstrinxerant. Quamobrem illi multas juris controversias ejus scholæ severitate definierunt: cum Julianus, qui ex altera familia erat, subtilitates illas juris, atque nimiam scrupulositatem intrepide contemserit. Consuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in

a L. ita 52. §. 1. ff. ad l. Aquil. l. si tibi pecuniam. ff. de reb. cr. l. si ita 23 ff. de liber. & posth.

TOM. I.

G

diale-

dialecticis: quarum Labeo peritissimus habebatur; ^a plurimumque laborabat in regulis conjunctionum, & distinctionum pertexendis, ordinandisque verborum nexibus. ^b Igitur illi doctrina imbuti Stoicorum, ex eorundem sententia sæpe pronunciabant. Quamobrem in ea quæstione artifex ne sit speciei dominus, an qui materiæ dominium habet: Proculiani pro artifice stabant: quia ex doctrina Stoicorum acceperant, res non tam materiæ, quam formæ, atque adeo ipsius conditori esse adjudicandas; cum id, quod sunt res, a forma ducant, sine qua materia prorsus est iners. ^c Pubertatem a decimo quarto ætatis anno Proculiani auspicabantur, perinde atque Stoici, qui eam potissimum aptam nuptiis ætatem æstimabant. ^d Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca sæpenumero prædicat; & Zeno ipse proprio sanxit exemplo: licuit etiam & per Proculianos: siquidem Neratius, qui ea ex familia erat, lugeri vetat eum, qui sceleris conscientia mortem sibi conscivit; non qui tædio vitæ. ^e Idque Adrianus, & Antoninus Pius adprobarunt. ^f Proportionem Stoici arithmeticam sequebantur; cum omnia peccata putarent æqualia, æquales virtutes, neque de sapientibus alterum alteri sapientia præstare arbitrarentur (ut enim nec vero quid verius; neque falso quid falsius: ita nullus error, aut crimen alio erat eorum sententia majus) eandem proportionem amplexos esse Proculianos ostendit lex vicesima tertia C. de legatis. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, crimina omnia exæquabat. ^g Nam teste Ulpiano, Trebatius putabat eum, qui aurem tangeret alicujus, totum attigisse corpus; & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus, quod abstulit furem esse; verum etiam totius: quod Stoicam doctrinam sapit. Quid de Castratorum a Spadonibus differentia? ^h Castratos Proculiani morbosos existimarunt, auctoritate Stoicorum, & Cynicorum, quos Lucianus ait rejecisse Castratos inter imperfectos. ⁱ Ideo, si emtor ignorasset Castratum hominem ab se emtum, Labeo Proculianorum princeps redhibendum censuit, quasi morbo affectum. ^k Sed jam ad singulos, & celebriores Jurisconsultos veniamus: ac prius certa jurisprudentiæ genera percurramus.

XLVI. DE VARIIS ÆTATIBUS JURISPRUDENTIÆ, ET DE JURISCONSULTIS ANTIQUÆ JURISPRUDENTIÆ.

Quatuor igitur sunt genera jurisprudentiæ a variis ducta temporibus:

^a Gell. lib. 13. cap. 10. ^b L. conjunct. 29. l. 1. ^c Sæpe. 53. § 2. ff. de verb. signif. l. hac verba habet. 124. ff. eod. Diog. Laërt. in Zenon. ^c Senec. epist. 88. ^d Plutarch. lib. 9. de plac. cap. 24. Tertul. de anim. c. 38. ^e L. liberorum 12. §. 3. ff. de his qui notant. infam. ^f L. 3. § 4. & 5. ff. de bonis eorum, qui ante sent. l. 6. §. 7. ff. de injust. rupto. & irr. ^g l. vulgar. in princ. 22. ff. de furt. ^h Gell. lib. 4. c. 2. l. 6. ff. de lib. & posth. ⁱ Lucian. in Eunuch. ^k Gell. lib. 4. cap. 22.

quo-

quorum primum antiqua jurisprudentia nuncupatur, quæ statim post latas leges duodecim Tab. prædiit: aspera quidem illa, tenebricosa, & tristis non tam in æquitate, quam in verborum superstitione fundata; eaque Ciceronis ætatem fere attingit, mansitque annos ciciter CCCL. Quæ hanc excepit, viguitque annos fere septuaginta novem, media dicitur; superior longe humanior: quippe quæ magis utilitate communi, quam potestate verborum negotia moderaretur: ductaque interpretum, ac magistratum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic successit jurisprudentia nova ab Augusti Imperio, anno scilicet ab V. C. DCCXXIX. ad Justinianum usque protracta. Editis deinde a Justiniano Novellis, processit jurisprudentia, quæ dicitur novissima, quæque pervenit ad annum Christi DCCL. a quo tempore jurisprudentia, barbarorum collusie merfa, usque ad Lotharium latuit Italix.

XLVII. DE TIBERIO CORUNCANO.

Sed jam præcipuos jurisprudentiæ auctores producamus. Ut autem præteream Appium Claudium Decemvirum conditorem legum XII. Tab. & ejus sive pronepotem, sive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Cœcum, Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus est Sophus, & Publium Cornelium Nasicam, patrem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus est Corculum; quorum sane memoria maximis rebus gestis, & veterum historicorum monumentis satis est pervagata. * Exordium ducam a Coruncano e Tusculo, qui princeps publicam juris civilis professionem est ingressus: quique auditores habuit, & sententias phures, atque responsa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici; primusque de plebe Pontifex max. est creatus. Consul fuit cum Pub. Valerio Lavino anno ab V. C. CCCCLXXII. & censuram gessit cum Cajo Claudio, anno ab V. C. CCCCLXXXV. & circa annum DVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulfiniensibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teste Cicerone, ^b de humanis, & divinis omnibus referretur.

XLVIII. DE SEXT. ET P. ÆLIIS.

Consecuti sunt hunc Sex. & Pub. Ælii Fratres ambo Coss. ex pauperissima Æliorum gente: ^c de qua sexdecim una domuncula claudebantur. d Porro Sex. Ælium Ennius a prudentia Catum appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.* Consul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab V. C.

^a Cic. orat. pro Planc. c. 8. Liv. lib. 18. Cic. pro Dom. & de leg. lib. 2. ^b Lib. 3. de orat. ^c Valer. lib. 4. cap. 4. Plutarch. in vit. Æmil. ^d Cic. de orat. lib. 6. l. 2. ff. de orig. jur. § deinde.

DLII. Publius autem Ælius Consul fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno V.C. DXLIX.

XLIX. DE LUCIO ATILIO.

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiæ civilis, ut primus a pop. Rom. *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e græca lingua petatum: ut existimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigisse.

L. DE MARCO CATONE.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis, testimonio historicorum, & juris etiam civilis scientia, Marcus Cato e municipio Tusculano. Hic cum hortatu L. Valerii Flacci Romam venisset, ætatisque suæ anno decimo septimo in militiam profectus esset; brevi miræ felicitate, atque incredibili favore populi ad summos honores pervenit; Censorque creatus, tantam gravitatem, atque severitatem adhibuit, ut inde *Censorius* fuerit appellatus: notandisque summa libertate pluribus ex nobilitate in multorum offensionem venerit: a quibus quoties in iudicium capitis vocatus esset, quod crebro evenit, toties non absolutus modo, verum etiam laudatus discessit. Hic ex sua prole insignes alios dedit Jurisconsultos, quales etiam fuere ^b M. Cato Prætor, & Marcus Cato Salonianus,

LI. DE BRUTO.

Non minoris existimationis in jure civili fuit ^c M. Junius Brutus, qui præturam gessit, & de jure tres (Scævola testimonio) edidit libros: ^d quamvis alii septem numerent. Hunc Pomponius tradit simul cum P. Mutio Scævola, & Manilio jus civile fundasse ab V.C. DCXX.

LII. DE P. MUTIO SCÆVOLA PONTIFICE.

Publius Mutius Scævola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: in qua potestate Lucium Tubulum, rogatione lata, in exilium abire coëgit: quod cum Prætor esset, & quæstionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepisset. Prætor etiam, & Consul demum creatus est cum L. Calpurnio Pisone Frugi, Senatui, vexante Tiberio Graccho, qui populari gratia Remp. evertibat. Unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scævola negarat ad vim descensurum; Nasica, sublata manu, ducem se obtulit eorum, qui Remp. salvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scævola, qui socius esse recusarat, in iudicio tamen laudatorem sese, ac vindicem præstitit. Nasicam enim accusatum, non defendit modo, sed etiam ornavit, adprobavitque ab eo gesta; ut laudem fertit adinis,

^a Liv. lib. 39. c. 40. ^b Gell. lib. 13. cap. 19. ^c Liv. lib. 5. dec. 4. ^d l. 1. §. post. hoc ff. de orig. jur. Cic. de orat. lib. 2.

quam

quam amiserat re gerenda, ea postea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius in Asia, Pub. Licinium Crassum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. successorem l. C. & Q. Mutium Scæv. filium, Jurisconsultorum omnium principem, reliquit: totque familia hæc deinceps J. C. peperit, ut in ea jurisprudentia domicilium contulisse, ac Scævolarum vetustum esse, atque avitum patrimonium videretur.

LIII. DE MANLIO TORQUATO.

Manlius, sive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adscribit, Consul fuit cum L. Marcio, anno ab V. C. DCI. tantæ innocentiae, ac severitatis; ut cum Decius Syllanus filius a se in adoptionem datus per legatos Provinciæ Macedoniæ peculatus postularetur; ipse hæreditaria severitate, publicam animadversionem domestico supplicio antevertere voluerit. Nam suscepta privatim cognitione, antequam publice ea de re confuleretur, Senatu jubente, auditis biduum accusatoribus, & testibus, tertio die adversus filium sententiam tulit: quæ juvenem, utpote a majoribus suis degenerem, Republica, & domo sua indignum pronunciavit; ablataque omni spe reditus, e conspectu suo jussit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte se infamiae subtraxit. Quæ calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non solum corpore, sed animo etiam abesse voluit; siquidem cum funus duceretur, ipse domi sedens, mente soluta, & libera consultoribus audiendis, civiumque negotiis componendis, jucunde vacabat. ^a

LIV. DE CAJO MARTIO FIGULO.

Cajus Martius Figulus, Caji Martii filius illius, qui cum Nasica consulatum gesserat, anno A. V. C. DXCI. etiam in Jurisconsultos a pluribus refertur. Is cum petitione consulatus repulsam tulisset, & a civibus de more confuleretur; injuriam indignatus *consultare*, inquit, *scitis*; *Consulem facere nescitis*. ^b

LV. DE CAJO LIVIO DRUSO.

Cajus Livius Drusus tanta scientia juris, tantaque caritate fuit, ut confecta jam ætate, luminibus etiam amissis, assidue tamen consultoribus vacaret. ^c

LVI. DE MEDIA JURISPRUDENTIA, EJUSQUE JURISCONSULTIS, ET DE P. RUTILIO RUFO.

Atque hi antiquam jurisprudentiam condiderunt. Mediæ autem jurisprudentiæ a Ciceronis ævo profectæ, hi celebriores feruntur auctores.

^a Val. Max. l. 5, c. 8. n. 3. ^b Val. Max. ^c Val. Max.

Primo loco producam Publium Rutilium Rufum, cujus extrema ætas in pueritiam Ciceronis incidit. Is græcis literis cumprimis eruditus P. Mutii Scævola, ac Panetii Stoici auditor fuit: ejusque disciplinæ alumnus, non mentis, & orationis tantum; sed operum quoque severitate, tota vita se præstitit. Siquidem neque injuria unquam, nec gratia victus, utramque adversam pariter, ac secundam contempsit fortunam: & Civitatem, quam exul, & repetundarum injuste damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quasi opus non esset reddi sibi Civitatem, quam, salvâ innocentia, retentaque animo romana virtute, nunquam amiserat. Hinc in eo judicio, dum pro se diceret, neque summos Oratores L. Crassum, & M. Antonium sibi adesse voluit; neque supplices manus ad cujusquam genua circumtulit: sed majori sibi gloriæ duxit innocentem damnari, quam superborum opem implorantem absolvi. Ac sicuti nullâ hunc inimicitia, ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujusdam amici parum justæ rogationi resisteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est?* Rutilius retulit; *Imo quid mihi tua, si propter te sum aliquid inhoneſti factururus?* Itaque rectissime hunc togatum, & Consularem Socratem appellaveris. Disciplinæ militari exquisitam etiam artem inseruit, evocatis e ludo Caji Aemili Scauri magistris gladiatorum: usuque ad rationem expenso, militiam virtute jam florentem, etiam scientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Consul cum Cajo Manilio, anno A. V. C. DCXLVIII. & Asiæ Proconsul, teste Pomponio. Decessit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de modo ædificiorum, quam Senatui Augustus recitavit, editoque promulgavit, ut proprium ea de re consilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripsit idem Rutilius historias, & de vita sua libros. *

LVII. DE Q. ÆLIO TUBERONE.

Quintus Ælius Tubero Panætii etiam auditor a Stoicorum doctrina morum & orationis tristitiam suscepit cum dialectica subtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipse contemtu, longe superavit. Nam paupertatem generis ab suis majoribus fascibus, & triumphis ornatam, ipse, prælata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulsam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipse rogatus, ut triclinium sterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & ficiſilia veterum, pro argenteis vasis exposuit. Quam obsoletam jam frugalitatem populus, mirari malebat, quam experiri, plusque

* De hoc Tul. in Brut. & de orat. lib. 1.

apud

apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tiberonis avi, ejusque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriiis, jultum suffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præstitit omnes quotquot ante se floruerant. Scripsit historias, & librum de officio Judicis ad Cajum Oppium. Hunc vero Consulem fuisse a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & ædificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, sed & maria occupaverat, homo prisca severitate Xersem Togatum appellare solebat. ^a

LVIII. DE SEX. POMPEJO, ET CÆLIO ANTIPATRE.

In Jurisconsultos etiam refertur Sextus Pompejus, Cn. Pompeji patruus: quem Cic. in Bruto ait præstantissimum ingenium contulisse ad summam juris civilis, & ad perfectam Geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item Cælius Antipater, quem historiæ majorem sonum addidisse, Cicero tradit: ^b cum ipse primus fuerit rerum exornator; ^c alii vero ante illum narratores tantum.

LIX. DE Q. MUTIO SCÆVOLA AUGURE, ET SCÆVOLA PONTIFICE.

Quintus Mutius Scævola Augur, injuria præteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attollitur. In hujus enim disciplinam Cicero adolescens fuerat a Patre traditus, ab eoque, plusquam Oratoribus mos esset, jus civile addidit, responsis ejus, atque disputationibus, assidua consuetudine, audiendis. Oratoris munus pro se tantum Scævola exercuit, in eo præsertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio postulatus, accusatore fracto, atque represso, non sine laude, fuit absolutus. Lucili mordacitatem, a quo pluribus versibus lacebatur, magnifice contempsit: longeque majori gloria sprevit Syllæ minas: quibus adduci nunquam potuit, ut sententiam ferret adversus C. Marium, cum a Senatu hostis patriæ, cogente Sylla, judicabatur. A respondendi munere, providendisque publicis, privatisque negotiis, neque valetudine, neque ingravescente avariabatur ætate. Atque ad summam senectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque præsentia in Saturnini tumultu civibus præsto fuit. Uxorem habuit tiliam Lælii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum est cooptratus. Filiam nuptui dedit L. Crasso Oratori Max. Tantæ vero modestiæ fuit, ut ex aliena scientia nil sibi quidquam adfereret. Ideo cum de jure prædatorio consulere, suos consultores amandabat ad Furium, & Cascellium prædatores: quan-

^a De hoc Gel. lib. 2, c. 22. Cic. in Brut. & in orat. pro Muran. ^b Lib. 2, de Orat. ^c Cic. in Bruto. & in l. 1, c. 6. de leg.

quam

quam id ad Jurisconsulti scientiam, cujus erat peritissimus, etiam pertinere. Prætor in Asiam est profectus. Consul fuit cum L. Cæcilio Metello Dalmatico, anno Ab V. C. DCXXXVI. cum quo & ipse de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo distinguitur ^a Q. Mutius Scævola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis gessit, & Consul fuit cum L. Crasso, ^b cum quo & alios obivit honores, præter censuram, qua Scævola, vel forte caruit, vel voluntate. In Consulatu legem tulit, ne non civis pro cive haberetur. Asiam Proconsul novem rexit menses, tanta innocentia, & integritate; ut dehinc quasi virtus omnis unius viri esset imitatio, quisquis recte administrasset, Scævola diceretur, illiusque administratio ex S. C. pro exemplo, atque forma ceteris magistratibus in provinciam proficiscentibus proponeretur. Itaque multa multi reæ res provinciarum ex edicto Mutiano in suum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciæ benevolentiam collegit, in offensionem venit publicanorum: ^c quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coerceretur. Quanto superavit omnes doctrina juris, tanto ceteros Jurisconsultos præstitit eloquentia; ut eloquentium Jurisconsultissimus, & Jurisconsultorum eloquentissimus, a Cicerone appelletur. ^d Apud Centum viros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro subtili ratione juris pugnavit contra L. Crassum, pro æquitate adversus juris severitatem, summo plausu, dimicantem. Quæstio erat illa: an substitutus posthumus, si is ante moreretur, quam in suam tutelam venisset, eo non nato, succederet. Scævola sese verbis continebat, neque ferebat, ut sub uno duo casus involverentur, & nondum natus pro mortuo haberetur: Crassus indiciis, atque vestigiis verborum ad reconditam voluntatem eruendam ducebatur, contendebatque substitutum, mortuo filio, vocatum, eadem voluntate vocari, eo non nato: quæ sententia obtinuit, cessitque severitas æquitati. Ex hujus familiaritate, tanquam ex communi Jurisprudentiæ schola insignes ejus ætatis Jurisconsulti prodire: nempe Gallus Aquilius, Lucilius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juventius. Libros reliquit decem & octo, quibus Pomponius jus civile constitutum esse scripsit. Forte quod artem aliquam, & ordinem ad eam doctrinam primus adjunxerit. Cum Syllanis partibus faveret, fraudeque obsessi Patres in Senatu trucidarentur: ipse fugiens, arasque Vestæ complexus, eas sanguine suo repperit: vulneratus Caji Fimbriæ jussu, a quo, cum non omnem adhuc spiritum vir gravissimus exhalasset, ludibrio

^a De confusione personarum apud Pompon. in variis Scævolis, vide Cosacium §. 40. & 41. l. 2. ff. orig. jur. ^b Cic. in Brut. ^c Cic. pro Plancio. c. 13. ^d Cic. lib. 1. de Orat.

habe-

habebatur: diem enim illi dixit apud Populum, ob id nempe crimen, quod parcius neque totum corpore suo telum exceperat. Quæ haud inopinanti mors est oblata: cum enim suas partes extra urbem sequi posset, ille, ut consilium suum in componendis discordiis populo præberet; neve ad moenia patriæ armatus obversaretur; mortem præoptavit, de quo Lucanus.

*Te quoque neglectum violata Scavola dextra
Ante ipsum penetrare Dea, semperque calentes
Mactare focos: parum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammique pepercit.*

LX. DE C. AQUILIO GALLO.

Cajus Aquilius Gallus æquissimus, una & solertissimus cautionum artifex, atque maliciarum, ut cum Cicerone loquar, ^a everticulum, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium; qui fragmenta aliqua suis libris e scriptis Aquilianis inseruit: quæ Aquilii scripta, ne quidem ad Pomponii ætatem, integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide supersunt in Digestis aliquot summi viri monumenta, tum celeberrimarum formularum, qualis est Aquiliana acceptilatio, & ratio instituendorum posthumorum, itemque formula doli mali; tum utilissimæ legis de damno faciendo. Hanc prudentiam, & æquitatem scriptis docuit, & exemplo: cum Octaciliæ Laterensis impudicæ mulieris fraudem in judicium consilio refecuit. Etenim Octacilia, qua Cajus Visellius Varro obscæne utebatur, eo ægrotante, cum ex illius testamento per leges capere non posset, quantum ipsa optabat; pellexit hominem ad voluntariam debiti confessionem: qua Varro accepta tulit Octaciliæ trecentum millia nummorum, quæ, redintegrata Varronis valetudine Octacilia, cui ab illius hæredibus petenda erant, ab ipso Varrone in judicium vocato impudentissime petiit: Hic vero Aquilius, cui fraus extra judicium oboluerat, judicem agens, etsi detegi dolus in judicio non posset; quo tamen exitum præcluderet fraudibus, principibus Civitatis viris adhibitis, conscientiam veritatis, scripturæ, ac testibus anteposuit; absolutoque Varrone Octaciliam, cum suis turpissimis captionibus, e suo conspectu abi-re iussit. Hæc ejus æquitas cum solertia, & summa scientia juris conspirans, regnum quodammodo illi tradidit judiciorum: ut quamvis consulatum non gesserit, consularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, Aquiliam. Domum habuit in Viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem. ^b Prætor fuit cum Cicerone.

^a lib. 3. de nat. Deor., c. 74. & lib. 3. de offic. & in Brut. & pro Cæcin. ^b Plin. lib. 17. cap. 1.

LXI. DE L. LUCILIO BALBO.

L. Lucilius Balbus Stoicæ doctrinæ principatum, ætate sua, tenuit; ut nemo huic ex Græcis anteponeretur. Quapropter suum opus ei Antiochus philosophus misit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defensor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili discipulum, qui plures Lucilii sententias libris complexus est suis: cum Lucilii scripta non permanserint. Eundem Balbum Cic in Bruto doctum, eruditumque, atque considerata tarditate hominem vocat. Henelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

LXII. DE CN. AUFIDIO.

Cn. Aufidius omissus a Pomponio Ciceronis ætate in jurisperitorum numero fuit. Huic cæcitas neque scientiarum lumen neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir prætorius fuit, & gravissimas in Senatu sententias dicebat, & græcam scripsit historiam, & suum officium amicis diligentissime præstitit.

LXIII. DE C. JUVENTIO.

Cajus Juventius, cui ab aliquibus Titi prænomen imponitur, is esse putatur, quem Cic. scribit peritum fuisse juris, & non tam acri eloquentia, quam versuta, ac magis ad irretiendum animos, ^a quam ad confutandum idonea. Hic inter Mutii discipulos, & Serv. Sulpicii præceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii scripta promebantur.

LXIV. DE SEX. PAPYRIO.

Ejusdem auctoritatis, ac fortis fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii præceptor, ejusdemque libris posteris traditus.

LXV. DE SERVIO SULPICIO.

Sed jam ad Servium Sulpicium, integrioris doctrinæ fontem, veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatus enim scientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque consilio. ^b Ciceroni fuit communione studiorum, & voluntate in Republica administranda conjunctissimus; quem sibi Sulpitius eloquentia præstantem, superare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit oburgatio Q. Mutii Scævola, qui a Sulpicio de cujusdam amici negotio interrogatus, cum semel atque iterum respondisset, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet; ^c indignatus parumper, turpe dixit esse patricio, & nobili, & causas oranti, jus, in quo versaretur, ignorare. Itaque Servius pu-

^a Cic. in Brut. ^b Cic. in Brut. ^c Pomp. l. 2, de orig. jur. §. 43.

dore affectus, ad jus civile se contulit; adeoque brevi profecit, ut omnibus ante se Jurisconsultis antecelleret; ac superavit facilitate Gallum, consilii celeritate Lucilium: id, quod erat in utroque præstantius, ad se pertrahens. Hoc etiam omnes Jurisconsultos vicit, quod jurisprudentiæ usu potius, & moribus enutritæ, quam arte, ipse addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res dissipatas coëgit in propria genera; generibusque suas subtexuit partes: inque suum ordinem scientiam eam descripsit universam: ut mens antea errabunda, recta pergeret via; usuque definiendi, distinguendi que fallacias, captiones declinaret. Proprietatis verborum ad erudendam ex Jurisconsultorum instituto primævam eorum significationem erat studiosissimus, ac si quid eum effugeret, Marcum Varronem consulabat. ^a In quæsturæ, atque præturæ petitione L. Murænam vicit, ab eodem in Consulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accusavit, defendente Cicerone, qui ne reus accusatoris dignitate obrueretur, jucundissima cavillatione jurisprudentiam præ militari peritia extenuavit. Antepositus deinde Sulpicius fuit in eodem honore Marco Catoni recusanti sua in petitione prendere, aut compellare quemquam: collegamque habuit in consulatu M. Marcellum: ^b cujus a Magio Chilone interempti funus ipse curavit Athenis. Victore Cæsare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo studuerat, sibi metuens in Græciam concessit: pluresque ad solatium animi regiones oberravit. Tandem a Cæsare Romam reverso, summa clementia, non modo restitutus, sed & Græciæ præfectus fuit. Mortuo Cæsare, S. C. conditum est in Servii sententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicæ operam navasset, ac Antonium urbem direpturum strenuo repulisset, ante tempus præfinitum legibus, magistratum petere liceret. Tandem legatus missus ad Antonium Mutinam obsidentem; ut eum jussu Senatus ab ea obsidione dehortaretur atque ad saniora consilia revocaret; ingravescente valetudine in itinere occubuit, Hircio, & Panfa ^c Coss. cui Senatus ex Ciceronis sententia sumtus amplissimos decrevit in funus, & sepulchrum, statumque in rostris equestrem ex ære. Uxorem habuit Posthumiam, quam rumor fuit a Cajo Cæsare adulterio pollutam. Scripta reliquit sane permulta, & egregia: quæ Cicero pluris faciebat, quam superiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octoginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

LXVI. DE CAJO TREBATIO TESTA.

Cajus Trebati Testa insignem & ipse locum inter sui temporis Jurisconsultos tenuit: Ciceroni fuit familiarissimus, per quem Trebatio adi-

^a Gell. lib. 2. cap. 10. ^b Dion. l. 40. ^c Philipp. 9.

tus patuit ad Cæsaris amicitiam in Gallia: ubi ^a Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Cæsare, ut ei Tribuni militum stipendia, sine muneris labore, detulerit. Cæsar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompeji partibus traduceret ad suas; nullo tamen successu. Rerum potitus Cæsar Trebatium se admonentem, ut Senatui adsurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forensibus exemplis refertos, conscripsit, eidemque misit. Apud Augustum eo in honore habebatur, ut de gravissimis quibuscunque negotiis consuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac suafore codicillorum usum adprobavit. ^b Unde non mirum, si tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros composuit de jure civili haud paucos & de Religione novem: qui fortasse propter dicendi genus inconditum, rarius versabantur in manibus: non enim admodum eloquentiæ studuerat. Ingenio vero magis, quam Judicio valuit, utpote in definiendo præceps: ut se ostendit in quæstione illa; posset ne de furto, ante aditam hæreditatem commissio, hæres agere? in qua cum neminem id sensisse responderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Ælium auctores produxit.

LXVII. DE OFFILIO.

Trebatii fuit æqualis Offilius Servii auditor: cui Offilio Augusti familiaritas nullum honorem attulit: nam supra equestrem gradum non ascendit. Complexus est libris suis fundamenta juris civilis: nam princeps prætoris edictum diligenter concinnavit, & de jurisdictione scripsit, ac de vicissimis hæreditatum. Juris partiti & actionum libros edidit, & ad Atticum epistolas aliquot, forsan de quæstionibus juris. ^c

LXVIII. DE A. CASCELLIO.

Vixit eodem tempore A. Cascellius: qui ut scientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio; ^d utrumque tamen eloquentia præstitit. Vitam ad Augusti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque sub novo Romanorum servitio veterem libertatem: curus duo se habere præsidia contra tyrannorum potentiam existimabat, senectutem scilicet, & orbitatem. Sunt enim filii obsides Principi paternæ voluntatis. Quapropter consulatus honorem oblatum ab Augusto recusavit: ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis asfereret: aut, injustis honoribus gerendis, illi socium ad opprimendam Rempublicam se præ-

^a Ex lib. 7. epist. Cic. ad fam. & lib. 4. ep. 2. ^b Instit. de codic. in princ. ^c leg. 55. § 1 ff. de legat. 3. l. 3. ff. de penul. legat. l. quod nos 254. in fin. ff. de vero. sign. ^d De hoc Gell. lib. 2. cap. 16. Ammian. Marcell. lib. 30. Valer. Max. lib. 6. cap. 1.

beret.

beret. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret; noluit formulas componere, quibus Triumvirorum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudio antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem ætatem ſuperfuit: præter librum benedictorum: quæ interpretari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plauſu prolata. ^a Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos geſſit ſupra quæſturam. ^b De his autem tribus proximis Jurisconſultis hoc judicium ætas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuiſſe Caſcellio; Caſcellium Trebatio eloquentiorem; utroque vero doctiorem Offilium.

LXIX. DE Q. ÆLIO TUBERONE.

Q. Ælius Tuberus L. filius patricia gente, cui Ligarium ab ſe Cæſari accuſatum, jamque omnium opinione, atque ipſius etiam Cæſaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia ſua Cicero eripuit. Ex infelici hujus accuſationis exitu, ſe ad jurisprudentiam adjunxit: ſub Offilio præceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctiſſime ſcripſit: ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratiæ libris ſuis a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX. DE ALFENO VARO.

Alfenus Varus Cremonenſis omnium, vel hoc uno præſtantiſſimus, quod ſuam totam duxit a doctrina dignitatem. ^c Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta, mira magnitudine animi Romam conceſſit, inque Servii ſeſe diſciplinam tradidit; ex qua per inſignes virtutes, ac juris ſcientiam evaſit ad conſulatum, ac mortuus honore, ſumtuque publico fuit elatus. Libros reliquit Collectaneorum, & Digefforum, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorumque fragmenta legimus in Digeffis noſtris. Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinutio, triennio poſt Chriſtum natum.

LXXI. DE CAJO.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex eo Pomponii loco cenſet expungendum, tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit; tum quod Pomponius ibi decem præſinit: quibus, ſi aggregetur Cajus, non decem, ſed undecim evenient.

LXXII. DE AUFIDIO TUCCA, ET NAMUSA.

Aufidii duo, Tucca, & Namuſa magnam in libris noſtris præferunt au-

^a Macrobius lib. 2. Satur. cap. 6. Ficher. lib. 2. prælog. cap. 3. ^b De libro benedictorum. Menag. in annotation. jur. civ. ^c Horat. lib. 1. Satyr. 2. ubi Accron. Gell. lib. 6. cap. 5.

tus patuit ad Cæsaris amicitiam in Gallia: ubi ^a Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Cæsare, ut ei Tribuni militum stipendia, sine muneris labore, detulerit. Cæsar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompeji partibus traduceret ad suas; nullo tamen successu. Rerum potitus Cæsar Trebatium se admonentem, ut Senatui adfurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forensibus exemplis refertos, conscripsit, eidemque misit. Apud Augustum eo in honore habebatur, ut de gravissimis quibuscunque negotiis confuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac suafore codicillorum usus adprobavit. ^b Unde non mirum, si tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros composuit de jure civili haud paucos & de Religione novem: qui fortasse propter dicendi genus inconditum, rarius versabantur in manibus: non enim admodum eloquentiæ studuerat. Ingenio vero magis, quam Judicio valuit, utpote in definiendo præceps: ut se ostendit in quæstione illa; posset ne de furto, ante aditam hæreditatem commissio, hæres agere? in qua cum neminem id sensisse responderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Ælium auctores produxit.

LXVII. DE OFFILIO.

Trebatii fuit æqualis Offilius Servii auditor: cui Offilio Augusti familiaritas nullum honorem attulit: nam supra equestrem gradum non ascendit. Complexus est libris suis fundamenta juris civilis: nam princeps prætoris edictum diligenter concinnavit, & de jurisdictione scripsit, ac de vicissimis hæreditatum. Juris partiti & actionum libros edidit, & ad Atticum epistolas aliquot, forsan de quæstionibus juris. ^c

LXVIII. DE A. CASCELLIO.

Vixit eodem tempore A. Cascellius: qui ut scientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio; ^d utrumque tamen eloquentia præstitit. Vitam ad Augusti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque sub novo Romanorum servitio veterem libertatem: cujus duo se habere præsidia contra tyrannorum potentiam existimabat, senectutem scilicet, & orbitatem. Sunt enim filii obfides Principi paternæ voluntatis. Quapropter consulatus honorem oblatum ab Augusto recusavit: ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis assereret: aut, injustis honoribus gerendis, illi socium ad opprimendam Rempublicam se præ-

^a Ex lib. 7. epist. Cic. ad fam. lib. 4. ep. 2. ^b Instit. de codic. in princ. ^c leg. 55. § 1 ff. de legat. 3. l. 3. ff. de penul legat. l. quod nos 254. in fin. ff. de vero. sign. ^d De hoc Gell. lib. 2. cap. 16. Ammian. Marcell. lib. 46. 50. Valer. Max. lib. 6. cap. 1.

beret.

beret. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret; noluit formulas componere, quibus Triumvirorum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudium antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem ætatem ſuperfuit: præter librum benedictorum: quæ interpretari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plaufu prolata. ^a Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos geſſit ſupra quæſturam. ^b De his autem tribus proximis Jurisconſultis hoc judicium ætas ea tulit: nempe Trebatium peritiorum fuiſſe Caſcellio; Caſcellium Trebatio eloquentiorem; utroque vero doctiorem Offilium.

LXIX. DE Q. ÆLIO TUBERONE.

Q. Ælius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab ſe Cæſari accuſatum, jamque omnium opinione, atque ipſius etiam Cæſaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia ſua Cicero eripuit, Ex infelici hujus accuſationis exitu, ſe ad jurisprudentiam adjunxit ſub Offilio præceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctiſſime ſcripſit: ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratiæ libris ſuis a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX. DE ALFENO VARO.

Alfenus Varus Cremonenſis omnium, vel hoc uno præſtantiſſimus, quod ſuam totam duxit a doctrina dignitatem. ^c Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta, mira magnitudine animi Romam conceſſit, inque Servii ſeſe diſciplinam tradidit; ex qua per inſignes virtutes, ac juris ſcientiam evaſit ad conſulatum, ac mortuus honore, ſumtuque publico fuit elatus. Libros reliquit Collectaneorum, & Digefforum, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorumque fragmenta legimus in Digeffis noſtris. Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinutio, triennio poſt Chriſtum natum.

LXXI. DE CAJO.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex eo Pomponii loco cenſet expungendum, tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit; tum quod Pomponius ibi decem præſinit: quibus, ſi aggregetur Cajus, non decem, ſed undecim evenient.

LXXII. DE AUFIDIO TUCCA, ET NAMUSA.

Aufidii duo, Tucca, & Namuſa magnam in libris noſtris præferunt au-

^a Microb. lib. 2. Satyr. cap. 6. Ficher. lib. 2. præſig. cap. 3. ^b De libro benedictorum. Menag. in annotation. jur. civ. ^c Horat. lib. 1. Satyr. 2. ubi Acron. Gell. lib. 6. cap. 5.

toritatem. ^a Namusa vero plures jurisconsultorum libros digessit in centum quadraginta.

LXXIII. DE SECTARUM AUCTORIBUS, ET PRIMUM DE
ANTISTIO LABEONE.

Ad hos usque, uno quodam alveo, jurisprudentia fluxit: post autem discessit in rivos. Diducta est enim super pluribus juris articulis in oppositas sententias a duobus, contrariarum scholarum auctoribus, Antistio Labeone, & C. Attejo Capitone. Antistius Labeo, nobilissima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Cæsaris cæde socium habuit, ac mox in morte comitem. ^b Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fufum, ducesque Brutum, & Cassium voluntaria morte interemtis accepisset, audissetque suum ipsius nomen inter morientis Bruti suspiria sonuisse; turpe sibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato superesse. Itaque a servo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogaverat, est interfectus: cum civibus jurisprudentia, & fortitudine in tuenda patria libertate, atque amicis in conservanda fide plurimum profuisset. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum jurisprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit; sed amorem etiam ipsum libertatis: cujus amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, transierat. Ob hanc enim causam Labeo contumax habebatur, quod Augusto veteri libertate resisteret, neque adduci posset, ut servile illius ætatis ingenium susciperet. Hinc Horatius, ut assentaretur Augusto, temporibusque serviret, Labeonem in Satyris appellat ^c insanum. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non est ipse legere M. Lepidum; quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excusationem attulit; ^d nisi quod cuique homini suum sit judicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Augusto, nihil se mali promeritum respondit, si legeret in Senatum, quem Augustus Pontificem esse pateretur: nondum enim ausus fuerat Augustus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo responso Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Augustus frangeret, Attejum Capitonem studiorum illius æmulum, atque laudis obrectatorem, in Consulatus petitione prætulit Labeoni. Etsi non desint qui scribant Labeonem Consulem fuffectum, honorem accipere ab Octavio recusasse. ^e Quamobrem intra præturam se continuit, ac laude virtutis consulatum an-

^a l. 1. §. 7. ff. commod. l. 2. §. 6. ff. aqu. & aq. plu. arc. ^b App. lib. 4 de Bell. civil. ^c Lib. 1. saty. 3. Gell. lib. 13. c. 11. ^d Suet. in Aug. c. 54. ^e Dio. lib. 39. Tacit. ann. lib. 3. cap. 75. ^f Pomp. l. 2. ff. de orig. jur.

teivit.

teivit. Cum philosophiam, ceterasque ingenuas artes, ac præcipue dialecticam, & grammaticam impense didicisset, accepit a Trebatio jurisprudentiam: in qua meruit cum Servio Sulpicio conferri a Petronio Arbitro. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiscandis: quarum cognitione latentes legum sensus eruebat. Ac scientia, miroque acumine subblatus ingenii, longe sibi plus indulgit, quam superiores jurisconsulti. Nam extra veterum traditionum fines, evagatus, novis luminibus jus civile suffudit; tentavitque plura nondum aulâ prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinæ peculiaris jurisprudentiæ scholâ extiterit: quæ ab eo, veluti a capite, longa successione Procule, Nervæ filio, & Pegaso, & Cælio tradita, Proculianos peperit, & Pegasianos. Studia sua ita dispertiebat; ut sex menses in solitudinem se conscribendis libris conjiceret; sex vero alios publice se consulentibus præberet. Cum præter humanum, divini juris etiam esset peritissimus; duos Deorum ordines distinxit, malorum alterum, qui ærumnis hominum; alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a Stoica, & Platonica doctrina retulerat. ^a Tantæ fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum usu; illius exemplum omnes alios ad se traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, postquam iis usum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina; in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri post ejus mortem apparuerunt, appellati sunt posteriores: quibus multa, & abstrusa de vocabulorum originibus, & eorum significatione continebantur.

LXXIV. DE ATTEJO CAPITONE.

Ejus Æmulus, ac discors moribus, & doctrina fuit Attejus Capito; siquidem Labeo ingenii æstu, præter veterum traditiones vehebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione præceptorum antiquitati obstringebatur. Verum Labeo cum doctrinam sperneret veterum, priscam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur servitutem, ita ut literas potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidus assentandi artifex ab Augusto consulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam æmulo suo Labeoni haud exiguam pepererit. Augusto mortuo adulationem vertit ad Tiberium: quo in adulando tectior, eo callidissimo Principi gratior. Admiscebat enim suis assentionibus imitationem quandam pristinæ libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. ^b Cum enim Tiberius in reos ma-

^a Aug. lib. 2, de Civi. Dei c. 77. lib. 8, cap. 13. ^b Tacit. ann. lib. 3, in fin. cap. 75.

jestatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti usum fuderat: ipse, quasi non Principis blanditor, sed vindex priscae libertatis: *non esse*, inquit *Patribus auctoritatem eripiendam; neque juri illi esse remittendae eas injurias, quas Respublica, laeso principe, accepisset.* Ac non modo in rebus gravibus, verum etiam in levioribus quibusque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellet, verbum ab edicto suo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod sibi parum latinum videretur; Attejus minime opus esse respondit; novo enim verbo usuros cives, postquam Principi excidisset. ^a Quae responsione stomachatus Pomponius Grammaticus, ad Caesarem conversus: *imo*, inquit, *hominibus quidem Civitatem dare Caesar potes; verbis non potes.* Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Caesar, mortuo Maecenate, delegavit: ^b eundemque triennio, quam Tiberis inundarat coercendo flumini praefecit simul cum L. Arruntio. Quo in munere gravissimus fuit municipiis, & Colonis: quorum querelis auditis, abiecit consilium avertendorum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant: quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Consulatum gessit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum scribant in eo consulatu, sed pro Attejo Tacitus pugnat. Obiit sub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coss. Libros plures edidit collectaneorum: quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Augusti, Tiberiique inseruit. ^c Multa quoque de jure Pontificio scripsit, & de publicis judiciis commentarium, aliaque plura. ^d Gellio, Festo, Macrobio, Nonio, Frontino memorata

LXXV. DE NERVA PATRE, ET FILIO.

Nerva pater scholam suscepit Labeonis, eamque ingenio, & disputationibus dilatavit. Consul fuisse fertur sub Tiberio: ^e cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo secum Capreas fuerit deductus: ubi flagitiosae libidinis spectator proximus erat, & invitus, oppressaeque libertatis assiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. ^f Cumque angore animi, atque tristi desperatione haud obscure significaret grave aliquid in se ipsum consulere; Tiberius, quamvis causae noscendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abstertere a morte, quam obstinaverat. Maluit enim ille honestum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius

^a Dio, lib. 57. ^b Tacit. lib. 1. ann. cap. 76. in fin. & c. 79. ^c Gell. l. 2. c. 24. lib. 4. c. 14. ^d Gell. l. 10. cap. 6. Festus in verb. mundus. ^e Tacit. l. 4. annal. 58. ^f Tacit. annal. l. 6. c. 26.

declinare non poterat sine periculo : vitam sibi ademit, quæ vel ignominiose tradenda erat, si Tyranno carus esse cupiebat ; vel illius crudelitate deponenda, si placere studuisset bonis. Itaque abstinencia cibi semetipsum absumsit : eoque facto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno ætatis decimo septimo sese publice consulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. ^a Libros edidit de usucapionibus, & alios responforum, quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminerunt. ^b Ex hoc prognatum ferunt Nervam Imperatorem.

LXXVI. DE PROCULO.

Nervæ patris disciplinam excepit Licinius Proculus : de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etsi levi conjectura, eum esse putarunt, qui sub Othone prætorio præfuit. ^c Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem est affecutus : ita ut extincto Labeonis nomine, schola illius, quæ per Nervam ad Proculum pervenerat, Proculianorum appellaretur.

LXXVII. DE PEGASO.

Squam hic sectam tradidit Pegaso : quem Juvenalis obscuro loco natum innuit, propriaque virtute summos honores adeptum. ^d Nam sub Vespasiano præfectus urbi fuit, deinde Consul cum Pusione. Quo in magistratu se auctore conditum est S. C. de retinenda per hæredem quarta ex singulis rebus per fideicommissum relictis, exemplo Falcidix : quod Pegasianum est appellatum.

LXXVIII. DE CELSO PATRE.

Ab hoc Proculiana disciplina transiit in Juventium Celsum patrem, indeque ad filium. Pater initæ conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum frustra negaret, astu, & simulatione poenam effugit. ^e Promisit enim clam inquisitum se, criminisque conscios delaturum, si sibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipse aliud ex alio nectens, rem ad Domitiani mortem extraxit, seque ac socios periculo exemit. Apud Trajanum in magna æstimatione fuit. Prætor creatus Licinium nepotem, ^f qui ambitus, & repetundarum reis facultatem teltium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit ; ut accensis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

^a Paul. l. penult. ff. in quibus causis pign. vel hypoth. ^b l. 47. ff. de acquir. poss. l. 2. ff. de his qui notant. in sen. l. 3. ff. de usus. & alibi. ^c Tacit. l. 1. hist. cap. 46. ^d Satyr. 4. ^e Dio l. 67. ^f Plin. lib. 6. epist. 5.

LXXIX. DE CELSO FILIO.

Hunc excepit Celsus filius, qui adolescentis nomine in ~~fortis~~ juris a Patre distinguitur. Consul suffectus primo, deinde ordinarius fuit sub Adriano: ^a qui ejus consilio est usus inter jurisconsultos cereros, quos, adprobante Senatu, sibi adjungere consueverat. In Romano marmore invenimus Celsum, qui Promagister Scrinii libellorum sub Antonino fuit. Præter libros triginta novem digestorum, reliquit etiam aliquos de usufru-
pionibus: quibus in libris crebra mentio est Patris.

LXXX. DE NERATIO PRISCO.

Neratius Priscus Labeonis Scholam per Celsum patrem postremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid sibi contigisset. ^b Quam Neratio spem abstulit Adrianus, forsân favore Plotinæ: ut sat noster habuerit ab Adriano in consilium adhiberi. Consul fuit, ut creditur, sub M. Aurelio.

LXXXI. DE MASURIO SABINO.

Postquam totam jam Scholam Labeonis percurramus, remeabimus ad Attejum Capitonem: cui successit Masurius Sabinus obscuro loco, tenuibusque facultatibus, quem diu aluit auditorum pietas, & liberalitas. Ad equestrem ordinem, sua tantum virtute, nullis meritis majorum, quinquagenarius ascendit. Is cum parum lucri colligeret et studiis, novum tamen honorem Jurisprudentiæ peperit. Primus enim ab Augusto, deinde ab Tiberio publicam accepit auctoritatem respondendi de jure: cum antea non e Principum auctoritate arcefferetur munus respondendi; sed e privatorum arbitrio, ac populari opinione susciperetur. Ab eo igitur tempore quo necesse fuit, hoc a Principe impetrari, responsa iudicibus offerenda scriptis mandari, obsignarique consueverunt. Quod institutum ex Principis auctoritate respondendi, gratia deinde, atque ambitione corruptum, neglexit Adrianus: qui non petendum id munus respondit, sed præstandum. Hoc est non ex Principis concessione, sed ex propriis doctrinæ meritis expromendum. Auctoritatem enim respondendi princeps, uti usu venit, tribuere potest vel indocto; respondere vero recte nemini, nisi docto liceat. Ex hujus nomine totam Jurisprudentiam Persius notavit eo versu.

Excepto si quid Masuri rubrica notavit.

Is Coccejum Nervam akerius factionis principem habuit æmulum.

^a Spart. in *ÆL*, Adrian. ^b Spart. in *ÆL*, Adrian.

LXXXII.

LXXXII. DE C. CASSIO LONGINO.

C. Cassius Longinus materna e stirpe jurisprudentiam; at a vindice libertatis gente constantiam simul, & judicandi severitatem retulit. ^a Natus est enim Tuberonis filia, Serv. Sulpicii nepte: Majores vero paterni generis habuit inclitum illum Cæsaris interfectorem Cajum Cassium, & L. Cassium prætorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta severitas excubabat, ut reorum scopulus diceretur. Hos Cassius noster adeo expressit integros, ut Jurisprudentiam generis materni, & paterni virtutem, præclaris maximisque rebus gerendis, dicendisque gravissimis sententiis, haud impari laude, reddiderit. Consul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Cæsaris. Sequenti anno de redigendis in fiscum Sejani bonis, toto assentiente Senatu, vehementissime differuit. Similitudine nominis in capitis discrimen fuit adductus, eum Caligula ad necem deposcente; quod responsum a Fortuna Antiæ accepisset, ut caveret a Cassio: id autem pertinebat ad Chæream Cassium, cujus manu occubuit. Syriz præfecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judæorum stolam summis sumtibus, & magnificentia elaboratam, quæ prius a Romanis adservabatur, & Judæis poscentibus ad Sacrificiorum usum promebatur, quamque Tiberius in Judæorum potestatem retulerat: Cassius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit custodiam. Quæ causa Judæis fuit legationis mittendæ ad Claudium. Quamvis doctrinæ magis, quam bellis vacaret; præclaræ tamen disciplinæ studiosissimus fuit. Meherdatem deducere jussus, metuens ne cunctando languescerent barbarorum animi; neve perfidia mutarentur, a quibus Meherdates in Regem postulabatur; prælii committendi, urgendæque rei auctor erat. Sed id consilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbaro. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, postea infelicitè, imparibusque copiis pugnans in hostium potestatem est reductus. ^b Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum, auctoritate sua, compescuit: auctorque fuit dividendorum dierum in Sacros, & negotiosos; ne annus totus supplicationibus traduceretur, si pro Romanorum felicitate, Diis agerentur gratiæ, quantæ deberentur. Compescendæ Puteolanæ seditioni a Senatu datus invitis, propter nimiam severitatem ipsemet postulavit, ut negotium alteri mandaretur. Pedanio Secundo præfecto urbis fervili manu obtruncato, multitudo servorum, quorum tueri dominum intererat, poenas dare cogebatur: Sed quia hinc plebs pro aliquorum innocentia; illinc Senatus

^a De hoc Sueton. in Calig. c. 55. Dio l. 19. in fin. Tacit. l. 26. ann. c. 7, & 9. Sueton. in Neron. c. 35. & Tacit. lib. 5. 3. & 14. annal. & lib. 12. ^b Tacit. 12. ann.

pro dominorum securitate certabat; Cassius in medium progressus demonstravit facinorale, ac tam difficile sine omnium, aut dolo, aut culpa explicari nequisse: cunctisque persuasit singulorum servorum conscientiam fuisse criminofam. Neronis crudelitate in exilium est actus: quod majorum imaginibus interposuisset illam Caj Cassii, qui in Cæsarem conjuraverat, cum ea inscriptione: *Duci partium*. Verum obiit tandem in urbe a Vespasiano revocatus. Ingenii certamen exercuit cum Proculo: Cassius enim tanta æstimatione ferebatur inter discipulos Capitonis, sive inter Sabinianos; ut schola illa tota deinceps Cassianorum appellaretur.

LXXXIII. DE CAJO ITERUM.

Fuit & Cajus alius ex equestri ordine sub Antonino: ^a cui ab aliquibus adscribitur quidquid Caji nomine in libris juris occurrit. Hunc Menagius ^b in dissertatione sua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem prænomine distinguit a Cajo Cassio Longino: ad quem pertinere ait verba ista Cujacii: ^c *Fuit hic auctor grammaticis familiaris, propter bonarum literarum, & Homeri potissimum tractandi, quæ in eo fuit, peritiam summam*. Scripsit autem recentior ille quisquis fuerit institutiones: unde suas magnam partem depromsit Justinianus, ut merito illum *Cajum nostrum* appellet, ^d non quod eum inter ætatis suæ viventes jurisconsultos ministrum haberet. De hoc doctissime Aleander in suis ad *Cajum* commentariis. ^e

LXXXIV. DE COELIO SABINO.

Coelius Sabinus e Cassii Longini disciplina profectus, magnæ fuit apud Vespasianum auctoritatis. ^f Honoris causa in duos menses, nempe Quintilem, ac Sextilem, consulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem sub Vitellio quoque retinuit. Librum scripsisse fertur *ad edictum Ædilium Curulium*, unde multæ sententiæ illius in rebus venalibus obtinuerunt. ^g Ab hoc Sabinianorum appellatio processit: quamvis eam Pancirolus deducat a Masurio Sabino.

LXXXV. DE PRISCO JAVOLENO.

Coelii schola migravit ad Priscum Javolenum, cui mentis levitas auctoritatem in jurisprudentia non imminuit. Habebatur enim parum sanus, quod Passenio Poëtæ recitanti elegos ad verba hæc: *Prisce jubes?* improviso responderit: *Priscus Javolenus non jubeo*: ^h unde repente risus obortus. Non tamen de jure acute minus, recteque respondit: neque suis consiliis in legibus condendis minus profuit. ⁱ Antonino Pio, sub quo vixit,

^a Pancirol. *de clar. interpr. lib. 1. cap. 28.* ^b In *Amænat. jur. civil.* ^c *Lib. 11. obs. cap. 38.* ^d Cujac. *in præm. institut.* ^e *l. 8. §. ff. ad S. C. Orpit.* ^f Tacit. *l. 2. hist.* ^g Gell. *lib. 7. cap. 4.* ^h Plin. *l. 6. epist. 25.* ⁱ Capitolin. in Antonin. Pio.

ac Syriæ præfuit, teste Juliano. ^a Scripsit libros ex Cassio quindecim, & libros decem ex posterioribus Labeonis, & epistolas ad Plautium, qui magnus & ipse fuit jurisconsultus. Auditores habuit Javolenus plures, inter quos Tuscianum, & Valentem, & omnium præstantissimum Julianum: in quo sectarum dissidia quieverunt: quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur. ^b

LXXXVI. DE SALVIO JULIANO, ET TARRUNTENO.

Is non minus animi, quam corporis prole fuit insignis. Avus etenim fuisse ab Eutropio; proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris: qui & ipse jurisprudentiæ laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor ipsum Imperatorem Julianum edicti perpetui compositorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem errorem Victor etiam Grotio *in sparsis floribus* offudit. ^c Cognomen Salvius habuit Severi, patria Mediolanensis, illustri genere. Magnam vero sapientiæ laudem acquisivit sub Adriano: cui familiarissimus fuit, cujusque jussu ex veteribus, novisque abs se commissis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digessit edictum perpetuum; scripsitque libros, quos digestorum appellavit: nempe, ut Cujacius interpretatur, *edictorum digestorum*. ^d Prætor fuit, & sub Antonino Pio Consul cum Torquato: ac (sitacentibus fastis consularibus fas est credere Spartiano) Consul factus est iterum sub Marco Philosopho cum Pisone, Quibus in magistratibus, exemplo Javoleni præceptoris sui, proprios servos vindicta liberabat, eandemque sententiam aliis prætoribus suadebat. ^e Hujus est præclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorificentissime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi usque imperium extendant: eumque arbitrantur eundem esse, qui cum Paterno etiam jurisconsulto particeps conjurationis fuit; quique simul cum Paterno, jussu Principis, vitam amisit. ^f Paternus autem, qui Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit militarium quatuor: quorum in digestis aliquot monumenta supersunt.

LXXXVII. DE DOMITIO LABEONE.

Floruit sub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditis iniecit; sui ne, ^g an superioris Labeonis libri significentur in Digestis.

LXXXVIII. DE T. ARISTONE.

Titus Aristo non modo fons publici, privatiq; juris, verum etiam

^a l. *an apud se ff. de manumiss. vind.* ^b *Comm. jur. civil. lib. 5. cap. 25. l. 1. §. 1. quothar. 14. ad leg. alcid.* ^c *Ad l. 2. de orig. jur.* ^d *Ad Julian. in princ.* ^e l. *apud se ff. de man. vind.* ^f *Lamprid. in Commod. Dio in Commod. lib. 72.* ^g l. 27. ff. *que resp. fac. poss.*

omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a ^a Plinio fuisse traditur: conceptaque animo sapientiam laudabilibus factis explicasse; ut nihil aut nos ad Plinii testimonium; aut Plinius ipse ad majorem hominis laudem possit adjungere.

LXXXIX. DE ARRIANO.

Arrianus initio Senator, deinde secessit in otium literarium; atque ad hunc missæ creduntur epistolæ a Plinio ad Arrianum scriptæ. Librum edidit de interdictis, & de re militari.

XC. DE SEXTO CÆCILIO AFRICANO.

Sextus Cæcilius Africanus, Juliani discipulus, tantum præceptori suo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tanquam Apollo ex tripode, oracula fuisse. Omnia enim fere de Juliani sententia summa fide pronunciat per verba: *ait, existimavit, negavit, putavit, inquit, respondit, placet, notat.* Adeo sapientiæ gloriam doctori suo non invidebat vir alioqui divini, humanique juris peritissimus. Siquidem Cæcilius ille fuisse creditur, quem Gellius ^b adversus Favorinum philosophum decemvirale jus propugnantem inducit; vixitque sub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii dissertatio. Ego nihil certi statuo: & quoad aliud mihi illucescat Cujacium sequor. ^c

XCI. DE SEXTO POMPONIO.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquissima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legu 2. ff. de origine juris*: In qua non raro scriptoris diligentia ne dicam, an historiarum cognitio desideratur? ut non mirum, si ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui jurisprudentiæ inter Jurisconsultos non descripserit; facile crediderim, aut ejus legis auctorem non esse Pomponium, aut ante Papinianum vixisse, Adriani putæ ætate: quamvis a Lampridio scriptore non diligentissimo sub Alexandro ponatur, si locus est integer: nam si Salmasii lectionem, & restitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio descriptum. Expungitur etiam inde a Casaubono, auctoritate veterum codicum, ex regia bibliotheca.

XCII. DE JUNIO MAURICIANO, ET ÆLIO MARCIANO.

Junius Mauricianus sub Antonino Pio vixit, & Ælius Marcianus, qui Bæticam Proconsul administravit. ^d Præter alios libros scripsit institutiones, unde multa Justinianus transtulit in suas.

^a Lib. 1. *epist.* 22. ^b Lib. 20. *c. 1.* ^c In *princip. comment. ad African.* ^d l. 1. *ff. aug. 57. ff. de leg. 2.*

XCIII. DE ULPIO MARCELLO, MECIANO, SATURNINO.

Eadem ætate floruit Ulpus Marcellus, qui a consiliis fuit Antonino Pio, ut existimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Volusius Mecianus auctor ^a Volusiani S. C. qui summis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui prætor fuit, ^b quique cum seorsum sæpe sentiret ab aliis, causam præbuit nostratibus interpretibus, ut homines sui ingenii Saturninos appellent. ^c

XCIV. DE TERTULLIANO.

Vixit autem sub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sacer Scriptor; quamvis Cujacium ^d auctorem habeam, qui propter multa jurisprudentiæ semina in Sacri scriptoris libris collucentia, eundem esse censet; nihil ego tamen certi affirmare ausim; dissentiente præsertim, non levibus ex causis, Hugone Grotio. ^e De hoc latius agit Menægius in *amanicibus juris civilis*.

XCV. DE PAPHRIO JUSTO, & ALIIS.

Ad eandem ætatem refertur Papyrius Justus, & Messius Rusticus, & Callistratus, & Tryphoninus, qui e Juliani schola profectus creditur, quique sub Caracalla Syriæ præfuit; & Arius Menander, qui tot Severi Principis erat negotiis implicatus, ut excusationem a tutela meruerit. ^f

XCVI. DE FABIO SABINO.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paulo, Pomponio scripti sunt libri, qui ad Sabinum nuncupantur, ab Æliogabalo capite damnatus, vitam servavit per Centurionem: qui cum surdus esset, & aliter mandata exceperet, eum urbe pellendum censuit.

XCVII. DE FABIO SABINO F.

Hujus filius Fabius Sabinus J. C. quem Alexander in consilium adhibuit; ea constantia, & vitæ integritate fuit, ut ætatis suæ Cato diceretur: s eo fortasse admirabilior, quod priscam illius virtutem in corruptissima ætate retinuit. Sed his jam percursis, ad celebriores ejusdem temporis jurisconsultos, a nobis e turba, honoris gratia, sevocatos, veniamus.

XCVIII. DE CERBIDIO SCÆVOLA.

Eos ætate præcessit ^h Cerbidiu Scævola; cui laudem summam non propria tantum, sed & discipulorum dignitas peperit: quorum in numero fuisse traditur Severus, postea Imperator, & Papinianus, & Paullus, a quo

^a L. antepenult. ff. ad l. Jul. de vi p. l. divi xy. ff. de jur. patro. ^b L. 1 ff. de Senator. ^c DD. in l. 1. de Senat. Bal. in l. 1. rub. 3. C. de Sacros. Eccles. ^d Obs. 7. c. 1. ^e In epist. a Tit. cap. 3. ^f L. verum 2. §. in sacro. ff. de minor. ^g Lamprid. in Alex. ^h De Scævola vide, Fabrot, in Cujac. parat. ff. pupils. heredit.

ideo *Scævola noster* appellatur: ^a ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum, Coryphæus a Modestino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio, prudentissimus. ^b Ejus consilio in legibus, deoretisque condendis M. Antoninus philosophus plurimum juvabatur. Nihil hujus responsis gravius; nihil priscæ sanctitati similis; nihil denique propius ad causæ veritatem: cum ex ipsius facti recessibus, quo ingenio penetrabat, responsorum suorum vim, & rationem extulerit: unde solenne illud apud Scævola, *secundum ea, quæ proponerentur*. Peritis enim, illucescente facto, jus confestim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus scripta sunt*. Ejus schola Senatum quodammodo jurisconsultorum aperuit, fuditque clariore jurisprudentiæ procures. ^c Atque inter ceteros Paulum, Triphoninum, & qui antiquitatem universam doctrina, & gloria superavit; posteritatem vero ejusdem spe gradus exuit, Papinianum; cujus vix unquam nomen a Principibus absque laude profertur, quemque jurisconsulti ejus æquales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint studiorum socium, tamen verebantur ut Magistrum. Nec enim prorsus erravit Lampridius, qui eos Papiniani discipulos facit: nam si non ætate, voluntate tamen fuerunt, & cultu.

XCIX. DE PAPINIANO.

Papiniani clarior fuit vita, quam felicior: exitum enim habuit, qualem sub Tyranno fortissimi quique nanciscuntur. ^d Hostilii Papiniani, atque Eugenix Gracilis filius fuit. Ætate, ac gloria procedens munus subiit procuratoris Fisci. Præfecto prætorio adsedit. Septimio Severo, non solum affinitate per secundam uxorem, sed societate quoque studiorum, ac vitæ gratus adeo fuit, ut ab illo statim post susceptum imperium prætorio præfectus fuerit: qui summus erat, secundum Principem gradus: ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit. Quam ei fidem Papinianus capite suo persolvit. Etenim, dissidentibus inter se mutuis odiis, Geta, & Caracalla; ille nullam curam prætermisit, quo animos eorum componeret. Qua caritate offensus Caracalla: quia hostis loco habebatur ab eo, quicumque fratri non esset infestus; Papinianum, vel Getæ necem prohibentem; vel parricidium excusare detrectantem; vel nolentem Imperatori orationem componere ad facinus apud populum diluendum, suis militibus occidendum tradidit. Feruntur autem hæ voces summæ constantiæ indices a morituro Papiniano editæ: nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile, inquit, parricidium excusari posse, quam fieri*. Atque

^a Vid. Cujac. in recitat. solenn. in respons. Cerebid. Scævola. ^b L. scire oportet §. aliud ff. de excusat. tutor. l. 3. Cod. Theod. de testam. ^c Cujac. ad Papinian. in princ. ^d Spartian. in Caracall. Dio lib. 77. & 78.

instan-

instante Imperatore, ut populo persuaderet Getam propter sua scelera merito interentum, respondit: *Aliud est parricidium accusare innocentem occisum.* Atque supplicio proximus vates etiam fuit posterioris facinoris a Macrino suscepti: qui cum præfectus prætorio esset, Antoninum Papinianum occisorem imperio spoliavit, & vita. Stultissimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui sibi esset successurus, si proculcatam in se præfecturam relinqueret inultam. Cum autem audisset Caracalla Papinianum bipenni fuisse obtruncatum, carnificem increpuit, quod suum jussu gladio non fuisset executus. Tradit Socinus urnam argenteam ætate sua Romæ repertam a rustico cum hac inscriptione: *Æmili Papiniani J. C. & Præfecti Prætorio requiescunt hic ossa, cui infelix Pater, & Mater sacrum fecerunt mortuo anno sua ætatis tricesimo sexto.* Erat & alia inscriptio: *Æmilio Papiniano Præfecto Prætor. J. C. qui vixit annos triginta sex M. quatuor, D. decem Papinianus Hostilius, Eugenia Gracili turbato ordine in senio bene parentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero est, quod latro comprehensus respondisse fertur Papiniano eum interroganti, cur latrocinium fecisset? nam ad hæc latro retulit: *& tu cur Præfectus es?* ^a Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas, ut nunquam ab Imperatoribus, nisi honorificentissime appelletur: inque variantibus J. C. sententiis, ea præferretur, a qua steterat Papinianus: cum quo semper ipsa veritas habitare censebatur. Et cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipse ad nullius unquam auctoritatem excurrit: ut quot responsa, totidem reddidisse oracula videatur. Hinc illa de summo J. C. crebra, & plena honoris elogia: nimirum, *Asylum juris, & legalis doctrina Thesaurus.* ^b Hinc tertio anno auditores juris sese libris Papiniani tradebant, & Papinianistæ dicebantur; eoque anno ineunte Papiniano festum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noster; aliud Papinianus præcipit. Eundemque locum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paullus in Divino. Maximum sane jurisprudentiæ incrementum, & vir prisca Reipublicæ temporibus dignus, qui Romanam justitiam scriptis docuit, & sui ipsius capitis pernicie. Quod ingenium suis omnibus in responsis, totoque genere orationis elucet. Inest enim in eo præter elegantiam, & candorem latinitatis omnibus Jurisconsultis familiarem, gravitas talis; ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Catonianam nos constantiam Principis jurisconsultorum, in scenam ad popularem admirationem adduximus, Vernacularum Tragoediarum quarta, quæ inscribitur *Papinianus.*

^a Dio, lib. 76. ^b Cojac. in Papia, in præf.

C. DE DOMITIO ULPIANO.

Hunc sequitur Domitius Ulpianus Syrus, qui prætoribus primo; deinde ipsi Papiniano præfecto prætorio adfedit. ^a Verum per Helio-gabalum ob invisam propudiosæ libidini probitatem a publicis muneribus jam ejectus, postea redditus Reipublicæ fuit, & Magister scrinii assumptus ab Alexandro Severo: cujus Imperium regebatur, Ulpiani consilio, quem repugnante primum, deinde laudante Mammæa matre pro tutore adhibuit; ^b eumque dilexit præ ceteris Jurisconsultis, quos advocare in consilium consueverat, quosque veluti Pythiam consulebat, antequam grave aliquid aggrediretur. ^c Horum sapientiæ tribuenda est moderatio illa Severi super fisci negotiis, conditarumque ab eo constitutionum lenitas, atque æquitas. Cum neminem ad se solum Alexander admitteret, tum ne cui nimiam apud populum potentiam pareret favore suo, tum ne invidiam fereret inter amicos; unum tamen excepit Ulpianum, quem, semotis arbitris, ad se introduci permisit. Nam præter prudentiam, erudito ejus colloquio maxime capiebatur. Præfectus prætorio creatus ab eodem Principe Ulpianus adeo adversas habuit militum voluntates, ut ab iis etiam ad necem peteretur: a qua illum sæpe Imperator, & aliquando, objecta etiam summa purpura, eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, nescias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obstiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam suam apud Principem direxit adversus Christianos: a quibus benevolum Imperatoris animum, seminibus etiam nostræ religionis, imitatione Mammææ matris, imbutum, detorsit: mitissimumque Principem, collectis omnibus Imperatorum constitutionibus in Christianos conditis, in eos, exemplo superiorum Principum, incitabat. Scribendi genere usus est leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo desideretur. Mira est ejus proprietas verborum: quorum adeo erat religiosus, curiosusque investigator; ut Theodorus Cynulcus apud Athenarum superstitionem hominis, & inutilem subtilitatem fastidierit. Unde spinarum collector appellabatur. Molestiam enim familiaribus objiciebat crebris quæstiunculis de singulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujusque cibi appellatione percurreretur, extaret ne alicubi verbum, an non extaret, *καὶ τί καὶ* ^d fuit appellatus: quamvis Casauboni sententia hic alius sit ab Ulpiano Jurisconsulto. Vicit tandem auctoritatem hominis, & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interiit.

^a l. 1. ff. de consib. Lamprid. in Sever. c. 26. ^b Lamprid. in Alex. ^c Lamprid. in Alex. Sever. ^d A. Simadv. in Ath. cap. 7.

CI. DE JULIO PAULLO.

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paullum Patavinum. ^a Is cum se causis defendendis exercuisset, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuisset assessor, scrinii memoriae magister creatus fuit, & postremo praefectus praetorio: ^b ita ut Ulpianum disciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit; styli tamen gravitate superarit, & numero librorum, quo vicit ceteros: cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano dissimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remissior est, & pronior ad aequitatem; Paullus vero severior & religiosior juris.

CII. DE HERENNIO MODESTINO.

Herennius Modestinus Ulpianum habuit magistrum, a quo studiosus suus appellatur. Eundemque Ulpianum saepe consuluit, etiam absens, cum Dalmatiam pro Consule administraret. ^c Graecarum fuit, ac latinarum literarum cum primis doctus, pollensque in utraque scribendi facultate, librumque de excusationibus graece conscripsit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo non contemnenda auctoritatis J. C. appellatur. Maximus vero junior eum sibi juris peritum, & magistrum adhibuit, ut refert Capitolinus. ^d

CIII. DE ALIIS GENERATIM.

Atque hunc postremam jurisprudentiae vocem appellare licebit: quo sublato hujus doctrinae oracula conticuere, ac superstitionibus rivis, juris exaerare fontes. Hermogenianus enim, qui sub Constantino claruisse fertur, de quo Menagius quaerit in amoenitatibus juris civilis, ^e aliique obscurioris nominis, nihil prodidere novi: sed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, remissoque prisco illo, & gravissimo instituto respondendi, tantum docendo juri civili scholas aperuerunt. Fuerunt sane plurimi, aut Modestini, aut Ulpiani aequales, iidemque Papiniani discipuli; sed minus celebres: quorum cognitio repeti potest ex eorum libris, qui peculiare tractationes de Jurisconsultorum historia conscripserunt. Nos etenim, omissis iis, quae tantum curiositatem explere possint, ea suggerenda duximus, quae initia juris illustrare, atque utilitatem, opemque praebere possint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Jurisconsultorum historiam persequemur, postquam expetierimus Justinianeam juris civilis collectionem: ad quam ut accedamus, aperienda sunt fundamenta ejus potestatis, qua usi Principes iussa sua partem

^a I. quasi §. cum vir. ff. de legat. 3. l. i. c. ff. de reb. cred. ^b Ael. Spart. in Nigro. ^c l. 52. §. si quis, ff. de jur. ^d in Maximin. junior. ^e cap. 12.

fecerunt juris civilis. Quæ ut a suis naturalibus initiis deducamus, plura evolvenda sunt de Principum Imperio, ejusque vires expendendæ, progressioque vestiganda: ut nosse possimus, quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit ea potestas & quousque pervenerit. Quoniam vero nihil certi exploratque comprehendere possumus, nisi quod hauriamus de fonte naturæ; ideo tantisper a matre veritatis philosophia facem illam arripiam, qua per tenebrosos iter & opinionibus obfessum libere percurram ad ea primordia, unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc scriptis suis imperii fundamenta jecerunt e Jurisconsultis recentioribus, non tam abstrusas naturæ notiones, quam auctoritates, & opiniones pro certis firmisque principiis tradiderunt: & quæ consequentia esse debuissent, pro antecedentibus acceperunt: ut non aliam firmitatem ea, quæ proponunt, habeant, nisi studiosorum fidem atque consensum; ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV. DE ROMANO IMPERATORE.

Humanæ naturæ vitium, dum innascitur anima corpori, e parentum culpa susceptum, ad omnem effunditur posteritatem. Eodem vitio elata cupiditas nostras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit excluditque rationem: qua depressa cupiditas impotenter dominatur, suumque jus viribus metitur: ut eousque imperium extendat, quo ad vires cujusque perveniunt. Cum enim cupiditate, non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis, quæ illi dominium rerum addicunt, qui vim ad capiendum, & retinendum idoneam habet a natura tributam. Unde, seclusa ratione, quæ rerum inæqualitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturæ, quæ constituit juris æqualitatem, eamque dirimit, atque distinguit potentia singulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujusque sint propria, quæ suæ cuique vires attraxerunt. At quoniam æqualitas, dum omnes omnia sibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas cædes; hinc metus intestinæ discordiæ, atque pericula externæ potentiæ, revocarunt velut ab exilio rationem; quæ veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad securitatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura sua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicæ potentiæ ad univerforum tranquillitatem intentæ summiserunt, foederaque percusserunt, inieruntque pacta, quorum in fidem, atque tutelam, instituta societate vitæ, se suæque omnia tradiderunt, eique societati regendæ præfecerunt Imperium, sive vim summam undique contractam, animis omnium atque corporibus dominantem. Itaque servitute securitatem emerunt,

tunt, & parere legibus duriter, quam propriis cupiditatibus obsequi cum periculo maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur, naturali scilicet, & civili. Prior statum corruptum hominum, liberum, & solitarium comitatur. Posterior vero eorundem societatem, vitæque communionem consequitur, quam Civitatem appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili subiectis, Civitas coalescit. Cum vero istæ dissiliunt, seque homo refert ad naturalis potentiae statum, discordia erumpit, civitasque dissolvitur. Quia sublato statu inæqualitatis rerum, atque pacis; homines redeunt ad juris æqualitatem, cujus obtinendæ causa bellum inter eos exoritur. Civilis autem facultas, quæ nascitur a multitudine, minime tamen potest seorsum a persona publica residere, neque in singulos dissipari: hac enim ratione jus quisque repeteret suum: sed in personam aliquam transfundenda est, quæ multitudinem ipsam referat, qualis est coetus plurium, vel paucorum, vel communis ab uno administrata voluntas, ex qua existit Princeps, in quem pro cujusque civitatis legibus, vel potestas universa multitudinis, vel portio transfertur illius. An autem potestas omnis popularis, an tantum portio transierit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quæ potestas aliunde accessit, quam ex populi voluntate, non e civili facultate, societatisque jure manavit; sed a facultate naturali, & militari vi a Principe explicata: per quam vim exolvebat sese jure illo, cui tuendo fuerat assumptus, quoque alios in civili statu continebat. Quamvis autem Princeps injuste fines civilis facultatis excefferit, fidemque postposuerit publici foederis, privataque uteretur naturæ facultate, quam in commune deposuisse oportebat; justum tamen erat cives obtemperare Principi: cum alia ratio tranquillitatis publicæ nulla pateret. Nam si Principis vim majori vi coercere voluissent, hortarique singulos ad repetendam e Principis manu suam cujusque facultatem; res rediisset ad corruptum naturæ statum, omnium pessimum: nempe ad internecionem, atque discordiam, quo revolvimur, quoties obsistimus facultati publice traditæ: cui dissolvendæ, sine rerum perturbatione, minime sufficimus. Sed jam ipsius Imperii Romani ortum, atque statum contemplemur, & explicemus. Libertatem inditam ferociae animorum, quam, pulsas Regibus, repeterant Romani, non negligentia, neque voluntate; sed nimio potius ejus retinendæ, ac dilatandæ studio amiserunt. Etenim plebei metuentes potentiam patriciorum, quos insidiari publicæ libertati suspicabantur, variis contentionibus, majorum omnium magistratuum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis consilio, & auctoritate antecirent;

numerotamen, & viribus vincebantur: attritaque potentia Senatus, victoque consilio meliorum publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero coeca, & præceps majora semper impetrando, adeo insolenscebat, ut cum plus in dies libidini suæ permitteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem dissoluta prisca illa temperie civitatis, majorum instituta sensum dilabebantur, & plebs inconsulta in potestatem decidit calidiorum, & potentiorum, qui ejus cupiditati astu, audaciaque sua velificabantur. Et quoniam studia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diversitate dividebantur; multitudo discessit in factiones: quarum singula suos sibi Duces, & Principes constituentes, in certamen venerunt; & victrix factio semetipsam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis, in potestatem deduxit illius, cujus consilio, atque imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam postea militari metu continuit. Itaque plebs contrariæ factionis opprimendæ studio ab eo fuit oppressa, per quem alios opprimere conabatur, Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac simul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicæ vivebat in animis: neque militia, neque populus parere poterat uni, nisi falsa libertatis opinione duceretur. Unde mansit sub Principe mendax imago libertatis in exteriori Senatus majestate, ac priscis, splendidisque magistratuum nominibus impressa. Trifariam autem res Romana sub Imperatore dispertiebatur: in Senatum, militiam, & plebem. His præerat Princeps, qui tum securus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis potestatem æquabiliter dirimeret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, justaque rerum potestas magistratibus continebatur; Princeps, ut offensionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, præcipiebat sibi magistratus majores: quo auspiciato agere, & more majorum, justaque sua populo, auctoritate legitima, comprobaret. Unde imperia Principum, non certæ personæ jussa; sed plurium magistratuum auctoritates reputabantur.

CV. DE VARIIS MUNERIBUS IMPERATORIS.

Erat itaque Romanus Imperator plurium, atque summorum complexio magistratuum, cumulusque variarum potestatum in militiæ Principem, in cujus unius persona veteris Reipublicæ vis, atque majestas per cumulas magistratuum potestates exprimebatur. Etenim, per speciem constituendæ Reipublicæ bellis quassatæ, ac dissolutæ civilibus, Triumviri Octavius, Antonius, Lepidus potiti sunt rerum: atque initio Triumviratum ad quinquennium susceperunt, nullo invidioso nomine novæ dignita-

tis

ris affluunt. Deinde in aliud quinquennium imperium sibi prorogarunt. Tandem, oppresso Lepido, Antonioque devicto, summa Reipublicæ ad Octavianum devenit. Is autem, ut invidiæ pericula vitaret, sibi ad decennium suscipiebat imperium, denis annis tota vita prorogatum: ne aut abstulisse libertatem populo videretur, aut eidem spem unquam adimeret recipiendæ pristinæ potestatis; quam non abjecisse, sed ad tempus deposuisse in unius manu sibi videbatur. Et quamvis Dictatorem egisset Octavius; nunquam tamen formidabile jam Dictatoris nomen admisit: ut appellatione sublata, odium removeret, contentus Imperatoris nomine longe mitiori; quo re bene gesta Duces a militibus non solum in libera Republica; sed etiam sub Principibus, ob honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legimus semel, bis, ter, quater, quinque Imperatores appellatos. Quo effecit, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen, quam potestatis præferre videretur. Præterea, ut Octavius, jam nationum omnium, subacta patria, victor secerneretur a ceteris mortalibus; quia Romuli nomen respuerat, ne Regiæ memoriæ subiret invidiam, Augustus appellari maluit, consecrato jam religione vocabulo, rebusque sacris, ac divinis usitato: ut se Deorum quodammodo nomine muniret. Cæsaris autem nomine suscepto, hæreditatem, ac successionem prætulit illius: quod postea nomen ad alios una cum Imperio transivit. Tribus igitur istis appellationibus Imperatoris nempe, Augusti, & Cæsaris, rei militaris arbitrium, splendor dignitatis, & successio significabatur.

CVI. DE PONTIFICATU MAXIMO IMPERATORIS.

Sequuntur aliæ appellationes ea jura continentes, quibus retenta specie veteris Reipublicæ, populi ac Senatus potestatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad se trahebat. Igitur cum superstitionis vim, atque potentiam in subigendis animis intelligeret; suscepto Pontificatu Maximo, potestatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficisceretur, ejusdemque Imperium a Diis arcefferetur. Ideo & in collegio Augurum esse voluit: quippe norat quantopere aruspicum responsa multitudinis animos permoverent. Extat Vespasiani nummus hac inscriptione:

IMP. CAES. VESP. AUG. P. M. AUGUR
TRIB. POT.

CVII. DE TRIBUNITIA POTESTATE.

Præter potestatem Divinam, sepsit etiam se Princeps auctoritate plebis, adscita sibi potestate tribunitia; non vero tribuni munere, quo fungi
non

non poterat, nisi plebejus: Princeps autem semper inter patricios censebatur: ideo relicta persona tribunorum, quæ cohærere patricio non poterat, retinuit potestatem; per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, sed & se præstitit Sacrosanctum. Ut quisquis eum attigisset, publicam violaret majestatem: ideoque indicta causa posset occidi: quo facto ignarz plebis captavit gratiam: quasi suscepto munere plebejo, suam Princeps plebi dignitatem impertiisset. Eam potestatem Augustus perpetuam accepit, adscito ad quinquennium semel, atque iterum sibi collega. Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, post exitum renovandam.

CVIII. DE CENSURA IMPERATORIS.

Inter magistratus Romanos maxime præcellebat censura: quippe quæ moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. ^b Hanc Julius Cæsar sibi delatam, præfecturam morum appellare maluit, sive ut vetustum nominis odium effugeret, sive quia Censoris nomen Pompejus detrectaverat. Eandem morum præfecturam sibi adjunxit Augustus: ut sicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita sublata formidine censorii nominis, censuram exerceret. Quamobrem sexto consulatu præfecturam morum accepit, ^c egitque censum ter, sine honore censuræ. ^d Antiquum Censoris munus non est veritus palam assumere. ^e Claudius, & Domitianus, qui Censor appellatur in Fastis Capitolinis. ^f

CIX. DE CONSULATIBUS IMPERATORIS.

Extollebant vero maxime potentiam suam Imperatores frequentia Consulatum, quos vel cum aliquo ex familia Cæsarum, vel cum præclaræ nobilitatis, aut summæ auctoritatis viro gerebant. Consulatus enim etiam, devicta Republica, quamvis fractis ejus magistratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum fastigium. Unde Principes, qui gloriæ avidiores erant, honoremque tantum subjectis suis inuidebant, consulatum gerebant soli, aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inscriptio testatur. ^g

A. VITELLIUS L. F. IMPERATOR COS. PERP.

CX. DE PROCONSULARI IMPERIO.

Proconsulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, semel arreptum, nunquam dimiserunt Imperatores. Quanquam enim in

^a Sueton. in Aug. cap. 27. *Fasti consulares.* ^b Cic. lib. 9. ep. 15. Dio. lib. 43. Sueton. in Jul. cap. 76. ^c *Fasti consulares.* ^d Sueton. in Aug. cap. 27. ^e Sueton. in Claud. cap. 16. ^f Sueton. in Domit. cap. 13. ^g *apud Gruterum,*

provincias Proconsules mittebantur, & Propratores, & Praefides; Princeps tamen Proconsulare imperium obtinebat in provincias universas, quod illi administrabant in singulis earum. Eaque imago erat potestatis illius militaris, quæ consulibus ad bellum proficiscentibus lege curiata tribuebatur; ^a quam longe plenior impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas Romanæ omnes provinciæ olim suberant. Imperatores igitur statim extra pomerium exeuntes proconsulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo consulatu provinciarum omnium administratio, & rei militaris arbitrium, & vitæ necisque potestas comprehende batur.

CXI. DE REFERENDI JURE.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, siue illum consulere non licebat, nisi magistratibus majoribus, jus hoc, tanquam uni ex illis magistratibus, concessum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Augusto enim tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod relationem facere dicebatur. Extensum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binæ, ternæ, vel quaternæ, atque etiam quinæ, relationes fieri possent: quod jus dicebatur secundæ, tertię, quartæ, quintæ relationis. ^b

CXII. DE SENATORIA IMPERATORIS DIGNITATE.

Cum hisce muneribus dignitatem senatoriam iis adjunctam Princeps induebat: ^c & quamvis esset e plebe, inter patricios recipiebatur.

CXIII. DE PATRIS PATRIÆ APPELLATIONE.

Summorum munerum istorum invidiam Principes gratioso apud plebem Patris patriæ nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppressam Catilinæ conjurationem delatus, deinde transiit ad Augustum, & posteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione ^d jus etiam nanciscebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Hæc autem non omnia simul Principi, sed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur, quod uno die hæc dignitates acceperint: cum Adrianus Patris patriæ nomen semel atque iterum oblatum distulerit, & Tiberius prorsus recusarit: quod nominis dignitas ab eo majora posceret, quam se confideret præstaturum.

CXIV. DE LEGE REGIA.

Hæc autem ex pluribus magistratibus collecta potestas, Principi

^a Cic. in Rullum. ^b Dio lib. 53. Vopisc. in Probo, in Aurelianus. Capitolinus. in Pertinace. & in Marc. Ant. c. 48. ^c Com. de Dignit. Capit. in Macrin. ^d Dio lib. 53.

non poterat, nisi plebejus: Princeps autem semper inter patricios censebatur: ideo relicta persona tribunorum, quæ cohærere patricio non poterat, retinuit potestatem; per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, sed & se præstitit Sacrosanctum. Ut quisquis eum attigisset, publicam violaret majestatem: ideoque indicta causa posset occidi: quo facto ignarz plebis captavit gratiam: quasi suscepto munere plebejo, suam Princeps plebi dignitatem impertiisset. Eam potestatem Augustus perpetuam accepit, adscito ad quinquennium semel, atque iterum sibi collega. Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, post exitum renovandam.

CVIII. DE CENSURA IMPERATORIS.

Inter magistratus Romanos maxime præcellebat censura: quippe quæ moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. ^b Hanc Julius Cæsar sibi delatam, præfecturam morum appellare maluit, sive ut vetustum nominis odium effugeret, sive quia Censoris nomen Pompejus derectaverat. Eandem morum præfecturam sibi adjunxit Augustus: ut sicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita sublata formidine censorii nominis, censuram exerceret. Quamobrem sexto consulatu præfecturam morum accepit, ^c egitque censum ter, sine honore censuræ. ^d Antiquum Censoris munus non est veritus palam assumere ^e Claudius, & Domitianus, qui Censor appellatur in Fastis Capitolinis. ^f

CIX. DE CONSULATIBUS IMPERATORIS.

Extollebant vero maxime potentiam suam Imperatores frequentia Consulatum, quos vel cum aliquo ex familia Cæsarum, vel cum præclaræ nobilitatis, aut summæ auctoritatis viro gerebant. Consulatus enim etiam, devicta Republica, quamvis fractis ejus magistratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum fastigium. Unde Principes, qui gloriæ avidiores erant, honoremque tantum subjectis suis inuidebant, consulatum gerebant soli, aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inscriptio testatur. ^g

A. VITELLIUS L. F. IMPERATOR COS. PERP.

CX. DE PROCONSULARI IMPERIO.

Proconsulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, semel arreptum, nunquam dimiserunt Imperatores. Quanquam enim in

^a Sueton. in Aug. cap. 27. *Fisti consulares.* ^b Cic. lib. 9. ep. 25. Dio. lib. 43. Sueton. in Jul. cap. 76. *c* *Fasti consulares.* ^d Sueton. in Aug. cap. 27. ^e Sueton. in Claud. cap. 16. ^f Sueton. in Domit. cap. 13. ^g apud Gruterum.

pro-

provincias Proconsules mittebantur, & Proprætores, & Præfides; Princeps tamen Proconsulare imperium obtinebat in provincias universas, quod illi administrabant in singulis earum. Eaque imago erat potestatis illius militaris, quæ consulibus ad bellum proficiscentibus lege curiata tribuebatur; a quam longe plenior impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas Romanæ omnes provinciæ olim suberant. Imperatores igitur statim extra pomerium exeuntes proconsulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo consulatu provinciarum omnium administratio, & rei militaris arbitrium, & vitæ necisque potestas comprehendebatur.

CXI. DE REFERENDI JURE.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, sive illum consulere non licebat, nisi magistratibus majoribus, jus hoc, tanquam uni ex illis magistratibus, concessum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Augusto enim tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod relationem facere dicebatur. Extensum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binæ, ternæ, vel quaternæ, atque etiam quinæ, relationes fieri possent: quod jus dicebatur secundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis. b

CXII. DE SENATORIA IMPERATORIS DIGNITATE.

Cum hisce muneribus dignitatem senatoriam iis adjunctam Princeps induebat: c & quamvis esset e plebe, inter patricios recipiebatur.

CXIII. DE PATRIS PATRIÆ APPELLATIONE.

Summorum munerum istorum invidiam Principes gratioso apud plebem Patris patriæ nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppressam Catilinæ conjurationem delatus, deinde transiit ad Augustum, & posteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione d jus etiam nanciscebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Hæc autem non omnia simul Principi, sed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur, quod uno die hæc dignitates acceperint: cum Adrianus Patris patriæ nomen semel atque iterum oblatum distulerit, & Tiberius prorsus recusarit: quod nominis dignitas ab eo majora posceret, quam se confideret præstaturum.

CXIV. DE LEGE REGIA.

Hæc autem ex pluribus magistratibus collecta potestas, Principi

a Cic. in Rullum. b Dio lib. 53. Vopisc. in Probo, in Aurelianus. Capitolinus. in Pertinace. & in Marc. Ant. c L. 8. C. de Dignit. Capit. in Macrin. d Dio lib. 53.

tradita, Senatus populiq̃ue decreto, ut mea fert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum esse arbitror illud Capitolinum, quod legis Regiæ nomine producitur. Ea enim, ni fallor, erat recensio, & enumeratio singularum facultatum, ex susceptis magistratibus in Principem immigrantium: quæ publico populi monumento consecrabantur. Quod Augusto primum tributum, translatitium deinde fuisse arbitror: atque ad sequentes Principes descendisse. Ideo legimus in hac tabula, Vespasiano eadem tributa fuisse, quæ D. Augusto Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falsi damnaverim fragmentum hoc, quod non satis prudenter aliqui fecerunt: cum dictione, scriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris sui: ut duo nostrorum temporum clarissima Romanæ antiquitatis lumina observarunt, Blanchinus, & Fabrettus, quorum testimonium ad hujus libri extremum adjiciemus: Neque hoc decreto exutum perpetuo fuisse potestate sua populum, atque Senatum existimaverim; ut assentandi studio Ulpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium temporum, atque rerum gestarum testimonia: quibus populo, atque Senatui jus magistratuum, & comitiorum asseritur. Ipse namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps munebatur, docet nulla fixa, certaue, ac perpetua lege; sed suscipiendorum auctoritate magistratuum Principi summam potestatem esse patefactam, eamque futuri testimonii gratia in monumentum hoc, quod legis Regiæ nomen ab adulatoribus tulit, cum suis gradibus fuisse descriptam. Cur enim nominatim, ac seorsum singula munera Imperatori deferiebantur, si vis earum ipsa Imperatoris persona ex legis potestate continebatur? Quorsum in populo, vel in Senatu comitia diu permanissent, si, extincta prorsus imagine veteris Reipublicæ, Principis voce omnia populi suffragia, & Patrum consulta comprehendebantur? Si, inquam, e Principis tantum voluntate leges exhibant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ejus suadendam, & ad Senatusconsultum a Senatoribus, post orationem a Principe habitam, exprimendum? At, inquiunt, Princeps fertur esse solutus legibus. Quasi vero, qui solutus est ipse legibus, jure suo retexere possit veteres, & impedire novas: aut per universarum legum veniam, continuo populus infinitam potestatem concesserit. Quid si angustius accipiendum est, quod dicitur *Principem esse solutum legibus* ex integerrimorum interpretum sententia? Quod enim Ulpianus ^a ait, abscissum est ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quæ ob earum præstantiam *leges* absque adjectione alia dicebantur. Ex quo colligitur, ex legibus tantum conjugalibus, non au-

^a In l. *Principi* ff. de legibus.

tem ex aliis legibus, Ulpiani sententia, Principem esse solutum. Sed fac id significare latius; fines certe legum civilium non egredietur; neque Principem naturalis justitiæ vinculis exolveret: nec parum ei tribuetur, si solennitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia solutus est legibus, eas possit voluntati suæ subicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendæ fuit assumptus. Atque ita ex Dionysio Halicarnassæo explicatur a Cujacio ^a *lex imperii*, quæ in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes minime jurabant in leges; ^b ideo cum novam personam induerent, eamque legibus non obligarent, soluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exolvebantur; ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur: ^c *Majus Imperio est summittere legibus Principatum*. Hinc ea, quæ inter Principem, & privatum gererentur, nisi legibus congruerent, irrita ducebantur. Unde nihil in Principem ex imperfecto testamento transibat: ^d legum enim venia Principum personam haud egrediebatur: neque porrigebatur ad privatum, ex cujus testamento Princeps institueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem, neglectis solennitatibus juris, quia libertas Principis alteri prodesse non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcunque illo veteri fragmento in Principem transierit supra susceptorum magistratuum potestatem; jura tamen populi extincta fuisse nusquam apparet, ut ambitiosè magis Jurisconsultus, ^e quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat regium nomen adeo exosum populo Romano, a populo potius, quam ab Aulicorum recentioris ætatis Jurisconsultorum assentatione huic legi fuisse tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam ritè potestatem principes ad communem usum adducebant: ut eodem tempore ostendamus, quid constitutiones Principum fuerint, & pragmaticæ sanctiones, quid rescripta, quidve decreta, quæ nomina crebro in libris juris occurrunt.

CXV. DE ORATIONIBUS PRINCIPUM.

Igitur Principes potestatem suam præcipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut suam sententiam in suscepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod nunquam a sententia Principis discre-

^a Cujac. enarr. in l. 3. Cod. de testam. & quemad. ^b Plin. in Paneg. Cujac. in lib. 6. C. enarr. ad l. 3. C. de testam. & quemad. ^c l. digna vox. Cod. de leg. ^d l. en. imperf. 23. ff. de legat. 3. ^e l. 2. ff. de constit. Princip.

pabat: hinc promiscue *Senatusconsulta*, & *Orationes Principis* accipiuntur, ut notat *Briffonius*. ^a Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere usque ad *Vitellium* fuere, per sese recitabant: ^b rudiores vero per *quæstos*.

CXVI. DE QUÆSTORIBUS.

Quæstos dicti a *quærenda*, vel *conquirenda* pecunia publica, & *rationes* redigenda: quod munus fuit *Quæstorum ærarii*, ad quos *ærarii custodia* pertinebat: dictique sunt *quæstos urbani*, origine antiquissima: quam vel ab ipso *Romulo*, & *Numa*; vel certe a *Tullo Hostilio* deducere licet. Sub *Imperatoribus* autem fuerunt *Quæstos*, quos *candidate* appellabant, quod is primus esset aditus ad honores, indeque ad *præturam* ascenderetur. Hic loco *Principis*, cujus in intima consilia vocabantur, in *Senatu* aderant, ^c Si *Princeps* vel *refugeret laborem*, ^d vel *adeffe* nequiret. ^e *Idemque libellos, epistolas, & orationes Principis* in *Senatu* legebant, & *rescripta* dictabant.

CXVII. DE MAGISTRO OFFICIORUM.

Huic aderat comes *Magister officiorum*, cui *concredita* erat *morum disciplina*, qua *palatium Principis* regebatur: unde non *mandabatur*, nisi *philosopho*, vel *Jurisconsulto*. ^f

CXVIII. DE MAJORI, ET MINORI LATERCULO.

Curam autem *Quæstor* gerebat *minoris laterculi*, sive *codicis*, in quo *minora officia* describebantur, nempe *tribunatus*, & *præfecturæ* omnes, quas *Quæstor*, *auctoritate Principis*, *distribuebat*. ^g *Majus laterculum* *codex* erat, ^h qui *majora officia*, *maioresque dignitates* continebat. *Nero* autem non modo *quæstoribus*, verum etiam *consulibus orationes suas recitandas mandabat*: ⁱ *cujusmodi orationes libelli quoque dicebantur*. Exemplum earum habemus in *æse incisum*, qualis est illa *Claudii oratio* de *supplendo Senatu ex nationibus exteris*, pagina 502. *in* *scripti*onum. *Eædem orationes* ad *S. C. condendum directæ*, *condito S. C.* *vim legis habebant*: ut inde, tanquam ex mente *S. C.* ubi esset *obscurum*, explicaretur: quod faciunt frequenter *Jurisperiti*. Ex hoc genere illa est *Augusti oratio*, qua *suasit legem Papiam*, aliaque *Divi Marci* de *prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam*, in quam *Paulus* *librum scripsit singularem*. ^k *Item alia ejusdem de feriis, & quibus de rebus Præ-*

^a *Antiquit. l. 1. cap. 16.* ^b *Aurel. Victor. in Vitell.* ^c *l. 1. ff. de offic. quæst.* ^d *l. ult. C. de divers. f. script.* ^e *Briff. antiquit. lib. 1. c. 17.* ^f *Gruther. de offic. dom. Aug. c. 20. lib. 2.* ^g *l. 1. C. de offic. quæst.* ^h *l. 2. C. eodem. Tac. l. 16. ann.* ⁱ *Gruther. de offic. dom. Aug. l. 2. c. 18.* ^k *l. oratione. ff. de rit. nupt.*

tor adiri possit diebus feriatis, vel non? ^a & illa de transactione alimentorum, ne aliter, quam Prætoris auctoritate ^b rata esset. Itemque illa Severi de prædiis rusticis, & suburbanis minime distrahendis a tutoribus, aut curatoribus, nisi ex præcepto parentum in testamento, ^c vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem. ^d His orationibus Princeps viam potestati suæ adeo patefecit, ut ejus voluntas prope transierit in legem, ejusque jussus ita expositus necessitatem attulerit parendi, tanquam ex S. C. Quæ Principis jussa sunt constitutiones appellata, eaque ad hæc tria summa genera referuntur: ^e Edicta nempe, decreta, rescripta: quæ alii subtilius distinguunt in pragmaticas jussiones, edicta, mandata, decreta, epistolas, rescripta, interpretationes, interlocutiones, beneficia, &, quæ generali etiam constitutionum nomine veniunt, orationes.

CXIX. DE PRAGMATICIS JUSSIONIBUS.

Pragmaticæ jussiones erant imperia Principis, quæ petente aliquo collegio, vel societate, vel urbe, vel provincia, de consilii sententiam manabant: ^f quæ si quid juberent, jussiones dicebantur, si quid vetarent, sanctiones.

CXX. DE EDICTIS PRINCIPUM.

Edictum erat Principis voluntas nullo rogante, vel impellente; sed sponte sua publicæ, vel certæ rei gratia promulgata. ^g Si quid enim consilii sui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant, more majorum. ^h Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quæ lex vocabatur edictalis, qua omnes populi, & provinciæ tenebantur.

CXXI. DE MANDATIS PRINCIPUM.

Mandata Principum sunt monita, & præcepta, quæ Rectoribus provinciarum, aliisque magistratibus Reipublicæ, vel provinciæ recte administrandæ, civilique disciplinæ regendæ palam, vel arcano literis dabantur: ⁱ Quæ si publice darentur, commonitoria; si clam, secreta vocabantur. ^k Mandatorum vero nullæ vires erant sine scripto, nisi de mandatis privatorum ageretur: quæ sine scripto etiam valuisse docet Cujacius. ^l

^a l. 1. ff. de feris. ^b l. cum is ff. de transact. ^c l. 1. ff. de reb. eorum. ^d Brillon. antiq. l. 2. c. 6. ^e Enarrator ad Cujacium ff. de Consir. Princip. in parat. ^f l. 2. Basilic. 10. §. c. 27. ^g Theophil. tit. instit. de jur. nat. gent. & civ. ^h Sæpe Cic. in Philip. ⁱ l. 2. Cod. de mand. Princ. ^k l. 2. l. 2. Cod. de mand. Princ. ^l l. observ. 27. c. 39.

CXXII. DE DECRETIS PRINCIPUM.

Decreta Principum erant sententiæ, quas Imperator in causarum cognitionibus cum suo consilio, & sibi adfidentibus jurisperitis proferebat. Horum sex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi sententias contulit: quæ pronuntiatae sunt Paulo, Papiniano, Messio, & Triphonino adfidentibus: ^a dissentiente plerumque Paulo.

CXXIII. DE EPISTOLIS PRINCIPUM.

Epistolæ Principum si quid continerent, quod in publicam rem, civilemque disciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa est Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. ^b

CXXIV. DE RESCRIPTIS PRINCIPUM, ET LIBELLIS.

Rescripta sunt responsa Principum ad ea, de quibus, vel a praesentibus quibusque supplici libello rogabantur, vel per literas consulebantur ab absentibus magistratibus: quibus responsis Princeps ostendebat quid sibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta est librorum Codicis Justinianæi. Ex iisdem exempla, & regulæ ducebantur ad similia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat aditus, nisi per libellos desideria singulorum, & negotia continentes. Majestas enim Principis, gravissimæque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo sub Tiberio, & Augusto; ^c sed etiam sub ipso Julio Cæsare consuevit fuisse Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Cæsar inter spectacula occupabatur. Quimos eo visus est commodior, quod spatium Principibus daret ad cogitandum: ^d ne plus minusve loquerentur ex tempore. Porro ex sententiis, & responsis Jurisconsultorum, sæpe Principes ad oblatos libellos de negotiis forensibus respondebant: ^e unde illud Alexandri Severi, *secundum responsum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut constitutionibus inveniretur, eam dissolvebat, dubiamque legem, & constitutionem declarabat, aut Imperator ipse, aut ex illius auctoritate Jurisconsultus. ^f Unde pro legibus accipiuntur Principum interpretationes, ac definitiones.

Sed hæc latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus, ut sit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluat jus omne Romanorum publicum, quod post Reip. conversionem, & desuetudinem legum a nobis omissarum in jus imperatorium cessit.

^a Cujac. obs. 2. c. 26. ^b l. solam. §. non videri. ff. de offic. proconsul. ^c Tacit. l. 4. ann. Sueton. in Aug. c. 24. ^d Tacit. l. 1. annal. ^e l. 4. Cod. de contrah. & committ. stip. ^f l. 11. ff. de legib. l. ult. Co. l. eodem.

CXXV. DE PRÆFECTIS PRÆTORIO.

Pauis hifce fatis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum potestatem in legibus Interpretandis, condendisque: nunc Præfecti prætorio vim, imperiumque prodemus. Qui magistratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus institutus, adeo anteivit ceteros, ut proximus effer a Principe gradus, & apex omnium magistratuum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, jussuque suo Principem referebat, summum imperium exercendo, edictaque generalia proponendo, quæ ἐπαρχικά dicuntur a nomine ipsius magistratus, qui græce appellatur ἐπαρχός. Is quamvis dignitate Consuli cederet, potestate tamen longe præcellebat. ^a Siquidem Consul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Præfectus vero prætorio genus omne animadversionis habebat, cunctisque præerat generibus judiciorum. Etenim ad exemplum Tribuni Celerum, qui prisco Regum ævo custodes erant regis corporis, eumque Tribunum habebant ducem; itemque ad similitudinem magistri equitum, qui vicariam Dictatoris potestatem gerebat; Augustus ex Mæcenatis consilio, ut maximam auctoritatem magistratuum, non ex populi voluntate, sed e propria facultate traheret: hanc extulit Præfecti prætorio potestatem, quam contulit in ducem cohortium prætorianarum ex equestri ordine, quas Princeps ad sui corporis custodiam adhibebat: ^b & prætorianæ dicebantur, quod in prætorio, sive aula Principum versarentur. ^c Duos igitur creavit, qui summo imperio prætorianis militibus præessent; quos præfectos prætorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam potestas ejusdem tutius concederetur. Quamobrem Præfectus prætorio publicæ disciplinæ fuit emendator. Ideo secundus dicebatur a Principe, & imperium secundum, itemque imperium sine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud dissimilibus. ^d Cui sane prævalidæ potestati exprimendæ gladius ei solenniter tradebatur: ut omnium vitæ necisque potestas ei tradita intelligeretur. ^e Nota est vox illa Trajani, cum Præfectum suum cingulo donaret: *Accipe, inquit, hunc ensẽ: & siquidem recte, & pro Republica imperavero pro me, sin secus in me utere.* ^f Unde simul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes carissimos, & amantissimos salutabant; propriam in illis potestatem, ad documentum populorum honorantes. ^g Eorum igitur erat post Principem summa Imperii administratio, ab iisque mandata,

^a Vide Cujac, in parat. ff. de off. præf. prætor. ^b Suet. Plin. ^c Faber. semest. c. 1. lib. 1. Dio lib. 55. ^d Eunap. lib. de vit. phil. Aurel. Viç. in Vespil. Socrat. secundo hist. c. 12. ^e Plin. in panegy. f. Suet. in com. quart. in vit. S. Laurent. ^g Novel. 6, & 7. Theodol. & Valent. in str. 430. Cassiodor. 3. var. 20.

CXXII. DE DECRETIS PRINCIPUM.

Decreta Principum erant sententiæ, quas Imperator in causarum cognitionibus cum suo consilio, & sibi adfidentibus jurisperitis proferebat. Horum sex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi sententias contulit: quæ pronuntiata sunt Paulo, Papiniano, Messio, & Triphonino adfidentibus: ^a difficiente plerumque Paulo.

CXXIII. DE EPISTOLIS PRINCIPUM.

Epistolæ Principum si quid continerent, quod in publicam rem, civilemque disciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa est Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. ^b

CXXIV. DE RESCRIPTIS PRINCIPUM, ET LIBELLIS.

Rescripta sunt responsa Principum ad ea, de quibus, vel a præsentibus quibusque supplici libello rogabantur, vel per literas consulebantur ab absentibus magistratibus: quibus responsis Princeps ostendebat quid sibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta est librorum Codicis Justinianzi. Ex iisdem exempla, & regulæ ducebantur ad similia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat aditus, nisi per libellos desideria singulorum, & negotia continentes. Majestas enim Principis, gravissimæque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo sub Tiberio, & Augusto; ^c sed etiam sub ipso Julio Cæsare consuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Cæsar inter spectacula occupabatur. Qui mos eo visus est commodior, quod spatium Principibus daret ad cogitandum: ^d ne plus minusve loquerentur ex tempore. Porro ex sententia, & responsis Jurisconsultorum, sæpe Principes ad oblatos libellos de negotiis forensibus respondebant: ^e unde illud Alexandri Severi, *secundum responsum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut constitutionibus inveniretur, eam dissolvebat, dubiamque legem, & constitutionem declarabat, aut Imperator ipse, aut ex illius auctoritate Jurisconsultus. ^f Unde pro legibus accipiuntur Principum interpretationes, ac definitiones.

Sed hæc latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus, ut sit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluat jus omne Romanorum publicum, quod post Reip. conversionem, & desuetudinem legum a nobis omissarum in jus imperatorium cessit.

^a Cujac. obs. 2. c. 26. ^b l. solent. §. non vero. ff. de offic. procurf. ^c Tacit. l. 4. ann. Sueton. in Aug. c. 84. ^d Tacit. l. 1. annal. ^e l. 4. Cod. de contrah. & commit. stip. ^f l. 11. ff. de legib. l. ult. C. eod. codem.

CXXV. DE PRÆFECTIS PRÆTORIO.

Pauis hifce fatis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum potestatem in legibus Interpretandis, condendisque: nunc Præfecti prætorio vim, imperiumque prodemus. Qui magistratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus institutus, adeo anteivit ceteros, ut proximus esset a Principe gradus, & apex omnium magistratuum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, jussuque suo Principem referebat, summum imperium exercendo, edictaque generalia proponendo, quæ ἐπαρχικά dicuntur a nomine ipsius magistratus, qui græce appellatur ἐπαρχός. Is quamvis dignitate Consuli cederet, potestate tamen longe præcellebat. ^a Siquidem Consul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Præfectus vero prætorio genus omne animadversionis habebat, cunctisque præerat generibus judiciorum. Etenim ad exemplum Tribuni Celerum, qui prisco Regum ævo custodes erant regit corporis, eumque Tribunum habebant ducem; itemque ad similitudinem magistri equitum, qui vicariam Dictatoris potestatem gerebat; Augustus ex Mæcenatis consilio, ut maximam auctoritatem magistratuum, non ex populi voluntate, sed e propria facultate traheret: hanc extulit Præfecti prætorio potestatem, quam contulit in ducem cohortium prætorianarum ex equestri ordine, quas Princeps ad sui corporis custodiam adhibebat: ^b & prætorianæ dicebantur, quod in prætorio, sive aula Principum versarentur. ^c Duos igitur creavit, qui summo imperio prætorianis militibus præessent, quos præfectos prætorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam potestas ejusdem tutius concederetur. Quamobrem Præfectus prætorio publicæ disciplinæ fuit emendator. Ideo secundus dicebatur a Principe, & imperium secundum, itemque imperium sine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud dissimilibus. ^d Cui sane prævalidæ potestati exprimendæ gladius ei solenniter tradebatur: ut omnium vitæ necisque potestas ei tradita intelligeretur. ^e Nota est vox illa Trajani, cum Præfectum suum cingulo donaret: *Accipe, inquit, hunc ensẽ: & siquidem velle, & pro Republica imperavero pro me, sin secus in me utere.* ^f Unde simul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes carissimos, & amantissimos salutabant; propriam in illis potestatem, ad documentum populorum honorantes. ^g Eorum igitur erat post Principem summa Imperii administratio, ab iisque mandata,

^a Vide Cujac. in parat. ff. de off. præf. prætor. ^b Suet. Plin. ^c Faber. feneff. c. 1. lib. 1. Dio lib. 55. ^d Eunap. lib. de vit. phil. Aurel. Viç. in Vesp. f. Socrat. secundo hist. c. 22. ^e Plin. in panegy. f. Suet. in com. quart. in vit. S. Laurent. ^g Novel. 6, & 7. Theodol. & Valent. in ser. 430. Cassiodor. 3. var. 20.

jussaque Principis ceteris magistratibus, sive urbanis, sive provincialibus distribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & remove; delicta provincialium Judicum punire; ^a atque in Senatores Constantinopoli ex Constantini lege jurisdictionem exercere; ^b causas a præsidiis, & rectoribus provinciarum ad sese per appellationem adductas supremo loco cognoscere. Nam progredientibus temporibus potestas hæc eo adscendit, ut a Præfecti prætorio sententia non licuerit appellare. ^c Minus decorum enim visum fuit tantæ potestatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii sui majestatem deposuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permisit, ut cum ille magistratu abiret, per libellum postulari posset a Principe intra biennium sententiæ retractatio. ^d At ex Justiniani Novella 119. cap. 5. libellus pro retractatione offertur ipsi Præfecto prætorio intra decem dies a prolata sententia: dandis a victore fidejussoribus pro restitutione, si sententia revocetur. Sin decem dies absque supplicatione præterierint, sine fidejussoribus executio procedet: supereritque parti alteri. Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. ^e Cum ad hoc munus olim nemo, nisi ex equestri ordine ^f vocari posset, ita ut hæc potestas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Præfectura spoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam suscepit Titus Vespasiani filius: qui ut eam acciperet ante ad equestrem ordinem transisse dicitur: ^g deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipse ordinis: postremo nonnisi e Senatu assumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. ^h Ante Constantinum uni tantum, aut alteri ea potestas ferme tribuebatur exercenda in comitatu, sive in Aula Principis. Constantinus eam, utpote ipsis Principibus formidabilem, ut extenuaret, distinxit in quatuor Præfectos: ; Unum Orientis; alterum Illyrici; tertium Italiæ; quartum Galliarum; quibus Justinianus adjecit quintum, nempe Africæ.

CXXVI. DE ASSESSORIBUS.

Adsidebant autem Præfecto prætorio, sicut & allis magistratibus, jurisperiti, quorum ex consilio ille judicabat: quod munus tanto erat in pretio, ut & ipsi Principes magistratibus adsederint aliquando. ^k Adsefforesque hi consiliarii erant, negotiorumque participes, comitesque magistratum: quibus salaria constituit Alexander Severus. ^l

^a Cujac. paratit. C. 1. de off. præfecti prætor. orient. ^b l. 2. §. 2. C. 1. de his qui veniam atant. ^c l. 1. §. hi cum ab. ff. de off. præf. prætor. l. 19. C. de appell. ^d l. unic. C. de sent. præf. prætor. ubi Cujac. ^e Auth. qua suppleto C. de precibus imp. offer. ^f Dio lib. 55. histor. ^g P. in. in præf. hist. ad Tit. ipsum. ^h Lamprid. in Alex. ⁱ Gruth. de off. Dom. Aug. pag. 337. Rof. lib. 2. ^k Sueton. in Tib. & in Claud. cap. 12. ^l Cujac. paratit. C. de annuat. & capitat. administr. &c.

Inter

CXXVII. DE MAGISTRIS SCRINIORUM.

Inter alia munera, quæ Jurisconsultis mandari solerent, præcipua erant munera Magistris scriniorum, sive capſarum; in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. ^a Quorum quatuor erant genera, nempe scrinia memoriæ; scrinia epistolarum; scrinia libellorum; scrinia dispositionum. ^b Scriniis memoriæ qui præerat, magister memoriæ dicebatur, isque dictabat Principi adnotationes, sive rescripta subnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. ^c Scrinia epistolarum, sive rescriptorum, continebant responsa Principum ad epistolas magistratum ordinum, aut Senatorum quæſtionem aliquam juris proponentium. Quas epistolas Principis nomine scribebat magister epistolarum, qui & orationes Principum componebat; isque sub se habebat scribas ab epistolis cum Græcis, tum Latinis. Præterea legationes Civitatum, aliorumque postulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos supplices Principi oblatos, quos magister libellorum eidem recitandos accipiebat, ut quod ille jussisset, postea rescriberet, dicebaturque libellos agere. ^d Qui suberant magistro libellorum in hoc munere libellantes appellabantur. Scrinia dispositionum comprehendebant dispositiones Principum, sive constitutiones, pragmaticas sanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, consuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris necessitate cogente, manaret. Quibus qui præerat magister dispositionum, sive potius comes dispositionum vocabatur. Negat enim Cujacius ^e inveniri magistri nomen in dispositionibus, dissentiente Gruthero. ^f Qui vero similia negotia pro his quatuor magistris, aut absentibus, aut valetudine impeditis susciperent ac tractarent apud Principem, proximi Sacrorum Scriniorum dicebantur: propterea quod hæc munera prope attingerent, proximumque a magistris scriniorum locum tenerent. ^g

CXXVIII. DE FISCO ADVOCATIS.

Erant & Fisci Advocati, qui etiam ex Jurisconsultorum ordine sumebantur, vestituque insigniori distinguebantur a ceteris: iisque defensionio, & rerum fiscalium cura mandabatur.

CXXIX. DE DIGESTIONE JURIS CIVILIS SUB JUSTINIANO.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinæ status sub Principibus usque

^a l. omnium. 19. de l. ult. Cod. de test. l. 3. Cod. de agent. in reb. ^b Guth. de offic. Dom. Aug. c. 14. 5. 6. 7. lib. 3. ^c l. 5. Cod. ad l. Corn. de Sicariis l. ult. Cod. de divers. rescript. ^d l. rescriptum in princ. ff. de dist. pign. l. precipimus §. noster. Cod. de appell. l. ult. Cod. ubi Senator. Guth. de offic. Dom. Aug. lib. 1. c. 26. ^e ad l. 1. c. de prom. sacr. scrin. ^f De offic. Dom. Aug. lib. 3. c. 7. ^g Tit. Cod. de prom. sacr. scrin.

ad Justinianum, & quæ munera professoribus patuissent illius. Verum faciem jurisprudentia sub Justiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Prætorum, & Jurisconsultorum libri omnes versarentur in manibus; Justiniani tempore, ne juvenus tanta librorum strue, ac lectionis varietate opprimeretur; abscissa, rejectaque sunt obsoleta jura; totumque jus civile compositum, selectis ex Jurisconsultorum libris, quæ tum essent in usu, quo in posterum jus brevius esset, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex sequentibus palam fiet.

CXXX. DE JUSTINIANO.

Justinianus propter contraria scriptorum studia, & imperium cum Theodora muliere Scenica, quam uxorem duxerat, communicatum, Princeps fuit ancipitis famæ. Utrobique tamen cum in erroribus, tum in virtutibus maximi nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus, ad extremum vitæ susceptis, acerrimus. Ad reparandas item, & simul ad evertendas pretio leges, paratissimus; ut intelligas præclara illius facinora non e virtutis studio, sed e popularis gloriæ cupiditate processisse, quam sæpe superabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque simulatas virtutes retegebat. Evectus ad imperium fuit a Justino Thrace avunculo, quatuor quam mortem oppeteret mensibus, anno DXXVII. cum triennio ante ab eodem Cæsar fuisset appellatus. Imperio suscepto, curas vertit ad bellum adversus Persas, Vandalos, Gothos, oblati sibi ducibus maxime strenuis, Belisario scilicet, atque Narsete: quorum virtute cuncta sibi prospere cesserunt. Siquidem Persas coërcuit, Vandalos ex Africa ejecit; Hunnos Thraciam vastantes extrema clade affecit, subegit Gothos; Italiamque a Totila varia, & improba laceratam dominatione, recepit.

CXXXI. DE CODICE JUSTINIANEO.

Principem si non optimum, at certe vigilantissimum tot bellorum curæ a pacis artibus minime avocabant. Siquidem dum imperium ab hostibus liberaret; leges etiam ab obscuritate studuit eripere, ipso initio Imperii sui, scilicet anno secundo, a Christo nato DXXVIII. atque ad eas componendas, inque faciliorem, & breviorum ordinem digerendas, miro ardore, se contulit. Prima cura fuit superiorum Imperatorum colligere constitutiones, quas antea vagas, atque confusas, privato studio, nullaque auctoritate publica, in peculiarem Codicem conjecerat Gregorius anno Christi CCLXXII. initio ducto ab Adriano usque ad Valerianum, & Gallienum. Unde Gregorianus Codex fuit appellatus. Hunc excepit Hermogenianus

nus Codex, cujus auctor Hermogenianus, qui sequentium Imperatorum, usque ad Constantium constitutiones collegit. Postremus procedit Codex Theodosianus: in quem Theodosii junioris jussu constitutiones Imperatorum, usque ad Imperium ipsius Theodosii congestæ fuerunt. Cui magnam auctoritatem tribuerat Alaricus Gothorum Rex, & postea tribuit Carolus Magnus. ^a Nunc autem qualiscunque temporis injuria superest, non tam ad jubendum, quam ad Justinianæum Codicem explicandum habet auctoritatem. ^b Ex his Codicibus, aliisque constitutionibus postea exortis, Justinianus Codicem confecit suum, ediditque anno Imperii sui tertio, quæ prima Codicis editio, præcessit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

CXXXII. DE DIGESTIS.

Cum autem veterum Jurisconsultorum volumina eum ad numerum, & molem adscendissent, ut adolescentium studium, & industriam exuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecenties decem millia versuum, ^c sive sententiarum, ut Gothefredus junior exponit; quorum lectio propter summam dictorum auctoritatem, negligenda non erat; Justinianus, ut juventuti hoc onus allevaret; studiaque a rebus aliquando supervacuis, & obsoletis, in iis libris occurrentibus, ad sola necessaria traduceret; anno imperii sui quarto, Triboniano, qui doctrina, & gratia Imperatori erat eximius, mandavit, ut simul cum aliis insignioribus jurisperitis, quos ipsemet in Codice recenset, ex veterum Jurisconsultorum libris caperet ea tantum, quæ usum haberent; & ex variorum sententiis atque particulis pertexeret seriem, ex variis quidem deductam auctoribus; at ordine tamen, atque sensu coherentem sibi, maximeque convenientem, quasi una mens esset, unaque vox, idemque sonus. Huic autem labori Justinianus decennium præfinivit: Tribonianus vero sibi potius ex celeritate gloriam, quam posteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehensarum pandectas; & propter ordinem perductum ad exemplum edictorum a Juliano Jurisconsulto digestorum, digesta nuncupavit. In quæ, plerisque operibus vetustiorum Jurisconsultorum exclusis, ea contulit, quæ proximiora erant ætati, moribusque suis: satis posteritati consultum autumans, si veteris, ac mediæ jurisprudentiæ notitiam colligere posset e seminibus inter opera sparsis Jurisconsultorum recentium, qui omnes sub Imperatoribus floruerunt. Vnde subductis pri-

^a In ejus capitular. *Prod. Justinian.* pag. 337. ^b l. 1. Cod. de Just. Cod. confirm. ^c l. 2. §. omnia igitur 2. l. 2. §. 1. C. de vot. jur. mul.

in *mvz* jurisprudentiæ capitibus, extinctaque originum luce, eam jussu civili nubem offudit; ut vix veterum Historicorum, Poëtarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum industria, & acumine diluatur.

CXXXIII. DE INSTITUTIONIBUS.

Antequam autem Digesta Justinianus emitteret, libros institutionum quatuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caji, & Ulpiani, Marcianique institutionibus; ut juvenus ab his, veluti a simplicioribus elementis jurisprudentiam auspicaretur. Quibus libris vix aliquid superfuit elegantius, aut selectius; si quis e contextu veterum, mixturam discusserit recentioris ætatis. Has autem institutiones Justinianus edidit, & confirmavit anno Imperii sui septimo, uno mense ante editionem, atque confirmationem Digestorum: quibus una cum institutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digesta fuerunt ante institutiones absoluta, sed confirmata, & edita posterius.

CXXXIV. DE 50. DECISIONIBUS.

Verum quia de quinquaginta juris controversiis variaz veterum Jurisconsultorum, discrepantesque sententiæ prodierant; ne super his mentes Judicum, incerto jure, jactarentur, eas dissensiones composuit Justinianus quinquaginta constitutionibus singularum controversiarum definitiones continentibus, quas Codici suo insertas, per titulos distribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam solam publica auctoritate munivit, abrogata priori. * Quam posteriorem editionem, ut a priori distingueret, Codicem repetitæ prælectionis appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita describitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

- A. D. DXXXVIII. Justiniano A. II. Coss.
- DXXXIX. Decio V. C. Cof.
- DXXX, Lampadio, & Oreste Coss.
- Codicem fieri mandavit Justinianus.
- Idib. Feb.
- Codex editus idib. April.
- Decisionum 50. initium ab hoc anno.
- Digesta componi mandat Decembri mense.
- DXXXI. Post Cof. Lamp. Or. I.
- DXXXII. Post Cof. Lamp. Or. II.

* Cod. de vet. jor. tunc l. 1. & 2.

DXXXIII. Justiniano III. Cof.

Institutiones eduntur mense Novembri.

Digesta eduntur mense Decembri.

DXXXIV. Justiniano, & Paulo Cof.

Codex repetitæ prælectionis editur mense Novembri, abrogato priori.

Secundas autem editiones, veteres vocabant repetitas prælectiones: quo nomine Ulpianus retractatos suos libros ad Sabinum appellavit: prælectiones vero dicebantur lectiones, quibus præceptores præbant discipulis. ^a Tributus est autem Codex in libros duodecim, imitatione XII. Tab.

CXXXV. DE NOVELLIS CONSTITUTIONIBUS, SIVE AUTHENTICIS.

Post editum Codicem reliquo Imperii tempore varias constitutiones edidit novum jus afferentes, quas vel ob id, vel quod post absolutum corpus juris processerant, Novellas appellarunt. Exque sparsæ prius, utpote oblata occasione conditæ, in unum volumen coierunt anno Christi DLXVI. & Imperii Justiniani XXXIX. qui vitæ suæ fuit extremus: quarum quæ apud nos juris habent auctoritatem, sunt nonaginta octo expositæ ab Accursio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptæ: cum Julianus vetus Jurisconsultus, qui eas post Justiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque: Haloander vero centum sexaginta quinque: quibus acceperunt tres repertæ a Cujacio. ^b Hæ novellæ primo græce prodierunt, deinde versæ fuerunt latine ab Anonymo, & evulgatæ imperante Justino secundo. Hujus enim versionis mentio est apud Gregorium Pontificem. ^c Prodierunt & aliæ versiones, nempe Haloandri, Agikæi, & Scringeri: quibus, ut elegantia major accesserit, legis tamen defuit auctoritas: quæ tributa tantum fuit Anonymo illi, qui, præceptum Justiniani ^d secutus, eas vertit *κατὰ πῶδας*, hoc est, verbum verbo, eodem ordine servato, reddidit; ^e proptereaque vocatum hoc volumen fuit **Authenticum**: quia id unum cum suæ versione legis auctoritatem haberet; vel quod esset integrum: cum versio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Græco textu hanc Anonymi versionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, absonam, & confragosam, quæ Græcæ linguæ verbis respondet, non loquendi generi-

^a CUIAC. paratit. C. de vet. jur. enuel. ^b In comm. ad novell. 166. Duc. de autt. Jur. civil. lib. 2. cap. 4. n. 15. ^c Canon de persón. 11. q. 1. & c. 2. de relib. Vid. Anton. Continuum in novel. pref. d. l. 2. & 2. Cod. de vet. jur. enuel. ^e Alciat. parerg. lib. 2. c. 46.

bus. Cujus tamē operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. *

CXXXVI. DE NOVELLIS JULIANI.

Hanc autem versionem, adspersa etiam aliqua elegantia, in epitomen coëgit Julianus antecessor, sive publicus legum interpretes Constantinopolitanus, qui sub Justino secundo, Tiberio secundo, & Mauricio floruit. Verum, quia versio non esset *κατὰ πρῶδας*, publicaue auctoritate careret, grave nomen Authenticorum priori illi, ac locupletiori cessit: ista vero versio nomen retinuit auctoris sui, appellanturque Juliani novellæ. Porro Anonymi versio illa diu in barbariæ tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus, perturbata pervenit, plurimisque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irnerius, Jurisconsultorum Lotharii tempore maximus, aut quisquis fuerit alius Græcæ linguæ minime peritissimus, lacunas illas explevit. Burguntio vero, sive interpretes alius, neglecto prorsus veteri novellarum numero, ex antiqua serie jam perturbata anno Christi MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam: in quas, suppresso priori ordine, superstites novellas digessit. Dictæ sunt autem collationes, quasi collatæ ad alias, atque oppositæ ad declarandas, vel abrogandas superiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectæ. Quod volumen in usu positum, spretis aliis editionibus, authenticum fuit appellatum: publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliæ vero Justiniani Novellæ, quæ opera eruditorum postea emerferunt: item novellæ Leonis, aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt; sed tantum eruditionem, & recepti juris intelligentiam.

CXXXVII. DE TRIBONIANO, ET SOCIIS.

Commodum nunc de compositore juris Triboniano differemus: ne in variis judiciis, quæ de hoc apud auctores inveniuntur, studiosus aut hæreat, aut labatur. Hic si talis fuisset, qualis traditur a Suida; minime dignus erat, cui Justinianus tantæ fidei opus concrederet, qualis emendatio fuit, atque digestio juris civilis. Nam præter avaritiam, & mercimonium quodammodo legum, nullum est crimen, cujus a Suida non postuletur. Homini enim in tanta dignitate constituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honestatem. Eum præterea facit assentatorem improbum, & fallaciarum artificem callidissimum, cujus astu scribit Justinianum sibi persuasisse nunquam interiturum; sed simul cum corpore, atque animo in Cælum advolaturum. Testimonium sane non tam Triboniano pu-

* Lib. Obscr. 4, cap. 38. & 8. cap. ult.

dendum, quam ipsi Suidæ: qui auctoritate redarguitur Procopii se longe majoris fidei. Etenim Procopius, etsi ab hac foeda Tribonianum assentatione non excusat in arcana historia; in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuisse miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, sed honesti, atque ad leges figendas refigendasque, non tam precio, quam inconstantia rerum humanarum adductum fuisse. Ego sane illum, perinde ac vulgo solent homines, neque vitiorum crediderim, neque virtutum summam attigisse: & si non semper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione precio, aut potentiae fidem addixisse. Neque tamen concesserim Hottomanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupisse. Quam multa enim eorum, quæ nova protulit Justinianus, utpote commodiora temporibus; expeditiora sunt veteribus legibus, atque simpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcunque in libris juris, vel in historia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adscribunt: quasi scriptores omnes, omnesque Jurisconsulti, ab omni errore, præter humanam conditionem fuerint immunes, totam vero humanitatis labem exhausterit Tribonianus? Erravit nimirum ille: quid ni? imo & sæpiusculæ: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus nescio quisnam accusatorum melius, tam brevi tempore se felicius explicasset. Erravit ille, fateor: sed neque in omnibus, neque unus. At fuit posteris noxius, propter intercepta veterum Jurisconsultorum scripta. Quasi tot alia Græcæ, ac Latinæ sapientiae volumina supersint; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli præter quam sorti debeamus. Imo si jus temporibus illis barbaris petendum fuisset e toto illo commentariorum pelago, socordia hominum potius in tenebris jacuisset. Quis scit igitur an Jurisprudentiæ vestigium ullum retineremus; nisi has nobis Tribonianus particulas excerptisset? Unius Maximi Cujacii testimonio contra omnes hostes, Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes (ait ille) a constitutiones Justiniani sunt eruditissima: utpote condita a maximo Jurisconsulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, studiosissimus juris: sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum, quorum ille copia solus abundabat ætate Justiniani.* Et in Ep. præfixa Paratitlis Cod. ait: *Qui earum vim tenet (nempe Constitutionum Imperialium) hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi. Quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatori cum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam ætatem non tulisse ex-*

a In C. comm. de legat.

cellentiorum in jure civili, quod utique & sine illius ope, curaque intercidisset. Neque tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit: nam cum sæpe alibi; tum præsertim in observationibus, illius incuriam reprehendit: unde lib. obl. §. c. 33. *Tribonianus (ait) ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam se imprudenter proficitur, quod uno in loco mutabat, non mutabat in alio.* Unde non inficior multa in Triboniani collectione vitia irrepsisse; neque prorsus fidem habuerim Justiniano, aut potius Triboniano ipsi audacter prædicanti, nullam jam esse in tanta scribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam superfluitatem: cum ejus assertio ipsa Digestorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim sæpe discordiam animadvertimus; ut qui fateri nolit, cogatur sese diu, & frustra torquere: aliaque vitia, qui negaverit, nã ille palam ostendet oscitantiam in legendo suam. Ea tamen talia non sunt, ut homini de posteritate optime merito, tam præclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem sicuti Cujacii æquitatem admiramur; ita insolentia stomachamur illorum, qui nunquam tantopere sibi plaudunt, quam si quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quæ certe, & magna est, & esse debet; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere volumus, ut æqui sint rerum æstimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium, quam reprehendendi vitia æmulentur. Sed jam de Triboniano reliqua persequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniani filius, ab Justiniano Magister officiorum, Assessor, & Quæstor creatus, atque etiam ad Consulatum evectus. Apud feditiosos, quorum factio Veneti, Præsinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu, ipse, ac Joannes Præfecti utrique prætorio ad necem deposcerentur. Quorum furorem ut compesceret Justinianus, utrosque magistratu movit: postea vero Tribonianum restituit, deferbescente jam ira factionum, invidiaque restincta. Hinc illius apud Justinianum auctoritas quanta fuerit elucescit. Cum autem quæstura, & consulatu perfunctus fuisset; ideo *Ex quæstor* appellatur, & *Ex consul*. Socios in componendo corpore juris habuit viros doctissimos, & illustres ejus ætatis: Theophilum, Dorothæum, Constantinos, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Prodocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

CXXXVIII. DE BASILICORUM LIBRIS.

Hoc ordine, hisce auctoribus constitutum fuit jus civile Justinianæum, sed infelici successu. Nomen enim in Græcia Imperatorum aliorum ambitione; in Italia vero usum, injuria barbarorum, amisit. Erant sane jam

a l. 2. Cod. de vet. jur. censel.

ante

ante Justinianum, ex toto terrarum Orbe, tres amplissimæ Civitates dele-
ctæ, ubi jurisprudentiæ scholæ patebant, Berytus a nempe Phoeniciæ Me-
tropolis, Constantinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum scholis
aliis: quodque miremur in tanta nostrorum temporum copia docentium,
& sterilitate doctrinæ: binos tantum quæque Civitas habebat præceptores.
b Cum igitur Justinianum jus tribus hisce celeberrimis in gymnasiis con-
federit: recedente paulatim usu linguæ latinæ, c Pandectæ in Græcam lin-
guam translatae fuerunt per Thalelæum, qui ob scientiæ præstantiam dictus
fuit legum ocellus νομικὸς ὀφθαλμός. Conversus fuit & Codex: insti-
tutiones vero translatae per Theophilum, alium, ut arbitror, ab eo, qui con-
dendo juri operam navavit, ex quibus, & ex posterioribus Imperatorum
constitutionibus post Justinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad an-
num Christi DCCCLXVII. nempe usque ad Basilium Macedonem Impe-
ratorem: qui ut Justiniani nomine depresso, suum attolleret, exclusa pror-
sus latina, & Justinianæ juris editione, novum corpus e græcis digestorum
codicis, & novellarum versionibus, idemque brevius, atque contractius ex-
tulit; perduxitque usque ad quadraginta libros absolutum postea libris se-
xaginta a Leone filio: qui eos libros βασιλικῶν, nempe imperatoriarum
legum appellavit. Eisdemque in aliam formam Constantinus Porphyro-
geneta mutavit. Is enim, & historicos universos in unum corpus trium
locorum communium collegerat; ideoque noluit diligentiam suam deesse
jurisprudentiæ, quæ sociam habet historiam, & adjutricem. Suppressis au-
tem Justiniani libris, Basilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Græ-
ci permansit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interiitque illius usus
cum Constantino Palæologo, qui per Turcas fuit Imperio spoliatus. In-
terea vero dum Basilicorum vigeat auctoritas, omnis in iis Græcorum Ju-
risconsultorum cura versabatur, nempe Balsamonis, Stephani, Nicæi, Tha-
lelæi, Eustachii, atque aliorum, quorum reliquias conservamus: qui vel pa-
ratitis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum, & legum uberi-
orum, iisque pro sua serie distinguendis; vel concinnanda epitome rerum
omnium; vel sententiis dilatandis; vel similibus, ac dissimilibus colligen-
dis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iis-
dem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris colle-
ctiones, & epitomæ partim ipsorum Imperatorum jussu, partim privato la-
bore, consilioque prodierunt: quas paucis indicabimus: ne cum varios ti-
tulos præferant, studiosis errorem objiciant. d Ac primo distinguen-

a L. 2. C. 1. de Metrop. Beryti. b C. de stud. liberali Urb. Rom. & Constant. c Suar. on noisr Basilic. Cujac. observ. c. 11 lib. 27. & cap. 10. lib. 6. & cap. 33. lib. 23. d Prodom Justin. p. 3. §. 5. sect. 2. & 3. cum auctori-
bus ibi adductis.

aus est Codex ipse Basilicus, sive Procheiron magnum a parvis, quod *πρόχειρον νομικόν*, sive promtuarium juris, & *ἐκλογή τῶν νόμων*, hoc est legum selectio appellatur; utpote compositus ex usitatoribus Justinianæorum librorum legibus: quem codicem diximus auctorem habuisse Basilium; incrementum accepisse a Leone, formam vero emendatorem, atque novam a Constantino. Idemque dictus fuit τὸ πλάττω τῶν νόμων & τὸ πλάττω. Post hunc iidem Imperatores institutionum instar edidere *πρόχειρον μικρόν*, sive promtuarium parvum ex magno contractum: quod etiam ecloga, & Synopsis conjunctim, sive selectio compendiarie dicitur: item & *ἐκλογή καὶ ἐπισόφθωσις*, sive selectio correctæ: quæ primo ipsum Basilium; deinde Constantinum, & Alexandrum auctores agnoscit suos. Tertium Procheiron appellatur index *νομικῶν κατὰ τὸ στοιχεῖον*, sive jus per elementa literarum, aut jus alphabeticum. Est enim selectio major per alphabeti seriem digesta, quæ continet majorum Basilicorum leges & titulos ad literarum ordinem relatos. Qui Codex repertus Tarenti fuit a Joanne Sambuco viro Pannonio: ea enim Civitas diutius Græco Imperio paruit, retinuitque græcos mores, & instituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum dicitur *μικρόν κατὰ στοιχεῖον*, sive Alphabeticum parvum, quod distinguitur a Procheiro Alphabetico magno, de quo supra diximus. Quintum Procheiron opus est Michaëlis Attaliatæ judicis, & proconsulis, editum tempore Michaëlis Ducæ titulis XCV. anno MLXXVII. quod *πραγματικὴν*, vel *ποίημα*, sive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michaël Pselus, qui compendiarium jus versibus clausit. Septimum Procheiron est Constantini Harmenopuli, contractum ex Basilicorum Codice, nuncupatum *ἐξάξιον*. Ex quibus atque ex Græcorum Jurisconsultorum superstitibus notis, & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos restituit, explicavit & illustravit: ita ut illius eruditio Græcorum luminibus adpersa germanam Romanorum jurisprudentiam, caligine temporum intermortuam, suscitavit.

CXXXIX. DE FATO JURISPRUDENTIÆ JUSTINIANÆ IN ITALIA.

Atque is in Græciâ, & in Oriente Justinianæ juris progressus fuit & exitus. In Italia vero, & in Occidente, multis post seculis, floruit: latebatque interea in Ravennæ ditione, atque in Illyricis finibus: ubi quod Græco Imperatori parerent, jus ex Justinianæis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas statim ab expulsis Gothis, Longobardorum coluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipsa Ravenna excessit: postquam ab Imperio Romano per Aistulphum Longobardorum

dorum Regem fuit avulsa, circa annum DCCLII. Itaque Italia majestate simul, & legibus exuta suis, jugum Imperii, legumque subiit barbararum, dominaque rerum humanarum sensu pristinae libertatis, veterisque magnitudinis per longum, ac vile servitium privata, pro Romani splendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immanesque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex prisca omnium seculorum sapientia conflatum diu rexerat; postea usque ad Lotharii tempora occuparunt Visigothica, Longobardica, Francica, ac Burgundionum pudenda leges, sive potius Barbarici ingenii libidines: quæ continentur in Codice inscripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Rotari Rege, qui primus eas collegerat, *editum*: ex quo jus Longobardica dominationis tempore reddebatur: Cum ex Romano jure non aliud superfuisset, quam id, quod moribus adhæserat Italorum, quodque ipsum civile commercium, usitataque contrahendi ratio retinuerat, Ex libris autem juris supererant ad usum etiam judiciorum tantum fragmenta quædam; non e Justinianæis decerpta codicibus, quorum lucem, præter Ravennam, ut diximus, Italia publice nunquam adspexerat; verum e Codice Theodosiano, cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, jussu suas breves interpretationes adjunxit: & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Caji que institutionibus, Paulique sententiis. Tantaque Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etsi magno studio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quaesitum: tamen exemplariorum inopia, longaue oblivione populorum, usque ad seculum duodecesimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur, ut fatum omne Justinianæorum librorum oculis legentium subjiciamus, vixere illi quidem in Græcia a Justiniano usque ad Leonem, nempe ab anno Christi DXXXVI. ad CMX. per annos scilicet CCCLXXIV. In Italia vero (si Ravennam excipias) resistente ab initio barbarie Gothorum, nunquam floruerunt; vixque tandem emerferunt anno MCXXX.

CXL. DE INSTAURATIONE JURIS JUSTINIANÆI SUB
LOTHARIO.

Eo tempore, injustis perturbatisque comitiis, lacerarat Ecclesiam falsus Pontifex Petrus Leonis, Anacletus Secundus nuncupatus ab sua factione: Cujus Dux erat Rogerius Apuliz, ac Siciliz comes, Regis nomine a falso Pontifice donatus. Adversus Anacletum creatus rite, ac solenniter fuerat Innocentius Secundus, cui favebat Imperator Lotharius Saxo, sum-

ma virtute, atque prudentia Princeps. ^a Quo bellum gerente adversus Rogerium, Amalphi, Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia, Melphiam cum Amalphi confundentes) inopinato reperti fuerunt Digestorum libri: quos Pisani, qui classe Lotharium contra Rogerium adjuverant, præmio bene navatæ operæ sibi exorarunt. Pisis vero, post longam obsidionem a Caponio militiæ Duce strenuo expugnatis, translati fuere Florentiam: ^b ubi pro Augusta Mediceæ domus magnificentia, in Musæo magni Ducis conservantur. Hinc promiscua Pisanarum, & Florentinarum apud scriptores Pandectarum appellatio. Iisdem temporibus repertum Ravennæ fuit constitutionum Imperialium volumen, quod Codex appellatur: indeque ceteros libros juris, imo & Digestorum aliud exemplar in lucem aliqui rediisse putant: nec mirum, cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit, & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellæ vero constitutiones etiam antea per Italiam vagabantur: utque mea fert opinio, multi juris civilis libri, postquam incescit homines cupido recipiendi Romani juris, agniti potius fuere, quam reperti; nam & aliquot ante Lotharium annis, jus civile Justiniani commemoravit Ivo Carnotensis, ^c & libros Pandectarum: cum antea si occurrerent, forsân socordia, & oblivione prætermitterentur.

CXLI. DE PANDECTIS FLORENTINIS.

Legum autem Romanarum oraculis post diuturnum silentium suscitatis, Italia jam pridem oblita sui, respexit tandem ipsa sese, inque suis legibus vetustam Imperii majestatem recognovit: recepitque per eas in toto subiecto sibi olim terrarum Orbe, si non Imperium, ac saltem hominis auctoritatem, quæque vires dominationis amiserat, ratione in posterum imperavit. Nostris enim legibus omnes populi submisere fasces; quique ab Imperio desciverant Romanorum, eorundem sapientiæ perpetuo paruerunt. Porro Codicem hunc Florentiam translatum ^d Politianus censuit ipsius Tribonianî ætate prodiiisse: ita ut omnium exemplariorum auctoritatem ipsius iudicio vincat; a quo dissensit Alciatus, ^e propter mendas, quæ hoc etiam in Codice insunt. Antiquissimum tamen fuisse non ambigitur; ^f & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretes nostri recurrunt; omniaque alia exempla ex hoc uno fluxisse creduntur.

CXLII. DE INSTAURATIONE STUDIORUM JURIS.

Itaque, recepto Romanorum jure universo, & post longum exilium in

^a Sigon. de Regn. Ital. l. 4. ^b Polit. l. 20. ep. 4. ^c Epist. 134. & 99. ^d lib. 10. ep. 4. ^e Dispunct. 3. c. 12. ^f Bart. l. si credit. §. ult. ff. de distract. pign. Alex. in l. si filii famul. §. si vir. ff. solut. matrim.

patriam restituto ; studia Italorum ad interpretationem , atque usum illius continuo exarsere ; ob eamque causam publica Imperatoris auctoritas expetebatur , qua sublati Longobardorum legibus , deletisque vestigiis pristinae servitutis , Italia per usum Romani juris majestatem pristinam recuperaret. Hoc jurisprudentiae officium praestitit idem Lotharius , quo imperante revixerat. Is enim publico edicto in omnes Imperii regiones emissio jussit , ut Romanorum jus in scholas publicas , inque omnia tribunalia reciperetur : ex eoque in posterum causae judicarentur , deletis barbaris legibus , profligatisque cruentis moribus , Italico nomine prorsus indignis. Itaque hoc edicto Romano juri fasces reddidit ab hostibus ereptos ; eique publicam auctoritatem , lucemque restituit.

CXLIII. DE BONONIENSI SCHOLA , ET DE IRNERIO.

Primam autem , atque celebriorem scholam juris civilis Imperator aperuit Bononiae ; ubi sedes bonarum artium , & publicum cujusque doctrinae docendae munus , vel a Theodosio minore , ^a ut Bononienses contendunt ; vel , ut alii putant , ab ipso Lothario fuerat constitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit , atque suavor Jurisconsultorum ea tempestate maximus Irnerius , vel , ut alii scribunt , Vernerius ; qui Mediolanensis ne , an Germanus fuerit , ambigitur. Is non suis modo , sed & Mathildis precibus eximia tum auctoritate mulieris id impetravit , teste Abbate Uspergenfi : ^b quem etsi erroris arguat Sigonius , ^c quod eo tempore Mathildis jam e vivis excefferat ; tamen alia potuit esse Mathildis e tribus , quas ejusdem nominis circiter iis temporibus floruisse Baronius ^d e veteribus monumentis comprobavit. Patebant adhuc iis temporibus Constantinopoli cum ceterarum artium scholae ; tum juris praecipue civilis , quod suppressis latinis Justiniani , e graecis Basilicorum codicibus promebatur. ^e Inde Irnerius cum graecam linguam addidicisset , juris quoque scientiam secum in Italiam advexisse creditur : ^f cum neque ex se edere in tantis doctrinarum tenebris ; neque aliunde arripere tantum jurisprudentiae lumen potuerit , quantum ille in componendo , & redintegrando , illustrandoque dissoluto illo , & caliginoso legum corpore profudit ; ut merito lucerna juris appellaretur. Qui enim ante ipsum , etiam in Bononiensi schola , interpretationem fuerat aggressus Pepo , probatu dignum extulit nihil. Quamobrem uni Irnerio Justinianarum jus integritatem suam , & jurisprudentia vitam acceptam refert. Is enim e variis codicibus , ut credere est , undique coactis , & simul collatis , atque pluribus ex fragmentis judi-

^a *Hansir. de c. ar. leg. interpr. lib. 2. cap. 33. in fin.* ^b *In Chronico.* ^c *lib. 21. de Reg. Ital. in fin. d. Ann. 1074.* ^d *Abbas Usperg. fol. 291 Decian. in Apolog. advers. Alciat.* ^e *Ciron. l. 5. obs. jur. canon.*

cio, & acumine suo commissis, sparsa juris membra collegit: quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones, ætatesque omnes, additis obscuriorum locorum interpretationibus, implorataque Imperatoris auctoritate transmissit. Studioforum autem laborem levavit laudabili sane opera, redactis nempe in epitomen salebrosas, atque garrulis Justiniani Novellis: quarum summas perspicuas simul, atque breves per Codicis titulos dispertivit, attexuitque legibus iis, quæ novellis aut abrogabantur, aut detractiōe, vel adjectione mutabantur: quas Authenticas vulgus appellat. Unde per Irnerium una serie, eademque lectione, Codicis & Novellarum sensum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis respondentes, aut non ad suos titulos relatas, observarunt. Quorum errorum seriem pertexit Jacobus Vissembachius: eamque adfuit dissertationi suæ de mutuo. Sunt qui sero novellas Irnerio innotuisse tradunt: adduntque illum, dum causas oraret novellarum auctoritate confutatum, negasse germanum eas esse Imperatoris partum, sed nebulonis alicujus cominentum, quod vim sibi legis adrogaret. Ipse vero Irnerius, cum Ravennæ artes liberales doceret, Bononiam vocatus, jus civile suscepit explicandum publice: ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut suspicantur Bononienses Cives in epistola ad Nehusium scripta: quam mecum inter alia selectiora, & rariora opuscula, quorum bibliothecam suam habet refertissimam, humanissime communicavit *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam in interpretationibus suis attulit jurisprudentiæ, per discipulos ad omnem transmisit posteritatem.

CXLIV. DE VARIIS IRNERIANÆ SCHOLÆ SECTIS.

Ejus e schola celebriores interpretes profluxerunt, usque ad Accursium: a quo plenior juris coepit explicatio, usque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, sed etiam in ipsas Accursii, & veterum explicationes longe verecundiores textui circumdatas, quas græco vocabulo Glossas vocamus: quod per eas, veluti per linguas legum sententiæ alioquin obscuræ pandantur. Bartoli profusa commentandi libido posteriores incessit interpretes usque ad Alciatum: qui novis luminibus ex græca, & Romana antiquitate, abstrusæque linguæ latinæ notitia, & ope artis criticæ secum reviviscentis, priscam & germanam jurisprudentiæ faciem disclusit: barbariæ vero squallorem prorsus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in ævum Alciati coeptum absolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus sit.

fit, cui, et si tempore, atque auctori non primo, tota jurisprudentiæ restitutio, propter præstantiam ejus supra ceteros interpretes, adscribatur. Hinc a nobis sincera, omnis, & erudita interpretatio Cujaciana jurisprudentiæ nuncupatur: exemplo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philosophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur distinctionis, & memoriæ gratia, in quatuor gradus nostratam jurisprudentiam tribuimus. Primam facimus Irnerianam: secundam ponimus Accursianam: tertiam constituimus Bartolinam: postremam, quam, uti germanam vetustatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Irnerio autem, usque ad Alciatum, a quo jurisprudentiæ Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiæ fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, sinuosisque subtilitatibus, ex Arabicæ philosophiæ scholis, a Bartolo maxime, ad studium juris ductis implicabatur: opeque destituta cognata sibi latinitatis, & eruditionis, aptoque ministerio privata, evolvere sese nesciebat: underigebat illa tanquam hyeme cohorruisset, Quare, cum verus Romanæ Reipublicæ, jurisque Romani sensus sub Alciato primum, & sub Cujacio maxime resoruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver jurisprudentiæ appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convoluturi, obibimus prius Irnerianæ, Accursianæ, atque Bartolinæ jurisprudentiæ seriem, celebriores cujusque auctores indicantes: deinde ad Cujacianæ jurisprudentiæ interpretes progrediemur.

CXLV. DE MARTINO.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii schola Martinus Cremonensis, ex Bononiensi Gosiiorum, nobilique familia: ^a quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure quæstiones movisset, atque in opinando liberior, seque nimium audiret; adversarium habuit, ex eadem Irnerii schola, Bulgarum. Ita ut ipsorum contentiones inter utriusque discipulos opinionum, & animorum dissidia parerent. Itaque studiosorum turba, Proculianorum, & Sabinianorum instar, in duas factiones discesserunt. Quarum altera Bulgarum sequebatur, altera Martinum; a quo ex Gosiia familia dicti sunt Gosiani: quos contraria factio auctoritate, ac numero superavit: et si Martinus Frederico Ænobarbo haud liberaliter assentatus suarum sententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: ^b nec mirum Martino tam secundum fuisse Fredericum; cum, ut Imperatoris gratiam sibi Martinus pareret, ^c in maxima contentione illorum

^a Cynus l. 1. §. tacet. in fin. C. de rei ux. act. ^b O. Jos. l. rem non novam, in fin. C. de judic. l. item. ^c Glos. & O. Jos. l. bene a Zeno. C. de quad. l. cons. si dubis, Roland. a Val. cons. 46. num. 14. lib. 3. ^c Glos. & O. Jos. l. bene a Zeno. C. de quad. l. cons. si dubis, Roland. a Val. cons. 46. num. 14. lib. 3. ^c Glos. & O. Jos. l. bene a Zeno. C. de quad. l. cons. si dubis, Roland. a Val. cons. 46. num. 14. lib. 3.

cio, & acumine suo commissis, sparsa juris membra collegit: quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones, ætatesque omnes, additis obscuriorum locorum interpretationibus, implorataque Imperatoris auctoritate transmissit. Studioforum autem laborem levavit laudabili sane opera, redactis nempe in epitomen salebrosas, atque garrulis Justiniani Novellis: quarum summas perspicuas simul, atque breves per Codicis titulos dispersit, attextitque legibus iis, quæ novellis aut abrogabantur, aut detractio, vel adjectione mutabantur: quas Authenticas vulgus appellat. Unde per Irnerium una serie, eademque lectione, Codicis & Novellarum sensum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis respondentes, aut non ad suos titulos relatas, observarunt. Quorum errorum seriem pertexit Jacobus Vissebachius: eamque adfuit dissertationi suæ de mutuo. Sunt qui sero novellas Irnerio innotuisse tradunt: adduntque illum, dum causas oraret novellarum auctoritate confutatum, negasse germanum eas esse Imperatoris partum, sed nebulonis alicujus commentum, quod vim sibi legis adrogaret. Ipse vero Irnerius, cum Ravennæ artes liberales doceret, Bononiam vocatus, jus civile suscepit explicandum publice: ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut suspicantur Bononienses Cives in epistola ad Nehusium scripta: quam mecum inter alia selectiora, & ratiore opuscula, quorum bibliothecam suam habet refertissimam, humanissime communicavit *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus suis attulit jurisprudentiæ, per discipulos ad omnem transmisit posteritatem.

CXLIV. DE VARIIS IRNERIANÆ SCHOLÆ SECTIS.

Ejus e schola celebriores interpretes proflexerunt, usque ad Accursium: a quo plenior juris cœpit explicatio, usque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, sed etiam in ipsas Accursii, & veterum explicationes longe verecundiores textui circumdatas, quas græco vocabulo Glossas vocamus: quod per eas, veluti per linguas legum sententiæ alioquin obscuræ pandantur. Bartoli profusa commentandi libido posteriores incessit interpretes usque ad Alciatum: qui novis luminibus ex græca, & Romana antiquitate, abstrusaque linguæ latinæ notitia, & ope artis criticæ secum reviviscentis, priscam & germanam jurisprudentiæ faciem discluit: barbariæ vero squallorem prorsus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in ævum Alciati cœptum absolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus sit.

fit, cui, etsi tempore, atque ausu non primo, tota jurisprudentiæ restitutio, propter præstantiam ejus supra ceteros interpretes, adscribatur. Hinc a nobis sincera omnis, & erudita interpretatio Cujaciana jurisprudentia nuncupatur: exemplo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philosophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur distinctionis, & memoriæ gratia, in quatuor gradus nostratam jurisprudentiam tribuimus. Primam facimus Irnerianam: secundam ponimus Accursianam: tertiam constituimus Bartolinam: postremam, quam, uti germanam vetustatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Irnerio autem, usque ad Alciatum, a quo jurisprudentiæ Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiæ fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, sinuosisque subtilitatibus, ex Arabicæ philosophiæ scholis, a Bartolo maxime, ad studium juris traductis implicabatur: opeque destituta cognata sibi latinitatis, & eruditionis, aptoque ministerio privata, evolvere sese nesciebat: underigebat illa tanquam hyeme cohorruisset. Quare, cum verus Romanæ Reipublicæ, jurisque Romani sensus sub Alciato primum, & sub Cujacio maxime resoruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver jurisprudentiæ appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convoluturi, obibimus prius Irnerianæ, Accursianæ, atque Bartolinæ jurisprudentiæ seriem, celebriores cujusque auctores indicantes: deinde ad Cujacianæ jurisprudentiæ interpretes progrediemur.

CXLV. DE MARTINO.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii schola Martinus Cremonensis, ex Bononiensi Gosiiorum, nobilique familia: ^a quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure quæstiones movisset, atque in opinando liberior, seque nimium audiret; adversarium habuit, ex eadem Irnerii schola, Bulgarum. Ita ut ipsorum contentiones inter utriusque discipulos opinionum, & animorum dissidia parerent. Itaque studiosorum turba, Proculianorum, & Sabinianorum instar, in duas factiones discesserunt. Quarum altera Bulgarum sequebatur, altera Martinum; a quo ex Gosiâ familia dicti sunt Gosiani: quos contraria factio auctoritate, ac numero superavit: etsi Martinus Frederico Ænobarbo haud liberaliter assentatus suarum sententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: ^b nec mirum Martino tam secundum fuisse Fredericum; cum, ut Imperatoris gratiam sibi Martinus pareret, ^c in maxima contentione illorum

^a Cynus l. 1. §. tacuit. in fin. C. de rei ux. act. ^b Olos. l. rem non novam, in fin. Cod. de judic. Irner. cons. si dubit, Roland. a Val. cons. 46. num. 14. lib. 3. ^c Gloss. & Olos. l. bene a Zinin. C. de quadrat. præscript.

temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit sententia sua rerum omnium dominium, & proprietatem Imperatori adjudicare. Quo meruit, ut ipsius agnati a Cæsare inter Principes referrentur. ^a Hac autem pudenda sane ambitione, arbitror Martinum apud æquales, & posteros invidia flagrantem, adeo paucis opiniones probasse suas; ut ejus discipuli ab Accursio, per deridiculum Gofiani appellentur; & Jason pronunciare non dubitaverit, nihil veri a Martino afferri sole. ^b Anceps fama est illum ab Azone clavibus auditorii percussum exanimem concidisse, fremente Azone, quod esset a Martino in disputatione superatus. Floruit Martinus seculo duodecimo anno ætatis suæ LXXVIII.

CXLVI. DE BULGARO.

Offert se huic ex adverso Bulgarus æqualis ejus, & æmulus, quem plerique faciunt Bononiensem. Is apud populos, non solum doctrina, sed & gratia valuit: atque ob pronuntiationis leporem, os aureum appellabatur. Laudi huic successus respondit. Cum enim is Bononiæ doceret simul, & judicaret in appellationum causis supra libras vincti quinque, jussu Frederici Ænobarbi, qui cum una cum ceteris ad jura Imperii definienda vocaverat; sententiæ ab ipso latæ, sive in explicando, sive in reddendo jure, tanto plausu, atque consensu populorum attollebantur, ut per omnem Italiam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore Bulgari consuetudines: eo quod interpretationes ipsius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem suarum sententiarum apud populos, ipse damno sibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, præter morem, sancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore, superstitibus liberis, mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat, redire: Martinus contra mulieris patrimonium ajebat esse dotem, prætereaque in ipsius mulieris posteritate permanfuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari socero consultus respondit, se quidem, cum in contraria sententia esset, dotem non fuisse redditurum; Bulgarum vero, cum aliter sentiret, sua se doctrina implicuisse, propriaque sententia damnassee, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinæ suæ fidem patrimonio anteponens, oblata sponte dote, sui æmuli judicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole suscipienda secundam; tanto adversam in retinenda, amissis omnibus liberis, quos sustulerat: unde animo æger pronuntiavit vulgatum illud:

Ordine mutato succedis, Bulgare, nato.

^a Cyn. l. 1 §. taceas. C. de rei uxore, actio. ^b Alciat. parerg. l. 9. cap. ult.

CXLVII. DE HUGOLINO.

Eadem ætate scholam Bononiæ juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravennate, clarus ob adjectos Authenticorum volumini feudo:um libros Bononiam a Frederico missos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos dispersissent; Hugolinus eos seorsum collectos authenticorum collationibus attexuit; eosdemque ita compositos, decimam collationem appellavit. * Decessitque anno MCLXVIII.

CXLVIII. DE ROGERIO, ET OTHONE, ET PLACENTINO.

Claruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, summam appellatam, scribendam suscepit, non ultra viginti chartarum, ut cum scriptoribus illis loquar, spatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum summarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repullulantem scientiam juris retulit secum Placentinus Gallus a Martino institutus, qui Agathopoli, nunc Montepeffulanum, in Gallia Narbonensi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, æmulatione Rogerii, quem hac laude superavit.

CXLIX. DE PYLEO.

Nec memoratu indignus est Pyleus ex pago Mutinensi, qui exorsam a Placentino postremorum Codicis librorum absolvit epitomen. Is Bononiæ jus exposuit, posteaque Mutinam precibus, pretioque a Mutinensibus abductus fuit, ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in judicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e prætereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut sibi caveret, cujus moniti testes nulli aderant: machinarios in jus duxit. Quos ubi Prætor interrogasset, ac tacentes vidisset, admiratus, ad Pyleum conversus est, silentiique causam rogavit: tum Pyleus, quia muti sunt, inquit. Ad hæc accusator mendacium exprobrans, exclamavit: imo audiui eos vociferantes, ac transeuntibus dicentes, *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo absolvantur*, inquit, *pramonens enim de damno non tenetur*. ^b Itaque impetravit, ut eis a Prætore noxa remitteretur, Uxoris testamentum, quo hæredem instituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non sine multis oppositoribus. Librum scripsit de ordine judiciorum, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod singulis Saturni diebus in utramque partem disputationes haberentur, ortum est sabbatarum quæstionum nomen ab ipso conscriptarum. Ex qua exercitatione processere Brocardica, sive enunciata illa, quæ usum habent ancipitem, & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehensa.

^a Odofr. in anth. cassa G. de Sacrosf. E clef. Alvarot. in proem. tend. colum 4 quæst. 3. ^b Bild. in præ de utriusque jur. reg. de cavil.

CL. DE ALBERICO, ET JOANNE.

Inter Bulgari discipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus, magistro similis: quippe temulentus, & heluo, egregieque impudens: cum non veritus sit, propter turpe lucrum, fidem suam abrogare doctrinam. Etenim de restitutione dotis post mortem, superstitibus liberis, idem quod Bulgarus magister & senserat, & docuerat: verum cum idem sibi, ac Bulgaro contigisset, dotem rogatus a focero, redditurum negavit, propriisque scriptis redargutus, respondit mutasse sententiam. Longe vero ceteris Bulgari auditoribus celebritate nominis præstitit Joannes Boffianus Cremonensis, qui novellarum libros in epitomen redegit, arboremque actionum primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

CLI. DE AZONE, EJUSQUE SCHOLA.

Splendorem huic addidit ejus discipulus Azo Bononiensis, a Baldo haud præcipitis judicii viro, fons legum appellatus: cujus epitome, quam summam vocant, tanto fuit in pretio, ut merito alias ante se omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani, & Cremonæ nulli patuisse aditum ad jurisconsulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiæ regionibus auditores excibat. Ita ut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus cum Longobardi, & Etrusci secum acerrime diffiderent, ab eo tumultu res ad eadem prope devenit: ut & Urbs universa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores suos, qui deliquerant, animadversionem & jurisdictionem in causis civilibus: verum, retenta hac postrema, priorem amiserant, propter condonandi facilitatem, quam postea animadversionem recuperatam rursus amiserunt, nec eam in posterum receperunt. Henrico Cæsari, qui medius inter eum, & Lotharium jurisconsultum Azonis æmulum equo per Urbem incedebat, interroganti, cujus nam esset merum imperium? Lotharius Cæsaris solius esse respondit: Azo vero intrepide, non Cæsaris tantum, sed & Præsidum Provinciarum. Gravior tamen Principi fuit improbitas, & assentatio Lotharii, qui equo a Cæsare donatus causam præbuit Azoni, ut cum eodem de argumento differeret, inque sua sententia permaneret, ambiguo illo luderet: quod scilicet ipse æquum dixisset, equum vero abduxisset Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profecisset; contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo antè litem contestatam delegante, delegati jurisdictionem extingui; neque ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret: amico suggerente, citavit caput *relatum de officio delegati*: at adversarius confestim opposuit proxime sequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, jurisdictionem excitari a sola citatione, inde.

indeque perpetuan permanere. Hac redargutione Azo percussus amicos respexit, & pudibundus dixit,

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnasii custodiam famulo est usus, Tarentino Gallopressus nomine, qui coloris nigredine, staturæque brevitate, & oris corporisque deformitate, juvenili petulantia jucundum ludibrium fuit, preciumque scurrilitatis ab adolescentibus duo millia florenorum, ut vocant, servitii sui tempore collegit. Mortuus est Azo anno MCC. tanto moerore omnium, ut universa lugere Academia videretur: ac, veluti prolatis funeris causa rebus, non nisi post anniversarium Divorum omnium festum interpretatio juris est inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quisquis fabulam illam excogitavit ab Alciato ^a evulgatam, de ignominiosa mortē Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorsus abrogat honorificum Azoni monumentum extructum; & cum vetustate collaberetur, publico jussu restitutum anno MCCCCXVI. Ejus autem summa talis est, tantique acuminis, & soliditatis; ut, quamvis barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce, sine damno, ac fraude nostra carere non possimus.

CLII. DE LOTHARIO CREMONENSI.

Ipsius æmulus Lotharius Cremonensis non tam studiis, quam armis claruit. Ope Cæsarea, vir talis, Pisanus Archiepiscopus creatur. Nec erubescbat contra Ecclesiam sententiam ferre: docebat enim Sacros viros, nempe Ecclesiasticos, posse foro suo cedere: cumque factis etiam iniquis Ecclesiam Romanam læderet, juraque judicatus Calaritani usurparet, ^b ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

CLIII. DE BALDUINO BONONIENSI.

Jacobus Balduini, Bononiensis, auditor & ipse Azonis, & Decurio creatus a Civitate sua, pessime de utroque meruit, indignusque prorsus fuit justitiæ Sacerdotio: nam, & magistrum insinulavit falsæ doctrinæ per calumniam, quam in illius caput magister reflexit, & causam suscepit adversus patriam. Cumque sceleris in patriam argueretur, respondit eo se factio germanum Bononiæ civem præstitisse: hominem effrontem, & inclita virtutibus patriam prorsus indignum! A Genuensibus Prætor creatus, cum patricium laqueo damnasset contra ejus Reipublicæ leges, causam præbuit Genuensibus edicendi, ne ullus in posterum legum doctor ad jus dicendum vocaretur.

^a l. 9. parerg. cap. ult. ^b Cap. si diligens, de foro compet. & de prescript.

CLIV. DE ROFREDO BENEVENTANO,

Rofredus quoque Beneventanus Azonem habuit magistrum, idemque Bononiæ libros Juris explicavit, pluraque scripta reliquit, inter quæ disputatas saturni diebus quæstiones, quas sabbatinas, ut diximus, appellarunt; formulasque composuit, quibus rei convenirentur in foro: quarum magnus erat usus, antequam aliæ locupletiores prodirent. Hunc judicem adhibuit in causis Fridericus II. Imperator.

CLV. DE ACCURSIO, ET EJUS SCHOLA.

Quæ autem summa laus est Azonis, ab ejus disciplina profectus est Franciscus Accursius Florentinus: cujus labor, & industria superiorum omnium ab Irnerio jurisconsultorum laudem perstrinxit, & obruit, cunctaque scripta meritis aliorum. Is enim ea animi alacritate ad jurisprudentiam accessit: ut ætate provecta juveniles spiritus gerens, juvenilia studia minime refugerit. Fertur enim prope quadragenarium ad jurisprudentiam se contulisse; conductisque superiorum interpretum expositionibus, Irnerii, scilicet, Bulgari, Martini, Placentini, Pylei, Joannis, & aliorum in solitudinem sese abduxisse: ubi illorum, & suis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tanquam ex tripode, forensium causarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur. Ideoque Accursius a Cino Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipsum exortus erat, qui scientiam juris brevius, uberiusque suppeditasset. Sententia enim legum tum in universum, tum particulatim exposita; similia loca ex universo juris corpore colligit, & contraria mire componit, adductis aliorum, ac modo adprobatis, modo rejectis opinionibus, quæstionibusque plurimis, utilissimisque ad locum excitatis, ac definitis. In sensibus autem vestigandis adeo fuit acutus, & solers; perspicuus autem in verbis, & sobrius; felixque in abditis sententiis eruendis; ut, nisi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & sermonis elegantiam ademisset; nullam fortasse laboris partem reliquisset eruditis recentioribus. Quo magis mihi stomachum faceffit eorum insolentia ne dicam, an immanitas? qui, cum ejus lectione legum sensus levi labore adipiscantur; ubi tamen aliquid nubeculæ ab eo relinquitur eorum eruditione diluendum, feroces victoria, statim perstre-punt, & cachinnos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de posteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere; sibi vero laudi ducere nascendi sortem. Quæ autem inhumanitas est; ei qui facem prætulit in tantis tenebris juris civilis, quæ sine face vel eruditissimi novorum Jurisconsultorum oberrassent; vitia illa nolle condonare, in quæ decedit, non propter juris civilis incitiam; sed ob imperitiam historiarum, & latinæ pro-

proprietatis sibi ab ætate illa denegatæ: cum tamen, iis etiam præsidii spoliatus, inger. ii acie non raro collineet: ut non tam ejus errores exagitare, quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modestiam, & probitatem commendo: qui cum in Accursii nomen incidit, non modo parit a consuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potissimum est intemperans; verum etiam hominem honorifice appellat, optimum scilicet Accursium. Cujus auctoritatem non modo præ Bartolo tanti fecit, ut somnia duxerit, & deliria quidquid ei Bartolus contradicit; verum etiam Accursium, teste ^a Mornacio, Latinis, & Græcis omnibus interpretibus anteposuit. Nec mirum: quid enim Græcorum exilitas, eorumque lineolæ, ad Accursii abundantiam, acumen, curiositatem, & diligentiam? Ob quam in suo ipse nomine ludens, haud absurde dixit se ^b Accursium appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune accurrat. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo judicium his ab eo expressum verbis: *Neque δ'κασιμάστυας* ^c *hujusmodi jurisprudentibus comparaverim: & Accursium longe magis corona donaverim, a quo quidquid aberrat Bartolus, vana fissiones, & agri somnia videntur.* In sententiarum discrepantia Bulgari causam contra Martinum amplectitur: ut Azonis discipulum possis agnoscere. Cum Bononiæ summa celebritate docuisset, filios reliquit Franciscum & Cervotum, non bonorum modo hæredes; sed etiam doctrinæ: qui & in docendi munere patri successerunt: & quod mirere magis, fama est etiam reliquisse filiam, quæ jus civile publice docuerit. ^d Ipse vero Accursius anno MCCXXIX. ætatis vero suæ LXXVIII. supremum obiit diem.

CLVI. DE JACOBO ARDIZONO, ET ODOFREDO.

Edidit & Azonis schola Jacobum Ardizonum Veronensem, qui præclarum doctrinæ suæ monumentum reliquit feudorum summam: quam diu latentem, e sua tandem bibliotheca extulit Daniel Scaramæus Jurisconsultus Astensis anno MDXVIII. Emisit eadem Azonis schola Odofredum Bononiensem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quasque causas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiæ doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectas, & Codicem commentariis noscere licebit. Vita excessit anno MCCLXV. Ceteros obscurioris nominis commemorare non est ex nostro, aut legentium usu: satisque habebimus adole-

^a Ad l. 2. §. hoc autem t. de vet. jur. enucleand. ^b In l. falsa. §. Si in danda. ff. ad Trebell. ^c Observe l. 12. c. 16. ^d Alberic. in l. qui filium in f. ff. ubi pupil. educat. deb. Tiraquell. l. connub. gloss. 2. p. 2.

ſcentibus oftendere clariores uſque ad Bartolum, a quo aliam jurisconſultorum ſeriem exordiemur.

CLVII. DE DINO.

Atque mihi excitanda eſt in primis Dini ex Florentino pago memoria: cujus tanta in diſputando ſublimitas fuit; ut Dini diſputatio in proverbium abierit: tantaque auctoritate claruit, ut ad ſextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petro-
nio Senenſi: qui honos Dino magno ſtetit. Cum enim Ricardum ſocium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidiffet, ſe vero præteritum; etſi aliis præmiis cumulatus, tamen angore animi vitam amiſit. Etſi non deſint, qui occulto veneno ſublatus tradant. Obiit Bononiæ, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII. DE BARTOLOMÆO A CAPUA.

Sub idem tempus non doctrina modo civili, quam Neapoli in Gymnaſio inſtituto a Friderico II. Cæſare, ſumma gloria docuit; ſed ampliffimis etiam honoribus floruit Bartolomæus a Capua Neapolitanus, patriæ, ac poſteritatis ſuæ nobiliſſimæ perenne decus. Cujus patrocini Robertus ad-
verſus a Carolum Regni ſucceſſionem ſibi aſſerentem cauſam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartolomæus felicem vitæ honorumque curſum abſolvit.

CLIX. DE PETRO DE BELLA PERTICA, ET JACOBO DE ARENA, ET OLDRADO.

Nec mihi reticendi ſunt Petrus de Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus, aliis Aurelianenſis: qui haud minus octies infortiatum, quod vo-
cant, Tolofæ, & aliquo etiam tempore Bononiæ explicavit: atque haud im-
perite ſcripſit in plures juris locos anno MCCC. et Jacobus de Arena Bo-
noniæ, vel Tolofæ, vel, ut alii putant, Patavii profeſſus, anno MCCC. cujus
opiniones ex legum mente petitas ^b Bartolus arbitrabatur. Et Oldradus
de Ponte ex Laude Pompeja, ob diſputandi acumen, Pater legum nuncupa-
tus: cujus reſponſa non pauca imperant adhuc in foro: etſi dum viveret,
adeo callide verſaretur in cauſis, ut haud raro prævaricator haberetur: quo
nomine fuit a Summo Pontifice objurgatus. Etenim Oldradus Romæ do-
cuit, ubi & in collegium lectus Advocatorum, ut vocant, Conſiſtorialium,
a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicæ negotia explicanda fre-
quenter vocabatur. Præ ceteris vero illuſtre patrocini coram Rober-
to Apuliæ Rege Thomæ deſuncti Principis filio natu maximo præſtitit: cui

^a Aſſ. c. 2. de ſucceſſ. Fender, num. 88. ^b Bart. in tractat. banditor. n. 11.

Sancti Severini Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honestior reputatus, gravi Pontificis reprehensione perculsus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

CLX. DE JACOBO DE BELVISO, ET BUTRIGARIO.

Neque omiserim Jacobum de Belviso Aquisensem, qui Bononiæ docuit eadem ætate, atque etiam Neapoli; ubi Feudorum libros octies explicavit. Quocum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononiensem, qui gloriæ suæ, quam doctissime scribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus discipulum. Docuit Jacobus Bononiæ anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quæ communes nummos ad numeri, non materiæ rationem dividendos præcipit: ubi anum cum canistro ficuum prætereuntem vidisset, patusque ab ea esset dimidium; singulas scindere ficus velle simulavit, ut e singulis dimidium sibi auferret. Cum vero anus clamaret, se numerum ficuum vendidisse, non medietatem singularum: Jacobus ad auditores, qui secum erant conversus; En, inquit, quam belle anus hæc explicatæ dudum legis usum ostendit!

CLXI. DE CINO PISTORIENSI.

Sed jam ad Cinum veniamus Pistoriensem, cui pluribus e sapientiæ generibus gloria parta est. De summo enim Jurisconsulto, & elegantissimo simul Poëta, certant inter se jurisprudentia, & Poësis, utri earum sit adjud candus. Versibus ejus, quos etrusce scripsit, nihil venustius: interpretationibus vero illius in jure civili nihil sanius, nihil pressius. Floruit etiam gloria discipulorum: quorum habuit in jurisprudentia Bartolum; in humanioribus autem literis socios Petrarcham, & Bocacium, & Cavalcantium, quibuscum conjunctissime vixit. Quorum quoque conjunctionem pictor, dum egregium factum describeret Utini in Divi Nicolai Sacello, expressit in tabula: in qua Cinum, Petrarcham, & Bocacium, & Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Cinus Judicis Assessorem refert; Petrarcha scribam; Bocacius rusticum; Guidus vero Cavalcantius Hebræum, quibus imaginibus historia proditur illius temporis haud illepida: cujus non est hic referendæ locus. Morum quoque Cinus honestate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, nisi arrogantius in jus Pontificium inductus fuisset. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modestum, esse provectum. Adolescens adhuc assessoris munus apud Ludovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiæ primum, deinde Perusii docuit: ubi Bartolus in ejus sese disciplinam tradidit. Demum anno MCCCXXXVI. Cinus excessit e vita.

CLXII.

CLXII. DE ALBERICO DE ROSATA.

Eodem seculo floruit Albericus de Rosata Bergomensis, quo genere obscurior, eo doctrina illustrior: qua meruit, ut a Joanne Novariensi Episcopo, & Luchino Vicecomite Mediolanensium Principe, ad Benedictum XII. Pontificem legatus mitteretur: cum in Patria, atque etiam Romæ causarum patrocinio diu vacasset. Denique, ubi se abduxisset a negotiis, præter interpretationes vocabulorum, etiam utriusque juris commentarios edidit: quo opere studiosorum laborem plurimum levavit, ante quam eruditiores, & sinceriores nostrorum temporum explicationes ab eruditionibus jurisconsultis prodirent. Fertur idem in Dantis Aligerii Poëma fuisse commentatum: ut consuetam jurisconsultorum sui temporis doctrinam superasse appareat. Denum anno MCCCLIV. migravit a vita.

CLXIII. DE ALIIS TURMATIM.

Prætereo nunc ejusdem classis jurisconsultos alios, nempe Rolandum Placiolum, Andream Ciaffii, & Franciscum Tigrini Pisanos; Ricardum de Malumbris Cremonensem, Bartolomæum Butrigarium Bononiensem, ejusque Cives Lambertinum, & Franciscum Ramponi; Nicolaum Mattarellum Mutinensem, Gulielmum a Cuneo, & Beltrandum de Monte Faventino, Joannem Fabrum Burdegalensem, Rainerium Foroliviensem; Taddæum Pepulum Bononiensem; Signorinum Homodeum Mediolanensem, & alios usque ad Bartolum Cini discipulum, novæque classis jurisconsultorum Principem.

CLXIV. DE BARTOLO.

Hic, si tam sublimi e loco similitudinem ducere licet, Servium Sulpicium imitatus, præ ceteris ante se interpretibus, dialecticorum regulis, & philosophorum acumine jurisprudentiam instruxit: haud pari tamen judicio, contrarioque successu. Nam Servius dialectica sobrie, atque frugaliter usus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perspicuitatem, rationemque definiendi, & ex notis ignota colligendi traduxit ad jurisprudentiam, quam & eloquentia, sive lepore puræ, atque concinnæ dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & syrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidisset, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a scholarum barbarie petebatur; non modo spinas dialecticorum non abiecit; sed eas consulto sparsit in jurisprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quæ jampridem Europæ scholas veterum scientiarum, atque artium elegantia exutas, foede pervagabatur. His copiis

plis Bartolus est usus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet distinctionibus; ut non dividat rem, sed frangat atque comminuat: cujus deinde frustula, nimia ingenii jactatione, veluti vento dissipantur: ut non mirum, si scripta illius nubila, & confragosa negotium legentibus adeo faceffunt, ut aliquibus videatur theutonice locutus. * Quæ vitia non hominis suere, sed ætatis: quæ relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum sæcem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum: quam inconcinna mens, & oratio: cum, teste Cicerone, peripatetica schola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice versaretur? Ætatis igitur illius scientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores sibi aliquando, aliisque tendebat ambages. Unde scholam jurisprudentiæ instituit acutam illam quidem, & forensibus cavillationibus percommodam; flexuosam tamen, & ob inanem sæpe subtilitatem anxiam sane, & importunam, unde Bartolinæ scholæ interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate discrepantia longe inter se non raro comparant, atque committunt: Contra vero sæpe ob leve quodlibet discrimen simillima quæquod distrahunt, & a rebus aliquando alienissimis vaticinando, & ariolando argumenta ducunt, inque sententiis ferendis haud semper solent auctoritatum, atque testimoniorum habere delectum. Hinc non raro stomachum Cujacii movent, ut sæpe in illos excandescat, pluribus quidem in locis, præcipue in librum quintum responsorum Papiniani: *b* *Vim, inquit, hujus responsi, & potestatem non bene percipiunt interpretes. Inani sermone imprudentia utuntur. Sunt verbosi; & prolixi, more suo, ut solent in re futuli esse multi; in difficilimuri; in angustia diffusi.* Sed hæc mihi tanti non sunt: ut si errores damnem; Bartoli tamen, & suorum doctrinam, ingeniumque longe magis non admirer, quam cæci quidam illorum laudatores: qui, ut probent simplicioribus Bartoli se trivisse libros, quos nunquam sumfere in manus, pro illorum erroribus fama tantum, & inconsulta credulitate ducti, ratione prorsus nulla, sed ore tantum, ac fronte dimicant, quasi pro aris, & focis. Nec minus tamen eruditioribus interpretibus indignor: qui cum a Bartolo, scholaque illius multa didicerint; ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt, desistere nesciunt a conviciis: inter quos præter Budzum, Duarenum, aliosque plures, Goveanus præcipue non erubescit Bartolum pessimum juris interpretem appellare, miraturque illum ab iis laudari, quos ipse Goveanus laudat. *c* Quis vero tulerit illos, qui cum prorsus jurisprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint, & humanioribus literis; hoc sese tamen veteris jurisprudentiæ vindictæ profitentur: quod

a Alex. l. miles §. decem in fin. ff. de re judic. *b* l. filio ff. de injust. rupto. *c* pag. 165.

sciant & ipsi quoque Bartolo, ejusque discipulis maledicere. Quales, præter ceteros, sunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariem quidem Bartoli omnium expositam oculis animadvertunt; doctrinæ vero illius, neque recessus introspicere, neque pondus expendere voluerunt: ignari prorsus quanta Bartolus cum suis commoda jurisprudentiæ attulerint, tot solutis quæstionibus quotidie in foro emergentibus: quibus dirimendis veterum scripta minime sufficerent, nisi ea Bartolus, & Bartolini Jurisconsulti ratiocinando, similiaque colligendo ad quotidianum usum, & etiam ad non expressa produxissent: ita ut reddiderint quodammodo amissa jam, exclusaque e corpore juris veterum responsa consultorum. Quæ opera, & judices difficultatibus liberarunt, & reos a judicum fraudibus eripuerunt. Præstat enim parere mortuo, quam viventi: ac tutius judices obtemperant auctoritati sapientum, quæ affectionibus est expers: quam propriis animi sensibus, qui studio personarum, & causarum, vel odio, aut gratia non raro in fraudem inducuntur. * Quam his interpretibus laudem Alciatus, pro sua ingenuitate, quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum suis omni errore absolverim, ut vulgus pragmaticorum solet; neque maximi ingenii, summique beneficii laudem eis detraxerim; neque imitabor eruditos illos, qui cum ipsi raro meliora præstent; aliorum benefacta, ob quodlibet peccatum obliviscuntur. Natus est Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur, nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciscum Bonaccursium: falso enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expositis infantibus instituendis. Hic error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egressus ad jus civile se sub Cino præceptore, posteaque sub Jacobo Butrigario, & Reinero contulit, sui que magnam expectationem acutis disputationibus in scholis excitavit. Cum Tuderti afflisset, deinde Pisfis, ubi capitalibus causis præfuit, fertur in villam secedere coactus, propter invidiam, quam subierat, ob reum præcipiti sententia damnatum: Proptereaque a judicando sese, ad docendum transulisse Pisfas primum; deinde Perusium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laborisque assiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac vespere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo: singulis annis dimidiam Pandectarum partem enectebatur. A Perusinis publici negotii causa

a l. apud Labensem, ff. de verb. signi

legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam privatam optime gessit. Speciem enim tantam doctrinæ Imperatori præbuit, & virtutis; ut inter illius assessores, sive Consiliarios lectus, ab eo, præter insignia gentilitia sibi, suæque familiæ impetrata, Leonis nempe aurei, cum duplici cauda in campo crocei coloris; obtinuerit etiam, ut sibi, suisque liberis liceret veniam ætatis scholæ suæ auditoribus concedere, ac spurios reddere legitimos, & natalibus restituere. Cum Francisco Tigrini, qui eum ætate anteibat non raro disputavit, atque aliquando tam acerrime inter se conflixerunt: ut controversiæ dirimendæ gratia Pisas miserint inspectum Pandeclarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis *Si creditor, D. de distractione pignorum*: Cum Bartolus *nullam esse venditionem*: Alter vero *nullam esse conventionem* legendum contendere. Quam controversiam inter Bartolum, & Baldum exortam esse aliqui perperam tradiderunt. Non tamen simultates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum intercesserunt; ut amicitiam prorsus distraxerint. Non enim desunt, qui retulerint Bartolum acerrimo quamvis ingenio; tamen propter labilem fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata sua comprobasse. Plura etiam ejusdem Tigrini, & egregie scripta Bartolus, ordine mutato, suppressoque auctoris nomine, in suos contulisse commentarios, traditur. Laudem scriptis suis eo est majorem affecutus, quod rem in universum explicatam, postea trahit ad usum, lectoresque de schola traducit ad forum: ita ut scientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero discendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii æquabilitatem, ac mentis ad studia firmitatem conservaret. Unde nihil eorum Bartolum lauit, quæ sua ferebat ætas. Nam præter jurisprudentiam, Hebraicis etiam literis, & Geometriæ operam dedit: de qua lucem ad jus civile illustrandum elicuit, in opusculo de fluminibus, quam Tiberiadem appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honestis artibus lucrum quærebat, haud sibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore suscepit duos, filias quatuor. Demum anno MCCCCLV. abcessit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud posteros gloria, quod plurium seculorum labores ævo tam brevi conclusit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata posteritas. Haud scio enim an plus antiquitas tribuerit Papinian, quam nostrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat; præcipue apud Hispanos: apud quos ea sententia vincit, a qua Bartolus stetit. Imo ubi deest lex, illius vice Bartolus consulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo, frementibus eruditis, nempe, *Specu-*

lum, & Lucerna juris; virtus juris; Dux universorum; vobis veritatis; Auriga optimus; Apollo Pythius; Apollinis oraculum; ac modo Pater, modo Magister, modo lumen humani juris appellatur.

CLXV. DE BALDO, ET FRATRIBUS.

Hujus gloriæ non parum accessit ex Baldo discipulo: quo absente Bartolus videbatur sibi carere auditoribus, ideoque sine Baldo Bartoli schola congelabatur. Etenim tantum ille huic uni discipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero sæpe aliquid objiciente; ^a Bartolus ad respondendum tempus petere non erubesceret. Hinc discipulus tandem evasit æmulus, & etiam in certamine, ac quinque horarum disputatione victor. Quæ tamen æmulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique, occasione data magistrum, ut solet Baldus? Discordia tamen ingenia dum viverent, post mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim est commune in omni foro judicium, ut ibi confedisse veritas existimetur, quo concors utriusque sententiæ convenerit. ^b Hujus tamen petulantix gravissimas poenas Baldus dedit. Ex frequentibus enim fixis cum præceptore, orta est fabula, & commentum illud putidum, quod forenses nebulones imbebunt, de Baldo publice flagellis cæso, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Perusii erant, codices in lege *Si Creditor, D. de distractione pignorum*: ut adulteratæ lectionis testimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, sed cum Francisco Tigrini; ut optimis rationibus ostendit Lancellottus ^c selectioris notæ Jurisconsultus. Natus est Baldus Perusii ex Francisco Ubaldo medico, egregiæ prolis parente felicissimo: siquidem, præter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Jurisconsultos scriptis non incelebrés, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldus decimum septimum admirationi fuit omnibus, subtili explicatione legis *centum Capua, D. de eo quod certo loco*. Docuit primo in Patria, ubi Petrum Belfortem Cardinalem in jure civili erudiendum, atque ad maxima negotia instituendum accepit. Deinde Ticinum ad idem munus amplissimis stipendiis arcessitus: ubi cum se auditoribus nominis ejus celebritate suspensis ostendit: quia statura pusillus erat, continuo exclamatum est: *minuit præsentia famam*: Ipse vero minime deterritus, confestim excepit: *Augebit cetera virtus*. Cum ibi Philippus Casfolus, qui satis gloriose *Doctorum Doctor* appellabatur, more veterum Sophistarum, prodiisset in medium, quæstionibusque omnibus de ultimis volun-

^a Castrenf. in l. ff. instit. 27. §. de Testamento ult. ff. de inoff. testam. ^b Tirac. de retrah. convent. §. 4 gloff. 6. nu. 12. ^c In vita Bartoli

tatibus ex tempore se responsurum obtulisset; Baldus, ut hominis petulantiam reprimeret, rogavit ubi cautum esset in jure, ut substitutio vulgaris in legato facta non comprehendat, nisi casum quo noluerit, vel potuerit. Hærenti Philippo Baldus ei ostendit legem *Pater Severinam, D. de conditionibus, & demonstrationibus*. Ad quem locum hanc narrationem Castrensis attulit. Ingenio autem Baldo tam prompto fuit, ut vel legem, quæ de muscis, & vespis loqueretur petentibus obtulerit. Interrogatus ab Episcopo Ticinensi, cur leges tam facile, ac toties mutarentur: ille retulit, leges, medicorum instar, pro temporibus remedia parare: id enim esse justum, quod temporibus conveniret; & propterea, quæ in pace verantur, in bello licere. Ticinensium statuta solus publico jussu condidit: omniumque consensu cautum est, ut nemo sine Baldo auspice doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haut minus, quam doctrinæ cupidus. Quas adeo magnas tum e schola, tum etiam e foro collegit: ut ex solis substitutionum litibus quindecim millia contraxerit aureorum, sive scutorum, ^a ut vocant, præter ea, quæ ex criminum causis, & ex contractibus adjecit. Mentis ejus magis acumen laudatur, quam constantia: sæpe enim ingenii æstu a veritate, atque etiam semetipso abreptus, sibi repugnat: ut Baldo subtilitas; Bartolo vero sententiarum veritas, & judicii firmitas tribuatur. Etenim illius ingenium rapidum; hujus frugale: Ille argutior; hic sanior. Ille ad disputandum, hic ad judicandum utilior. Forensis enim exercitatio Baldum quò magis exacuît; ita longius aliquando avexit a vero. Ita ut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero solius justitiæ cultum admireris. Unde Baldus opulentissimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriæ studiis posterorum plurimum contulit: vix enim ullus est divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus: neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis, Jus & carnes bovillas sæpe objiceret. Mortem tamen obiit viro gravissimo indignam. Dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, abblandiretur, imprudens labii morsu venenum hausit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Maiis anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Episcopo, & Francisco filiis, utriusque Jurisconsultis, superstitionibus.

CLXVI. DE PAULLO CASTRENSI.

Proximum Baldo locum damus Paullo Castrensi e Faliscis, quem aliqui anteponunt ipsi Baldo, cui Paullus discipulus fuit, & amanuensis: quip-

^a Cuman. ex Alex. in rubric. §. de vulgar. & pupill.

pe pauperrimus, & genere tam obscuro; ut ne familiæ quidem nomen præ-
tulerit, humilique servitio victum, & doctrinam sibi praverit. Nam simul
cum Baldi liberis assidebat in schola, domumque reversus magistri verba,
ne sibi exciderent, statim scriptis mandabat. ^a Auxit vero illi, ut sæpe
aliis, scientiam egestas. Cum enim pecunia careret ad emendos commen-
tarios, coactus est omne tempus in ipsarum lectione legum ponere: cujus
assiduitate studii, ad prisce, ac germanæ sapientiæ integritatem assuefecit
ingenium. Hinc scripta illius, præ aliis, veterem disciplinæ candorem, ac
veritatem arripuerunt: quem nobis fructum ingens voluminum in diem
increbrescentium, ac mentis libertatem irretientium strues intercipit.
Avenione de prorogatione jurisdictionis Paullus adeo disputavit egregie;
ut ea fama excitatus Cardinalis Zabarella Florentinus Archiepiscopus, vi-
cariam Paulo assessori suo potestatem exercendam tradiderit Florentiæ:
ubi cum jus doceret, Senatum composuit, & statuta. Inde Senas primo, deinde
Bononiam ad idem se munus, ac postremo Patavium contulit, ibidemque
annis confectus mortem oppetiit anno MCCCCXX. omnium æstimatione
ipsius Bartoli loco dignus.

CLXVII. DE ALEXANDRO TARTAGNO.

Is Alexandro Tartagno Imolensi doctrinam juris tradidit. ^b Paullum
enim audisse Alexander dicitur, præter Joannem Imolensem, & Joannem
ab Anania, Ludovicum Romanum, & Casparem Arengherium in Bono-
niensi schola doctorem. Doctrinæ illius fama undique percurrrens, urbés
plurimas ad cupiditatem hominis excivit. Igitur Ferrariæ primum, dein-
de Patavii docuit, ubi Bartolomæum Coepollam acerrimum doctrinæ, ac
dignitatis competitorem constantissime toleravit. Illinc Ticinum, ac po-
stremo Bononiam ad jus civile docendum concessit: ubi æmulum exper-
tus est Andreæ Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero,
quæ maxime ad plausum popularem valet, longe præstantiorem. Cui ta-
men facultati Alexander succurrebat assidua scriptione, quam adeo neces-
sariam studiosis existimabat; ut interrogatus, quomodo adolescens profi-
cere posset, responderit; si vapularet, quotiescunque sine calamo admi-
nistro libros evolvere deprehenderetur. Scientiæ magis, quam lucri fuit
appetens, ideoque in ore semper habebat istud, *legibus vacavi ut scirem, non
ut eas venderem*. Vir præterea gravis erat, & cavillationum osor, ingenio-
que recto, ac simplici: ut merito veritatis pater appellaretur: & quamvis
modestia esset insignis, ea tamen haud potuit abs se desistere imminentem

^a Casiren, l. 1, §. additio in fin. ff. de edendo & in l. 2, §. ult. ^b Hieron. Pravidell. de peste par. ult. cap. 21.

semper doctrinæ maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophistam eum vocarent, & ingenio versatili: quod leges pretio fingeret, atque refrigeret, Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres & quinquaginta: quorum triginta docendo transegit.

CLXVIII. DE JASONE MAYNO.

Hæredem is doctrinæ reliquit Jasonem Maynum auditorem suum, quo non ullus felicius, e turpissimis moribus, & natalibus ad splendorem, & dignitatem, per studia literarum emerfit. Susceptus est enim e concubina, dum pater ejus Andreonus Maynus Mediolanensis Pisauri exularet. Jason autem ad literas addiscendas missus, quod injustis esset natalibus, ideoque negligentius, atque asperius tractaretur, perdere ac dissolute vivendo alea, & luxuria pessum se, suaque omnia dedit: ut passus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretiosis membranis descriptos. Cumque ob summam inopiam forderet omnibus, insperato ad meliorem frugem venit: ut non jurisprudentiæ modo, sed & humanioribus literis vacaverit, delibata etiam poetice: dignusque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur: inter quos ipse orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis: unde Palatina, & equestri dignitate, Cæsarisque patriciatu decoratus in Patriam se recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanensium Dux crearetur, aliam orationem summo plausu recitavit: eaque meruit, ut in Senatores, patriciosque referretur. Juris autem professionem ad tantam estimationem dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum pretio mille aureorum, sive ducatorum, ut vocant, conductoreretur: unusque meruerit summum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur, auditorem habere. Quibus Ticini gymnasium ingredientibus, Jason præibat jussu ipsius Regis: qui eo in loco præceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jason amplissima disputatione docuit, equestrem dignitatem ob militarem virtutem a Principe acceptam transire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Castello fuit ab Rege donatus. Quod sibi a Præfecto Regiæ Domus postea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate unquam recipere potuit: nuncius enim ab eo ad res repetendas cum literis missus, calcibus humi prostratus fuit, sparsis ad terram, & conculcatis literis. Cum Francisco Curtio graves inimicitias Jason suscepit: sed cum Philippo Decio longe graviores: cum quo sæpe ventum est ad manus: ut & lapidibus invicem se petierint. Ejus interpretandi ratio perspicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet. Auxere Jasonis commentarios etiam Bartholomæi

Iomæi Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno studio, & mercede conquistos sibi veritus non est Jason adscribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. ætatis vero suæ octogesimo quarto, cum jam, ut fertur, senio desipuisset. Atque is mihi sit pro instituto opere, Bartolinæ jurisprudentiæ postremus: tum quod omnes recensere peculiaris esset operis ab aliis egregie præstiti; tum quod Alciati iudicio, hæc auctoribus forensis doctrina, & hoc jurisprudentiæ genus absoluitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In jure primas comparatus ceteris

Partes habebis Bartolus.

Decisiones ob frequentes, actio

Baldum forensis sustinet.

Non negligenda maxime est tyronibus

Castrensis explanatio.

Opiniorum tutius Symplegadas

Superabis Alexandro Duce.

Ordinis Jason, atque lucis nomino

Videndus est properantibus.

His si quis alios addidit interpretes,

Onerat quam honorat imago.

CLXIX. DE SALICETO, FULGOSIO, CUMANO, CASTILIONE, COEPOLLA, RUINO, RIMALDIS, CURTIIS, DECIIS, NICOLAO SPINELLO.

Ac mihi, si ex tanta ingeniorum interpretum turba, quam silentio præterimus, alterius ordinis describendi negotium daretur; fidenter legerim Bartholomæum Salicetum Bononiensem factionibus, & exilio clarum; Raphaëlem Fulgosium Placentinum, cujus ingenium in Constantiensis Concilio eluxit, ejusque socium, & æqualem Raphaëlem alterum Cumanum, seu Comensem, atque utriusque istorum præceptorem Christophorum Castilioneum Mediolanensem Baldi auditorem, & antagonistam: per quem subtilior jurisprudentia resilere & sincerior juris ratio imperare auctoritati coepit. Cujus ingeniosa sane scripta, & judicii selectioris, divisisse inter se Raphaëles duo, ac suppresso magistri nomine sibi adscripsisse feruntur. Adderem his Bartholomæum Cœpollam legum captatorem vaferrimum, & Bartholomæum Soccinum Senensem summi acuminis jurisconsultum, & latinis, græcisque florentem literis: quicum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim; & denique Ruinum, Rimaldos, Curtios, Decios, & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinæ, ac generis nobilitatem

tatem, piaculum effet præterire Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui sua in patria, & Patavii, summa celebritate, docuit, anno MCCCCL. ubi & Fulgositium habuit auditorem. Ille vero ad summa Neapolitani Regni negotia per Joannam Reginam adhibitus, ab eademque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. superstitionibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanensi Episcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit institutum. Atque hi omnes ab Irnerio usque ad Alciatum explicandi ratione usi sunt utili quidem illa, & peracuta; sed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque sermonis abstrusior; hærent ipsi misere, ac sæpe labuntur: etsi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem consequantur. Stylo præterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: imo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemtu, atque fastidio se profitentur eruditos.

CLXX. DE ALCIATO, ET SANCTIORI JURISPRUDENTIA, SIVE DE CUJACIANA SCHOLA.

Verum sub idem tempus, quo in Italiam, indeque in Europam universam studia bonarum artium, & prisca elegantia divinitus remeabant; dum præcinente Valla, Politianus, Parrhasius, Bembus, Erasmus, alique complures vetusta secula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes pristinum nitorem recipiunt; jurisprudentia quoque Alciati manu ex humo sublata, oculos ad primordia sua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a priscis repetiit auctoribus. Cumque Alciati discipuli ex Gallia, & Italia universa conspirarent; eorum præsidio jurisprudentia se in primæva eruditione, atque elegantia collocavit. Quæque in Irnerii, Accursii, & Bartoli scholis vires exeruerat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & industria literarum elegantiorum exuit barbariem, & nativam explicuit venustatem; tum præsertim, cum ad nos expugnata Constantinopoli, Basilicorum libri, Græcique pervenire legum interpretes: apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manserat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluderat, in Græcis jurisprudentiæ scholis, usque ad recens Constantinopolis excidium vixit, usu atque assiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Græcorum eruditissimi, a vi hostium ad nos confugientes, in maternum Italiam suam retulerunt, simul cum libris Basilicorum

Iomæi Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno studio, & mercede conquistos sibi veritus non est Jason adscribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. ætatis vero suæ octogesimo quarto, cum jam, ut fertur, senio desipuisset. Atque is mihi sit pro instituto opere, Bartolinæ jurisprudentiæ postremus: tum quod omnes recensere peculiaris esset operis ab aliis egregie præstiti; tum quod Alciati iudicio, hisce auctoribus forensis doctrina, & hoc jurisprudentiæ genus absolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In jure primas comparatus ceteris

Partes habebit Bartolus.

Decisiones ob frequentes, actio

Baldum forensis sustinet.

Non negligenda maxime est tyronibus

Castrensis explanatio.

Opinionum tutius Symplegadas

Superabis Alexandro Duce.

Ordinis Jason, atque lucis nomina

Videndus est properantibus.

His si quis alios addidit interpretes,

Onerat quam honorat magis.

CLXIX. DE SALICETO, FULGOSIO, CUMANO, CASTILIONE, COEPOLLA, RUINO, RIMALDIS, CURTIIS, DECIIS, NICOLAO SPINELLO.

Ac mihi, si ex tanta ingeniorum interpretum turba, quam silentio præterimus, alterius ordinis describendi negotium daretur; fidenter legerrim Bartholomæum Salicetum Bottoniensem factionibus, & exilio clarum; Raphaëlem Fulgosium Placentiæ, ejus ingenium in Constantiensis Concilio eluxit, ejusque socium, & æqualem Raphaëlem alterum Cumanum, seu Comensem, atque utriusque istorum præceptorem Christophorum Castilioneum Mediolanensem Baldi auditorem, & antagonistam: per quem subtilior jurisprudentia resiliire & sincerior juris ratio imperare auctoritati cœpit. Cujus ingeniosa sane scripta, & judicii selectioris, divisisse inter se Raphaëles duo, ac suppresso magistri nomine sibi adscripsisse feruntur. Adderem his Bartholomæum Cœpollam legum captatorem vaferrimum, & Bartholomæum Soccinum Senensem summi acuminis jurisconsultum, & latinis, græcisque florentem literis: quicum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim; & denique Ruinum, Rimaldos, Curtios, Decios, & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinæ, ac generis nobilitatem

tatem, piaculum esset præterire Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui sua in patria, & Patavii, summa celebritate, docuit, anno MCCCL. ubi & Fulgesium habuit auditorem. Ille vero ad summa Neapolitani Regni negotia per Joannam Reginam adhibitus, ab eademque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. superstitibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanensi Episcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit institutum. Atque hi omnes ab Irnerio usque ad Alciatum explicandi ratione usi sunt utili quidem illa, & peracuta; sed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque sermonis abstrusior; hærent ipsi misere, ac sæpe labuntur: etsi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem consequantur. Stylo præterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: imo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemtu, atque fastidio se profitentur eruditos.

CLXX. DE ALCIATO, ET SANCTIORI JURISPRUDENTIA, SIVE DE CUJACIANA SCHOLA.

Verum sub idem tempus, quo in Italiam, indeque in Europam universam studia bonarum artium, & prisca elegantia divinitus remeabant; dum præcinnente Valla, Politianus, Parrhasius, Bembus, Erasmus, aliique complures vetusta secula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes pristinum nitorem recipiunt; jurisprudentia quoque Alciati manu ex humo sublata, oculos ad primordia sua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a priscis repetiit auctoribus. Cumque Alciati discipuli ex Gallia, & Italia universa conspirarent; eorum præsidio jurisprudentia se in primæva eruditione, atque elegantia collocavit. Quæque in Irnerii, Accursii, & Bartoli scholis vires exeruerat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & industria literarum elegantiorum exuit barbariem, & nativam explicuit venustatem; tum præsertim, cum ad nos expugnata Constantinopoli, Basilicorum libri, Græcique pervenire legum interpretes: apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manserat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluderat, in Græcis jurisprudentiæ scholis, usque ad recens Constantinopolis excidium vixit, usu atque assiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Græcorum eruditissimi, a vi hostium ad nos confugientes, in maternum Italiæ sinum retulerunt, simul cum libris Basilicorum

Alinc abductis, atque deinde in Galliam translatis: ubi postquam eos Cusa-
 cius diu trivisset, vñque illorum expressisset, publicam tandem respexere
 lucem. Sustulerant sane ante Alciatum animos Castilioneus, ejusque di-
 scipuli Cumanus, atque Fulgositius: qui explicando jure, non raro a vulga-
 rium interpretum via deflecebant. Verum occupatis auctoritate ani-
 mis, eorum opiniones, etsi antiquitati proximiores, tamen propter suspi-
 cionem novitatis, continuo rejiciebantur, antequam essent expensæ: do-
 nec Alciatus, studio vetustatis, testimoniisque sincerioribus, & eruditionis
 fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis; auditores suos ad no-
 vum genus interpretandi traduxit. Natus est Alciatus Mediolani, patre
 opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jasonem, Bo-
 noniæ vero Carolum Ruinum audisset, græcas, & latinas literas juri civili
 adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctori-
 bus vero novum jurisprudentiæ nitorem admirantibus, disputationum
 libros edidit, & paradoxorum. Docuit primo Ticini, deinde ab oltra-
 toribus, ob quos stomachabatur, in fugam actus, concessit in Galliam: at-
 que initio Avenione, postea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum fre-
 quentia, eaque felicitate, ut amunificentissimo Regum Francisco Primo
 annuam MCC. scutatorum, quæ vocant, mercedem acceperit, & a Regis
 filio nata maximo, numisma CCC. scutatorum potestate: quod urbis
 Cives ei Principi obtulerant in futuræ dominationis obsequium. Sed ea-
 dem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim
 Franciscus Maria Mediolanensium Dux hominis sibi subjecti virtutem o-
 ptans habere præsentem, interminata publicatione bonorum, nisi pareret,
 pari quo in Gallia fruebatur stipendio constituto, Alciatum ad Ticinense
 gymnasium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum literarum studiis
 bis ejectus, primo eadem mercede Bononiæ; postea Ferrariæ, stipendio
 ampliori, docuit, aureorum scilicet scutatorum præsentis æstimatione,
 MCCCL. Per id tempus, cum Paulus III. Pontifex Urbes Ecclesiæ per-
 agraret, captus Alciati doctrina, hominem ad Ecclesiasticos honores ca-
 pessendos hortabatur. Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens,
 in solo se Prototonariatu continuit. Adeo autem summi Principes erga
 illum certabant honoribus; ut reversus Ticinum Mediolani a Cesare Se-
 natoriam, & Palatinam dignitatem; a Philippo vero Rege Ticinum ade-
 unte aurei torquis honorem retulerit. In causarum responsis veterum
 gravitatem tenuit simul, & modum: longeque parcius auditorum objecti-
 onibus respondebat. Pomœridianas horas non raro in Poëtarum, & hi-
 storiarum lectione; sæpe vero in alea, præsertim æstate, collocabat. Gula

tan-

tandem, & cibo abundantiori mortem sibi arcessivit immaturam, anno MDL. ætatis vero suæ LVIII. Cui defuncto, præter scripta celeberrima, non parum adjecit gloriæ Francisci gentilis sui ab ipso in jure civili, & in elegantioribus artibus instituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: postquam docendi munus ab Andrea sibi traditum, laudabiliter exercuisset, & e sua disciplina emisisset Cardinalem Borromæum, a quo Romanam fuit evocatus.

CLXXI. DE EMILIO FERRETTO.

Præter Alciatum cultioris jurisprudentiæ diluculum, ejusdem doctrinæ splendorem in Galliam attulit Æmilius Ferrettus Etruscus Ravenna oriundus, ex pervetusta familia: cujus nulla fere vitæ pars honoribus præmiisque vacavit. Postquam enim Pisis Philippum Decium, & Gamilium Petruccium Senensem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, postea vero Leoni X. fuit a secretis. Quo munere sponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Lautreci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hispanis capitur, ac sexcentis aureis redemptus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum concessit: unde a Francisco I. accitus, & inter Parisienses Senatores lectus plures, atque honorificas obiit Regis jussu legationes, ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Cæsarem. Quibus egregie gestis, in Galliam redux, Avenione jus civile docuit, usque ad annum MDLII. qui suæ fuit ætatis sexagesimus tertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit; ut cum successor ejus Cravetta defuncti famam orationis initio carperet, strepitu atque tumultu, non modo schola, sed etiam Urbe fuerit expulsus.

CLXXII. DE GOVEANO.

Ex hujus consultissimi simul, & eloquentissimi hominis disciplina ortus est nobis Antonius Goveanus: qui Ferrettum in fine libri *de jure accrescendi* parentem suum alterum appellat. Natus est Goveanus in Lusitania, educatus in Gallia, omnibusque bonis artibus excultus: ut unus Aristotelis patrocinium viriliter suscepit adversus Petrum Ramum, publice bellum indicentem scholæ Peripateticæ, nostris his temporibus jam delabentis; alato in forum Græco ejus philosophi exemplari. Ingenium habuit varium & velox, ut rerum ab eo tum in philosophia, tum in humanioribus literis, tum in jure civili agitarum finem ante initium animadverteres. Neque ullum fuit involucrum, unde non se celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi spatio, quo juri civili vacavit, acuta, & solida protulit multa; dum paucis annis in pluribus Galliæ gymnasiis, Cadurci

Q.

nempe,

nempe, Valentiz, Tolofz, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille se munere contulisset in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in consilium lectus fuerat, & magister libellorum creatus, Taurinis decessisse fertur, nondum sexagenarius. Ad cuius laudem id esset satis, quod tam exiguis, paucisque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Quam in contentione Faber diligentiam, copiam, laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii præstantiam attribuit. Verum quod omnium ante se interpretum laudem, & spem posterorum exuperat, Cujacius ipse principem inter Jurisconsultos locum sibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hisce sane honorificentissimis verbis, utque mea fert opinio, in ipsum Cujacium tantummodo congruentibus: *Antonius, inquit, Goveanus, cui ex omnibus quotquot sunt, aut fuerunt Justiniani juris interpretibus si queramus quis unus excellat, palma deferenda est.* Sed vereor candide ne, an odio aliorum hunc adeo extollat Cujacius; an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes sub jugum abs se missos, qui Goveanum, omnium, suo judicio, victorem communi ceterorum judicio vicit. Quamvis enim ingenio præcelluerit Goveanus, tamen scriptorum paucitate nemo latiore locum Cujacio reliquit, in quo exultaret. Hinc non mirum si eum sibi Cujacius præferat, qui secum rarius concurrat. Nobis certe, ut præ ceteris acutus, & in explicando perbrevis, & expeditus Goveanus; Ita & in reprehensione veterum, quibus vel invitum multum ipse debet, ingratus videtur, & immoderatio.

CLXXIII. DE BUDÆO.

Proprio vero Marte in jure civili Budæus profecit, emendator magis librorum juris, quam interpretes: nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim se præstat in suis ad Pandectas annotationibus: ubi nescio cur homo gravissimus adeo sibi indulgeat, & blandiatur in Accursianis interpretibus reprehendendis, a quibus scientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus est Budæus Lutetiz illustri loco. Is prima adolescentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitæ adeo studiis literarum occupavit, ut neque labori, neque sumtui pepercerit; sæpeque morbum incurreret, & vitæ periculum. Ab Lascare, qui tum erat in Gallia, selectiorem græcæ linguæ notitiam accepit, ea progressus celeritate, ut exemplo Apollonii; qui Cicerone græcæ orante græcam eloquentiam ad Romanos translatam lugebat; etiam

^a tit. 6. in frag. Ulp. ver. nec. interst.

Lascare eam sibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguæ sacrarium eruditissimis commentariis Budæus posteritati referavit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditissimis de asse libris: quorum causa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italico: qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie. Quæ dissensio, utpote hominum humanissimorum, per Lascarem interpretem facile in concordiam, imo & in mutuam benevolentiam est redacta. Gallis regibus in gravissimis legationibus laudabilem operam præstitit: sed post reditum, cum in exoptatam solitudinem, studiorumque suorum portum se recepisset; Francisci I. benevolentia fuit in aulam revocatus, atque ab eodem Regis Bibliothecæ præfectus, & magister libellorum creatus, ingenti, ac nova significatione honoris. Misit enim ei demum libellorum fasciculum: quo ejus muneris possessio tradita intelligeretur. Tantum cum esset in comitatu Regio, ad oram maritimam, æstuosa aëris inclementia, non sine omnium lacrymis, vitam reliquit, uxore superstite, atque undecim liberis; virilis quidem sexus septem; & muliebris quatuor, septuagesimo ætatis anno; a Christo vero nato MDXL. Sed aliquantisper in Hispaniam concedamus, paullo post in Galliam redituri.

CLXXI; V. DE ANTONIO AUGUSTINO.

Hispania vetus Romanæ fortunæ socia, sicuti civium virtute, ac fide militiam Romanorum diu munivit; ita & recentioribus temporibus eorundem fulsit leges per Antonium Augustinum: qui suis emendationum libris a civili, & pontificio jure labes abstersit, commentariisque rerum antiquarum Romæ veteris imaginem posteris aperuit.

Natus est Augustinus illustribus majoribus Cæsarex Augustæ Celtiberorum; humanasque literas Compluti didicit, & juris civilis primordia Salsanticiæ. Uberiorem vero juris doctrinam accepit Bononiæ a summo Jurisconsulto Joanne Paulo Parisio Consentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus, Pandectas Pisanas iustraturus, Romam se contulit: ubi primo, Hispanorum nomine, lectus in Collegium Duodecemvirorum litibus judicandis, quos Rotæ auditores vocant; posteaque Bononiam legatus, ut Regiis Philippi Regis Hispaniarum, & Mariæ Anglæ nuptiis interesset; indeque Romam reversus, & Allifanus Episcopus creatus; rursus, jussu Pontificis, prospero successu, ad Ferdinandum Cæsarem legationem suscepit. Inde Siciliensi censura, jussu Regio, perfunctus, Allifanam Ecclesiam cum Ilerdensi mutavit. Conferens vero se ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & disputando prætermisit,

quo dilapsam Ecclesiæ disciplinam ad veterem severitatem revocaret. Tandem ad Tarraconensem translatus Ecclesiam, ingenti fama, imparique meritis præmio, migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis literis ac Sacra Republica optime merito, purpura defuit.

CLXXV. DE BITURICENSI SCHOLA.

Sed jam regrediamur in Galliam, ac Bituricensium Academiam, veteris Berythi æmulam, revisamus: ubi Alciatus perpetuum antiquæ jurisprudentiæ domicilium locavit. Eo enim viri doctissimi ex universis regionibus ad jus civile docendum confluerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur esse translatum. Nam præter eos, quos recensimus, docuerunt eo in gymnasio Contius, Boërius, Ruffardus, Raguellus, Balduinus, Ægidius, Hortensius, Emundus Merillus, Pinfonius, Broëus, & Joannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius ^a nullam adhuc scholam dixerit similem inveniri Bituricensi Academiæ, in eaque omnes jus docere caste, pure, cordate, sine fuco, sine fallaciis.

CLXXVI. DE ENGUINARIO BARONE.

Post Alciatum præclaram illius institutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppositionibus potius aliorum, quam propriis scriptis, alioqui eruditis, memoriæ commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer; sed & Duarenus in controversiis de jurisdictione, & imperio acerbissime dimicavit: quorum postea iræ deferbuerunt: ita ut, Barone mortuo anno MDL. Duarenus laudes illius tumulo inscripserit.

CLXXVII. DE DUARENO.

Natus vero Duarenus ex illustri familia, Alciato præceptor operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni successe, ibique auditores habuit Budæi liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & scriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. ^b Memoria, dicitur, fuisse parum firma: ita ut aliquando cogeretur orationes recitare de scripto: Cujacio adhuc juveni vehementer obtrectabat: ita ut inter utriusque discipulos partium studio concitatos tumultus orirentur: qui non nisi Cujacii discessu quieverunt. Obiit Duarenus anno MDLIX. ætatis vero suæ L. Vir ingenio fuit, & dictione facili: nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab Accursianis, & Bartolinis interpretibus, quos in foro triverat, quosque nova instituta docendi ratione ubique mordet,

^a Ad Margarit. Vales. ^b Epist. Bud. apud Duaren.

haud

haud pauca tamen sumit, quæ adpersa sermonis elegantia, in novam ver-
tebat faciem. Solebat enim ex abstrusioribus & prolixioribus eorum com-
mentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctissimo con-
fictum, testimonium producam ex præfatione secundæ partis operum ejus,
a gentili suo conscripta. Is ait: Duarenum sæpe in ore habuisse illud Lu-
cretii:

*Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
Omnia nos isidem depascimur aurea dista.*

CLXXVIII. DE HUGONE DONELLO.

Moriens Duarenus haud imparem doctrinæ, atque simultatum sua-
rum hæredem reliquit Hugonem Donellum discipulum, quem eleganti
oratione in præceptorum collegium cooptavit. Is magistri rationem in
docendo jure complexus est, & indictum olim Cujacio bellum redintegravit.
Verum cum in Calvinianorum partes, abjecta veteri, veraque religione,
transisset; mutato cultu divino, coactus est etiam solum vertere. Varia-
que fortunâ jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergæ: un-
de ad idem munus Leodium concessit: indeque, quod Britannorum factio-
ni res novas molientium studeret, patefactis insidiis, coactus est in Franco-
niam confugere: ubi cessit e vita anno MDXCI. ætatis suæ LXIV. Com-
mentarios juris civilis reliquit uberrimos, & acutissimos: quibus jurispru-
dentiam in commodiorem ordinem redigere studuit. Cui operi utinam
extremam manum addere potuisset; neque tamen minus quales nunc sunt
juventuti conferunt, propter soliditatem rerum, & rectam seriem. Puer
vero adeo literas averfabatur, ut ad eas non ante se flexerit, quam illum pa-
ter pudore, ac metu afficeret: qui arcessito ad se, coram puero, pastore sua-
rio, pacta mercede, filium ei se traditurum simulavit: quo Donellus intelli-
geret, qualis vita sibi, nisi studeret literis proponeretur. Fallacia hæc pue-
rilis animus illius vertit, ac tantum ingenium posteritati, & literis dedit.

CLXXIX. DE FRANCISCO HOTTOMANNO.

Protulit & Gallia Franciscum Hottomannum ex illustri, & veteri fa-
milia, quæ sub Ludovico VI. e Germania, occasione militiæ, migravit in
Galliam: ubi claris affinitatibus & continuatis honoribus floruit. Fran-
cisci tamen hujus ingenio fuit longe splendidior. Is enim Jurisconsultus
fuit, & orator eximius. Jus civile didicit in Aurelianensi schola: indeque
Lutetiam Parisiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forensium
iurgiorum stomacho, ad sua vetusti juris, & bonarum artium studia, invito
parente, secessit. Qui tamen parens hanc nato culpam condonasset; nisi
paul-

paullo post ab avita, veraque religione ad Calvinī doctrinam secessisset, seque Lugdunum, libertatis causa, contulisset, relictis patriis laribus, abjectaque proxima spe honorum, & opulenti conjugii. Quo facinore pater exulceratus alimentorum etiam spem filio præcidit. Qua nunciata re, Franciscus minime exanimatus, illa Epicuri voce continuo exclamavit: *Habemus aquam; habemus potentiam: Jovi ipsi de felicitate controversiam faciemus.* Itaque suis e studiis non solum laudem, sed & vitæ subsidium ducere decrevit. Unde primo Laufannam, postea vero Argentoratum vocatus a Germaniæ primoribus, qui honores ei certatim offerebant: ea facundia docuit, ut nobilissimos quosque ad se audiendum e remotissimis regionibus contraheret. A quo docendi munere supersedit tantisper, quoad in Navarrenā Regia, inque variis legationibus honorifice susceptis, regiis Galliarum administratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius, homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus, retulit se ad studiorum tranquillitatem. Deinde, rogatu Episcopi Valentini, Valentiam concedens, eo dilapsa jam bonarum artium studia, voce atque institutione sua retraxit. Inde semel, atque iterum ad Bituricensem academiam explicaturus jus civile simul cum auditorum turba sibi maxime benevola reductus; ac postea civilium bellorum naufragiis rejectus, redeundi propositum in posterum omnino dimisit, illud sæpe prædicans: *Frustra Neptunum accusat, iterum qui naufragium facit.* Etenim eversus bonis omnibus, & amissa illustri bibliotheca, ex insigni illa Calvinistarum clade vix vitam salvam retulit. Igitur patria profugus, etsi a pluribus Germaniæ Principibus ad suas cujusque academias reposceretur; tamen Basileam Rauracorum, cum omni se familia, contulit: ubi eum annum quintum, & sexagesimum agentem aqua intercus extinxit, anno MDXC. relictis filiis duobus, Joanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit universæ antiquitatis tum Sacræ, tum profanæ oppido peritissimus; & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus; cui ad veram virtutem nihil defuisset, nisi bonitatem, quam a natura traxerat, mutata religione pervertisset. Non modo in Accursianis, & Bartolinis interpretibus reprehendendis; sed in ipso Triboniano, quem & Antitriboniano peculiari libello concidit, perpetuo exagitando; collectam tota vita opinionem verecundiæ, atque modestiæ prorsus amisit. Ordinem præterea librorum juris antiquitate munitum in sermonibus, atque scriptis carpebat, præquam decet Jurisconsultum; aliamque ordinis rationem comminiscabatur. Itaque in illum videntur mihi a Cujacio hæc oblique jacta: *caberent, inquit, digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tam*

a In paratit. Digest. tit. mandati.

inge-

ingenio Triboniani, quam Juliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est. Et qui aliam desiderant, vel comminiscuntur artem: naquam illi sunt imperitissimi! Nam neque quid ars sit sciunt; neque artem digestorum, aut principia certa juris ulla perceperunt unquam, suaves tandem ad ridendi materiam. Hæc de aliquibus, ac de isto fortasse potissimum Cujacius: quem unum Hottomannus, misso Balduino, aliisque antiquioribus æmulis, dignum habuit, cum quo manus confereret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, suppresso nomine, sed illius expressa sententia: ut in locis aliquot observationum observationibus ^a Cujacii oppositis, & in libris amicabilium responsionum. Animadverti etiam Hottomannum observationum 12. cap. 30. & illustrium quæstionum 34. non obscure adversari Cujacio, illiusque observationi decimæ sextæ libri primi. Sed ea non tam contentio fuit, quam ira, quæ brevi deflagavit. Cujacium enim abs se oppugnatum tanti tamen fecit Hottomannus: ut filium admonuerit, ne psalmos Davidis, & Cujacii paratitla sibi unquam excidere pateretur. Quo magis Hottomanni candorem admiror, & judicium: cum ne sui ipsius quidem amore a vero sensu fuerit abreptus. Quam animi æquitatem haud minus candide ^b Cujacius ei rependit: Hottomannum enim appellat *virum ingenii probe, & recti*: haud parvi momenti laude a tam parco laudatore.

CLXXX. DE JACOBO CUIACIO.

Sed jam de ipso Cujacio dicendum: qui si antea natus esset, omnium interpretum vice fuisset. Neque enim aliquid ignorare per illum, neque sine illo discere quidquam licet. Docet nimirum unus omnia, & semper sua. Quæ ratio nos movit, ut eruditam Jurisprudentiam, quamvis ad ortum ab Alciato revocatam, tamen Cujacianam appellemus. Adeo enim Cujacius eruendo, & illuminando veteri juri aliorum industriam, & judicium superavit; ut quidquid est optimum, ei sit adscribendum; ipseque appellandus redvivæ Jurisprudentiæ pater. Natus Cujacius Tolosæ, puer adhuc propriis viribus, nullo docente, connixus est ad græcam, & latinam eruditionem, atque Arnoldum Ferrerium in Patria jus civile docentem audivit: a nemine vero melius, quam a sua ipsius Minerva edoctus. Quem tamen mortuum omnis posteritas magistrum agnoscet, proh nefas, viventem sui repudiare cives, & Cujacio in honorum contentione prætulere Forcatulum, homini simiam! Atque initio quidem ignorantia magistratum; postea vero communis admiratio, quæ invidiam æqualium illi pepe-

^a Lib. 19. cap. 31. Vid. vitam Hottomann, script. a Boschio. ^b Cujac. ad tit. Ulp. 22. verbis quib. scieris poterisque.

rit, procul distulit ab eo doctrinæ præmia, quæ post variam jactationem fuit assecutus. Patria siquidem repulsa stomachatus, & Michaëlis Hospitalis jussu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abscesserat, locum; ad Biturigas migravit, hoc misso libello repudii ad cives suos post sero resipiscentes, eumque frustra repetentes.

S. P. Q. Tolosano Jacobus Cujacius S. P. D.

Frustra absentem requiritis, quem præsentem neglexistis.

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus scholæ possessoribus ob novitatem, & doctrinæ præstantiam invisus, ipso quodammodo in portu navem fregit. Illi enim viribus in unum collatis, factionisque suæ discipulis novum in præceptorem concitatis, insidiarum, & juvenilis petulantia metu Cujacium recedere, ac retro flectere cursum coegerunt, non sine magna Michaëlis Hospitalis indignatione: qui, hac improbitate audita, Donellum ea de re acerbissimis literis objurgavit, compressoque tumultu, Cujacium ad Biturigas honorificentissime remisit: ubi eo majori gloria docuit; quo magis ab adversariorum odio exacuebatur; ut dicere soleret, se quidquid in jure civili profecisset, acceptum ferre obtrectatori suo Duareno. Docuit etiam Tolosæ, credo, antequam repulsam acciperet, Dujonz Cadurcorum, Valentia Canacum ad Rhodanum, & Augustæ Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore præmiis; ibique, atque etiam in Galliis inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. nescio qua Italia infelicitate, recusavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum saltem Jurisconsultorum celebritas, eorumque memoriareligione quadam antiquitatis consecrata, pertrahere debuisset. Porro Cujacii fama in remotissimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam sedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque hæc omnium ejus laudum instar crit, quod & Josephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuisse Cujacium, nunquam abs se sine peculiari laude commemoratum. Etenim, præter alia loca, invenimus in Scaligerianis Cujacium a Josepho margaritam Jurisconsultorum vocari: quem sibi tantum scripsisse tradit, & doctis: ipsum vero Scaligerum, relicta patria, exceptum a Cujacio Valentia, qui eum (ut verba ipsa referam) *ex illa navi nauseantem bonorum studiorum gustu refecit.* Quam ob causam ei ab Deo bona omnia precatur *o, timo. & incomparabili viro, a quo fuisset bona spe sustentatus.* Idem Scaliger scribit *quidquid Alciatus inchoasset, absolvisse Cujacium, & Jurisprudentiam per suam ipsius vim explicasse.* Eundem refert super tapeto pronum, librisque circum-

fusum

fusum legere consuevisse. Post subjicit Cujacium *Theoriam juris Romani veteris calluisse optime*: usus vero forensis non tantum fuisse ignarum, sed cupidum quoque dediscendi si quid imbibisset: ne a Romano jure distraheretur. Ejusdem autem probitatem hoc argumento comprobatur, quod haud exiguum auri summam in alendis discipulis amisit, dum a Patria pecuniam expectarent. Eodem Scaligero teste, Cujacius ad jus omnia referebat: & cum ab imperito aliquo Grammaticus appellaretur, subridens excipiebat: *Dolet huic scilicet se non esse talem*. In legibus tamen XII. Tabularum, Scaliger tradit, abs se multa Cujacium didicisse his verbis. *Nullus est qui de legibus XII. Tabul. quidquam docere me possit, ne Cujacius quidem: qui non insciabitur, me illi multa indicasse, quæ hactenus eum latuerant*. Sibi quæ multæ laudi ducit, quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modestissimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam septenis, aut octenis horis commentaretur; & ubi difficilem locum inveniret, haud pudebat, virum solius veritatis cupidum, tempus ad meditandum sumere. Veterem eruditionem tanti faciebat, ut ea se diceret in jure civili tanquam hamo piscari. Cum animum laxaret, & intervalla studiorum frequentibus conviviis una cum discipulis occuparet, nullam interea juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, credereturque de tradenda Henrico per insidias Biturigum urbe occulta consilia inire, seditione populari pene fuit oppressus, vir alioqui Religionis Romanæ tenacissimus, impatiensque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quæstionem ad Ecclesiæ judicium remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Prætoris*. Præterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut militarium tumultuum, & frequentium seditionum tædio, vitæ naturalem abruperit cursum, quem pro corporis firmitate, atque integra valetudine longius produxisset: nisi defecisset angore animi suscepto e luctuosa eorum temporum in Gallia literarum, & bonarum artium facie: quæ nobis Cujacium abstulit octavo, & sexagesimo ætatis suæ anno, a Christo autem nato MDXC. quarto Kalendas octobris, relicta ex secunda uxore filia Susanna: cui mandavit, ut Bibliothecam in hæreditate repertam sparsim venderet, quo libris in plurimum dissipatis manus, nullus esset, qui abs se adnotata colligeret, atque vulgaret: ne ex rebus propere scriptis, maleque a collectore intellectis, studiosi in errorem inducerentur. Ante vero uxorem duxerat Magdalenam Roriam, ex qua suscepit Jacobum filium jam puberem, & ad Reipublicæ literariæ spem a genitore summa cura educatum. Cum talis fuerit Cujacius, auditoribus tamen scriptis profuit potius, quam voce: quæ non ad-

modum sonora erat, nec satis explicita. In dictando præterea varius fuit, & anceps, & perturbatus, oratione modo citata, modo remissa; nec raro interrupta: ut pronunciantem auditores neque stylo, neque auribus commode consequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret nimia intentione animus, a pronunciationis legibus abstrahebatur. Quamobrem cogebantur discipuli, eo dictante, sæpe stylum vertere, atque interdum convenire simul, ut scriptis collatis sententias colligerent integras. Romanarum legum sanctimoniam non modo suis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus præstitit. Præter Duarenum, Donnellum, Hottomannum, obrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianensem: quem noster lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis transpositis nomen illius vertit in hæc verba:

Sero in Orbe natus.

Denique, ut fors est nostra, qui vix Cujacio præceptore digni sumus, infensos habuit minus doctos omnes: quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos faciem hanc literatorum decem jam annos toros ope divina toleramus. Neque enim ille filebat, neque abstinebat ab injuriis iis, quarum nomine ab Hottomanno reprehenditur, qualia sunt *scutica dignus, stultus, mendax, cæcus, caliginosus, os durum, & similia*, quibus suos Cujacius hostes incessabat, non propter constantiam hominis nostra minorem: sed forte quia illi, non calumniis, ut isti, & conviciis de trivio arreptis occentabant: sed ingenio potissimum certabant, & literis, ut non prorsus docto adversario essent indigni: dissimiles certe sannionibus nostris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in honorum contumeliam abundantiores, qui scelerum stupore haud intelligunt, *Injuriam unde exorta est ad eum plerumque reverti*. Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundius, etsi non provocatus: quale est suum illud de Connano judicium: *Connanus*, inquit, *doctissimus quidem vir, sed non juris. Corruptit judicium, & tempus perdit, qui illud in illius commentariis ponit*. Nimis profecto aspere, nimis præcise. Mortui Cujacii funus honore nullo caruit. Corpus enim nobilium discipulorum humeris fuit elatum, hominisque virtus funebri oratione a Claudio Marefcallo Senatore, ac Regio Consiliario collaudata. Posteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanæ loquentur leges: de quibus tam bene promeruit, quam qui jurisprudentiam ab se lateritiam acceptam, auream reddidit: ut de eo Jacobus Gothofredus, vir judicio acerrimus, pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiselius scripsit hanc merito laudem:

οφθαλ.

ὉΦθαλμός νομικῶν βεβίωκεν καὶ κορυφῇ.

Non alia vero laus præstantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpreter Romani juris a summis conditoribus primus, & ultimus*: qua sane inscriptione nulla veracior.

CLXXXI. DE BARNABA BRISSONIO.

Vixit eodem ævo Barnabas Brissonus, qui causas diu, summaque gloria patrocinitus, famaue doctrinæ ad Henrici III. notitiam adductus, a causis privatis, ad fisci patrocinium ab Rege fuit vocatus; deinde Regii consilii adfessor, & Parisiensis Præses denique creatus: suscepitque, jussu Regis, multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex nullum in Orbe Christiano Principem esse, cui Brissonus alter adesset. Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditæ jurisprudentiæ studio a forensi labore; neque hoc ab illa distraheretur. In forensibus enim vacationibus ad severiora studia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum summa fuisset, id erat homini laboriosissimo diverticulum. Quo interea tempore, omnes Jurisprudentiæ recessus penetrans, Romanum forum propriis obrutum ruinis pandebat, simulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis, explicatisque, non vocabulis modo prisca juris, sed formulis etiam verborum solennibus per varios auctorum locos latentibus: quibus distinguendis, non minus quam exponendis opus fuit acumine, solertiaque incredibili. Adeo enim intertextæ sunt scriptis veterum, & confusæ, ut vix lynceus internosceret, atque discerneret. Illis autem expromtis, veteres mores patent, & ratio cum publica, tum privata Romanorum: quæ, velut cortice, formularum continetur involucris: quibus prophana, & Sacra; publica, & privata negotia expediebantur. Utinam vero sola literarum gloria contentus fuisset, nec se ambitione in popularem flammam calamitosi illis Galliarum temporibus conjecisset! Parisinis enim tumultuantibus adversus Regem, cum ipse collegarum exemplo, abscessu suo, vim declinare potuisset; populari tamen auræ confusus, manere decrevit in urbe: sperabat enim seditionem illam præsentia, & auctoritate sua repressum iri. A qua sententia nullis amicorum admonicionibus deduci potuit. Quamobrem lapsus in manus inimicorum, inque teterrimum carcerem conjectus, vitæ miserabilem nactus est exitum: traditusque carnifici, extremas contumelias ab insolentissimis, & efferatis hostibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorrescebat, clarissimique Præfulis dignitatem adeo reverebatur; ut membris expavesce. et, brachiaque illius, dum necem tentarent, insoito torpore corripentur. Tandem, urgentibus inimicis, victaque metu reveren-

tia, vi subactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe suspeso, gulam laqueo fregit, abstulitque posteris utilitatem eruditissimi operis, cui absolvendo Briffonius haud quaquam potuit exiguum vitæ spatium a belluis illis immanibus exorare.

CLXXXII. DE ALIIS ACERVATIM.

Atque horum sane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera, Respublica Romana convaluit. Præstiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda est industria Balduini, & Revardi, Petri Fabri, & Viglii, & Vultei, & Pacii, & Corasii, aliorumque hisce similium, qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod nostrates pragmatici de universo eruditorum jurisconsultorum genere insulse admodum, ne dicam stulte, pronunciarunt. Omnium enim fructuum origo est, qui radices educat.

CLXXXIII. DE MARANO, GOTHOFREDIS; VESEMBEGIO, PEREZIO, PANCIROLO, MORNACIO, VINNIO, GROTIUS, ANTONIO FABRO, GREGORIO TOLOSANO.

Ex eruditorum vero turba sunt mihi sevocandi, ac nominatim appellandi aliquot, qui proximum a Cujacio, ac majorum gentium Jurisconsultis locum occupant: utpote cum non modo splendida, & jucunda, sed solida maxime, atque utilia tum in forum, tum in scholas adduxerint, ex Cujacianis præcipue libris, tanquam e Jurisprudentiæ latifundio: unde quo magis effoditur, majora summittuntur. Hi vero sunt in primis Maranus Cujacii discipulus lucidissimus auctor, Gothofredus senior, qui perpetuis notis ex eruditorum poënu depromtis, jus civile ambiit; cujus doctrinæ varietatem potius laudaverim, quam acumen; Vesembegius, præter forensensem professionem, eruditus; Antonius Perez in Institutionibus aptus, & commodus, & in Codice uber, ac facilis; Guido Pancirolus Italicæ gloriæ in hac meritoria nostratium Jurisprudentia vindex; Mornacius frugalissimus interpret; Arnaldus Vinnius vir lectissimus, cujus commentariis institutionum omnium ante se opera vincitur, cujusque in notis earundem brevitatis mirum cum perspicuitate conspirat; Grotius etiam occurrit, fax Jurisgentium, nec minor naturalis, quam civilis honestatis interpret, atque præceptor; Gothofredus junior abstrusa eruditione, selectaque scientia juris, judicii-que integritate secundus certe a Cujacio Jurisconsultus; & Gregorius Tolosanus scriptor expeditissimus. Tandem in Antonio Fabro consistam interpretum audacissimo, & pragmaticorum hoste vehementissimo: qui aliis quidem in operibus acumen magis, quam veritatem præstitit: in Codice vero suo

fo suo usum rerum, & ingenii sui jam maturi reddidit nobis utilitatem: ut meliora sint illius, quæ minus acuta.

CLXXXIV. DE QUATUOR SCHOLIS POST RENOVATAM
JURISPRUDENTIAM JUDICIUM.

Nunc quatuor harum discrimina, & instituta Scholarum ex rebus adhuc expositis ad studioforum utilitatem breviter notabimus, atque distinguemus. Et sane Irneriana Schola, renatis recenter legibus, tanta religione parebat; ut non modo in administratione rerum civilium; sed etiam in docendi ratione, atque ordine Justiniani præcepto subjiceretur. Et quia Justinianus omnia commentaria, omnesque interpretationes a finibus juris civilis edicto suo ejecerat, retentis tantummodo paratilis, quæ alii breviter titulorum argumenta interpretantur, ^a alii breves unius tituli ex alio repletiones; permissisque interpretationibus *κατὰ μέρος*, sive quæ vestigiis insistant; Ideo Irneriani jurisconsulti nihil sibi amplius in jure interpretando permiserunt, præter breves titulorum aut legum summas, & verborum expositiones, quibus obscuriorem legum sensum recludebant. Unde Azo, qui aliorum summas, & suas uno eodemque opere collegit, visus est excurrissè liberius. Ejus libertatem imitata est Accursiana Schola, duce Accursio, Azonis discipulo, qui veterum Irnerianorum notas, & suas legibus adplicando singulis, superiorum interpretationum modum excessit. Verum hi mediam inter Bartolinos, & Irnerianos viam inierunt, ut uberiores quidem Irnerianis essent, modestiores vero Bartolinis. Bartolus enim cum sua familia, quia e Schola sæpe discurrunt in forum, & alas utrobique tendunt, adeo nonnunquam in altum evehantur, & in quæstionum pelagus abducuntur; ut ipsius aliquando litoris conspectum amittant unde solverunt. Quamobrem Bartolini jurisconsulti a veterum definitionum explicatione, ad nova ipsi se definienda vertebant, condendoque magis, quam interpretando juri civili vacabant. Ut non tam interpretes, quam (fas mihi sit laude ista hoc loco uti) compares quodammodo veterum juris auctorum evaserint. Itaque tantum in bono, & æquo; justo, & injusto tradendo, ac definiendo valuerunt; quantum in historia, veteribusque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod nostrum de Bartolina Schola judicium ne videatur ab Italici, nativique soli amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & summi ordinis jurisconsultum Hugonem Grotium: quicum hac mihi de re convenire summopere gaudeo. Hæc autem ille in prolegomenis: ^b *Secunda classis* (nempe Accursiani, & Bartolini, quos ille confundit) *Historia veteris incuriosa omnes Regum, populorumque*

^a Vid. Got. Jun. in C. Theod. in princ. & Menag. armen. jur. c. 35. ^b De jur. bel. & pac.

controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas, impedimento saepe fuit, quo minus leges illas intelligerent: solertes aliqui ad indagandam aequi bonique naturam. Quo factum, ut saepe optimi sint condendi juris auctores, etiam tum, cum conditi juris mali sunt interpretes. Cujaciana tandem Schola merito existimabitur tranquilla, & serena Jurisprudentiæ dies: cujus luce, diffatis barbariæ nubibus, patuit sincerus Romani juris adspectus. Hujus autem Scholæ primores, ministri tantum sunt Jurisprudentiæ veteris: nova enim, & forensia negotia vix attingunt. Quamobrem hoc a superioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractatum, prudenter tamen, & utiliter ad nova negotia perducunt; Hi vero cum interpretis munus obeant optime; aliud, aut contemnunt, aut raptim attrahunt, ut hanc illis laudem ultro remiserint.

CLXXXV. CONCLUSIO DE INTERPRETUM USU.

Quapropter sua studia recte instituturus primordia, & elementa juris e Cujaciana Schola petat: ut nihil initio imbibat nisi sincerum, & in corruptum, ac vere Romanum: quæ cum in sanguinem verterit, tum poterit certis, & obscurioribus in locis ad intelligendi facilitatem Accursium adhibere. Quo in labore, cum se probe exercuerit, expenderitque vires suas, Bartolinis utatur interpretibus: ut ad patrocinia causarum, scientia munitus accedat, & usu. Ex hoc enim studio ei facile ad subortas quæstiones, & quotidiana negotia rationes, & auctoritates, exempla que abunde offerentur. Quibus ubi destituatur, commodam opem poscet a *tractatibus, consiliis, decisionibus, resolutionibus*, & similibus forensium disquisitionum acervis: quibus legum studiosus maxime juvabitur, si eos non pro magistris, sed pro nomenclatoribus, & indicibus memoriæ adminiculo adhibuerit: recentioribusque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque præconibus. Is enim e forensibus consarcinatoribus in hac nundinali Jurisprudentia præstat ceteris, qui plus attulerit alieni: Consulendique sunt recentiores, non ad iudicium, cujus ipsimet magnopere indigent; sed ad laborum levamen: ut scilicet per flexuosam, & salebrosam hanc viam, novorum ductu, celerius consequamur antiquos. Eo enim nunc excessit in jure civili copia, molesque scriptorum, ut is esse cœperit utilior, qui magis legendi necessitatem imminuerit. Quam ob causam & nos primordia juris antiqui distracta in tot selectiorum jurisconsultorum volumina, quorum jam numerum studiosi reformidant, tribus contraximus libellis, & in faciliorem digestimus ordinem: ut ad temporis compendium, ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Superest, ut quod pro-

promissimus Raphaëlis Fabretti, & Francisci Blanchini de lege Regia judicium hic adscribamus.

J. VINCENTIUS GRAVINA

RAPHAELI FABRETTO

S.

Cum juris civilis origines, quas jam pridem nobis explicandas esse susceptas non ignoras, nunc prope absolverimus; nefas visum est de lege regia definire quidquam, antequam te consulereus Romana antiquitatis oraculum: quamobrem in ades me Carpinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi latet, quam varia sint eruditorum sententia de fragmenso illo Capitolino: germanum nefit, an potius confictum; quod ab aliquo, nec prorsus temere, contenditur. Quid tu ea de re censeas cognoscere plurimum interest nostra. Cum te namque uno mihi tuto videbor opinari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo scribamus tuo: quippe qui non sit veritus in nova, & eleganti tua inscriptionum collectione oblatratores nostros preclaro, & gravissimo de me testimonio ultro laceffere; quasi te pudeat virum prisca probitate, in bonorum censum ab illis maledicentia sua non esse descriptum. Nos vero (vide quem hominem beneficio tuo demerueris!) quamvis illi noxiam tibi remiserint; ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege solvendus, molestia nostra eorum vicem te ulciscemur; & rogando, atque consulendo curabimus, ne nos impune defenderis. Amici tui periculum in hujus legis judicio vides, minuire videbor majestatem, si temere fragmentum rejecero; arguar vero lege Cornelia de falsis, si falsam tabulam asseruero. Omnes igitur opes mea sunt in eruditione, atque humanitate tua, quas, si unquam alias, in hoc maxime discrimine mihi velim adfuturas. Nosti enim quam vigilēs, & gratuitos habeam delatores, si quid offendero; cum adhuc tam male meus mihi candor cesserit, & innocentia. Vale. Ex adibus Carpinianis.

XII. Kal. April. MDCXCIX.

RAPHAEL FABRETTUS

J. VINCENTIO GRAVINÆ

S. P. D.

Ego quidem receptis a primariis literatorum monumentis bellum indicare non soleo: & propterea legem illam Regiam (quam vocas) apud Gruterum pag. CCXLII. nunquam in dubium revocaui, quin esset bona fide conscripta, atque ex formula vetustatem simul, ac dignitatem Romani Senatus sapienter rogata. Du-

TOM. I.

S

biam

biūm vero quod apud aliquos innatum esse memoras, Franciscus Blanchinus noster (ingenium viri bene nōsti) examinandum ex Tabula inspectione suscepit, & sinceram esse serio pronuntiavit, cui meus calculus libenter accedit. Præterea quatenus unius, alteriusque dissensus ad rem in controversiam adducendam sufficeret, legem hic Barbarius de Off. Præf. locum habere putarem, ex qua communis tot majorum gentium literatorum error (ita vocare liceat) ius facere diceretur. Aude igitur meo periculo, postquam meum iudicium de hac re sequi placet. Ego enim in te tuendo, atque observando periculum quodcumque subire paratus sum, ubi illud imminere certo scirem; nedum ob hanc, quam puto inanem disceptationem, iuvante nobis cum stylo, qui puram putam genuinamque vetustatem redolet, cum magnificentia inscriptionis in materia, qua omnem fictionis suspicionem excludit. Vale. Ex nostro Museo.

X. Kal. April. MDCXCIX.

J. VIN:

J. VINCENTII GRAVINÆ
ORIGINUM JURIS
CIVILIS
LIB. II.
QUI EST
DE
JURE NATURALI,
GENTIUM,
ET XII. TABULARUM,
AD
CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

SI veteribus in monumentis, tuo jussu erutis, atque meliori auspicio restituendis, animi tui magnificentiam, CLEMENS OPTIME, summa cum admiratione contemplantur omnes; multo magis frontem contrahent eruditiores, dum intra se volvent utilitatem, quæ in omne genus hominum instauratione studiorum a te laudabiliter suscepta manaverit: Etenim quanto æternitas mortalitati, anima corpori, divina humanis antecellunt; tanto anteire ceteris operibus tuis oportet ea, quæ quotidie conferuntur in incrementum Religionis, & literarum; quæ utpote immortales, neque incendiis, aut direptionibus, aut naturæ, temporisque injuriis perituræ immortalitatem propriam Principis beneficentiæ circumfundentes, & patronum, vindicemque suum gloriæ perennitate remunerantes, memoriam, & exempla illius transmittunt ad imitationem posteritatis; ut virtus, quæ unius interitu occideret, in omne ævum, inque gentes universas literarum ope multiplicetur. Cumque tantopere gaudeas priscis Romanorum signis, atque marmoribus inventis, quæ antiquam animorum, & Imperii magnitudinem produnt; miremur si majori munificentia tibi excipiendas censueris veteres Leges, quæ illorum sapientiam ad nos referunt, atque justitiam, civilesque virtutes exemplo suo pro futuras universis, ac perpetuo respublicas, & regna summa cum populorum felicitate conservaturas! Hanc nos vetustissimam Romanorum prudentiam, & æquitatem in XII. tabul. legibus adhuc viventem, hoc secundo libro statuimus ante oculos studioforum; quo sane opere, velut imaginem animi tui adumbrasse videbimur. Et quia libro primo, quatuor circiter abhinc annis edito, Romani juris originem, & progressum exterioribus ab initiiis, nempe a monumentis historiarum; & memoriis temporum deduximus: nunc hujus initio, fontes recludemus uberiores, & non Romani solum, sed universi gentium juris originem intestinis ex causis protrahemus, ex ipsa scilicet honestate naturæ. Quam honestatem, non opinione, sed veritate constare ostendemus, ut qui ab illa desciverint, & illicita imperaverint, quidvis potius populis tulisse putemus quam Leges: quas, ut Cicero ait, neque ingenii hominum excogitatas, neque scitum aliquod esse populorum, apparebit; sed alterum quoddam, quod universum mundum regeret imperandi, prohibendique sapientiam. Quamobrem principem illam, & ultimam Legem, e sapientissimorum sententiâ definiri mentem omnia ratione cogentis, & imperantis Dei. Quibus comprobatis, palam erroris coarguentur Physici illi, qui legem inter ea, quæ neque vera, neque falsa constituuntur, a natura rejecerunt. Quod, te favente, aggredimur, CLEMENS JUSTISSIME, cujus e vita merito posteritas exemplum ducet Legum divinarum.

§ 1

Cum

Cum igitur acres, ac diuturnæ de naturali lege contentiones inter Philosophos jam diu excitatæ fuerint, & etiam in dies in hac ætatis nostræ illustri concertatione ingeniorum excitentur, & ferveant; aliis ipsam appetitionem pro legē naturæ ponentibus; aliis eam rationi subjugantibus: certe nihil in hac opinionum, & animorum fluctuatione Christiano homine felicius est, atque tranquillius in orbe terrarum, qui divino numine hos evolat laqueos, ipsaque voce veritatis ex infinita errantium turba detrahitur. Iis vero nihil profecto miserius, nihil perturbatius, qui vel falsâ, vel nulla religione imbuti, aut in fallaci Philosophiæ genere versati, partim a corrupta divinitatis notione justî, atque injusti regulam petunt, caducas affectiones Deo adplicantes, ejusque justitiam ex humana lege definientes; partim sua sibi vitia pro naturæ legibus habent, fas nefasque propriis cupiditatibus æstimantes, ac bonum, & æquum humanis libidinibus expendentes. Quos, abjecta duce animorum ratione, quæ singulorum cupiditates, justî, atque injusti notione moderatur, assiduis oportet jactari molestiis, cum, exclusa curatione, morborum radicem uti propriæ naturæ portionem amplectentur. Atque hi cum numinis auctoritate minime impellantur, scientia petrahendi sunt ad primævi juris cognitionem, & naturalibus rationibus eo perducendi: ut quæ ratio eos verterit ad justitiam, eadem expeditus deferat ad religionem: si semel imbiberint, nihil esse aliud jus naturale, quam adumbrata quædam in hominibus divinæ lineamenta legis, et non perfectam, at inchoatam tamen, affectamque ab ipsomet animorum exordio religionem. Quo longius ab eorum opinione recedimus, qui ex institutione Christianorum studium pellunt, excluduntque moralis Philosophiæ, veluti supervacuum, & piosanum, ac minime dignum, quod in hac præceptorum divinitate se offerat. Quasi aliquid religioni detrahatur, si Philosophia etiam eandem ad causam advocetur. Ut enim ea sapientiæ decreta, quæ nostros excedunt sensus, ab auctoritate solius religionis arcesamus: morum tamen regulas, quarum cognitio etiam humanæ facultati patet, cur segregemus a consideratione naturæ, quæ, semotis erroribus consuetudinis, ipsa per se tendit ad honestatem? Attollitur enim religione honestas altius; at minime aufertur a conspectu naturæ: quæ philosophorum adjuta studiis, expedit nobis iter: ita ut propius adspiremus ad christianam virtutem, si naturalibus etiam rationibus enitamur. Ac sicuti homines longede re communi generosius, quam de alterius dominatione decertant; quia intelligunt inclusam esse in patriæ salute libertatem; ita multo alacrius contra vitia pro virtute pugnaverint, si a Philosophia didicerint, nihil aliud esse virtutes, nisi productionem, usumque propriæ rationis,

nis, atque humanæ incrementa naturæ. Præterea sponte suscepta libentius, quam imperata geruntur: cum libertatis ex illis, ex his vero servitutis, oriatur opinio. Pro libero autem agit quisquis rationi paret: & pro servo quisquis obtemperat auctoritati. Percellit enim tanquam vox Imperantis, animosque sistit auctoritas; at ratio ingressa mentes, & interius leniter illabens, flectit paullatim sensus; vertitque jucunde voluntates: ut quo plures in comitatu suo rationes adduxerit auctoritas; eo longius ab illius dominatu videatur abesse violentia. Tandem quid importunius, obsecro, quam euntes ultero malle machinis tollere, ac raptim abstrahere tenentes viam? quos alioqui propter christianæ pietatis cum naturali honestate, convenientiam satis religio incitaverit, sublato signo, quo fuerit intendendum. Neque me quisquam veterum Patrum vocibus absterruerit: quorum ceteroqui auctoritatem, ac numen maxime pro eo ac debeo, vereor, venerorque. Nam si aliquando videantur illi contra studia philosophorum exardescere; non tamen doctrinam adoriuntur universam, sed illius mores ætatis; in qua philosophi vel falsa cum verâ religione commutata, propter veterem tamen consuetudinem adeo primis illis repetebantur, atque revocabantur studiis, ut aliquando auferrentur longius; vel semotis a rerum gubernatione, atque cura numinibus, morum regimen, artemque vitæ non ab auctoritate divina; sed ab humana tantum ratione, atque a philosophia ducebant. Ceterum qui divinis præceptis naturales rationes intexuisset, ac moralem philosophorum doctrinam, expunctis erroribus, in Christianorum scholas advocasset, tantum abest ut reprehenderent; ut etiam exemplo ipsi suo excitarent, atque præirent. Quid enim refertius philosophorum sensibus, quam veterum scripta, & monumenta Patrum? Quid morali Græcorum philosophia præ illis abundantius? Quis eis impensius religionis nostræ cum naturali honestate consensum dedicat, atque declarat? Hinc non modo christiana institutio philosophiæ præceptis mirifice auget: verum etiam insita illa nostræ doctrinæ severitas, quam initio animi reformidant, adjumento rationis veluti quadam naturæ illecebra ita demulcetur; ut quæ nostratibus a studiis fluxere philosophorum, longe sint humaniores; atque ad lenitudinem proniores iis, qui nulla doctrinæ jucunditate, nullaque rationis persuasionem, sed sola formidine, atque auctoritate retinentur: Qui plerumque, ut in optimum quodque institutum vitia facile penetrant, simulato divinitatis amore, humanitatem adeo deponunt; ut mutantes, & seligentes potius vitia, quam refecantes, non tam studio suæ, atque alienæ salutis; quam ardore nocendi, atque vexandi austeritatem vitæ profiteantur. Itaque sicuti Jurisprudentiæ maxi-

me

me conducibile; ita neque a religione alienum fore duco; si juris fundamenta in ipsa hominis mente locavero, & cum divino jure naturalem justitiæ rationem composuero: ut qui christianis institutis adversantur, intelligant etiam cum natura se dimicare.

I. DE BONI MALIQUE NATURA, SIVE DE JUSTITIA ET INJUSTITIA NATURALI.

QUoniam vero confusa quædam aliquando, nec satis distincta Legis naturalis notio, tum e jurisconsultorum, tum e philosophorum profertur scholis, quæ non homines modo, sed & bruta etiam amplectitur, ac pluribus ex partibus obnititur humanæ rationi, quæ vitanda, & expetenda non fuga, & appetitione naturali, sed boni, & mali definitione discernit; Hinc multi legem naturalem a sola humana ratione, tanquam ab radice sua efferunt, rectumque animi judicium, inconsultis naturæ affectionibus, adeo anteponunt, ut sensus, honestati contrarios, vitium existiment naturæ universæ, quodammodo ægrotantis, atque ab institutione sua turpiter defæctentis. Contra vero alii absurdum autumant, partem anteferre toti, legemque communem rerum creatarum contrahere ad certæ, ac peculiaris naturæ sensum; & ad rationem humanam res ita expendere universas, ut quod homunculis conveniat, aut repugnet, id infinitatis totius perfectio, aut vitium habeatur. Unde nullam ponunt boni, malive naturam, eique inhærens jus naturale, omnino convellunt, ne honestatis lege, per naturam constituta, suis ipsamet legibus, natura damnetur: quod eveniret, si virtus una, & vitium eadem natura consisterent: nam lex virtutis a natura veniens dāmnaret vitium ab eadem natura profectum. Et sane quis mente sua, non aliena utens, definitionem illam, qua jus naturale dicitur id, quod naturā omnia animalia docuit, eo sensu, quo vulgo, æcipitur, composuerit cum præceptis honestatis, quæ nos abstrahunt ab iis corporis voluptatibus, ad quas natura ipsa etiam invehimur? Aut qua ratione definitio altera; quæ jus naturale docet esse dictata rectæ rationis, quadraverit in ferinas affectiones, quibus humana etiam natura corripitur, ab omni prorsus ratione deerrantes? Quæ affectiones inter se oppositæ ab oppositis certe principiis oriuntur, & leges hæ dissidentes a naturis fluxere diversis: ut non mirum, si homo duplici natura, mentis, & corporis conditus, duplicibus implicetur legibus e sua cujusque natura, tanquam proprio de fonte manantibus: quæ sibi occurrentes, atque inter se pugnantes hominem distrahunt, atque divellunt: eumque modo a sensu corporis ad mentis rationem; ac modo a ratione mentis ad sensum corporis perpetuo sursum, ac deorsum volvunt

II.

II. DE DUPLICI NATURÆ LEGE.

Nimirum præter legem universam, cujus participat etiam corpus, & mens, quatenus cum corpore conjungitur, inest in rationali natura lex sibi propria, & peculiaris, alteri quæ corpori etiam adhærescit, sæpe repugnans. Quorum alteram promiscuam legem appellamus, alteram vero legem solius mentis. Lex promiscua tam longe lateque discurrit, ut ambitus hujus immensitatem, omnia continentem, resque singulas eodem ambitu comprehensas, involvat, atque circumeat, ipsumque etiam hauriat hominem, qui communi hac lege irretitur, præter legem peculiarem naturæ illius, quæ in cogitando versatur: ut merito legem hanc etiam corpus involventem, legem vocemus naturæ communem, aut legem promiscuam; legem vero solius mentis nuncupemus legem naturæ peculiaris, aut legem rationalem, quæ (post illatam humanæ naturæ universæ, primorum Parentum inobedientia, labem) ab lege promiscua, utpote communiori, atque potentiori adeo premitur, ut numquam non superaretur, nisi virtutum auctor Deus animos nostros, numine suo, attolleret, ac sustineret. Sed ne more scholasticorum voces, notionibus vacuas, anteponamus; subjiciendum est oculis aliquod natura notum, quod nos legis promiscuæ nomine comprehendimus. Qua voce nihil significamus aliud, nisi motionem illam ubique pervadentem, omniaque cientem, & agitantem, resque varias assiduo producentem simul, & interimentem, ex interituque unius alteram suscitantem: sine qua otiosa, & inertia, constipataque forent universa.

III. DE LEGE RERUM UNIVERSARUM, SIVE DE LEGE PROMISCUA.

Hanc Deus Opt. Max. indidit etiam, infuditque corporibus pro vita, & veluti anima rerum ratione carentium, quæ sicuti a motu ortum suum auspicantur, ita eodem variante vertuntur. Unde ut ordinem Deus, & vitam rebus certam, interitumque tribueret, motum ipsum certis ordinavit legibus: quarum seriem, in rerum universitatem explicatam, & in species singulas distributam, legem dicimus naturæ communem: quia ex harum legum nexu ita res creatæ pendent, ut nihil præter hunc ordinem, neque intereat, neque maneat, neque oriatur: Hoc enim ordine, vel in re minima, perturbato corruerent omnia. Igitur eventus omnes rerum cum universarum, tum singularum, ita hoc ab ordine prodeunt, itaque ad eundem remeant; ut certarum rerum corruptio in integritatem cedat universitatis hujusce rerum. Consecutio est enim illius ordinis, ubique imperantis, ubique vigentis; a quo non maxima modo, sed & minima quælibet eventa devolvuntur. Hinc etsi res vitentur singulæ, natura tamen

universa vitium sibi contrahit nullum, etenim ipsæ affectiones noxiæ rerum singularum emittuntur a lege illa summa, per quam e dissolutis rebus aliæ recreantur, eaque ratione communis omnium natura reparatur. Unde si alicubi terra hircens, urbes hauserit, & oppida; vitium quidem illis regionibus adfertur; nihil vero naturæ communi detrahitur, quæ suis progrediens legibus, dum terras eas discludit, e ruentibus illis molibus, vel expleverit inane aliquid; vel montem alicubi, aut insulam excitaverit. Fera si mortifere vulneretur, tale vitium ex vulnere concipit, ut vitam profundat: verum idem vulnus, quod illius abstulit vitam, vitam producit eorum, qui fera vescuntur: ut intelligamus naturam lege sua interitum cuiquam adferre nunquam, quin tribuat alteri lucem: ut unius vitio in alterius utilitatem converso, cum varietate rerum creatarum universitatem perpetuo tueatur. Unde a communi natura procul absunt vitia, singulisque tantum insident rebus ratione cujusque speciei, quæ dissolvitur; non vero aliarum, quæ dissolutione illa gignuntur, aut conservantur.

IV. DE LEGE PECULIARI HUMANÆ NATURÆ, SIVE DE LEGE RATIONIS.

Num autem quia singulæ res inanimæ vitia suscipiunt, ideo cum vitio simul culpam etiam contrahunt? At quam, obsecro, adscripserimus culpam rebus, ratione carentibus, quæ motibus, actibusque suis naturæ universæ perpetuo parent; eique reddunt, quod acceperunt, neque vim in se habent ullam, qua renitantur, & a communi rerum lege proprio nisu deflectant? Longe tamen aliud contingit in homine, qui motus habet voluntarios, & in quem duo confluxere naturæ, a quibus duo item in eum convenire leges. Oportet enim naturam cogitationis alia prorsus lege gaudere, quam natura corporis: cum enim nulla in parte corpus, & cogitatio conveniat, communem ubique nequeunt habere legem. Hinc homo qua corpore constat, fertur lege naturæ promiscua; qua vero mente consistit, ducitur lege sola rationis, quæ hominis est natura præstantior. Unde cum lege corporis deflectitur a lege rationis, culpam certe concipit, quia contra propriam peccat, & potiore sui naturam, cujus lex præcellere debet legi corporis; perinde atque naturæ corporeæ præstat naturam mentis. Quamobrem in hac universitate rerum solus homo est culpæ capax; quia solus homo peculiarem accepit naturam seorsum a rebus corporeis aliis, ac solus legem subiit præceptam, naturæ mentis congruentem, sejunctamque ab lege communi rerum aliarum: unde secum solus ipse dimicat, cum duabus discrepantibus inter se legibus, horsum illorsum pellatur, solus denique culpam incurrit, quando lege corporis abducitur a lege
men-

mentis: quæ, utpote hominis propria, debet ei tunice imperare, perinde atque lex corporis naturæ corporum dominatur universæ. De qua lege tantum est homini ad se derivandum, quantum cum sui potiore natura, nempe cum cogitatione concordet. Qualia sunt nutritio, liberorum susceptio, educatio, iusta, & rationi congruens perfunctio sensuum: tantisper quoad cogitationis natura præstantior in corpore vigeat. Quo respexisse videntur Jurisconsulti, cum hæc naturæ officia communia nobis cum ceteris animalibus, e naturali lege repetierunt. Non enim, arbitror, ea pro naturali lege hominis habuerunt; nisi quatenus cum ratione conjunguntur; nam quatenus a communi rerum ceterarum natura proficiuntur, leges quidem sunt naturæ universæ, non leges hominum naturæ peculiaris. Atque ita dictorum repugnantia, superius indicata, removebitur: & jus quod natura omnia animalia docuit, cum lege conveniet rationis: quæ munera corporis nobis communia cum animantibus obeunda præcipit, tantisper dum animi, corporisque conjunctio conservetur. Unde quæ officia corporis humani, ratione soluta, non cum propria lege humanæ naturæ, sed cum lege naturæ promiscua conveniunt: ea si ad rationis usum convertentur, partes erunt juris illius, quod in hominem concorder a corporis, mentisque lege confluit: quodque procedit ex conjunctione mentis, & corporis: quæ si secum ita conspirent, ut mens imperet, corpus obsequatur, ad præscriptum naturalis juris opus exigent commune suum. Hinc vivere secundum naturam, ipsam Stoici dixerunt esse virtutem traditam nobis ab lege rationis, qua peculiaris hominum, & rerum universa natura conciliantur. Expositis autem iis, quæ in animos nostros veniunt ab lege promiscua; nunc explicanda sunt ea, quæ ab sola rationis lege proficiuntur: ita enim intellexerimus, unaque distinxerimus, quæ mentem corpori conjunctam, quæve mentem puram seorsum a corpore consequantur. Quod numquam assequemur, nisi per cognitionem finis bonorum, & malorum, quo vel ad cupiditatem, vel ad fugam commovemur; eas nobis leges attribuentes, quæ ducunt ad finem, quo natura tendimus: ea vero extra naturam humanam arcetes, quibus ab eo communi fine distrahimur.

V. DE NATURALI BONORUM EXTREMO.

Illum autem communem appellamus finem, quo appetitiones hominum, cupiditatesque feruntur omnes: utpote ad bonorum extremum, atque summum expetendorum, unde quæcunque disconveniunt, noxia nobis evadunt; cuique assequendo naturæ sunt in homine leges rationis, atque ab rationis legibus ortæ virtutes. Quamobrem quæ affectiones ab extre-

mo illo nos bonorum avertunt, vitia ducimus, & nuncupamus, ideoque a nobis aliena censemus, ita ut virtutum, vitiorumque ratio ab eo bonorum extremo sit ineunda. Porro quæ ab animi, corporisque conjunctione procedunt affectiones, & sensuum functiones, unum tamquam commune bonum circumeunt, perreptantque voluptatem, cujus aspectu cientur, inimicamque voluptatis fugiunt, averfanturque molestiam: nec tamen ea, quibus sensuum voluptates procreantur, ponimus inter virtutes: qui jucundum illud e corpore manans in animum, haudquaquam est proprium & summum humanæ naturæ bonum: quale illud est in sola ratione seorsum a corpore locatum, cui subjiciendum est bonum ex corpore animoque participans, quæ voluptas appellatur. Ut enim cuncta hominis debent rationi parere, ita & mistum corporis, animique bonum oportet obtemperare incorrupto, puroque bono rationis a corpore secretæ, qualis est animi tranquillitas. Quam ideo extremum in hac vita bonorum constituimus, quia illius tantum causa, mens vires omnes exercet, atque facultates experitur suas; illudque nacta continuo a curis omnibus conquiescit. Quidquid enim seorsum a religione, cujus finis longe dominantior est aliis, naturaliter agunt homines, propositam habet voluptatem, si corpore simul, & animo sit obeundum; Si vero sola ratione, tranquillitatem: cujus fons uberri- mus est cognitio rerum, atque scientia, quæ utpote sensibus exfors, atque ad solam cogitationem pertinens proprium est patrimonium rationis. Sola scientia enim adducimur ad cognitionem illius boni, quod nobis offertur a virtutibus, aufertur a vitiis.

VI. DE VIRTUTUM ORIGINE EX LEGE NATURÆ.

Hominem namque summus opifex ita concinnavit, ut sicuti palatus dulcedine, oculus pulchritudine capitur, ita & animus lætetur utendis, ob- eundisque virtutibus, utpote nostræ cognatis, convenientibusque natu- ræ, secumque adducentibus perennem, incorruptamque voluptatem. Quam illecebram rebus omnibus ad vitam, atque ad honestatem necessariis providentia divina perfudit. Nec vitia unquam hærent animis, nisi mens virtutum specie falleretur, aut extenuatis ejus viribus, corporis tra- heretur sensibus, qui hauriunt etiam e vitiis voluptatem: quam refunden- tes in mentem, in oblivionem boni præstantioris, violenter eam adducunt. Voluptates enim a virtutibus ortæ juvant hominis naturam; lædunt ve- ro venientes a vitiis: quoniam componunt, ac temperant virtutes ani- mum, pariuntque, sedatis affectionibus, omni expertem ægritudine tran- quillitatem. At vitia distrahendo, ac violenter exagitando excitant e me- dia corporis voluptate perturbationem. Virtus enim non egreditur na- turæ

turæ fines; vitia vero exundantia exterius, ad animum attrahunt morbos, nempe rerum extra se positarum cupiditates, quæ progrediuntur in immensum. Atqui natura certam nobis præfinivit mensuram voluptatum: cui si quid insuper accesserit, non delectatio, sed pondus animo accedet. Modus autem voluptatis nobis a natura definitus vulgaribus expletur, atque parabilibus, quibus cupiditas naturalis, & motus corporis facile sedatur: jisdemque satiaretur, sibi que ipsi placaretur etiam animus, nisi opinione majoris boni, stultaque admiratione rerum superfluarum, procul a naturalis necessitatis finibus, in cœcum rerum inanium pelagus auferretur.

VII. DE MORBIS NATURÆ RATIONALIS, SIVE DE VITIIS.

Hinc incensus homo divitiarum, atque deliciarum amore, assiduo sensu laborat egestatis: quia præsentia nihil reputat, sed absentia, quæ sunt infinita: ut ea qui appetierit; pauperie quoque infinita prematur: ambitione vero flagrans, ut imperet aliis, adimit sibi nativam libertatem, tum quia cogitur parere omnibus, quorum suffragia captat, antequam imperii potiatur; tum quia potitus cogitur eos assidue formidare, quibus est ipse formidini: ut vulgaris animus, prospera mutatione fortunæ, non finem, sed novitatem inveniat miseriarum. Quibus nemo se ultro committeret, si civilem ingrediens vitam, ante animadverteret modum, & fines, quos ultra citraque nescit consistere voluptas corporis, animique tranquillitas. Eos autem fines pandit sola scientia, quæ, utpote socia rationis, mater est etiam virtutum: quia sola scientia ostendit humanam naturam certis capacem esse, finitisque voluptatibus, quas ubi cupiditate transfilerimus, in infinitatem delabimur desideriorum: ut quo ulterius appetendo pergitur; eo longius aberremus ab ea meta, ubi natura voluptatem corporis, & animi tranquillitatem hominibus condidit. Qua de cognitione oritur temperantia, quæ appetitiones extinguit inanes; & justitia, quæ nos abstinet ab alienis; & fortitudo, quæ persuasione veri boni vanos adimit metus; ac denique prudentia caput virtutum aliarum, qua retrahimur ad naturæ fines, ibique perpetuo continemur. Unde vii tutes per scientiam adipiscentes, & perturbationes immoderatarum effugientes cupiditatum, sola emendatione mentis ad verticem felicitatis evadimus, quo vulgus, autvolvendo assidue saxum per ambitionem, & honorem, aut fugitivas aquas captando per opulentiam, & avaritiam; aut pascendis jecore suo vulturibus per amores, & libidines tota vita misere, ac frustra contendit.

VIII. DE VITA BEATA SAPIENTIS.

Quid autem eo beatius homine, qui contra calumnias, benefactorum

conscientia munitur; qui animi securitate adversa contemnit; qui frugalitate dimicat adversus fortunam; cujus vires nunquam pervenerint quo naturæ benignitas locavit necessaria vitæ, quibus purgati pectoris tranquillitas continetur? Quid lætius illo, qui cognitione præteritorum futuris occurrit, præsentia moderatur; quique reductis in potestatem suam cupidinibus pervolat ubique liber ab imperiis potentiorum; quorum in servitutem nostra nos cupiditas tradit: quæ ut honoribus, opibus, & deliciis potiatur, nos mancipat arbitris, atque largitoribus illorum? Cum igitur omnibus expensis nihil deprehendamus nostræ magis convenire naturæ, quam virtutes: certe nusquam verius jus naturale hominis, quam in ipsa honestate posuerimus, quæ soboles est rationis: quæque suis præceptis non solum præstantiorem hominis naturam, nempe animum tuetur; sed etiam corpus, cui honesta vivendi norma plurimum confert. Eademque honestas philosophorum fuit voluntaria, & ingenua religio: qua veluti ansa non paucos eorum Apostoli ad Christianam adduxere legem, ad quam antea mores, & mentes philosophia composuerat. Qui enim propter caducam felicitatem virtutes colunt naturales, longe procliviores profecto fuerint ad divinas, unde perennis fluit, & nunquam interitura felicitas.

IX. DE JURIBUS HUMANÆ RATIONIS.

Igitur quisque nostrum jure naturæ propriæ rationi subijcitur: jure naturæ paremus virtutibus, tanquam creatis a ratione magistratibus, ut jus dicerent actionibus nostris, atque affectionibus, & sensibus præessent humanis. Enimvero e sensuum variis perceptionibus, varias homo suscipit affectiones, varios appetitus, varias voluntates, adeo sæpe inter se discordes, ut in populo illo affectionum crebræ seditiones oriantur, videanturque uno tempore intra eundem hominem plures animi oberrare; nisi motus inter se dissidentes revocentur ad rationem, cujus constans est, firmumque consilium, cum eadem semper boni specie teneatur. Unde sola ratio peculiarem servat cujusque naturam; sola ratio semper hominem præstat eundem. Sensus vero non solum hominem distrahunt in plures, verum ipsam etiam evertunt humanitatem. An enim eum ducamus hominem, qui sensibus perfungendis extra se semper occupatus omnino sui vivit ignarus? An manere hominem censeamus eundem, qui semet singulis momentis amittit perenni mutatione mentis, assiduaque renovatione voluntatis? Unde qui a virtutibus desciverit, earumque jurisdictioni subtraxerit affectiones, & imperium sui ab ratione transtulerit ad sensus, perduellis est, atque hostis humanæ naturæ, cui legitimum rectorem, justosque magistratus ademit; cujusque compositum tranquillumque statum in
tumultu-

tumultuosum vertit, atque turbulentum. Sicuti autem ratio redigit in concordiam affectiones; ita etiam & plures homines inter se discrepantes placat, atque componit inducitque caritatem coeleste simul, ac civile vinculum.

X. DE ORIGINE SOCIETATIS HUMANÆ.

Atque initio quidem animos per mutuum amorem communicat ipsa natura commissione corporum, quæ per conjugium diversorum evadit conjunctio animorum, atque naturale initium humanæ societatis. Commissis enim quodammodo simul cum corpore mentibus, membrorum, & sensuum similitudo, generationis ope, transmittitur ad prolem, quæ imbibit educatione mores parentum. Unde quia ratio eadem ex unius viri mente ad mulierem, & ad sobolem imitatione permanat; ea communicatione familiaris conflatur, atque domestica societas, in qua, naturalis occupationis jure, patrisfamilias naturale, ac familiare fundatur Imperium. Vir enim, utpote corpore, ac ratione potentior, occupat foeminam, jure utriusque naturæ, mentis nimirum, & corporis: multoque justius occupat foetum, qui sua ipsius portio est, & maternorum ab se occupatorum viscerum: ut ipsa natura filios tradat in patris potestatem; falsoque docuerit Obesius, eos in matris naturali jure, non in patris nasci potestate: utpote cum concipiendo prima eos occuparit. Illud enim homo acutus minime cogitavit, foeminam ipsam jam fuisse jure naturæ ante occupatam præstantia corporis mentisque virilis: ut quidquid occupatæ cohæret, eodem jure in potestatem deducatur occupantis. Præterea cum vir foeminam consilio præstet, ætas autem infirma consilio egeat alieno; sequitur ut proles subjicienda sit consilio præstantiori; nempe virili; quod libro tertio distinctius explicabimus. Occupatio autem primæva est, ac naturalis adquisitio, qua dominium nobis asseruimus prædiorum, aliarumque comprehensibilium, & finitarum rerum, quæ communia cum essent, postea propria occupantium evaserunt; quaque utilitatem quotidie capimus incomprehensibilium, & infinitarum; quæ cum neque divisionem recipiant, neque mensuram; perpetuo communia omnibus permanferunt, nec propria fiunt singulorum, nisi quoad corpore adprehenduntur: qualia sunt hæc: ær, aqua profluens, mare, ac propter maris usum ad humana commercia omnibus necessarium, litora, sine quibus mare clauderetur: quia nemo se in altum capefferet, nisi ad litora tutum receptum a ventis, atque tempestatibus haberet.

XI. DE JURE GENTIUM, ET ORIGINE COMMERCIORUM.

Hactenus autem in jure, imperioque naturæ versamur, quæ mutuo desi-

desiderio conjugia conciliavit, & imbecilliorum sexum validiori subiecit, & matrem cum liberis continet sub imperio parentis. Ideoque recte conjugiorum ratio, & liberorum educatio a Jurisconsultis ad primævum jus naturæ relata invenitur, & ad imperium familiare: quod aliud certe non est, nisi recta parentis ratio cum muliere, ac liberis communicata. Nam ratio illa, quæ non uni familiæ, sed pluribus regendis est instituta, cumque pluribus gentibus communicata, peculiari vocabulo jus gentium appellatur; cujus nunc ortum, atque progressionem detegemus. Igitur naturali jure quot familiæ, totidem existunt imperia, singulæ autem familiæ initio seorsum in agris ab se occupatis habitabant; regionibus inter se, locisque disjunctæ, ac dissipatæ; quales Theseus invenit Athenienses, quos ille primus ex agris coëgit in civitatem. Sed quoniam non omnes rebus omnibus regiones abundant; sæpeque quod regio una dat, altera negat; opus fuit mortalibus permutare bona sua: ut quod uni supererat, alteri vicissim, cui deerat, adderetur; qua communicatione mutua commodorum, egestas omnium explebatur, & regionum exquabatur disparitas.

XII. DE PERMUTATIONE CONTRACTUUM OMNIUM, ELEMENTO.

Hinc omnium contractuum antiquissima permutatio, quæ in venditionis nomen apud veteres transibat, si qua gens unica merce, quæ ibi communior esset, alibi rarior, merces alias ab exteris repararet, quod fortasse, meditabantur Sabiniani, & Cassiani, cum docuerunt venditionem etiam esse sine nummis. * Alioquin falso venditio a Jurisconsultis referretur ad jus gentium, quorum vetustiores, utpote rudes, nondum norant nummorum usum: quapropter necesse habuerunt mercem aliquam in commune aliarum precium vertere; ut non mirum si vendere, ac permutare promiscue acceptum apud Homerum, aliosque veterum inveniamus. Hinc illud Odyss. ^b quo Sabiniani adversus Proculianos contendebant, τὴν ποτὶ Λαέρτης πλάτο κτεάτεσσιν ἰοῖσιν. *Quam* (ancillam) *Laërtes emerat possessionibus suis.* Qua sane animadversione nostra, facile vetus hæc, atque vehemens Sabinianorum, & Proculianorum dissensio dirimetur. Neque enim permutationem quamlibet pro venditione habuerim, neque contenderim, nunquam venditionem sine pretio constituisse; sed potius existimarim, aut initio commerciorum communem aliquam alicujus populi mercem, pro pretio rerum aliarum esse constitutam; aut ubi usus posceret inter certos homines ita sæpe convenisse, ut pro mutua utilitate modo una, modo alia species in aliarum pretium cede-

a L. 1. ff. de contrahen. emt. L. 2. C. de rer. permutat. l. precii. C. de rescript. vendit. b Lib. 1. circa finem.

inter quos cum unus distrahendæ rei suæ ; alius ejusdem comparandæ animi-
 mum haberet; ille venditoris loco erat, iste vero emtoris; itaque sine num-
 mis facile venditio a permutatione distinguebatur, quam, arbitror, men-
 tem fuisse Sabinianorum: contra quos tamen, Imperatorum auctoritate,
 Proculianorum sententia vicit. Hinc Romani, qui re pecuaria erant abun-
 dantiōres, pretii loco, pecudes tradebant venditoribus; ideoque patrimo-
 nium peculii nomine continetur: postea rudi ære appenso uti cœperunt:
 donec a Græcis nummos percutere, atque in publico signo pretii auctōrita-
 tem, & notam, communemque rerum æstimationem ponere didicerunt.
 Pecuniarum enim nota significat pondus earum, ut contrahentes ponde-
 randi onere liberentur per impressam in nummo publicam fidem. Argen-
 tum vero, & aurum, propterea quod essent ad usum expeditiora, inventa
 fuerunt pro communi materia permutationis. Est enim nummus com-
 mune permutationis elementum, communisque terminus, ad quam omnis
 permutatio trahitur. Nam ubi res cum rebus aliis permutata devenit ad
 pecuniam, ibi omnis continuo commutatio consistit. Nec modo anti-
 quissima, sed & mater, & semen permutatio est contractuum fere universo-
 rum. Nam præter permutationem rei cum re, quæ peculiari permutatio-
 nis nomine venit, in aliis itidem contractibus fere omnibus sive nominatis,
 sive innominatis, permutatio continetur. Etenim in reliquis innomina-
 tis, vel opera cum opera, vel opera cum re, vel res cum opera permutatur:
 qualia sunt pacta illa *facio, ut facias: facio, ut des; do, ut facias*. In contra-
 ctibus autem nominatis; vel permutatur pecunia cum re, unde venditio;
 vel pecunia cum pecunia, unde græco vocabulo collybus, vulgo cambium,
 vel quantitas cum ejusdem generis quantitate, unde mutuum; vel usus rei
 cum pecunia, & mercede, unde locatio; vel usus rei cum gratia utentis,
 unde commodatum; vel ipsa res, aut cum gratia tantum, aut cum præce-
 dentibus meritis accipientis, unde donatio, sive gratuita, sive remunerato-
 ria: ut contractus fere omnes facile ad unam permutationem revocentur:
 quia commercia inter homines peperit, vel inopia rerum, quarum erat apud
 alios copia; vel egestas operis alieni: unde rerum, & operum diversorum
 commutatione communibus necessitatibus fuit occurrendum. Frequen-
 tia vero commerciorum, atque permutationum, sensim inter homines be-
 nevolentiam peperit, qua conciliati cœperunt propriam quisque cum alie-
 na diligentia operaque, commune ad lucrum damnumve, mercium com-
 municatione conjungere, unde societates negotiorum: quibus exercen-
 dis, ubi alterius fidei periculum fecissent, res aut socio, aut amico facile cre-
 debant in insidiarum, rapinarumque periculo, unde depositum: aut eidem,

TOM. I.

U

simors

Amors immineret, ita donabant, ut danti, si mortem effugeret, redderentur, unde donationes causa mortis: atque ad eorum exemplum testamenta; quæ si solvantur solennitatibus juris civilis, & ad simplicitatem juris gentium redigantur, non alio distant a donationibus causa mortis: nisi quod hic insit spes aliqua vitæ; ibi vero tantum consideratio mortis intervenit; cum tamen iidem effectus utrinque procedant: ut & id etiam habeant commune, quod testamenta quoque recidunt in permutationem; nam sicuti donando, ita testando rem cum superstitis gratia, ejusdemque manes erga nostros pietate commutamus. Vix enim ullam inter homines beneficentiam undique gratuitam invenerimus.

XIII. DE JURE PACIS.

Igitur, progredientibus commerciiis, plurimisque familiis in eadem jura coeuntibus, communemque commodorum, & incommodorum sibi ducentibus regulam, quæ sibi pariter mala defenderet, bona contribueret; unam omnes eandemque illa ex institutione conflata suscepere mentem: quæ sicuti certas ante familias regebat separatim; ita plures earum deinceps conjunctim administravit. Unde recte a Platone lex appellatur distributio mentis. Eaque mens ratio est communis commodi, & norma universæ utilitatis, publicæque tutela salutis, commerciorum altrix, præses atque custos humanarum societatum, quam justitiam appellamus. Cujus cognatam humanæ naturæ notitiam in sublimioribus ingeniis ex se promicantem, in humilioribus exuscitarunt quotidiana exempla utilitatum, quas capiebant qui ad ejus præcepta vitam instituerant. Quos mutua inter se pace gaudere, atque animorum conjunctione cavere insidias, injuriasque feliciter propulsare videbant. Quæ notities quocunque incideret, oblata spe parit utilitatis, atque quietis, ad eandem vivendi rationem animos accendebat. Ita ut sensim justitia ex animis, vel sua sponte, vel aliorum imitatione coorta in universum genus manarit humanum. Unde quidquid non certis tantum familiis, certisve societatibus, sed gentibus conveniret universis, jus gentium fuit appellatum: quo nimirum gentibus omnibus eommodum, utilitasque procuditur. Cujus exordia juris sibi adferebant Athenienses, quos primos ferunt hanc ex animis notitiam exculpisse, jusque gentium finitimis traditum dimisisse ad mortales ceteros una cum rei agrariæ legibus; ut corporis, animique opes una omnibus regio procrearet. Hinc Lucretius:

*Prima frugiferos satus mortalibus agris
Dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae,
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt.*

Verum Aegyptii hanc sibi contra vindicant laudem, & quovis pignore contendunt Osirim suum cum uxore Iside terras peragrantem, agrorum cultum, & commune jus mortalibus aperuisse.

XIV. DE JURE BELL

At si qua gens comunionem juris, & foedus humanæ societatis laceraret, ac frangeret: quieteque viventibus insidiaretur; tum ea tanquam hostis humanitatis iusto bello a finitimis petebatur. Nam sicuti domina humanæ naturæ mens affectiones jure suo coercet ab se discordes; ita & gentium ratio, cui nostrum omnium regimen mens humana mandavit, merito armis coercuerit eos, qui ferinis moribus, aut nondum exutis, aut improbe repetitis communem hominum sollicitant pacem, naturalemque statum humanæ rationis evertunt. Atque ut horum turor non modo ad belligerendi tempus; verum etiam imposterum, ac si fieri queat, perpetuo comprimatur; invenit ratio servitutem, qua victi a victoribus multentur: ut victores captorum vitæ propter propriam utilitatem facilius parcerent; victi vero si mortem effugerent, amissionem libertatis a bellis pertimescerent: itaque a mutuis injuriis temperarent; communisque pax non moris tantum, sed etiam ignominiosæ vitæ formidine munitur. Unde quamvis rationis lex, quæ mater est juris gentium, nihil magis abhorreat, quam violentiam, nihilque majori studio promoveat, quam libertatem; tamen Jurisconsulti bella & servitutes ad jus gentium retulerunt; quia sine hoc satellitio, nequit ratio contra feritatem statum aliter tueri suum; nec licet sine brevi temporis violentia pacem retinere diuturnam; aut perpetuam libertatem sine paucorum servitute conservare. Qua de ratione omnia belli, pacisque jura proflexerunt. Et quoniam omne bellum jure gentium temporarium est, perpetuæque pacis causa movetur; ab eodem jure descendit sanctitas, immunitasque Legatorum, quos nefas est verbo, aut re violare: cum sint interpretes humanæ societatis, & instrumenta pariundæ pacis, ad quam per eorum personam reditus patet: ut qui suis injuriis ea instrumenta dissolverit, hostem se præbeat humanitatis; cum homines a naturali statu rationis, qui pace coalescit, ad feritatem, quæ bellis exultat, quantum in se est, perpetuo traducat. Eadem de causa etiam in bello, ipsoque ardore pugnæ, cum ratio muta videtur, & exanimis: ne tamen omnis ad pacem via præcludatur, foedera inter homines data utrinque, acceptaque fide servantur: certæque leges uti sponsores, ac vades futuræ pacis, mi-

litum regunt iras, & micantibus gladiis præfunt : adeo ut nihil videatur inhumanus voce illius, qui leges inter arma filere pronunciavit. Etenim ut ex ante probatis patet, in hominis animo ferinum, & rationabile secum affidue certant : ferinum vero natura oportet rationabili parere. Unde jus est homini ferinum, si rebellaverit, undecunque pellere sive ab animo suo, sive uxoris, sive liberorum, sive totius familiæ, sive universæ societatis ; ubi plures familiæ in ejusdem juris communionem convenerunt.

XV. DE CIVILI POTESTATE.

Hinc poenæ inventæ, & multæ, quæ militia domestica sunt, & arma pacis ad subigendam, ac perdomandam sui populi feritatem comparata. Cumque ille sit status naturalis hominis, qui ex rationis instituitur norma ; status autem ferinus, utpote rationi contrarius, naturæ adversetur humanæ ; certe nihil tam est hominis, quam producere quoad quisque potest rationabilem vitam, & non a sua tantum, sed ab aliena etiam societate avelere feritatem, a qua mala, & pericula in populos imminet humaniores. Quamobrem recte instituta societas justam semper habet belli causam adversus ferinos alterius mores : ut sicuti feritatem populi sui capitalibus animadversionibus, quæ sunt bella domestica, perdomat ; ita justis præliis, quæ a matæ sunt animadversiones, & armata judicia vindicet immanitatem finitimorum ; ^a tum ut populo suo pacem pariat firmiorem, quod docet & Isocrates ; tum ut strenuam navet operam rationi, cujus recte institutas societas, & ad muniendam eam, & ad propagandam oportet esse ministras : cum ab ipsa ratione, quæ naturæ dominatur humanæ, dominium acceperint barbarorum : qui sapientibus eodem jure subjiuntur, quo subest feritas rationi, cui veluti medico ægrotum, salubre fuerit parere feritatem.

XVI. DE JUSTITIA ROMANORUM.

Hinc Romanorum unice, atque undequaque justissimum fuit imperium, quippe fundatum in vertice rationis humanæ : hoc est in Atticis legibus ex uberiori Græcæ sapientiæ fonte manantibus : & propaganda humanitate in univærsam terrarum orbem utilissime dilatatum. Humanitatis enim hostes, tantum Romani ducebant suos : unde, præter provocantes, non alios bello urgebant, quam foedifragos, quibus victis, ut ait Sallustius, nihil eripiebant præter injuriæ licentiam ; ^b nec servitute premebant, nisi qui rationis legibus repugnarent ; & civili vitæ immanem vivendi ritum anteponebant. Græcos vero, cultosque alios populos propriis vivere sinebant legibus, nec servitium, sed armorum ab iis, & consiliorum societa-

^a Grot. *de jure belli lib. 3, c. 15, n. 1, & n. 11, & 12.* ^b Grot. *lib. 3, cap. 15, n. 11, & 12.*

tem sibi poscebant: ut imperio proferendo, viribus, & opibus eorum ad universalem juris gentium communionem, extensionemque rationabilis vitæ, atque ad humani generis emendationem uterentur. Ut qui pudori ducunt imperio paruisse Romanorum, asserant sibi ultro barbariem, atque opinionem ab se deprecentur humanitatis.

XVII. DE JURE SAPIENTIS IN CETEROS.

Quamobrem sapientes, qui suam, & aliorum norunt pacare feritatem, a qua rationem præ ceteris illi habent expeditam, suo sibi consilio regendos susceperunt eos, qui animum quodammodo in potestate non tenent, qui- que magis alienarum opum, quam propriæ tranquillitatis desiderio capiuntur; & a cupiditatibus, & voluptatibus, quibus indulgent, suo, & aliorum detrimento in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur usu compertum fuit, & ratione prævisum, homines, si quisque sibi quod cupiebat, auferrent, mutuis cædibus interituros: propterea sapientia, sive adulta ratio sua cuique rerum portione tributa, eos contraxit in civitatem, adegitque ad mutuam commodorum, & incommodorum participationem, exemplo privatarum societatum: nihil est enim aliud civitas, quam publica multorum ad communem utilitatem, ac vitæ bonorumque tutamen instituta societas: quæ perpetuis publicarum pactiõnum vinculis, nempe legibus continetur. Quibus firmandis, atque constituendis suam quisque voluntatem contribuunt, propriasque in medium conferunt pro communi securitate vires. Atque his e voluntatibus, & viribus in unum confluentibus, publica voluntas conflatur, summaque potestas: quarum altera dicta lex est, sive communis ratio, vel civilis sapientia, & publica philosophia: altera imperium, sive vis, & potestas universorum: eaque non sapientibus, sua quibus ratio lex est, & imperium, sed iis sunt posita cõcedendis, ad quorum animos componendos ratio non valet: ut quæ perturbatio propter rationem non reprimitur, potestate, & ratione publica, & alia majori perturbatione, mortis nimirum, poenarumque metu, compescatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus sæpe tristiore, & ubi vulnus fõmentis non levatur, ferrum tandem, & ignem admovemus.

XVIII. DE ORIGINE IMPERII, ET JURISDICTIONIS.

Hinc ex placida, & inermi, armata prodiit, & imperiosa sapientia: cujus vi libertas nostra minime præciditur; quoniam ea potestas exitit e confusis omnium viribus: & lex unive. forum complexa voluntates, rationem singulorum, & potestatem in se conditas perpetuo conservat. Unde qui lege involvitur non aliena vi, sed sua voluntate, suaque imperii portione

gubernatur. Quocirca omnium interest vigere leges, utpote radices publicæ salutis, qua unusquisque intelligit contineri suam. Ubi enim homines convenerunt in civitatem, portio fit suæ quisque reipublicæ, cujus commodum privatorum criminibus rescissum, eorundem est poena sarcinendum: ut exemplo alieni supplicii a publica salute, quæ singulos tuetur, novorum criminum pericula propulsentur. Ideo conditis legibus, & imperio constituto, rei administrandæ ratio quærenda fuit: unde publica potestas, vel in multitudine constitit, vel ad optimates ascendit, vel confedit in principe, vel tributis communi consensu partibus per singulos ordines permeavit. Quæ potestas ad communem utilitatem publica voluntate instituta, si publicæ salutis detrimento, & singulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, ipso jure ad primævum revolvitur statum. Absit enim a tyrannide consensus universorum, sine quo nullum ratum est, & justum imperium. Unde quod commodum civium fieri possit, licebit sane rempublicam a prædione repetere: ne cunctorum opes, & salus, paucorum aut unius cupiditatibus, vel libidinibus devoveatur. Etenim res est sacrosancta libertas, & divini juris: quippe humanæ a Deo implicata naturæ: ut eam tentare scelus sit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicæ utilitatis causa, jus est principibus, atque potentioribus legum vim armis, & auctoritate restituere, si justam libertatem effusiori licentia multitudo corruperit.

XIX. DE CONVERSIONE RERUM.

Etenim utcunque ab initio reipublicæ status optime fundetur; propter humani tamen animi volubilitatem, procedentibus temporibus, vertitur; ut aut pereundum ei sit, aut forte, vel consilio alieno ad integritatem pristinam revertendum. Civilia etenim exempta non sunt a conditione rerum naturalium, quæ secum una res creatas alias perpetua vicissitudine volvunt: ita ut in earum conversione, velut in tabula volvendarum ætatum, motuum etiam civilium rationem intueamur: cum illa vi divina, quæ ubique penetrat, totum & partes versentur in orbem, ac motu obeunte circumferantur: ex quo alia intereunt, alia nascuntur, integra semper manente natura: cui nihil perit suarum dissolutione partium, neque novi quidquam novarum ortu rerum accedit: quia res, vel a primordiis ab initio in natura conditis, vel e ruderibus rerum antea dissolutarum oriuntur. Unde motus circumfluens, & rerum immensitatem, orbesque minores, divina certaue lege versans, postquam circuitione sua species extulerit, & excitarit innumeras, orbesque suos absolverit: remeans tandem eodem similes reducit vultus, omnemque quodammodo replicat rerum seriem, atque con-

convertit. Hinc novæ intercidunt formæ, ac veterum imagines reviviscunt: fluunt enim, & resuunt omnia, quoad finis appetat rebus initio a Deo optimo max. constitutus. Qui autem civilia cum naturalibus composuerit, sentiet omnia iisdem ire gradibus: etenim hominum animi rebus implicantur externis: & humanæ affectiones, quibus civilia negocia involvuntur, nunquam conquiescunt: sed modo adversis contractæ, modo instatæ secundis, & jactatæ frequenter incertis, res sibi subjectas pari secum agitatione, ac motu perpetuo versant.

XX. DE MOTIBUS CIVILIBUS.

Animus nimirum humanus cupiditate, ac fuga tanquam calcaribus, & frenis impellitur, & coërcetur. Cupiditatem spes comitatur, fugam antevenit metus; ut unde animus metu non reflectitur, eo spe, atque cupiditate vehatur, si quid ibi sit appetendorum. Porro cupiditas imminet ante partis, quoad certo jure caremus, aut recentem egestatis memoriam conservamus: at cum ea nobis confirmavimus, aut egestatis memoriam deposuimus: confestim nostra negligimus, & appetere incipimus aliena. Hinc jacentes in malis, eorum depulsionem in bonis ponimus; ubi e malis emerferimus, continuo majoris boni desiderio torquemur. Quo motu civilia, & humana omnia circumferuntur. Qui enim legibus, & hominibus parent, dum externarum injuriarum, aut recentium seditionum recordantur, nihil ducunt quiete, ac securitate illa beatius: & qui recens est a privato princeps, sat habet opibus, & honoribus anteire ceteris. Hinc homines vel pestibus, diluviis, incendiisque superstitēs, vel dissipati fuga, vel seditione, ac fame jactati, si a fortio i, & prudentiori cogantur in civitatem, tranquillo statu fruuntur, & æquabili jure; quoniam cupiditas rerum novarum a recenti memoria malorum excluditur. At proles principis illius, nescia periculorum, erigit animum altius, incipitque spectare potentiam, opulentiamque majorem, conversaque ad injurias, & rapinas amittit populi voluntatem, violentiaque sua multitudinem adeo exulcerat, ut primores civitatis nacti occasionem publici odii, adnitentibus ceteris, gubernacula civitatis arripiant. Et dum populus favet iis, quorum opera libertatem repetiit, imperium a tyrannide devolvitur ad optimates. Quorum filii fastidio quodam rerum secundarum, longaque dominatione tumescentes, omniaque sibi attrahentes, contemnunt populum, & dum inopes a divitibus, imbecilles a validioribus, ac simplices ab astutioribus premuntur, fit regimen paucorum, quod fuit at optimatum. Unde multitudo præsentibus injuriis exasperatur, & memoria dominationis illius, qui ante optimates regebat, exterrita, regimen sibi præ se sumit, communique omnium consilio

lio res moderatur. Defluente vero memoria malorum, & sublati e vita prudentioribus illis, & senioribus, posterius periculi ignari, spreta juris æqualitate, inter se de potentia, honoribusque contendunt, suffragia multitudinis largitionibus, donisque captantes, atque ab avita modestia, & sobrietate ad compotationes, epulasque traducunt plebem, quæ gulæ, lascivixque dedita suffragium, gratiamque suam a meritis transfert ad opes. At cum potentiores illi satiandæ plebi sua patrimonia exhauserint: postremo cum universa factione sua convertuntur ad prædā: unde factionibus, & seditionibus respublica laceratur: ut alicui ex principibus factionum sit occumbendum: ex quibus qui superaverit, remotis impedimentis, occupat omnia. Itaque respublica, quæ ab uno venerat ad plures, a pluribus denique refertur ad unum, quas vicissitudines initio libri tertii distinctius explicabimus, idque evenit propter satietatem præsentium, & absentium cupiditatem: ac propter oblivionem malorum veterum, atque ignorantiam imminentium periculi. Hinc sensim status quilibet civitatis inclinat; ac semper in deterius ruit: unde Horatius:

Aetas parentum pejor avis tulit

Nos nequiores, mox daturos

Progeniem vitiosorem.

Quamvis enim arceatur vis externa, tamen ut ferrum rubigine, lignum blattis, & tineis exeditur: ita respublica intestinis malorum seminibus, & cognatis vitiis denique subruuntur. Fundatæ sunt enim in moribus hominum, qui vitium ab origine sua contraxerunt: ut non mirum si opus quodlibet humanum concipiat morbum auctoris sui: quod agnovisse videntur Persarum primores apud Herodotum, ^a cum de abolenda monarchia consultarent; ajunt enim *ἐγγίνεται μὲν γὰρ ἡ (ἀνθρώπων) ὕβρις ὑπὸ τῶν παρ' οὐρανὸν ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχὴν ἐν ἐμψύεται ἀνθρώπων*.

XXI. DE VARIARUM REGIONUM LEGIBUS, ET EARUM ORIGINE.

Suprema vero potestas, sive in optimatibus, sive in principe, sive pro sua cujusque portione consistat in omnibus, explicatur per magistratus, & judices, adhibitis in consilium jurisconsultis, qui sunt legum voces, & juris custodes, atque justitiæ sacerdotes. Hanc autem universam rationem publicæ tranquillitatis prudentissimi legumlatores, ut populorum natura ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad suos cujusque regionis, & temporis mores derivarunt. Hinc quamvis unam omnibus honestatis informationem natura dedisset; vultu tamen, ac specie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diversæ populorum, & discrepantes sunt inter se leges;

^a Lib. 3. pag. 220.

quoniam non iisdem ex fontibus suam omnes ducunt utilitatem : cumque unum sit opus universorum, singularum tamen urbium regimen pro temporum, & morum varietate distinguitur. Sane Judæis, quem sibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis prompta fuit oraculis, eorumque regimen ipsius divinitatis voce constitutum : unde recte Josephus Judæorum rempublicam *Θεοκρατίαν*, sive divinum regimen appellavit. Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas descendemus, ex humano profluxere consilio. Omnium autem principem leges dedisse ferunt ^a Cererem in majorum Deorum numerum, quos Cabiros vocabant, ab Ægyptiis relatum ; quorum simulacra Deorum nemini, nisi sacerdotibus, adeunda, Cambyfes post longam ejus superstitionis derisionem incendit.. ^b Ea sacra Eriætheus Ægyptius, Athenas, ubi magna erat rei frumentariæ penuria, comparato frumento transtulit ; ^c eoque beneficio meruit, ut regnum ei deferretur, ac in Eleusi sacrum Cereri solenne institueretur. Sunt qui legum institutionem tribuant Onomacrito, de quo hæc ab Aristotele traduntur : ^d *παράνται δὲ καὶ τίνες καὶ συνάγουσιν ὡς Ὀνομακρίτης μὲν γινόμενος πρῶτος δεινὸν περὶ νομοθεσίαν*. Alii primas leges ducunt a Rhadamanto ^e Lyciæ rege, hoc nomen adepto, quod apud Rhodum ab Iliensibus fuerit institutus : isque ob insigne studium justitiæ, quo in vita tenebatur, fingitur apud inferos mortuorum culpas æstimare. Persis Zoroastrum leges tradidisse complures existimarunt, ac eum esse censuerunt antiquissimum. Cum autem de illius ætate summopere contenderetur, ac a Xanto Lydio sexcentum annos ^f a Zoroastro ad Xersē, ab Hermodoro Platonico annorum quinque millia fluxisse a Zoroastro ad excidium Trojæ, crederetur ; duo ab aliquibus positi fuere Zoroastri, cum testimonia scriptorum frequentiora sint de illo Astronomiæ peritissimo, quem Persæ recentiores Hystaspis Darii regis patris æqualem faciunt : a quo Hystaspe Magorum doctrinam enatam esse Darius filius in patris monumento inscribendum curavit. Ceterum Apulejus Zoroastrum constituit sub imperio Cambyfis, cujus inter captivos Pythagoras, ut idem Apulejus tradit, doctores habuit Persarum Magos, ac præcipue Zoroastrum. Ægyptii ab utroque Mercurio leges acceperunt ; ab eo scilicet, de quo ^g Cicero tradit, *Ægyptios non leges modo, sed & literas accepisse*, quem Theut appellabant, quemque posteriores rerum Ægyptiarum scriptores antiquissimum faciunt, ^h & ab eo quem Mœri regi successisse Marshamus ex syncello colligit. Atque ille cum prioris Mercurii artes coluit, & confirmavit, librisque quadraginta duobus humana, divinaque

^a Plin. *hif. lib. 7. cap. 56.* ^b Herodot. *lib. 3.* ^c Diod. Sicul. *lib. 2.* ^d *Polit. lib. 2.* ^e Plin. *lib. 7. cap. 56.* ^f Diog. Laërt. *proem.* ^g *De nat. Deorum lib. 3.* ^h Marsham. *facul. 2.*

omnia comprehendit; tum vel priores restituit leges, vel condidit novas.
^a Atque huic vulgo assignatur commentitius, ac male factus ille Pimander. Porro ante pastorum colluviem, quæ se in Ægyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebatur, Thebis scilicet, Memphi, & Heliopoli, quam a pastorum dominatione liberatam, Amosis, qui regum Ægyptiorum primus Heliopoli præfuit, legibus munivit, & tribunal constituit ex triginta judicibus, quorum denos civitatum singulæ dabant; de quibus unus ceteris, & auctoritate in consiliis, & gratia apud regem, & dignitatis insignibus præcellebat: etenim e collo catena suspensam aurea gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam, ^b cunctisque judicibus in consilio leges omnes octo descriptæ libris proponebantur. Horum leges, & instituta Pythagoras transtulit ad Crotoniatis. Hinc e magna Græcia, ubi divinæ ille locavit, ac humanæ fundamenta sapientiæ, facta sunt civilis doctrinæ, jurisque divortia, legesque ab ejus discipulis ad finitimos populos traductæ fuerunt a Pythagorica schola: quorum celeberrimi sunt duo Charondas, (quem plerique Thuriis leges tulisse volunt,) & Zaleucus, qui Locrorum regimen constituit: & ambo sanxerunt, ut qui leges proponerent novas, capite plecterentur, nisi legibus suis universorum civium utilitati consulere, ac Zaleuco non mortuo tantum, sed & vivo, atque videnti cives mactarunt victimas, & oraculi jussu divinos honores habuerunt; sicuti Scythæ Zamolxi eorum legislatori, Pythagoræ servo, qui dominum in Ægypti peregrinatione sequutus, quos inde abripuit ritus, & instituta transtulit ad suos. Tarentinis Architas leges condidit, Parmenides, & Zeno Eleatis. His consimiles leges prodierunt Eudoxus, a quo Gnidi, Andromadus Rheginus, a quo Chalcidenses, qui sunt in Thracia. Verum legumlatorum omnium celeberrimi, & prudentissimi fuere Phoroneus Inachi filius, Græcorum regum antiquissimus, a quo exati feritate, & in urbem coacti, & legibus fuerunt instituti, atque educati: Minos, Lycurgus, & cum Dracone Solon. Minos, (Gnossum intelligo, non eum, qui Apolloniæ regnavit, ut ex Platone Strabo, & Valerius Max. colligunt,) nono quoque anno Jovis antrum subire solebat, unde prodians decreta, & leges in eo secessu conditas Jovis nomine proponebat: unde Homero *ἐνὶ ἑοῦ δὲς μεγάλας ὁρήσεις* dicitur, & Platoni in Minoi: *Φοιτῆσαι εἰς τὸ ἄντρον τῆ Διὸς*. Lycurgus in Cretam profectus Minois instituta cognovit, & eorum multa in suas transtulit leges, quas Lacedæmonii promulgavit, ac ne suum ei numen deesset, eas Apollini adsignavit. Quas leges utpote non tam ad urbanitatem, quam ad militum ferociam institutas, Plato, & Aristoteles

^a Clemens Alex. Strom. lib. 6. ^b Diod. Sicul. lib. 2. p. 48.

teles agrestes censuerunt, & asperas. Athenæ vero, qua ex urbe omnis fluxit humanitas, & morum, atque sermonis elegantia, post ejectos reges, diuturnis jactatæ seditionibus, nec dum firmis radicibus in populari statu constitutæ, ac præter paucas, quas tulerant reges nondum certis legibus illigatæ acceperunt eas a Dracone, qui auctoritate magis, quam legibus, suis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam severitatem, ad feritatem descebat, ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ, quam ille voluisse videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exæquaret. Quas leges ipsa severitas relaxavit. Cum etenim vel leviter errantibus poenam capitis minarentur, levibus autem erroribus vel sapientissimi sint obnoxii; nemo tuebatur id, quod omnibus erat æque formidandum: ideo per se concidit, quod neque populi, neque ullius magistratus auctoritate fulciebatur. Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex vitiato peccantium animo æstimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficio, oblata facultate, putabat erupturum, quæ fuit ratio Stoicorum. Quærenti autem cuidam, cur omnibus delictis capitale supplicium statuisset, respondit: se delictorum vel minimum morte dignum judicare; ad maxima vero nullam poenam invenire morte majorem -- τὰ μὲν μικρὰ ἀδικήματα θανάτῳ ἄξια νομίζειν τοῖς δὲ μεγάλῃς οὐκ ἔχειν μίσθον ζήμιαν. Hinc & ocium poena obstrinxit exemplo forsan Ægyptiorum, a quibus Solonem hanc transtulisse leges in suas, Herodotus tradit: nempe ut singuli suum vivendi genus apud magistratus profiterentur; cum legem Pollux *de otiosis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone ocii tertio damnatum infamiæ puniri scribat. Certe Solon Areopago negocium dedit, ut viderent quod quisque vivendi genus instituisset, & in eos, quos ociosos offendissent, animadverterent. Theophrastus vero τὸν τῆς ἀργίας νόμον *legem de otiosis* Pisistrato adsignat. Ceterum propter earum severitatem, Draconis leges natæ dicebantur a sanguine. Quas tandem, novis conditis legibus, abrogavit Solon, postquam ab Atheniensibus Archon non sorte, sed sponte fuit constitutus. Isque, cum rem publicam^a accepisset intestino morbo laborantem, & adhuc veterum seditionum reliquiis periclitantem, relictis magistratibus penes divites, in quibus antea constiterant, censum civium egit, ordines descripsit, & pro tributa sibi a populo potestate magistratus, conciones, judicia, curias; numero, tempore, munereque distinxit: juraque cum privata, tum publica suis legibus definivit, & Senatum Areopageticum gravissimum illum, & perverutum constituit ex iis, qui annum magistratum gesserant, atque novem

^a Plutarch, in Solon.

Archontibus; qui antea summi judices erant, nihil reliquit, præter examen reorum. * Senatum præterea decretis ante comitia populi faciendis constituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remissum æs alienum ferocientem comprimeret. Utque Aristotelis testimonio concludam, *Solonem*, ait ille, *Senatum; & magistratum electionem pristinam minime fuisse; sed omnibus judicandi potestate tributa, populi tenuisse voluntatem.* Itaque mistum regimen instituit, quod deinde conversum est ad popularem statum. Solon autem suas a Draconis legibus non re solum, sed vocabulo quoque discrevit: appellatæ nanque sunt Draconis leges *θεσμοί*, sive sanctiones ^b vel, ut ab aliis exponitur, instituta; Solonis vero νόμοι, sive leges. Eandem rempublicam postea Pisistratidarum tyrannide dissolutam, iis expulsis, & novis additis legibus, composuit Clisthenes, & secundum hunc leges aliæ conditæ sunt Aristophane, Diocle; aliisque rogantibus; aliæ a Demetrio Phaleræo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas Æschylum & Thaletem. Ex Atheniensium autem legibus magnam partem manavit jus Romanorum, in quo versamur: quamvis non translatio, sed suo proprio, ac peculiari jure Urbs fuerit usæ sub regibus, a quibus de sacris, & de publico, privatoque jure latæ sunt leges: nempe a Romulo, Numæ & Servio Tullio. Quorum primus naturæ jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii & parentum jura stabilivit; alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, præter ritus, & caeremonias, & sacrorum religionem, quæ fere omnis ab ejus institutione profuxit; postremus majorem operam ad jus civile contulit; & de contractibus, ac delictis quinquaginta rogavit leges: ^c item, & de scœnore, de nexis, & de ære alieno. Quæ omnia in unum volumen contulit Sext. Papyr. unde jus Papyrianum, de quo librum conscripsisse Granium Flaccum, auctor est Paullus jurisconsultus. ^d Quod jus exactis regibus exolevit. Imo lege Terentia fuisse abrogatum Hottomannus ^e ex Pomponio scribit. Josephus vero Scaliger putat leges regias minime fuisse sublatas, sed conjectas in tres priores XII. Tab. quam conjecturam, auctoritate tuetur Livii. ^f *Fœdera*, inquit, & *leges* (erant autem ea XII. Tabula & quadam regia leges;) *conquiri, quæ comparerent jusserunt.* Hinc Caroli Sigonii iudicium probo, qui L. Bruto trib. Celerum ferente, censet eas tantum sublatas, quæ ad regiam dominationem stabiliendam pertinebant.

^a Suid. verb. *θεσμοί*. ^b Elian var. hist. lib. 8. cap. 10. ^c Dion. Halicarn. lib. 4. d. l. 244. ff. de verb. signif. ^e obs. l. 1. n. 1. ^f Lib. 6. cap. 2.

XXII. FRAGMENTA ALIQUOT LEGUM REGIARUM, SIVE
JURIS PAPYRIANI.

Sane regias inter leges ab eruditis multa Romanæ disciplinæ capita collocantur, quæ potius ad mores pertinent, e regum exemplo ductos, eorumque auctoritate institutos, quam ad leges: veluti rerum agendarum initium ex auspiciis captum, discretio senatus a plebe, rejectio inanum fabularum, quæ de Diis vulgo ferebantur, & similia per Balduinum in legum formam redacta, quæ merito prætermittenda censemus. Nam ex illis, quæ ad jurisprudentiam scitu necessaria fuerint, loco suo disposuimus; quæ vero ex integro sunt conficta, relatu indigna reputamus, non minus enim meo iudicio profuerit excussisse falsa, quam extulisse vera. Quarum igitur legum regiarum, præter eas, quas in XII. Tab. contulimus, certiora vestigia super sunt, hæc sunt, quæ modo subiiciemus. Primum locum dabimus legi, quæ injurias filiorum erga parentes vindicat, quæque jubet, ut puer, qui parentem, aut nurus quæ focerum verberasset, sacer sit, sive devoveatur Diis parentum, aut nurus quæ focerum verberasset, sacer sit, sive devoveatur Diis parentum, ut iis tanquam hostia mactari possit: cujus legis hæc sunt verba ex emendatione Scaligeri: ^a

Sei parentem puer verberit, aut oloë plorasset, puer diveis parentum sacer esto.

Sei nurus sacra diveis parentum esto.

Sei) veteres scribebant pro *si* græca diphthongo, ut sit *i* pinguius.

Verberit) pro *verberes*, ut *edim*, *edis*.. *edis* pro *edam*, *edat*, *edat* antique,

Oloë) una *loli*, *illi*, de quibus antiquis dicendi generibus passim libro præsent.

Hæc autem lex adscribitur vel Romulo a pluribus, vel Tatio, vel Servio. Sequens adscribitur Numæ, quæ vetat hominem fulmine ictum attolli humo, jubetque, ut defossa terra ibidem, ubi cecidit, sine rogo, sine ullo funere condatur: quo spectat Plinius. ^b Neque ulli ea membra colligere licebat præterquam Aruspiciibus: ut indicat Seneca, ^c cum neminem, ne regem quidem tutum a fulminibus dieat, atque ideo scribat: *Equis regum eris tutus, cujus non membra Aruspices colligant*? Legem autem, quæ apud Festum ^d invenitur ita restituit Scaliger:

Sei hominem fulmin Jobis occisit, em supra genua tollito: homo sei fulmine occisus esit, ei iusta nulla fieri oporteto.

Fulmin.) pro *fulmen*. Sed ego malim cum Lipsio *fulminis*, qui apud veteres rectus erat casus; olim enim in tertia declinatione eadem erat pri-

^a apud Festum in verbo *plorasset*. ^b Lib. 2, c. 34. ^c Lib. 1, de clement. ^d in verbo *occisus*.

mi, & secundi casus terminatio in is. Em autem olim pro *enim*, ut fufius infra.

Jobis) pro *Jovis* sumpta ob affinem sonum B pro *V*. Alia lex adscribitur Numæ de homicidiis, quæ recenſetur inter leges XII. Tabul.

Alia lex fuit de mulieribus, quæ miſcentur alienis viris, quas antiqui pellices appellabant, quasque conjugalibus aliorum cubilibus arcebat Numa jubens, ut quæ hoc in ſe probrum amiſiſſet, crinibus demiſſis, quod luctus erat, atque moeſtitiæ ſignum, cæderet Junoni agnum foeminam: etenim *agnus* utrumque olim genus complectebatur. Uſus autem fuit Numa in ea lege tropica locutione, fortasſe ut actus inhoneſtus, honeſta verborum figura tegeretur; cumque vetare voluerit, foeminam viri alieni concubitus appetere, ſcripſit, *ne aram Junonis tangeret*: ut optime meo judicio Rævardus ^a interpretatur, per aram enim Junonis maritalem lectum ſignificari propius vero apparet. Hæc igitur legis verba traduntur a Feſto: ^b

Pellex aram Junonis ne tangito: ſi tanget, Junoni crinibus demiſſis agnum foeminam cædito.

quem ſenſum a Rævario erutum tribuere huic legi videtur ipſe Feſtus; cum ait: *Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quæ uxorem habenti nuberat*; cui generi mulierum etiam poena conſtituta eſt a Numa hac lege; ^c nec aliter videtur hanc legem accepiſſe Cujacius. ^d Habemus & Numæ legem militarem de ſpoliis, quæ ipſemet belli dux hoſtium duci a ſe cæſo detraxerit, quæ *opima ſpolia* veteres appellabant, cujuſmodi pauca admodum ex veteri memoria proferuntur. Quam appellationem Varro tribuebat etiam ſpoliis hoſtium duci detractis a manipulari milite, ut Feſtus teſtatur. Statuit autem lex templum, quo inferri debebant opima ſpolia, & ſacrificia, quæ Diis offerri ob eam cauſam oportebat; & præmium, quod victor ex ea cæde merebatur. Itaque prima ſpolia deſtinat Jovi Feretrio, imperatque hoſtias majores, nempe bovem, qui Jovi Deorum maximo a veteribus immolabatur; & victori ducenta æris attribuit. Secunda ſpolia Marti deſtinat eum ſolitaurilibus, quo verbo ſimul ſignificantur tauri, arietes, verres, cum integro corpore, hoc eſt cum tota lana, non tonſi, non caſtrati: etenim ut ex Martiale colligit Joſep. Scaliger ad Feſt. in verbo *ſolitaurilia*, verres, aries, taurus, cum admovebantur aræ mola maſtati, priuſquam corio exuerentur, caſtrabantur. *Sollum* vero. Oſca lingua ſignificabat *ſolidum totum*. ^e Quoniam autem majora erant taurus; minora aries, aut verres;

^a de auſt. pruden. c. 1. ^b verbo pellicies. ^c Oell. l. 4. c. c. 3. l. 244. ff. V. S. ^d l. 244. ff. eod. ^e Feſtus in verbo *ſolitaurilia*, ubi Scalig. & Jul. ejus parer de cauſis lingua Lat. lib. 4. c. 89.

Lex utraque sive majora, sive minora quis voluerit, immolari permittit. Tertia spolia destinat Jano Quirino, simul cum agno mare, victorique præmium constituit centum æris, quæ sententia comprehenditur hisce antiquæ legis verbis, ab eruditis aliis, & postremo a Scaligero restitutis: ^a

Quos auspicio classe procincta opeima spolia capiuntur, Jovei Fere-
trio bovem cædito, quei cepit æris ducenta dari er oporteto.

Secunda spolia in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit cædi-
to. Tertia spolia Jano Quirino, agnum marem cædito, centum quei ce-
perit ex ære dato.

Sequitur ejusdem regis lex ad sacrificia pertinens. Et quoniam is voluit, ut crebro, & abunde Diis sacrificaretur & solennia convivia celebrarentur in eorum honorem; removet a sacris id, quod gravi sumtu comparabatur, cujusque rara esse poterat oblatio, veluti pisces sine squamis, qui maritimis in regionibus rariores multo sunt squamosis, quibus capiendis mare latissime patet. Ideo vetuit pisces sine squama Diis polluceri, quod Varro explicat *porrigi*, sive pro libaminibus Divis offerri. Verbum enim erat proprium mercatorum, quando mercium primitias Diis offerebant. Unde *polluctum* dicebatur convivium in Deorum honorem paratum: quod quia extruebatur magnifice; hinc *polluctum*, *pollucte*, *pollucibiliter*, & *polluctibile* verba erant magnificentiæ, & largitatis. ^b Pisces autem squamosos omnes offerri per legem licuit præter scarum, ob raritatem, de qua Horatius ^c est testis:

Nec Scarus, aut poteris peregrina juvare lagois.

& alibi: Epod. od. 2. vers. 50.

Non me lucrina moverint conchilia

Magisve rhombus, aut scari,

Si quos eo is intonata fluctibus

Hyems ad hoc vertat mare.

Atque is legis sensus patet ex Cassio Hemina, cujus verba extant apud Plinium ^d simul cum lege ipsa ita per Scaligerum restituta: ^e

Pisceis quei squamosei non sunt, nei polluceto, squamosos omnes
præter Scarum polluceto.

Parsoniæ quoque studio, lege sua, Numa vetuit in funeribus vinorum respergi.

Vino rogi ne respergitur: de qua inferius. Idem Numa, qui disciplina sacrorum, & Deorum cultu munivit rempublicam, agros etiam reli-

^a in Fest. verb. nima. ^b Voss. etymo. verbo polluceto, ^c Serm. 2. Sat. 2. v. 22. ^d Lib. 32. c. 2. ^e ad Festum in verb. pollucere.

gione circumdedit; & metu Deorum Terminalium firmiori nempe sepe cinxit, quorum in custodia fines agrorum esse censebantur; ideo jussit, ut qui terminum exarasset, sive transtulisset, quo fines agrorum conturbarentur, sacer esset Diis Terminalibus, sive ea conditione esset, ut impune simul cum suis bobus posset occidi, tanquam victima Diis cædenda Terminalibus: cujus legis hæc verba retulit Festus: ^a

Quei terminom exarassit, ipfus, & boveis sacrei funto.

Refertur etiam ad leges regias illa, de qua meminit Marcellus: ^b ne mulier, quæ prægnans mortua esset, humaretur, antequam ejus excinderetur partus.

XXIII. DE LEGIBUS XII. TABUL.

Verum quia instituta vetera, & quæ de regio jure supererant, regendis, tractandisque negotiis recens in diès emergentibus, minime sufficiebant; adeo ut res civiles potius arbitrii æquitate quam certis ubique juris præceptis definirentur; opus fuit augendi juris, novarumque legum consilium inire. Nam crescente in dies numero civium, exundante negotiorum copia, & vi, atque injuria, pro natura multitudinis, æstuante; prudentiores nova morborum semina; novis opprimenda remediis censuerunt. Propterea, ut libro primo retulimus, missi tres legati fuerunt petitum leges, quas partim ex Atheniensibus, & Lacedæmoniis, partim ex Magnæ Græciæ urbibus civili Pythagoreorum philosophia institutis, atque fundatis retulerunt. Ea tum enim Italiæ pars pro naturali ferocitate ingeniorum, & ob illorum temporum culturam ceteris præstabat nationibus. Quo jure adducto, condendis inde Romanis legibus creati fuere cum summa potestate, absque provocatione, decem hi consulares viri, quorum in nominibus discrepant scriptores, quosque nos ex Dionysio, cui magis fidimus, referemus. Fuerunt autem Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, T. Romilius, C. Julius, T. Veturius, & P. Horatius. Quibus cum accessissent idem illi tres, qui Legati fuerant, P. Posthumius, Sex. Sulpitius, A. Manlius, & decem virorum numerum complerent, evenit, ut Pomponius scriberet Decem viros fuisse in Græciam missos: non ut numerum legatorum denarium, sed ut dignitatem decemviralem tribus hisce postea tributam significaret. Qui cum inter Decem viros fuissent, Decemviri vulgo a posteris appellabantur: quasi diceret legatos fuisse eos, qui postea fuere Decemviri. Quod alii minime animadvertentes, cum Pomponium vereantur, accusationem vertunt in Tribonianum, cui & legem hanc totam Pomponii auctoritate certa dignissimam adsignant, propter aliquos, in quos offendunt lo-

^a Verbo termino, ubi Scal. ^b l. 2. ff. de mortuo inferendo.

cos: quasi nemo falli queat, aut fallere, nisi Tribonianus; qui morbus est familiaris omnium in jure criticorum, minime alioqui reputantium adeo incunabula rerum plena esse caliginis, ut tertio quoque verbo, cum eo deventum fuerit, inter se pugnent historiæ. Decemviri autem illi, quamvis Romanæ, ac civilis prudentiæ satis compotes; quia tamen e græcis literis, & institutis leges erant eruendæ, adhibuerunt in consilium Hermodorum Ephesium in Italia tum temporis exulantem, qui Romanis ejus legationis auctor fuerat: quemque plurimum ei negotio contribuuisse, atque aliquas etiam leges Romanorum condidisse accepimus a Strabone. * Quo pertinet omen illud Heracliti, qui ad Hermodorum scribens, speciem sibi ait oblatam in somnis orbis terrarum universi venerabundi, & ad illius leges, Persarum more compositis ad osculum labiis procumbentis.

Ὅτιαι ἰδοῦναι, τοῖς σοῖς νόμοις τὰ παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης διαδήματα προσέναι, καὶ κατὰ τὸ ἔθνος τῶν Περσῶν ἐκλήοντας τὸ εἶμα προσκυνοῦν αὐτούς.

His autem tabulis publice propositis, facta unicuique obijciendi, & corrigendi potestate, posteaque omnium consensu probatis, ut corpus integrum Romani juris absolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque S. Cto, captis auspiciis, accitis Pontificibus, & Auguribus, Comitibus centuriatis, leges universi sciverunt. Quod jus ad omnium notitiam, & utilitatem æneis incisum tabulis fuit, & in foro, jussu populi, collocatum. Mos hic incidendarum legum descendit a Corybantibus, qui columnis insculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon ^b in ligneis incidit tabulis, quas ἀξονας, καὶ κύβεας appellarunt: cum ante tabularum usum ediscerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriæ mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. tabulas eboreas (quæ lectio est Florentini codicis) sive, ut fortasse legendum est, roboreas fuisse scripserit; tamen id de his accipiendum est tabulis, quæ populo emendandæ, non de iis, quæ in perpetuum observandæ propositæ fuerunt, quæ erant æreæ; nisi vel Triboniano culpam tribuamus, vel Pomponium adversus omnium veterum auctoritatem locutum existimemus. Id autem jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitatem sane concinnam; tum propter summam æquitatem, atque prudentiam, rerumque pondus, & majestatem universam continere sapientiam, atque omnium Philosophorum doctrinam gravitate superare putabatur. Hæ leges ordine vario locantur a recentioribus. Alii enim Otthomannum secuti, explicationem earum tribus summis capitibus concluderunt. Ac primo de jure sacro, deinde de jure publi-

a lib. 14. Plin. lib. 4, cap. 5. b Vide Petic. ad LL. Attic. in princip.

co, postremo de jure privato tractarunt. Alii, quos inter egregie Jacobus Gothofredus, antiquitatis vestigia prosequentes conjectura sua pristinum nobis XII. tabul. ordinem reddere studuerunt. Neutram nos harum divisionem repudiabimus; sed utrasque ad diversum scribendi consilium conferemus. Quo enim jus omne hoc priscum breviter, ac perspicue simul expediamus; ex ordine materiarum, arte, ac ratione progredientes, ad eas revocabimus singulas leges, dum illas explicamus, atque Hotthomanni ordinem servabimus: ad extremum vero Gothofredi tabulas ex ordine ab eo ad vetus exemplar ex conjectura restitutum subjiiciemus. Germana enim, & vera legum harum fragmenta producere in animum induximus: neglectis iis, quæ potius ex interpretum ingenio, quam ex veterum fide monumentorum extiterunt. Ideo earum, quæ mutilæ supersunt, sententias adferemus: nec tamen omitemus exponere verba illa vetera, quæ ad nos pervenerunt; quæque Gothofredus, & eruditi interpretes alii distinxerunt a commentitiis, quæ adjecta fuerant: ut e veris una, & supposititiis integer sensus earum colligeretur. Nam quas e Ciceronis libris de legibus in XII. tabel. retulerunt, non veras arbitramur, sed a Cicerone confictas exemplo legum Platoniarum: quamvis multas legum decemviralium sententias propter æquitatem, quam continebant, ex intima philosophia ductam Cic. suis legibus comprehenderit.

XXIV. DE SCRIPTORIBUS AD HAS LEGES PRISCIS, ET VARIIS HUIUS JURIS APPELLATIONIBUS.

Scripsere autem ad has leges e veteribus Jurisconsultis Sex. Ælius, ^a & M. Porcius Cato J. C. & Servius Sulpicius, quem XII. tabul. interpretem prodit Festus, & Antistius Labeo, de cujus commentariis mentio est apud Gellium, ^b & denique Cajus, cujus fragmenta e commentariis ad leges XII. tabularum in lectione Digestorum occurrunt. ^c Pluribus autem Appellationibus harum legum præstantia significatur. Eas enim Cicero ^d XII. simpliciter vocat, & Horatius *Tabulas peccare vetantes*: ^e & auctor ad Herennium *leges*: & alibi Horatius ^f *leges sanctas*: & Arnob. *scita decemviralia*: & Prudentius ^g *bis sex tabulas*: & Gellius ^h *legem decemviralem*: & Jctis nostris, atque Imperatoribus ⁱ dicuntur *jus vetus, jus priscum*, & Festo *Decemviri*, Ciceroni *maiores*. Item Jctis ^k *veteres, & lex antiqua, jus antiquum, jus civile, jus antiquissimum*. Quas appellationes collegimus, ne

^a l. 2. §. 38. ff. de orig. jur. ^b Lib. 1. cap. 11. lib. 7. cap. 15. ^c Valut L. si calvitur cum seq. ff. de V. S. d. lib. 2. de legib. ^e 2. epist. 1. ^f 2. Satyr. 2. ^g lib. 2. advers. Simach. h. lib. 20. c. 1. ⁱ l. 1. ff. de pe. vir. hered. l. unic. C. Theodos. de usuris judic. ^k l. 53. ff. V. S. l. 2. ff. de orig. jur. l. 29. §. 7. ff. de lib. & posth. §. 9. Infit. de hered. qua ab intest. deferuntur. novel. 22. cap. 9.

notæ ignorentur, quibus a veteribus jus XII. tabularum indicatur; quibusque & nos ubi occurreret in cursu nostræ tractationis forsan utemur. Leges autem universas ad duo præcipue capita revocabimus: ad privatum scilicet jus, & ad publicum, sub quo & sacrum continetur. Et ab Hottomanni ordine tantisper deflectentes, primo privatum, deinde publicum evolvemus. Ac veterem, & solennem juris conditorum divisionem amplectentes, primo juris privati, deinde juris publici seriem deducemus.

XXV. DE JURE PATRIO.

A jure autem patrio exordiamur: quod summi quodammodo est imperii simulacrum. Parenti sane in liberos potestatem tribuit ipsa natura. Etenim necessitudinis vinculo, & communione sanguinis filius cum patre, tanquam eventus cum suis initiis nectitur. Primordia enim filiorum in parentibus insunt: quorum filii sunt veluti ramus, quia parentum sanguine concipiuntur, ejusdemque aluntur opibus, & cura educantur. Aetas enim prima, ut Aeschilus dicebat, alienæ mentis indiget, ut educetur. Quamobrem potestas patria, uti rationabilis naturæ dictatum, in mores omnium cultiorum gentium permanavit, constituitque inter homines veluti quoddam naturale regnum, quod apud Persas, & apud majores nostros transierat in tyrannidem. Refert enim Aristoteles ^a Persas usos fuisse liberis tanquam servis. Talisque liberorum erga patrem amor erat, & obsequium, ut gloriarentur neminem fuisse repertum, qui patrem sponte occidisset: ac si qui forte tale facinus admisisset, spurium, aut supposititium fuisse compertum. ^b Atheniensibus, etsi non quidlibet permitteretur in filios, tamen licebat eos abdicare, sive abalienare a se, ac familia sua, causa cognita, & crimine apud judices probato. ^c Moribus quoque receptum apud eos fuit vendere filios: quod temperavit Solon prohibens filiam, aut sororem, nisi in stupro deprehensam venundari. ^d Arbitrium etiam patris erat exponere infantem filium, quod colligimus ab exemplis comicorum eum morem respicientibus. ^e Et cum alendæ prolis copiam non haberent, eam vendere fas erat etiam ex veteri Thebanorum lege ad alios populos post fortasse producta ^f Veteres etiam Gallos refert Cæsar in uxores, liberosque, vitæ necisque potestatem habuisse. ^g Non dissimilis potestas fuit in filios Romanorum; apud quos, cum antea moribus exorientis Romæ, barbaris illis quidem, & atrocibus coaluisset, deinde migravit in leges Ro-

^a lib. ethic. 8. cap. 10. ^b Herodot. lib. 1. pag. 65. Stobæus serm. 42. Brisson. de regn. Persæ. lib. 2. pag. 198. ^c Demosth. in Bootum. Lucian. in abdicate. Petit. ad leg. Attic. lib. 1. tit. 4. p. 158. ^d Plutarch. in Solon. pag. 91. Petit. ibid. pag. 159. ^e Terent. in Heauton. act. 4. sc. 1. & Aristoph. in ramis. Petit. ibid. pag. 144. ^f Ælianus lib. 2. hist. Grot. de jure bell. lib. 2. cap. 5. ^g de bello Gallic. lib. 6. pag. 257. in edit. cum notis varior.

muli: proptereaque minime pugnat Ulpianus, qui eam adscribit moribus, cum Papiniano, ^a atque aliis, qui eandem a legibus deducunt regiis: qua in diffensione componenda tantopere laboratur. Non est novum enim, ut mores adducantur in leges, quo æternam accipiant firmitatem. Hæc autem regia lex de potestate parentum, translata fuit a Decemviris in quartam tabulam, ^b ut Dionysius refert, qui omnem hanc potestatem in ista dispersit, nempe *ut liceat parentibus loris cadere filios, carcere coercere, in agros ad opera rustica victos amandare, venundare, denique interficere.* Eos vero abdicare, ac negare filios, Romanis minime licebat: ^c sed tantum jubere, ut e conspectu patris abirent, ac discedentes a domo paterna, jus in paterna bona minime amittebant; nisi exhæredarentur. His armata juribus patria potestas, merito propria Romanorum, & civilis modo juris portio habebatur; cum vix apud alios hunc auctoritatis apicem attigisset: apud Romanos enim familiaris quodammodo erat magistratus in patre constitutus, cum jure gladii; propter quam auctoritatem a jure civili acceptam, patria potestas a JCtis propria dicitur civium Romanorum; nec enim eam obtinebat quis, nisi civitatem Romanam impetraret; quam si amitteret, potestatem patriam haud quaquam retinebat: quales erant ii, quibus aqua, & igni interdicebatur. Hinc jus patris a Livio ^d *paterna majestas* appellatur. Patri enim licebat in filios idem, quod in servos: qui hoc meliori conditione, quam filii erant, quod servus una tantum, filius vero nonnisi terna manumissione libertatem nancisceretur. Liberatus vero filius hoc præstabat liberatis servis, quod hi libertini manebant, filius vero naturalem præferebat ingenuitatem: quæ tanti erat, ut vendendo filio nunquam perimeretur, sed tegetetur potius: ita ut manumissus filius eam, quam in se conditam habebat, veluti abruptis vinculis explicaret. Hinc ait Constantinus *non posse parentes eripere filiis libertatem.* ^e Quo igitur aliquando filius e potestate patris exiret, lex jussit, uti terna venditione liber esset: nec manumissus tertio ab emtore in potestatem patris denuo recideret; ut reciderat semel & iterum antea manumissus. Ne vero filio spes libertatis tamdiu protraheretur, ternæque venditiones, & manumissiones ei essent expectandæ, rationem veteres excogitarunt, qua & legis in speciem conservaretur auctoritas, & moræ illæ libertatis præciderentur. ^f Itaque per simulatas venditiones ter filius a patre tradebatur emtori, uti ternas post venditiones liberaretur: hisque tribus venditionibus ad veritatis imagi-

^a apud auct. collat. legum Mosaic. ^b Dionys. lib. 2. pag. 97. ^c l. 9 Cod. de patria potest. ^d lib. quarta. ^e l. 10. C. de patr. post. ^f Insti. quib. mod. jus patr. potest sol. §. præterea. Cajus lib. 1. tit. 6. Insti. in §. item per emancip. Ulp. in fragm. tit. 10. in princ.

nem adhibitis, filius tertia denique manumissione, affequebatur irrevocabilem libertatem. Hic autem actus dicebatur emancipatio; emtor vero, pater fiduciarius appellabatur: quia filium ea fiducia naturali a patre accipiebat, ut manumitteret. Filia vero, & nepotes unica venditione, ac manumissione ad libertatem perveniebant. ^a Legem vero fertur tulisse Numa, ^b ne liceret patri vendere filium, cui uxorem ducere permisisset. Absurdum enim, arbitror, putavit fore, ut mulier nupta, se inopinante, atque invita servitutem subiret, in quam suus conjux per venditionem a patre traderetur, curavitque ne per hanc viam conjugia distraherentur, ^c sive ut eleganter ait Jctus, *bene concordantia matrimonia, jure Patria potestatis turbentur*. Verum hanc paterni juris atrocitatem Romani remittere coeperunt, postquam cognitio humaniorum studiorum, cultiorumque nationum usus rubiginem pristinam e moribus eorum excussit. Raro enim, ac parce admodum deinceps hac summa potestate in filios utebantur: ut ad terrorem potius liberorum, quam ad liberam ejus exercitationem superfuisset videatur: cum Brutus ad Atticum scribat; *Dominum ne parentem quidem majores nostri voluerunt esse*. Ac Paulli Jcti ætate, ne opinione quidem hominum jus vitæ, necisque in filios permanebat, cum scribat, ^d *licet filios exheredare, quos & occidere licebat*. Unde Adrianus in insulam deportavit eum, qui filium novercæ adulterum interfecerat, ^e atque adjecit Jctus *patriam potestatem in pietate debere, non atrocitate consistere*. Unde recentioribus temporibus licebat sane patri filium castigare; sed si majori animadversione indigeret, illum tradere magistratui cogebatur afficiendum ea poena, qua ipsemet pater censuisset. ^f Ceterum Ciceronis etiam ævo ferociebat in filios patria potestas: narrat enim Sallustius, & Valerius Fulvium Senatoris filium retractum ex itinere, jussu patris occisum, quod adversus patriam inter Catilinos conjurasset; ^g nec desunt apud Senecam, & alios alia recentioris ætatis exempla. ^h Exercebant enim parentes in filios domestica judicia, consultis plerumque necessariis, vel principibus, vel Senatoribus, aut magistratibus: ut ante Adrianum, vel ut alii existimant Diocletianum, temperatum quidem jus necandi filios fuerit; funditus vero minime sublatum, sed meo judicio jam cessaverat ante Diocletianum; cum ante illum etiam venditio filiorum interdicta fuisset: ut ex suæ constitutionis verbis intelligitur. ⁱ Verum quia parentes ob inopiam filios exponebant, & commovendæ miseri-

^a Ulpian, *de fragm. tit. 10. in princ.* ^b Dionys. lib. 1. Plutarch. in Numa. ^c l. 2. §. ult. ff. de lib. exhib. d. l. 11. ff. de lib. & posth. ^e l. Divus 5. ff. ad l. Pomp. de parricid. ^f l. 3. Cod. de patr. potest. ^g Sallust. in Catil. cap. 39. Valer. Max. lib. 5. cap. 8. n. 5. ^h Senec. de Clem. lib. 2. cap. 25. & 14. Dio lib. 37. Sueton. in Claud. ⁱ l. 1. C. de parric. qui fil. distran.

cordiæ prætereuntibus misere objiciebant; potestatem parentibus egenis filios vendendi fecit Constantinus, ut emtoris dominio subessent, donec reddito precio, aliove mancipio, vel a patre, vel ab alio quovis liberarentur. ^a Sed jam leges ipsas XII. tabularum, quibus patria potestas comprehenditur, producamus, quales Jacobus restituit Gothofredus.

Endo liberis justis, jus vitæ, necis venumdandique potestas patri.

Si pater filium ter venumduit, filius a patre libre esto.

Endo) veteres dicebant pro *in*, & Duit pro *dederit*. *Justi* autem filii sunt legitimi, sive suscepti ex justis nuptiis: *justum* enim dicitur quidquid a lege habet auctoritatem.

XXVL DE JURE TUTORUM.

Potestas hæc minime per mortem patris extinguitur; sed eo decedente aliquatenus producit, vel ex testamento patris ipsius, vel imperio legis ad tuendum filium superstitem, qui se per ætatem defendere nequeat. Eaque patriæ potestatis imago, quæ post parentis mortem superest, tutela nuncupatur. Quæ legibus plurium gentium, ac præcipue Atheniensium instituta, migravit etiam in Romanas, ante conditas XII. tabulas. Etenim Ancus Martius Lucium Tarquinium filiis tutorem dedit. Hæc deinde potestas redacta in eam XII. tabularum legem fuit, qua testandi facultas permittebatur. At si nullum patris testamentum extitisset, vel in eo tutelæ mentio nulla fuisset, lex patris vicem subibat, & tutelam ad eos agnatos deferrebat, qui legitimam ad successionem vocarentur. Æquum enim Decemviri censuerunt, ut ad quos lucrum successionem pervenire poterat, ad eosdem onus tutelæ dirigeretur; ideoque successionem cum tutela conjunxerunt: maxime quia major bonorum custodia speraretur ab iis, ad quos possent aliquando eadem bona transire. Quæ cogitatio tanti apud Solonem non fuit, ut objicere vitam pupilli voluerit insidiis eorum, qui eo mortuo ad illius bona vocabantur: forte quia non eadem, quæ apud Romanos, erat apud Athenienses morum honestas: ideo removit consanguineos, & agnatos a cura pupillorum, ob eam ipsam rationem, quia legitimi essent successores. Hinc Archontibus negotium dabatur inveniendi cui pupillum regendum darent. ^b Eodemque consilio, & Charondas paternis consanguineis successionem tradidit, & bonorum administrationem; maternis vero pueri educationem, ut omne periculum, sublata spe successionis, a vita pupillorum amoveretur, ^c & bona cautius administrarentur ab iis, ad quos possent aliquando deferri. Plato vero utrosque conjunxit pro-

^a l. 2. Cod. de patr. qui fil. distraz. & C. de infantib. exposit. ubi Cojrac. ^b Pollux. l. 8. Petit. ad leg. Attic. l. 6. tit. 7. ^c Diodor. Sicul. Biblioth. l. 12. Balduin. c. 38. ad leg. XII. tabul.

ximos scilicet ex parte patris duos; & ex parte matris totidem; ut invicem sese observarent, atque ita alteri ab alteris pupillum tutum præstarent: quibus adjecit unum ex defuncti amicis, qui tanquam arbiter præset omnibus. Atque ita securitatem pupilli cum tutorum successione copulavit; Romanorum, quos ignorabat, & Charondæ simul prudentiam amplexus. ^a Quamvis autem Alcibiades tutores habuerit propinquos, nempe Periclem, & Aripontem, ^b nescimus tamen an ex lege dati fuerint; neque vero arbitror agnatos omnes a tutela remotos, sed eos tantum, qui proximiores essent ad successionem: ut necesse non sit assentiri Balduino, qui hoc ab exemplo legem hanc Romanorum ad Atticas revocavit. ^c Et quoniam familiarum conservandarum causa leges XII. tabul. seclis cognatis, sive conjunctis ex materno latere ad hæreditatem vocabant agnatos, sive conjunctos ex latere paterno; ^d ideo agnatis primo loco tutela defertur, deinde gentilibus, ad quos olim post agnatos, ut infra demonstrabimus, legitima hæreditas devolvebatur: ^e qui autem gentiles fuerint, res poscit, ut explicemus. Initio condendæ Urbis tantum patricii gentiles habebant, cum ii tantum potuissent ostendere genus suum, utpote certo e patre descendentes, plebei vero minime, utpote patre incerto, e fugitivis, exulibus terræque filiis raptim, ac temere collecti; Unde tantum eorum filii gentiles habere coeperunt parentum nomina capientes; hinc apud Ciceronem *gentiles a Scævola definiuntur ii, qui eodem inter se nomine sunt, quorum nemo servitutem servivit, nec capite diminutus sit.* Hinc apud Livium Decii hæc adversus patricos, *Semper ista audita sunt eadem vos solos gentem habere.* ^f Gens igitur, sive genus nomine significabatur; prænomine vero notabatur homo ille, qui ea de gente oriretur; veluti in hac appellatione *Lucius Cornelius Scipio.* *Cornelius* nomen est gentis, ex qua plures familiæ fluxerunt, nempe *Scipio, Lentulus, Dolabella*, qui quia gentiles erant, & ab una gente Cornelia proficiscentes; Cornelium omnes nomen gentilitium præferebant. *Lucius* autem nomen erat proprium hominis, hinc agnatorum jus, & gentilitium. Agnatorum jure potiebantur ii, qui eadem de familia proficiscerentur, veluti Scipiones omnes; jure vero gentilitio gaudebant omnes *Cornelia* gentis familiæ, nempe *Scipiones, Lentuli, Dolabella.* Unde tutela legitima *Lentulorum* primo ad Lentulos alios veniebat; postea vero, deficientibus Lentulis, ad alios ex gente Cornelia,

^a lib. xx. de legib. ^b Plurarch. in *Alcibiad.* ^c Balduin. ad leg. XII. Tab. cap. 38. ^d Instit. Tit. de S. Cro Tortul. in princ. & de legit. agn. su. ces. § ceterum t. pronuntiatio. 295. ff. K. S. & Ulp. apud. Cellar. leg. Mosiac. tit. ult. ^e Vide Sigon de antiq. jur. civium Rom. lib. 1. c. 7. Hæc Scævola varbis ex Topic. Cæ. in. legib. Gothofredus lib. de XII. Tab. p. 205. Gentiles unq. qui ph ingenuis oriundi sunt, quorum majorum acmo servitutem servivit, qui capite non sunt minuti.

puta vel ad Dolabellas, vel Scipiones, vel alios ex aliis familiis, qui essent pupillo proximiores. Sunt igitur gentiles cognomines, ejusdem nempe nominis tantum, non familiæ: propterea Marcus Tullius in libris de legibus gentilem se fert Tullii regis: idemque quos Plato vocat ὁμαρίους gentiles interpretatur. ^a De libertorum vero tutela, quamvis nihil XII. Tabul. verbis caveatur; tamen fida earum interpretatio detulit eam ad patronos, qui & ad liberti vocantur legitimam hæreditatem. Tutela igitur potestas est, quæ ad pupilli bona, & præcipue ad personam dirigitur, cui proxima est potestas alia tenuior, quæ ad bona tantum extenditur. Unde non tutela, sed curatio dicitur, & patrimonio præficitur, non moribus, qualis est cura minorum XXV. annis, quæ de Prætoris edicto processit. Est etiam cura alia furiosorum, & prodigorum, quæ de XII. Tabul. legibus proficiscitur ad exemplum instituta juris Attici, ex quo licebat filio patrem senio desipientem in judicium vocare, ut non modo abre familiari amoveretur, verum etiam, desipere convictus, in vincula duceretur. Quod judicium summa cum gloria declinavit Sophocles, cum allato ad iudices Oedipo Colonæo, quem recens absolverat, ostendit non se, qui confecta ætate adeo cogitando valeret, sed filios, qui eum accusaverant mentis errore jactari. ^b Prodigii quoque luxuriose viventes nempe aforti, Atticis legibus iudicio subijciebantur, eoque nomine damnabantur infamia, ut foro, & concionibus averterentur. ^c At Romæ ante XII. Tabul. utrumque genus hominum furiosi scilicet, & prodigi, traditi agnatorum, & gentilium custodiæ, bonorum administratione privabantur ^d non tam lege, quam moribus, qui deinde in decemvirales leges concesserunt. Hinc in libris juris modo moribus, modo XII. Tabul. legibus hoc adscribitur: ^e quia vero tam furiosus, quam prodigus ob inopiam consilii rem suam deterunt atque diffundunt; sub uno eodemque XII. Tabul. capite ob concinnam earum breviter utramque interdictionem comprehensam cum Jacobo Gothofredo existimamus. ^f De furiosis autem lex XII. Tabul. nominatim cavet, quia furor, ut ait Cicero, est mentis ad omnia coecitas, ac major quam insania, quæ insania minor est furore, quia tueri potest officiorum mediocritatem, atque communem, & usitatum vitæ cultum; major vero quam stultitia: unde Terentius:

Hic homines prorsus ex stultis insanos facit.

Itaque furiosi, cujus mentis usus est interceptus, contractus nullus jure civi-

^a Vide Cujac. l. sapo 53. ff. V. S. ff. de ad l. 19. Pauli ad edict. ^b Cic. de senectute. ^c Athenæ. Dipnosoph. lib. 4. Alschin. in Timarch. ^d Cic. lib. 3. Tuscul. quest. & lib. 2. de invent. & ad Herenn. Inst. de Curat. S. furios. ^e l. 1. ff. de curat. furios. Cujac. lib. 3. font. Panh. tit. 4. ^f in notis ad hoc caput XII. tab. S. furios. aut prodigus.

li probatur, etsi nondum subierit agnatorum, & gentilium tutelam; quo enim omne gestum a tempore furoris irritetur, furorem probasse sufficit. ^a Furor autem omnium oculis æstimatur. Quamobrem qui eo corripitur, administrationem amittit ipso jure, & potest ipsius filii, si filium habeat sobrius, curationi subijci. ^b Prodigus contra recte contrahit, antequam sententia magistratus a suorum bonorum commercio arceatur. Mentis enim prodigus habet usum; sed eo peccat, quod animi rationem appetitioni submittit. Ideo administrationem non ipso jure, sed interdictione magistratus amittit. Hinc Julianus ait: ^c *eos, quibus per Prætorum bonis interdictum est.* Prætor autem auctoritatem ex legis potestate sumtam, hac formula exercebat: ^d

Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdicto.

Qua formula interdicti, agnatorum, aut gentilium curæ tradebantur, unde proverbium in homines stultos:

Ad agnatos, & gentiles. ^e

Ut autem ad tutelam redeamus: iidem Decemviri, qui pupilli vitam, & bona tutoribus concediderunt, opem quoque tulerunt pupillis adversus perfidiam illorum, prodita e legibus actione tutelæ, qua etiam duplum repetitur ejus, quod tutores e rebus pupilli subtraxerint. ^f Quod iudicium turpe a Cicerone vocatur: quia, fraude detecta, minuitur tutorum existimatio. ^g Apud Athenienses etiam frequentia erant iudicia contra tutorum fraudes, ^h quas, elapso quinquennio, vindicare amplius non licebat. Nec tantum distractio bonorum revocabatur; sed & dolus tutoris fraudulenter tutelam gerentis ex legibus decemviralibus coerceretur ⁱ per accusationem suspecti tutoris: qui toto ejus iudicii tempore adeo arceatur a re pupilli, ut administratione illius interdicta, neque utiliter cum eo contraheretur. ^k Quod itidem venit ab Atheniensibus, qui suspectum tutorem etiam iudicio subiciebant: & patrimonium illius pupillo tanquam jure quodam tacitæ hypothecæ obligabant: ^l ut elicitur ex Demosthene contra Onetorem. ^m Hæc aurem capita ex verbis apud varios auctores dissipatis inter ceteros egregie concinnavit, & quantum conjectura dedit, candide restituit Jacobus Gothofredus, eaque hic nostro more subjungimus.

^a *glos. & DD. in l. is cui, ff. d. V. Obl.* ^b *l. hi qui in ea, ff. de tutel.* ^c *l. Julianus ff. de curat. fur.* ^d *Paul. lib. 1. sent. tit. 4. ubi Cujac. qui ista formulam hanc restituit.* ^e *Varro lib. 1. de re rust. cap. 2. Horat. sermon. lib. 2. sat. 1.* ^f *Gothofr. tab. 7.* ^g *lib. 1. de Oratore, & pro Cæcin. & pro Rosc. Comad. h. Demosth. orat. contra Aphob. contra Onetorem. contra Naufimach. & Pseudomartyr.* ^h *l. 1. in princ. ff. de suspect. tutor. vel curat. & l. 1. cod. § 2 Cic. de offic. 3.* ^k *l. 1. in princ. ff. de suspect. tutor. vel curat. & l. 1. cod. § 2 Cic. de offic. 3.* ^l *l. 1. in princ. ff. de suspect. tutor. vel curat. & l. 1. cod. § 2 Cic. de offic. 3.* ^m *Marci. ad leg. XII. tab. cap. 32.*

Si paterfamilias intestato moritur, cui impubes suus hæres escit: agnatus proximior tutelam nancitor.

Si furiosus, aut prodigus existat, ast ei cultos nec escit., agnatorum gentiliumque in eo pecuniæve ejus potestas esto.

Si tutor dolo malo gerat vituperato: quandoque finita tutela escit, duplione luito.

Escit) veteres dicebant pro *erit*. Lucretius enim ait:

Inter summam minimamque quid escit?

Et alio loco XII. tabul. vitium escit. Scaliger ad Festum in *Nec*, vult *escit*, etsi non improbet *escit*. Prisci autem pro *sum* dicebant *esum* retenta in ceteris *E*: ut tradit Varro. ^a Hinc adhuc litera *E* residet in aliquibus hujus verbi personis, atque temporibus.

Nancitor) *nancior* vetustum est ex *nancio*, ut ex oratione Gracchi pro se; unde Priscianus hæc verba promittit. *Si nanciam populi desiderium comprobabo reipublica commoda* & in foedere latino apud Festum:

Pecuniam quis nancitor habeto. Et si quid pignoris nancitor sibi habeto. Ex quo verbo linquitur *nactus sum*. *Nancior* enim, & *nacio* sine *N* scribi tradit Priscianus ex Probo, Capro, Pollione: de quo verbo factum est postea *nanciscor*, ut a *paco* *paciscor*.

Nec) His XII. tabularum verbis Festus probat *nec* pro *non* apud veteres poni, quod est frequens apud Plautum. Hinc illa *nec recte loqui*, pro maledicere, & *nefrendes porci*: qui fabas comedere non valent, & *nequeo* pro *non queo*: & *funera ne funera portentur* apud Catullum. Unde Cicero. ^b *Senatori, qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto.*

Agnatorum gentiliumque) Conjunctio hic vim dispergendi habet, Paulo teste: qui ex hoc probat conjunctiones in jure sæpe potestatem habere disjungendi: sicuti & disjuncta pro conjunctis accipiuntur. Non enim gentiles cum agnatis una vocantur, sed post agnatos. Horum autem capitum sensus clarioribus verbis expediamus; *Si paterfamilias intestato decedat, cui suus hæres extabit impubes, agnatus proximus tutor hujus sui hæredis esto.*

Si quis furiosus aut prodigus esse incipiet, neque is curatorem habeat, agnatorum, inque deficientibus gentilium cura tam ipse, quam ejus bona committuntur.

Si tutor tutelam dolo malo gerat suspectum eum facere cuivis licet: si quid de rebus pupilli furatus fueris; cum finita fuerit tutela duplum praestato.

^a lib. 8. de ling. lat. ^b lib. 3. de legibus.

XXVII. DE JURE PATRONATUS.

Patriæ potestati, atque tutelæ, quæ quasi productio est patriæ potestatis, proxima est auctoritas patronorum. Patroni autem dicuntur quasi patres, ut a matre matrona. Non enim de libertorum, verum de civium patronis agimus institutis a Romulo, qui summa reipublicæ patribus, nempe patriciis tradita, concedidit etiam eis plebem, ut eam tuerentur ab injuriis potentiorum, adversus quos patrum auxilio jus plebei suum obtinerent; ^a ipsi vero suos patronos officiis, & muneribus colerent, unde dicti *clientes*, quasi colientes, sive *colentes*, quod patronos colerent, vel a *κλέων* *celebro*, *honoro*, quod patronos honorarent. Quamobrem patronorum erat clientem in judicio defendere, de jure suo admonere, tueri absentem nihilominus, quam præsentem, eique ubicunque opus foret adesse; clientum vero patronos, quos sibi quisque cooptasset, pecunia juvare, vel ad elocandam filiam, vel ad captivum filium redimendum, vel ad æs alienum luendum, vel ad multam solvendam: eidemque omnia officia exhibere. Quæ mutua obligatio tanta necessitudine, ac fide adstringebatur, ut M. Cato locum patrono dederit secundum patrem. ^b Unde nefas erat patrono adversus clientem, clienti adversus patronum dicere testimonium: ac si alter ab altero susceptis inimiciis, aut institutis adversus alterum accusationibus distraheretur, proditor habebatur, ^c execratusque diris, Diisque inferis devotus cujusvis arbitrio dimittebatur occidendus, quod jus redactum fuit in leges XII. tabularum, quarum caput adfert Servius in illud Virgilii ^d

- - - & *fraus innexa clienti.*

eoque continetur, ut qui clientem fraudasset, vel ut veteres loquebantur *fraudem fraudus esset*, ^e sive prævaricando, ut interpretantur aliqui; sive alio modo decipiendo, is sacer esset, sive Orco victima desponderetur: ut liceret cuilibet eum infero Jovi mactare ^f ex his verbis legis:

Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto.

XXVIII. DE JURE CONJUGUM, ET CONNUBIORUM.

Sed jam ad potestatem virorum in uxores, & ad conjunctiones personarum, quas adhuc separatim consideravimus, sive ad matrimonia progrediamur, de quibus legem Decemviri condiderunt, qua patribus cum plebeis connubia interdicebantur: ne plebei cum patribus per matrimonia unquam convenirent. Quod fuit consilium, ut puto, Appii Claudii, ^g cujus

^a Gell. lib. 5. c. 13. Plutarch. in Rom. Dionys. lib. 2. antiqu. ^b Gell. loc. citato. ^c Dionys. lib. 2. & Ruard. ad leg. XII. tab. cap. 4. ^d lib. 6. Æneid. vers. 609. ^e Plaut. in asin. Liv. lib. 23. c. 24. ^f Fest. in verb. sacer, ubi Scalig. & Macrobi. lib. 3. cap. 3. Livius lib. 3. Dionys. Horat. ibi intellegendus, & sacer esto. ^g Dionys. lib. 20. in fine.

in caput vertit acerbitas legis. Appius enim accensus plebeja virgine, cum omni spe connubii careret, fraudibus ante pudicitiam puellæ tentavit; postea vi, & injuriis, quibus parens illius Virginius exulceratus, puellam ferro transiit, ut vita illam simul, & ignominia eximeret. Deprivata vero contumelia orta repente indignatio publica, intolerabile jam Decemvirorum convellit imperium, ^a Alia etiam ratione vetita erant connubia inter patricos, & plebejos, nimirum ne auspicia turbarentur; etenim nuptiæ sine auspiciis minime celebrabantur: auspicia vero nulla patres communia cum plebeis habebant. Quod sane inter eos discrimen in cæbras, & periculosas discordias erumpebat, donec instante finitimorum bello, & tribunis plebis dilectum impredientibus, unus ex eis turbulentissimus Canulejus, seditiosis concionibus, pervicit, ut ea lex abrogaretur, & ex plebiscito promiscuus conjugiorum usus inter patres, plebejosque permetteretur. ^b Erat & lex, qua usucapio instituebatur uxorum: ^c nam si ea vir annum integrum pro uxore uteretur, in viri manum, ac potestatem veniebat: nisi trinoctium intra id tempus ab eo mulier abfuisset: etenim tum interrompebatur usucapio: quæ interruptio veteribus usurpatio dicebatur. ^d Hæc autem proprie dicebatur uxor, quæ non transibat in mariti familiam, nec jure XII. tabul. ad illius hæreditatem vocabatur: unde longe differebat a matrefamilias, sive conjuge illa, quæ non usu, sed solennitatibus nuptialibus in potestatem, & familiam viri transferat, ideoque ad successionem etiam illius, tanquam agnata veniebat, de qua in S. Cto Tertulliano. Has excipiunt aliæ leges, ex regis fere legibus in XII. tabul. a Decemviris adductæ, ut plerique credunt, repugnante Cujacio, ^e quibus atrocior maritorum in mulieres potestas constituitur, qualis est illa, quæ uxoris probrum, sive adulterium permittit marito vindicandum, sive convocatis propinquis, & cognatis ad poenam ex eorum sententia more majorum imponendam, si vir mulieris flagitium aliquo argumento comperisset, sive sine consilio tantum ex arbitrio mariti, cui ad eadem usque uxoris licebat excurrere, si cum ipso adultero eam deprehendisset, justoque dolori suo, atque iræ, in re calida indulgisset; de quo ad legem Juliam de adulteriis latius. Quo autem castitas facilius servaretur, vini usus foeminis interdicebatur. Fax enim libidinis vinum, neque ad eam quidquam temulentia pronius: utpote quæ corpus agitet, & lucem rationis, qua petulantia coercetur, obumbrat. ^f Quamobrem longe ante Romulum foeminis vini usus interdice-

^a Livius, *Dionys.* lib. 11. ^b Livius lib. 4. cap. 6. ^c Gell. lib. 3. cap. 2. ^d Sigon. *de jure civ. Roman.* lib. 2. cap. 9. ^e P. etus Faber. Hottoman. Ravard. *ad leg. XII. tabul.* cap. 21. ^f *Observ.* lib. 28. cap. 38. ¹ *Dionys.* lib. 2. Cic. 4. *de rep. apud Nonium.*

batur.

batur. Ferunt enim Faunam, Fauni sororem, eandem & conjugem, quod vinum præter morem regium bibisset, a viro dum caderetur, inter virgas vitam liquisse. Criminis autem hujus apud veteres maritus vindex idem constituebatur, & judex. Etenim Egnatii Mecennii uxor, quod vinum bibisset, occisa fuit a marito impune: haud æge id patiente Romulo. ^a Et matrona quædam, quod e loculis cellæ vinariæ claves abstulisset, fame necata fuit a suis. Ac ne quo pacto fœminæ vini potum celarent, Cato severus earum adversarius, censuit mulieres propinquis osculum ferre, ut fraudem odore proderent. Quamobrem vini potus inter justas repudii causas numerabatur.

XXIX. DE DIVORTIIS.

Porro legibus XII tabul. fuit & de divortiis cautum, non de forma repudii, quam concepere prudentes e sententia legis, contra id quod aliqui tradiderunt. ^b Divortendi vero facultas non e Romuli solum legibus; ^c verum etiam ex Attico jure nascitur: ut jus divortiorum Decemviri duplici de fonte deduxerint. Apud Athenienses autem uxori pariter, atque viro libera erat nuptiarum dissolutio, dummodo Archontem adirent, tum ut ei dissidii rationem probarent; tum, credo, ut si levioribus causis distraherentur animi, auctoritate, atque consilio magistratus, in gratiam redirent. Memorabile autem est illud Alcibiadis, qui uxorem apud Archontem de divortio suo agentem, virique injurias, & maritalis thori contemptum conquerentem, e medio foro raptam transtulit domum, eamque conjugalibus delinimentis placatam, a sententia dimovit. ^d Vir autem ἀποπέμπειν dicebatur, quia domum olim deductam, postea exigebat: uxor vero ἀπολείπειν, quia deferbat virum, & unde discesserat remigrabat: hinc ἀποπέμπη. & ἀπολείψις. Apud Romanos vero dirimendarum nuptiarum facultatem initio solius viri fuisse haud prorsus temere quis existimaverit, qui mos etiam erat Hebræorum. ^e Mulieres enim apud Romanos nti mancipium habebantur, & longe majorem, quam viri pudicitiam, & fidem præstare cogebantur. ^f Verum ut virorum initio tota fuerit libertas in divortiis, jus tamen civile deinde mutavit. Nec enim aut vir uxorem dimittere, aut uxor maritum deferere poterat, nisi certis ex causis, quas partim ex XII. tab. partim ex moribus collectas, partim recenter constitutas enumerat, atque definit Theodosius, & Valentinianus. ^g Aliquando vero, sine causa matrimonia dissolvebantur, si conjuges ambo consentirent; ac tum dicebatur matrimonium dirimi *bona grata* ^h Quod fustu-

^a Plin. lib. 14. p. 13. ubi plura: genus exempla. ^b G. th. ad tab. 6. in fin. in not. ^c Plutarch. in Romulo. D. ny. lib. 2. ^d Plutarch. in Alcibiad. ^e Deuter. cap. 24. ^f Cat. apud Gell. lib. 10. cap. 23. ^g l. consensu C. de repud. l. 43. ff. ad l. fin. de adult. C. cetero philippic. 2. ^h l. si constans, C. de repud.

lit Justinianus, ^a qui ambobus etiam discedere volentibus causas adjungendas constituit: quas sive ex veteri, sive ex novo Justiniani jure venientes, exponit Cujacius luculenter. ^b Quamvis autem antiquiores dimittendæ uxoris potestatem haberent; tamen lege pudoris & nuptialium sacrorum religione, atque auspiciorum auctoritate, diu ejus facultatis usu abstinerunt, initiumque factum a Sp. Carvilio Ruga, qui sterilitatis causa uxorem repudiavit. ^c Deinceps tanta morum dissolutio nata est, ut quotannis prope uxores mutarent virum, atque annos frequentius a marito, quam a Consulibus serie numerarent. Sed jam reliquias legum nuptialium e doctorum virorum conjectura promamus.

Patribus cum plebeis connubi jus nec esto.

Mulieris, quæ annum matrimonii ergo apud virum remansit, ni trinoctium ab eo usurpandi ergo abescit, usus esto.

Si mulieri repudium mittere volet causam dicito harumce unam.

Usurpandi) hoc est usucapionis interrumpendæ.

Abescit) hoc est aberit.

Usus esto) hoc est usu capta esto, sive uxor esto.

XXX. DE PARTU XI. MENSIV.

A nuptiis ad partum, servato naturæ ordine, progrediamur. Refert enim plurimum cognoscere liquido, quonam ex concubitu sit partus conceptus, ne adultera proles, legibus resistentibus, patrimonium occupet alienum. Ideo leges tempus præfinierunt, unde judicaretur, an partus marito mortuo natus, ex eo conceptus fuerit; an ex concubitu alieno, cujus turpitudinem mulier soluti jam conjugii auctoritate velaverit? Legitimum igitur pariendi tempus Decemviri non ultra decem lunarium mensium spatium extenderunt: forte quia jus versatur in iis, quæ plerumque contingunt, ἐν πλῶσι, ut Theophrastus loquitur, ^d non in iis, quæ ἐκ παραλόγου, id est inopinato eveniunt. Sed ubi hominum existimatio vertitur, insolitos etiam casus oportebat respexisse Decemviros: quos credo, fefellit vulgaris eo quoque tempore medicorum opinio ubique pervagata, cujus multi auctorem faciunt Hippocratem, qui mihi potius in contrariam videtur opinionem abire: nam in libro περὶ ὀκταμήνου conjungit ^e partum undecim, cum partu decem mensium: atque ostendit, oportere sæpe mulierem undecimum mensem attingere, ut ad ultimum circuitum perveniat: & ejusdem Hippocratis Gellius hæc verba producit, γίνεται δὲ ἐν τῆ τοῖς, καὶ πλῶσι, καὶ ἐλάσσῳ, καὶ ἄλλῃ κατὰ μέρος, καὶ ὁποῖον δὲ καὶ πλῶσι

^a Novel. 117, cap. 10. ^b ad novel. 22, § 117. ^c Plutarch. in Romul. in fin. Valer. lib. 2, cap. 1. Gell. lib. 4, cap. 3. Dionys. lib. 2. ^d l. 3, ff. de legibus. ^e n. 5, § 6.

πλειόνων, καὶ ἰλαίσσω ἐλαττόνων. ^a Hinc orta est & alia definitio ad pariendi tempus collata: cum enim decem mensium spatio partus maturitas constituatur; lugendi conjugis tempus fuit eodem ere spatio conclusum: ut ante decimum exactum mensem nubere alteri non licuerit. ^b Unde Ovidius in fastis:

Quod satis est utero matris dum prodeat infans,

Hoc anno statuit temporis esse satis;

Post totidem menses in funere conjugis uxor

Sustinet in viduatristia signa domo.

Hinc vulgaris illa de posthumis instituendis apud veteres formula: *Qui post mortem meam in decem mensibus proximis natus eris.* Verum experiendo compertum est, breve admodum leges constituisse tempus ad naturæ licentiam: quæ ab opinione nostra sæpe, ab Ordine vero suo nunquam aberrans ultra cognitionis nostræ fines non raro vagatur. Quamobrem Aristoteles, & Diocles philosophus, & M. Varro ad undecimum usque mensem pariendi tempus produxerunt: & Adrianus consultis philosophis foeminam purlicam, quæ XI. mense pepererat, ab ignominia eripuit, ac legitimum talem partum esse decrevit. ^c Cui sententiæ comprobandæ nostris temporibus perutilem dissertationem, solidioris philosophiæ luce persusam, & postea Romani fori auctoritate munitam, conscripsit interpres naturæ solertissimus Joannes Maria Lancisius. Lucius autem Papyrius Prætor tempus hoc longius traxit: bonorum enim possessionem dedit ei, quem decimo tertio mense mater ediderat, Plinio teste. ^d Quo loco, quem corruptissimum putat Cujacius, ^e in veteribus codicibus refert legi *pro XIII. X mensibus*: quo sensu nihil Plinius diversum attulisset a vulgari opinione: cum tamen ostendat ibi velle se aliquid præter communem nascendi formam literis tradere. Frigescet igitur Plinii locus, nisi ex vulgaribus codicibus XIII. menses legamus fuisse a Præторе toleratos; quam ejus indulgentiam erga mulierem, & prolem non profus temere suspectam habuit Balduinus. Decretum autem illud Adriani, haud scio an in morem, & in disciplinam cesserit Jurisconsultorum: qui quæstionem hanc e sola XII. tabularum auctoritate definierunt; unde Paullus ^f *Septimo mense natus matri prodest.* Ratio enim Pythagoræi numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturior videatur, a quibus discessit Justinianus. ^g Nisi decretum Adriani de undecimo mense non exacto, sed incepto accipiamus, atque ita nullam discrepantiam inter Adrianum, & juris-

^a Gell. lib. 3. cap. 26. ^b Harthom. ad leg. XII. tab. pag. 422. l. 2. C. de secund. nupr. ^c G. h. lib. 3. c. 6. ^d lib. 7. cap. 5. ^e Novæ. 39. ^f sent. lib. 4. tit. 9. ^g Novæ. 39. cap. 2. Alciat. paradon. lib. 3. cap. 3.

consultos, & jus deinde receptum inveniremus: neque novi quidquam Gellius protulisset: Siquidem non negaverint hi sub initium undecimi mensis partum esse legitimum, ut notat Cujacius eodem Paulli loco.

Si quis ei in X. mensibus proximis postumus natus escit justus esto.

Justus) hoc est legitimus, ut *justa nuptia, liberi justii*, & alia complura.

XXXI. DE PARTU MONSTROSO.

Aliquando partus non sunt integri, sed monstrosi. Atque hi, vetustissima Romuli lege a Decemviris in XII. tabulas relata, si deformitate sint insignes; necandi statim sunt a parentibus. ^a Cujus etiam legis Cicero meminit lib. 3. de leg. ubi pro *legatus* legerim *necatus*. Hinc illud Ennii apud Nonium in *auscultare*: *mibi auscultante, pueros necari jube*, atque illud Tibulli: ^b

Prodigia indomitis mersa sub aquoribus.

An autem partus monstrosus esset, id Romulus non parentibus proprio in suos amore corruptis, sed quinque viris e vicinia judicandum tradidit. Non continuo enim partus monstrosus reputatur, quod aliquid ab humana figura discrepet, veluti si officia humanorum membrorum ampliaverit, ^c uti sunt sedigiti, qui senos digitos habent in manu. Monstrum vero est, quod contra formam humani generis, converso more, procreatur. Quod monstrum fuit appellatum, quia monstret mala futura, sitque triste omen: ut *ostentum* ab *ostendo*, *portentum* a *portendo*: ^d nisi, ut Stilo putat apud Festum, venerit a *monendo*, quasi *monestrum*: unde postea monstrum *E* litera exclusa. Hoc autem discrimen Cornelius Fronto inter monstrum, & ostentum ponit, quod ostentum præter consuetudinem, at monstrum præter naturam oboriatur. ^e Talis autem partus matri ad lucrum nihil prodest, cum pro filio non habeatur: velut in S. C. Tertulliano, ubi de lucro contenditur, ^f at prodest ad excludendam poenam legis Papiæ satis odiosæ, ubi de poena declinanda certatur: erat enim hac lege turpe, atque damnosum non habere liberos: ideo humanitatis causa nomen filii latius accipitur pro foetu quolibet. ^g Androgynos etiam Romani veteres abominabantur: ex humanitate tamen Jurisconsultorum conservabantur: recentiores vero eos, quos veteres prodigia reputabant, mutatis moribus, in deliciis habuerunt. Sed legem ipsam, ut restitui conjectura potuit, subjiciamus.

Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato.

^a Dion. l. 2. ^b l. 2. eleg. 2. ^c L. non sunt ff. de statu hominum. ^d Nonius. ^e Vide Voss. etymolog. ^f Paul. q. sent. §. mulier, ubi Cujac. tit. 9. ^g Ulp. leg. quærit. V. §.

Insignem) insignis dicitur aliquo signo turpiter notatus: veluti membro mutilo, aut alia figura quam humana. Plautus .a

*Item ne uxor mihi insignitor pueros pariat postea,
Aut uarum, aut valgum, aut compernem, aut patu,*

& Lucret. *Insignis uariis curribus.*

XXXII. DE REBUS LITIGIOSIS.

Quas hactenus explicauimus leges, ad statum pertinent personarum; deinceps occurrunt ex, quibus civilia negotia diriguntur, quas ordine suo expediemus, incipientes a rebus litigiosis, hoc est in iudicium deductis: quarum nomine venit non tantum res mobilis, & immobilis, verum etiam nomen debitoris, & ambiguum chirographum. ^b Res igitur litigiosi vitio affectas, vetuit lex XII. Tabul. Numinibus tradi, siue in sacrum dicari; ne hac fraude spes ejus recuperandæ domino desineret, callidusve adversarius in invidiam sacrorum auctoritatem adducens, religionem detorqueret in damnum aliorum. Res enim semel consecrata, nunquam a Pontificibus rescabatur, siue religione solvebatur. Ideo quia semel religione obligata perpetuo dominus amittebat, jussere Decemviri, ut qui rem litigiosam in sacrum dedicasset, ejus rei nomine duplum adversario redderet: ut hoc veluti solatium amissæ rei dominus haberet. Et quamvis lege non pateret duplum illud adversario, ne, an fisco cederet; benignius tamen visum est, & humanius adversario deferre pro solatio, quod potentiori adversario traditus fuerit. ^c Hanc autem legem ita Gothofredus ex conjectura contexuit.

Si qui rem de qua stlis fiet in sacrum dedicasset duplione decidito.

Stlis) dicebant veteres pro lis: stlocum pro loco: deinde lingua cultus, & urbanitas literarum asperitatem elisit. Vide Festum verbo *stlata*.

XXXIII. DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

Sed de his satis. Pergamus nunc ad servitutes, quarum aliæ prædiorum rusticorum sunt, aliæ urbanorum: de quibus fuisse primo loco in XII. tab. cautum, significat ordo a Cajo in institutionibus, & in Digestis a Justiniano institutus: quos ab ordine prisco quam minimum recedere voluisse crediderim. E veteribus autem fragmentis lex eruitur, quæ spatium inter vicinas ædes duorum pedum cum semisse præscribebat ædificantibus: ut non modo transitus circumeuntibus panderetur, sed incendium etiam a proximis ædibus, eo intervallo averteretur; ^d unde lex ita restituitur.

^a mihi. aB. 3. scan. prima. ^b L. 3 C. de litig. Cujac. parat ibid. ^c l. ult. ff. de litig. ^d Bris. lib. 1. arzig. c. 1. & 3 Cujac. obser. lib. 1. cap. 4.

Ambitus parietis sextertius pes esto.

Ambitus) quasi circuitus, est enim *ambire* proprie *circumire*. *Am* enim veteribus significabat *circum* a græco ἀμφί, unde *ambitus* *honorum*, propterea quod in eorum petitione supplicando circumirent. ^a *Sextertius* valet duos asses cum semisse: unde duo pedes, & semis dicitur pes sextertius in lege XII. tabul. ut Volusius Martianus de asse scribit. ^b Rusticorum autem prædiorum servitutes contrahentium arbitrium, & voluntas moderatur: quo vero pacta non pervenerunt; eo leges extenduntur. Atque ex legibus XII. tabul. tantum definitam habemus, atque præscriptam viæ latitudinem, quam octo pedum in porrectum, hoc est in directum, sive qua recta tenditur esse voluerunt, ^c sexdecim in amfractum, sive in flexu, propter commodum ducendi vehiculi, quod in angustiori spatio verti non potest, nisi viæ nomen laxius, & præter XII. tabul. sensum accipiamus cum Ælio Gallo; ^d ut non modo spatium ducendi vehiculi, sed & semita, & iter eodem viæ vocabulo veniat, ampliori tamen significatione. Qui autem lege servitutis alteri debet viam, curare oportet, ut ea perpetua munita sit ad vehiculi commoditatem, ^e quod si neglexerit, tum ex legibus XII. tabularum jus domino tribuitur vehiculi ducendi per fundum servientem quacumque velit. Quæ facultas quamvis ex legibus XII. tabul. sit infinita: tamen interpretatione prudentum ita temperatur, ut si via commode pateat alia ex parte sine detrimento fundi servientis: tum parcendum sit vineis, villis, & fatiis: eaque via semel electa, imposterum teneatur. Sed etiam latius extenditur sensus legis, quo non tantum de fundo serviente, sed de fundis omnibus viæ continentibus accipiatur: ut si domini viam non muniant, cuius liceat per agros eorum, qua commodum est, sive cum vehiculo, sive cum jumento transire. En verba legis, ut a novis redduntur interpretibus:

Via in porrectum VIII. pedum, in amfracto XVI. pedum esto.

Si via per amfagetes immunita escit, qua volet jumentum ducito.

Amfracto) Varro: ^f *Amfractum est ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. Ab eo leges jubent in directo pedum octo esse, in amfracto sexdecim, id est in flexu.*

Amfagetes) dicuntur agri sibi eadem in via occurrentes, sive quorum affinis seges viam attingit: unde Festus, *Amfagetes dicuntur, quorum affinis seges viam attingit.* Sensus autem legis est: *Si via ab his, qui vicina prædia possident munita non sit, jumentum agere quisquis velit jus esto.*

^a Festus in verbo *ambitus*. Varro lib. 4. de ling. lat., l. Imperatores, ff. de servitut. urban. prædior. ^b Hotthom in leg. XII. tab. ad hanc. leg. Bril. loc. cit. & Cujac. ead. observat. ^c l. 8. de servit. rust. præd. ^d l. pariet. 157. ff. ff. S. ^e Cic. orat. pro Cæcio, ^f lib. 6. de ling. lat.

XXXIV. DE AQUA PLUVIA ARCENDA.

Cavit etiam lex XII. tabul. ne quis opere manufacto aquam pluviam excipiens, cursum illius dirigat in alienum prædium, quod inde deterius red- datur: unde orta est aquæ pluviz arcendæ actio, quam Wessembecius perperam refert ad Prætoris edictum, cum initium duxerit a XII. tabul. cu- jus hæc verba profert ex Labeone Pomponius, ^a *si aqua pluvia nocet*. Non vindicat autem hæc actio damnum ortum ab aqua profluente per ductum naturalem, sed per manufactum: ^b unde non sua sponte, vel natura loci, sed opera hominis ducitur. Sive quis igitur aquam ab naturali cursu alie- no damno deflexerit, sive comprimendo, citatiorem eam reddiderit, aut nova immittenda uberiores; ^c tamen quia imminet, coërceretur hac a- ctione, qua vel opere restituito avertitur aqua; vel tantidominus, quan- ti restitui opus interest, condemnatur: cogiturque damnum post conte- statam litem allatum sarcire: & de eo, quod post sententiam afferri pote- rit, damni infecti cavere. ^d Similem quoque actionem proditam legibus XII. tabul. Ulpianus refert, ^e qua si rivus aquæ ductus per publicum locum privato nocebit, ei de damno cavetur. Quod accipitur de opere privato, quo aqua per publicum locum ducitur, sive de aquæ ductu privato: nam nihil de publico XII. tabularum leges constituere, cum illius usum Romani non norint ante annum CDXLII. A. V. C. uti Frontinus initio de aquæ ducti- bus refert. Regionum autem varietas, variam utilitatis rationem indu- cens, leges parit sæpe contrarias. Quamobrem in Africæ regionibus æstuo- sis, ubi aquæ inopia laboratur, actio datur adversus eum, qui aquam plu- viam coërcet, nec finit eam ad fundum alterius tendere. ^f Hujus autem legis ex XII. tabul. apud Pomponium verba supersunt admodum pauca: sententia vero colligitur integra ex Cic. topicis, aliisque locis juris civilis.

Si aqua pluvia manu nocet. Prætor arcendæ aquæ arbitros tres ad- dicit: noxæque domino cavetur.

Nocet) sensum habet, quem grammatici vocant potentialem: id est si nocere poterit. Pomponius. ^g

XXXV. DE ARBORIBUS CÆDENDIS.

Non solum aquis; verum & arborum ramis, præter modum diffuen- tibus, ac latiore umbram projicientibus vicino agro nocemus: interci- pitur enim solis æstus, quo terra maxime fovetur, & semen ad ortum exci- tatur. Ideo XII. tabulæ prodiderunt actionem adversus dominum arbo-

^a L. Labeo. 21. ff. de stat. lib. b. Cic. in topic. l. 1. ff. de aqua, & aqu. pluv. arcend. c. l. vicinus 24. cod. §. 2. d. Cujac. parat. ff. de aqua, & aqua pluv. arcend. e. l. §. ff. ne quid in loco pub. f. Aggenus l. 2. g. L. Labeo 21. ff. de stat. lib. Paulo l. §. ff. ne quid in loco pub. stat.

ris latius effusa, quo ramos ejus pedes quindecim altius a tetra coërceat, ^a eorumque luxuriam vicino agro impendentem compescat, quod sublucare, ut mox explicabimus, dicebatur. At si dominus ramos circumcidere noluerit, lex, domino invito, potestatem circumcidendi permittit ei, cujus fundo nocetur. Quam sententiam legis Prætor suo quoque comprehendit edicto, quo lex eadem porrecta fuit ad arbores impendentes in ædes, de quibus nihil XII. tabul. legibus cavebatur; ^b jussit enim Prætor, ut nisi dominus arborum ab ædium domino monitus paruerit, vel circumcidendo arborem, vel radicitus, ut ædium incolumitas exigit, evellendo, quod collucare dicebatur; tum ædium domino liceat excisa ab stirpe arbore damnum pellere. Item Pomponius ait in eodem titulo agi posse leg. XII. tabul. de tollenda arbore, si ex alterius fundo in vicinum agrum vento inclinata fuerit. Sed jam legis reliquias subjiciamus.

Si arbor in vicinum fundum impendet XV. pedes, altius sublucator.
hoc est *si arbor e vicini fundo in vicinum impendat, arboris illius rami XV. pedes altius circumcidantur.*

Sublucare) est compescere luxuriam ramorum: quasi subtus lucem mittere. Collucare quid sit dubitari potest. Vel enim significat superiores ramos lumini officientes succidere, vel ipsam ex stirpe arborem excindere, quod verius puto. ^c

XXXVI. DE GLANDE LEGENDA.

Si glans ex alicujus fundo proximum in agrum deciderit, facultatem fecerunt leges XII. tabul. domino arboris colligendi glandem suam ex alieno solo. Quæ lex translata fuit in Prætoris edictum. ^d Non sola vero glans quærna, vel iligna his verbis domino colligenda permittitur, sed fructus quilibet: fructus enim omnes glandis appellatione veniunt; ^e ut apud græcos ἀκροδρύα extremitates arborum appellantur ἀρχαῖοι, sive prisci, ut Scoliastes Aristophanis tradit in equitibus, πᾶν δέιδρον δρὺν ἐκάλον, *omnem arborem quercum appellabant.* Hinc veteri latinorum lingua, quæ propius accedit ad morem græcorum, fructus omnes glandis appellatione continebantur. Ex quo, aliisque civilis juris exemplis intelligitur, quanti referat callere latinæ linguæ originem, & proprietatem: ut non mirum, si ea magis apud jurisconsultos, quam apud oratores omnibus temporibus floruisset: jurisconsultos enim adigebat muneris necessitas; oratores vero artis ornamentum, quod simul cum auribus multitudinis mutabatur: lex autem hæc fuit:

^a l. 1. §. 8. ff. de arbor. cadend. Paul. lib. sent. 5. tit. 6. §. arbor. qua. ^b toto tit. ff. de arbor. cad. ^c Cuius, ad Paul. sent. lib. 5. tit. 6. §. arbor. ^d l. 1. ff. de glande legenda. ^e l. 236. §. 1. ff. V. S.

Si glans in emem cadauca fiet, domino legere jus esto.
emem) enim pro *eundem* dicebant veteres. ^a

XXXVII. DE INTERSTITIO SEPIS.

Inter confines autem fundos liberum esse transitum oportuit, qua si-
ne agrorum incommodo ire, agere, aratrum circumvertere ^b liceret:
quod confinium appellatur, si via publica non interveniat. Confinio au-
tem quinque pedum spatium Decemviri statuerunt: cujus præfinitionem
spatii, quam præscriptionem etiam appellatam invenimus, ^c sumserunt
e Solonis legibus, qui singula notarat, atque distinxerat intervalla sepium,
maceriorum, & arborum. Quem locum quia Cajus retulerat in commen-
tarios ad leges XII. tabul. ^d multi crediderunt integram Solonis senten-
tiam omnibus ex partibus fuisse XII. tabul. legibus comprehensam: cum
ex monumentis, quæ supersunt, præfinitionem solam quinque pedum col-
ligamus: & a Cajo habeamus exemplum tantum Solonis Decemviros fu-
isse secutos. Statuerat autem Solon, ne qui sepem foderet, ^e excederet
præscriptos fundi terminos: ac voluit, ut parietem si extrueret, pedem ille
relinqueret spatii; si domum pedes duos; si sepulchrum, aut scrobem fo-
deret, quantum profunditatis habuerit, tantum spatii relinqueret; si pu-
teum sex pedum latitudinem. Oleam vero, aut ficum, ut ne in alieno ra-
dices agerent, novem pedes e vicini fundo distare voluit; ceteras arbores
quinque: quod spatium est XII. tabul. legibus præfinitum, & ab omni usu-
cipatione prorsus exemptum. Scio displicuisse Salmasio ^f veterem versio-
nem verborum Solonis, quæ τὴν ἀμαστίαν reddit *sepem*: cum ille interpre-
tetur maceriem: utraque tamen interpretatio veterum auctoritate de-
fenditur. Illa Suidam habet auctorem, & Orionem, & Theocriti Scholia-
stem; hæc Herodotum, & Demosthenem, & Hesychium, & alios quos col-
legit Menagius, ^g qui Salmassii opinionem propugnat adversus Heraldum
Salmasio infestum. Verum ne alicui veterum, præcipue vero Eustachio
Homeri gravissimo interpreti, vocabuli hujus ignorantiam adscribamus,
qui vetustiori ævo tradit sepes agrorum spinis, & ramis fuisse contextas;
ἀμαστίαν acceperim uti genus lignea simul, & lapidea septa complectens.
Sed ut ad propositum redeamus, duplex erat agrorum controversia, finalis
nempe spatii, & locorum: finale spatium quinque pedum præscriptione, si-
ve præfinitione constabat ex lege XII. tabularum omni usucapione liberum,
ut in controversiam nunquam veniret. Locorum vero spatium id erat,

^a Fectus verbo emem. ^b l. 4. §. pen. cum l. seq. ff. fin. regund. l. 7. §. ult. ff. de ag. rerum dom. Varro de
lingu. lat. lib. 4. ^c l. quinque pedum, C. fin. reg. ^d l. ult. ff. fin. regund. ^e Plutarch in Solone pag. 91.
Cujac. ad l. ult. ff. fin. regund. ^f observ. ad jus Rom. ^g Amernit. jus civ. cap. 33.

quod quinque pedes excedebat. Quod enim supra quinque pedes extendebatur, id adducebatur in controversiam apud judicem, sive arbitrum finium regundorum; eaque controversia locorum appellabatur. ^a Quam distinctionem inveneris in celeberrima lege, brevissima simul, & obscurissima *quinque pedum* C. Just. & Theod. fin. regund. Cujus explicationem ab omnibus interpretibus quidem laboriose, ab eruditioribus tamen, Alciato duce, felicius tentatam; petere utilius licebit a Jacobo Gothofredo. Nolo enim hic ego, vel eandem cantilenam canere, vel ut nova proferam ineptire: cum & Petrus Abailardus, qui sensum undecunque germanum se prolaturum gloriabatur, hactamen super lege obmutuerit. ^b Itaque super confinium, sive super quinque pedes vicinis fundis ad iter, ac transitum interjectos, nulla ex XII. tab. usucapio cadebat, quod hisce fortasse legis verbis comprehendebatur:

Intra quinque pedes usus auctoritas nec esto.

Usus auctoritas) hoc est jus usucapionis, quam loquendi rationem pandemus infra, cum de usucapione tractabimus: nunc de regendis finibus videamus.

XXXVIII. DE FINIBUS REGUNDIS.

Si quando contentio inter vicinos fundos oriretur de finibus, aut obscuratis, aut turbatis, vel de spatio locorum, & modo agrorum, quod tertium in limitibus controversiarum genus Frontinus appellat, ^c ibi leges XII. tabul. jusserunt, ut tres arbitri darentur regendis, hoc est dirigendis finibus, ^d apponendisque terminis, & agris definiendis, ut colligitur ex his Cic. verbis: ^e *Nec ex Mamilia lege singuli: sed ex XII. tab. tres arbitri fines regemus.* Ita locum hunc, eruditis omnibus adprobantibus, restituit Cujacius. ^f Accessit enim deinde lex Mamilia, quæ aut ex XII. tab. quinque, aut sex pedes inter confines fundos constituens singulis arbitris, contenta fuit in finium controversiis. Quam legem tulit C. Mamilius Trib. plebis; is, qui belli Jugurthini tempore rogationem ad populum tulit & in eos, quos Jugurta pecunia corrupisset. Isque propter legem de limitibus latam, *Limetanei* cognomen tulit: quod Manucius in nummo etiam argenteo observavit, in quo erat C. Mamili Limetan. ut perperam Jacobus Gothofredus *Maniliam* legat. Lex autem ita ex veteribus reliquiis concinnatur:

Si jurgant affines, finibus regundis Prætor arbitros tres addicito.

Jurgant) jurgium, & *lū* hoc discrepant: quod *jurgium* contentio est juris inter benevolos, & propinquos exorta, unde *jurgatio*, quasi *juris actio*

^a Vide Frontinum, & Cujac. *obs. 19. cap. 2.* ^b V. de *glos. in l. quinque pedum, C. fin. regund.* & ibi Dionyl. Goth. & Alciatus. ^c Cujac. *obs. lib. 12. cap. 2.* ^d Boëtius in *top. Cic.* ^e *lib. 2. de legibus,* ^f *obs. 5. cap. 11.* ^g Sallust. in *be. lo Jugur.*

apud Festum, & *jurgare* ab jure deducit Varro. ^a Lis vero est animorum concertatio vehementior ex ira, & odio inter inimicos exardescens: ut non immerito Cic. cum alibi sæpe, tum in libris de republica apud Nonium in verbo *jurgium* non rerum tantum; sed & verborum dilectum in legibus XII. tabularum admiretur. Itaque nulla nobis lis esse potest cum eo, quem in potestate habemus.

Affines) sive vicini, qui prædia vicina possideant: affines enim dicuntur tam qui sanguine, quam qui prædiis junguntur, ut tradit Festus, & glos. verbo *ἀγχιστέμην*.

XXXIX. DE USUCAPIONIBUS.

Nunc ad usucapionem transeamus, quam suis legibus in rebus mobilibus etiam amplexus est Plato: ^b ut a jure Attico fluxisse suspicemur, quo ille fortasse respexit: etsi hujus juris ex atticis, aut aliarum gentium legibus monumentum superfit nullum: ut merito jus hoc proprium civium Romanorum reputemus, a quibus peculiari ratione cultum fuit, atque constitutum: unde nulla hujus juris communio peregrinis, quibus nihil ex civium Romanorum bonis usucapere licebat: ut patet ex lege XII. tab. quam ad nos Cicero transmisit, ^c quamque inferius producemus. Igitur jure civili dominium sola capione, sive tantum capiendo nanciscimur: capimus autem rem, vel manu, sive ab alio traditam; vel usu, nempe possessionem ab initio bona fide. Unde duplex oritur acquirendi dominii ratio ex jure civili, mancipium, & usucapio. Mancipium dicitur quasi manu capio per traditionem; usucapio vero quasi capio per usum, sive per possessionem. Quæ usucapio introducta fuit, ne dominia in incerto diu manerent, & simul ut rerum domini vel. entes juris civilis potestatem, quæ dominium ab iis tacite ad diversos possessores transferebat, cautius res custodirent, atque tuerentur suas: ac denique ut certo tempore litium facultas perimeretur. Quamobrem Decemviri statuerunt, ut mobiles quidem res anno; fundus vero biennio usucaperetur: hoc est redigeretur in dominium illius, qui rem illam anno, aut fundum biennio bona fide possederit. Fundi autem nomine quælibet res immobilis, & etiam ædes comprehenduntur: non quia manifesta vocabuli proprietas eas etiam complectatur; sed quia vis, & ratio legis etiam ad ædes extenditur: ut colligitur ex his Ciceronis verbis: ^d *At utimur eodem jure usucapionis in adibus, qua in lege non appellantur, & alibi: ^e Ast in lege ades non appellantur: & sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus? Valet æquitas, qua paribus in causis paria jura desiderat.* Fundi igitur appellatio ad rem omnem porrigitur, quæ solo tenetur. ^f Et

^a lib. 6 de ling. lat. ^b lib. XII. de legibus. ^c lib. 2. de offi. ^d orat. pro Cæcin. ^e in topic. § 1. quæstio. 5. §. 7. §. 8.

quia

quia tempore institutæ usucapionis Romanorum ditio nondum excefferat Italiam : res Italicæ sub usucapionem ceciderunt, exque res Mancipi dicebantur, quia proprietatem privati etiam nanciscebantur illarum ; rerum vero provincialium, quia tributa pendebant populo Romano, solus populus proprietatem adquirebat ; privati tantum possessionem : unde nec Mancipi nuncupabantur, & tantum rerum Mancipi, sive Italicarum erat usucapio ; non vero rerum, nec Mancipi, sive provincialium. Sed quoniam Justinianus hanc differentiam sustulit, ^a coactus quoque fuit aliis etiam in articulis a veteri jure discedere. Cum enim usucapionem extendisset etiam ad prædia provincialia, quæ sita procul erant ; visum fuit inhumanum retinere intervalla temporum eadem in diversitate regionum. Unde propter locorum longinquitatem, tempora quoque produxit usucapionis, & annum spatium, quod erat usucapiendis mobilibus constitutum, ad triennium protraxit ; tempora vero ad usucapionem immobilium jussit esse decem annos inter præsentis ; viginti vero inter absentes. Sed quid ad hunc Ulpiani locum respondebimus ? ubi scribit : ^b *Usucapione dominia adipiscimur, tam Mancipi rerum, quam non Mancipi.* Ergo & ante Justinianum usucapionis jus ad res etiam provinciales excurabat. Hanc difficultatem neque Balduinus, neque alii ante Cujacium animadverterunt ; qui ut eam solveret, locum hunc accepit de rebus mobilibus tantum, ac se moventibus : quæ docet etiam ante Justinianum usucapioni patuisse. ^c Sed neque peregrinis, ut diximus, jus usucapiendi dabatur, neque permittebatur cuiquam rei furtivæ usucapio : quippe quæ initium capere non potest, nisi a bona fide. Quamobrem ex legibus XII. tabul. adversus hostem, sive peregrinum æterna est auctoritas, hoc est saluum semper, & integrum est rei dominium, ita ut nunquam peregrinus possit rem usucapere civis Romani, quia cum peregrinis non est communio juris civilis : item rei quoque furtivæ æterna est auctoritas, nempe nemo fur dominium rei furtivæ adquirit, propter malam fidem, ut ex subjectis duarum legum fragmentis apparebit.

Usus auctoritas fundi biennium : ceterarum rerum annuus usus esto.

Furtivæ rei æterna auctoritas esto : adversus hostem æterna auctoritas esto.

Usus) significat possessionem.

Auctoritas) significat dominium, ut sit dominium ex possessione quæsitum. Hinc Harmenopolus *κυρίως διὰ χηρίσεως* ; unde genitivum hic

^a Infit. de usucap. & C. de usucap. transform. ^b Infit. cap. 19. ^c Parat. & enarr. ad C. de usucap. transfer. esse

esse arbitror *usus* contra ceterorum sententiam : hoc sensu, ut dominium rerum immobilium biennio ; mobilium, seque moventium anno ex continua possessione adquiratur.

Hostem) scilicet peregrinum, quo vocabulo veteres Romani satis humaniter etiam perduellem appellarunt ; postea vero amisit significationem *peregrini* vox hæc, & eam perduellis retinuit, quam ab origine non habuerat ; unde Ennius de Scipione Africano :

Hic est ille sisus cui nemo civi neque hosti

Quivis pro factis reddere opera pretium.

& Plautus : *si status conditus cum hoste intercedit dies*, & Cicero de offic. i. itaque sensus est nullo tempore peregrinus rem civium Romanorum usucapit.

XL. DE TESTAMENTIS.

Ac superiora quidem inter viventes vertuntur : nunc ad ea veniamus, quæ a morte proficiscuntur aliena ; nempe ad jura testamentorum. Cujus vocabuli originem, qui a testatione mentis trahunt, ii Servi Sulpicii a auctoritatem, cui alioqui nemo sanus non tribuerit plurimum, manifestæ veritati anteponunt. Is enim hanc primum nominis rationem protulit. Unde non inurbane Valla, Gellio auctore, jocatur : quasi & fragmentum fractionem mentis, & lomentum, lotionem mentis, & calceamentum, calceationem mentis dicere possimus. Revera igitur non est ex pluribus compositum vocabulum ; sed potius natum a verbo *testor*, tanquam *testamen*, unde *testamentum* : ut a *munio munimen*, postea *munimentum*, & a *docceo documen documentum*. Quamobrem recte Cujacius b arbitratur jurisconsultos morem Stoicorum secutos eam commentos non raro fuisse originem, quæ rei naturæ conveniret : ratione scita potius & concinna, quam vera. Sed jam a nomine ad rem ipsam veniamus. Testamentorum jus quamvis apud omnes fere gentes celebretur, quia tamen certis ritibus, ac solennibus formulis, e quibus ultimæ voluntatis auctoritas pendebat, a Romanis munitum fuit, atque fundatum ; propterea dicitur esse profectum a jure civili, ac primo ex moribus : qualia fuisse testamenta, quæ dicuntur in procinctu, quæ a tempore Coriolani Plutarchus ducit. c Eorundem postea facultas, ac ratio instituta fuit ex legibus XII. tab. quæ latissimam patri-familias potestatem super re sua testandi permiserunt, longeque plenior, quam tribuerat suis legibus Solon, quem etiam in hac testamentaria re Decemviri condendis legibus imitabantur. d Ante Solonem enim non

a Gell. lib. 6. cap. 12. b lib. 11. obfer. cap. 37. c in Coriolano. d Plutarch, in Solon. vide Petit. ad leg. Attic. Demosth. pro Ceron.

licebat Atheniensibus res proprias morientis auferre successoribus legitimis: At Solon, qui testandi facultatem primus detulit, non tamen omnem, sed eam tantum voluntatem decedentis probavit, quæ a testatore sine liberis decedente incolumi, ac prorsus tum a morbo, tum a medicamentis, tum a vinculis, tum a muliebribus blanditiis libero prodiret. Plena vero potestas testamentis ex legibus XII. tab. accessit: nam exceptis iis, qui poenæ nomine redduntur intestabiles, & qui administratione rei suæ lege privantur; ^a liberum fuit, exclusis etiam liberis, hæreditatem, & bona sua testamento relinquere. ^b Huic tam amplæ testandi facultati modum posuerunt aliquem latæ deinceps leges, nempe Voconia, Furia, Ælia, quæ sequenti libro erunt explicandæ. Quamobrem legem ipsam jam adferamus.

Præter familias uti legassit super pecuniæ, tutelæve suæ rei ita jus esto.

Legassit) legare apud Decemviros non modo singulas res testamento relictas, sed & omne testamentarium negotium, complectebatur, & ipsam hæredis institutionem. Etenim *legare* significat *statuere, decernere*. Unde Livius libro primo *Regnum vetusta Sylvia gentis legat*; ^c *legassit* autem est ab antiqua scribendi ratione pro *legaris* posito .s. pro *r*, ut *est* pro *erit*.

Super pecuniæ) ita legitur in Pandectis Florentinis, ^d posito secundo pro sexto casu, more Græcorum, ut observavit Cujacius, ^e qui antiquam hanc lectionem primus variis in locis juris restituit; aliaque more Græcorum usurpata notavit, Antonius etiam Augustinus, & Briffonius. Porro *pecuniæ* significatio hic ad omnia extenditur; non tantum scilicet ad pecuniam numeratam, sed ad mobilia etiam, & immobilia, & ad jura omnia. ^f

XLI. DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

Occurrunt nunc successiones ab intestato, quibus locum in XII. tabulis fuisse post leges de testamento ex Ulpiano colligitur. ^g Intestatus autem dicitur non is tantum, qui sine testamento moritur, sed & is, cujus testamentum destituitur: imo intestatus non a mortis, sed a destituti testamenti tempore perhibetur: unde proximorum nomine veniunt non ii proximi, qui testatore decedente fuerunt, sed qui tempore destituti testamenti reperiuntur. ^h Igitur ad intestati hæreditatem lex XII. tab. primo vocabat suos, deinde agnatos, postremo gentiles. Sui dicuntur filii, aut nepotes, qui ab ipsa quodammodo natura instituuntur hæredes, atque vivente adhuc patre, rerum paternarum domini nascuntur: eoque mortuo tales

^a l. is cui lege ff. de test. & qui test. fac. ^b Inst. de leg. Falsid. in princ. ^c l. verbis. 120. ff. V. S. ^d l. sap. 13. ff. V. S. ^e super l. 28. & 29. ff. d. V. S. ^f l. pecunia verbum, & pecunia nomine ff. V. S. ^g l. 1. ff. si tab. test. nul. ex tab. ^h l. post consanguineos, §. G. ff. de suu. & legi. & §. proximi inst. de legit. agnat. success.

non

non sunt, sed fuisse deteguntur. ^a Patefit enim dominium eorum, quod patria potestate obumbrabatur. Unde primum filiis locum in successione omnium gentium jura tribuerunt: eosque Jurisconsulti hæredes etiam necessarios appellarunt: quia cum nascantur hæredes, nequeunt se tales negare si velint. Ideo beneficio Prætoris opus eis fuit, ut possent hæreditate paterna, quam sibi damnosam suspicarentur, abstinere. Non solum autem filii, aut nepotes jam nati suorum nomine comprehenduntur; sed etiam postumi, qui, nisi pater decessisset, in ipsius potestate nati essent. ^b Filiorum etiam nomine veniunt filix: ac naturalis ratio suavit Decemviris, ut sine sexus discretionem par jus in successione suorum & agnatorum masculis, ac foeminis ex agnatione tribuerent: ^c quamvis id sequentibus temporibus mutaverit, variis editis legibus, libro sequenti explicandis, quæ foeminis facultatem succedendi minuerunt. At agnatorum nomine consanguinei primo veniunt, etsi peculiari quoque nomine notentur, quales sunt frater, & soror ex eodem patre, qui cum proprie consanguinei appellentur, lege XII. tabul. generali agnatorum nomine comprehenduntur. Consanguinei autem proxime post suos vocantur ^d deinde ceteri; etsi decimo gradu sint agnati, ex ordine, atque gradus prærogativa. Ac tanti fecerunt agnationem Decemviri, ut eos, qui agnati non essent, a legitima hæreditate submoverint: unde neque mater, & filius invicem succedebant: quia quamvis a matre, ac patre oriatur agnatio, mater tamen agnatione non continetur. Neque vero matri suus hæres filius agnoscebatur; quia mulieres filios in potestate non habent: ideoque neque ex eo capite filius matri succedere poterat. ^e Quam juris asperitatem postea lenivit S. C. Tertulianum, de quo libro sequenti. Post agnatos, gentiles vocabantur, sive qui eadem de gente essent, non ex eadem familia. Quorum jus postea cessavit: unde nihil hic explicandum superest præter id, quod supra de tutelis exposuimus. Ceterum ex lege XII. tabul. hæreditas inter paris gradus agnatos in capita dividebatur. ^f Quod ex abdito sensu legum potius, quam ab ipsis verbis deductum existimaverim, cum nihil expresse cautum inveniatur. Verum si cum patruo concurrant filii mortui fratris: ii non suo proprio jure veniunt, sed patris defuncti, cujus locum ingrediuntur: ideo non singuli æqualem cum patruo partem; sed simul omnes eam portionem hæreditatis auferent, quam pater eorum, si viveret, habuisset, cujus mortui jus filii repræsentant: quæ successio dicitur in stirpes; quia non

^a §. 2. *Instit. de hered. qu. lit. & diff.* ^b l. 4. C. de suu. & legit. & §. 2. *Instit. de hered. qua ab intest. de f. r.* ^c *Instit. de legit. agnat. sui.* §. 3. l. penult. & ult. C. de legit. hered. Paul. 4. sent. p. §. 3. ^d l. 2 ff. de suu. & legit. §. 1. *Instit. de legit. agnat. succes.* ^e *Instit. de S. C. Tertul.* l. 1. 2. §. 2 ff. de suu. & legit. Ulp. *Instit. tit. 26. §. 4.*

per singula capita æqualiter, sed ratione gradus, quem præferunt, hæreditas avi inter filium, & nepotēs ex mortuo filio dividitur. Illud vero ad antiquitatis cognitionem scitu dignum arbitror, quod Gellius ex Labeone retulit: *“ virginem Vestalem neque heredem esse cuiquam intestato, neque intestata quemquam: sed bona ejus in publicum redigi.* Jam vero ipsa legis verba proferamus.

Ast si intestato moritur, cui suus hæres nec escit, agnatus proximus familiam habeto. Si agnatus nec escit gentilis familiam nancitor.

Ad hujus legis interpretationem satis meminisse fuerit *escit* significare *erit*:

Familiam) accipi pro *hereditate*, & *nancitor* exponendum esse nanciscitor.

Sequitur lex de libertis intestato morientibus, ^b qui si suum hæredem non habeant, hæredem ex legibus XII. tab. habebunt patronum, vel patroni liberos in capita hæreditate divisa, & gradibus remotioribus exclusis: ^c itaque si filius patroni supererit, nepotes ex filio mortuo removen- tur. Cum autem lege XII. tabul. libertus testamento posset excludere patronum; Prætor legis asperitatem correxit, edictoque suo patronum, vocavit ad dimidium bonorum, si libertus testamento facto nullum sibi ex naturalibus liberis successorem reliquisset; aut si ab intestato decedens uxorem, quæ in manum convenerat, vel adoptivum filium habuisset: nam æque pro dimidia parte ad bonorum possessionem patronus veniebat. ^d Legis autem verba hæc propemodum fuere:

Si libertus intestato moritur, cui suus hæres nec extabit, ast patronus, patronique liberi escint, ex ea familia in eam familiam proximo pecunia adducitor.

Adducitor) hoc est addicitor, vel additor.

XLII. DE DIVISIONE HÆREDITATIS.

Mortuo testatore, pluribusque relictis hæredibus, contrahitur statim inter eos tacita societas, & nascitur communio juris: adeo ut in singulos, & in universos, defuncti jura omnia transeant, rerumque dominium, & actiones, atque obligationes ejusdem. Ut autem successio ad exitum pe- ducatur, necessaria fuit jurium & bonorum inter hæredes divisio, quæ vela jure ipso, vela a magistratus arbitrio procedit. ^e Dividuntur ipso jure actiones, & obligationes, ut singuli hæredes per legem XII. tabul. obligationibus hæreditariis, & creditoribus defuncti pro hæreditaria portione

^a lib. 1. cap. 12. ^b Ulp. Instit. tit. 29. & Justin. Instit. de success. libert. in princ. ^c l. 23. §. 1 ff. de bon. libert. ^d Ulp. ibid. ^e l. 25. §. 8. & §. 13. ff. fam. cresc. l. 1. c. de except. l. 1. c. si certum petatur.

tene-

teneantur: & simul actiones pro eadem portione adversus hæreditarios debitores nanciscantur ex leg. XII. tabul. ex quibus, quia tantum hæredes creditoribus hæreditariis subjiciuntur; ideo prudentes ducti verbis, & sententia legis legatarios his oneribus exemerunt: uti tamen legata non nisi ære alieno deducto præstentur. ^a Alia divisio ceterarum rerum, & bonorum inducitur per arbitrum familiæ erciscundæ, sive hæreditatis dividendæ. ^b Nam leges XII. tabul. præcidendis discordiarum radicibus, quæ communione prodeunt, instituerunt; ut si hæredes in ea manere nolint, arbitrum peterent a magistratu, qui suas portiones ex testamento singulis attribuat: unde actio prodiit familiæ erciscundæ. Cujus legis capita in duas ab Hotthomanno distracta leges; in unam Gothofredus junior coëgit, meo judicio, rectissime, propter brevitatis studium, quod ubique Decemviros tenuit. Sunt autem hæc:

Nomina inter hæredes pro portionibus hæreditariis ercta cita sunt. Ceterarum familiæ rerum ercto non cito si volent: erctum citum faciunt. Prætor ad erctum ciendum arbitros tris dato: sive

Defuncto creditore, vel debitore, ejus hæredes pro portionibus hæreditariis convenire, & conveniri tantum possunt: ipsoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum, si volent, hæredes divisionem faciunt: ad eam divisionem Prætor tres arbitros dato.

Ercta cita) magna est de harum vocum origine, ac significatione dissensio. Festus enim verbo *erctum*, putat *erctum* a coërcendo dictum; *citum* a ciendo. Citerum autem Donatus ad VIII. Æneid. explicat *dividere*, unde *citum* divisum ex illo Virgilii.

- - - *cita Metium in diversa quadriga Distulerant.*

Inde Jacobus Gothofredus *erctum*, sive coërcitum accipit pro indiviso. Mihi olim placuit erciscere deducere ab *ερχίζω*, sive *ἐρεζω*, quod est quasi septum, ut significet *septum dividere*. Sed cum veteres habuerint *bonctum*, quod est *bonum*, suspicor o in e. ut sæpe mutata, natum esse *berctum*; *citum* autem a *cio*, quod est divido, a veteri *σχίζω*, unde *σχίζω* divido. Inde composita est vox *erciscere*, quasi *erctum*, sive *bona dividere*.

XLIII. DE STATULIBERIS.

Fuisse creditur & in XII. tabul. legem de statuliberis: cujus cum nulla ad nos reliquæ pervenerint, satis fuerit sententiam illius ex Hotthomanno depromere, qui eam ex variis juris auctoribus collegit. Continebat autem ea lex, ut quando testator servum aliquem, cum is certam hæredi pecuniam dabit, liberum esse jussisset, si eum hæres abalienaret; tamen si emtori

^a L. creditoris 7, & ult. C. de hæredit. action. & l. 10. C. jur. de reb. ^b L. 1 ff. fam. ercisc. & l. 2 C. eodem.

eam pecuniam servus daret, liber esset. * Quamobrem legem eam Gothofredus ita concipit :

Statuliber emtori dando liber esto.

XLIV. DE MANCIPATIONIBUS.

Nunc a testamentis ad contractus transeamus, & primo ad eos, qui mancipatione, ac nexu inibantur. Quæ verba satis patebunt, si in memoriam redeamus eorum, quæ attulimus de ulucapionibus agentes. Uberiorem vero notitiam in actibus solennibus inferius explicandis adferemus. Ad id autem, quod habemus in manu, satis fuerit nosse mancipationis nomine venire venditionem earum rerum, quarum in dominio nostro proprietatem habemus, quæ res Mancipi nuncupantur, ut mobilia sunt, & prædialia italica: non autem provincialia prædialia, quæ tantum possessiones appellantur; quod possessio tantum eorum apud privatos, dominium vero maneat apud Pop. Rom. ^b Nexus vero erat legitima domini ex jure civili transferendi ratio, sine qua nihil in dominium transire poterat alicujus. Emtor enim, qui sine nexu, hoc est non adhibito libripende & quinque testibus, rem acceperat, percipiebat quidem rei venditæ utilitatem ex consensu venditoris; minime tamen rei dominium adquirebat. Ideo venditor ille, quia dominium ex jure Quiritium retineret, Quiritarius dominus; emtor vero bonitarius appellabatur, quod venditorum bonorum utilitatem potius, quam dominium assequeretur. Unde mancipatio, quæ venditio est nexu contracta, inter nexus genera refertur: cum alii quoque contractus & etiam testamenta ubi eadem solennitates adhibebantur, nexus quoque nomine veniant. Res vero, quæ Mancipi non essent, sub nexum non cadebant, ideo dominium eorum transferebatur per cessionem in jure; de qua in actibus legitimis. Nunc Decemvirorum sensus in venditionibus rerum Mancipi, ceterisque contractibus formam juris civilis habentibus, sive in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quæcunque contractus verbis comprehenderentur præstanda jusserunt, ^c sive ut lex ait, *quæ lingua essent nuncupata*; idque cum in venditionibus, tum in contractibus aliis, qui omnes clauduntur verbis illis: *si nexum faciet Mancipiumque*. Quam in contractibus fidem postea Jcti non minori studio exegerunt jubentes, ut non modo quod expressum, sed & quod suppressum esset, præstaretur: ^d fallit enim emtorem venditor non modo, si plus de re vendita promittat, quam re vera inest; verum etiam si reticeat vitium in ea latens: utroque

^a L. Natul. 28. ff. de Statul. lib. Ulp. Infit. tit. 2. de Statul. ^b Boët. in topic. Cic. 3. ^c Festus verbo nuncupata. Varro 5. de Ling. Lat. c. 7. Cic. de orat. 1. & pro Cæcio. & 3. de offic. ^d Cic. de offic. 3.

modo

modo enim res pluris, quam est digna, æstimatur. Utinam hoc insideret casuistis nostris! Prudentum vero auctoritatem, qua vitiorum reticentia damnabatur; munivit etiam Ædilis edicto suo, quo contrahentium fallaciis occurrit, ut late in titulo Digestorum *de adilitio edicto*. Nec sciens modo, sed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, præstabit actione ex emto, quanto minoris erat venditurus si vitium indicasset; si reticuerit, sciens, damna præstabit omnia, quæ ex venditione illa emtor traxerit. Non tamen venditor tenebitur, si rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei suæ suggerit ipsa natura. Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, dupli poenam ex XII. tabul. lege subibit. ^b En legis verba:

Quom nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita jus esto; si inficias ierit, duplione damnator.

Nexum) *nexus* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferius, libripens, & quinque testes adhibebantur, ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam indueret, actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) mancipium facere, est abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, sive solennia Juris civilis.

Nuncupassit) nuncupare significat nominare: ^c hinc scriptæ pecuniæ, ut ille refert, in legibus, nuncupatæ dicebantur. ^d Superiori lege consultur emtori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, qua Decemviri prospexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum precium amitteret. Ideo rem, etsi traditam, tamen dominium mutare noluerunt, nisi emtor, aut precium reddidisset, aut alio modo satisfacisset, puta fidejussore, aut pignore dato, quibus pro precio caveretur. Quod ex legibus XII. tab. descendere, præter Justinianum, ^e colligitur ex Varrone. ^f Si autem obtulerit precium emtor, nec venditor acceperit, aut fidem de precio emtori habuerit, videtur precium quasi perfolutum, ideoque dominium transibit in emtorem. Sed jam legis quæ supersunt verba subjiciamus:

Res vendita transque data emtori non adquiritor donecum satisfactum escit.

Transque data) hoc est tradita, a *trans* enim, & *dare* fit *transdere*, inde eliso ns fit tradere.

Donecum) antiquè pro *donec*.

^a L. Julianus ff. de act. emt. ^b Cie de offi. 3. ^c Varro. 5. de ling. lat. cap. 7. ^d Festus in verbo nuncupata. ^e §. rei vendita, Instit. de rer. divis. ^f Lib. 2. de re rustic. l. quod venditi, ff. de contrahend. emt. & l. 1. §. sed, & ff. de pñib. act.

Occurrit nunc ex eo, quem sequimur ordine, lex de collegiis, vel sodalibus: quæ vulgo institui minime poterant. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac seorsum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne de coeuntibus consiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem certa erant, ac præfinita collegia, & coetus privatorum, quibus lex coeundi simul veniam dederat. Ac Decemvirorum ætate, sub quibus lex de sodalibus prodit, non alios Gothofredus fuisse sententia legis comprehensos arbitratur, & sodalitiū jus habuisse, quam fratres Arvales: quorum collegium Romæ fuit antiquissimum ab ætate nempe Romuli: qui Accæ Larentiæ nutrici pro filio esse voluit, postquam ex duodecim, quos habebat illa, unum amisisset: seque simul cum undecim fratribus sacerdotem appellavit Arvalem. ^a Quod sacerdotium frugum a Diis petendarum, ac finium discernendorum, litiumque istiusmodi judicandarum causa fuit institutum, ^b ut ex veteri glossa Cujacius retulit. ^c Plura deinde similia Romæ, sicut & nostris temporibus, instituta fuisse collegia vel sacerdotum, vel artificum, prout, legibus adprobantibus, publica poscebat utilitas. Quibus conveniendi, sibique jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tabul. ducta a lege Solonis Cajo relata. ^d Quam aliter Cujacius ^e ex libris Basilicorum; aliter quoque Salmasius: aliter Heraldus; aliter tandem Petitus legerunt. Verum ne tam fuscæ, ac varie disputata retractemus, suum cuique judicium relinquimus, illud vero præterire minime possum, quod Salmasius non tam fortasse docendi, quam contradicendi studio scripsit: illicita nempe fuisse veteribus Atheniensibus collegia prædonum, propter infamem vitæ illius rationem, communi judicio reprobata: unde verba illa in lege Solonis ἐπιλείαν vertit in καπηλείαν, & pro collegio prædonum, substituit collegium circumforaneorum, & propolarum, qui a prædonibus emunt, ut carius vendant. Qua in re de industria videtur oblitus illius Thucydidis, ^f scribentis vetusta ætate præstantissimum quemque virum, & ipsos heroas in mare prædatum exisse, tantum ut a suis civibus abstinerent. Quod fuit honorificum vitæ genus; tanquam privatæ imago militiæ, ut non mirum, si mos hic non omnino, neque omnibus ex partibus tempore Solonis evanuerat. Adest & Homerus, ^g apud quem sine offensione Telemachus a Nestore interrogatur, an prædæ causa eo appulisset? Ob eandem causam & Petiti ^h emendationem quoque rejecerim, qui legit ἐπιλείον adfrumentum: cujus significationis aucto-

^a Plin. lib. 18. cap. 1. & Gell. lib. 6. cap. 7. ^b Varro l. 4. de ling. lat. ^c obs. l. xi. c. 5. ^d l. 4. ff. de col. leg. ^e obs. l. 7. c. 30. ^f init. hist. ^g Olym. 3. ^h ad leg. Attic. pag. 428.

rem habet Hefychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quæ licita essent, quæve illicita, satis erit nosse illa fuisse licita, quæ fraude malisve artibus carerent. Quæcunque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi sibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adversarentur. Hinc lex quæ sequitur:

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, sibi ferunto.

XLVI. DE JURE JURANDO.

Porro cum nullum habeant homines vinculum firmandarum pacti-
onum jurejurando firmius: ideo cautum fuisse de jurejurando legibus XII.
tab. oportet: atque inde legem traxisse Ciceronem * de religione jurisju-
randi hanc:

Perjurii poena divina exitium, humana dedecus esto.

XLVII. DE FOENORE.

Inter contractus crebra in civili vita est foeneratio, propter dissolutos
mores eorum, qui absunt propriis, indigent alienis. Rarior vero est in
bene constituta republica, unde foeneratio exulat simul cum luxu, & intem-
perantia egestatis parente, ac voragine patrimoniorum. Luxuries enim
exoriens, quas invenit, brevi superat, ac tandem atterit opes: e quibus qui
exciderunt occupati a vitiis, & eorum alendorum facultate spoliati, vel ra-
pere coguntur vel quæstum, laboresque suos subicere rapinis foenerato-
rum, quorum oportet avarissimas quascunque leges, atque intolerandas
conditiones tota vita subire. Quamobrem priscis Romanæ reipublicæ
temporibus, quando nondum peregrina luxuries ex Urbe nativam frugali-
tatem ejecerat, sub levibus admodum usuris pecunia mutua dabatur: præ-
cipue cum ea ætate, nonnisi terrestris usura esset in usu, rei nauticæ peritia
nondum a Romanis comparata, in qua sese non ante primum bellum puni-
cum exercuerunt. Crescit autem usura ex lucro pecuniæ: quod a mariti-
mis mercimoniis, & frequenti, ac celeri traiectione, ac venditione merci-
um venit. Ideo Athenis, unde facilis erat ad externas oras appulsus, & cre-
bri excursus, recessusque navium propter navigandi facultatem, atque pe-
ritiam, & mercimoniorum facilitatem; non a lege, sed a voluntate foene-
ratorum usuris ponebatur modus. Unde quæ apud Romanos maxima erat
usura, nempe centesima, erat inter Græcos minima. Quamobrem & in-
ter Romanos, postquam mare pervium habuerunt, usuræ etiam prodire
maritimæ terrestribus, & communibus longe majores, propter pecuniæ pe-

* Cic. de offe. Gell. l. 7. c. 18.

riculum, & lucrum navigationis. Modus autem a Decemviris constitutus usuris communibus, atque terrestribus maxime conveniebat frugalitati ac parsimonie veterum. Non enim quæstum permiserunt supra usuras uncias, vel unciarum fœnus, cujus origo atque cognitio est altius aliquanto repetenda. Sortem sive pecuniam fœnori occupandam Romani dividebant in centena denariorum; de qua summa, quam stipulari licebat usura, erat centesima pars in mensem, quæ duodecies repetita reddebat in singulos annos uncias, hoc est partes duodecim, sive duodecim denarios annuos. Eaque dicebatur usura centesima, sive quod singulis mensibus centesimam partem, nempe unciam redderet, sive quod centesimo mense usuræ illæ sortem æquarent. Quæ usura quia duodecim continebat uncias in singulos annos, *as*, vel *as usurarius* appellabatur: eratque veluti corpus & fons ceterarum, quæ sub ea, veluti sub majori minores, continebantur: quia Romani rerum integritatem, sive rationem totius constituebant in duodenario numero: idque solidum putabant, & integrum in sua specie, quod partibus duodecim componeretur: ex eoque numero divisionis cujuslibet ratio deducebatur: hinc *as* hæreditarius est hæreditas integra in duodecim tribuenda partes. Multa enim, ut Varro ait, ^a antiqui duodenario numero finiebant. Hinc iisdem appellationibus partes assis, & partes usuræ centesimæ complectebantur, sive in singulos menses, sive in singulos annos quis eas stipularetur. Annuæ namque usuræ cumulus erant plurium mensurarum, quæ singulæ ad annuam suæ quantitatis usuram eandem rationem habebant, quam unus ad duodecim. Unde qui stipulabatur sex uncias annuas, poterat singulis mensibus reposcere semunciam, qui stipularetur annuas duodecim, poterat singulis mensibus exigere unciam, sive centesimam fortis partem. Eademque ratione per reliquam usurarum quantitatem excurritur: revocantur enim omnes ad assis rationem, iisdemque nominibus notantur. Unde usuræ centesimæ sunt uncia persolvenda singulis mensibus ex denariorum centenis. Semisses usuræ sunt semuncia singulis mensibus, & semissis in annum. Trientes usuræ sunt tertia pars uncie in mensem, quatuor uncie in annum. Quadrantes usuræ sunt quarta pars uncie in mensem, tres uncie in annum. Sextances usuræ sunt sexta pars uncie in mensem, duæ uncie in annum. Quincunces usuræ sunt tertia & duodecima pars uncie in mensem, quinque in annum. Septunces usuræ sunt dimidium, & duodecima pars uncie in mensem, septem uncie in annum. Besses usuræ sunt duo trientes uncie, sive duæ tertiæ partes in mensem, octo uncie in annum. Dodrantes usuræ sunt tres quadrantes

^a lib. 4. de ling. lat.

uncie,

unciaz, five tres quartæ partes in mensem, novem unciaz in annum. Dextantes, vel decunces usuræ sunt tres quadrantes, & duodecima, five tres quartæ partes, & duodecima unciaz in mensem, decem unciaz in annum. Deunces usuræ sunt tres quadrantes, five quartæ partes, & duo duodecimæ unciaz in mensem: undecim unciaz in annum. Denique asses usuræ sunt uncia in mensem, vel quot mensibus; duodecim unciaz quotannis, hoc est usura centesima, ad quam initio jam expositam, nunc partium enumeratione recurrimus. Cum autem stipulabantur usuras majores centesimis, tum assen multiplicabant, & partes ejus: exigentes aliquando supra legitimam usurarum summam, nempe binas, ternasve centesimas: ut nunquam tamen ab assis ratione discederent: quæ summa est ratio apud Romanos divisionum omnium, five perfecta cujusque integri corporis mensura, & numerus absolutus. Est enim *as* quidquid ad *μωρῶδα*, & ad unitatis, quam vocant, rationem reducitur. Unde quidquid est unum in duodecim tributum partes *as*, nempe totum appellatur, idemque est quod Græcorum *ἄς*.^a Hinc *assa* vox, quæ sola sine tibis canit. ^b Fluxit autem *assis* vox a Doribus, Siculis, & Tarentinis, a quibus Romani, & nummum gravis ponderis nempe *χαλκόν*, & ipsius nomen acceperunt. ^c Nam ex Dorico *αἰς* Tarentini, & Siculi, elisa media litera, fecerunt *ās*; indeque Romani utrumque vocabulum, nem *pes*, & *as* habuerunt. Quorum olim nominum eadem erat significatio, quia *as*, & *as* primus nummus fuit Romanorum ex *χάλκῳ*, five ære percussus: unde *as* pro *as* sæpe veteres dixisse, refert Varro. ^d Cum igitur summam usurarum, nempe centesimam vocarent *assen*; quando centesimas multiplicabant, earum numerum per multiplicationem assium exprimebant, nempe tresses dicebant, quatrusses, sextusses, pro ternas, quaternas, senas centesimas: vel dupondiarium, five binas centesimas, tripondiarium ternas. ^e Porro cum Siculi *ās*, & *λίτραν* quoque Dorice dicerent; Romani *as* etiam appellaverunt libram: quæ vox orta est ex Græcorum *λίτρα*, & ita nostra etiam ætate in magnæ Græciæ regionibus certum pondus appellant. Quia vero pars duodecima *λίτρας*, five libræ apud Siculos vocabatur *ῥηκία*, ut Aristoteles apud Pollucem docet; ^f ideo Romanis usurpatum fuit unciaz nomen pro duodecima parte libræ, five assis. ^g Ceteræ autem partes utrimque traxere appellationem suam, ut investigando patebit. Ab asse igitur usurario, demta uncia, supersunt undecim, five *deunx*, quasi assis, una demta. ^h Etenim *de* apud Latinos tollit, ut apud Græcos *ἀπό*: unde *demens*, hoc est sine mente, *destruere*, hoc est structuram

^a Salmaf. de usuris pag. 576. ^b idem de modo usur pag. 261. ^c Pollux. lib. 9. vide Scalig. conjec. in Varr. 4. de ling. lat. pag. 42. ^d lib. 8. de ling. lat. pag. 132. ^e Salmaf. pag. 268. de modo usurar. ^f lib. 9. vide Scalig. conjec. in Varr. pag. 41. ^g Salmaf. de modo usur pag. 241. ^h Varro lib. 4. de ling. lat. p. 41.

collere: unde viginti, vel duodeviginti, quasi viginti, una, vel duabus demtis partibus. Eadem ratione dicuntur usuræ dextantes, sive decem uncia- rum: quia demta sexta assis parte, nempe sextante, supersunt decem. Unde dicitur *dextans*, quasi *desextans*, hoc est *demta sexta*. Item dicitur *dodrans*, quasi de quadrans as: a demto enim quadrante supersunt partes novem, nempe dodrans. Quam nominis originem retineo donec in mentem venerit melior. Non minus tenebrarum invenio in voce *bes*, sive octo uncia: quam vocem Varro deducit ex veteri *des*: etenim sæpe apud antiquos *d* pro *b*, sic *duellum* pro *bello*. Unde Varro *bes* pro *des*, quasi demtis uncis quatuor, nempe triente: quo ablato supersunt partes octo. Festus inde dictum putat, quod *bes*, bis triens sit assis: nempe octo partes, quæ dividuntur in duos trientes. Quam sententiam a Scaligero rejectam fulcit opinione sua Salmasius, putans olim dictum fuisse *dues* pro *bes*. *Duis* autem pro duo, unde *dues*, quasi duæ partes assis, ac postremo *bes*, indeque natum ait, ut non *duesses* dicerent pro *duobus assibus*, sed *dupondium*: quia *dues* *ssis*, vel *bes* *ssis* vocabulum jam susceperat significationem duarum partium assis, sive duorum trientium. Quam ego Scaligeri * antepono conjecturæ scribentis, *bes* sive *des* inde dictum, quia deinceps ab asse dematur: nam dodrans demit ab asse quadrantem; dextans duas uncias; deunx unam. Nihilio felicior est Vossius *bes*, sive *des* dictum existimans, quia demitur triens. Septunx originem sui nominis ex se profert. Semis quanquam deduci potest ab ἡμισυ, trajectis extremis literis, tamen, Varrone auctore, placet hanc vocem asserere linguæ latinæ, *se* enim significat dimidium, ut *selibra* & *semodius*, quasi libræ dimidium, & modii: atque ita *semis*, veluti *semias dimidium assis*. Sextans etiam Romanorum est vocabulum, quasi sexta pars assis: quod simile videtur græco τετράς ejusdem significationis. Magis tamen ad græcum sonum accedunt *quadrans*, & *triens*, significatione tamen a græcis diversa. Τρίτης enim Græcorum, unde Romanorum triens, tres assis partes sunt, sive tres uncia: apud Romanos vero triens uncias continet quatuor: est etenim tertia pars assis. Τετράς ad cujus exemplum natum est Romanorum quadrans, apud Græcos quatuor complectitur uncias: cum quadrans apud Romanos uncias complectatur tres; est etenim pars assis quarta. ^bHis vocabulis apud idoneos, cultosque scriptores usurarius assis cum suis exprimitur partibus: pro quo barbari substituerunt duodecim, pro centenario, vel unde cim, vel decem, vel novem, vel octo, vel septem, vel sex, vel quinque, vel quatuor, vel tres, vel duo, vel unum: cum dicere oportuisset usuras centesimas, deunces, dextantes, dodrantes, beses, septunces, semisses,

a apud Festum in verbo bes. b Salmas. de modo usur. cap. 6. pag. 1255.

quin-

quincunces, trientes, quadrantes, sextantes, uncias: unde qui scribunt pecuniam foenerat ad rationem quatuor pro centenaro, latine dicerent expeditius, pecuniam foenerat sub usuris trientibus, & ita in reliquis. Centesimæ usuræ, quam frequenter invenimus apud Scriptores veteres, insigne monumentum adducit ex veteri inscriptione Salmasius: a unde ratione bene subducta, manifesto apparebit quantitas unciarum duodecim in annos singulos. Hanc non Romani exemplo Græcorum centesimam, ut Salmasius existimabat; sed Græci exemplo Romanorum *ἐκατόστον τόκον* appellarunt, ut Gronovius ostendit: easdemque vocarunt, ob ea, quæ prædiximus, usuras asses. Quincunces, & deunces memorat Persius: b

*Quid petis? ut nummi, quos hic quincunce modesto
Nutrieras avidos pergant sudare deunces.*

Dextantium usurarum vestigium ostendit Salmasius in alia inscriptione: quam eodem capite adducit.

Dodrantium usurarum nulla mihi adhuc oblata est mentio. Usurarum besium testis est Cicero ad Atticum e his verbis: *Fenus ex triente idibus quincilibus factum est besibus.* Septunces usuras conservavit marmorea tabula testamenti Venetiis, quam eodem capite Salmasius explicavit. d Semissium vero usurarum plura testimonia occurrunt, cum essent crebriores, utpote mediæ inter maximas, & minimas usuras: & finis graviorum, ac leviorum initium. Unde Ulpianus. e *Et nisi posuerint hæredes usuras leviores intra sex menses, sin minus usuras semisses Reipublica pendant.* Easdem semisses usuras Modestinus appellat. f Quincunces usuras præter Persium Scævola, memorat etiam, & Ulpianus: h apud quem etiam est mentio de trientibus usuris, i quas passim reperies apud veteres præcipue Lampridium, k Capitolinum, l Ciceronem. m Quadrantes usuræ leguntur apud Scævola. n Sed nulla mentio in jure sextantium. Tandem descendimus ad usuras uncias, nempe ad unciarum foenus, quod unum habitum fuit justum in legibus XII. tab. temporibus nempe modestissimis, & mercatura quam rarissima: nondum aperto mari, commercioque aliarum nationum. Ad quas Romani aditum sibi armis patefecerunt, unde victores in Urbem redeunt, eam in servitutem dedere peregrinæ luxuriæ, quam secum advexerant. Crescentibus autem in dies rerum, hominumque commerciis, crevit etiam opulentia paucorum, cum plurimorum egestate: unde legitimum usuræ modum superarunt: ut non raro novis legibus modestiam pristinam re-

a de modo usur. cap. 7. pag. 273. b Satyr. 5. c epist. 14. lib. 4. d pag. 278. e l. 5. ff. de oper. pub. f Modestinus l. 20. ff. de pollicitat. C. l. 11. lib. 3. cap. 3. g l. creditor. §. Titius ff. de solution. h l. 7. ff. de administr. tut. i l. 9. §. 15. ff. de administr. tut. k in Alex. Sever. l. in vita Antonini Pis. m in epist. ad Attic. n l. liberti 22. §. Larginus 4. ff. de ann. legat.

novare oportuerit, & usuras effrenes coercere. Nam & peregrinam luxuriam jam antevenerat avaritia. Etenim ab anno Urbis usque CCCLXXI. in Manliano tumultu ingravescentis fœnoris testem habemus vocem Centurionis, qui se post multiplicem sortem persolutam, usuris eam semper mergentibus, obrutum ære alieno querebatur. ^a Quamobrem anno A. V. C. CCCLXXVI. Licinia lex a C. Licinio Stolone trib. pleb. Sp. Furio Medullino, P. Cloelio Siculo lata constituit, ut eo deducto de capite, sive de sorte, quod erat usuris pernumeratum, id quod superfuisset triennio, æquis portionibus persolveretur. ^b Cumque a fœneratorum immanitate, pauperum vulnera recrudescerent anno CCCXCVIII. Duillius, & L. Moenius trib. plebis tulerunt, ut fœnus ne majus unciario exerceretur, ^c quæ fuit restitutio legis Decemviralis, ^d quod fœnus anno CDVI. redactum fuit ad semiunciarium. ^e Tandem anno CDXI. L. Genutius trib. plebis tulit, ne amplius fœnerari liceret. ^f Quod non longum permanfit. Moribus enim in diem vitiatis, dum luxuria supergrederetur opes, excessit etiam usura legitimum XII. tab. modum; adeo ut legitima usura jam centesima duceretur. Vicit omnes tandem avaritia leges: ut fœneratores binas etiam, ternas, quaternas, pluresque centesimas stipularentur. Unde Scaptius, teste Cicerone, quaternas postulabat centesimas ^g a Salaminiiis. Plura exempla prætereo. Hæc quantum tenuis nostra facultas tulit, ex involutissimis hac de re Criticorum commentariis, ac sane perplexis enucleate promere studuimus: & e variis, ac discrepantibus opinionibus eam selegimus, quæ magis cum veteribus monumentis congruere videatur. Siquidem homines, alioqui doctissimi, fœnus unciarium cum usura centesima confuderunt: ne Accursium cum suis, magis temporum barbarie, quam propria culpa interdum peccantem, accusamus, qui usuras centesimas exponit eas, quæ anno sortem æquarent; semisses, quæ dimidium fortis; trientes, quæ tertiam, quadrantes, quæ quartam illius partem quotannis redderent. Manucius cum distinctionem annuarum usurarum, & menstruarum excogitasset, usuras annuas constituit semisses, besses, trientes: menstruas vero fecit centesimas, quæ scilicet singulis mensibus redderent unciam. Et tam ipse, quam Adrianus Junius, Josephus Scaliger, & Rittershusius ad hanc legem, unciarium fœnus acceperunt pro usura centesima: quibus nescio quam recte Salmasius accenseat Hotthomannum longe alia tradentem in expositione legum XII. tabul. Primam vero, & puram hujus eruditionis lucem extu-

^a Livius lib. 6. cap. 14. ^b Livius lib. 6. c. 32. ^c Liv. lib. 7. c. 26. ^d Tacit. lib. 6. annal. ^e Liv. lib. 7. Tacit. eod. ^f Livius eod. ^g lib. 5. ad Attic. epist. ult.

lit Hermolaus Barbarus in castigationibus Plinianis. Qua ducti Bartolomæus Socinus, Budæus, Alciatus, Antonius Augustinus, Sigonius hæc antiquitatis monumenta feliciter illustrarunt; ut postremo Salmasius, & Joannes Fridericus Gronovius, alter in tractationibus de usuris alter in disputationibus tribus de centesima, & asse unciario, singulis erroribus explosis, & veterum testimoniis explicatis, diluerint quidquid adhuc tenebrarum incumbabat. Tandem ne quid ad legem Decemviralem pertinens reticeamus, cum absurdum videretur pecunia re sterili pecuniam oriri, usuram supra unciam veteres turpiorem ipso furto duxerunt. Erenim furem in duplum, foeneratorem in quadruplum damnarunt: utpote cujus pecunia tanquam teredo obliguriret alienas opes, & ex Catonis sententia sanguinem etiam, & vitam hominum hauriret. Hinc lex:

Si quis unciario foenore amplius foenerassit, quadruplione luito. Est autem, ut diximus, usura uncia, centesima pars, quæ de sorte quotannis pendebatur.

XLVIII. DE CRIMINIBUS, ET PRIMO DE FURTIS.

Expeditis civilibus negotiis, transeamus ad delicta tum privata, tum publica, cum quibus tractationem de judiciis jungemus, postremoque publicum jus universum, & leges ad religionem pertinentes explicabimus. Exordiemur autem a furto, quod Lacedæmones poena exemerunt, existimantes hoc veluti ludo exerceri pueros ad insidias militares: eademque furtorum licentia erat apud Ægyptios. ^a Draco tamen Atheniensium legislator cruentus, omnia genera furtorum capite punivit. Quam legem temperavit Solon, qui poenam capitis tantum ad furta graviora cohibuit. ^b Itaque furtum ad quinquaginta drachmas duplione multavit, & carcere: supra vero quinquaginta drachmas, furem ad undecim viros puniendum abduci jussit: itemque si noctu quis furaretur, aut in balneo, aut in gymnasio, capite plectebatur. ^c Sicuti & saccularii, cingula incidentes, ut marsupium auferant, quos Plautus appellat sectores zonarios. ^d Non dissimile sanxit Plato, ^e ut qui noctu furandi causa ingredientem occidisset, ei esset impune. Lex vero divina ^f nocturnum furem occidi permisit, non vero interdiciarium ^g *ἡεροκλῆπτην*, cui contrarius est *ἡερακορτο* ^h *τ*, ^g dormitator, fur nocturnus, ut appellatur a Plauto in Trinummio:

mira sunt

Nil illic homo fit, aut dormitator, aut sector zonarius.

^a Gellius l. ii c. 18. ^b D. o. l. Sicul. l. i. ^c Pætiti, ad leg. Attic. lib. 7. tit. 5. G. II. lib. 12. cap. 28. ^d Demosth. contra Timocrat. ^e Pollux. lib. 4. cap. 6. ^f d. in Trinummio. ^g lib. 9. de legibus, l. Enod. 22. ^h Cuius, obs. lib. 11. cap. 27.

Majoris autem periculi tempore, nempe nocturno cautiore esse oportebat homines ab insidiis, & rapinis: a quibus ut malefici abstinere, leges nocturni furis eadem impunitam dimiserunt. Quæ fuit etiam sententia legis XII. tabul. in quas Atticarum legum convenere sensus. Igitur Decemviri nocturnum furem quoque modo interfici permiserunt: ne, dum quis modum in re sua defendenda teneret, & quæreret; lucis ope destitutus, aut spoliaretur a fure, aut obtruncaretur. ^a Quamobrem Jacobus Gothofredus haud temere, meo judicio, suspicatur verba illa apud Cajum, ^b ubi legis hujus sententiam refert: *ut tamen id cum clamore testificetur*, adjecta fuisse a Triboniano; cum Cicero, ^c Seneca, eosque secutus Augustinus, licere scribant, furem occidere quoquo modo: nisi putemus interpretatione Jctorum XII. tabul. verba flexa fuisse ad lenitatem. Interdiarii vero furis occidendi potestatem ita Decemviri fecerunt, si adversus dominum rem suam reprehendentem fur se telo defenderet, ac dominus quiritaret, sive publice Quiritium, nempe Civium Romanorum fidem imploraret, solennibus illis, ut mos erat, verbis:

Porro Quirites vestram fidem imploro.

Telorum autem appellatione veniunt fustis, lapis, ferrum, & quidquid denique nocendi causa comparatur. ^d Quid si deprehendatur a non domino? an idem ei licebit in furem? Hotthomannus ait: quia lex XII. tabul. indefinite loquitur, neque dominum nominatim significat. Alii negant, quibus durum videtur a non domino alienum damnum morte vindicari, nisi non tam ut furem, quam ut sicarium, qui arma expedisset, hunc etiam a non domino puniri dicamus: ut recte interpretatur D. Augustinus, ^e inquires: *Hoc etiam in antiquis legibus secularibus invenitur, impune scilicet occidi nocturnum furem quoquo modo: diurnum autem si se telo defenderit: jam enim plus est, quam fur.* Si vero fur neque noctu, neque cum telo deprehenderetur verberibus cæsus domino rei ad servile ministerium tradebatur. Verum humanioribus postea temporibus lex Portia pro dignitate civium Romanorum lata sustulit verberum poenam, & prætor loco alterius poenæ, qua fur tanquam servus domino addicebatur, substituit multam quadrupli ejus rei, quæ surrepta esset. ^f Erga impuberes propter ætatem Decemviri fuere mitiores: non enim eos addixerunt, sed magistratus arbitrato verberandos dederunt, ut & noxam quoque sarcirent. ^g In servis vero supplicium exaspe-

^a Gell. lib. xi. cap. 18. Theophyl. Instit. de perpet. & tempor. act. Servius in 8. Æneid. b l 4. ff. ad L. A. quib. c Cic. pro Milone, Seneca ro. controvers. ult. in fin. Aug. quæst. sup. Exod. Cujac. obs. 11 cap. 27. d l. 54. ff. de furtis. e cap. 3. extra de homicid. vel. vel casual. Hotthom. in hanc leg. f l. in furtis 50. ff. de furtis. Contius, Cujac. Ant. Aug. g Gell. lib. xi. cap. 18.

rarunt

rarunt maxime: ut enim in gravissimis criminibus consueverat, verberibus affectos e saxo Tarpejo dejiciebant: quam poenam leniorum temporum disciplina mitigavit. Si vero furtum, sciente domino, factum esset, is servum noxæ tradere jubebatur. ^a Furtum vero non manifestum, quia inde abest audacia, quæ merito in furto manifesto punitur, non quadruplo, sed dupli poena vindicatur etiam ex XII. tabul. ^b Jus tamen domino erat cum fure transigere, atque poenam ei condonare: quam facultatem etiam a XII. tabul. legibus trahebat. Eaque pactione ipso jure furti actio tollitur, cum aliarum pactiones neque ad perimendam, neque ad suscitandam actionem sufficiant. ^c Ideo autem hic pactiones actionem perimunt, quia paciscendi facultas ab ipsa lege conceditur. Nec tantum poena furti nec manifesti: sed etiam quadruplum furti manifesti, sive Poena Prætoria, Cujacii sententia, pacto remittitur; ^d sicuti & pacto remittitur actio injuriarum ex lege Cornelia. ^e At quoniam ad ulciscendum furtum actionem poenalem, & conditionem in ipsam rem furto ablatam habemus: si super actione poenali decidatur, conditio supererit: & neque per actionem conditio, neque per conditionem poenalis actio consumitur. ^f

XLIX. DE FURTO PER LANCEN, ET LICIUM.

Ad furti manifesti poenam leges XII. tabul. furtum redegerunt, quod per lancem, & licium conceptum dicebatur, a Gellio sine ulla illius explanatione memoratum. Unde locum dedit posteriorum ætatum vaticiniis, & proximiorum præcipue temporum: quibus quasi non liceat quidquam ex antiquitate nescire, malunt eruditi augurando se aliosque decipere, quam tantisper in re ulla dubitare. Nos, quamvis & augurari etiam possemus (non enim ut rerum, ita sumus & nugarum inopes,) abstinere tamen malumus hanc a lectore molestiam; satis enim fatigabitur aliorum opinionibus cognoscendis: e quibus & nos afferemus aliquot, ac primo illam Alciani, ^g quam paucis immutatis adrogat sibi Pithœus, ^h tradens Lictores, jubente magistratu, licio succinctos, ad ostendendam auctoritatem publicam, cujus licium erat insigne, cum alio comite judicium in lance, fidemque præferente, furtum quæsitum in domos intrare consuevisse; indeque dictum esse *conceptum*, sive *inventum per lancem, & licium*. Cum scilicet hac arte res furto ablata reperiretur apud ipsum furem: nam si a fure alteri res traderetur, & inde abduceretur, tum non conceptum, sed oblatum furtum

^a l. 2. §. 2. ff. de noxal. act. ^b Gell. lib. XI. cap. 18. Cat. de re rust. in præm. Cujac. ad Theophil. Instit. lib. 4. tit. 8. §. 4. ^c Paul leg. 13. §. 1. ff. de p. et. ^d Cujac ad l. 17. sive ad l. 6. 3. Paul. ad edict. §. 1. ^e l. non solum §. 1 ff. de injur. l. fuchum §. naturalibus. ff. de solut. l. 1. §. penult. C. de natural. liber. ^f Ulp. l. 3. ff. de condit. furti. ^g l. 1. parerg. cap. 8. ^h subcisus. lib. 1. cap. 2. Petit. ad leg. Alcian. lib. 7. tit. 5. de furto. Cujac. ad l. in rem ff. de res vindicat. sive ad l. 21. Pauli ad edict.

dicebatur. Suas etiam addidere interpretationes Balduinus, & Hotthomannus. Caput vero interpretationum aliarum est ea, quam legimus apud Festum, & cum qua convenit Aristophanes in Nebulis, & Plato de legibus lib. 12. ad eundem respicientes morem, de quo hæc Festus: *Lance, & licio dicebatur apud antiquos; quia qui furtum ibat querere in domo aliena licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familias, aut virginum præsentiam.* Quem Josephus Scaliger morem, ex supra demonstratis auctoribus, ab Atheniensibus repetit, ac liciū explicat cincticulum, quo qui furtum quærebant nudi amiciebantur, dum ædes suspectas ingrederentur, ubi ne a matribus familias, aut virginibus conspicerentur, lancem sibi ponebant ob oculos, & ingrediebantur nudi, ne aliquid inferre possent in eam domum fraudulenter, quo postea dominum illius calumniose accusarent uti furem, ob rem in ejus domo deprehensam, ut colligitur ex Aristophanis Scholiaste in Nubibus. Sed jam fragmenta legum ad furta pertinentium subjiciamus:

Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.

Si luci furtum faxit, si im aliquis endo ipso capsit, verberator, illique, cui furtum factum escit, addicitor.

Servus virgis cæsus saxo dejicitor.

Si servus, sciente domino, furtum faxit, noxiamve noxit, noxæ dedito.

Si se telo defendit quiritato, endoque plorato: post deinde si cæsi escint se fraude esto.

Si adorat furto, quod nec manifestum escit, duplione decidito.

Si pro fure damnum decisum escit, furti ne adorato.

Si furtum lance, licioque conceptum escit atque uti manifestum vindicator.

Nox) pro noctu sæpe veteres. *

Im) pro eum dixerunt veteres, ut notat Festus, & Macrobius eodem loco. Ennius.

Omnes corde patrem præbent, animoque parentem

Circumfusi im.

Endo) veteribus pro in, ut alibi.

Capsit) pro cepit.

Escit) pro erit: ab *esum* pro *sum*, ut notavimus alio loco.

Quiritare) *clamare*, ab iis natum, qui Quiritium, hoc est Pop. Rom. opem in periculis implorabant. ^b Lucil.

^a Macrobius. 1. *saturnal.* 4. Aufonius Popma de usu antiqua locutionis c. 10. ^b Lucil. 6. *satyr.*

Hac inquam rudet e rostris, atque ejulavit

Concurfans velut arenarius clareque quirigans.

Endoplorato) ab *endo* pro *in*, & *ploro* veteres fecerunt *endoploro*: unde *endoplorato*, *implorato*, sive opem civium invocato. Festus.

Se fraude esto) sine fraude esto, hoc est impune esto.

Adorat) *adorare* prisce significabat *agere*. Festus in verbo *adorare*: atque hinc ait legatos dictos oratores, quod mandata populi agerent.

Decisum escit) transactum fuerit: *decidere* namque dicebant pro *transigere*, *pacisci*: quod loquendi genus ex usu librorum veterum Jctis inhæsit, ut notavit Cujac. obser. 10. cap. 11.

Lance licioque) quid sit lance, & licio docuimus in contextu.

Conceptum) furtum conceptum scribit Justinianus dici, cum apud aliquem testibus præsentibus res quaesita erat, & inventa.

L. DE ARBORIBUS FURTIM CÆSIS, ET FRUGE SÆCTA.

Non minori studio, quam urbem, Romani agros custodiebant: cum secundum militiam, agrorum cultus apud eos esset illustris. Quo igitur a frugibus fures absterrent, graviter animadverterunt in eos, qui noctu fruges aratro quaesitas, excultas, aut pavissent, hoc est excussissent immaturas, aut maturas secuissent. Paviri enim frumenta veteres dicebant ea, quæ de vagina, de qua nondum exissent, excudebantur, ut Festus docet. An idem quod *pavire*, unde *pavimentum*: quia *pavire* est *tundere*, & pulsare terram, ut æquetur, & condensetur, unde & frumenta, quod excuterentur, *paviri* dicebantur? ductum est enim *pavire* a *παῖς*, ferire, est igitur *pavire* quasi *quatere*. Quoniam autem qui fruges alienas obtrivisset, rapuissetve, Cererem, quæ frugibus præerat, læsisse credebatur; ideo illum hominem Cereri devovebant, veluti gratam Deæ victimam, & Cereri sacrum appellabant suspendioque necabant. Quæ in re non procul abiere Romani ab austeritate Draconis Atheniensis legislatoris, quem Plutarchus refert, fures agrorum pari cum sacrilegis, & homicidis poena damnaſſe. ^a Lenius vero propter ætatem agebatur cum impuberibus: qui verberibus affecti damnum duplione sarciebant. Quæ poena postea, sublati verberibus, ex edicto Prætoris, & mitigata severitate legum XII. tabul. complexa est ætates hominum alias, & omnes casus: ^b unde porrigitur etiam ad arbores furtim cæſas: pro quibus ex legibus XII. tabul. constituta fuerat multa XXV. æris in singulas arbores: siquidem non furtum, sed damnum puniebatur. Neque enim qui alienas arbores cædit, continuo furandi ani-

^a vide Balduin, ad hanc leg. ^b Paul. lib. 2. sent. ubi Cujac, tit. penult. & tit. 20. lib. 5. ubi idem Cujac.

mun habet. Furtim enim cædere est cædere clam, potius alieni damni, quam sui lucri causa, ignorante arborum domino: nam si eo sciente, atque invito cædantur, non clam, sed vi cædi videntur: ideoque adversus reum oritur actio *de vi* longe gravior. ^a Igitur quia furtum ex furandi cupiditate constituitur; ^b ideo si furandi animus probetur, concurreret cum hac actione actio etiam furti, & rei persequendæ gratia condictio furtiva, vel actio ad exhibendum. ^c Imo & tanquam latrones puniuntur, qui arbores cædunt, & maxime vites, quarum est utilitas major: ^d unde colligitur ex hac causa posse actorem civili, & criminali iudicio experiri. Quamobrem Servius ad illud Virgilii eclog. 3.

Atque mala vites incidere falce novellas

addit: *Fuerat autem capitale supplicium arbores alienas incidere.* Quid autem arborum nomine veniat Ulpianus quærit, docens & vites, & hederas, & arundines, & salicta ea sub appellatione contineri. ^e In duplo autem, quod ex Prætoris edicto venit, continetur, quidquid domino damni acciderit. Atque ut Cujacius notat ^f duplum in actione non est extra rem: duplo inest res, quæ abest actori; & poena est simpli tantum, quod rei accedit. Sed jam legem exhibeamus:

Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pavit, secuitve suspensus Cereri necator.

Impubes Prætoris arbitrio verberator, noxiamve duplione decernito.

Si injuria alienas arbores cæsit in singulas xxv. æris luito.

Nox) pro noctu prisce dici consuevisse supra jam ostendimus.

Pavire) ferire a *παύω*, uti diximus, interposito *v* consona factum est *pavio*, & inde *pavo*.

Duplione decernito) hoc est duplum pro noxa, sive damno præstare iubeto.

LI. DE DOLO IN RE DEPOSITA.

Furto proximus est dolus in deposito admissus: quod crimen Decemviri duplione punierunt: hoc est, non ut aliqui explicant duplicibus fructibus; sed dupli ejus rei præstatione, quam quis custodiendam tradiderat; Siquidem reus inficiaretur, ut Cujacius putat. ^g Quam sententiam his Jacobus Gothofredus verbis ad imitationem vetustatis expressit:

Si quid endo deposito dolo malo factum escit, duplione luito.

^a Cujac. ad l. 8. ff. de arb. furt. cas. sive ad lib. 19. Pauli ad edictum. ^b l. furtim 7. §. 12. ff. de arb. furt. cas. ^c Cujac loco cit. ^d l. 2. ff. de arb. furtim casis. ^e l. 3. ff. de arb. furt. cas. l. 1. §. 8 ff. de arb. furt. cas. sive ^f b. 11. Paul. ad edict. ^g parat. C. de posit. & in sent. Paul. lib. 2. tit. 19. l. 55. §. 2. ff. de adm. inf. or. Paul. apud Ant. cohar. leg. Mojaic, tit. 10. de deposito.

LII. SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

Præter superiora damna, quæ clam, & consulto inferuntur agris, occurrunt ea, quæ non hominis dolo, neque data opera, sed casu potius oriuntur; veluti quæ veniunt a quadrupedibus, a quibus, utpote rationis expertibus, injuria nullus afficitur. Hinc Socrates, quod ira correptos homines mentis usu carere arbitraretur, percussus ab homine irato, non plus commovebatur, quam si, ut ipse dicebat, calcibus a bove peteretur. Igitur Decemviri, ut subvenirent dominis detrimento affectis ab aliena quadrupede, quæ lascivia, furore, aut feritate acta damnum dedisset, statuerunt, ut dominus quadrupedis si noxiæ, sive damni dati æstimationem subire nolle, quadrupedem noxæ dederet, hoc est traderet ei, qui damnum acceperat. ^a Ideo hanc reo conditionem Decemviri deferunt, ut aut damnum suo sumtu sarciat, aut quadrupedem tradat. Cujus juris exordia odorari licet in lege illa Solonis de cane qui momorderat, quem quatuor cubitorum catena vinctum noxæ dandum constituerat, ^b ceteraque ad pauperiem pertinentia ex attico jure in Romanum fluxisse credendum, ex eo præcipue, quod jus nostrum hac in re maxime cum Platonis lege conveniat, qui forsitan eam ex attico jure decerpserit. ^c Ex lege autem Solonia de cane Cujacius putat corrupte dici *Pesolaniam de cane*: eamque non aliam arbitratur legem, quam hanc Solonis, perperam appellatam ex corrupta scriptura *Pesolaniam*. ^d Democritus vero quadrupedem alteri noxiam necandam omnino jubebat. ^e

LIII. DE PASTU PECORIS.

Adjungitur huic alia noxalis actio de pastu pecoris, nempe de damno dato a pecore in alienum agrum immisso, ut pariter aut pecus dedatur, aut damnum sarciat: quam particulam superioris legis fuisse putat Hotthomannus, hac tamen ratione distinctam, quod pauperies damnum est cum detrimento rei, sive corruptæ sive obtritæ: pascendis autem pecoribus dominus quidem damno afficitur in re sua, sed res ipsa non corrumpitur, non labefactatur, quia non vertitur in usum alienum a sua natura: ideo discreverunt Decemviri has actiones, quas Paullus permiscet, quia distinctis ex initiis oriuntur. Lege vero Salaminia si porcus alienam frugem depasceretur, ei dentes excutiebantur. ^f Recte vero Cujacius notat in has actiones pecudes venire, non bestias, ^g non canes, qui non sunt inter pecudes. Non deerat fortasse certum caput in XII. tab. ubi de damno ab homine da-

^a l. 1 ff si quadrupes paup. feciss. dicatur. ^b Plutarch in Solon pag. 91 ^c lib. 2. de leg. l. 1. ^d ad tit. 15. Pau. sent. 1. ^e Stobæus serm. 149. ^f Eliac. l. 9. Eust. in Odyss. lib. 18. ^g ad Paul. sent. lib. 1. tit. si quadrup. damno intul.

to cavebatur. Quod adeo excidit, ut vix verba supersint ad indicium. Orta enim lex Aquilia, quæ argumentum hoc luculentius credo tractabat, omne prorsus ad se studium J. Ctorum avertit: unde non mirum, si caput illud XII. tab. jacuerit, ac deniquè perierit, sicuti, & ceteræ leges de damno, quibus una cum lege XII. tab. derogatum fuisse per legem Aquiliam, Ulpianus refert. ^a Superesse credunt ex ea lege vocem *rupitias* apud Festum, nisi malimus cum Scaligero legere *rupsit*, sive *damnum dederit*, ut relatum invenimus apud Ulpianum ex legis Aquiliæ contextu eodem tit. l. 27. §. 5. *Quod usserit, fregerit, ruperit injuria.* En autem Decemvralium legum vestigia:

Si quadrupes pauperiem faxit, dominus noxiæ æstimationem offert: si nolit quod noxit dato.

Si injuria rupitias - - - - -

ast si casu sarcito.

Qui pecu endo alieno impescit.

Impescit) verbum hoc in lege ita restituit Gothofredus Festi auctoritate scribentis: *Impescere in latam segetem pascendi gratia immiscere.* Cetera satis declarantur ex iis, quæ supra notavimus.

LIV. DE TIGNO INJUNCTO.

Antequam a damnis discedamus, exponenda lex est de tigno injecto, quod etiam est damni genus: ejusque præstandi causa leges XII. tabular, prodiderunt actionem. Tigni nomine materies omnis venit ad domos ædificandas, & vineas construendas idonea: ut etiam lapides, testæ, tegulæ, perticæ, & pedamenta eo vocabulo contineantur. ^b Si quis igitur domino ignorante tignum alienum suo ædificio junxerit sciens, quasi furti tenetur. Et adversus eum dominus agere potest ad exhibendum, non quidem ut tignum solvatur, cum hoc publica utilitas vetet, ne per eam causam ædificia diruantur, & vinearum cultus turbetur; sed ut æstimatio damni præstetur. ^c Actio autem ex XII. tabul. datur in duplum contra illum, qui tignum furtivum, vel ab alio surreptum ignorans ædificio suo junxerit. ^d Idque ob eam rationem, quia tignum furtivum, apud eum fuerit conceptum, sive inventum, quod vindicari non potest. Is vero ab eo, qui rem furtivam obtulit, repetet quidquid per hanc actionem domino rei præstiterit. ^e Si vero quis ignorans tignum quidem junxerit, sed non furtivum; precii tantum nomine condemnabitur. ^f At si tignum aut nunquam ædi-

^a l. 2. ff. ad l. Aquil. ^b l. 1. § 11 ff. de tigno junct. l. tigni 62. ff. V. S. ^c l. in rem 23. § 6. ff. de rei vindicat. ^d l. in rem § penult. ff. de rei vendicat. ^e §. conceptum. Infit. de oblig. qua ex delicto nascuntur. ^f l. qui res §. ult. ff. de sol.

bus iunctum fuerit, & vineis; aut ædibus everfis, disturbatisque vineis postea dissolutum: domino tignum ipsum vindicare licebit; si tamen duplum, aut æstimationem non accepisset. ^a Quæ ab Ulpiano dicuntur extrinsecus vindicari: quod vel nunquam hæserunt, vel non inhæreant amplius. ^b *Extrinsecus enim* (inquit Cicero) *assumuntur, cum quæ sunt foris, neque inbaerent in rei natura colliguntur.*

En autem verba legis:

Tignum iunctum ædibus vineæve concapes ne solvito: ast qui iunxit, duplione damnator: tigna quandoque sarpta, donec demta erunt, vindicato.

Concapes) verba legis hujus apud Festum supersunt, quæ ita Scaliger, a quo vel Cujacium ^c dissentire puduit, emendavit: *Tignum iunctum ædibus vineæve concapes nec solvito, ubi concapes* reposuit pro veteri scriptura *concapit*. *Concapes* autem ait fuisse in vineis, quod in ædibus tigna: quod haberent caput suum cum capite vineæ commissum, unde sicuti a capite veniunt *biceps*, *triceps*, ita & *concapes* quasi iunctum caput. Quam emendationem rejicit Jacobus Gothofredus, atque inauditum verbum comminiscitur, subjicitque pro *concapes*, *concapet*, quod prisce positum putat pro *vindicer*, nullo auctore. Ego vero Scaligeri lectionem lubens retineo. Nec me movet, quod objicit Gothofredus, nempe inutile fuisse aliud subjicere vocabulum peculiare in vineis; cum etiam iis tigni nomen conveniat. *Concapes* enim hic nomen est adjectivum, congruitque cum voce *tignum*, quod ædibus quidem *iunctum*, vineis vero *concapes* dicitur, tanquam capite innixum, subauditur enim *tignum*, quasi tignum *Concapes*: hoc est capite innixum vineæ: proinde ac si lex diceret: *tignum quod est injunctum ædibus, & tignum, quod est capite innixum vineæ ne solvito*: sicut enim *biceps*, *triceps*, *quadriceps* adjectiva sunt, ita & *concapes*.

LV. DE FAMOSIS LIBELLIS.

Damno in rebus accepto proximum est damnum in personam, & famam: qualis est injuria: quæ gravius habetur, etiam si solis verbis inferatur, tum quia honestissimus quisque pluris reputat existimationem, & famam, quam opes, & lucrum, & vitam; tum quia facilius hæc lædendi ratio est, & occultior, ideoque diligentius præcavenda. Quamobrem Romani, quo Græcis honestiores, ita severiores alienæ famæ vindices. Apud Græcos enim non humiles modo; sed & procures patebant licentiæ, & petulantiae poetarum, præcipue Comicorum, qui personam alienam protrahabant in

^a l. in rem §. ult. ff. de rei vindic. Inst. de re. d. vif. §. cum in suo. Cujac. obs. 23. cap. 9. ^b l. 2. ff. de tigno injuncto l. gemma ff. ad exhiben. l. de eo ff. de donat. inter vir. & ux. l. 7. §. 7. ff. de acquir. rer. domin. ^c in Parat. ff. de sig. junc.

scenam

scenam publice ludibrio habendam, & conviciis exagitandam. Nec magistratum ipsum verebantur. Nam Aristophanes cum Cleonem principem tum civitatis in scenam induxisset, & præ reverentia, & metu nemo Histrionum eum reddere vellet; ipsemet poëta Cleonem egit: quamvis vetusta lex prohiberet τὸν ἀρχόντα Φανερώς κωμῶδῆν. ^a *Magistratum in comœdia palam carpere*, de qua lege interpret Aristophanis in *Nubibus*. Gliscente autem in dies furore poëtarum, vetitum fuit nominatim aliquem in comœdia perstringere. Cumque ne sic quidem effrena maledicentia conticesceret, oportuit ab radice petulantiam excindere, sublata comœdia illa, quam deinceps veterem appellarunt, ut eam distinguerent a nova, & pudentiori in illius locum substituta, in qua Menander maxime floruit. Conviciis autem Solon poenam levem admodum posuerat, & certorum causa locorum. Plutarchus enim tradit eum, qui maledictis aliquem petierit inter sacra, vel inter subsellia judicum, & magistratuum, aut inter spectacula Solonis lege multatum fuisse quinque drachmis: quarum tres ærario publico cederent, duæ autem injuriam passo: cum ubique punire ingentem humanæ pravitati maledicentiam difficile reputaverit; nusquam vero periculosum; propterea crimen ex loco distinxit. Sed mirum cur Solon fuerit adeo levi poena contentus. Salmasius, ut rem expediat, conminiscitur discrimen inter κακολογίαν, & κατηγορίαν κακολογίαν docet fuisse maledicentiam adversus absentem sine convicio; κατηγορίαν convicium, & injuriam inter præsentem, ad quam refert multam quingentum drachmarum, quæ alia in lege continebatur: ^b multam vero leviolem refert ad κακολογίαν maledicentiam sine convicio. Quam vocum distinctionem nulli Grammaticorum ante Salmasium agnitam deridet Heraldus. Ego vero potius crediderim poenam hanc initio levem propter criminis raritatem, veterumque modestiam, postea fuisse auctam, crescente hominum audacia, cum qua crevit etiam illius coercendæ necessitas. Nam simile habemus exemplum in legibus XII. tab. de percussione oris, cujus ab initio levis multa fuit XXV. assium, de qua inferius. Romani vero moribus graviores, & diligentiores famæ custodes convicia, & famosos libellos non indicia viciorum, sed potius innocentiz alienæ testimonium esse putarunt, omnis criminis suspicionem auferentes ab eo, cui defuit accusator, cum non defuerit inimicus, ut egregie Constantinus Imperator existimat. ^c Quamobrem fustibus ad necem ferendum jusserunt hominem, qui conviciis, aut malis carminibus alienam famam laceras-

^a Petit. ad L. Att. c. lib. 1. p. 80. ^b Isocrat. in orat. contra Lochitem in princ. ^c Balduin. in XII. tab. in hanc leg. in fin.

set. ^a Quam legem summis laudibus Cicero extulit his verbis: *Judicium enim, & magistratum disputationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingenium habere debemus, nec probrum audire nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere, atque iterum: Probris, & injuriis poetarum subjectam vitam, famamque habere noluerunt: capite etiam puniri sancientes tale carmen condere si quis auderet.* ^b En vero legem:

Si qui carmen occentassit, quod alteri flagitium faxit, capital esto.

Occentassit) *occutare* est convicium facere, obstreperere adversus aliquem, Plaut. in Curcul.

Quid si adeam, atque ad fores occentem?

Flagitium faxit) *flagitium* veteribus est *convicium*. Plautus:

Majore cum flagitio reddes postea, hoc est infamia, quia quo acrius petimus nostra, eo est mora turpior. Et Cato *Interdum stupris flagitatus*, hoc est intestinis injuriis adfectus. Livius lib. XXV. *Simul & ingens flagitium imperii demurus.* Gracchus apud Isidor. lib. 2. orig. cap. 21. *Pueritia tua adolescentia tua in bonestamentum fuit, adolescentia senectutis dedecoramentum, senectus reipub. flagitium.* Vide Festum verbo *occentassit*, & ibi Scaligerum. Jacobus Gothofredus hanc legem ita refert:

Si qui pipulo occentassit, carmenve condidisset, quod infamiam faxit flagitiumve alteri, fuste ferito.

Pipulum est convicium a *piparo* pullorum. *Piparo* enim Osci dicebant pro ejulabunde *conqueri*. Unde *pipulo differre*, est afficere infamia. *Fuste* autem *ferire* est ad necem cedere. ^c

LVL DE RELIQUIS INJURIIS.

Nunc ad injurias re illatas veniamus: quarum nomine inter Athenienses dabatur accusatio, sive actio in caput, & multatio, sive actio in pecuniam: hæc privata erat, illa publica: privata dicebatur *δικῆς δίκη*; publica *ὀψεως γκαφῆ*, de his acrius, quam res ferret inter Salmasium, & ^d Heraldum ^e dimicatur. Hic enim utramque actionem trahit ab uno, eodemque genere injuriarum, sub diversis agendi modis. At ille a diversis generibus injuriarum, diversas ducit actiones. Patronum adoptat sibi uterque Demosthenem, ^f apud quem dicitur prælatam fuisse actionem *δικῆς*, cum potuisset agi *γκαφῆ ὀψεως*. En, inquit Heraldus, ex eodem injuriarum crimine variam agendi facultatem. At Salmasius plura genera injuriarum putat convenisse in illud crimen, atrocius videlicet, & levius; nec verberibus

^a Horat. *serm.* 2. *Sat.* 2. Cic. 4. *Tuscul.* Arnob. 4. *ad vers. gentes.* Cornut. in *Perf. Sat.* 1. Horat. 2. *epist.* 1. ^b Cic. lib. 4. *de repub.* apud D. Aug. *de civit. Dei* lib. 2. cap. 22. c. 1. 2. §. *occisor.* ff. *de S. C. Syllan.* l. 5. §. 1. ^f *de peni.* ^d In *observat. ad Just. Attis.* & *Rom.* ^e In *animadvers.* advers. *Salma.* ^f In *orat. advers. Cænon.*

tantum petitum fuisse accusatorem, sed vulneribus, & luto inquinatum: docetque de injuria graviore ὄρεως γράφειν; αἰκίας vero δίκην de leviori descendere. Quam in re Salmasius veteres Grammaticos habet auctores; Heraldus vero rationibus, & subtilitate contendit. Confligunt acriter, nec pugnae finis, aut spes ulla pacis: nec nostrum, aut hujus loci dirimere tale praelium. Verberationis autem ex Atheniensium legibus poena erat pecuniaria: ^a quae, si laesus accusaret, laeso cadebat; sin alius Filco: nam ex lege Solonis cuilibet ex populo vindicare licebat illatam privato vim, cum in ea publicae auctoritatis, & custodiae contemptus verteretur. ^b Meditati vero, consilioque illati vulneris, poena erat exilium, & publicatio bonorum: & tandem supplicium capitale, si reus, contempta exilii poena, rediret in patriam. ^c Qui monoculo vero excussisset oculum, ei amittendus erat uterque per talionis poenam, quam e Solonis tabulis in suas Decemviri leges traduxerunt: eo scilicet capite, ubi de membro rupto cavebatur: pro quo par membrum amputandum erat ei, qui ruperat, ^d nisi pactione quis poenam redemisset, quod lege permittebatur. ^e Os autem fractum pecunia vindicarunt in libero quidem CCC. æris, in servo CL. Distinxerunt autem ab osse membrum, quia proprie membrum caro est, & pellis, qua artus teguntur, ut Popma notat; ^f hinc aliud membrum rumpere, aliud os frangere. Os autem & membro includitur, uti pars illius. Non absimilem legem ex Catonis originibus profert Priscianus lib 6. quam ad aliarum gentium mores respicere censet Hotthomannus. ^g Ob oris percussionem, aliamve injuriam non amplius vigintiquinque gravis æris poenam Decemviri constituerunt: quæ quamvis a Favorino ^h propter levitatem etiam, Labeone auctore, irrideatur; tamen pro temporum illorum inopia, non erat fortasse tam levis. Prolatis vero finibus, auctaque Urbe spoliis, & opibus exterorum, viluit ea poena. Quem enim jactura XXV. assium ab injuria in tanta opulentia revocasset? Unde quid mirum, si L. Neratius, homo egregie improbus, homines, & leges adeo ludibrio haberet, ut obviorum os palma percuteret, oblatis continuo XXV. assibus per servum, quem pecunia onustum secum circumferebat? Cum igitur ea poena contemneretur, coeperunt a Prætoribus iudices injuriis æstimandis dari, quos propterea Recuperatores appellarunt, quia in privatis commerciis jus quisque suum per eos recuperaret. Placet locum hunc auctoritate Collatoris legum Mosaicarum concludere, apud quem hæc leguntur, prout

^a Lysias in τῇ περὶ αἰκίας πρὸς Ἰσοκράτην. ^b Ulp in Midian. Petet. ad leg. Attic. pag. 526. ^c Lysias in τῇ ὑπὲρ Κωδίου ἱεροσυλίας ἀπαλογίᾳ. ^d Instir. lib 4. de injur. § 7. Felus verbo Tabulæ 3. C. Theod. ff. de extruon. reus. ^e Gel. lib. 20. cap. 1. Paul. 5. sent. cap. 4. ^f de diff. verb. verb. artus. ^g ad leg. XII. tabul. in hanc leg. pag. 470. ^h apud Geil. lib. 20. cap. 2.

Salmasius restituit. *Injuriarum actio aut legitima est, aut honoraria, legitima ex lege XII. qui injuriam faxit quinque, & XX. aris poena sunt. Qui membrum rupsit, talio esto. Qui ossa fraxit, libero tercenti aris, servo centum, & triginta poena sunt. Nunc leges producamus.*

Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.

Si qui injuriam alteri faxit XXV. aris, poenæ sunt.

Qui os ex genitali fudit libero CCC. fervo CL. aris poenæ sunt.

Si membrum rupsit) ita legem hanc omnibus probantibus restituit * Cujacius.

Pacit) a verbo antiquo *paco* pro *paciscor*. Cujacius ibid. nisi pro *paco* legamus cum Laurembergio *pago*, & *pagit*. Dicitur *talio a tale*, quia tale ac simile rependitur.

Qui os) ita restituitur a Petro Pithoeo; ceterum genitale dictum arbitror ubi gignitur; non ut P. Pithoeus, dentem excussum a gingiva, ne nimis coangustemus legis sensum: quasi non quælibet ossis fractio, sed solum dentis e gingiva excussio puniatur.

L VII. DE PECUNIIS REPETUNDIS.

Absolutis judiciis privatis, ad publica veniamus, exordientes a lege condita contra judices, arbitrosve pecunia corruptos. Quod flagitium, quia integritate judiciorum salus publica unice munitur, Decemviri capite punierunt: gravius longe agentes, quam Athenienses, ^b & ipse Plato, ^c nam illi pecunia crimen æstimarunt: hic duplo ejus rei, quæ in judicium deducebatur, quod judex reddere cogitur ei, quem sua sententia læsit. Ab hac autem XII. tabul. severitate recessit posterior ætas in deteriores prolapsa mores. Cumque veterum legum oblivio, & impunitas judicum pudendam judiciorum corruptelam peperisset; supervenit lex Julia repetundarum, qua deinceps tale crimen coerceretur: de qua lege disputandi locus erit libro sequenti. Præterea ex Prætoris edicto, qui litem suam fecisset, sive per dolum injuste judicasset, parti læsæ veram judicii æstimationem præstare jubetur, ^d aliæque poenæ a constitutionibus principum accesserunt. ^e Dolo autem judicare videtur, qui per gatiam, aut per iniinicitias, aut, per sordes in fraudem legis sententiam tulerit. Lex autem talis fortasse fuit:

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam accepit, capital esto.

^a Cuiac Infit. de injur. §. 7. ^b Jul. Pollux lib. 8. cap. 1. Interpret Thucid. ad l. 6. ^c lib. 8. de legibus. ^d l. 15. §. si quis sum. ff. de judic. ^e C. de pæn. jud. qui male jud. & novel. 124. c. 1.

Porro judiciorum integritas non solum avaritia judicis coercenda, sed etiam perfidia testium avertenda conservatur. Judices enim e dictis, ac fide testium sententiam expromunt suam. Quamobrem ne falsitas testium sententias pariat injustas: oportuit metu poenarum falsos testes ab aditu judiciorum absterre. Ideo apud Græcos, (quam nationem Cicero ajebat sacramentorum fidem nunquam coluisse,) gravibus poenis mendacia testium prohibebantur: ut Atticis legibus, qui falsum in judicio protulissent, præter multam etiam infamiam sustinerent: quæ & in producentem quoque falsos testes redundabat. Quod judicium κακοτεχνίῃ vocabatur. ^a Romani vero quamvis integrioris fidei, tamen propter majorem judiciorum religionem supplicium exacerbarunt. ^b Igitur exemplo Platonis, qui ter falsi convictum testem neci dedendum decrevit lib. ii. de leg. jusserunt Decemviri, ut falsus testis e saxo Tarpejo dejiceretur: cujus loci profunditatem, nondum, ut postea eversa Roma veteri, ruinæ ædificiorum impleverant, ut altior antea, nunc in planitiem vergat. Verum relaxata simul cum virtutibus civium lege, capitalis poena conversa fuit in exilium, aut relegationem in insulam, ^c quam perpetua infamia comitabatur, aliæque poenæ a judicis arbitrio pendentes: ^d quæ tamen ab eruditissimis Tribonianis adjectio reputatur. Noluit enim Tribonianus, ut Cujacius suspicatur, has poenas, forte quia sibi graviores viderentur, exprimere: unde adjecit ad legem qui falsus ff. de testibus: *a judicibus competenter puniantur*, vel ut legit Harmenopulus, *a judicibus competentibus puniantur*; ὑπὲρ τῶν προσφθόρων ἀρχόντων τιμορῶνται. Unde consulto suppressit Paulli verba, quæ in sententiarum libris, unde lex illa sumta fuit, inveniuntur.

LIX. DE TESTE DESERTORE.

A falso teste transeamus ad eum, qui cum sese testem obtulerit, vel libripendem, quem loco testis adhibebant, postea testimonium ferre in judicio, dictaque sua comprobare detrectet: qui testimonii desertor, meo judicio, recte appellabitur, isque etiam testimonium defugere dicitur, ut & qui rei alicujus auctor haberi nolit, is defugere dicitur auctoritatem. Quod apud Græcos crimen dicitur ἀπεισιμαρτύριον, quasi testimonii destitutio. ^e De qua Decemviralem legem adfert Gellius, ^f verbis adeo depravatis, ut

^a Demost. ἐν τῷ κατ' Εὐέγγον ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον. Pollux. l. 8. Petit. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 7. ^b Gellius lib. 29. c. p. 1. ^c Paul. sent. lib. 5. cap. 25. c. l. 1 ff. ad l. Corneli. de falsis. ^d l. quæ falsus ff. de testib. ^e Petit. ad leg. Attic. lib. 4. cap. 7. pag. 357. ^f lib. 15. cap. 23.

nescio an iis restituendis doctissimorum virorum conamina suffecerint, de quibus inferius. Poena hujus criminis ex XII. tabul. legibus erat, ut qui testimonium ferre refugisset, esset intestabilis, nempe ut neque alios in re sua testes adhibere posset; neque adhiberi ipse in re aliena, ^a & insuper improbus haberetur. Cujus vocabuli significatio veteribus erat atrocior: continebat enim infamiam, & publicam ignominiam. Unde Livius lib. X. cap. 9. refert. *Valeriam legem, quæ vetaret necari, aut virgâ cadi eum, qui ad populum provocasset adversus eum, qui in legem incidisset, non aliam penam statuisse, quam ut haberetur improbe factum: tantusque hominum erat pudor, ut validissimum esset honestatis vinculum infamiæ metus.* Nunc legem proferamus:

Si falsum testimonium dicassit, saxo dejicitor.

Qui se sirit testarier, libripensve fuerit, ni testimonium fariatur, improbus, intestabilisque esto.

Sirit) pro *fruerit*.

Testarier) hoc fuit apud veteres ex iis verbis unum, quæ ad actionem simul, & passionem significandam adhibebantur, ut notat Gellius ex hac lege lib. 15. cap. 13. ubi verbum hoc *παρτηνῶς* accipitur, ut *qui se sirit testarier* significet, qui se passus sit in testem adscribi.

Fariatur) ita repono cum Revardo, donec melius aliquid emergat, prius enim sermone *moriri* dicitur pro *mori*; *aggredi* pro *aggredi*, unde & dici potuit *fariri* pro *fari*: nisi legere malimus cum Hotthomanno *fateatur*, vel cum Cujacio *feriatur* pro *cogatur*, satis dure; vel cum Salmasio *fariatur*, hoc est eatur ad fatendum.

LX. DE COETIBUS NOCTURNIS.

Nunc ad crimina veniamus ea, quibus reipublicæ status graviter perturbatur; quibusque prohibendis Decemviri, lege lata, nocturnos coetus, & clandestinas coitiones prohibuerunt. Noctem enim *των πᾶλλων κακῶν ἀεχρὺν*, ducem plurimorum malorum appellat Menander. Ut igitur causam omnem nocturni coetus removerent, Romani ne S.Ctum quidem condicere voluerunt, post Solis occasum. Unde, abeunte die, horam, quæ sequebatur, *intempestam*, appellarunt, quasi tempus minime rebus gerendis idoneum. Quo nomine Porcius Latro Catilinam insinuat in ea declamatione, ^e ubi legis hujus Decemviralis monumentum reliquit. Hæc etiam inter alias damnandorum Bacchanalium causas adfertur, quod scilicet nocte agitentur. ^d Ideo & Diagondas Thebanorum Imperator sacra

^a L. cum lege 26. & L. 12. c. 18. §. ult. ff. qui test. fac. ^b Obstr. ad L. Mure, cap. ult. p. 67, ^c declamas. in Catil. ^d Cic. lib. 2. de leg. Livius lib. 39.

nocturna omnino delevit. Legis autem Decemvralis hæc videtur fuisse sententia.

Si qui in Urbe coetus nocturnos agitaſſit, capital eſto.

LXI. DE CRIMINE PERDUELLIONIS.

Nihil vero crimine perduellionis atrocius, quo ſtatus civitatis evertitur, & publica Pop. Rom. majeſtas violatur, de qua plenius libro ſequenti. * Lege autem XII. tabul. hæc præcipue perduellionis capita comprehenduntur: alterum nempe illius, qui hoſtem concitaſſet, ^b ſive ut ego interpretor, qui aliquem ex amico Pop. Rom. hoſtem dolo, conſilioque ſuo reddidiſſet; & clam commoviſſet, ſollicitaſſet, ſubegiſſet, ut adverſus Remp. ſe compararet. Et quanquam is etiam qui contra prohibitionem Imperatoris cum hoſte pugnaſſet, idem crimen incurreret; tamen atrocioſiorem ſenſum, quem ſupra expoſuimus, lex nominatim complexa videtur. Alterum vero criminis caput eſt illius, qui civem in hoſtium poteſtatem tradidiſſet. Quæ ſcelera capite plectebantur, Perduellis autem dicitur hoſtis, ^c quia veteres pro *bello duellum* enunciabant. Unde perduellis ab Ulpiano definitur, ^d *qui hoſtilem animum adverſus Rempubl. aut principem gerit.* Lex autem Decemvralis hæc fortaffe fuit:

Si quis perduellem concitaſſit, civemque perduelli transduit, capital eſto.

Transduit) pro *tradideris*: veteres enim *duis* dicebant pro *det*.

LXII. DE PARRICIDIO, SIVE HOMINIS CÆDE, ET VENEFICIIS.

Pergamus nunc jam ad eos, qui hominem cæde ſuſtulerunt: quorum poena ſi ſuſceptum conſilio facinus eſſet apud Athenienſes, ad ultimum extendebatur ſupplicium, quod voluntario exilio, antequam judex pronunciaret, effugere licebat, ^e ut interpretatur Samuel Petitus, quia rei poſt primam orationem apud Areopagitas poterant exilio ſe ſubducere, quod exilium publicatio bonorum conſequabatur. ^f Verum ſi qui hac ex cauſa ſolum vertiſſet, in Atticæ finibus deprehenderetur, impune poterat occidi, aut Magiſtratibus tradi multandus. Quod in ſuas quoque leges Plato tranſtulit, ^g & pluribus Demotheſis locis comprobatur: quos locos fruſtra ſuis conſecturis tuendis vexat Salmaſius optimis rationibus ab Heraldo ^h redargutus. At ſi caſu hominem quis intermiſſet, annum extra pa-

^e Cic. pro Robir. & in Verr. 3. & tot. tit. ff. ad l. Jul. majeſt. ^b l. x. ff. ad l. Jul. majeſt. ^c l. quos nos hoſtes 234. ff. v. s. ^d l. ult. ff. ad l. Jul. majeſt. ^e Demoſt. in Midiana. & οἱ τὴν κατὰ Ἀγρονομίας. ^f Samuel Pet. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 5. pag. 508. ^g lib. 9. de leg. ubi de homicid. volunt. loquitur. ^h In animadverſ. adverſ. Salmaſ. ad juſ. Attic. & Rom. lib. 4. tit. 4.

triam exulare, legibus jubebatur. ^a Non minori verò poena homicidium dolo admissum ulciscuntur leges Decemvires, vel lex Regia, nempe Numæ, ut aliqui arbitrantur a Decemviris in XII. tabul. traducta: quæ prisca locutione homicidam notat *parricida* vocabulo, quod apud veteres quodlibet homicidium complectebatur: ^b neque apud eos discrimen ullum invenitur inter *capital esto*, & *parricida esto*, quæ clausula poenis omnibus capitalibus atrehebatur, ut Cicero ^c fecit: *Sacrum*, inquit, *sacrove commendatum qui clepserit, rapstive parricida esto*. De illo vero, qui hominem imprudens occidisset, hæc a Scaligero e Schedis Servianis adferuntur ad hanc legem: ut scilicet cædem expiet in concione ariete cæso. Quod cum ad hanc legem pertinere non constet, longioris moræ mihi causam non præbebit. ^d Paribus etiam subjicitur poenis, qui hominem veneno sustulit: quinimmo eo gravius hic delinquit, quod latepdi facilitate possit delinquere liberius; majusque periculum ab insidiis, quam a vi hominibus creatur. Et quia venenorum propinator sæpe miscet huic maleficio magicas artes, quas profitentur præstigiatores, & mulieres eæ, quas sagas appellabant: ^e quorum incantationes, & carmina vi Dæmonum armata, mentes corporaque hominum labefacere, frugesque ab agro traducere veteres existimabant; ^f adeo ut Cajus Furius, qui agrum suum proprio labore inopinato pinguefecerat, in hujus maleficii suspensionem facile venerit; ^g propterea poenam edixere Decemviri adversus eos, qui malis carminibus homines, aut animalia commaculassent, aut segetes, frugesque alienas pellexissent. Poenam hujus criminis habemus, si Scaligeri conjecturam in restituendo, supplendoque mutilato Festi loco amplectamur: discemusque illam ex sequentibus: siquidem ita Scaliger explet Festi lacunam scribens: ^h *Nam in fine manifesto hæc scripta fuere. Tribus XXXV. aut privilegia irrogare, aut de capite civis statuere, nisi maximo comitatu vetant XII. tabul. leges, præter quam veneficos, quique malum carmen incantant, quia ipsi indemnati jure occiduntur*. Fuit autem fortasse lex homicidia, incantationes, & veneficia coercens hæc:

Si quis liberum hominem dolo sciens morti duit; quive malum carmen incantavit, aut malum venenum faxit duitve, parricida esto.

Duit) pro dederit: satis notum.

LXIII. DE CÆDE PARENTUM.

Atque cædes hæ, ut monuimus, prisca significatione parricidii voca-

^a Petit. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 1. pag. 112. Scholiast. Euripid. in Hipp. Tæres ad Lycophron. Hesiarchius. D. molh. & τῶν κατ' ἀφρονεῖας. ^b Festus verbo Parricid. ^c lib. 2. de leg. Scalig. ad Fest. verbo parric. ^d Vide R. hin. ad leg. Reg. in leg. Numæ. ^e Plin. lib. 28. cap. 2. ^f Tibul. lib. 1. eleg. 8. ^g Plin. lib. 18. cap. 6. ^h Lir. P. in fine.

bulo

bulo continebantur. Parentum vero eadem, cui uni proprietate sua hoc nomen convenit, utpote criminum atrocissimum, adeo Solonis leges abominabantur, ut quod satis non posset vocibus, silentio detestarentur: utpote indignum, quod in cogitationem hominum verbis adduceretur: ne, cujus criminis notitiam natura non suggerit, a lege offerretur. ^a Veteres vero Romanorum longe deterius de humanæ naturæ pravitate judicantes, non silentio, sed metu, & atrocitate poenarum illud avertere studuerunt, lege lata, quam Scaliger ^b alique doctiorum adscribunt Regibus, nempe Romulo, aut Tatius, aut Servio; ut qui pueri, aut nurus parentes verberassent, divis parentum sacri essent, hoc est divis illis devoverentur. Diis enim devoti sacri fiebant, & a quolibet impune occidi poterant; tanquam Diis criminis ejus ultoribus victima illa mactaretur. Cum hac de re a regibus nominatim cautum reperiamus; fas erit suspicari minime siluisse illos de cæde parentum, eosque auctores fuisse legis ejus, quam postea Decemviri credo in XII. tabul. conjecisse. Hujus autem sceleris reus cæsus cruentis virgis, culleoque insutus cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, quibus rabie incensis laniaretur, mari mergebatur, ab omnium elementorum commerciis quasi segregatus, cum nec terram attingeret, neque aquam: etenim ab ea culleo discernebatur. Cujus exemplum supplicii, Tarquinius jam ediderat in M. Tullio Duumviro, propter proditam arcanorum fidem. ^c Lex autem hæc est:

Qui parentem necavit, caput obnubito: culleoque insutus in profluentem mergitor.

Obnubito) notum est *nubere* quid significet prisca origine, scilicet *velare*. Et quia sponsa ob pudorem velabatur, cum ad mariti domum deduceretur: inde *nupta*, & *nuptia*: verbumque *nubere* in conjugalem significationem vulgo transiit.

LXIV. DE INCENDIO.

Nulli criminum atrocitate cædit incendium dolo excitatum: cujus rei leges XII. tabul. exemplum posuerunt in eo, qui acervum frumenti ad alienas ædes positum combussisset, non quia hoc tantum incendium punierint, sed quia rei rusticæ tota vita deditis hæc exempla crebrius occurrerant: unde sub ea reliqua incendiorum genera comprehenderunt, & eos, qui quovis modo incendium conflasset igne cremandos jusserunt: ut unde damnum aliis attulissent, inde & ipsi mortem haberent: postquam vincti, verberatique fuissent, quæ capitalium omnium suppliciorum erant exor-

^a Cic. pro Rosc. ^b in verbo *plorare*, & verbo *nuptias* apud Festum. ^c Val. r. Max. lib. I. cap. I. num. 13. Non. cap. I. verb. *Perbitere*.

dia;

dia; servi tamen, & viliora capita pergentes ad supplicium, nudi crucem, & furcam sibi ferentes per vias cædebantur, unde *furciferi*, crebrum apud Plautum, & Terentium convicium. At si ex aliena negligentia incendium aliquo serperet, civili actione dupli persecutio dabatur, ^a eaque actio incensarum ædium dicitur in pluribus juris locis. ^b At si solvendo reus non esset, leviter verberabatur; propter eam de poenis regulam, uti qui ære nequit, corpore damnum luat. ^c Legis porro sententiam his verbis reddidit Gothofredus:

Qui ædes acervumve frumenti ad ædes positum dolo sciens incensit, vincit verberatus igni necator: aut si casu noxiam sarcito, si nec idoneus esset, levius castigatur.

Incensit) pro *incenderit*, sicut *incapfit*, ut notat Festus verbo *incensit*. ^d

LXV. DE ORDINE JUDICIORUM, ET DE IN JUS VOCANDO.

Expositis legibus, quibus crimina coërcentur, leges judicarias, judiciorum ordinem dirigentes, explicemus. Judiciorum autem exordium erat vocatio in jus. Jus enim dicebatur etiam locus, ubi causæ agitantur. Igitur actor reum conveniens vocabat in jus ad eum, qui jurisdictioni præest, ad Prætorem, cupiens cum eo disceptare, ac jus experiri suum. Cujus vocationis hæ solennes erant formulæ. *In jus eamus: vel in jus veni: vel sequere ad tribunal: vel in jus ambula.* ^e Vocationi reus ex Legibus XII. tabul. confestim parere jubebatur, ac si declinare vellet judicium, & sese actori subducere satageret, licebat repugnantem obtorto collo ad Prætorem rapere sine injuria: dummodo actor, antequam reo manus injiceret, adstantes fecisset ejus negotii testes: quo pateret reum ab actore nolentem in judicium trahi, non contumeliæ, sed sui juris experiendi causa, Testes autem cum faceret eos ita interrogabat, *licet antestari?* ac si per eos liceret, admotis digitis, imam eis vellicabat auriculam, quam & *oricillam* dicimus; adjecto verbo *memento*, vel *memor esto*: quo ejus rei recordarentur: & aures enim veteres physici memoriæ dicarunt, ut alias partes corporis aliis facultatibus, veluti dexteram fidei, genua misericordiæ, frontem genio. Ritum autem hunc didicerunt Lipsius, & Rævardus ex veteri lapillo sibi ostenso a Guido Latino: quo in lapillo insculpta erat manus atterens auriculam hoc græco verbo *μνημονεύε* *memento*. Hinc Virg. in Bucolic.

- - - *Cynthius aurem*

Vellit, & admonuit. ^g

^a l. capitalium 23. § 12. de poenis. Paul. lib. 5. sent. tit. 3. ubi Cujac. ^b l. juris gentium § 13. ff. de passis, l. 1. c. ad l. Aquil. ^c Balduin. & Ritt. ad hanc l. vide cap. de incendiariis ap. eund. Ritters. ^d vide l. 9. §. 1. qui ad: ff. incend. ruin. naufrag. ^e Briffon. lib. 5. de formul. in princ. ^f Porphy. & Aeron. in Horat. lib. 1. sat. 9. C. c. lib. 2. de leg. Aucr. ad Heren. lib. 1. Non, verbo calvitur. Cajus. l. 233. ff. V. S. ^g Serv. ad eleg. 3. Senec. eap. 36 lib. 4. de benef. & lib. 5. cap. 3.

idque *antestari* dicebatur, hoc est, adstantes, & proximos facere testes, ut optime Salmasius exponit. ^a *am* enim particula proximitatem significat, ut *amtermini* terminorum accolæ, & *amsegetes*, quorum ager viam tangebatur, & *amsancta* valles, quæ in circuitu sunt, & vicinæ. Male aliqui explicant *antestari*. Post antestationem autem sequebatur manus injectio factis enim testibus jus erat in adversarium fugam molientem injicere manus, & ducere ad Prætores. Qui mos omnis ab Atheniensibus descendit. ^b Apud eos enim reus ex auctoritate magistratus, vel per apparitores, quos *κλητῆρας* dicebant; ^c vel per ipsum actorem vocabatur in jus, advocatis testibus, quos etiam *κλητῆρας* appellabant, teste Scholiaste Aristophan. in Vesp. At si reus actori vocanti non obtemperasset, tunc in eum manus injiciebatur; cujus apud Græcos moris testis est Lucianus; & veteres comoediæ Plauti, & Terentii græcos mores, utpote græcis ex auctoribus conversæ referentes. Omitto festivum illum, & vulgatum simul Horatii locum lib. I. satyr. ad Romanos mores pertinentem. Verum tum demum manum injecturi antestabantur, cum honesta persona in jus vocabatur, quo actor ab eo injuriam abstinere videretur, ^d nam turpis vitæ hominem, veluti lenonem licebat invitum sine antestatione obtorto collo rapere, ut patet ex Plauto in Persa, ubi Parasitus a Lenone interrogatus, an te antestaretur, ita respondit:

- - - tuane ego causa, carnifex,

Cuiquam mortali libero aures atteram?

Qui hic commercaris cives homines liberos.

& luculentius in Rudente, ubi hanc ob causam Labrax cum Pleuxippo rixatur. Si qui vero in jus honoris causa non raperetur, ei diem actor dicebat, ut datis pignoribus, vel vadibus sese iudicio stitutum promitteret, & si iudicio ad diem adesset, certam poenam, sive multam persolveret. Hæc autem vadatio dicebatur, quia scilicet adversarius vadabatur ab actore, cui sese eximere non licebat, ^e nisi datis pignoribus, aut vadibus, certa que poena promissa: atque ita satis aut cautum dabant. Vades autem dicti sunt ii, qui suo periculo reum in iudicio stituros offerebant: quos ita dictos Æron arbitratur, quod his sponforibus actori oblatis, reo vadere, sive abire liceret. Cum enim rei fides suspecta esset, cogeatur pro se sponsorem dare, idque promittere, vadimonium dicebatur: unde deserere vadimonium, cum ad certam diem quis se iudicio non præstitisset; ut differre vadimoni-

^a ad jus Attic. & Rom. pag. 110. ^b Pœt. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 2. pag. 315. ^c Aristoph. in Avibus, ubi Schellæ, Ulp. in Orat. Demost. pro Coron. ^d Ruyard, in l. XII. tab. c. 5. ^e l. 5. si vero ff. qui satisd. cogant.

um,

tum, cum iudicii dies a iudice gravibus ex causis producebatur. Porro matronarum pudori, ac reverentiæ tribuebatur, ut in jus vocatas nefas esset attingere: ^a neque licebat in jus vocare impuberes puellas alieno juri subjectas. ^b Lenimentum quoque aliquod hujus legis Jurisconsulti sua interpretatione invenerunt, ne quis scilicet e domo sua in jus protraheretur: ^c satis enim poenarum perferre latitando: nisi aditum ad se præstaret, aut ex publico conspiceretur. ^d Præterea oratione D. Marci cautum fuit, ne vindemiarum tempore cives ab opere rustico ad iudicium abducerentur. ^e Quæ quidem exceptiones post latas XII. tab. prodierunt: illa vero particula ex ipsis XII. tabulis proficiscitur, quæ jubet in jus vocatum morbo correptum non tamen adeo gravi, ut sensus confundat, juncto, non vero molliter in strato vehiculo, in iudicium venire: cujus legis rationem Phavorinus Philosophus non satis percipiens XII. tabul. adspersionis accusabat: quasi juberent etiam eum, qui gravitate morbi coherere non possit, in jus duci, uti funus super jumento sine plaustro. A qua eum opinione, sensu legis benignius exposito, depulit Cœcilius, qui jumentum nomine docet significari pecora juncta curriculis vehendis: putatque jumentum a jungendo dictum: eaque verba legis *arceram ne sternito*, ita explicat, ne scilicet vestibibus plaustrum sternatur, aut mollius instruatur. Ceterum negat a legibus prohiberi plaustrorum usum ad vehendum reum. ^f Nec civis tantum compellere poterat reum ad iudicium subeundum; sed etiam peregrinus, quem veteres vocabant *hostem*, cujus vocis antea mitior, post vero significatio fuit adsperior; notavit enim solos inimicos populi Romani, quæ antea significaverat & peregrinos. Eratque lex, ut conjectura erui potuit ex Cic. 1. de offic. e Plauto in Curcul. scripta his verbis:

Si status condictus dies intercedat, cum hoste ito.

Status dies, & condictus) levi discrimine distinguuntur. *Status* enim dies est, quem Prætor statuit litigantibus, ut ad se iretur: *condictus*, quem sibi ipsi ex pacto litigantes præfinit, ut ad Prætorem eant. Sed jam legum reliquias, utcunque ab eruditissimis coactas proferamus, Gothofredum sequentes, qui unam constituit ex tribus, quas alii faciunt, legibus, eamque in tria distinguit capita, quod & veterum auctoritate, atque ipso sententiarum nexu comprobatur.

Si in jus vocat atque eat.

Ni it antestamino: igitur em capito.

Si calvitur, pedemve struit, manum endo jacito.

^a Valer. lib. 2. Hotthoman. in leg. XII. tab. v. si calvitur. ^b l. 22. in princip. *Si de in jus voc.* c l. 18. cum, seq. ff. de in jus voc. ^d l. 19. eodem. ^e l. 1. ff. de fer. ^f Gell. lib. 20. cap. 1.

Si morbus ævitasve vitium escit, qui in jus vocabit, jumentum dato: si volet, arceram ne sternito.

Atque) sensus est *si quis in jus vocat, vocatus statim eat*. Quæ lex cum esset initium ceterarum pueris omnibus, qui jus addiscebant, velut solenne carmen erat in ore, ut Cic. testatur lib. 2. de legibus.

Atque) significat veteribus *illico, statim, e vestigio*, cujus innumera sunt apud Plautum exempla, quæ colligit Paræus in lexico critico in hac particula, & Virg. lib. 1. Georg.

- - - *Si brachia forte remisit,*

Atque illum praeceps prono rapit alveus amni.

quibus in locis atque significat rem inopinatam.

Em) prisce pro *eum*, quemadmodum & alibi, ut sit sensus: *Si sequi nolis reus vocantem, facito testes, deinde ipsum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus est usitatissimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc est, *femoretur, subsistat, obnitatur, effugium quærat*, in eum *manus injicito, ac per vim rapito*: calvitur enim significat decipere, frustrare, ut docet Jctus in leg. si calvitur 203. in princip. ff. V. S. Glossæ Philoxeni, *Calvitur, ἐξαπατά* Pacuvius: *postquam calamitas plures annos arva calvitur*. apud Noni. in *arva*. Plaut. Casin. sc. 2. vers. 4. *sopor manus calvitur*: id est sopore manus torpent. Noni. in verbo *calvitur*.

Pedemve struit) omnes ducti auctoritate Festi, & Servii Sulpicii *pedem struit*, explicant, *fugit*: quod mihi videtur satis durum, & remotum a nativa hujus verbi significatione, quo verbo firmitas notatur. Factum est enim, ut recte Vossius putat, ex *εὑρώ* per contractionem *struo*, quamobrem suspicor in Festi loco inesse mendum, ac pro *fugit* legendum *figit*, sive *resistat, repugnet*: idque magis cohæret cum tota sententia legis, & antecedenti verbo *calvitur*.

Endo jacio) *injicito* prisce *endo* pro *in* satis notum omnibus.

Si morbus ævitasve) sensus est: *si affecta valetudo, seniumve impediat volentem sequi in jus, juncto plaustro quidem ducatur: si repugnet plaustro quidem ducatur invitus; sed minime superne, in arcus formam pellibus tecto*. Quod plaustri tegmen *arce* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plaustum tectum*. *

Escit) pro *erit*, ut supra diximus.

LXVI. DE VINDICIBUS.

Diximus reum datis vadibus eximi posse actori, ea conditione, ut ad

* Varro de ling. lat. lib. 4.

certam diem a vadibus, five sponsoribus sifteretur. Hos autem vindices quoque fuisse appellatos in legibus XII. tabul. apparet ex lege inferius subiicienda: nec re alia differre vades a vindicibus arbitror; nisi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum præstabant; vindicis vero nomen latius fundebatur: nam & assertorem significabat libertatis alienæ, & quemvis alium, qui periculum alterius re, aut persona subiisset, aut quid quovis modo liberaffet; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boëtius, ^a qui hac in lege vindicem ait esse procuratorem, a quo aliena causa vindicanda suscipitur: non enim procuratoris, sed sponsoris viceungebatur, qui reum ad certum tempus iudicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: nisi malimus legere *pradiatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hotthomannus, ^b negat ejus tamen vocabuli significationem ad hanc pertinere legem; *pradiatores* autem dicuntur ii, qui bona, & fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. ^c Festus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod vindicet, quo minus, qui prehensus est ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, sed pro reorum conditione dando Decemviri censuerunt: nempe ut locupleti reo locuples daretur vindex; inopi vero quilibet, five locuples, five inops. Difficile namque esset inopi sponsorem invenire locupletem; ideo ne miserrima conditione uteretur, quemlibet sponsorem ab eo Decemviri ob inopiam acceperunt. Quibus de rebus has ex Cicerone in topicis, & Gellio ^d veterum legum reliquias ab eruditis emendatas habemus.

Si en fiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Affiduo vindex assiduus esto: proletario cuique volet vindex esto.

Si en fiet) sensus est: *si autem sit, qui reum in jus vocatum vindicet, five se pro illo offerat, reus dimittatur.*

Si en fiet) pro *si autem fiet* prisca lingua: ita enim explicat Philoxenus in glossis, *ubi en fiet reddit av de*. Hujus priscae locutionis ignorance corruptus est ab imperitis locus Ciceronis in topicis, ubi hæc lex confunditur cum lege Ælia Sentia nimis absurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & testimonium Gellii, qui hanc legem adscribit XII. tab. ex initio autem legis, cujus meminerat Cicero, *si en fiet*, imperitia librariorum factum est *Ælia Sentia*, & quomodo is error irrepserit, subtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Affiduo) hoc est *locupleti*, ut sit sensus: *locupleti reo, locuples sponsor, aut vindex esto*. Veteres enim pro locuplete *affiduum* dicebant ab *affibus*: cum

^a in topic. Cicer. 1. ^b ad leg. XII. tab. assiduus vindex. Cujac. 5. obs. 29. & Turneb. ad vers. 20. c. 30. m. 10. ^c gloss. ^d lib. 16. cap. 10. Quintil. lib. 5. cap. 10.

Si morbus ævitasve vitium escit, qui in jus vocabit, jumentum dato: si volet, arceram ne sternito.

Atque) sensus est *si quis in jus vocat, vocatus statim eat*. Quæ lex cum esset initium ceterarum pueris omnibus, qui jus addiscebant, velut solenne carmen erat in ore, ut Cic. testatur lib. 2. de legibus.

Atque) significat veteribus *illico, statim, e vestigio*, cujus innumera sunt apud Plautum exempla, quæ colligit Paræus in lexico critico in hac particula, & Virg. lib. 1. Georg.

- - - *Si brachia forte remisit,*

Atque illum præceps pronò rapit alveus amni.
quibus in locis atque significat rem inopinatam.

Em) prisce pro *eum*, quemadmodum & alibi, ut sit sensus: *Si sequi nolit reus vocantem, facito testes, deinde ipsum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus est usitatissimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc est, *fimoretur, subsistat, obnitatur, effugium quærat*, in *eum manus injicito, ac per vim rapito*: calvitur enim significat decipere, frustrare, ut docet Jctus in leg. si calvitur 203. in princip. ff. V. S. Glossæ Philoxeni, *Calvitur, ἐξαπατά* Pacuvius: *postquam calamitas plures annos arva calvitur*. apud Noni. in *arva*. Plaut. Casin. sc. 2. vers. 4. *sopor manus calvitur*: id est sopore manus torpent. Noni. in verbo *calvitur*.

Pedemve struit) omnes ducti auctoritate Festi, & Servii Sulpicii *pedem struit*, explicant, *fugit*: quod mihi videtur satis durum, & remotum a nativa hujus verbi significatione, quo verbo firmitas notatur. Factum est enim, ut recte Vossius putat, ex *εὑρίσκω* per contractionem *struo*, quamobrem suspicor in Festi loco inesse mendum, ac pro *fugit* legendum *figit*, sive *resistat, repugnet*: idque magis cohæret cum tota sententia legis, & antecedenti verbo *calvitur*.

Endo jacito) *injicito* prisce *endo* pro *in* satis notum omnibus.

Si morbus ævitasve) sensus est: *si affecta valetudo, seniumve impediat volentem sequi in jus, juncto plaustro quidem ducatur: si repugnet plaustro quidem ducatur invitus; sed minime superne, in arcus formam pellibus tecto*. Quod plaustri tegmen *arcera* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plaustrium tectum*. *

Escit) pro *erit*, ut supra diximus.

LXVI. DE VINDICIBUS.

Diximus reum datis vadibus eximi posse auctori, ea conditione, ut ad

* Varro de ling. lat. lib. 4.

certainam diem a vadibus, sive sponsoribus sisteretur. Hos autem vindices quoque fuisse appellatos in legibus XII. tabul. apparet ex lege inferius subiicienda: nec re alia differre vades a vindicibus arbitror; nisi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum præstabant; vindicis vero nomen latius fundebatur: nam & assertorem significabat libertatis alienæ, & quemvis alium, qui periculum alterius re, aut persona subiisset, aut quid quovis modo liberasset; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boëtius, ^a qui hac in lege vindicem ait esse procuratorem, a quo aliena causa vindicanda suscipitur: non enim procuratoris, sed sponsoris viceungebatur, qui reum ad certum tempus iudicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: nisi malimus legere *pradiatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hotthomannus, ^b negat ejus tamen vocabuli significationem ad hanc pertinere legem; *pradiatores* autem dicuntur ii, qui bona, & fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. ^c Festus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod vindicet, quo minus, qui prehensus est ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, sed pro reorum conditione dando Decemviri censuerunt: nempe ut locupletis reo locuples daretur vindex; inopi vero quilibet, sive locuples, sive inops. Difficile namque esset inopi sponsoem invenire locupletem; ideo ne miserrima conditione uteretur, quemlibet sponsoem ab eo Decemviri ob inopiam acceperunt. Quibus de rebus has ex Cicerone in topicis, & Gellio ^d veterum legum reliquias ab eruditis emendatas habemus.

Si en fiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Affiduo vindex assiduus esto: proletario cuique volet vindex esto.

Si en fiet) sensus est: *si autem sit, qui reum in jus vocatum vindicet, sive se pro illo offerat, reus dimittatur.*

Si en fiet) pro *si autem fiet* prisca lingua: ita enim explicat Philoxenus in glossis, *ubi en fiet reddit an de*. Hujus priscae locutionis ignoratione corruptus est ab imperitis locus Ciceronis in topicis, ubi hæc lex confunditur cum lege *Ælia Sentia* nimis absurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & testimonium Gellii, qui hanc legem adscribit XII. tab. ex initio autem legis, cujus meminerat Cicero, *si en fiet*, imperitia librariorum factum est *Ælia Sentia*, & quomodo is error irrepsit, subtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Affiduo) hoc est *locupletis*, ut sit sensus: *locupletis reo, locuples sponsor, aut vindex esto*. Veteres enim pro locuplete *assiduus* dicebant ab *assibus*: cum

^a in topic. Ck. 1. b ad leg. XII. tab assiduo vindex. Cujac. 5. obs. 29. & Turneb. ad vers. 30. c. 30. m. 70. 37. gloss. d lib. 16. cap. 20. Quintil. lib. 5. cap. 10.

qui multos haberet asses, is esset locuples. Unde Cicero in topicis: *locuples enim est assiduus ab asse dando*: ^a atque ita explicant aliqui Plauti versum 13. act. 1. Scæn. 1. Amphitr.

Proletario) hoc est *homini inopi quiuis volet sit vindex*. Veteres enim *proletarium* appellabant eum, qui propter inopiam non re, ac censu, sed tantum prole posset augere rempublicam. ^b

LXVII. DE PACTIS.

Erat & alia declinandi iudicii ratio per pactiones, quæ inter actorem, & reum inirentur, dum irent ad Prætorem. ^c Etenim de quibus inter eos convenerat, illa magistratum rata oportebat habere. Cujus legis æquitas ex pluribus Demosthenis locis a Petito ^d collectis apparet. Quamvis autem pacta nuda, quæ in contractum non transierunt, nullius efficaciz sint; si tamen lege, aut S. Cto confirmentur, legitima dicuntur: ideoque interdum ex pacto nascitur, aut tollitur actio. ^e Porro lex ita restitui poterit ex aliquot eruditorum sententia:

Endo via rem uti pacunt orato,

Endo via) in via *endo* pro *in*, ut sæpe alias: est autem sensus, quem admodum inter vias paciscuntur, ita & causa inter eos agatur. Gothofredi enim conjecturam non probo; tum quia nunquam inveni, aut *ratatop* pro *ratum* habeat, aut pro *ratato-rato*, nec analogiz ratio suffragatur; tum quia sine mutatione ulla satis constat sententia retentis verbis superioribus: nam *orato* significat, *causam quisque agito, perorato secundum pactiones*.

Pacunt) veteres pro *paciscor* dicebant *pago*, unde usus deinde induxit *paciscor*. Terentianus Scaurus in orthographia notat, Decemviros scripsisse *pacunt* per k græcam literam; a *pago* autem venisse *pepigi*, ut a *cado* *ceceidi* tradit Quintilianus. ^f Hæc autem verba directa sunt litigantibus: quæ vero sequuntur Prætorem respiciunt, eaque subjiciuntur inferius.

LXVIII. DE CAUSA PERORANDA.

At si de causa non fuisset inter litigantes transactum, agenda erat apud stantem judicem in foro, aut in comitio, qui locus privatarum erat causarum, ubi tota die litigantes obversabantur, & advocati: eratque ibi Puteal Libonis, de quo meminit Cicero, & Horatius, quod Puteal erat ara, quæ sæpe advocati, & rei condicere solebant. ^g Plautus in Poenul:

^a Gell. lib. 16. c. 20. ^b Gellius ibidem. ^c Auctor ad Heren. lib. 2. Priscian. lib. 20. ^d ad leg. Attic. lib. 4. tit. 2. pag. 338. ^e l. 5. §. 6. 7. ff. de pactis. ^f lib. 1. cap. 6. ^g Sigon. de judic. lib. 1. cap. 28.

Nam istorum (scilicet advocatorum) *nullus nefastus est, comitiales sunt meri,*

Ibi habitant: ibi eos conspicias, quam Prætores sapius.

Causam autem iis orare usque ad meridiem licebat per leg. XII. tabul.
 a qua ætate Romani crassius diem distribuebant: quippe qui non ante bellum punicum primum Catina in Sicilia capta, ex horologii usu didicerint horas notare: anteaque diem distinguebant more rusticorum. b Post meridiem autem iudices sententiam ferebant, & rem ei, ad quem, ex jure pertineret, addicebant, si essent ambo præsentēs; si alter abesset propter desertum vadimonium, stipulatio committebatur, & desertor eo nomine damnabatur, ut promissam poenam ex sponsione, atque ex stipulatu penderet. c Neque enim adsentior docentibus absentem, si ad promissam diem sese iudicio non stitisset, causa casurum ex leg. XII. tab. Quid enim opus fuisset cautionibus? aut cur absens re, & poena dupliciter damnandus adeo inhumane? Non me fugit plura superesse veterum auctorum loca, quæ ostendant absentem causa cecidisse: d non tamen liquet, an hanc ob rationem, nempe ob desertum vadimonium. Quin arbitror potius, quia non defenderetur, sæpe absentem, ut solet, fuisse damnatum: cum deesset, qui jura ipsius iudici exponeret: contra vero adversarius urgens oratione, tabulis, & advocatis suum jus iudici comprobaret: ut non mirum si absentes causa cecidissent. Quamobrem verba illa XII. tab. *Præsentis flitem addicito* interpretor cum Jacobo Gothofredo *iudicium reddito*; non ut aliqui *rem addicito præsentis*. Extremam autem rerum agendarum horam Decemviri statuerunt solem occasum. e Idemque rerum agendarum terminus erat veteri Atheniensium lege, cujus fragmentum apud Stobæum habemus: f sed jam leges producamus: g

Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem causam conscito, cum perorant ambo præsentēs.

Post meridiem præsentis flitem addicito.

Sol occasus suprema tempestas esto.

Conscito) nota est ex veteribus hujus verbi significatio pro *iudico, censeo*. Livius libro primo, apud quem Senator rogatus sententiam ita respondet. *Cum illo puro, pioque duello quarendas res censeo, itaque consensio consciscoque, & mox: Senatus P. R. Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum præcis latinis fieret.* Huic proximam significationem habet hoc

a Gell. lib. 17. cap. 2. Plin. lib. 7. cap. 60. Auctor ad Heren. lib. 2. b Censorin. cap. 23. de die natal. c Ritterf. ad hanc leg. d Cic. orat. pro Quint. & in Verr. 4. Sueton. in vita Calig. cap. 39. e Varro lib. 5. de ling. lat. n. 2. item lib. 6. n. 3. Petit. ad leg. Atic. lib. 4. tit. 4. pag. 336. f Sermon, 2.

verbum in hac lege, ubi significat *cognoscere*. Unde parcere poterat labori Rævardus, cum pro *confciso* reposuit, *gnosciso*. Nec felicius fuit eorum industria, qui pro *confciso* legunt *conjciso*. *Conjcere* autem *causam* est cum per indicem apud judicem, aut arbitrum exponitur. Paullus: ^a *Per regulam*, inquit, *igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus, quasi causa conjcctio fit.*

Stlitem) veteres pro *litem*; ut *stlocum* pro *locum*. Unde *Decemviri stlitibus judicandis* in decreto Asculanorum Romæ in domo Cælia, & in elogio L. Cæsonii Luilli Veronæ. *Stlitem* autem *presenti addicito*, significat iudicium reddito, ut supra exposuimus, eo sensu, quo Trebatius ^b dixit *religionum iudicia addicere pro consistere*.

Sol occasus) hoc est *sole occidente*, nam ut varias hujus loci lectiones prætermittam, *sole occaso*, & *sol occasus* pro *sole occidenti*, cum latine dicitur, tum eleganter. Singula enim participia sunt omnium temporum, ut recte Sanctius observavit. Legunt aliqui *sole occaso dies suprema tempestas est*; ubi *dies* pro *diei*. Ego si inferenda fuerit vox hæc lege in ista mallem scribere *die*: nam veteres *die* pro *diei*, & *facie* pro *faciei*, ^c ut Cæsar censebat esse ea nomina declinanda. *Suprema* vero *tempestas* dicitur pro *ultima hora*, quæ tempore XII. tabul. erat solis occasus. Sed postea lege Prætoria supremum tempus fuit, quo Prætor in comitio supremam populo pronuntiasset. ^d

LXIX. DE VADIMONIO DESERTO.

Cum supra leges attulerimus, quibus jubebatur, ut reus eximeretur, qui vocatus in iudicium dederat vades promittentes eum adfuturum ad certam diem; nunc eas proponemus, quibus excusabatur reus, qui datis vadibus ad certam diem non sese præstitisset, iustasque deferendi vadimonii causas adferemus. Harum vero causarum expressum tantum in legum fragmentis invenimus morbum fonticum, sive rei, sive actoris, sive arbitri, sive judicis. Sonticum autem appellabant morbum vehementiorem, utpote corpori valde noxium; cum *fontes* sint *nocentes*, ut refert Festus ex Ælio Solone: ^e unde *fonticus morbus* dicitur quidquid impedit corporis actiones, ^f quamobrem Tibullus in re obscena:

Parce, precor, tenero non illi fontica causa est.

Cum is quem corripuisset morbus ex lege XII. tab. quam e legibus Numæ in Decemvires translatam non obscure innuit Festus, ^g causam præbe-

^a l. x. ff. de divers. reg. jur. antiq. ^b lib. x. Religion. apud Macrob. lib. x. Saturn. cap. 18. ^c Gell. lib. 9. cap. 14. ^d Varro lib. 5. de ling. lat. Festus in verbo *supremam*. ^e Festus in verbo *fonticum morbum*. ^f l. ult. ff. de adilit. edit. ^g in verbo *reus*.

ret propter quam judicii dies protrahatur, sive ut est in prisca lingua diffindebatur. Hinc Jacobus Gothofredus alias exceptiones jungit ex conjectura, & subobseuris veterum testimoniis, putatque in eadem lege fuisse inclusa vota publica pro salute Pop. Rom. quæ postea in vota pro salute principis converterunt. ^a Justis etiam causis inseritur absentia ob publicum negotium, quam omni tempore justam excusationem fuisse non dubito. ^b Quæ conjecturæ maxime adjuvantur verbis a Gellio relatis ex Cincii libro de re militari, ^c quæ hujus veluti tabulæ præbent exemplum. Quod autem Gothofredus *vindicem* hoc distinguit a *vadibus*, quod vindex fuerit, qui vocatum in jus liberaverit; vades qui reum ad certam diem judicio stitutum promiserit, id utcumque veram habeat originem, tempore tamen evanuit, promiscuusque fuit horum vocabulorum usus: & qui vindex erat, reum ob id judicio liberabat sæpe, quod vadis munere fungeretur, ac reum judicio stitutum promitteret. Non magis probo adjectionem clausulæ illius ad hanc legem, *si status conditus cum haste*, quæ clausula hic est plane ociosa: unde malo cum ceteris eruditis eam separatim locare. Verba tamen legis hujus prout sunt ab eo commissa proferemus: ut quisque sive rejiciendo, sive probando judicio utatur suo. Is igitur etsi antea mutila verba protulerit, ita tamen sarcit scissuram in notis:

Judice arbitrio ve addicto vades, subvades danunto; vadimonii deferendi uti pacunt poena esto, extra quam si morbus fonticus
votum - - absentia Reipub. ergo, aut status dies cum
hoste intercedat; si quid horum fuit unum judici, arbitrio ve, reove, eo
die diffensus esto.

Judice) sensus totius legis est:

Judicio constituto, judiceque adito vades, aut subvades judicio fidenti utrinque danunt, iique sistere teneantur: nisi morbus vehemens, vim graviter nocendi habens, votum aliquod absentia Reipublica ergo intercedat, aut constitutus sit dies cum peregrino: nam si quid horum fuerit, & obtulerit judici, arbitrio ve, aut reo judicii, dies differtur.

Subvades) cum utrinque ab actore scilicet, & reo dandi essent sponsores judicio sisti; censet Gothofredus *vades* dictos eos esse, qui spondebant pro reo; subvades qui pro actore, quorum verborum significationem suo tempore periisse refert Gellius. ^d

Danunto) pro *danunt* prisca, ut sæpe Plautus *danunt* pro *dant*.

^a ex Cajo, l. scilicet, §. l. f. v. s. ^b Cajo l. 6. ff. si qui cant. in judic. sist. ^c Gell. lib. 16. cap. 4. ^d lib. 16. cap. 10.

Reove) priscis reus fuit tam petitor, quam is unde petitur, dicitur enim reus, cujus de reagitur. ^a

Diffensus) id est prolatus, Gellius ^b dixit; & Livius *diffindere diem* pro differre libro nono. *Atque legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidis.*

LXX. DE OBVAGULANDO.

Sed cum eveniret aliquando, ut qui rem suam ab aliquo in judicio repetebat, careret testibus, quibus intentionem suam judici probaret; Decemviri ne quis nulla sua culpa omnibus argumentis ad rem recuperandam destitueretur; facultatem dederunt auctori, ut ante domum rei clamoribus, imo & conviciis rem suam flagitaret, palamque faceret omnibus eam improbitatem ternis diebus, ac ternis nundinis, sive nono quoque die. Solebant enim Romani ex agris nono quoque die, negotiorum causa, in Urbem convenire, ubi eo die nundinae habebantur; inde natum, quod usu adhuc retinemus, ut tribus edictis reus citetur. At si reus fraudem suam obstinaret, remque tradere detrectaret; jus tamen erat auctori, accitis secum sui clamoris testibus, rei domum intrare rem suam, sicubi eam inveniret, ablaturus. Isque effectus erat illius publici clamoris, quae obvagulatio dicebatur: ad portum, hoc est ante domum. Non me fallit Turnebum, ^c Salmasium, ^d aliosque plures, hanc legem non referre ad auctorem testimonii destitutum sed ad testem testimonium defugientem: adeo ut pro *defueris* legant *defugeris*. Verum ab horum sententia me abducit Plauti locus: quo Rævardus priorem explicationem optime comprobat, ^e ubi poëta coquum inducit res in domum Euclionis illatas repetentem, eique, nisi redderet, clamorem ante aedes, & maledicta minitantem. Cui explicationi etiam Gothofredus, & Rithershusius suffragantur, en Plauti locum:

*Ita me bene amet Laverna, eo
Jam nisi reddi mihi vasa jubes,
Pipulo hic differam ante ades.*

ubi *pipulum* significat *convicium* prisca lingua. Nunc legem producamus:

Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.

Cui) sensus est: *ei qui testimonio destituitur, liceat tertiis nundinis rem ante ades conviciis obruere.*

Ob portum) hoc est *ante ades*. Festus enim refert apud omnes convenire, ut portus in legibus XII. tabul. domum significet in verbo *portus*.

^a Cic. de orat. Festus in hac voce reus. ^b lib. 24. c. 2. ^c lib. 3. ad vers. cap. 26. ^d observ. ad juv. An. 110. de Rom. cap. 30. ^e ad leg. XII. tab. sub cap. 21.

Obvagulatū) Festus: *vagulatio in legibus XII. tab. significat questionem cum convictio: in verbo vagulatio.*

LXXI. DE VINDICIIS.

Et hæc quidem inter actorem, & reum agebantur: quid autem his super deberent iudices consulere, aliis legibus Decemviri constituerunt. Itaque possessionis, & proprietatis questionem discrevere: cum possit quis jure possidere, quamvis non sit dominus. Ideo dum proprietatis causa penderet, minime possessionem ademerunt ei, qui neque vi, neque dolo, neque clam eam haberet: ad cuius legis exemplum verbis longe uberioribus Prætor composuit edictum *uti possidetis*. Quod jus convenit cum Aristotele in problemat. ubi ait possidentem permanfurum quoad fuerit iudicatum. ^a Hanc autem possessionis controversiam veteres *vindiciarum causam* appellabant, ^a *vindicando* sive *asserendo*, quod rem interea sibi possessor assereret. Cujus deinde vocabuli significatio propter similitudinem, & affinitatem rerum inter se junctarum excurrit latius: nam & ipsum possessionem, & possessionis controversiam, & rem de qua controversia esset, ipsumque agrum, vel glebam imaginem agri, de qua inferius, vindiciarum vocabulo comprehenderunt: ut mirer aliquos adeo certare inter se, dum quærunt cuinam potissimum rei hoc vocabulum conveniat: cum ex veterum testimoniis hæc significationes omnes includat, ut optime Turnebus observavit. ^b Ineuntes porro iudicium apud Prætorem pugnae specimen quoddam præbebant veteres, qui nihil sine aliquo solenni signo aggrediebantur: quod iudicarium bellum exprimebant, commissis inter se gladiorum loco festucis, instar militum inter se manus conferentium: quam *vim civilem, quotidianam, & festucariam* appellabant, & cum *vim fieri moribus* dicebant. ^c Quæ simulata concertatio umbra fortasse fuit veræ dimicationis, qua, cum Hotthomanno suspicor, veteres Romanos utpote rudiores, ac prope immanes, more veterum Longobardorum diremisse lites: ut cum alter alterum ad singulare certamen provocasset, is haberetur in jure potior, cui fors victoriam obtulisset. ^d Quem cum illi morem exuissent, atque induissent humaniorem, verum prælium versum fuit in simulatum; ac pugnam tantum retinuerunt imaginariam festucis expressam. ^e Etenim initio litigantes de possessione fundi Prætorem adibant, ut eum deducerent in fundum, de quo controversia esset, quo judicaret utrius possessio foret, idque dicebatur venire *in rem præsentem*: indeque cum Prætore redibant, ejusque iudicium

^a Baldus. cap. 34. ^b lib. 13. advers. cap. 23. vide Festum in verbo vindicie. Gell. lib. 20. Alex. ab Alex. lib. 6. c. 10. ^c Cic. pro Cæcili. ^d Hotthom. 3. observ. cap. 25. ^e Cic. pro Marcia.

expectabant. Verum quia Prætor multitudine negotiorum impedi-
batur una cum litigantibus ire; Jcti rationem excogitarunt, qua profectio-
nis molestia sublata, veterum judiciorum figura, & religio maneret. Ita-
que præscam illam profectionem imaginibus ve- bisque simularunt, insti-
tuentes, ut in fundi gleba, veluti super toto fundo, cujus gleba illa simula-
crum erat, judicium exerceretur. Quamobrem satis erat Prætorem adi-
re, ut apud eum judicium intenderent: Prætorem autem in Urbe manebat,
cum litigantes ipsi ex jure, sive ex loco, ubi jus reddebatur, proficisceren-
tur in fundum, unde glebam tollebant, eamque in judicium adducebant,
ut per eam, quam & vindiciam vocabant, totus fundus, & profectio Præ-
toris in rem præsentem adumbraretur: ac rei loco imago illa subjiceretur.
a Sive possessione igitur quæreretur, Prætorem, quoad in judicio proprietatis
alteri rem addicendam constaret, possessorem tuebatur. At secus erat in
causa libertatis, in qua non possessionis titulus potior erat, sed libertatis:
quia magis reipubl. conducit liberis urbem impleri, quam servis. Ideo in
liberalibus causis, ubi alter in libertatem, alter in servitutem asfereret re-
um, vindicia, sive possessio durante causa status dabatur secundum liberta-
tem ut maneret liber, donec plane servum esse constaret. Id cum lege sua
Decemviri constituissent, qui tamen inter eos auctoritate præstabat Appi-
us Claudius, calumniosa interpretatione telam retexere conabatur: quip-
pe qui senserat sua sibi lege præclusum libidinosi consilii exitum. Notum
est enim eum forma Virginis virginis captum clientem suum M. Claudi-
um, absente Virginio patre, subjecisse, qui eam peteret in servitutem, sive
suam servam esse contenderet. Cum autem Decemvirali lege durante
judicio libera permanere deberet, Appius ejus potiundæ spe puellam M.
Claudio tradere in servitutem cogitabat: verum quia sua ipsius lege pro-
hibebatur, negabat beneficio legis gaudere, qui ab alio, quam a patre in li-
bertatem asfereretur. Itaque pronunciavit, absente patre, vindicias dandas
secundum servitutem, sive tradendam virginem interea in servitutem ei,
qui sibi dominium asfereret illius: cum non a patre, utpote absente, sed ab
avunculo vindicaretur in libertatem. Quæ ferox libido, & atrox calum-
nia, quam seditionem excitaverit, quantaque de auctoritate, atque imperio
dejecerit Decemviros, satis liquet ex historiis Romanorum. b Antequam
tamen is, qui status controversiam patiebatur, ad quasi possessionem liber-
tatis rediret, sponsores dare oportebat, qui eum judicio stituros promitte-
rent. Atque hæc sane libertatis gratia sunt constituta. Ceterum reli-

a Bris. de formut. lib. 5. cap. 6. Rarvard. ad leges XII. tab. c. 6. Rosin. de judic lib. 9. cap. 23. b Livius lib. 3. cap. 44. Dionys. lib. 11. Pompon. l. 2. § 24. ff. de orig. jur.

qua-

quarum possessio rerum, si nec vi, nec dolo, neque clam capta fuisset, iudicii tempore apud ipsum permanebat possessorem. Si vero aliquis falso vindiciam tulisset, sive falso rei alienæ possessionem sibi asseruisset, hoc est si prædo esset, & malæ fidei; tum tribus arbitris rei cognoscendæ captis, duplum fructuum ex ea re perceptorum reddere damnabatur. Quod jus conservatum in Codice Theodosiano fuit, ^a quamvis in Justiniani libros minime traductum. Is enim satis habuit prædonem fructus omnes reddere, bonæ fidei vero possessorem restituere fructus a die rei in iudicium deductæ. ^b Cujacius autem docet duplicium fructuum præstationem ante Justinianum obsolevisse. En autem leges:

Si qui in jure manu conferunt, utrisque superstitis præsentibus secundum eum qui possidet. At si qui quem liberali causa manu adlerat, secundum libertatem vindicias dato.

Si vindiciam falsam tulit, Prætor rei, sive stlitis arbitros tris dato: eorum arbitrio fructi duplione decido.

Manu conferunt) hoc est *si apud judicem disceptetur.*

Utrisque superstitis) *superstites* dicebantur veteribus *testes*, quod rei superessent. ^c

Si quem liberali) hoc est *si quis quem adlerat in libertatem.*

Secundum) dare vindicias secundum libertatem, est in libertatis possessione ponere.

Si vindiciam) hoc est *si injustam possessionem sibi abstulit, sive si rei alienæ possessionem occupavit.* Totius autem legis hic est sensus: *Mala fidei possessionem si quis nactus sit, Prætor ei rei definienda tres arbitros dato: eorumque arbitrio mala fidei possessor fructus in duplum præstato.*

Rei sive stlitis) jam diximus veteres *stlitem* dixisse pro *litem*: *solum* pro *locum*; differt autem *res* a *litē*, quod *res* est idipsum de quo disceptatur; *Litē* est ipsa rei disceptatio: unde *res* est extra iudicium, *litē* semper in iudicio. Quam] Ctorum distinctionem false deridet Cicero in orat. pro Muren. nempe ut callidus dicendi artifex Jurisconsultorum auctoritatem, qua maxime in ea causa premebatur, extenuaret. Frequens est autem apud veteres Jurisconsultos horum verborum conjunctio. Varro 4. deling. lat. *quam rem, sive licem dicere oportet.*

Arbitros) hic numerus erat solennis dandorum arbitratorum.

Fructi duplione) hoc est *fructus duplione*: *fructi* enim genitivus est

^a I. 2. C. Theod. de fruct. & lit. expens. l. 1. §. ex die ff. unde vi. ^b L. 1. §. ex die ff. vi. & vi. armata, l. 2. §. ult. ff. de interdell. l. videamus 38. §. Fabian. ff. de usuris. Inst. de offic. jud. §. 2. ^c Felius in verb. superstites.

veterum, qui nomina quarti ordinis ad normam etiam secundi ordinis flecebant; unde *fructus fructus* dicebant, & *fructus fructi*.

LXXII. DE SENTENTIA, ET RE JUDICATA.

Controversiæ judiciorum, atque litium discordiæ sententiis judicum præcidentur; quæ sententiæ in rebus singularibus funguntur vice legum in generalibus. Rursus sicuti publicæ res, atque status civitatis legum auctoritate componitur; ita privatorum negocia, & jurgia sententiarum auctoritate sedantur: ut e privatis rebus in tranquillum adductis, etiam quies publica exoriat. Unde summa vis tribuitur rebus judicatis: ne si judicum sententiæ rescindantur, turbato statu singulorum, publica etiam tranquillitas obumbretur. Itaque Decemviri auctoritatem rerum judicatarum suis legibus maxime munientes, eodemque loco habentes eum, qui debitum confessus esset in judicio, cum eo, qui ejus debiti nomine convictus a testibus esset, & a iudice damnatus: triginta dierum spacium judicatio faciendo, aut confessæ pecuniæ contrahendæ solutionis causa præstiterunt. Quos dies *justos* appellarunt, nomen, & præfinitionem temporis ducentes a militia: unde non paucæ similitudines ad rem forensam commigrarunt: cum non aliud sint judicia, quam prælia verborum, quæ loco verorum præliorum, quibus jure naturæ homines contendebant, successerunt. Ut igitur *dies justus* vocabantur in bello triginta illi dies, quibus non licebat hostem laceßere, vel res repetere, dum vexillum rufi coloris in arce defixum erat, & exercitus imperatus: hisque oppositi erant *præliares dies*; ^a ita & in re judiciaria dies illi triginta post sententiam, quibus iudicium quiescebat, *justi* appellantur. Hoc autem tempus initio mensurum, sequenti tempore protractum fuit ad bimestre, ^b atque demum a Justiniano ad quatuor menses: præterquam in possessoribus rerum alienarum, quarum auferendarum etiam manu militari jus habent domini statim post sententiam. ^c Lapsis autem triginta diebus, nisi iudicatum faceret reus, aut vindicem inveniret, qui fidem ejus præstaret, adprobanteque creditore debitum in se susciperet; jus erat creditori, manus in debitorem injicere, ut eum ad Prætorem raperet, ac pro servo sibi addicendum curaret: isque creditori debiti gratia sic addictus, appellabatur nexus, & obærat, propter servitutem, quam ex ære alieno subibat. Quem etiam Romani morem sumserunt ab Atheniensibus, etsi jam post Solonis legem extinctum. Licebat enim Athenis ante Solonem creditoribus injicere manus in debitores, quibus abductis, eorumque corporibus oppigneratis pro servis ute-

^a Gell. lib. 20. cap. 1. Festus in verbo *justi*. Macrob. 1. Saturnal. ^b l. 2. in princ. C. de usur. rer. judic. l. penult. & ult. §. ult. C. de i. & C. Theodol. cod. ^c Cujac. in C. de exce. rei judic.

rentur, iique homines creditoribus obnoxii ἀγχιμοι vocabantur. ^a Ne vero sic addicti aufugerent, dominis licuit eos nervo, & compedibus vincire propria in domo creditoris, tanquam in carcere privato, catena injecta non majore quindecim pondo. ^b Porro ita victum, aut ex ejus substantiis, si quidem vellet, & posset, vivere oportebat; aut ex ipsius creditoris bonis capere cibum, & vestitum, qui victus nomine veniunt. ^c Victum vero Decemviri definierunt *libras farris in dies*, sive ut interpretantur eruditi libram farris in singulos dies. Hæc autem verba XII. tabul. ex Gellio desumpta, fuerunt suspecta eruditorum compluribus, tum propter obscuritatem; tum quia nimis large pro veteri paritate, ac duritie cibus videtur definiri libra farris: cum selibra victus fuerit hominum frugi quotidianus, quibus obrati, & servi non debuissent tractari benignius. Bibaculus ^d de Valerio Catone:

*Quem tres canaliculi, selibra farris
Racemi duo, tegula sub una
Ad summam prope nutriunt senectam.*

Et Titinius:

*- - - libram aiebat satis
Esse ambobus farris intrisi, plus comest sola
Uxor - - -*

Me tamen eadem auctoritates in veteri lectione retinent. Siquidem hic victus tenuitas per selibram farris significatur. Quis autem credat tenuem fuisse victum obratorum, quibus ad serviles operas, durumque laborem corpore opus erat firmo, & viribus integris? ut non mirum si eis integra libra præberetur. His autem sic addictis datum est LX. dierum spatium ad paciscendum cum creditore, impetrandumque ab eo majores inducias, aut oneris levamen aliquod. Ac si creditor esset inexorabilis, post triginta dies ducere debitorem poterat ad Prætores; ac deinde per trinundinum, sive ternis diebus nundinalibus, quibus majori populus frequentia negotiorum causa ex agris in Urbem concedebat, eum producebat in publicum, aut palam in foro proclamandum curabat quanti esset damnatus, ut emptorem inveniret. Ita vero initium harum nundinarum sumere oportet, ut extremus nundinarum dies incidat in sexagesimum, ut in hac lege sententiarum repugnantiam vitemus, quam primus & notavit, & hac interpretatione sustulit Hotthomannus. Si vero nemo civium emeret, tum licebat debitorem vendere peregrino, eumque ob id trans Tyberim ducere. At

^a Plutarch. in Solon. & libel. de vit. aspar. ^b Plant. Bacchid. Scen. ult. & Menach. Sc. x. Terent. Phorm. act. 2. Sc. 2. Cic. 2. de orat. ^c l. si victus 34. ff. de re judic. l. quæ sunt leges 233. ff. V. S. ^d apud Nonium.

si pluribus creditoribus teneretur, tum crudele in speciem exemplum in eum erat constitutum. In speciem, inquam: nam revera nihil mitius ea poena, quæ terrore suodelinquendi consilium aufert; ut hujus legis exitus demonstravit: nunquam enim ea vigente quisquam in hanc poenam incurrit, quia metu poenæ nemo plus æris alieni contrahebat, quam suæ substantiæ tolerarent. Igitur lege XII. tabul. permittebatur creditoribus, debitoris corpore conciso, membrum sibi viritim tollere, quam immanitatem vehementer detestatur in legibus Decemviralibus Favorinus apud Gellium. ^a Cui contra Cœcilius Jctus regerit lenitudinis causa id fuisse fancitum, ob rationem a nobis allatam, ut supplicii nempe metu periculum criminis averteretur, & caverent homines suscipere supra facultates. Quæ tamen lex abrogata deinde fuit; ac pro sectione corporis subjecta sectio bonorum, missis in possessionem bonorum rei creditoribus ex edicto Prætoris, ^b ut iis venditis, pecuniam quisque suam servaret: remansitque sectionis nomen a corpore translatum ad bona, propter venerationem vetustæ legis, ut sententia illius in vocabulo conservari videretur. At si creditor careret sufficientibus bonis, invaluit beneficium cessionis. ^c Sed jam legem proferamus.

Æris confessi, rebusque jure judicatis XXX. dies justi sunt, post deinde manus injectio esto, in jus ducito. Ni judicatum facit, aut quips endo eo in jure vindicit, secum educito, vincito, aut nervo, aut compedibus XV. pondo ne majore: aut si volet minore vincito.

Si volet suo vivito: ni suo vivit, qui em vincitum habebit, libras farris endo dies dato: si volet, plus dato.

Ni cum eo pacit LX. dies endo vinculis retineto. Interibi trinis nundinis continuis in comitium prociato, ærisque æstimiam judicati prædicato.

At si plures erunt rei tertiis nundinis partes secanto: si plus, minusve secuerint, se fraude esto: si volent uls Tyberim peregre venumdanto.

Confessi) confessus hic *παβερισμός* accipitur pro quo barbari confessatus; unde ajunt *dos confessata*. Est hic autem ellipsis, ac subauditur *nomine*, ut sit *æris confessi nomine*.

Justi) hoc est *legitimi*.

Post deinde) geminatio elegans, & usitata veteribus. vide Paræum in lexico critico.

^a Gell. cap. 1. lib. 10. Tertul. Apolog. cap. 4. ^b Livius decad. 1. l. 8. Quintanaduegn. de jurisd. lib. 1. tit. 5. par. 2. n. 39. Gujacc. lib. 3. obs. cap. 29. & parat. C. qui bon. ced. pos. ^c C. qui bon. ced. pos.

Quips endo) ita legit Cujacius ex veteri Codice * *prisce, pro qui endo eo in jure vindicet.* Ita Cujacius recte ex veteri Codice reposuit, usitatum est enim veteribus *vindicare in aliquare, ut in agro vindicare.*

Endo) autem pro in, satis notum.

Vindicet) vero dixerunt veteres, ut etiam nunc dicimus lavit: olim & sonit dicebant. Accius Phoenis.

Unda subundus subunda sonit.

vindicere autem pro vindicare. Lucret. lib. 3.

Ipse sui miseret, neque enim se vindicet bilum.

Nervo) *nervus* est proprie vinculum, quo vincitur collum; *compedes* in quos pedes conjiciuntur.

Ne majore) ita prudentissime reposuit Cujacius pro *neminore.* Cur enim immitiores Decemviri, quam ipsimet creditores, qui rem amiserant?

Farris) *far* hic significat farinam, ex qua pultem farream conficiebant.

Cibus enim veteribus Romanis consuetus erat farina cum aqua, & sale cocta, & interdum etiam lacte. Unde Plautus Romanos vocat *pulphagor.* Hinc Juvenalis:

Grandes fumabant pulvisibus olla.

Astimiam) *astimiam* dicebant veteres pro *astimatio.*

Se fraude) hoc est *sine fraude, se* pro *sine* veteres.

Uls) pro *ultra* veteres. Varro de ling. lat. *Quod ea sacra, & eis, & uls Tyberim non mediocri ritu fiant.* vide Popmam de usu antiquæ locutionis.

Rei) hoc est *actores, creditores:* diximus enim per *reum* significari tum petitem, tum eum unde petitur. Brevis autem harum legum hæc est explicatio:

Si debitum confessus quis fuerit, vel condemnatus jure, hoc est in judicio fuerit (ut explicat Cujacius ad l. 29. ff. de donat.) inducia ei mensura triginta dierum ad debitum exsolvendum dantur. Sin intra dies illos triginta debitor non satisfaciatur, tum creditori capere eum, sive prehendere, atque in jus ducere jus esto. Debitor ita nexus, si poterit suo, vivat, si non habeat, tum creditor, qui eum vinctum habebit, singulas farris libras in singulos dies ei dato: si volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.

Si & tum judicatum non solvat, neque interea quisquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem in vincula adducere creditori jus esto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire; sic tamen ut vincula non sint graviora, quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus esto.

Paciscendi interea addito cum creditore jus esto: si non pactus fuerit. LX.

a obser. §. cap. 39. b Varro lib. ult. cap. 5.

Hh

diebus

diebus creditori addictum in vincula habere jus esto: intra eos dies trinis nundinis ad Prætores in campum productor, quantaque pecunia judicatus fueris, prædicator. At si plures erunt creditores tertiis nundinis vigesimo septimo die rei corpus in partes secanto, si plus, minusve secuerint sine fraude esto: si malint, trans 1 pberim venundanto.

LXXIII. DE JURE PUBLICO, ET DE LEGISLATIONE.

Naturæ ordinem tenentes simplicia percurramus, ut ad composita deferremur. Itaque legibus absolutis, quæ singulas, privatasque personas, ac certas res, & negocia privatorum complectuntur, enitamur jam ad culmen, ac rerum tandem summam, e singulis, privatisque pluribus coactam, atque compositam capeffamus; exponentes publici regiminis leges, quibus evolutis, contendemus altius, ac veluti a terra in cœlum advolantes rerum sacrarum, atque divinarum leges, quas publici quoque juris portionem fecimus, interpretabimur, lumina eruditionis more nostro adferentes necessaria, & quæ unice ad declarandum jus vetus, non ad memoriæ laudem augendam adducatur. Jam enim tanto numero collectiones rerum vetustarum prodierunt, ut doctus ab indocto non tam copia, quam delectu rerum discernatur: & gravitas judiciumque scribentis non minus ex his, quæ rejecerit, quam ex his, quæ retinuerit, æstimeretur. Exordium autem hujus expositionis merito ducimus a legumlatione, sive a facultate publica ferendarum, & jubendarum legum, inde vim, & potestatem accipientium. Notum est autem ab instituta Republ. legum ferendarum jus penes magistratus majores, posteaque penes Tribunum etiam fuisse plebis: Populum vero jussisse, ac scivisse legem eo suffragiorum ordine, atque eo ritu, quem superiore libro demonstravimus. At quoniam populi sæpe voluntas a veteri lege ad novam, vel concionibus magistratuum, vel propositis majoribus utilitatibus, vel mutatione temporum traducebatur; ideo ne duæ, pluresve inter se simul pugnantes leges civitatem distraherent, concordiamque civium turbarent, neve jure incerto respublica jactaretur; Decemviri constituerunt, ut populi voluntas posterior, sive legum eadem de re ultima, leges aboleret antiquiores; ac sublato jure veteri maneret id, quod populus postremo jussisset, sive abrogando, id est legem prorsus contrariam ferendo; sive derogando, id est partem prioris legis detrahendo; sive subrogando, id est aliquid ad priorem legem adjiciendo; sive obrogando, id est immutando ex priori lege aliquid. Cujus legis vis in universum jus civile penetravit. Nam & in pactis, & in transactionibus, & in testamentis, in sententiis, in constitutionibus principum, in rescriptis, in consuetudine, in mora, in fama: denique in possessionibus, in interpretationibus id semper

per servatur, ut a posterioribus priora submoveantur. Legis autem hæc verba feruntur:

Quod postremum populus jussit, id jus ratum esto.

LXXIV. DE PRIVILEGIIS NON IRROGANDIS.

At præter jus legibus comprehensum, & in cives universos explicatum, aliquando certum jus, & peculiare in privati alicujus personam constituitur, quod legis nomen minime meretur, quia lex complectitur omnes, & privilegium est tantum unius, veluti privata lex: unde Ulpianus ait, *jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.* ^a Etenim in privatas personas non leges, sed judicia feruntur, per quæ leges ad negocia privatorum accommodantur. Ideo vetitum fuit in privatum ferre legem, hoc est privilegia irrogare: quod ex Atheniensium disciplina, & Solonis legibus defluxit in leges Romanorum. Nam ut ex Andocide, ^b Demosthene, & Ænea Gazeo in Theophrastum habemus, non licebat Athenis condere legem in privatum, nisi occultis sex mille civium suffragiis juberetur: occultis nempe, ut gratia, & odium simul abesset. Et ne quis miretur suffragiorum exiguum ex tanta urbe numerum, admonitum velim Athenis, etsi supra quadringentum millia hominum habitarent, numerum tamen civium ad viginti millia fuisse a Cecropis usque tempore: qui numerum cogniturus civium, jussit, ut in medium quisque conjiceret lapidem: quibus numeratis eam collegit summam, quæ Demetrii Phaleræi tempore haud mutavit. ^c Eadem ratione Decemviri vetuerunt privilegia in quemquam irrogari, nisi comitiis centuriatis, ubi describebantur cives non confuse in tribus, sed per ordines, & ætates in singulas centurias; proptereaque major inde diligentia, majusque consilium oriebatur. Hic nos propter summam Jacobi Cujacii auctoritatem aliquanto subsistemus. ^d Is enim ne quidem comitiis centuriatis privilegia irrogari potuisse contendit; ideoque adjunctionem illam *nisi maximo comitiatu*, pertinere tantum putat ad legem de capite civis Romani, quam mox subjungemus, quamque a Cicero cum ista conjunctam invenimus. Sed Cujacium videtur idem confutare Tullius, ^e qui statim post duarum legum mentionem, repetens eam de privilegiis, hanc adjecit clausulam, quæ nisi contempto, perturbatoque ordine verborum, & sententiarum, nequit ad solam legem de capite contrahi. Ut patet vel ex lectione vulgata, quæ ut alibi corrupta sit, hic tamen locus suspicionem habet nullam. Nam ut hanc legis clausulam inferamus, monet auctoritas legum Atticarum, & ratio publica, quæ aliquan-

^a L. 2. ff. de legibus. ^b in myst. Demosth. nat. ægironæ. Cujac. obs. 15. cap. 8. ^c Petit. ad leg. Attic. lib. 2. tit. 1. pag. 114. ^d 15. obs. 8. ^e lib. 3. de leg. in fin.

do postulat, ut privilegia irrogentur, dummodo majoris partis de necessitate publica judicantis consensus accedat, Sed sufficiet verba hæc Ciceronis expendere: *Præclarissima de XII. tabul, translata duæ, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat.*

Postea subjicit:

Cum legis hæc vis sit, scitum est jussum in omnes; ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt.

Cum hæc igitur Cicero opponat *jussum in omnes*, qualis est lex, & *ferri de singulis*, quod est privilegium; patet id, quod sequitur, *nisi centuriatis comitiis* pertinere ad privilegia; nec ferri de singulis accipiendum esse solum de capite civis Romani, sed de omnibus privilegiis aliis, sive scitis unius privati causa, tum in poenam, tum in præmium illius; adeo ut exceptio *nisi maximo comitiatu* ad utrumque referatur. Quamvis autem privilegia irroganda non sint, propterea tamen minime sublata facultas est ferendi juris singularis, quod aliud prorsus est a privilegiis, utcunque hæc posterior ætas confuderit, ac privilegium etiam appellarit ea, quæ sunt juris singularis, nempe dotium, creditorum, militiæ, Ecclesiarum; quæ non in privatam personam, sed in certum hominum, aut negotiorum genus concipiuntur.

^a Dicuntur vero Decemviris privilegia, quæ in singulas personas feruntur, quia veteres pro *singulis* dicebant *privi*, unde *privatus*, & *privilegium*, quasi *lex de privatis*, *lex de singulis*. Porro etsi verbum *irrogare* plerumque contineat poenam; ex hoc tamen XII. tabul. loco apparet etiam pertinere ad utilitatem; nam hic utramque complectitur, retinetque significationem originis. Etenim *irrogare* compositum est ex *in*, & *rogare*, hoc est *rogare in aliquem*; sive ob damnum, sive ob utilitatem. Ob damnum privilegium irrogatum fuit ab Ephesiis adversus Heraclitum; ^b quem etsi non directo, tamen oblique notarunt, cum ante occasum solis excedere jusserunt hominem, qui oderet omnes, & nunquam rideret. Quæ in unum Heraclitum conveniebant. Noxium quoque privilegium irrogavit Clodius contra Ciceronem ferens, *ut qui civem Romanum indemnatum necasset, ei aqua, & igni interdiceretur*. Quibus verbis non obscure Ciceronis caput appetebatur. Item & illud in Eumenem: *ne cui regi Romam venire liceret*. Utilia vero privilegiorum exempla sunt illa, nempe rogatio de reditu M. Tullii, lex Manilia de imperio Cn. Pompeji Magni, & similia. En vero legem Decemviralem:

Privilegia ne irroganto nisi maximo comitiatu.

^a Cujac. obs. 15. cap. 3. ^b in epist. ad Hermod. vid. Petit. in leg. Atticæ pag. 126.

LXXV. DE CAPITIS CIVIS ROMANI.

Consequitur hanc legem illa de capite civis Romani, de quo decernere per leges XII. tabul. non licebat, nisi comitiis centuriatis. Unde apparet quanti civis Romanus putaretur: cum de eo non nisi populus judicaret universus eadem solennitate, atque ordine convocatus, ac si de summa reipublicæ, & de creatione majorum magistratuum ageretur. Hinc merito Cicero nihil de se actum jure dicebat, nihil legibus; nihil more majorum a P. Clodio: quia cum nemo tolli de civitate potuerit sine judicio; de capite civis Romani ne judicari quidem licuerit, nisi comitiis centuriatis. Quod cum alibi sæpe inculcet, tum lib. 3. de legibus L. Cottæ sententia comprobatur. Capituli autem appellatione vita, libertas, civitas, familia, & æstimatio continetur, ut patet ex pluribus Ciceronis locis. ^a Præterea indemnatum neminem interfici voluerunt. ^b Quod ex Licurgi legibus translatum suspicatur Cujacius, ex Valerio. ^c Eam ob causam a populo Quæstores parricidii creabantur, qui exercerent in singulis causis criminale judicium. Sed jam legem adferamus:

De capite civis Romani, nisi per maximum comitiatum ne ferunt.

LXXVI. DE INDULGENTIA IN HOSTES.

Denique ad eam publici juris legem veniamus, quæ ob utilitatem reipubl. atque humanitatis laudem omnibus antecellit. Est autem illa, quæ paria jura, & æquam vitam, civitatisque conditionem statuebat inter bonos cives amicosque Pop. Roman. qui semper in fide mansissent, & eos, qui aliquando deficientes, postea resipuissent, rediissentque in Pop. Rom. gratiam. ^d Ea lex, quæ spem pristini status minime adimebat, maximum Reipubl. fuit incrementum, quia qui spem amicitiae retineret, nunquam ad extremum inimicitiae ferebatur. Ideo qui a Populo Romano desciverant, facile redibant in fidem, cum intelligerent paratam semper fore gratiam: iisque accedentibus Urbs & Pop. Roman. & Resp. oppido augebatur. Quod jus non discrepabat ab Atheniensium lege Theseo adscripta, ut scilicet omnibus civibus, ejusdem esset æqua communio juris. ^e Hac eadem Decemvirali lege continebatur, ut nexi, sive addicti creditoribus; si soluti essent, sive e potestate creditorum exiissent, eodem jure cum reliquis civibus uterentur. Hanc vero legem abrogatam putat Hotthomannus lege Ebutia ob id lata, ut obsoletæ XII. tabul. leges neque jam Reipubl. congruentes abrogarentur. Erat autem hæc XII. tabul. lex his fere concepta verbis:

Nexo soluto forti sanati firemps jus esto.

^a In Verr. pro Quir. Gell. lib. 1. cap. 19. ^b Salvian. de gubernat. Dei lib. 8. in fine. Aug. de civit. Dei lib. 2. ^c obs. 4. c. 12. ^d Fictus in verbo sanatus, Gell. lib. 16. ^e Plutarch. in Theseo, Petit. ad leg. Asto. lib. 1. cap. 3.

Nexo soluto) hoc est dimisso debitore e potestate creditoris.

Forti) hoc est bono. Nam ut Festus tradit, & nos supra innuimus, veteres *borſum* pro bono dicebant, ex *borſum* natum *forſum* verſo *b* in *f*. digamma æolicum: quod aſterioris adſpirationis nota erat. Unde in pluribus vocibus pro *b* ſubſtitutum eſt *f*. ut *Felena* pro *Helena*. Prifcianus libr. 1. & ex antiquo *haba* factum *ſaba*, ut ſcribit Velius Longus, & Scaurus libr. 1. de orthograph. tandem *forſum* peperit *forſis*, & poſt *forſis*: quod apud veteres non ſolum validum, ſed hominem integræ fidei ſignificabat.

Sanati) Sanates, inquit Paullus ex Feſto, dicebantur, qui ſupra, infraque Romam habitarent: quod nomen his fuit, qui cum deſceſſent a Pop. Rom. poſtea quaſi pacata mente, in amicitiam redierunt. Hic juvat adſcribere ejusdem Feſti ſententiam ex reſtitutione Joſephi Scaligeri, qui e corruptiſſimo loco hunc eruit ſenſum: *Sulpitius autem Sanates, & Opilios ajunt dici inferioris loci gentes, ut Tiburtes, & allos, qui cum pop. Tiburt. habitarent in agro Tiburti, id eſt omnes peregrinos, inferioris que loci. Et infra ſunt qui intelligunt colonias, qua deducta ſunt in priſcos Latinos a Tarquinio Priſco, quas inegerit ſecundum mare infra Romam in civitates Latinorum: eosque Sanates propterea, quod præter opinionem eos pacaviſſet, ſanaviſſetque, & cum eis paciſci potuiſſet, nominavit, ut auctores ſunt Cincius libr. 2. de officio juriſconſult. & quæ ſequuntur.*

Siremps) priſcum, & ſolenne verbum in ferendis legibus, quod explicatur *ſimilis re ipſa*: ex quibus vocibus componitur. Feſtus.

Sirempſe legem juſſit eſſe Juppiter.

Plautus ait. Unde Cujacius locum illum Senecæ XCII. ep.

Ambicio omnium, qua terram premunt ſereniores eſto. reſtituit: Ambicio omnium, qua terram premunt, ſiremps lex eſto.

LXXVII. DE JURE SACRO, ET RELIGIOSO, ET SACRIS PRIVATIS.

Sed ad ſacra jam accedamus, de quibus plurimas fuiſſe XII. tab. leges, easque de Numæ potiſſimum inſtitutis translatas opinamur. Verum ne inepte auguremur, eas tantum hic adducemus, quarum in veteribus monumentis certa veſtigia ſuperſunt. Nam quas multi de Ciceronis libris, tanquam de legum XII. tab. corpore ſumſerunt; non referemus in hunc ordinem, niſi certis testimoniis de XII. tabulis venire comprobentur; cum pleræque illarum fuerint ab ipſomet Cicerone conſictæ, ut perfectæ civilis juris forma illinc exhiberetur. Antequam igitur ſingulas explicemus, prode reſtituimus aliqua priſcæ ſuperſtitionis exordia: tum ut legum capi-

ta

ta magis illustremus; tum ut hinc etiam ostendamus, quantis ex erroribus Dei, & Filii sui Jesu Christi beneficio erepserimus. Hominis natura communis parentis defectione perduellis, hostisque divini Numinis a D. O. M. qui finis est extremumque bonorum omnium, ad rerum creatarum amorem, & falsa gaudia vertebatur: propriæque cupiditatis nexibus implicata, cum ad sapientiam contenderet maxime, tum ab ea longius abstrahebatur. Rerum enim divinarum noticiam non a fonte ipso, sed a corruptionis nostræ radice petebamus: Deum ipsum affectionibus nostris involventes, ei-que desideria, curasque nostras adplicantes. Unde sibi homines singuli constituebant suarum simulacra cupiditatum, & affectionum humanarum, quæ pro numinibus colerent. Igitur ex insita imperandi cupiditate fuit excitatus Iuppiter, & ex contentione Mars, ex libidine Venus, ex industria Pallas, ex superbia Juno, ex mortalitate Pluto, ex navigatione Neptunus, ex tristitia Saturnus, ex ebrietate Bacchus: aliaque ex aliis affectionibus, & actibus hominum Numina extiterunt, nempe Spes, Labor, Morbus, Febris, Pestis, pluraque alia monstra furore hominum procreata, locum inter Deos invenerunt: ut non aliter homines a Diis discreparent, nisi quod homines viita participarent, Dii vero ipsa essent natura vitiorum; & quod inchoatur in hominibus, in Diis absolveretur: immo in eorum singulis vitium ipsum exculperetur. Itaque cultum his pro humano ingenio tribuerunt, ea tradentes, quæ singulorum naturæ convenirent; muneraque Diis offerenda non ex divinitate naturæ, sed ex hominum æstimatione pendent. Hinc certa erant instituta sacrificia, præscriptique actus corporis, & motus, quos præfinito exprimebant: quas cæremonias dicimus. Hinc & ludi edebantur in honorem Deorum, & festi dies tripudiis, & molliculis cantibus celebrabantur, quasi natura divina iisdem, quibus humana caperetur, & quasi se quisque in unius ex proceribus fidem, & patrocinium traderet; singulæ nationes, & urbes suos præcipuos habebant Deos, in quorum honore certa sacrificia publice instituebantur: item & singulæ familiæ suos Deos sibi familiares adsciscebant, quos Lares vocabant, & Penates. Quamobrem privatis etiam, & anniversariis sacrificiis, eos venerabantur. Quæ sacra genti erant jure Pontificio perpetuo addicta. Hinc plebs a patribus non honore tantum, sed & sacris discernebatur: cum alia sacra plebejorum essent; alia patriciorum. Unde Virginia, exclusa sacris Pudicitæ Patriciarum, aram dicavit Pudicitæ Plebejæ. Hæc eadem causa distulit communionem juris conjugalis inter patricios, & plebejos, quia enim in mariti sacra & familiam uxor transibat, ideo perturbatum iri sacrorum jus prædicabat Con-

^a Cic. de Arusp. resp. ^b Livius lib. 10. c. p. 23.

sul contra plebejos, differens, si conjugia mutua inter patricios, & plebejos permetterentur. ^a Hinc intelligitur Modestini locus, ubi habetur *nuptius divinum jus communicari*: quia scilicet mulier sacrorum mariti fieret particeps. ^b Publica igitur sacra pro populo publico sumtu fiebant; privata vero sumtu privato pro singulis hominibus, familiis, gentibus, ^c ac præter sacra, ferias quoque familiæ proprias habebant, quales habuit Claudia, Cornelia, Julia, Æmilia. ^d Hæc autem sacra, quo nunquam interirent, & ex legibus XII. tabul. in familiis perpetuo manerent, Pontifices constituerunt, ut eo migrarent, quo vel familiæ nomen, vel hæreditas transiret, ^e vel pars major bonorum, quantum scilicet caperent hæredes. Unde quæ pars legatariorum æri alieno suberat, sacrorum onere carebat, quia, ut Cujacius ^f docet, bona sacris obligabantur, deducto ære alieno. Itaque præter uxorem filius cum naturalis, tum adoptivus, qui novæ familiæ nomen adsumebat, & quivis hæres, itemque legatarius partiarus, & quicunque majorem bonorum partem usucæpisset, ejus familiæ, unde bona veniebant, sacris obligabatur. Addit Cicero: ^g *Quarso si nemo sit, qui ullam rem caperit, de creditoribus ejus (scilicet obligatur) qui plurimum servet. Exrema illa persona est, ut is, qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam solverit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam caperit.* Hisque personis publice calatis, hoc est vocatis comitiis detestabantur sacra, sive adhibitis testibus denunciabatur, ut sacra susciperent; ac si ea recusarint, bonis plectebantur. Detestari enim est absenti testato denunciare: unde detestatio sacrorum, quæ hoc ritu peragebatur. ^h Hinc frequens illud veteribus proverbium: *sine sacris hæreditas*: quo significabatur lucrum sine incommodo, veluti hæreditas deducto onere sacrorum: quorum sumtus non exiguum bonorum partem absumebat. ⁱ Sed nequidquam Pontifices tanta religione sacra munierunt. Etenim ne qui plures hæreditates obtinisset, tot sacrorum incommodis obrueretur, jurisconsulti jus Pontificium in speciem, sive verba illius tantum honoris causa retinuerunt, re vero abrogarunt; excogitantes, atque introducentes translationem quandam hæreditarii nominis per simulatas venditiones in senem aliquem decrepitum, ac pene mortuum, cui hæres futurus esset nullus: in quem senem caderet nomen tantum hæreditarium, & domini titulus absque re, absque bonis ullis, una cum onere sacrorum: in quorum sumtus pecuniam ab hærede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo sine bonis moriente, ac hæreditario, familiæque nomine cum eo una pereunte; jus quoque sacrorum

^a Livius lib. 4. cap. 1. ^b l. 1. ff. ritum nupt. ^c Festus. ^d Macrob. lib. 1. cap. 16. ^e Cic. lib. 2. de l. Festus verbo sine sacris. ^f ad l. 39. ff. V. S. ^g de legibus. ^h Cujac. cit. l. 29. & ad leg. plebs. 238. ff. V. S. ⁱ Plaut. in Trimm. Fest. verbo sine sacris.

extinguebatur, bonaque tum libera remanebant apud possessorem illorum, a quibus ea de causa ille familiæ nomen, & dominii titulum divellerat; ut translata in senem eum emtum, quem propterea *coëmtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum dominii titulo familiæque nomine, sacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere quid sint senes coëmtionales apud Plautum in Bacchide. ^a Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obscura divinationem invidemus; ita & iidem ferendi sumus, si facultate utamur eadem: præsertim cum hujus interpretationis adscriptorem habeamus Josephum Scaligerum: qui ad Festum in verbis *puri probi* scribit, plures inventas a Jctis artes sacrorum interimendorum, sive ut idem vocat, præstigas; præcipue vero imaginariam quandam venditionem, quæ *coëmtio* vocabatur adhibitis senibus coëmtionalibus, qui assè Cajano, hoc est sextertio *dicis causa* ter accepto, & rursus reddito, hæredem absoluebant. Legem vero ita retulit Cicero:

Sacra privata perpetuo manento.

LXXVIII. DE RELIGIOSIS, ET SUMTIBUS FUNERUM.

A sacris ad religiosâ, nempe ad cadaverum humationem transeamus. Cujusmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt: præsertim cadaverum combustionem, quæ diu antea fuerat usitata. Auctoritatem enim ustionis cadaverum apud Græcos arguit Homerus, apud quem omnia Græcorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus Iliados locis, ^b præcipue vero ex Patrocli funere: unde discimus congeri consuevisse in extructum rogum, quæ defuncto essent cariora. Etenim Achilles in Patrocli rogum conjecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis ibidem XII. lectissimis Trojanis adolescentibus. Nam militiæ necessitas, & putrescentium foetor cremandorum cadaverum morem facile induxit. Censebant autem ex superstitione sua veteres illi excoqui fordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in cœlum attolli: & inde flammis immortalitatem tribui existimabant. Unde Gymnosophistæ sese vivos in ignem conjiciebant, quod exulta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Quæ opinione Hercules, cui cremandi cadaveris initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur amici sui Licimnii filium sibi socium adjunxisse, patrique incolumem redditurum jurasse: adolescente vero in acie caeso cremasse cadaver illius, & patri cineres tradidisse, ac sese jurisjurandi reli-

^a *ad. 4. Sc. 9. vers. 5. Gronov. lib. 3. observ. 20. & de pecun. vet. lib. 4. cap. 8. pag. 693.* ^b *Iliad. 7. 68. 23. 24. & Odys. 14.*

gione solum putasse, quasi patri filium longe meliorem reddidisset, utpote immortalem inde factum. Romani autem initio ignem non adhibebant, sed humo cadavera obruebant, unde *humatio*, & *humare*: a quibus differt *sepulchrum*, & *sepelire*, quod hæc pateant latius, & ad quodlibet funeris genus extendantur. Usus vero unctionis postea Romani acceperunt, ^a quia longinquis bellis terra obrutos erui cognoverunt, manesque turbari; plures vero familiæ vetustam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla suum corpus cremari voluit: quia cum per contumeliam Caji Marii apud Anienem sitas reliquias dissipari jussisset; eandem ipse suo in corpore formidabat. ^b Neque tamen corpus continuo post mortem cremabatur, sed octavo demum die in extructum rogi imponebatur, subjectis facibus, nono die sepeliendum; ^c unde Horatius: *Novendiales dissipate cineres*. Primo enim die cadaver calida aqua abluebant, & postquam unguento perfuderant, conclamabant, ut si qui spiritus vitales residerent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquando, ut qui mortuus putaretur e rogo surrexerit, ac superante corpus flamma perierit, altero die nocturnis horis flentes subtili velo corpus involvebant ad diem octavum usque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas *præficas* vocabant. Efferebatur vero sinus præeuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funesta manebat, & dicebatur *humilior* usque ad humationem, nisi mendum sit apud Varronem, ^d ut Scaliger suspicatur. Cadavere autem exusto, & sepultis cineribus, supererat humatio; sine qua familia nondum purgata putabatur: unde membro defuncti, nempe digito deciso, in eo tanquam toto super cadavere justa persolvebantur, injectaque gleba, corpus dicebatur humatum, ob membrum humo tectum: itaque locus fiebat religiosus. ^e Novem vero hisce diebus, quibus hæres atra indutus veste funeribus faciendis, justisque curandis occuparetur, neque in jus vocari poterat; neque alius quisquam, a quo defunctus lugeretur, aliqua petitione vexari. ^f Vetusiori- bus autem Romæ temporibus sepulchra cadaverum in Urbe, imo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem significat Virgilius ^g in illis verbis:

- - - Urbique remittunt.

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

Ubi vetus interpres hoc de more disputat, qui postea sublatuſ fuit: nam

^a Plin. lib. 7. cap. 54. ^b Cic. 2. de legibus. ^c Virg. 5. *Æneid.* vers. 64. ubi Servius. Turneb. *advors.* 24. cap. 23. ^d Varro de l. l. ubi Scalig. ^e Cic. 2. de leg. Fest. verb. *præcidam*. Varr. 4. de ling. lat. pag. 6. ubi Turneb. & Scaliger. ^f l. 1. & 3. ff. de in juſ voc. l. 36. ff. de judic. Cujac. ad l. ult. ff. de hi qui not. infam. in quæſt. Pap. lib. 12. ^g *Æneid.* 12. & lib. 3.

Senatus vetuit, quemquam in Urbe uri, aut sepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus solvebantur, veluti ob virtutem clariores viri, & Imperatores, & Vestales sepeliebantur in Urbe: ceteri vero extra Urbem; exemplo Atheniensium, quos eadem religione usos ex epist. Servi Sulpicii scimus: qui refert Marcello mortuo locum in civitate ab Atheniensibus cadaveri sepeliendo impetrare nequisse. Hoc autem constitutum videtur, ne flebilibus officiis, & lethali aura cives contristarentur. Cum autem Romani honoris causa sepulchrum in Urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus, quem Augustus Mœcenati concessit: ut occupato jam alia in re loco, potestas cuiquam in Urbe sepeliendi amplius non fieret. ^a Eandem religionem fortasse neglectam rescripto suo suscitavit Adrianus, ^b qui poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepelirent, quam fisco inferri iussit; & in Magistratus, eadem qui passi sunt; & locum publicari iussit, & corpus transferri; ad quæ accesserunt aliorum scripta Imperatorum. ^c Legem autem XII. tabul. his verbis exhibet Cicero lib. 2. de leg.

Hominem mortuum in Urbe ne sepelito, neve urito.

Nunc de sumtibus sepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia sepulchrorum, & humanæ gloriæ consideratio post mortem: quæ rebus nos omnino solvit humanis. Verum adeo miseri hæremus corpori, mortalisque hujus vitæ cupiditate tantoperè tenemur; ut unde abscedit animus, ibi literis tamen, & rebus gestis, & insanis sumtibus, ædificiorum, ac si non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, misere viventes, ut sumtuose moriamur; totaque vita pro ea laude laborantes, quæ vel contemnenda erit cum Deo habitantibus; vel a beatitudinis æternæ spe decidentibus æterno tempore poenitenda. Ergo quid commemorem veterum Ægyptiorum fatuitatem; quid regum eorum insaniam, qui exiguum cinerem eductis ad Coelum montibus condiderunt? Quid ætate quoque nostra populorum orientalium, ac Sinarum præcipue stultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione consumitur? Profusionem hanc inanem ab Ægyptiorum exemplo ad Græcos cum aliis moribus translata a Solone compressam legimus: Atticoque jure constitutum refert Cicero, ^d ne quis sepulchrum operosius faceret, quam quod decem homines effecerint triduo: ac ne id opere testorio exornaretur, neque ibi Hermæ imponerentur; quod ideo fiebat, quia Mercurium animabus ad

^a vide Balduin. ad hanc l. 2. XII. tabul. ^b l. 3. §. 5. ff. de sepul. viol. ^c ff. de relig. & sumt. fun. ^d lib. 2. de legibus.

inferos deducendis præesse putabant. Et quoniam sepulchra columnis exornabant, earum quoque insolentiam compescuit Phalaræus, qui super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiore, aut mensam, aut labellum. Plato vero vetuit in parte agri foecunda locum ad sepulchrum capere, vetuit item aggerem altiore eo tumulo, quem viri quinque diebus quinque extruxerint; nec lapides superextrui passus est majores, quam ut quatuor heroicos versus complecterentur in mortui laudem. Hanc legum Atticarum sobrietatem, atque modestiam imitati Decemviri a Romanis funeribus sumtum insaniam amoverunt, præfati ab initio pauca hæc, *hoc plus nefacio*, ne scilicet plus facerent, quam subjectis continuo legum capitibus permissum invenirent. Quæ verba male Rævardus eo loco movet: ut aliis capitibus nulla ratione interpone-ret. Ac primo Decemviri artificii sumtum in extruendo rogo prohibuerunt, jubentes, ut e rudibus, & impolitis lignis componeretur, ac vetantes asciam, sive dolabrum ad elegantiam adhiberi. Quorsum enim ars, & industria in opere paucarum horarum? Et quoniam veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut preciosa quæque atque cariora defuncto, cum ipso corpore conderent; vetuit Solon ^a plus quam tribus vestibus mortui corpus onerari: cujus frugalitatem etiam Decemviri æmulantes legem tulerunt, ne ad cadaver componendum adjicerentur plura, quam tria ricinia, ^b quæ vestes erant quadratæ purpureæ. Unde Varro ait fuisse duarum togarum instar, quarum dimidium retrorsum jaciebatur, indeque dictum ricinium: atque antiquissimum ricinium fuisse mulierum, postea vero duplex fuisse virorum. Unde Servius ait ex ricinii usu patere, mulieres olim habuisse togas; & Cicero ait, riciniis mulieres usas in luctu. ^c Minus præterea quoddam erat ricinium, quod rica dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modestiæ causa genas tegens, quo in sacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cadaver, quorum singula involucra, ut suspicor, distinguebant fasciis purpureis: propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit plusquam tria vincula purpuræ, ^d quæ interpretor fascias purpureas, quarum singulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam solennitatem funeris veteres conducebant tibicines adhibita muliere, quæ præfica nuncupabatur: eæque cantiones lugubres appellabantur *nania*, quæque apud sitos, hoc est mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent *sitices*. ^e In majoribus autem exequiis adhibebantur tubæ. Cu-

^a Plutarchus in Solon. ^b Festus in verbo rica Varro lib. 4. de ling. lat. ^c de legibus. lib. 2. Turneb. in Varren. 4. de ling. lat. ^d Cic. de leg. 2. Cujac. ad l. ult. ff. his qui not. infam. sive ad lib. 2. quæst. Papin. & Gell. lib. 20. cap. 2.

jusmodi sumtus, quia modum excederent, Decemviri vetuerunt plusquam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius fastor. 6.

*Adde quod Ædilis, pompa, qui funeris irent
Artifices solos jusserat esse decem.*

Ædilium enim munus erat curare solennitates, tum ludorum, tum festorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro Ædilis substituerit *edictis*. Corruptis autem Pop. Roman. moribus hæc in sumtibus modestia in oblivionem venerat. Ac Jurisconsulti, quia regendæ humanæ vitæ studia colebant, pro viribus huic amentitiæ occurrerunt. Unde Ulpianus: ** Non oportere, ait, ornamenta cum corporibus condi: nec quid aliud hujusmodi, quod homines simpliciores faciunt.* Et Papinianus ait: *ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam; veluti vestes, aut si qua alia supervacua, ut in funus impendantur.* Nectantum sumtus immodicos, verum & effusos, ac muliebres questus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri a Romanis institutis averterunt: ne his imbecillitatis exemplis assuecra bello pectora, & diuturnis præliis roborata dissolverentur. Longiores enim fletus, & insueti moeroris aspectus augent mortis opinionem, ad cujus contemptum assuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperaturus. Vetuerunt igitur XII. tabul. leges mulieres radere & dilaniare genas, ut mos erat earum, vel quo se acerbius cruciarent; vel quo sanguinem suum funderent, si deesset sanguis gladiatorum. Ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur, de quo more testis est Servius ad locum illum Æneid. 12.

Et roseas laniata genas. - -

ubi hujus verba legis profert Servius, ætate, aut scriptorum imperitia fortasse corrupta. Simul cum laniatu genarum vetitus fuit etiam ejulatus, & questus effractor, atque abjectio animi, ploratusque importunus, quos *lessum* veteres vocabant, ut suspicabatur Sex. Ælius, quem simul cum L. Atilio Cicero refert, ^b nullam hujus verbi certam significationem elicere potuisse: quippe ætas eam subduxerat. Unde nec nobis quidquam superest præter conjecturam. Sane hanc sententiam hujus fuisse legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teste Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in suas Decemviri tabulas transtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus suis exegit, moriens ipse minime præstitit: siquidem hæc ille de suo funere, quæ Cicero transtulit: ^c

^a l. & si quis impediret 14. ff. de relig. & sumt. fun. §. non autem. ^b lib. 2. de legibus. ^c lib. 1. Tuscul.

Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis

Mororem, ut celebrent funera cum gemitu.

Quamobrem jure a Cicerone præfertur Ennii oratio hæc:

Nemo me lachrymis decoret, nec funera fletu

Faxit: cur? volito viva per ora virum.

Plato vero in suis legibus minime sollicitus est de prohibendis, aut concedendis lachrymis: dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum committentur. Credo ne publico adspectu lachrymarum civium animi debilitarentur. Præterea Decemviri moderandorum sumtuum curam susceperunt providentes, caventesque, ne præter justa jam per soluta, & humationes ossis decisi, quæ supra memoravimus, benevoli, & cognati ossa legerent referenda domum, ut super iis justa repeterentur, itaque sumtus, & lachrymæ augerentur. Neque enim celebrari poterat funus nisi super ossibus. Hinc mari merfus, aut flumine, cujus cadaver ad litus, aut ripam non emerisset, nullis funeribus decorabatur. Quamobrem cum nullum super terra os defuncti extaret; hæres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cereri, ac Telluri quotannis; quam præcidaneam porcam vocabant, quia cædenda erat antequam novæ fruges caperentur. Et hæc annua immolatio poena erat hæredis, qui cum posset, justa non fecisset. ^a At ejus qui cecidisset in acie, quamvis ossa nulla invenirentur, tamen virtutis ergo funus ducebatur, & memoria exornabatur exequiis. Immo etsi forte fuisset a commilitonibus crematus; tamen permittebatur hæredi, & cognatis legere ossa, quæ invenissent, ut super iis justa facerent. ^b Ad alios nunc sumtus a Decemviris resectos accedamus, nempe ad uncturam servilem, resperfusionem, murratam potionem, & longas coronas. Unctura cadaverum pluribus quidem populis consueta, ^c veluti Ægyptiis, Græcis, & Persis; Romanis vero fuit maxime necessaria, qui novem dies funus protrahentes, unctione olei, atque odorati liquoris, putredinem prohibere cogebantur: præsertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aër viscera liberius permeando corporis compagem celerius solveret. Quamobrem non omnem uncturam Decemviri sustulerunt, quippe cum sumtum hunc ingenuorum cadaveribus necessarium cognoscerent; ideoque unctionem eam inter impensas funeris positam invenimus; ^d uncturam vero tantum servilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus servorum; tum etiam quia neque ea solennia, neque idem dierum spatium ad servorum fu-

^a Cujac. l. i. tit. ff. de his qui not. infam. in Papin. lib. 2. quæst. b Cujac. loc. cit. ex Cic. lib. 2. de leg. c Herodot. lib. 2. cap. 1. Diod. Sicul. lib. 2. Scholiast. Aristoph. in Plut. d l. 37. ff. de relig. & sumt. funer.

nus adhibebatur. Sequitur circumpotatio, ^a sive epulæ feræles, aut sepulchralis coena, & convivium, quod inibatur post cadaver conditum: quæ & *parentalia* dicebantur, & *silicernia*, quasi *cæna ad silices*; veteres enim *cæna* pro *cæna* dixisse testis est Varro in Meleagris; ^b qui mos & Romanorum fuit, & Atheniensium, & aliarum gentium vetustissimus, cujus testis est Homerus. ^c Atque ad has epulas accedebant post coenam ipsis mortuis datam, mortuos enim convivio excipere se credebant coenam flammis injicientes: quasi flammarum faucibus eam defuncti vorarent. Hæc vero, quæ diximus, convivia tanta magnificentia instruebantur, ut Decemviri profusionem hanc inutilem moderandam existimarent, sed frustra. ^d Nam subactæ moribus leges furori hominum reprimendo minime suffecerunt. Quippe superstitionis amentia verebantur fame necare, mortuos, atque ipsos Deos: ni viventes, & mortales, pro mortuis, & immortalibus se viris, & epulis explerent: quasi hominum dentibus Dii superi, atque inferi manderent: adeo luxurie, atque crapula numen venerabantur inane. Hanc autem Decemviri legem etiam de Solone sumserunt, cui tamen jacturæ hujus, inanisque luxus coercendi consilium nihilo processit felicitas. Quis enim vulgarem affectionem coercuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri sustulerunt, cum varia esset crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulsum daretur. ^e Resperfusiones quoque rogi, & cinerum, quæ Numæ tempore vino, Decemvirorum vero ætate murrata potione fiebant, XII. tabul. prohibuerunt: cum amovendis supervacuis sumtibus etiam vini resperfusionem Numa prohibuisset, quam tamen Decemviri tolerarunt, nisi sumtuosior esset: qualis erat murrata potio, quæ rogo, sive flagranti, sive combusto, aut cineribus adpergebatur. Hanc enim resperfusionem leg. XII. tabul. prohiberi recte meo judicio J. Gothofredus existimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes preciosi, quos posterior ætas invenit: quosque Decemviri, etsi non sibi notos, tamen legis virtute vetuerunt: consilium enim legum conditorum fuit inutiles rescare sumtus. Quid autem fuerit murrata potio, non satis est exploratum. Alii enim scribunt *murinum* a *μύρον* ab unguenti odore, quod & *nectar* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati opposita, quæ propterea, & foeminis concedebatur: alii vero *murrbinum*, quasi myrrha conditum, unde myrrhatum vinum. ^f Hujus odore scribit Plinius proditum L. Plotium proscriptum a

^a Cic. 1. de leg. ^b Nonius. vide Lauremberg. verbo *silicernium*. ^c Iliad. 9. ^d Verrull. *Apol.* c. 14. ^e Theodor. Marc. cap. 94. pag. 252. ad leg. XII. tabul. ^f Festus verb. *murrata*. Plin. 24. c. 12. Plaut. in *Perse*, *Mercur.* lib. 5. var. lect. cap. 1. Turneb. *advers. lib.* 20. cap. 6.

Triumviris, cum in Salernitana latebra se conderet. Rursus, ut quam minimo sumtu mors hominum honoraretur, prohibuere Decemviri longas coronas, diversas scilicet a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longæ coronæ, quibus implicabantur cadavera, & busta, & sepulchra, & sellæ curules, & theatra, & currus triumphales, & fores. * unde Tibullus:

Flava Ceres tibi sit nostro de rure corona

Spicea, quæ templi pendeat ante fores.

Rejecerunt postremo Decemviri, moderandorum sumtuum causa, etiam odorem, a funeribus amoto acerræ usû: quæ sive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus posita, sive arcula incendendo thuri constructa, ut aliqui putant; certe ad odorum edendorum usum in funeribus adhibebant. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum sumtibus ea lege, quæ vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos sterni, quod forsan erat ante consuetum. ^b Sed antequam transeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicabimus:

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeto.

Hoc plus ne facito. Rogum ascia ne posito.

Tribus riciniis, ac x. tibicinibus foris efferre jus esto.

Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.

Homini mortuo ossa ne legito, quo post funus facias.

Servilis unctura, omnisque circumpotatio auferitor: Murrata potio ne inditor. Ne longæ coronæ, neve acerræ proferuntor. Uni plura funera ne facitor.

Notis abstinemus, cum satis pateat sensus e superioribus disputationibus. Tantum addimus ad primam legem *Deor Manes* esse Deos inferos, jusque *Deorum Manium*, esse jus sepulchrorum, & funerum. Dicuntur autem Manes, ut Varro tradit, ^c quia veteres *bonum* dicebant *manum*. Dii autem inferi, quamvis mali haberentur, tamen ut pax cum eis esset, prisci illi bono illos nomine demulcebant: quod mali bonis nominibus placarentur. Occurrit lex alia, ^d quæ exceptio est prohibitionis hujusce funerum: permittitur enim, ut aurum, quo forte defuncti dentes in vita decidui revincti fuissent, flammis, & humo, si liberet, traderetur. Videbatur enim nimis avidum ob tantillum auri dentium defuncti ordinem dissolvere. Unde lex fuit:

Neve aurum addito: Ast si cui auro dentes vincti escint, im cum illo sepelire urereve se fraude esto.

* a Ovid. lib. 4. Fast. Plin. lib. 22. cap. 3. Tertul. de coron. milit. b Cicer. lib. 2. de leg. Servius in lib. 5. de 6. Æneid. c lib. 5. de ling. lat. d Cic. lib. 2. de legib.

Escint)

Efcint) pro erunt, ut exposuimus non semel.

Im) pro *enim*, ut supra exposuimus.

Se fraude) pro *sine fraude*, hoc est *impune esto, liceto, ne sit ei damno*. Sequitur exceptio alia superiorum legum, illiusque præcipue, quæ coronarum luxum profligavit. Etenim ut præmiis virtus excitaretur, Decemviri coronæ potestatem fecerunt ei, qui ludis, & certaminibus publicis victor eam meruisset, sive per semet, sive per servos, equosve suos, quos pecuniæ nomine lex complectitur: nec victoris tantum cadaveri coronam eam imponere licuit, sed etiam parenti ejus. Siquidem, ut mos fuit Græciæ, ubi summa cum celebritate certamina sunt instituta; qui publicis in ludis vicisset, non sibi tantum, sed & patri, & patriæ suæ gloriam pariebat, & voce præconis cum ipse victor, tum patria ejus, & pater appellabantur. * Unde non mirum si coronæ honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: post elatum enim filium, coronam eandem domum referebant, ut argumentum virtutis usque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, præcipue sub Imperatoribus, hanc omnem disciplinam evertit, coronasque communes reddidit omnibus, b exceptis Christianis, qui supersticiosum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures sarcire tentarunt, en qualem restituit Jac. Gothofredus:

Qui coronam parit ipse pecuniæve ejus virtutis ergo arguitur: & ipsi mortuo parentibusque ejus dum intus positus escit, forisque effertur se fraude esto.

Parit) male Rævardus figmentis assuetus mutavit in *pacit*. Parit præteritum est antiquum pro *peperit*. Nam ut observavit Popma c veteres aliquando præteritum etiam per præsens exprimebant; unde sunt illa *discedi* pro *discessi*, & *decedi* pro *decessi*, d *si sine liberis decenter* apud Paul. & apud Cat. in orat. de bello Carthagin. *aures nobis calleferunt*; & in *clepo*, *clepi*. Cic. de leg. *sacrum sacrove commendatum qui cleperis*. Hinc & in lege nostra *pari* pro *peperi* a *pario*.

Pecuniæ) pecuniæ nomine venit quidquid est in dominio nostro, ut servi, & equi, e quibus cum uterentur in circensibus, ob eorum laborem, præmium vertebatur in dominum.

Arguitur) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui *dicitor*, *addictor*, reponunt. Sensus enim optime constat, cum *arguitur* significet *arguatur virtus, declaretur*. Tota vero hæc lex ita verbis communibus commode, atque usitatis exponetur:

a Pindar. odo 5, ubi Scholiast. b Juvén. Sat. 12. Minut. Felix. Tertul. de coron. milit. c de usu antiq. legation. cap. 12. d Varro de re rustic. e L. pecunia ff de V. S.

Qui coronam meruerit in ludicris, sive ipse, sive servi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipsique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum est cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus esto.

Sed jam disputationem nostram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad postremam in ordine a nobis instituto: estque lex illa, quæ spatium præfinit, quod inter ædes alienas, & bustum, rogumque debeat intercedere, ^a quod LX. pedum statuitur: ne rogo propius admoto, ædes vicinæ volitante flamma conflagent: neve ex vicinitate foetor cadaveris proximiores insiliat. Ex qua spatii amplitudine arguitur legem hanc pertinere ad ædes rusticas extra pomerium: nam urbis angustia, & proximitas urbanorum ædificiorum hunc sensum satis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque foetorem; sequitur, domino permittente, ædium fas esse propius rogum extruere: adeo ut nequeat postea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in l. si propius ff. de mortuo inferendo, ubi *legitimum modum* intelligit Jurisconsultus spatium hoc LX. pedum a XII. tab. leg. præscriptum; ut optime Antonius Augustinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem sepulchrorum, quæ satis ipso religioso nomine ab usucapione eximebantur; cum non liceat res sacras, sanctas, & religiosas usucapere; tamen nominatim de vestibulo sepulchri cavere voluerunt: ne forum sive vestibulum sepulchri tanquam a re religiosa separatum usucaperetur: jubentes, ut accessio illa sepulchri ejusdem sepulchri jure frueretur: atque adjicientes, ne bustum usucapere liceret. Quod bustum cum Hotthomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exustum, siquidem alibi conditum fuisset: quamvis locus ustionis proprie diceretur ustrina. ^b Si enim bustum pro ipso sepulchro hic accipiemus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem sepulchra per se satis ipso religioso jure usucapionem excludebant: nec quidquam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia bustum, sive locus, ubi cadaver tantum fuisset crematum neque conscriptum erat, neque religiosum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hæ antiquæ inscriptiones testantur.

Huius monumento ustrinam applicare non licet. ^c En autem leges ipsas ex Cicerone quantum potuit restitutas.

^a Cic. lib. 2. de legib. ^b Festus in urbe bust. ^c vid. Popm. de diff. verbor. verb. bustum.

Rogum bustumve novum alienas ædes propius LX. pedes, si dominus nolet, ne adjicito.

Fori bustive æterna auctoritas esto.

Rogum) de his verbis hæc habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum funus dici solet: extractio lignorum rogus; subjectio ignis pyra; crematio cadaveris bustum; locus ustrina, operis constructio sepulchrum, inscriptum nomen, memoriaque monumentum.* Sed non semper in usu loquendi discrimen hoc religiose observatur.

Bustive) hac voce diximus hic significari locum ubi corpus crematum est, at non conditum: cujus interpretationis non modo Hotthomannum auctorem, sed & adscriptorem Popinam habemus de differen. verbor. verb. bustum, ubi ait:

Interdum bustum appellatur locus, in quo mortuus crematus, non etiam sepultus est, ut notat Servius in illud Æneid. XI. seminaeque servant busta; & Strabo lib. 5. scribit τὰς ναυσεὰς id est bustum Augusti fuisse in campo Marsio, & ab eo diversum Mausoleum, in quo cineres condita. His addo Donatum, qui busta, inquit, sunt loca, in quibus jam corpora arserunt. Quam sententiam etiam probat Vossius etymolog. qui ait: *Quemadmodum bustum esse potest aliquid, ubi sepulchrum non esset: ita esse posse sepulchrum ubi non est bustum.* Atque hæcenus leges XII. tabul. explicasse sufficiat.

LXXIX. DE JURE FLAVIANO.

Propositis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderent actuosas, instrumentaque tractandi juris ex arcana disciplina deprompta civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum solenniores, legis actiones vocabantur: certisque verborum conceptionibus, sive formulis cujusque contractus vis, actusque omnes excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidquid agerent certis verbis, atque signis mentem exprimebant, quasi nihil foret legitimum, nisi ea verborum, & signorum religione fuisset obsignatum; nihilque ratum habebant, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Hinc in sponsalibus ferreum anulum dabant, ^a nec annulis usæ sunt foeminae, nisi quos virgines a sponsis acceperant, ^b in contrahendis nuptiis aqua, & ignis, quasi nota communis vitæ adhibebatur; ^c quorum ignis marem significabat, aqua foeminam; quia vi, & humore foetus coalescit. ^d Igne autem, & aqua vitam constare vetus sapientia prædi-

^a Hotthom. lib. X. observ. cap. 7. ^b Plin. lib. 33. cap. 2. ^c Ibid. lib. 20. etymolog. item. lib. de divin. off. l. ff. donata; 6. §. 2. ff. de donat. inter. vir. & uxor. ^d Varro 4. de ling. lat.

Qui coronam meruerit in ludicrii, sive ipse, sive servi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipsique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum est cadaver, & cum offerretur, coronam illam imponi jus esto.

Sed jam disputationem nostram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad postremam in ordine a nobis instituto: estque lex illa, quæ spatium præfinit, quod inter ædes alienas, & bustum, rogumque debeat intercedere, * quod LX. pedum statuitur: ne rogo propius admoto, ædes vicinæ volitante flamma conflagent: neve ex vicinitate foetor cadaveris proximiores insiliat. Ex qua spatii amplitudine arguitur legem hanc pertinere ad ædes rusticas extra pomerium: nam urbis angustia, & proximitas urbanorum ædificiorum hunc sensum satis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque foetorem; sequitur, domino permittente, ædium fas esse propius rogum extruere: adeo ut nequeat postea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in l. si propius ff. de mortuo inferendo, ubi *legitimum modum* intelligit Jurisconsultus spatium hoc LX. pedum a XII. tab. leg. præscriptum; ut optime Antonius Augustinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem sepulchrorum, quæ satis ipso religiosi nomine ab usucapione eximebantur; cum non liceat res sacras, sanctas, & religiosas usucapere, tamen nominatim de vestibulo sepulchri cavere voluerunt: ne forum sive vestibulum sepulchri tanquam a re religiosa separatum usucaperetur: jubentes, ut accessio illa sepulchri ejusdem sepulchri jure frueretur: atque adjacentes, ne bustum usucapere liceret. Quod bustum cum Hotthomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exustum, siquidem alibi conditum fuisset: quamvis locus ustionis proprie diceretur ustrina. ^b Si enim bustum pro ipso sepulchro hic accipiemus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem sepulchra per se satis ipso religiosi jure usucapionem excludabant: nec quidquam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia bustum, sive locus, ubi cadaver tantum fuisset crematum neque consepitum erat, neque religiosum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hæ antiquæ inscriptiones testantur.

Huic monumento astrinam adplicare non licet. ^c En autem leges ipsas ex Cicerone quantum potuit restitutas.

^a Cie. lib. 2. de legib. ^b Festus in verbo busti. ^c vid. Popm. de diff. verbor. verb. bustum.

Rogum

Rogum bustumve novum alienas ædes propius LX. pedes, si dominus nolet, ne adjicito.

Fori bustive æterna auctoritas esto.

Rogum) de his verbis hæc habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum funus dici solet: extructio lignorum rogus; subjectio ignis pyra; crematio cadaveris bustum; locus ustrina, operis constructio sepulchrum, inscriptum nomen, memoriaque monumentum.* Sed non semper in usu loquendi discrimen hoc religiose observatur.

Bustive) hac voce diximus hic significari locum ubi corpus crematum est, at non conditum: cujus interpretationis non modo Hotthomannum auctorem, sed & adscriptorem Popinam habemus de differen. verbor. verb. bustum, ubi ait:

Interdum bustum appellatur locus, in quo mortuus crematus, non etiam sepultus est, ut notat Servius in illud Æneid. XI. seminaque servant busta; & Strabo lib. 5. scribit τὰς ναυσέας id est bustum Augusti fuisse in campo Martio, & ab eo diversum Mausoleum, in quo cineres condita. His addo Donatum, qui busta, inquit, sunt loca, in quibus jam corpora arserunt. Quam sententiam etiam probat Vossius etymolog. qui ait: Quemadmodum bustum esse potest aliquid, ubi sepulchrum non esset: ita esse posse sepulchrum ubi non est bustum. Atque hæc ænus leges XII. tabul. explicasse sufficiat.

LXXIX. DE JURE FLAVIANO.

Propositis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderent actuosas, instrumentaque tractandi juris ex arcana disciplina deprompta civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum solenniores, legis actiones vocabantur: certisque verborum conceptionibus, sive formulis cujusque contractus vis, actusque omnes excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidquid agerent certis verbis, atque signis mentem exprimebant, quasi nihil foret legitimum, nisi ea verborum, & signorum religione fuisset obsignatum; nihilque ratum habebant, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Hinc in sponsalibus ferreum anulum dabant, ^a nec annulis usæ sunt foeminae, nisi quos virgines a sponsis acceperant, ^b in contrahendis nuptiis aqua, & ignis, quasi nota communis vitæ adhibebatur; ^c quorum ignis marem significabat, aqua foeminam; quia vi, & humore foetus coalescit. ^d Igne autem, & aqua vitam constare vetus sapientia prædi-

^a Hotthom. lib. X. observ. cap. 7. ^b Plin. lib. 33. cap. 2. ^c Ibid. lib. 20. etymolog. item. lib. de divin. off. l. ff. de nuptiis; G. §. 2. ff. de donat. inter. vir. & uxor. ^d Varro 4. de ling. lat.

cabat. Unde aqua, & ignis certum erat contrahi matrimonii signum, sine quibus nullæ erant nuptiæ, ut colligitur ex Scævola, quia per ea vitæ communio inducebatur. ^a Uxori domum deductæ, traditione clavium, dominium tradebatur; dimissæ vero per divortium earundem ademptione eripiebatur. Clavibus enim custodia rerum significabatur; quod institutum Numæ Plutarchus adscripsit. Prohibitio novi operis fiebat solenni jactu lapilli. ^b Filio vero emancipato colaphum infligebant. ^c Item & servo manumisso, quem etiam circumagebant, ut post dimissus liber esset, quo respexit Persius:

Verterit hunc dominus momento turbinis exit

Marcus Dama

Festuca etiam eos attingebant, & tonsos pileo donabant, quæ libertatis nota erat: unde rex ille nomine regio prorsus indignus, cum sese profiteretur P. R. libertum, raso capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. Usurpabant autem, sive usucapionem interrompebant defringendo furculum arboris. ^d Vindiciæ, sive lites de fundo, instituebantur conferta manu per ludicram pugnæ speciem, & simulata concertatione festucas committebant, prælium imitantes, eaque dicebatur vis moribus facta, de quo & supra. ^e Cum testem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quasi memoriæ sedem, ut jam exposuimus. ^f In qualibet translatione dominii rerum earum, quæ mancipi vocabantur, quarum proprietatem in nostro dominio habemus, adhibebant æs, & libram, cujus lanx altera ære percutiebatur, quod etiam fiebat in testamentis, quia per ea dominium transfertur: ^g eademque solennitas adhibebatur in adoptionibus, quia per id adolescens ex una in aliam familiam discedit; quæ supra latius exposuimus. In actionibus, qui pluris liceret, sive qui plus offerret, digitum tollebat. ^h Instituto hæredi testator annulum tradebat. ⁱ Pignoris nota erat manus compressio, unde Jurisconsultus ait, pignus dictum a pugno. ^k Hinc apparet pignus proprie ad res mobiles pertinere. Mandatum dabatur tradita manu: Inde quasi manus datio mandatum. Item a mandato mando, quasi manum do. ^l Stipulabantur autem frangendo stipulas; easque committendo, atque in speciem redintegrando sponsonem quisque suam agnoscebat. Hæreditas adibatur adprehensione corporis hæreditarii, & percussione digito-

^a l. penult. ff. de donat. inter vir. & ux. Cujus E. n. obs. cap. 2. Plutar. in problemat. ^b Festus Pomp. Cicer. Phil. 2. Ambrosii. epist. 65. ^c l. de pupillo § meminisse. ff. de novi oper. nunciat. l. ult. C. de emancip. & novet. 2. Cornutus in Pers. l. dixisti X ff. de test. manum. Plaut. in milit. ^d Cic 3. de Orator. ^e Gellius lib. 20. cap. 9. Cic. pro Cæcin. ^f Plinius lib. 11 c. 45. Plaut. in Pers. Horat. serm. lib. 1 sat. 1. ^g Plinius lib. 33. cap. 1. ^h Gic. in Ver. 3. & 5. ⁱ Val. Max. lib. 3. cap. 9. Corn. Nepos in Eumene. Diad. lib. 18. ^k l. 238. §. 2. ff. V. S. ^l Hæd. etym. lib. 5. c. 34.

rum,

rum, ut sæpe Cujacius notavit. ^a Hanc autem populi Romani superstitionem prudentes ex usu suo esse duxerunt, atque ut omnia negotia privatorum ad se traherent, singulos actus, atque cogitationes contrahentium, & in foro disputantium conceptis verbis, & præscriptis formulis devinxere, ita ut omnem populum ad suam ipsorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere petereve licebat, nisi consultis Jurisprudenteribus, apud quos manebat scientia fastorum, & nefastorum, sive dierum, quibus licebat fari, aut non in judicio, quod erat lege agere. Manebat etiam apud eos ratio exercendi judicii, ut ab iis forma judiciorum, sive actio efflagitaretur, & dies. Quæ autem certis verbis ad exercitium legum, & juris ministerium composita fuerunt, actiones legis appellabantur, & actus legitimi, quibus jus civile XII. tabul. consignatum, atque commissum evocabatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educebatur: eaque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis mentio manus consertionis, & mancipationis; harum autem ritus, & formulæ quemadmodum explicarentur excogitatæ fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditæ penetralibus. Pontifices enim non modo consequentibus temporibus de media Jurisprudencia suscipiebantur; sed initio Republicæ auctores fuerunt illius, atque custodes. Etenim Interpretatio legum, unde Jurisprudencia manavit, e Pontificum Collegio procedebat: utpote cum eorum unus operam daret juri privato civibus suis interpretando; ^b reliqui vero religioni præessent, & cæremoniis sacrorum. Itaque ex eo Collegio, ubi arcana legum disciplina condebatur, civibus responsa dabantur, veluti ex Phœbi cortina. In iis igitur penetralibus adservabantur legis actiones, & formulæ, quas in librum digesserat Appius Claudius Cæcus, quo libro arcana juris civilis scientia continebatur. Hunc autem Appio subreptum, ejus scriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & sacra Jurisprudentiæ referavit. ^c Quo munere homo alioqui obscurus adeptus est tribunatum plebis, & senatoriam dignitatem, ^d ad quam libertinorum filiis aditus nunquam patuit ante Appium Claudium Censorem. ^e Livius Edilem Currem factum tradit: ^f cum antea scriba fuisset, & tabularius, & apparitor Censoris.

LXXX. DE ACTIBUS LEGITIMIS, SIVE ACTIONIBUS
LEGIS.

Ex hoc igitur Jurisprudentiæ sacrario profectæ sunt actiones legis,

^a Cujac. *l. 1. c. p. 18. de par. int. C. de jur. delib. erandi.* ^b *l. 2. §. de orig. jur. §. hinc leg. Livius l. 1. p. 46. Dionet. lib. X.* ^c Cic. *pro Marc.* ^d *Pomp. l. 1. de orig. jur. §. postea.* ^e *lib. 9. in fine.* ^f *Vide Cujac. ad l. 2. §. postea §. de orig. jur.*

vel actus legitimi, quos cum breviter inter solennes ritus enumeraverimus; nunc aliquando fusius expediemus. Eorum enim cognitio maxime aperit ea, quæ in operis progressu sese offerent. Ac ne difficultatibus iis involvamus, quæ latent in pluribus juris locis, in quibus vel doctissimi habuntur, quorum exemplum esse potest Hotthomannus; ^a cavendum est, ne legis actiones, & actus legitimos una eademque significatione ubique accipiamus. Sane lege agere tum ad magistratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis versabatur; ^b sicut verbum disceptare litigantium est & magistratus. Quamobrem legis actio latissime patet: etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus nostrum persequimur, actusque alii, qui in judiciorum ordine interveniunt: quo sensu Pomponius ^c legis actiones appellavit legitimas actiones, quod Hotthomannus injuria reprehendit. Item & actus legitimi nomen latius patet ^d in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permisos, lege imperatos, lege probatos, quibus scilicet jus civile tribuit auctoritatem; quo sensu accipitur in l. penult. C. de Hæretic. qui locus fraudi fuit Hotthomanno. Sed eadem istæ appellationes, nempe legis actiones, & actus legitimi aliquando coangustantur, & tantum complectuntur ritus illos solenniores, qui non modo proprias habent formulas, sine quibus nihil fere peragebatur; sed ex certæ legis præscripto processerunt, & ex ejus legis sententia, atque auctoritate solenniter in jure celebrabantur; quibus proprium erat, primo ut in jure fierent, sive apud Magistratum; deinde ut adjecta expresse conditione, aut die vitiarentur. Tertio ut semel fierent, & iterari nequirent. Quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod jure antiquo commune erat omnium actionum, quibus in jure disceptabatur. Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quæ severitas juris sublata ex actionibus ceteris, mansit tantum in actibus legitimis, sive hisce solennioribus, in quibus hæc in re nullum discrimen est inter privatos. & Magistratus. Nam sicuti privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem, & similia: Ita nec Magistratui licet lege agere per alium, sive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit jurisdictionem: ^e superiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recensentur a Papiniano, partim innuuntur in aliis Jurisconsultis, ex quibus colligimus actuum legiti-

^a obs. 12. c. 30 & quæst. illust. 34. P. Faber lib. 2. semestr. cap. 22. & seqq. ^b Bris. select. lib. 4. cap. 30. c. l. 2. ff. de orig. juru. ^c Cujac. l. actus legitimus ff. de reg. jur. in Papin. ^d l. 1. de offic. Procons. l. nec mandando ff. de ius. & jurat. Cujac. in actum legit. ff. de regul. juru.

morum numerum, quem referemus. Perperam autem Hotthomannus in l. actus legit. ff. de regul. jur. interposuit negationem, ut commentum suum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem, & conditionem, alios non. Ex quo errore dilapsus est ad innumeros, ut antestationem, & testimonii dictionem, & stipulationem, & quidquid denique solennius perageretur, ad actus legitimos retulerit. Quod absurdum ut vitaret Cujacius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos ab aliis immodice auctos, intra orbem a Papiniano, & aliis Jurisconsultis definitum retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita scripsit: *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, baredisasie aditio, servi optio, datio tutoris, in totum visitantur per temporis, vel conditionis adjunctionem.* Cur visitantur adjecto tempore, vel conditione, si initio tradiderat actus legitimos suapte natura recipere temporis, & conditionis adjunctionem? Hotthomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit; *actus legitimi, qui non recipiunt*, præter quos alios actus legitimos constituit, qui diem, conditionemque recipiunt; quique, ut ipse putat, in hac Jurisconsulti enumeratione desiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius sententia actuum legitimorum numerus increbuerit: utpote cum positum a Jurisconsulto modum sustulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; sed priora tantum verba interpretatus congruam, & convenientem sibi sententiam extulit. Itaque sic explicat: *actus legitimi, qui recipiunt diem, & conditionem, id est actus legitimi, quibus conditio, & dies adjicitur*; ut scilicet non suscipiatur ab actuum legitimorum natura conditio, & dies, sed adjiciantur ab homine: *actus, inquit, legitimi, quorum e numero sunt emancipatio, acceptilatio, baredisasie aditio, servi optio, datio tutoris, visitantur in totum, si est conditio, & dies fuerit adjecta: non visitantur tamen, si est tacite dies, & conditio subfit.* Atque hic est germanus hujus legis sensus longe simplicior, & expeditior. Hæc oportuit perstringere breviter, ut actus legitimos ab aliis actibus solennibus discerneremus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus. Hæc sunt igitur summa capita, ad quæ legis actiones sive actus legitimi a Jurisconsultis nostris sparsim in variis Pandectarum locis expressi revocantur:

- I. Mancipatio.
- II. Manumissio.
- III. Emancipatio.
- IV. Cessio in jure.

a l. actus legitimi ff. de regul. jur.

V. Hæreditatis aditio, & repudiatio.

VI. Servi optio.

VII. Datio tutoris.

VIII. Acceptilatio.

LXXXI. DE MANCIPATIONE.

Exordiamur a mancipatione, qui fons est omnium civilium obligationum, deinde ad adoptionem, & ad testamenti factionem, quæ sub mancipatione comprehenduntur, itemque ad emancipationem, & manumissionem, quæ eodem revocantur, accedamus. Igitur, ut alibi diximus, cives Rom. quædam bona in suo dominio habebant, quædam non: sed earum proprietas penes populum erat, usus tantum & possessio penes privatos: unde Jurisconsultus possessiones appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quæ in pleno civium Rom. dominio erant, ^a res appellabantur Mancipi, quasi quod manu caperetur, sive in nostram potestatem deduceretur; cujusmodi erant res mobiles, & animalia, præter ea, quæ sunt feræ naturæ, quorum dominium, ubi nostram custodiam effugerint, a nobis abscedit, unde nunquam perpetuo nostra esse censentur, ideoque inter res Mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italiae prædia res Mancipi dicebantur, quia jure optimo possidebantur a civibus Romanis, hoc est ad eos transibat simul cum possessione, atque usu proprietas: ejusdemque generis erant jura prædiorum rusticorum, ut iter, actus, via. Prædiorum vero provincialium proprietas, & dominium penes pop. remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, nisi possessio, & usus. Propterea res nec Mancipi dicebantur, quia eorum dominium nemini privato erat in manu, sed totum penes pop. cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris discrimine rerum Mancipi, & nec Mancipi est orta distinctio nominum. Rerum autem Mancipi abalienatio versari tantum poterat inter cives Rom., quibus erat communio juris civilis, quibusque tantum competeabant jura nexus, quæ fuit ratio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Justinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde res tradita sine nexu, dicebatur esse in bonis accipientis, in dominio vero ejus qui tradiderat. ^b Est autem nexus, ^c Alio Gallo teste, nomen generis, ^c quo exprimitur quidquid geritur per æs, & libram, & per simulatam venditionem, quæ ad omnem domini translationem, atque ad obligationes omnes & etiam ad donationes adhibebatur. ^d Accito enim libripende, & quinque testibus, venditor sive Mancipio tradens fingebatur accipere ab emtore pe-

^a Ulp. tit. 19. Boet. in topic. Cic. ^b Ulp. Instit. tit. 1. §. in bonis. ^c Estque verbo nexus, Varro 4. de ling. lat. ^d Tertul. lib. 4. advers. Marc. Cic. in topic. Cujac. eod.

cuni-

cuniam, quam exprimebant parvo ære, quod raudusculum appellabatur a raudo, sive ære, unde in veteribus manucipiis adscribi solebat *raudusculo libram ferito*.^a Eoque ære emtor, sive qui mancipio acciperet, libram tangebatur, quod ubi venditor, sive qui rem mancipio traderet, accepisset quasi precium, dominium transferebatur in emtorem, per eamque simulationem, sive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius:

Si proprium est quod quis libra mercatur, & ære.

Simili ratione, nexi quoque dicebantur ii, qui ob æs alienum sese creditoribus dabant in servitutem: nexus igitur est mancipatio, sive venditio rerum Mancipi, & translatio dominii per æs, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum Mancipi de uno migrare in alterum poterat: mancipatione, in jure cessione, usucapione. Res vero non Mancipi tantum transferebantur cessione in jure, de qua infra, quia proprietas earum nunquam abscedebat a pop. Rom. sed usus tantum illius in privatos, & possessio transibat: Hinc apud Ciceronem^b locus ille perelegans: *cujus quando proprium te esse scribis Mancipio, & nexu, meum autem usu, & fructu, contentus sum*, Lucretius peritissime:

Vitaque Mancupio nulli datur, omnibus usu.

Verbaque certa, & solennia mancipationis hæc erant:

Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo, isque mihi emtus esto, hoc ære æneaque libra.

Quæ verba pronunciabantur ab emtore, qui Mancupio accipiebat. •

LXXXII. DE CESSIONE IN JURE.

Alia ratio mutandi dominii fuit cessio in jure, quæ communis erat rebus Mancipi, & nec Mancipi.^d Res igitur nec Mancipi tantum per cessionem in jure transferebantur, si essent immobilia vero per nudam traditionem, veluti feræ bestiæ, leones, ursi, & similia, quorum sicuti non retinemus, ita nec transferimus dominium, sed tantum possessionem; etenim fuga sese recipere possunt in libertatem. Porro in cessione tres interveniebant: dominus qui cedebat, is cui cedebatur, & Prætor qui addicebat, vel Præses provinciæ: apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat.

Hanc ego rem ex jure Quiritium meam esse ajo.

Postea Prætor conversus ad cedentem, interrogabat, an contra vin-

^a Varro lib. 4. de ling. lat. ^b l. 7. epist. fam. ^c Boët. in topic. Cic. ^d Ulp. tit. 19. §. in jure cesso.

dicaret, & sese opponeret: qui si taceret, aut sese oppositum negaret, Prætor vindicanti rem addicebat; quem actum inter legis actiones, & actus legitimos Boëtius locavit. ^a Nunc redeamus ad mancipationem. Aliquando quis non mancipabat, sive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus ab sese abdicare dominium, sed eo animo, ut rem ad tempus ad se revocaret; forte quia juvaret nomen, ac dominium alienum prætere rei suæ, ut eam vel a vi eriperet, vel ab insidiis, vel a frequentibus eorum temporum proscriptionibus. Ideo amico alicui probatæ fidei, simulata venditione, aut donatione per æs, & libram ex pacto tradebat, ut post certum tempus eandem rem emtor venditori remanciparet, sive iterum venderet: eaque mancipatio dicebatur *fiducia*, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo post tempore per venditorem ab emtore reciperetur, cujus contractus hæc erat formula:

Uti ne propter te fidemque tuam captus fraudatusque sim. Ac si quis suo tempore fidem suam non liberaret, datur in eum judicium, in quo de fracta fide quærebatur per hanc formulam.

Ut inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione. Quo respexit Cicero in epist. ad Trebatium, & in orat. pro Rosc. Comcedo.

LXXXIII. DE EMANCIPATIONE.

Ad hoc autem fiduciaræ mancipationis genus refertur emancipatio filii fam. per æs, & libram. Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat, adhibito libripende, & quinque testibus, ut post tres imaginarias venditiones eodem, vel sequentibus diebus factas, filius manumissus libertatem nancisceretur: ^b de quo supra. Etenim, ut retulimus, non nisi post tres mancipationes, & tres manumissiones patria potestate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam post secundam manumissionem filius præteritus rumpebat patris testamentum, quia in ejus potestatem reversus suus hæres agnoscebatur. ^c Emancipatus vero post tertiam manumissionem, servorum more, circumducebatur, quasi ei libera daretur facultas abeundi, quo vellet, & colapho percutiebatur. ^d Fiebat autem emancipatio ante Magistratum, ut ceteri actus legitimi, ^e nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc est nemo poterat ad diem, & sub conditione manumitti, ^f neque eam repetere fas erat.

LXXXIV. DE ADOPTIONE.

Species mancipationis etiam erat adoptio, utpote alienatio proprii filii, ejusque in alienam potestatem, atque familiam translatio; unde & ipsa

^a in topio. Cic. Brif. lib. 5. de formulis. P. Faber lib. 2. Semestr. cap. 23. ^b Paul. sent. lib. 2. cap. 35. §. 2. ^c Cajus Instit. tit. 64. ^d Ulp. tit. 23. §. agnoscentur. ^e Novel. 21. Cujac. parat. 2. C. ill. 48. ^f l. 4. ff. de adop. Paul. sent. 2. tit. 26. Justin. novel. 81. ^g Cajus Instit. cap. 6. l. actus legit. ff. de reg. jur.

actus

actus legitimus, ut perspicue docetur in pluribus juris locis. ^a Quamobrem inter præsentes fiebat, ^b & apud Magistratum, ^c neque iterari licebat, ^d neque tempus, aut conditionem recipiebat, ^e & nexu, sive per æs, & librani expediebatur: nam adoptio, quæ testamento fiebat, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfam. adoptabatur, vel homo sui juris, quod genus adoptionis dicitur adrogatio: Quia futurus filius interrogabatur *auctor ne esset* sive consentiret, ut in eo *Titius*, v. g. *vita, necisque potestatem haberet uti in filio*: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negotiis, quæ cum populo gerebantur. Cum autem filiumfam. pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, ^f sive imaginaria venditione tradebat: isque filius statim ab adoptivo manumittebatur, ac manumissus recidebat in patris naturalis potestatem; a quo denuo patri adoptivo, simulata venditione, mancipabatur: adoptivus illum rursus manumittebat, isque manumissus relabebatur iterum in potestatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis potestatem, familiam, & sacra transibat. Sacra enim erant, ut diximus, perpetuo infixæ familiis, eaque pecuniam, & hæreditatem sequebantur: ^g Itaque trinis mancipationibus naturalis patris, & binis manumissionibus adoptivi, potestas, & familia permurabatur. Qui vero in locum nepotis adoptaretur unica venditione, ^h sive mancipatione adoptivi familiam jure antiquo nanciscebatur. Item adoptio foeminarum absolvebatur unica mancipatione. ⁱ

LXXXV. DE ADROGATIONE.

Adrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tanquam publica populi causa, utpote cum liberum civis Rom. caput, & exordium futuræ familiæ in alienam potestatem, alienamque familiam traduceretur, Cui consilio fraus aliquando suberat, vel lucri cupiditate, vel honorum assequendorum gratia, quando scilicet per adrogationem plebejæ, atque patriciæ familiæ permurabantur, quo patricius tribunatum plebis, qui solis plebeis patebat, consequeretur. ^k Ideo res ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, accersitis Pontificibus, qui cognoscerent de iis, quæ ad eorum collegium pertinebant; ut ex his Ciceronis verbis: *Quid est, inquit, Pontifices, jus adoptionis* (quo sub nomine etiam adrogatio venit, & de adrogatione loquitur:) *nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit; & cum potueris, sis expertus; qua deinde causa cuique sit adoptionis,*

^a l. 2. ff. de off. Proconsul. l. 2. ff. de offic. judic. l. 2. de adopt. ^b l. neque absentes 29. l. seq. ff. de adopt. ^c l. 3. & 4. ff. de adopt. Gel. lib. 5. cap. 19. ^d l. adoptare 37 ff. cod. ^e l. quasitum 34. ff. cod. ^f Cajus Instit. tit. 5. Ulp. cap. 8. l. ult. C. de adopt. Gel. lib. 5. cap. 19. ^g Gutherus de jure Pontif. lib. 2. cap. 5. ^h l. ult. C. de adopt. ⁱ Cujac. in mar. C. de adopt. ^k Cic. in orat. pro domo sua.

*queratio generum, ac dignitatis, qua sacrorum queri a Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione (Clodii) quæsitum? adoptat annos viginti natus etiam minor Senatorem? liberorumne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscepit etiam liberos: exheredabit igitur pater filium. Quid sacra Clodia gentis, cur intereunt, quod in te est? qua omnis notio Pontificum cum adoptaret esse debuit. Præterea adhibebantur Pontifices propter religionem jurisjurandi, quo adoptio, sive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura præstatur. Deinde interrogabatur adrogator: an eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, sive an vellet in alienam familiam e propria migrare, quibus adficientibus tum rogabatur populus his verbis: *Velitis jubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius sibi fiet, quam si ex eo patre, matreque familias ejus natus esset: utique ei vita necisque in eum potestas fiet, ut pariendo filio est. Hoc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.**

Consuetudinem hanc adrogandi jussu populi, ad Antonini tempora tenuisse colligitur ex Ulpiano, ^a auctore tamen principe, qui cum sibi Pontificis Maximi jus, & nomen adjunxisset, ejusdem quoque Pontificis munus in hac solennitate præstabat; quod jus ereptum populo jam esse, temporibus Diocletiani, ex illius verbis apparet. ^b Hodie hujusmodi solennitates prorsus e foro cesserunt: nam adoptio ante Magistratum fit per acta publica, & adrogatio per principis rescriptum. ^c Unde etiam foemina, nempe matresfam. possunt adrogari, quod antea non licebat: quia ob sexus verecundiam non dabatur foeminis facultas comitorum. Ad mancipationem etiam redigitur testamenti factio ^d illa, quæ per æs, & libram celebrabatur; nam testamenta, quæ fiebant a militibus in castris, ^e nulla solennitate, sed sola nuncupatione coram commilitonibus pugnaturis, quæ propterea in procinctu facta dicebantur, ^f quia procincta vocabatur classis ad bellum parata; ^g & alia quæ fiebant celatis, sive vocatis comitiis, quæ ob eam causam bis in anno cogebantur, ut coram omni populo pro collegio Pontificum suum quisque testamentum conderet. ^h Hæc inquam genera vetustissima, testamentorum jamdiu obsoleverant. Igitur eorum loco fuit a Jurisconsultis inventa mancipatio familiæ, sive hæredis institutio per æs & libram; ita ut etiam ultimæ hominum voluntates ad verum nexum redigerentur. A Prætoribus vero inducta fuit ea testamenti factio, quam adhuc retinemus a Justiniano cautius, atque solennius constitutam, & ex cultam. Cujus cognitio satis est ex communibus juris libris divulgata. Quamobrem in mancipatione familiæ consistemus. Itaque ad hoc testamen-

^a frag. tit. 1. ^b l. 2. C. de adopt. ^c l. ult. eodem. ^d vide Vin. Insit. lib. 2. cap. 10. §. 1. ^e Ulp. in fragm. tit. 20. Inst. de test. ^f Gell. lib. 5. cap. 27. ^g Festus in verbo procinctum. ^h Theophil. de test. C. l. de oratore.

tum solenni more mancipationum adhibebantur quinque testes cives Romani puberes, cum quibus testamenti factio esset, & libripens, exclusis a testium, & libripendis munere iis, qui essent in potestate testatoris, & familiarum emtoris. Coram testibus vero, & libripende testator simulabat sese vendere familiam, sive hæreditatem alteri, qui aderat, emtorque familiarum dicebatur, quique *dicia causa*, hoc est pro precii symbolo exiguum æs numerabat venditori, atque illius ad sese familiam, pecuniam, & sacra traducebat. Duo autem simul ^a in hac solennitate jungebantur, mancipatio scilicet, & nuncupatio testamenti, quæ fiebat his verbis: *Hæc uti his tabulis, ceruæ scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos Quirites testimonium perhibetote.* Quiritium enim appellatio respicit quinque testes. ^b Cum igitur hæc nuncupatio necessaria fuisset, ideo qui voce careret, ut mutus hujusmodi testamenti factione interdicebatur, & surdus item: quia verba, quibus familiarum emtor venditoris orationem excipiebat, exaudire non poterat. ^c Emtor porro nomen tantum ferebat hæredis: ^d nam bona perveniebant ad alium, de quo inter emtorem familiarum, ac testatorem convenerat. Qui mos Romanorum Plutarcho videtur absurdus. ^e Exemplo sit Domitius, qui in testamento Augusti familiarum se præstitit emtorem, nihilque de hæreditate cepit; cum ne sextula quidem fuerit adpersus. ^f

LXXXVI. DE MANUMISSIONE.

Nunc veniamus ad manumissionem, inter actus legitimos a Jurisconsultis relatam, iisdemque conditionibus obnoxiam, quibus aliarum legis actiones. ^g Hujus autem duo sunt genera pro duobus generibus libertatis; altera enim latina dicebatur, altera justa libertas. A latina libertus beneficio elatus, atque animo tumefactus a domino ad pristinam servitutem revocari poterat: vel si melius usque de domino mereretur, majori præmio afficiebatur, accepta pleniori libertate, quæ adimi amplius nequibat. Latina enim non erat integra libertas, nec soluta prorsus nexu servitutis; sed instituta fuit, ut ejus animus quodammodo probaretur, an dignus esset, qui ad integram libertatem perveniret, de quo & lib. 3. fufius. Cum autem latina libertas daretur, vel inter amicos, vel per epistolam, vel servo adhibito ad convivia solennia, quæ de more inter cognatos, & affines componendis jurgiis agitabantur; justa vero libertas ex M. Tullii distributione, ^h vel testamento concederetur, vel censu, sive professione servilium facultatum, & impositione nominis Roman. per dominum apud Censores, vel denique vindicta; postremam hanc dandæ libertatis ratio-

^a Vlpian. frag. tit. 20. ^b Razard. de auth. prud. cap. ii. ^c Vlp. tit. 20. ^d Cujac. in tit. Vlp. 20. §. inter testator. ^e de sera numinis vind. ^f Sueton. in Aug. ^g Paul. sent. lib. 2. tit. 25. l. 2. & 3. ff. de off. Proconsul. l. ult. C. de manumiss. vindicta. ^h in topicis.

nem inter actus legitimos in libris juris descriptam invenimus: ^a cum hæc tantum ante magistratum ederetur. Fiebat enim in jure apud Præto-rem, ^b vel Consulem Romæ; in provinciis vero apud Præsidem, vel Pro- consulem; coram quibus dominus prehensio servi capite, vel alia corporis parte verba hæc solennia pronunciabat: ^c

Hunc hominem liberum esse volo.

eumque postea impacto colapho circumagebat, ^d ut libertatem, abeundi quo vellet ei datam, indicaret. Prætor autem, audita justa manumissionis causa, sive titulo (quo adducto in hoc manumissionis genere opus erat,) ^e impositaque illius capiti virgula, quam vindictam appellabant, domini verba solenni hac excipiebat formula: *Ajo te liberum esse jure Quiritium.* Servus vero libertatem adeptus, ^f abrafo capite, statim capiebat pileum. Nulla tamen manumissio, ni fallor, tribum, sive suffragii jus tribuebat: id enim olim a populo, postea tantum a principe concedebatur: poterat enim sine suffragio adipisci civitatem. ^g Ex quo intelligitur Scævola, locus de patrono, qui per hæredem tribum liberti emendam jusserat. ^h Quæ vero manumissio censu fiebat, exolevit, ejusque locum occupavit manumissio in Ecclesia. Quamobrem *Ecclesia* vocem loco nominis *census* a Triboniano subjectam fuisse in scriptis Caji arbitrantur eruditi.

LXXXVII. DE ADITIONE HÆREDITATIS.

Offert se nunc aditio hæreditatis, quæ aliquando cum cretione fiebat, aliquando sine cretione, prout fuisset hæres in testamento scriptus: quandoquidem, vel cum cretione scribebatur hæres, vel sine cretione. Est autem cretio judicium hæredis, & deliberatio, adire vellet nec ne, ductumque verbum est a cernendo, sive inspiciendo, quia hæreditatem aditurus in rem præsentem solenni ritu veniebat inspecturus hæreditatem, atque deliberaturus, an e re sua esset illam adire: *cerno* enim, non ut Varro a *creo* natum puto, sed ut Scaliger ⁱ suspicatur a *negivo*; unde cum dies ab ipso testatore ad decernendum hæredi dabatur, tum dicebatur cum cretione institutus hæres hac verborum formula: ^k

Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris, poterisque: nisi ita creveris ex hæres esto.

Multum autem intererat cum cretione quis fuisset hæres institutus, an non: etenim cum cretione institutus, fiebat hæres cernendo, sive hæreditatem adeundo solenniter: institutus vero sine cretione fiebat hæres,

^a l. actus legi. ff. de reg. jur. ^b l. 5. §. siq. ff. de manumiss. vindic. ^c Festus. ^d Pers. satyr. 5. ^e Donat. in Terent. Alcon erat. pro Mil. l. 9. ff. de manumiss. vindic. ^f Plaut. in Amphitruon. Livius. l. 45. c. 44. ^g Livius lib. 38. cap. 36. ^h l. patronus ff. de legat. 3. Cic. pro Cornel. Cujac. obs. 7. cap. 14. ⁱ Conjectan. in Varr. de ling. lat. lib. 5. pag. 65. ^k Ulp. tit. 22. l. 1. lib. 5. orig. Var. 1. de ling. lat. Cic. Attic. epist. 4. l. 13.

gerendo se pro hærede: veluti res hæreditarias distrahendo, aliaque agendo, quæ sine hæredis nomine fieri nequeunt. Item institutus sine cretione, statim, ut constituisset hæreditate se abstinere, jure adeundi excidebat: at institutus cum cretione, quocunque modo animum suum prodidisset, ac recusare se ostendisset, non tamen arcebat hæreditate, nisi post dies a testamentore præstitutos, ac per eos totos dies locus erat poenitentiae, licebatque dicta revocare. Porro cretio duplex erat, vulgaris scilicet, & continua: vulgaris erat cum jubebatur quis adire certis diebus, quibus posset; & sciret; unde adjiciebantur ea verba: *quibus scieris, poterisque*, ne scilicet tempus ignoranti curreret, aut impedito, atque ut esset tempus utile, non continuum: cretio vero continua erat illa, cui adjecta non erant memorata verba: nam si hæc deessent, currebat tempus etiam ignoranti, & impedito, ut post certorum dierum lapsum adeundi facultas omnino præcluderetur. Itaque in additione vulgari dicebatur:

Titius heres esto, cernitoque in diebus C. proximis, quibus scieris, poterisque.

In continua vero simpliciter sine adjectione ulla:

Titius heres esto, cernitoque in diebus C. proximis.

Fiebatque cretio sollemniter testibus præsentibus, ^a & digitorum percussione, ^b verbis ita conceptis:

Cum me Mævius heredem institueris, eam hereditatem adeo, cernoque.

Ideo Arcadius, & Honorius, & Theodosius l. 17. C. de jur. delib. ajunt, *sibi visum esse servatam sollemnitatem cretionum amputare*. Cum igitur antea hæredes plerumque cum cretione instituerentur, quique hæreditatem cerneret, simul adiret; inde natum est, ut cretio, & aditio, a probatis auctoribus promiscue acciperentur, ac per cretionem quælibet hæreditatis aditio exprimeretur, cum cernere dicerent pro adire: quamvis hæreditas non solum cernendo adiretur; sed & pro hærede gerendo: cum quis sine cretione instituebatur. Adire enim hæreditatem, est proprie suscipere, & quasi aditum in eam ferre; c Cernere vero est decernere se hæredem esse velle. d Ceterum sicut aditionem, ita & repudiationem hæreditatis ex contrariorum natura in actis legitimis ponimus, eademque hæc sollemnibus verbis sollemniter explicabatur, e & iisdem conditionibus suberat, quibus aditio, quam nullum diem, & conditionem recepisse f patet ex pluribus juris locis, ut nec iterari potuisset; g neque alteri mandari licuisset. h Itaque per procuratorem hæreditas adibatur inutiliter, ut docet Paullus; i five legamus per curatorem, ut in Pandectis Florentinis, five per procuratorem, ut in aliis codicibus rectius. Etenim neque per procuratorem, neque per tutorem, aut curatorem recte aditur, quamvis adeatur a pupillo, tutore auctore; siquidem non tutor, sed ipse pupillus adeundo acquirit. Ballitur enim Duarenus, k qui aliter docet, putatque per procuratorem ad eam causam datum adiri hæreditatem jure antiquo posse. Quod esse manifesto falsum evincitur ex eo, quod præcipuum id conceditur procuratori Casario, ut scilicet pro Casare adire possit hæreditatem: a inamo si vulgo licuisset

a Varro lib. 5. de ling. lat. b Cujac. obs. 7. cap. 34. c l. filius, §. penult. ff. de lib. & posthum. d l. in quib. heres §. penult. ff. de lib. & posthum. Cujac. obs. 7. cap. 34. e l. 4. C. de rep. vel abstin. hered. l. si quis ibidem Cujac. ad l. alius legis. ff. de reg. jur. P. Fab. semel. lib. 2. c. 23. f l. cum qui. & l. heres §. ff. de acquir. hered. l. alius legis. ff. de reg. jur. g l. si solus 80. in fine ff. de acquir. hered. h l. 1. §. est dos præcipuum ff. de off. procur. Casar. i l. 2. ff. de acquir. hered. k lib. 2. disp. anniverf. c. 27.

hæreditatem per aliam adire, cur Senatores legationes liberas in longinquas regiones hæreditatum adeundarum causa impetrassent: ut optime observat Hotthomannus. b Neque hac in re differret jus Prætorium a civili, si hæreditas per procuratorem jure civili recte acquireretur, sicuti acquiritur bonorum possessio, quæ descendit a jure Prætorio, ideoque soluta est religionibus juris civilis. Jus enim civile directum est, & asperum, ut eleganter Cujacius; c Prætorium vero moderatum, & mite.

LXXXVIII. DE OPTIONE.

Ab additione hæreditatis transire convenit ad optionem legatæ, quæ certæ rei exemplo, per servi optionem significatur. Fiebat autem optio post aditam hæreditatem die a Prætore dato, productis palam rebus omnibus ejus generis, de quo erat optandum; nempe familia universa si legata fuisset optio servorum, atque adhibebantur concepta verba, ut Labeo d indicat cum ait: *omne jus legati consumi prima testatione*, hoc est solemnitate verborum in jure, ut interpretatur Cujacius. e Ex quo Jurisconsulti loco ostenditur fieri oportuisse semel tantum ex natura actuum legitimorum, & pure, & testibus præsentibus. f Dabatur autem legatario a testatore optio his verbis: g *ipsa sibi qua volet eligat, vel hominem optato eligito: h vel lanceis, quas elegeris quatuor. i*

LXXXIX. DE TUTORIS DATIONE.

Sequitur tutoris datio, non quidem illa ex testamento, quæ privata ex auctoritate procredit, nec actuum legitimorum nomine continetur; sed illa, quæ auctorem habet Magistratum, nempe Prætorem, vel Consulem, vel Præsidentem provinciarum; qua in datione tutoris, interveniebat sollemnitas actuum, & verborum, facta inquisitione a magistratu, qui ex pupilli amicis, optimisque viris optabat eum, quem pupillo magis profuturum cognoscebat: non enim k ante poterat Prætor decretum interponere, quam inquirendo comperisset, quis esset magis idoneus, eumque pro tribunali causa cognita dabat hac verborum formula: l *Tutorem do.*

XC. DE ACCEPTI LATIONE.

Actus legitimus acceptilatione claudamus, quæ sane cum primo loco positis conjungi potuisset; nisi natura solutionis postremum in ordine locum postulasset. Igitur meminisse oportet, veteres non modo dominium transfuisse per nexum, sive per *res* & libram, sed omnem fere obligationem eo modo contraxisse; solus enim nexus auctoritatem juris contractibus dabat. At quoniam eo modo, quid solvi debet, quo fuit adstrictum; ideo obligatio nexu devincta, contrario nexu solvebatur, ac debitum acceptum ferebatur imaginariæ solutione per *res*, & libram, quæ vetus erat acceptilatio; ejusque hæc erat verborum formula:

Accepta facis X? Facto. m quam Festus n nexus liberationem vocat, & ad *res* & libram refert. Cum autem esset actus legitimus, fieri non poterat per procuratorem, qui ut acceptum pro alio ferre posset; necesse erat, ut dominus ei debitorem delegaret, ac deinde procurator proprio nomine novaret obligationem, ut eam posset postremo per se dissolvere. o At quoniam alia obligationum genera sunt, quibus ea acceptilationis ratio minime conveniebat; cum sola verborum obligatio hac acceptilatione tolleretur, inventus est C. Aquilius, qui celeberrima illa formula, de qua late in Institutionibus, p obligationes omnes in stipulatum deduxit, easque per acceptilationem, facta novatione, retexit.

a l. 1. §. est hoc præcip. ff. de off. Procur. Cas. Cujac. lib. 1. obs. 34. b quæst. illustr. cap. 34. c lib. 1. obs. 34. d l. 22. ff. de opt. e l. actum legit. ff. de regul. jur. in fine. f P. Faber. lib. 2. semest. cap. 21. §. optio. g l. filium ff. de aur. & arg. legato. h l. ult. ff. opt. legato. k l. tutor. ff. de administ. tutor. l. 4. in dando l. Sejo ff. de test. & curat. dat. l. naturali §. si quaratur. & §. ult. ff. de confirm. tut. l. nequidquam §. ubi decretum ff. de off. Procons. Bril. de form. lib. 3. pag. 408. m Bril. de form. lib. 6. pag. 480. n Verbo nexus. Varro d. de ling. lat. P. Faber. Semest. cap. 22. pag. 561. Cujac. l. actum legit. ff. de reg. jur. o Cujac. l. actum legit. ff. eod. p lib. 3. tit. 39.

FINIS LIBRI SECUNDI.

TABU-

SIN * JUS VOCAT QUÆT:

NIT, * ANTESTAMINO: IGITUR, EM CAPITO.

SI CALVITUR, PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO.

SI MORBUS ÆVITASVE VITIUM FSCIT, QUIN * JUS VOCABIT
JUMENTUM DATO: SI NOLET, AR CERAM NE STERNITO.

II. SI ENSIET, qui in jus vocatum vindicit mi Tito.

ASIDUO VINDEXTASIDVS ESTO: PROLETARIO, CUIQUI VOLET
VINDEXTAS ESTO.

Endo via REM * UTI PAICUNT, * ORATO.

III.
Cognitio
Prætoris.

NITA * PAICUNT, IN COMITIO, AUT IN FORO ab ORTU AN- * RATO.
TE MERIDIEM CAUSAM CONSCITO, * CUM PERORANT AM-
BO PRÆSENTES. *

POST MERIDIEM PRÆSENTI STLITEM ADICITO.

SOL OCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

Caj. lib. 2.
ad leg. XII.
tab. cujus
pari prior
hinc prima
tab. respon-
det. Caj. l.
18. 20. 21. in
pr. ff. de in
jus voc.
* Id est fin
jus vocat,
atque eas.
Porphiri-
on. ad lib. 2.
Satyrar.
Hor. Sat. 9.
* Id est, nit.
Cajus l.
23. in pr.
ff. V. S.
Gellius lib.
20. cap. 1.
* Id est, qui
in. Cajus l.
22. ff. de
in jus voc.
* ubi.

* RATO.
* Id est, ut
ita: puta,
vindico da-
to, vel pa-
cto inito.

Paraphrasis.

Si quis aliquem in jus vocet, vocatus statim sequitor.
Si in jus vocatus non sequatur, qui vocabit testes ante adhibeto, &
tum in jus vocatum sistere ei jus esto.
Si & tum in jus vocatus moretur, frustretur, fugamve adornet,
manum ei injicere jus esto.
Si imbecillitas, aut invalentia quadam, atque senilis impedimen-
to sit, quominus vocatus in jus sequatur, qui in jus vocabit vo-
cato vectabulum, seu vehiculum, quod adjunctis pecoribus tra-
hetur, dato: si nolet is, qui in jus vocabit, vocato petenti plau-
strum undique tectum, munitumque sternere ac cogitor.
Si tamen sit aliquis, qui in jus vocatum, vel presum defendat, di-
mittitor.
Ceterum locupletis vindex locuples esto: pauperi prolem tantum
Reipub. sufficiens quilibet vindex esto.
Item si de re transactum fuerit inter vocantem, & vocatum dum
in jus venit, ita jus, ratumque esto.
Si neque vindex aliquis sit, neque de re in via transactum fuerit,
tum in comitio, aut in foro Prator causam cognoscito, ante me-
ridiem, cum ambo litigatores praesentes perorant.
Post meridiem, etiamsi unus tantum praesens sit, praesenti actionem
dato, iudiciumque constituito.
Sole occidente supremus terminus iudiciorum esto, seu iudicia sol-
vuntur. Ad Solem proinde occasum Prator jus reddere.

De Judi-
ciis.

I.
Numa R.
II.

VADES SUBVADES

extra quam si MORBUS SONTICUS . . . VOTUM * ab-
sentia * Reipublica Ergo, AUT STATUS DIES CUM HOSTE
intercedat: nam si QUID HORUM FUAT UNUM * JUDICI
ARBITROVE, REOVE, EO DIE DEFENSUS ESTO.

CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB POR-
TUM OBVAGULATUM ITO.

De Furtis
I. de no-
ctu furti-
re.

2. de diur-
no,
3. manife-
sto.

SI NOX FURTUM FAXIT, SIM ALIQUIS OCISIT JURE CAESUS
ESTO.*

SI luci furtum faxit, sim aliquis endo ipso capsit verberator
iLique, cui furtum factum escit, aDicator.

Servus, virgis coesus, faxo delcitor:

Inpubes, Prætoris arbitrato verberator, noxianique decer-
nito.

vel quasi

SI SE TELO * defensint quiritato ENDOQUE FLORATO: post
deinde si coesi escint, se fraude esto.

SI furtum lance licioque conceptum escit, atque uti mani-
festum vindicator.

3. nec ma-
nifesto.

SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ESCIT, duplione
decidito.*

SIn juri alienas arbores coesit, in singulas xxv. æris luito.

3. de arbo-
ribus fur-
tim caesis.
4. Com-
munia de
furtis.

Si pro fure damnum decifum escit, furti ne adorato,

Furtivæ rei æternAuctoritas esto

Caj. lib. I,
ad leg. XII.
tab. cujus
pars poste-
rior hinc
secunda
tab. respon-
det.

* Numa R.
lex II. tab.
II. Capito
apud Fe-
stum verb.
Reus.

* Cajus I.
23. §. 1. ff.
V. S.

* Cajus I. 6.
ff. si quis
caus.

* al. vitio-
rum, ut sum-
pra tab. XL.
x.

Si morbus
avitarve
vitium e-
scit.

Labco lib.
de XII. tab.
IX. de furti-
legit Gel-
lius x5

* Forte in l-
pfa leg. fu-
ur. se frau-
do esto.

Cajus I.
23. §. 2. ff.
V. S.

* Lucius
Cajus I. 2.
et 4. ff. ar-
borum fur-
tim cesa-
rum.

Paraphrasis.

Judicio constituto, iudiceque adito vades, & subvades iudicio sistendi utrimque dantor, iique sistere tenentor: nisi si morbus vehemens vim graviter nocendi habens, votum aliquod, absentia Reipublica ergo intercedat, aut constitutus sit dies cum peregrino: nam si quid horum fueris, & obvenerit iudici arbitro, vel reo, iudicii dies differatur.

Qui testimonium denunciare vult, is trinundino, id est ter intra XXVII. dies ad domum ejus, cui testimonium denunciat, denunciatum ito.

Si noctu furtum fiat, furem autem aliquis occiderit, impune esto.

Si interdum furtum aliquis fecerit, eumque aliquis in ipso furtoprehenderit, verberetur, illique cui furtum factum fuerit addicatur. Servus prius virgis casus saxo Tarpejo dejiciatur. Impubes Prætoris arbitrio verberetur, noxaque ab eo facta sarcatur.

Quod si se telo defendant, dominus cum clamore prius id testificatur: tum si occisi fuerint, jure cæsi sunt.

Si furtum per lancem, & licium conceptum erit, perinde ac si manifestum foret vindicator.

Si agatur de furto non manifesto, fur dupli damnator.

Qui injuria, seu furtim alienas arbores ceciderit, pro singulis arboribus casis XXV. assibus multator.

De furto pacisci jus esto: & si pactum intercesserit, furti amplius agere jus non esto.

Furtivam rem usucapere jus ne esto.

1. De de-
posito.
2. de fo-
nore.
3. de jure
crediti
perse-
quendi
adversus
1. hostem,
id est pere-
grinum
2. Confes-
sum judi-
catum.

Si qui endo deposito dolo malo factum escit, duplione luito.

Si qui unciario foenore amplius foeneraSit, quadruplione luito.

ADVERSUS HOSTEM * AETERNAUCTORITAS ESTO.

ÆRIS CONFESI, * REBUSQUE JURE JUDICATIS XXX. DIES JUSTI SUNTO :

POST DEINDE MANUS INJECTIO ESTO, IN JUS DUCITO :

NI JUDICATUM FACIT, AUT QUIPS * ENDO EO IN JURE VIN-
DICIT, SECUM DUCITO, VINCITO, AUT NERVO AUT COMPE-
DIBUS XV. PONDO NE MAJORE : AT SI VOLET MINORE, VIN-
CITO :

SI VOLET, SUO VITO : * NI SUO VIT, QUI EM VINCTUM HA-
BEBIT LIBRAS FARIS ENDO DIES DATO : SI VOLET, PLUS
DATO.

Ni cum eo pacit, LX. dies endo vinculis retineto : Interibi-
trinis nundinis continuis in Comitium procitato, æris-
que æstimiam judicati prædicato.

Ast si plures erunt rei, TERTIS NUNDINIS PARTIS SECANTO :
SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDESTO : si volent
uis Tiberim peregre venumdanto.

Caj. lib. 2.
ad leg. XI.
tab. xxiij.
pari prior
huius tabula
tabula re-
spondebat.

* Caj. l. 23 q.
in princ. ff.
v. s.
* confes-
sus
* locuplet.
Cajus l.
114 §. 1. ff.
v. s.

Cajus l.
214 §. 1. ff.
v. s.

Paraphrasis.

SI quid circa rem depositam apud se depositarius dolo malo admiserit, dupli pœna adficiator.

Si quis majus quam unciarium fanus (quod unctiam mensuram dependit in centum) exercuerit, quadrupli pœna adficiator.

Peregrinus quidquam usucapere non valet: cujus adversus eum in perpetuum actio esto.

Si debitum quis confessus fuerit, vel condemnatus jure fuerit inducia ei mensuræ 30. dierum ad debitum exolvendum dantur.

Si intra dies 30. illos debitor non satisfaciat, tum creditori capere eum, sive prehendere, atque in jus ducere jus esto.

Debitor ita nexus si poterit suo vivat: si non habeat, tum creditor, qui eum vinctum habebit, singulas farris libras in singulos dies ei dato: si volet plus ei pro arbitrio dare licet.

Si & tum judicatum non solvat, neque interea quisquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem, seu vincula adducere creditori jus esto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire: sic tamen ut vincula non sint graviora quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus esto.

Paciscendi interea adducto cum creditore jus esto: si non pactus fuerit, 60. diebus creditori adductum in vinculis habere jus esto.

Intra eos dies trinis nundinis continuis ad Prætores in comitum producitur, quantæque pecunia judicatus esset predictor.

At si plures erunt creditores, tertiis nundinis, id est 27. die corpus rei in partes secanto: si plus minusve secuerint, sine fraude esto: si malent, trans Tiberim eum peregre venumdant.

De jure
patrio.

PATER insignem ad deformitatem puerum cito necato.

Endo * liberis justis vitæ necis venundandique potestas ei
esto.

SI * PATER * FILIUM TER VENUNDVIT, FILIUS A PATRE LE-
BER ESTO.

Si qui ei in X. MENSIBUS PROXIMIS postumus natus escit, justus
esto.

De jure
connubii.

Caji lib. 2.
ad leg. XII.
tab. cujus
pars poste-
rior huic IV.
tabula re-
spondet.
Dionys.
Halicar-
nas. lib. 2.
* patri sci-
licet.
* αὐτῷ τοῦ
νομῷ, ut
enifimo
vox hac ab
Ulpiano re-
petita.

Supple-
mentum
harum li-
gato de ju-
re connu-
bii repeti-
on tab. XI,
de mulie-
ris usu age-
tur infra
tab. 6. de re-
pudio et
iam extas
lex qua-
dam de
tab. 6.

Paraphrasis.

Pater filium sibi natum monstrosū, vel prodigiosū statim necato.

*In liberos iustus ex nuptiis quæstos patri ius vitæ necis, vendendis
que eos ius esto.*

*Si pater filium iter vendiderit, filium post tertiam venditionem plena
a patre liber fiat.*

*Si filius patri post mortem ejus intra decem menses proximos a
morte natus ex uxore erit, iustus ei filius esto.*

1. De testa-
mento

PATERFAMILIAS UTI LEGASIT, SUPER PECUNIÆ
TUTELÆVE SUE REI, ITA JUS ESTO.

Cajil lib.
tertio ad
leg XI. tab.
cujus pars
prior huic
quinta ta-
bula re-
spondebat.
* ἀπὸ τοῦ
κατοῦ.
verbum
pater fa-
mil. hic re-
peritur an-
te lib. ad
Herenn.
& Cicero
2 de inven-
tione, quod
tamen alii
omittunt.

2. de suc-
cessionib.
intestato

AST SI* NTESTATOMORITUR, CUI SŪS HÆRES NEC
ESCIT, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABE-
TO.

3. de genti-
litis hære-
ditatibus

SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILIS FAMILIAM
HÆRES NANCITOR.

4. de liber-
torum bo-
nis,

Si libertus intestato moritur, cui sŪs hæres nec escit, af-
patronus patronive liberi escint, EX EA FAMILIA IN
EAM FAMILIAM proximo pecuniA Duitor.

5. Commu-
nia hære-
ditatum.

Nomina inter HÆREDES pro portionibus hæreditariis ER-
CTA, CITA sunt.

Ceterarum FAMILIÆ rerum ERCTO NON CITO si volent
Hæres ERCTUM CITUM faciunt: Prætor ad ERCTUM
CIENDUM arbitros tris dato.

6. de legi-
timis a-
gnatorum
& Gentili-
um tutelis.

Si paterfamilias intestato moritur, cuInpubes suus hæres
escit AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR.
SI FURIOSUS AUT PRODIGUS EXISTAT, AST EI CU-
STOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE
IN EO PECUNIA VEIUS POTESTAS ESTO.

- - - - -
- - - - -
- - - - -
- - - - -
- - - - -

Paraphrasis.

Paterfamilias uti legem dixeris, seu prout disposuerit de bonis suis, & liberorum suorum tutela, ita post mortem ejus observator.

Ac si intestato moritur paterfamil. neque ei suus haeres erit, tum agnatus proximus haeres esto: si agnatus non erit, tum gentilis haeres esto.

Si libertus intestato decedat, neque suum heredem reliquerit, sed patronum tantum, vel etiam patroni liberos, tum liberti bona ex ejus familia in patroni familiam translata proximo in patroni familia addicuntur.

Defuncto creditore, vel debitore ejus haeres pro portionibus hereditariis convenire & conveniri tantum possunt: ipsoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum si volent haeres divisionem faciunt: ad eam divisionem Praetor tres arbitros dat.

Si paterfamilias intestatus decedat, cui suus haeres extabit impubes, Agnatus proximus tutor hujus sui heredis esto.

Si qui furiosus, aut prodigus esse incipiat, neque is curato: rem habeat, agnatorum, inque deficientibus, gentilium cura eam ipse, quam ejus bona committuntur.

1. De nexu
mancipio

QUIM * NEXUM FACIET MANCIPIUM QUE, UTI LINGUA NUNCU-
PASIT ITA JUS ESTO.

Cij lib. 3.
d leg. XII.
tab. cujus
par: posse-
rior hinc 6.
tabula re.
spondet.
* Causa 6.
in traditio-
nis 49 ff.
de paku.

Si inficias ierit, duplione damnator.

Statuliber, EMPTORI dando, liber esto.

RES VENDITA TRANSQUEDATA emptori non acquiritor, do-
nicum satisfactum escit.

2. De usu
auctorit.
id est de u-
tucapione.

USUS AUCTORITAS FUNDI, BIENNIVM:
ANUS USUS ESTO.

* Causa 7.
ferri 235. m
princ. ff.
v. 8.

Mulieris, quæ a Num. matrimon I ergo apud virum reman-
sit, ni trinoctium ab eo usurpandi ergo abescit, usus esto.

3. De vin-
diciis de
jure pos-
sessionis.

SI QUIN JURE MANUM CONSERUNT, secundum eum qui
posidet.

Ast si qui quem liberali causa manu adserat, secundum li-
bertatem Vindicias dato.

TIGNUM JUNCTUM EDIBUS VINEÆVE NE CONCAPET NE SOL-
VITO.

Causa 4. l.
235. § fa-
bros ligna-
rios 1. ff.
v. 8.

Ast qui junxit, duplione damnator.

Tigna QUANDOQUE SARPTA, DONEC DENTA ERUNT, vindi-
care jus esto.

4. De re-
pudiis.

Si vir mulieri Repudium nūtere volet, causam dicito ha-
rumce unam.

Causa 7. §
ex leg re-
pudium 43.
ff. ad l. Ju-
liam de
adult.

Paraphrasis.

Cum dominus rei sua nexum faciet, vel mancipium uti nominabit, locutus pactusve erit, ita jus esto.

Statuliber sub hac conditione liber esse jussus, si hoc, vel illud dederit, si venditus postea fuerit, emptori dando liber esto.

Res vendita traditaque non ante emptori acquiratur, quam ab emptore venditori aliqua ratione satisfactum fuerit.

Fundi biennio: cetera res anno usucapiuntur.

Mulier, quamvis sine legibus viro juncta, si viro anno sine usurpatione, id est interruptione trinoctii apud unum virum fuerit, usucapta esto.

§ de qua re in jure apud Praetorem disceptatur, secundum eum qui possidet Praetor vindicias dato: excepta liberali causa, in qua secundum libertatem Praetor vindicias semper dato.

Omni materia juncta adibus, aut vineae vindicator, neque solvitur; qui alienam junxit, duplo damnatur; certe ubi soluta, demtaque fuerit, tum eam vindicare jus esto.

Si vir ab uxore divertere voluerit causam divortii dicito.

D: Paupere. De damno dato.	SI QUADRUPES PAUPERIEM FAXIT, dominus noxi æstimam oferto: si nolet, * quod noxit dato.	Caji lib. 4. ad leg. XII. tab. cujus pars prior in lib. VII. r. 6. respondet.
1. in genere.	INJURIA RUPITIAS. - - - - - Ast si casu, SARCITO.	ut tab. I. si nolet arerari: ne iterato.
2. frugibus dato.	QUI FRUCES EXCANTASIT. Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pavit secuitve suspensus Cereri necator: Impubes Prætoris arbitrato verberator, noxiamque duplione decernito. QUI PECU ENDO ALIENO IMPESCIT. - - - - -	
3. incendio facto.	QUI ÆDES ACERVUMVE FRUMENTI AD ÆDES POSITUM DOLO SCIENS INCENSIT, victus * verberatus igni necator; Ast si casu, NOXIAM * SARCITO. Si nec idoneus escit, levius castigato.	Cajus l. qui aedes p. ff. de incendio. * vincam.
De injuriis. 1. levioribus. 2. atrocibus. 1. loco seu publicis. 2. re. De falso. 1. ἀείπομαρτυρία 2. ψευδομαρτυρία 3. De parricidio. 1. hominis cujuslibet. 2. Parentis. De Fraude. 1. Tutoris.	SI QUI INJURIAM ALTERI FAXIT, XXV. ÆRIS POENÆ SUNTO. SI QUI PIPULOCENTASIT CARMENVE CONDISIT, QUOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIVUMVE ALTERI fuste ferito. SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PAICIT, TALIO ESTO. QUIOS EX GENITALI FUDIT LIBERO, CCC. SERVO CL. ÆRIS POENÆ SUNTO. QUI SE SIRI TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FARIATUR, IMPROBUS INTESTABILISQUE ESTO. Si falsum testimonium DICASIT saxo delcitor. Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit. QUI MALUM CARMEN INCANTASIT, MALUM VENENUM FAXIT duitve PARICIDA ESTO. QUI PARENTEM NECASIT, CAPUT OBNUBITO, CULEOQUE infusus in profluentem mergitor. Situtor DOLO MALO gerat, vituperato * quandoque finita tutela escit, furtum duplione luito. PATRONUSI * CLIENTI FRAUDEM FAXIT, SACER ESTO.	Cajus l. qui aedes p. ff. de incendio. * vincam. Cajus l. qui venenum 236. in p. ff. v. s. * vel si patronus.
2. patroni.		

Paraphrasis.

Si quadrupes damnum dederit, dominus quadrupedis damni aestimationem offero: vel si malit, quadrupedem ipsam noxa dato.

Si per injuriam damnum dederit: ... Ast si casu, damnum solvito, praestato.

Qui fructus alienos, alienamve segetem incantamenti in alias terras transfulerit, pellegerit: vel ne crescerent obligaverit. ...

Qui frugem industrialem, aratro videlicet partiam, furtim noctu paverit immaturam, vel maturam secuerit, Cereus facer, & devotus suspendio necator. Impubes tamen si id fecerit, arbitrio Pratoris verberator, damnumque datum in duplum sarcito,

Qui pecus in alienam segetem, vel frugem immiserit pascendi gratia. ...

Qui ades aut acervum frumenti juxta domum positum sciens prudens dolo incenderit, vinculus verberatus igni necator: si vero casu, id est negligentia, damnum datum sarcito: aut si minus idoneus sit, levius castigatur.

Si quis injuriam leviozem sive re, sive verbis alteri fecerit 25. assibus multatur.

Si quis publice aliquem diffamaverit, eique convicium fecerit, vel carmen famosum condiderit ad ulterius injuriam, seu infamiam, fustibus feriat.

Si quis alteri membrum aliquod ruperit, ni cum eo pacisci velit, membrum ei pariter rumpere injuria affecto jus esto.

Qui dentem ex gingiva excusserit libero homini, trecentis assibus multatur: qui servo CL.

Qui alicui aetui testis adfuerit rogatus, vel libripens, si postea testimonium ferre decreverit, infamis habetur, neque ejus testimonium deinceps admittitur, neve ipsi testimonium dicatur.

Si quis falsum testimonium dixerit, Saxo Tarpejo dejicitur.

Si quis hominem liberum dolo sciens occiderit, capitalis criminis reus esto.

Item qui magico carmine, seu incantamenti alium defixerit. Item qui malum venenum fecerit dederitve. Qui parentem necaverit capite obvoluto, culleo insutus in aquam abjicitur.

Siguntor dolo ma a tutelam gerat suspectum sum facere civia licet: Si quid de rebus pupili furatus fuerit, cum finita fuerit tutela, duplum praestato. Si quis quo tutor esset a vi, & injuria alterius sese patrocinio commiserit, patronus autem eum sefellit, execrabilis esto.

1. De jure
Parietis.
2. De jure
Rustico-
rum præ-
diorum.

AMBITUS PARIETIS, SEXTERTIUS PES ESTO.

SODALES, legem * quam volent, dum ne quid ex publica co-
Romant, sibi ferunto.

1. De jure
finium.

de FINIUM ratione lex * incerta, ad exemplum legis
- - - Atticæ Solonis. - - -

Intra V. P. æternAuctoritas esto.

SI JURGANT ad fines, finibus regundis Prætor arbitros tris
aDicito.

2. De jure
possessionis.

-	-	-	HORTUS	-	-	-
-	-	-	HÆREDIUM	-	-	-
-	-	-	TUGURIUM	-	-	-

Si arbor in vicini fundum impendet, xv. P. altius subluca-
tor.

Si GLANS in EM caduca fiet, domino legere jus esto.

3. De jure
aquarum.

SI AQUA PLUVIA MANU NOCET, Prætor arcendæ aquæ arbi-
tros tris aDicito, NOXÆQUE DOMINO CAVETOR.

Via in poRecto viii. P. IN AMFRACTO xvi. P. lata esto.

4. De jure
stinerum.

SI via AMSEGETES iMunita escit, qua volet, jumentum
agito.

Caji lib. 4.
ad leg. XII.
tab. cuius
pars poste-
rior huius
VIII. tab.
responde-
bat.

* Cuius b
ult. ff. de
collegiis.
Hac porro
lex referri
posset ad
tabulam
suscep. 7. de
delictis, de
quo in no-
tis.

* vel pacio-
nem.

Cajus l.
ult. ff. finiu-
um re-
gund.
Hac tria
vocabula
forte per-
tinent ad
iunctam il-
lam legem
de finium
ratione.

Paraphrasis.

Inter vicinorum aedificia ad circumeundi facultatem spatium vacuum duorum pedum, & semis relinquitur.

Sodales, id est collegiati (quorum certa fuerant corpora) leges inter se ferre liceto quas volent, dummodo publicis legibus contraria non sint.

Spatium quinque pedum (quod vacuum inter duos agros erat ad accessum, & circumductum aratri) usucapere jus non esto.

Si vicini de finibus disceptent, decertent, Prator dirimende controversia tres arbitros dato.

Si arbor ex vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedibus altius circumcidantur.

Si fructus ex vicini arbore in vicini fundum cadat, domino arboris legere fructum jus esto.

Si aqua pluvia opere manufacto nocere poterit, Prator ad arcendam aquam nenocet, tres arbitros dato: damni infecti nomine caveto.

Latitudo via qua se recte porrigit via VIII. pedum esto: at ubi flexum est sedecim.

Si via ab iis qui vicinia pradia possident munita non sit, jumentum agere quo quis velit jus esto.

1. De a-
qualitate,
& juris-
quitate.

PRIVILEGIA NE INROGANTO.

NEXO SOLUTO, FORTI SANATI firemps jus esto.

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam
aCepfit, capital esto.

2 De capi-
te civis.

DE CAPITE CIVIS NIſI PER MAXIMUM COMITIA-
TUM NE FERUNTO.

QUÆSTORES PARICIDI, quide rebus capitalibus quæ-
rant, a populo creantor.

3. De pacte
publica.

Si qui n'urbe cœtus nocturnos agitaſit, capital esto.
Si qui perduelem concitaſit, civemve perdueLi transduit,
capital esto.

Caji lib. 5.
ad leg. XII.
tab. cujus
pars prior
hinc IX.
tabula re-
ſpondebat.

Paraphrasis.

I*N singulos homines leges juraque neferuntur.*

*Nexo soluto, item ei, qui in fide constanter mansit, & ei qui sanata
veluti mente ad obsequium rediit, jus idem esto.*

*Si judex aut arbiter jure datus ob rem judicandam, pecuniam ac-
ceperit, capite luito.*

*De vita, libertate, civitate, familia adimenda civi Rom. populi
judicium esto centuriatis comitiis.*

Judices rerum capitalium a populo constituuntur.

Si quis in urbe coitiones agitaverit, capite luito.

*Si quis hostem in pop. Rom. seu patriam concitaverit, vel civem ho-
sti tradiderit, prodiderit, capite punitor.*

1. De jure
jurando.

2. De jure
sepulchro
rum.

- de JURE JURANDO -

HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO, NEVE
URITO.

SUMPTUS ET LUCTUM A DEORUM MANIUM JURE
MOVETO. *

HOC PLUS NE FACITO.

ROGUM ASCIA NE POLITO.

Tribus riciniis, & X. tibicinibus foris eFERE jus esto.

MULIERES GENAS NE RANDUNTO: NEVE LESUM
FUNERIS ERGO HABENTO.

HOMINI MORTUO OSA NE LEGITO, QUO POST FU-
NUS FACIAS, extra quam si beLi endove hostico mor-
tUus escit.

SERVILIS UNCTURA, OMNISQUE CIRCUMPOTATIO
auferitor.

MURRATA POTIO MORTUO NE INDITOR.

NE LONGÆ CORONÆ, NEVE ACERÆ PRÆFERUN-
TOR.

QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE, EJUS VIR-
TUTIS ERGO, ARGUITOR: * ET IPSI MORTUO PA-
RENTIBUSQUE EJUS DUM INTUS POSITUS ESCIT
FORIS EFERTUR SE FRAUDE IMPOSITA SIET.

Uni plura funera ne facito, neve plures lectos sternito.

NEVE AURUM ADITO: AST SI CUI AURO DENTES
VINCTI ESCINT, IM CUM ILO SEPELIRE UREVE
SE FRAUDE ESTO.

Rogum bustumve nullum propius LX. P. ædis alienas, si
dominus nolet, * ne adlito.

Fori bustive ætern Auctoritas esto.

Cass lib. V.
ad XII.
ab. cujus
pari postu-
rior huic X.
ab. respon-
det.
Cicero lib.
I. de legib.
* pro jure
removeto.

* id est ho-
noriator.

* Cassus I.
27. §. 7. 6.

Paraphrasis.

Hominem mortuum in Urbe humare, vel urere ius ne esto.
 Sumtuosa, & magnifica funera, & lamentabilia prohibentur.
 Funerum modus, qui nunc definitur, deinceps esto, neque eum excedere licet.

Ligna ex quibus rogi comburendo cadaveri construitur, dedolando ne levigentur, sed rudia, & impolita rogo adhibentur: tribus vinculis purpura, neque pluribus, componi, vel uri mortuum ius esto: X tibicines neque plures funeri adhibere ius esto.

Mulieres ne genas unguibus dilaniant, seu faciem carpunt.

Neque lugubrem ejulationem, seu fletum in funeribus adhibent.

Homini mortuo e cadavere membrum aliquod ne adimittitur, cuius causa postea funus, funerisque impensa de novo iterentur, nisi si quis in bello mortuus esset, vel peregre.

Servorum cadavera ne unguntur. In funeribus epulae omnes prohibentur.

Sumtuosa adpersio omnis in mortuum, & rogi amovetur.

Ne longa corona, vel longa coronarum series, neve ara thuri adolendo, aliave odoribus funeri praferuntur.

Qui coronam meruerit in ludicris, siue ipse, siue servi ejus equive in funere ob virtutem laudator, ipsique mortuo & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum est cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi ius esto.

Unius hominis cadaveri funus unum fiat, & unus lectus sternitur.

Aurum a funere omnino removetur: excipitur aurum, quo dentes vincti, id enim cum cadavere sepelire, aut urere ius esto.

Rogum vel sepulchrum deinceps adibus alienis domino invito propius 60. pedes admovere ius ne esto.

Vestibulum sepulchri, sepulchrumve usucapere ius ne esto.

QUOD POSTREMUM POPULUS JU^SIT, ID JUS RATUM ESTO.

Quarta
tab. sup-
plemen-
tum.

Patribus cum PLEBE * coNubi jus nec esto.

Quinta
tab. sup-
plemen-
tum.

DETESTATUM
seu de SACRIS DETESTANDIS.

Caji lib. 6.
ad leg. XII.
tab. ejus
pars prior
hinc XI. ta-
bula re-
spondet.
Cajus l.
238. in pr. ff.
V. S.
Dionys.
Halicar.
sine lib. 10.
Tonaras
tom. 2.

Cajus l.
238. §. 1. ff.
V. S.

Paraphrasis.

Hominem mortuum in Urbe humare, vel urere jus ne esto.
 Sumtuosa, & magnifica funera, & lament abilia prohibentor.
 Funerum modus, qui nunc definitur, deinceps esto, neque eum excedere liceto.
 Ligna ex quibus rogos comburendo cadaveri construitur, dedolando ne levigentur, sed rudia, & impolita rogo adhibentor: tribus vinculis purpura, neque pluribus, componi, vel uri mortuum jus esto: X tibicines neque plures funeri adhibere jus esto.
 Mulieres ne genas unguibus dilaniant, seu faciem carpunt.
 Neque lugubrem ejulationem, seu sletum in funeribus adhibent.
 Homini mortuo e cadavere membrum aliquod ne adimito, cujus causa postea funus, funerisque impensa de novo iterentur, nisi si quis in bello mortuus esset, vel peregre.
 Servorum cadavera ne unguntor. In funeribus epula omnes prohibentor.
 Sumtuosa adpersio omnis in mortuum, & rogam amovetur.
 Ne longa corona, vel longa coronarum series, neve ara tibi adolendo, alii ve odoribus funeri praferuntor.
 Qui coronam meruerit in ludicris, sive ipse, sive servi ejus equive in funere ob virtutem laudator, ipsique mortuo & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum est cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus esto.
 Unius hominis cadaveri funus unum fiat, & unus lectus sternitor.
 Aurum a funere omnino removetur: excipitur aurum, quo dentes vincti, id enim cum cadavere sepelire, aut urere jus esto.
 Rogum vel sepulchrum deinceps adibus alienis domino invito propius 60. pedes admoveere jus ne esto.
 Vestibulum sepulchri, sepulchrumve usucapere jus ne esto.

QUOD POSTREMUM POPULUS JU^SIT, ID JUS RATUM ESTO.

Quarta
tab. sup-
plemen-
tum.

Patribus cum PLEBE * coNubi jus nec esto.

Quinta
tab. sup-
plemen-
tum.

DETESTATUM
seu de SACRIS DETESTANDIS.

Caji lib. 6.
ad leg. XII.
tab. ejus
pari prior
hinc XI. ta-
bula re-
sponder.

Cajus l.
232. in pr. ff.
V. S.
Dionys.
Halicar.
fines lib. 10.
Tonaras
tem. 2.

Cajus 2.
238. §. 1. ff.
V. S.

Paraphrasis.

Posteriores populi leges prioribus potiores sunt.

Inter Patricios, & plebejos matrimonia ne contrahuntur.

Sexta tab.
supplem.

de PIGNORE.

Si qui rem, de qua stilis fiet, in sacrum delicaSit, duplione
decidito.

Cajl lib. 8.
ad leg. XII.
tab., ejus
pari posito
rior hinc
ultima ta-
buli, respon-
det.
Cajus L;
238 §. 2. ff.
V. S. Cajus
l. ult. ff. de
delictis, §. 1.
Cajus l. 19.
ff. de usuris, &
fructu.

Si vindiciam falsam tulit, prætor rei sive
stilitis arbitros tris dato: eorum ar-
bitrio fructi duplione decidito.

Septima
tab. sup-
plemen.

Si servus sciente domino furtum faxit, no-
xiamve noxit, noxæ dedito.

Cajus l.
238 §. 1. ff.
V. S.

Octava
tab. sup-
plemen.

Nonæ tab.
supple-
men.

Decima
tab. sup-
plemen;

Paraphrasis.

R *Em de qua controversia est, in sacrum dedicare ne jus esto: qui
dedicaverit, dupli pena multator.*

*Mala fide possessionem si quis nactus sit, Prator ei rei definienda tres
arbitros dato, eorumque arbitrio mala fidei possessor fructus
in duplum prastato.*

*Si servus domino sciente furtum fecerit, damnumve aliter dederit,
dominus eum pro delicto, injuria vel damno affecto dedito.*

J. VINCENTII GRAVINÆ
ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBER III.
QUI EST
DE LEGIBUS ET SC^TIS,
NEC NON
DE ROMANO IMPERIO
LIBER SINGULARIS,
S E U
O P E R U M
T O M U S I I.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

1215 6TH AVENUE
NEW YORK 17, N. Y.

INITIO superioris libri, CLEMENS MAX. ab ipsomet hominis ingenio exordia juris naturalis, & gentium excitavimus: nunc iisdem ab hominibus, non quidem sparsis, & segregatis, verum convenientibus una inter se, inque communem vivendi societatem coeuntibus civilis regiminis causas, & fundamenta, varietatesque rerum publicarum eruimus. Cum enim civitas sit corpus ex hominibus coactum, atque compositum, si quid in corpus diffundatur universum, ex ejus oportet emanare partibus statumque, aut mutationem, & vicem civitatis totius ex natura, & motu, moribusque singulorum hominum evenire: nam si neque in civitatem extrinsecus migraverint, neque introrsus ex ipsismet hominibus oriantur: eas ex nihilo contra naturalem rationem arcessere compellemur.

I. DE JUSTITIA CIVILI.

CAusas igitur sive tranquillitatis, sive perturbationis, item interitus, mutationisque civilis, atque imaginem civitatis utcunque constitutæ, tanquam in speculo in ipsamet natura humana spectabimus. Motibus enim partium eodem simul incumbentium, atque flectentium, totum etiam corpus una circumagitur: iisdemque putrescentibus partibus una dissolvitur. Quamobrem affectio, quæ hominis naturam sedat, aut exagitat, eadem si singulis in civibus multiplicetur, universam componit, evertitve civitatem. Quæ eatenus coalescit, quatenus partes in communem aliquem sensum conveniunt, & ad optimum tum adducitur statum, quando cives ita cohererent inter se, quemadmodum hominis membra toto cum corpore congruunt. Quam partium in civitate convenientiam, atque consensum inducit sola justitia: cum justorum sit unus concorsque sensus: injustorum vero discors, & varius: unde non mirum, si ut justorum animus affectionum concordia componitur, atque sedatur, injustorum vero vita perturbationum discordia miserrime circumvolvitur; ita & civitas justa sibi que conveniens perpetuo conservetur; injusta vero, sibi que repugnans cum suarum partium variatione turbinis more verteretur. Beata igitur civitas est, in qua unaquæque portio munus perfectæ obeat suum, concordique ministerio partium, hominis bene valentis, optimaque horum temperie gaudentis reddit imaginem. Quamobrem ei naturæ, quæ imperio suo regit hominem atque tuetur, imperium est atque tutela committenda civitatis; menti videlicet, quæ non corpori tantum humano, sed & naturæ rerum præsidet universæ.

II. DE MENTE HUMANA, ET EJUS JURE IN CORPUS.

Etenim a mente divina, & infinita, quæ corporea omnia, & incorpo-

rea volvit, procreata est mens humana, & finita, quæ membris nostris, corporique præfesset: cui motus e mente, ac vita singulis momentis ingeneratur. Motus namque unde oriuntur, intereunt, & mutantur omnia, non in corporis, verum in animæ natura continetur: corpus enim nullum edere potest, atque ab se cedere motum, nisi aliunde acceperit: cum corporis notio quantitatem quidem, soliditatem, & figuram, non vero motum involvat: corpus enim si motu spoliatur, tamen manebit idem: at quantitate, soliditate, figuraque detracta, periisse intelligeretur. Mens vero in percipiendo, cogitandoque adeo ex sua natura versatur, ut sublata cogitatione, mens tibi diffugeret: at cogitatio unde animi natura profertur, actus est a mente continenter exorians, qui, ut permaneat, opus habet assidua productione sui ipsius; productionem vero sine motu nullam intelligimus. Unde si cogitatio versetur eodem, si de re una in aliam perlabatur, assiduo motu cietur; quia mentis est actio perpetuo fluens. Vivit enim, atque alitur ex novis perpetuisque animi nixibus, qui singulis momentis multiplicatim pereunt continuo, atque identidem regnuntur. Quos novos perpetuo percipiendi actus, mens quomodo protulerit, sine ingenito, inditoque propriæ naturæ motu? Quamobrem exuere motu mentis naturam nequimus; quia eo sublato, cogitatio extingueretur. Quia igitur motu, qui est ab incorporea natura, animantur omnia, colligere hinc licebit, incorpoream naturam eam esse, quæ sive potestate sua procreans, volensque omnia, qualis voluntas est divina, sive ab Deo creata, Deique jussu subiens ipsa certum, ac peculiare corpus, lumen rebus ferat & vitam: corpus vero per se, si ea luce, ac vita caruerit, pondus esse tantum, & umbram intelligimus. Unde imperium animæ in corpus humanum ab ipsa natura fuit institutum, quia corpus a mente ducitur, ac sustinetur: & ei sunt rerum gubernacula tradenda, unde res ipsæ vitam accipiunt: ne si ab illius imperio eximantur, non ad libertatem, sed ad interitum potius tendant. Sicut autem ratio infinita motum ubique diffundens, rebus imperat universis; ita debet & ratio finita, in qua imago infinitæ rationis insculpitur, nempe mens humana, motu a Deo accepto imperare corpori humano, & rebus omnibus ex humana facultate pendentibus. Hinc homini, utpote ratione prædito, & naturæ præstantiori subjiciuntur muta, inanima omnia, itemque ratione carentia, quibus hominis dominatio prodest, quia custodia, curaque nostra ferociam effugiunt animantium aliorum; ut hoc etiam nomine longe sint feliciores mansuetæ animantes, & cicures, quam feræ, atque indomabiles.

III. DE NATURA SERVIS, ET NATURA DOMINIS.

Hinc rudibus, agrestibusque hominibus plurimum conducit parere sapientibus. Hinc & lege naturæ, quæ mentem imbecilliorē præstantiori subjicit, foemineus virili sexui subjicitur, cum virilis superet ea parte, quæ divinitatem attingimus, & res corporeas antecellimus. Cum igitur viri, & mulieris conjunctionem natura ipsa inveniatur, & machinetur, & mulier a viro ratione vincatur; minori autem rationi ratio major lege naturæ dominetur; palam est mulierem traditam esse in potestatem viri ab ipsa natura, tanquam in custodiam, & conservationem sui. Ob eandemque rationem filii naturaliter veniunt in potestatem patris, quia liberis utilius est, ut a patre regantur, quam a semetipsis: atque hinc imperium oritur domesticum. Denique universe, quia propter mutuum usum rerum, & operarum ad vitæ diuturnitatem, atque securitatem inter homines lex ipsa rationis, & natura societatem instituit; neque ulla constare societas inter eos potest, qui prudentia inter se, ac ratione discrepant; nisi prudentia, & ratio minor prudentiæ subdatur, ac rationi majori, quæ prospiciat imbecillioribus: nemo non viderit eos, qui mente sunt hebetiores, & ingenio pinguioribus fuisse creatos ad parendum, tanquam natura servos; præstantiores vero, & sapientiores tanquam natura dominos ad imperandum; non quidem propter propriam, sed propter imbecilliorum potissimum utilitatem. Quia natura non aliam ob causam subesse homines hominibus patitur, nisi ut qui securitatem, & utilitatem nequeunt parare sibi, eam præstantioris mentis imperio consequantur: unde sapientum in ceteros dominatio, utpote nexus humanæ societatis, & radix publicæ salutis in commune commodum ab ipsa natura, & a rationis lege procedit. Nam si jus imperii ducamus a potentia corporis; continuo in discordiam, & mutuan, infinitamque cædem delabemur. Cum enim absit a corpore consilium; nisi motus illius ratione, ac regula gubernentur; homines feris miserabiles affectionibus propriis assidue inter se pugnantibus invicem dilaniaremur. Quid præterea tam præposterum, atque aberrans a natura, quam potestas corporis in mentem, a qua corpus, accepto motu, suam vim, & potestatem perpetuo trahit? Quid igitur possunt ad humanam societatem, & civilem vitam corporis vires? Num ad fabilia tantum, artesque rudiores; ad prudentiam vero, & custodiam publicam erunt prorsus inutiles? Et sane nisi metus nobis impenderet ab hostibus externis, aut a moribus intestinis, ad regimen civile corporis robur nullius forsan esset usus: utique si suæ omnes, aut alienæ rationi sponte parent; intelligentes aberrant.

rantem a ratione, dum ab ea defleſcit, & a virtute ad vitium dilabitur, erroris poenas dare ſine carnifice, cum omne vitium ſit ultor ſui.

IV. DE MERO MISTOQUE IMPERIO.

Verum quia homines non tam cognitione, quam ſenſu ducuntur, ac raro cauſas miſeriarum adſcribunt ſibi iſpis, & propriis cupiditatibus, ex quibus tantum voluptates percipere ſibi videntur, ignari eas ſontem eſſe malorum, cum nunquam voluptates a vitiis veniant ſine longa, & ſæva cohorte miſeriarum; propterea qui latentibus in animo poenis minime reprimuntur, poenis compeſcendi ſunt exterius accitiſ, viſuique patentibus; ut cum viribus rationis minime rêgantur, viribus cohibeantur corporis. Unde corporis, cujus pernicioſiſſimum eſt imperium, ſervitium tamen eſt utiliſſimum, dum eo veluti miniſtro, atque ſatellite rationis utamur. Hæc autem viſ legitima, ſive civilis, ſi atrocioris poenæ facultate polleat, imperium merum; ſi vero levioris coërcitionis poteſtate finiatur, miſtum appellatur: quorum hoc juridiſctioni ſemper, & Magiſtrato; illud Principi tantum, & ſupremæ poteſtati cohæret, de quibus fuſius, & ſubtilius in noſtro *de juridiſctione* tractatu.

V. DE TRIBUS CIVITATUM GENERIBUS, ET PRIMO DE SIMPLICI, SIVE DE OPTIMO STATU CIVITATIS.

Qua juſta diſtributione munerum, & collocatione, ac temperamento partium ſecundum ſuam cujuſque naturam ad imperandum, vel ad parendum, & ad indicendas, vel ſubeundas poenas, civitas recte componitur. Ac ſane ſi homines in mutuam cuſtodiam incumbentes, communibus uterentur opibus, ad externas repellendas injurias; inteſtinas vero diſcordias nullis neque ſingulorum, neque univerſorum reprimerent viribus; ſed ſolo conſilio, ac publico, privatoque uſu perfectæ virtutis ita favillas quacunque diſcordiarum extinguerent; ut pacem ubique partam pro ſe quiſque aleret, eamque abſtinentia injuriarum, ac mutua benevolentia, ſtudioque publicæ, ac privatæ utilitatis tueretur; hæc eſſet beatiffima civitas, atque omnium præſtantiffima, quippe quæ ad ſui præſidium ſolam rationem, ſine ullo corporis miniſterio adhiberet; & virtutibus privatorum, tanquam publicis legibus inſtitueretur. Unde opus hæc non haberet corporeis viribus, ut alios ad rectam vivendi normam traheret; quia ſuam ſibi quiſque rationem haberet ducem. Ratio vero, ſi omnibus affectionum nubeculis explicetur, una eademque in ſingulis emicabit, unicamque in mentibus hominum boni notionem excitabit: in quam omnes uno eodem-

demque animi sensu conveniunt. Ratio enim parit scientiam : scientia vero simplex est, & unica, quia non descendit a rebus fluentibus, & variantibus, nempe a rebus creatis, & corporeis, a quibus producitur varia, & inconstans opinio; sed a notionibus æternis, & incorruptis divinæ immortalisque naturæ illabitur in animos nostros, participesque sui ad mentium simplicitatem adducit, atque concordiam. Qui homines civilem societatem ineuntes a sola mente regerentur, sine ullo ministerio corporis; quia unus idemque sensus, atque consilium in omnes effunderetur; ideoque civitatem hanc, si talis unquam civitas inter mortales existeret, merito civitatem simplicem appellaremus.

VI. DE CIVITATE MISTA.

Quando vero civium potior pars a ratione gubernatur; aliæ vero partes a ratione dissentientes trahuntur a sensibus, quorum varia perceptio est, atque tempore, regionibus, morbisque mutabilis: tum oportet partem rationabilem, quæ natura imperat ceteris, adhibere collectas vires multorum, & ministerium publici corporis ad coercendas aberrantes a ratione partes. Unde quia in hanc civitatem scientia, & opinio confluit; quarum illa in imperantibus insidet, hæc in multitudine, quæ prudentioribus obtemperare compellitur, ita ut status ejus in imperio mentis, & obedientia minime voluntaria sensuum constituatur; non absurde mista civitas nuncupabitur.

VII. DE CIVITATE PERTURBATA.

Verum quando in societatibus civilibus prudentiorem partem stultior, & virtutem vitium, ac rationem opinio superaverit; ibi vis, & error agitabit, verterque omnia, regimenque deferet ei, qui suorum, & alienorum vitiorum satellitio sese, melioribus deprimendis, ad sublimiorem potestatis gradum extulerit. Unde quia hic natura domini subjiçuntur natura servis, & opinioni scientia in extrinsecis actibus famulatur, ac naturalis ordo miscetur, atque pervertitur: propterea recte, meo judicio, vocabitur civitas perturbata. Civitatem igitur simplicem ad unam boni, rectique rationem sese convertentem, descriptam, & informatam inveniemus in animis eorum, qui una eademque boni notione ducuntur: qui simul convenientes continebunt suam intra se quisque legem, suos magistratus, suos milites, ut imperio exteriori non indigeant: cum propria ipsi ratione provideant, reliquasque animi partes, quarum quæque munere suo fungitur ad usum, & ministerium rationis adhibeant. Nam sicuti occurrentia visa oculi confestim excipiunt, ita & ratio statim complectitur cognitionem: quæ si lucidior fuerit ad rationis legem desciscentes ab ea revocabit cupiditates;

tates: quibus in officio continendis suscitabit iram disciplina rationis imbutam, & propria, nativæ feritate spoliata: ut quæ animæ partes liberæ, atque solutæ bellum ciebant intestinum, ex rationis imperio parentes, pacem civitatis pariant interioris. Verum nescio an civitati illi simplici ullus pateat in humana vita locus, quia nulla neque plurium, neque unius hominis ratio perpetuo vigilat. Cui aliquando torpescenti, si frena defluerint, iis tantisper laxatis, affectiones, & cupiditates exilient, & exultabunt; atque instar Phaëthontis equi rectorem trahent ipsæ suum, ut postremo atterant, atque conculcent. Unde quia non omnes, sed soli sapientes esse sibi queunt rectores ac duces, iique non gregatim, sed sparsim inveniuntur; non mirum, si nulla ex hoc genere civitas, quam simplicem diximus, componatur. Cum itaque rari ex hominum turbis propria ratione reguntur, opus est, ut universi ratione gubernentur aliena, & mente paucorum, cum pauci sint admodum in qualibet natione sapientes. Itaque oportet iisdem luminibus atque consiliis regere civitates, quibus quisque sapientum cupiditates suas, iramque gubernat, ut quemadmodum ira, & cupiditas in singulorum animis recte compositis obtemperat rationi privatæ; sic potentia, numerusque major, nempe procures, & multitudo pareant sapientum sententiis, quæ sunt mens civilis corporis, a qua in universam rempublicam ratio propagatur; eaque civilis vitæ constitutio erit mista civitas: quo etsi paucorum virtutes conveniant, & vitia plurimorum; tamen quia plurium affectiones paucorum rationi subjiuntur; evenit ut a virtutibus vitia superentur, & civitatis constituatur status, quatenus mortalis vita patitur, omnium optimus.

VIII. DE LEGIBUS CIVILIBUS, ET EARUM

CAUSÆ.

Verum insolentia, & livor opulentiorum adversus eos, a quibus prudentia vincuntur, itemque multitudinis amentia, quæ magis divitias, quam prudentiam admiratur, sapientum consiliis nunquam cederent; neque populus sese regendum iis traderet adhuc viventibus, nisi propriam sibi personam subtraherent, atque divinum numen, quæ suprema certe ratio est, ac summa lex creaturarum, & æternarum rerum inducerent, rationemque suam viventem, & loquacem converterent in rationem inanimam, & scriptam, omnique affectione spoliata, quæ leges appellantur. Quamobrem primæ leges, vel revera ipsum Deum habuerunt auctorem, quales fuerunt Hebræorum; vel ad Deum revocatae fuerunt a suis cujusque legislatoribus, ut adjecta legibus auctoritas divina, legislatores ab invidia, & leges a contentu, & contumelia vindicaret. Easque in animis etiam defixere jurejurando,

rando, quod vinculum erat in veterum institutione tenacissimum, ita ut eo delato Rhadamanthus judicia omnia sanctissime, ac celeriter expediret. Non enim in prisca innocentia, & integritate morum opiniones illæ deterimæ ad religionem, & fidem commerciorum evertendam eruperant: quarum aliquæ non minus impie, quam insane Dei naturam funditus tollunt; aliquæ a gubernatione rerum eam stolide abjiciunt; aliquæ nihilominus perfidæ, mortalibusque noxiæ, summoque Numini contumeliosæ permittunt quidem Deo rerum universarum regimen, & poenarum, atque præmiorum arbitria; sed eum velut in societatem criminum nefarie vocantes, muneribus a rapina, & fraude, atque alienarum opum usurpatione venientibus, & motibus corporis, verbisque nullo animi sensu pronunciatis, ac mentitis obsequiis placabilem ponunt.

IX. DE AUCTORITATE JURISJURANDI, ET
JURIS DIVINI.

Nihil autem religiosum & civilem hominum statum facilius dissolvit, quam remissio, & laxamentum quantulumcunque jurisjurandi, quo publica fides, & legum obsignatur auctoritas. Quamobrem Lycurgus, ut perpetuo jurejurando suas muniret leges, redire ad cives noluit, quos ad legum suarum cultum sacramento usque ad reditum suum obligarat. Atque is Apollini leges adscripsit ab se conditas, Minos vero Cretensium legislator Jovi, Numa Ægeriæ Deæ, quicum in silvarum recessibus colloquium habere simulabat: & ne percurram singulos legum auctores, nefas fuit apud Romanos ferre leges, antequam captis auspiciis Deos confuissent, ut ab eis adprobata viderentur. Nunquam enim recta ratio publice imperaverit, nisi vel a Deo mittatur, vel ab hominibus nomine, atque auctoritate divina consecratur. Quomodo enim sententiæ unius hominis, voluntates parerent universorum, atque ad illius obsequium converterent publicas vires, nempe imperium, & jurisdictionem: nisi cultum illum exhibere se crederent præstantiori naturæ. Hinc Ægyptii non modo publicas civiles regiminis institutiones, verum & privatas artes, atque doctrinas, & eorum exemplo Pythagoræ philosophiam omnem suam in religionem convertabant, ut quos ratio non posset, divina emendaret auctoritas. Nos igitur, & ante nos Hebræi unice inter mortales beati: ad quos Dei Filius rationem simul attulit, auctoritatemque divinam: quibus corruptelam humanæ rationis emendavimus, & falsum divinitatis colorem ab humanis institutis absterimus: legislatorem accipientes eum, qui non certis populis, aut regionibus, sed naturæ hominum universæ leges tulit æternas insinuat, atque enutritis consilio sapientiæ illius, quæ omnium creatori adfuit, dum

extenderet Coelum, suspenderetque fundamenta terræ, quæ illi semper, etiam ante rerum certarum exordia præsto fuerat.

X. DE VARIIS CIVITATIS MISTÆ FORMIS.

Sed jam ad formas civitatis mistæ, cujus exordia posuimus, transeamus: ac deinde ad alias, in quas civitas mista convertitur, quando paucorum quidem opulentia, & satellitium unius, atque potentia, vel licentia multitudinis redegerit leges in suam potestatem, ut vis rationem sibi subjecerit, atque utilitas publica cefferit unius, aut paucorum commodis, aut multitudinis effrenæ libidinibus; tum enim, quia naturalis, atque civilis perturbatur ordo, & ratio ab affectionibus, leges a violentia superantur, merito civitas nobis perturbata nuncupabitur: in qua perinde atque in civitate mista tres itidem erunt status, invicem sibi opposita ratione respondentes: nempe unius, paucorum, & multitudinis; quorum quisque optimus delabitur in pessimum sibi oppositum, habentque singuli distinctum simul cum natura nomen. Etenim in civitate mista potestas unius regnum appellatur; potestas paucorum dicitur status optimatum; potestas multitudinis respublica nuncupatur; quorum nomina simul cum natura eorum civitatis perturbatione mutantur. Namque si leges ab uno superentur, cadit regnum in tyrannidem; si a paucis, optimatum status transit in dominationem paucorum, quam græce dicimus *ὀλιγαρχίαν*; si a multitudine, respublica defluet in statum popularem, sive *δημοκρατίαν*, quæ dux postremæ possent etiam appellari, tyrannides, hæc plebis, illa paucorum.

XI. DE REGNO.

Exordiamur autem ab imperio unius, quæ optima est certe reipublicæ species, ubi legibus famuletur. Siquidem semper inest in humana natura ferinum illud a nobis antea significatum, quod pacandum, & compescendum est verecundia legum, in quibus humanitas feritatis expers includitur. Etenim ut probo quisquam sit ingenio præditus, tamen si procul a legum conspectu recesserit, proprioque indulerit arbitrio, liberam, ac supremam rerum potestatem adeptus, in potestatem deveniet propriarum cupiditatum: a quibus exutus dominio sui ipsius, in aliorum vitam, & opes veluti lupus impelletur. Neque enim difficile fuerit hominem in lupum immigrare, si sanguinem lambere coeperit alienum, atque vitæ unius insidiatus, cogatur deinceps modo unum tollere, modo alium, a quo vel vivente, ultionem injuriarum timeat, vel moriente, prædam speret pinguiorem. Unde is ibi majus peccatum inveniens, ubi magis opes abundant, criminandis assiduo divitioribus alienisque substantiis devorandis, suam in dies auget

gebit famem : quales fabula fingit eos, qui comedendis humanis visceribus ad aram Lycæi Jovis in lupos mutabantur. Hinc cum optimum dicemus regem, qui norit regere semetipsum, rectoremque propriarum cupiditatum, rectorem aliorum quoque fore beatissimum existimamus. Unde merito Plato philosophicam exigit in rege naturam : qui propriæ securitatis, arcem non in præruptis rupibus ædificet, sed in fastigio virtutum suarum ; neque satellitio, sed justitia sibi subjiciat animos civium ; & admiratione, ac laude probitatis latentes inimicos exarmet, atque prosternat. Quales felicissimis hisce temporibus Christianos Europæ reges omnes habemus, qualesque horum exemplo evasuros confidimus, quotquot intellexerint eam inter homines vitam esse beatissimam, quæ dolorum pariter, & voluptatum participet minus, quæque levioribus motibus impellatur, sive molestis illis, sive jucundis : cum nulla sit vehemens sine vehementiori perturbatione voluptas : ac neminem tuto, & tranquillè possidere suum, qui perpetuo cupiat aliena. Quarum sententiarum homo ad imperium non ambitione, ac sponte sua ; sed partim rogatu aliorum perget, partim vero metu, ne si potestatem ipse publicam detrectet, se simul, civesque suos relinquat in potestate deteriorum. Atque huic non aliunde profecto satellites ad corporis custodiam capiendi erunt, quam a suorum numero civium : cum enim pro civibus, non vero contra cives muniatur ; opus minime habebit satellitio exterorum. Quo autem tale quis ingenium adferat ad regnum, & regnando retineat, oportet ut quod optimum natura tulit, educatione diligenter enutriat. Excelsum enim omne, ac generosum ad vitiorum, æque ac virtutum fertur extrema, prout bonam, aut malam educationem nanciscatur ; aut rectæ, vel pravæ consuetudini dedatur. Mentis enim solertia, & acumen optimas pariter, ac pessimas artes præ ceteris facilius, ac celerius arripit. Unde nihil deterius homine injusto, qui simul artes, & scientias calleat : eas enim torquens ad pravitatem, quo majori facultate pollet, quoque acutius cernit, eo scelera cautiùs, atque in graviores aliorum perniciem exorditur. Quales Alcibiades fuere, ac Julius Cæsar, qui cum summam dicendi, atque agendi felicitatem accepissent a natura ; propter depravatos tamen suorum temporum mores ab se prava educatione, pravaque consuetudine contractos, se simul, ac patriam perdiderunt. Animus vero tenuis, & imbecillis nihil adeo magnum publice, aut privatim, sive boni, sive mali promoverit. Quo magis is, quem propter præstantes animi dotes natura eduxit, atque adornavit, ad regnum vincendus est legibus, & laudis amore, infamixque metu aliorum judicio subjiendus. Nescio enim an quis justitiam magnificet, nisi hominum de se opinionem, aut

potentiorum injuriam vereatur. Hinc videmus humiliores de justitia esse sollicitos, potentiores vero minime: quia illi damnum, hi lucrum ab injustitia sperant, neque ob animi cœcitatē intelligunt justitiam componere partes interiores hominis, & civitatis universæ: injustitiam vero tum has, tum illas distrahere, atque lacerare: ita ut ne malitia quidem ulla consisteret sine aliqua parte justitiæ. Siquidem latrones neque contrahere, neque conservare societatem scelerum possent, nisi fidem inter se datam colerent, & ex legibus, pactionibusque mutuis rapinas distribuerent: alioquin si secum etiam injuste agerent, alter in alterum irrueret, & societas illico solveretur. Is igitur princeps una secum, suisque cum subjectis mire conveniet, eritque felicissimus, qui se justitia munierit, & sibi pro muris circumdederit leges patrias: quarum cultu sibi securitatem, & concordiam regno parabit. Sub incerto enim jure nemo bonorum, aut animæ securus vivit. Ideoque cogitur infidus esse principi, quisquis principem suspicatur infidum fore legibus, sub quibus ei se cives concrediderunt. Ut autem impellat alios ad perpetuam reverentiam legum, quibus & ipse una cum ceteris custoditur: cultum, & studium earum oportet a semetipso exordiat. Legibus enim, quibus ipse obtemperat, ceteri libentius obtemperabunt: nulla namque vi facilius animi populorum, quam principis exemplo circumaguntur. Tum vero altius in animos regia jussa descendunt, cum e legum voluntate depromantur: ita ut rex caput videatur esse magistratum; imperiumque illius fons appareat legitimæ jurisdictionis, quæ in principum placita, velut in rivulos traducatur. Hinc prudentissime Romani cum gravem capitis animadversionem in reum decernebant, utebantur formula illa: *Liſſor lege age*; ut non hominis, sed legis imperio adimi vita videretur. Ideo qui principum velit esse potentissimus, quam fieri rarius potest, legum veniam concedat; cavebitque, ne populus mutabiles censeat leges: utpote in quibus, & salus communis, & securitas principis nititur. Quid autem stultius, quam crebra legum venia relaxare imperii vincula, & variabilem ostendere auctoritatem earum, quarum potestate ipse princeps aliis dominatur? Quo plura enim a legibus ad suum trahit arbitrium, eo redditur imbecillior, quamvis potentior evadere sibi videatur. Postquam enim homines crebra remissione legum abjicere coeperint metum earum, atque reverentiam, facile sibi exuunt reverentiam hominis, cujus omnis e legibus fluit auctoritas. Legibus enim homines obligat imago ipsa justitiæ, per naturam impressa mentibus, & per leges explicata: ita ut dum lex dominatur, divina ratio putetur imperare: cum nihil aliud sint leges, quam distributio mentis affectionibus prorsus expertis. At homini homines tan-

tantum vi subjiciuntur, quæ nisi lateat sub specie saltem adumbrata justitiæ, aut publicæ utilitatis, diu minime tenebit: quia sublata lege non homo, sed fera, quæ in homine admiscetur, imperabit: unde sicuti homo sine ulla ratione duce per se corrui; ita & civitas absque lege, sive ratione publica dissolvetur: & qui publicum omne ad privatam deflectit utilitatem; in discrimen adducet utrumque; ut summæ prudentiæ plerumque sit vel le infra quam possis: nec satis unquam laudetur Hesiodus docens diinidium plus esse, quam totum: jureque commendetur Spartanus ille Theopompus, qui regiam, quam obtinebat, potestatem extenuavit, objecto ei Ephorum imperio: quo consilio quantum posterioribus regibus potestatis ademit, tantum dominationi eorum securitatis adjecit & vitæ. Unde ab uxore correptus, quod regnum filio imminutum traderet: minime, inquit; reddidi enim diuturnius. Regum enim is minus invidiæ, periculique subierit, qui se supra ceteros minus extulêrit: quique multos ad exercitium publicæ potestatis admiserit, plures adjunget sibi pedes, & oculos, & manus: cujusmodi sunt a rege creati magistratus, qui si liberum sibi suæ jurisdictionis exercitium permittatur, cum salute regis propriam auctoritatem putabunt esse conjunctam. Unde non regis tantum, sed & propriæ utilitatis causa curabunt populos in fide continere. Quo studio minime tenebuntur, si viderint munus eorum regis arbitrio sæpius interceptum, atque turbatum. Quo magis cavendum principibus, ne attingant Magistratum auctoritatem, neve cognitiones illorum ad se trahant: nisi quando per gradus res ab eorum judicio ad supremum principis ex provocationis lege devolvatur. Hinc plurimum profuerit futuro regi plures antea gessisse minores, & majores magistratus, & majorum jussibus parere didicisse: ut ex proprio experimento sensum colligere valeat subjectorum. Propterea illi sunt imperio aptiores, qui diu parere assueverint: quia tolerabilium, & intolerabilium onerum argumentum a semetipsis capiunt, & a recordatione præteriti temporis: ac probe sciunt quantum subjectis suis tuto sit imponendum: ne alias de eo prædicetur, quod de domino suo Plautinus ille Sofia:

*Æquum esse putat, non reputat laboris quid sit,
Neque æquum, anne iniquum imperet cogitabit.*

XII. DE TYRANNIDE.

Quod sui tædium, atque offensionem populorum nullo pacto suspiciantur ii, quibus adhuc pueris dum adolescerent, multa que stulte, atque immodeste appeterent, omnia permittebantur a nutricibus, præceptoribus-

busque suis: qui plerumque regum filios curæ suæ concreditos adulando, & blandiendo e stultis reddunt stultiores; ut non immerito regni Persici ruinam Plato mulieribus adscribat, & eunuchis, qui Cambysem a puero, dum Cyrus procul bellis distineretur, assiduis delinimentis, atque assentationibus non ad prudentiam, sed ad insignem amentiam instituerunt. Hinc non mirum si qui ab ineunte ætate appetere omnia, & omnia pariter obtinere consueverint, reliqua vita nihil sibi negandum unquam, nulli sumtui sua causa parcendum, ac ne paucillum aliis relinquendum opinentur eorum, quibus ipsi delectantur. Atque his ex moribus eveniet, quod prædicit Xenophon, * ut non raro qui optimam beatarum rerum portionem possiderent, cum reliqua invadere conarentur, suarum quoque rerum possessione deciderint. Adeo autem in animis hominum pollet æqualitas, ut sicuti iusta imperia inæqualitate subvertuntur, ita e contrario injustæ dominationes æqualitatis, atque iustitiæ simulatione conserventur. Quamobrem nulla tyrannis diuturnior ea, quæ regiam probitatem imitatur. Quo de genere apud Græcos plures fuere tyrannorum: qui præter potentiam illam vi, & fraude quæsitam, quæ volentibus pariter, & invictis dominabantur; in ceteris regias virtutes, & artes partim re ipsa exercebant, partim in speciem usurpabant; ut injustitiæ dominationis iustitiæ usu, ac simulatione tuerentur: fingeantque omnia non sua, sed reipublicæ causa suscipere, pecuniamque alienam non in proprias voluptates, sed in communes utilitates multitudine vectigalium exhaurire: atque ita invidiam elabebantur eorum, quorum labores, ac tenues opes depascerentur. Immo & publicarum quoque rationum inspiciendarum copiam omnibus faciebant: ut non dominos, sed patresfamilias agere viderentur; quam opinionem alebant humane, ac familiariter cum civibus agentes, atque ab eorum præcipue uxoribus, & cognatis abstinentes, parentesque pudori foeminarum; ac publicis monumentis augentes, ornantesque civitatem; ut procuratores, & custodes existimarentur illius. Immo auctoritatem rerum divinarum per summam perfidiam ad ambitionem propriam detorquentes, templa sedulo instaurabant, sacrificia solennia instituebant, satagebantque sacrorum: ut iis obeundis pietatis opinione, avaritiæ, atque sævitæ suspicionem declinarent, arcerentque ab se insidias, & odium subjectorum eum maxime verentium, qui pietatis exercitatione numinibus carus, Deum ipsum videretur adiutorem, ac vindicem adversus aggressores tam sancti capitis habiturus. Quos autem inter cives præstare viderent,

* in Cyropæd. lib. 1. in fine.

eos evehebant ad honores, ne majus quid in libero populo, quam sub domino sese assequi posse sperarent. Honores autem in plurimos homines particulatim tribuebant: ut se ipsos æmulando cum principis majore securitate alter alterius facta vicissim specularentur: cavebant vero maxime ne unum præ omnibus extollerent; præcipue quem confidentiorem noscerent, & ingeniosum: ne sibi periculum augenda nimis illius auctoritate crearent; ac si quem altius, quam propria utilitas, aut salus postulabant, extulissent, eum non repente, sed paulatim, ac sensim e summo inferius detrahebant. Porro voluptatibus nimis aut se nunquam explebant, ne per eas enervarentur; aut si modum aliquando transirent, vel inhonestas appeterent, omnium, atque etiam domesticorum oculos effugiebant. Præterea vel supplicia raro constituebant, vel invitos, & paterno in filios animo eo se adductos esse simulabant: ac delictorum veniam quidem per se, poenas vero per magistratus decernebant: ut amorem in se transferrent, & odia refunderent in magistratus. Injurias vero ab iis potissimum abstinebant, quos iracundiores experirentur simul, & honestiores: hi enim & quia facilius mortem, quam contumeliam tolerant, & quia præ ira periculum omne contemnunt, minime dubitabunt suamet anima emere quod cupiunt: propriamque vitam in precium offerre mortis alienæ. Divitiis præterea, & egenis, contraria ratione, placere studebant: illis quidem propter conservationem divitiarum, quibus rerum commutatio nunquam est sine periculo: istis vero propter defensionem ab injuriis potentiorum, quos a pauperiorum corporibus prohibebant. Una tandem erat eademque ars iuste, atque injuste regnantium: quam reges quidem publicæ, tyranni vero propriæ utilitatis causa exercebant: diverso consilio virtutes præferentes easdem, contrarioque animo paria studia suscipientes. Qui vero simulatione virtutis injustam dominationem retinere nequirent, vel propter impotentiam animi nullum patientis frænum; vel quia scelere parta sæpe sunt sceleribus munienda gravioribus; ii ut sibi caverent præstantiores viros deprimebant, e medio tollentes eos, qui sublimiora cogitarent, publicosque coetus, & frequentiam hominum prohibentes, ne dum convenirent, fidem inter se vicissim darent, atque acciperent, animosque jungerent, atque consilia communicarent; præcipue vero excludentes facultates illas omnes, atque scientias, unde aluntur in mentibus honestiora & libero homine digniora. Enutritus enim inter studia literarum, gravibusque doctrinis institutus, neque ad vile obsequium, neque ad servitium est opportunus. Quamobrem ingenia extollebant humiliora, tenesque animos, atque jejunos; præsertim vero indoctos, & qui doctrinæ inopia

lau.

laudem vili obsequio captarent, præ ceteris ad magistratus evehebant. Proceres vero frequentes in suo comitatu adesse jubebant: ut sub principum oculis nutus eorum, & motus taciti, qui sunt indices animorum, subjicerentur; ac dum occuparentur circa principes, nil temporis eis ad servitutem recogitandam, & res novas moliendas omnino superesset. Ut autem latentes, atque obstruos omnium sensus eruerent, crebros, & frequentes exploratores clanculum dimittebant, atque ad publicos cœtus, & ad privatos pariter hominum conventus ablegabant: ut etsi ab alijs internoscerentur, tamen metum incuterent, præsentiaque sua sermones principi noxios cohiberent. Ob eandem causam foeminis fræna laxabant, eisque per speciem urbanitatis imperium in viros permittebant, ut domi suæ mulieres ad loquendum, & familiariter secum agendum quoscunque vellent admitterent; ex quorum sermonibus plurium cogitationes retegerentur principibus per foeminas, quæ tanquam hamo in virilibus animis piscantur: nulli enim facilius, quam mulieribus nobis blandientibus, roburque nostrum dissolventibus præcordia referamus: nihilque servis tyranno fidelius, & mulieribus, quæ abjecto sunt ingenio, & ob servitium, cui perpetuo eas mancipavimus, nullo sensu servitutem a libertate distinguunt, eademque nusquam vitam ducunt, quam sub tyranno jucundior: Luxu enim potissimum delectantur, quem tyranni illi impendio alebant, quia luxus depopularetur opes civium: qui cum inter se de magnificentia ædificiorum, atque mensarum apparatu, & vestium, & supellectilium splendore stulte contenderent, sumtuum æmulatione proprias opes extenuabant, ac principis potentiam extollebant, non solum propter discordias, quæ inter eos nascebantur, & offensiones animorum, dum secum fastu, & magnificentia certarent; verum etiam quia dum opes absumerent, minus idonei sensim reddebantur ad resistendum injustis imperiis: ac demum quia portoria, & vectigalia, quæ sunt principum opes, augerent arcessendis exterius peregrinis mercibus: quibus in urbem convehendis vectigalium, atque portoriorum solutione, bona privatorum ab ærario principum absorbebantur: ita ut Dionysius ille Syracusius quinto quoque anno rem familiarem singulorum tributis, & vectigalibus exhauriret. Multi vero initio tyrannidis majorem partem privatorum bonorum proscriptionibus, & multis rapiebant: eademque civibus reddebant præmiorum nomine, dum modo unum, modo alium honorarent: atque ita restituendis bonis avitis civium, ac largiendis alienis liberales, & benefici vocabantur. Hinc Polycrates, Herodoto teste, dicere solebat, gratius amicis fore, si sua eis redderentur, quam si nihil omnino illis fuisset ablatum. Servis præterea in publicis privatisque nego-

negociis utebantur, eorumque maxima familiaritate gaudebant: effusiores enim servi sunt ad adulationem, qua mire tyranni capiuntur: ac rerum administrationem aut liberis hominibus prorsus auferebant; aut illis tantum ex liberorum numero tradebant, quos propter animi subjectionem, ac turpitudinem fors ad libertatem, ad servitutem vero natura tulisset. Ad res enim injustas, atque turpes, iusti homines, & honesti præcipue ingenui, atque veraces nullius omnino sunt usus: quippe qui disciplinam eam ultro ignorant, ac vehementer abhorrent. Ideo sub tyrannis illis jacebant elevationiores animi, atque omnium contumeliis patebant, cum animi magnitudo pro furore haberetur. Unde Horatius assentandi studio Labeonem adversus Augustum contumaciorem, & immoderatam dominationem liberius accusantem insanum appellavit. Nec mirum si dominatores iniusti hostium numero habeant iustitiæ cultores, quibus propter injustitiam sunt odiosi. Honorem autem exteris, quam civibus habebant majorem, & cum illis potius, quam cum his amicitiam jungebant: propterea quod minus fidos putabant sibi fore, quos opprimerent, quam illos, quos honore, ac donis afficerent. Ingenti præterea magnificentia ludos apparabant, festosque dies crebro celebrabant: ut spectaculis illis populus a cogitatione rerum novarum abstraheretur, & amore præsentis status, ac mutationis odio caperetur deliciis irretitus, & cantibus, quibus eorum animi laxabantur. Adulteria vero, aleam, ceteraque peccata graviora libenter dissimulabant, immo & consulto nutriebant; ut si aliquando aliquem oderent, illius perdendi causam in promptu haberent, summissis accusatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune suscitarent. Quamobrem tyrannis leges non sunt utiles nisi cum violantur, & negliguntur: ut non mirum si eas non educatione in pectoribus hominum, sed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas: quo seminarium fiant poenarum dominorum lucro cedentium. Unde iis tanquam retibus utuntur, non ad emendandos mores, sed ad involvendos eos, quorum vitam in sua potestate habere concupiscunt. Ideoque legum cultores tyrannis omnino sunt inutiles, immo & exosi: quia innocentia vitæ causam eis adimunt rapinarum. Præterea veteres illi, quorum studia referimus, tyranni, solo metu populum in fide continentes, cogeantur paratam semper secum habere militiam: ac ne ocio milites tumultuarentur, eos omnino ducere compellebantur adversus hostes: ideoque levem quamcunque belli causam arripiebant. Crebris autem bellis, ut quisque principi esset invisus, proposita dulcedine laudis gravioribus periculis objiciebatur: & milites propter spem prædæ mercedes definebant expectare promissas; populus vero tributa, & vectigalia,

TOM. II.

Rr

quæ

quæ duriter, ac miserrime pendebat, non in privatam principis rem, sed in communem nationis gloriam, & publicam securitatem, prorogatis imperii finibus, ac debellatis hostibus versum iri opinabatur. Ac milites quidem bello, cives vero in opere publico magnificis monumentis ædificandis, atque infanis molibus extruendis occupabant, opes illorum simul, & corporis vires atterentes. Hinc Ægyptiorum regum pyramides, & Pisistrati ædes Jovis Olympii, & Tarquinii ædificia supra sumtus aliorum ante se regum, quibus cum artibus tyranni uterentur, amovere procul a se cogebantur omnes, qui pravitatem eorum intelligentes, averfabantur: quales profecto sunt ingeniosi homines, ac honestiores & generosi, ut contra quam medicus, qui e corporibus conatur ejicere deteriora; illi e corpore civili, sive de regno ejicerent partem hominum præstantiorem. Quamobrem tyrannis illis, vel omnis vita repudianda erat, si versarentur inter bonos, unde impendebant insidiæ; vel miserrima vivendi ratio eligenda, ætasque transigenda inter stolidos, viles, & abjectos, atque propudiosos, & infames: maximoque felicitatis humanæ alimento carebant amicitia: & qui tam infane venereas voluptates concupiscebant, ut earum plerumque causa pericula principatus adirent; potiore tamen libidinis condimento privabantur, amore videlicet, cujus nunquam compotes fuerint, quicumque percipiunt a mulieribus id, quod cum capitis discrimine negaretur: nesciunt enim illi formidine, an amore mulier eo inducatur. Unde tyranni, qui vitiosarum voluptatum causa virtutes dereliquerunt, vix tamen aliquam inveniunt in vitiis voluptatem, eamque turbatam capiunt, & ancipitem, atque sollicitam, & angore, poenitentia; metuque circumdatam. Quibus molestiis omnino liberior status est privatorum quietus, atque tranquillius: quem opinione, ac spe longe majoris felicitatis in periculofam, & inquietam dominationem tanto studio, atque labore commutaverunt, in occupanda libertate aliena propriam amittentes: cum is tantummodo potiatur libertatis, qui neque serviat ulli, neque dominetur. Non magis enim servus ab imperio pendet herili, quam dominus a fide, ac voluntate servorum. Et hæc quidem de regno, quod in oppositam sibi tyrannidem degenerat.

XIII. DE REGIMINE OPTIMATUM, ET DE NOBILITATE.

Alter a regno gubernationis gradus, regimen est optimatum; eorum nempe, qui ad honores, & magistratus non opibus, & potentia, sed potissimum nobilitate generis attolluntur, & opinione virtutis concepta in animis a generis antiquitate, atque illustri serie majorum, quorum præclaræ animi dotes creduntur in posteros exemplis, & educatione descendere. Ideoque a civibus nobiles præferuntur aliis, quorum nondum ullis egregiis faci-

facinoribus virtutes in lucem exierint. Etenim ubi quis rebus præclare gestis, aut ingenii sublimitate, atque doctrinarum eximiis laudibus innouerit, quamvis nullis majorum factis commendetur, tamen in ordinem nobilium inferitur ab ipsa natura. Siquidem duplicem esse nobilitatem intelligimus, naturæ alteram, alteram locorum. Nobilitas naturæ ab extrema virtute procedit, qua præditus ubique terrarum, & omnium opinione, ac gentium jure clarescit; nobilitas locorum angustior est, ac certarum regionum finibus clauditur, patriisque definitur legibus, quibus in nobiles referuntur, quotquot e certis creantur, notisque familiis. Cujus nobilitatis barbaræ quoque gentes potiuntur, apud quos, uti & apud nos plures nobiles, quos natura propter animi tenuitatem, atque ignaviam ad perpetuam oblivionem, atque contemptum, ex illustribus familiis in suæ gentis dedecus procreavit. Quæ locorum nobilitas honorum, atque opum continuatione sustentatur; iis vero defluentibus, nobilitas etiam dilabitur; quia non in præsentī virtute, sicut alia, sed in hominum opinione, atque admiratione fundatur: quæ opinio, & admiratio una cum memoria veterum facinorum sensim extinguitur, ubi ea, quibus fulciebantur exteriora ornamenta, & antiquæ virtutis indicia disperierint. Quapropter status optimatum recte constitutus erit, quando ibi honores invenerit, non modo id, quod opinione ducitur optimum, nempe propago nobilium, sed illud maxime, quod natura optimum fuerit, homines nempe ingenio, doctrina, & moribus illustres: qui si nobilitatem transferunt in filios, multo majorem certe præferunt in semetipsis. Verum si eo in regimine magistratum capiunt non solum qui sunt nobiles a majoribus, verum etiam qui a suis virtutibus, quamvis plebei generis; quonam argumento regimen optimatum a populari statu discernemus? Ita nimirum, si magistratuum creationem non populo, sed nobilium suffragiis commitemus; ut quem ad magistratum perducere velint, etiam si e plebe sit suscipiendus, in numerum cooptent suorum. Nam & inter Romanos, qui Curules magistratus gesserant, etsi patricii non essent, senatorium tamen ordinem, & jus imaginis, nempe nobilitatem assequebantur. Est & alia optimatum respublica huic ex adverso respondens, ubi etsi magistratus, & honores certis familiis, nempe solis nobilibus deferantur: tamen plebs una cum ceteris ad suffragium admittitur; ut Romæ primis Consulū temporibus usitabatur. Data enim populo magistratuum creandorum potestate, prohibetur nobilibus, ne per factiones ad se omnia convertant. In optimatum igitur statu minime alterutri ex partibus committitur utrumque: ita ut vel nobiles jus habentes suffragiorum suffragio exclusi plebeis, tamen ex eis assumant ad magi-

stratus, quos virtutibus noverint illustres; vel si solis nobilibus magistratus pateat, jus eorum creandorum populo tribuatur.

XIV. DE ORDINE MEDIO CIVIUM.

Verum quia plebei plerumque animo sunt abjecto, & ad civile servitium proni, vel ad insolentiam præcipientes; nobiles vero in superbiam elati facile ad injurias impelluntur; ideo si nihil inter plebejos, & nobiles interponatur, ipsique invicem committantur; aut alterum genus ab altero deprimetur, aut assiduis seditionibus misere fluctuabunt. Hinc numerus augendus eorum, qui medii status cives appellantur: quorum propter mediocritatem divitiarum, & educationem inter literas, & liberales artes animus ita componitur, ut neque vilescat egestate, neque opulencia tumeat, neque communi plebejorum, & nobilium morbo ignorantia obstupescat. Hujusque status cives libramentum sunt plebis, & nobilitatis: nam contra exultantem nobilitatem ordo hic plebi adjunctus utiliter opponetur: & contra insolentiam plebis nobilibus opportune adjungetur: ita ut, utroversum ordo iste flexerit, lances exæquentur; quam Romana respublica utilitatem ab Equitibus capiebat. Atque is ordo medius hanc etiam egregiam reipublicæ navabit operam: nam in qua civitate honores tantum nobilibus mandantur; plebejorum suffragiis admixtus eos impellet in partem nobilium saniores, habebitque plebs, quorum consilio judicia sua regantur: ea vero in urbe, ubi nobiles tantum suffragium habent, honores vero etiam plebeis aperiuntur, erit ordo iste, unde viri suscipiantur idonei, honoribusque digni quasi e seminario bonorum, & vena virtutis.

XV. DE DOMINATIONE PAUCORUM.

Quæ temperies paulatim dissolvitur, & status optimatum, sive Aristocratia transit in statum paucorum, sive oligarchiam; si ordo iste medius languescat, & contemnatur, honoresque tantum tribuantur divitioribus: ita ut cogendarum pecuniarum studium quotidie augeatur. Quod facile contingit, quando præstantium virorum filii parentum opes, vel sustinendis falsis criminationibus, vel gerendis honoribus exhaustas, ac se ob tenuitatem patrimonii, spe illorum adipiscendorum, depulsos animadverterint. Etenim tum sese totos mercimonio tradunt, & quæstui, atque studio rei familiaris. Qua via redeunt ad avitam potentiam, ubi ad magistratus pervenerint, eandem aviditatem adferunt ad judicia, quam tota vita mercimoniis exercendis aluerunt; ut quemadmodum antea in contractibus lucrabantur, ita quæstum facere studeant ex jurisdictione, potentiam, quam emerunt vendentes aliis, qui pecuniam eis, vel judicantibus offerunt, vel suffragia ineuntibus: atque ita sensim in pecuniæ potestatem universa devol-

volvuntur: quia per eam omnes, aut judiciis, & poenis eximuntur, aut licitatione suffragiorum attolluntur ad magistratus. Quamobrem ubi mercatores illi judiciorum, & potestatum gubernacula civitatis arripuerint, invidentes aliis præmium virtutis, & sumtus in adipiscendis honoribus factos a novis petitoribus repetentes; tandem lege lata constituunt, ut publica ministeria deferantur ex censu; ex eoque prout major erit, aut minor augeatur, aut decreascit gradus dignitatis. Qua lege fundatur status paucorum, sive oligarchia, quæ tyrannis est plurium; perinde atque status optimatum, regnum apparet esse multorum. Quantum autem in paucorum statu pecuniæ accedit honoris, tantum decedit virtutibus; quæ ibi magis contemnuntur, ubi divitiæ plurimum honorantur, veluti si appendantur in libra, cujus dum altera pars attollitur, altera declinat. Cujusmodi civitas, quam non prudentior, sed opulentior moderatur, eandem fortunam subierit, quam navis, cujus clavus non nautæ, sed institori utpote opulentiori tradatur. Cum igitur hujus civitatis procures, duplici affectione, & contraria distrahantur, superbia nempe, quam ex potentatu concipiunt, & avaritia, quam ab ineunte ætate induerunt: nequæ suæ rei parcant, ut alios magnificentia superent, neque alienæ, quam illico ubi rapuere, profundunt. Æmulantur enim alius alium, & alter ab altero sumtibus provocatur; ita ut opulentior mediocrem secum certantem, & pecuniam sub usuris a se mutuantem sensum absumat, & crescente quotidie fœnore, patrimonium devoret illius. Unde paucis ditescantibus, plurimi ad inopiam in dies rediguntur: qui substantias avitas ad alienos translatas intuentes, & in memoriam revocantes majorum fortunas, ac dignitates; indignantesque se cessuros novis hominibus ab se ditatis, una cum reliquo inopum innumeraibili coetu potentioribus insidiantur: ita ut unius civitatis muris, cives cum hostibus concludantur, nec una, sed duæ videantur esse civitates animis inter se pugnantibus; altera divitum, altera pauperum: quos procures illi, utpote sibi suspectos, atque infensos metuunt adscribere in militiam, si exercitum ducere oporteat adversus hostes: ac peregrinis, & mercenariis copiis uti coguntur, partim publicis, partim privatis sumtibus eos alentes, neque tamen impensuri fines unquam proferentes; pectoribus enim civium propriam vitam pro communi salute, atque gloria opponentium, non emittis militibus imperium in alios populos extenditur: ideo qui principes publicam omnem ad se attrahunt potentiam, eam oppido extenuant: ceteri enim iique innumeri publicæ utilitatis minime participes, nihil de suo conferre in commune laborant: quia sibi non videntur haberi pro civibus, cum incommodorum tantum, non autem commodorum, honorumque

participent ; sed pro servis, quorum proprium est odio habere dominos. Ideo qui præesse diu, ac secure cupiunt, curabunt, ne cives ademptam sibi libertatem, & magistratuum capiendorum facultatem suspicentur. Alioquin uti servi adversus dominos, ita & plebei adversus procures, furim insidias molientur. Quo plus enim hominibus timoris injicitur, eo magis ingenium eorum ad fallendum exacuitur. Hinc nihil astutius, & fallacius pueris, foeminis, & servis ; quia parentum, & maritorum, & dominorum imperium expavescentes, latendi, aut fraudandi artem assiduo meditantur. Juvabit igitur esse in hos, præcipue in uxores, & liberos aliquanto indulgentiores, ut animus eorum sit nobis apertior ; indeque aut facilius caveamus illos, aut fallendi necessitate liberemus : ac ad ingenue, & liberaliter cogitandum inducamus.

XVI. DE REPUBLICA, ET STATU POPULARI.

Igitur in statu paucorum, leges divitibus obtemperant, potentiores voluptuose, ac muliebriter educantur, & luxu, crapula, ludis, cantibus, meretricibus, pueris symphoniis dissolvuntur ; pauperes vero victus duritie, atque immensis laboribus exercentur : ita ut illi propter vitam desidiosam, & muliebrem ignaviam obstupeant ; hi vero propter egestatem, & invidentiam assiduo vigilant, & occasione data, si aliqua seditio interius excitetur, aut exterius auxilium eis adjungatur, fame, ac rabie veluti feræ in prædam agantur, divitum bona diripientes, eoque majori confidentia irruentes, quo se numero, & robore, ac desperatione valentiores, illos vero paucitate, foemineoque cultu fractos, & enerves, atque divitiarum causa exterritos intuentur. In qua fluctuatione civitatis, vel divites, ut multitudo placetur, cum plebeis partiuntur honores, magistratus, & agrorum divisione, aut æris alieni remissione divitias : & hac potentia, pecuniarumque partitione nascitur inter eos æqualitas mater status illius, qui peculiari, & angustiori significatione respublica nuncupatur ; vel iidem divites pertinacius contendunt, pugnantque acrius cum plebeis ; & tum quia partem nullam sibi avelli patiuntur, coguntur, juxta illud Hesiodi, totum tandem amittere. Superati enim a numero, & robore, ac desperatione plebeiorum, veluti dedititii a plebe conditiones, ac leges accipiunt, exutique potentia partim ex urbe, partim ex propriis patrimoniis, partim etiam e vita cedere compelluntur : atque ita publica omnis administratio, & imperium, & summus honos devolvuntur ad plebem, indeque constituitur status, atque gubernatio popularis. Ac prior quidem ille status, qui angustiori significatione generalis vocabuli respublica dicitur, maxime convenit naturarum universarum, tum humanarum peculiari : quarum mixtarum profecto sunt, ac variarum, pluri-

plurimisque Imperatorum corporum generibus; quorum si quid præ aliis dominetur, humores corrumpit ceteros, & corpus postremo putrefacit. Igitur in republica, quæ perfectam hominis temperiem imitatur, exprimitque rerum naturam, & humanam, quælibet populi portio tum in magistratibus, tum in judiciis partem juris, atque potestatis habebit sibi congruentem: sicuti quælibet hominis portio suum accepit munus a natura præcipuum. Quemadmodum igitur consilium Deus in mente locavit, vires in corpore; vires autem consilio subjecit, & menti potentiam tribuit in corpus; ita & in republica Senatus non tantum ex nobilibus, sed ex plebeis sapientioribus, & ob longam honorum gestionem rerum humanarum peritiis coactus, veluti mens, & ratio civitatis, consultandi, deliberandique munus obibit, certosque sibi magistratus vindicabit, quorum auctoritate jus consultandi, providendique tueatur. Et quoniam lex sola respublicas, sive sub uno, sive sub optimatibus, sive sub universo populo constitutas distinguit a tyrannide, quæ non modo in dominatione unius, sed in imperio paucorum, & universæ plebis deprehenditur, quando pro legibus imperant hominum voluntates; ideo certis legibus, jussuque publico a prima civitatis institutione munienda sunt consulta Senatus: ut si certis de rebus in publicam, non in privatam utilitatem ad iudicium ejus adductis Senatus decreverit, universam obliget civitatem, si de negociis, & judiciis iis agatur, quæ longe rectius quæta paucorum, atque tranquilla deliberatione, quam tumultuosa contentione multitudinis transigantur. Atque ut Senatores attributos sibi magistratus, & certorum judiciorum potestatem sibi retineant, arceantque inconsultam inde plebem, oportet eos magistratus, eaque judiciorum exercitia magnis onerare sumptibus, ut plebeis plerumque tenuibus desiderium sui minime commoveant. Ita enim solis opulentis una, & melioribus in eo munere patebunt, abstinebuntque iis ultro tam quæ Senatoribus, quam qui sunt ex plebe deteriores, nempe tam pecuniosi, & avari; quam tenues, & viles; neque in campum descendant; nisi honestiores, qui divitiis gloriam anteponunt, ut in Ædiliū Curulium creatione contigit; quem honorem ultro patriciis plebeji remiserunt, ne ludorum sumptibus premerentur. Certos quoque plebeis oportet paratos esse magistratus, qui nunquam ad Senatores transferantur: ut habeat plebs, quos publica potestate semper armatos adversus insolentiam nobilium opponat, quales Tribuni fuere Romanorum. Creabuntur tamen tum ii, tum senatorii etiam magistratus universi omni suffragiis, judiciaque illa majoris prudentiæ indiga, Senatoribus quidem, sed a populo mandabuntur: ne quid in republica geratur, cujus, universi aliqua ratione non participent. Et ne multitudine

tudine comitia perturbentur, neve civitas seditiosis redun- nominibus, occupanda plebs est opere rustico, majorque pars promota & agraria in agros deducenda, ut minus habeat in urbe negociorum, ac minus in ea permaneat inopum, & ocioforum: quorum hi propter desidiosam vitam, illi propter desperationem, & egestatem studio tenentur assiduo rerum novarum. Hinc etiam eveniet, ut minus in urbe nascatur opificum, qui artes tractant luxuriæ ministras, novisque sensuum oblectamentis inveniendis, & civibus ad insanas rerum inutilium emtiones provocandis aliena patrimonialia, vel in mundum muliebre commutant, ut

bene pars patrum fiant anademata mitra,

ut Lucretius ait; vel in scænicos apparatus, aut in pudenda præmia musicorum. Optimus vero populus, est agriculturalum, atque pastorum, atque ibi civilis, & militaris virtus hærebit firmitus, ubi plurimum est rei agrariæ, atque pecuariæ studium. Pastores etenim, & agricolæ, quia urbe absunt propter laborem rusticum, quo exercentur, & quia spem victus ducunt a proventu agrorum, & pecorum, neque fame ad desperationem aguntur, neque ocio conciones frequentant, neque ducuntur studio rerum novarum: & si ducendi fuerunt in bellum, erunt milites validiores: utpote parce, ac duriter vivere assueti, frigus, & æstus tolerant, ac sub dio nocte, atque interdiu manentes. At si de rebus iis agatur, quæ non tam consilio, quam viribus expediuntur, ex ita deducuntur ad multitudinem, ut ipsi per se statuere videantur, quod viribus tolerandum, atque opibus est sustinendum univerforum: ne quid sibi supra vires ab aliis impositum conquerrantur, qualia sunt vestigalia, tributa, opera publica, & onera tum civilia, tum & militaria, quibus suscipiendis auctores fieri oportet plebejos magistratus, ad quos, uti diximus, aditus nobilibus obstruetur; quamvis magistratibus plebeis senatus consulendi, & sententiæ dicendæ causa minime claudatur. Atque ita sicuti Senatores seorsum a plebe, ita & plebei seorsum a Senatoribus certos sibi magistratus attributos retinebunt: præter magistratus alios, & honores, ac sacerdotia, quæ promiscua esse oportet plebeis, & Senatoribus. Ac ne dum quis magistratu fungitur, movere quid audeat & publicis institutis, vimque sibi parare ad extraordinarium imperium, publicæ administrationis rationem reddere cogentur omnes magistratu exeuntes. Nam & mitissima, optimaque ingenia pervertuntur, nisi ab arbitrio pendere compellantur alieno; alioquin homines nacti summam potestatem, abstinere nequibunt ab injuriis, atque in odium devenient plurimorum, a quibus ut caveant, velint nolint, necessitate saltem sui muniendi ad appetendam tyrannidem adducuntur. Optimus autem hic reipublicæ status,

tus, quem descripsimus, cujus cives, neque propriæ, neque alienæ cupiditati, sed tantum legibus, nempe rationi divinæ parent, partim ex optimatum regimine trahit, partim ex dominatione plebis; in cujus effrenem potestatem omnino dilabatur, quando temperie ista perturbata, leges sub imperium furiosæ multitudinis rediguntur: quæ nimio desiderio libertatis decidet in miserrimam servitutem, in quam convertitur perniciofa licentia; quæ plebei exultantes, atque omnia ex libidine gerentes, ac semetipsos invicem oppugnantes, publicasque vires, & opes in diversum amentissime trahentes dirimuntur in factiones; ac plerumque in binas majores; meliorum alteram, alteram vero multorum: quorum priores illi vincuntur a posterioribus istis: quia in summa illa perturbatione rerum, facile consilium a violentia, & ratio ab impetu, & numero superatur; præcipue quia quando deteriores in meliores irruunt, semper fere ab astutiori aliquo incitantur, qui sese ducem illorum obtulerit, quique viribus multitudinis usus ad optimates deprimendos, ubi calumniando apud populum, insidiasque tendendo, modo unum, modo alium, aut bonis omnibus multaverit, aut in exilium egerit, aut poenis capitalibus ejecerit e vita, hisque fraudibus adversarios omnes suæ cupiditatis callide, crudeliterque sustulerit; metuens insidias ab iisdem, aut ab eorum filiis, quos tot injuriis exagitavit, poscit a populo custodes corporis, ut sensim, atque paulatim exercitum sibi comparet familiarem ex exteris, quem alit bonis proscriptorum: donec ad eam potentiam perveniat, qua ipsum auctorem potentia suæ populum novis militibus perterrefactum, omni potentia spoliaret, imponendis vestigalibus, convertendisque in prædam suam opibus illorum, cum quibus una olim substantias prædabatur aliorum, ut in hanc plebis amentiam recte illud Hieremias conferatur:

Va qui pradaris, nonne & ipse pradaberis?

Atque ita populus legibus parere antea recusans, carnifici suo, quem proprio sanguine alit, obtemperare compellitur: & multitudo inconsulta, quæ libertatem supra modum concupivit, a cupiditate illa sua in servitium deducitur illius, quem pro vindice communis libertatis extulerat. Is enim jam e populi ductore tyrannus, humano sanguine cruentatus, dentes tabo manantes, in plebem retorquet nutricem suam; viscera, quæ illum pepere re voraturus, iisque artibus crudeliter usus, quas in describenda tyrannide superius exposuimus.

XVII. DE CIVILI CONVERSIONE RERUM ROMANARUM.

His de civitate traditis, ratio, atque conversio Romanæ reipublicæ facile patebit: cujus in vicissitudine causas licet omnes, & eventus rerum

humanarum introspicere. Percurrit enim; obitque res Romana status civiles omnes, utpote creberrimis agitata motibus: ideoque non mirum si diversis temporibus in varias, ac denique universas reipublicæ formas assidue circumvolutione migraverit. Orta enim respublica sub regimine unius, atque a Romulo in summa juris æquabilitate concordiaque ordinum constituta, perque manus regum aliorum ad Tarquinium superbum usque traducta, sub hoc postremo decidit in tyrannidem. Quo de statu per Brutum erepta & Valerium Consules, tradita eorum consilio fuit optimatibus, sub imperio consulari tantum a patriciorum ordine suscipiendo. Irrumpentibus autem in patriciorum potentiam Tribunis, quos a Senatu per seditiones plebs impetraverat, plebeji partem reipublicæ a patriciis ad se traduxerunt, impetrata non modo consulatus, sed & honorum fere omnium, & connubiorum, atque sacrorum communione. Unde cum plebs patribus par munèribus esset, numero superior; facile tandem, & Senatum in potestatem adduxit suam: excitatis ex se frequenter seditiosis Tribunis plebis, præcipue Gracchis, qui commota in libertatis perniciem sub ipsa libertatis recuperandæ imagine, agraria lege, plebem inopem in optimatum, & opulentiorum agros, velut in prædam agebant hostilem. Cùmque contentiones hæ rempublicam lacerarent, consiliumque prudentum violentiæ subjicerent plurimorum, plebisque odium, iramque perpetuo in patricios accenderent; plebei palam suos vindices, ac tutores contra patriciorum injurias extollebant: patricii contra suscitabant suos, quos utrimque cum propriis factionibus inter se committebant. Atque cum plebejus modo, modo patricius assertor superaret; reipublicæ vires atterebantur. Nam si Marius vicisset patricios, si vero Sylla plebejam factionem trucidabat, donec, quiescente Syllana proscriptione, odia civium non placata, sed malorum diuturnitate lassata tantisper deferbuerunt, quoad redeuntibus viribus, novisque sibi ducibus injuriarum oblatis, iterum in certamen civile sub Cæsare ac Pompejo devenerunt. Victor autem Cæsar a plebe inauspicato nutritus, atque in Reipublicæ pestem, extraordinariis imperiis, ad summam potentiam eductus, evertit omnino rempublicam, & plebem, cuius vindicem se præferebat, ipsam oppressit simul, & Senatum, eosque traduxit in satellitum, & suarum copiarum potestatem. Qui satellites cum Cæsarem amisissent, conspiratione sua paternarum opum, & odiorum hæredem Augustum ad eandem, ac majorem potentiam, extinctis Bruto, & Cassio liberatoribus orbis terrarum extulerunt. Ea brevi fatalem Romanæ vicissitudinis orbem e causis a nobis superius expressis impulsam, atque circumactum, Quo vertente, Romanæ nobis natæ sunt reges post conditas

tas

tas leges XII. tabularum latæ, quas hoc tertio libro complectemur; utile arbitantes ingenia studioforum ad generales imperiorum, & legumlationum adduxisse causas, antequam converterentur ad leges: quarum vis omnis atque potestas ex imperiorum, ac civilis regiminis, unde nascuntur, vi, ac potestate cognoscitur. Ea porro est Romanæ Jurisprudentiæ dignitas, atque majestas, ut nemo Romani Jurisconsulti nomen mereatur, nisi ubi e re fuerit publica, norit etiam agere legislatorem. Ad quod munus, & nos studiosos nostros, quantum tenuis facultas nostra tulit, instituere curavimus. Quod haut difficulter philosophorum hæc a nobis exposita ratio, & primaræ Romanorum leges cum ea contextæ præstiterint: si ad contemplandarum simul, & gerendarum, atque ad divinarum, & civilium rerum artem, ingenium nanciscuntur idoneum.

Igitur more nostro Caji, & Justiniani divisionem amplectentes a legibus ad personas pertinentibus exordiemur. Personarum autem, aut liberi sunt, aut servi, quorum conditio quemadmodum vetustis legibus constituta, immutatave fuerit, patebit ex legibus, & S. C. quæ proferemus.

XVIII. DE LEGE FUSIA CANINIA.

Ac celeberrima est lex Fusia Caninia, quæ & Furia non paucis dicitur, substituta, post inventam ab Appio literam R, in veteribus nominibus R pro S; unde utrumque, & *labor* dicitur, & *labor*, *vapor*, & *vapor*. ^a Hanc autem legem Augusti temporibus latam esse colligitur ex Suetonio, ^b qui etsi legislatoris nomen reticeat, Augusti tamen sollicitudinem de tuenda Romani nominis dignitate, ac legis ejus sententiam prodit. ^c Latores legis plerique ponunt Furium Camillum, & C. Caninium Coss. anno A. V. C. DCCCLII, quo anno inter omnes non constat, an hi Consules fuerint; reperio enim Cornelium Lentulum, & Lucium Calpurnium Pisonem. Furius autem Camillus anno DCCCLIX. aliquorum sententia Consul fuit cum Nonio Quintiliano. Rævardus ^d in antiquo exemplari *Fusiam Caniniam* legi testatur; ex qua lectione adducitur, ut credat latam Q. Fusio Caleno, & P. Vatinio Coss. anno DCCVI; ac retractatam, & expensam, atque amplificatam sub Augusto a Cajo Caninio Gallo, conjunctaque fuisse Fusii, & Caninii nomina, ut in aliis legibus observamus, quibus cum veteris auctoris, tum instauratoris nomina præfixa legimus. Quoquomodo se res habeat (quis enim si bona fide agere velit in tot vetustatis tenebris caligare se non fatebitur?) hanc disputationem de servorum libertate Augusti tempore aut institutam esse constat, aut certe suscitatum. Ea vero lex effusam morientium in manumittendo facilitatem ad certum modum, & præ-

^a Quintil. lib. 1. cap. 4. ^b in Aug. cap. 40. ^c Cujac. paratit. C. de l. Fusia Canin. coll. ^d conjecti cap. 1. lib. 2.

scriptum numerum coercerat; viventibus liberam facultatem permittebat. Hominum enim liberalitatem dum vivunt rei familiaris ratio, & egestatis periculum satis per se moderatur; morientes vero facile dissipant ea, quorum usum brevi sunt amissuri. Illa vero parte lex occurrit, qua vergit hominum inconsulta facilitas. Unde intercedenti mulieri Vellejanum succurrit, non donanti: liberius enim mulieres promittunt, quam donant. Præterea Romani facile patrimonium suum in funeris sumtus effundebant; quoque posteris opulentiam ostentarent, servos liberabant, ut pileati liberti funebrem pompam comitarentur. Unde, ne libertorum numero supra modum aucto, servili sanguine Urbs pollueretur; inhibendam esse censuit Augustus manumittendi licentiam. Quominus assentior iis, qui negarunt lege Fusia Caninia comprehendere fideicommissarias libertates; propterea quod hæredibus in servis domini pars aliqua supersit, nempe jura patronatus, quæ danda fideicommissaria libertate, adhuc in hærede permanent. Huic enim conjecturæ Papiniani ^a auctoritatem opponimus, apud quem lib. 22. quæst. testator ab hæredibus petit ut ex tribus, quos habebat, servis, unum & alterum manumittat; itaque in jubendo servat legis modum. Cur præterea Paulus lib. singul. ad l. Furiam Caniniam, ^b negat servum, quem per legem (scilicet Caniniam) manumittere testator non poterat, quemque alteri, ut manumitteret, legaverat, posse a legatario manumitti, quia in fraudem legis parendum voluntati non esset, ideoque censet servi commodum ad legatarium pertinere? Unde ingenue pro sua doctrina, & gravitate Cujacius errorem suum recognoscit, & corrigit, ^c receditque a veteri sententia. Negarant enim alibi fideicommissarias libertates lege Fusia Caninia comprehendere: igitur non directas libertates tantum, sed & fideicommissarias hunc ad modum lex Fusia Caninia redigit, ut qui duos servos habet, manumittere possit ambos; ex tribus vero servis, non plures, quam unus, & alter manumittantur: ^d subductis autem duobus usque ad decem pars dimidia, a X. usque ad XXX. pars tertia; a XXX. usque ad C. pars quarta; a C. usque ad D. pars quinta, nempe C. ut non liceat hunc numerum excedere, etsi plures, quam D. servi possideantur. ^e Unde Vopiscus in Tacito, *servos, inquit, manumisit intra centum, ne Caniniam transisse videretur.* ^f Constat autem Romanorum non paucos patrimonium omne suum in servis habuisse constitutum. Pedanio enim quadringentos servos tribuit Tacitus. ^g Plinius vero Cæcilio Isidoro quatuor mille. Laurentius deni-

^a l. 22. § legatario ff. fideicom. libert. ^b l. si quis eum. §. ff. condit. & demon. ^c tit. C. de fideicom. libert. ^d Paulus sent. lib. 4. tit. 14. Ulpian. frag. tit. 2. ^e distincte Cujac. ad lib. 4. Paul. sent. tit. 14. ^f Vnde Cajum in lib. 2. tit. 2. Instit. ^g annal. 14. cap. 43. Plin. l. 37. cap. 10.

que apud Athenzum refert * viginti millia servorum fuisse, qui Romæ possederint. At si ultra modum danda libertate testator excurrisset, tum scripturæ ordo servabatur, ut qui primi scripti essent, si numerati legitimum modum conficerent, liberarentur; qui vero a justo numero superessent, in servitute manerent. ^b Altero ejusdem legis capite continebatur, ut ne confuse, & permiste, veluti, *servos meos, ancillas meas liberos esse volo*, sed nominatim; & distincte manumitterentur servi, veluti, *Stichus, Dama. liberi sunt*. Quamobrem si legitimum quis numerum manumittendo excessisset, eorumque nomina in orbem, confusoque ordine scripturæ locasset, ac in ejus orbis area, sive spatio scripsisset, *liberi sunt*: neminem eorum placuit esse liberum, cum in circulo non pateret unde duceretur legitimus numerus, aut ubi tandem aliqua ex parte ductus insisteret, ut enim Ocellus Lucanus ait, *Circulus undique similis, & equalis, ideo sine principio, & sine*. At si communibus notis testator usus fuisset, veluti *coquus meus liber esto*, cum unum habe et coquum; perinde est ac si nominatim manumisisset. Officiorum enim, ut inquit Paulus, * & artium appellatio, nihil nominum de significatione mutat; nisi cum plures sunt ejusdem artificii. In numero autem servorum ineundo computabantur, & fugitivi, quorum possessio animo retinetur. Justinianus vero hac lege, veluti libertatis impedimento, sublata pristina manumittendi facultatem restituit, ^d eo tantum ejus legis capite probato, quo servos nominatim manumittere jubemur.

XIX. DE LEGE ÆLIA SENTIA.

Sed alia manumissionibus impedimenta obtulit lex Ælia Sentia pluribus sane capitibus; lataque fuit Augusti ævō, * nempe Sex. Ælio, & C. Sentio Coss. A. V. C. DCCLVI. vel potius DCCLV. in quem annum horum consulatum emendatio: temporum ratio confert. Alia enim lex est ab ea cujus Cicero meminit; in qua turpiter labitur Mynsigerius. Ex hac autem lege quo ab honestissima civitate averterentur maculæ hominum flagitiosorum, pudendæque famæ, qui vel ob turpem fugam inusti essent in fronte notis, a quibus stigmatizæ, ac subverbusti dicebantur, ^f vel aliquo in crimine deprehensi essent, deinde torti, aut ad ferrum dati, aut objecti bestiis, aut in publicam custodiam ducti; constitutum fuit, ne hi manumissi commercium, aut connubium, aut testamenti factionem, aut ulla civitatis jura consequerentur; jussumque ut ad eam conditionem redigerentur, qua peregrini, qui abjectis armis se, suæque omnia vinctos deditissent in ditionem populi Romani. Unde servi illi manumissi, ut conditionem, ita

a l. 6. n. 137. Se. eca de tranquill. c. p. 8. b Cajus Instit. lib. 2. cap. 2. c lib. 4. sent. tit. 14. d C. de l. Inf. Can. 104. Cujac. ibid. in parat. e Dio lib. 35. pag. 557. f Tertull. de Pall. c. 4.

& nomen dedititiorum conſequebantur, ſine ulla ſpe Romanæ civitatis ad-
piſcendæ. ^a Verum obſcurato ſenſim decore Urbis, lex etiam Ælia Sentia
languēbat, ut reddito cunctis pari manumiffionis jure Juſtinianus eam ſu-
ſtulerit. ^b Alterum libertatis impedimentum excitavit lex Ælia Sentia ex
ætate cum ſervorum, tum dominorum: nam nec ſervus triginta annis mi-
nor vindicta manumitti, nec minor viginti annis dominus manumittere
poterat; niſi adducta, probataque cauſa in Urbe apud conſilium quinque
Senatorum, & quinque Equitum Romanorum: in provincia vero apud
conſilium XX. Recuperatorum, ſive judicum, per quos debitum, & juſ
quiſque reciperet ſuum; eosque judices cives Romanos eſſe oportebat.
^c Quod optima ratione fuit conſtitutum. Qui etenim manumittit, civem
dat Reipublicæ. Quod jaſ ſane maximum privatis eſt libertatis gratia tri-
butum. Unde illud Lenonis apud Plautum: ^d

Summe ego probus, ſum lepidus civis,

Qui Atticam hodie civitatem

Maximum majorem feci, atque auxi civi famina?

liberaverat enim mulierem.

Hinc ne lubrici plerumque conſilii adoleſcentibus liceret civem ali-
quando turpiſſimum dare Reip. lex reſtitit eorum conſilio parum firmo; ^e
nam & noſtris temporibus in Urbe uſu venit, ut nobiliſſimus quiſque adole-
ſcens a vaſerrimis, & deterrimis famulorum dolis circumducatur, quibus
ætas ea maxime patet; etenim rei parandæ difficultatem nondum experta,
præceps ad liberalitatis officia fertur. Et quoniam libertatem non vitio-
rum; ſed virtutis præmium eſſe, majores noſtri voluerunt; ideo ne libidi-
noſis illecebris candor, & liberalitas aliena captaretur; juſtas, & honeſtas
cauſas probari oportebat: ^f quoque omnis fraus amoveretur, irritæ erant
hac lege manumiffiones eæ, quas minor XX. ^g annis faceret per interpo-
ſitam perſonam alterius, qui major eſſet annorum XX. Quod ex ſenten-
tia legis S. C. fuit evocatum, ut patet ex Alexandi reſcripto. ^h Plura enim
S. C. legem hanc comitabantur, nempe; *Ut ſi quis apud unum Conſulem edi-
derit nomina manumittendorum, ut apud eundem expediat manumiffionem, per-
agatque ſolemnia, niſi Conſul ille, juſta cauſa, impediatur;* tum enim licebit al-
terum adire. ⁱ Eſt & illud, ne in fraudem civitatum manumiffi ad liberta-
tem venirent. ^k Atque ad hanc legem etiam ſpectabat S. C. aliud, ne capi-
taliſſimum criminum reis ſervos ſuos manumittere liceret. ^l Et illud, quo in-

^a Vlp. inſtit. c. 1. ubi Got. Cujac. parat. C. de dedit. liberr. tollenda. ^b C. de dedit. lib. col. ^c Vlp. tit. 1. inſtit. §. 12. d. in Perſ. adl. 4. de c. 3. ^e l. 4. ff. ſervis exort. ^f Vlp. ad l. illud. ff. de manumiff. vindict. ^g l. 4. C. qui manumitti non poſ. & Cujac. ad eundem tit. ^h d. l. 4. C. qui manumitt. non poſſunt. ⁱ l. 1. ff. de offic. proconf. ^k l. in fraudem 11. ff. qui & a quib. manum. per l. vlt. ſent. ^l l. qui pena 1 ff. manumiff.

ter justas causas manumissionis habetur, si minor XX. annis ancillam suam mat. inonii causa manumittere cupiat, & juret ducturum intra sex menses. ^a Justas autem causas Justinianus recensuit hasce; si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesque naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut collactaneum, manumittat, aut ancillam; si eam, ut diximus, intra sex menses ducere sit paratus; aut servum non minorem decem, & septem annis, quem procuratorem sibi constituat. Quas causas exigit Justinianus a min. XX. annis, si vindicta manumittat, non si testamento. Nam adolescenti annorum XVIII. liberam tribuit facultatem in testamento manumittendi. ^b Quod postea laxavit ad annum XIV. ^c Aliud legis Æliæ Sentia caput vetabat manumissiones, quæ obligatos servos creditoribus eximerent; partemque detraherent pignorum, aut portionem patronis debitam imminuerent. Hinc revocavit, ac ipso jure irritas fecit ^d manumissiones ab eo consilio, fraudeque profectas, etiam si manumissiones a militari testamento descendant; ^e similiter atque alienationes in fraudem creditorum factæ per Paullianam rescinduntur; ^f factæ autem in fraudem patronorum a testato liberto, per Fabianam; ^g ab intestato vero, per Calvisianam actionem revocantur: ^h quamvis hæ ab initio valeant; manumissiones vero lex Ælia Sentia in ipsis initiis irritas reddat. Non eadem enim est in Prætoris, quæ in lege potestas. Porro per hanc legem iis etiam prospicitur creditoribus, quibus sub conditione debetur, ⁱ cum & is etiam creditor obligationem transferat in hæredem, ^k & possit in possessionem mitti bonorum debitoris: ideo recte Cujacius e veteri lectione ^l negationem expunxit, ac pro *locum non habet*, restituit *locum habet*: cui emendationi favet Hermogenianus. ^m Verum ne dominus, qui solvendo non est, distractionis bonorum ignominiam post mortem subeat, permixtum est ei hac lege uni servorum libertatem, & hæreditatem testamento relinquere, ut is in sese infamiam domini suscipiat, ac non domini, sed servi nomine bona distrahantur: similiter atque ne Senatorium nomen infamia polluitur, ex S. C. curator constituitur distrahendis bonis Senatorum, quibus actiones creditorum immineant. ⁿ Verum etsi simpliciter hæres servus sit institutus absque libertate, nihilominus tamen esse liberum Justinianus voluit; ^o cum hæredis nomen nequeat nisi in liberum hominem cadere. Item Adriani temporibus proditum est S. C. ^p ad hanc l. ut pluribus liberatis ab eo,

^a Cujac, obs. 4. cap. 31. lib. 3. tit. 12. C. l. §. collactaneus in fin. ff. de manum. vindictæ. Inst. lib. 1. tit. 6. b Inst. lib. 1. tit. 6. c Novel. 129. c. 2. d l. si liberis ff. de jure patron. Tacit. annal. lib. 15. cap. 55. e l. 8. §. 5. ff. qui. & a quib. l. in fraudem in prin. ff. de milit. testam. t §. item si quis in fraud. credit. Inst. de ad. g tit. ff. & C. qui manumitt. non pos. h vide Cujac C. qui manumitt. non possunt. i l. 8. ff. qui. & a quibus manumitt. k Cujac lib. 3. ad Afric lib. 3. l. 1. §. ff. qui. & a quib. m l. 27. cod. tit. & lib. Basilic. n l. 5. & 9. ff. Curat. furios. o Inst. lib. 3. tit. 6. §. 2. p l. 83. ff. de hæred. Inst.

qui

qui solvendo non erat, & per fideicommissum institutis servis, qui priori loco scriptus esset, libertatem, & hæreditatem assequeretur; nisi prior nominatus majoris sit precii, ex quo possit creditoribus satisfieri; alter autem sit minoris, nec ex eo possint creditores debitam sibi pecuniam redigere: tum enim sequenti loco scriptus perveniet ad libertatem. ^a Si tamen servus sit institutus, substitutus vero liber homo, rejecta institutione servi, in libero substituto consistet hæreditas. Servi enim institutio tum demum valet, cum deest homo liber, a quo hæredi nomen sustineatur. ^b Directas autem libertates tantum coërcet lex Ælia Sentia: nam fideicommissarias moderatur jus ante receptum, quo vetatur fideicommissum præstari, nisi deducto ære alieno. ^c Cautum præterea est hac lege, ut si patronus libertum inopem alere neglexerit, ipse liberique ejus excidant non solum juri- bus, quæ manumittendo sibi retinuit; verum etiam hæreditate liberti, ac bonorum possessione; nisi vel hæres sit ipse dominus institutus, vel bonorum possessionem secundum tabulas petat. ^d Et contra ex eadem lege actio prodita est adversus ingratos libertos. Optimo sane consilio, ne qui contemneret libertatis auctorem, turpi vita, foedisque, quorum indicium præbuit, morbis civitatem labefactaret. Hac apud Athenienses formula ingratus libertus in servitutem retrahebatur: *Supersedeo te habere civem, tanti muneris impium estimatorem; nec adduci possum, ut credam urbi utilem, quem domi scelestum cerno: abi igitur, & esto servus, quoniam liber esse nescivisti*: ^e apud Romanos vero damnabatur in latomias, sive lapacidinas. Quanquam enim in l. 30. ff. qui, & a quibus legitur ut in servitutem revocentur, & apud Donatum invenitur libertos in servitutem revocari; tamen in ea lege glossema est, quod irrepsit ex constitutionibus. Siquidem posterioribus temporibus, ad quæ forsitan & Donatus respexit, non ex l. Ælia Sentia, sed ex rescripto Principum, patroni extra ordinem libertos in servitutem revocabant. ^f Hæc autem actio ex l. Ælia Sentia descendens, competit dominis, vel ejus filiis, hæredibus etiam, si se abstinerint hæreditate; non autem hæredibus hæredum, ^g vel filiis exhæredatis, deinde per alium hæredem, vel per servum ad hæreditatem paternam admissis. Et recte Cujacius in l. cum patronus, conjungit actionem ingrati, cum jure operum exigendorum. ^h Ne vero in libero homine nota hæreret servitutis, eadem l. Ælia Sentia, dominus, qui a liberto mercedem operarum stipulabatur, ab-

^a l. si quis habens 24. ff. qui, & a quibus manumittit. ^b l. 57. ff. de hered. instit. ^c Cujac. ad tit. 11. C. lib. 7. d. l. 33. ff. de bon. liber. l. 6. ff. liber. agnosc. ^e Valer. Max. apud Cujac. ad l. commun. 24. ff. bon. liber. sive ad lib. 65. ff. Salvii, Jul. ^f Cujac. ad l. commun. 24. ff. oper. liber. & obs. 21. cap. 6. l. 7. ff. ad S. C. Syllanian. l. 2. C. de libert. & cor. liber. ^g l. sciendum 70. ff. V. S. l. si operarum ff. oper. liber. & l. cum patron. §. cum libert. eod. ^h d. l. cum patronus. Cuj. in ff. ad l. sciendum 30. ff. V. S. qua conjuncta est cum c. 65. 66. 69. & l. penult. C. de libert. & eorum liber. Cujac. obs. 27. cap. 14.

omni

omni jure, quod sibi ex manumissione supererat, excidebat. ^a Secus vero erat, si a sponte præstantibus libertis dominus acciperet, aut operarum mercedem exigeret: potius enim a conductore operarum liberti capere videretur, quam ab ipso liberto: nisi ea conditione sit patronus, ut pecunia non indigeat, & satis operibus ipsius liberti juvetur; ne quod accepti beneficii proemio libertus ex legibus præstare teneatur, ad explendam domini avaritiam deflectatur. ^b Cum autem nihil tam reip. conducatur, quam liberorum procreatio; ideo hac lege jus patronatus adimebatur ei, qui stipulatione, vel jurejurando libertum, libertamve obstrinxisset ne nuberet, neve liberos tolleretur. ^c nisi non perpetuam viduitatem patronus, sed magis curam susceptorum jam liberorum injunxisse videatur. ^d Verum si jurejurando patronus adegerit, ne uxorem ducat, libertum, qui suscipiendorum liberorum spe destituatur, veluti castratum, certe in legem non incidet: neque si libertam patronus adegerit, ut sibi patrono nubat, dummodo ex animo matrimonium expetat. ^e Erat, & aliud hujus legis caput a Justiniano commemoratum in novellis, quo donatione facta inter virum, & uxorem; & viro mortuo antequam rem donatam traderet; vetabatur mulier eam vindicare; sed si mariti hæredes eam rem a muliere peterent, mulieri, si non possideret, tantum exceptionem, contra petitores opponere permittebatur. ^f

XX. DE LEGE JULIA MANUMISSIONIS.

Manumissionis quoque legem Augustus condidit amplificandis jurebus majestatis. Noluit enim principem libertatem dantem teneri legibus manumissionis; sed sine ulla solennitate, sive vindicta, soloque nutu perducere posse servos ad libertatem voluit; quæ lex Julia dicta est de manumissionibus, eamque Augusto tribuit Paullus. ^g

XXI. DE LEGE PETRONIA DE SERVIS.

Favit quoque manumissionibus lex Junia Petronia, qua constitutum est, ut discrepantes pares Judicum sententiæ, servo libertatem pariant: ^h sententia enim semper est præferenda clementior. Alia quoque lege, sive, ut ego suspicor, alio ejusdem legis Petroniæ capite subventum est servis, ne arbitrio domini ad bestias depugnandas tradantur, sed a iudice,

^a l. ult. ff. qui & a quib. l. c. si quis a libertis ff. de agnosc. liber. l. 25. ff. oper. libert. ^b l. 25. ff. oper. libert. ubi Cujac. ad Julian. lib. 65. ff. l. penult. & ult. ff. qui, & a quib. Cuj. l. communi. 24. ff. oper. liber. & ad l. 6. ff. jur. patron. ad l. 24. ff. oper. libert. ^c l. 6. ff. jurepatron. l. penult. & ult. ff. qui, & a quib. l. communi. 24. ff. bon. libert. ^d l. penult. ff. qui, & a quib. ^e l. 6. ff. jurepatron. ^f Hotthom. hac leg. in serie leg. Rom. ^g l. apud eum ff. de manumiss. §. 1. ^h l. 24. ff. manumiss. Paul. lib. 4. sent. 12. §. 5.

causa apud eum probata. ^a Auctores Petroniæ legis Hottomannus facit Cajum Junium Cæsonium Patum, & Petronium Turpillianum Coss. an. 813. A. V. C.

XXII. DE LEGE JUNIA NORBANA, ET S. C. LARGIANO.

Augusti studium emendandæ civitatis, ac servilium fardium eluendarum, viguit etiam in Tiberio, cujus quinto imperii anno A. V. C. DCCLXXI. lata est lex Junia Norbana a M. Junio Sylano, L. Norbano Balbo Coss. Eaque medium quendam gradum inter libertatem, & servitutem interjecit, iisque paravit, qui neque vindicta, neque censu, neque testamento, sed per epistolam, aut inter amicos, aut adhibitione ad convivium manumitterentur. Siquidem, qui aliquem sua mensa participasset, is propria quodammodo illum dignitate impertire videbatur, ut significat Agamemnon, dum Idomenæum ad pugnam apud Homerum adhortatur. ^b Verum ita demum adhibitione convivii, servus libertatem assequebatur, si eo consilio ad mensam a domino vocatus appareret. ^c Et quoniam in conviviis, aut congratulationibus, atque hilari consuetudine amicorum homines animo soluto sunt, & remisso, consilioque languehtiori; propterea lex minus hujusmodi manumissionibus tribuit. Et cum procul sumus, nec servi utilitatem præsentem habemus, facilius manumittimus: ideo libertas data per epistolam, minor est libertate data solenniter: Igitur his rationibus manumissos lex exæquavit iis, qui nomina dabant latinis coloniis deducendis, ^d in quibus esse impune licebat etiam interdictionis aqua, & igni; tum autem hi, cum illi, qui sponte nomina dabant, in easque colonias confluebant latini facti Romanam civitatem amittebant, ut neque connubii, neque testamenti, neque nexus mancipiique, neque patriæ potestatis jus retinerent, ac dicebantur Latini colonarii. Cum autem lege, ut Cicero testatur, ^e Julia, fortasse lata a S. Julio Cæsare, qui primo anno Italici belli, Consul cum L. Martio Philippo fuit, latinis omnibus civitas data fuerit; conditio veterum latinorum transit ad hosce libertos, ^f qui cum viverent liberi, tamen mortui servilem in statum relabebantur; nisi ad plenam libertatem testamento, aut censu, aut vindicta pervenissent. Si vero in hac media libertate mansissent, eorum bona dominus occupabat jure peculii: cum ipse, tum liberi ejus, qui exhæredati non fuissent. Nam hæredes instituti vel soli, vel cum extraneis in horum libertorum bonis præferebantur ceteris ex S. C. Largiano. ^g Erant & aliæ rationes latinæ libertatis adi-

^a l. circumcidere 14. ff. ad l. Corn. de Sic. ^b Iliad. Δ. ^c vide Loon. Elcur. c. 4. lib. 2. ^d de quibus Cicero pro Cæcin. & in erat. pro dom. ^e in erat. pro Balbo. ^f hac de re fragmentum extat veteris S. C. apud Petrum Pithæum. ^g l. unica C. de lat. libers. toll.

piscendæ: quæ nunc ex Justiniani constitutione ad veram, plenamque libertatem perducunt. Itaque servus infirma valetudine, quem dominus exposuit, habuitque pro derelicto, ubi convalesceret ex edicto Claudii latinam libertatem assequeretur. ^a Item & qui defuncti, hæredisve voluntate, ut pompam augerent funus pileati præcederent, aut lectum circumfisterent, aut ventum cadaveri facerent; quod officium Achilles Patroclo præstabat; vel quibus ex testamento latina libertas obveniebat, quique pendente conditione libertatis testamento datæ ab hærede vindicta manumittebantur; vel quos dominus, accepto ea causa precio, manumittere abnueret; vel ancilla, quæ fuisset in matrimonium libero homini a domino collocata; vel is, quem dominus inter acta judicii filium appellasset, cuive dominus instrumentum emtionis, & servitutis reddidisset. Qui omnes ad latinam tantum libertatem vocabantur; nunc sublata ex Justiniani constitutione non modo latina libertate, sed discrimine omni liberos inter, & ingenuos, omnes æque ad plenam, & integram libertatem perveniunt. ^b Cum ante Justinianum latini liberti, tum demum Romanam civitatem assequerentur, cum rescripto principis jus Quiritium impetrassent, ^c vel causa liberorum. Etenim refert Ulpianus ^d lege Junia Norbana cautum fuisse, ut si latinus libertus civem Romanam, vel latinam duxisset uxorem, interposita solenni formula, ^e quod liberorum quærendorum causa uxorem duceret, ex eoque conjugio prolem suscepisset, filio anniculo facto, & causa, vel apud prætorem, vel apud Præsidem provinciæ probata, parentes simul, ac liberi cives Romani fierent: siquidem uxor Latina fuisset; ^f nam si esset civis Romana, filius nasceretur civis Romanus ex rescripto Adriani. At quomodo potuit uxor esse civis Romana, si nullum latinis cum civibus Romanis erat jus connubii? Nimirum id impetratum fuerat a principe: nam tit. seq. scribit Ulpianus ^g connubium habere peregrinos & latinos cum civibus Romanis, si fuisset concessum, ut intelligas consuevisse concedi. Ceterum si civis Romanus latinam duxisset sine venia, partus latinus ederetur. Etenim connubio interveniente liberi patrem sequuntur; nullo autem interveniente connubio, liberi conditioni matris accedunt.

XXIII. DE LEGE MENSIA.

Quod aliqua ex parte immutatum fuit lege Mensia, ^h quæ natum ex alterutro conjuge peregrino, jussit sequi deterioris parentis conditionem.

^a l. 2. ff. qui sine manumiss. ad libert. perven. ^b C. lat. lib. toll. novell. 78. cap. 1. ^c Ulp. Instit. tit. de lat. ^d ibidem. ^e Gothof. ad l. 220. ff. V. S. Tacit. lib. 2. Aug. 3. contra Julian. ^f Ulpian. tit. de lat. §. 3. ^g tit. 5. §. 4. & 9. ^h de qua Ulpian. tit. 5. §. 8. Bril. de jure connubii p. 104.

Plenam quoque libertatem assequebatur libertus latinus, qui annis XXX. major iterum manumitteretur. Ejusdem autem liberis a prima manumissione, dum libertus pater eorum esset minor, jus Quiritium quærebatur ex 1. Junia; post eam autem ætatem, qui latinitatem adipiscitur, liberis jus Quiritium consequitur ex S. C. quod Cujacius observavit. ^a Præterea Claudius rei navali studens, ejus amplificandæ gratia, civitatem Romanam præmio ei liberto latino concessit, qui decem mille modiorum navem construxisset, & sex annos frumentum transportasset. Hinc Suetonius ingentia præmia scribit a Claudio proposita fuisse iis, qui navem fabricarent, ut Latinis jus Quiritium, & mulieribus, qui navem adornassent, concesserit jus quatuor liberorum. ^b

XXIV. DE LEGE VISELLIA.

Latinus pariter consequebatur jus Quiritium militia, ex lege Visellia, ^c de qua commodum hic agendum occurrit. Aliquibus in codicibus legitur Miscellia, vel Miscella, vel Viscellia, vel Visillia, non recte: cum Viselliorum familiam jam notam habeamus ex Cicerone in Bruto, ex qua fuit C. Visellius Varro Ciceronis consobrinus. ^d Lata igitur fuit lex hæc anno A. V. C. DCCLXXVI. L. Visellio Varrone, Sext. Cornelio Coss. sub Tiberio. Inter capita hujus legis, quæ perierunt, illud extabat, quo latinis libertis civitas Romana dabatur, si sex annos militassent inter vigiles, quorum septem cohortes Augustus præfecit regionibus urbis, binasque regiones singulis cohortibus custodiendas mandavit. ^e Senatusconsulto deinde ad hanc legem facto, contractum fuit legis spatium, jussumque ut triennium ad libertatem integram adipiscendam satis esset. ^f Aliud erat legis Visellia caput, quo libertina conditio a civium, & ingenuorum honoribus arcebat, nisi liberti jus aureorum annulorum, quod divitioribus plerumque concedebatur, vel restitutionem natalium a principe impetrassent. Itaque libertus ad eam conditionem evehebatur, qua erant, qui nascerentur ingenui. Etenim servi annulos gestare prohibebantur, & libertus aureo annulo ex indulgentia principis utebatur; quod jus adeptus habebatur ingenuus: nec quidquam patrono debebat, præter reverentiam, quam etiam liberi parentibus exhibere tenentur; ^g moriens autem ad libertinam conditionem redibat, ac integra patronatus jura reviviscebant. Hinc Ulpianus hunc hominem vivere ait, ut ingenuum, mori ut libertum: etenim patronus bonorum possessionem contra tabulas recte petebat. ^h At si non modo jus

^a *ad tit. 3. Vlpian.* ^b Sueton. in Claud. cap. 18. Gothof. ad Vlpian. tit. 3. n. 12. ^c *C. ad l. Visel. l. 1. C. quando civil. act. crim. prejud.* ^d Hættoman. l. Visellia. ^e l. 3. ff. de offic. pref. vig. Cujac. ad Vlp. tit. 3. ^f Vlpian. tit. 3. in fine. ^g l. 10. §. 3. ff. de in jus voc. ^h l. 3. ff. de bon. libert. l. 4. ff. jnr. aur. ann. Hostom.

aureorum annulorum, quod etiam foeminis concedebatur, ^a libertus impetrasset, sed aureo etiam annulo rite, ac solenniter a principe donatus fuisset; locus etiam in equestri ordine donatus eidem putabatur: ^b unde ne umbra quidem juris patronatus supererat, ac jura omnia manumissionis extinguebantur: ut hinc appareat, quid intersit jus habere aureorum annulorum, quæ erat imago libertatis, ^c & aureo annulo donari, quæ nota erat equestris ordinis. ^d Idque miror Gujacium antiquitatis post extinctam Remp. peritissimum promiscue accepisse. ^e Peribant etiam patronatus jura restitutione natalium, ut ne actione quidem ingrati deinceps libertus teneretur: ^f ideo nisi consentiente patrono, nemo natalibus reddebatur. Verum Justinianus novel. 73. sublata l. Junia Norbana, & l. Visellia, libertos per omnia ingenuis exæquavit, remisitque onus impetrandæ restitutionis natalium, & juris aureorum annulorum; ac in solam manumissionem hæc omnia jura conegit. Atque hæc leges pertinent ad directas libertates; nunc ad S. C. progrediemur, quæ fideicommissarias complectuntur. Testamento enim, præter directas, fideicommissariæ quoque libertates relinquebantur verbis precariis *Peto, Rogo, Volo, Mando, Fideicommitto*; ^g minime vero per verbum *commendo*, quod animi desiderium potius præfert, quam præceptum, nisi adjectum fuerit, *ne cui alii serviat*: quod & sine commendatione manumissionis onus imponit hæredi. ^h Et quoniam directæ libertates ipso jure competunt; fideicommissariæ vero præstandæ sunt ab hærede, vel a fideicommissario, vel a legatario, ut qui ab iis libertatem petere negligat, maneat in servitute cum liberis; ⁱ ideo ne fraude, culpa, vel absentia hæredum, vel legatariorum injiceretur mora libertatibus, variaproducta sunt S. C. quorum vi quod accipiendum erat ab homine, præstatur a jure.

XXV. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTAT. ET S. C.

DASUMIANO.

Igitur S. C. Dasumiano cautum est, ^k ut ex quacunque causa absenti, qui fideicommissam libertatem debent, servi expectare non cogentur, sed perinde haberentur, ac si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissi fuissent. Quod S. C. ad fictam absentiam utilitatis causa porrectum fuit. Nam si testator tutores liberis suis dedisset servos, quos manumitti jussisset, quoniam nec servi tutores esse possunt, antequam manumittan-

^a l. 4. ff. jur. aur. annul. ^b Plutarch. in Gilba. Dio lib. 48. ^c l. unic. C. ad l. Visell. ^d BHL & Hotom. in Lexie. ^e ad tit. C. de jur. auror. annul. ^f Cujac. ad C. de jur. aur. annul. l. penult. ff. de bon. libery. l. 10. §. sed, & j. ff. in jur. aur. ^g §. ult. Insti. de sing. reb. per fideicom. reli. Cuj. c. lib. 18. obj. 5. & 20. ^h l. 12. ff. fideicommiss. libery. ⁱ l. 4. C. fideicommiss. libery. ^k Paul. sent. 4. tit. 33. l. 1. n. 36. l. non tantum. §. 4. ff. de fideicommiss. libery. tit. C. cod.

tur; nec filii, a quibus libertas relicta est, per ætatem manumittere queant, si sint impuberes; ideo Paullus absentium vice haberi tradit filios; ut S. C. Dasumiano includantur, ac a S. C. accipiant libertatem, quam ab impuberibus consequi nequeant; ut liberi jam facti, tutelam pueroræ capeffant. ^a Quamvis autem, absente domino, sine illius factio, servus manumitteretur, integra tamen ei patronatus jura relinquebantur. ^b

XXVI. DE S. C. RUBRIANO.

Verum Trajani temporibus A. V. C. DCCCLIV. Rubrio Gallo, & Coelio Hispone Coss. suffectis coërcendis fraudibus hæredum, aut aliorum, qui rogati sunt manumittere, ne ad manumittendum evocati a Prætore laterent, aut dolo abessent, callidoque consilio protraherent, aliave arte qua spem libertatis eluderent, factum est S. Cons. a Rubrio Cons. Rubrianum appellatum, ^c ex quo si qui erant rogati a testatore manumittere, evocati a Prætore adesse noluisent; servi, pro quibus Prætor pronunciaffet, perinde libertatem adipiscebantur, ac si directo manumissi fuissent; adeo ut partus ex serva illa, cui fideicommissaria libertas relicta esset, liber nasceretur. Et hæredi eripiebatur libertus, & fiebat orcinus; quia hæres, quantum in se fuit, omnem spem libertatis præcidit: unde nec ei jus patronatus relinquitur, neque ejusdem impuberis liberti tutela; sed ad familiam testatoris ea defertur, ^d nisi vel pupillus hæres fuisset rogatus, tutor autem adesse noluisset; (iniquum est enim obesse pupillo tutoris fraudem, ^e) vel hæres major quidem sit, sed absit causa rei familiaris, aut religionis aut servitutis apud hostes, aut aliqua calamitate, aliaque justa causa detineatur; ^f quæ causæ comprehenduntur Dasumiano S. C. quo nec libertas impeditur, nec libertus eripitur fraude carentibus, ^g Item retinebat jus patronatus hæres, qui evocatus adesse neglexerat, non testatoris servum, sed proprium rogatus esset manumittere: quamvis enim pronuntiatione Prætoris, servus libertatem obtineret; tamen veluti a fideicommissario libertatem accepisset, ejusdem permanebat libertus, cujus fuerat, & servus. ^h

XXVII. DE S. C. JUNCIANO.

Quod cautum fuit S. C. Junciano, vel Æmiliano, ab Æmilio Juncio, & Julio Severo Coss. ⁱ de quo & infra. Alioque S. C. cujus nullum nomen superest, Adriani temporibus cautum est, ut si antequam Prætor pronunciaffet, fideicommissarius sine successore decessisset, non impediat

^a Paull sent. 4. tit. 13. ^b Cujac. ad tit. C. de fideicom. libert. ^c l. cum vero 26 §. subventum 7. ff. fideicom. libert. ^d l. 3. §. plane ff. de legit. tut. ^e l. neque 36. ff. de fideicom. libert. ^f l. neque ff. fideicom. libert. ^g ibid. ubi supra. Cujac. ad tit. C. de fideicom. lib. ^h l. non tantum 52. §. sed si. & l. 28. §. 4. ff. de fideicom. lib. ⁱ l. si cum servum 28. §. 4. ff. de fideicom. libert. Cujac. C. cod. & ad lib. 58. Paull. ad edict. five l. 5. ff. de fideicom. lib.

liber-

libertas, sed illius sit libertus oſcinus, cujus ſervus antea fuit. * Et generaliter S. C. vetitum eſt libertates intercidere, ſi quis ſine hærede, vel alio ſucceſſore deceſſerit, qui fideiſcommiſſam libertatem præſtare debebat; vel ſi ſuus hæres ſe abſtinuerit. b

XXVIII. DE S. C. ARTICULEJANO.

In provinciis vero ea cognitio erat Præſidum eorum, quorum jurisdiſtioni ſuberat teſtator, & ſervus: qua de re ſub Trajano prodiit S. C. Articulejanum, ipſo Trajano, & Articulejo Pæto Coſſ. quo continebatur, ut in provinciis Præſides provinciæ cognoscerent, licet hæres ſit alterius provinciæ. c Item S. C. Junciano non modo de ſervo hæredis proprio, ſed de quovis alio, qui nec hæredis eſſet ſervus, nec teſtatoris, cautum erat, ut ſi Prætor pronunciaſſet, *in ea cauſa eſſe ſervum, ut ſi adſeſſet hæres, cogendus eſſet illum manumittere; perinde eſſet, ac ſi ſervus fuiſſet ex fideiſcommiſſo manumiſſus*, ex quo intelligitur, quod ſupra innuimus, ſervum hunc ex S. C. liberatum, hæredis libertum permanſurum; quia enim lex præſtitit factum hæredis, videtur tanquam ex fideiſcommiſſo ipſe hæres liberaſſe. d Ceterum non video cur hoc caput aliqui ſubjecerint Æmiliano S. C. & Æmilianum a Junciano diſcreverint, atque hæc nomina, quæ unius hominis ſunt, ad duos diſtraxerint; cum omnia hæc ab uno Æmilio Juncio profluxerint.

XXIX. DE S. C. VITRASIANO.

At cum aliquando contingeret, ut teſtator libertatem ex fideiſcommiſſo relinqueret pluribus hæredibus inſtitutis, inter quos aliquis erat infans, qui manumittere non juberetur; abſurdum videbatur, ut quod is ſari non poſſet, atque aliis hæredibus vendere partem ſuam, impediretur e libertas, quæ ab aliis præſtari poterat, tantum ab infante non poterat. f Idcirco Sulpitio Galba, Vitraſio Poillione Coſſ. Senatus juſſit, ut perinde eſſet, ac ſi infans partem domini ſuam vendidiſſet. Ideo cohæredes, liberato jam ſervo, precii nomine infanti tenebantur, ac ſi ex cauſa judicati cum iis ageretur. Itaque quod natura negaret, lex præſtabat: lex enim pro infante loquebatur, ac partem domini cohæredibus vendebat.

XXX. DE S. C. NONIANO.

Et hæc quidem S. C. pertinent ad eos ſervos, qui aliena beneficentia redeunt ad naturalem libertatem. Sed non raro ſervus ad libertatem, libertus ad ingenuitatem in judicio proclamabat, ut ex ſententia judicis in meliorem ſtatum ſe revocaret: dominus autem, cujus intererat, ſervum, aut libertum, in ſervili, aut libertina conditione permanere, propter benevo-

a l. 5. ff. eodem. b l. cum quaſi 9. ff. fideicom. lib. c l. non tantum 1. ff. de fideicom. lib. d l. 28. §. ſiquis ff. de fideicom. lib. e l. cum quaſi 30. §. ſi plures ff. de fideicom. lib. f Hottoman. de S. C. len.

lentiam erga servum, erat indulgentior, & contendebat quidem in judicio, sed leniter, ac remisse, ut scilicet a servo, qui cum de compacto agebat, ac lusorie conflegebat, in judicio superaretur. Qua arte pessimi quique servorum ignavia, & imbecillitate dominorum civitatem Romanam assequebantur; nominis autem Romani dignitas pessimorum civium turpitudine polluebatur. Ideo Domitiani temporibus has fraudes Senatus rescuit; obscurum, quo anno, quibusque Coss. Siquidem hoc S. C. alicubi Juniani nomen præfert, & adscribitur Domitiano Cæsari, & Appio Junio Sabino Coss. an. A. V. C. DCCCXXXVI. alicubi vero Numianum appellatur, ut in tit. Codicis de collusione detegenda. Quam lectionem Cujacius in parat. ^a emendavit ex Basilicis, ubi legitur: τὰ τῶν νυνίων δόγματι ὑγγράφως ὀρισθέντα: & reposuit *Ninnianum* a Ninnia gente, de qua fuit Trib. pleb. ille, qui intercessione sua restitit Clodio, iniquas rogationes in M. Tullium ferenti. ^b Possumus ex Haloandro levi mutatione legere Nonianum, ^c illudque referre ad T. Nonium Asprenam, & M. Arricinum Clementem Coss. sub Domitiano anno V. DCCCXLVI. Hoc autem S. C. is, qui liber, vel ingenuus in judicio pronunciatus fuit colludente domino in judicio cum servo; delationis præmio servus vel libertus fiebat delatoris, qui abditam fraudem prodiderat: exemplo grassatoris, qui principis liberalitate servus illius fit, a quo captus fuit, & vinctus. ^d Eam vero fraudem deferre ac detegere licebat omnibus quamvis extraneis ^e ex oratione Marci. Et quoniam qui captat injusta, merito sibi reditum intercludit ad justa; ideo libertus, qui se in ingenuitatem petiisset, deinde rescissa sententia ingenuitatis ad libertinam conditionem rediisset, non recuperabat amissum jus aureorum annulorum, quod post manumissionem impetrarat. ^f Porro si servum plures dominorum sibi vindicent, dicentes esse communem, S. C. decretum est, ut ad eundem judicem eatur, ne causa sententiarum varietate laceretur. ^g Hæc autem actio post quinquennium continuum perimebatur. Nec enim licet, nisi intra quinquennium, sententiam status retractari, ^h ac vivente tantum eo, cujus de statu agitur: nam mortuo eo, qui fuerat ingenuus pronunciatus, deinde in status controversiam vocatus, institutum judicium statim dissolvitur; idque constitutum fuit S. C. quod Marci orationem exceperit. ⁱ Nefas enim visum est retractatione sententiæ atque quæstione ἀποκρίσεων mota lædere manes, & turbare cine-

^a tit. C. de collus. deteg. ^b Dio lib. 38. Cic. epist. 23. lib. 3. ad Arricinum. ^c Gothof. ad l. i. C. de collus. detegen. ^d l. 2. C. quibus ad liber. proclam. sicb ubi Cujac. in enarrat. C. l. 1. ff. collus. deteg. ^e l. 2. § 4 ff. de collus. deteg. ^f l. 2. ff. jur. aur. annul. ubi Cujac. ^g l. cognitio 8. §. ff. plurif. x ff. liber. caus. ^h l. 2. ff. de collus. deteg. ⁱ l. 1. §. sed interdum ff. de defun. Cujac. ad l. x ff. jur. aur. annul. five 25. resp. Papin.

res defunctorum. Quamobrem tum potest de statu defunctorum a quaeri post mortem, si quaestio ad augendam defuncti conditionem instituitur; velut si qui libertinus fuerat pronunciatus, petatur ut ingenuus, priori sententia retractata, declaretur; vel si quaestio ea praecipua non sit, sed ad aliud iudicium dirigatur, veluti si in iudicio successionis de statu defuncti quaerendum occurrat: ut quaestio ad illius statum evertendum minime tendat, dum ne tamen quinquennium excefferit; nam post quinquennium ne incidens quidem quaestio de statu defuncti tractari potest, quod omnium primum edixisse Nervam, Callistratus tradit. ^b Idque Marci Antonini temporibus S. C. comprehensum fuisse colligitur ex Capitolino, ac ex libris juris. ^c Quod etiam Tito Vespasiano, Suetonio teste, tribuitur. Poterat autem libertus ad ingenuitatem proclamare etiam post manumissionem, quae minime officiebat ingenuitati, si ea repeteretur per quinquennium, atque in iudicio probaretur; vel si post quinquennium emerferint instrumenta, & probationes ingenuitatis: eoque iudicio liber homo generi, atque origini suae reddebatur: dum ne cum ingenuitate quidquam e domo manumissoris etferret, quod ei tanquam liberto, aut ex bonis manumissoris fuerat adquisitum; nam si ex possessione servitutis quis se in libertatem vindicasset, ea tantum exportare poterat, quae in domum cujusquam intulisset. ^d Quod cautum fuit S. C. cujus vetustate nomen intercidit. Qui vero liber, aut libera se venumdari precii capiendi causa patiuntur, iis odio turpitudinis ex S. C. prohibetur ad libertatem proclamare. ^e

XXXI. DE S. C. CLAUDIANO.

At quoniam Claudianis temporibus gliscebatur supra modum amor ingenuarum mulierum erga servos alienos, atque hi foemineis illecebris ab operibus, & servitio abducebantur; ingenuarum autem mulierum fama, & proles servilis libidinis labe suffundebatur; Pallantis liberti monitu inventa ratio est, qua ingenuarum turpia cum servis commercia dirimerentur. Itaque Sylla, & Othone Coss. an. A. V. C. DCCCIV. Claudius Cæsar in Senatu ea de re orationem habuit, & in illius sententiam S. C. factum est, quod Claudianum ab auctore, & suafore Claudio fuit appellatum. Id mirum cur Vespasiano Suetonius tribuat, cum ei manifeste resistent libri Jurisconsultorum, & Tacitus. ^f In quo Taciti loco Lipsius, adprobante Cujacio, pro *invito domino*, reposuit *ignaro*: Petrus Faber *ingrato* sive *invito* prisca

^a l. principaliter 13. C. de liber. caus. Cujac. d. l. 2. ff. jur. aur. annul. ^b l. 4. ff. ne de stat. defunct. ^c l. 1. ff. eod. l. 4. ubi Gothof. Cujac. C. eod. d. l. 1. C. ingen. manumiss. l. de bonis ff. lib. caus. l. 3. ff. si ingen. esse dic. Cujac. ad tit. C. de ingen. & manumiss. l. 23. ff. liber. caus. Claudiano ut docet Cujac. ad l. pen. ff. quib. ad liber. proclam. non lic. Ordinem liberatis causa, vide apud Cuj. obs. lib. 28. c. 23. ^c l. 3. ff. quib. ad libert. proclamare non licet. ^d lib. 12. c. 33. annal. Ulpian. tit. 11. §. maxima.

locutione, quæ frequens est apud Plautum; ut autem Suetonio simus æquiores, libenter accipimus conjecturam Lipsii, qui exoletum jam hoc S. C. Vespasiani temporibus restitutum arbitratur; atque ob id Vespasiano adscriptum a Suetonio. ^a Claudiano igitur S. C. comprehensum est, ut quæ mulier ingenua concubuisset cum alieno servo, invito domino, si dominus ter denunciasset, sive prohibuisset septem testibus civibus Romanis præsentibus; tum ea mulier post sententiam Prætoris, prædisve, ap. quem suas denunciations dominus professus esset, capite minuta, in servitutem redigeretur illius, ad quem pertinebat servus: ita ut simul cum capite, bona etiam sua secum sub ejusdem dominio transferret, dummodo invito domino alienum servum pellexisset. Ceterum si dominus sciens prudens neglexisset, probassetve, Cujacius, ut & Lipsius, non servam, sed libertam fieri existimavit. ^b Lipsius enim expuncta vulgata, retinuit hanc Farnesiani Codicis lectionem: *ut ignaro domino ad id prolapsa in servitute: si consensisset pro liberta haberetur.* Quæ lectio sententiam tribuit S. C. satis incivilem. Nec enim sola honestatis ratio peperit hoc S. C. sed etiam utilitas dominorum, a quorum servitio servi muliebribus illecebris abstrahebantur, ut Theophilus tradit. Quam jacturam ab ipsa muliere præstatione servilium operum reparandam Senatus censuit. Quæ poena mulieri a domino remissa videtur, dum ei conjugio consentit; ideoque causa non superest, qua mulier ingenuitatem amittat. Libertam vero manere qui convenit uxorem servi, cum quo vel nullæ sunt nuptiæ, vel si fuerint ejusdem cum marito conditionis esse uxorem oportet? Quamobrem consentiente domino liberam mansisse putandum est, ac nullas prorsus fuisse nuptias. Cum hæc ita se habent; scrupulum tamen nobis injicit Paullus, qui lib. 4. sentent. tit. 10. scribit. *Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam legitimam matris intestata hereditatem pertinere non posse: quia neque servi, neque liberti matrem civilem habere intelliguntur.* Quorsum illa: *vel libertam ex S. C. Claudiano effectam*: nisi aliquando contingeret, ut ex S. C. Claudiano mulier libertinam conditionem subeat, nempe domino adprobante conjugium? ^c Ob hæc tamen ab humaniori sententia minime decedimus: potuit enim filia ex S. C. fieri ancilla domino improbante conjugium, deinde liberta per manumissionem. In quem sensum hunc locum a Cujacio acceptum invenimus in suis ad Paulli sententias notis. Aliisque in locis idem Cujacius tradit ^d consentiente domino integram esse mulieri libertatem: ideoque patrem, qui per causam depositi dotem dederat filix servo nupturæ,

^a in Vespasiano c. 11. ^b Cujac. ad tit. C. de S. C. Claudi & lib. 21. obs. 16. ^c Cujac. obs. 23. cap. 16. & ad tit. C. de S. C. Claudi, solenn. ^d Ad l. Lucius 27. ff. de positi. sive ad lib. 7. resp. Paul.

non

non actione dotis repetiturum quod dederat, (nullum enim est inter servum, & liberam matrimonium) sed actione de peculio ex causa depositi: quod Paullus respondit. ^a Nihil igitur in vulgata Taciti lectione tentari fas arbitror, præter ea verba *pro libertis habeantur*: ubi levi mutatione legere malim *pro liberis habeantur*. Quid hoc enim monstri est; ut ex ea muliere, quæ ingenua concepit, vel servi nascantur, ut Cujacius scripserat, ^b vel liberti, quæ opinio ex vulgaribus Taciti editionibus in vulgus interpretum manavit? quasi possit quis esse libertus, qui servus nunquam fuit? Non igitur ex sententia S. C. sed ex constitutione Valentiniani, cui usus & effrænatior in dies libido mulierum remedium suggesserat acerbius, arbitror eam filiorum inductam esse servitutem; ^c nec enim id tanquam novum jus, novamque poenam Valentinianus constitueret, si S. C. Claudiano comprehenderetur. Quæ de re Lipsio assentior, & Petro Fabro de vulgata lectione ambigentibus. ^d Quid si liber homo ancillam alienam sibi junxisset? minime in S. C. incidebat, cum eo verba non porrigantur, ^e tantum productum fuit hoc S. C. ad servos adscriptitios, ut eorum conditionem subiret mulier, quæ se illis permisisset. Idemque jus apud Longobardos, & Francos permanisse Cujacius in eorum legibus observavit: ^f Justinianus tandem S. C. hoc funditus sustulit: quo agere dejecto mulierum effrænata libido nimium quantum exundavit!

XXXII. DE LEGE VECTII LYBICI.

Et hæc ad privatos servos pertinent. Eruamus nunc, si quid ad servos pertinet publicos, quibus Respublica utebatur, ut tabulariis præessent, atque scripturis publicis conficiendis vacarent, singulorumque civium nomine stipularentur ea, quæ essent ex necessitate, aut usu privatorum, si forsitan per ætatem ipsi non possent, quandoquidem liberi homines pro aliis inutiliter stipulabantur; ideo servi adhibebantur publici, antequam Arcadius, & Honorius hoc munus ab iis ad liberos homines transtulissent. ^g Similis mos erat apud Athenienses, qui servos publicos Quæstoribus adjungebant ad conficiendas accepti, & expensi rationes, quos, si fides Quæstorum in suspicionem vocaretur, torquere possent: ut ex iis veritatem elicerent; cum minime liceret civem torquere Atheniensem, ut nec Romanum. Hos igitur servos Romana Respub. cum manumitteret, non faciebat cives Romanos sed Latinos. Verum lege Vectii Lybici imperatum est, ut manumissi a Repub. cives Romani fierent; cumque lex hæc tantum Ur.

^a Vide Gothof. C. Theod. ad S. C. Claudianum & Paul. a. sent. 21. §. 2. ^b lib. 22. obs. 16. ex l. 6. & 22. C. Theod. ad S. C. Claud. ^c l. 6. C. Theodof. ad S. C. Claud. ^d lib. 1. semest. c. 25. Lipsius ad Tacit. ann. 12. cap. 59. ^e l. 9. C. comm. de success. l. 3. C. de liber. caus. ^f ad tit. C. S. C. Claud. ^g l. generalis in fin. C. de tab. lib. 10.

bem, & municipia Italica teneret, prolata deinde etiam est ad municipia provincialia ^a ex S. C. facto Juventio Celfo, & Neratio Prisco Coss. Itaque hanc nobis legem Cujacius explicatam dedit. Aliqui, atque in his Antonius Augustinus legunt Vectibulicia, quod corruptum est ex nomine Vectii Lybici. Fuit enim Romæ Vectiorum familia, de qua L. Vectius, quem Dion tradit detexisse conjurationem Catilinæ, & Vectius Rufus, qui fuit Præfectus Urbi. ^b Atque his quidem S. C. & legibus servilis conditio gubernabatur: huic proxima est conditio liberorum hominum, quos civilis ratio propter ætatis, mentis, aut sexus imbecillitatem alienæ potestati subjecit: quam minimam capitis diminutionem auctores juris appellarunt.

XXXIII. DE LEGIBUS TUTELARIBUS, ET LEGE ATTILIA,
JULIA, TITIA.

Ad tutelam igitur primum ingrediamur. Quod jus proprium civium Romanorum factum est, ut ex eo excidat quisquis civitatem amittat. Etenim patria potestas propria civium Romanorum est: tutela autem est eadem, ac patria potestas, vel testamento patris, vel a lege in defuncti patris liberos continuata, & producta: unde ad quos patria potestas extenditur, eosdem impuberes, patreque orbatos tutela complectitur. Quæ testamento venit, testamentaria; quæ a lege, legitima nuncupatur. Illam pater confert in quemlibet civem Romanum, quem dignum habeat, cui concedat liberos; hanc tribuunt leges agnatis, quibus pro gradibus successio- nis cura, & defensio rerum pupilli, atque personæ traditur. At si nullus testamento sit datus tutor, nec agnatus supersit aliquis, qui pupillum sibi tuendum suscipiat, aut foeminam; vel si tutoris testamentarii exercitium ab incerta conditione pendeat; vel si ex die tutor sit datus; vel si idem sit apud hostes; vel si hærede deliberante delata sit hæreditatis aditio ex testamento, tutor ex lege Attilia dabitur: ita tamen, ut si nullus datus sit testamentarius, detur ex lege usque ad pubertatem; sed si datus quidem fuerit testamento, verum ex causis supra demonstratis impediretur; tutor ex eadem lege dandus esset, quoad impedimentum duraret, ^c & a Præto- re in Urbe; atque a majore parte Tribunorum plebis: qui sicuti una cum Præto- re conscribunt edicta, ^d ita & una tutorem dabunt. ^e In provinciis vero tutor dandus esset provincialibus, aut iis, qui ibi domicilium habent ex lege Julia, & Titia, a Præsidibus, vel Magistratibus cujusque municipii jussu Præsidum: siquidem datio tutoris non transit cum jure Magistratus, sed præcipua lege conceditur; qua lege opus non fuisset, si Magistratus jure trans-

^a l. 3. C. de serv. Reipub. manumiss. ^b l. 1. C. de bon. matern. Cujac. ad tit. C. de serv. Reip. manumiss. ^c Vlp. tit. xx. lib. pr. ^d Cic. de offic. 3. ^e Cujac. in not. marg. ad Inst. tit. de Attil. tut.

iret.

iret. ^a Hodie vero jus hoc dandi tutoris jurisdictioni coherere, Baldus existimat: vulgo enim tutores a quolibet magistratu dantur. ^b Meminit etiam Ulpianus tit. XI. legis Junia, quæ tutorem fieri jubet Latino, aut Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex jure Quiritium erat: nempe cujus falsa servitus patuerat, eodemque titulo refert Latinum libertum vetitum fuisse ex l. Julia tutorem dari. Attilia autem legis certa tempora indicare non ausim. Tentari posset latam ante Philippum, & Albinum Coss. anno A. V. C. DLXVII. cum in historia ejus anni apud Livium ^c mentio sit tutoris a Tribunis, & Prætoribus petiti, quod Sigonius observavit. ^d Quamobrem referri posset ad annum Urbis CDXLIII. ut a L. Attilio Trib. pleb. rogatam arbitremur. Ab hac lege recessum videtur Claudii temporibus, qui per Consules ex inquisitione tutores pupillis utriusque sexus dari iussit, ^e idque abrogatum fuit ab Antonino Philosopho, a quo Prætorum tutelarem institutum fuisse, refert Capitolinus in Antonino. ^f Adjectæ vero sunt ex constitutionibus cautiones, a tutoribus exigendæ *rem pupilli salvam fore*, & ex iisdem data facultas compellendorum tutorum ad administrationem tutelæ: quæ antea Magistratus potius officio expediebantur, cum nihil superioribus legibus caveretur, & memoratur ^g S. C. Trajano auctore, quo datur actio utilis, vel in factum in Duumviros, qui Magistratus erat municipiorum, si tutores, vel curatores dando, neglexerint ab iis exigere cautionem *rem pupilli salvam fore*, aut minus idoneam exegerint. Demum Justinianus si pupilli, vel adulti facultates, quingentos solidos non excedant, a defensoribus civitatum, una cum Antistite sacrorum, vel aliis Magistratibus tutores dari constituit: ^h Plura autem S. C. prodierunt, ut in locum furiosi, surdi, muti, alii tutores dentur. ⁱ His accedit S. C. quo liberti Senatorum in patronorum bonis administrandis occupati, a gerendæ tutelæ onere liberantur. ^k

XXXIV. DE MULIEBRI TUTELA, ET LEGE CLAUDIA.

Et hac quidem lege consultum est præcipue impuberibus. Foeminae vero etiam puberes, propter infirmitatem consilii, perpetuæ tutelæ, ac auctoritati alienæ suberant, jure sane antiquissimo, nempe Attico, quod in mores, & jus Romanorum permanavit. Nam ut Budæus in linguæ græcæ commentariis ^l observavit *κύριος* dicebatur mulierum tutor, quem omnibus mulierum actibus apud Græcos intervenire oportuisse, colligitur ex Cic. pro Flacco. *Nam emtiones, inquit, falsas prædiorum proscriptioes cum mulie-*

^a Gov. an. ad tit. de jurisd. ^b Goth. ad tit. Inst. de Atrel. car. ^c lib. 39. ^d lib. 1. de antiq. jur. Civium Rom. cap. 25. de jure tutelar. ^e Theoph. Inst. lib. 1. tit. 20. ^f l. cum plures ff. de tu o. l. 4. ff. de cens. l. si quis ff. de testam. car. ^g l. 4. C. de M. gis. conven. ^h l. 30. C. episcop. audo. ⁱ l. penult. ff. de tutel. ^k l. 4. Liberius 15. §. 12. ff. ad Municip. & incol. l. pag. 44. & 45.

ribus aperta circumscriptione fecisti: tutor his rebus Gracorum legibus adhibendus fuit. Igitur & moribus Romanorum, ut idem pro Muræna scribit, mulieres perpetua tutela continebantur, earumque non ante tutela solvebatur, quam convenissent in manum. Matresfamilias enim, ut alibi diximus, certis solennitatibus nubentes, re divina peracta, farreque, ut mos erat veterum sacrificiorum, adhibito, convenire dicebantur in manum viri, sive in potestatem; quia in ejusdem viri domum se, suaque omnia transferebant; ita ut in dominium viri transfirent jure Mancipii: ac propterea in alienam familiam commigrantes, capite minuebantur, ideoque solvebatur etiam tutela, quæ in libero capite tantum insistit, & quavis capitis diminutione perimitur. ^a Institutum enim fuerat a Romulo, ut Dionysius tradit, id quod nunc etiam retinemus, ut inter conjuges, esset, divinarum, atque humanarum rerum societas, & sacrorum omnium communio. Fœminas igitur innuptas agnatorum proximior jure tutelæ regebat, eadem prorsus auctoritate, qua continentur impuberes: quorum negocia omnia gerebant tutores, & auctoritatem interponebant; puberum vero mulierum negociis gerendis tutores tantum auctoritatem præstabant. Ab hac autem potestate Livia, & Octavia liberatæ fuerunt per Augustum, teste Dione. ^b Mulieri enim nullo tutore auctore bene solvebatur; pupillo minime, ut docet Cicero. ^c Ut igitur omnibus negociis mulierum, ita & nuptiis contrahendis præerat tutoris auctoritas, sine qua in viri manum convenire non licebat. Ne vero agnatus; qui semel tutelam susceperat, eo onere quoad mulier nuberet premeretur, institutum fuit, ut alteri a se proximiori eam in jure cedere posset: quæ *cessitia tutela* dicebatur, indeque *cessivus tutor*; ut tamen qui semel tutelam susceperat, exercitium illius per cessionem conferre posset in alium, non autem ipsum tutelæ jus, quod ab se abdicare non poterat. Hinc mortuo eo, cui cessa fuerat, exercitium tutelæ remeabat eodem unde discesserat. ^d Hanc mulierum puberum tutelam plerique, quorum dux Cujac. sublatam prorsus arbitrantur lege Claudia, cujus anceps est, & crebris eruditorum disputationibus jactata sententia. ^e Perperit omnes controversias Ulpianus, cujus hic verba describam. ^f

Quantum, inquit, ad agnatos pertinet hodie cessitia tutela non procedit; quoniam permissum erat in jure cedere tutelam faminarum tantum, non masculorum. Faminarum autem legitimam tutelam lex Claudia sustinet. Cujacius pro sustinet reposuit sustulit.

^a Cic. in *topie*. ubi Boët. Brissou. de *ritu nupt.* pag. 26. ^b lib. 49. p. 424. ^c in *topie*. ubi Boët. Brissou. de *ritu nupt.* pag. 24. & 27. Ulpian. tit. 21. §. *pupillorum*. ^d Ulpian. tit. 22. ^e Vide Gifan. qui defendit, Cujac. ad l. *unic.* C. ubi *tut.* vel *curas.* potan. ^f Vlp. tit. 22. verb. *cessitia*.

Id Rævardus non probavit, ^a & auctoritatem Cujacii veritus, suppresso nomine, hanc emendationem explosit; propriam vero sententiam tam obscure proposuit, tam perplexe, ut palam ostenderit non tam in animo habuisse confirmare suam, quam reprobare alienam. Id tantum perspicue tradit *sustinere* hic accipiendum esse pro *differre*, ut accipitur in l. 42. ff. noxa. action. & apud Cic. ad Attic. lib. 12. qui *sustinere solutionem* dixit pro *differre*. Secutus hunc est vir omni eruditione insignis Jacobus Gothofredus, qui sibi hanc verbi explicationem arrogavit, ^b eaque confusus aperte Cujacio restitit, ac sublatam tantum censuit a Claudio cessionem in jure, nempe cessitiam tutelam, ne quod onus semel agnatus subierat, deponere unquam posset, ideoque scripsisse Ulpianum lege Claudia muliebres tutelam *sustineri*, sive *differri*, cessitia omnino sublata. Sunt qui sensum Cujacii retineant, emendationem repudient, inter quos Theodorus Marcilius, ^c qui non dubitat *sustinere* verbum accipere pro *inhibere*: ut retenta lectione vetere, sententiam colligat eandem, quæ in verbo *sustulit* a Cujacio reposito continetur: adducitque Cic. Epist. 21. lib. 13. ad Attic. ex qua contendit *sustinere* accipiendum esse pro *inhibere*. Quod est falsum; scribit enim Cicero: *arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi*: non quod idem sit *sustinere*, & *inhibere*; sed quia credebatur Cicero suspendendum esse remigium, quando nautæ jussi essent *inhibere*: verum postea compererat non suspendi remigium, cum jubentur *inhiberi*, sed alio modo moveri remos, & navem converti ad puppim, ac retro impelli, quod Thucydides dicit *πρὸς πῦρ καὶ πρὸς πῦρ*. At me Gothofredo adjungit Ulpiani locus tit. de tutelis §. moribus. Ait enim Ulpianus: *moribus tutorem dari mulieri pupillæ, qui cum tutore suo lege vult agere, ne tutor sit in re sua auctor*: ideoque tutorem alterum jurisdictione Prætoris excitari, quo auctore mulier pupillusve cum tutore contendat. Cum enim Ulpianus pupillum a muliere se creverit, palam facit suo tempore non pupillarem solum, sed & muliebrem permanisse tutelam: siquidem si muliebris tutela suis temporibus perempta esset, mentionem tantum pupillaris tutelæ faceret. Non negaverim jussisse Constantinum, ^d ne patruus mulieris tutelam recusaret. Unde quæri posset cur opus fuerit Constantini lege, si jus antiquum vigeat, ex quo ad patrum ex agnationis ordine muliebris tutela perventura erat? Nimirum hinc suspicari licet plura fuisse legis Claudie capita, quorum vix nunc vestigia retinemus: ac præter id quo cessitia tutela tollebatur: extitisse forsitan & aliud, quo mulieres eximebantur tutela patruorum, quorum in-

^a Variar lib. 1. c. 10. ^b l. 2. C. Theod. de tut. & curat. creat. ^c ad leg. 12. Tab. ^d in C. Theod. de tutor. & curat. creat. & l. 3. C. leg. 11.

tole-

tolerabilis erat asperitas. Quod sane ferox patruorum ingenium veteri erat proverbio tritum, unde illud apud Poëtam:

Nē sis mihi patruus oro.

Facile igitur crediderim sub mulieroso ac imbelli principe, quo imperante foeminarum impotentia, atque libidini divina omnia, & humana cesserunt; mulieres quia sibi norant omnia procedere, opportune patrui jugum, flexa principis ad id auctoritate, dejecisse: Constantinum vero imperium patruorum, suscitato jure antiquo, restituisse. ^a Scio aliud excogitasse Jacobum Gothofredum: suum tamen cuique in re tam obscura judicium liberum esto: mihi certe hæc ratio videtur cum temporibus, & legislatoris ingenio convenire. Ceterum Justinianus muliebres etiam tutelas pubertate solvi jussit, quod est receptum, si peculiaris regionis mos non adverteretur. Illud inimine prætermittendum, mulieres olim exemptas fuisse tutorum potestate, si vestales fuissent, vel tres filios peperissent, quod arbitror ex lege Papia profluxisse. ^b Hinc illud apud Pithoeum juris veteris fragmentum: *Mulier sine auctoritate tutorum manumittere potest, si jus habeat liberorum.* ^c Pertinebat etiam ad muliebres tutelas caput aliud legis Juliae de *maritandis ordinibus*: quo capite, ut ibi latius exponemus, tutor dandus erat mulieri, virginive legitimo tutore destitutæ ad dicendam, promittendamve dotem; quod ex S. C. ad eam legem condito productum est ad eas mulieres, quæ tutorem quidem habent legitimum, sed vel furiosum, vel mutum, vel absentem; opus autem fuit hoc S. C. quia etsi res poscat, ut alius tutor detur; regula tamen juris obstabat, quæ vetat tutorem dari tutorem habenti: item, & alia, ut nullus sit certæ rei tutor. ^d

Porro Senatusconsultum eruere licuerit, ^e quo referimus regulam juris, ut si tutela pervenerit ad testamentarium; deinde is aut excusatus fuerit, aut remotus in locum ejus, tutor sit dandus, neque ad legitimum deveniatur, nisi testamentario mortuo. Hinc enim Juriscons. *mortuo testamentario S. C. cessare.* Ex quo sequitur, ut superiora S. C. comprehendantur. Pertinet etiam ad tutelas l. si impuberi 13. ff. tutor. vel curator dand. quam portionem fuisse S. C. Pegasiani censet in eadem l. Cujac. cum non omnia illius capita supersint. Ne autem cum iis erremus qui contra regulam juris censuerunt per testatorem servo tutorem dari, cum tutela sit jus in capite libero; ita speciem, Cujacio auctore, ponemus. Instituerat quis hæredem, eumque rogaverat, ut manumitteret servum impuberem, eique hæreditatem restitueret. Hæres recusat adire; atque ita concidet fidei-

^a vide Ritterf. ad 2. XII. tab. pag. 110. cap. 14. pag. 3. ^b Plutarch. quem adducit Lips. ad Tacit. annal. lib. 3. cap. 25. ^c Lipsius ibidem. ^d Vlp. Instit. cap. 11. Cujac. in notis ibi verb. ad dotem dicendam. ^e ex l. quinquaginta 11. §. 3. ff. de tutel.

commiffum, & libertas fcrvo relicta; utpote deſtituto teſtamento. Senatus cenſuit cogendum hæredem adire, non quidem ab impubere; ſed ab alio ejus nomine; cum ætas hoc ei non tribuat, ut poſſit in judicio conſiſtere. Non tamen obſtat conditio ſervilis ne inſtet pro ſua libertate. Igitur libertate ſe ipſo inſtante impetrata, dabitur tutor, qui ejus nomine petat fideicommiſſariam hæreditatem. Nec refert quod legitimus ſervi tutor ſit patronus, nempe hæres rogatus: quia ne is hæres ſit auctor in ſua cauſa, Senatus cenſuit dandum ſpecialem tutorem ad hoc negotium reſtituendæ hæreditatis, ut ea reſtituta, & cauto ab hærede *rem pupilli ſalvæ fore*, ac negotio tranſacto, tutela legitima ſervi manumiffi tranſeat ad hæredem rogatum, qui manumiffi, quaſi ad patronum; iſque adeo ſatisdare omnino cogitur; (quod exigi regulariter non debet a patrono) ^a qui quantum in ſe fuit peremit tutelam: nec parum ei tribuitur quod jus manumiffionis retineat in liberto, quem liberavit invitus. Quam S. C. ſententiam Adrianus extendit ad eum, cui libertas directo relicta teſtamento fuiſſet, & hæreditas per fideicommiſſum: cum S. C. tantum de libertate, & hæreditate per fideicommiſſum relictiſis decreverit. Hoc autem erit diſcrimen in caſu conſtitutionis, quod tutor datus, erit tutor perpetuus, neque unquam pupilli tutela perveniet ad hæredem, quamvis reſtituta hæreditate: quia hæres non poteſt ſuſcipere legitimam ſervi tutelam, quaſi patronus, cum ſervus per libertatem directam ſit libertus Orcinus, non vero hæredis, a quo nullam libertatem accepit, ſed ex teſtamento ab ipſo teſtatore: ideoque deſiciente legitimo, tutelam geret tutor a magiſtratu datus. S. C. etiam ex oratione Marci conditum, vetat ingenuos libertis tutores dari ^b niſi in libertorum penuria. Decrevit & Senatus, Neronis temporibus, teſte Tacito, annalium 15. adoptivos liberos ad excuſationem non prodeſſe. ^c Item S. C. decretum eſt ut libertus Senatoris, qui patroni negocia gerit, excuſetur a tutela. ^d Quod J. C. retulerunt ad unum tantum libertum, qui negocia tractet, non vero ad plures, neque ad libertum clariffimæ foeminæ, nempe mulieris Senatori nuptæ. ^e Præterea oratione Severi S. C. comprobata cavetur, ne prædia ruſtica, & ſuburbana eorum, qui ſub tutela ſunt, vel cura, injuſſu teſtatoris, aut ſine decreto, cauſæque cognitione diſtrahantur. ^f

XXXV. DE LEGE LÆTORIA.

Proxima muliebris ſexus imbecillitati eſt ætas minor XXXV. annis, quæ

^a l. 5. §. 1. ff. legit. tutor ^b l. 1. ff. excuſat. ubi Cujac. ^c l. 2. §. adoptiv. ff. varat. mun. Cujac. ad l. 2. ff. excuſat. ^d l. libertas 17. ff. de manicip. ^e Cuj. ad Papm. lib. reſp. d. l. libertus. ^f l. 1. §. 1. ff. reb. cor. qui ſub. tu. el. ſunt ſine decret. non alien.

ætate, fluctuantibus adhuc humoribus corporis, animus incertis jactatur quoque consiliis. Quod Hippocrates significavit, qui comitiales morbos posse sanari scribit ante annum XXV. propterea quod humores, qui adhuc non confederunt, aliorum deflecti facile possunt. Hinc annum XXV. statuit Galenus pubertatis terminum. ^a Eadem ratione, jus civile hoc anno definivit hominis statum, qui græcis dicitur *ἀνὴρ*. ^b Idque inductum fuit lege Lætoria sane antiquissima: siquidem ejus non obscura mentio est apud Plautum in Pseudolo: ubi legem hanc appellat *quinam vicenariam*. Hinc ætas XXV. annorum Constantino dicitur legitima: ^c *ubi annos Lætoriam legis egressus legitimam compleverit ætatem*: quia scilicet eo numero annorum minori ætati finis imponitur. Hujus legis hæc capita erui ex antiquorum testimoniis possunt. Primo capite cavebatur adolescentibus dissolutis, & lascivis, ac luxu perditis, quibus causa cognita curatores dabantur. ^d Altero capite circumscriptis adolescentibus succurrebatur, ac recidebantur fraudes versutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. ^e Plenius deinde remedium accessit a Prætoribus, cujus editum non circumscriptis modo, sed & lapsis adolescentibus opem ferebat; ut non solum alienam fraudem, sed etiam imperitiæ suæ damnum effugerent, quod non per actionem fit, sed per Prætoris cognitionem. ^f Vetuit autem lex Lætoria, ut apud Priscianum Suetonius lib. 4. Prætorum tradit, adolescentum stipulationes: idemque colligitur ex Plauto in Pseudolo, ^g ex quo etiam deducitur per legem Lætoriam perimi actionem creditorum adversus adolescentem, qua de causa ei credere metuebant. ^h

*Perii, an non tum lex me perdit quina vicenaria
Metuunt credere omnes.*

Postremo legis Lætorie capite in eos, qui fraudem adolescenti struxissent, publicum judicium constituebatur. ⁱ Quod tamen est hodie sublatum.

XXXVI. DE LEGE JULIA, ET PAPIA POPPEA.

Quæ adhuc ex antiquis monumentis erutæ sunt leges, atque S. C. ad singularum personarum statum respiciunt. Nunc ea jura expendamus, quæ ad conjunctionem pertinent earum, inter quæ sunt jura nuptialia, ^e quibus, & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum,

^a lib. 5. ἀφ' ὁρισμῶν. Cujac. com. ad tit. ff. de min. 25. ^b l. cum pater §. curat. ff. leg. & fideicom. 2. ^c l. 2. C. Theodol. de donat. Bris. 3. antiq. 2. Cujac. ad tit. ff. de min. 21. an. & de dol. mal. ^d Canticolin. in Antonin. Cujac. com. ad tit. ff. de min. Jacob. Gothofred. C. Theodol. de donat. l. 2. ^e C. C. lib. 3. de offic. ^f Cujac. ad tit. ff. min. & de dol. mal. ^g ad. 5. scan. 3. v. 25. ^h Lips. ad Tacit. annal. lib. 11. n. 29. ⁱ Cic. lib. 3. de offic. & lib. 3. de nat. Deor. ^k Cujac. ad tit. de min. & de dol. malo in princ.

& eruditionis varietate, celeberrima, & amplissima est lex Julia, & Papia Poppæa, ad quam plura condita sunt S. C. quæ loco suo persequemur. Legem hanc non tam ratio, quam necessitas expressit ab Octaviano Augusto. Cum enim diuturnum civile bellum Urbem cæde civium, & ærarium ingentibus sumptibus exhausisset; Cæsar publicis necessitatibus, singulorum incommodo censuit occurrendum; etenim multa millia armorum interierant, ^a & Urbs valde decreverat fuga, & abstinencia nuptiarum. Adeo ut cum ipsi latores legis Papius, & Poppæus Coss. coelibes essent, & quærerentur alii, qui liberos haberent, quo illis Coss. præferrentur (liberos enim habens in Consulatus petitione præferebatur) reperti non fuerint cum liberis cives consulatu digni, qui eos in petitione superarent. ^b Itaque Augustus augendæ proli coelibatum poenis, conjugia, & multitudinem liberorum præmiis affecit; explendo autem ærario libertatem capiendi ex alieno testamento, magna ex parte præcidit, ac transtulit in populum jura, & lucra privatorum, ut, quod solenne est, publicum commodum ex privatorum opibus coactum deflueret ad principem. Cum autem lex hæc Papia coërceret civium cum in testando, tum in nubendo libertatem: Jurisconsulti æquitati magis, quam principum consiliis, legisque severitati studentes; ita ea interpretabantur, ut quantum in se fuit, vires illius fregerint, atque inciderint. Huic autem legi tam multa Jurisconsultorum responsa, & fragmenta veterum sunt implicata; ut qui hac luce careat, in cursu juris civilis passim offendat, & prolabatur; tantique usus, & auctoritatis diu fuerunt leges hæc Julia, & Papia, ut propter celebritatem earum *leges hæc* *ἐξον* appellarentur. Harum legum inscriptio, non modo Papium, & Poppæum Coss. sed & ipsum Julium nomen præfert: tum quia primus Julius Cæsar Dictator censuram agens, ut nova sobole absumtam bellis civilibus Urbem expleret, multitudini liberorum præmia constituit; ^c tum etiam quia & Augustus, quem sæpe Julium appellatum legimus, anno A. V. C. DCCXXXVI. coelibatum poenis damnaverat, nuptias extulerat præmiis. Quæ tamen lex rejecta multitudinis dissensu fuit: unde Propertius:

*Gavisa est corte sublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta stemus uterque diu,
Ne nos divideret.*

Horatius autem in carmine sæculari faustum exitum præcatur his legibus:

^a Scholiast, Horat. in *carm. sæcul.* ^b Dio 53. vide Cujac, ad tit. C. de caduc. toll. Tacit. lib. 3. *annal.* ^c Dio lib. 49.

*Divæ producat sobolem, patrumque
Prosperes decreta super jugandis
Faminis, protique nova feraci
Lege marita.*

Etenim sub extremum imperium, lenita severitate poenarum^a, lata de-
nuo lex est a Papio Mutilo, & Q. Poppæo Coss. anno A. V C. DCCLXII.
^a quædenuum tenuit, in eamque Consulum rogationem prioris legis capi-
ta relata fuere, indeque appellata lex Julia, & Papia Poppæa, ut tamen Julia
potissimum ad contrahenda matrimonia; Papia vero ad suscipiendos li-
beros referretur. ^b Sane ante has leges, quamvis nulla poena esset a jure
constituta coelibes tamen aliqua ignominia per Censores notabantur
exemplo Lacedæmoniorum. ^c Unde extat apud Gellium oratio Metelli
Numidici, ^d qui censor matrimoniorum frequentiam suasit. Et quoniam
norat neque cum uxore satis commode, neque sine uxoribus vivi omnino
posse; propagationem prolis, & utilitatem publicam, tranquillitati priva-
tæ censuit anteferendam. Ejusdem orationis auctoritate, ac verbis, Au-
gustus, & legem suasit suam. Hinc lex Ciceroni conficta in libris de legi-
bus: *Calibes esse prohibent.* Coelibem autem Cujacius dictum putat ^e
quasi *καίληψ*, *κοιλίαν λείπων*, ventrem linquens. Harum capita legum,
quæ mutilata supersunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, &
quantum humanæ licuit industriæ ad pristinum suum ordinem revocavit
Jacobus Gothofredus, ad cujus tere indicia ordinem nos disputationum
nostrarum pertexemus. Ad hæc autem capita universæ, quas habemus,
harum legum sententiæ referuntur. Primum caput erit de maritandis
inter se civium ordinibus: Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fue-
rint procreandis liberis inhabiles. Tertium de præcidenda libertate diffe-
rendarum nuptiarum. Quartum de poena eorum, qui contra hæc leges
nupserint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de præ-
miis susceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, &
prolis impedimentis. Octavum de modo divortii imponendo. Nonum
de poenis coelibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro
numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput, quod erat de
maritandis ordinibus, legi nomen dedit universæ. Eo capite nuptiarum
frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius sanguis ignominia ser-
vili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum,
quam ingenuarum numerus. ^f Itaque venia data est legitimarum nupti-

^a Dion. lib. 36. lfid. §. orig. §. ^b Cujac. ad tit. Ulp. 16. §. qui intra, verb. neutri legi. ^c Dion. lib. 43.
^d vide epito. Livian. lib. 59. ^e ad tit. C. de cad. toll. ^f Dio, lib. 54. in gest. ann. 736.

arum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen eorumque filiis, tam naturalibus, quam adoptivis, ^a & emancipatis, & a Senatore in adoptionem datis, etiam ei, qui sit inferioris ordinis, natisque post mortem patris (non autem conceptis, & natis post patrem Senatu motum, hi enim Senatoris filii non habentur:) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (sufficit enim avita dignitas,) ^b pronepotibusque ex filio interdictum fuit sponfam, uxoremve habere libertinam, vel eam quæ aut palam corpore quæstum faceret, fecissetve, aut artem ludicram exerceret, ejusdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuissetve. ^c Quamvis autem dignitas Senatoria domino obvenisset post libertatem, matrimonii causa datam; abstinendum ei tamen erat a libertinæ nuptiis; siquidem eas nondum contraxisset: nam si contraxisset ante adeptam Senatoriam dignitatem, quanquam ante dubitabatur, an nuptiæ manerent. Justiniano tamen inhumanum visum est ob eventum solvi nuptias, a quibus initio vitium abfuisset. ^d At si post nuptias vir exciderit Senatoria dignitate, consistere matrimonium Ulpianus censuit, cum dignitas, quæ obliterat, fuerit imminuta. ^e Caput autem hoc ad nuptias pertinens, passum immutatum est novella 117. Justiniani, a quo etiam constitutum est, ^f ut mulieri scænicæ, quæ se ad honestum vitæ institutum contulisset, cum quolibet etiam dignitate prædito nuptiarum potestas esset. Ob eandem honestatis causam libertinus etiam ab ingenuo adrogatus, aut alius, qui artem ludicram exerceat; vel a parentibus eam artem exercentibus descendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu moti, quæ se ad turpem quæstum non convertit: uti & prohibetur ducere neptem, proneptemque ex filio ^g cujus Pater dignitatem amisisset; nisi se turpi quæstu commaculaverit.

XXXVII. DE ILLICITIS NUPTIIS IRRITANDIS SUB
MARCO.

Ex tamen nuptiæ quamvis injustæ, non irritabantur per hanc legem; sed per S. C. quod Marci orationem est consequutum: ^h qua oratione Imperator suasit, ut quæ prius erant illicitæ, deinceps nec nuptiæ forent. Hoc enim inter injustas interest, & irritas nuptias, ⁱ quod in injustis dos consistit, quæ post viri mortem caduca fiebat, ^k & ex iis oritur accusatio adulterii: ab irritis vero, nec adulterii accusatio, nec dotis actio proficiscitur. ^l Verum Cujacius docet ex hac lege quidem libertinam non esse

^a l. 6. & 7. ff. de Senat. ^b l. 7. §. ult. ff. eod. ^c l. 44. in pr. ff. de ritu nupt. Theophil. inst. quibus casus. m. numer. ^d l. penult. C. de nuptiis. ^e l. 27. de ritu nupt. ^f l. ult. C. de nupt. ^g l. 9. ff. de Senat. l. 32. & 44. ff. de ritu nupt. ^h l. oratione 16 ff. eod. ⁱ Ulp. res. 16. §. ult. l. 22. §. 1, 2, de adul. ^k Rarard. var. lib. 4. s. 16. ^l Gothofr. in not. ad l. Jul. & Pap. cap. 1

justam Senatoris uxorem, aut filii, aut nepotis: contra vero non ex hac lege, sed ex oratione Marci filiam, aut neptem Senatoris, non esse justam uxorem libertini hominis. Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manumiserit; neque cum muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehensa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. ^b Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annulorum impetravit, ^c vel qui fuerit ingenuus judicatus. ^d Damnata vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere deinceps Senator potest ex S. C. ad hanc legem adjuncto, cujus meminit Ulpianus. ^e Et quoniam lex non tam sententiam notavit, quam factum; ideo ingenuis abstinendum erat a nuptiis mulieris in adulterio deprehensæ, quamvis non damnata, sed absoluta fuisset. Semel enim deprehensa, nunquam exiit turpitudinem. ^f Damnata vero adulterii, quam vir accusaverit post impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. ^g Severissimo quoque consilio constitutum fuit his legibus, ne sexagenario major majorem quinquagenaria duceret: propter extinctam spem suscipiendæ sobolis; Conjugium autem veteres, liberorum seminatum esse voluerunt: ^h unde cujus mulieris alveus exaruit, minime dignam nuptiis judicarunt. Quocirca mos erat nubentibus profiteri, liberorum procreandorum causa sese nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis: *Cum uxore principis prædicta die, adhibitis, qui obsequarent, sese velut suscipiendorum liberorum causa convenire.* Usus autem docuit in homine majori LX. annis generandi vim esse peremptam; in muliere vero quinquaginta annis majore concipiendi vim periisse: etsi Aristoteles ⁱ generandi vim in homine ad LXX. usque annum virescere scribat, plurimæque supersint exempla virorum, qui ætate longè majori, liberos insperato susceperunt. Ut enim obscuriora, quæ sunt sane innumera prætermittamus; certe Masinissam regem, anno jam sexto, & octogesimo; & Catonem Censorinum octogesimo exacto anno liberos procreasse accepimus: & recentioribus temporibus Udislaum regem. ^k Afflictus etiam nobilis pragmaticus ^l tradit, se annum ultra sexagesimum natum, tres suscepisse liberos. Mulierum autem illustre habemus exemplum a Constantia Henrici Imperatoris uxore, quæ quinquagenaria peperit. Ne inanem eruditionis gloriam legentium tædio affectemus, alia innumera præter-

^a ad lib. 4. respon. Papin. l. 9. ff. de Senat. & l. 23. & 44. ff. de ritu nupt. ^b Ulp. l. 43. §. 6. 7. 8. & 9. ff. de ritu nupt. Godhof. ad hoc caput in notis ^c l. ult. ff. de jure jur. ann. ^d l. 25. ff. de statu homin. ^e l. 43. §. 10. ff. de ritu nupt. ^f l. 43. ff. de ritu nupt. ^g l. 34. §. ream. ff. eod. ^h Laëtant. l. 1. de fals. relig. cap. 14. Sueton. in Claud. c. 23. Ulp. c. 16. l. 12. C. de legit. hered. Bris. de ritu nup. p. 218. ⁱ lib. 5. fragm. Juris. ^k Encas Sylvius. l. in consil. Reg. post mortem §. ultimus.

mittimus exempla, ex quibus, & ex bene perspecta ratione, observatores naturalium causarum, inter quos Amitinus, & præceptor olim noster, ac beneficentia plusquam parens Gregorius Caropresius, Italorum philosophorum, ætate nostra, maximus, censent generandi vim in homine, ac in muliere fecunditatem, non solum ex annis, sed etiam ex habitu, & robore corporis esse arguendam. At quoniam lex non ad rariora, sed ad frequentiora naturæ convertitur; recte hisce annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor sexagesimo fere anno languet, & in mulieribus menstrui sanguinis rivus, sine quo neque concipi, neque nutrirî partus posse vulgo autumant, anno plerumque quadragesimo exarescit. Ideo lex Papia viris sexagenariis fibulam imposuit, & mulieres quinquagenarias sterilibus comparavit. ^a At si conjuges ad eas ætates evecti prolem ediderint, noluit Justinianus eam sobolem a ceterorum liberorum conditione discrepare. ^b Obsequi enim lex debet, non imperare naturæ; ideo agnoscere oportet eos, quibus natura præter modum a lege definitum lucis beneficium dedit.

XXXVIII. DE S. C. CLAUDIANO AD L. PAPIAM.

Cum igitur his legibus justa ætas in homine LX., in muliere L. annorum spatio concludatur: dubitatum fuit, an sexagenario majori liceret minorem L. ducere? & Tiberius Cæsar, cui tribuitur S. C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neronis, & Tiberii plura S. C. Claudiano nomine comprehensa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique retinebant, ut Petrus Faber observavit; ^c Tiberius, inquam, prohibitionem nuptiarum extendit etiam ad matrimonia sexagenarii, cum minori quinquaginta. Etenim quamvis fecundum sit solum, semen tamen deest; unde hujusmodi conjugia plerumque nulla prolis spe defenduntur. Hinc Suetonius in Claudio scribit, Tiberium aliquid addidisse capiti legis Papiæ (sive *addito* legamus vulgatis, sive *adaucto* ex eruditorum interpretum emendatione,) atque huic capiti Claudium contraria lege lata obrogasse: quod ex concubitu viri sexagenario majoris, cum minoris quinquagenaria spem prolis superesse censuerit: ideoque aliud S. C. Claudianum, idque ab ipsomet Claudio emanavit, ^d quo si major sexagenario minorem quinquagenaria duxisset; perinde habebatur, ac si LX. annis minor nuptias contraxisset. Hinc jure a Jacobo Gothofredo reprehenduntur ii, qui abrogatum fuisse a Claudio caput legis Papiæ arbitrantur: cum Tiberii potius explicatio explosa fuerit, ejusque adjectio sublata.

^a L. f. Beron ff. ad l. em. ^b L. 12. C. legit. hered. ^c p. Semestr. 15. & Cujac. 1. observ. 16. ^d Ulp. tit. 16. Bril. p. 157. de jure connub.

XXXIX. DE S. C. CALVISIANO.

Si vero major quinquagenaria, minori sexagenario nupisset, tanquam ex impari matrimonio, & omni prolis spe destituto, dos caduca erat, & fisco cedebat, minimeque proficiebant hæ nuptiæ ad capiendas hæreditates, & legatas dotes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano, vel Calvisiano, cujus apud Ulpianum est mentio: ^a ubi videtur Cujacius malle Claudianum.

XL. DE S. C. PERNICIANO.

Porro qui ætates hæc ita præfinitas sine nuptiis transissent, solvebantur legibus, ^b & ad præfinitas libertatis commodum revertebantur. Verum ne ullo unquam tempore coelibatus proficeret, obstitit S. C. Pernicianum, quod perpetuis coelibatus poenis obstrinxit eos, qui ætates legibus præfinitas sine nuptiis, & liberis excessissent. ^c At Justinianus pristina nuptiarum libertate restituta, invidiam harum legum prorsus amovit. ^d

XLI. DE SPADONIBUS.

Huic capiti Jacobus Gothofredus subtexit illud de spadonibus: quos vero simile est lege Papia fuisse nuptiis prohibitos, utpote cum generationi non sint habiles. Hinc ex inscriptionibus Ulpiani ad L. Juliam, & Papiam videmus conjunctas fuisse cum harum legum tractatione, disputationes de spadonibus. ^e Et sane qui convenit, ut lex Papia, quæ sexagenarios repulit, tulerit spadonum nuptias, quæ æque absunt ab omni spe liberorum; quod unum ac summum fuit legis Papiæ studium? Nescio igitur cur Hispano illi, ^f qui immanes commentarios ad has leges edidit, in mentem venerit rejicere caput hoc de Spadonibus a ceteris legis Papiæ capitibus, quibus attexit & alia minime germana. Ceterum spadonis vocabulum late se fundit, completiturque, tum eos, qui natura vitiati sunt, tum illos, qui sibi virilia præciderunt, aut contorserunt, & opprefferunt. Atque his sane postremis præclusam esse crediderim a lege Papia facultatem nuptiarum, non autem superioribus, nempe illis, quorum virilia natura, vel fato sunt vitiata, dummodo generandi vis eo vitio peremta non fuerit: Sunt enim qui alterum, vel ambos testes habent introrsum conditos, & hi spadonum quoque nomine veniunt: generationi tamen sunt idonei, unde lege nulla arcentur a nuptiis: ac in his dotem, & matrimonium, & dotis actionem esse Ulpianus ^g tradit, non autem in castratis. Nec mirum si nullis eminentibus testibus, integra tamen sit generandi facultas: nam si testes resecti sint imperite, ut relicta sit epididymis cum segmento coleorum, nec se-

^a tit. 16. Bril. de jure connub. xij. Jacob. Gothofr. hic. ^b Ulp. tit. 16. §. 3. ^c Ulp. ut sup. §. 3. Gothofr. ad hoc cap. Bril. de jure connub. p. 158. Tertull. in apolog. Auf. 3. contra Julian. ^d l. sancimus C. de nupt. l. 12. C. de legit. har. ^e l. 128. ff. de V. S. ^f Ramez del Manzano ad l. Jul. & Pap. ^g l. 39. §. 1. ff. de jur. dot.

minalia vasa prorsus effusa fuerint: iis periti rerum naturalium spem pro-
lis minime adimunt; etenim ex gallis, aliisque animalibus male castratis
enatam esse prolem Thomas Cornelius Consentinus philosophus ætate
nostra insignis observavit: ejusdem enim texturæ faciunt epididymida, &
testes, ac glandulis oppletam iisdem, quas per meando semen ad generatio-
nem exacuitur. Omnis tamen hæc nuptiarum prohibitio remitti per po-
pulum poterat, ejusque jamdiu erat arbitrium illicitarum nuptiarum gra-
tiam facere. Cujus potestatis exemplum habemus apud Livium, ^a a
quo traditur Hypparchæ Fecenæ libertinæ, cujus indicio nefaria Bacchana-
lium sacra detecta fuerunt, inter alia præmia adjectum: *ut ei* (mulieri) *in-*
genuo nubere liceret. Quod jus olim populi, sibi de more, postea principes
^b arripuerunt: olim enim secretum erat jus populi a jure fisci; postea om-
nia populi commoda traducta fuerunt ad fiscum principis. Hinc titulus
Paulli de jure fisci, & populi, & Lampridius ista distinguens, ait, leges de jure
fisci & populi moderatas tulisse Severum. ^c

XLII. DE SPONSALIBUS.

A personis ad ætatem contrahendis nuptiis idoneam leges transie-
runt; earum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quia leges
præmia maritis constituerunt; iis non pauci fruebantur, nullo suscepto
nuptiarum incommodo. Tales erant qui sponsalia cum impubere contra-
hebant, & qui contractis cum pubere sponsalibus nuptias prote-
labant. Nullum enim ætatis tempus erat sponsalibus præfinitum,
cum statim ac in homine ratio emicat, liceat inire sponsalia, nempe
anno ætatis septimo. ^d Quoniam autem contractis sponsalibus nuptiæ
arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi sponsalia maturabant,
nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne
igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet; ademit Augustus ^e præ-
mia maritorum sponsis, qui ultra biennium nuptias extraxissent. Quam-
obrem sponsalium temporibus biennio contractis, tantum qui decennem
puellam sibi uxorem petiisset, mariti juribus potiebatur: quia tempora
sponsalium, & ætas nuptiarum legitima, quæ in mulieribus erat XII. anno-
rum, æquatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur ex-
pleto biennio. Atqui puellam decennio minorem sibi despondisset, quo-
niam ob immaturam puellæ ætatem dilatio nuptiarum ultra biennium ex-
currebat; sponsus interea coelibum poenis erat obnoxius. Quæ quidem

^a lib. 39. c. 19. ^b l. 31. ff. ritu nupt. ^c Dio lib. 55. Ulp. frag. 16 §. 1. ^d l. 14. de spons. Leo novel. 109.
^e Dio lib. 54. in gest. Anno 736. Sueton. in Octavio c. 34. Zon. lib. 2. Dio lib. 56.

sponsalia rata habebantur, ut Cujacius tradit; ^a sed immatura, ideo nec poenis legum eximebant maritum, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus sponsalia biennio circumscriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter sponsæ, sponsive valetudinem, vel parentum interitum, vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes necessitate susceptas. Propter quas sane causas non modo annum, aut biennium, sed & triennium & quatriennium nuptiæ impune trahebantur, ^b ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere *annum*; quamvis enim tempus legibus præfinitum non annus sit, sed biennium; tamen in biennio annus includitur, nec insolens est, ut oratione ducta a minori tempore, eo enumerando perveniat, ubi terminus legis hæret: etsi omissa mentione anni, satis fuisset biennium scribere. Sed expeditius erit dicere; Cajum enumerasse tantum annos moræ, nulla mentione annorum legis; quibus elapsis, scripsit non annum modo, sed & biennium, & triennium moræ ob justam causam tolerari. Ceterum si vir sine causa sponsalibus diem ultra biennium proderet, maritorum præmiis excidebat: & virgo quærere sibi aliam conditionem poterat, retentis arrhis: quas tamen reddere cogebatur in duplum; si per eam factum esset quo minus nuptiæ legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum restituendum putant: Gothofredus tamen quadruplum intelligit, præter arrhas. ^c Ex hoc legum capite, Cujacio repugnante, aliqui ortam putant præfinitionem ætatis maturæ nuptiis, in foeminis XII. annorum, in masculis XIV. ^d Sane vetustiore legem non habemus, ad quam hæc definitio recte revocetur: tantum scimus esse pervertitum, ut nuptiæ incipere nequeant ante utriusque sexus pubertatem. Quam Cassiani non ab ætate, sed ex habitu corporis æstimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum generationi habiles fuisse constat; ^e Proculiani ab extremo XIV. anni eam auspicabantur. Priscus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum sententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, respiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt: etenim Stoici vim generandi, & animi consilium ea ætate inolescere censebant. ^f Quod autem lege Papia Poppæa circa ætatem puellarum præfinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numa scribit, Romanos consuevisse te-

^a ad lib. 4. diff. Modest. l. 14. ff. de sponsal. ^b l. 17. ff. de sponsal. ^c l. 6. C. Theod. de spons. & l. 4. item l. 2. C. Justin. de spons. Cujac. ad tit. C. de sponsalibus. ^d Cujac. ad l. 14. ff. de spons. five ad Modest. diff. lib. 4. & in enarrat. C. tit. de sponsal. Macrobi. 7. Saturnal. 7. & somn. scrip. 2. Sueton. in Octav. c. 34. ^e Hotthom. de ritu nupt. instit. quib. mod. tut. in princip. l. ult. C. quando tut. vel curat. ^f Plutarch. lib. 2. cap. 24. de placit. philosophorum, Merill. obs. lib. 2. cap. 2.

neras admodum puellas ducere: quod magna sit ejus ætatis simplicitas, ut sub institutione mariti suscepta uxor, illius mores facilius imbiberet, itaque privatæ res, & publicæ essent tranquilliores. Contra Lacedæmonum respublica, ubi puellæ nonnisi adultæ viro tradebantur, muliebri sæpe licentia perturbabatur. Amorum enim vicissitudine, qua exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium usu didicerunt, conferant ad subigendum, ac perdomandum virum; unde converso sensim ordine officiorum, qui dominus a lege constituitur, ultro sese in servitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatis in domibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque status negotiorum agitetur; magnarum enim incrementa calamitatum, ex initiis surgunt sæpe levissimis; ingentesque sæpe clades extiterunt, ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiæ apud magnates præsertim, & summos duces, moribus, & legibus patriis longe præpollent.

XLIII. DE VACATIONE NUPTIARUM.

Sequitur hujus capituli alia particula, quæ est de vacatione nuptiarum concessa foeminis post mortem viri, aut post repudium; qua in particula comprehensum fuit, ut mulieribus a morte viri biennium, a repudio vero annum, & sex menses a nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quæ lenita deinde fuit, & in legem Papiam Poppæam conjuncta, non major vacatio daretur, quam unius anni a morte viri; a divortio vero sex mensium, a ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere censuit Cujacius ^b admonitus a Suetonio: ^c unde pro *biennii* substituit *triennii*: nescio an recte. Aliam enim puto vacationem a Suetonio significari, nempe vacationem ab Augusto datam a die latæ legis ad paritionem, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant soluti: ut qui a nuptiis abhorrerent, spatium haberent comparandi sese, flectendique ad matrimonium reluctantem animum: quod consilium nisi intra triennium illud vacationis capefferent, legum poenas incurrebant. Alia igitur vacatio est ab ea, quæ post viri mortem, aut repudium datur.

XLIV. DE VIRGINIBUS VESTALIBUS.

His adjungendum censuit Gothofredus caput de virginibus Vestalibus a Gellio ^d ex l. Papia relatum: ex quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut sortitione in

^a tit. 14. *infra*. ^b ad tit. 4. Ulpian. ^c in Octavio c. 34. Dio lib. 56. ^d lib. 1. c. 12.

concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontif. Max. caperet, quo Vestæ fieret. Capi autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prehensa, quasi bello capta suo a parente, cujus in potestate erat, abducebatur.

XLV. DE POENIS IMPARIUM, ET PRÆMIIS PARIUM
NUPTIARUM.

Ubi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendæ prolis rationem instituit: poenis præmiisque propositis, voluntates hominum censuit obligandas. Itaque in sanctione cavit, ut qui contra legem hanc nuptias contraxerit imparēs, quales appellat Ulpianus ^a nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem sexagenario, vel inter majorem sexagenario, & quinquagenaria minorem: is quos suscepit filios, liberum, aut suorum hæredum loco habere non possit: nec eisdem adjuvaretur ad præmia legis assequenda, proinde ac si mortui nascantur, quia nec nati videntur. ^b Item vetitum est conjuges illos hæreditatem capere lege obvenientem, qua & testamentaria hæreditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. ^c Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis causa capere licuit. ^d Sed illud est sane tristius, quod solutis hujuscemodi nuptiis, morte mulieris, dos est caduca, & devolvitur in fiscum, qui in mulieris locum pro dotis repetitione succedit. ^e A poenis imparium lex progreditur ad parium præmia nuptiarum: ut qui legi non obtemperarent, poenam aliam ex privatione præmiorum sustinerent. Agitur autem primo de ordine nuptiarum contrahendarum, quæ ut rectius curarentur, lex jussit ut si mulier, aut virgo ex hac lege nuptias contractura legitimo tutore careret; Prætor Urbanus ei tutorem constitueret ad dandam, dicendam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Prætor in Urbe, in provinciis præstare debebat Præses ex S. C. ad hanc legem adjecto: ^f ut intelligamus tutorem non tam ad regendum puellæ arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem; idque Antoninus, & Severus clarius expresserunt. ^g Quod munus est præcipuum tutoris ad rem certam a lege Papia præter juris regulas instituti. ^h Discrevit autem lex hæc *ditionem dotis, promissionem, dationem*; quia dicere dotem, est absque stipulatione promittere, solennibus verbis sine interrogatione; ⁱ quod non ad omnes pertinebat, sed vel ad ipsam tantum mulierem, aut mulieris jussu ad ejus debitorem; vel ad patrem, avumque paternum; nec dotis di-

^a tit. 16. §. 2. Infit. l. 12. in fin. C. de legit. hered. ^b l. qui mortui 129. ff. V S. ^c l. lege obveniens 130. ff. V S. ^d l. 37. 38 ff. mortui causa donation. ^e Ulp. frag. tit. 16. in fin. l. dotē ff. de ritu nupt. ^f Ulp. tit. 11. §. ex lege XX, ^g l. sciendum 20. ff. ritu nupt. ^h Cujac. ad tit. Ulp. 11. §. 20. ⁱ Ulp. tit. 6. in princ. Cujac. ibidem,

Etione plures, quam hi tres obligabantur. ^a At promissioni stipulatio ad-
jungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. ^b Dare autem do-
tem quid esset, explicatione non indiget. Porro non tantum ad dicen-
dam, promittendam, dandamve dotem; sed ad augendam, minuendam,
mutandamve curator dabatur; Siquidem quod supra mulieris facultates
dictum erat, promissumve, id continuo, ut superfluum, detrahebatur,
exemplo immodicarum donationum, quæ non prorsus revocantur, sed
quatenus legis modum excedunt. ^c Hæc autem ad eos pertinent, qui per
hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe patres matresque fami-
lias, nam filiarum, filiorumve fam. minime cogeantur. ^d quod forsitan erat certo le-
gis juliarum capite comprehensum; ut eo referri possint verba illa in l. nec fi-
lium C. de nuptiis *legum disciplina*, nempe *legum Julia & Papia*, quæ sæpe per
excellentiā, ut Ulpiani verbis utar, leges appellantur, quod produnt plu-
res loci juris civilis.

XLVI. DE DIVORTIIS LIBERTARUM, ET AUCTO JURE PATRONORUM EX CONJUGIO.

Hinc descendit lex ad præmia, & privilegia nuptiarum jam contracta-
rum: augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas sibi uxores
adjunxerant. Igitur vetitum est libertam discedere ^e a nuptiis invito
patrono, ut contrahat novas; quo appareat non sublatum fuisse hac lege
divortium jure civili permissum, sed libertatem alienarum nuptiarum, ad
quas divortia ferebant, lege Papia fuisse interceptam. ^f Itaque manente
divortio, effectus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. ^g
Nec enim abhorret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, se-
cuto divortio: ejusque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe liber-
tæ, quæ divortium fecit. ^h Cum enim invito patrono alteri nubere non
possit, manet sane illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen
beneficio minime gaudet, nec admittitur ex edicto *unde vir, & uxor* ad hæ-
reditatem mariti; quia quantum in se fuit dissolvit illa contractas olim nup-
tias. ⁱ Unde tota ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui
matrimonium adhuc voluntate, atque animo retinet: ita ut commodis qui-
dem nuptiarum solus fruatur patronus; liberta vero divortii damna susti-
neat. Etenim eadem ratione concubinato etiam alterius ei est interdi-
ctum, quia scilicet uxoris legibus obstringitur, & impeditur pudore con-

^a Cajus inst. l. b. 2. cap. 9. Bril. de jure connub. p. 160. ^b Cujac. ad l. 1. §. 6. Ulp. Caj. loco cit. ^c l. 6. de
jure dotium Bril. ibidem. ^d l. 23. ff. de ritu nupt. ^e l. ult. ff. de divorc. ^f l. liberta C. de oper. lib. ^g l.
ult. ff. de divorc. l. 1. ff. unde vir, & uxor. ^h Ulp. lib. 1. ff. unde vir, & uxor. ⁱ Cujac. ad l. 1. ff. unde vir, &
uxor.

ætate, fluctuantibus adhuc humoribus corporis, animus incertis jactatur quoque consiliis. Quod Hippocrates significavit, qui comitiales morbos posse sanari scribit ante annum XXV. propterea quod humores, qui adhuc non confederunt, aliorum deflecti facile possunt. Hinc annum XXV. statuit Galenus pubertatis terminum. ^a Eadem ratione, jus civile hoc anno definivit hominis statum, qui græcis dicitur *ἄκμῃ*. ^b Idque inductum fuit lege Lætoria sane antiquissima: siquidem ejus non obscura mentio est apud Plautum in Pseudolo: ubi legem hanc appellat *quinam vicenariam*. Hinc ætas XXV. annorum Constantino dicitur legitima: ^c *ubi annos Lætorie legis egressus legitimam compleveris ætatem*: quia scilicet eo numero annorum minori ætati finis imponitur. Hujus legis hæc capita erui ex antiquorum testimoniis possunt. Primo capite cavebatur adolescentibus dissolutis, & lascivis, ac luxu perditis, quibus causa cognita curatores dabantur. ^d Altero capite circumscriptis adolescentibus succurrebatur, ac recidebantur fraudes versutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. ^e Plenius deinde remedium accessit a Prætore, cujus editum non circumscriptis modo, sed & lapsis adolescentibus opem ferebat; ut non solum alienam fraudem, sed etiam imperitiæ suæ damnum effugerent, quod non per actionem fit, sed per Prætoris cognitionem. ^f Vetuit autem lex Lætoria, ut apud Priscianum Suetonius lib. 4. Prætorum tradit, adolescentum stipulationes: idemque colligitur ex Plauto in Pseudolo, ^g ex quo etiam deducitur per legem Lætoriam perimi actionem creditorum adversus adolescentem, qua de causa ei credere metuebant. ^h

*Perii, an non tum lex me perdit quina vicenaria
Metuunt credere omnes.*

Postremo legis Lætorie capite in eos, qui fraudem adolescenti struxissent, publicum judicium constituebatur. ⁱ Quod tamen est hodie sublatum. ^k

XXXVI. DE LEGE JULIA, ET PAPIA POPPEA.

Quæ adhuc ex antiquis monumentis erutæ sunt leges, atque S. C. ad singularum personarum statum respiciunt. Nunc ea jura expendamus, quæ ad conjunctionem pertinent earum, inter quæ sunt jura nuptialia, e quibus, & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum,

^a lib. 5. *ἡ ἀγορεύουσα*. Cujac. com. ad tit. ff. de min. 25. ^b l. cum pater §. curat. ff. leg. & fideicom. 2. ^c l. 2. C. Theodol. de donat. Brif. 3. antiq. 2. Cujac. ad tit. ff. de min. 21. an. & de dol. mal. ^d Canticum in Antonin. Cujac. com. ad tit. ff. de min. Jacob. Gothofred. C. Theodol. de donat. l. 2. ^e C. C. lib. 3. de offic. ^f Cujac. ad tit. ff. min. & de dol. mal. ^g act. §. scan. 3. v. 25. ^h Lipsi. ad Tacit. annal. lib. 11. n. 29. ⁱ Cic. lib. 3. de offic. & lib. 3. de nat. Deor. ^k Cujac. ad tit. domin. & de dol. malo in prin.

& eruditionis varietate, celeberrima, & amplissima est lex Julia, & Papia Poppæa, ad quam plura condita sunt S. C. quæ loco suo persequemur. Legem hanc non tam ratio, quam necessitas expressit ab Octaviano Augusto. Cum enim diuturnum civile bellum Urbem cæde civium, & ærarium ingentibus sumptibus exhausisset; Cæsar publicis necessitatibus, singulorum incommodo censuit occurrendum; etenim multa millia armatorum interierant, ^a & Urbs valde decreverat fuga, & abstinentia nuptiarum. Adeo ut cum ipsi latores legis Papius, & Poppæus Coss. coelibes essent, & quærerentur alii, qui liberos haberent, quo illis Coss. præferrentur (liberos enim habens in Consulatus petitione præferebatur) reperti non fuerint cum liberis cives consulatu digni, qui eos in petitione superarent. ^b Itaque Augustus augendæ proli coelibatum poenis, conjugia, & multitudinem liberorum præmiis affecit; explendo autem ærario libertatem capiendi ex alieno testamento, magna ex parte præcidit, ac transtulit in populum jura, & lucra privatorum, ut, quod solenne est, publicum commodum ex privatorum opibus coactum deflueret ad principem. Cum autem lex hæc Papia coërceret civium cum in testando, tum in nubendo libertatem: Jurisconsulti æquitati magis, quam principum consiliis, legisque severitati studentes; ita ea interpretabantur, ut quantum in se fuit, vires illius fregerint, atque inciderint. Huic autem legi tam multa Jurisconsultorum responsa, & fragmenta veterum sunt implicata; ut qui hac luce careat, in cursu juris civilis passim offendat, & prolabatur; tantique usus, & auctoritatis diu fuerunt leges hæc Julia, & Papia, ut propter celebritatem earum *leges hæc ἐξοχήν* appellarentur. Harum legum inscriptio, non modo Papium, & Poppæum Coss. sed & ipsum Julium nomen præfert: tum quia primus Julius Cæsar Dictator censuram agens, ut nova sobole absuntam bellis civilibus Urbem expleret, multitudinē liberorum præmia constituit; ^c tum etiam quia & Augustus, quem sæpe Julium appellatum legimus, anno A. V. C. DCCCXXXVI. coelibatum poenis damnaverat, nuptias extulerat præmiis. Quæ tamen lex rejecta multitudinis dissensu fuit: unde Propertius:

*Gavisa est corte sublatam Cynobia legem,
Qua quondam edicta stemus uterque diu,
Ne nos divideret.*

Horatius autem in carmine sæculari faustum exitum præcatur his legibus:

^a Sc'oliast. Horat. in *carm. sæcul.* ^b Dio 33. vide Cujac. ad tit. C. de caduc. test. Tacit. lib. 3. *annal.* ^c Dio lib. 43.

*Divæ producæ sobolem, patrumque
Prosperes decreta super jugandis
Fæminis, protinusque nova feraci
Lege marita.*

Etenim sub extremum imperium, lenita severitate poenarum^a, lata de-
nuo lex est a Papio Mutilo, & Q. Poppæo Coss. anno A. V C. DCCLXII.
• quæ demum tenuit, in eamque Consulum rogationem prioris legis capi-
ta relata fuere, indeque appellata lex Julia, & Papia Poppæa, ut tamen Julia
potissimum ad contrahenda matrimonia; Papia vero ad suscipiendos li-
beros referretur. ^b Sane ante has leges, quamvis nulla poena esset a jure
constituta coelibes tamen aliqua ignominia per Censores notabantur
exemplo Lacedæmoniorum. ^c Unde extat apud Gellium oratio Merelli
Numidici, ^d qui censor matrimoniorum frequentiam suasit. Et quoniam
norat neque cum uxore satis commode, neque sine uxoribus vivi omnino
posse; propagationem prolis, & utilitatem publicam, tranquillitati priva-
tæ censuit anteferendam. Ejusdem orationis auctoritate, ac verbis, Au-
gustus, & legem suasit suam. Hinc lex Ciceroni conficta in libris de legi-
bus: *Coelibes esse prohibendo.* Coelibem autem Cujacius dictum putat
• quasi *κοιλίᾳ, κοιλίαν λείπων*, ventrem linquens. Harum capita legum,
quæ mutilata supersunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, &
quantum humanæ licuit industriæ ad pristinum suum ordinem revocavit
Jacobus Gothofredus, ad cujus fere indicia ordinem nos disputationum
nostrarum pertexemus. Ad hæc autem capita universæ, quas habemus,
harum legum sententiæ referuntur. Primum caput erit de maritandis
inter se civium ordinibus: Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fue-
rint procreandis liberis inhabiles. Tertium de præcidenda libertate diffe-
rendarum nuptiarum. Quartum de poena eorum, qui contra hæc leges
nupserint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de præ-
miis susceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, &
prolis impedimentis. Octavum de modo divortii imponendo. Nonum
de poenis coelibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro
numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput, quod erat de
maritandis ordinibus, legi nomen dedit universæ. Eo capite nuptiarum
frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius sanguis ignominia fer-
vili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum,
quam ingenuarum numerus. ^f Itaque venia data est legitimarum nupti-

^a Dion. lib. 56. l. 6. §. orig. §. ^b Cujac. ad tit. Ulp. 16. §. qui intra, verb. *utrum legi* ^c Dion. lib. 43.
^d vide epist. Livian. lib. 59. ^e ad tit. C. de cad. test. ^f Dio, lib. 54. in §. 8. ann. 736.

arum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen eorumque filiis tam naturalibus, quam adoptivis, ^a & emancipatis, & a Senatore in adoptionem datis, etiam ei, qui sit inferioris ordinis, natisque post mortem patris (non autem conceptis, & natis post patrem Senatu motum, hi enim Senatoris filii non habentur:) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (sufficit enim avita dignitas,) ^b pronepotibusque ex filio interdictum fuit sponsam, uxoremve habere libertinam, vel eam quæ aut palam corpore quæstum faceret, fecissetve, aut artem ludicram exerceret, ejusdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuissetve. ^c Quamvis autem dignitas Senatoria domino obvenisset post libertatem, matrimonii causa datam; abstinendum ei tamen erat a libertinæ nuptiis; siquidem eas nondum contraxisset: nam si contraxisset ante adeptam Senatoriam dignitatem, quanquam ante dubitabatur, an nuptiæ manerent. Justiniano tamen inhumanum visum est ob eventum solvi nuptias, a quibus initio vitium abfuisset. ^d At si post nuptias vir exciderit Senatoria dignitate, consistere matrimonium Ulpianus censuit, cum dignitas, quæ obliterat, fuerit imminuta. ^e Caput autem hoc ad nuptias pertinens, passim immutatum est novella 117. Justiniani, a quo etiam constitutum est, ^f ut mulieri scænicæ, quæ se ad honestum vitæ institutum contulisset, cum quolibet etiam dignitate prædito nuptiarum potestas esset. Ob eandem honestatis causam libertinus etiam ab ingenuo adrogatus, aut alius, qui artem ludicram exerceat; vel a parentibus eam artem exercentibus descendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu moti, quæ se ad turpem quæstum non convertit: uti & prohibetur ducere neptem, proneptemque ex filio ^g cujus Pater dignitatem amisisset; nisi se turpi quæstu commaculaverit.

XXXVII. DE ILLICITIS NUPTIIS IRRITANDIS SUB
MARCO.

Ex tamen nuptiæ quamvis injustæ, non irritabantur per hanc legem; sed per S. C. quod Marci orationem est consequutum: ^h qua oratione Imperator suavit, ut quæ prius erant illicitæ, deinceps nec nuptiæ forent. Hoc enim inter injustas interest, & irritas nuptias, ⁱ quod in injustis dos consistit, quæ post viri mortem caduca fiebat, ^k & ex iis oritur accusatio adulterii: ab irritis vero, nec adulterii accusatio, nec dotis actio proficiscitur. ^l Verum Cujacius docet ex hac lege quidem libertinam non esse

^a l. 6. & 7. ff. de Senat. ^b l. 7. §. ult. ff. eod. ^c l. 44. in pr. ff. de ritu nupt. Theophil. inst. quibus cas. m. numer. ^d l. penult. C. de nuptiis. ^e l. 27. de ritu nupt. ^f l. 1. ult. C. de nupt. ^g l. 9. ff. de Senat. l. 32. & 44. ff. de ritu nupt. ^h l. oratione 16 ff. eod. ⁱ Ulp. tit. 26. §. ult. l. 22. §. 1. d. de adul. ^k Rar. var. lib. 4. c. 26. ^l Gothof. in not. ad l. Jul. & Pap. cap. 1.

justam Senatoris uxorem, aut filii, aut nepotis: contra vero non ex hac lege, sed ex oratione Marci filiam, aut neptem Senatoris, non esse justam uxorem libertini hominis. Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manumiserit; neque cum muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehensa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. ^b Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annulorum impetravit, ^c vel qui fuerit ingenuus judicatus. ^d Damnata vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere deinceps Senator potest ex S. C. ad hanc legem adjuncto, cujus meminit Ulpianus. ^e Et quoniam lex non tam sententiam notavit, quam factum; ideo ingenuis abstinendum erat a nuptiis mulieris in adulterio deprehensæ, quamvis non damnata, sed absoluta fuisset. Semel enim deprehensa, nunquam exiit turpitudinem. ^f Damnata vero adulterii, quam vir accusaverit post impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. ^g Severissimo quoque consilio constitutum fuit his legibus, ne sexagenario major majorem quinquagenaria duceret: propter extinctam spem suscipiendæ sobolis; Conjugium autem veteres, liberorum seminarium esse voluerunt: ^h unde cujus mulieris alveus exaruit, minime dignam nuptiis judicarunt. Quocirca mos erat nubentibus profiteri, liberorum procreandorum causa sese nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis: *Cum uxore principis prædicta die, adhibitis, qui obsequarent, sese velut suscipiendorum liberorum causa convenire.* Usus autem docuit in homine majori LX. annis generandi vim esse peremptam; in muliere vero quinquaginta annis majore concipiendi vim periisse: etsi Aristoteles ⁱ generandi vim in homine ad LXX. usque annum virescere scribat, plurimaque supersint exempla virorum, qui ætate longè majori, liberos in sperato susceperunt. Ut enim obscuriora, quæ sunt sane innumera prætermitamus; certe Masinissam regem, anno jam sexto, & octogesimo; & Catonem Censorinum octogesimo exacto anno liberos procreasse accepimus: & recentioribus temporibus Udislaum regem. ^k Afflictus etiam nobilis pragmaticus ^l tradit, se annum ultra sexagesimum natum, tres suscepisse liberos. Mulierum autem illustre habemus exemplum a Constantia Henrici Imperatoris uxore, quæ quinquagenaria peperit. Ne inanem eruditionis gloriam legentium tædio affectemus, alia innumera præter-

^a ad lib. 4. respon. Papin. l. 9. ff. de Senat. & l. 23. & 44. ff. de ritu nupt. ^b Ulp. l. 43. §. 6. 7. 8. & 9. ff. de ritu nupt. Gothof. ad hoc caput in notis ^c l. ult. ff. de jure anr. ann. ^d l. 25. ff. de statu homin. ^e l. 43. §. 10. ff. de ritu nupt. ^f l. 43. ff. de ritu nupt. ^g l. 34. §. ream. ff. eod. ^h Laëtant. l. 1. de fals. relig. cap. 16. Sueton. in Claud. c. 23. Ulp. c. 16. l. 12. C. de legit. hered. Bris. de ritu nup. p. 218. ⁱ lib. 5. frag. 1. ^k Enas Sylvius. ^l in consil. Reg. post mortem §. ultimo.

mittimus exempla, ex quibus, & ex bene perspecta ratione, observatores naturalium causarum, inter quos Amitinus, & præceptor olim noster, ac beneficentia plusquam parens Gregorius Caropreſius, Italorum philosophorum, ætate nostra, maximus, censent generandi vim in homine, ac in muliere foecunditatem, non solum ex annis, sed etiam ex habitu, & robore corporis esse arguendam. At quoniam lex non ad rariora, sed ad frequentiora naturæ convertitur; recte hisce annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor sexagesimo fere anno languet, & in mulieribus menstrui sanguinis rivus, sine quo neque concipi, neque nutrirī partus posse vulgo autumant, anno plerumque quadragesimo exarescit. Ideo lex Papia viris sexagenariis fibulam imposuit, & mulieres quinquagenarias sterilibus comparavit. ^a At si conjuges ad eas ætates evecti prolem ediderint, noluit Justinianus eam sobolem a ceterorum liberorum conditione discrepare. ^b Obsequi enim lex debet, non imperare naturæ; ideo agnoscere oportet eos, quibus natura præter modum a lege definitum lucis beneficium dedit.

XXXVIII. DE S. C. CLAUDIANO AD L. PAPIAM.

Cum igitur his legibus iusta ætas in homine LX., in muliere L. annorum spatio concludatur: dubitatum fuit, an sexagenario majori liceret minorem L. ducere? & Tiberius Cæsar, cui tribuitur S. C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neronis, & Tiberii plura S. C. Claudiano nomine comprehensa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique retinebant, ut Petrus Faber observavit; ^c Tiberius, inquam, prohibitionem nuptiarum extendit etiam ad matrimonia sexagenarii, cum minori quinquaginta. Etenim quamvis foecundum sit solum, semen tamen deest; unde hujuscemodi conjugia plerumque nulla prolis spe defenduntur. Hinc Suetonius in Claudio scribit, Tiberium aliquid addidisse capiti legis Papiæ (sive *addito* legamus vulgatis, sive *adaucto* ex eruditorum interpretum emendatione), atque huic capiti Claudium contraria lege lata obrogasse: quod ex concubitu viri sexagenario majoris, cum minoris quinquagenaria spem prolis superesse censuerit: ideoque aliud S. C. Claudianum, idque ab ipsomet Claudio emanavit, quo si major sexagenario minorem quinquagenaria duxisset; perinde habebatur, ac si LX. annis minor nuptias contraxisset. Hiæ jure a Jacobo Gothofredo reprehenduntur ii, qui abrogatum fuisse a Claudio caput legis Papiæ arbitrantur: cum Tiberii potius explicatio explosa fuerit, ejusque adjectio sublata.

^a l. si perversa ff. adt. emt. ^b l. 12. C. legit. hære. ^c p. Semestr. 25. & Cujac, l. observ. 12. ^d Ulp. tit. 16. Bril. p. 257. de jure connub.

XXXIX. DE S. C. CALVISIANO.

Si vero major quinquagenaria, minori sexagenario nupsisset, tanquam ex impari matrimonio, & omni prolis spe destituta, dos caduca erat, & fisco cedebat, minimeque proficiebant hæ nuptiæ ad capiendas hæreditates, & legatas dotes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano, vel Calvisiano, cujus apud Ulpianum est mentio: ^a ubi videtur Cujacius malle Claudianum.

XL. DE S. C. PERNICIANO.

Porro qui ætates hæc ita præfinitas sine nuptiis transissent, solvebantur legibus, ^b & ad præfinitas libertatis commodum revertebantur. Vero ne ullo unquam tempore coelibatus proficeret, obstitit S. C. Pernicianum, quod perpetuis coelibatus poenis obstrinxit eos, qui ætates legibus præfinitas sine nuptiis, & liberis excessissent. ^c At Justinianus pristina nuptiarum libertate restituta, invidiam harum legum prorsus amovit. ^d

XLI. DE SPADONIBUS.

Huic capiti Jacobus Gothofredus subtexit illud de spadonibus: quos vero simile est lege Papia fuisse nuptiis prohibitos, utpote cum generationi non sint habiles. Hinc ex inscriptionibus Ulpiani ad L. Juliam, & Papiam videmus conjunctas fuisse cum harum legum tractatione, disputationes de spadonibus. ^e Et sane qui convenit, ut lex Papia, quæ sexagenarios repulit, tulerit spadonum nuptias, quæ æque absunt ab omni spe liberorum; quod unum ac summum fuit legis Papiæ studium? Nescio igitur cur Hispano illi, ^f qui immanes commentarios ad has leges edidit, in mentem venerit rejicere caput hoc de Spadonibus a ceteris legis Papiæ capitibus, quibus attexuit & alia minime germana. Ceterum spadonis vocabulum late se fundit, complectiturque, tum eos, qui natura vitiati sunt, tum illos, qui sibi virilia præciderunt, aut contorserunt, & oppresserunt. Atque his sane postremis præclusam esse crediderim a lege Papia facultatem nuptiarum, non autem superioribus, nempe illis, quorum virilia natura, vel fato sunt vitiata, dummodo generandi vis eo vicio peremta non fuerit: Sunt enim qui alterum, vel ambos testes habent introrsum conditos, & hi spadonum quoque nomine veniunt: generationi tamen sunt idonei, unde lege nulla arcentur a nuptiis: ac in his dotem, & matrimonium, & dotis actionem esse Ulpianus ^g tradit, non autem in castratis. Nec mirum si nullis eminentibus testibus, integra tamen sit generandi facultas: nam si testes resecti sint imperite, ut relictæ sit epididymis cum segmento coleorum, nec se-

^a tit. 16. Bril. de jure connub. 259. Jacob. Gothofr. hic. ^b Ulp. tit. 16. §. 3. ^c Ulp. ut sup. §. 3. Gothofr. ad hoc cap. Bril. de jure connub. p. 258. Tertull. in apolog. Auf. 3. contra Julian. ^d l. sancimus C. de nupt. l. 12, C. de legiti. her. ^e l. 128. ff. de V. S. ^f Ramirez del Manzano ad l. Jul. & Pap. ^g l. 39. §. 1. ff. de jur. dot.

minalia vasa prorsus effusa fuerint: iis periti rerum naturalium spem pro-
lis minime adimunt; etenim ex gallis, aliisque animalibus male castratis
enatam esse prolem Thomas Cornelius Consentinus philosophus ætate
nostra insignis observavit: ejusdem enim texturæ faciunt epididymida, &
testes, ac glandulis oppletam iisdem, quas per meando semen ad generatio-
nem exacuitur. Omnis tamen hæc nuptiarum prohibitio remitti per po-
pulum poterat, ejusque jamdiu erat arbitrium illicitarum nuptiarum gra-
tiam facere. Cujus potestatis exemplum habemus apud Livium, ^a a
quo traditur Hypparchus Feceniæ libertinæ, cujus indicio nefaria Bacchana-
lium sacra detecta fuerunt, inter alia præmia adjectum: *ut ei (mulieri) in-
genuo nubere liceret*. Quod jus olim populi, sibi de more, postea principes
^b arripuerunt: olim enim secretum erat jus populi a jure fisci; postea om-
nia populi commoda traducta fuerunt ad fiscum principis. Hinc titulus
Paulli de jure fisci, & populi, & Lampridius ista distinguens, ait, leges de jure
fisci & populi moderatas tulisse Severum. ^c

XLII. DE SPONSALIBUS.

A personis ad ætatem contrahendis nuptiis idoneam leges transie-
runt; earum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quia leges
præmia maritis constituerunt; iis non pauci fruebantur, nullo suscepto
nuptiarum incommodo. Tales erant qui sponsalia cum impubere contra-
hebant, & qui contractis cum pubere sponsalibus nuptias prote-
labant. Nullum enim ætatis tempus erat sponsalibus præfinitum,
cum statim ac in homine ratio emicat, liceat inire sponsalia, nempe
anno ætatis septimo. ^d Quoniam autem contractis sponsalibus nuptiæ
arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi sponsalia maturabant,
nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne
igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet; ademit Augustus ^e præ-
mia maritorum sponsis, qui ultra biennium nuptias extraxissent. Quam-
obrem sponsalium temporibus biennio contractis, tantum qui decennem
puellam sibi uxorem petiisset, mariti juribus potiebatur: quia tempora
sponsalium, & ætas nuptiarum legitima, quæ in mulieribus erat XII. anno-
rum, æquatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur ex-
pleto biennio. Atqui puellam decennio minorem sibi despondisset, quo-
niam ob immaturam puellæ ætatem dilatio nuptiarum ultra biennium ex-
currebat; sponsus interea coelibum pœnis erat obnoxius. Quæ quidem

^a lib. 39. c. 19. ^b l. 31. ff. ritu nupt. ^c Dio lib. 55. Ulp. fr. g. 16 §. 1. ^d l. 14. de spons. Leo novel. 109.
^e Dio lib. 54. in gest. Ann. 736. Sueton. in Octavio c. 34. Zon. lib. 2. Dio lib. 56.

sponsalia rata habebantur, ut Cujacius tradit; ^a sed immatura, ideo nec poenis legum eximebantur, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus sponsalia biennio circumscriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter sponsæ, sponsive valetudinem, vel parentum interitum, vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes necessitate susceptas. Propter quas sane causas non modo annum, aut biennium, sed & triennium & quadriennium nuptiæ impune trahebantur, ^b ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere *annum*; quamvis enim tempus legibus præfinitum non annus sit, sed biennium; tamen in biennio annus includitur, nec insolens est, ut oratione ducta a minori tempore, eo enumerando perveniat, ubi terminus legis hæret: etsi omissa mentione anni, satis fuisset biennium scribere. Sed expeditius erit dicere; Cajum enumerasse tantum annos moræ, nulla mentione annorum legis; quibus elapsis, scripsit non annum modo, sed & biennium, & triennium moræ ob justam causam tolerari. Ceterum si vir sine causa sponsalibus diem ultra biennium proderet, maritorum præmiis excidebat: & virgo quærere sibi aliam conditionem poterat, retentis arrhis: quas tamen reddere cogebatur in duplum; si per eam factum esset quo minus nuptiæ legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum restituendum putant: Gothofredus tamen quadruplum intelligit, præter arrhas. ^c Ex hoc legum capite, Cujacio repugnante, aliqui ortam putant præfinitionem ætatis maturæ nuptiis, in foeminis XII. annorum, in masculis XIV. ^d Sane vetustiore legem non habemus, ad quam hæc definitio recte revocetur: tantum scimus esse pervertitum, ut nuptiæ incipere nequeant ante utriusque sexus pubertatem. Quam Cassiani non ab ætate, sed ex habitu corporis æstimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum generationi habiles fuisse constat; ^e Proculiani ab extremo XIV. anni eam auspicabantur. Priscus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum sententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, respiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt: etenim Stoici vim generandi, & animi consilium ea ætate inolescere censebant. ^f Quod autem lege Papia Poppæa circa ætatem puellarum præfinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numa scribit, Romanos consuevisse te-

^a ad lib. 4. diff. Modest. l. 14. ff. de sponsal. ^b l. 17. ff. de sponsal. ^c l. 6. C. Theod. de spons. & l. 4. item l. 2. C. Justin. de spons. Cujac. ad tit. C. de sponsalibus. ^d Cujac. ad l. 14. ff. de spons. sive ad Modest. diff. lib. 4. & in enarrat. C. tit. de sponsal. Macrob. 7. Saturnal. 7. & somn. scip. 1. Sueton. in Octav. c. 34. ^e Horthom. de ritu nupt. insit. quib. mod. tut. in princip. l. ult. C. quando tut. vel curat. ^f Plutarch. lib. 2. cap. 24. de placit. philosophorum, Mærell. obs. lib. 2. cap. 1.

neras admodum puellas ducere: quod magna sit ejus ætatis simplicitas, ut sub institutione mariti suscepta uxor, illius mores facilius imberet, itaque privatæ res, & publicæ essent tranquilliores. Contra Lacedæmonum respublica, ubi puellæ nonnisi adultæ viro tradebantur, muliebri sæpe licentia perturbabatur. Amorum enim vicissitudine, qua exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium usu didicerunt, conferant ad subigendum, ac perdomandum virum; unde converso sensim ordine officiorum, qui dominus a lege constituitur, ultro sese in servitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatis in domibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque status negotiorum agitur; magnarum enim incrementa calamitatum, ex initiis surgunt sæpe levissimis; ingentesque sæpe clades extiterunt, ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiæ apud magnates præsertim, & summos duces, moribus, & legibus patriis longe præpollent.

XLIII. DE VACATIONE NUPTIARUM.

Sequitur hujus capituli alia particula, quæ est de vacatione nuptiarum concessa foeminis post mortem viri, aut post repudium; qua in particula comprehensum fuit, ut mulieribus a morte viri biennium, a repudio vero annum, & sex menses a nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quæ lenita deinde fuit, & in legem Papiam Poppæam conjuncta, non major vacatio daretur, quam unius anni a morte viri; a divortio vero sex menses, a ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere censuit Cujacius ^b admonitus a Suetonio: ^c unde pro *biennii* substituit *triennii*: nescio an recte. Aliam enim puto vacationem a Suetonio significari, nempe vacationem ab Augusto datam a die latæ legis ad paritionem, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant soluti: ut qui a nuptiis abhorrent, spatium haberent comparandi sese, flectendique ad matrimonium reluctan-tem animum: quod consilium nisi intra triennium illud vacationis capefferent, legum poenas incurrebant. Alia igitur vacatio est ab ea, quæ post viri mortem, aut repudium datur.

XLIV. DE VIRGINIBUS VESTALIBUS.

His adjungendum censuit Gothofredus caput de virginibus Vestalibus a Gellio ^d ex l. Papia relatum: ex quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut sortione in

a tit. 14. instir. b ad tit. 4. Ulpian. c In Octavio c. 14. Dio lib. 56. d lib. 1. c. 12.

concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontif. Max. caperet, quo Vestæ fieret. Capi autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prehensa, quasi bello capta suo a parente, cujus in potestate erat, abducebatur.

XLV. DE POENIS IMPARIUM, ET PRÆMIIS PARIIUM
NUPTIARUM.

Ubi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendæ prolis rationem instituit: poenis præmiisque propositis, voluntates hominum censuit obligandas. Itaque in sanctione cavit, ut qui contra legem hanc nuptias contraxerit impares, quales appellat Ulpianus ^a nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem sexagenario, vel inter majorem sexagenario, & quinquagenaria minorem: is quos suscepit filios, liberum, aut suorum hæredum loco habere non possit: nec eisdem adjuvaretur ad præmia legis assequenda, proinde ac si mortui nascantur, quia nec nati videntur. ^b Item vetitum est conjuges illos hæreditatem capere lege obvenientem, qua & testamentaria hæreditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. ^c Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis causa capere licuit. ^d Sed illud est sane tristius, quod solutis hujusmodi nuptiis, morte mulieris, dos est caduca, & devolvitur in fiscum, qui in mulieris locum pro dotis repetitione succedit. ^e A poenis imparium lex progreditur ad parium præmia nuptiarum: ut qui legi non obtemperarent, poenam aliam ex privatione præmiorum sustinerent. Agitur autem primo de ordine nuptiarum contrahendarum, quæ ut rectius curarentur, lex jussit ut si mulier, aut virgo ex hac lege nuptias contractura legitimo tutore careret; Prætor Urbanus ei tutorem constitueret ad dandam, dicendam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Prætor in Urbe, in provinciis præstare debebat Præses ex S. C. ad hanc legem adjecto: ^f ut intelligamus tutorem non tam ad regendum puellæ arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem; idque Antoninus, & Severus clarius expresse runt. ^g Quod munus est præcipuum tutoris ad rem certam a lege Papia præter juris regulas instituti. ^h Discrevit autem lex hæc *ditionem dotis, promissionem, dationem*; quia dicere dotem, est absque stipulatione promittere, solennibus verbis sine interrogatione; ⁱ quod non ad omnes pertinebat, sed vel ad ipsam tantum mulierem, aut mulieris jussu ad ejus debitorem; vel ad patrem, avumque paternum; nec dotis di-

^a tit. 16. §. 3. Infit. l. 12. in fin. C. de legis. hered. ^b l. qui mortui 129. ff. V. S. ^c l. lege obvenire 130. ff. V. S. ^d l. 37. 38 ff. mortui causa donation. ^e Ulp. frag. tit. 16. in fin. l. dose ff. de ritu nupt. ^f Ulp. tit. 11. §. ex lege XX. ^g l. sciendum 20. ff. ritu nupt. ^h Cujac. ad tit. Ulp. 11. §. 20. ⁱ Ulp. tit. 6. in princ. Cujac. ibidem.

Etione plures, quam hi tres obligabantur. ^a At promissioni stipulatio ad-
jungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. ^b Dare autem do-
tem quid esset, explicatione non indiget. Porro non tantum ad dicen-
dam, promittendam, dandamve dotem; sed ad augendam, minuendam,
mutandamve curator dabatur; Siquidem quod supra mulieris facultates
dictum erat, promissumve, id continuo, ut superfluum, detrahebatur,
exemplo immodicarum donationum, quæ non prorsus revocantur, sed
quatenus legis modum excedunt. ^c Hæc autem ad eos pertinent, qui per
hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe patres matresque fami-
lias, nam filia, filii ve fam. minime cogebantur. ^d quod forsân erat certo le-
gis julia capite comprehensum; ut eo referri possint verba illa in l. nec fi-
lium C. de nuptiis *legum disciplina*, nempe *legum Julia & Papia*, quæ sæpe per
excellentiâ, ut Ulpiani verbis utar, leges appellantur, quod produnt plu-
res loci juris civilis.

XLVI. DE DIVORTIIS LIBERTARUM, ET AUCTO JURE
PATRONORUM EX CONJUGIO.

Hinc descendit lex ad præmia, & privilegia nuptiarum jam contracta-
rum: augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas sibi uxores
adjunxerant. Igitur vetitum est libertam discedere ^e a nuptiis invito
patrono, ut contrahat novas; quo appareat non sublatum fuisse hac lege
divortium jure civili permissum, sed libertatem alienarum nuptiarum, ad
quas divortia ferebant, lege Papia fuisse interceptam. ^f Itaque manente
divortio, effectus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. ^g
Nec enim abhorret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, se-
cuto divortio: ejusque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe liber-
tæ, quæ divortium fecit. ^h Cum enim invito patrono alteri nubere non
possit, manet sane illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen
beneficio minime gaudet, nec admittitur ex edicto *unde vir, & uxor* ad hæ-
reditatem mariti; quia quantum in se fuit dissolvit illa contractas olim nup-
tias. ⁱ Unde tota ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui
matrimonium adhuc voluntate, atque animo retinet: ita ut commodis qui-
dem nuptiarum solus fruatur patronus; liberta vero divortii damna susti-
neat. Etenim eadem ratione concubinato etiam alterius ei est interdi-
ctum, quia scilicet uxoris legibus obstringitur, & impeditur pudore con-

^a Cajus inst. l. b. 2. cap. 9. Basil. de jure connub. p. 160. ^b Cujac. ad tit. 6. Ulp. Caj. loco cit. ^c l. 6. de
jura dotium Basil. ibidem. ^d l. 22. ff. de ritu nupt. ^e l. ult. ff. de divort. ^f l. liberta C. de oper. libert. g. l.
ult. ff. de divort. l. 1. ff. unde vir, & uxor. ^h Ulp. lib. 1. ff. unde vir, & uxor. ⁱ Cujac. ad tit. ff. unde vir &
uxor.

jugali, ^a quæ de nupta tantum liberta sunt accipienda, non de sponsa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpianus scribit: ^b & ideo si invito patrono sponsa nuntium miserit, cum alio poterit habere connubium. Præterea si liberta non in matrimonio patroni sit, sed in concubinato, licebit ei a patrono discedere: ^c dummodo alteri sese non in matrimonium, sed in concubinatum dederit: cum patrono præstet libertam concubinam esse, quam matremfam.; ne sine consensu, & ope patroni re ipsa libertæ conditio augeatur: ideo Ulpianus ^d ait honestius esse patrono libertam habere concubinam, quam matremfam. Quæ Ulpiani verba perperam in alium sensum detorquet Brissonius. ^e Libertas autem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non potest esse libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta sit etiam alterius. ^f At ea, quæ jus aureorum annulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. ^g Præterea libertæ, quæ sunt ex fideicommisso manumissæ, possunt invititis patronis, qui eas duxerunt contrahere matrimonia: quia patroni non sua sponte beneficium contulerunt, sed coacti fuerunt fidem suam liberare; ideo minor eis est honor habendus. ^h Alia prorsus ratio est in eo, qui ea lege emit ut manumitteret; nam legi se subjiendo sponte sua beneficium ab eo usque tempore contulit. ⁱ Invitum autem quem dicemus? An eum modo, qui manifeste dissentit? minime, sed quemvis alium, cujus consensus favore, vel ignorantia impeditur: ^k qui enim facti notitia caret, consentire non probatur, nisi lex tacite voluntatem alterius præferat. Porro, propter spem postliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum libertæ minime tribuit. ^l At si non palam se prodiderit, quibus argumentis animum patroni a nuptiis libertæ retinendis alienum eruemus? Et Ulpianus tradit, sufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio minime congruentem; veluti si patronus experiatur actione rerum amotarum, quæ sine divortio non oritur; vel si nuptias alterius mulieris appetierit, aut sibi concubinam adhibuerit, aut quoque modo animus ejus desciscat a matrimonio. ^m

XLVII. DE AUCTO JURE LIBERTORUM ET LIBERTARUM EX CONJUGIO.

Neque patroni solum augere lex, sed libertæ quoque voluit sublevare conditionem præmio nuptiarum: unde præstatione operarum eam exemit, si vel patrono nupserit, ⁿ vel alteri consentiente, aut ratum habente pa-

^a l. 12. ff. de divort. ^b l. 45. ff. de ritu nupt., §. 4. ^c l. 1. ff. de concub. ^d l. 1. ff. de concub. ^e de jure connub. pag. 166. ^f l. illud 46. ff. de ritu nupt. ^g l. 4. ff. jur. aur. annul. ^h l. 50. ff. de ritu nupt. ⁱ l. 45. in prin. ff. de ritu nupt. ^k l. 45. §. 5. ff. ritu nupt. l. filiusfam. §. 6. invitis ff. de procurat. ^l l. 45. in fine ff. de ritu nupt. ^m l. 11. ff. de divort. & repud. ⁿ l. liberta C. de obsequiis patron. præst. l. 48. ff. oper. libert.

trono:

trono: non enim decet a conjugali officio distrahi, ut alienis obsequatur: ideo post nuptias dissolutas, pristinam operarum obligationem continuo subit. ^a Et hæc quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non solvitur: nec enim libertus maritus dat se in officium uxoris; ut liberta uxor in officium viri: nisi modo libertus, qui nec artem ludicram exercuerit, nec ut ad bestias pugnaret operas locaverit, duos, pluresve filios habeat in potestate: ^b præmio enim susceptæ prolis si absit infamia, lex Julia obligatione promissarum operarum eum exolvit. Huic attexuit capiti Gothofredus particulam *gener, soceræ inviti testimonium in reos ne dicunt*; quæ, meo iudicio, revocanda potius est ad leges Julias iudiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos testimonium dicere cogeretur: ^c de quibus plenius apud Cujacium, ^d & Brissonium ^e in libris selectarum antiquitatum.

XLVIII. DE PRÆMIIS LIBERORUM CAUSA CONSTITUTIS, ET S. C. CLAUDIANO: ET DE JURE TRIUM LIBERORUM.

Præmiis nuptiarum adjecit lex præmia liberorum, amplissima illa quidem, & quæ spe sua nuptias mirifice propagarent. Eaque capite septimo legis Juliæ locata fuisse, tradit Gellius, ^f cum antea ætas potius, & senectus honores, ac præmia ferret: quæ deinde necessitas sobolis transtulit ad maritos, & parentes. Datum est igitur numero liberorum, ut in petitione Magistratuum urbanorum, aut provincialium, is candidatus præferretur, qui plures liberos haberet, quamvis ætate esset inferior. ^g Dictæque sunt hæc veteribus præmia parentum: ^h quorum præmiorum fuere & ante legem Papiam aliquot. ⁱ Ex horum commodorum cupiditate fraus orta est eorum, qui, simulatis adoptionibus, sibi quærebant liberos, ut iis ad præmia legum adipiscenda juvarentur. Propterea S. C. conditum sub Nerone fuit, ne simulata adoptio ulla in parte muneris publici prodesset: ^k eoque spectant Ulpiani verba ^l hæc: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excusare parentes solent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos est hominum, leges publico bono conditæ ad privatam trahuntur utilitatem: obviam itum est professionibus liberorum, apud acta publica institutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, ^m & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut singuli jus unius anni parenti pariant

^a l. 14, ff. oper. libert. Cujac. ad tit. C. eod. ^b l. 37, ff. oper. libert. ^c l. Jurisconsulti. in princ. ff. de gradibus affinis & l. 4, ff. de testibus. ^d l. 2, ff. de accusat. sive ad lib. de Papin. de adult. ^e lib. 4, cap. 7. ^f lib. 2, cap. 15. ^g Gell. lib. 1, cap. 15. Tacit. lib. 2, annal. ubi Lips. n. III, Dio l. 16. ^h Sueton. in Octav. c. 34. Tacit. lib. 3, ann. Juven. Sat. 9. ⁱ Dio lib. 43. Gellius apud quem P. Scipionis oratio lib. 5, cap. 19. ^k Tacit. lib. 15, annal. cap. 19. ^l l. 2, §. 2, ff. vacat. & censuat. munerum. ^m Sat. 9, l. 26, ff. de probat.

jugali, ^a quæ de nupta tantum liberta sunt accipienda, non de sponsa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpianus scribit: ^b & ideo si invito patrono sponsa nuntium miserit, cum alio poterit habere connubium. Præterea si liberta non in matrimonio patroni sit, sed in concubinato, licebit ei a patrono discedere: ^c dummodo alteri sese non in matrimonium, sed in concubinatum dederit: cum patrono præstet libertam concubinam esse, quam matremfam.; ne sine consensu, & ope patroni re ipsa libertæ conditio augeatur: ideo Ulpianus ^d ait honestius esse patrono libertam habere concubinam, quam matremfam. Quæ Ulpiani verba perperam in alium sensum detorquet Brissonius. ^e Libertas autem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non potest esse libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta sit etiam alterius. ^f At ea, quæ jus aureorum annulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. ^g Præterea libertæ, quæ sunt ex fideicommissis manumissæ, possunt invitæ patronis, qui eas duxerunt contrahere matrimonia: quia patroni non sua sponte beneficium contulerunt, sed coacti fuerunt fidem suam liberare; ideo minor eis est honor habendus. ^h Alia prorsus ratio est in eo, qui ea lege emit ut manumitteret; nam legi se subjiendo sponte sua beneficium ab eo usque tempore contulit. ⁱ Invitum autem quem dicemus? An eum modo, qui manifeste dissentit? minime, sed quemvis alium, cujus consensus favore, vel ignorantia impeditur: ^k qui enim facti notitia caret, consentire non probatur, nisi lex tacite voluntatem alterius præferat. Porro, propter spem postliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum libertæ minime tribuit. ^l At si non palam se prodiderit, quibus argumentis animum patroni a nuptiis libertæ retinendis alienum eruemus? Et Ulpianus tradit, sufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio minime congruentem; veluti si patronus experiatur actione rerum amotarum, quæ sine divortio non oritur; vel si nuptias alterius mulieris appetierit, aut sibi concubinam adhibuerit, aut quoque modo animus ejus desciscat a matrimonio. ^m

XLVII. DE AUCTO JURE LIBERTORUM ET LIBERTARUM EX CONJUGIO.

Neque patroni solum augere lex, sed libertæ quoque voluit sublevare conditionem præmio nuptiarum: unde præstatione operarum eam exemit, si vel patrono nupserit, ⁿ vel alteri consentiente, aut ratum habente pa-

^a l. 12. ff. de divort. ^b l. 45. ff. de ritu nupt. §. 4. ^c l. 1. ff. de concub. ^d l. 2. ff. de concub. ^e de jure connub. pag. 166. ^f l. 1. und 46. ff. de ritu nupt. ^g l. 4. ff. jur. aur. annul. ^h l. 50. ff. de ritu nupt. ⁱ l. 45. in prin. ff. de ritu nupt. ^k l. 45. §. 5. ff. ritu nupt. l. filiusfam. §. 5. invitæ ff. de procurat. ^l l. 45. in fine ff. de ritu nupt. ^m l. 11. ff. de divort. & repud. ⁿ l. liberta C. de obsequiis patron. præst. l. 48. ff. oper. libert.

trono:

trono: non enim decet a conjugali officio distrahi, ut alienis obsequatur: ideo post nuptias dissolutas, pristinam operarum obligationem continuo subit. ^a Et hæc quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non solvitur: nec enim libertus maritus dat se in officium uxoris; ut liberta uxor in officium viri: nisi modo libertus, qui nec artem ludicram exercuerit, nec ut ad bestias pugnaret operas locaverit, duos, pluresve filios habeat in potestate: ^b præmio enim susceptæ prolis si absit infamia, lex Julia obligatione promissarum operarum eum exolvit. Huic attexuit capiti Gothofredus particulam *gener, soceræ inviti testimonium in reos ne dicunt*; quæ, meo iudicio, revocanda potius est ad leges Julias iudiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos testimonium dicere cogeretur; ^c de quibus plenius apud Cujacium, ^d & Brissonium ^e in libris selectarum antiquitatum.

XLVIII. DE PRÆMIIS LIBERORUM CAUSA CONSTITUTIS, ET S. C. CLAUDIANO: ET DE JURE TRIUM LIBERORUM.

Præmiis nuptiarum adjecit lex præmia liberorum, amplissima illa quidem, & quæ spe sua nuptias mirifice propagarent. Eaque capite septimo legis Juliæ locata fuisse, tradit Gellius, ^f cum antea ætas potius, & senectus honores, ac præmia ferret: quæ deinde necessitas sobolis transtulit ad maritos, & parentes. Datum est igitur numero liberorum, ut in petitione Magistratuum urbanorum, aut provincialium, is candidatus præferretur, qui plures liberos haberet, quamvis ætate esset inferior. ^g Dictæque sunt hæc veteribus præmia parentum: ^h quorum præmiorum fuere & ante legem Papiam aliquot. ⁱ Ex horum commodorum cupiditate fraus orta est eorum, qui, simulatis adoptionibus, sibi quærebant liberos, ut iis ad præmia legum adipiscenda juvarentur. Propterea S. C. conditum sub Nerone fuit, ne simulata adoptio ulla in parte muneris publici prodesset: ^k eoque spectant Ulpiani verba ^l hæc: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excusare parentes solent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos est hominum, leges publico bono conditæ ad privatam trahuntur utilitatem: obviam itum est professionibus liberorum, apud acta publica institutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, ^m & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut singuli jus unius anni parenti pariant

^a l. 14. ff. oper. libert. Cujac. ad tit. C. eod. ^b l. 27. ff. oper. libert. ^c l. Jurisconsulti. in princ. ff. de gradibus affinis & l. 4. ff. de testibus. ^d l. 2. ff. de accusat. sive ad lib. de Papin. de adult. ^e lib. 4. cap. 7. ^f lib. 2. cap. 15. ^g Gell. lib. 2. cap. 15. Tacit. lib. 2. annal. ubi Lipl. n. III. Dio l. 56. ^h Sueton. in Octav. c. 34. Tacit. lib. 3. ann. Juven. Sat. 9. ⁱ Dio lib. 43. Gellius apud quem P. Scipionis oratio lib. 5. cap. 19. ^k Tacit. lib. 15. annal. cap. 19. ^l l. 2. §. 2. ff. vacat. & excusat. munerum. ^m Sat. 9. l. 26. ff. de probat.

ad honores; etenim annaria lege, certa ætas erat singulis honoribus definita; intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi præstabant, ut annum adderent singuli ad ætatem parentis: sive pro singulis liberis gratia legis fiebat unius anni. ^a Præterea eorum, qui Consulatum inirent, is prior sumebat fasces, qui plures, quam collega liberos haberet, etsi & ipse esset in potestate alterius; ^b inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; siquidem in acie cecidissent: cum hi pro Republica vitam profudisse dicantur: non autem qui in obsidione perierunt. ^c In pari vero numero liberorum, is Consul alteri præferebatur, sive fasces primus sumebat, qui esset maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetrasset mariti, ^d aut sponsus esset; non tamen simulatus. ^e Si vero mariti essent ambo Coss. cum pari liberorum numero, major natu præferebatur. In ceteris, qui aut cœlibes essent, aut sine prole mariti; jus vetus permanuisse putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui essent e plebe mariti, proprios habebant ordines in theatro. ^f Atque hoc appellatur in genere jus liberorum; distinctum sane a jure trium liberorum, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedæmoniis repeti posset origo. Horum enim moribus parentes trium liberorum ab Urbis custodia, & excubiis erant immunes; quatuor vero susceptis liberis, omni prorsus onere levabantur. ^g Et Romæ post tergemini-
 norum certamen, atque Horatorum victoriam fuit institutum, ut tergeminis natis alimenta ex publico præberentur usque ad pubertatem. ^h Hoc igitur legis Juliæ capite auctus est favor liberorum, profectus jam diu a vetustioribus legibus; & parentibus ⁱ concessa fuit immunitas onerum personalium tantum, ^k si Romæ, ^l aut in continentibus ædificiis, quæ Romæ appellatione comprehenduntur liberos tres susceperint. ^m Extra Romam autem in Italia quatuor, in provinciis quinque liberi, sive incolomes, sive in acie interemtorum onerum immunitatem afferebant. Profunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in sui patris locum succedant, ⁿ item & mancipati, & quasi emancipati, ^o ut monachi, Episcopi, & Patricii; non tamen nepotes ex filia, quia non avi, sed alienam referunt familiam; Item si monstruosum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Papiæ proderit: quia est odiosa, & juris communis utilitatem exte-

^a l. 2. ff. de minor. & l. 2. ff. de munerib. ^b l. 2. ff. mun. & hon. Gell. lib. 2. cap. 15. ^c l. bello 18. ff. de excus. tut. ^d Dio lib. 56. ^e l. 30. ff. de ritu nupt. ^f Sueton. in Aug. c. 44. ^g Arist. lib. 2. politic. ^h E-
 lian. 6. var. 6. Duar. lib. 2. cap. 40. disputat. anniv. ⁱ h Dionys. Halicarnas. lib. 3. ^j l. 2. C. qui num.
 liber. excus. ^k l. 2. §. 4. l. 11. ff. vacat. & excusat. mun. ^l l. 147. ff. V. S. l. 2. ff. eod. ^m l. unic. C. Theod.
 de his qui num. lib. ⁿ Insist. de excus. tut. in princ. ^o l. 2. §. 5 ff. vacat. & excusat. muner.

nuat:

nuat: non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quaeritur. • Verum ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quos mos erat profiteri, uti diximus, liberos, ex iisdemque non solum liberorum numerus, sed ætas etiam, & quidquid ad controversias status pertineret petebatur. Quod professionis genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui censum instituens, iussit patres in singulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinæ templo, ^b habendoque censu voluit, ut & substantia, & uxorum, liberorumque nomina, ætatesque proderentur; qui mos post legem Papiam obtinendorum honorum, atque poenarum vitandarum causa, longe majoris fuit usus: ^c etsi aliquanto immutatus. Nam Antonius ^d iussit professionem hanc fieri apud Præfectum ærarii, atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit asservari; alterum in publico ærario, ^e ut & antea fiebat. Juvenalis Sat. 9.

Tollis enim, & libris altorum spargere gaudes.

Argumenta viri: feribus suspende coronas,

Jam pater es.

Qui mos Roma prodians, postea Marci Imperatoris jussu pervenit ad provincias. ^f Ceterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante susceptum munus: nam si liberi suscepto jam munere nascantur, frustra beneficium legis expetitur. ^g Gellius autem quaesitum refert apud veteres an octavo mense natus proficit. ^h Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, præmia illorum principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de republica meruissent, quique apud eum gratia & auctoritate pollebant sæpe sibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epistolis colligitur. Quò in jure plurimum lusit Martialis. ⁱ Idem jus virginibus Vestalibus tributum honoris causa memini legisse. Alciatus ^k autem putat præmia omnia ex lege Papia liberos habentibus constituta, Theodosii constitutione sublata fuisse, ^l quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum titulo C. de his, qui num. lib. excusat. mer. Distinguere oportebat hæc hominem doctissimum: jus scilicet liberorum, quo præmia præstabantur ex lege Papia constituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges testamenti factio, & successionis utilitas lege

^a Cujac. ad l. 4. tit. 9. sent. Paulli. ^b Dionys. lib. 4. Bris. antiq. lib. 2. cap. 2. ^c Juvenal. Sat. 9. ^d Capitolin. in Antonin. & Gordian. ^e l. 6. C. de sed. in p. m. Apul. epol. 2. Tertul. lib. 5. ad adv. Marcian. ^f Capitolin. ibidem; Jac. Gothofred. ad hoc caput in notis. ^g l. 2. §. qui ad manum, ff. de vocat. & test. ^h lib. 3. c. 46. in fine. ⁱ lib. 2. ad Caspary. de m. lib. 3. lib. 9. & lib. 10. Duaren. disp. annvers. lib. 1. cap. 40. ^k l. 1. ter. eniza ff. V. S. ^l l. 1. C. de jur. liber.

Papia liberos non habentibus imminuta restituebatur. Hujus juris a principe impetrandi necessitate conjuges solvit Theodosius, nec quidquam attingit de eo jure liberorum, quo nova legis præmia continentur. ^a Igitur pristinam inter conjuges testamentorum libertatem omnibus reddidit Theodosius, tam habentibus, quam non habentibus liberos: ut sine ulla impetratione, & sine venia legis Papie, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec modo cives Romani, sed & latini, quorum conditionem supra explicavimus, præmia ex liberorum numero tulerunt: nempe jus Quiritium cujus potiebatur latinus, qui filium, filiamve, natum, natamve, anniculum, anniculamve servasset; ita ut filius, filiaeve non decessisset ante extremum anni diem; quod spatium requirebatur, ut infans anniculus reputaretur. ^b Latina vero eodem jure fruebatur, si ter fuisset enixa, sive ordine naturæ consueto, sive eodem die, sive intra biduum per intervalla: nam si uno impetu tres effudisset, magis censetur tres habuisse liberos, quam ter peperisse; quod ad impetranda legis præmia requiritur. ^c Neque si quis ex tribus liberis execto ventre sit exceptus, parenti prodest. ^d

XLIX. DE PRÆMIIS LIBERTORUM EX SUSCEPTIS
LIBERIS.

Atque hæc ingenuis præmia legis liberorum causa quærebantur: addita sunt etiam, & præmia libertis: quibus sæpe manumissores, aut in continenti, aut ex intervallo, indicebant, vel officiales operas, quæ in officii præstatione consistebant, vel fabriles, quæ quasi in pecunia positæ erant. ^e tanquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumissionem cedebat domino; data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jurejurando adacta. ^f Etenim, ut Cujacius ^g putat, non debebantur operæ, nisi juratæ vel promissæ: juratæ autem erant officiales; & quidem post datam libertatem. Nam si quid in servitute libertus promiserat, liber factus præstare non tenebatur: eo enim in statu promiserat, quo particeps juris civilis non erat. ^h Nec debebantur operæ nisi præteritæ: quæ si non ederentur, æstimabantur in judicio, & ad præcium earum libertus patrono damnabatur, exque si fabriles essent, non modo in hæredes extraneos; transibant, sed in ipsos patroni creditores, bonæ debitoris distrahentes, ⁱ futurarum autem petitionem habebat filius: qui eas etsi non indictas indicere ac petere poterat, si non fuisset exhæredatus; quamvis

^a Cujac. ad Vlp. tit. 16. Duaren. disp. ann. l. x. cap. 40. in fine: quem tamen notat Jac. Gothof. C. Theodos. de jur. liber. l. 3. ^b l. 232. & 234. ff. V. S. Paull. & ibi Cujac. 4. sent. tit. 9. ^c l. 137. ubi Cujac. ff. V. S. d. l. 232. §. 1. V. S. ^e l. 6. ff. oper. liber. ^f l. 7. ff. oper. liber. ^g tit. C. eodem. ^h Cujac. ibid. ⁱ l. 4. in fine, ff. oper. liber. l. 6. ff. eodem, ^k l. 4. ff. oper. liber.

beneficio Prætoris usus hæreditate abstinuisset. ^a Ceterum operæ non exhibebantur ei, qui coactus manumiserat, sed qui sponte. Nam qui ex causa fideicommissi manumittit, nullum beneficium præstat, quia non liberalitate impellitur, sed necessitate. Hæc autem operarum obligatio, pluribus quidem solvebatur modis, veluti si patronus in concubinato libertam haberit, ^b vel si eadem alteri consentiente patrono nupisset, ut supra indicavi-
mus: ^c nam hæc in officio mariti esse debet. Lex vero Papia libertam 90. annis majorem ab ea præstatione liberabat, quod indicat inscriptio Paulli in *l. liberi a ff. de oper. liberis*. Et tandem, ne singula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, si libertus, qui tamen nec artem ludicram fecisset, neque, ut cum bestiis depugnaret, operas locasset, duos, pluresve, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in potestate haberet: etiam si quod donum, munus, aliudve quid libertatis causa jurasset dare, aut promississet. ^d Præmium autem filii quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratur Cujacius: etenim major honos tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus. ^e

L. DE MULIEBRI TUTELA LIBERORUM GRATIA SOLUTA.

Alio capite mulieres legitima tutela, sub qua esse perpetuo diximus, trium liberorum gratia solvebantur: libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitæ mulieres sine tutorum auctoritate testari, ac res possent administrare suas; & tuto capere quidquid eis esset aliorum testamento legatum. ^f

LL. DE POENIS COELIBATUS, ET PROHIBITIONE CAPI- ENDI EX TESTAMENTO.

Atque his sane præmiis, cives alliciebantur, atque impellebantur ad nuptias: si cujus vero animus præmiis non flecteretur, poenis adigebatur, quæ in publici ærarii commodum cedebant; ut qui Urbem civibus exhaustam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret. Quapropter per legem Juliam, & Papiam ab utilitate testamentaria coelibes exciderunt: iis enim ex testamentis extraneorum nihil accipere licebat; sed tantum ex testamentis cognatorum ad sextum usque gradum, ut Cujacius tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur, putamusque agnatos sine fraude legis Papiæ ad decimum usque gradum capere potuis-

^a l. cum patron. ff. oper. liberis. l. pro hærede §. si quid ff. de adquir. hæred. ^b l. 46. ff. de oper. liberis. c. l. 97. §. penult. l. sicut ff. oper. liberis. l. 2. ff. obseq. patron. præstan. ^d l. 37. ff. oper. liberis. ^e Livius lib. 45. cap. 15. ^f Vlp. in fir. 17. §. 3. ^g Patro. C. de infirm. punitis coelib. Vlpian. instit. tit. 16. 17. 22.

se. Nam si beneficium cognatorum ad sextum gradum, qui est terminus cognationis extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci decimum, qui est agnationis extremus. * Porro coelibes quia non facto, sed sponte sua prole carebant, omni prorsus testamenti utilitate privabantur, nisi intra C. dies a morte testatoris matrimonium contraxissent. b Nec quidquam immutatum est de jure antiquo, si agatur inter coelibes, orbosque conjunctos usque ad sextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem, non odium conjugii, mitius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, sed semisse privabantur ob leviolem culpam, quod scilicet agnita sterilitate uxoris ad feliciores nuptias misso repudio non migraverit. c Huc pertinet illud Juvenalis:

*Jam pater es, dedimus quod fama opponere possis,
Jura parentu habes, propter me scriberis haeres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:
Commoda praeerea junguntur multa caducis.
Si numerum, si tres implevero:*

Nec tamen omnis ætas poenis premebatur, sed eas tum quis incurtebat, cum nuptias ultra tempus a lege constitutum protraxisset. Moram autem nuptiis fieri leges definierunt, in viris quidem ab anno vicesimo quinto, in foeminis a vicesimo. d Sed quoniam lex Julia eodem tempore conjugium exigebat, e quo Papia liberos; liberi vero non nisi post decimum a conjugio mensem suscipi possunt; verbis quidem præfinita videbatur viris conjugii ætas anno XXV.; & foeminis XX.; re vero in utrisque anno minus: quamobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur; & quia satis videbatur absurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere; crediderim ex Tertulliano f in hunc sensum a Cujacio g explicato, Severum protraxisse spatium ad suscipiendos liberos constitutum, & poenam orbitatis ultra præfinitum a legibus tempus distulisse. Ea vero poena sequebatur homines usque ad senectam, qua in ætate poena solvebantur conjuges, ut deinceps non tenerentur, si lege præscriptos annos in matrimonio excessissent, ac vir sexagenarius esset, mulier vero quinquagenaria. h Porro suspicor solitario patri, siue cui filius esset unicus provecta ætate genitus, dictus Homero *τῷ λυγρῷ*, aliquid etiam poenæ, sed tamen levioris fuisse irrogatum: Nam Ulpianus in inscriptione cum coelibe

a vide insit. de success. cogn. §. ult. b Sonomen. lib. 2. c. 9. Cuj. in parat. C. de infirm. pæn. calib. & apud Jacob. Gothof. hoc cap. 23. quod. huc congestissimus. c Sat. 9. vers. 88. d Cujac. parat. C. de infirm. pæn. calibatur. e Ulp. tit. 26. f in Apolog. g ad tit. C. de infirm. pæn. calib. h Ulp. tit. 26.

hunc

hunc, & orbo conjunxit, ^a cujus verba, quæ ut ordo indicat ad solitarium patrem pertinebant interciderunt. Sed Constantinus debitum honorem coelibatui ex vera religione sanaque pietate restituens: poenas omnes orbitatis, & coelibatus funditus sustulit, relictis legibus decimariis, mox a nobis percurrendis. ^b Ceterum eadem leges, quæ aut intercidebant, aut modum ponebant testamentariis lucris complectebantur etiam donationes causâ mortis, ac donationes inter vivos, quæ morte confirmabantur; nedum hæreditates, & legata, quod S. C. ad hanc legem prodito definitum fuit. ^c

LII. DE TESTAMENTIS CONJUGUM, ET DECIMIS EORUM.

Eadem lege repressa est opum profusio a mutuo amore inter conjuges. Ideo ne liberalitas hæc absumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque bene merentibus ex honestate naturæ debetur, vetuit lex Papia ^d conjuges ex mutuis testamentis capere solidum: sed tantum concessit ob honorem matrimonii partem decimam, aut aliam, si liberos haberent pro numero eorum in singulos præmio foecunditatis. Et quoniam lex erat invidiosa, quippe quæ libertatem testamentorum coerceret; levandæ invidiæ, ac remittendæ severitati legis, in liberorum numerum admissi sunt etiam portentosi, ^e & monstrosi, ut & ii decimæ capiendæ facultatem afferrent: cum id minime receptum sit in omnibus juris articulis, præsertim ubi non damnum avertitur; sed lucrum captatur. ^f Filius præterea susceptus apud hostes, & postliminio reversus, ^g legem Papiam laxabat, & decimæ capiendæ facultatem ex mutuis testamentis parentibus pariebat: idemque beneficium præstabant liberi post nonum natalis diem amissi: ^h quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur, ac si suscepti minime fuissent, ut observat Cujacius. Græcis vero nominalis dies erat septimus, & octavus, quod Casaubonus, ⁱ & Scaliger, a Cujacio dissentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amissi duas decimas adjiciebant. Præter decimam jus erat conjugibus uti frui tertia parte bonorum, & quotcunque liberos haberent, ejusdem partis proprietatem capere. ^k Decima vero hæc erat extra causam dotis legatæ: ita ut præter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimæ capiendæ jus haberet. ^l Eadem decima bonorum erat non hæreditatis portio; ad hæredi-

^a Ulp. tit. de coelib. & orbo & solit. patre Vide Goth. in not. ad l. Pap. §. 23. ^b l. 2. C. de inf. pen. coelib. & l. Senatus ff. mort. caus. donat. l. 1. C. Theod. de bon. proscript. ^d Vlp. in fragm. tit. 15. l. 2. C. Theod. de jure liber. Basil. tit. 5. ad l. 1. unde vir. & uxor. p. 47. ^e l. 135. ff. P. S. ^f l. ult. §. si vero creditores C. jure dotal. Cujac. ad l. 135. ff. P. S. Paull. lib. 4. sent. tit. 9. ^g l. 9. ff. coelib. & postlimin. reversi. ^h Vlp. tit. 15. ⁱ Ad Capitolin. in Marc. Ant. Joseph. Scaliger. Aufon. test. lib. 2. cap. 22. Salmaf. ad Capit. Pesteus in verbo Luftrich ubi Scal. Cujac. Enarr. ad parat. C. de infirm. penna. coelib. Merrill. 2. obs. 33. ^k Vlp. tit. 15. l. 1. §. ff. legat. 2.

tatem enim, quæ solvendo non est, lex Papia non porrigitur: ^a & decimæ quantitas præstanda est, detracta prius Falcidia, ^b detractisque rebus per fideicommissum relictis. ^c Et quod legitimum modum exceßerit, præstandum est, si ex alia causa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur omnem legis fraudem abesse. ^d Ob eandem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti præter decimam potest: cogiturque hæres adjicere decimæ, quidquid ex ea conditionis implendæ causa detractum a legatario fuit. ^e Verum prohibitio solidi capiendi ex mutuis testamentis facta conjugibus ad aliorum testamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi: propterea uxor, quæ a marito substituta pupillo fuerat, quamvis ex testamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere possit, & pupillaris substitutio sit pars testamenti paterni; tamen si præter bona patris, bona propria pupilli reperientur in hæreditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etsi viri testamento substituta, bona tamen pupilli non ab eadem persona, nempe a marito, sed a pupillo capere videbatur. ^f Quod etiam benigna interpretatione minuendarum poenarum causa receptum fuit. Unde si is, qui substitutus pupillo fuit, uxorem habuerit, moriente pupillo; sed moriente patre testatore fuisset coelebs: quamvis ob coelibatus poenam testatoris hæreditate privetur, minime tamen capere prohibetur ex substitutione pupillari, quia moriente pupillo, poenæ legis non erat obnoxius. ^g At si uxori decima legata sit, & fundus Titio, adjecta conditione, si uxori testatoris centum dederit, ea centum ponenda sunt in ratione decimæ; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen testatoris pervenerunt, cujus conditionis implendæ causa Titius centum erogavit. ^h Prohibitio vero hæc solidi capiendi inter conjuges, perpetua non erat, nam non complectebatur eos, ⁱ quorum ætas legi Papie non obstringebatur, veluti si conjuges, aut alter eorum ejus ætatis nondum essent, quæ liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX; vel annos lege præfinitos in matrimonio excessissent, nempe mulier egressa esset anno L, vir LX. Cognati præterea, ut diximus, qui in matrimonium coissent, usque ad sextum gradum; quoniam inter eos esset successio ex jure communi ab intestato, prohibitione legis Papie minime tenebantur: adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienæ, non comoda cognitionis; & legitimas successiones minime aufert. Libera

^a l. 72. ff. hered. instituen. ^b l. 67. ff. ad l. Falcid. ^c l. 42. de leg. 2. ^d l. 27. ff. probat. l. cum quis 37. ff. leg. 3. ^e l. sed si hoc, 69. ff. condit. & demonstrat. ^f l. 6. ff. vulg. & pupil. ubi Cujac. & Govean. ^g l. 12. ff. vulg. & pupil. ubi Govean. ^h l. quod conditionis ff. mort. causa donat. ⁱ Vlp. sit. 26.

erat

erat etiam inter conjuges testamenti factio, si reip. causa vir abfuisset: ^a aut si conjuges a populo, vel a principe jus liberorum impetrassent: ut intelligamus magis longe aliud esse hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiæ solvuntur, ab illo, quo munus præstatur immunitas; ad præsens autem liberorum jus pertinet illa Isidori definitio ^b libro V. *Conjugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*. Quale jus, nempe veniam legis Papiæ, liberamque inter conjuges testamenti factionem Constantinus Imperator concesserat Naviculariis Orientis. ^c Honorius autem, & Theodosius generaliter omnibus, sublato discrimine inter conjuges, quibus solidi capiendi jus jam pridem amissum reddiderunt, quod jus liberorum est appellatum in pluribus juris locis; ^d non quia jus trium liberorum eo contineatur, sed quia tanquam præmio liberorum ex indulgentia principis solidi capiendi facultas conjugibus præbeatur. Idem solidi capiendi jus consequiebantur ^e conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amisissent, aut duos trimos; fortasse propter lætationis incommodam triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. ^f Hoc etiam jus assequiebantur conjuges qui tres post nonum diem liberos intra annum, & tres menses amisissent. Impubes etiam cujuscunque ætatis amissus, solidi capiendi jus præstabat, item & proles intra X. menses a viri morte suscepta. ^g Præterea pater solitarius, & foemina, ingenua quidem trium; liberta vero quatuor liberorum mater ex testamento solidum capit. ^h Porro Constantinus qui ne homines abducerentur a sancta professione coelibatus, poenas illius sustulit, ⁱ integram tamen reliquit inter conjuges solidi capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, penitus aboleverunt Honorius, & Theodosius. ^k Jacobus tamen Gothofredus putat tantum per orientem hoc a Theodosio beneficium fuisse diffusum: ^l minime tamen per occidentem ab Honorio, cum semper a Principe fuerit impetrandum. ^m

LIII. DE DOTE CONSTITUENDA.

Alio legis Papiæ capite, quod integro legis ordine caput erat XXXV. ut ex Marcello colligitur, ⁿ tolluntur impedimenta, moræque injustæ

^a Cujac. ad Vlp. tit. 16. & l. 36. & 38. ff. ex quibus caus. major. & l. 35. & 37. eodem Jacob. Gothof. c. 12. ad hanc legem, & Marcialis lib. 2. epigram. 31. ^b Cujac. in not. ad Vlp. tit. 16. c. l. 7. C. Theodof. de navicular. d. l. 2. C. de infirm. pen. coelib. ^c Goth. ad l. 2. C. Theodof. de jure liber. ^d Cujac. obs. 19. cap. ult. ^e Vlp. inst. 1. 16. Cujac. legit hic: ut intra annum, & sex menses quatuordecim ejuscunque ætatis dec. ^f Dio lib. 58. p. 229. & 667. & lib. 6. l. 8. & 9. C. Theodof. de ben. proscript. Gothof. in apud ad hoc caput. i. tit. C. de infirm. pen. coelib. ^g l. 10. C. de infirm. pen. coelib. & C. de jure liber. ^h l. 2. & 3. C. Theodof. de jure liber. ⁱ l. 1. ult. C. Theod. de jure liber. ^j l. 6. Theod. de decess. reser. & l. 6. Q. de infirm. ben. qui sub. tyrann. l. 6. C. Theod. de decess. reser. ubi Gothof. u. l. 19. ff. de nupt.

nuptiis

nuptiis objectæ, ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pietatis. Quamobrem per Prætores urbanos coercendos statuit lex parentes, aliosve, qui eas, quas habent in potestate, in matrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahere prohibuerint, aut dotem negaverint, aut conditionem querere omiserint; ut his artificiis nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam aut adoptivam; non vero naturalem tantum, ^a pro modo facultatum, ^b cui oneri minime subest mater. ^c Porro Cujacius docet eadem l. Papia indutum fuisse, ne plusquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. ^d Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & consanguineis, non ab uterinis, quia non sunt ex agnatione. ^e Sicut autem in Urbe Prætor urbanus, ita in provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur proconsules, & præfides: ^f quorum munus erat compelleré parentes non modo, ut filiam in matrimonium darent, sed etiam ut filio uxorem quærerent: nam filiusfam. quamvis ad ætatem pervenisset nuptiis a legibus destinatum; non tamen cogebatur uxorem ducere; quia patris potestati subesset; propterea lex non filium coercet, sed parentem, cujus voluntati filius obstringebatur. ^g

LIV. DE REMISSIONE JURISJURANDI.

Præter impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorum, qui jurejurando imposito, libertis, aut libertabus nuptias interdicebant. Quanquam enim, uti diximus, per legem Æliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerat, excidebat jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime solvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vita carere cogebantur. Lex igitur Papia ^h jurandi vinculum abrupit, eosque in naturalem nuptiarum libertatem restituit, sive, ut jurisconsulti verbis utar, jusjurandum eis permisit, ⁱ hoc est gratiam jurisjurandi lex ipsa fecit; cum alias soleret princeps, & apud nos rectius Summi Pontifices, apud quos ex divino instituto sunt jura facrorum: quæ cum essent in veteri superstitione apud Imperatorem, qui Pontificatum maximum assumerat, propterea hæc remissio a principe concedebatur.

LV. DE CONDITIONE PROHIBENTE NUPTIAS.

Verum si nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigen-

^a l. univ. 42. §. 12. ff. leg. 3. ^b l. ult. ff. de nupt. l. 60. ff. de jure dotium. c. l. 14. C. jur. dot. d. l. 6. ep. quæst. Papin. ad l. 6. ff. de nupt. & parat. ad leg. Falciat. e. l. cum pluris ibi gloss. ff. ad m. l. 1. Cujac. ibi sive ad libram 38. Pauli ad edict. f. l. 29. ff. de nupt. ^g l. non rogatur ff. de nupt. Cujac. ad tit. C. de caduc. toll. ^h l. 6. ff. jure patron. §. ult. ubi Cujac. & ad l. 1. eodem. ⁱ l. 37. ff. de pact. l. 3. ff. pub. judic. & l. 6. ff. jure patron.

do,

do, nec uterque pro potestate sua iubendo; sed vel iidem, vel extranei præmium promittendo a nuptiis homines abduxerint; veluti si quis sive pater, sive patronus, sive extraneus hæreditatem reliquerit, aut legatum viro, foeminæve sub ea conditione, *scilicet coelebs, viduave permanferit*, aut per negationem *si nuptias non contraxerint*; lex Papia, rejecta conditione, tanquam bonis moribus, & propagationi sobolis adversa, legatum, atque hæreditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. ^a Unde non aliud erat expectandum, nisi ut hæreditas deferretur: siquidem conditio nullam moram interjiciebat. Delatam autem hæreditatem accipimus, cum nihil obstat, quin a nobis, aut adeatur, aut repudietur. ^b Deferebatur hæreditas antea ex morte testatoris; sed post legem Papiam ex apertis tabulis: qua lege per Justinianum sublata, jus revixit antiquum. ^c

LVI. DE LEGE JULIA MISCELLA.

Atque hæc fuit prima legis Papiae sententia de rejicienda conditione coelibatus, simplex illa quidem, & recta, nullisque exceptionibus permista, ut liquet ex pluribus juris locis, ^d ubi distincte proponitur: sed postea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miscellam, ^e de qua fuisse disputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut omnes omnium sententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam sit utile, quam legentibus, atque scribentibus operosum. Cujacius putat caput fuisse aliquod ipsius legis Papiae sic appellatum, quod mixtum sexum complecteretur; nempe quod iungendo masculis coelibatu, & imperanda foeminis viduitate sexum contineret utrumque. Verum cum innumeræ sint leges ejusdem naturæ ad utrumque sexum spectantes, ignoratur lex ne potissimum hæc fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita censent, quia mixtam continet materiem; Jacobus vero Gothofredus sic dictam arbitratur, quia composita est ex variis juribus, scilicet ex veteri lege Papia, & cautione Mutiana simul contextis; eodem modo, quo apud Siculum Flaccum dicitur *as Miscellum* & *Miscelliones* apud Festum dicuntur, qui non sunt unius certæ, sed variarum sententiarum; itemque apud Gellium appellantur *miscella*, quæ multiplici sunt, variaque doctrina: unde frequens apud Criticos *miscellaniorum* titulus. Ego vero vel ita dictam arbitror, quod veteri juri legis Papiae, quo simpliciter coelibatus conditio, & viduitatis rejiciebatur, insita fuerit ex aliquo S. C. moderatio illa, quam subjiциemus, quæque non patitur eam rejectionem esse perpetuam; vel de more appellatam sic arbitror

^a l. 64. ff. *condit. & demon.* l. 63. & 62. §. ult. & l. 92. §. 2. l. 74. ff. *cod. Paull. 3. sent. 4. §. conditionum*
^b l. 112. ubi Cujac. ff. *V. S.* ^c l. unica C. *de caduc. toll.* Cujac. ad l. 112. ff. *V. S.* ^d l. 63. & l. 64. & 74. ff. *cond. & demonst.* ^e Bril. *select.* lib. 3. cap. 2.

a Julio Miscello, cujus nomen relatum est a Justiniano inter novellas, quo tempore cum vetustarum rerum fuerit memoria recentior, necesse non est, ut nos ab ea ætate remoti frustra vaticinemur. Atqui nusquam alibi hujus familiæ vestigia invenire licuerit. Quasi non major pars adhuc veterum familiarum lateat: nisi velimus in angustos admodum fines conjicere veterem eruditionem. Verum ducant hoc nomen unde libet; certe totum istud legis Juliæ caput, quod per l. Juliam Miscellam exprimitur, conflatum est ex veteri, & novo jure, quod e Senatusconsultis accessit. Hoc igitur capite modus adhibebatur rejectioni conditionis, adscita cautione Mutiana, quæ accommodabatur conditionibus omnibus, sub negatione conceptis, quæ nonnisi morte poterant impleri: veluti *si mare non transferis, si non duxeris uxorem*: quarum conditionum eventus tota hæredis aut legatarii vita pendeat. Quis enim dum vivit præstiterit se, vel alium aliquid non facturum, quod ex hominis pendet arbitrio? Igitur hæres, aut legatarius, dum viverent, arcebantur ab utilitate, vel hæreditatis, vel legati. Nam conditio nonnisi post mortem implebatur, quo tempore sibi beneficium testatoris erat inutile. Quamobrem, ut hoc absurdum amoveretur, ac simul testatoris impleretur voluntas; Quintus Mutius cautionem invenit, qua legatarius rem legatam acciperet, simulque jurejurando promitteret sese rem legatam redditurum, si conditioni parere neglexerit; aut contra testatoris præceptum venerit. Hujus cautionis remedio temperata lex Papia est, & constitutum, ut si quid relictum fuisset sub conditione *ne nuberet, ne uxorem duceret*; siquidem legatarius post mortem conjugis intra annum nuptias contraheret, rejecta conditione, statim legatum acciperet; dummodo jurasset se liberum quærendorum causa nuptias appetere. Quod jusjurandum solenne erat in matrimoniis ^a ex l. Julia Miscella, & SCtis in eam conditis; si vero annus exisset a morte conjugis, tum quia serius nuberet, non aliter legatarius legatum caperet, quam si juraverit, rem ab se restitutum iri, cum fructibus medii temporis, si ad novas nuptias convolasset. Quæ ad hæredes simul, & legatarios, atque ad mares itidem pertinebant, & foeminas. At si legatum uxori simul, & extraneo relictum fuerit sub conditione: *si uxor non nupsierit*, eosque re, ac verbis testator conjunxerit, veluti *Titio & mulieri ususfructus, si non nupsierit*: non erit idem ac si uni Titio legatum fuisset sub conditione, *si mulier non nupsierit*: quo casu nubente muliere conditio deficeret, & legatum evanesceret: ^b sed quia legatum relictum fuit utrique sub conditione viduitatis, si ea conditio mulieri remitti-

^a l. 1. C. de iudic. vid. coll. Cujac. ad eum tit. ^b l. 1. C. de iudic. vid. coll.

tur,

tur, puta, quod intra annum nubat, aut Mutianam cautionem præstet, debet ea remissio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quæ conditio causa unius extinguatur, alterius causa duret. Quamobrem prorsus habebitur pro impleta, & tanquam vidua tota vita permanferit mulier, usumfructum cum Titio participabit. Quid si Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbisque conjunctæ, Titii pars accrescet? Papinianus negat; ne mulier, quæ a defuncti voluntate defecit, plusquam sibi fuerat relictum consequatur; neve cui singulari jure contra juris communis rationem fuit subventum; per juris communis regulam iterum succurratur. Unde ne per jus commune a singulari jure relaxatum singulare jus pandatur latius, exclusit hoc casu Papinianus regulam juris accrescendi, quæ re conjuncto portionem deficientis adjicit. ^a Aliquando ut effugeretur lex Julia Miscella, conditio non conferebatur nominati in legatarium, sed in personam patris vel filii, ut *lego Titio centum, si uxorem pater non duxerit: vel lego Sempronio centum, si uxorem filius non duxerit*: quibus verborum flexibus, & orationis versutis, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is est inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum: ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendasque censuit, perinde atque si in legatarii personam cecidissent. Ceterum legis Julæ Miscellæ sententia virgines minime comprehendit, utpote nondum sanctas munere conjugali. Quamobrem si puellæ, virove nondum matrimonium expertis coelibatus conditio injungeretur, ea confestim remittebatur ex priori legis Papie capite. Quæ sententia fuit Joannis vetustissimi interpretis, quem sequitur Cujacius. ^b Sustulerat autem Justinianus ambages legis Julæ Miscellæ, nova sua constitutione, ^c remiseraatque prorsus viduitatis conditionem piis sane rationibus: post tamen trocho versatilior, utpote qui foeminae mentis suæ gubernaculum tradiderat in novella 22. capite 43. & seq. & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo restituit: noluit enim eas, quibus a testatore conditio viduitatis fuerat injecta, capere legatum intra annum, nisi extincta prorsus spe nuptiarum, ut si mulier se Deo devovisset: post annum vero legatum non aliter capi voluit, nisi præmissa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem novella.

LVII. DE FUNDO DOTALI EX L. PAPIA, ET DE JURE

LATII, ET DE JURE ITALICO.

Erat & fortasse caput legis Papie de fundo dotali Italico, cujus alienatio dissentiente uxore; ^d obligatio vero, etiamsi uxor consentiret, ma-

^a Cujac. ad Papin. lib. 31. *quæst. l. mulieri ff. condit. & demonstrat.* ^b in Parat. C. de indit. vid. toll. c. 1.2. & 3. C. de indit. vid. toll. ^d Mart. Capell. lib. 2.

ad honores; etenim annaria lege, certa ætas erat singulis honoribus definita; intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi præstabant, ut annum adderent singuli ad ætatem parentis: sive pro singulis liberis gratia legis fiebat unius anni. ^a Præterea eorum, qui Consulatum inirent, is prior sumebat fasces, qui plures, quam collega liberos haberet, etsi & ipse esset in potestate alterius; ^b inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; siquidem in acie cecidissent: cum hi pro Republica vitam profudisse dicantur: non autem qui in obsidione perierunt. ^c In pari vero numero liberorum, is Consul alteri præferabatur, sive fasces primus sumebat, qui esset maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetrasset mariti, ^d aut sponsus esset; non tamen simulatus. ^e Si vero mariti essent ambo Coss. cum pari liberorum numero, major natu præferabatur. In ceteris, qui aut cœlibes essent, aut sine prole mariti; jus vetus permansisse putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui essent e plebe mariti, proprios habebant ordines in theatro. ^f Atque hoc appellatur in genere jus liberorum; distinctum sane a jure trium liberorum, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedæmoniis repeti posset origo. Horum enim moribus parentes trium liberorum ab Urbis custodia, & excubiis erant immunes; quatuor vero susceptis liberis, omni prorsus onere levabantur. ^g Et Romæ post tergeminorum certamen, atque Horatiorum victoriam fuit institutum, ut tergeminis natis alimenta ex publico præberentur usque ad pubertatem. ^h Hoc igitur legis Juliæ capite auctus est favor liberorum, profectus jam diu a vetustioribus legibus; & parentibus ⁱ concessa fuit immunitas onerum personalium tantum, ^k si Romæ, ^l aut in continentibus ædificiis, quæ Romæ appellatione comprehenduntur liberos tres susceperint. ^m Extra Romam autem in Italia quatuor, in provinciis quinque liberi, sive incolumes, sive in acie interemisse eorum onerum immunitatem afferebant. Profunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in sui patris locum succedant, ⁿ item & mancipati, & quasi emancipati, ^o ut monachi, Episcopi, & Patricii; non tamen nepotes ex filia, quia non avi, sed alienam referunt familiam; Item si monstruosum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Papiæ proderit: quia est odiosa, & juris communis utilitatem exte-

^a l. 2. ff. de minor, & l. 2. ff. de munerib. ^b l. 2. ff. mun. & hon. Gell. lib. 2. cap. 15. ^c l. bello 13. ff. de excus. tut. ^d Dio lib. 56. ^e l. 30. ff. de ritu nupt. ^f Sueton. in Aug. c. 44. ^g Arist. lib. 2. politic. ^h E. lian. 6. var. 6. Duaren. lib. 2. cap. 40. disputat. anniversar. ⁱ Dionys. Halicarnas. lib. 3. i. l. 2. C. qui num. liber. excus. ^k l. 2. §. 4. l. 11. ff. vacat. & excusat. mun. l. 1. 147. ff. V. S. l. 2. ff. cod. ^m l. unic. C. Theod. de his qui num. lib. ⁿ Instit. de excus. tut. in princ. ^o l. 2. §. 5 ff. vacat. & excusat. muner.

nuat:

nuat: non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quaeritur. ^a Verum ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quos mos erat profiteri, uti diximus, liberos, ex iisdemque non solum liberorum numerus, sed ætas etiam, & quidquid ad controversias status pertineret percrebatur. Quod professionis genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui censum instituens, iussit patres in singulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinæ templo, ^b habendoque censu voluit, ut & substantia, & uxorum, liberorumque nomina, ætatesque proderentur; qui mos post legem Papiam obtinendorum honorum, atque poenarum vitandarum causa, longe majoris fuit usus: ^c etsi aliquanto immutatus. Nam Antonius ^d iussit professionem hanc fieri apud Præfectum ærarii, atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit asservari; alterum in publico ærario, ^e ut & antea fiebat. Juvenalis Sat. 9.

Tollis enim, & libris altorum spargere gaudes.

Argumenta viri: foribus suspende coronas,

Jam pater es.

Qui mos Roma prodiens, postea Marci Imperatoris jussu pervenit ad provincias. ^f Ceterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante susceptum munus: nam si liberi suscepto jam munere nascantur, frustra beneficium legis expetitur. ^g Gellius autem quaesitum refert apud veteres an octavo mense natus proficiat. ^h Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, præmia illorum principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de republica meruissent, quique apud eum gratia & auctoritate pollerent sæpe sibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epistolis colligitur. Quo in jure plurimum lussit Martialis. ⁱ Idem jus virginibus Vestalibus tributum honoris causa memini legisse. Alciatus ^k autem putat præmia omnia ex lege Papia liberos habentibus constituta, Theodosii constitutione sublata fuisse, ^l quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum titulo C. de his, qui num. lib. excusat. mer. Distinguere oportebat hæc hominem doctissimum: jus scilicet liberorum, quo præmia præstabantur ex lege Papia constituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges testamenti factio, & successionis utilitas lege

^a Cujac. ad l. 4. tit. 9. sent. Paulli. ^b Dionys. lib. 4. Bris. antiq. lib. 2. cap. 2. ^c Juvenal. Sat. 9. ^d Capitolin. in Antonin. & Gordian. ^e lib. 6. Cæd. in prim. Agul. apol. 2. Tertul. lib. 5. advers. Marcian. ^f Capitolin. ibidem; Jac. Gothofred. ad hoc impet. in nobis. ^g l. 2. §. qui ad maner. ff. de vacat. & excusat. lib. 3. c. 46. in fine. ^h lib. 2. ad Castren. item lib. 3. lib. 9. & lib. 10. Duaren. disp. annvers. lib. 2. cap. 40. ⁱ l. 1. ter. eniza ff. V. S. ^j l. 1. C. de jur. liber.

ad honores; etenim annaria lege, certa ætas erat singulis honoribus definita; intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi præstabant, ut annum adderent singuli ad ætatem parentis: sive pro singulis liberis gratia legis fiebat unius anni. ^a Præterea eorum, qui Consulatum inirent, is prior sumebat fasces, qui plures, quam collega liberos haberet, etsi & ipse esset in potestate alterius; ^b inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; siquidem in acie cecidissent: cum hi pro Republica vitam profudisse dicantur: non autem qui in obsidione perierunt. ^c In pari vero numero liberorum, is Consul alteri præferabatur, sive fasces primus sumebat, qui esset maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetrasset mariti, ^d aut sponsus esset; non tamen simulatus. ^e Si vero mariti essent ambo Coss. cum pari liberorum numero, major natu præferabatur. In ceteris, qui aut cœlibes essent, aut sine prole mariti; jus vetus permansisse putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui essent e plebe mariti, proprios habebant ordines in theatro. ^f Atque hoc appellatur in genere jus liberorum; distinctum sane a jure trium liberorum, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedæmoniis repeti posset origo. Horum enim moribus parentes trium liberorum ab Urbis custodia, & excubiis erant immunes; quatuor vero susceptis liberis, omni prorsus onere levabantur. ^g Et Romæ post tergeminorum certamen, atque Horatiorum victoriam fuit institutum, ut tergeminis natis alimenta ex publico præberentur usque ad pubertatem. ^h Hoc igitur legis Julæ capite auctus est favor liberorum, profectus jam diu a vetustioribus legibus; & parentibus ⁱ concessa fuit immunitas onerum personalium tantum, ^k si Romæ, ^l aut in continentibus ædificiis, quæ Romæ appellatione comprehenduntur liberos tres susceperint. ^m Extra Romam autem in Italia quatuor, in provinciis quinque liberi, sive incolumes, sive in acie interemisse eorum onerum immunitatem afferebant. Profunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in sui patris locum succedant, ⁿ item & emancipati, & quasi emancipati, ^o ut monachi, Episcopi, & Patricii; non tamen nepotes ex filia, quia non avi, sed alienam referunt familiam; Item si monstrosus ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Papiæ proderit: quia est odiosa, & juris communis utilitatem exte-

^a l. 2. ff. de minor, & l. 2. ff. de munerib. ^b l. 2. ff. mun. & hon. Gell. lib. 2. cap. 15. ^c l. bello 18. ff. de excus. tut. ^d Dio lib. 56. ^e l. 30. ff. de ritu nupt. ^f Sueton. in Aug. c. 44. ^g Arist. lib. 2. politic. 9. Ælian. 6. var. 6. Duaren. lib. 2. cap. 40. disputat. anniversar. ^h Dionys. Halicarnas. lib. 3. ⁱ l. 2. C. qui num. liber. excus. ^k l. 2. §. 4. l. 11. ff. vacat. & excusat. mun. l. 1. 147. ff. V. S. l. 2. ff. eod. ^m l. unic. C. Theod. de his qui num. lib. ⁿ Instit. de excus. tut. in princ. ^o l. 2. §. 5 ff. vacat. & excusat. muner.

nuat:

nuat: non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quæritur. • Vertim ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quæ mos erat profiteri, uti diximus, liberos, ex iisdemque non solum liberorum numerus, sed ætas etiam, & quidquid ad controversias status pertineret percrebatur. Quod professionis genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui censum instituens, iussit patres in singulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinæ templo, ^b habendoque censu voluit, ut & substantia, & uxorum, liberorumque nomina, ætatesque proderentur; qui mos post legem Papiam obtinendorum honorum, atque poenarum vitandarum causa, longe majoris fuit usus: ^c etsi aliquanto immutatus. Nam Antonius ^d iussit professionem hanc fieri apud Præfectum ærarii, atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit asservari; alterum in publico ærario, ^e ut & antea fiebat. Juvenalis Sat. 9.

Tollis enim, & libris æstorum spargere gaudes.

Argumenta viri: foribus suspende coronas,

Jam pater es.

Qui mos Roma prodiens, postea Marci Imperatoris jussu pervenit ad provincias. ^f Ceterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante susceptum munus: nam si liberi suscepto jam munere nascantur, frustra beneficium legis expetitur. ^g Gellius autem quæsitum refert apud veteres an octavo mense natus profit. ^h Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, præmia illorum principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de republica meruissent, quique apud eum gratia & auctoritate pollebant sæpe sibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epistolis colligitur. Quò in jure plurimum lusit Martialis. ⁱ Idem jus virginibus Vestalibus tributum honoris causa memini legisse. Alciatus ^k autem putat præmia omnia ex lege Papia liberos habentibus constituta, Theodosii constitutione sublata fuisse, ^l quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum titulo *C. de his, qui num. lib. excusant. mer.* Distinguere oportebat hæc hominem doctissimum: jus scilicet liberorum, quo præmia præstabantur ex lege Papia constituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges testamenti factio, & successionis utilitas lege

^a Cujac. ad l. 4. tit. 9. sen. Paulli. ^b Dionys. lib. 4. Bris. antiq. lib. 2. cap. 2. ^c Juvenal. Sat. 9. d. Capitolin. in Antonin. & Gordian. ^e lib. 6. Cæcid. inprim. Apul. apol. 2. Tertul. lib. 5. advers. Marcian. ^f Capitolin. ibidem; Idem; Gothofred. ad hoc caput in notis. ^g l. 2. §. qui ad munera, ff. de vacat. & excus. ^h lib. 3. c. 46. in fine. ⁱ lib. 2. ad Caspary. tit. lib. 3. lib. 9. & lib. 10. Duaren. disp. annivers. lib. 2. cap. 40. ^k l. 1. ter enixa ff. V. S. ^l l. 2. C. de jur. liber.

Papia liberos non habentibus imminuta restituebatur. Hujus juris a principe impetrandi necessitate conjuges solvit Theodosius, nec quidquam attigit de eo jure liberorum, quo nova legis præmia continentur. ^a Igitur pristinam inter conjuges testamentorum libertatem omnibus reddidit Theodosius, tam habentibus, quam non habentibus liberos: ut sine ulla impetratione, & sine venia legis Papia, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec modo cives Romani, sed & latini, quorum conditionem supra explicavimus, præmia ex liberorum numero tulerunt: nempe jus Quiritium cujus potiebatur latinus, qui filium, filiamve, natum, natamve, anniculum, anniculamve servasset; ita ut filius, filiave non decessisset ante extremum anni diem; quod spatium requirebatur, ut infans anniculus reputaretur. ^b Latina vero eodem jure fruebatur, si ter fuisset enixa, sive ordine naturæ consueto, sive eodem die, sive intra biduum per intervalla: nam si uno impetu tres effudisset, magis censetur tres habuisse liberos, quam ter peperisse; quod ad impetranda legis præmia requiritur. ^c Neque si quis ex tribus liberis execto ventre sit exceptus, parenti prodest. ^d

XLIX. DE PRÆMIIS LIBERTORUM EX SUSCEPTIS
LIBERIS.

Atque hæc ingenuis præmia legis liberorum causa quærebantur: addita sunt etiam, & præmia libertis: quibus sæpe manumissores, aut in continenti, aut ex intervallo, indicebant, vel officiales operas, quæ in officii præstatione consistebant, vel fabriles, quæ quasi in pecunia positæ erant. ^e tanquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumissionem cedebat domino; data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jurejurando adacto. ^f Etenim, ut Cujacius ^g putat, non debebantur operæ, nisi juratæ vel promissæ: juratæ autem erant officiales; & quidem post datam libertatem. Nam si quid in servitute libertus promiserat, liber factus præstare non tenebatur: eo enim in statu promiserat, quo participes juris civilis non erat. ^h Nec debebantur operæ nisi præteritæ: quæ si non ederentur, æstimabantur in judicio, & ad præcium earum libertus patrono damnabatur, eæque si fabriles essent, non modo in hæredes extraneos ⁱ transibant, sed in ipsos patroni creditores, bonæ debitoris distrahentes, ^k futurarum autem petitionem habebat filius: qui eas etsi non indicatas indicere ac petere poterat, si non fuisset exhæredatus; quamvis

^a Cujac. ad Vlp. tit. 16. Duaren. disp. ann. l. x. cap. 40. in fin. : quem tamen notat Jac. Gothof. C. Theod. de jur. liber. l. 2. ^b L. 132. & 134. ff. V. S. Paull. & ibi Cujac. quæst. tit. 91. ^c L. 137. ibi Cujac. ff. V. S. d. l. 132. §. 1. V. S. ^e l. 6. ff. oper. libert. ^f l. 7. ff. oper. libert. ^g tit. C. eodem. ^h Cujac. ibid. l. 1. ⁱ l. 1. in fin. ff. oper. libert. l. 6. ff. eodem. ^k l. 4. ff. oper. libert.

beneficio Prætoris usus hæreditate abstinuisset. ^a Ceterum operæ non exhibebantur ei, qui coactus manumiserat, sed qui sponte. Nam qui ex causa fideicommissi manumittit, nullum beneficium præstat, quia non liberalitate impellitur, sed necessitate. Hæc autem operarum obligatio, pluribus quidem solvebatur modis, veluti si patronus in concubinato libertam haberit, ^b vel si eadem alteri consentiente patrono nupsisset, ut supra indicavimus: ^c nam hæc in officio mariti esse debet. Lex vero Papia libertam 30. annis majorem ab ea præstatione liberabat, quod indicat inscriptio Pauli in *l. libert. ff. de oper. libert.* Et tandem, ne singula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, si libertus, qui tamen nec artem ludicram fecisset, neque, ut cum bestiis depugnaret, operas locasset, duos, pluresve, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in potestate haberet: etiam si quod donum, munus, aliudve quid libertatis causa jurasset dare, aut promississet. ^d Præmium autem filii quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratur Cujacius: etenim major honos tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus. ^e

L. DE MULIEBRITUTELA LIBERORUM GRATIA SOLUTA.

Alio capite mulieres legitima tutela, sub qua esse perpetuo diximus, trium liberorum gratia solvebantur: libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitæ mulieres sine tutorum auctoritate testari, ac res possent administrare suas; & tuto capere quidquid eis esset aliorum testamento legatum. ^f

LL. DE POENIS COELIBATUS, ET PROHIBITIONE CAPI- ENDI EX TESTAMENTO.

Atque his sane præmiis, cives alliciebantur, atque impellebantur ad nuptias: si cujus vero animus præmiis non flecteretur, poenis adigebatur, quæ in publici ærarii commodum cedebant; ut qui Urbem civibus exhaustam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret. Quapropter per legem Juliam, & Papiam ab utilitate testamentaria coelibes exciderunt: iis enim ex testamentis extraneorum nihil accipere licebat; sed tantum ex testamentis cognatorum ad sextum usque gradum, ut Cujacius ^g tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur, putamusque agnatos sine fraude legis Papiæ ad decimum usque gradum capere potuis-

^a l. cum patrón. ff. oper. libert. l. pro hæred. ff. si quid ff. de adquiran. hæred. ^b l. 46. ff. de oper. libert. ^c l. 17. ff. penult. ff. de oper. libert. l. 2. ff. obseq. patron. præstan. ^d l. 37. ff. oper. libert. ^e Livius lib. 45. cap. 15. ^f Vip. instit. 19. §. 3. ^g Patet. C. de infirm. poenis coelib. Vlpian. instit. tit. 16. 17. 22.

se. Nam si beneficium cognatorum ad sextum gradum, qui est terminus cognationis extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci decimum, qui est agnationis extremus. * Porro coelibes quia non facto, sed sponte sua prole carebant, omni prorsus testamenti utilitate privabantur, nisi intra C. dies a morte testatoris matrimonium contraxissent. b Nec quidquam immutatum est de jure antiquo, si agatur inter coelibes, orbosque conjunctos usque ad sextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem, non odium conjugii, mitius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, sed semisse privabantur ob leviores culpam, quod scilicet agnita sterilitate uxoris ad feliciores nuptias misso repudio non migraverit. c Huc pertinet illud Juvenalis:

*Jam pater es, dedimus quod fama opponere possis,
Jura parentis habes, propter me scriberis haeres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:
Commoda praeterea junguntur multa caducis.
Si numerum, si tres implevero:*

Nec tamen omnis ætas poenis premebatur, sed eas tum quis incurrebat, cum nuptias ultra tempus a lege constitutum protraxisset. Moram autem nuptiis fieri leges definierunt, in viris quidem ab anno vicesimo quinto, in foeminis a vicesimo. d Sed quoniam lex Julia eodem tempore conjugium exigebat, e quo Papia liberos; liberi vero non nisi post decimum a conjugio mensem suscipi possunt; verbis quidem præfinita videbatur viris conjugii ætas anno XXV.; & foeminis XX.; re vero in utrisque anno minus: quamobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur; & quia satis videbatur absurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere; crediderim ex Tertulliano f in hunc sensum a Cujacio g explicato, Severum protraxisse spatium ad suscipiendos liberos constitutum, & poenam orbitatis ultra præfinitum a legibus tempus distulisse. Ea vero poena sequebatur homines usque ad senectam, qua in ætate poena solvebantur conjuges, ut deinceps non tenerentur, si lege præscriptos annos in matrimonio excessissent, ac vir sexagenarius esset, mulier vero quinquagenaria. h Porro suspicor solitario patri, siue cui filius esset unicus provecta ætate genitus, dictus Homero τῷ λῷ γέρῳ, aliquid etiam poenæ, sed tamen levioris fuisse irrogatum: Nam Ulpianus in inscriptione cum coelibe

a vide insit. de success. cogn. §. ult. b Sonomen. lib. 2. c. 9. Cuj. in parat. C. de infirm. pan. calib. & apud Jacob. Gothof. hoc cap. 23. quod. hoc congestimus. c Sat. 9. vers. 88. d Cujac. parat. C. de infirm. pan. calibat. e Ulp. tit. 26. f in Apologet. g ad tit. C. de infirm. pan. calib. h Ulp. tit. 26.

hunc

hunc, & orbo conjunxit, ^a cujus verba, quæ ut ordo indicat ad solitarium patrem pertinebant interciderunt. Sed Constantinus debitum honorem coelibatui ex vera religione sanaque pietate restituens: poenas omnes orbitatis, & coelibatus funditus sustulit, relictis legibus decimariis, mox a nobis percurrendis. ^b Ceterum eadem leges, quæ aut intercidebant, aut modum ponebant testamentariis lucris complectebantur etiam donationes causa mortis, ac donationes inter vivos, quæ morte confirmabantur; nedum hæreditates, & legata, quod S. C. ad hanc legem prodito definitum fuit. ^c

LII. DE TESTAMENTIS CONJUGUM, ET DECIMIS EORUM.

Eadem lege repressa est opum profusio a mutuo amore inter conjuges. Ideo ne liberalitas hæc absumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque bene merentibus ex honestate naturæ debetur, vetuit lex Papia ^d conjuges ex mutuis testamentis capere solidum: sed tantum concessit ob honorem matrimonii partem decimam, aut aliam, si liberos haberent pro numero eorum in singulos præmio foecunditatis. Et quoniam lex erat invidiosa, quippe quæ libertatem testamentorum coerceret; levandæ invidiæ, ac remittendæ severitati legis, in liberorum numerum admissi sunt etiam portentosi, ^e & monstrosi, ut & ii decimæ capiendæ facultatem afferrent: cum id minime receptum sit in omnibus juris articulis, præsertim ubi non damnum avertitur; sed lucrum captatur. ^f Filius præterea susceptus apud hostes, & postliminio reversus, ^g legem Papiam laxabat, & decimæ capiendæ facultatem ex mutuis testamentis parentibus pariebat: idemque beneficium præstabant liberi post nonum natalis diem amissi: ^h quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur, ac si suscepti minime fuissent, ut observat Cujacius. Græcis vero nominalis dies erat septimus, & octavus, quod Casaubonus, ⁱ & Scaliger, a Cujacio dissentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amissi duas decimas adiciebant. Præter decimam jus erat conjugibus uti frui tertia parte bonorum, & quotocunque liberos haberent, ejusdem partis proprietatem capere. ^k Decima vero hæc erat extra causam dotis legatæ: ita ut præter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimæ capiendæ jus haberet. ^l Eadem decima bonorum erat non hæreditatis portio; adhæredi-

^a Ulp. tit. de coelib. & orbo & solit. patre Vide Goth. in not. ad l. Pap. a. 23. ^b l. 2. C. de inf. pan. coelib. & l. Senatus ff. mort. caus. donat. l. 1. C. Theodof. bon. proscript. ^d Ulp. in fragm. tit. 15. l. 2. C. Theodof. de jure liber. Basil. tit. 5. ad l. 1. unde vir. & uxor. p. 47. ^e l. 135. ff. P. S. ^f l. ult. §. si vero creditores C. jura duob. Cujac. ad l. 135. ff. V. S. Paull. lib. 4. sent. tit. 9. ^g l. 9. ff. cap. & postlimin. reversi. ^h Ulp. tit. 15. ⁱ Ad Capitein. in Marc. Ant. Joseph. Scaliger. Aufon. hist. lib. 2. cap. 22. Salmast. ad Capit. Festus in verbo Lustri ubi Scal. Cujac. Enarr. ad parat. C. de infirm. panu. coelib. Merrill. 2. obs. 33. ^k Ulp. tit. 15. l. 1. §. ff. legat. 2.

tatem enim, quæ solvendo non est, lex Papia non porrigitur: ^a & decimæ quantitas præstanda est, detracta prius Falcidia, ^b detractisque rebus per fideicommissum relictis. ^c Et quod legitimum modum excesserit, præstandum est, si ex alia causa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur omnem legis fraudem abesse. ^d Ob eandem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti præter decimam potest: cogiturque hæres adjicere decimæ, quidquid ex ea conditionis implendæ causa detractum a legatario fuit. ^e Verum prohibitio solidi capiendi ex mutuis testamentis facta conjugibus ad aliorum testamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi: propterea uxor, quæ a marito substituta pupillo fuerat, quamvis ex testamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere possit, & pupillaris substitutio sit pars testamenti paterni; tamen si præter bona patris, bona propria pupilli reperientur in hæreditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etsi viri testamento substituta, bona tamen pupilli non ab eadem persona, nempe a marito, sed a pupillo capere videbatur. ^f Quod etiam benigna interpretatione minuendarum poenarum causa receptum fuit. Unde si is, qui substitutus pupillo fuit, uxorem habuerit, moriente pupillo; sed moriente patre testatore fuisset coelebs: quamvis ob coelibatus poenam testatoris hæreditate privetur, minime tamen capere prohibetur ex substitutione pupillari, quia moriente pupillo, poenæ legis non erat obnoxius. ^g At si uxori decima legata sit, & fundus Titio, adjecta conditione, si uxori testatoris centum dederit, ea centum ponenda sunt in ratione decimæ; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen testatoris pervenerunt, cujus conditionis implendæ causa Titius centum erogavit. ^h Prohibitio vero hæc solidi capiendi inter conjuges, perpetua non erat, nam non complectebatur eos, ⁱ quorum ætas legi Papiæ non obstringebatur, veluti si conjuges, aut alter eorum ejus ætatis nondum essent, quæ liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX; vel annos lege præfinitos in matrimonio excessissent, nempe mulier egressa esset anno L, vir LX. Cognati præterea, ut diximus, qui in matrimonium coissent, usque ad sextum gradum; quoniam inter eos esset successio ex jure communi ab intestato, prohibitione legis Papiæ minime tenebantur: adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienæ, non commoda cognationis; & legitimas successiones minime aufert. Libera

^a l. 72. ff. hered. instituen. ^b l. 67. ff. ad l. Falcid. ^c l. 42. de leg. 2. ^d l. 27. ff. probat. l. cum quis 37. ff. leg. 3. ^e l. sed si hoc, 69. ff. condit. & demonstrat. ^f l. 6. ff. vulg. & pupil. ubi Cujac. & Govean. ^g l. 12. ff. vulg. & pupil. ubi Govean. ^h l. quod conditionis ff. mort. causa donat. ⁱ Vlp. tit. 16,

erat

erat etiam inter conjuges testamenti factio, si reip. causa vir abfuisset: ^a aut si conjuges a populo, vel a principe jus liberorum impetrassent: ut intelligamus magis longe aliud esse hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiæ solvuntur, ab illo, quo munerum præstatur immunitas; ad præsens autem liberorum jus pertinet illa Isidori definitio ^b libro V. *Conjugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*. Quale jus, nempe veniam legis Papiæ, liberamque inter conjuges testamenti factionem Constantinus Imperator concesserat Naviculariis Orientis. ^c Honorius autem, & Theodosius generaliter omnibus, sublato discrimine inter conjuges, quibus solidi capiendi jus jam pridem amissum reddiderunt, quod jus liberorum est appellatum in pluribus juris locis; ^d non quia jus trium liberorum eo contineatur, sed quia tanquam præmio liberorum ex indulgentia principis solidi capiendi facultas conjugibus præbeatur. Idem solidi capiendi jus consequiebantur ^e conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amississent, aut duos trinos; fortasse propter lactationis incommodum triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. ^f Hoc etiam jus assequiebantur conjuges qui tres post nonum diem liberos intra annum, & tres menses amississent. Impubes etiam cujuscunque ætatis amissus, solidi capiendi jus præstabat, item & proles intra X. menses a viri morte suscepta. ^g Præterea pater solitarius, & foemina, ingenua quidem trium; liberta vero quatuor liberorum mater ex testamento solidum capit. ^h Porro Constantinus qui ne homines abducerentur a sancta professione coelibatus, poenas illius sustulit, ⁱ integram tamen reliquit inter conjuges solidi capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, penitus abolerunt Honorius, & Theodosius. ^k Jacobus tamen Gothofredus putat tantum per orientem hoc a Theodosio beneficium fuisse diffusum: ^l minime tamen per occidentem ab Honorio, cum semper a Principe fuerit impetrandum. ^m

LIII. DE DOTE CONSTITUENDA.

Alio legis Papiæ capite, quod integro legis ordine caput erat XXXV. ut ex Marcello colligitur, ⁿ tolluntur impedimenta, moræque injustæ

^a Cujac. ad Vlp. tit. 16. & l. 36. & 38. ff. ex quibus caus. major. & l. 35. & 37. eodem Jacob. Gothof. c. 22. ad hanc legem, & Martialis lib. 2. epigram. 39. ^b Cujac. in not. ad Vlp. tit. 16. ^c l. 7. C. Theodof. de naviculis, d. l. 2. C. de infirm. pan. coelib. ^e Goth. ad l. 2. C. Theodof. de jure liber. ^f Cujac. obs. 19. cap. ult. g. Vlp. in l. 1. 16. Cujac. legit hic: ut intra annum, & sex menses quatuordecim etiam cujuscunque ætatis, &c. ^h Dio lib. 55. p. 229. & 667. & 668. & l. 8. & 9. C. Theodof. de bon. profectis; Goth. in notis ad hoc caput. ⁱ l. 10. C. de infirm. pan. coelib. ^k l. 10. C. de infirm. pan. coelib. & l. 2. C. de jure liber. ^l l. 2. & 3. C. Theodof. de jur. liber. ^m l. 1. ult. C. Theod. de jur. liber. Luit. 6. Theod. de doctis. reser. & l. 6. C. de infirm. pan. coelib. qui sub tyrann. l. 6. C. Theod. de iust. iust. nob. Gothof. d. l. 19. ff. de nupt.

nuptiis

nuptiis objectæ, ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pietatis. Quamobrem per Prætorem urbanum coërcendos statuit lex parentes, aliosve, qui eas, quas habent in potestate, in matrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahere prohibuerint, aut dotem negaverint, aut conditionem querere omiserint; ut his artificiis nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam aut adoptivam, non vero naturalem tantum, ^a pro modo facultatum, ^b cui oneri minime subest mater. ^c Porro Cujacius docet eadem l. Papia indurum fuisse, ne plusquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. ^d Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & consanguineis, non ab uterinis, quia non sunt ex agnatione. ^e Sicut autem in Urbe Prætor urbanus, ita in provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur proconsules, & præsides: ^f quorum munus erat compelleré parentes non modo, ut filiam in matrimonium darent, sed etiam ut filio uxorem quærerent: nam filiusfam. quamvis ad ætatem pervenisset nuptiis a legibus destinatum; non tamen cogebatur uxorem ducere; quia patriæ potestati subesset; propterea lex non filium coërcet, sed parentem, cujus voluntati filius obstringebatur. ^g

LIV. DE REMISSIONE JURISJURANDI.

Præter impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorum, qui jurejurando imposito, libertis, aut libertabus nuptias interdicebant. Quanquam enim, uti diximus, per legem Æliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerat, excidebat jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime solvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vita carere cogebantur. Lex igitur Papia ^h jurandi vinculum abruptit, eosque in naturalem nuptiarum libertatem restituit, sive, ut Jurisconsulti verbis utar, jusjurandum eis permisit, ⁱ hoc est gratiam jurisjurandi lex ipsa fecit; cum alias soleret princeps, & apud nos rectius Summi Pontifices, apud quos ex divino instituto sunt jura sacrorum: quæ cum essent in veteri superstitione apud Imperatorem, qui Pontificatum maximum assumerat, propterea hæc remissio a principe concedebatur.

LV. DE CONDITIONE PROHIBENTE NUPTIAS.

Verum si nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigen-

^a l. univ. 42. §. II. ff. leg. 3. ^b l. ult. ff. de nup. l. 60. ff. de jure dotum. ^c l. 14. C. jure dot. ^d lib. op. quæst. Papia, ad l. 6. ff. de nup. & parat. ad leg. Falcid. ^e l. cum plures ab integ. ff. ad m. iur. Cujac. ibi ff. ad B. 38. Pauli ad edict. ^f l. 19. ff. de nup. ^g l. non vegetus ff. de nup. Cujac. ad l. 1. C. de caduc. coll. ^h l. 6. ff. jure patron. §. ult. ubi Cujac. & ad l. 1. eodem. ⁱ l. 37. ff. de pall. l. 3. ff. pub. judic. & l. 6. ff. jure patron.

do, nec uterque pro potestate sua iubendo; sed vel iidem, vel extranei præmium promittendo a nuptiis homines abduxerint; veluti si quis sive pater, sive patronus, sive extraneus hæreditatem reliquerit, aut legatum viro, foeminaeve sub ea conditione, *scilicet, viduave permanserit*, aut per negationem *sinuptias non contraxerint*; lex Papia, rejecta conditione, tanquam bonis moribus, & propagationi sobolis adversa, legatum, atque hæreditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. ^a Unde non aliud erat expectandum, nisi ut hæreditas deferretur: siquidem conditio nullam moram interjiciebat. Delatam autem hæreditatem accipimus, cum nihil obstat, quin a nobis, aut adeatur, aut repudietur. ^b Deferebatur hæreditas antea ex morte testatoris; sed post legem Papiam ex apertis tabulis: qua lege per Justinianum sublata, jus revixit antiquum. ^c

LVI. DE LEGE JULIA MISCELLA.

Atque hæc fuit prima legis Papiae sententia de rejicienda conditione coelibatus, simplex illa quidem, & recta, nullisque exceptionibus permista, ut liquet ex pluribus juris locis, ^d ubi distincte proponitur: sed postea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miscellam, ^e de qua fuisse disputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut omnes omnium sententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam sit utile, quam legentibus, atque scribentibus operosum. Cujacius putat caput fuisse aliquod ipsius legis Papiae sic appellatum, quod mixtum sexum complecteretur; nempe quod injungendo masculis coelibatu, & imperanda foeminis viduitate sexum contineret utrumque. Verum cum innumeræ sint leges ejusdem naturæ ad utrumque sexum spectantes, ignoratur lex ne potissimum hæc fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita censent, quia mixtam continet materiem; Jacobus vero Gothofredus sic dictam arbitratur, quia composita est ex variis juribus, scilicet ex veteri lege Papia, & cautione Mutiana simul contextis; eodem modo, quo apud Siculum Flaccum dicitur *as Miscellum* & *Miscelliones* apud Festum dicuntur, qui non sunt unius certæ, sed variarum sententiarum; itemque apud Gellium appellantur *miscella*, quæ multiplici sunt, variaque doctrina: unde frequens apud Criticos *miscellaniorum* titulus. Ego vero vel ita dictam arbitror, quod veteri juri legis Papiae, quo simpliciter coelibatus conditio, & viduitatis rejiciebatur, imposita fuerit ex aliquo S. C. moderatio illa, quam subjiciemus, quæque non patitur eam rejectionem esse perpetuam; vel de more appellatam sic arbitror

^a l. 64. ff. condit. & demon. l. 63. & 62. §. ult. & l. 92. §. 2. l. 74. ff. cod. Paull. 3. sent. 4. §. conditiones.
^b l. 172. ubi Cujac. ff. V. S. ^c l. unica C. de caduc. toll. Cujac. ad l. 172. ff. V. S. ^d l. 63. & l. 64. & 74. ff. cond. & demonst. ^e Bril. silest. lib. 3. cap. 2.

a Julio Miscello, cujus nomen relatum est a Justiniano inter novellas, quo tempore cum vetustarum rerum fuerit memoria recentior, necesse non est, ut nos ab ea ætate remoti frustra vaticinemur. Atqui nusquam alibi hujus familiæ vestigia invenire licuerit. Quasi non major pars adhuc veterum familiarum lateat: nisi velimus in angustos admodum fines conjicere veterem eruditionem. Verum ducant hoc nomen unde libet; certe totum istud legis Julię caput, quod per l. Juliam Miscellam exprimitur, conflatum est ex veteri, & novo jure, quod e Senatusconsultis accessit. Hoc igitur capite modus adhibebatur rejectioni conditionis, adscita cautione Mutiana, quæ accommodabatur conditionibus omnibus, sub negatione conceptis, quæ nonnisi morte poterant impleri: veluti *si marē non transferis, si non duxeris uxorem*: quarum conditionum eventus tota hæredis aut legatarii vita pendeat. Quis enim dum vivit præstiterit se, vel alium aliquid non facturum, quod ex hominis pendet arbitrio? Igitur hæres, aut legatarius, dum viverent, arcebantur ab utilitate, vel hæreditatis, vel legati. Nam conditio nonnisi post mortem implebatur, quo tempore sibi beneficium testatoris erat inutile. Quamobrem, ut hoc absurdum amoveretur, ac simul testatoris impleretur voluntas; Quintus Mutius cautionem invenit, qua legatarius rem legatam acciperet, simulque jurejurando promitteret sese rem legatam redditurum, si conditioni parere neglexerit; aut contra testatoris præceptum venerit. Hujus cautionis remedio temperata lex Papia est, & constitutum, ut si quid relictum fuisset sub conditione *ne nuberet, ne uxorem duceret*; siquidem legatarius post mortem conjugis intra annum nuptias contraheret, rejecta conditione, statim legatum acciperet; dummodo jurasset se liberum quærendorum causa nuptias appetere. Quod jusjurandum solenne erat in matrimoniis ^a ex l. Julia Miscella, & SCtis in eam conditis; si vero annus exisset a morte conjugis, tum quia serius nuberet, non aliter legatarius legatum caperet, quam si juraverit, rem ab se restitutum iri, cum fructibus medii temporis, si ad novas nuptias convolasset. Quæ ad hæredes simul, & legatarios, atque ad mares itidem pertinebant, & foeminas. At si legatum uxori simul, & extraneo relictum fuerit sub conditione: *si uxor non nupserit*, eosque re, ac verbis testator conjunxerit, veluti *Titio & mulieri ususfructus, si non nupserit*: non erit idem ac si uni Titio legatum fuisset sub conditione, *si mulier non nupserit*: quo casu nubente muliere conditio deficeret, & legatum evanesceret: ^b sed quia legatum relictum fuit utrique sub conditione viduitatis, si ea conditio mulieri remitti-

^a l. 3. C. de iudic. vid. toll. Cujac. ad eum tit. ^b l. 1. C. de iudic. vid. toll.

tur,

tur, puta, quod intra annum nubat, aut Mutianam cautionem præstet, debet ea remissio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quæ conditio causa unius extinguatur, alterius causa duret. Quamobrem prorsus habebitur pro impleta, & tanquam vidua tota vita permanferit mulier, usumfructum cum Titio participabit. Quid si Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbisque conjunctæ, Titii pars accrescet? Papinianus negat; ne mulier, quæ a defuncti voluntate defecit, plusquam sibi fuerat reliquum consequatur; neve cui singulari jure contra juris communis rationem fuit subventum; per juris communis regulam iterum succurratur. Unde ne per jus commune a singulari jure relaxatum singulare jus pandatur latius, exclusit hoc casu Papinianus regulam juris accrescendi, quæ re conjuncto portionem deficientis adjicit. ^a Aliquando ut effugeretur lex Julia Miscella, conditio non conferebatur nominatim in legatarium, sed in personam patris vel filii, ut *lego Titio centum, si uxorem pater non duxerit*: vel *lego Sempronio centum, si uxorem filius non duxerit*: quibus verborum flexibus, & orationis versutiis, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is est inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum: ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendasque censuit, perinde atque si in legatarii personam cecidissent. Ceterum legis Julię Miscellę sententia virgines minime comprehendit, utpote nondum functas munere conjugali. Quamobrem si puellæ, virove nondum matrimonium expertis coelibatus conditio injungeretur, ea confestim remittebatur ex priori legis Papię capite. Quæ sententia fuit Joannis vetustissimi interpretis, quem sequitur Cujacius. ^b Sustulerat autem Justinianus ambages legis Julię Miscellę, nova sua constitutione, ^c remiseraatque prorsus viduitatis conditionem piis sane rationibus: post tamen trocho versatilior, utpote qui foeminæ mentis suæ gubernaculum tradiderat in novella 22. capite 43. & seq. & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo restituit: noluit enim eas, quibus a testatore conditio viduitatis fuerat injecta, capere legatum intra annum; nisi extincta prorsus spe nuptiarum, ut si mulier se Deo devovisset: post annum vero legatum non aliter capi voluit, nisi præmissa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem novella.

LVII. DE FUNDO DOTALI EX L. PAPIA, ET DE JURE

LATII, ET DE JURE ITALICO.

Erat & fortasse caput legis Papię de fundo dotali Italico, cujus alienatio dissentiente uxore; ^d obligatio vero, etiamsi uxor consentiret, ma-

^a Cujac. ad Papin. lib. 31. *quæst. l. mulieri ff. condit. & demonstrat.* ^b in *Paras. C. de indict. vid. toll. c. 12.* & *3. C. de indict. vid. toll.* ^d Marc. Capell. lib. 2.

rito interdicebatur. Fundus autem Italicus appellabatur is, qui juris erat Italici, Etenim præter jus provinciarum, triplici jure populi, atque agri devinciebantur. Erat enim jus Quiritium, de quo alibi, quod jus optimum dicebatur, cujusque cives tantum Romani potiebantur in usucapionibus, & nexibus, aliisque ritibus jam expositis, cujus juris nemo latinorum participabat, nisi aliquis eorum populus, fundus, sive auctor factus esset, ut jure civili Romano deinceps tenerentur, atque concedente Populo Romano legibus in Urbe latis ^a imbuerentur. Aliud jus erat Latii, quod in suffragiorum facultate versabatur, ac petitione honorum, & magistratuum. Ad suffragia enim ineunda latini populi arbitrio Romani Magistratus vocabantur, ^b tribuque destituti migrabant in eam, quam idem jussisset Magistratus. Quamobrem jus Latii constitutum erat maxime in honorum petitione. Qui enim in latinis civitatibus magistratus gessissent, Ædilitatem puta, vel Quæsturam, ii cives Romani petendi magistratus gratia fiebant. Postremum jus fuit Italicum juri latino inferius, provinciali majus, non quia daret omnem immunitatem tributorum Augusto auctore, ut censet Sigonius; sed quia populos Italiæ, atque eos, qui jure Italico potiebantur capitis tributo, nempe censione levaret; tributum vero soli relinqueret. Ideo enim in tit. ff. de censibus, pluribus locis separantur civitates immunes ab iis, quæ sunt juris Italici, quia non omne tributum jure Italico remittebatur; sed ut diximus tantum censio capitis ab Augusto instituta. ^c Is enim instituit novam tributorum formam, cum antea vectigalia penderentur. Quamobrem Cujacius jus Italicum interpretatur *levationem censionis*, si colonia non sit immunis: etenim si immunis sit plenius aliquid ex jure Italico voluit accedere, nempe participationem juris civilis in traditionibus per nexum, in usucapionibus, in annali exceptione jure prorsus eodem, quo & Italici; qui eodem jure militiæ, quo & latini potiebantur. ^d Omnia tamen hæc discrimina fere sustulit Antoninus, ut recentiores ex eruditis putant, Caracalla, teste Dione: nam & is Imperator, Antonini nomine, quo indignissimus erat, clarescere voluit, auctore ipsius patre Severo. Qui ad civis Romani conditionem Romanorum imperium extulit universum. Verum ut caput hoc expediamus, Augustus, qui non modo excitare frequentiam nuptiarum, sed contractas confirmare, atque futuræ proles necessitatibus providere studebat, inseruit, ut Gothofredus suspicatur, ^e legi Papiæ præsens caput de alienatione fundi dotalis Italici; quo cavebatur, ne fundus dotalis Italicus a marito, invita uxore, alienaretur; neve ab eodem et-

^a Cic. *pro Balbo*. ^b Sigon. *de antiq. jur. Ital. lib. 1. cap. 4.* Afcon. *in orat. in Pison*. ^c D. Lucas in *Evang.* ^d Sigon. *de jur. Ital. lib. 1. cap. 22.* Cujac. *lib. 10. obs. 33. c. in not. ad hoc caput.*

iam consentiente obligaretur; a qua legis particula manavit latior hæc appellatio; nempe *lex Julia de fundo dotali*; sicuti dicitur etiam *lex Julia de cimarum*, *lex Julia de caducis*: cum sint omnia hæc capita legis Julię, & Papię Poppęę. Unde mos recitandi sponsis dotales tabulas, & leges forte Julias, & Papiam Poppęam: ut intelligeret maritus, quid juris in dote dotalibus ex tabulis, atque ex legibus haberet, quod significat Martianus Capella * his verbis: *Tunc tabulas, dotales nempe, ac Papiam, Poppęamque legem sinerent recitari.*

LVIII. DE DIVORTIIS.

Et quoniam liberorum procreatio concordia fovebatur; impediatur vero dissidiis, crebrisque divortiis; Augustus eorum frequentiam coercendam censuit, spemque discedendi minuendam, quo ea dimissa, conjugum animi ab sese componerentur, ac saltem consuetudine dissimulandi, sensum irarum æstus deserverent. Igitur damni metu maritos a divortiis absterruit; ^b etenim lege Papiæ cautum fuerat, ut matrimonio sine uxoris culpa soluto, maritus, hæresve illius uxori tantumdem pecunię penderet, quantum ad illum ex uxoris ejusque libertorum bonis pervenisset; aut quidquid minus ad maritum ex dolo ipsius malo pervenerit. ^c Quod legis caput interpretes eorum temporum coercuerunt potius, quam ampliarunt. Quæsitum enim fuit, si servum dotalem vir manumisisset, ^d eamque manumissionem uxor donandi animo probasset (quæ donatio favore libertatis valebat;) ^e an quidquam soluto matrimonio esset a marito uxori de impositis libertatis causa reddendum? Jurisconsulti responderunt, tum demum præstandum uxori a marito servi precium, & quidquid ex causa ejus manumissionis acceperit, cum invita uxore manumisisset; secus vero si ea consentiente, ac probante. ^f Quamobrem si servus dissentiente uxore manumissus, maritum, sive manumissorem instituisset hæredem: maritus non modo cogebatur partem reddere, quæ ad eum spectabat jure patroni; sed integram hæreditatem, ^g tanquam eo nomine sibi relictam, quod patronus esset ipsius, & dominæ maritus. ^h At si negotium gerens uxoris ea non invita manumisisset, tantumdem reddebat, quantum patronatus jure a liberto accepisset: nam quod præter patronatus jus accepit, id potius ex liberti beneficentia, quam ex causa matrimonii videtur assecutus. ⁱ Neque placuit Jurisconsultis ultra proprium verborum sen-

a sub fin. lib. 2. de Philolog. & Mercurii nuptiis. b Paul. l. 8. ff. cap. & postlim. l. 33. ff. ritu nupt. c l. si vero §. dabis ff. solut. matrim. d l. servum dotalem ff. manumis. l. & si dotis c. jur. dot. l. 1. c. de ser. pign. dat. man. e l. si constante §. si vir. ff. solut. matrim. f l. si dotale c. usq. ad l. 64. ff. solut. matr. g §. sed non præ infir. de success. libert. h Duaren. ad l. si vero 64. ff. solut. matrim. i l. si vero ff. solut. matr.

sum hanc legem extendere: ideo, neque focerum, aut foceri successorem sententia legis comprehenderunt; neque, si ad mariti filium exheredatum bona liberti pervenerint, ad restitutionem compulerunt mariti heredem. ^a Quæritur etiam si maritus in testamento liberti dotalis a se manumissi adscripserit sibi legatum; an illud recidat ad uxorem? Paullus negat, cum nihil ad maritum ex eo legato perveniat: ^b etenim adscribendo sibi legatum incidit in edictum Claudii, & in S. C. Libonianum: quibus legata, quæ quis sibi, aut ei, quem in potestate habet adscripserit dicente testatore pro non scriptis habentur. Nec quia lege Julia legatum ex testamento liberti pertinet ad uxorem; ideo illud sibi minus videtur adscripsisse: quia nec si quis adscripserit sibi legatum alteri restituendum, propterea edictum Claudii, & Senatusconsultum effugerit. ^c Sed legatum transibit cum onere ad heredem.

LIX. DE TESTAMENTIS LIBERTORUM, EORUMQUE SUCCESSIONE.

Erat & caput de testamento libertorum. Ii sane legibus XII. tabul. liberam testandi facultatem habebant, sicut ingenuus, sive cum liberis, sive absque liberis decessissent: neque patronus ad bona liberti vocabatur, nisi cum libertus mortuus esset intestatus, nullumque reliquisset heredem suum. Hanc juris licentiam Prætor aliquando patronis æquior coercuit, eosque si libertus cum testamento decessisset, ad dimidiam partem bonorum illius per bonorum possessionem contra tabulas vocavit: eademque dimidiam patronis concessit, si libertus intestatus decessisset hærede suo relicto filio adoptivo. Naturales enim liberi etiam emancipati, & in adoptionem dati, dummodo non exheredati, sed vel pro parte scripti hæredes, vel præteriti, atque ideo ad bonorum possessionem contra tabulas admissi, patronum excludebant. ^d Sed lex Papia jus hoc extenuavit: distinxit enim libertum centenarium, sive qui centum aureos in bonis haberet, ^e a liberto centenario minori, sive qui haberet hac summa minus: hic enim vel uno relicto filio; ^f ille tribus liberis superstitibus hæreditate sua, sive ex testamento, sive ab intestato patronum per legem Papiam excludebat: relicto vero minus quam tribus filiis, patronus tantundem consequencebatur, quantum singuli ex liberis, nempe virilem; at dimidiam si unum filium filiamve reliquisset libertus. Si tamen filius liberti unicus paternam hæreditatem omitteret; hæredis quidem nomen ipse ferebat, utilitas tamen hæreditatis in pa-

^a l. si vero §. dubit. & §. de viro ff. solut. matrim. & §. si filium ibid. ^b l. filius emancipatus 14. §. maritus 2. ff. ad l. Cornel. de falsi. ^c Cujas. l. 1. filius emancip. 14. & l. cum quidam 17. ff. ad l. Cornel. de falsi. ^d Inst. de success. liberti. ^e Inst. eod. §. 2. & 3. ^f l. 148. ff. V. S.

tronum conferebatur. ^a Porro si libertus dum viveret, quo se centenari-
 o minorem efficeret, in fraudem legis partem bonorum alienasset, alie-
 natio erat ipso jure irrita; ^b si alienasset in fraudem patroni, quo illius
 virilem imminueret, non quo se centenario minorem redderet; tum vale-
 bat quidem ipso jure alienatio, cum contra patronum tantum esset, non
 contra legem; sed per Fabianam, & Calvisianam actionem revocabatur.
 Justinianus vero jus aliud invexit per græcam constitutionem, cujus cum
 verba desiderentur, sententiam in Institutionibus habemus expositam. ^c Pa-
 troni filia jure trium liberorum suffulta, eadem jura in paterni liberti bonis
 habebat ex lege Papia; quæ & ipse patronus, patronique filii ex edicto Præ-
 toris habent. Patronæ vero nullum aliud jus in libertorum bonis ha-
 bebant, quam quod ex l. XII. tab. proficiscebatur. Verum ex lege Papia
 patronæ ingenuæ quidem duobus, libertinæ vero tribus honoratæ liberis,
 idem sunt jus affecutæ, quod patronus ex edicto Prætoris impetraverat: ^d
 quod jus eadem lege productum fuit ad liberos patronæ ingenuæ trium li-
 berorum numero auctæ. ^e Superest caput de libertarum liberis, ^f quod
 nos ad postremum locum rejicimus secuti naturæ ordinem, quæ liberos
 constituit sequelam parentis. Hoc autem caput ita Gothofredus con-
 cinnavit, nempe ut in bonis libertæ etiam quatuor liberorum jure subnixæ,
 pro numero liberorum libertæ, mortis ejus tempore supersitum, virilis
 pars patrono, patronique liberis masculis debeat.

LX. AD L. PAPIAM POPPEAM DE CADUCIS, SIVE AD L.

CADUCARIAM, ET DE VICESIMIS.

Superioribus legis capitibus Augustus Urbi reddere studuit absum-
 tam bellis multitudinem. Eodem vero tempore de explenda ærarii lacu-
 na cogitavit. Privatorum igitur incommodo publicam levavit inopiam,
 jusque populo tribuit in alienas hæreditates, & legata, quæ antea privatis
 integra planeque libera dimittebantur. Unde post communiſſatam omni
 Romanorum imperio civitatem, in immensum hæc fura ærarii ad commo-
 dum, ut Dio refert, exundarunt. Et primo vesticigal gravissimum extra-
 neis hæredibus (non liberis, & parentibus, s non denique pauperibus) im-
 posuit, vicesimamque legatorum, & hæreditatum partem inferri jussit in
 ærarium militare, populi que offensionem Julii Cæsaris auctoritate, gratia-
 que vitavit. Legem enim eam repertam simulavit in illius commentariis;
 quo odiosa, & nova omniatum referebantur. Quam Tullius fraudem sæ-

^a l. 6. § 2. ff. de bon. liber. & l. 38 §. ult. eod. ^b l. si libertus, 16. ff. jur. patr. ^c §. ult. Instit. de success. liber. ^d Ulp. fragm. tit. de bon. lib. 29. §. patrona. Terent. Clem. l. 39. ff. bon. lib. ^e Ulp. fragm. tit. ult. § Ulp. tit. 29. §. licet, 2. ^f Plin. in Paneg. & l. unie. ubi Cujac. in parat. c. ead. rel. Dio lib. 55. an. 799.

pe Marcō Antonio in Philippicis exprobat. Ne qua verō mōra solutioni vicissimarum fieret, lex cavet, & Adrianus edixit, uti statim tabulæ testamenti post mortem aperirentur: ^a unde tabulæ a præsentibus intra tres dies erant aperiendæ, vel quinque: atque intra idem tempus ab absentibus cum supervenissent. ^b Huic autem de vicesima legi Nerva, Trajanus, Adrianus, Marcus mōdo ademerunt, mōdo reddiderunt ademptam vim; donec ab aliis ante Justinianum Imperatoribus funditus tolleretur. Cujus abrogationis Gratianum auctorem fert Alciatus, ^c qui a Cujacio ^d falsi accusatur, propterea quod Aufonii testimonium, quo ille nititur, nullum invenitur. Auxit præterea lex fisci commodum rebus iis, quæ legatario, vel hæredi non tam voluntate testatoris, quam lege quærebantur: nempe illis, quæ aliqua ex causa capere non poterat is, qui testamento vocabatur; quæque propterea, vel ad hæredem alium, vel ad alium legatarium accedebant. Hæc autem in tria genera tribuuntur; alia enim pro non scriptis habentur, aliadicuntur esse in causa caduci; alia proprie caduca sunt, & nuncupantur. Pro non scriptis sunt relicta iis, quorum in personis ab initio non consistunt, veluti relicta incapacibus, & mortuis vivente testatore; item obscura, & perplexa, quæ non intelliguntur; præterea, quæ dictante testatore ab ipso testamentario sibi adscribuntur, quibus tollendis prodiit Senatusconsultum Libonianum infra nobis exponendum: & capatoria, sive quæ quis eo consilio legat, ut sibi, vel alteri commodum aucupetur ex testamento illius, cui legavit, veluti: *Si Titius me hæredem instituerit, vel qua ex parte Titius me hæredem instituerit, mihi hæres esto.* Item *si Titium Cajum sibi hæredem instituerit mihi hæres esto.* Quod relictorum genus Senatusconsulto damnatur. ^e Illa etiam pro non scriptis habentur, quæ relinquuntur iis, qui sunt apud hostes spe redditus omnino perempta, nempe quod ibi postea decesserint; ^f & legata pura, quæ peregrino relinquuntur, ^g & deportato, ^h aut damnato in metallum; qui cum sit servus poenæ, non habet dominum, ex cujus persona legatum consistat, ut consistit in servo, qui dominum habet legati capacem. ⁱ Quidquid autem ejusmodi est, & pro non scripto habetur, veteri jure manente, ut olim semper, sic & nunc etiam non ad fiscum, sed ad hæredem, vel legatarium, vel substitutum sine onere devolvitur, ^k exceptis duobus casibus, quos innuit Justinianus ^l & profert Cujacius; ^m nempe cum servus legatus est alicui, qui capere non potest, atque ab eodem

^a l. ult. C. de edict. D. Adrian. sol. ^b Pauli. lib. sent. q. cap. 6. Cujac. ibid. ^c dispanct. 14. 6. ^d in Pauli. lib. sent. q. tit. 6. ^e Cujac. obs. 16. cap. 11. l. ult. §. ult. ff. de hæred. instituend. ^f l. si servo meo ff. legat. 1. l. 4. in fin. ff. de his, qui pro non script. §. 24. infra. de legat. ^g Cujac. C. de cad. toll. p. 790. ^h l. 1. C. hæred. instit. ⁱ l. 3. ff. de his, qui pro non script. habentur. ^k l. unica §. in primo C. caduc. toll. ^l l. unica §. 2. C. caduc. toll. verbo petrare, in ad eandem l. pag. 798. ^m

relicta

relieta est servo libertas; quamvis enim legatum sit irritum, tamen humanitatis ratio libertatem intercidere non finit; ideo contra subtilem juris rationem, præstanda est ab eo, apud quem servus permanferit. ^a Alter casus est, cum id, quod sibi dictante testatore quis adscripserit, rogatus est restituere; quamvis enim legatum intercidat, onus tamen sustinetur, & fideicommissum ab hærede præstabitur, ^b cum ita sit cautum Senatusconsulto Liboniano. Nec tantum ea, quæ ab initio sunt irrita, sed quæ a primo valuerunt, deinde in eam causam reciderunt, a qua incipere nequeunt, pro non scriptis habentur. Cujusmodi duos casus ponit Jurisconsultus: ^c iique sunt, si hæres institutus, vel legatarius factio testamento damnetur in metallum; vel si servus alienus, cui fuerat aliquid legatum, a testatore redimatur. In causa caduci ea sunt, quæ vivo testatore deficiunt, veluti si legatarius, aut hæres testatorem morte præverterit, aut vivente testatore servus poenæ factus libertatem amiserit, aliove modo conditio legati defecerit. Hæc enim, quæ jure antiquo vel in substitutum recidebant, vel in conjunctum, aliumve, a quo relieta erant; lata lege Papia eodem jure coeperunt esse, quo & caduca, fisco scilicet obnoxia. ^d Caduca vero proprie sunt, quæ post mortem testatoris in eam causam decidunt, a qua incipere nequibant: quæ ut amplius fisco crescerent, vetitum fuit lege Papia hæredem ex parte adire ante apertas tabulas hæreditatem, quo aditione dilata caducum redderetur, quidquid ante apertas tabulas a testatoris morte deficeret. Unde si vel decessisset hæres, vel civitatem Romanam amisset, illius portio caduca erat, & ad fiscum perveniebat; ^e in hærede vero ex asse conservatum fuit jus antiquum. ^f Caducum erat etiam si quid relictum fuisset coelib, nec is intra diem centesimum, qui dies erat cretionis, uxorem duxisset; vel si relictum fuit Latino, nec is ante dies centum jus Quiritium impetrasset. ^g Item si post mortem testatoris conditio, cui legatum suberat, defecisset. Tum autem ad ea, quæ essent in causa caduci, tum ad caduca ipsa, populus, veluti omnium parens, ut ait Tacitus ^h lege Papia initio vocabatur, eaque suo cum onere capiebat, perinde ac jure antiquo hæres, aut substitutus, ⁱ aut conjunctus. At quod populo fuerat jus in caducis, Antonini lege translatum fuit ad fiscum principis, ut docet Ulpianus, ^k cujus lectionem nescio quam recte immutavit Cujacius, ne illum repugnantem faceret Juliano; ^l apud quem non populus vocari scri-

^a l. cum vero §. si pro non scripto ff. fideicom. libert. ^b l. ult. ff. hi qua pro non ser. habentur. Cujac. ad l. unicum C. cad. toll. p. 798. ^c l. 3. §. ult. ff. hi, qua pro non script. habent. & §. pen. d. l. unicum. C. de cad. toll. §. pro secundo ubi Cujac. p. 799. ^e Ulpian. Instit. tit. 27. ^f l. multum ff. condit. & demonst. l. 2. §. ult. ff. jur. & fact. ignor. Cujac. ad l. un. C. de caduc. toll. pag. 802. ^g Ulpian. tit. 22. §. cum quo & tit. 27. ^h Tacit. lib. 3. annal. ⁱ l. 96. §. 1. ff. leg. 2. ^k tit. 17. §. 2. ^l l. 96. §. 1. ff. leg. 2.

bitur ad caduca, sed fiscus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Iulianus vixit, non fiscus, sed populus ad caduca vocaretur: unde potius Iuliani locum, Gothofredo auctore, suspicor fuisse a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione, fiscum substitutum, ut, quod sæpe solet, veterum sententias ad Justinianæ sæculi rationem accommodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiscus admitteretur inspiciamus. Et constat eos tum demum abstulisse caduca, cum testator sine liberis, parentibusque decessisset: nam si liberi, parentesve usque ad tertium gradum superessent hæredes instituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipsi servato vetere jure capiebant. ^a Pronepotes igitur etiam & proavi excludabant fiscum a caducis: tertius enim gradus hujus legis sententia comprehenditur, cum *usque* particula non raro includat extremum, quo sermo excurrit: quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius observat. ^b Verum eadem hæc exceptio, quam ad testamenta inter liberos, parentesque facta pertinere didicimus a Justiniano, ^c extenditur a Gothofredo ad extraneos hæredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco Sat. 9.

Jura parentis habes: propter me scriberis bares:

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi potest de aliis legis capitibus, quibus quis relictus privabatur ob orbitatem. Movetur præterea Ulpiani auctoritate tit. 25. in fine, cujus hæc verba sunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit, nec caducum vindicare, ex eo testamento, si liberos habeat.* Quæ quasi de extranei testamento dicantur, putat Gothofredus sententiæ suæ favere. Hunc autem verborum sensum Cujacius ut declinaret, pro *si liberos habeat*, subjecit *si ex liberis existant.* Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: siquidem Ulpiani verba sine ulla extranei mentione recte congruunt testamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accommodavit, ut non capienti aliquid restituat suæ fidei commissum: quæ fraus ne filio esset impune, Senatus eum jure capiendi privavit: & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum causa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem si filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evasurum. Siquidem qui dolo malo ^d in fraudem legis clam jussu testatoris aliquid restituendum recepisset, hoc est fidem suam accommo-

^a l. unic. §. & cum lex. C. cad. toll. Ulp. Instit. cap. 27. & 18. l. pater meus §. ult. ff. legat. 2. ^b l. ult. in fin. ff. Senatus Cujac. tit. C. de caduc. toll. pag. 787. & seq. ^c l. unic. in princ. C. de cad. toll. versic. & cum lex. ^d l. in fraudem 20. l. hæc 21. l. cum quis 18. ff. de his qua ut indign. l. 2. ff. jur. ficti.

daſſet, ut alter reſtitueret; iſ ex lege Papia excidebat hæreditate, aut legato ſibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit hæredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonæ fidei poſſeſſores non habebantur, ^a nec eis adcreſcebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; ^b atque hoc unum erat genus bonorum ereptitiorum ex l. Papia deſcendentium. Alterum genus erat eorum, quæ indigno relicta erant, ad quæ populus etiam, & fiſcus vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti ſi legatarius teſtamentum ſuppreſſiſſet, quo hæredem fraudaret, aut tutelam teſtamento relictam recuſaſſet; ^c utroque enim caſu indignus eſt legatarius legato; ſed pars ei ablata traditur hæredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recuſaverat: ^d ideo Juſtinianus ^e ait, quæ indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus ^f ſcripſit non raro ereptitia nobis acquiri. At quosnam præterea indignos judicabimus beneficio teſtatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, ^g quos & a deſcendentium defuncti bonis lex excludit; vel eos qui teſtatoris morti cauſam aliquam per culpam, aut negligentiam præbuerint, ^h eamve mortem vindicare omiſerint, vel teſtamentum probroſo aliquo nomine, vel falſi accuſaverint, aut inofficioſum dixerint: ⁱ ſiquidem perrederint; non autem ſideſtiterint ante ſententiam. ^k Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, ^l vel ſtatus controverſiam moveant: vel contra tabulas bonorum poſſeſſionem petant: ^m vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hæreditate ob turpitudinem arcentur; ⁿ vel capitales inimicitias cum teſtatore ſuſceperint, eique maledixerint; ^o vel ejus uxorem vitiaverint; vel hæreditate in compilaverint; pars enim compilata fiſco accedit, nulla per hæredem detracta ſalcidia, ^p vel feſtinata improbe ſpe, bona ſibi ex legitima ſucceſſione perventura donaverint: turpe eſt enim cognato nondum mortuo, perſe, & libram illius bona mancipare; qui ritus, ut diximus libro ſuperiori, adhibebatur ante Juſtinianum in quavis translatione dominii. Nec tantum ad partem alteri donatam fiſcus vocatur, ſed ad reliqua bona donatori legitima ſucceſſione obventura; denegatis huic actionibus hæreditariis.

^a l. cum qui 12 ff. hū qua ut indign. ^b l. ſictum. 81. ff. acquir. vel omit. hered. ^c l. 5. §. amittere ff. hū qua ut indign. ^d l. penult. C. de legat. ^e l. unic. §. 12. C. caduc. toll. ^f Inſtit. cap. 19, §. 26. ^g l. 1. Marcii Titius ff. de jur. ſiſc. l. camratio §. ſin. ff. bon. damn. DD. in l. ſam 24. C. de fidelcom. ^h l. heredum 15. l. ei qui mortem 20. ff. hū qua ut indign. l. 1. & 2. C. eod. ⁱ l. 5. in princ. & §. ſpater, & §. utr. l. heredum 15. l. cum tabul. 16. ff. hū qua ut indign. ^k l. 2. §. meminiffe ff. inoff. teſtam. ^l l. ſinimicit. 9. ff. hū qua ut indign. ^m l. 2. ff. hū qua ut indign. ⁿ l. 2. ff. eod. ^o l. ſinimicitia ff. hū qua ut indign. ^p l. reſcriptum 6. ff. hū qua ut indign. Cujac, ad l. quidam 30. ff. donat ſive ad lib. 10. reſponſ. Papin.

^a Aufertur autem undaxat id, quod apud hæredem permaneret, non quod ad substitutum, vel alterum per fideicommissum perveniret. ^b Huc pertinet S. C. de eo, qui prius testamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo instituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore instituerit eum, quem ipse testator postea iudicavit indignum; in posteriore eum, quem instituere non poterat, utpote ex legibus incapacem, qui differt ab indigno; quem non solum excludit lex; sed aliquando etiam odium testatoris, cuique bona ob id a fisco eripiuntur. Itaque in hac specie ^c S. C. decretum est auferendam per fiscum hæreditatem hæredi scripto in priore testamento, quem testator mutaturus posteriore testamento voluntatem iudicavit indignum; prius tamen testamentum ruptum non fuisse, quia posterius nullum fuit, utpote in quo incapax instituitur, & S. C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum est ne priores tabulæ rum- pantur, nisi a posterioribus validis. ^d Alia via populo, vel fisco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiæ, quo constituitur, ut si hæres decedat ante aditam hæreditatem, hæreditas in ærarium, vel in fiscum cadat. ^e Nam jure antiquo hæreditas, deficiente hærede testamentario, deferrebat ad legitimos, sine oneribus: cum jure suo, sive beneficio legis transeat, non voluntate testatoris. ^f Hæreditas enim non adita, in hæredes hæredis minime transmittitur, nisi aliquibus casibus, puta si a parentibus, sive maribus, sive foeminis liberi sint instituti, sive sui, sive emancipati, atque ita instituti susceperint liberos: ad hos enim hæreditas parentibus relicta transmittitur. ^g Præterea si hæres extraneus decesserit intra annum legibus ad deliberandum datum, ^h & sciat hæreditatem sibi delatam: hæreditas, etsi nondum adita, transmittitur in hæredem deliberantis, una cum jure deliberandi ⁱ per temporis residuum. Item infans ab extraneo institutus, si in infantia decedat, transmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum posset, non adivit. ^k Tandem si S. C. Silaniano, quo aditio, & apertura tabularum protrahebatur, donec de familia quaestio haberetur, hæres adire impeditus decessisset: ne huic S. C. esset fraudi, Scævola placuit transmitti hæreditatem. ^l Dies vero legatorum nonnisi ab apertura tabularum cedebat, etsi legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiscum redigebatur, ^m exceptis legatis per vin-

^a l. donatio vel l. quidem 30. ubi Cujac. ff. de donat. sive ad Papin. lib. 10. resp. ^b l. 8. §. meminisse ff. inoff. testam. ^c l. cum quidam 12. ff. de his qua utendi. ubi Cujac. in Papin. lib. 16. quæst. ^d Jul. Capit. in Pertin. sub tit. quib. mod. test. ^e l. unica §. in novissimo C. de caduc. toll. ^f Cujac. ad tit. C. de caduc. toll. pag. 803. lit. a. ^g l. unica C. de his qui ante apert. tab. hered. transf. ubi Cujac. ad l. unic. C. cad. toll. ^h l. cum in antiquioribus C. de jur. delib. ⁱ d. l. cum in antiquior. ^k l. si infans, cod. ^l l. si quis. 3. §. elegan. ff. S. C. Silanian. ^m l. unic. §. in novissimo C. caduc. toll. & §. cum igitur.

dica-

dicationem, quæ Paullus ^a ad hæredem legatarii transire scribing. Præterea omiſſa, vel repudiata hæreditas, & legatum fiſco vacabant: partemque non capientis caducam eſſe, bonaque illius, qui jus omiſit ſuum, populo ex l. caducaria deferri Ulpianus tradidit. ^b Quamvis enim hæreditas, & legata, quæ aut repudiantur, aut ſuperſunt poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam hæreditatem, agnitumve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctumque nomen ferant a caducis: promiſcue tamen hæc aliquando accipiuntur. ^c Ulpianus enim ſimpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. ^d Ea ſunt etiam caduca, quæ legis Papiæ modum excedunt, puta ſi conjugum relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit coelib, aliive relictum ſit, quibus lege Papiæ capiendi facultatem ademtam eſſe oſtendimus; ^e nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubefſe diſcimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. ^f

LXI. DE JURE ACCRESCENDI.

Et quoniam duplici ratione fiſcus arcebat a caducis, jure ſcilicet accreſcendi, & jure ſubſtitutionis (nam jure accreſcendi portio deficiens veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel retantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret teſtatore ^g conjunctionem affectaſſe, ne inane ſit ſtudio illius: jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur); lex Papiæ juſ quidem ſubſtitutionis reliquit integrum, juſ vero adcreſcendi ex parte præcidit: ^h nec prorſus ejus juris commodo ſpoliavit hæredes. Ait enim Ulpianus ⁱ ei, qui totam hæreditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia hæres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi hæredi ſcripto portio hæreditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. ^k Et Celfus ait filium hæredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat; non præſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quando nam igitur in partem cohæredis deficientem fiſcus ex l. Papiæ vocabatur? Neque enim Juriconſulti ad l. Papiam ſcribentes de hæredum conjunctione tractaſſent, neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigiffet etiam cohæredum portiones, ^l easque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illæ aliquando pertinuiſſent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Juriconſul-

^a lib. 3. ſent. tit. 6. §. per vindictas. ubi Cujac. b. tit. ad §. interſtitiar. c. l. 96. §. 2. ff. leg. 2. Taur. lib. 3. annal. d. Ulpian. tit. 24. §. 11. tit. 1. §. inter mediam op. de her. ubi §. 7. e. l. 55. ff. leg. 2. & Ulp. tit. 22. §. l. 37. l. 31. ff. mortu. cauſa donat. e. Cujac. ad l. triptiter ff. V. S. h. Goth. in not. pag. 349. ad hanc legem. i. l. ſi totum 23. §. adquir. hered. k. l. 2. §. ſi duo ff. bon. poſſeſ. ſac. tabul. l. C. caduc. vel. §. her. sta-

tus recentior existimarunt ^a lege Papia sublatum jus accrescendi inter hæredes scriptos, quando partes deficiebant vivo testatore, aut ante apertas tabulas: ^b at apertis tabulis, atque hæreditate adita inter hæredes jus accrescendi mansisse: adeo ut conjuncti fisco præferrentur. Cum autem hæredis portio repudiata accresceret alteri, dubitabatur, an simul cum onere suo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri scripsit post rescriptum Severi, ex quo ab instituto relicta onera censentur a substituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui portio adcrevit, onus videri repetitum. ^c Inter legatarios autem prorsus sublatum fuisse jus accrescendi per legem Papiam præter Justinianum, ^d docuerunt & JCTi præsertim Ulpianus. ^e Substitutionibus tantum lex Papia pepercit, unumque hoc effugium patuisse testatoribus, qua legem declinarent Justinianus tradit. ^f Itaque JCTi qui privatorum testamentis adhibebantur, quique pro viribus odiosam studebant coercere legem; commenti sunt reciprocam substitutionem, tanquam perpetuum bonorum nexum; ut uno peremto nodo, statim hæreditas, aut legatum revinceretur altero, itaque fiscus diutius averteretur. Adeo enim JCTi hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicunque usuveniret, cautionibus, responsisque suis extenuarent. Cujus bonitatis, prudentiæ, atque caritatis plura in legibus nostris exempla supersunt. Quale est illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, si fuerit deportatus is, cui relictum fuerat sub conditione, *si Consul esset*, quanquam enim is mortuo compareret; tamen ne fisco locus aperiretur, legatum consistere ait propter spem restitutionis. ^g Item & aliud ejusdem JCTi, qui monstruosum partum docet proinde atque integrum prodesse mulieri ad effugiendas legis Papie poenas, ne materni fati calamitas cedat in fisci lucrum, ^h cum alias monstruosus partus in liberis non numeretur, illumque occidens poena legis Corneliæ non teneatur: nam legibus XII. tab. parens eum, aut ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. ⁱ Porro princeps minime solutus erat omnibus legibus, quippe qui, teste Dione, ^k a Senatu veniam legis Voconie peteret, & in legatis sibi relictis Falcidiam ^l pateretur: tamen ex S. C. solutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficium principes Augustæ impertierunt, ut tradit Ulpianus. ^m Quam legem Tribonianus perperam locavit sub titulo *de legibus*, quasi ad leges respiciat universas, ac data opera celavit

^a Merillus *obj. 4.*, *tr. cap. 12. in fine.* ^b *l. unica §. 3. tr. 4. C. caduc. toll.* ^c *l. 61. ff. legat. 2.* ^d *l. unica. C. caduc. toll.* ^e *Instic. tit. 24. §. optimum autem.* ^f *l. unica in princ. C. cod.* ^g *l. intercidit ff. condit. tr. demonst.* ^h *l. quæret. 135. ff. V. S.* ⁱ *l. 14. ff. stat. hom. Goth. in l. quæret. ff. V. S.* ^k Cujac, *obj. 30. lib. 15.* ^l *l. 4. C. ad l. Falcid.* ^m *ad l. princeps ff. de legib.*

posteror, leges aliquando a Jurisconsultis κατ' ἐξουσίαν appellari solas leges *Juliam & Papiam*, ad quas pertinet inscriptio tituli, quem præfert lex illa *princeps ff. de legib.* Odio quoque legis *Papiæ*, legatorum nomen in articulo fideicommissorum discretum fuit a fideicommissis, quæ alias confunduntur: ne si sub legatorum nomine venirent, fideicommissorum dies cederet ab apertura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommissa, servato veteri jure, cedant a die mortis testatoris. ^a Plura vero fuerunt S. Cta ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis causa donationes iis factæ, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur esse causa, quasi eisdem in testamento relinquerentur. ^b Sequitur & aliud S. C. quo, ut fiscus excludatur, substitutio reciproca, quamvis obsecurior, tamen ex mente testatoris, benigna interpretatione, inducitur, c. velut in hac specie, *Titius & Sejus uter eorum vivet heres mihi esto.* Hos Celsus existimat, si uterque vivat, ambos hæredes fore, alterutro vero mortuo, hæredem fore superstitem ex asse; quia ut scribit Ulpianus ^d substitutio reciproca huic orationi subesse videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatum censuisse, Celsus tradit. ^e Præterea huic tractationi aliud S. C. accessit, quo potior causa ducitur illius, cujus fides electa sit, quam hæredis: unde quod Sejo fideicommissum fuerat sub conditione, ut Titio daretur; Si Titius, pendente conditione, decessisset, legatum apud Sejum manebit, ^f excluso hærede simul, & fisco. Satis non erat hisce legum capitibus fisco, vel ærario prospexisse, nisi legislatores fraudibus viam interclusissent: quibus detegendis (quod in legibus poenalibus erat translatitium) certum decretum fuit præmium iis, qui privatorum fraudes ad magistratus, & Principes detulissent; quod fuit quarta pars rei delatæ, idque vulgare præmium Paullus appellat; ^g eamque quantitatem præfinitam a Nerone fuisse, docet Suetonius; ^h cum antea, quamvis propositis præmiis, eorum tamen quantitas incerta fuisset. ⁱ Ne autem delatorum improbum agmen in Urbe nutriretur, propositum fuit præmium iis, qui se ipsos detulissent, propriamque fraudem patefecissent, fuitque dimidium rei, quam defulerant: ut Paullus, & Mauritianus prodiderunt. ^k Quam ad rem S. Ctum produisse doceant ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accommodaverit, & receperit se redditurum, quod per legem non licebat; hæreditate, ac legato sibi relicto a fisco priyabatur.

^a Cujac. ad tit. C. de cad. vel. pag. 354. lib. C. ^b L. Senatus ff. de test. caus. donat. qui pertinet. L. & fideicom. ff. de legat. 2. Cujac. C. cad. vel. pag. 794. lib. B. ^c L. Titius, & Sejus cum seq. ff. de hered. instit. ^d L. sequenti. ^e L. idque ff. de hered. instit. ^f L. Julianus ff. leg. 2. l. in fraud. ff. de his qui ad indign. ^g L. 12. ff. de iur. ^h Tit. 5. ⁱ in Novæ cap. 20. ^j Tacit. lib. 3. & lib. 14. ^k L. 12. ff. de iur. ^l Tit. 3. & L. 13. lib. 5. cod.

^a Justinianus vero legem caducariam evellit prope radicitus, restituitque jus antiquum, & fisco reliquit bona vacantia, & ea, quæ ut indignis eripiuntur: quam legis Papiæ abrogationem explicat ipse luculenter. ^b Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno, populum oneribus hisce levatum oportuerat. Nam ut apud Livium ^c legitur: *quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, & temporibus ipsis mutabiles video.*

Quoniam autem in fisci mentione versamur, & lucris ipsius, commodum hic attexemus S. Cta reliqua eo pertinentia, quorum illud quo publicari vetantur, & hæredi remittuntur bona illius, qui Romam transmissurus a magistratu, ante sententiam Romæ proferendam decesserit; cum ante judicium Romæ redditum, damnatus non videatur. ^d Item illud, ut privato hærede, & fisco, de hæreditate contendentibus, & creditoribus præterea petentibus; tam privata hæreditatis petitio, quam creditorum actio sustineatur, siue differatur donec jus fisci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, si duos inter privatos de alicujus hæreditate disceptetur. ^e Item illud de tacito fideicommissio, cujus partem dimidiam, constitutione sua, Trajanus remisit fideicommissario, qui antequam causa ejus ad ærarium deferretur, ultro se detulisset, ac professus esset eam rem sibi relictam capere non posse. Cui constitutioni senatus adjecit, ut si quis adversus Trajani beneficium ingratus, postquam professus esset se capere non posse, transeisset cum possessoribus relictæ sibi rei, atque lucrum inde cepisset, si tribus edictis evocatus non responderet; tantum ærario ponderet, quantum ibi ex delata causa remansisset, si professionem impleisset: & si possessoris quoque fraus argueretur, tantum possessor persolveret, quantum convictus inferre debuisset, ^f unde ab utroque simplum exigitur. Porro Senatus quoque censuit, ut contra fiscum liceat opponere compensationem; puta si quis debitor fisci sit, & creditor non debeat fisco persolvere, nisi deducto eo, quod fiscus debet; dummodo tamen quod ei debet, una statio, siue procuratio fiscalis non compenseet cum eo, quod debet alteri stationi, siue procurationi. Erat enim exactio fiscalis divisa in plura officia; ne autem officia confunderentur, & involverentur fiscales rationes; recte constitutum fuit, ut compensatio locum habeat, quando una, eademque statio creditrix esset, & debetrix. ^h

LXII. S. C. ET ORATIO ANTONINI DE TUTORUM

NUPTIIS CUM PUPILLIS.

Legibus connubialibus recte attexentur S. Cta, quibus nuptiæ inter

^a l. 10. ff. his, quæ ut indigni, ff. jur. fisci, l. 13. §. 1. & l. 2. cod. ^b l. unica C. caduc. toll. ^c lib. 34. cap. 6. ^d l. 20. ff. bon. por. qui ante sent. vel mortem sibi, &c. ^e l. apud Julian. 35. ff. de jur. fisci. ^f l. ult. C. per. hæred. ^g l. Ariani. 42. ff. de jur. fisci. ^h l. 1. C. compensat.

pupil-

pupillas, & earum tutores, curatoresve prohibentur. * Orationem habuit in Senatu M. Antoninus Imperator, qua sententiam suam de infirmendis ejusmodi nuptiis protulit, optimis ad id sane rationibus adductus: ne scilicet velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent suam; eoque artificio doli judicium declinarent. Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares spiritus deprimeret, viresque omnes ad resistendum adimeret; Senatus, ex M. Antonini sententia, nullas esse nuptias censuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam aetatem, inopemque consilii sexum ab astutiorum fraudibus liberavit. Quam ob causam S. Cti sententia producta fuit a J Cti ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos fraudis suspicio cadit: veluti eos, qui tutores non sunt, tutelæ tamen periculum suo nomine subeunt, & ad honorarios tutores, qui & de male gesta tutela tenentur. ^b Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorum nomine veniunt, ^c sed & filios etiam emancipatos S. Cti comprehenditur: immo & exheredatos, atque præteritos, eosque etiam, qui se paterna hæreditate abstinuissent: ne forte subductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelæ judicio. ^d Quamobrem etiam extranei hæredes tutoris ex J Cti sententia a pupillæ nuptiis arcentur. Quid si avus, qui tutelam neptis ex filio emancipato gessit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia par affectionis ratio suspicionem fraudis removet; responsum est S. Cti mentem eo non esse producendam. ^e Aliud erit si filiusfam. patri suo, aut fratri, qui est in eadem potestate, pupillam suam collocare velit; ^f tunc enim erit locus S. C. quia communia sunt patris, & filiorum commoda, sicuti & communia sunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo esse censentur, si pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria sustineat onera; ideoque locum habet excusatio tutelæ; ^g ita & pari suspitione fraudis involvuntur: ut enim prodest periculi communio ad excusationem, ita nuptiis obest participatio utilitatis. Præterea, si ventri, aut bonis curator detur, is etiam removetur a nuptiis; ^h quamvis ad breve temporis spatium detur. Incivile præterea visum est puellam, aut tutoris libertum, aut liberti filio in contubernio suscepto nuptum dari. ⁱ Quid si testator in uxoris arbitrio posuisset filix nuptias? An matris consensus

a C. de interdic. matrim. inter pupil & tut. b l. quod ff 14. §. 1. ff. solut. l. ff. quis 60. ff. ritu nupt. c l. S. C. ff. ritu nupt. d l. non solum 63. ff. ritu nupt. e d. rit. ff. de ritu nupt. l. non solum §. 1. f d. l. non solum §. 2. g l. §. ff. excus. tut. h l. non solum §. 4. ff. ritu nupt. i l. 4. C. interdic. matrim. l. non est 66. ff. ritu nupt.

prohibitæ nuptias confirmabit, tanquam patris auctoritate contractas? Minime: non tam enim nuptiarum arbitrium permisisse censetur testator, quam puellæ custodiam tradidisse, ^a ne tutori nuptum daretur: eadem ratione tutori adrogatio pupillæ, vel pupilli, minime permittitur; ^b nec adoptio mariti puellæ, ne hanc sibi viam ad aliena bona patefaciat. ^c Cum autem S. C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam causam prohibuisset, ne imbecillis sexus infirma ætas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in sexum virilem, utpote firmiorem minime immineret: haudquaquam oportuit ^d S. C. extendi ad eum, qui filiam suam pupillo suo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S. C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore negocia gerunt; quoniam non eadem est auctoritas. ^e Matrem quoque pupillæ ducere tutori licet, ^f Præterea si pupilla sit nurus tutoris; utpote quæ ante testatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit: recte contractæ nuptiæ suspicioso eventu post matrimonium incidente minime dissolventur: sed alius curator datur, qui reddendis rationibus præsideat: ^g generalis enim est in jure definitio, atque perpetua, nuptias rite contractas, consequenti facto minime vitari. Nec nuptiæ solum, sed & sponsalia hoc S. Cto rejiciuntur. ^h Quo etiam prohibetur sponsus sponsæ curator dari. ⁱ At si tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit sibi, vel filio pupillæ nuptias appetere, dummodo simul puella XXV. annum impleverit, annusque utilis exierit, qui petendæ restitutioni conceditur, ^k At ex constitutione Justiniani ad XXIX. usque annum prohibitio tenet: loco enim anni utilis ad restitutionem in jure antiquo petendam dati, substitutum est a Justiniano quadriennium continuum. ^l Ad hoc S. C. exceptiones duæ produntur a prudentibus, nempe: nisi prius a patre desponsata tutori puella fuisset, & tutor maritus ab eodem patre puellæ designatus; vel si quis nurui suæ sit curator datus, non enim dissolventur contractæ nuptiæ, ut mox diximus: ^m quibus casibus vis S. Cti perimitur. Ceterum præter dissolutionem nuptiarum fraude contractarum, hujusmodi tutor infamiæ subicitur, neque ex puellæ testamento capere quidquam potest, teneturque lege Julia de adulteriis. ⁿ Puellæ vero licet ex hujuscemodi mariti testamento capere; fraus enim non puellæ, sed tutori adscribitur. Ejusdem exemplo S. Cti principes inter mandata, quæ dabantur in provinciam cum jurisdictione proficiscentibus, illud

^a l. quaquam ff. ritu nupt. ^b l. nec ei ff. adopt. §. 2. ^c l. non solum. §. videamus ff. ritu nupt. ^d l. liberum §. ult. ff. ritu nupt. l. §. C. interdic. matr. ^e l. 2. C. de interdic. matr. ^f l. 2. C. in interd. matr. ^g l. 3. C. interdic. matrim. ^h Cujac. parat. & enar. C. de interdic. matr. ⁱ l. 1. §. ult. ff. de excusat. ubi Cujac. ^k l. si patris 6. C. cod. Cujac. ibi in enarrat. C. ^l Cujac. d. tit. C. de interd. matrim. ^m Cujac. ibidem. ⁿ l. 4. ult. ff. leg. 1. l. qui pupillam 7. ff. ad l. Jul. de adult.

inferebant caput, quo vetabatur provinciæ rectorem, sibi vel filio uxorem ex provincialibus quærere: idque ratione potentatus, ut Papinianus ait: ne scilicet puellæ resistendo impares, imperii metu, invitæ pertraherentur ad nuptias. ^a

LXIII. S. C. PLANCIANUM.

Nuptias consequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoscere tenetur, atque alere: ideo si divortio factò, mulier prægnans apparuerit, partus reddendus est ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem discernunt, cujus curæ, ac potestati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, sive ut alii scribunt, Plauciano (cujus quamvis ante Adrianum conditum sciam, certum tamen tempus ostendere non ausim:) hoc inquam S. Cto ratio præbetur, qua legitimo parenti filius usque ab initio assignetur: tum ut a patre, qui suus est, agnoscatur; tum ut partes juri civili definitæ filiorum gratia ex dimissæ uxoris dote detraherentur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimebatur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta, eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat, detractis partibus quinis in singulos liberos infinitum, hoc est pro numero liberorum: ^b quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat disputandi locus ad patremne, an ad maritum dos superstitibus liberis pertineret. Nam quia quintæ partes in singulos liberos a jure statuebantur; certe quod supererat ex detractioibus liberorum ad patrem redibat. Hæc vero quæstio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Justiniano sublata fuerint. ^c Diu vero quæstione hac agitata, prævaluit opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum causa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium solveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, sed sextarum partium in singulos liberos usque ad tres: nec in majori liberorum numero plusquam tres sextæ, sive dimidium dotis retinere licebat. ^d Igitur S. Cto Planciano permittitur mulieri, parentive, cujus potestati subest, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, si prægnans existimetur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii, vel ipsi marito, ^e vel parenti, cujus est in potestate; aut si horum copiam non habeat denunciare domum, vel in hospitium, si maneat in civita-

^a l. *Prædictus* 63. ff. *ritu nupt.* ^b Ulp. tit. 6. de *dotibus* §. *mortua.* ^c l. *unic* §. *taceat* *vers. fletat* C. *vel uxor. act.* ^d Ulp. tit. 6. de *dot.* §. *propter liberos.* ^e Ulp. l. 1. ff. de *agnosce. vel. alien. liber. in pr. & seq.* §. 9.

temaritus; si in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim Jctus accipit illa verba S. Cti XXX. *dies, & domum mariti*. Atque ubi mulier se pręgnantem ex eo esse viro denunciaverit; ille ne partum agnoscere cogatur, neve agnoscere recusans extra ordinem coercetur, debet aut custodes pręmittere, aut contra denunciare gravidam ex sese non esse: quo jus habeat in judicio negare filium. ^a Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblatos ultro a marito custodes remiserit, liberum est marito, ejusve parenti recusare partum, ejusque agnoscendi, alendique curam rejicere in mulierem; ^b nisi mulier post lapsos triginta dies denunciaverit, & negligentiam suam apud judices corrigens audita fuerit, ^c quod sane licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut si ex sese conceptum non esse constiterit; tamen quia se agniturum obtulit, cogatur hæredem suum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra, quamvis mulier intra pręstitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id Pater alendi onere levetur, liceatque filium non agnoscere; non ideo tamen prohibebitur filius ex patre se natum asserere, idque legitimo judicio comprobare; si enim pręceptus fuerit patris voluntas in agnoscendo filio, si matris cura in denunciando remissior; Jurisconsulti neutrum voluerunt pręjudicium esse contra veritatem. ^d Est autem pręjudicium omnis controversia status, in qua quæritur liberne sit quis, an servus; filius an non. Diciturque pręjudicium quasi judicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pedissequa consequatur; nam si quis filius pronuncietur, continuo poterit judicium de patris successione movere. ^e Itaque Senatusconsultum hoc si accipietur, ut quoad in judicio constiterit, ex quo revera parente partus descendat, ex superiori regula alimentorum ratio statuatur: aut si nulla de veritate partus controversia moveatur, alimentorum subeat onus, qui contra Senatusconsultum venerit. Nec quia de alimentis quærere quis antevertit, minus integrum erit status controversiam agitare. ^f Quamobrem, quod Paullus ait, maritum, si post uxoris denunciationem custodes miserit ad inspiciendum, observandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoscere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur: ne quis putaret ex hoc Paulli loco ademtam esse marito facultatem negandi partum, si id in judicio alienum esse comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, quæ videtur esse inter Paullum, & Ulpianum. ^g Secundum hæc quæritur quot, quive sint mittendi? Et

^a d. l. §. 3. & 4. ff. de agnosce. vel. al. lib. ^b Paull. lib. 2. sent. tit. 24. ^c d. l. 2. §. 6. & 7 ff. agnosce. vel. alen. lib. ^d l. pr. ff. agnosce. liber. §. 3. & 14. ^e Paul. lib. 2. sent. §. si pręgnantem 1. 24. ^f Paull. sent. 2. §. si mulier 4. tit. 24. ^g l. 1. §. quemadmodum 11. ff. agnosce. lib.

sane

sane si maritus divortio facto vivat, ex rescripto Divorum fratrum, satis fuerint tres obstetrices, quæ si renunciaverint prægnantem, ventri custodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum interest, quibusque Prætor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obstetrices, quodque tres earum renunciaverint, verum constituitur. ^a Verum Plancianum S. C. partum tantum soluto matrimonio editum complectitur. Quamobrem Adriani temporibus aliud prodiit Senatusconsultum, quo pater filium constante matrimonio susceptum agnoscere compellitur. ^b Quia vero hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui hæredes agnascuntur, Jurisconsulti censuerunt ea cessare, si nati post mortem parentis in nullius sint potestate recasuri. ^c Sed & aliud extitit hujus S. C. caput, quo poena l. Cornelie de falsis puniebantur ii, qui falsum partum subjecerint: cujus S. C. caput intercidit: tantum de falso partu pluribus locis in titulo Digestorum ad l. Corneliam disputatur. ^d

LXIV. DE LEGE ATINIA.

Satis adhuc pro instituta brevitate leges pervagati sumus, & Senatusconsulta quæ personarum statum attingunt: nunc ad ea, quibus negotia reguntur, ex ordine progrediamur. Atque ex negociis primo ea, quæ inter vivos geruntur examinabimus; deinde quæ ex testamentis, & ex aliena morte proficiscuntur tractanda suscipiemus. Exordium vero sumemus a legibus usucapionis: quarum antiquissima sane fuit Atinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, ^e & Cicero ipse demonstrat. Eaque lex additamentum fuit vetustissimæ legis XII. tabul. quæ rerum furtivarum æternam esse jubebat auctoritatem, earumque usucapionem prohibebat. Quod translatum fuit in legem Atiniam, ^f ex eaque additum, ut non prius rei furtivæ vitium emendetur, usucapiove concedatur, quam res ab injusta possessione redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exuit, cum reprehensa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non solum ad posteriora furtiva, sed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quanquam enim verbum *eris* futurum respicit; tamen quia præpositum est ei præteritum *factum*, utraque tempora, futurum scilicet, & præteritum ea oratione conjunguntur. ^g

LXV. DE LEGE PLAUTIA.

Quod autem lex Atinia statuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia

^a l. 1. §. de inspiciendo ff. inspic. ventr. Paull. sent. l. 2. c. 24. ubi Cujac. §. si mulier sit, & §. venter. ^b l. 3. §. 1. ff. agnosc. liber. ubi Goth. ^c l. 1. & 3. in fin. ff. agnosc. liber. ^d l. qui falsam 19. §. 1. ad l. Cornel. de falsis. l. cum suppositi 10. C. cod. tit. de falsis. ^e lib. 7. c. 7. notæ. Attic. Cic. in Verr. 3. ^f l. sequitur §. quod autem 6. ff. de usurp. & usuc. ubi Cujac. ad lib. 54. Paull. ad edict. l. non solum in princ. ff. eodem. Insist. de usucap. §. furtiva l. potestatis 225. ff. de S. vide Pulvaum lib. sing. ad l. Atin. ^g l. verbum *eris* ff. de S.

bitur ad caduca, sed fiscus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiscus, sed populus ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, suspicor fuisse a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione, fiscum substitutum, ut, quod sæpe solet, veterum sententias ad Justinianæ sæculi rationem accommodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiscus admitteretur inspiciamus. Et constat eos tum demum abstulisse caduca, cum testator sine liberis, parentibusque decessisset: nam si liberi, parentesve usque ad tertium gradum superessent hæredes instituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipsi servato vetere jure capiebant. ^a Pronepotes igitur etiam & proavi excludabant fiscum a caducis: tertius enim gradus hujus legis sententia comprehenditur, cum *usque* particula non raro includat extremum, quo sermo excurrit: quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius observat. ^b Verum eadem hæc exceptio, quam ad testamenta inter liberos, parentesque facta pertinere didicimus a Justiniano, ^c extenditur a Gothofredo ad extraneos hæredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco Sat. 9.

Jura parentis habes: propter me scriberis hæres:

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi potest de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem. Movetur præterea Ulpiani auctoritate tit. 25. in fine, cujus hæc verba sunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit, nec caducum vindicare, ex eo testamento, si liberos habeat.* Quæ quasi de extranei testamento dicantur, putat Gothofredus sententiæ suæ favere. Hunc autem verborum sensum Cujacius ut declinaret, pro *si liberos habeat*, subjecit *si ex liberis existant*. Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: siquidem Ulpiani verba sine ulla extranei mentione recte congruunt testamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accommodavit, ut non capienti aliquid restituat suæ fidei commissum: quæ fraus ne filio esset impune, Senatus eum jure capiendi privavit: & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum causa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem si filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evasurum. Siquidem qui dolo malo ^d in fraudem legis clam jussu testatoris aliquid restituendum recepisset, hoc est fidem suam accommo-

^a l. unic. §. & cum lex. C. cad. toll. Ulp. Instit. cap. 27. & 19. l. pater meus §. ult. ff. legat. 2. ^b l. ult. in fin. ff. Senat. Cujac. tit. C. de caduc. toll. pag. 787. & seq. ^c l. unic. in princ. C. de cad. toll. versic. & cum lex. ^d l. in fraudem 20. l. hæres 21. l. cum qui 18. ff. de his que ut indign. l. 3. ff. jur. ficti.

dasset, ut alter restitueret; is ex lege Papia excidebat hæreditate, aut legato sibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit hæredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonæ fidei possessores non habebantur, ^a nec eis adcrefcebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; ^b atque hoc unum erat genus bonorum ereptitiorum ex l. Papia descendantium. Alterum genus erat eorum, quæ indigno relicta erant, ad quæ populus etiam, & fiscus vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti si legatarius testamentum suppressisset, quo hæredem fraudaret, aut tutelam testamento relictam recusasset; ^c utroque enim casu indignus est legatarius legato; sed pars ei ablata traditur hæredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recu-
faverat: ^d ideo Justinianus ^e ait, quæ indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus ^f scripsit non raro ereptitia nobis adquiri. At quosnam præterea indignos judicabimus beneficio testatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, ^g quos & a descendantium defuncti bonis lex excludit; vel eos qui testatoris mortis causam aliquam per culpam, aut negligentiam præbuerint, ^h eamve mortem vindicare omiserint, vel testamentum probroso aliquo nomine, vel falsi accusaverint, aut inofficiosum dixerint: ⁱ siquidem perrederint; non autem si destiterint ante sententiam. ^k Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, ^l vel status controversiam moveant: vel contra tabulas bonorum possessionem petant: ^m vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hæreditare ob turpitudinem arcentur; ⁿ vel capitales inimicitias cum testatore susceperint, æique maledixerint; ^o vel ejus uxorem vitiaverint; vel hæreditatem compilaverint; pars enim compilata fisco accedit, nulla per hæredem detracta falcidia, ^p vel festinata improbe spe, bona sibi ex legitima successione perventura donaverint: turpe est enim cognato nondum mortuo, pæ-
res, & libram illius bona Mancipare; qui ritus, ut diximus libro superiori, adhibebatur ante Justinianum in quavis translatione dominii. Nec tantum ad partem alteri donatam fiscus vocatur, sed ad reliqua bona donatori legitima successione obventura; denegatis huic actionibus hæreditariis.

^a l. cum qui 20. ff. huius qua ut indign. ^b l. si totum. 81. ff. adquir. vel omitt. hered. ^c l. 1. §. amittere ff. huius qua ut indign. ^d l. penult. C. de legat. ^e l. unic. §. 12. C. caduc. test. ^f Instit. cap. 19. §. 16. ^g l. L. cum Titius ff. de jur. fidei, l. cum variis §. fin. ff. bon. damn. DD. in l. eam 24. C. de fidelcom. ^h l. heredum 15. l. ei qui mortem 20. ff. huius qua ut indign. l. 1. & 3. C. eod. ⁱ l. 5. in princ. & §. si pater, & §. ult. l. heredum 15. l. cum tabul. 16. ff. huius qua ut indign. ^k l. 1. §. meminisse ff. inoff. testam. ^l l. finimicitia 9. ff. huius qua ut indign. ^m l. 2. ff. huius qua ut indign. ⁿ l. 2. ff. eod. ^o l. finimicitia ff. huius qua ut indign. ^p l. rescriptum 6. ff. huius qua ut indign. Cujas, ad l. quidam 30. ff. donat. sive ad lib. 10. respons. Papin.

bitur ad caduca, sed fiscus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiscus, sed populus ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, suspicor fuisse a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione, fiscum substitutum, ut, quod sæpe solet, veterum sententias ad Justinianæ sæculi rationem accommodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiscus admitteretur inspiciamus. Et constat eos tum demum abstulisse caduca, cum testator sine liberis, parentibusque decessisset: nam si liberi, parentesve usque ad tertium gradum superessent hæredes instituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipsi servato veteri jure capiebant. ^a Pronepotes igitur etiam & proavi excludabant fiscum a caducis: tertius enim gradus hujus legis sententia comprehenditur, cum *uque* particula non raro includat extremum, quo sermo excurrit: quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius observat. ^b Verum eadem hæc exceptio, quam ad testamenta inter liberos, parentesque facta pertinere didicimus a Justiniano, ^c extenditur a Gothofredo ad extraneos hæredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco Sat. 9.

Jura parentis habes: propter me scriberis hæres:

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi potest de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem. Movetur præterea Ulpiani auctoritate tit. 25. in fine, cujus hæc verba sunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaveris, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit, nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.* Quæ quasi de extranei testamento dicantur, putat Gothofredus sententiæ suæ favere. Hunc autem verborum sensum Cujacius ut declinaret, pro *si liberos habeat*, subjecit *si ex liberis existant*. Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: siquidem Ulpiani verba sine ulla extranei mentione recte congruunt testamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accommodavit, ut non capienti aliquid restituat suæ fidei commissum: quæ fraus ne filio esset impune, Senatus eum jure capiendi privavit: & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum causa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem si filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evasurum. Siquidem qui dolo malo ^d in fraudem legis clam jussu testatoris aliquid restituendum recepisset, hoc est fidem suam accommo-

^a L. unic. §. & cum lex. C. de cad. toll. Ulp. Instit. cap. 27. & 18. l. pater meus §. ult. ff. legat. 2. ^b L. ult. in fin. ff. Senatus Cujac. tit. C. de caduc. toll. pag. 787. & seq. ^c L. unic. in princ. C. de cad. toll. versic. & cum lex. ^d L. in fraudem 20. l. hæres 21. l. cum quis 18. ff. de his quæ ut indign. l. 3. ff. jur. fisci.

daſſet, ut alter reſtitueret; is ex lege Papia excidebat hæreditate, aut legato ſibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit hæredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonæ fidei poſſeſſores non habebantur, ^a nec eis adcreſcebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; ^b atque hoc unum erat genus bonorum ereptitiorum ex l. Papia descendantium. Alterum genus erat eorum, quæ indigno relicta erant, ad quæ populus etiam, & fiſcus vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti ſi legatarius teſtamentum ſuppreſſiſſet, quo hæredem fraudaret, aut tutelam teſtamento relictam recuſaſſet; ^c utroque enim caſu indignus eſt legatarius legato; ſed pars ei ablata traditur hæredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recuſaverat: ^d ideo Juſtinianus ^e ait, quæ indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus ^f ſcripſit non raro ereptitia nobis adquiri. At quosnam præterea indignos judicabimus beneficio teſtatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, ^g quos & a descendantium defuncti bonis lex excludit; vel eos qui teſtatoris morti cauſam aliquam per culpam, aut negligentiam præbuerint, ^h eamve mortem vindicare omiſerint, vel teſtamentum probroſo aliquo nomine, vel falſi accuſaverint, aut inofficioſum dixerint: ⁱ ſiquidem per tenderit; non autem ſi deſtiterint ante ſententiam. ^k Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, ^l vel ſtatus controverſiam moveant: vel contra tabulas bonorum poſſeſſionem petant: ^m vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hæreditate ob turpitudinem arcentur; ⁿ vel capitales inimicitias cum teſtatore ſuſceperint, eique maledixerint; ^o vel ejus uxorem vitiaverint; vel hæreditate incompilaverint; pars enim compilata fiſco accedit, nulla per hæredem detracta falcidia, ^p vel feſtinata improbe ſpe, bona ſibi ex legitima ſucceſſione perventura donaverint: turpe eſt enim cognato nondum mortuo, pæres, & libram illius bona mancipare; qui ritus, ut diximus libro ſuperiori, adhibebatur ante Juſtinianum in quavis translatione domini. Nec tantum ad partem alteri donatam fiſcus vocatur, ſed ad reliqua bona donatori legitima ſucceſſione obventura; denegatis huic actionibus hæreditariis,

^a l. cum qui te ff. hū qua ut indign. ^b l. ſi totum. 81. ff. adquir. vel omis. hered. ^c l. 1. §. amittere ff. hū qua ut indign. ^d l. penult. C. de legat. ^e l. unic. §. 12. C. caduc. test. ^f Inſtit. cap. 19, §. 26. ^g l. Lucius Titius ff. de jur. ſiſc. l. cum ratio §. ſin. ff. bon. damn. DD. in l. 2am 24. C. de fideicom. ^h l. heredum 15. 2. ei qui mortem 20. ff. hū qua ut indign. l. 1. & 3. C. cod. ⁱ l. 5. in princ. & §. ſpater. & §. ult. l. heredum 15. l. cum tabul. 26. ff. hū qua ut indign. ^k l. 1. §. meminiffe ff. inoff. teſtam. ^l l. ſi inimicit. 9. ff. hū qua ut indign. ^m l. 2. ff. hū qua ut indign. ⁿ l. 2. ff. cod. ^o l. ſi inimicitia ff. hū qua ut indign. ^p l. reſcriptum 6. ff. hū qua ut indign. Cujac. ad l. quidam 30. ff. donat. ſive ad lib. 10. reſponſ. Papin.

• Aufertur autem dundaxat id, quod apud hæredem permaneret, non quod ad substitutum, vel alterum per fideicommissum perveniret. ^b Huc pertinet S. C. de eo, qui prius testamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo instituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore instituerit eum, quem ipse testator postea judicavit indignum; in posteriore eum, quem instituere non poterat, utpote ex legibus incapacem, qui differt ab indigno; quem non solum excludit lex; sed aliquando etiam odium testatoris, cuique bona ob id a fisco eripiuntur. Itaque in hac specie ^c S. C. decretum est auferendam per fiscum hæreditatem hæredi scripto in priore testamento, quem testator mutaturus posteriore testamento voluntatem judicavit indignum; prius tamen testamentum ruptum non fuisse, quia posterius nullum fuit, utpote in quo incapax instituitur, & S. C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum est ne priores tabulæ rumpantur, nisi a posterioribus validis. ^d Alia via populo, vel fisco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiæ, quo constituitur, ut si hæres decedat ante aditam hæreditatem, hæreditas in ærarium, vel in fiscum cadat. ^e Nam jure antiquo hæreditas, deficiente hærede testamentario, deferrebat ad legitimos, sine oneribus: cum jure suo, sive beneficio legis transeat, non voluntate testatoris. ^f Hæreditas enim non adita, in hæredes hæredis minime transmittitur, nisi aliquibus casibus, puta si a parentibus, sive maribus, sive foeminis liberi sint instituti, sive sui, sive emancipati, atque ita instituti susceperint liberos: ad hos enim hæreditas parentibus relicta transmittitur. ^g Præterea si hæres extraneus decesserit intra annum legibus ad deliberandum datum, ^h & sciat hæreditatem sibi delatam: hæreditas, etsi nondum adita, transmittitur in hæredem deliberantis, una cum jure deliberandi ⁱ per temporis residuum. Item infans ab extraneo institutus, si in infantia decedat, transmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum posset, non adivit. ^k Tandem si S. C. Silanian, quo aditio, & apertura tabularum protraheretur, donec de familia quaestio haberetur, hæres adire impeditus decessisset: ne huic S. C. esset fraudi, Scævola placuit transmitti hæreditatem. ^l Dies vero legatorum nonnisi ab apertura tabularum cedebat, etsi legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiscum redigebatur, ^m exceptis legatis per vin-

^a l. donatio vel l. quidem 30. ubi Cujac. ff. de donat. sive ad Papin. lib. 10. resp. ^b l. 8. §. meminisse ff. inoff. testam. ^c l. cum quidam 12. ff. de his qua ut indi. ubi Cujac. in Papin. lib. 16. quæst. ^d Jul. Capit. in Pertin. sub tit. quib. mod. test. ^e l. unica §. in novissimos. C. de caduc. toll. ^f Cujac. ad tit. C. de caduc. toll. pag. 303. lit. a. ^g l. unica C. de his qui ante apert. tab. hered. transf. ubi Cujac. ad l. unic. C. cad. toll. ^h l. cum in antiquioribus C. de jur. delib. ⁱ d. l. cum in antiquior. ^k l. si infans. cod. ^l l. si quis. 3. §. elegan ff. S. C. Silanian. ^m l. unic. §. in novissimo C. caduc. toll. & §. cum igitur.

dicationem, quæ Paullus ^a ad hæredem legatarii transire scribit. Præterea omiſſa, vel repudiata hæreditas, & legatum fiſco vacabant: partemque non capientis caducam eſſe, bonaque illius, qui jus omiſit ſuum, populo ex l. caducaria deferri Ulpianus tradidit. ^b Quamvis enim hæreditas, & legata, quæ aut repudiantur, aut ſuperſunt poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam hæreditatem, agnitumve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctumque nomen ferant a caducis: promiſcue tamen hæc aliquando accipiuntur. ^c Ulpianus enim ſimpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. ^d Ea ſunt etiam caduca, quæ legis Papiæ modum excedunt, puta ſi conjugum relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit coelib, aliivæ relictum ſit, quibus lege Papiæ capiendi facultatem ademptam eſſe oſtendimus; ^e nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubeſſe diſcimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. ^f

LXI. DE JURE ACCRESCENDI.

Et quoniam duplici ratione fiſcus arcebat a caducis, jure ſcilicet accreſcendi, & jure ſubſtitutionis (nam jure accreſcendi portio deficiens veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel retantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret teſtatore ^g conjunctionem affectaſſe, ne inane ſit ſtudium illius: jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur); lex Papiæ juſ quidem ſubſtitutionis reliquit integrum, juſ vero adcreſcendi ex parte præcidit: ^h nec prorſus ejus juris commodo ſpoliavit hæredes. Ait enim Ulpianus ⁱ ei, qui totam hæreditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia hæres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi hæredi ſcripto portio hæreditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. ^k Et Celfus ait filium hæredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat; non præſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quandonam igitur in partem cohæredis deficientem fiſcus ex l. Papiæ vocabatur? Neque enim Jurisconſulti ad l. Papiam ſcribentes de hæredum conjunctione tractaſſent, neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigiffet etiam cohæredum portiones, ^l easque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illæ aliquando pertinuiffent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Jurisconſul-

^a lib. 1. ſent. tit. 6. §. per viandem. ubi Cujac. ^b tit. 28. §. interſtanti. c. l. 96. §. 1. ff. leg. 2. Tit. 1. lib. 3. annal. ^d Ulpian. tit. 24. §. 12. tit. 1. §. inter medium. d. 20. c. 7. ^e l. 15. ff. leg. 2. & Ulp. tit. 27. §. l. 37. l. 31. ff. mortis cauſa donat. ^f Cujac. ad l. triptiter. ff. V. S. ^g Gothofredus not. pag. 349. ad hanc legem. ^h l. 1. ff. de ſeruo 23. §. adquir. hæred. ⁱ l. 1. §. ſi duo ff. bon. poſſeſ. ſec. tabul. ^j C. caduc. reb. §. h. u. ita.

^a Aufertur autem dundaxat id, quod apud hæredem permaneret, non quod ad substitutum, vel alterum per fideicommissum perveniret. ^b Huc pertinet S. C. de eo, qui prius testamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo instituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore instituerit eum, quem ipse testator postea judicavit indignum; in posteriore eum, quem instituere non poterat, utpote ex legibus incapacem, qui differt ab indigno; quem non solum excludit lex; sed aliquando etiam odium testatoris, cuique bona ob id a fisco eripiuntur. Itaque in hac specie ^c S. C. decretum est auferendam per fiscum hæreditatem hæredi scripto in priore testamento, quem testator mutaturus posteriore testamento voluntatem judicavit indignum; prius tamen testamentum ruptum non fuisse, quia posterius nullum fuit, utpote in quo incapax instituitur, & S. C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum est ne priores tabulæ rum- pantur, nisi a posterioribus validis. ^d Alia via populo, vel fisco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiæ, quo constituitur, ut si hæres decedat ante aditam hæreditatem, hæreditas in ærarium, vel in fiscum cadat. ^e Nam jure antiquo hæreditas, deficiente hærede testamento, deferrebat ad legitimos, sine oneribus: cum jure suo, sive beneficio legis transeat, non voluntate testatoris. ^f Hæreditas enim non adita, in hæredes hæredis minime transmittitur, nisi aliquibus casibus, puta si a parentibus, sive maribus, sive foeminis liberi sint instituti, sive sui, sive emancipati, atque ita instituti susceperint liberos: ad hos enim hæreditas parentibus relicta transmittitur. ^g Præterea si hæres extraneus decesserit intra annum legibus ad deliberandum datum, ^h & sciat hæreditatem sibi delatam: hæreditas, etsi nondum adita, transmittitur in hæredem deliberantis, una cum jure deliberandi ⁱ per temporis residuum. Item infans ab extraneo institutus, si in infantia decedat, transmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum posset, non adivit. ^k Tandem si S. C. Silanian, quo aditio, & apertura tabularum protraheretur, donec de familia quaestio haberetur, hæres adire impeditus decessisset: ne huic S. C. esset fraudi, Scævola placuit transmitti hæreditatem. ^l Dies vero legatorum nonnisi ab apertura tabularum cedebat, etsi legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiscum redigebatur, ^m exceptis legatis per vin-

^a l. donatio vel l. quidem 30. ubi Cujac. ff. de donat. sive ad Papin. lib. 10. resp. ^b l. 8. §. meminisse ff. in off. testam. ^c l. cum quidam 12. ff. de his qui utendi ubi Cujac. in Papin. lib. 16. quæst. ^d Jul. Capit. in Pertin. sub tit. quib. mod. test. ^e l. unica §. in novissimo §. C. de caduc. toll. ^f Cujac. ad tit. C. de caduc. toll. pag. 303. lit. a. ^g l. unica C. de his qui ante apert. tab. hered. transf. ubi Cujac. ad l. unic. C. cad. toll. ^h l. cum in antiquioribus C. de jur. delib. ⁱ d. l. cum in antiquior. ^k l. si infans. cod. ^l l. si quis. 3. §. elegan. ff. S. C. Silanian. ^m l. unic. §. in novissimo C. caduc. toll. & §. cum igitur.

dica-

dicationem, quæ Paulus ^a ad hæredem legatarii transire scribit. Præterea omiſſa, vel repudiata hæreditas, & legatum fiſco vacabant: partemque non capientis caducam eſſe, bonaque illius, qui jus omiſit ſuum, populo ex l. caducaria deferri Ulpianus tradidit. ^b Quamvis enim hæreditas, & legata, quæ aut repudiantur, aut ſuperſunt poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam hæreditatem, agnitiſve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctumque nomen ferant a caducis: promiſcue tamen hæc aliquando accipiuntur. ^c Ulpianus enim ſimpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. ^d Ea ſunt etiam caduca, quæ legis Papiæ modum excedunt, puta ſi conjugum relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit cœlibi, aliivæ relictum ſit, quibus lege Papiæ capiendi facultatem ademptam eſſe oſtendimus; ^e nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubefſe diſcimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. ^f

LXI. DE JURE ACCRESCENDI.

Et quoniam duplici ratione fiſcus arcebatur a caducis, jure ſcilicet accreſcendi, & jure ſubſtitutionis (nam jure accreſcendi portio deficiens veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel retantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret teſtatore ^g conjunctionem affectaſſe, ne inane ſit ſtudio illius: jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur); lex Papiæ jus quidem ſubſtitutionis reliquit integrum, jus vero adcreſcendi ex parte præcidit: ^h nec prorſus ejus juris commodo ſpoliavit hæredes. Ait enim Ulpianus ⁱ ei, qui totam hæreditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia hæres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi hæredi ſcripto portio hæreditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. ^k Et Celfus ait filium hæredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat; non præſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quandonam igitur in partem cohæredis deficientem fiſcus ex l. Papiæ vocabatur? Neque enim Jurisconſulti ad l. Papiam ſcribentes de hæredum conjunctione traſſent, neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigiffet etiam cohæredum portiones, ^l easque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illæ aliquando pertinuiffent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Jurisconſul-

^a lib. 9. ſent. tit. 6. §. per vindicant. ubi Cujac. ^b tit. 28. §. anteaſſat. ^c l. 96. §. 2. ff. leg. 2. Tit. 1. lib. 3. annal. ^d Ulpian. tit. 24. §. 12. tit. 1. §. inter medietatem. ^e l. 7. §. 7. ^f l. 96. §. 2. ff. leg. 2. ^g Ulp. tit. 27. §. 1. ^h l. 31. §. 1. ff. mortis cauſa donat. ⁱ Cujac. ad l. trepticiſſ. V. S. ^j Gothofredus not. pag. 349. ad hanc legem. ^k l. 1. ff. de ſuſt. ^l §. 1. ff. adquir. hæred. ^m l. 1. §. 1. ff. de bon. poſſeſ. ſec. tabul. ⁿ l. 1. C. caduc. ^o l. 1. §. 1. ff. de ſuſt.

tus recentior existimarunt ^a lege Papia sublatum jus accrescendi inter hæredes scriptos, quando partes deficiebant vivo testatore, aut ante apertas tabulas: ^b at apertis tabulis, atque hæreditate adita inter hæredes jus adcrefcendi mansisse: adeo ut conjuncti fisco præferrentur. Cum autem hæredis portio repudiata adcrefceret alteri, dubitabatur, an simul cum onere suo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri scripsit post rescriptum Severi, ex quo ab instituto relicta onera censentur a substituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui portio adcrevit, onus videri repetitum. ^c Inter legatarios autem prorsus sublatum fuisse jus adcrefcendi per legem Papiam præter Justinianum, ^d docuerunt & Jcti præsertim Ulpianus. ^e Substitutionibus tantum lex Papia pepercit, unumque hoc effugium patuisse testatoribus, qua legem declinarent Justinianus tradit. ^f Itaque Jcti qui privatorum testamentis adhibebantur, quique pro viribus odiosam studebant coërcere legem; commenti sunt reciprocam substitutionem, tanquam perpetuum bonorum nexum; ut uno peremato nodo, statim hæreditas, aut legatum revinciretur altero, itaque fiscus diutius averteretur. Adeo enim Jcti hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicunque usveniret, cautionibus, responsisque suis extenuarent. Cujus bonitatis, prudentiæ, atque caritatis plura in legibus nostris exempla supersunt. Quale est illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, si fuerit deportatus is, cui relictum fuerat sub conditione, *si Consul esset*, quanquam enim is mortuo comparatur; tamen ne fisco locus aperiretur, legatum consistere ait propter spem restitutionis. ^g Item & aliud ejusdem Jcti, qui monstruosum partum docet proinde atque integrum prodesse mulieri ad effugendas legis Papiæ poenas, ne materni fati calamitas cedat in fisci lucrum, ^h cum alias monstruosus partus in liberis non numeretur, illumque occidens poena legis Corneliæ non teneatur: nam legibus XII. tab. parens eum, aut ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. ⁱ Porro princeps minime solutus erat omnibus legibus, quippe qui, teste Dione, ^k a Senatu veniam legis Voconix peteret, & in legatis sibi relictis Falcidiam ^l pateretur: tamen ex S. C. solutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficium principes Augustæ impertierunt, ut tradit Ulpianus. ^m Quam legem Tribonianus perperam locavit sub titulo *de legibus*, quasi ad leges respiciat universas, ac data opera celavit

^a Merillus *obs.* 4. ^b *de cap. 18. in fine.* ^c *l. unica §. 3. de 4. C. caduc. toll.* ^d *l. 61. ff. legat. 2.* ^e *l. 1. univ.* *C. caduc. toll.* ^f *Infir. tit. 24. §. optimum autem.* ^g *l. unica in princ. C. cod.* ^h *l. intercidit ff. condit. & demonst.* ⁱ *l. 4. quæst. 135. ff. V. S.* ^j *l. 24. ff. stat. hom. Goth. in l. quæst. ff. V. S.* ^k *Cujac. obs. 10. lib. 25.* ^l *l. 4. C. ad l. Falcid.* ^m *ad l. princeps ff. de legib.*

posteror, leges aliquando a Jurisconsultis κατ' ἐξουίαν appellari solas leges *Juliam & Papiam*, ad quas pertinet inscriptio tituli, quem præfert lex illa *princeps ff. de legib.* Odio quoque legis *Papiae*, legatorum nomen in articulo fideicommissorum discretum fuit a fideicommissis, quæ alias confunduntur: ne si sub legatorum nomine venirent, fideicommissorum dies cederet ab apertura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommissa, servato veteri jure, cedant a die mortis testatoris. ^a Plura vero fuerunt S. Cta ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis causa donationes iis factæ, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur esse causa, quasi eisdem in testamento relinquerentur. ^b Sequitur & aliud S. C. quo, ut fiscus excludatur, substitutio reciproca, quamvis obsecurior, tamen ex mente testatoris, benigna interpretatione, inducitur, c. velut in hac specie, *Titius & Sejus uter eorum vivet hæres mihi esto.* Hos Celsus existimat, si uterque vivat, ambos hæredes fore, alterutro vero mortuo, hæredem fore superstitem exasse; quia ut scribit Ulpianus ^d substitutio reciproca huic orationi subesse videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatum censuisse, Celsus tradit. ^e Præterea huic tractationi aliud S. C. accessit, quo potior causa ducitur illius, cujus fides electa sit, quam hæredis: unde quod Sejo fideicommissum fuerat sub conditione, ut Titio daretur; Si Titius, pendente conditione, decessisset, legatum apud Sejum manebit, ^f excluso hærede simul, & fisco. Satis non erat hisce legum capitibus fisco, vel ærario prospexisse, nisi legislatores fraudibus viam interclusissent: quibus detegendis (quod in legibus poenalibus erat translatitium) certum decretum fuit præmium iis, qui privatorum fraudes ad magistratus, & Principes detulissent; quod fuit quarta pars rei delatæ, idque vulgare præmium Paullus appellat; ^g eamque quantitatem præfixitam a Nerone fuisse, docet Suetonius; ^h cum antea, quamvis propositis præmiis, eorum tamen quantitas incerta fuisset. ⁱ Ne autem delatorum improbum agmen in Urbe nutriretur, propositum fuit præmium iis, qui se ipsos detulissent, propriamque fraudem patefecissent, fuitque dimidium rei, quam defulerant: ut Paullus, & Mauritianus prodiderunt. ^k Quam ad rem S. Ctum produisse docent ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accommodaverit, & receperit se redditurum, quod per legem non licebat; hæreditate, ac legato sibi relicto a fisco priyabatur.

^a Cujac. ad tit. C. de cad. toll. pag. 394. lib. C. ^b L. Senatus ff. mon. caus. donat. qui perrinet. L. & fideicom. ff. de legat. 2. Cujac. C. cad. toll. pag. 794. lib. B. ^c L. Titius, & Sejus cum seq. ff. hered. instit. ^d l. sequenti. ^e L. idque ff. hered. instit. ^f L. Julianus ff. leg. 2. l. in fraud. ff. his. qua ut indign. ^g l. 23. ff. jur. ^h l. 5. ⁱ in Nerone cap. 20. ^j Tacit. lib. 3. & lib. 14. ^k l. 15. ff. jur. ff. 3. & l. 13. ult. ff. cad.

^a Justinianus vero legem caducariam evellit prope radicitus, restituitque jus antiquum, & fisco reliquit bona vacantia, & ea, quæ ut indignis eripiuntur: quam legis Papiæ abrogationem explicat ipse luculenter. ^b Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno, populum oneribus hisce levatum oportuerat. Nam ut apud Livium ^c legitur: *quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, & temporibus ipsis mutabiles video.*

Quoniam autem in fisci mentione versamur, & lucris ipsius, commodum hic attexemus S. Cta reliqua eo pertinentia, quorum illud quo publicari vetantur, & hæredi remittuntur bona illius, qui Romam transmissurus a magistratu, ante sententiam Romæ proferendam decesserit; cum ante judicium Romæ redditum, damnatus non videatur. ^d Item illud, ut privato hærede, & fisco, de hæreditate contendentibus, & creditoribus præterea petentibus; tam privata hæreditatis petitio, quam creditorum actio sustineatur, siue differatur donec jus fisci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, si duos inter privatos de alicujus hæreditate disceptetur. ^e Item illud de tacito fideicommissio, cujus partem dimidiam, constitutione sua, Trajanus remisit fideicommissario, qui antequam causa ejus ad ærarium deferretur, ultro se detulisset, ac professus esset eam rem sibi relictam capere non posse. Cui constitutioni senatus adjecit, ut si quis adversus Trajani beneficium ingratus, postquam professus esset se capere non posse, transeisset cum possessoribus relictæ sibi rei, atque lucrum inde cepisset, si tribus edictis evocatus non responderet; tantum ærario penderet, quantum ibi ex delata causa remansisset, si professionem impleisset: & si possessoris quoque fraus argueretur, tantum possessor persolveret, quantum convictus inferre debuisset, ^f unde ab utroque simplum exigitur. Porro Senatus quoque censuit, ut contra fiscum liceat opponere compensationem; puta si quis debitor fisci sit, & creditor non debeat fisco persolvere, nisi deducto eo, quod fiscus debet; dummodo tamen quod ei debet, una statio, siue procuratio fiscalis non compenset cum eo, quod debet alteri stationi, siue procurationi. Erat enim exactio fiscalis divisa in plura officia, ne autem officia confunderentur, & involverentur fiscales rationes; recte constitutum fuit, ut compensatio locum habeat, quando una, eademque statio creditrix esset, & debetrix. ^h

LXII. S. C. ET ORATIO ANTONINI DE TUTORUM

NUPTIIS CUM PUPILLIS.

Legibus connubialibus recte attexentur S. Cta, quibus nuptiæ inter

^a l. 10. ff. de his, qui ut indigni, ff. de jur. fisci, l. 13. §. 1. & l. 3. cod. ^b l. unica C. de adq. vol. ^c lib. 34. cap. 6. ^d l. 20. ff. de bon. pos. qui ante sent. vel mortem sibi, &c. ^e l. apud Julian. 35. ff. de jur. fisci. ^f l. ult. C. de pet. her. ^g l. Ariani 42. ff. de jur. fisci. ^h l. 1. C. de compensat.

pupil-

pupillas, & earum tutores, curatoresve prohibentur. * Orationem habuit in Senatu M. Antoninus Imperator, qua sententiam suam de infirmendis ejusmodi nuptiis protulit, optimis ad id sane rationibus adductus: ne scilicet velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent suam; eoque artificio doli judicium declinarent. Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares spiritus deprimeret, viresque omnes ad resistendum adimeret; Senatus, ex M. Antonini sententia, nullas esse nuptias censuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam ætatem, inopemque consilii sexum ab astutiorum fraudibus liberavit. Quam ob causam S. Cti sententia producta fuit a J Cti ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos fraudis suspicio cadit: veluti eos, qui tutores non sunt, tutelæ tamen periculum suo nomine subeunt, & ad honorarios tutores, qui & de male gesta tutela tenentur. ^b Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorum nomine veniunt, ^c sed & filios etiam emancipatos S. Cti comprehenditur: immo & exheredatos, atque præteritos, eosque etiam, qui se paterna hæreditate abstinuissent: ne forte subductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelæ judicio. ^d Quamobrem etiam extranei hæredes tutoris ex J Cti sententia a pupillæ nuptiis arcentur. Quid si avus, qui tutelam neptis ex filio emancipato gessit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia par affectionis ratio suspicionem fraudis removet; responsum est S. Cti mentem eo non esse producendam. ^e Aliud erit si filiusfam. patri suo, aut fratri, qui est in eadem potestate, pupillam suam collocare velit; ^f tunc enim erit locus S. C. quia communia sunt patris, & filiorum commoda, sicuti & communia sunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo esse censentur, si pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria sustineat onera; ideoque locum habet excusatio tutelæ; ^g ita & pari suspitione fraudis involvuntur: ut enim prodest periculi communi ad excusationem, ita nuptiis obest participatio utilitatis. Præterea, si ventri, aut bonis curator detur, is etiam removetur a nuptiis; ^h quamvis ad breve temporis spatium detur. Incivile præterea visum est puellam, aut tutoris libertum, aut liberti filio in contubernio suscepto nuptum dari. ⁱ Quid si testator in uxoris arbitrio posuisset filiæ nuptias? An matris consensus

a C. de interd. matrim. inter pupil. & tut. b l. quod si 14. §. 1. ff. solut. l. si quis 60. ff. ritu nupt. c l. S. C. ff. ritu nupt. d l. non solum 63. ff. ritu nupt. e d. rit. ff. de ritu nupt. l. non solum §. 1. f d. l. non solum §. 2. g l. §. ff. excus. tut. h l. non solum §. 4. ff. ritu nupt. i l. 4. C. interd. matrim. l. non est 66. ff. ritu nupt.

prohibitas nuptias confirmabit, tanquam patris auctoritate contractas? Minime: non tam enim nuptiarum arbitrium permisisse censetur testator, quam puellæ custodiam tradidisse, ^a ne tutori nuptum daretur: eadem ratione tutori adrogatio pupillæ, vel pupilli, minime permittitur; ^b nec adoptio mariti puellæ, ne hanc sibi viam ad aliena bona patefaciat. ^c Cum autem S. C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam causam prohibuisset, ne imbecillis sexus infirma ætas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in sexum virilem, utpote firmiorem minime immineret: haudquaquam oportuit ^d S. C. extendi ad eum, qui filiam suam pupillo suo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S. C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore negocia gerunt; quoniam non eadem est auctoritas. ^e Matrem quoque pupillæ ducere tutori licet, ^f Præterea si pupilla sit nurus tutoris; utpote quæ ante testatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit: recte contractæ nuptiæ suspicioso eventu post matrimonium incidente minime dissolventur: sed alius curator datur, qui reddendis rationibus præsideat: ^g generalis enim est in jure definitio, atque perpetua, nuptias rite contractas, consequenti facto minime vitiari. Nec nuptiæ solum, sed & sponsalia hoc S. Cto rejiciuntur. ^h Quo etiam prohibetur sponsus sponsæ curator dari. ⁱ At si tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit sibi, vel filio pupillæ nuptias appetere, dummodo simul puella XXV. annum impleverit, annusque utilis exierit, qui petendæ restitutioni conceditur, ^k At ex constitutione Justiniani ad XXIX. usque annum prohibitio tenet: loco enim anni utilis ad restitutionem in jure antiquo petendam dati, substitutum est a Justiniano quadriennium continuum. ^l Ad hoc S. C. exceptiones duæ produntur a prudentibus, nempe: nisi prius a patre desponsata tutori puella fuisset, & tutor maritus ab eodem patre puellæ designatus; vel si quis nurui suæ sit curator datus, non enim dissolventur contractæ nuptiæ, ut mox diximus: ^m quibus casibus vis S. Cti perimitur. Ceterum præter dissolutionem nuptiarum fraude contractarum, hujusmodi tutor infamiæ subicitur, neque ex puellæ testamento capere quidquam potest, teneturque lege Julia de adulteriis. ⁿ Puellæ vero licet ex hujuscemodi mariti testamento capere; fraus enim non puellæ, sed tutori adscribitur. Ejusdem exemplo S. Cti principes inter mandata, quæ dabantur in provinciam cum jurisdictione proficiscentibus, illud

^a l. *quancumque ff. ritu nupt.* ^b l. *nec ei ff. adopt. §. 1.* ^c l. *non solum. §. videamus ff. ritu nupt.* ^d l. *libertum §. ult. ff. ritu nupt. l. §. C. interdic. matr.* ^e l. *2. C. de interdic. matr.* ^f l. *2. C. in interd. matr.* ^g l. *3. C. interdic. matr.* ^h Cujac. *parat. & enar. C. de interdic. matr. l. 1. §. ult. ff. de excusat. ubi Cujac. k l. si patris 6. C. eod. Cujac. ibi in enarrat. C. 1 Cujac. d. tit. C. de interd. matrim.* ^m Cujac. *ibidem.* ⁿ l. *4. ult. ff. leg. 1. l. qui pupillam 7. ff. ad l. Jul. de adul.*

inferebant caput, quo vetabatur provinciæ rectorem, sibi vel filio uxorem ex provincialibus quærere: idque ratione potentatus, ut Papinianus ait: ne scilicet puellæ resistendo impares, imperii metu, invitæ pertraherentur ad nuptias. ^a

LXIII. S. C. PLANCIANUM.

Nuptias consequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoscere tenetur, atque alere: ideo si divortio factò, mulier prægnans apparuerit, partus reddendus est ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem discernunt, cujus curæ, ac potestati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, sive ut alii scribunt, Plauciano (cujus quamvis ante Adrianum conditum sciam, certum tamen tempus ostendere non ausim:) hoc inquam S. Cto ratio præbetur, qua legitimo parenti filius usque ab initio assignetur: tum ut a patre, qui suus est, agnoscat; tum ut partes juri civili definitæ filiorum gratia ex dimissæ uxoris dote detrahantur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimebatur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta, eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat, detractis partibus quinis in singulos liberos infinitum, hoc est pro numero liberorum: ^b quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat disputandi locus ad patremne, an ad maritum dos superstitibus liberis pertineret. Nam quia quintæ partes in singulos liberos a jure statuebantur; certe quod supererat ex detractioibus liberorum ad patrem redibat. Hæc vero quæstio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Justiniano sublata fuerint. ^c Diu vero quæstione hac agitata, prævaluit opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum causa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium solveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, sed sextarum partium in singulos liberos usque ad tres: nec in majori liberorum numero plusquam tres sextæ, sive dimidium dotis retinere licebat. ^d Igitur S. Cto Planciano permittitur mulieri, parentive, cujus potestati subest, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, si prægnans existimetur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii, vel ipsi marito, ^e vel parenti, cujus est in potestate; aut si horum copiam non habeat denunciare domum, vel in hospitium, si maneat in civita-

^a l. Prefectus 63. ff. viri nupt. ^b Ulp. tit. 6. de dotibus §. mortua. ^c l. unic §. taceat vers. fletat C. vel uxor. aff. ^d Ulp. tit. 6. de dot. §. propter liberos. ^e Ulp. l. 1. ff. de agnoscen. vel, alien. liber. in pr. & seq. §. 2.

temaritus; si in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim Jctus accipit illa verba S. Cti XXX. *dies, & domum mariti*. Atque ubi mulier se pręgnantem ex eo esse viro denunciaverit; ille ne partum agnoscere cogatur, neve agnoscere recusans extra ordinem coercetur, debet aut custodes pręmittere, aut contra denunciare gravidam ex sese non esse: quo jus habeat in judicio negare filium. ^a Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblatos ultro a marito custodes remiserit, liberum est marito, ejusve parenti recusare partum, ejusque agnoscendi, alendique curam rejicere in mulierem; ^b nisi mulier post lapsos triginta dies denunciaverit, & negligentiam suam apud judices corrigens audita fuerit, ^c quod sane licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut si ex sese conceptum non esse constiterit; tamen quia se agniturum obtulit, cogatur hæredem suum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra, quamvis mulier intra pręstitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id Pater alendi onere levetur, liceatque filium non agnoscere; non ideo tamen prohibebitur filius ex patre se natum asserere, idque legitimo judicio comprobare; siue enim pręceptus fuerit patris voluntas in agnoscendo filio, siue matris cura in denunciando remissior; Jurisconsulti neutrum voluerunt pręjudicium esse contra veritatem. ^d Est autem pręjudicium omnis controversia status, in qua quæritur liberne sit quis, an servus; filius an non. Diciturque pręjudicium quasi judicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pedissequa consequatur; nam si quis filius pronuncietur, continuo poterit judicium de patris successione movere. ^e Itaque Senatusconsultum hoc si accipietur, ut quoad in judicio constiterit, ex quo revera parente partus descendat, ex superiori regula alimentorum ratio statuatur: aut si nulla de veritate partus controversia moveatur, alimentorum subeat onus, qui contra Senatusconsultum venerit. Nec quia de alimentis quærere quis antevertit, minus integrum erit status controversiam agitare. ^f Quamobrem, quod Paullus ait, maritum, si post uxoris denunciationem custodes miserit ad inspiciendum, observandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoscere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur: ne quis putaret ex hoc Paulli loco ademtam esse marito facultatem negandi partum, si id in judicio alienum esse comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, quæ videtur esse inter Paullum, & Ulpianum. ^g Secundum hæc quæritur quot, quive sint mittendi? Et

^a d. l. §. 3. & 4. ff. de agnos. vel. al. lib. ^b Paull. lib. 2. sent. tit. 24. ^c d. l. r. §. 6. & 7. ff. agnos. vel. alen. lib. ^d l. pr. ff. agnos. liber. §. 3. & 14. ^e Paul. lib. 2. sent. §. si pręgnantem t. 24. ^f Paull. sent. 2. §. si mulier 4. tit. 24. ^g l. l. §. quemadmodum 21. ff. agnos. lib.

sane

sane si maritus divortio facto vivat, ex rescripto Divorum fratrum, satis fuerint tres obstetrices, quæ si renunciaverint prægnantem, ventri custodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum interest, quibusque Prætor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obstetrices, quodque tres earum renunciaverint, verum constituitur. ^a Verum Plancianum S. C. partum tantum soluto matrimonio editum complectitur. Quamobrem Adriani temporibus aliud prodiit Senatusconsultum, quo pater filium constante matrimonio susceptum agnoscere compellitur. ^b Quia vero hæc Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui hæredes agnascuntur, Jurisconsulti censuerunt ea cessare, si nati post mortem parentis in nullius sint potestate recasuri. ^c Sed & aliud extitit hujus S. C. caput, quo poena l. Corneliæ de falsis puniebantur ii, qui falsum partum subjecerint: cujus S. C. caput intercidit: tantum de falso partu pluribus locis in titulo Digestorum ad l. Corneliæ disputatur. ^d

LXIV. DE LEGE ATINIA.

Satis adhuc pro instituta brevitate leges pervagati sumus, & Senatusconsulta quæ personarum statum attingunt: nunc ad ea, quibus negotia reguntur, ex ordine progrediamur. Atque ex negociis primo ea, quæ inter vivos geruntur examinabimus; deinde quæ ex testamentis, & ex aliena morte proficiuntur tractanda suscipiemus. Exordium vero sumemus a legibus usucapionis: quarum antiquissima sane fuit Atinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, ^e & Cicero ipse demonstrat. Eaque lex additamentum fuit vetustissimæ legis XII. tabul. quæ rerum furtivarum æternam esse jubebat auctoritatem, earumque usucapionem prohibebat. Quod translatum fuit in legem Atiniam, ^f ex eaque additum, ut non prius rei furtivæ vitium emendetur, usucapiove concedatur, quam res ab injusta possessione redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exuit, cum reprehensa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non solum ad posteriora furtiva, sed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quanquam enim verbum *erit* futurum respicit; tamen quia præpositum est ei præteritum *factum*, utraque tempora, futurum scilicet, & præteritum ea oratione conjunguntur. ^g

LXV. DE LEGE PLAUTIA.

Quod autem lex Atinia statuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia

^a l. 1. §. de inspiciendo ff. inspici. ventr. Paull. sent. l. 2. c. 24. ubi Cujac. §. si mulier se, & §. venter. ^b l. 3. §. 1. ff. agnosc. liber. ubi Goth. ^c l. 1. & 3. in fin. ff. agnosc. liber. ^d l. qui falsam 19. §. 1. ad l. Corneli. de falsis. l. cum suppositis 10. C. eod. tit. de falsis. ^e lib. 7. c. 7. not. Atic. Cic. in Verr. 3. ^f l. sequitur §. quod autem 6. ff. de usurp. & usuc. ubi Cujac. ad lib. 54. Paull. ad edict. l. non solum in princ. ff. eodem. Infit. de usucap. §. furtiva l. potestatis 215. ff. F. S. vide Pulvæum lib. frug. ad l. Atin. ^g l. verbum erit ff. F. S.

translulerunt ad res vi possessas, quæ longa possessione usucapere non licebat ^a nisi post reditum ad verum dominum, cujus in manu vitium exuissent. Legis vero hujus Plautiæ auctorem faciunt eundem, cui ceteræ ejusdem nominis leges tribuuntur, M. scilicet Plautium Silvanum trib. pleb. cujus tribunatus incidit in Consulatum Cn. Pompei Strabonis, & L. Porcii Catonis A. V. C. DCLXIV. Pertinet autem lex ad res vi possessas, non autem ad ea, unde quis vi dejectus est, & ab alio bona fide possidentur.

LXVI. DE LEGE SCRIBONIA.

Huic attexenda est lex Scribonia, quam aliqui Coelio Curioni trib. pleb. aliqui vero præcipue Rævardus, ^b tribuunt L. Scribonio Cos. F. ^c qui Tiberii tempore vixit, quod verius puto. Ea sustulit omnino usucapionem servitutum: quæ non corpore possidentur, sed tantum animo cernuntur, atque contrectantur. Usucapio autem antea hærrere tantum poterat servitutibus prædiorum urbanorum, ^d quia continuam causam habebant, veluti si quis ædes altius sublatas diu habuisset. Nam rusticorum prædiorum servitutes, (quod tamen Rævardus negat,) ea ratione usucapionem excluderant, quod ne quidem quasi possessione retineri poterant, quia deerat causa continua: nemo enim ambulare, agere, aquam ducere poterat continenter; unde nunquam in his consistit usucapio. ^e Porro lex Scribonia servitutum usucapiones tollendo, non impedit quin servitutum libertas usucapiatur, ^f sive quin longa desuetudine, aut contrario usu servitus amittatur. Item quamvis ante legem Scriboniam servitutes biennio usucaperentur; nunc tamen etiam adquiruntur, sed longa possessione, bona fide, absque alio jure, sive titulo auctoritate Prætoris. ^g

LXVII. DE LEGE MAMILIA.

Tulit & C. Mamilius trib. pleb. inter plura capita de limitibus, (unde & Limitanus dictus,) ut inter fines agrorum, quinque, aut sex pedum latitudinis spatium ab usucapione deinceps eximeretur. ^h

LXVIII. DE USUFRUCTU EARUM RERUM, QUÆ USU CONSUMUNTUR.

Et hæc de usucapionibus. Habemus autem de usufructu S. C. nempe de usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, hoc est rerum quarum non usus est, sed abusus. Quo Senatusconsulto loco fundi, in quo usufructus insideat, constituitur cautio reddendæ pecuniæ, vini, olci, aut

^a l. non solum §. si dominus ff. usurpat. & usuc. ^b lib. sing. ad l. f. reb. ^c Dio Cassius lib. 57. ^d Cujac. ad l. sequitur 4 ff. usurp. & usuc. sive ad lib. 54. Pauli. ad edict. §. ultimo. ^e Cujac. in repet. ad §. ult. l. si sequitur ff. eodem, nempe ad lib. 54. Pauli ad edict. ^f l. sequitur §. ult. ff. usurp. & usucap. ubi. Cuj. in repeti. ad hunc §. Rævard. loc. c. ^g Cujac. loc. c. ^h Cicero de l. 2. vide Harthoman. de leg.

similis

similis alius rei corruptibilis post finitum usumfructum. Qui hac specie constitutus mutuo est affinis, de quo late tit. ff. de usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur. Ejus nullum tempus certum ostenditur. Tantum scimus Marci Tullii tempore nondum prodiisse, ^a ut notat Contius, & Cujacius. ^b Neque cautio hæc remitti potest a testatore, ne a suo testamento Senatusconsultum excludat. Intelligitur autem cautio hæc fideiussoribus datis. ^c

LXIX. DE S. C. MACEDONIANO.

Nunc pergamus ad leges de fœnore, non eas scilicet, quæ ad publicum regimen pertinebant, sed illa, quæ respiciunt jus civile privatorum, cui operam nostram dicamus. Quamobrem, omissa lege Latoria, quam supra exposuimus, explicabimus S. C. Macedonianum, quod etiam coercendæ adolescentium intemperantiæ, atque fœneratorum fraudibus recidendis conditum fuit. Cui Senatusconsulto auctoritatem tribuit lex Claudia, Claudii Imperatoris tempore lata, qua vetabatur pecuniam mutuam dari adolescentibus in mortem patris, sive dilata solutione ad patris mortem. ^d In cujus sententiam legis, conditum fuit Senatusconsultum Macedonianum, sic appellatum, non a Macedone adolescente, qui sua omnia per luxuriam prodigebat, ut falso Theophilus tradidit; sed a Macedone fœneratore quodam improbo, qui suis vitiis, & pecunia, quam fœnerato dabat, inconsultos, & præcipientes ad libidinem adolescentes corrumpebat, incertis nominibus, ^e sive suppressa causa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito fœnore, atque ut eleganter Cujac. *sub tunica, & in sinu*, cui apud Horatium opponuntur *certa nomina*. Itaque, ^f ne filiis familias gravitate fœnoris obruerentur, neve post mortem patris hæreditatem omnem creditoribus tradere cogerentur; Senatus præstitit adversus creditores exceptionem, qua mutuantis actio repellatur. ^g Addit Justinianus ideo ita Senatum cavisse, quia plerumque adolescentes luxuria, & ære alieno exagitati parentum vitæ infidias moliebantur. Itaque recte Ulpianus scribit pecuniam perdere, qui eam filiis familias mutuam dederit. Sunt qui hoc S. C. cum Claudii lege tempore jungant, sicuti & sententia junguntur. Sed quia in eandem sententiam Senatum decrevisse sub Vespasiano, Suetonius ^h tradit, malunt plerique S. C. ejus originem a Vespasiano repetere, nisi forte obsoletum postea sub Vespasiano revixit.

^a Contius ex Cic. *topica*. ad l. 7. ff. *cod.* ^b lib. 17. *quæst.* Papin. l. 8. ff. *usuf.* ear. rer. *quæ usu consumuntur*.
^c Cujac. l. c. ^d Tacit. *annal.* lib. 11. c. 13. ^e vide Paræum *lexic. critic.* Willemb. *hoc tit.* Cujac. C. *hoc tit.*
et parat. ff. ad S. C. Macedon. ^f l. 1. ff. ad S. C. Maced. ^g in *Inst.* tit. 7. lib. 4. ^h in Vespas. cap. 11.

Debi-

LXX. LEX JULIA DE CESSIONE BONORUM.

Debitoribus vero universis, lex Julia subvenit, quæ de cessione bonorum appellatur; eaque iis concessit, ut si solvendo non essent, liceret bona creditoribus cedere, quo non debitoris, sed creditorum nomine bona deinde distraherentur. Quo beneficio debitores non modo effugiunt poenam carceris, quæ asperitas e XII. tabulis supererat; sed etiam declinant infamiam illam, quam incurrebant, cum ære alieno merfi patiebantur ex edicto miseram illam sectionem bonorum a Prætore substitutam, loco illius longe inferioris sectionis, nempe dilacerationis membrorum XII. tabul. permittæ legibus. Mitior certe fuit Prætoris poena, qua non membra corporis, sed patrimonium debitoris, & fama proscindebatur. Mitissima tandem lex Julia fuit, quæ beneficio cessionis debitores etiam ea levavit infamia, quam subibant, cum eorum nomine bona subiciebantur auctio- ni. Et quamvis actiones adversus debitores non peremerit; eas tamen elisit, ac viribus spoliavit exceptione *si non cesserit bonis*; qua debitores post cessionem muniuntur, quoad nova bona adquisiverint. Cessio enim bonorum non obstat quin bona post cessionem quæsitæ veteribus actionibus subsint, in quantum facere debitor possit. ^a

LXXI. DE S. C. VELLEJANO.

Atque hic iuribus in universum unicuique subvenitur. Mulieribus vero peculiare beneficium tribuerunt edictis suis Augustus, & Claudius: quibus occurrebatur imbecillitati mulierum, quæ conjugali amore, atque inconsulta facilitate sese temere implicant. Itaque cavebatur, ne virorum obligationes in se susciperent, neve actioni, qua viri tenebantur, se subjicerent. M. tandem Silano, & Vellejo Tutore Coss. ^b subventum plenius fuit foeminis omnibus pro aliis quibuscunque bona fide non callide, neque dolo intercedentibus, & alienis obligationibus, sciente creditore, consentientibus. ^c Etenim hæ omnes intercessiones infirmantur S. C. Vellejano, quo repellendis creditorum actionibus, exceptio mulieri præbetur, sive novam, sive veterem in se suscepit actionem, ^d de quo S. C. pauca retulisse satis fuerit, cum perspicue, atque abunde de eo in Digestorum libris disputatum inveniatur: nec ulla difficultas ex antiquitate superfit

LXXII. DE LEGE CINCIA, S. C. ÆMILIANO, & ORATIONE MARCI DE TRANSACTIONIBUS.

Transeamus nunc ad donationes, de quibus anno ab V. C. DXLIX.

^a E. qui hon. ced. pos. ubi Cuj. ^b l. 1. ff. ad S. C. Vel. Cujac. parat. C. cod. & l. 2. ff. cod. c. l. 5. & 7. C. hoc. tit. & l. quamvis ff. eodem. ^d Cujac. parat. ff. cod.

lex prodiit, quæ vetabat ob causas orandas donam quoddam munusve accipere. Dictaque lex Cincia fuit, utpote lata a M. Cincio Alimento trib. pleb. ejus anni. ^a Cum autem Cincia lex oratorum avaritia, & fraude contemneretur, sæpe de ea restituenda inter Patres agebatur, & sub Augusto per S. C. revixerat, donec sub Claudio in Senatu confectus fuit in quibus muneribus oratorum ad dena usque sextertia in singulas causas. Quam sententiam Cujacius censet fuisse comprehensam S. C. eo illo, quod memoratur in ultima epistola Plinii libro 4. ^b Denā vero sextertia ratione recte ducta, centum aureos conficiunt. Quod Budeus, & Alciatus probant. ^c Id vero S. C. a Nerone confirmatum, tradit Suetonius. Hæc autem lex Plauto dicitur muneralis, quo nomine legem Cinciam designari, tradit Festus Pompejus. ^d Unde colligitur non solum oratorum donationes, sed & alias omnes fuisse imminutas, quamvis Josepho Scaligero excelsi ingenii, atque inaudite eruditionis viro in suis ad Festum notis id minime probetur. A cujus sententia me adducunt Justinianus, ^e & jurisconsulti in pluribus juris locis, ubi *legitimus modus donationum* scribitur. Cur enim *legitimus modus*; ^f nisi lege aliqua, & quidem Cincia de donationibus præferiberetur? Nisi putaverit Scaliger per legem Cinciam oratorum donationes omnino fuisse sublatas; alias vero ad certum modum redactas, nempe CC. aureorum, ut tradit Cujacius ex C. Theodosiano: & quod autem hunc legis modum excederet, minime ratum per legem erat, præterquam si conjunctis personis donaretur. ^h Solennitas quoque traditionis per mancipationem, & nexum ex hac lege injungebatur, exceptis donationibus inter parentes, & liberos. ⁱ Male vero aliqui, quos refellit Cujacius in citatis locis, decepti, de prayatis codicibus, hanc cum lege Titia conjungunt, quæ pertinet potius ad sponsores, quas non nisi virtutis causa fieri licebat. Porro qui primus ob orandam causam pecuniam acceperit, traditur ab Ammiano Marcellino, & Antipho Rhamnufius. Magistratibus vero xenia, sive parva munuscula, esculenta vel poculenta, quæ intra dies proximos consumuntur, licebat accipere ex plebiscito, cujus nullum adhuc patuit nomen. ^j Non omittam S. C. de donationibus mortis causa factis in eos, quos lex capere prohibet: quæ eadem in causa sunt habenda, quæ

^a Cic. *Car. major. & lib. 2. de orat.* Livius lib. 34. Arnob. lib. 2. *contra gent.* Tacit. lib. 12. 13. & 15. Lipsius ap. Tacit. l. 12. *annal.* Manuc. lib. de leg. ad hanc l. Cic. lib. 1. *epist. ult. ad Attic.* ^b Cujac. *obs. lib. 6. cap. 12.* ^c Tacit. *ann. 13.* ^d verbo muneralis. ^e l. sancimus C. de donat. l. cum de modo l. ut mihi l. fideiussori ff. de donat. ^f l. pono §. si donavi ff. de deli. mal. & not. except. ubi Cujac. 71. Paull. ad edict. Probatum id etiam ex Cic. de orat. 2. o. 202. ^g l. 4. & 5. de donat. ubi vide Jacob. Goth. ^h Cujac. ad l. Aquilius 27. ff. de donat. sive ad lib. 29. *respons. Papin.* ⁱ Hotthoman. de leg. Ant. Aug. in hac leg. & l. 1. §. fidei §. j. var. & extraord. *cogniti.* l. lib. 30. *Drumet. cap. 2. ad l. Cinc.* ^j l. plebiscito 18. ff. off. *Præsid.* Cujac. *obs. lib. 6. cap. 18.*

essent legatiis, quibus per legem capere minime licet. De quibus etiam supra. Erat S. C. quod recte a Cujacio *Æmilianum* appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla editum, Fulvio *Æmiliano*, & Numinio Albino Coss. quo laxabatur severitas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis Instituto prohibentis. ^b eo consilio, ne invicem spoliarentur conjuges: neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quamobrem hoc S. C. inductum fuit; ut donationes ex inter conjuges donatoris morte convalescerent, si usque ad mortem in ea voluntate perseverasset, quasi donatum inter vivos testamento confirmetur. ^c Donationibus recte conjunguntur transactiones, de quibus oratione M. Antonini l. cum hi ff. transact. S. C. comprehensa constitutum fuit, ne alimentorum transactio rata esset, nisi auctore Prætoris fieret: quia plerique, inopia coacti, pauca recipere, quam plura sperare malunt. Antequam autem a negotiis vivorum discedamus, adjiciendum est S. C. super corruentium ædificiorum restitutione utilissime conditum, eodem Imperatore suadente. Quo S. C. domus restituta, tacito pignore obligatur creditori, cujus sumtu restituatur, siue creditor pecuniam in sumtus ipsi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, siue redemptori h. e. illi qui domum a domino restituendam conduxerit, seu acceperit ^{τῷ ἐργολάῳ}, ut habent Basilica, quam ad speciem S. C. sapientum interpretatione profertur. Sed jam ad negotia veniamus, quæ a morte aliorum existunt, legesque ad ea pertinentes accedamus.

LXXIII. DE LEGE CORNELIA DE TESTAMENTIS.

Igitur ex testamentariis primum locum damus legi *Cornelia*, quæ testamenta in Urbe condita ab illis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, ac si nunquam in hostium potestatem devenissent. Cum enim quis hostium potitur, testandi facultatem amittit, neque apud hostes moriens civis Romanus reputatur; & quia testamentum civis Romani morte consistit, ideo jure civili nullum esse testamentum videbatur illius, qui post illud conditum in Urbe, decesserat apud hostes. Quæ testamenta, ne propter calamitatem interciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, ^d quæ initium captivitatis pro morte habebatur: ut eorum testamenta, quasi mortuorum in Urbe convalescerent: omniaque in eandem causam reciderent, in qua essent, si nunquam testator in hostium potestatem pervenisset. Ita-

^a l. Senatus ff. de mort. caus. donat. ^b Cujac. parat. ad ff. de donat. inter vir. & ux. ^c l. cum hi statos 22. §. oratio ff. donat. inter vir. & ux. ^d Julian. l. 10. ff. qui test. fac. pos. ubi Cujac. hb. 42. ff. solv. Jul. Dig. l. infir. vir. 23. ubi Cuj. l. 28. ff. vulg. & pupil.

que si apud hostes quis decedat, testamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quæ captivitatem convertit in figmentum mortis: si vero captivus redierit in Urbem, testamentum illius valebit jure postliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui ab hostibus ad cives rediit, perinde habetur, ac si nunquam civitatem amisisset, quasi nunquam fuisset apud hostes.

LXXIV. S. C. NERONIANUM DE LEGATIS.

Porro antequam progrediar ad uberiores leges, defungar explicatione S. C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadversis: cujus sententia est, ut quod minus integris verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure legatum fuisset. ^a Laxavit igitur severitatem juris civilis in legatis, quæ valere voluit quoquo modo sententia eliciatur: quamvis verbis prolata non fuerint a lege præfinitis. Occurrunt etiam & S. C. alia minus nota, nulliusque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita substitutio subjicitur legato ad exemplum institutionis hujus *Titius & Sejus, uterque eorum vivat, hæres mihi esto*, per quæ verba, si uterque vivat, ambo hæredes erunt; altero mortuo, hæres erit superstes, propter tacitam substitutionem, quam Senatus censuit inesse simili legato *Titio, & Sejo utri eorum vivat hæres meus centum dato*. Nam si uterque vivat, ambo legatum accipient; altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita substitutione superstes. ^c S. C. quoque decernitur, ut columnis vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo præstentur, quæ auferri possent, sine domus injuria, neque mentio æstimationis habeatur. ^d

LXXV. DE LEGE FURIA.

Infinitam vero testandi licentiam, XII. tabul. lege permissam, leges aliquæ posterioribus temporibus coangustarunt. Quarum est lex Furia, ^e quam tulit C. Furius trib. pleb. ne liceret testatori supra mille asses legare, aut mortis causa donare uli, præter quam cognatis, certisque personis: quibus exceptis, si ex alieno testamento plus præfinita quantitate quis acciperet, quadruplum ejus, quod plusquam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges hæc ab Ulpiano refertur,

^a Cujac. tit. 23. Ulp. & ad l. 25. ff. vulg. & pupil. sive ad Julian. l. 62. ff. in Inst.; quib. non est permiff. sacro res. §. ult. ^b Ulp. tit. de leg. §. per praeceptionem l. 24. ^c l. Titius. & Sejus cum duobus sequent. ff. hæres inst. §. 1. ^d l. nunt. 22. ff. de legat. 2. ^e Cic. pro Balbo. & Ver. 3. Theophil. inst. de l. Falc. Ulp. l. §. minus Cujac. ad lib. 7. resp. Papin. l. alienationes. l. si servus ff. sum. creisc. & in Instit. Just. de l. Falc. Cujac. obs. lib. 19. c. 32.

quia sedna non efficitur, qui contra legem fecit, sed illum, qui accipien-
 ty, quod contra legem factum est, adprobavit, damnumque ducit ex facto
 minime ab ea rescisso. Quia lex cum hæredi prospicere voluisset, calliditate
 eandem testamentum eludebatur, quam enim quis quantitatem in unum con-
 sortio verabatur, eandem minoribus portionibus in plures legatarios tri-
 butam hæredi subtrahebat, multiplicato legatorum numero, haudqua-
 quam a lege praefinito. ^b

LXXVI. DE LEGE VOCONIA.

Neque has effugit fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa
 trib. pleb. Coepione, & Philippo Coss. A. V. C. DXCIV. cujus inter capita
 illud fuit præcipuum, ^c ne quia census, sive qui centum millia sextertium
 possideret, ^d plus ulli legaret, quam ad hæredem perveniret. Quod eo-
 dem revolvebatur; eveniebat enim, ut imminutis, multiplicatisque legatis
 minima portio hæredi superesset, veluti si ex aureis C. testator distraxisset
 singulos in XCIX. legatarios: hæres enim sine ulla fraude legis, tamen non-
 nisi aureum aufereret; ideoque propter minimum lucrum, hæreditatem
 adire facile recusabat. Aliud caput ejusdem legis fuit, ne foeminae ab inte-
 stato præter consanguineas succederent. ^e Quod eo consilio fuit exco-
 gitatum, ne impotentia muliebris animi elata divitiis, nimia superbia, &
 opibus viros opprimeret. ^f Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem
 morum, sexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hanc legem sua-
 sit annos quinque, & sexaginta natus. ^g Quo minus autem illecebris suis
 mulieres hæreditates extorquerent, eadem lex vetuit quem censum hære-
 dem facere mulierem supra quadrantem, sive XXV. millia sextertium.
 Hinc Augustus ^h ut Liviam institueret ex triente, a Senatu legis veniam
 impetravit. Ceterum figmentum declamatorium duco id, quod apud
 Quintilianum legitur, *ne semissimum relinquere liceat.* ⁱ

LXXVII. DE LEGE FALCIDIA.

Jam vero Voconia, ut diximus, non satis hæredi cavebatur, quia ple-
 rumque multiplicato numero legatorum, omne fere lucrum hæredi detra-
 heretur. Propterea consilium legum Furia, & Voconia (ne scilicet par-
 vitate lucri ab hæredibus testamenta destituerentur) minime succedebat.
 Hinc sub Augusto Triumviro Reipubl. constituendæ, antequam sibi tribu-

^a cap. 1. *Instit.* §. minus, & cap. 28. §. intestati l. 120. ff. V. S. ^b Gov. an. *instit.* interp. ad l. Falcid. ^c Cic. *in Verr.* 2. Cujac. *obs.* 19. cap. 31. ^d Cujac. *in tit. instit.* ad l. Falcid. ex *Instit.* de success. lib. §. postea vero. ^e C. Paullus lib. 4. *sent. tit. 8.* Cujac. *Instit.* Justin. de lege Falcid. ^f Cujac. ad Paul. *sent.* 4. tit. 8. §. sum. ^g Cic. *in Car. maj.* Ant. Aug. de leg. in l. Voc. Grel. lib. 17. c. 6. & lib. 7. c. 13. Balduin. ad l. Vocon. ^h Dio lib. 56. ⁱ Vinn. *Instit.* lib. 2. tit. 33. §. sciendum, verbo, qui capere.

etiam potestatem adiecit. ^a L. Antonio P. Servilio Isaurico iterum Coss. A. V. C. DECXXXII. lata fuit a Falcidia trib. pleb. lex, quæ Falcidia dicitur, qua non plus dodrante permittum testatori fuit legando absumere: facta hæredi facultate detrahendi sibi quartam hæreditatis partem, si hæreditas supra dodrantem legis occuparetur. ^b Gothofredus vero anno superiori, at Balduinus anno posteriori nempe Calvino & Pollione Coss. latam putat. ^c Cujus legis vis ex intextis e re nata interpretationibus porrecta fuit etiam ad intestatorum successiones, propter fideicommissa ex constitutione Pii, ^d & ad donationes causa mortis ex constitutione Severi; itemque ad donationes inter virum, & uxorem, quæ morte confirmantur. ^e Quia etiam his rationibus hæredis portio infra Falcidiam quantitatem imminui potuit: ideo placuit ad hæc vim legis extendere. Quæ detractio sit salvo jure publico. Nam ex residuo legati, detracta Falcidia, detrahendum erit id, quod forte per legem Papiam legatario denegaretur. ^f Transfertur autem ad fiscum sine ulla detractioe Falcidiam, ex S. C. Planciano, quidquid contra legem relinquitur, clam, & in fraudem legis, quod tacitum fideicommissum appellatur. Neque illius detractioe ommissio cedit lucro aliorum legatorum, sed fisco ad quem quarta ab hærede non retenta pertinet ex consultatione D. Pii. ^g Excluditur etiam S. C. Falcidia ex legato servi, quem quis rogatus fuerit manumittere: eamque tantum detrahere licebit ex eo, quod forte ipsi servo legatum fuerit. ^h Præterea refert Cajus ipsa lege Falcidiam expressum fuisse, ne quæ mulieris causa empta parata essent, quartæ detractioem peterentur. ⁱ Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius, quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur, cum præter testamentum alio etiam ex jure debeatur, ^k cumque hoc jungit aliud caput, quo discernitur, ut in ducenda ratione legis Falcidiam, prius deducatur æs alienum: propterea prius deducenda erant præcia servorum, quibus libertas erat relicta adeo, ut inde patrimonium testatoris minueretur. ^l Hæc autem lege lata, Furia, & Voconia siluerunt. Per Falcidiam enim plenius testamentorum firmitati simul, & hæredis utilitati consulitur: propterea sublatum quoque fuit sexus discrimen superioribus inducendum legibus. Verum Falcidiam vires edidit maxime Justinianus, permitta facultate testatoribus utiliter prohibendi Falcidiam: cum antea hujuscemodi voluntati,

^a l. 2. ff. ad l. Falc. Govean ibid. ^b Dio, lib. 48. ^c l. filiusfam. ff. ad l. Falcid. ^d l. 2. C. de donat. caus. mort. ^e l. cum usufructu § oratio 1. ff. de donat. inter vir. & uxor. ^f Cujac. C. ad leg. falcid. ^g l. beneficium § præterea ff. ad l. Falcid. l. hæres 12. ff. his qui ut indign. ^h l. si servus l. plane ff. ad l. Falcid. ⁱ l. sed usus fructus 81. §. 2. ff. de leg. Falcid. ^k l. sed usus fructus ff. ad l. Falcid. Cujac. C. eod. in pr. ^l l. 1. §. hæc verba, & seq. ff. si cui plus quam per l. Falcid. Cujac. C. ad l. Falcid.

quantumvis expressa, hæredes minime parere cogerentur: ^a His legibus apte contextetur S. C. Trebellianum, de quo breviter quando ejus est satis origo pervulgata.

LXXVIII DE S. CTO TREBELLIANO, PEGASIANO, APRONIANO, ET SABINIANO.

Veteri Jurisprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatione juris, sed fide atque benevolentia eorum, qui erant rogati continebantur: nisi fidem etiam aliquo juris vinculo restitutori obligassent. ^b Itaque res omnis testamentaria incumberebat in hæredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas præstare cogeatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui hæredis nomen præferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerant adstricta, neque amplius eorum restitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hæreditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis remove. Etenim non raro testamenta deserebantur, iisque destitutis fideicommissa intercidebant; quia hæredes ne implicarentur hæreditariis actionibus, sæpe adire recusabant. ^c Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Anno Seneca & Trebellio Maximo Coss., suffectis (desunt enim isti factis, ut notat Vinnius institut. 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hæreditate; actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competrent, simul cum hæreditatis commodo, sive cum bonis ipsis hæreditariis transirent in eum, cui restitueretur hæreditas: ita ut hæres sine sua fraude, directam sibi hæreditatem alterius commodo posset adire. At quoniam hæredes rogati aliquando inutilem molestiam refugientes, aliquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum desereretur, & ne spes commodorum inde ducta concideret, necesse fuit hæredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permessa eisdem certa portionis detractione de bonis ex testamento restituendis. Quamobrem sub Vespasiano Pegaso, & Pusione Coss. Senatus consultum est proditum, quod Pegasianum appellatur, quo permittitur hæredi restituere rogato detrachere quartam ex bonis suæ

^a Anth. collat. 1. cap. 2. de hered. & Falcid. Ant. Aug. in lib. de leg. ad hanc legem. auct. sed cum testator C. ad l. Falcid. ^b Cic. lib. 2. de finib. ubi de Sex. Rusp. & Sex. Peduc. ^c l. 1. ff. ad S. C. Trebell. Iust. instit. l. 2. tit. 23. Ulp. cap. 25. de fideicom. §. si qui. Cujac. ibi. Ant. Aug. ad leg. & S. C. Rom. hoc titulo.

fidei commissis. Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus hæres, tum ex universa hæreditate restituenda, tum ex singulis rebus per fideicommissum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui restituenda erat hæreditas, ut interponerentur pactiones: non aliter ac solebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui restituebatur hæreditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si hæres scriptus hæreditatem sibi suspectam nollet adire; jussu Prætoris adire cogebatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S.C. Trebelliano. Qua in re nullis interpositis stipulationibus opus erat: tum enim nihil oneris in hærede scripto manebat; sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hæreditate restituta, jubente Prætore, transibant. Verum quia stipulationes, quæ interponebantur post Senatusconsultum. Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahentium inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano captiosæ videbantur; placuit Justiniano, prudenti sane consilio, hujuscemodi nexum rescindere, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommissa. Ideo vim Pegasiani S. C. & facultatem quartæ detrahendæ, jusque cogendi hæredem adire nolentem, convertit in S.C. Trebellianum, atque utraque S.C. confundit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractionem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo resident pro ratione quartæ detractæ. Cetera simul cum hæreditate transeunt, cum qua, & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum hæredem remanet; quarta enim retinet onus æris alieni, non legatorum: ^a nam fide quarta legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum, & hæredi scripto beneficium legis eriperetur. At si hæres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui judicis officium imploravit; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hæreditariarum actionum spoliabitur: & si totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur. ^b Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur, nihil interest; cum

^a Uelend. in §. sed quia instit. de fideic. hered. & parat. ff. ad S.C. Trebell. dissentiens Donello l. 1. c. fideicommiss. her. vid. Vinnium instit. §. sed quia verb. pro rata tit. 23. ^b Instit. lib. 2. tit. 23. §. sed quia.

idem juris in quartæ detractiōe fuerit a Justiniano constitutum. ^a Actiones item ex S. C. Trebelliano non in privatas modo, certasque personas transmittuntur; sed etiam in universitates, & municipia, quibus directæ hæreditas relinquitur inutiliter: ^b obstat enim ratio juris civilis, quæ ad hæreditatem adeundam certam personam exigit; adire autem nequeunt universi. Hinc Plinius junior ait rempublicam neque institui hæredem posse, neque percipere. Ne vero subtilitas juris civilis alienorum testamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Aproniano, & Paulo Coss. ut S. C. conderetur, quo civitatibus quæ sub Imperio Pop. Rom. essent, liceret, si non directam, quod jure civili verabatur, at fideicommissariam relinquere hæreditatem. ^c Itaque in eas utiles actiones ex S. C. transeunt, quo illas non universi (qui enim possent?) sed universorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo actor ab omnibus constitutus exerceat. Quod S. C. Apronianum appellatum, Antonius Augustinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius ^d vero, ad Marcianum: tradidit enim Paullus ^e Marci temporibus S. C. factum fuisse, quo collegiis legare permittitur. Quæ fortasse sententia ob affirmatorem, Aproniani S. C. portio fuit: postea vero aliò S. C. municipiis patefactæ sunt hæreditates libertorum suorum. ^f Testatur porro Ulpianus ^g à Nerva primum fuisse introductum ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hæ leges atque S. C. hæredibus extraneis prospexerunt; at Sabinianum adoptivis. ^h Eo autem jubetur, ut si pater naturalis e tribus maribus filium unum in adoptionem dedisset; ei filio pater adoptivus quartam bonorum partem relinqueret præmii loco parentibus, quod tres reipubl. mares dedissent: quod & de impubere adrogato constitutum invenimus; ⁱ Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur, ut curiæ liberatio impetraretur, siue ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quæ curiales sub Imperatoribus Romanis in se suscipere cogeantur. Quo pacto miserrima coepit eorum esse conditio, cum si esset exactio difficilior, proprio ære præstare cogerentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum, etiam ex S. C. Sabiniano præstari Cujacius ^k censuit, probavitque veterem lectionem, ut nulla mutatio facienda sit in Institutionibus Justinianæis, ubi hoc de S. C. aliquod non obscurum vestigium apparet. Quem locum Rævardus, & Alciatus petperam vexarunt.

^a Inst. cod. §. sed quia. ^b l. 16. & seq. in princ. ff. ad S. C. Trebell. l. unic. ff. libert. univ. ^c l. omni. bu. 16. ff. ad S. C. Trebell. ^d in Julian. lib. 40. ff. siue l. 27 ff. ad S. C. Trebell. in pr. ^e l. cum Senatus ff. de reb. dub. ^f l. ita tamen 27. ff. ad S. C. Trebell. ^g vir de legat. §. civitatib. l. 1. ff. libert. univ. ^h Rævard. cap. 6. in §. lib. de ant. præd. & §. sed ea omnia ubi Theophil. Inst. de hered. qua ab intestato. ⁱ l. 2. C. de adoption. ^k in C. de decurion. & fil. cor. l. ult. Vinnius Inst. §. sed cum in fine, de hered. qua ab intest. ^l §. sed ea Inst. de hered. qua ab intest.

Ceterum referuntur plures quæstiones S. C. definitæ, qualis est, cum adire recusatis, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri sub conditione restituere: tunc enim Senatus censuit universam hæreditatem restituendam ei, cui pure, vel in diem fuerit hæres restituere rogatus; ad alterum autem ipso jure actiones, existente conditione, transire, si partem suam suscipere velit. ^a Item si hæres institutus rogetur non totum restituere, sed partem hæreditatis; vel si rogetur restituere duobus, quorum alter consentiat, alter repugnet restitutioni; utroque casu Senatus censuit omni eximendum onere hæredem, qui suspectam sibi hæreditatem adire recuset; eamque totam ad alterum transire, qui restitutionem postulet. ^b Præterea si quis duos instituerit hæredes, invicemque eos substituerit, illosque rogaverit, ut sive uterque, sive alter eorum hæres esset, hæreditatem suam Titio post quinquennium restitueret; nec velint scripti hæredes hæreditatem eam, sibi suspectam, adire, Titio fideicommissario illam suo periculo adire postulante; Senatus jussit aut utrumque, aut alterutrum ex hæredibus scriptis hæreditatem adire, ac Titio fideicommissario restituere: in Titium vero fideicommissarium & adversus eum actiones esse dandas, quasi restituta ex Trebelliano hæreditate. ^c Porro non licebat hæredem rogare, ut certum hominem institueret. Verum ne voluntas hæc periret S. C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut censeatur hæres rogatus traditam hæreditatem ei restituere, quem instituire rogetur. ^d

LXXIX. DE LEGE VELLEJA, & AD L. GALLUS ff. DE
LIBER. & POSTUM.

Atque hæc ad jam natos filios pertinent: sequuntur ea, quæ ad postumos. De quibus ne testamentum rumperent, cautum est lege Velleja; cum antea tantum Jurisconsultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio præteritionis occurreretur. De qua tota ratione postumorum institutorum obscura sane, atque perplexa, in qua integra pene volumina consumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, sed ea ni fallor satis expedita: certa enim dicere non ausim in eo juris articulo, ubi vate opus est magis, quam interprete. Postumus dicitur, vel quasi post humatum patrem natus, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum adspiratione scribunt: vel quasi postremus, ut Cujacius ^e censuit, qui & adspirationem expandectarum florentinarum auctoritate rejecit, existimans *postumus* esse productionem particulæ *post*, ut & *postliminium* dictum putant. Quam-

^a l. 1. §. sed & quæstio ff. ad S. C. Trebell. ^b l. cogi 16. §. si quis ff. ad Trebell. ^c d. l. cogi §. cum quidam 7. ff. ad S. C. Trebell. ^d l. ex facto ff. ad Trebell. l. cum sitisam. 14. §. ut si quis hæredem ff. de legat. 2. l. cum pater §. mando filia ff. de legat. 3. ^e lib. 3. obs. 4.

obrem nomine postumi, non modo continetur natus post mortem testatoris; sed etiam natus eo vivo, post testamentum factum; immo & is etiam, qui natus testamenti tempore, mortuo deinde patre, succedit avo in locum hæredis sui. Unde ratione avi postumus, vel agnasci dicitur, vel succedere. Agnascitur avo postumus, si mortuo patre, ac vivente avo post testamentum nascatur; succedit vero postumus, si tempore quidem testamenti natus erat, sed postea, patre amisso, vivente adhuc avo, in locum hæredis sui succedit: tum enim fit avo hæres suus, non agnascendo, quia jam natus erat, sed succedendo: hoc est quasi agnascendo, ac patris locum subeundo. Postumus autem, vel suus est, vel alienus, postumus suus est, vel qui post mortem patris nascitur suus hæres; vel qui agnascitur avo, aut quasi agnascitur mortuo patre. Postumus alienus aliquorum opinione (inter quos Goveanus) est, qui nunquam nascendo futurus est hæres suus, qualis est nepos ex filio emancipato, qui propter emancipationem patris nascitur extra familiam avi; & ideo, mortuo patre, non fit avo suus hæres. Medii sunt inter hos nepotes nati ex filio, quem habemus in potestate: qui nec alieni sunt, quoniam sui esse possunt avo post mortem patris; neque sunt sui, quoniam eos pater nondum mortuus antecedit. Hos igitur distinctionis causa vocaverim *postumos non suos*, quales appellantur a Theophilo, qui eos nunquam *alienos* appellat, sed *non suos*.^a Theophilus vero postumos alienos ita definit.^b *Est autem alienus postumus, qui si nascatur, suus mihi non est futurus.* Qua definitione comprehenditur tum nepos ex filio familias, tum nepos ex filio emancipato. Priscis autem Romæ temporibus, jus civile tanta religione tenebatur; ut nefas esset leges ultra proximam verborum significationem extendere. Quamobrem quia leges XII. tabularum patrifamilias de re sua testandi liberam potestatem permiserunt, nihil de personis nondum natis indicarant; ideo verebantur parentes hæredes instituere postumos, qui nondum erant in rerum natura, & institutionem conferre in personam incertam. Quamobrem, qui sine filiis uxore prægnante decebat, cogeatur extraneum instituere; nato vero postumo, reddebatur intestatus. Cum enim postumus nasceretur hæres suus, & præteritus a patre reperiretur; testamentum rumpebat: quia præterire non licet hæredes suos; sed eos, aut instituere oportet, aut exhæredare. Verum Jurisconsulti, qui occultos legum sensus assidua disputatione, atque interpretatione verborum extricabant, adhibita regula publicæ utilitatis, cui leges omnes obediunt; sensim intulere, ut liceret instituere, aut exhæredare postumos suos nascituros; sive testaretur pater, sive avus, qui nu-

^a *Inst. lib. 2, tit. 13, §. 2.* ^b *Inst. de hered. ab inst. §. 2.*

rum prægnantem haberet ex filio mortuo. Quod Jurisconsultorum consilium secunda voluntate populi, propter communem utilitatem acceptum tandem cessit in morem, relatumque fuit inter regulas juris civilis: quo non modo XII. tabulæ significantur, sed quidquid uberius, atque utilius disputatio fori, & interpretatio Jurisconsultorum adduxerat; ad quam sæpe juris civilis appellatio angustius accepta referebatur. Igitur jure civili licebat instituere postumos suos, hoc est eos, qui ab nativitate nascerentur in potestate testatoris, quales filii sunt, aut nepotes ex filio mortuo in potestate patris. At nihil cautum reperiebatur de postumo nato post mortem patris, & avi, quem postumum pater vivens testamenti tempore præcedebat. In eo testamento avus instituebat proprium filium, quem habebat in potestate; filio vero mortuo ante testatorem; nepos post mortem avi natus, testamentum rumpebat uti præteritus ab avo, cui per mortem patris nepos fiebat hæres suus. Ut igitur testamenta etiam ex hac parte protegerentur, Gallus Aquilius Jurisconsultus novum jus minime statuendo, ut perperam aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Jurisconsultorum auctoritate, novam legem condere,) sed quod jure civili receptum jam erat ad hanc etiam speciem accommodando, more Jurisconsultorum cautionem, sive formulam excogitavit, qua præteritionis vicium removeretur, atque is etiam casus includeretur in jure civili. Itaque consilium dedit avo, ut prius filium institueret, postea nepotem, qui post ejusdem avi mortem nasceretur, si filius vivente se decederet: his nempe verbis concepta formula: *filium meum heredem instituo: si filius meus vivo memorietur; tunc si quis mihi ex eo nepos post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus erit, heres esto.* Quod autem de nepotibus Gallus protulit, Jurisconsulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot hæredes sui nasci possent, mortis item nomine, civilem etiam mortem comprehenderunt; ita ut conditio extitisse censeatur, si filius, aut interdictus esset aqua, & igni, aut deportatus. Atque hætenus jus civile, Gallique formula complexum est eos, qui mortuo patre, vel avo nascerentur. De natis vero vivente avo, sive testamenti tempore, sive post testamentum, Jurisconsulti nihil attigerunt: quia huic incommodo poterat ipse testator occurrere, alio condito testamento, in quo institueret, aut exhæredaret nepotem, qui vel agnascendo, vel succedendo hæres suus factus esset avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi testamenti, quia non ubique tot cives Romani præsto sunt, quot requiruntur ad testamentorum solennitatem; ideo lex Velleja novi testamenti condendi necessitatem sustulit data potestate instituendi nepotes.

tes, qui vivente testatore nascerentur sui, traditaque ratione instituendi jam natos. Id enim ausi non sunt Jurisconsulti, quia legibus non licebat nepotem hæredem facere necessarium, vivente patre, quem avus habebat in potestate. Ideo novo juri constituendo, nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum e veteribus monumentis patet, sive Juniam, ut plerique, sive Juliam Vellejam cum Cujacio appellemus. ^a Ea lex omne præteritionis periculum in posterum exclusit, complexaque est casus omnes institutionis postumorum, quibus casibus duobus capitibus aptissime occurrit. In priori permittit avo institutionem quorumlibet postumorum, qui post mortem filii se vivente nascentur sui; in posteriori tradit rationem instituendi nepotem jam natum, si esset in locum hæredis sui per patris mortem successurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, instituere, ut necessarium: *si quis ex suis heredibus suus hæres esse defuerit*: nam si avus, simul cum filio, nepotem pure instituisset, ea institutio valebat, ut institutio extranei: & si moriente avo, filius erat in potestate, nepos portionem suam acquirebat patri; si verò avus post testamentum filium, & nepotem emancipaverat, suam tum sibi quisque portionem hæreditatis separatim auferbat. Sicut autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non solum nepotem; sed & quoslibet liberorum gradus ex legis præscripto licet instituere; ac si filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti sui hæredis locus. Vestigavit Julianus & alium casum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus testamentum facit, ubi prius filium, deinde nepotem nondum natum instituit. Nascitur nepos vivente avo, & patre, qui præmoriatur avo. ^b Ad quod caput legis ea species refertur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui sui nascuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus est vivente patre, unde non fuit avo hæres suus cum nasceretur; non ad posterius, quia pertinet ad eos, qui testamenti tempore nati erant: hic autem natus est post testamentum; & tamen refertur ad utrumque simul. Nam idem casus aliorum inspectus, partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos testamenti tempore nondum erat natus; partim ad posterius, quia natus est avo vivente. Ideo Julianus, quasi committis utrisque legis capitibus, censuit per hujus nativitatem testamentum non rumpi: quia quod a singulis capitibus excluditur, iisdem simul concurrentibus continetur. Et hæc de lege Velleja satis. Si quis

^a in frag. Ulp. qui hæred. institui poss. tit. 22. §. eos qui in utero sunt. ^b vide Ant. Matth. de exhæred. hider. lib. 2. tit. 23. Instit.

uberiorem explicationem desideret, adeat latiores Duareni, Hotthomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios, ^a ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum studiosis exclusimus, longiori disputatione consulto abstinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim est ejusmodi, ut limosæ aquæ instar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab uno turbetur.

LXXX. DE LEGE GLICIA, SIVE DE QUERELA
INOFFICIOSI TESTAMENTI.

Atque his præteritionis vitium removetur. Si vero in testamento exhæredatio contineatur, ad aliud remedium excurritur, quo exhæredatis subvenitur, nempe ad auxilium legis Glicia, cujus vestigium habemus in inscriptione legis IV. ff. de inofficioso testamento; quæ inscriptio florentini codicis auctoritate defenditur adversus Hotthomannum, ^b & alios, qui ne Cujacio gloriam tribuant detectæ legis, ad suum usque tempus aliis interpretibus ignotæ, legem prorsus nullam agnoscunt Gliciam: querelamque inofficiosi, ex moribus magis, & ex consilio JCtorum, quam ex certa lege fluxisse contendunt. Ceterum Glicium nomen reperitur in vetustis auctoribus, nempe Tacito, Suetonio, Floro, Livio, & agnoscitur a Carolo Sigonio, qui & Glicia dictaturam in lapidibus capitulinis notatam se invenisse testatur. ^d Hæc autem querela, quæ inofficiosi testamenti dicitur, testamento dementiam objicit testatoris, quem arguit quasi furiosum: non enim videtur hominem sani capitis potuisse sine causa filium exhæredare. Unde per causam dementiæ testamentum rescinditur, ut inofficiosum, & conditum contra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos successionem instituisse. Sed quoniam aut illecebræ muliebres, & novercalia odia patris morientis voluntatem sæpe a privigno abducunt; aut ipse pater levibus aliquando ex causis naturalem filiorum caritatem exiit; ideo filius injuste se exhæredatum probans, patrisque furorem prætendens testamentum ita rescindit, ut cum institutione concidant & legata. ^e Sane liberis præteritis opus non est inofficiosi querela; inest enim vitium ab initio; vetustioribus namque legibus interdictum est præterire liberos: sed eos, aut instituere oportet, aut exhæredare, iis autem opus est querela, quibus vel minus legitima portio relictum est, vel omnis prorsus ademta. ^f

^a ad l. Gallus ff. de liber. & post. Vinn. Instit. lib. 2. tit. 13. §. postumorum 2. ^b disp. de quarta legir. cap. 2. & Cujac. obs. 2. cap. 22. & l. 4 ff. inoffic. testam. & lib. 27. obs. cap. 17. ^d Ant. Aug. lib. de leg. in leg. Glicia. & Cujac. d. obs. 2. cap. 21. ^e l. Papinianus §. 5. penult. l. Titio 28. l. cum mater 28. ff. inoffic. testam. & Prull. 4. sent. tit. 5.

essent legata iis, quibus per legem capere minime libet. De quibus etiam supra. Erat S. C. quod recte a Cujacio Æmilianum appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla editum, Fulvio Æmiliano, & Numio Albino Coss. quo laxabatur severitas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis instituto prohibentis^b eo consilio, ne invicem spoliarentur conjuges: neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quamobrem hoc S. C. inductum fuit; ut donationes ex inter conjuges donatoris morte convalescerent, si usque ad mortem in ea voluntate perseverasset, quasi donatum inter vivos testamento confirmetur. Donationibus recte conjunguntur transactiones, de quibus oratione M. Antonini l. cum hi ff. transact. S. C. comprehensa constitutum fuit, ne alimentorum transactio rata esset, nisi auctore Prætoris fieret: quia plerique, inopia coacti, pauca recipere, quam plura sperare malunt. Antequam autem a negotiis vivorum discedamus, adjiciendum est S. C. super corruentium ædificiorum restitutione utilissime conditum, eodem Imperatore suadente. Quo S. C. domus restituta, tacito pignore obligatur creditori, cujus sumtu restituatur, siue creditor pecuniam in sumtus ipsi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, siue redemptori h. e. illi qui domum a domino restituendam conduxerit, seu acceperit τῷ ἐργολάῳ, ut habent Basilica, quam ad speciem S. C. sapientum interpretatione profertur. Sed jam ad negotia veniamus, quæ a morte aliorum existunt, legesque ad ea pertinentes accedamus.

LXXIII. DE LEGE CORNELIA DE TESTAMENTIS.

Igitur ex testamentariis primum locum datus legi Cornelia, quæ testamenta in Urbe condita ab illis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, ac si nunquam in hostium potestatem devenissent. Cum enim quis hostium potitur, testandi facultatem amittit, neque apud hostes moriens civis Romanus reputatur; & quia testamentum civis Romani morte consistit, ideo jure civili nullum esse testamentum videbatur illius, qui post illud conditum in Urbe, decesserat apud hostes. Quæ testamenta, ne propter calamitatem interciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, qua initium captivitatis pro morte habebatur: ut eorum testamenta, quasi mortuorum in Urbe convalescerent: omniaque in eandem causam reciderent, in qua essent, si nunquam testator in hostium potestatem pervenisset. Ita-

a l. Senatus ff. de mort. caus. donat. b Cujac. parat. ad ff. de donat. inter vir. & ux. c l. cum hic statuo 21. §. oratio ff. donat. inter vir. & ux. d Julian. l. 11. ff. qui test. fac. poss. ubi Cujac. lib. 42. ff. sol. Jul. Ulp. l. 11. tit. 23. ubi Cuj. l. 28. ff. vulg. & pupil.

que si apud hostes quis decedat, testamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quæ captivitatem convertit in fomentum mortis: si vero captivus redierit in Urbem, testamentum illius valebit jure postliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui ab hostibus ad cives rediit, perinde habetur, ac si nunquam civitatem amisisset, quasi nunquam fuisset apud hostes.

LXXIV. S. C. NERONIANUM DE LEGATIS.

Porro antequam progrediar ad uberiores leges, defungar explanatione S. C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadversi: cujus sententia est, ut quod minus integris verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure legatum fuisset. ^b Laxavit igitur severitatem juris civilis in legatis, quæ valere voluit quoquo modo sententia eliciatur: quamvis verbis prolata non fuerint a lege præfinitis. Occurrunt etiam & S. C. alia minus nota, nulliusque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita substitutio subjicitur legato ad exemplum institutionis hujus *Titius & Sejus, uterque eorum vivat, hæres mihi esto*, per quæ verba, si uterque vivat, ambo hæredes erunt; altero mortuo, hæres erit superstes, propter tacitam substitutionem, quam Senatus censuit inesse simili legato *Titio, & Sejo utri eorum vivat hæres meus centum dato*. Nam si uterque vivat, ambo legatum accipient; altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita substitutione superstes. ^c S. C. quoque decernitur, ut columnis vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo præstentur, quæ auferri possent, sine domus injuria, neque mentio æstimationis habeatur. ^d

LXXV. DE LEGE FURIA.

Infinitam vero testandi licentiam, XII. tabul. lege permissam, leges aliquæ posterioribus temporibus coangustarunt. Quarum est lex Furia, ^e quam tulit C. Furius trib. pleb. ne liceret testatori supra mille asses legare, aut mortis causa donare ulli, præter quam cognatis, certisque personis: quibus exceptis, si ex alieno testamento plus præfinita quantitate quis acciperet, quadruplum ejus, quod plusquam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges hæc ab Ulpiano refertur,

^a Cujac. tit. 23. Ulp. & ad l. 25. ff. vulg. & pupil. sive ad Julian. l. 62. ff. in inst. quib. non est permiff. facere res. §. ult. ^b Ulp. tit. de leg. §. per præceptionem l. 24. ^c l. Titius & Sejus cum duobus sequent. ff. hæres inst. §. 1. ^d l. nullo 22. ff. de legat. 2. ^e Cic. pro Balbo, & Ver. 3. Theophil. inst. de l. Falc. Ulp. l. §. minus Cujac. ad l. 67. resp. Papin. l. alienationes. l. §. servus ff. sum. cresci. & in inst. Just. de l. Falc. Cujac. obs. lib. 29. c. 32.

quia bona non effugit eam, qui contra legem fecit, sed illum qui accipiam, quod contra legem factum est, adprobavit, damnumque ducit ex facto minimus ab ea rescisso. Quia lex cum hæredi prospicere voluisset, calliditate tantis testamentis eludebatur, quam enim quis quantitatem in unum confert, brevatur, eandem minoribus portionibus in plures legatarios tributam hæredi subtrahebat, multiplicato legatorum numero, haudquam a lege præfinito. ^b

LXXVI. DE LEGE VOCONIA.

Neque has effugit fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa trib. pleb. Coepione, & Philippo Coss. A. V. C. DXCIV. cujus inter capita illud fuit præcipuum, ^c ne quia census, sive qui centum millia sextertium possideret, ^d plus ulli legaret, quam ad hæredem perveniret. Quod eodem revolvebatur; eveniebat enim, ut imminutis, multiplicatisque legatis minima portio hæredi superesset, veluti si ex aureis C. testator distraxisset singulos in XCIX. legatarios: hæres enim sine ulla fraude legis, tamen non nisi aureum aufereret; ideoque propter minimum lucrum, hæreditatem adire facile recusabat. Aliud caput ejusdem legis fuit, ne foemina ab intestato præter consanguineas succederent. ^e Quod eo consilio fuit exco- gitatum, ne impotentia muliebris animi elata divitiis, nimia superbia, & opibus viros opprimeret. ^f Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem morum, sexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hanc legem suavit, annos quinque, & sexaginta natus. ^g Quo minus autem illecebris suis mulieres hæreditates extorquerent, eadem lex vetuit quem censum hæredem facere mulierem supra quadrantem, sive XXV. millia sextertium. Hinc Augustus ^h ut Liviam institueret ex triente, a Senatu legis veniam impetravit. Ceterum figmentum declamatorium duco id, quod apud Quintilianum legitur, *ne semissimam relinquere liceat.*

LXXVII. DE LEGE FALCIDIA.

Jam vero Voconia, ut diximus, non satis hæredi cavebatur, quia ple- rumque multiplicato numero legatorum, omne fere lucrum hæredi detra- heretur. Propterea consilium legum Furia, & Voconia (ne scilicet par- vitate lucri ab hæredibus testamenta destituerentur) minime succedebat. Hinc sub Augusto Triumviro Reipubl. constituendæ, antequam sibi tribu-

a cap. 1. Instit. §. minus, & cap. 28. §. intestati l. 120. ff. V. S. b Gov. an. inir. intorp. ad l. Falcid. c Cic. in Verr. 2. Cujac. obs. 19. cap. 31. d Cujac. in tit. inir. ad l. Falcid. ex Inst. de success. lib. §. postea vero. e Paulus lib. 4. sent. tit. 2. Cujac. Instit. Justin. de lege Falcid. f Cujac. ad Paul. sent. 4. tit. 8. §. sum. g Cic. in Car. adj. Ant. Aug. de leg. in l. Voc. Ccl. lib. 17. c. 6. & lib. 7. c. 13. Balduin. ad l. Vocon. h Dio lib. 56. i Vinn. Inst. lib. 2. tit. 23. §. sciendum, verbo, qui capere.

nam prestatem adieciſſet. I. Antonio P. Servilio Iſaurico. iterum Coſſ. A. V. C. DCCXXII. lata fuit a Falcidia trib. pleb. lex, quæ Falcidia dicitur, qua non plus dodrante permiſſum teſtatori fuit legando abſumere: facta hæredi facultate detrahendi ſibi quartam hæreditatis partem, ſi hæreditas ſupradodrante legatis occuparetur. * Gothofredus vero anno ſuperiori, ac Balduinus anno poſteriori nempe Calvino & Pollione Coſſ. latam putat. ^b Cujus legis vis ex intextis e reſcata interpretationibus porrecta fuit etiam ad inteſtatorum ſucceſſiones, propter fidei commiſſa ex conſtitutione Pii, ^c & ad donationes cauſa mortis ex conſtitutione Severi; itemque ad donationes inter virum, & uxorem, quæ morte confirman-^e tur. Quia etiam his rationibus hæredis portio infra Falcidiæ quantitatem imminui potuit: ideo placuit ad hæc vim legis extendere. Quæ detractio fit ſalvo jure publico. Nam ex reſiduo legati, detracta Falcidia, detrahendum erit id, quod forte per legem Papiam legatario denegaretur. ^f Tranſfertur autem ad fiſcum ſine ulla detracti-^g one Falcidiæ, ex S. C. Plapiano, quidquid contra legem relinquitur, clam, & in fraudem legis, quod tacitum fidei commiſſum appellatur. Neque illius detracti-^h onis omiſſio cedit lucro aliorum legatorum, ſed fiſci ad quem quarta ab hærede non retenta pertinet ex conſultatione D. Pii. ⁱ Excluditur etiam S. C. Falcidia ex legato ſervi, quem quis rogatus fuerit manumittere: eamque tantum detrahere licebit ex eo, quod forte ipſi ſervo legatum fuerit. ^k Præterea reſert Cajus ipſa legē Falcidiæ expreſſum fuiſſe, ne quæ mulieris cauſa empta parata eſſent, quartæ detracti-^l onem peterentur. Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius, quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur, cum præter teſtamentum alio etiam ex jure debeatur, ^m cumque hoc jungit aliud caput, quo decernitur, ut in ducenda ratione legis Falcidiæ, prius deducatur æs alienum: propterea prius deducenda erant præcia ſervorum; quibus libertas erat relicta adeo, ut inde patrimonium teſtatoris minueretur. Hac autem lege lata, Furia, & Voconia ſiluerunt. Per Falcidiam enim plenius teſtamentorum firmitati ſimul, & hæredis utilitati conſulitur: propterea ſublato quoque fuit ſexus diſcrimen ſuperioribus inductum legibus. Verum Falcidiæ vires eſſit maxime Juſtinianus, permiſſa facultate teſtatoribus utiliter prohibendi Falcidiam: cum antea hujusmodi voluntati,

a l. 2. ff. ad l. Falc. Govean ibid. b Dio, lib. 48. c l. filiusfam. ff. ad l. Falcid. d l. 2. C. de donat. caus. mort. e l. cum huiusmodi § oratio 1. ff. de donat. inter vir. & uxorem. f Cujac. C. ad reg. l. falcid. g i. be-
nifici § praterita ff. ad l. Falcid. h hares 1. ff. his qui aut indign. i l. si servus l. plano ff. ad l. Falcid. i l.
sed usus fructus § 2. ff. de leg. Falcid. l. sed usus fructus § ad l. Falcid. Cujac C. eod. in pr. k l. 1. § hac
verba, & seq. ff. si eius plus quam per l. Falcid. Cujac. C. ad l. Falcid.

quantumvis expressa, hæredes minime parere cogerentur. ¹ His legibus apte contextetur S. C. Trebellianum, de quo breviter quando ejus est satis origo pervulgata.

LXXVIII DE S. CTO TREBELLIANO, PEGASIANO, APRO-
NIANO, ET SABINIANO.

Veteri Jurisprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatione juris, sed fide atque benevolentia eorum, qui erant rogati continebantur: nisi fidem etiam aliquo juris vinculo restitutori obligassent. ² Itaque res omnis testamentaria incumbere in hæredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas præstare cogebatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui hæredis nomen præferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerunt adstricta, neque amplius eorum restitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hæreditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis remove. Etenim non raro testamenta deseriebantur, iisque destitutis fideicommissa intercidebant; quia hæredes ne implicarentur hæreditariis actionibus, sæpe adire recusabant. ³ Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Annæo Seneca & Trebellio Maximo Coss., suffectis (desunt enim isti factis, ut notat Vinnius institut. 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hæreditate; actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competere, simul cum hæreditatis commodo, sive cum bonis ipsis hæreditariis transirent in eum, cui restitueretur hæreditas: ita ut hæres sine sua fraude, directam sibi hæreditatem alterius commodo posset adire. At quoniam hæredes rogati aliquando inutilem molestiam refugientes, aliquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum desereretur, & ne spes commodorum inde ducta concideret, necesse fuit hæredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permissa eisdem certæ portionis detractio de bonis ex testamento restituendis. Quamobrem sub Vespasiano Pegaso, & Pusione Coss., Senatusconsultum est proditum, quod Pegasianum appellatur, quo permittitur hæredi restituere rogato detrachere quartam ex bonis suis

¹ Anth. collat. l. cap. 2. de hered. & Falcid. Ant. Aug. in lib. de leg. ad hanc legem. aurb. sed cum testator C. ad l. Falcid. ² Cic. lib. 2. de finib. ubi de Sex. Rulio & Sex. Peduc. c. l. 1. ff. ad S. C. Trebell. Just. instit. l. 3. §. 23. Ulp. cap. 25. de fideicom. §. si qui. Cujac. ibi. Ant. Aug. ad leg. & S. C. Rom. hoc titulo.

fidei commissis. Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus hæres, tum ex universa hæreditate restituenda, tum ex singulis rebus per fideicommissum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui restituenda erat hæreditas, ut interponerentur pactiones: non aliter ac solebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui restituebatur hæreditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si hæres scriptus hæreditatem sibi suspectam nollet adire; iussu Prætoris adire cogeatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S.C. Trebelliano. Qua in re nullis interpositis stipulationibus opus erat: tum enim nihil oneris in hærede scripto manebat; sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hæreditate restituta, jubente Prætore, transibant. Verum quia stipulationes, quæ interponebantur post Senatusconsultum Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahentium inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano captiosæ videbantur; placuit Justiniano, prudenti sane consilio, hujusmodi nexum rescindere, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommissa. Ideo vim Pegasiani S. C. & facultatem quartæ detrahendæ, jusque cogendi hæredem adire nolentem, convertit in S.C. Trebellianum, atque utraque S.C. confundit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractiorem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo resident pro ratione quartæ detractæ. Cetera simul cum hæreditate transeunt, cum qua, & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum hæredem remanet; quarta enim retinet onus æris alieni, non legatorum: nam si de quarta legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum, & hæredi scripto beneficium legis eriperetur. At si hæres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui iudicis officium implorat; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommotis hæreditariarum actionum spoliabitur: & si totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur. b Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur, nihil interest; cum

a Ulpianus, in §. sed quia iustit. de fideic. hered. et parat. ff. ad S.C. Trebell. dissentiente Donello l. 1. c. fideicommiss. her. vid. Vinnium in §. sed quia verb. pro rata tit. 13. b Iustit. lib. 2. tit. 92. §. sed quia.

quantumvis expressæ, hæredes minime parere cogerentur. * His legibus apte contextetur S. C. Trebellianum, de quo breviter quando ejus est satis origo pervulgata.

LXXVIII DE S. CTO TREBELLIANO, PEGASIANO, APRO-
NIANO, ET SABINIANO.

Veteri Jurisprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatione juris, sed fide atque benevolentia eorum, qui erant rogati continebantur: nisi fidem etiam aliquo juris vinculo restitutori obligassent. b Itaque res omnis testamentaria incumberebat in hæredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas præstare cogebatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui hæredis nomen præferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerant adstricta, neque amplius eorum restitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hæreditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis remove. Etenim non raro testamenta deseriebantur, iisque destitutis fideicommissa intercidebant; quia hæredes ne implicarentur hæreditariis actionibus, sæpe adire recusabant. c Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Anno Seneca & Trebellio Maximo Coss., suffectis (desunt enim isti factis, ut notat Vinnius institut. 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hæreditate; actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competere, simul cum hæreditatis commodo, sive cum bonis ipsis hæreditariis transirent in eum, cui restitueretur hæreditas: ita ut hæres sine sua fraude, directam sibi hæreditatem alterius commodo posset adire. At quoniam hæredes rogati aliquando inutilem molestiam refugientes, aliquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum desereretur, & ne spes commodorum inde ducta concideret, necesse fuit hæredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permessa eisdem certæ portionis detractio de bonis ex testamento restituendis. Quamobrem sub Vespasiano Pegaso, & Pusione Coss., Senatus consultum est proditum, quod Pegasianum appellatur, quo permittitur hæredi restituere rogato detrachere quartam ex bonis suis

a Auth. collat. 1. cap. 2. de hered. & Falcid. Ant. Aug. in lib. de leg. ad hanc legem. auth. sed cum testator C. ad l. Falcid. b Cic. lib. 2. de finib. ubi de Sex. Rulio & Sex. Peduc. c l. 1. ff. ad S. C. Trebell. Just. instit. l. 3. tit. 23. Ulp. cap. 25. de fideicom. §. si qui. Cujac. ibi. Ant. Aug. ad leg. & S. C. Rom. hoc titulo.

fidei commissis. Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus hæres, tum ex universa hæreditate restituenda, tum ex singulis rebus per fideicommissum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui restituenda erat hæreditas, ut interponerentur pactiones: non aliter ac solebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferrebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui restituebatur hæreditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si hæres scriptus hæreditatem sibi suspectam nollet adire; jussu Prætoris adire cogeatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S.C. Trebelliano. Quæ in re nullis interpositis stipulationibus opus erat: tum enim nihil oneris in hærede scripto manebat; sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hæreditate restituta, jubente Prætore, transibant. Verum quia stipulationes, quæ interponebantur post Senatusconsult. Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahentium inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano captiofæ videbantur; placuit Justiniano, prudenti sanè consilio, hujusmodi nexum rescindere, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommissa. Ideo vim Pegasiani S. C. & facultatem quartæ detrahendæ, jusque cogendi hæredem adire nolentem, convertit in S.C. Trebellianum, atque utraque S.C. confundit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractionem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo resident pro ratione quartæ detractæ. Cetera simul cum hæreditate transeunt, cum qua, & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum hæredem remanet; quarta enim retinet onus æris alieni, non legatorum: ^a nam si de quarta legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum, & hæredi scripto beneficium legis eriperetur. At si hæres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui iudicis officium imploravit; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hæreditariarum actionum spoliabitur: & si totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur. ^b Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur, nihil interest; cum

^a Ulpianus, in §. sed quia iussit, de fideic. hered. & parat. ff. ad S.C. Trebell. dissentiens Donello l. 2. c. fideicommiss. her. vid. Vinnium iussit. §. sed quia verb. pro rato tit. 23. ^b Iussit. lib. 2. tit. 23. §. sed quia.

idem juris in quartæ detractiōe fuerit a Justiniano constitutum. * Actiōnes item ex S. C. Trebelliano non in privatas modo, certasque personas transmittuntur; sed etiam in universitates, & municipia, quibus directæ hæreditas relinquitur inutiliter: ^b obstat enim ratio juris civilis, quæ ad hæreditatem adeundam certam personam exigit; adire autem nequeunt universi. Hinc Plinius junior ait rempublicam neque institui hæredem posse, neque percipere. Ne vero subtilitas juris civilis alienorum testamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Aproniano, & Paulo Coss. ut S. C. conderetur, quo civitatibus quæ sub Imperio Pop. Rom. essent, liceret, si non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommissariam relinquere hæreditatem. ^c Itaque in eas utiles actiones ex S. C. transeunt, quo illas non universi (qui enim possent?) sed universorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo actor ab omnibus constitutus exerceat. Quod S. C. Apronianum appellatum, Antonius Augustinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius ^d vero, ad Marci ætatem: tradidit enim Paulus ^e Marci temporibus S. C. factum fuisse, quo collegiis legare permittitur. Quæ fortasse sententia ob ^faffinitatem, Aproniani S. C. portio fuit: postea vero aliud S. C. municipiis patefactæ sunt hæreditates libertorum suorum. ^f Testatur porro Ulpianus ^g à Nerva primum fuisse introductum ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hæ leges atque S. C. hæredibus extraneis prospexerunt; at Sabinianum adoptivis. ^h Eo autem jubetur, ut si pater naturalis e tribus maribus filium unum in adoptionem dedisset; ei filio pater adoptivus quartam bonorum partem relinqueret præmii loco parentibus, quod tres reipubl. mares dedissent: quod & de impubere adrogato constitutum invenimus; ⁱ Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur, ut curiæ liberatio impetraretur, sive ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quæ curiales sub Imperatoribus Romanis in se suscipere cogebantur. Quo pacto miserrima cœpit eorum esse conditio, cum si esset exactio difficilior, proprio ære præstare cogerentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum, etiam ex S. C. Sabiniano præstari Cujacius ^k censuit, probavitque veterem lectionem, ut nulla mutatio facienda sit in Institutionibus Justinianæis, ubi hoc de S. C. aliquod non obscurum vestigium apparet. ^l Quem locum Rævardus, & Alciatus perperam vexarunt.

^a Inst. cod. §. sed quia. ^b l. 16. & seq. in princ. ff. ad S. C. Trebell. L. unic. ff. libert. univ. ^c l. omnia. ^d l. 26. ff. ad S. C. Trebell. ^e in Julian. lib. 40. ff. siue l. 27 ff. ad S. C. Trebell. in pr. ^f l. cum Senatus ff. de reb. dub. ^g l. ita tamen 27. ff. ad S. C. Trebell. ^h tit. de legat. §. civitatib. l. 2. ff. libert. univ. ⁱ Rævard. cap. 6. in fin. lib. de ant. præd. & §. sed ea omnia ubi Theophil. Inst. de hered. qua ab intestato. ^j l. 2. C. de adoption. ^k in C. de decurion. & fil. cor. l. ult. Vinnius Inst. §. sed eam in fine, de hered. qua ab intest. ^l §. sed ea in Inst. de hered. qua ab intest.

Ceterum referuntur plures quæstiones S. C. definitæ, qualis est, cum adire recusatis, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri sub conditione restituere: tunc enim Senatus censuit universam hæreditatem restituendam ei, cui pure, vel in diem fuerit hæres restituere rogatus; ad alterum autem ipso jure actiones, existente conditione, transire, si partem suam suscipere velit. ^a Item si hæres institutus rogetur non totum restituere, sed partem hæreditatis; vel si rogetur restituere duobus, quorum alter consentiat, alter repugnet restitutioni; utroque casu Senatus censuit omni eximendum onere hæredem, qui suspectam sibi hæreditatem adire recuset; eamque totam ad alterum transire, qui restitutionem postulet. ^b Præterea si quis duos instituerit hæredes, invicemque eos substituerit, illosque rogaverit, ut sive uterque, sive alter eorum hæres esset, hæreditatem suam Titio post quinquennium restitueret; nec velint scripti hæredes hæreditatem eam, sibi suspectam, adire, Titio fideicommissario illam suo periculo adire postulante; Senatus jussit aut utrumque, aut alterutrum ex hæredibus scriptis hæreditatem adire, ac Titio fideicommissario restituere: in Titium vero fideicommissarium & adversus eum actiones esse dandas, quasi restituta ex Trebelliano hæreditate. ^c Porro non licebat hæredem rogare, ut certum hominem institueret. Verum ne voluntas hæc periret S. C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut censeatur hæres rogatus traditam hæreditatem ei restituere, quem instituere rogaretur. ^d

LXXIX. DE LEGE VELLEJA, & AD L. GALLUS ff. DE
LIBER. & POSTUM.

Atque hæc ad jam natos filios pertinent: sequuntur ea, quæ ad postumos. De quibus ne testamentum rumperent, cautum est lege Velleja; cum antea tantum Jurisconsultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio præteritionis occurreretur. De qua tota ratione postumorum institutorum obscura sane, atque perplexa, in qua integra pene volumina consumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, sed ea ni fallor satis expedita: certa enim dicere non ausim in eo juris articulo, ubi vate opus est magis, quam interprete. Postumus dicitur, vel quasi post humatum patrem natus, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum adspiratione scribunt: vel quasi postremus, ut Cujacius ^e censuit, qui & adspirationem expandectarum florentinarum auctoritate rejecit, existimans *postumus* esse productionem particulæ *post*, ut & *postliminium* dictum putant. Quam-

^a l. x. §. sed et quoties ff. ad S. C. Trebell. ^b l. cogi 16. §. si quis ff. ad Trebell. ^c d. l. cogi §. cum quidam 7. ff. ad S. C. Trebell. ^d l. ex factis ff. ad Trebell. l. cum sumisam. 14. §. ut si quis hæredem ff. de legat. 2. l. cum pater §. mandosilla ff. de legat. 3. ^e lib. 3. obs. 4.

obrem nomine postumi, non modo continetur natus post mortem testatoris; sed etiam natus eo vivo, post testamentum factum; immo & is etiam, qui natus testamenti tempore, mortuo deinde patre, succedit avo in locum hæredis sui. Unde ratione avi postumus, vel agnasci dicitur, vel succedere. Agnascitur avo postumus, si mortuo patre, ac vivente avo post testamentum nascatur; succedit vero postumus, si tempore quidem testamenti natus erat, sed postea, patre amisso, vivente adhuc avo, in locum hæredis sui succedit: tum enim fit avo hæres suus, non agnascendo, quia jam natus erat, sed succedendo: hoc est quasi agnascendo, ac patris locum subeundo. Postumus autem, vel suus est, vel alienus, postumus suus est, vel qui post mortem patris nascitur suus hæres; vel qui agnascitur avo, aut quasi agnascitur mortuo patre. Postumus alienus aliquorum opinione (inter quos Goveanus) est, qui nunquam nascendo futurus est hæres suus, qualis est nepos ex filio emancipato, qui propter emancipationem patris nascitur extra familiam avi; & ideo, mortuo patre, non fit avo suus hæres. Medii sunt inter hos nepotes nati ex filio, quem habemus in potestate: qui nec alieni sunt, quoniam sui esse possunt avo post mortem patris; neque sunt sui, quoniam eos pater nondum mortuus antecedit. Hos igitur distinctionis causa vocaverim *postumos non suos*, quales appellantur a Theophilo, qui eos nunquam *alienos* appellat, sed *non suos*.^a Theophilus vero postumos alienos ita definit. ^b *Est autem alienus postumus, qui si nascatur, suus mihi non est futurus*. Qua definitione comprehenditur tum nepos ex filio familias, tum nepos ex filio emancipato. Priscis autem Romæ temporibus, jus civile tanta religione tenebatur; ut nefas esset leges ultra proximam verborum significationem extendere. Quamobrem quia leges XII. tabularum quæ patrifamilias de re sua testandi liberam potestatem permiserunt, nihil de personis nondum natis indicarant; ideo verebantur parentes hæredes instituere postumos, qui nondum erant in rerum natura, & institutionem conferre in personam incertam. Quamobrem, qui sine filiis uxore prægnante decebat, cogebatur extraneum instituere; nato vero postumo, reddebatur intestatus. Cum enim postumus nasceretur hæres suus, & præteritus a patre reperiretur; testamentum rumpebat: quia præterire non licet hæredes suos; sed eos, aut instituere oportet, aut exhæredare. Verum Jurisconsulti, qui occultos legum sensus assidua disputatione, atque interpretatione verborum extricabant, adhibita regula publicæ utilitatis, cui leges omnes obediunt; sensim intulere, ut liceret instituere, aut exhæredare postumos suos nascituros; sive testaretur pater, sive avas, qui nu-

^a *Instit. lib. 2, tit. 13, §. 2.* ^b *Instit. de hæred. ab inst. §. 2.*

rum prægnantem haberet ex filio mortuo. Quod Jurisconsultorum consilium secunda voluntate populi, propter communem utilitatem acceptum tandem cessit in morem, relatumque fuit inter regulas juris civilis: quo non modo XII. tabulæ significantur, sed quidquid uberius, atque utilius disputatio fori, & interpretatio Jurisconsultorum adduxerat; ad quam sæpe juris civilis appellatio angustius accepta referebatur. Igitur jure civili licebat instituere postumos suos, hoc est eos, qui ab nativitate nascerentur in potestate testatoris, quales filii sunt, aut nepotes ex filio mortuo in potestate patris. At nihil cautum reperiebatur de postumo nato post mortem patris, & avi, quem postumum pater vivens testamenti tempore præcedebat. In eo testamento avus instituebat proprium filium, quem habebat in potestate; filio vero mortuo ante testatorem; nepos post mortem avi natus, testamentum rumpebat uti præteritus ab avo, cui per mortem patris nepos fiebat hæres suus. Ut igitur testamenta etiam ex hac parte protegerentur, Gallus Aquilius Jurisconsultus novum jus minime statuendo, ut perperam aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Jurisconsultorum auctoritate, novam legem condere,) sed quod jure civili receptum jam erat ad hanc etiam speciem accommodando, more Jurisconsultorum cautionem, sive formulam excogitavit, qua præteritionis vicium removeretur, atque is etiam casus includeretur in jure civili. Itaque consilium dedit avo, ut prius filium institueret, postea nepotem, qui post ejusdem avi mortem nasceretur, si filius vivente se decederet: his nempe verbis concepta formula: *filium meum heredem instituo: si filius meus vivo memorietur; tunc si quis mihi ex eo nepos post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus erit, hæres esto.* Quod autem de nepotibus Gallus protulit, Jurisconsulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot hæredes sui nasci possent, mortis item nomine, civilem etiam mortem comprehenderunt; ita ut conditio extitisse censeatur, si filius, aut interdictus esset aqua, & igni, aut deportatus. Atque hætenus jus civile, Gallique formula complexum est eos, qui mortuo patre, vel avo nascerentur. De natis vero vivente avo, sive testamenti tempore, sive post testamentum, Jurisconsulti nihil attigerunt: quia huic incommodo poterat ipse testator occurrere, alio condito testamento, in quo institueret, aut exhæredaret nepotem, qui vel agnâscendo, vel succedendo hæres suus factus esset avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi testamenti, quia non ubique tot cives Romani præsto sunt, quot requiruntur ad testamentorum solennitatem; ideo lex Velleja novi testamenti condendi necessitatem sustulit data potestate instituendi nepotes,

tes, qui vivente testatore nascerentur sui, traditaque ratione instituendi jam natos. Id enim ausi non sunt Jurisconsulti, quia legibus non licebat nepotem hæredem facere necessarium, vivente patre, quem avus habebat in potestate. Ideo novo juri constituendo, nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum e veteribus monumentis patet, sive Juniam, ut plerique, sive Juliam Vellejam cum Cujacio appellemus. ^a Ea lex omne præteritionis periculum imposterum exclusit, complexaque est casus omnes institutionis postumorum, quibus casibus duobus capitibus aptissime occurrit. In priori permittit avo institutionem quorumlibet postumorum, qui post mortem filii se vivente nascentur sui; in posteriori tradit rationem instituendi nepotem jam natum, si esset in locum hæredis sui per patris mortem successurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, instituere, ut necessarium: *si quis ex suis hæredibus sum hæres esse desiderit*: nam si avus, simul cum filio, nepotem pure instituisset, ea institutio valebat, ut institutio extranei: & si moriente avo, filius erat in potestate, nepos portionem suam adquirebat patri; si verò avus post testamentum filium, & nepotem emancipaverat, suam tum sibi quisque portionem hæreditatis separatim auferbat. Sicut autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non solum nepotem; sed & quoslibet liberorum gradus ex legis præscripto licet instituere; ac si filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti sui hæredis locus. Vestigavit Julianus & alium casum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus testamentum facit, ubi prius filium, deinde nepotem nondum natum instituit. Nascitur nepos vivente avo, & patre, qui præmoritur avo. ^b Ad quod caput legis ea species refertur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui sui nascuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus est vivente patre, unde non fuit avo hæres suus cum nasceretur; non ad posterius, quia pertinet ad eos, qui testamenti tempore nati erant: hic autem natus est post testamentum; & tamen refertur ad utrumque simul. Nam idem casus aliorum inspectus, partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos testamenti tempore nondum erat natus; partim ad posterius, quia natus est avo vivente. Ideo Julianus, quasi commistis utrisque legis capitibus, censuit per hujus nativitatem testamentum non rumpi: quia quod a singulis capitibus excluditur, iisdem simul concurrentibus continetur. Et hæc de lege Velleja satis. Si quis

^a in Frag. Ulp. qui hæres institui poss. tit. 22. §. eos qui in matris funt. ^b vide Ant. Matth. de exhered. hæred. lib. 2. tit. 23. Instit.

uberiorem explicationem desideret, adeat latiores Duareni, Hotthomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios, a ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum studiosis exclusimus, longiori disputatione consulto abstinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim est ejusmodi, ut limosæ aquæ instar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab uno turbetur.

LXXX. DE LEGE GLICIA, SIVE DE QUERELA
INOFFICIOSI TESTAMENTI.

Atque his præteritionis vitium removetur. Si vero in testamento exhæredatio contineatur, ad aliud remedium excurritur, quo exhæredatis subvenitur, nempe ad auxilium legis Glicia, cujus vestigium habemus in inscriptione legis IV. ff. de inofficioso testamento; quæ inscriptio florentini codicis auctoritate defenditur adversus Hotthomannum,^b & alios, qui ne Cujacio gloriam tribuant detectæ legis, ad suum usque tempus aliis interpretibus ignotæ, legem prorsus nullam agnoscunt Gliciam: querelamque inofficiosi, ex moribus magis, & ex consilio JCtorum, quam ex certa lege fluxisse contendunt. Ceterum Glicium nomen reperitur in vetustis auctoribus, nempe Tacito, Suetonio, Floro, Livio, & agnoscitur a Carolo Sigonio, qui & Glicia dictaturam in lapidibus capitolinis notatam se invenisse testatur.^d Hæc autem querela, quæ inofficiosi testamenti dicitur, testamento dementiam objicit testatoris, quem arguit quasi furiosum: non enim videtur hominem sani capitis potuisse sine causa filium exhæredare. Unde per causam dementiæ testamentum rescinditur, ut inofficiosum, & conditum contra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos successionem instituisse. Sed quoniam aut illecebræ muliebres, & novercalia odia patris morientis voluntatem sæpe a privigno abducunt; aut ipse pater levibus aliquando ex causis naturalem filiorum caritatem exiit; ideo filius injuste se exhæredatum probans, patrisque furorem prætendens testamentum ita rescindit, ut cum institutione concidant & legata.^e Sane liberis præteritis opus non est inofficiosi querela; inest enim vitium ab initio; vetustioribus namque legibus interdictum est præterire liberos: sed eos, aut instituere oportet, aut exhæredare, iis autem opus est querela, quibus vel minus legitima portione relictum est, vel omnis prorsus ademta.^f

a ad l. Gallus ff. de liber. & post. Vinn. Instit. lib. 2. tit. 12. §. postumorum 2. b disp. de quarta legir. cap. 2.
c Cujac. obs. 2. cap. 22. & l. 4 ff. inoffic. testam. & lib. 27. obs. cap. 17 d Ant. Aug. lib. de leg. in leg. Glicia.
& Cujac. d. obs. 2. cap. 21. e l. Papinianus §. §. penult. l. Titio 28. l. cum mater 28. ff. inoffic. testam. f Prull.
4. sent. tit. §.

LXXXI. S. C. JULIANUM DE PETITIONE HÆREDITATIS.

Quoniam autem querela inofficiosi, genus est petitionis hæreditatis: ideo ex ordine Ediçti perpetui, & Digestorum licebit hinc transire ad universam hæreditatis petitionem. Super qua conditum est ^a S. C. quod a Græcis appellatur Adrianum, utpote factum Adriani jussu, post ejus orationem de more habitam in Senatu prid. id. Mart. Q. Julio Balbo, & P. Juventio Celso, Tito Aufridio, Oeno Severiano Coss. qui ea de re verba fecerunt. Ex qua nonnino descriptione Alciatus infert, cum Consulibus unius anni admistos etiam esse Coss. designatos: neque meminit raro sub Imperatoribus unius anni Consules integrum annum in Magistratu mansisse, sed suspectis aliis, intra annum abire consuevisse, dignitate consulari tantum in nominibus retenta, ut ex iis annus nuncuparetur, ^b Huic autem S. Cto, quod a Julio Balbo Conf. ab aliquibus Julianum appellatur, causam præbuit hæreditas fisco delata ex legibus caducariis, nempe Papiæ Poppæ capitibus: cujus hæreditatis bona, priusquam hæreditas fisco deferretur, distracta fuerant ab iis, qui se hæredes putabant. Ideo cogitatum fuit de fisci damno sarciendo, revocandisque rebus alienatis, & de precio ex iis redigendo. Quamvis autem fisci causa S. C. prodierit, commune tamen etiam est privatis hæredibus adversus eos, qui sive bona, sive mala fide res hæreditarias aut possideant, aut distraxerint. Plura vero sunt hoc S. C. comprehensa; scilicet ne qui hæreditatis petitione agunt, usuras exigant ab iis, qui hæredes se putantes res bona fide distraxerint, nullamque precii reddendi moram fecerint. ^c Item cautum, ut si res hæreditariæ perissent, diminutæve fuissent, precium earum ab iis, qui in Iudicio succubissent, actori redderetur: quatenus tamen possessores facti fuerint locupletiores; amplius enim exigi bona fides non sinit. Ex eo autem tempore petita hæreditas intelligitur, quo primum possessoribus innotuit eam ad se non pertinere, sive denunciationibus, sive literis, sive ediçto, ut deinceps malæ fidei possessor fiat. Porro malæ fidei possessores, si ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, ut possessores tamen damnantur.

LXXXII. DE S. C. CLAUDIANO, SIVE DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

Huic recte attextetur S. C. Claudianum, ex quo certa pars hæreditatis defertur ei, eisve ex liberis, cui, quibusve sive institutis, sive exhæredatis, libertus, libertave a patre, qui duos, pluresve liberos habet in potestate fuerit assignatus. Hujus enim liberti, si pater, qui adsignavit, in civitate esse

^a l. 20. ff. petit. hered. ^b Dion. lib. 43. Ant. Aug. in S. C. sine nomine, ^c l. 2. C. de petit. hered.

definet,

definet, hæreditas ei cedit, in quem pater jus patronatus iudicio suo contulerit, cujusque libertum cum esse voluit præcipuum, sive testamento, sive aliter: ^a nisi qui patronus ex filiis fuerat a patre constitutus, sine liberis decessisset, etenim tum ceteri liberi, fratresque defuncti omnes pariter ad ejus liberti successionem veniunt, neque enim assignatione uni facta, ceteri desinunt esse patroni; unde contra tabulas habent bonorum possessionem, ut notat Cujacius parat. ad hunc tit. ^b Quod S. C. sub Claudio, Sabellio, vel ut alii malunt, Vellejo, Rufo, & Osterio Scapula Coss. conditum fuit. ^c Quamvis autem assignatio filiofamilias facta, post emancipationem evanescat, quia filii status, in quo beneficium testatoris residebat, fuit immutatus; tamen si ab initio emancipato filio libertus fuit attributus, eam assignationem valere Mynfingerus censet. ^d Ego vero existimo tum utiliter emancipato filio libertum assignari, cum non pauciores, quam duo sunt in potestate, atque emancipato simul cum altero ex iis, qui sunt in potestate assignatur. Quod enim infirmum est ex persona emancipati, propter personam ejus, qui est in potestate consistit; exemplo ^e l. ult. ff. lib. & postum. At si duos tantum liberos habeat pater, quorum alter sit emancipatus, assignatio utrisque facta nulla est: quia neque ex emancipati, neque ex filiofamilias persona sustinetur: cum ex S. C. non aliter assignari libertus queat, quam si assignans duos minimum liberos habeat in sua potestate; ut optime Cujacius explicavit. ^f

LXXXIII. DE S. C. TERTULLIANO.

Rerum series nos ducit ad S. C. Tertullianum, & Orphitianum, quæ ad mutuas matrum, & filiorum successiones pertinent. ^g Jure namque XII. tabul. successionis jura sequebantur solos agnatos, neque ad successionem vocabantur, præter eos, qui virili sexu conjungerentur. Unde quia nulla inter liberos, & matrem agnatio intercedit, spes etiam successionis ab intestato inter eos omnis jure civili perimebatur: nisi mater convenisset in manum, & viro filiofam. loco fuisset. Etenim, ut alibi diximus, uxorum duo genera erant, ^h earum nempe, quas viri annum integrum uxoris loco habebant, eoque spatio usucapiebant, quæ proprie uxores dicebantur; & earum, quæ matresfam. appellabantur, quæque convenerant in manum, sive potestatem viri dupliciter: nempe confarreatione, sive certis solennitatibus, & sacris, quibus de more adhibebatur far, quo farre utpote communi

^a l. 1 §. 5. ff. de assignand. libert. & Instit. de assignand. libert. ^b per l. 2 §. si cupit. ff. bon. libert. & Instit. de assign. lib. §. 3. l. 1. ff. eod. ^c ex l. utrum §. ff. assignat. libert. in tit. Instit. eod. ^d l. mulier ff. condit. & demonstr. ^e Instit. de assign. libert. ^f Paull. lib. 4. sent. tit. 9 & 10. Instit. hoc iis. Instit. in par. ^g Cic. in topic. Ulp. Instit. tit. 9. Boët. topic. Cic. serv. Georg. 1. Sealiq. ad Festum verb. diffarreatio. Apul. lib. 6. de Asino.

Romanorum victu, vir, & uxor vescebantur, ut perpetuam vitæ communionem significarent; & coëmptione, cum vir mulierem interrogaret, an sibi materfam. esse vellet, & vicissim foemina virum, an sibi esse vellet paterfam. ac si consentirent, mulier conveniebat in manum, sive convertebatur fictione juris in ipsam viri personam, & in ejusdem familiam transferebatur, tanquam filius patri, eaque coëmptio dicebatur forsan, quia, ut Varro, teste Nonio, ^a tradit, mulier tres asses ferebat, quorum alterum viro, veluti pro emptionis pretio dabat; alterum in foco ponebat ante Larem familiarem; alterum in facciperio, sive in marsupio majori conditum compito vicinali dabat, sive Laribus compitalibus, quibus fiebant sacra: erant enim & Lares, qui viis publicis præsiderent. ^b Igitur sive confarreatione, sive coëmptione mulier conveniret in manum, ac tanquam filiusfamilias viri potestati subjiceretur; nascebatur inter eos, & filios mutua successio ex jure civili, tanquam inter hæredes suos, & inter consanguineos. ^c Nam inter hujuscemodi conjuges intercedebat jus consanguinitatis, quæ ad cognatos ex veterum sensu non porrigitur, nec transit in alios liberos, nisi eos, qui communem habeant patrem, quod optimis auctoribus, validisque rationibus adversus Accursium, & alios contendit Cujacius. ^d Quoniam igitur leges XII. tabularum ad successionem vocabant consanguineos, ideo conjugum horum successio ad sensum XII. tabul. relata fuit a Jurisconsultis, qui legis verba porrexerunt ad confictam hanc a jure civili consanguinitatem. At quæ mulieres a viro annua possessione fuerant usucaptæ, quæ proprie dicebantur uxores, differebantque a superioribus, quæ matresfam. vocabantur; nullo jure agnationis viro, aut filiis conjungebantur; ideo nulla mutua successio inter eos jure civili fuit instituta: quia leges XII. tabul. non nisi agnatis aperiebant intestati successionem. Verum beneficio Prætoris, qui vinculum naturæ a jure civili neglectum agnoscebat, admittebantur inter cognatos, & ex edicto *unde cognati* ad filiorum successionem vocabantur. ^e Claudius præterea miseratione materni luctus, in solatium amissi filii, deferre matribus coepit filiorum hæreditates. ^f Tandem juris civilis aspera subtilitas, quam per ambages Prætor declinabat, sublata prorsus fuit ævo Adriani, sive Pii, ut Cujacius ^g probat: (duxit enim Pius ex adoptione nomen Adriani.) Itaque Tertyllo, & Sacerdote Coss. conditum est S. C. a Tertyllo Tertyllianum appellatum, quo filiorum etiam spurriorum successio aperitur ^h matri liberorum trium, si sit ingenua, non ve-

^a Rosin. lib. 5. cap. 37. ^b Sueton. in Aug. Arnob. lib. 3. Manuc. de veter. dier. rit. ^c Cujac. obs. 7. c. 17. enarrat. ad C. de S. C. Orphis. §. postremo ad hæred. & parat. C. unde vir, & uxor. Gell. c. 5. lib. 18. ^d enarrat. ad C. de S. C. Orphis. §. postremo notandum. ^e Instit. de S. C. Tertul. in pr. ^f Inst. eod. §. 1. ^g in notis ad Instit. eod. ^h Paul. lib. 4. sent. tit. 20. & Instit. tit. de S. C. Tert.

ro aviæ; & libertinæ, si mater sit liberorum quatuor, etiam si sit in potestate parentis, cujus jussu adire debet; siquidem filius neque suum hæredem habeat, nec filium emancipatum, quem tuetur Prætor, neque patrem, neque fratrem consanguineum, ad quos lege XII. tabul. successio pertinet tantum cum sorore consanguinea defuncti, mater ad hæreditatem ex S. C. vocabatur. ^a Sed si frater, & soror consanguinei superfuissent; frater matrem trium, aut quatuor liberorum jure suffultam excludebat, & hæreditas inter fratres, & sorores dividebatur ex æquis partibus. ^b Quod S. C. beneficium Justinianus ad matres omnes produxit, siue ingenuas, siue libertinas cum liberis, & sine liberis; ex cujus Institutionibus, & novellis petere licet ea, quæ addita fuerunt ab eo, & immutata. Superest ut adnoveamus mortuis filiis impuberibus, matrem, quæ iis intra annum petere tutorem neglexerit, successione privari: ^c ut ex eadem causa successores ceteri. ^d Excidet etiam commodo S. C. mater, quæ cum jurasset non nupturam, postea nupserit, ^e non dato alio tutore idoneo, nec redditis rationibus.

LXXXIV. DE S. C. ORPHITIANO.

Rursus quia filius matri non succedebat jure veteri, ob eandem causam, quod scilicet nulla inter eos esset agnatio; ideo ut par beneficium redderetur liberis, M. Antonini tempore Orphitio, & Rufo Coss. prodiiit S. C. Orphitianum, quo filiis etiam vulgo quæsitis, si mater non sit illustis, nec legitimam sobolem habeat, ^f matris hæreditas, posthabitis agnatis & consanguineis, defunctæ acquiritur, etiam si alieno juri subjecti sint, post aditionem, ac gestionem pro hærede. ^g Et quoniam hæc S. C. conjunctionem naturalem tuentur; ideo minima capitis diminutio non tollit successionem inter matrem, & filium mutuam per ea inductam. ^h Filia vero defunctæ matris ancilla, vel liberta ex S. C. Claudiano facta, de quo alibi dictum, quia matrem civilem non habet, S. C. beneficium non impetrabit, neque ullus, qui hæreditatis adeundæ tempore civis Romanus non fuerit. ⁱ Ex constitutionibus vero Principum, nepotes etiam, & neptes ad successionem aviæ vocantur, ut in Instit. h. t. Antequam autem ab ultimis voluntatibus discedamus, producendum est S. C. quo si municipio pecunia legata inveniat, ut ex reditu ejus venatus, aut spectacula præbeantur; vetatur eam in tales erogari causas, ac permittitur, ut id legatum in opus

^a Ulp. Instit. cap. 26, de legit. hered. §. intest. & instit. tit. de S. C. Tertull. ^b Instit. cod. §. 3. ^c l. 1. §. 6 mater 23. ff. ad S. C. Tertull. ^d l. si ante C. legit. hered. ^e Cujac. in enarr. ad C. hoc. tit. & instit. ^f l. p. m. l. C. hoc. tit. ^g Paull. 4. sent. tit. 10, Cujac. enarr. ad C. ad hunc tit. ^h Instit. hoc. tit. §. 3. ⁱ l. 1. §. filii ff. ad S. C. Tertull.

magis municipio necessarium conferatur, ac munificentia ejus, qui legavit, inscriptione notetur. *

LXXXV. DE LEGE CORNELIA, ET JULIA MAJESTATIS.

Jam quoniam leges produximus, quæ personarum status & negotia complectuntur; ad eas, quibus judicia, & crimina continentur, transeamus. Exordiemur autem a judicio tristiori, atque atrocissimo, nempe a crimine perduellionis, sive majestatis: quæ leges ab ipsis primordiis Urbis initium duxerunt. Etenim nunquam satis civitas constituta censetur, nisi latis hujuscemodi legibus; quibus, veluti jactis fundamentis, publicæ tranquillitatis reipublicæ status, & quies inimitur. Quid enim prodest muris urbem circumdare, si lateant intus insidie, ut ubi se occasio dederit, in principes & magistratus, quibus omnium est concedenda salus, erumpant? Sicut igitur muris vim exteram, ita majestatis legibus intestinam arcemus. Quamobrem harum legum præsidio, hisque judiciis potestatem reges munivere suam: earum auctoritatem Junius Brutus, vel ipso filiorum sanguine sancivit: ut quæ regium imperium defenderant, majori auctoritate rem publicam custodirent. Primum vero Romanorum regem Romulum de proditione legem tulisse, Dionysius refert: quod unum est e præcipuis capitibus legum de majestate, quas Decemviri a regibus acceptas in XII. conjecere tabulas, quibus capite punitur quisquis aut hostem in patriam concitasset, aut civem hostibus tradidisset. ^b Quæ lex sequentibus temporibus varie aucta fuit. Etenim lege Gabinia clandestinarum coitionum participes capite multabantur. Accessit lex Apuleja ^c a Lucio Apulejo Saturnino lata trib. pleb. anno DCLI. & lex Varia ^d a Q. Vario anno DCLXH., quibus legibus vis, & seditio in Urbe coorta vindicabatur; magis enim ad animadvertendum in ejusdelicti reos, quam ad jus majestatis constituendum prodierunt; jam enim superioribus munus erat legibus. Lucius vero Cornelius Sylla pluribus capitibus majestatis crimina comprehendit, legemque tulit, veteribus capitibus suscitandis, & novis instituendis. Quo plures enim hujuscemodi trucibus judiciis irretiret, poenam remisit iis, qui per calumniam alios accusant, locumque in hisce causis mulierum testimoniis aperuit. Quod etsi perturbatis illis temporibus convenisset, se præsertim homine solertissimo verarum, & falsarum criminationum vindice; sequentibus tamen temporibus in maximam hominum perniciem erupit: data enim licentia in criminibus gravissimis ca-

^a l. legatum ff. de administ. rer. ad civit. pertin. ^b l. 3. lex 12. ff. ad l. Jul. Majest. ^c Cic. de orat. ^d Cic. in Brut.

lumniarum, innocentium supplicio fraus exultat, atque bacchatur, ut deterior omnibus criminibus sit, criminum accusandorum impunitas. Nec solum fautores hostium, publicæque perturbatores pacis huic iudicio subiecit, sed & eos, qui magistratibus muneris exercitium impedissent, aut ducebant hostium, vel prædonum captis ignovissent, & quod Verri Tullius ^a objicit, eos accepta pecunia liberassent; & eum præterea, qui potestatem suam abjecisset, eamque defendere neglexisset, cum publico munere fungeretur. ^b Tandem Julius Cæsar, & post eum Augustus, unde huic legi nomen, *Julia*, nempe, *Majestatis*; alia criminum capita superioribus adiecerunt, quæ a jurisconsultis nostris referuntur. Etenim priscis temporibus majestatis nomen intra perduellionem continebatur; quod crimen erat hostium patriæ, sive illorum civium, qui opera, dolo, consilio, aut machinatione aliqua, etiam sine ullo effectu, seditionem commovere, vel externum hostem suscitare studuissent; aliave ratione rempublicam perturbassent, aut partem discidissent illius. Porrecta deinde majestatis lex fuit a L. Sylla, posteaque a Julio Cæsare, atque Augusto, aliisque principibus ad crimina leviora: ita ut ad criminum genera distinguenda, nomina quoque distinguere oportuerit. Unde, perduelles dicebantur, qui aut rempublicam universam, aut principis dignitatem læsissent: qui vero levius aliquid hoc in genere perpetrassent, rei majestatis vocabantur. Eo enim suas vires hæc lex extendit, ut illos etiam arriperet, qui principum imagines in communem argenti usum verterant, aut urina statuas eorum adasperant, aliave ratione dehonestant. Per S. C. tamen supplicio eximebatur is, qui conflasset statuas Imperatoris reprobata, h. e. sine ipsius permisso factas. ^c Ac ne majestate statuarum Principis aliena fraus, vel violentia protegeretur; Senatus vetuit confugere ad statuas Principis in injuriam alterius, aut damnum puta creditoris, vel alius, cui quis nocuisset. Unde permittebatur confugium tantum iis, qui vel in custodia, vel in vinculis a potentioribus retinerentur. ^d Unde majores opes hinc in fiscum cadebant, quam ex vicesimis, & caducis. Quilibet enim vaserrimus assentator, quorum hominum semper sub dominatione unius est plusquam satis, dilatandis faucibus hujus teterrimæ legis, gratiam captabat Principis, & evertendis civibus rem suam familiarem augebat. Singula vero sive perduellionis capita, sive majestatis peti abunde possunt a jurisconsultis, qui ea diserte, ac studiose recensuerunt in Digestis, uti & Imperatores in Codi-

^a Cic. in Verr. ^b Cic. & Alcon. apud Sigon. lib. 2. de jud. cap. 29. ^c l. cuiusque 4. ff. ad l. Jul. maj. ^d l. capitulum 28 §. ad statuas ff. de panis.

ce. ^a Ex quibus, itemque ex Tacito lib. 1. annal. colligitur famosorum quoque libellorum crimen fuisse redactum in hanc legem ab Augusto: cui forsan prævit Sylla, de quo ita Cicero ad Attic. *Est majestas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune delamare liceret;* ^b crimen quoque falsæ monetæ falsæ in hanc legem Principes incluserunt. ^c Et ne quid contra majestatem clam a pluribus non probatæ fidei hominibus strueretur, S. C. prodiit adversus illicita collegia. ^d Quamvis autem differentia sit inter crimina perduellionis, & majestatis; poenarum tamen haud scio, an discrimen inveniatur ullum. Siquidem ante Imperatores unum erat crimen majestatis perduellio, ultimo damnata supplicio; quæ lege Cornelia, & Julia interdictio erat aquæ, & ignis; eamque poenam omnibus delictis majestatis impositam fuisse docemur a Paulo Jcto, ^e a quo accepimus hanc fuisse antiquiorem poenam hisce criminibus: at suis temporibus invaluisse, ut humiliores quidem objicerentur bestiis, aut igni exurerentur; honestiores vero capite punirentur. Verum aliquid certe in perduelles excogitatum fuit atrocius, non modo ab Arcadio, & Honorio celeberrimæ legis auctoribus; ^f sed a superioribus Principibus, quorum constitutiones Arcadius, & Honorius, credo, attexuere legi suæ. Nam & Ulpianus scribit, ^g omnia crimina, reo decedente, finiri, præter crimina majestatis: nec tamen omnia crimina majestatis post rei mortem subesse judicio, sed tantum perduellionem; itaque perduellionis crimen post mortem quoque rei leges ulciscuntur, ejusque memoriam persequuntur, itemque filios, quibus ad propagationem calamitatis, atque ad longiorem miseræ sensum vita relinquitur. Aufertur enim iis a fisco paterna substantia, & hæreditas quælibet sive cognatorum, sive extraneorum, spesque dignitatum omnis, & honorum eripitur, ut nihil iis ex hac mortali luce supersit, præter lucis tædium, & mortis cupiditatem. Minus erunt enim parentes proclives in hanc sceleris immanitatem, si non sint sese poenas etiam in sobolem transmissuros. Eas vero minime commitari minora majestatis delicta ex humaniorum Jctorum auctoritate nobis facile persuasimus. ^h Filiabus tantum propter infirmitatem, pudoremque sexus, Principes concessere Falcidiæ, quam legitimam exponunt interpretes, ⁱ detractionem ex maternis bonis. ^j Id etiam triste manat ab hoc crimine, quod omnes donationes, alienationes, emancipationes post crimen a reo etiam ante sententiam factæ, prorsus irritantur: et si re-

^a ff. & C. ad l. Jul. Majest. Cujac, ad lib. Pauli sent. 5. cap. 29. & in C. hoc tit. ^b Manuc. de leg. pag. 858. post Robin. Matth. de crim. pag. 305. ^c l. 2. C. de fals. mon. ^d l. 1. ff. de Colleg. & corp. ^e Cic. Philop. 1. Sigon. loc. cit. ^f l. 5. sent. 29. ^g l. quinquies C. ad l. Jul. majest. ^h l. ult. ff. ad l. Jul. majest. ⁱ Matth. de crim. ad lib. 48. ff. tit. 1. cap. 3. de falsa majest. num. 7. ^j Matth. de crim. d. l. fals. majest. cap. 3. n. 20. ^k l. d. l. quinquies C. hoc tit. §. ad filios,

um vita defecerit, nihilominus tamen condemnatur, poenæque adhuc vivere existimatur. Ac propter delicti gravitatem haud pauca sunt in hoc judicio singularia: minimeque cum ceteris communia: quorum haud exigui momenti est illud, quod non modo effectus, verum etiam consilium, & voluntas poenis afficitur: aliter atque aliis in criminibus, de quibus Ulpianus tradit neminem cogitationis poenam pendere debere. ^a Quamobrem Cato poenam in Senatu Rhodiensibus deprecabatur, propter cogitatum, non tamen patratum facinus. ^b Verum Jacobus Cujacius, ^c lux Romanæ vetustatis, negat poenam cogitati facinoris hujus tantum esse delicti, sed alia quoque gravia crimina comprehendisse apud Romanos, probat ex eo Servii loco ad illud Aeneid.

Ausi omnes immane nefas, ausque potiri,

quo loco Servius tradit jure Romano non effectum tantum, sed voluntatem poenæ subesse. A quo non dissentit Seneca, ^d nec desunt auctoritates ex jure civili. ^e Pluraque præterea Cujacius ex veteribus monumentis exempla collegit puniti, nec dum perpatrati facinoris in vario genere delictorum, idque generali Maximi Titii definitione comprobavit; quasi Ulpiani definitio pertinuisset ad illud crimen, de quo tractabat in eo loco, unde particula hæc fuit avulsa, nempe ad edictum, *quod quisque juri in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*; cujus cogitatio delicti, utpote levioris, poenam non incurrit, nisi sequatur effectus. Sed quid responderimus hisce M. Catonis verbis adductis a Gellio? *Quis tantem est nostrorum, qui quod ad se attineat, æquum censeat, quemquam penas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? Nemo opinor.* Sane secernerem puram, nudamque cogitationem facinoris, neque confecti, neque dum affecti (quam expertem prorsus poenæ semper fuisse crediderim, & ita acceperim verba Catonis) ab alia voluntate cum periculoso conatu & aliqua machinatione conjuncta, quam puto poenam in gravioribus viguisse delictis: ut hac distinctione, quam & Matthæus ^f probavit, omnis auctorum dissensio tollatur. Hæc vero præcipua certe, ac propria hujus fuere criminis, ut nulla dignitas quem eximeret a tormentis, ^g ac si res posceret, etiam torqueretur accusator, ^h & servus adversus dominum, utque cujusvis etiam, si alias reprobaturum fuisset, testimonium reciperetur: ⁱ inimico tamen excluso, ac si opus fuerit, subijciantur tormentis etiam testes. ^k Item ne hoc damnati crimine lugeantur, neve sepultura dignen-

^a L. cogitationis ff. de poenit. ^b Gellius lib. 7. cap. 3. ^c obs. 2. cap. 22. & lib. 15. cap. 25. ^d de clamat. 7. c. 1. l. C. Theod. ad l. Jul. de amb. & l. 2. ff. de extraord. crimin. ^e ff. de crim. ad lib. 48. tit. 2. cap. 3. ubi. ^f l. null. C. hoc iis. ^g l. 3. C. sed. ^h l. famosi l. in quæst. ff. ad l. Jul. majest. ⁱ l. Decuriones C. de quæst. l. 1. & 4. C. ad l. Jul. Majest.

eur. ^a Quorum plura collegit Cujacius, ^b qui receptam illam, rejecit interpretum opinionem, ut scilicet ad torquendum majestatis reum sufficeret Judici fides unius testis, quia semiplena, ut vocant, probatio inde nascatur. Qualem probationis speciem negat Cujacius agnitam fuisse veteribus jurisconsultis: quia nullum sit veritatis, falsitatisque dimidium. Quam Cujacii opinionem, & Matthæus ^c amplectitur.

LXXXVI. AD L. JULIAM DE ADULTERIIS.

Proxime legem majestatis locatur lex de adulteriis, cum e criminibus hoc sit gravissimis; tum quia vix ulla mulier ad hoc scelus adigitur, quin pluribus una flagitiis involvatur; tum quia marito alenda obtruditur aliena proles, eique ab adulteri, & perfide uxoris infidiis periculum sæpe creatur: quorum quoque metu, cum pudore conjuncto, maritus domum turbat, evertitque familiam. Julia vero hæc dicta est lex ab Augusto, qui eam tulit, cuique Julium nomen ob adoptionem ex testamento Julii Cæsaris mansit. Hæc ex lege publicum oritur quoque judicium, & accusatio triplex: nempe jure patris, jure mariti, jure extranei. Haud procul ab suspicionem sunt erroris, qui hanc secernunt a lege de pudicitia, quam ab Augusto latam prodit Suetonius. Nam quidquid ad munimentum pudicitie pertinet, comprehensum fuit hujus legis capitibus: quæ non adulterium tantum, sed & stuprum, & incestum & lenocinium, & puerorum corruptionem, & alia propudiosa, ac nefaria libidinis genera complectuntur. Quodque ad stuprum attinet, hoc sane nomen latissime funditur: dedecus enim significat, & turpitudinem, & non corporis modo, sed & famæ, ac dignitatis notam. Quod probat Festus ex illis Nævii versibus a Scaligero restitutis:

Seseque ei perire mavalens ibidem;

Quam cum stupro redire ad fœdus populi.

Quibus in versibus quis dubitet, positum esse stuprum pro ignominia? item, alio loco:

Sin illos deseratis fortissimos virorum,

Magnum stuprum populo fœni pergetis.

Quamobrem consultissime Danthes in divino poemate, demonum inferorum superbiam, stuprum appellavit. Unde non mirum, si qualibet libido, & corporis commissio sive cum virgine, sive cum vidua, sive cum puero, sive cum aliena conjugæ stupri nomine continetur. ^d Adulterium vero dicitur, auctore Festo, quasi ad alterum initio, sive accessus: vel, ut ego in-

^a vide expost. Jac. Gortiofr. ad l. qui quæ C. Theod. ad l. Cornet. de Sacrat. ^b C. ad l. Jul. majest. ^c de crim. lib. 45. §. 1. de m. cap. 4. n. 6. l. jurjurandi l. C. de test. Cujac. enarrat. n. 6. C. ad l. Jul. majest. ^d l. in-
ter liberos §. 1. ff. ad l. Jul. de adul.

terprætor, quod proprio quis conjugio relicto, corpus appetat alienum. Quod non omnino discrepat a Papiniani explicatione, qui adulterii nomen ortum ait a partu ex altero concepto: Verum vestigium hujus vocis perit in adulterii vocabulo nullum invenio: utriusque affinitatem habeat cum voce *alterius*, ex qua natum est *adulterium*, velut ad *altarium*, nempe *extorem*. Ex his omnes Valzæ criminationes dissipantur; cum enim vocabulum stupri modo latius, modo strictius accipiatur, facile sententiarum dissensio tollitur, quam ipse inter Jatos falso notavit; et si revera id eorum culpæ tribuerit, qui has definitiones descripserunt. Age nunc de adulterio primum, post vero de variis stupri generibus hac lege damnatis disputemus. Igitur ante legem Juliam, sive lege ipsius Romuli, sive moribus prius Romanorum, crimen hoc acerrime vindicabatur. Ex injuriis enim privatorum publicæ res maxime vexatur: præcipue per labem aliæ thori, qua ita exasperantur animi, ut flagrantes odio, civitatem distrahant in seditiones, æque tumultus. Itaque nunquam satis constitutam putarunt quietem publicam, nisi pudicitia, sacraque jura thori legibus munerentur. Ut igitur metus proxime, ac perpetuo imminens, mulieres a flagitio abstergeret, facultatem uxoris necanda marito permiserunt, si cum adultero deprehenderetur, quod ex Cælonis oratione retulit Gellius: *verba Cælonis hæc sunt: In adulterio uxorem tuam si deprehenderit, sine iudicio impune necares: illa te, si adulterares, digito ne auderet contingere, neque jure esse.* Quam fane morum adspicitatem lenivit dies, & humanitas una cum iustis, cultique bonarum artium in Urbem paulatim repens, quæ viri manibus exstinguit vindicem gladium: ita ut si eum in uxoris necem venisset, lege Cornelia de Sicariis plecteretur. Verum Imperatores aliquanto iræ potentes, exulcerati confugis mitigaverè poenam, censueruntque virum uxoris adulteræ interfectorum in opus perpetuum tradendum, si esset humilior: infestior vero in idulum relegendum. Unde et Cæcilius Gajacius locum illum Julii Paulli in lib. sent. 2. cap. 26. emendavit, ac pro *adultera* ~~legem~~ *adulterum*, nempe ita: *inventa in adulterio, aut uxorem deprehensa, adulterum occidere potest, si eum domi suæ deprehenderit. Marito equum occidere, adulterum usque, & ubique minime licuit; sed deprehensum domi suæ, nec tamen quem libet, sed vita turpes, puta lenonem, aut publico iudicio damnatum, nec dum restitutum, aut eum, qui artem ludicram exerceret, lucrive causa scenam conscenderet, aut libertum ejusdem mariti parentumve adulteræ, vel ejus liberorum; dummodo adultero maritus occiso, statim ab se dimittat*

a lib. 6. de leg. cap. 45. b lib. 10. cap. 28. c l. pr. §. ult. ff. ad l. Cornelia de Sicariis. d l. adulter. §. impune. ff. ad l. Jul. de Adulter. e l. inveni. ff. de iust. Jul. de adulterio.

uxorem, ^a ne non tam honestatis, quam vindictæ causa videatur hominem interemisse, quod leges minime ferrent. Patri vero mulieris adulteræ, quam habet in potestate, permittitur hac lege adulterum occidere quemlibet domi suæ, vel generi in ipsa turpitudine, actuque obsceno, ipsoque in opere, sive ut græci legislatores Draco, & Solon loquuntur *in ierpe* deprehensum; dummodo simul cum adultero eodem impetu interimat, & *filiam*; ideo enim tam lata facultas patri adversus adulteros tribuitur, quia *et filiam* uno impetu simul occidere compellitur. A cujus nece cum proprii sanguinis caritate parentes abducantur; ideo a patre minus periculum vitæ adulterorum impendat. Plus igitur licentiæ datum est patribus, quia parcius ea essent usuri, si scirent plus esse sibi ex filiarum morte lugendum, quam ex morte adulteri exultandum. Quamobrem elegantissime Papinianus: ^b *pietas*, ait, *paterni nominis. plerumque. consilium pro liberis capis.* At cum viro leges fuere minus indulgentes, quia nulla cognati sanguinis caritas ferventem ejus iram temperat, & conjugalem amorem recentis injuriæ dolor facile superat: ita ut nihili penderent viri uxoris animam, dum ne viventem relinquerent suam ignominiam. ^c Quo autem supplicio lex Julia crimen hoc accessisset, interpretes ambigunt. Justinianus in Institutionibus gladio scribit in hosce reos animadvertendum. ^d Quod forsitan additamentum fuit aliorum principum ad l. Juliam. ^e Unde ne variationem poenarum discentium fastidio describeret, voluit Tribonianus tempora conjungere, ac suppressis aliis poenis, tantum eam, quæ sua ætate vigeat, ad Julianam legem attexit, ut super vacuis discriminibus lectores liberaret. Ceterum plura in veteribus monumentis exempla supersunt poenæ levioris, puta relegationis, aut deportationis. Ipse enim legis hujus lator Augustus filiam, ac neptem adulterii reas relegavit, ^f utque id paternæ caritati adferretur; quid de Ovidio dicemus, cujus quoque vitæ pepercit, quamvis eam se amissurum fuisse scribat, nisi aliqua ex parte delictum exculationem meruisset. ^g *Si nisi delicti poena excusabilis esset,*
Pœna relegati poena futura fuit.

Unde Cujacius leniorem in crimine hoc Augustum arbitratur, quam poenæ perhibetur. ^h Qui vero adulterium cum incestu cumulasset, & cognitionem suam proprio corpore polluisset, deportandum, scribit Marcellianus; ⁱ Ex quo colligitur detracto incestu, qui poenam auxit ad deportationem,

^a d. l. marito ff. eod. ^b l. 21. ff. ad l. Jul. de adult. l. 20. 22. 23. 24. 32. ^c Cujac. ad Papin. l. 22. ff. ad l. Jul. de adult. ^d Instit. de publico judic. ^e l. 40. C. hoc tit. ^f Sueton. in Aug. cap. 65. Patere. hist. lib. 2. Dio lib. 55. Brillon. ad hanc l. 5. qui suprum 2. ^g in pæces. ad hanc tit. ff. ^h l. 1. ff. qui viduam ff. de qua est. ⁱ pro

pro adulterio relegationem superesse. Item in militem, qui severiori disciplina obligatur, si comperiat adulter, deportatio statuitur; ^a unde in paganus, qui cum lenius agitur, relegationem tantum cadere oportet, uti poenam mitiorem: ut non mirum si veteres interpretes tradiderint hujus legis poenam antiquioribus non fuisse capitalem, ut Cujacius observatum 13. lib. 20. observavit: quod comprobatur, quia capitalis delicti reus absens defendi potest: ^b nam potest etiam absens damnari: mulier vero adultera minime, cur? nisi quia delictum capitale non habetur, ^c utcumque facti atrocitas aliquando principes exasperasset; & capitalem sententiam ab iis expressisset; ^d ac recentiori ætate morum dissolutio in perpetuam legem id vertisset: ex qua in Theodosianum codicem, & in jus Justinianæ capitalis adulterii poena devenit. Extremum supplicium consequitur multa bonorum: adulterii etenim damnatæ dos eripitur lucro mariti, quod ante legem Juliam inoleverat, ut de Cajo Titinio Minturnæ, ac ejus uxore Fannia memorat Valerius; & Horatius, *cruribus hac metuat doli deprehensa*; quod originem ducit ex veteri judicio, quod de moribus appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem sexta dotis parte multabatur, ^e vel octava, si turpitudinem esset levior; quæ actio, quia per legis Juliæ judicium filebat, ideo poenam illius in legem Juliam conjecerunt; non enim utroque, sed altero horum judiciorum licebat experiri. ^f Recentioribus vero constitutionibus, præcipue novellis Justiniani, extenuata est adulterii poena: unde mulier verberata in monasterium detruditur, ut a viro, si velit, intra biennium repetatur; eo vero non repetente intra biennium; aut mortuo, ibi maneat privata dotis commodo, ac lucris dotalis, donationisque propter nuptias; & translatis duobus partibus, sive besse bonorum in liberos; parte vero tertia, sive triente in monasterium; vel si liberi non extent, supersint vero parentes, qui crimini non consenserint, duæ partes cadent in monasterium; in parentes vero tertia. Nullis autem superstitibus parentibus, ad monasterium substantia universa devolvitur, servatis viro semper dotalium instrumentorum pactis. ^g At ob adulterium viri, mulier suam recipit dotem, & donationes propter nuptias, & reliquis de bonis tantum, quantum patet pars tertia donationis propter nuptias: reliquum fisco vindicatur, nisi adsint descendentes, & ad tertium gradum ascendentes, qui fiscum excludunt. ^h Nunc in eos, qui hac lege tenentur, inquiremus. Atque ab ea eximitur, quæ inhonestis artibus vitam

^a l. miles ff. ad l. Jul. de adult. ^b Cujac. obs. 20. lib. 20. & lib. 19. cap. 12. ^c l. miles §. ea qua ff. ad l. Jul. de adult. ^d l. castitati l. 3. C. ord. ^e Ulp. in frag. tit. 6. de dor. §. morum. ^f l. miles §. fecer ff. ad l. Jul. de adult. ubi Cujac. in Papin. lib. 2. de adult. leg. 6. §. eodem. ^g adu. sed hodie C. de adul. novell. 234. cap. 10 & Novell. 117. c. 12. l. consensu. C. de repud. ^h Oudelin. de jure novis. lib. 5. cap. 20.

transigit: honestatis enim custos est lex ista: unde, prorsus negligit eas, quæ turpi professione jam pudorem projecerunt. ^a Ideo nec ea, quæ cauponariam exercet, aut ludicras artes, nec quæ in scæna operam locat, lege ista tenetur: nisi quæ, ut hanc legem effugeret, & impune pudicitiam alienis viris objiceret, matronalem stolam exuisset, quod ætate Tiberii frequenter usu veniebat. ^b Cui dolofo, teterrimoque consilio puniendo S. C. in eam sententiam ad l. Juliam est adjectum. ^c Item nec ea elabitur legem, quæ quamvis impudicam professionem edidisset; postea tamen honesto connubio turpitudinem emendasset, ut sapientes existimarunt. ^d Has autem uxores, quæ matrimonio vetus dedecus diluerant, eas esse arbitror, quæ *JCtis uxores vulgares* appellantur; ^e ait enim Ulpianus, *quæ vulgaris fuerit*; scilicet ante matrimonium, quo sensu non pugnat cum legibus codicis, ^f quas credo pertinere ad eas, quæ adhuc in connubio priorem impudicitæ professionem retinebant; ideoque diversæ ab illis, quæ honestam vitam nubentes inierant, quamvis ante fuissent vulgares: unde non mirum si hæ vulgares, de quibus loquitur Ulpianus, in legem Juliam incident; minime vero illæ, quæ in Codice memorantur. ^g Uxores etiam Ulpianus huic legi subjiçendas censuit injustas, nempe ductas contra leges, & cum quibus leges connubium interdixerant; quæ propterea non jure, sed usu habebantur uxores: ^h quales erant nuptiæ a filiisfamil. contractæ invito patre, vel nuptiæ contractæ inter civem Romanum, & peregrinam; quo refert Cujacius ⁱ Ulpiani verba. In quibus certè omnibus est matrimonium, quia muliere vir ea pro uxore utitur; sed non connubium, quod sine solennitatibus, & formula juris minime consistit. ^k Porro quoniam non conjugium tantum, sed spes ipsa illius dignæ est honesto cultu; propterea cum sponsa quoque adulterium committitur; quod Severum, & Antoninum rescripssisse, tradit Ulpianus, ^l etsi hodie propter Constantini constitutionem, quæ mariti tantum, ac genialis thori meminit, ^m neget Cujacius accusari posse sponsam sive jure mariti, sive extranei. ⁿ In concubina vero non hæret adulterii cõfimen: ^o quia utcunque concubina uxorem imitetur; tamen cum voluptatis nomen sit potius, quam honestatis, minime digna est, quæ a legibus honestatis vindicibus respiciatur; nisi se in concubinatum permittendo matronæ nomen retinuerit: qualis concubina patroni, quæ jure non viri, sed extranei potest accusari. ^p Eadem ratione cum ancillis nul-

^a ad l. 29. C. ad l. Jul. de adult. ubi Cujac. ^b Tacit. 2. annal. c. l. mater 10. §. mulier ff. ad l. Jul. de adult. ^c l. si uxor §. 2. ff. ad l. Jul. de adult. ^d l. si uxor §. 8. f. l. 22. et 29. C. ad l. Jul. de adult. ^e Bud. in l. si uxor ff. hoc tit. Alciat. per. erg. 4. Cujac. C. ad l. Jul. de adult. in parat. h. l. si uxor ff. ad l. Jul. de adult. Cujac. obs. 6. cap. 16. ^f lib. 3. obs. 5. ^g Ruyard. varior. lib. 4. cap. 16. pag. 614. ^h l. si uxor. 13. §. Divi ff. ad l. Jul. de adult. ⁱ l. 30. C. ad l. Jul. de adult. ^k observat. 5. cap. 16. ^l l. 2. §. l. ff. de concubinis. p. l. si uxor. ff. ad l. Jul. de adult.

lum. ^a Nunc de jure civili loquamur; intelligitur adulterium, quia eo jure conitubis sunt expertes: unde si vitentur, damnum, vel actione de servo corrupto, vel Aquilia lege, aut injuriarum vindicatur. ^b Nec tantum auctores hujus flagitii, sed fautores quoque siue re, siue consilio, siue opera, eodem crimine implicantur. ^c Quamobrem & maritus, qui sciens prudens de uxoris adulterio lucrum cepit, quiq; deprehensam retinuerit, lenocinii poenas pendet, & poena adulteri hac lege damnabitur; nisi uxoris libidinem, non tam consilio, quam tadio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerit; ^d non tamen effugiet poenam, si damnatam adulteri, vel propter crimen hoc expulsam domum reducat. ^e Superest nunc de adulterii accusatione disputandum. Cum igitur hoc publicum esset iudicium, accusandi facultas omnibus dabatur. Maritus enim, & Pater injuriam propriam; extranei vero publicam civitatis labem ulciscabantur; tantum vero mulieres ab accusatione repellebantur, etiamsi propriam injuriam adversus conjugem exposcularent. Quod ^{ss}. Patrum pluribus videbatur absurdum. ^f Atqui plus mali oritur viro ex adulterio uxoris, quam uxori ex adulterio viri; quia illud proprium thorum commaculat, & obtrudit marito prolem extraneam; hoc vero thorum polluit alienum; ideo non maritum si plus viro in uxorem, quam uxori in virum permittatur. Itaque non lege Julia, sed actione injuriarum licebit uxori divortium petere ob laesam fidem thori conjugalis: vel marito sibi adulterium obficienti referre lenocinium, non quo lege Julia ita liberetur, sed quo suus dolor iustificatione, meritaque poena mariti quoquo modo leniatur. ^g Igitur vir accusationem instituens, prius cogitur uxorem dimittere, quam eam, aut adulterum accuset. ^h Sed si post divortium alij nupserit, prius reum peragere debet adulterum, quam se vertat ad mulierem, nisi ei mulieri ante nuptias crimen intenderit; aut ne nuberet quoquo modo denuntiaverit. ⁱ Neque enim licet adulteram simul, & adulterum accusare; poterit vero simul cum reo accusari is, a quo vel opera, vel consilio fuerit adjutus, si ve ut admitteretur, siue ut crimen pecunia redimeret. ^j Præterea si quis non fraude sua, sed republicæ causa sine dolo absit, inter reos minime referri potest ex capite VII. legis Julix. ^k Eadem lex propter ætatis lubricum, & levitatem consilii, minoribus ^{xxv}. annis interdixit accusandi fa-

^a l. 6. in princ. ff. ad Jul. de adult. l. 23. q. 24. C. cod. l. si suprum 25. ff. de injuriis. ^b l. qui domum ff. ad l. Jul. de adult. ^c l. 2. §. 2. C. 3. ff. ad l. Jul. de adult. l. maritus §. 4. ff. cod. ^d Cujas, in enarrat. C. ad l. Jul. de adult. l. 2. §. ult. ff. cod. ^e Athanas. q. 94. ad Antioch. LaGant. divin. inst. cap. 6. Naz. arzen. Ambr. & alii apud Cujac. C. hoc tit. ^f l. si uxor §. judex. ff. ad l. Jul. de adult. l. 2. §. 4. ff. cod. ^g l. crimen. C. ad l. Jul. de adult. §. volenti. ^h l. qui uxori 16. C. seq. ff. ad l. Jul. de adult. l. §. ff. cod. ⁱ l. 15. §. ult. ff. ad l. Jul. de adult. l. rem C. cod. ^j l. ab illis interest 32. ff. ad l. Jul. de adult. §. 2. l. 25. §. legic. ff. codem.

cultatem, nisi thori sui ulciscantur injuriam. * Multum vero interest ad-
 altera ne an adulter sit accusandus : etenim constante matrimonio non
 licet extraneo adulteram accusare, nisi maritus, qui eam dimittere negle-
 xerit, lenocinii prius accusetur : ^b cum adulterum fas sit etiam nondum
 facto divortio postulare. ^c Tempore porro ab aliis criminibus accusatio
 ista distinguitur. Plurimorum enim criminum accusatio spatio XX. an-
 norum ; ^d hæc vero quinquennio a die admissi criminis præscribitur in ad-
 altero accusando ; in altera vero accusanda sex mensibus utilibus a
 die divortii ita computandis, ne quinquennium continuum a die admissi
 criminis numerandum exuperent, hoc est ne sex illi menses utiles ultra spa-
 cium quinquennii continuum excurrant : ne, ut ait Jurisconsultus, crimen
 quinquennio continuo sopitum excitetur. ^e S. C. autem adjectum est,
 ut si plures ad accusandum prodierint, & aliis discedentibus unus perseve-
 raverit, initium accusationis ducendum sit a die quo libellos accusatorios
 dedit is, qui perseveraverit ; non autem a die illorum, qui destiterunt ; ut a
 die perseverantis accusationis quinquennii lapsus definiatur. ^f Ex illis
 autem sex mensibus utilibus primi duo dantur marito, vel patri ad accusan-
 dum jure patris, aut mariti ; reliqui autem quatuor menses supersunt ad ac-
 cusandum non jure patris, aut mariti, sed extranei. ^g Id enim præstat ac-
 cusatio jure patris, aut mariti, ut præferantur aliis accusare volentibus ; ita
 tamen, ut patri maritus anteponatur, utpote majori dolore accusationem
 executurus. ^h Hoc etiam ei permittitur, ut adulterum, quem occidere
 veteretur viginti continuas diei, vel noctis horas domi coercere liceat, dum
 deprehensi criminis testes advocet, quorum fide acceptam injuriam in ju-
 dicio comprobet ; quam facultatem, & ad patrem etiam adulteræ sapientes
 extenderunt. ⁱ Prodiit ad hanc legem S. C. a Scævola relatum, quo adul-
 terii poena plectitur, simul cum uxore in scelere deprehensa, maritus is-
 qui clam, & callide adulterum uxori subjecerit, ut eam in fraudem, & crimen
 impelleret. Nam quilibet suasor, atque auctor, & machinator hujus flagi-
 tii hac lege comprehenditur per ea verba : *Ne quis posthac stuprum, adulte-
 rium facito sciens dolo malo*, ubi Iustus subjicit, *et ad eum, qui suaserit, et ad
 eum, qui stuprum, et adulterium impulit, pertinent.* ^j Excidit autem omnino
 maritus in posterum ab accusandi jure, si delatum adulterum non peregis-
 set. Quod caput Horthomannus tribuit legi Petroniæ. Verum ne con-

^a d. l. 25. §. lex Jul. ff. ad l. Jul. de adul. ^b l. constante ff. ad l. Jul. de adul. ^c l. vim. §. 2. ff. eod. ^d Cu-
 jac. in Papin. l. 25. respons. §. præscriptione. ^e l. mariti. §. sex mensium & seq. ff. hoc e. l. 2. §. accusationem ff.
 ad Turpil. Cujac. obs. 15. lib. 20. ^f l. mariti 29. §. ult. ff. ad l. Jul. de adul. ^g l. 2. §. penult. l. 3. h. 4. §. 2. h.
 11. §. 60. l. 14. §. penult. l. 30. §. 2. ff. ad l. Jul. de adul. ^h l. 2. §. 8. ff. eod. ⁱ l. capiv. 25. §. ad l. Jul. de
 adul. in princ. & §. 2. ^j l. 1. c. conjur. 14. §. 2. ff. eod. ^k l. hac verba 22. ff. ad l. Jul. de adul.

cordes stupræ in perpetuo discrimine versarentur, neve conjuges patrent livoribus, extraneorum, qui ad accusandum, non studio alienæ pudicitæ, sed vulnere sæpius acceptæ a muliere repulsæ adducuntur; eripuit Constantinus extraneis alieni thori accusandi facultatem, eamque restrinxit ad eos, quos verus dolor urget commaculatæ familiæ, nempe præter maritum, & patrem, ad necessarios, & propinquos, uti fratrem, patrûm, & avunculum: quibus etiam per Constantinum licet, ab accusatione recedendo, delatum crimen abolere: ^a nam neque lege Julia extraneis accusandi facultas sine modo ullo dabatur; sed arctiorem habebant: non enim eis licebat accusare mulierem alienam, nisi prius virum, etiam lenocinii comperitum postularent. ^b Scilicet visum fuit verecundius agendum cum conjugē de uxore sua bene cogitante, nec per extraneum uxoris fidem ei suspectam reddendam, neque alieno livore conjugalem pudorem publicæ infamiæ subjiendum. Quoniam vero ea ratione Constantinus ab accusando adulterio arcet extraneos, quia indignum videtur concordēs nuptias extraneorum audacia perturbare; colligit Cujacius factō divortio vetera extraneorum jura resurgere, quia nullæ jam consistunt nuptiæ, quas vexare sit nefas; ac solum permanet crimen, quod utile sit reipublicæ vindicari. ^c Mitius etiam ea constitutione cum marito agitur, dum accusat jure mariti; tum enim non cogitur inscribere in crimen: ideoque si accusationem non probet, calumniæ judicium non subibit: unde vel ex sola suspitione ad accusandum ei descendere licebit; secus vero si jure accuset extranei; quam legis benignitatem ortam ex miseratione maritalis doloris; minime ad patrem extenderim, cui minor injuria offensionem parit minorem: ideo cogetur inscribere in crimen, ut si falsum detulisse arguatur, calumniæ damnetur. ^d Et quoniam crimina hæc parietibus concluduntur, tenebrisque teguntur, ut probari nequeant, nisi per servos, & familiares efferantur, utpote sceleris conscios, & non raro adjuutores; ideo lex quæstioni, tormentisque subjecit servos, & ancillas tum uxoris, tum patris ejus, tum etiam viri simul viventium. Et ne datis libertatibus judicio subducantur, vetuit lex mulierem, vel ipsius hæredes per sexaginta dies a matrimonio dissoluto eos manumittere: ^e si vero cognitio criminis diutius trahatur, manumissiones etiam protrahendas censuit Ulpianus, ne criminis probationes judici eripiantur. ^f Adimitur autem testimonii dictio tum foeminis, tum maribus crimine adulterii damnatis. ^g Ac Senatusconsulto fuit constitutum,

^a l. quamvis 30. C. cod. ^b l. constante 16. ff. ad l. Jul. de adult. ^c vide C. Theo. of. & ibi Gothofr. hoc tit. & hac lege. ^d l. 30. ff. cod. ^e l. 3. C. cod. ubi Cujac. ^f vide Cujac. ad l. 3. C. cod. & l. prescript. ff. qui. & a quo. ^g l. qui testamento. §. mulier. ff. de testam. l. de co. ff. de testib. l. 14. §. 1. ff. cod.

ut Prætor quoque in hoc judicio, si fuerit conficius testimonium edere debeat. ^a Figuram quoque divortii faciendi hæc eadem lex descripsit. Et enim ut adspectu testium pudor conjugibus offunderetur, minusque frequenter matrimonia distraherentur, iussit uti deinceps divortia coram VII. testibus civibus Romanis puberibus fierent, libertis exclusis. ^b Hanc ad legem Jurisconsulti revocant caput illud legis Julæ, quæ de fundo dotali appellatur, qua Italici fundi alienatio in dotem dati prohibetur, de quo scriptissimus etiam supra ad l. Juliam, & Papiam, ad quam a Jacobo Gothofredo refertur, nisi idem in utriusque legibus comprehensum fuerit. Quod ad provinciales etiam fundos postea fuit a Justiniano porrectum: ^c nam & discrimen rerum Mancipi, & non Mancipi, quo Italica res a provincialibus distinguebantur, idem Imperator etiam sustulit: ideoque recte ad provinciales fundos, qui jam nihil ab Italicis differunt legis Julæ caput extentitur; addiditque insuper Justinianus: ut ne consentiente quidem uxore posset eum fundum vir alienare: cum lex Julia obligationem quidem fundi dotalis etiam uxore consentiente vetuisset, non vero eodem consentiente alienationem, cui difficulter mulieres ob sexus avaritiam consentire putantur; unde qua in re cavet eis propria natura, non opus fuerat cautione civili. ^d

LXXXVII. DE STUPRO.

Punito jam adulterio ad stupri coërcitionem transeamus; ac primo meminerimus, quod initio proposuimus, omnium libidinum genera in hoc vocabulum convenire: stuprumque generaliter pertinere ad virginem, viduam honestam, & pueros liberos: a quibus multo ante legem Julianam homines tum Athenis, cum Roma severis legibus absterrebantur. Quæ omnia complectitur Comicus in Curculione his versibus:

Dumne per fundum septuim facias semitam,

Dum te abstinens nupta, vidua, virgine,

Juvenute, & pueris liberis, ama quod lubet.

Crimina igitur hæc universa comprehenduntur lege Julia de adulteriis, & stupro. Verum propter distinctionem criminis, nomen stupri strictius, & hæc propria in significatione accipitur, & peculiare est de virginata puella. Quacumque autem ratione vir foeminam tentaverit seu vi, seu dolo, seu blanditiis, seu muneribus in poenam labitur, foemina vero tantum, si sponte, vel provocaverit virum, vel cesserit: nam vi compressa nec poe-

^a l. 21. ff. de test. §. 1. Bril. ad hanc leg. cap. de adul. damno. ^b l. unica in fine ff. unde vir, & ux. l. nullum ff. de divort. Bril. ad b. l. c. de divort. 7. ^c toto tit. ff. de fundo dot. Bril. c. Italica prædium ali. d. l. ad l. de adul. ^d l. ult. §. & cum lex C. de res uxor. ali. l. ult. quib. alien. licet in princ. ubi Vinn.

nam

nam incurrit, nec amittit pudorem. ^a Nec severitatem legis effugiunt, qui consilium, opem, aut domum ad hujusmodi flagitium præbuerunt, aut lucrum ea causa fecerunt. ^b Etenim stupratorem, aut sponte stupratarum honestiores quidem media parte bonorum publicata multantur; humiliores vero relegati corpore coërcentur, sive, ut Hotthomannus ^c interpretatur, & Vinnius, verberibus cæduntur: humiliores enim servos intelligimus, & infames. ^d Lex Attica stupratorem, vel ad ducendam puellam, vel ad dotandam cogebat; lex Mosaica simul ad dotandam, & ducendam. ^e Exacerbatur vero crimen, vindicesque poenæ sæviunt asperius in suafores, adjutoresque flagitii: exemplo legum Atticarum, quibus in hoc genere criminum fraus gravius, quam violentia puniebatur: vis enim a libidine, quæ viciū est corruptæ rationis: eoque perniciosius, quod cautius nocet, atque arte majori. Quamobrem capite plectuntur quicumque honestas mulieres, aut virgines donis, illecebris, aut dolis ab honestate ad turpitudinem abducunt. ^f Ac perfecto flagitio capite multantur; imperfecto vero deportantur in insulas: corruptique comites summo supplicio afficiuntur.

LXXXVIII. DE INCESTU, ET LEGE PEDUCEA.

Quia, uti dimus, lex Julia libidinum omnia genera coercuit, cum iis, & incestum comprehendit: ac post Augustum alii Principes singula hujusmodi crimina eandem ad legem attexuerunt; ut quidquid novi de his emergeret, ad legem Juliam referretur. Quamobrem Jurisconsulti cum hujus legis expositione suas de incestu disputationes conjunxerunt. ^g Huius autem interdictio criminis oritur a communibus hominum moribus, sive, ut optime Cujacius exponit ^h a jure naturali, quod in mores hominum manavit universorum: efferatos enim, quorum ratio, in qua hominis natura versatur, elanguescit, vix hominum loco ducimus: qui si consopitam viciis rationem exuscitarent, cum ceteris mortalibus in eandem honestatis legem procul dubio convenirent. Quamobrem servi, qui cum cives non sint, juris civilis minime participant; tamen prohibentur here nuptias inter patrem, & filiam, quia id vetatur jure naturali, quo contrahentur omnes. ⁱ Ideo Paullus ait: *in contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudorem esse inspicendum: contra pudorem autem esse filiam uxorem ducere.* Pugnat enim conjugalis amoris

^a l. cum qui 18. & l. fudisimum 20. C. ad l. Jul. de adult. ^b Marth. de crimin. in l. Jul. de adult. cap. 3. n. 7. ^c ad tit. Inst. de pub. judic. §. item lex Jul. ^d l. 7. C. de incest. nupt. ^e Deut. 22, 29. Exod. 22. 16. ^f l. 2. §. ult. ff. de extraord. crimine. ^g l. si adulterium 38. ff. ad l. Jul. de adult. ^h in l. §. adopt. 14. ff. de ritu nupt. sive ad lib. 35. Paull. ad edict. ⁱ l. adoptivum 14. ff. de ritu nupt. §. servilis,

familiaritas, cum veneratione, cultuque paterno, ita ut oporteat alterum ab altero tolli: nullaque utrimque possit existere, nisi absurda prorsus, & monstrosa conjunctio. Quamobrem jure damnatae sunt hae conjunctio- nes: quamvis Persis essent usitatae: quia si non moribus Persarum, ac uni- versae naturae hominum adversantur. ^a Præterea quid iniquius, quam con- jugales amores, qui nuptiis extraneorum serpere possunt latius, & profun- dere ulterius benevolentiam, atque mutuam caritatem contrahere intra suam cujusque domum, ut duplex amor conjugalis, paternusque simul in iisdem personis perpetuo vertatur? ^b ut optime Philo, & post eum Chry- sostomus ratiocinatur. Hinc natura ipsa nobis harum nuptiarum horro- rem ingeneravit. Quamobrem hisce conjunctionibus notandis leve ju- risconsultis visum fuit nomen incestus: ideoque atrocius excogitare vocabulum, easque nefarias appellarunt: ut hoc vocabulorum discrimine prohibitio naturalis distingueretur a prohibitione civili, ad quam ince- stum retulere. ^c Quæ sane distinctio naturalis, & civilis prohibitionis erat necessaria notanda, propter diversitatem juris inde progredientem. Jus etenim naturale, sive gentium ignorare, minimelicet, unde nunquam incestum remittitur per causam hujus ignorantiae: nam ut Menander scrip- sit, οὐκ ἐστὶ τοὺς τῆς φύσεως λαβοῦν νόμους, nunquam latuerint naturales le- ges. ^d Ignorantia vero juris civilis excusat, mulieres præsertim, cum qui- bus lenius agitur, si contra jus civile incestum concubitum admisissent. Committitur autem jure naturali, ac moribus gentium incestus inter ascendentes, & descendentes in infinitum, & inter eos, qui horum locum, vel affinitate, vel adoptione subeunt, nempe inter vitricum, & privignam, quam Ovidius pene filiam appellat, interque novercam, & privignum; vel adoptivum patrem, & adoptivam: unde Phocylidis carmina: ^e

Μητρὸς μὴ ψαύεγε δευτέρα λίκτρα γονῆς.

Μητέρα δ' αἰς ἴμα τὴν μητέρα ἔχνη βασαν.

Eodemque jure incesta etiam habetur conjunctio inter socerum & nurum, socrum & generum: imitantur enim parentes, & liberos: quorum etiam simulacrum naturali honestate munitur. Sororum quoque, fratrumque conjunctio prohibita quidem Christianis est jure divino, verum an seclusa religione, jure naturali, vel tantum civili prohibeatur, haud parum inter Jurisconsultos ambigitur propter mores aliquot gentium, quibus hujusce-

^a Xenophon, memorab. 4. ^b Philo, de leg. specialib. Chrysost. ad 1. Cor. 13. 15. ^c Cujac. parat. c. de incest. nupt. ^d Cujac. ad Pavin. quæst. lib. 36. l. 1. si adulterium ff. ad l. Jul. de adult. & obs. 12. c. 18. ^e L. adoptivum 24. ff. de ritu nupt. ubi Cuj. ad lib. 35. Paul. ad edict. Inst. nupt. §. affinitatis. & §. socerum. l. aris. ff. de ritu nupt.

modi nuptiæ permittebantur. Qua in re Cujacius minime ipsi sibi constat. Cum enim in Papinianum scribens ^a reprehendisset Nepotem quod operis initio falso tradiderit Athenis licuisse ducere sororem germanam, & in commentariis ad novell. 12. prohibitionem talis conjugii arcesat ab jure gentium; tamen in paratitlis, & enarrationibus ad tit. C. de incestis nuptiis, inutata sententia, quod legibus gentium adscripserat, attribuit legibus civilibus; ac ne secum pugnare videatur, adjicit jure civili nostro hæc prohiberi auctoritate juris gentium, nempe quia paucæ admodum nationes inde aberrant, ideoque in hoc, quod ex majore gentium numero coaluit, haud immerito ad jus gentium revocari: utcunque moribus Persarum, & Ægyptiorum sororis lectus fratri patuerit; & moribus Atheniensium frater cum sorore consanguinea jungebatur. ^b Hoc amplius addit Nepos, Cimonein Atheniensem cum sorore germana se junxisse. Quod etsi *παρὰ νόμον*, hoc est *non jure* factum arguat Athenæus; ^c tamen id non reprehendit quasi germanam sibi habere uxorem nefas fuerit; sed quod ea sine nuptiis abuteretur. An germanam Nepos accepit pro consanguinea? minime; nam Ciceronis ætate proprietatis verborum tenacissima, Cornelius Nepos puri sermonis, & Marci Tullii studiosissimus, nunquam aliter, quam ille fuisset locutus. Cicero enim *pro domo de Clodio*, qui cum sorore coiverat eodem patre, matreque nata hæc ait: *Clodius cum sorore germana nefarium stuprum fecit*, & pro Fontejo: *Cum præsertim soror germana fratrem amplexa teneat*. Quamobrem Livii tempore variasse arbitror hujus vocis usum: ideoque apud ipsum Perseus, & Demetrius diversa matre fratres, patre vero eodem, germanitatis nomine junguntur. ^d *Subituram*, inquit, *vobis germanitatis memoriam*. Quin neque Assyrii sororum nuptiis abstinabant: Lucianus enim Jovem ait cum Junone foedus conjugale percussisse Persarum, & Assyriorum legibus. ^e Quæ populorum auctoritas haud paucis jurisconsultorum persuasit, harum nuptiarum prohibitionem e civilibus potius institutis, quam e communi gentium jure processisse: contra Platonis auctoritatem. ^f Meminit & Cicero legis Peduceæ de incestu, quam notavit Hotthomannus. In ceteras cognatorum conjunctiones incestus maculam non jus gentium, sed civile perfudit. Quam vero poenam huic delicto veteres constituerint, vix liquido discerni potest: nisi sufficiat controversiæ definiendæ Ciceronis locus de legibus: ubi apud eum hoc est capitale delictum: quod simul cum

^a lib. 36. quæst. ad l. si adulterium 38 ff. ad l. Jul. de adul. ^b Demosth. adversus Eubulidem. Cornel. Nepos. in præm. ^c lib. 13. c. 2. Petre. ad leges Attic. lib. 6. c. 2. ubi emendas. Athenai locum pag. 440. ^d lib. 40. c. 1. ^e de sacris. ^f l. 6. de legib. lib. 3. de nat. Dor.

plerisque aliis a publicis legibus forsan ille transtulit in suas. Cujacius ^a ex libris juris colligit jure antiquo dotem fuisse caducam fisco, & fructus dotis, & donationem propter nuptias. Ac Justinianus jussit insuper hujusmodi reos humiliores quidem flagris cæsos; honestiores flagris exemptos in insulam deportandos: ^b ita enim Cujacius in ea novella exilium accipit, quæ poena & ante vigeat. ^c Bona vero servantur liberis ex justo matrimonio susceptis: iisque deficientibus publicantur. ^d

LXXXIX. DE AVERSA VENERE.

Atque hæcenus lex Julia flagitiosam libidinem a mulierum corpore propulsavit: superest modo caput illud, quo fœda venus ab adolescentium pudore depellitur. Quæ aliis criminibus eo perniciosior est cum publice, tum privatim: quod naturalem simul, ac civilem evertit ordinem. Etenim venerea cupiditas, quam ad propagationem natura procudit, si masculos appetierit, in humani generis vertet interitum: ut merito a Platone, reliquisque sapientibus contra naturam existimetur: perimit enim generationem, quod naturæ maximum est opus unicumque consilium. Civilem præterea rerum compositionem dissolvit: quia mares virilibus artibus, ac generosis exercitiis instituendos assuefacit vivere molliter, ac muliebriter, & impudice: ut cum postea corporis emtores non invenient, cōgantur reliqua parte vitæ, fraudibus, & lenociniis, aliove turpi quæstu sibi parare necessaria: ne quid dicam de insolentia, & intemperantia, & superbia, quam in adolescentibus ingenerat amatorum numerus: qui blanditiis, & fœdis obsequiis non corpora modo, sed & animos puerorum ab ingenio virili transferunt in muliebrem, ut grandiores facti, cum ab illis deserantur, non tamen relinquuntur a vitiis, quæ ab amatorum assentatione diu contraxerunt. Postremo quid indignius, quam amorem virorum mutuum, quem ad animos adglutinandos a natura retulimus, traducere in fœdam conjunctionem corporum: ex qua sanctissima virtutum amicitia in usum teterrimæ libidinis commutetur. Quamobrem apud Græcos, quorum legibus, & moribus puerorum amores adeo extollebantur, ut pudori duceretur adolescentibus nullos habere amatores, ^e tamen si amor non intra pulchritudinis cultum, studiumque maneret, sed in concubitu transiret; corruptores puerorum meritis poenis afficiebantur: imo si adolescens dissolute, atque impure viveret, culpa in amatorem conferebatur, ut poenas alieni vitii pendere cogeretur; virtutis enim non libidinis nexum voluerunt esse pulchritudinem. Quæ instituta Plato in suam transtulit rempubl.

^a ad novel. 12. ^b Novel. 12. ubi Cujac. ^c l. signis viduam ff. de quæst. ^d Anth. incestus C. de incest. & incest. nupt. ^e Cic. 4. de repub. Alcibiades Platonius cap. 26. Platarch. in apoph. Læcon,

indeque in Stoicam disciplinam concessere. Unde non apud philosophos modo turpes habebantur, sed apud Lacedæmones tota vita infames reputabantur, qui ab amore pulchritudinis ad obscæna desideria dilaberentur; utpote amatores corporis, non animæ, quæ, & corpori pulchritudinem afflat.

XC. DE LEGE SCANTINIA.

Romæ autem haud paucis ante legem Juliam annis lata fuerat Scantinia lex, qua ingenuorum adolescentium corruptores, ipsique sponte corrupti adolescentes decem millibus nummorum damnabantur. Cujus legis auctorem faciunt C. Scantinium Aricinum trib. pleb. quem accusavit M. Marcellus ædilis curulis, cujus filium Scantinius de stupro appellaverat, ut Valerius tradit. ^a Ac Scantinio quidem tribunorum aliorum opem imploranti adesse illi noluerunt. Quam levem sane in tanto crimine poenam Julia lex auxit ad summum usque supplicium, ut Justinianus, ^b & Paullus testantur. Quod Gothofredus junior, alique accipiunt de libidine cum violentia commissa: nam eum, qui puerum perduxisset non invitum; dimidio bonorum fuisse multandum, Paullus tradit apud auctorem collationis legum Mosaicarum. ^c Siquidem hujus poena criminis sine exceptione usque ad capitale supplicium exacerbata recentioribus temporibus fuit: cum tota Urbs hac libidine ita flagraret, ut exemplo scelestissimorum principum Neronis nempe, aliorumque huic monstro non dissimilium, adolescentes mulierum officia usurparent, quasque sexum omnino mutassent, pigmenta faciei, vestimenta que muliebria sibi adhiberent, seque viris in concubitu nuptialibus quoque solennibus turpissime traderent. Quam sceleris foeditatem Alexander Severus, & Philippus, alique honestiores Imperatores acerrimis coercuere suppliciis. Vehementius vero exarsere Constantius, & Constans, qui flammæ hujus criminis vindices exuscitaverunt; quod significatur per illa verba celeberrimæ legis. *Cum vir; d exquisitis penis*; nempe ignis poena, quod summum erat supplicii culmen. Idque clarius expressit Valentinianus, ^e qui scelus hoc *vindicibus flammis* censuit expiandum; ideo gladii voce mortem significari docet Gothofredus. ^f Porro lex illa *cum vir* omnem puerorum corruptelam comprehendit, siue cum nuptiis, siue sine nuptiis: nec enim Rævardo assentior, qui eam ad nuptias masculorum contrahit; *nubendi* enim verbum, quo Imperator utitur, ad omnem concubitu extenditur, siue legitimum, siue meretricium

^a Valer. lib. 6. cap. 1. n. 7. Cic. Philip. 3. & ep. Calii 12. in lib. 8. famil. M. Tul. Cic. Juven. sat. 6. ^b Inst. de pub. judic. §. 4. l. 1. ff. de extraordin. crim. ^c tit. 5. de suprat. Jac. Got. in C. Theodos. ad l. cum vir. ^d C. ad l. Jul. de adult. & l. 6. C. Theodos. ad l. Jul. de adult. ^e ad l. cum vir C. cod.

sive quòquo modo impudicum. Hæc enim Plautinus senex • ancillæ concubitum appetens clam uxore:

Tantiſper dum faciam cum Caſina nuptias.

& Lana in Cistellaria ^b meretricem ait quotidie nubere.

Hæc quidem ecceſtor quotidie nubit, nupſitque hodie;

Nubit mox noctu: nunquam ego hanc viduam cubare ſui.

Nam ſi hæc non nubat, lugubri fame familia pereat.

Et ad rem, de qua agimus, Martialis ^c de pathico dixit.

Qui loquitur Curios, aſſertoresque Camillos,

Nolito fronti credere, nupſit veri.

Nupſit) hoc eſt muliebria paſſus eſt. Pergit lex in *faminam*: quam particulam Gothofredus explicat *more*, ſive *inſtar famina*: quemadmodum & Virgilius dixit in *arcus Iſiraos*: quod Servius explicat in ſimilitudinem *arcuum Iſiraorum*. Item Propertius. ^d

Tandem acies geminos Nereus lunarat in arcus.

hoc eſt in ſimilitudinem arcuum. Quamobrem hoc ita legerim, & explicarim conſtitutionis initium: *Cum vir nubit in faminam viris porrecturam quod cupiatur*, hoc eſt: cum vir foemineo ritu ſuum corpus viro appetenti ſubjicit. Itaque Rævardi commentum excluditur, eam legem ad ſola maſculorum inter ſe matrimonia referentis. Atque hæc in lege obſcuritatem data opera quaſitam fuiſſe crediderim, ut auribus populi honos haberetur: ſclerisque turpitudine nefarii, perplexitate verborum involveretur. Tandem contra hoc ſlagitium vehementer & Juſtinianus exarſit. •

XCI. AD LEG. PLAUTIAM, ET LEG. JULIAM DE VI PUBL.

ET VI PRIVAT.

Repreſſa libidine reprimamus & violentiam per leges de vi latas, nempe illas, quæ perpetuam habent poteſtatem: nam ex, quæ pro re nata in temporariis reipubl. neceſſitatibus ad certas ſeditiones coërcendas, motumque aliquem civilem reprimendum ſuis temporibus prodierunt; quia tantum ad eruditionem & ad publicum Rôm. reipubl. ſtatum, non vero ad jus civile pertinent; pro noſtro inſtituto relinquemus: quales fuere lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque in lege Plautia, & Julia conſiſtemus, quarum cognitio eruditionem ſimul veterum temporum, & recepti juris complectitur utilitatem. Igitur ætate antiquiori ea potiſſimum vis dicebatur, quæ a Magiſtratu contra jus, poteſtatemque publicam adhiberetur: veluti

^a Caſin. ad. i. ſc. 2. verſ. 47. ^b ad. 2. ſc. 1. verſ. 45. vide Petrum Viſtor. var. leſ. lib. 22. cap. 2. ^c lib. 2. epigram. 25. ^d l. 4. eleg. 6. ^e Novell. 77, & 141. Gudelin. de jur. noviſc. l. 5. cap. 25.

ſi quis

si quis a Consule prohiberetur provocare ad populum * Quamobrem vis publica hinc a privata discernebatur, quod illa per personam publicam, si-ve per magistratum potestatis suæ metu; hæc a privatis, domesticis opibus, ac viribus inferretur. ^b Postea vero destiterunt reputare vim a persona, eamque æstimarunt ab armis: ita ut hodie vim armis munitam appellemus vim publicam; armis vero exutam nuncupemus privatam, ^c forsitan quia tantum publicis personis, publicæque solum utilitatis causa usus armorum permittebatur; per leges enim XII. tabul. nemini privato concedebatur esse cum telo: etsi non desint exempla vis absque armis illatæ, quæ referuntur ad vim publicam; credo propter criminis atrocitatem, aut periculum: unde lege de vi publica tenetur, qui virginem rapuerit, aut ex incendio aliquid abstulerit, aut coactis hominibus etiam sine armis aliquem presserit: quibus actibus libertas, atque tutela publica minuitur, ut notat Cujacius: ^d ita ut sine armis potentia tamen exerceatur armatorum. Idem Cujacius definit vim publicam esse, quæ juri publico adversatur; privatam vero, quæ privatis personis. Sed cum quilibet privatus in publici juris custodia maneat, aut falsam putabimus hanc ab eo traditam differentiam; aut ita hæc accipiemus, quasi publica sit vis; quæ jus publicum directo petit, privatum oblique, ac per consequentiam: & contra eam vim existimabimus privatam, quæ directo privatum, oblique vero jura publica labefactat: Nunc explicata vi, pergamus ad leges. Ac primo ad legem Plautiam, siue Plotiam (ab *au* enim ad *o* facile delabimur.) Lata hæc est eo anno, quo Sylla migravit e vita, nempe ab V. C. DCLXXV. Lepido, & Catulo Coss. ^e Quorum Consulum discordia de Syllanis actis in apertam seditionem erupit, cum Lepidus Marianis studeret partibus. Quo Urbe pulso, & in Sardinia interemto, ferox victoria Catulus traxit in suam causam Publium Plautium trib. pleb. hujus latorem legis, quam post reditum e Cilicia suasit Cæsar, eaque flagrantès seditiones in Urbe restinxit. Latum est enim ut in ejus caput quæreretur, qui Senatui struxisset insidias, aut Magistratibus vim intulisset, aut tumultus in Urbe commovisset, aut numero armatorum, ut alienam possessionem occuparet, possessorem de fundo dejecisset; atque fundi ejus, unde possessor fuisset ejectus, nulla usucapio proderat. In eamque legem haud pauca majestatis capita conjecta fuerunt: adjecta poena interdictionis aquæ, & ignis, cujus in locum deportatio successit: ^f humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem &

^a Paul. sent. lib. 5. ^b Cujac. ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. & Insit. de pu. jud. §. 8. ^d ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. & privata. ^e V. de Sigon. lib. 2. de judic. cap. 33. & Paul. Manuc. de legib. l. 1. 20. §. ult. ff. ad l. Jul. de vi pub. Insit. de pub. jud. §. item, sen. Julia de vi. Paul. 5. sent. 16.

sive quodquo modo impudicum. Hæc enim Plautinus senex ancillæ concubitum appetens clam uxore:

Tantisper dum faciam cum Casina nuptias.

& Læna in Cistellaria^b meretricem ait quotidie nubere.

Hæc quidem ecassor quotidie nubit, nupsitque hodie;

Nubet mæx noctu: nunquam ego hanc viduam cubare fuit.

Nam si hæc non nubat, lugubri fame familia pereat.

Et ad rem, de qua agimus, Martialis^c de pathico dixit.

Qui loquitur Curios, assertoresque Camillos,

Nolito fronti credere, nupsit heri.

Nupsit) hoc est muliebria passus est, Pergit lex in faminam: quam particulam Gothofredus explicat *more*, sive *instar faminae*: quemadmodum & Virgilius dixit in *arcus Itræos*: quod Servius explicat in similitudinem *arcuum Itræorum*. Item Propertius.^d

Tandem acies geminos Nereus lunarat in arcus.

hoc est in similitudinem arcuum. Quamobrem hoc ita legerim, & explicarim constitutionis initium: *Cum vir nubit in faminam viri porrectionem quod cupiatur*, hoc est: cum vir foemineo ritu suum corpus viro appetenti subijcit. Itaque Rævardi commentum excluditur, eam legem ad sola masculorum inter se matrimonia referentis. Atque hæc in lege obscuritatem data opera quæsitam fuisse crediderim, ut auribus populi honos haberetur: scelerisque turpitudine nefarii, perplexitate verborum involveretur. Tandem contra hoc flagitium vehementer & Justinianus exarsit.

XCI. AD LEG. PLAUTIAM, ET LEG. JULIAM DE VI PUBL.

ET VI PRIVAT.

Repressa libidine reprimamus & violentiam per leges de vi latas, nempe illas, quæ perpetuam habent potestatem: nam ex, quæ pro re nata in temporariis reipubl. necessitatibus ad certas seditiones coercendas, motumque aliquem civilem reprimendum suis temporibus prodierunt; quia tantum ad eruditionem & ad publicum Rom. reipubl. statum, non vero ad jus civile pertinent; pro nostro instituto relinquemus: quales fuere lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque in lege Plautia, & Julia consistemus, quarum cognitio eruditionem simul veterum temporum, & recepti juris complectitur utilitatem. Igitur ætate antiquiori ea potissimum vis dicebatur, quæ a Magistratu contra jus, potestatemque publicam adhiberetur: veluti

^a Calin. ad. 1. sc. 2. vers. 47. ^b ad. 1. scen. 1. vers. 45. vide Petrum Victor. var. lect. lib. 2. cap. 2. ^c lib. 1. epigram. 25. ^d l. 4. eleg. 6. ^e Novell. 77, & 141. Gudelin. de jur. novis. l. 5. cap. 28.

si quis

si quis a Consule prohiberetur provocare ad populum * Quamobrem vis publica hinc a privata discernebatur, quod illa per personam publicam, si-
ve per magistratum potestatis suæ metu; hæc a privatis, domesticis opi-
bus, ac viribus inferretur. ^b Postea vero destiterunt reputare vim a per-
sona, eamque æstimarunt ab armis: ita ut hodie vim armis munitam appel-
lemus vim publicam; armis vero exutam nuncupemus privatam, ^c for-
san quia tantum publicis personis, publicæque solum utilitatis causa usus
armorum permittebatur; per leges enim XII. tabul. nemini privato con-
cedebatur esse cum telo: etsi non desint exempla vis absque armis illatæ,
quæ referuntur ad vim publicam; credo propter criminis atrocitatem,
aut periculum: unde lege de vi publica tenetur, qui virginem rapuerit, aut
ex incendio aliquid abstulerit, aut coactis hominibus etiam sine armis ali-
quem presserit: quibus actibus libertas, atque tutela publica minuitur, ut
notat Cujacius: ^d ita ut sine armis potentia tamen exerceatur armato-
rum. Idem Cujacius definit vim publicam esse, quæ juri publico adversa-
tur; privatam vero, quæ privatis personis. Sed cum quilibet privatus in
publici juris custodia maneat, aut falsam putabimus hanc ab eo traditam dif-
ferentiam; aut ita hæc accipiemus, quasi publica sit vis; quæ jus publicum
directo petit, privatum oblique, ac per consequentiam: & contra eam vim
existimabimus privatam, quæ directo privatum, oblique vero jura publica
labefactat: Nunc explicata vi, pergamus ad leges. Ac primo ad legem
Plautiam, siue Plotiam (ab *au* enim ad *o* facile delabimur.) Lata hæc est eo
anno, quo Sylla migravit e vita, nempe ab V. C. DCLXXV. Lepido, & Ca-
tulo Coss. ^e Quorum Consulum discordia de Syllanis actis in apertam se-
ditionem erupit, cum Lepidus Marianis studeret partibus. Quo Urbe pul-
so, & in Sardinia interemto, ferox victoria Catulus traxit in suam causam
Publium Plautium trib. pleb. hujus latorem legis, quam post reditum e Ci-
licia suasit Cæsar, eaque flagrantis seditiones in Urbe restinxit. Latum est
enim ut in ejus caput quæreretur, qui Senatui struxisset insidias, aut Magi-
stratibus vim intulisset, aut tumultus in Urbe commovisset, aut numero
armatorum, ut alienam possessionem occuparet, possessorem de fundo de-
jecisset; atque fundi ejus, unde possessor fuisset ejectus, nulla usucapio
proderat. In eamque legem haud pauca majestatis capita conjecta fue-
runt: adjecta poena interdictionis aquæ, & ignis, cujus in locum deporta-
tio successit: ^f humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem &

^a Paul. sent. lib. 5. ^b Cujac. ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. ^c Insit. de pu. jud. §. 8. ^d ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. & privata. ^e V. de Sigon. lib. 2. de judic. cap. 33. & Paul. Manuc. de legib. l. 20. §. ult. ff. ad l. Jul. de vi pub. Insit. de pub. jud. §. item, sen. Julia de vi. Paul. 5. sent. 26.

Julium Cæsarem legem de vi aliquam tulisse appareat ex Cicerone Philip. i. tamen cum Augustus post eum id fuerit aggressus, crediderim ab hoc, utpote recentiori, non solum priora capita fuisse retractata; sed addita etiam alia longe uberiora, quorum non pauca nobis Jurisconsulti transmiserunt. Igitur hac lege prohibetur omne genus armorum in Urbe, agro, aut villa, exceptis iis, quæ cum aliena hæreditate capiuntur, vel ad venationis, itineris, navigationis usum comparantur; vel pomercii, sive mercimonii, ac venditionis causa conservantur. ^a Novellis tamen Justiniani ^b omnis usus, ac retentio armorum est interdicta; exceptis illis, quæ apta non sunt ad prælium, nempe parvis machæris, aut cultris. Coërcet etiam lex Julia de vi omnes, qui seditiois, aut tumultus consilium inierint; servos, aut liberos homines in armis habuerint; in concionem, aut locum judicii cum armis, aut dolofo consilio processerint. Item eos, qui simul cum armatis hominibus incendium tulerint, villas expugnarint, & quod a lege Plautia venit, qui possessorem domo, nave, agrove depulerint. Illud præterea caput de veteri jure fluxit in legem Juliam, quod cavit, ne scilicet quis Magistratus Pop. Rom. civem Romanum necasset ad populum provocantem, aut ad Imperatorem, qui recentiori ætate populi vicem usurpavit. ^c Præter illa vero exempla criminum, a quibus etsi absint arma, tamen supra in legem Juliam venire diximus; hæc etiam propter atrocitatem haud minorem, ad vim publicam referuntur, quamvis arma non essent allata, veluti si quis incendium subiecto igne conlasset, aut legatum, & oratorem comitatumve illorum percussisset; aut reum vinxisset, & judici, magistratuive subduxisset, aliave qua ratione judicium turbasset. Poena vero de raptu virginum etiam sine armis, quam diximus ab hac lege descendere, longe gravius exacerbata fuit per Justinianum, qui summo supplicio affecit non eos modo raptores, qui vim honestis puellis attulissent; sed & eos, qui persuasionibus, & blanditiis consensum illarum expressissent: illi enim corpus tantum, hi vero corpus, & mentem una corruerunt. ^a Et ad *L. Jul. de vi pub.* Marcianus refert crimen eorum, qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim stuprassent. ^c Vis etiam publicæ reus est, qui ab invito pecuniam abstulerit, aut nova vectigalia exegerit, ^f quive funus disturba-verit, ejusque diripiendi auctor fuerit. ^g Aliquot vero sunt capita, quæ forsitan ad vim privatam, & publicam revocantur, placuit enim gravius de criminibus hujusmodi agi simul, & mitius posse: veluti adversus eos, qui ali-

^a l. x. & 2. ff. ad l. Jul. de vi pub. ^b 85. novel. cap. 9. Matth. de crim. ad l. Plantiam pag. 443. ^c passim in tit. ff. & C. ad l. Jul. de vi pub. ^d l. unica C. de rapta virg. ^e l. in eadem 3. ff. ad l. Jul. de vi pub. ^f l. ultim. ff. ad l. Jul. de vi pub. ^g l. 1. ff. de sipt. violas.

quid

quid ex incendio, vel naufragio, quorum eadem est poena, & causa ^a rapuissent, ac sine caede, & sine armis vim intulissent, hominemve agro decurbassent; quæ crimina videntur publicæ vis, & privatæ communia: etenim ea duplici nomine apud Jurisconsultos notata reperimus. ^b Singulatim vero ad vim privatam pertinet, si quis quæstionem de alterius servo habuerit, hoc est, si quis alienum servum, ut quid ex eo eliceret, tormentis subjecerit. ^c

XCII. DE S.C. VOLUSIANO.

Item si qui coierint improbe in alienam litem, ut quod ex ea redactum esset, inter participes fraudulentæ consilii divideretur, hac lege tenentur. Quod vetitum fuit S. C. Volusiano ad hanc legem condito. Item qui auctoritate privata debitum sibi a debitore suo per vim abstulerit, & ejusmodi reliqua. ^d Tenerur lege Julia de vi privata; & is, qui receperit, celaverit, tenuerit hominem, cui aqua & igni fuerat interdictum. ^e Reperimus etiam apud Callistratum lege Julia de vi plura circa testium admissionem, aut rejectionem fuisse constituta: ut scilicet aliqui vel propter reverentiam, quam reo utpote fortè patrono suo deberent; vel propter ignominiosam vitam, aut turpe artificium a testimonii dictione arceantur. ^f Poena vero, quæ ab hac lege de vi privata descendit, honestiores quidem tertia parte bonorum multat, atque ignominia suffundit, arcetque loco senatorio, & ab omnium spe honorum, publicorumque munerum; ^g humiliores vero, Paulo teste, damnat in metallum. ^h

XCIII. AD LEG. JULIAM REPETUNDARUM.

Atque hæc quidem violentiam compressit: occurrit nunc legum Juliarum alia, quæ compressit avaritiam magistratuum, ne ab iis provinciæ, ac focii populi Romani opibus exhaurirentur: cum ob interponendam, vel non interponendam potestatem, atque ob judicandum precium acciperent, & in mercimonium verterent auctoritatem publicam. Ne igitur opes provincialium paterent avaritiæ magistratuum, leges latæ sunt de pecuniis repetundis, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, aversas, pactasque pecunias graviter puniebantur: unde merito sociales leges appellabantur: quod sociorum per eas fortunis, commodisque consuleretur. Et cum initio magistratus tantum provinciales, eorumque comites, quæstores, legatos per-

^a l. 1. ff. de incend. ruin. naufrag. ^b l. 7. ff. ad l. lul. de vi pub. l. 10. §. 1. eod. l. 4. C. eod. l. 2. ff. ad l. lul. de vi priv. l. 3. §. si tenetur ff. ad l. lul. de vi publ. Matth. de crim. ad l. lul. de vi priv. tit. 4. c. 3. ad lib. 48. ff. c. l. 4. ff. ad l. lul. de vi priv. §. 1. l. 6. ff. eod. ^d l. 17. ff. ad l. lul. de vi priv. §. 1. & 3 Paul lib. sent. §. cap. 26. ^e l. 3. §. 5. ff. de resist. f. Duaren. lib. 2. disp. cap. 17. ^g l. 1. & ult. ff. ad l. lul. de vi priv. ^h lib. 5. sent. tit. 26.

seque-

sequerentur; postea se converterunt etiam ad urbanos, ut ab eorum rapacitate patrimonium tuerentur civium Romanorum. ^a Atque ante quidem nulla certa, perpetuaque lege, sed constitutis ad tempus iudiciis, datisque recuperatoribus, quorum sententia recuperarentur ablata, sociis prospiciebatur: ac magistratibus præfiniebantur suntus, cavereque jubebantur, ne supra præscriptum modum socios onerarent. Flagrante vero in dies avaritia magistratuum, oportuit ei coercendæ perpetuas excitare leges, ^b a quibus poenæ metus impenderet atrocioris. Lege autem Julia de vi, & S. Conf. ad eam condito, Paullus refert, ^c fuisse constitutum, ut si accusator decesserit, aut aliqua ex causa accusare impediatur, iudicium conticesceret, & reo postulante nomen ejus aboleatur: permessa accusatori alteri facultate instaurandi iudicii, reique de integro repetendi intra triginta dies utiles.

XCIV. DE LEGE CALFURNIA JUNIA.

Quales ante legem Juliam fuere Calfurnia, quæ certum Prætorum in Urbe dedit sociis, ad quem de rapinis magistratuum provincialium quærentur; ut ejus auctoritate profusam pecuniam ab iis repõcerent, ferente L. Calpurnio Pisone Tribi. pleb. anno DCIV. L. Mario Censorino, M. Manlio Coss. ^d Hanc excepit lex Junia, cujus auctorem Sigonius facit M. Junium Pennum trib. pleb. Lepido, & Oreste Coss. anno A. V. C. DCXXVII. Qua lege præter litis æstimationem, etiam exilium reis fuit adjectum: quod utrumque pertulit C. Cato vir Consularis repetundarum ex Macedonia damnatus. ^e Easdem poenas irrogavit & servilia lex, ^f cujus plura supersunt capita ex veteri fragmento eruto a Sigonio, e Petri Bembi doctissimi undequaque viri musæo: quæ in perpetuum jus non transierunt, unde ad solam antiquitatis notitiam supersunt, ut satis nobis sit hæc attigisse. Tulit & de repetundis M. Acilius Glabrio: cavitque ne reus ejus legis, aut ampliaretur, aut comperendinaretur, hoc est ne differretur iudicium. Ampliabant enim iudices, cum in obscura causa pronunciarent *amplius*: quod amplius requireretur ad condemnationem; comperendinabant vero, quando, poscente accusatore, vel defensore, iudicium protraherent, de quo late Manucius. ^g Est etiam de repetundis, & lex Cornelia, nempe lata a L. Sylla dictatore, qui poenam auxit ad interdictionem aquæ, & ignis, ex eaque de hisce criminibus iudicatum fuit usque ad L. Juliam, in quam, præter sua, superiorum quoque legum plura capita coniecit Julius

^a L. c. §. 2. ff. ad l. iul. repet. ^b Cic. lib. 2. de offic. ^c l. libellorum §. ff. accusator 4. ff. accusat. & inscript. ^d Sigon. de judic. lib. 2. cap. 27. ^e Vellejus lib. 2. Cic. in Verr. & pro Balbo, ^f Cic. sed. & Liv. epit. 70. ^g de iustitia.

Cæsar primo Consulatu: a quædam vero ex veteribus immutavit, quam nobis legem omiſſis ceteris Tribonianus tranſmiſit. Hac igitur lege tenentur qui quæſtum faciunt ex miniſterio, & poteſtate publica, vertentes eam ad arbitrium largientium, pecuniamque accipientes, quo præbeant, vel denegent officium ſuum. b Eadem lege prohibentur & Senatores navim habere. c Et quoniam hæc lex prohibet lucrum ex miniſterio publico, ex quo plurimum quis rem augere poſſet ſuam, aut aliorum, ſi eam in publica legatione curret; propterea commodè cum hac lege conjungitur S. C. quo Legati ante perfectam legationem negociis, vel privatis rebus obſtringi vetantur. d Miniſterium autem publicum negat Cujacius e accipiendum de ſcribis, viatoribus, aut præconibus, aliisve miniſtris magiſtratum; ſed iis convenire comprobatur, qui cum jure Prætorio, aut Conſulari mittuntur in provincias. Hi enim non ſuos tantum, ſed ſuorum quoque mores, nempe ſatellitum, apparitorum, comitum, & univerſæ cohortis ſuæ facta præſtabant, atque accuſabantur publice per actorem ab ipſa provincia conſtitutum. f Huic etiam judicio ſubjiciuntur judices pedanei & quicumque in Urbe, aut in provincia judicia ſua, vel ſuum teſtimonium vendunt, g & quotquot ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium accipiunt. Teſtimonium autem denunciare teſtificari non ſignificat, ſed diem ferendo teſtimonio dicere, ſive præſtituta die ad ferendum teſtimonium evocare, ut optime Budæus explicavit. h Hac eadem lege damnatur, qui præmium acceperit, ut militem legeret, aut mitteret, ſententiamve in Senatu, aut conſilio diceret, i vel accuſaret, aut ab accuſatione recederet; vel ut arbitrum, daret, aut mutaret, aut ad judicandum compelleret. Item qui precio inducatur ad conjiciendum hominem in vincula publica, vinciendumve, vinciriſve jubendum, aut dimittendum; vel ob condemnandum reum, aut abſolvendam, æſtimandamve litem, faciendumve, aut non faciendum capitis judicium, aut publicum negocium. Et qui acceptum tulerit opus publicum faciendum, k frumentumve publice præbendum, ſarta teſta tuenda priuſquam perfectæ, probata præſtita lege fuerint. l Si quid vero uxores provincialium magiſtratum deliquiſſent, ab ipſis magiſtratibus ratio exigebatur, & vindicta ex S. C. Cotta, & Meſſ. Coſſ. condito. m Ac ne ullam ob cauſam provincialium opes exhauriantur, nefas eſt magiſtratibus in provincia ſœnus exercere, filio ſponſam parare, atque, ut pro noſtro inſtituto capita omittamus ad extinctæ Reipublicæ regi-

a Cic. in Varin. b l. 1. neq. ad 7. & ult. ff. ad l. lul. repet. c l. bis qui in fin. ff. vacat. & excuſ. mun. d l. legatus 12. ff. de legation. e 7. obſ. 9. & l. 1. ff. eo d. f Cujac. in enar. C. hoc tit. g l. 3. C. hoc tit. h in Pandect. vol. 2. i l. 6. & 7. ff. hoc tit. k d. 4. 7. §. 2. l Cic. in Verr. 2. & 3. m 4. 4. §. præſciſſes ff. de off. Proconſ.

men ^a pertinentia, breviter hac lege puniebatur, qui munus publice mandatum rumperet, ut prisca locutione Papinianus ait, id est *corrumpere*; siquidem gerendi magistratus causa munus accepisset: nam extra causam magistratus licebat accipere munuscula: dum ne plus in anno acciperet, quam centum aureorum æstimationem: ^b nisi munera venirent ab uxore, sobrinis, & propinquioribus, quorum liberalitas erga conjunctum a naturali caritate provocatur: ^c ut non mirum si ab iis in infinitum liceret accipere. Datum autem contra legem hanc vicium concipit usucapioni repugnans; unde non ante usucapietur, nisi postquam redierit ad dominum, hoc est eo unde a magistratu fuerat aversum. ^d Atque omnes venditiones, & locationes a magistratibus per sordes pluris, minorisve factas, eadem lex irritas declarat, ne cuiquam lucro sit sua potestas: adeo ut nec magistratu functo liceat remunerationem accipere ab iis, quibus potestas illius profuit; ne obliqua hæc via irrepentibus fraudibus aperiatur: ut contra Bartolum ^e rectius meo iudicio docuit Alciatus. ^f In legem porro incidit, non qui acceperit modo, sed & qui donaverit. ^g S. Cto porro prohibentur legati ante obitum legationem negociis, & privatis rebus involvi, ^h quod huc retulimus, cum aptior locus non occurrat. Poena hujus criminis fuit æstimatio litis, quæ aliquando simplum erat, aliquando duplum, aliquando quadruplum, quale fuit imposterum. ⁱ Quod prius reddebatur actori, si ve illi, cui pecunia fuerat extorta invito: ^k nam si iudicem sua ipse fraude corrupisset, repetitionem pecuniæ minime habebat. Postea ex Arcadii, & Honorii constitutione quadruplum illud dividi oportuit inter fiscum, & actorem. ^l Litis æstimationem consequebatur & exilium, & aliquando poena etiam gravior, si crimen hoc aliis criminibus esset implicatum, veluti si magistratus ob tolerandum homicidium, aut furem dimittendum pecuniam accepisset: ex quorum criminum varietate iudicis erit exacerbare, aut levare poenas; ^m unde si quando alias poenas irrogatas legibus absque ulla exilii mentione invenimus: non propterea debemus exilii poenam censere sublatam, uti nescio quam recte docuit Gothofredus junior. ⁿ Et si enim inveniamus aliquos hac lege damnatos amisisse ordinem, aut e Senatu motos; ^o tamen & Jurisconsulti, a quibus exilii poenam crimini huic convenire discimus, deportationem, & verbera minitantur:

^a de quibus vid. Manuc. de leg. & Sigon. de iudic. lib. 2. hoc capite. ^b l. 6 ff. hoc tit. ^c l. 2. ff. hoc tit. d. l. 2. ff. hoc tit. ^e ad l. Aquilius ff. de donat. Marth. de crim. ad hanc legem. pag. 564. ^f ad l. Principibus ff. de rebus credit. & Peregr. 49. ca. 2. ^g l. ult. C. hoc tit. ^h l. 22. ff. de legation. & l. 8. in ff. eod. ⁱ l. 1. & ult. C. hoc tit. l. 3. C. de assessorib. ^k Alcon. in Verr. 2. ^l l. 3. C. de assessor. Marth. de crim. ad b. l. pag. 569. ^m l. 7. ff. hoc tit. §. 3. ⁿ ad l. 2. C. Theod. ad l. lul. repetund. ^o Sueton. in lul. cap. 43. & in Orb. cap. 2. Plin. lib. 2. epist. 11. & 12.

unde

unde sicuti per has graviore poenas atrocioribus factis congruentes, minime tamen ab exilio recessum putamus; ita nec per leviores, ubi levius quis deliquisset exilium, quod regulare erat, sublatum existimabimus: quasi multis propositis poenis, iudicis fuerit eligere digniorem. A testimonio quoque tum in iudiciis, tum in testamentis dicendo talis reus rejiciebatur, ut Paulus tradit: ^a a quo videtur dissentire Ulpianus, propterea quod in Florentino codice ^b deest negatio, quam ei scriptura cum Cujacio reddendam putamus, ac legendum: *Eum qui lege repetundarum damnatus est, ad testimonium adhiberi non posse existimo.* Quam emendationem ex vulgata lectione sumtam tuetur ipsamet Ulpiani ratio, quæ statim succedit, nempe illa: *quoniam in iudicio testis esse vetatur*, gravius enim est in testamentis, quam in iudiciis dicere testimonium: ut qui a iudiciis repellitur, eo sit magis a testamentis arcendus. Frigida enim est illa Jacobi Gothofredi interpretatio, & a contradicendi studio profecta, dum exponit, ideo posse in testamentis testimonium dicere, quia tantum in iudicio testis esse prohibetur. Quem sensum affingit Ulpiano invito, atque ut objectionem ab se provisam effugiat, cogitur negare hujusmodi reos infamiam subiisse, contra perspicuum illum Juvenalis locum de Mario repetundarum infami iudicio damnato, Sat. 1.

Quid enim salvæ infamia nummis?

Absurdus autem videtur nobis, quod idem addit eam reo turpitudinem no-
cuisse in Senatu, & iudiciis; at vero in testamentis minime: quasi locus ad-
dat, aut detrahat ignominiam a famosa sententia semel tota vita susceptam.
Porro criminis hujus persecutio morte non extinguitur. ^c Sed adversus
hæredes etiam durat ablata pecuniæ repetitio, & quadrupli multa: tantum
intra annum a morte rei, etiamsi ante sententiam, & litem contestatam de-
cessisset, ac de hoc iudicio intermisso, & postea contra hæredem redintegra-
to meminit ^d Plinius. Neque in magistratus tantum, sed & in comites
dabatur, ^e ac non licebat, nisi post depositum magistratum accusationem
instituere, ne provincialium importunitate magistratuum jurisdictio tur-
baretur. ^f

XCV. AD LEG. JULIAM PECULATUS, DE SACRI-
LEGIS, ET DE RESIDUIS.

Ac lege quidem repetundarum privata provincialium pecunia repe-
titur ab avaris magistratibus: at si quando iidem publicam pecuniam aver-

^a L. 25. ff. de testib. ^b l. 20. §. 5. ff. qui test. fac. ^c Cujac. enarrat. C. ad l. Jul. repet. l. ult. ff. ad l. Jul. pecul. l. 2. ff. ad l. Jul. repet. Matth. de crimin. ad l. Jul. repet. pag. 568. ^d lib. 3. epist. 9. ^e l. 5. ad l. Jul. repe-
tund. ^f Matth. de crimin. ibid.

terint, repetitur per legem Juliam peculatus. Ante Servium Tullium, qui Plinio teste, primus æs effigie ovium, boumque signavit, ^a & ut aliqui volunt etiam argentum ^b Romani precium rerum in pecudibus constituebant, aut bobus: ut iis pro crimine multarentur, & veltigalia penderent. Unde furtum pecuniæ publicæ peculatus dicitur, tum quia pecuniæ nomen a pecude venit; tum quia criminis initium a raptis pecudibus extitit; tum denique, quia multam in pecudibus antea persolvebant. Est igitur crimen hoc furtum pecuniæ publicæ, & rerum sive Populi Rom. sive Cæsaris: ^c nam res civitatum furti actione repetebantur, cum haberentur pro rebus privatorum; ^d constitutionibus tamen principum si quid civitatibus surripiebatur, ad peculatum redigitur. ^e Initio crimen hoc nulla certa, & perpetua, scriptaque lege, sed ubi usus veniret rogationibus ad populum latis, cognitioneque Prætoribus, vel Consulibus mandata vindicabatur. Ut proditum & de Lucio Scipione Africani fratre, atque aliis, qui secum eadem suspitione criminis involvebantur. Judicium enim datum fuit in eum, quod diceretur pecuniam pacis causa a Pop. Rom. impetrandæ ab Antiocho accepisse, illamque minime in publicum retulisse. Deinde Syllæ fortasse temporibus, ^f criminis hujus perpetua quæstio in Prætoribus certo fuit instituta. Legem postea tulit C. Julius Cæsar, qua plura criminum capita comprehendit, nempe de peculatu, de sacrilegio, & de residuis. Peculatus igitur crimen incurrit quisquis, aut rapit ipse, vel intercipit, avertit, aufert, inque rem suam vertit pecuniam publicam, sacram, religiosam, & in aurum, argentum, æs publicum deterioris aliquid materiæ confundit; aut alteri, qui hoc mediteretur, præstat operam suam. ^g De quorum omnium in re publica impunitate, ac licentia suis temporibus his verbis conqueritur M. Cato ^h sane vehementissimis. *Fures privatorum furto in nervo, atque in compedibus atati agunt; fures publici, in auro, atque in purpura.* Non incidunt in legem, tamen ii, qui pecuniæ publicæ ab se captæ periculum in se ipsos susceperunt; quid opus est enim aggredi lege illum, qui propria obligatione arguitur, ac sua fide ad restitutionem urgetur? ⁱ Quamobrem La-beo peculatum definivit pecuniæ publicæ, aut sacræ furtum non ab eo factum cujus periculo fuit. ^k Variis autem exemplis a Jctis pecuniæ publicæ furtum declaratur, & peculatus crimen extenditur ad eum, qui operatur in cudenda moneta publica, & publicam notam argento non publico

^a lib. 18, cap. 34. Scalig. admot. in Festum; verbo peculatus; ^b Varro lib. 2. de vocat. & 4. de L. L. Gell. lib. 11, cap. 1. ^c L. 6. §. ult. ff. ad l. Jul. pecul. l. ob pecuniam 83. ff. de furt. ^d l. cum quis 10. ff. de V. S. ^e l. 4. §. 7. ff. ad l. Jul. pecul. & Duaren. disp. annivers. lib. 2. cap. 76. ^f Sigon. de judic. cap. 22, lib. 2. ^g l. 1. §. ad l. Jul. pecul. ^h apud Gell. lib. 12, cap. 18. ⁱ l. 9. ff. ad l. Jul. pecul. §. in autem. ^k l. 9. §. 2. ff. cod.

Imprimat, aut signo publico furetur impressam; * Aut ex commentariis Cæsarianis argentum, aurumve averterit, aut refixerit; vel immutaverit æneam tabulam, ubi vel publicæ leges, vel agri publici forma describatur; ^b aut publicarum tabularum inspiciendarum, vel describendarum potestatem injussu ejus fecerit, qui ei rei præest, quod Senatus censuit; ^c aut minorem pecuniam, quam locationis aut venditionis precium fuit, in tabulas retulerit; ^d aut qui ex publica præda quid subtraxerit; ^e aut qui se fisci creditorem simulaverit, ut pecuniam a debitore solius fisci auferret, nam qui a debitore simul fisci, & suo exegerit, restituere quidem fisco tenetur propter illius privilegium: peculatum tamen minime admittit. ^f Criminis hujus poena interdictio erat aquæ, & ignis: postea vero deportatio, in quam ea interdictio migravit; ^g insuper & quadrupli condemnatione reus urgebatur, aliisque poenis ex arbitrio judicis, ^h & pro delicti gravitate per principum constitutiones ad extremum usque supplicium puniebatur. ⁱ Eadem poenæ tenent & sacrilegos, eos nempe, qui ex publicis sacris quid abstulerint. Etenim qui rem privatam rapuerit e loco sacro, jure civili per Antonini rescriptum non poena sacrilegii, sed actione furti tenetur: quamvis aliter jure Pontificio constituatur: quo etiam rei profanæ furtum e loco sacro in sacrilegii crimine ponitur. ^k A qua sententia, utpote sanctiori, haud longe abiere veteres: quorum opinione sacrum erat quidquid custodiæ Deorum concredebatur, ac fidem numinum videbatur in suspicionem adducere, quisquis furando rem eam, frustrarent spem dominorum: unde senex Plautinus in Aulul. ^l

*Fides novisti me, & ego te : cave sis tibi,
Ne tu in me mutassis nomen, si hoc conceduo
Ibo ad te, fretus tua, fides, fiducia.*

Pro re vero sua principes nomē, crimenque sacrilegii extenderunt aliquatenus ad eos, qui principum judicium, & auctoritatem in controversiam vocant, aut ambigunt, an Imperator dignum hominem elegerit ad aliquod munus. ^m Constitutiones quoque principum imprudenter, vel industria violare sacrilegium ducitur: quod multo aptius ad legum divinarum corruptores accomodatur: perperam enim Duarenus *leges divinas* exponit *Constitutiones principum*; etsi hoc sensu enim accipiantur aliquando; ta-

^a l. 6. ff. *pro d.* §. 3. ^b l. 2. ff. *cod. Briss. antiq. cap. 6. lib. 2. §. 1. p. 5. ff. *cod.* d. l. 10. ff. *cod.* e. l. 13. ff. *cod.* f. l. 12. ff. *cod.* g. l. 3. ff. *cod.* h. l. 6. l. *pen.* ff. *cod.* Paull. lib. 5. *senr.* hoc *ist.* i. l. un. C. *de crim. pecul.* §. *utem ita Julia Instit. de pub. judic.* Jac. Gothot. C. Theod. ad l. *Jul. pecul.* l. 1. ^k Cap. *quinguis* 17. *quab.* 4. Cujac. *obf.* 13. *cap.* 19. l. *divi ff.* ad l. *Jul. pecul.* l. *act.* 2. *scan.* 6. l. *aut facta.* §. *locus.* ff. *de pen.* m. l. 3. C. *de crim. sacril.**

men lex prima Codicis de crimine sacrilegii, in qua versamur, pertinet ad ipsas Dei leges: quia in C. Theodosiano lex eadem collocata reperitur in tit. de Episc. & Clericis l. 25. Unde recte Cujacius de legibus divinis id interpretatur. Qui confugientem ad Ecclesiam per vim abstraxerit sacrilegii damnatur, ^a & qui ejus, unde originem ducit, administrationem provinciarum, petit: quamvis hodie hac in re lenius agatur. ^b De residuis autem tenetur, qui pecuniam publicam non in eos usus contulerit, in quos attributa sibi fuerat, & is, apud quem quantitas aliqua ex publica emtione, locatione, aut administratione supersit, quam vel profiteri, vel in publicas rationes referre neglexerit, aut professam, relatumve ultra annum apud se habuerit: isque (uti Duarenus explicat verba legis), ^c præter pecuniam ex reliquatione inferendam, tertia insuper ejus, quam debet parte multatur: alii triplo ejus quod debet multandum censent, præter debitam pecuniam restitutam. Subtractæ autem pecuniæ repetitio ex hac lege transit etiam adversus ^d hæredes. Denique peculatus crimen, ut Jctus tradit, ante quinquennium admissum non est amplius objiciendum. ^e

XCVI. AD LEG. JULIAM DE ANNONA.

Publicæ quoque C. Julius Cæsar utilitati prospexit lege in eos lata, quorum dolo annona, nempe frumentum, vinum, oleum, panis, caro, sal, & similia victus elementa cariora reddantur: quique ob eam rem societatem coierint, & conspiraverint, quo vel iter vectoribus ab Urbe averteretur, vel naves, nautæque detinerentur, quique annonam quoquo modo vexant, sive subtrahendo, sive supprimendo, inopiamque rei cibariæ inducendo, ut publica ex egestate privatim ditentur: iique a Dardano quodam, forte hujus teterrimæ artis principe, Dardanarii nuncupantur. ^s Eadem lege plectuntur & ii, qui fraudolenter in annonæ administratione versantur, sive præfectus ipsius annonæ, sive præfectus Urbi. ^h Et quoniam per hoc judicium publicæ necessitati, communique saluti consulitur, delationes mulierum, & servorum recipiuntur. ⁱ Convicti autem viginti aureis damnantur; aut si negotiatores sint, negotiatione interdum interdiciuntur: aliquando relegantur, & si humiliores fuerint ad opus publicum dantur: poenæque pro gravitate delicti variatur. ^k

XCVII. AD LEG. JULIAM AGRARIAM, SIVE DE TERMINO MOTO.

Animadvertendum quoque censuit C. Julius Cæsar in eos, qui, sub-

^a l. 2, C. eod. sive de crim. Sacril. ^b l. ult. C. eod. ^c l. 4. §. qua lege ff. ad l. Jul. pecul. & §. lege Julia Duaren. hoc tit. ff. 3. cap. 4. ^d l. ult. ff. eod. l. ex judic. 20. ff. de accus. ^e l. 7. ff. hoc tit. f. l. 2. ff. ad l. Jul. de ann. ^g l. 6. ff. de extraord. crim. Cujac. 10. obs. 19. Turneb. 9. advers. 17. ^h l. 1. §. cura ff. de off. pref. Urb. ⁱ l. 1. & ult. ff. ad l. Jul. de annon. ^k l. 6. ff. de cur. crim.

motis agrorum terminis, jura conturbant miscentes, atque confundentes dominia privatorum, finesque obscurantes, quominus internoscantur: quos multavit quinquaginta aureis in singulos terminos motos; permitta cuilibet ex populo accusandi facultate. ^a In servis vero Nerva poenam exacerbavit adjecto ultimo supplicio: nisi dominus velit multa in se suscepta servum suum liberare, si terminum exarasset, aut eiecisset.

XCVIII. AD LEG. JULIAM DE AMBITU.

Nihil vero fraudum earum, quæ superioribus legibus coercerentur, formidaturi sumus a magistratibus, si ab illorum creatione fraudem omnem amovebimus; ac reipub. gubernacula deferemus ad meliores, justis, liberis, incorruptisque comitiis. Ideo legum omnium utilissimæ sunt leges adversus ambitionem latæ: per quas cavetur, ne in honorum petitione virtus a pecunia, probitas a calliditate, ac meliores a deterioribus, de more superentur, neve dignitates donis obtemperent, ac per largitiones, promissionesque suffragiorum libertas civibus eripiat. Meritorum enim testimonia, non remuneratio largitionum oportet esse suffragia. Qui tribus igitur clam divisa pecunia corrupisset, populi que voluntatem donis emisisset cum pluribus fraudolenter coeundo, & homines conducendo, ut rejecto competitore suo magistratum adipisceretur, lege primum Tribunitia Poetilia, deinde aliis vario tempore usu poscente prodeuntibus, Bæbia nempe, Maria, Fabia, Cornelia, Calpurnia, Tullia, Aufidia, Licinia, Pompeja, & postremo Julia plecebatur interdictione ^b aquæ, & ignis; primo quidem per decennium, postea vero perpetuo: & honos ab reo simul cum tribu, veluti suspicatur Manucius, ad accusatorem transferebatur. Ex quibus legibus tantum Julia coniecta est in libros juris, postquam enim Tiberii tempore suffragiorum jus a populo ad Senatum devenit, ut ab Senatu facilius ad solum principem redigeretur; ^c Harum legum auctoritas prorsus concidit; quis enim argueret legibus facta principum? Hinc & de lege Julia satis levis mentio est in digestis. Auctorem habuit non Julium Cæsarem solum, sed & Augustum, qui Fabianis & Scaptiensibus tribulibus suis singula millia nummum a se dividebat comitiorum die, ne quid a candidatis desiderarent, ut Suetonius tradit: ^d atque inter alias poenas per quinquennium interdixit magistratus petitione reis hujus criminis. ^e Ubi vero principes magistratus creationem ad curam suam revocaverunt, lex Ambitus in Urbe cessavit, mansitque tantum in municipiis, & municipali-bus honoribus; ab honoribus autem urbanis, ut hoc vicium abesset, satis

^a l. ult. ff. de term. mot. ^b Dio lib. 40. p. 145. ^c Sigon, de judic. lib. 2. cap. 29. ^d in Aug. c. 40 ^e Dio, lib. 54. pag. 532.

fuit

fuit pellere avaritiam ex aula principis, quod conatur Justinianus in *novella. 3.* Loco autem Interdictionis aquæ, & ignis subiecta est deportatio, quæ tanquam ex *l. Julia de ambitu*, ex constitutionibus principum ^a impendet iis, qui defuncti muneribus ea continuant aut repetunt ante redditam administrationis suæ rationem. Minor vero ambitus, poena minori, nempe pecuniaria multa centum aureorum, cum infamia, ex *S. Cto* coercetur: ^b quam incurrit is, qui contra legem ambitus in municipio magistratum petierit, aut Sacerdotium. Qua lege damnatus amissum gradum repetit, si alium ejusdem criminis in judicio convicerit: quod ex lege *Calpurnia* descendit. ^c *S. Cto* quoque ad hanc legem edito punitur, qui novum *vedigal* instituerit. ^d

XCIX. AD LEG. JULIAS JUDICIARIAS.

Legibus autem Juliis, quæ *judiciariæ* dicuntur, ambitus damnatur accusator, aut reus, qui domum judicis ingrediatur, constituta multa centum aureorum *fisco* inferendorum: ^e cui adjiciendum ex *Dione*, iisdem legibus fuisse cautum, ne judices domus alienas introirent. ^f His autem *judiciariis* legibus emendabatur forum, & *judiciorum* disciplina regebatur, pluribus quidem capitibus; quorum quæ ad nos pervenerunt, post *Antonium Augustinum* recensuit *Brissionius*. ^g Ex his autem legibus *Callistratus* docet minorem *XX. annis* judicare non cogendum, neque compromittendum in eum; neque permittendum, ut qui *judex* est arbitrium in se recipiat ejus rei, super qua *judex* est constitutus, curetve, ut in se compromittatur. ^h Facultas etiam prorogandæ *jurisdictionis* consensu partium ab iisdem fluxit legibus. ⁱ Quod vero pertinet ad publica *judicia*, vetabant *leges Juliarum*, uno tempore de duobus reis quem queri, nisi suarum injuriarum causa: ^k qui enim persequuntur injuriam suam, ii non questus, sed levandi doloris causa descendunt ad accusandum; contra vero delatores, quorum improbam sedulitatem in aliis vexandis coercere *lex Julia* voluit: unde certum præscripsit numerum, supra quem delatoribus eodem tempore non liceret accusare. ^l Ac *Venulejus* quidem tradit præfinitum duorum fuisse reorum numerum: cujus in verbis *Cujacius* mendum irrepsisse, merito mea sententia suspicatur: cum Imperatores ^m tradant tertiam accusationem eis, qui duos reos detulerint, non esse a lege permissam. Unde, ne interpretum vaticiniis involveretur, ita legendum censet *Venulei* locum, ⁿ ut pro

^a *l. un. C. ad l. Jul. de amb. ubi Cujac.* ^b *l. un. §. 2. ff. ad l. Jul. de amb.* ^c *l. un. §. 2. ff. ad l. Jul. de amb. d. eadem l.* ^e *l. un. §. 4. ff. ad l. Jul. de amb.* ^f *Dion. lib. 54.* ^g *select. antiq. 4. cap. 7. Gell. lib. 14. cap. 2. ff. de recept. l. 41.* ^h *l. sed infernum §. si quis ff. de recept.* ⁱ *l. 1. & 2. ff. de jud. ut observat. Cujacius ibid.* ^k *l. hos accusare §. lege ff. de accusat.* ^l *l. l. hos accusare.* ^m *l. cum ration. C. de hi, qui accus. non poss. Cujac. 6. obs. cap. 12.* ⁿ *l. hos accusare §. lege ff. accusat.*

duobus reis substituitur tribus reis, nempe ita: *Lege Julia publicorum judicio- rum cavetur, ne eodem tempore de tribus reis qui quereceretur, nisi suarum injuria- rum causa.* Iisdem judiciariis legibus constituebatur, ne quis adversus affi- nem, vel cognatum, aliosve, quibus pietate obstringimur, veluti parentes, patronos, liberos, libertos, invitus testimonium dicere compellatur. ^a Item ne reus, qui adversus novam accusationem veterem ejus delicti absolutio- nem opponit, prius accusetur, quam per sententiam de prioris accusatoris prævaricatione constiterit, ex qua deducatur illum per fraudem effugisse judicii severitatem, tum enim licebit vetus judicium prævaricatione sopi- tum, nova delatione suscitare. ^b Item cavebatur, ut qui rem detulisset, locum delicti, personam, & mensem designaret. ^c Eadem leges jubebant, ut si servus capitali crimine postularetur, dominus, vel eum sisteret, vel sa- tisdato promitteret sive per se, sive per extraneum, se illum siturum, cum usus exegerit; ac si non defenderetur servus, vel non ita sisteretur, in car- cerem conjectus, cogeretur ex vinculis causam dicere. ^d Hoc loco etiam recenferi postulat S. C. quo cavebatur, ne quisquam eorum, a quibus quid ad utilitatem fisci peteretur, alia instrumenta delatori, sive accusatori edere compelleretur, quam ea, quæ pertinerent ad causam, ex qua delator accu- set. ^e Iisdem legibus, et si nullo auctore, adscribit Brissotius, quod legimus in libris rhetoriorum ad Herennium, ut scilicet in publicis questionibus reo petente, judicium de accusatore fiat; liceat illi accusare nec ne. Cum autem referat Suetonius Cæsarem suscepisse constituendorum judiciorum curam, eaque rejectis tribunis ærariis ad Senatores, & Equites redeigisse; recte meo judicio leges hæc judiciariæ Cæsari dictatori ab Antonio Augusti- no tribuuntur. Sed & plura alia S. Cons. possunt ad has revocari leges, nempe illud quo permittitur, ut excusationes absentium in criminum judi- ciis allegentur: & ex justa causa sententia differatur: propterea quod ne- que ad persequendum, neque ad depellendum crimen procurator admitti- tur. ^f Item, ut permittatur mulieri falsum testamentum accusare, si suam vel suorum injuriam persequatur, ut exponit Cujac. quamvis regulariter mulieres a publicis causis arceantur. ^g Et iisdem ex legibus arbitror con- ceptum fuisse formulam inscriptionis libellorum his verbis. ^h „Apud il- lum Prætozem vel Proconsulem Lucius Titius Professus est, se Mæviam „Lege Julia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum C. Sejo in civi- „tate illa, domo illius, mense illo, Coss. illis, adulterium commisisse.

^a l. 7. Cr. 9. ff. de grad. & affinit. l. 4. ff. de Test. l. 12. ff. de accusat. ^b l. 2. ff. de prævaricat. ^c l. 3. ff. de accusat. ^d l. 2. ff. de custod. reorum. ^e l. 3. ff. de edend. ^f l. accusatore 13. ff. public. judic. ^g l. 2. ff. accusat. & inscript. ^h l. libellorum 3. ff. accusat. & inscript.

C. DE LEGE CORNELIA DE FALSIS, ET AD S. C. LIBONIANUM,
ALIAQUE AD EAM ADJECT.

Post leges Julias progrediamur ad ea crimina, quæ legibus vindicantur Corneliis, exordium ducentes a L. Cornelia de falsis, quam sicuti & reliquas tulit L. Cornelius Sylla Dictator, simul cum lege testamentaria duobus explicata capitibus: quorum altero testamenta confirmabantur civitum Rom. qui apud hostes decederent; altero fraudes præcidebantur illorum, qui testamenta vitiaissent, deleissent, amosset, intervertissent, resignassent, recitassent dolo malo, corrupissent, intercepissent, aut a se facta supposuissent imagine veri fraudem adumbrantes. Quod caput ortum occasione testamentorum, comprehendit etiam falsa omnia instrumenta, & quaslibet vitiatas, aut adulterinas scripturas; imo interpretatione sapientum, vel auctoritate Senatus aut edictis, & constitutionibus principum productum fuit ad facta, dictave omnia, quibus in aliorum incommodum, aut subtrahitur veritas, aut obscuratur. ^a Hisque criminibus cognoscendis Prætorum certum Sylla constituit. Quatuor vero S. C. supersunt, quibus aliqua crimina eam ad legem revocantur. Primum S. C. Libonianum sub Tiberio conditum Statilio Tauro, & Libone Coss. ut ex Ulpiano comprobatur Cujacius, ^b dissentiente Hotthomanno, qui S. C. hoc revocat ad Adriani tempora, Torquato, & M. Annio Libone Coss. expressum fuit hoc S. C. ex edicto Claudii Neronis, proposito in eandem sententiam: nempe ut poena falsi producat ad eos, qui jussu testatoris aliquid sibi, liberisve, aut servis suis testamento adscripserint; ^c sive per se, sive per servum suum: cum si sua sponte injussu testatoris adscripserint, directo in legem Corneliā inciderent, ac falsi tenerentur, ex ipsis verbis legis, non ex S. C. quo lex extenditur etiam ad eum, qui non falso, sed jubente testatore sibi adscripserit, ^d unde prohibetur hæreditatem, aut legatum capere: ideoque ab ejus persona transferuntur, vel ad hæredem cum onere, quod speciale est ^e ex hoc S. C. vel ad substitutum, vel ad legitimos successores; cum pro non scriptis habeantur. Præter hanc autem poenam superest etiam communis, quæ oritur ex lege Cornelia de falsis; ^f nisi testator illud nominatim subscriptione sua adjectum voluisset, se dictante, aut jubente fuisse a legatario, ejusve servo conscriptum. ^g Quod temperandæ legis causa principes indulserunt. Unde tum & relicta convalescunt, & legis

^a Inst. de pub. judic. lib. 4. tit. 18. §. 7. ^b in enarrat. C. ad l. Corn. de fals. Matth. de crim. hoc. tit. Ulpian. apud auctorem collat. legum Mosais. tit. de falso test. 8. l. Divus ff. ad l. Corn. de fals. ^c d. l. Divus ff. ad l. Corn. de fals. ^d Cujac. ad Afric. tractat. 3. l. si quis ff. ad l. Corn. de fals. ^e Cujac. loco citat. ^f l. Divus ff. ad l. Corn. de fals. ^g d. l. 4. & l. 2. C. de his, qui sibi adscrips. in test. l. 25. §. plane ff. eod.

Corneliæ poena quiescit. Idemque Senatus censuit in filia, quæ, dictante matre, sibi ex ignorantia juris adscripserat: ^a Et in servo, qui domini iussu testamento, codicillisve sibi libertatem adscripserat; ita tamen ut libertas ei ex fideicommisso præstetur; siquidem testator manu sua post eam scripturam testamento, codicillisque subscripserit. ^b Poena vero locum habet testamento jam absoluto: ^c neque eum tenet, qui degit sub potestate ipsius testatoris, veluti filiumfam, tanquam instrumentum, quod ab ipso met patrefamil. exercetur. ^d Imo neque emancipato filio, qui solus sit, eripitur hæreditas, quam nullo cohærede dato, patre dictante, sibi adscripserat: nam si ex testamento non posset, caperet eam tamen hæreditatem ab intestato, ^e unde huic non eripietur, nisi cohæres datus fuerit, ad quem pars erepta transferatur. Porro excusantur quicunque ratione potestatis, aut necessitatis parent imperio testatoris, ac eo iubente legatum sibi adscribunt, quibus aliquando etiam generalis testatoris subscriptio suffragatur. ^f Quando vero Senatus, aut Princeps veniam dabant ejus Senatusconsulti iustis ex causis: ^g indulgentia illa tantum legis Corneliæ poenis eximebat, legatum vero, aut hæreditatem iis, qui sibi adscripserant, minime condonabat. Porro ex Senatusconsulto vetatur adscribere sibi quis etiam in codicillis; quibus si adimatur quod hæres, aut legatarius sibi adscripserat in testamento, cessat Senatusconsultum. Porro Paullus refert Senatum censuisse, si quis sua manu servum sibi legatum scripsisset, & eum rogatus manumittere fuisset; servum eum ab omnibus esse manumittendum: propterea quod adscriptio illa ex S. C. Liboniano fuisset inutilis. ^h Alterum S. C. quod item ex Ulpiano apud collatorem legum Mosaicarum eruitur, prodiit Licinio, & Tauro Coss. quo ad poenam falsi trahuntur ii, qui fraudolenter inter se compararunt, ut mutuum sibi testimonium dicerent, ⁱ more Græcorum, de quibus vulgatum erat proverbium, quod legimus in Ciceronis oratione pro Flacco: *da mihi testimonium mutuum*. Tertium S. C. conditum fuit Cotta, & Messala Coss. adversus eos, qui ob litem, & advocacyem instruendam, testimoniaque cogenda pecuniam acceperint, societatemve coierint, aliove modo sese obstrinxerint. ^k Advocacionis autem nomine venit quidquid ad opem ferendam, aut fidem faciendam in iudicio comparatur. Quartum Senatusconsultum factum est duobus Geminis Coss. quo legi Corneliæ de falso subijciuntur, qui dolo malo adversus innocentem conspiraverint, & in illius periculum societatem inierint, ut

^a l. 15. §. 1. ff. eodem. ^b loco cit. §. 2. ^c l. si quis 6. ff. eodem. ^d l. 5. ff. eod. ^e l. quamquam 1. C. de his qui sibi adscrips. DD. ad hanc l. ^f Cujac. 3. ad African. l. si quis legatum ff. ad l. Corn. de falsi. ^g l. Divus 25. ff. ad l. Corn. de falsi. ^h l. cum quidam 17. ff. ad l. Corn. de falsi. ⁱ l. 1. l. 9. ff. eod. ^k l. 1. l. 20. ff. ad l. Corn. de falsi.

eum in iudicio accusarent. Unde iudicium ex hac lege datur in eos, qui accusatorem excitant adversus aliquem, & delatorem submittunt in causa etiam pecuniaria, ^a ubi non corpore, sed pecunia reus multatur; & in eos, qui ob denunciandum testimonium, hoc est ob evocandum, cogendumque ad testimonii dictionem, & remittendum, aut dicendum, vel non dicendum ^b illud pecuniam acceperint, iudicentve corruerint, ^c produxerintve falsas constitutiones, ^d aut edicta publice proposita dolo malo induxerint, corruerint. ^e Item hac lege animadvertitur, & in eos, qui aliquid fraudis commiserint in rationibus, tabulis, literis publicis, quo verum celarent, interverterent, obumbrarent; ^f aut per obreptionem quid a principe impetraverint, vel a magistratu ex rescripto Alexandri Severi; ^g aut nomine Prætoris literas falsas reddiderint, edictumve falsum proposuerint. Item qui duobus in solidam eandem rem diversis contradibus vendiderit. ^h Iudex etiam, qui contra principum constitutiones, & ius palam propositum pronunciat: & qui mentita iudicis amicitia, & familiaritate sententiarum eventus vendunt, aliive cui negotio nomen illius præstendunt, eadem lege plectuntur. ⁱ Non solum enim scripturarum, sed & cuiusque rei falsitas in huius legis iudicium deducitur: veluti si quis fraudandi animo æs inauraverit, aut inargentaverit, aut pro preciosiori metallo minus preciosum subjecerit, ^k aut falsum partum supposuerit; quo principum constitutiones legem Corneliam porrexerunt. Fraudem enim naturæ ac societati humanæ facit, qui familiæ familiam inserit alienam. ^l Cuius facinoris non publica est accusatio, neque ad quemlibet e populo pertinet, sicuti pertinent alia ex hac lege crimina; sed tantum ad parentes, qui nulla temporis præscriptione ab accusando repelluntur. ^m Nec opus est, ut ea questio ad pueri pubertatem differatur: præsto enim semper creditur esse mater, quæ naturali caritate ac proprio pudore satis ad causæ defensionem incitatur: ⁿ maxime cum de suo capite mulier periclitetur. Ad hanc etiam legem spectat crimen eorum, qui signatum adulterinum faciunt, sculpunt, exprimunt, vel verum amoveant, aut jam impressum resignant, ^o aut alienum chirographum imitantur: ^p aut qui per fraudem in alienam familiam irrepunt, insigne gentilitium, & cognomen alterius assumptes, aut imponentes, asseverantes sibi falsum nomen: ^q dolo malo, quo aliquid

^a l. 9. §. ult. ff. ad l. Corn. de fals. ^b l. 1. §. 1. ff. hoc. tit. ^c l. 1. §. 2. cod. l. qui duobus. §. 2. cod. ^d l. 2. l. ult. ff. cod. l. 4. §. 20. C. cod. ^e l. pen. ff. ad l. Corn. de fals. ^f l. 16. ff. cod. ^g l. si quis 29. ff. cod. 1010. ^h C. si contra ius, vel utilis, pub. ⁱ l. qui vendiderit ff. cod. ^j Paul. lib. 5. sent. tit. 25. de lege Corn. res. §. ult. ^k Paul. sent. tit. 25. ^l l. qui falsi l. lege 30. ff. ad l. Corn. de fals. l. cum supposuit C. eodem, ubi Cuius. ^m l. lege 30. ff. cod. & juris proximo cit. ⁿ l. si partus l. C. ad l. Corn. de fals. ^o l. lege ff. hoc tit. & Inst. de pu. judic. §. item lex Corn. de fals. Paul. sent. tit. 25. ^p l. quid sit 23. ff. cod. ^q l. falsi 12. ff. ad l. Corn. de fals. Paul. sent. lib. 1. c. 25.

non suum possideant, intercipient; nam si fraus absit, liberum est nomen, aut cognomen, aut insigne mutare, suumque genus alia imagine significare. ^a quod Reges Galliarum ter fecisse, Cujacius tradit. Primo enim tres coronas habuere, deinde lilia innumera, postremo ex constitutione Caroli VI. lilia tantum tria. ^b Porro Trajanus. edicto suo legem Corneliam ejusque poenam produxit ad eos, qui mensuras publicas. cujusque generis probatas lucri sui causa corrumpunt, ac ponderibus utuntur adulterinis. ^c Lege quoque Cornelia plectitur, qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus est usus, aut iter fecit, sive, ut Jurisconsultus ait, viam commineavit falso diplomate, ^d nempe literis tractoriis, quas princeps dabat missis ab se, aut evocatis, ut in cursu publico vim omnem, aut molestiam evitarent, & stativis, mansionibus, aut diversoriis eodem in diplomate adscriptis, & imperatis uterentur. ^e Mulier porro neminem hac lege accusare potest, nisi ipsius mulieris inter sit. Quod S. C. ad hanc legem cautum fuit, ^f Quamobrem si pupillus falsis, instrumentis in judicio victus fuerit; Alexander Imp. censuit non a matre, sed a tutore, vel curatore, quos habeat accusanda.

CI. DE LEGE CORNELIA NUMMARIA.

Verum nulla ex fraude damnum fert Respublica majus, quam ex adulteratione monetæ: vitatur enim sanguis, unde nutritur, a quo simul corpus omne putrescit. Cujus criminis ea est gravitas, ut præter communem de falso, peculiarem a Sylla legem expresserit, quæ Nummaria dicitur Aconio-Pediano: ^g eaque tenetur, qui dolo malo preciosiori metallo deterius infuderit: ^h ut si quis argento publico, aut privato æ admiscuerit, aut æri plumbum, quod crimen Tacitus Imperator capite puniendum duxit, adjecta bonorum proscriptione: quod & ad legem quoque Juliam peculatus trahitur; nec mirum si unum idemque crimen pluribus legibus subjiciatur. ⁱ Item qui monetam attonderit, raserit, falsæ imitatione imaginis adulteraverit, ^j aut solidi orbem circumciderit: ex his enim liberi quidem ad bestias damnantur; servi capite puniuntur. Solidum porro vix demum post Dioclerianum fuisse pro nummo aureo acceptum, docet Scaliger: haud admodum repugnante Jacobo Gothofredo. ^k Quibus fraudibus quisquis opem præstiterit, domumve præbuerit falsæ monetæ percutiendæ, aut veræ adulterandæ, abradendæve in eandem incidet le-

^a l. 1. C. de mutat. popin. ^b Cujac. ad l. 14. ff. cod. sicut ad lib. 25. respons. Papin. ^c l. 1. pen. ff. cod. l. anonomam. ff. de extraord. crimin. ^d l. 1. qui h. ult. ff. cod. ^e Cujac. ad l. unie. tit. 52. de tractoriis. C. lib. 12. § l. 5. C. de his, qui accus. non poss. ^f in Prator Urban. ^g Cujac. tit. C. de falsa moneta. ^h Vopisc. in Tacit. Cujac. C. eodem. ⁱ Cujac. ad l. 1. C. de fals. moneta. ^j l. 1. § 1. ff. ad l. 1. Cornel. de fals. ^k C. Theodos. § quis solidi circ. entor. incid. l. unie. in fin.

gem. Quapropter non licet percutere aut signare monetam extra locum huic operi jussu publico destinatum: qui locus *moneta* dicebatur communi vocabulo cum percussa, & signata materia. ^a Verum sicuti nefas est adulterare pecuniam, ita minime licuit probos nummos principis vultu signatos ob eam causam reprobare, quod imago principis minore orbe circumscriberetur; nam & ad eos, qui probam monetam recusant, poena legis Corneliae teste Paulo, extenditur. ^b Pondere namque oportet æquali monetas consistere, non forma spaciove imaginis. ^c Constantinus autem foeneratores, sive nummularios, aut collybistas, apud quos pecuniarum permutabantur, quibusque permutationis precium, quod collybum dicunt, adiciebatur, flammis damnavit, si vel veterem monetam veterum principum vultu signatam reprobassent, vel minoris aestimassent, ut collybum, sive precium permutationis augerent. Nam ne avaritia foeneratorum, quæ nunc in pecuniarum Neapolitanarum permutatione grassatur, modum transiret, statuerunt suis constitutionibus principes atque definierunt permutationis precium & mercedem collybistarum. ^d Porro poena legis Corneliae de falso, si nummariam excipias, quæ ultimum supplicium statuit, est regulariter deportatio, bonorumque omnium publicatio in liberis hominibus; in servis vero vitæ privatio, ut docet Marcianus: ^e ut eximantur tamen ab hac regula graviores aliquot, aut leviores casus, quibus pro delicti ratione, vel exacerbantur poenæ vel leniuntur. Etenim falsi testes, quorum improbitate innocentes ^f capitalem sententiam subierunt, vel tabularii civitatum, qui suis fraudibus falsas immunitates tribuerunt, ^g aut qui alterius concutiendi causa militiæ, vel ordinis insignia sibi usurparunt, vel falsum partum ^h subjecerunt, morte damnantur: liberti vero, qui se pro ingenuis gesserint, lenius nempe infra deportationis poenam puniuntur: ne leviores casus aliquot attingam, qui iudicis permittuntur, arbitrio. ⁱ Claudius enim reo cuidam hujus criminis manus præcidi jussit. ^k Similemque poenam inflixit Alexander Severus, incisis digitorum nervis,

CII. DE LEG. CORNELIA DE INJURIIS.

Non solum vero præcidit Sylla fraudes, sed pleniori actione a civibus avertit injurias. Quamvis enim actio ea descenderet etiam ex legibus XII. tabul. & ex edicto Prætoris; tamen obscurius, minusque distincte

^a Cuiac. tit. C. de fals. mon. l. 2. ^b ad l. Corn. de fals. sent. tit. 25. lib. 5. in pr. ^c C. Theod. si quis solidi ejus. ant. inc. ^d Jac. Gothof. ad l. 1. C. Theod. si quis solidi extor. circum. circumcid. ^e l. 1. §. ult. ff. ad l. Corn. de fals. ^f l. 1. ff. ad l. Corn. de sic. §. 1. ^g l. 1. C. de imman. nem. conced. ^h l. 1. §. ad l. Corn. de fals. ⁱ Duaren. hoc tit. cap. 3. ^k Sueton. in Claud.

proponēbatur. ^a Unde lex Cornelia processit, injurias omnes comprehendens manu illatas, atque, ut scribit Cujacius, ^b atrociores. Ex qua in eos actio dabatur, qui pulsassent aliquem, & verberassent, aut in domum alienam irrupissent, ^c vel fraudolenter per tegulas, aliōve modo se direxissent, unde directarii appellantur. Quorum auctores facinorum ita extra ordinem puniuntur, ut in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum damnentur; ^d ac judicis est hodie pro gravitate delicti poenam definire. ^e Eademque lege repellēbatur a judicando actoris gener, socer, vitricus, privignus, sobrinus, affinisve alius proximior, ^f & patronus. Distinguit autem lex Cornelia pulsationem, & verberationem: verberat enim qui cum dolore cedit, pulsat vero qui sine dolore, ut ex Ofilio docet Ulpianus. ^g Domus hac in lege accipitur pro domicilio quolibet, ubicunque quis moretur sive in proprio, sive in conducto, sive in villa, sive in hortis: ut si dominus fundum locaverit, non dominus agat contra illum, qui fundum introivit, sed colonus. ^h Porro cum quaereretur an pater possit ex lege Cornelia injuriam a filiofam. acceptam vindicare; placuit non posse: verum filium quidem habere actionem ex lege Cornelia, patrem autem prætoria injuriarum; adeoque liberum esse filio ex hac lege agere, ut neque cavere cogatur patrem rem ratam habiturum. ⁱ Illud consultissime fuit hac lege introductum, ut liceat actori deferre jusiurandum, ut reus juret injuriam sese non fecisse: quo actoris existimatio redintegretur, & reus judicio eximatur. ^k Duplex autem eadem lege nascitur actio: criminalis nempe, quæ poenam irrogat reo, ^l quæque, docente Cujacio, publica erat accusatio ex causis in lege Cornelia contentis; & civilis, quæ a reo æstimationem reposcit injuriæ. ^m Quas actiones qui non distinguunt, valde sese involvunt, & in earum tempore definiendo dissentiunt: cum facile discordia componatur, si criminalis a civili separetur. Intelligemus enim illam, utpote poenalem, esse annuam; ⁿ hanc vero perpetuam, quippe civilem. Quæ vero a scripto veniunt injuriæ, hac etiam lege vindicantur: qua instabilis esse jubetur, si quis librum in alterius infamiam conscripserit, composuerit, ediderit, etiamsi alterius nomine, vel absque nomine horumve quid faciendum curaverit: ^o & Senatusconsulto ad hanc legem condito subjiciuntur poenis legis, qui adversus aliquem injuriosum quidquam dixerint, aut epigrammata sive inscri-

^a Duaren. tit. de injur. ^b ad tit. C. de injur. ^c l. 5. ff. de injur. Inst. de injur. §. sed et les Paull. sent. 5. tit. de injur. ubi Cujac. ^d Paull. l. tit. ^e Cujac. C. de injur. ^f l. 5. in pr. ff. de injur. ^g l. 5. §. 1. ff. de injur. ^h eodem lege. ⁱ l. 5. §. 6. 7. ff. de injur. ^k l. 5. §. hac lege 8. ff. de injur. l. jurisjur. 34. ff. jurisjur. ^l l. hoc accusare §. ult. ff. de accusat. Cujac. ad tit. C. de injur. et ad Paull. lib. 5. sent. tit. de injure §. injur. ^m l. conscriptus. 372 §. 1. ff. de injur. ⁿ Cujac. C. de injur. ^o l. 5. §. 9. ff. de injur.

ptiones, aliudve quid etiam sine scripto, & voce, veluti picturam in alterius ignominiam protulerit, etiam si nomen illius, in quem factum fuit, non adjecerit. ^a Nam si adjecisset, pateret etiam communis actio injuriarum ex legibus XII. tabul., & ex edicto prætoris. ^b Nec poenas effugiunt emtores, & venditores harum pestium, & descriptores: in quos omnes perinde atque in auctores, & in eos, qui auctores sollicitaverint, & impulerint, itemque & in illos, qui vulgaverint, nec statim inventa scripta combussissent poena capitis a principibus constituitur, tanquam in auctorem illius. ^c Servo autem qui affecerit aliquem injuria, graviolem poenam lex Cornelia, sed extra ordinem minatur: cum vetuerit Sylla servum inter injuriarum recipi reos. ^d

CIII. AD LEG. CORNELIAM DE SICARIIS.

Cum hac lege Sylla texisset famam civium; alia textit vitam ab insidiis sceleratorum hominum, quæ appellatur lex Cornelia de Sicariis, & veneficiis; & quamvis aliis arum generibus vitæ hominum appetantur; tamen quia Sicæ usus commodior erat, & usitator, ab ea legem placuit appellare. Est enim sica parvus ensis, ac retortus, ^e qui sub vestibus facilius latet, instar persici acinacis; unde a Cedreno definitur *μαχαίρα μικρά ἢ ἰσέροτο κευκῆ* ^f & ab Athenæo aprorum dentibus comparatur: quibus brevibus cultris, ac reflexis tractandis aperto spacio non erat opus, ideoque facilius homines iis peribant; quo magis usus interdicebatur ab antiquissimis usque temporibus. Plautus enim in Aulularia: *Ad tres viros ego deferam tuum nomen C. Quamobrem. E, Quia cultrum habes. C, Coquum decet.*

Accusaturum seminat Euclio coquum, quod cultrum haberet; coquus vero respondit, sibi ob culinariam artem non esse interdictum. Atque hominum sane cædes vetustissima ætate XII. tabul. legibus, & lege Sempronia per Gracchum lata vindicabatur. ^h Lucius vero Sylla dictator anno ab V. C. DCLXI. legem tulit severiorem de sicariis, veneficis, parricidis, una cum lege de falsis: quorum criminum perpetuas quæstiones sub quatuor prætoribus instituit, ut colligitur ex Cicerone in Verrem. ⁱ Quæ lex eadem quamlibet a quocunque ortam, sive a pubere, sive ab impubere, dummodo doli capace: ^k atque in quoslibet sive liberos, sive servos, sive

^a ead. l. §. 20. ^b l. 6. ff. 204. ^c l. 2. c. de famul. libell. ubi Cujac. ^d l. has accusare in fin. ff. accusat. & inscrip. ^e Joseph. lib. 20. antiq. Sigon. de judic. in hanc leg. ^f Cujac. in parat. ff. ad l. Jul. de Sicar. ^g lib. 18. cap. 1. ^h Cic. Vespem. in parat. hoc tit. n. 1. ⁱ Sigon. de judic. lib. 2. cap. 30. ^k l. 2. §. 2. l. 12. ff. ad l. Corneli. de Sicar. l. in de Nerarius §. si dolo ff. ad l. Aquil. March. de crim. hoc t.

pere-

peregrinos, sive infantes, & quibuscunque armis editam coſcebat: nam Homerus etiam infantis eadem ~~adſententia~~ appellat. Scribit autem jurisconſultus nullam eſſe hac lege hominis occiſi conditionem exceptam: nec intereſſe, occiderit ne ipſe, an alius ab eo conductus: item integram ne, ut mutuum hominem interemerit, dum ea eſſet forma hominis, ſit qua anima evaluiſſet; exceptis monſtris & prodigiis, quæ lex XII. tabul. necanda, & ſtatim proſcienda jubebat. Neque reſert mortem quis, an mortis cauſam, & occaſionem attulerit. Unde judex, aut Magiſtratus, qui, accepta pecunia, capitalem in reum ſententiam dixerit, aut auctoritate ſua dicendam curaverit, & judicii curſum ita direxerit, ut quis necaretur; in inſulam, ademptis bonis, ex hac lege deportatur. Ejuſque legis poenam incurrit, qui dolo malo falſum teſtimonium dixerit, quo quis publico juſticio damnetur: item & qui falſa judicia confeſſus fuerit, conſitendave curaverit, quo innocens perderetur ex Senatusconſulto hujus legis poenæ ſubjicitur. Cui ſubeſt etiam qui, etſi non occiderit, hominis tamen occidendi, furtive faciendi cauſa cum telo ambulaverit. Lex enim hæc uni- ce dolum ulciſcitur: unde neque eadem punit, nullo interveniente dolo, veluti ſi ejuſdem manu caſu telum evolaverit; neque dolum remittit, ſi non proceſſerit: & quamvis nulla cædes intervenierit, cædis tamen conſilium punit. Is enim Græcis eſt homicida, qui eadem animo intendit, niſi quis tam remiſſe aliquo in opere verſetur, ut curam negligat alienæ vitæ: veluti ſi putator, cum ratum ex arbore dejeceret, ante non admonuerit, ut prætereuntes caverent: damnatur enim in metallum, ſi ramus decidens aliquem occiderit, ſed non ex l. Cornelia. Neque per hanc legem dolo lata culpa comparatur: ſed quod ex lata culpa proceſſerit, extra ordinem mitiori poenæ ſubjicitur. Cavit etiam lex Cornelia contra ſervos fugitivos, ſi poſt mortem domini fugam capeſſerint, quo quaſtionem elaberentur: attribuitque accuſatori quinque aureos ex bonis occiſi in ſingulos, quos convicerit ſervos, qui eadem admiſſent: ac ſi aperto teſtamento domini ſervi idem liberi facti inveniantur, ex vinculis cauſam dicere coguntur, convictique ſervi puniuntur, & qui convicerint denos aureos præmii a dantiſſati bonis accipiunt. Poena vero nata cum ipſa lege Cornelia, interdictio fuit aquæ & ignis; poſtea deportatio in ſublimioris conditionis homines: in conditionem vero mediam, poena capitis: in inſimam, cruci affi-

a l. pen. C. ad l. Cornel. de Sicar. Cujac. 6. obſerv. 22. b l. 2. ff. cod. §. Et qui hominem. c l. 15. §. 2. ff. cod. Mart. ibid. d Mart. ibid. e l. 15. ff. ad l. Cornel. de Sic. f l. 2. ff. cod. Paull. ſentent. lib. 9. cap. 23. §. judex. g l. 2. §. 2. ff. cod. h l. 3. §. utrum ſi eodem. i Paull. lib. 5. ſent. tit. 23. k l. 2. §. divus ff. cod. Paull. lib. 5. ſent. tit. 23. ubi Cujac. l. Paull. l. c. l. 2. §. Divus ff. cod. l. in lege 7. ff. cod. Cujac. in ſent. Paull. loco cit. §. ſi putat. 52. m l. lege Cornel. ff. de S. C. Julian.

xio, aut ad bestias damnatio. ^a Tandem capitis poena comprehendit omnes. ^b Cumque sequentibus temporibus poenarum varietas legi Corneliae accesserit; ideo eas omnes ex lege Cornelia descendere Justinianus tradit: plerumque enim quæ adduntur legibus, tanquam cum ipsis legibus orta traduntur, ut supra monuimus. ^c Legis hujus alterum caput est de veneficis, maleficis, & divinatoribus, quod a Marciano ^d quinto capitem numero ponitur. Eo enim crebrius homines venenis, ac malis hujusmodi artibus, quam gladio pereunt; quod ab occultis sceleribus poenæ sunt remotiores, Romani vero antequam primævam gentis honestatem peregrinis viciis, & aliarum nationum commercio polluisent, ignari diu non modo poenarum, sed & criminum etiam fuere talium. Unde cum crimine carerent, diu etiam abstinuere remedio: neque venenorum quæstionem instituerunt ante annum ab V. C. CDXXII. C. Valerio Flacco, & M. Claudio Marcello Coss. quo tempore patuit perniciofa fraus mulierum, quæ occulte per totam serpebat Urbem. Ad quam investigandam ancillæ indicio magistratus excitati, matronas ipsas participes nefarii sceleris invenerunt. Quarum cum aliquot negarent, eaque venena non ad perniciem, sed ad morborum quorundam curationem parata responderent, idque impudentius perseverarent; bibere coactæ fraudem propria morte prodiderunt. ^e Cujus sceleris centum, & septuaginta damnatæ fuerunt mulieres. Qui sexus ad rabiem pronior viribus exutus, & libertate, non mirum si se fraudibus armet, & pro gladiis utatur sæpe venenis. Postea judicia hæc lege Cornelia fuerunt administrata, eaque lex prælata etiam fuit legi, quam eadem de re postea Cæsar Dictator tulerat. Venenum autem perinde atque apud Græcos ^f *Pharmakon* in bonam, ac malam significationem, prout res proposita postulat, accipitur. Poena veneficii eadem erat, ac sicariorum, nempe interdictio aquæ, & ignis, aut deportatio: nunc vero ultimum supplicium, cui cum sicariis, etiam venefici subjiuntur, ^g si præbuerint venenum, si malo consilio retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, opemve præstiterint; si non hominis perimendi, sed abortionis causa obtulerint, aut amatorium poculum propinaverint, unde quis vitam amiserit: ^h nam si vitam non abstulerint, & consilium necandi non habuerint, quamvis lege Cornelia non teneantur; tamen propter periculum, quod intenderunt, quasi contra legem fecerint, honestiores quidem bonorum parte multati mittuntur in insulam; humiliores in metallum. ⁱ Plura ve-

^a l. 3. §. legib. ff. ad l. Corn. de Sic. Paull. lib. 5. sent. 1. 29. ^b Inst. de pub. judic. §. item l. Corn. de Sic. ^c Cujac. ad Paull. lib. 5. sent. tit. 27. ^d l. ejusdem 3. ff. ad l. Corn. de Sicar. ^e Livius lib. 8. c. 18. ^f Hæmery. in Odiss. ^g Paull. sent. 5. tit. 29. in pr. Marc. de crim. tit. 6. ff. l. 48. de Sic. cap. 3. & cap. 5. num. 3. ^h l. 1. §. ad l. Corn. de Sic. ⁱ l. 1. §. qui 31. §. qui abortionis ff. de pœnis.

ro Senatusconsulta, quorum non omnium auctores, aut tempora certa prodantur, sententiam legis aliquando latentem, ad species non expressas extenderunt: quorum primum est illud, quo relegatur quisquis non male animo, sed ad conceptionem medicamentum dedit, si mulier medicamento accepto perierit: ^a Alio S. C. plectuntur pharmacopolæ, atque pigmentarii, hæcque artifices, qui noxias herbas ad eluendum, purgandumve corpus dederint, vendiderint, ^b quibus viscera vitiantur; veluti cantharides, quæ cum urinae suppressione vesicam exedunt. Porrigitur etiam per S. C. tum eadem lex Cornelia ad eos, qui adversus naturam ingrati, summum illius donum virilitatem sibi, aut aliis præcidunt: sive se, aut alios voluptatis, aut lucris, & ut J. C. ut loquitur, promeriti, libidinisve causa castraverit, ut ex ætis testibus sine muliebri pudore muliebrem mollietiam; & virilem audaciam sine virili robore præ se ferant: quod est in utroque sexu deterri-
mum in sui unius personam contrahentes; pestiferosque mores in animos potentiorum effractus, atque obscenis cantionibus infundentes; ut non mirum si aliquando præmia virtutibus debita, cinnadis, lenonibus, ac meretricibus unice pateant. Quibus ut malis Respublica eriperetur ex Senatusconsulto, lex Cornelia ulciscitur eos, qui castrant Invitos; ^c eos vero, & qui non invitos castraverint, constitutione sua damnavit Adrianus, qui & medicos virilia excindentes morte punivit, ^d & eos, qui sponte se castrandos præbuerunt. Ac Neratio Prætor, & Annio Vero Coss. S. C. prodit in eos, qui servum suum castrandum obtulerint, ut in dimidia bonorum parte mutarentur. ^e Senatusconsulto etiam trahitur ad poenas hujus legis is, cuius familia, sciente eo, adipiscendæ, aut recuperandæ possessionis causa venerit ad arma; item & qui seditionis auctor fuerit: ^f quæ quamvis respiciant etiam ad legem Juliam de vi; novum tamen non est, ut eodem de crimine duplici lege caveatur, ut jam significavimus. Qui omnes pro eorum gradu, atque ordine, aut in crucem tolluntur, aut bestiis obijciuntur, aut in insulam deportantur. ^g Et præterea, qui naufragos per viam suppresserit, quo minus opem sibi ipsis ferrent, vel navim periculo eximerent, ex S. C. hujus legis poena tenetur. ^h Quo pertinet aliud S. C. Claudianorum temporum de illis, qui ex naufragio clavos, vel unum ex his abstulissent, ut omnium rerum nomine teneantur, ⁱ quod etiam convenit cum titulo de furtis. ^j Circumcidere quoque interdictum est omnibus, præterquam Judæis, filios suos: ^k ceteri enim castrantium poena ex hac lege

^a l. 3. §. 2. ff. ad l. Corn. de Sic. l. 38. §. 5. de panib. ^b l. 3. §. 3. ff. ad l. Corn. de scar. Cujac. 15. obs. 29. & Gothofred. ad l. 3. ff. hoc tit. qui omnia venena recenset. ^c Paull. sent. lib. 5. tit. 23. l. 4. §. 6. ff. hoc tit. ^d l. 4. in f. ff. eodem. ^e l. 6. ff. eod. ^f l. 3. §. item in ff. ad l. Corn. de scar. ^g Paull. sent. lib. 5. tit. 23. h. l. 3. in f. ff. de incoed. ruin. naufrag. ^h l. 3. §. 2. de furt. ⁱ l. 22. ff. de furt. ^j l. 1. circumcidere ff. ad l. Corn. de Sic. ^k l. 1. ff. de iur. iur. 12.

tenentur. Id autem Judæis concessum putatur simul cum exercitio religionis suæ: unde interdicitur aliis, qui non religionis, sed munditiæ causa id usurpabant, ut Ægyptiis, de quibus Herodotus, qui ab illis Colchos profectos argumentatur, quod & hi circumcissione uterentur. Ab Ægyptiis vero putat eundem ritum accepisse Phœnices, & Syros, qui erant in Palestina, & Æthiopes: minime gnarus hujus institutionis auctorem fuisse Deum, & ex divino præcepto Abrahamum: qua de re Origenes Celsum admonuit.

^a Ad nefaria etiam sacrificia ex Senatusconsulto legis hujus poena porrigitur, ut si quis impia sacra nocturna fecerit, faciendave curaverit, quo aliquem incantaret, interficeret, obligaret; quive hominem immolaverit, ejusve sanguine litaverit, sanum, templumve polluerit: humilior quidem cruci affigeretur; honestior vero capite plecteretur: Tiberio, & Adriano decernente.

^b Feralis autem hæc, atque stygia superstitio non minus horrenda est, quam vetusta. Homines enim enormes moribus, & errabundamente, quasi Deus immanitate delectaretur, scelera sceleribus expiabant, & publicam calamitatem oblatione cariorum pignorum, imo & regis prolis mactatione propulsare studebant, si ita superstitio poposcisset. Hinc illa fabulosa de Saturno, qui filium unicum Coelo patri, fami, pestilentiaque avertendæ immolavit.

^c Ab hac fabula dira superstitio de gente in gentem dilapsa Chananæos incescit, qui liberos Molocho Idolo comburebant, & Phœnices eorum finitimi peste, aut fame ingruente regum filios nefario ritu devotos Diis mactabant.

^d Et Ægyptii ad sepulchrum Osiridis homines Typhoni colore similes, nempe rufos, qui eam in regione rariores erant; ideoque peregrinos ad immolandum auferiebant; unde origo fabule de sævitia Busiridis in advenas: Osiridis enim tumulus ægyptia lingua Busiris appellabatur.

^e Gallos etiam, refert Cæsar, in suis calamitatibus, aut immolare pro victimis homines, aut immolandos vovere consuevisse. Nec ejusmodi cædibus abstinere Græci, utcumque omnium cultissimi, quod in fabulis ab exemplo Iphigeniæ discimus; neque Cartaginienfes, utpote a Phœnicibus oriundi, qui Saturno sanguine humano litabant: immo nec Latini, qui victimas humanas cædebant. Ageriæ Dex, ut opus fuerit, quod Plinius memorat sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno ab V. C. S. C. prohibere hominem immolari.

^f Adeo infederat omnibus non posse Deorum numen aliter placari, nisi pro salute hominis, hominis vita redderetur. Nec tanta calamitate urgebantur a Diis, quantum ipsi sibi pro-

^a Marsham. *sec. 5. vers. circumciso* pag. 74. & 75. ^b Cujac. ad Paul. sent. 5. cap. 23. *S. qui hominem immolaverit, ubi Cujac. & 5. qui sacra.* ^c Euseb. de præpar. evang. lib. 2. cap. 1. ^d 2. Reg. 15. 31. ^e Euseb. de præpar. evang. lib. 4. cap. 16. ^f Diod. Sicul. lib. 2. Marsham. *facul. 5. verborum de qua* pag. 77. ^g Plin. lib. 30. cap. 1. *vide Moutan, in mss. var. in Cæs. lib. 6. de bel. Gallic. pag. 120.*

CIV. DE LEOE CORNELIA, ET POMPEJA DE PARRICIDIS.

a Paull, sent. loc. cit. & toto tit. C. de malef. & mathem. b l. item 2, C. de malef. & mathem. c l. 24
sq. C. de malef. & mathem. Paull. §. sup. 23. §. magica arit. d l. i. citat §. finit ff. de off. Praefid. Paull.
sent. hoc tit. in fin. e l. ult. §. ult. de unum. ruin. naufrag. l. xxi. ff. ad l. Corin. de Sinar. & l. i. ff. cod.

I I I

terpre-

terpretantur, ut Jacobus Gothofredus; ^a alii minime. Romulus certe tantum facinus ne opinione quidem aut conjectura præsumens, nulla illud lege coercuit: etsi poenas de hominibus eade constituerit. ^b Neque in veteres Romanorum sanctissimos mores tam detestabile scelus irrupit ante annum ab V. C. sexcentissimum; ^c quo tempore L. Hostius parentem occidit, cui accessit exdes alia, quam habemus ex epitome Liviana. ^d Ferunt enim Publius Malleolus matrem sustulisse de vita: ideoque veteri lege de parricidis insutum culeo, simul cum cane, vipera, simia, & gallo gallinaceo mersum in mare fuisse. Quod parricidarum supplicium ex vetusta lege descendens, Sylla confirmavit: ut ex Rosciana Ciceronis oratione docemur, Prætoresque certum, ac perpetuum huius judicio præfecit, cum antea deesset. ^e Quia vero culei poena repetebatur in capite legis Cornelia, quo Sicarii, parricidæque continebantur; ideo scribit Ictus ^f parricidas, qui post legem Corneliam, lege Pompeja quoque damnabantur, teneri lege Cornelia de Sicariis, hoc est eadem poena culei, quæ repetebatur in Cornelia de Sicariis: ^g Quia eo supplicio puniebatur parricidium. Nemo decipiant Duarenus, & Jacobus Gothofredus, ^h qui sublatam censuerunt poenam culei per legem Pompejam, atque communem de Sicariis substitutam in parricidio putaverunt: Cum tamen lex Cornelia de Sicariis, quæ lex Pompeja refertur, peculiarem culei poenam in parricidio repetierit. Quæ sane poena obsolevit recentioribus Imperatorum temporibus; ⁱ ejusque loco successit damnatio ad bestias, si mare proximum non esset; & ignis quo vivi comburebantur, quod brevissimum supplicium Lucianus indicat. ^k Sane Augustus parricidarum poenas levaverat, easque nonnisi confessis imposuit; ac tanquam scelus hoc nemo admittere auderet, ejusmodi reos ita interrogare solebat: *certe patrem tuum non occidisti?* ^l Constantinus tamen poenam culei jam intermissam reduxit. ^m Nulla vero poena parentes prisco ævo tenebantur, si liberos occidissent: cum prisca patriæ potestatis vi nihil parentibus non liceret in personam liberorum. ⁿ Igitur legem Corneliam excepit lex Pompeja de parricidiis lata Cn. Pompejo Cos. ex qua utpote posteriori, & uberiori, deinceps judicia hæc exercebantur. ^o Atque ad idem crimen Cn. Pompejus retulit eadem omnium ascendantium, & descendantium, collateralium, etiam cognatorum, & conjugis pa-

^a in C. Theodof. lib. 9. tit. 15. ^b Plur. in Ro. Ant. Aug. in hanc L. Sigon. de judic. lib. 2. cap. 32. ^c Ant. Aug. in hanc L. d. lib. 68. ^d Sigon. lib. 2. de judic. cap. 32. Pomp. ff. de orig. jur. l. 2. §. capta. f. l. 1. §. ad l. pomp. de par. ^e Inst. de pub. judic. §. alia deinde lex. ^f C. Theod. lib. 3. tit. 15. ^g Paul. sent. 5. cap. 2. §. l. 4. ff. ad l. Pomp. de parric. ^h de mort. pœgr. Cujac. C. de in. qui parent. occid. l. Sueton. in Aug. cap. 33. Senec. de clem. Cujac. paras. C. de his qui parent. occid. m. L. unic. C. deod. ⁱ l. in sen. ff. de lib. & post. ^k Walsumb. paras. ad l. Pomp. de parric. ^l Sigon. de judic. lib. 3. cap. 31. ^m l. unic. C. deod. ⁿ l. in sen. ff. de lib. & post. ^o l. unic. C. deod.

~~hominum~~ poenamque ad confcios extendit, etiam si fuerint extranei. ~~b.~~ & ad illos quoque, qui venenum emerint patri suo propinandum, etsi sceleratum consilium sibi non processerit. Neque hujus criminis persecutio tempore tollitur: atrocitas enim illius exigit, ut ultrix poena in scelerata capita perpetuo impenderet. ~~d.~~ Itaque lege Pompeja tenetur non modo qui patrem, matrem, avum, aviam, filium, filiam, allumve quem ex ascendentibus, & descendantibus; sed & qui fratrem interemerit, sororem, patrualem, quem Cujacius interpretatur natum ex eodem patre, diversa matre, matrualem nempe, ex eodem Cujacio, eadem ex matre genitum, alio vero patre, sive uterinum; patrui avunculū, amitam, consobrinam, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patroavum, sponsū, nōvercam: quæ personæ non omnes verbis legis, sed sententia continentur illius: nec excipiuntur ii, quorum dolo malo aliquid tale contigerit. ~~f.~~

CV. DE LEGE TITIA, PUBLICIA, ET CORNELIA

DE LUSU.

Superest e legibus Cornelii ea, quæ ad lulum pertinet, quam Hotthomannus L. Sillæ tribuit. ~~g.~~ Quæ vetustiores communi judicio fuere lex Publicia, & Titia, quæ forsitan illæ sunt, quas Talaras Plautus ~~h.~~ appellavit in Milite glorioso ibi:

Atque adeo ut ne legi fraudem faciam Talaria,

Accurate, ut sine talis domi agens convivium.

Quos versus perperam Gronovius refert ad rationem ludendi præscriptam legibus convivalibus, quas ipsi sibi convivæ statuebant: non enim Periplectomenes omnino talos domo sua prohibuisset. Non solum autem a lex nomine venit jactus talorum & turricula, & fristillo, sed fortunæ qualiscunque lusus. Nam ex S. Cto vetitum est in pecuniam ludere, sponsionemve facere, ut scilicet qui vicerit, propositam pecuniam auferat, ~~i.~~ exceptis ludis ad virtutis exercitium institutis: veluti si hasta certetur, cursu, saltu, luctu, pilive jactu, pugna. ~~k.~~ Ad quod S. C. Justinianus ~~l.~~ constitutionem suam accomodavit: ceteris enim ludis damnatis excepit hos, quorum frequens erat olim certamen in campo Martio, & magna celebritas in Græcia: ubi ~~m.~~ nomine comprehendebantur quinque ista certamina, & concursus eorum simul appellabatur ~~n.~~ *παύμαχος*, ut scribit Hyginus. ~~o.~~ Præter hos autem ludi omnes vetantur, etiamsi pecunia non ap-

^a l. 1. §. ad l. Pomp. de parr. ^b l. utrum. §. eod. ^c l. 1. in §. f. eod. ^d l. 10. §. eod. ^e observat. lib. c. cap. 27. ^f l. 1. §. ad l. Pomp. de parr. ^g l. 3. §. de aleat. ^h al. 2. §. 1. ver. 9. ⁱ l. 2. §. de aleat. ^k l. 1. §. qui nos. infam.

stes infortunio suo reperiretur, aut abesset Reipub. causa; a item & ejus pupilli nomine, quorum tutores ex causis iisdem impediuntur. Ceterum generaliter definitum est, ut excusationes absentium ex S. Cto judicibus al-
legentur, & si justam rationem habeant, sententia differatur.

CVII. DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

A furtis transeamus ad plagium, quod etsi a furtis differt, eis tamen videtur affine. Dictum est plagium a græco *πλάγιον*, quod significat obliquus, in latus versus, transversus: ut hujus natura criminis exprimitur, quæ tota componitur a dolo, fraude, versutia. Plagium enim suppressio est liberi hominis, aut servi alieni. Quod olim crimen vindicabatur lege Cornelia de *plagiis* lata, cujus vestigium reperitur apud Apulejum, c apud quem ista legimus: *Crimen legis Cornelia incurram, si civem Romanum pro servo vendidero*, quæ lex obmutuit post latam legem Fabiam fortasse luculentio-
riorem, ex qua deinceps judicia sunt agitata, cum ex ea hoc redactum fuerit inter judicia publica, quale ut Cujacius d existimat, lege Cornelia non erat: nisi audiamus Duarenum, qui a Diocletiano factum esse hoc publicum judicium suspicatur. Quo minus assentior iis, qui legem hanc arcessunt a Q. Fabio Leone, & Claudio Marcello Coss. qui magistratum gesserunt anno ab V. C. DLXXI. diu ante Syllam. Si enim Syllana lex fuisset lege Fabia posterior, hæc, non illa obsolevisset: usitatus enim est, ut judicia ex novis, quam ex veteribus exerceantur legibus: nisi non a Sylla Dictatore, sed ab alio ejusdem familiæ longe hoc antiquiori latam hanc legem Corneliam auguremur. Ceterum Fabia minime punit eum, qui vi abstraxerit hominem liberum, aut servum surripuerit alienum: sat enim alterum horum lege Julia de vi, alterum furti accusatione vindicatur: sed damnat eum, qui hominem sive libertinum, sive ingenuum celaverit invitum, aut vinctum habuerit, vendiderit, emeritve sciens dolo malo, aut fuerit hoc in genere alieni criminis conscius; vel servum, aut servam alienam induxerit, ac sollicitaverit ad fugam; vel eum, eamve invito, vel imprudente domino, dominave celaverit, vinctum habuerit, emerit, vendiderit sciens dolo malo, aut horum fuerit conscius criminum. Eadem lege continebatur, ut si servus plagium commisisset, dominus ejus pecuniam pro servi crimine penderet, & servus per decennium adipiscendæ libertatis spem amitteret. e Ad hanc legem S. C. accessit, quod Cujacius f refert ad Alexandri tempora, Modesto, & Probo Coss. Ex eoque fugitivorum servorum venditio

a *Instit. de iur. per. quæ ager. pos.* b l. 13. §. 1. ff. publ. judic. c l. 8. *motamorphos.* d Cujac. parat. C. ad l. Fab. de plag. e l. lego Fabia xi. ff. de manumiss. ad quam Cujac. lib. 50. Paull. ad edict. l. in bello §. ff. de captiv. ff. de captiv. f Parat. C. ad l. Fab. de plagiar. & obs. 17. cap. 10.

ad legis Fabiæ poenam redigitur, etiamsi dominus ipse venditor servi sit in fuga constituti; sive ut eleganter Jctus ait, si ipse dominus fugam servi vendat: ^a ne venditione servi dominus omittat accusare plagiarium, qui forte fugam suasisset, atque hac ratione reus emto servo judicium, cui propter publicam disciplinam est subijciendus, elabatur, ut interpretes græci opinantur: ^b alii vero alias rationes pro suo cujusque arbitrio comminiscuntur. Poena vero cum ipsamet lege orta pecuniaria erat, ^c postea cum visa esset levior, plagarii damnari consueverunt in metallum. ^d Diocletianus ^e poenam capitis adjecit, quam poenam extendit Constantinus in eos, qui filios viventibus parentibus abducunt: qua explicanda lege se implicuit Alcuius; cum levi literarum adjectione nodum solvere potuisset; legitur enim initio legis *metalli poena tenetur*: qui locus palam repugnat sequentibus verbis, ubi statuitur poena capitis. Lektionis igitur integritas petenda est cum Cujacio, & Duareno e C. Theodosiano; unde legem desumere, ubi *pro teneantur*, legitur *tenebantur*. ^f Instituitur autem ex hac lege judicium sicuti ex lege Aquilia, etiam mortuo eo, in quem plagium fuit commissum. ^h Qui vero pro *Fabia Flaviam* nuncupant palam redarguuntur erroris a C. Theodosiano, & a M. Tullio, qui hujus legis meminit in orat. pro Rabirio. Refert item Ulpianus leg. pr. ff. de fugitivis S. C. ne fugitivi admittantur a rusticis in saltus, aut protegantur: & ut intra viginti dies dominis reddantur, aut apud magistratus exhibeantur, quo poena evitetur. Item ut liceat militi, vel pagano fugitivos investigare, etiam in prædiis Senatorum, aut paganorum. Additum & Scto Modesto Conf. factum, ut fugitivos inquirere volentibus literæ ad Magistratus dentur. In quos Magistratus multa statuitur, si literis acceptis auxilium suum inquirentibus denegarint; poenaque imponitur & illi, qui apud se quæri prohibuerit.

CVIII. DE LEGE REMMIA, PETRONIA, ET S. C. TURPILLIANO.

Quoniam leges criminum ultrices exposuimus; nunc ad leges transeamus rationem, & viam eorum ulciscendorum, præter leges Julias judicarias, aperientes. Primæque omnium, quarum supersunt in jure nostro vestigia, lex occurrit Remmia, & S. C. Turpillianum: quibus veritas, pulsa falsitate, atque mendacio in judiciis restituitur. Ac lex quidem Remmia incertis nominibus producit. Menia enim aliquibus appellatur, aliis

^a l. 2. ff. ad l. Fab. de plagiar. ^b Marth. de crim. ad lib. 48. ff. tit. 12. cap. 2. ^c Cujac. ad Paul. 50. ad edict. sive ad l. 12. ff. de muneribus. ^d l. ult. ff. ad l. Fab. de plag. ^e l. 7. C. cod. ^f l. ult. C. ad l. Fab. de plag. ^g C. Theod. hoc tit. ubi Gothofred. ^h l. 1. §. ult. ff. eodem.

Memmia, tanquam a latore Cayo Memmio Tribun. pleb. Scipione Nafica. L. Bestia Calpurnio Goss. anno DCXLIII. quod excogitavit Northomanus, qui & hoc præ hujus legis capite avertit: ne scilicet eorum, qui absunt Reipub. causa, inter reos nomina reciperentur. Verum Remmiz nomen tuentur acriter Antonius Augustinus, Cujacius, Duarenus, alique plures: quamvis enim in Ciceronis codicibus ^a varie legatur, Remmia tamen constanter scribitur in Pandectis Florentinis, aliisque codicibus juris civilis. ^b Tempus auctoremque certum hujus legis, neque nos, neque alius, quisquam, quod sciam invenit: æ ne quis nomen admittere nolit, Cujacius probat ^c esse Romanum, præfertque Q. Remmiam Palæmonem libri de ponderibus, & artis grammaticæ scriptorem. Igitur calumniatores, præter poenam talionis, cui subiciebantur, quando deferentes nomen rei, ^d quem accusabant, se subcribebant in crimina, ut eorum delatio reciperetur a Prætoribus, (cujus arbitrii erat recipere, aut non in reos delata nomina) ^e ex lege Remmia subibant infamiam imprimenda in earum fronte litera K. ^f Eaque poena in eos tantum cadebat, qui publico, non privato in judicio calumniam intenderent. ^g Hinc lege Remmia damnati dicebantur frontis non integræ; unde dubitabatur, an eorum testimonium esset in judicio recipiendum, quia si alius hominis pudendæ famæ, integræ tamen, frontis, testimonium rejicitur; majori ratione illius, qui nec famam, nec frontem habet integram, testimonium rejicietur. Sed quia legis Remmiz verbis non excludatur: reliquum est, ut judicis officio fuerit excludendum. ^h Ad hanc legem S. C. illud pertinet, quo calumniae publici judicii, damnati, apud pedaneos judices postulare prohibentur. Quod S. C. cum nullo nomine innotescit, superestque tantum illius mentio apud Ulpianum. ⁱ Eo S. C. significatur ex Rævardi sententia pedaneos judices non solum fuisse privatos cives a Prætoribus ad causam cognoscendam datos, verum & ordinariam aliquando auctoritatem ad certam causam genus habuisse, jus dicentes non e sella curuli, aut pro tribunali, sed in subelliis. Cum enim postulare nihil sit aliud, quam desiderium suum aperire apud eum, qui jurisdictioni præest; & pedaneos judices jurisdictioni præfuisse colligitur, si apud eos aliqui, dum ne calumniatores essent, postulabant. ^k A calumniatoribus transeamus ad tergiversatores, nempe ad eos, qui accusationem intentatam destituunt: & ad quasi tergiversatores, qui mora

^a Pro Sex. Roscio Amer. ^b l. 1. §. ff. de test. l. 2. §. 2. ff. ad S. C. Turpill. ^c ad l. 23. ff. de testib. sive ad lib. 1. Papin. de adulter. ^d l. ult. C. de calumniat. Cujac. ibid. ^e Sigon. de judic. lib. 2. cap. xv. ^f Cic. orat. pro Ros. Amer. Plin. in paneg. Julian. ad Antiochen. Cujac. tit. C. de calumniat. ^g Cujac. ad l. 23. ff. de testib. ^h l. 1. §. ff. de testib. Cujac. obs. lib. 7. cap. 13. ⁱ l. 2. §. remover. 6. ff. de postulat. ^k Rævard. lib. 13. conjec. cap. 10.

sua reis profunt ad effugiendum iudicium, dilabente tempore a legibus præfinito. In hos igitur, qui cunctando reis beneficium legis impertiunt, conditum est S. C. Turpillianum, sive lex Petronia, Nerone imperante, a Petronio Turpilliano lata, & a Senatu adprobata. Nescio vero an hujus legis capita fuerint, ea, de quibus legis Petroniæ nomine alibi tractatur, nempe de sententia pro libertate dicenda, de servis pugnam cum bestiis poenæ causa commissuris; quorum capitum Hothomannus auctorem quoque facit Petronium Turpillianum. Ac forsan unius legis plura fuisse capita, quorum illud de tergiversatoribus transit in S. C. quod habemus in manibus. Poena hoc ex S. C. descendens est quinque librarum auri redigendarum in fiscum, præter infamiam. ^b Quam S. C. poenam ex l. Remitia fumsit, ut ea illos adpergeret, qui post satisfactionem exercendæ litis, & post inscriptionem in crimen, quæ solennia sunt accusationis, crimine nondum abolito, sive reo a crimine nondum exempto, ab accusatione recesserint, sine Prætoris venia, vel ad diem contestandæ liti constitutum vocati non accesserint, vel causam ita neglexerint, ut inter moras illorum tempus legitimum ad reum peragendum effluerit. Nisi tamen sero ad accusandum accessissent, ut breve tempus, quod supererat, nulla sua culpa præterierit ante iudicium absolutum. Tum enim nullo suo dolo, sed lege tantum ab ulteriori prosecutione iudicii exclusi, & neque tergiversatores profecto sunt, neque desertores, neque moratores, aut frustratores. Hoc S. C. tenentur omnes præter mulieres, & minores, & eos, qui non publicum, sed privatum iudicium instituisent. ^d Est & S. C. ad iudiciorum exercitium pertinens, cuius nomen, & tempora ignorantur: nempe illud, ne quis ob idem crimen pluribus legibus postuletur: ^e ortum fortasse temporibus Titi Vespasiani, quem Suetonius refert vetuisse, una de re pluribus legibus agere: hoc est idem delictum varie puniri. ^f Hinc docet Papinianus poenam generalem adversus omnes legum contemtores minime concurrere cum poenis certarum legum, quas certis in criminibus censet, seclusa generali poena, subeundas: quia generi per speciem derogatur. ^g S. C. item ab eodem Papiniano memoratur ^h quo cavetur ne quis sistitur a fideiussoribus in iudicio unius criminis causa, idem eodem die de alio crimine accusetur.

^a l. abolitionem C. ad l. ju. de adult. Cujac. parat. C. ut intra certum tempus. ^b l. spurii ff. de Decur. l. 2. §. ult. ff. pravar. l. 1. ff. ju. ff. c. Cujac. enarrat. & parat. C. ad d. C. Turpill. ^d l. l. §. 10. in f. ff. ad Turpill. Petron. in C. ad S. C. Turpill. nu. 2. ^e l. Senatus 14. ff. de accus. ^f Cujac. ad l. Santhio 45. ff. de p. m. ^g d. l. Santhio. ^h l. 2. §. 2. ff. de Custod. recip.

CIX. DE S. C. SILANIANO, ET STATILIANO, ET ALIIS AD
EANDEM REM S.C.

Nunc a calumniatoribus, & ab iis, qui dolo accusant, ad eos transeamus, qui dolo refugiunt accusare. In quos conditum est S.C. Silanianum, nisi cum aliquibus scribamus Syllanianum, qui meo iudicio falluntur, etiam refragantur hummi / & marmora Capitolina, atque crediderim cognomen id fuisse Juniorum. ^a S. C. tñ vero hujus tempus, & origo diu vel eruditioribus, imo, & ipsi Cujacio latuit: quem in eam cognitionem adduxit P. Faber: qui primus illud retulit ad Augusti ævum Dolabella, & Silano Coss. etenim in l. in cognitione ff. ad S. C. Silanian. affertur sententia S. C. Statiliani, vel Domitiani temporibus Augusti Tauro & Lepido Coss. A. V. C. DCCLXIII. quo præfinitur quinquennium ad accusandum hæredem extraneum, qui contra S. C. Silanianum, hoc est ante quæstionem habitam de servis, testamentum aperuisset ejus, qui a propria familia diceretur occisus. ^b Cum autem hæc additio sit ad Silanianum, apparet Statilianum esse recentius: eoque Silanianum anno saltem esse antiquius: quia anno ante Taurum, & Lepidum Statiliani auctores, consulatum gessere Dolabella, & Silanus, quibus Silanianum adscribimus. Ex quo colligitur utraque S. C. tñ originem ab Augusti ævo traxisse, sub quo tam Lepidus, & Taurus, quam Dolabella, & Silanus fuere Consules. ^c Sed quo suspicer aliquid anterioribus temporibus hac in re fuisse constitutum, præcipue in l. Cornelia de Siciariis, urget lex 25. hujus tituli ff. qua traditur ea lege fuisse cautum de præmio accusatoris fervorum, qui ante quæstionem aufugerint, & eadem admiserint, ut quinque aureos acciperet etiam de publico, si ex bonis damnati desint in singulos, quos convicerit servos. Unde quod lex Cornel. fortasse inchoaverat, S. C. hoc absolvit, poena in hæredis negligentiam proposita. Si vero convicerit eos, qui aperto testamento manumissi reperiantur, iis in vincula conjectis, indeque causam dicere coactis, denos aureos in singulos ex damnati bonis auferet pro præmio, ^d de quo & alibi. Igitur nō vita dominorum pateret fervorum insidiis: coguntur servi per hoc S. C. proprio periculo dominorum vitam præstare, ut sciant, se proprio capite expiaturus quidquid adversi domino contigisset: atque ita minime audeant in eum aliquid mali consulere. Unde mortuo domino, qui a familia occisus diceretur, Senatus vetuit testamenti tabulas aperiri, aut hæreditatem adiri, aut bonorum possessionem peti, aliudve quid ad causam testamenti pertinens agi; antequam haberetur publica

^a Dansq. in orthograph. hæc voc. ^b Cujac. lib. 4. cap. 14. obs. ^c Cujac. observ. lib. 12. cap. 22. ^d de mod. l. 5. 2.

quæstio de servis, qui sub eodem tecto, locove fuissent; & supplicium sumeretur tam de noxiis, quam de iis, qui dominum deseruissent, atque opem ferre neglexissent. ^a Ideo vero vetuit Senatus aperiri testamenti tabulas, ne crimen caderet in servos testamento manumissos; ^b itaque poena sumenda de liberis hominibus esset veluti de servis, indeque libertatis dignitas turpitudine servilis supplicii macularetur. Verum Neronis tempore ad hoc S. C. accessit aliud, ipso Nerone, & Pisone Coss. ^c quo non modo prioris S. C. sententia confirmabatur, sed illud etiam adiciebatur, ut qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent inter servos poenas darent. ^d Quod S. C. & Neronianum dicitur, & Pisonianum, atque etiam Claudianum, quia Nero fuerat a Claudio adoptatus. ^e Ex eo autem S. C. omne dubium sublatum fuit, quod oriri poterat, si contra Silanianum apertum fuisset testamentum, & rei apparuissent servi testamento manumissi, servorum ne, an liberorum more puniendi essent? Nam S. C. tum Neronianum jussit ut simul cum servis supplicium penderent; quod ante ambigebatur. Huic accessit aliud S. C. sub Trajano, ut de iis etiam quæstio haberetur, quos testator vivens manumiserat. ^f Hæres autem ne sui compendii causa familiae facinus absconderet, si ultionem omittat, malitque suo sibi lucro retinere servos, quam supplicio amittere, contraque S. C. hæreditatem adeat; ut indignus ab hæreditate, atque omni testamenti commodo submovetur, bonaque sibi erepta in fiscum transferuntur. Et si tabulas contra S. C. aperuerit, recitaverit, descripserit, vel hæres ipse, vel alius; ex edicto Prætoris in eum centum aureorum judicium datur. ^g Secus vero si ab alio, quam a familia testator occisus dicatur: tum enim hæreditatem adire minime prohibetur, & effectum habebit aditio si postea mortem ulciscatur, alioquin effectum carebit, & hæreditas a fisco eripietur ex Azoris sententia, quam præbat Cujacius. ^h Occisorum autem nomine in reliquis veniunt omnes, qui aut ferro, aut laqueo, aut veneno, aut carnem magico, & quâcunque alia nece perierint. ⁱ Mors tamen hausta veneno, vel alia ratione sine cædæ furtim illata hoc S. C. non comprehenditur. Ideo autem ad supplicium servi deposcuntur, quod vel attulerint vim, vel auxilium ferre neglexerint: & omni culpa solvuntur, si ab ignoto sibi periculo dominum non exemerint; tum enim crimen ab hærede in alios vindicabitur, dimissis servis, nisi venenum non clam, sed violenti-

^a l. 25. in f. ff. de S. C. Silanian. & toto tit. ff. de C. eod. Paull. sent. lib. 3. tit. 5. ^b Cujac. obs. lib. 17. cap. 6. ^c Tacit. annal. 13. cap. 32. & an. 14. ^d Tacit. eod. ubi Lipsius. ^e Cujac. parat. ff. hoc tit. ubi videtur de Chaff. lib. C. ^f l. 10. in fin. ff. de S. C. Silan. Duaren. ibi §. cap. 2. ^g Cujac. parat. ff. eod. ^h l. 28. observ. cap. 16. ⁱ l. 2. §. occisorum ff. ad S. C. Silanian. & Paul. sent. lib. 3. cap. 5. ubi Cujac. §. occisus.

ter fuerit infusum. ^a Nec solum servi sub tecto manentes plectuntur ex SCto, sed etiam foris, puta qui dominum peregre abeuntem sequerentur, cum ille in itinere fuerit occisus, ^b & qui clamore de proximo exaudito ad vim prohibendam non accurrerint: ^c item qui dominum sibi manus afferentem non impederint, cum potuissent; quamvis non incidant in hoc S. C. cum violenti non fuerint; tamen puniuntur. Illud insuper S. C. Neroniano cavebatur, ut viro, aut uxore necata, perinde de superstitis conjugis servis quæstio haberetur, ac si servi essent ipsius occisi. ^d Quod Marcellus produxit etiam ad soceri servos, ut marito occiso de iis etiam quæstio habeatur. ^e Non tenentur vero SCto Silaniano servi nedum puberes, aut ætate confecti, vel surdi, muti, furiosi, vel qui tempore mortis clausi, aut in vinculis erant. ^f Qui vero servorum aliquem de occisi familia receperit, celaverit, protexerit, quo minus de illo supplicium sumeretur, tanquam sicarius puniatur. ^g Servus etiam ab hærede venditus quæstioni subjicietur, reddito emtori precio. ^h At servus, qui domini cædem indicasset (ita enim cum Duareno legendum apud Ulpianum, non vindicasset, aut arguisset; siquidem ultro profiluerit ad accusandum; non modo quæstionem elabatur: sed libertatis etiam præmium assequetur. ⁱ Ad eos qui accusare refugiunt, etiam pertinet S. C. memoratum ab Ulpiano, quo S. Conf. pro victo damnatur is qui corruperit delatorem, adeo ut is accusationem omiserit; exceptis causis sanguinis, sive capitis, in quibus reo propriæ vitæ sollicitudo condonatur. Et in causis fiscalibus Senatus censuit, ^l ut si neque delator, neque possessor judicio adsint, postquam tribus edictis evocati fuerint; delator amittat jus deferendi publicam causam, & fidejussores ejus teneantur; possessoris vero jus integrum maneat, quale fuerat ante delationem. Porro Cotta, e Messala Coss. prodiit S. C. quo eadem observanda statuuntur, si servus ac si liber postuletur. ^m Item Senatus censuit, ⁿ ut criminis abolitionem petente delatore, quod errasse se dicat; idem judex de abolitionis justa causa cognoscat, errorem condonaturus, & dolum, ut in causæ proditorem vindicaturus.

CX. DE LEGE AQUILIA, ET DE ÆDIUM DEMOLITIO-
NE S. C. PROHIBITA.

Cum leges evoluerimus, quibus delictorum damna coërcentur, at-

^a l. 2. §. 19. ff. de S. C. Silan. l. cum fratrem C. in quib. ut ind. ^b l. 1. §. cum dominus ff. h. t. ^c l. 3. §. 2. & l. 1. §. 27. 28. ff. eod. ^d Paull. sent. 3. tit. 5. & l. 1. §. si vir ff. de S. C. Silaniano. ^e l. si vir ff. eod. Ant. Aug. lib. de leg. ad hoc S. C. ^f l. 2. §. 32. ff. hoc tit. l. 2. §. si quis in gravi. & seq. ff. ad S. C. Silan. & l. si excipitur ff. eodem. ^g l. si quis in gravi §. si quis quem ff. eod. ^h l. SC. ff. eod. ⁱ l. 1. §. utrum ff. de S. C. Silan. Duareno. ibid. & l. 1. C. in quib. cas. serv. pro præm. ^k l. 7. ff. de prævaricat. ^l l. 2. §. Senatus ff. de jur. fidei. ^m l. hoc accusare ff. §. si Servus ff. accusat. & inscript. ⁿ l. 25. ff. jur. fidei.

texere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, sed vel culpa, vel casu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a bestiis, & quadrupede illatis cavebatur satis ex legibus XII. tabul. quarum vim edicto, & jurisdictione sua Prætor etiam explicavit titulo: *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*. Quo referenda est lex ea, quæ aliquibus scriptoribus appellatur *Pæsolania de Cane*. Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, sive lege *Solanis*, quæ redacta fuit in leges XII. tabul. ^a Sanxerat enim Solon ut canis, qui momorderat, catena victus, a domino noxæ dederetur, quod & libro superiori attigimus. De damnis autem vel ab hominibus, vel a bestiis culpa, & negligentia hominum acceptis, quamvis veteribus XII. tab. legibus, & aliquibus forsitan aliis post eas latis caveretur: quia tempore tamen exolescerent, oportuit nova aliqua lege vim earum suscitare. Veteres enim leges desuetudine languescentes, novis revocantur ad usum, & viventium magistratuum auctoritate in pristinas vires restituantur. Parent enim homines novis legibus facilius, ne spreto iis, contemnere videantur magistratum earum latorem: qui libenter persequitur violatores legum, ut honorem simul suum ulciscatur: unde Macrobius: ^b *Quæritur sæpe nova legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris, ut de ipsis legibus XII. tabul. factum est: quarum ubi contemni auctoritas cepit, in aliorum latorum nomina transire.* Hinc ait Plato leges picturarum instar tempore obscuratas novis coloribus a novis potestatibus esse illuminandas. Qua ratione deductum est in legis Aquiliæ nomen quiddam in veteribus de damno ab homine, vel per hominem dato contineretur. Auctor legis C. Aquilius Gallus Tribun. pleb. isne qui formulam de dolo malo concepit, an alius, non satis constat. Fuit igitur proprie lex ista plebiscitum, ^c quo post auctam plebis auctoritatem populus tenebatur universus. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite cavetur de occisis qualiterqualiter servis, aut animalibus, quæ gregatim pascuntur, ^d ut actio detur adversus eum, qui damnum dederit injuria; quæ vox hic pro contumelia non accipitur: injurias enim eas lex Cornelia ulciscitur: sed factum injuria dicitur pro non jure ab eo etiam, qui nocendi animum non habuerit, siquidem ratione utatur: nam furiosus, & infans, quorum ratio languet, Aquilia non tenentur. ^e Hinc si quis occiderit aggressorem, adversus quem se telo defendebat, & justæ defensionis modum non excefferit, in Aquiliam non incidet: quia non injuria, sed jure illum occidit: nam jure naturæ recte vim in se imminentem quisque propullat. ^f Cum quadrupedibus autem, & servos congregat

^a Cuius ad sententiam, Præul. lib. 1. tit. 15. ^b Saturn. 11. c. 13. ^c l. 2. ff. ad l. Aquil. ^d l. 2. ff. ad l. Aquil. ^e l. 5. §. injuriam, & seq. ff. ad l. Aquil. ^f l. scientiam 45. §. 1. ff. de ac. & l. 4. c. 5. §. 1. eodem.

lex:

lex: quia servi sub dominio nostro pariter cadunt. Occiso autem servo, vel quadrupede damnum æstimatur quanti eo anno servus, vel quadrupes plurimi fuerint, quantique nostra interfuit non perisse, & isque annus retrorsum computatur ex tempore, quo quis est occisus: ut scilicet mortis tempus anni sit finis. Quamobrem si eo anno servus hæres institutus aliena culpa vitam amiserit, etiam hereditatis commodum in æstimationis iudicium veniet. ^b Et si pistori servo pollex præcisus fuerit, idemque intra annum præcisi pollicis occisus, in æstimationem deducetur quanti prius esset, antequam pollicem, & artem amisisset. ^c Actio autem, qua æstimatur quanti pluris, anno circumscribitur: actio vero ipsa, qua æstimatur damnum acceptum, est perpetua, utpote rei persecutoria. ^d Porro actio directa, sive civilis, ex ipsa lege descendens, ejusdemque apertis verbis comprehensa ipsi domino datur: utilis vero, quæ nascitur ex abdito sensu legis, & ab æquitate magistratus etiam non domino permittitur. Quamobrem liber homo, qui dominium non habet in propria membra, læsus nullam ex hac lege directam actionem nanciscitur, sed occiso eo utilis actio ipsius hæredi accommodatur: qua consequetur quidquid suntus factum fuerit in curando, vulnere, & quidquid damni ejus cædis causa fuerit acceptum. ^e Eadem, ratione fructuario corporis peremti, & creditori, & bonæ fidei possessori utilis actio conceditur. ^f Addit Cujacius directam competere, si corpus corpori nocuerit: utilem si corpus causam damni, non damnum ipsum obtulerit: quæ plerumque actio in factum appellatur. Etsi vero actio hæc utpote rei persecutoria ad hæredes transeat, & successores; adversus hæredem tamen minime dabitur, nisi quatenus fuerit ex alieno damno locupletior. ^g Multantur autem confitentes in simplum; inficientes, propter mendacii poenam, in duplum. ^h Secundum caput Aquilæ legis jamdiu intercidit. Eoque Cujacius ⁱ comprehensam fuisse putat quamlibet aliam rationem damni dati non ob rem nostram læsam, sed ob commodum aliena opera nobis ademptum, veluti si quis nullo jure servitutis impositæ vicini luminibus contra formam veterum ædificiorum offecisset: quo nomine damnatus fuit a Theophilo Imperatore Petronas, ut refert Zonaras; ^k vel si quis imposito ædificio vicini aream inutilem reddidisset. Quod caput in defuetudinem abiit. Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidissent servum, aut gregalem quadrupedem, sed eum, eamve aliquo modo læ-

^a l. air lex ff. cod. §. 2. ^b l. inde Neratius ff. eod. in princ. ^c d. l. inde Neratius §. 3. ^d vide VVesemb. in parat. ff. cod. num. 5. ^e l. 12. & 14. ff. cod. VVesemb. loco cit. n. 3. ^f l. item Mela §. 10. ff. ad l. Aquil. ^g l. inde Neratius §. hanc actionem s. ff. ad l. Aquil. ^h l. contra 4. C. cod. l. 2. §. 1. ff. cod. ⁱ Cujac. parat. ff. ad l. Aquil. ^k vide exempla apud Cujac. parat. C. eodem.

texere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, sed vel culpa, vel casu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a bestiis, & quadrupede illatis cavebatur satis ex legibus XII. tabul. quarum vim edicto, & jurisdictione sua Prætor etiam explicavit titulo: *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* Quo referenda est lex ea, quæ aliquibus scriptoribus appellatur *Pæsolania de Cane.* Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, sive lege *Solanis*, quæ redacta fuit in leges XII. tabul. ^a Sanxerat enim Solon ut canis, qui momorderat, catena vinctus, a domino noxæ dederetur, quod & libro superiori attigimus. De damnis autem vel ab hominibus, vel a bestiis culpa, & negligentia hominum acceptis, quamvis veteribus XII. tab. legibus, & aliquibus forsan aliis post eas latis caveretur: quia tempore tamen exolescerent, oportuit nova aliqua lege vim earum fuscitare. Veteres enim leges desuetudine languescerent, novis revocantur ad usum, & viventium magistratuum auctoritate in pristinas vires restituntur. Parent enim homines novis legibus facilius, ne spretis iis, contemnere videantur magistratum earum latorem: qui libenter persequitur violatores legum, ut honorem simul suum ulciscatur: unde Macrobius: ^b *Quæritur sæpe novæ legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris, ut de ipsis legibus XII. tabul. factum est: quarum ubi contemni auctoritas cœpit, in aliorum latiorum nomina transire.* Hinc ait Plato leges picturarum instar tempore obscuratas novis coloribus a novis potestatibus esse illuminandas. Qua ratione deductum est in legis Aquiliæ nomen quidquid in veteribus de damno ab homine, vel per hominem dato contineretur. Auctor legis C. Aquilius Gallus Tribun. pleb. isne qui formulam de dolo malo concepit, an alius, non satis constat. Fuit igitur proprie lex ista plebiscitum, ^c quo post auctam plebis auctoritatem populus tenebatur universus. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite cavetur de occisis qualiterqualiter servis, aut animalibus, quæ gregatim pascuntur, ^d ut actio detur adversus eum, qui damnum dederit injuria; quæ vox hic pro contumelia non accipitur: injuria enim eas lex Cornelia ulciscitur: sed factum injuria dicitur pro non jure ab eo etiam, qui nocendi animum non habuerit, siquidem ratione utatur: nam furiosus, & infans, quorum ratio languet, Aquilia non tenentur. ^e Hinc si quis occiderit aggressorem, adversus quem se telo defendebat, & justæ defensionis modum non exceßerit, in Aquiliam non incidet: quia non injuria, sed jure illum occidit: nam jure naturæ recte vim in se imminentem quisque propulsat. Cum quadrupedibus autem, & servis congregat

^a Cujac. ad sent. Paul. lib. 1. tit. 15. ^b Saturn. 11. & 13. ^c l. 1. ff. ad l. Aquil. ^d l. 2. ff. ad l. Aquil. ^e l. 5. §. injuriam, & seq. ff. ad l. Aquil. & l. scientiam 45. §. 4. ff. de ad l. 4. & 5. §. 2. eodem.

lex: quia servi sub dominio nostro pariter cadunt. Occiso autem servo, vel quadrupede damnum æstimatur quanti eo anno servus, vel quadrupes plurimi fuerint, quantique nostra interfuit non perisse, & isque annus retrorsum computatur ex tempore, quo quis est occisus: ut scilicet mortis tempus anni sit finis. Quamobrem si eo anno servus hæres institutus aliena culpa vitam amiserit, etiam hæreditatis commodum in æstimationis iudicium veniet. ^b Et si pictori servo pollex præcisus fuerit, idemque intra annum præcisi pollicis occisus, in æstimationem deducetur quanti prius esset, antequam pollicem, & artem amississet. ^c Actio autem, qua æstimatur quanti pluris, anno circumscribitur: actio vero ipsa, qua æstimatur damnum acceptum, est perpetua, utpote rei persecutoria. ^d Porro actio directa, sive civilis, ex ipsa lege descendens, ejusdemque apertis verbis comprehensa ipsi domino datur: utilis vero, quæ nascitur ex abdito sensu legis, & ab æquitate magistratus etiam non domino permittitur. Quamobrem liber homo, qui dominium non habet in propria membra, læsus nullam ex hac lege directam actionem nanciscitur, sed occiso eo utilis actio ipsius hæredi accommodatur: qua consequetur quidquid sumtus factum fuerit in curando vulnere, & quidquid damni ejus cædis causa fuerit acceptum. ^e Eadem ratione fructuario corporis peremti, & creditori, & bonæ fidei possessori utilis actio conceditur. ^f Addit Cujacius directam competere, si corpus corpori nocuerit: utilem si corpus causam damni, non damnum ipsum obtulerit: quæ plerumque actio in factum appellatur. Etsi vero actio hæc utpote rei persecutoria ad hæredes transeat, & successores; adversus hæredem tamen minime dabitur, nisi quatenus fuerit ex alieno damno locupletior. ^g Multantur autem confitentes in simplum; insipientes, propter mendacii poenam, in duplum. ^h Secundum caput Aquilæ legis jamdiu intercidit. Eoque Cujacius ⁱ comprehensam fuisse putat quamlibet aliam rationem damni dati non ob rem nostram læsam, sed ob commodum aliena opera nobis ademptum, veluti si quis nullo jure servitutis impositæ vicini luminibus contra formam veterum ædificiorum offecisset: quo nomine damnatus fuit a Theophilo Imperatore Petronas, ut refert Zonaras; ^k vel si quis imposito ædificio vicini aream inutilem reddidisset. Quod caput in defuetudinem abiit. Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidissent servum, aut gregalem quadrupedem, sed eum, canemve aliquo modo læ-

^a l. ait lex ff. cod. §. 2. ^b l. inde Neratius ff. eod. in princ. ^c d. l. inde Neratius §. 3. ^d vide VVesemb. in parat. ff. cod. num. 5. ^e l. 12. & 14. ff. cod. VVesemb. loco cit. n. 3. ^f l. item Mela §. 10. ff. ad l. Aquil. §. l. inde Neratius §. hanc actionem §. ff. ad l. Aquil. ^h l. contra 4. C. cod. l. 2. §. 1. ff. cod. ⁱ Cujac. parat. ff. ad l. Aquil. ^k vide exempla apud Cujac. parat. C. eodem.

fissent, corporisve membrum aliquod uisissent, rupissent, fregissent, aut occidissent, vulnerassentve canem, & animal aliud, quod pecudum numero non est, sive gregatim non pascatur, aliave ratione rem aliam animatam, aut inanimatam deteriore reddidissent: ut ejus damni nomine teneantur quanti res ea plurimi fuisset in triginta diebus proximis. ^a Hic enim actio annua, qua persequimur ex superiori capite id, quo res plurimi fuerit, contrahitur ad triginta dies: quia minus peccatum vulnerantis, & lædentis est, quam occidentis, minorque jactura esse solet occisi animalis, quod pecudum numero non sit. Ad damnum quoque pertinet S. C. Acilio Aviola, & Corollio Panfa Coss. Adriani tempore, quo de ædium demolitione cavebatur, & dirui quid negociandi causa, distrahi, aut vendi, aut legari prohibebatur. ^b Non modo autem domus sed & villas dirui Senatus vetuit, ac venditionem irritavit, & emptorem ad duplum precii fisco inferendum damnavit.

CXI. DE LEGE RHODIA DE JACTU.

Nunc progrediamur ad ea damna, quæ non ab homine, sed sorte, vel natura inferuntur: nempe quæ a mari eveniunt, cujus fallax est, incertaque fides. De talibus autem damnis judicia Rhodiis legibus in Romanas translatis exercebantur. Rhodiorum enim erat rei maritimæ tanta peritia, ut nauticus populus a Floro appellentur: ac propter usum, assiduosque casus, quos frequentia navigationis tulerunt, æquissimas, & prudentissimas rei navalis condidere leges. Quarum præstantiam cum alii veterum, tum præcipue Strabo celebravit. Et si autem Romani leges omnes conquiescunt non modo Atticas, sed & Græcorum aliorum, sicut & Pythagoræorum, qui erant in ea Italix ora, quæ Magna Græcia dicebatur; tamen Rhodias non acceperunt, nisi post usum rei maritimæ, quo non ante primum bellum Punicum vertere animum. Quamobrem traduxerunt ad se leges Rhodias, quæ mari tum dominabantur: assiduoque usu civitatem illis dederunt, judicia maritima ex auctoritate illarum agitantes. ^c Unde in Servii, Ofilii, Labeonis scriptis monumenta erant Rhodiarum legum, quarum adhuc vestigia in recentiorum Jurisconsultorum responsis observantur. Quamquam autem plures erant Romanis receptæ Rhodiæ leges, earum tamen sententias tantum retinemus, quæ merces naufragio jactas respiciebant. Atque ex rescripto Antonini, ^d quo de naufragorum bonis agitur, Rhodia lex a Cæsare in imperii societatem adsciscitur, imperio rerum ita tributo, ut orbis quidem terrarum regimen Imperator; maris vero domi-

^a L. si servus 27. ff. ad l. Aquil. §. quinto. ^b L. 52. ff. contrab. emt. cum concord. Cujac. obs. 3. cap. 26. ^c Cic. pro lege Manilia. ^d h. a. §. i. de rebus, sive de deprecatio ff. ad l. Rhodiam de jactu.

nium lex Rhodia obtineret. Quamobrem ex collectione Pelli, ut Gothofredus putat, seriem habemus, etsi mutilam Imperatorum, qui Rhodiis legibus arbitrium in re maritima tradiderunt. Quorum initium non a Tiberio, sed a Claudio, sub quo Coss. ii fuere, qui collectione illa perhibentur, nempe Q. Aterius Antoninus, & D. Julius Silanus anno a Christo nato LIV. ^a Isque Imperator pluribus rem nauticam Senatusconsultis constituit, quorum duo ab Ulpiano referuntur, de quibus egimus supra ad legem Corneliam de sicariis. ^b Eos autem, qui ex afflictis, & miseris naufragorum fortunis quid inhumane rapuissent; fisco tantum pendere voluit Claudius, quanti e Prætoris edicto damnarentur. ^c Etenim etiam ex edicto Prætoris oritur actio adversus raptos naufragorum intra annum in quadruplum, post annum vero in simplum. ^d Et ut violentia procul arceatur a naufragiis, vetuit Senatus iis colligendis aut militem, aut privatum, aut libertum servumve Principis intervenire. ^e Leges itaque Rhodias utilitate diu ante commendatas, usque inter Romanas leges in vectas Claudius primum convertit in assiduam, & necessariam jurisdictionem: deinde alii principes easdem auctoritate sua comprehenderunt, quorum nomine in supra demonstrata collectione invenimus: nempe Vespasianus, sub quo S. C. ea de re, Lauro, & Agrippino Coss. suffectis, ut Gothofredus autumat, & Ulpius Trajanus, itemque Adrianus, sub quo S. C. ne milites, aut privati, aut servus, libertusve principis naufragiis colligendis interveniret: ne pro auxilio, damnum potentia, & rapacitate sua naufragis adferrent. Quibus tandem & Severi accessit auctoritas. Posset quis referre in leges Rhodias caput illud apud Cic. quod tamen cum eruditioribus declamandi causa confectum putarim de more a Rhetoribus, nempe: *ut si qua rostrata navis, quæ est navis militaris, in portu deprensa sit, publicetur.* ^f Ex omnibus autem Rhodiis legibus, hujus ad nos capituli integra sententia pervenit, quò continetur, ut si ventorum vi, aut imbribus tempestas coorietur, unde navis in periculo versetur, quo ut eximatur oporteat eam levare; atque jactura mercium exonerare: mercium projectarum domino damnum illud a dominis mercium conservatarum pro rata omnium, ipsomet etiam nauta contribuyente, sarcitur: siquidem per eam jacturam navis periculum tempestatis evaserit: nam si perierit nullus collationi supererit locus; cum vel merces omnes demersæ sint, vel si quæ recipiantur a sorte, aut a dominorum iudustria servatæ putentur. ^g In rationem au-

^a P. Faber *semestr. lib. 1. c. 25.* ^b l. 3. in f. ff. de incend. ruin. & naufrag. ^c l. 3. ff. de incend. ruin. naufrag. ^d l. 1. ff. coll. ^e l. nequid in fin. ff. incend. ruin. naufrag. ^f Cic. de inveni. ^g lib. 55. Basilic. tit. 8. l. 1. ff. de l. Rhod. de jact. Paull. lib. 2. sent. tit. 7. in fin.

tem contributionis venit etiam portio ipsarum mercium jactarum: ut earum dominus tanto minus a ceteris exigit, quanto pro rata jactarum oneratur mercium. ^a Quamobrem si duo singuli centum haberent in mercibus; Cajus jactarum mercium dominus ducentum; Cajus amissis mercibus auferet a singulis quinquaginta, & naufragio amittet altera centum: quoniam tantundem ille habebat in mercibus amissis, quantum illi duo in servatis. Unde sicuti portio Caji, quæ erat ducentum, superabat portionem singulorum, quæ erat centum: eadem proportionem post naufragium portio Caji, quæ est centum, superabit portionem singulorum, quæ est quinquaginta, ut tam ante, quam post naufragium, portio Caji dimidio superet portionem singulorum. Contra si Cajus merces projecerit, quæ valerent quinquaginta: unus autem, & alter servarint proprias cujusque centum æstimatas, Cajus damnum accipiet in decem; duo vero illi duplum quisque contribuent, pro singulis, nempe viginti, ut qua proportionem quinquaginta illa unius respondebant singulorum centenis: eadem rationem quadraginta ejusdem respondeant singulorum octogenis. In qua rationem subducenda veniunt etiam animalia, & servi a periculo liberati, & gemmæ servatæ, non quia navium onerent, sed quod aliena jactura salvæ fuerint. Homo tamen liber servatus in rationem contributionis non venit: cum nullo precio vita liberi hominis expendatur. ^b Res autem, quarum nomine conferendum est, non quanti emtæ fuerint, sed quanti venire possint æstimentur, ^c et si adspergine deteriores evaserint, quanto minoris ob id æstimentur, tanto minus in contributionem præstabunt: ut si prius viginti putarentur, postea ob adsperginem decem valeant, dominus earum pro decem sit collaturus. ^d Nec solum contributio locum habebit, si merces e navis jacentur; sed etiam si una cum scapha, in qua depositæ fuerant, demergantur. ^e Nave autem perditæ, conservatæ cum mercibus scaphæ nulla ratio habebitur; quia naufragium factum est, ^f non jactura. Quamvis autem facto naufragio contributio cesset, si tamen ea navis, quæ jactura mercium servata erat, alio loco submersa fuerit, & merces per urinatores extrahantur: earum domini conferre debent ei, cujus bonorum jactu navis superius periculum evaserit: quia nisi ea mercium jactura navis levata esset, merces, quæ postea extrahantur, e naufragio fortasse non superfuissent. ^g Si autem arbor, aut aliud instrumentum levandæ navis causa jactum fuerit a nauta; hujus quoque damnum, perinde ac jactarum merci-

^a l. 2. §. portio. 4. ff. de l. Rhod. de jactu. ^b Cujac, ad l. 3. ff. de l. Rhod. de jactu, sive ad lib. 19. respons. Papine ^c l. 2. §. portio ff. eod. ^d h. navis 4. §. cum autem 2. ff. eod. ^e d. l. ff. eod. ^f d. l. 4. eod. Paul. sent. 2. tit. 7. ^g d. l. 4. §. sed si navis Cujac, ad Paul. sent. l. de c. cit.

um contributione omnium reficietur. ^a Ceterum si nullo periculo navem exoneraverit, frustra contributionem postulat: cum id tantum sit reddendum, cujus jacturæ beneficio, periculum navis effugerit. ^b Si vero navis a privatis redempta fuerit, omnes domino navis conferre debere Servius, Ofilius, Labeo tradiderunt. ^c Porro caput hoc legis Rhodiæ ad naves pertinet onerarias, ad comportandas merces comparatas, quæ plerumque capaces erant decem millium modiorum: non autem ad naves longas, seu triremes. ^d Ceterum si navis deterior facta fuerit: frustra contributio postulabitur. ^e Tandem judicium hoc ita instituetur, ut rerum amissarum domini ex locato agant cum magistro navis, ne restituat res conservatas, donec ex his damnum reficiatur dominis rerum projectarum: unde navis magister ex conductoaget cum reliquis, quorum sunt salvæ merces, ut detrimentum proportionem communicetur.

CXII. DE LEGE LICINIA.

Effugerat pene mihi tot inter lex Licinia, cujus leve mihi admodum vestigium reperitur apud Marcianum, ^f quam explicat Cujacius. ^g Ea lex cavit ne communi dividundo actione uteretur is socius, qui partem rei communis alienavit, ut evitaret licitationem illius, propterea que transulerit partem suam in potentiorē, ut licitando ille vincat incusso potentiæ metu. Nam si eadem pars, nondum sublata communione, ad eum, qui alienaverat redierit; non poterit ipse amplius duplicem, quam habebat actionem, adversus socium exercere; & si potentior ille post partem in se alienatam communi dividundo agat cum altero socio; repellatur exceptione, quod alienata res sit judicii mutandi causa.

CXIII. S. C. DE RELIGIONE SEPULCRORUM.

Finem imponamus operi materia funebri, quo res omnes humanæ commeant, atque referamus S. C. de religione sepulcrorum, quo prohibebatur sepulcra in alium verti usum, quam condendi cadaveris illati, & venditari, aut permutari, ut in profana commercia concedant. ^h Tantique religio funerum est, ut etiam post fundos venditos priores domini, qui sepulcrum ibi habebant, jus adeundorum sepulcrorum retinerent, propter legem prædiorum venundandorum, qua cavebatur, ut ad sepulcra, quæ in fundis sunt, iter ejus aditus, ambitus funeris faciendi sit. ⁱ

Hactenus ex antiquissimis monumentis Romana exordia juris privati edita sunt. Quo minus autem, quicumque lector sapias, abductus turba

^a l. amissa §. 5. inf. ff. de l. Rhod. de jactu l. 3. ff. eod. ^b Cujac. lib. 19. respons. Papin l. 3. ff. eod. ^c l. 2. §. navis ff. eod. ^d Cujac. ibid. ^e l. 2. §. 1. ff. de l. Rhod. de jactu. ^f l. ult. ff. de alien. jud. mort. ^g l. 1. §. am. oris. ^h l. 2. §. 1. ff. relig. & sumpt. fun. ⁱ l. nimirum §. ff. sepulcr. violat.

imperitorum, quidquam horum uti obsoletum tua cum fraude præterieris; cogitato, labentibus priscis institutis, perennem tamen recti speciem ibi sculptam, exemplisque novis, ac similibus, communem, atque promiscuam, nunquam interituram, neque ullo non tempore mortalibus profuturam ubicunque gentium, non libido, sed ratio dominetur.

Imprimatur si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici Dominicus de Zaulis Episcopus Verulanus Vicesg.

Imprimatur Jo. Paulinus Bernardinus Ord. Prædic. S. A. P. Magister.

Ne quid deesset ad Tomum I. Originum, hoc loco Censuras addere libuit, quæ illi in editione Neapolitana & nostra priori præmissa conspiciuntur.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

FELICE Mosca Stampatore supplicando espone a V. E. come desidero dare alle Stampe un Libro intitolata de Ortu, & Progressu Juris Civilis dell' Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto la supplica per le solite licenze, e l'avra a grazia, ut Deus.

J. M.

De mandato Eminentissimi Dn. Canonici D. Antonius Cangianus revideat, & in scriptis referat. Neap. die 14. Junii 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS Vic. Gen.

D. PETRUS MARCUS GIPTIUS Can. Dep.

EMINENTISS. AC REVERENDISS. DOMINE.

Quod ad illustrandum Jurisprudencia studium fuerat maxime optandum, ut omnis eo temporum cognitio, Latinarum, Græcarumque literarum eruditio, ac recta philosophandi ratio conferretur; Joannes Vincenzius Gravina in hoc politissimo

missima opere, de Ortu, & Progressu Juris inscripto, feliciter præsistis. Plurimam quidem ea in re, non inficior, celeberrimi Juris Interpretes operam posuerant; sed versare omnes, consulere singulos, atque optima quaque ex iis excerpere, non cuivis profecto, vel per tempus, vel per ingenium licuisset. Hic autem selectissima illorum inventa miro ordine digesta, ornatissimo stylo composita, & exquisita eruditione aucta cunctis patent. Igitur, ut ad optimam juventutis institutionem typis mandetur, e re publica censeo, modo gravissimum Eminentia Tua iudicium accefferit. Neapoli XIII. Kal. Januar. MDCCI.

Eminentia Tua

Humilimus, & Addictissimus.

CANONICUS ANTONIUS CANGIANUS.

J. M.

Attenta relatione Dn. Canonici Revisoris, quod potest imprimi, Imprimatur 27,
Junii 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. PETRUS MARCUS GIPTIUS. Can. Dep.

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

F*elice Mosca Stampatore supplicando espose a V. E. come desidera dare alle Stampe un Libro intitolato de Ortu, & Progressu Juris Civilis, dell' Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto supplica l' E. S. per le solite licenze, e l' avra a grazia, ut Deus.*

Magnificus U. J. D. D. Nicolaus Caravita videat, & in scriptis referat.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

MASTELLONUS.

T*uo Imperio, Excellentissime Princeps, primum J. Vincentii Gravina librum de Origine, & Progressu Juris ad Majestatis regulam exegi; nec sane in eo Regni amplitudinem, aut dignitatem quicquam minutam offendi. Quin contra e republica reputo: in quo omnes Imperii, & Jurisprudentia Romana vicissitudines*

nes illustri narratione traduntur: & Auctorum successione ab stirpe ad hac usque tempora luculenter explicata, Sectarum stemmata ab communibus Auctoris suo quaque filo subinde diducta sunt: tantoque ingenii acumine singula juris causa aperiuntur, tanta gravitate, & ab studio partium religione de Scriptoribus feruntur judicia, ut facem, quae omnibus de jure libris publicitus alluceat, ubi ita velis, dignam existimem. Dat. Neap. XII. Kal. Januarii. CIJ IJ CCL

Tui
Excellentiss. Princeps

Obsequentissimus cliens

D. NICOLAUS CARAVITA.

Visa retroscripta relatione imprimatur, verum in publicatione servetur Regia Pragmatica. Hac die 28. Junii 1701.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

MASTELLONUS.

J. VIN-

J. VINCENTII GRAVINÆ
DE
ROMANO IMPERIO
LIBER SINGULARIS.
AD
S. P. Q. R.

TOM. II.

000

CHINA

I. DE JUSTIS IMPERII ROMANI CAUSIS.

QUONIAM imperandi jus inter homines oritur a ratione, per quam, contracta societate civili, sapientia legislatoris, & potentia principis conferuntur ad communem, & singulorum utilitatem, quæ unica est justorum imperiorum origo, & fons legitimus, atque perpetua causa universæ potestatis; propterea illud inter homines imperium, jure naturæ, dominatur, ubi rationis versetur plurimum, quale fuerit id, quod non ad certum alicujus hominis, certæve familiæ, aut ad certarum nationum; sed ad universarum sibi adjunctarum gentium commodum fuerit honorum, atque magistratuum participatione comparatum ab hominibus, qui ceteris mortalibus omni virtutum genere præstiterunt, victoriisque suis cultum animi, ac mentis rectum usum profliganda barbarie propagarunt: quales Romani fuerunt; qui tali erga genus humanum beneficentia, in omnes imperandi jus, veluti majores in minores, a naturæ lege acceperunt. Unde Dionysius repressurus indignationem, & invidiam Græcorum, Romanos iniquis animis ferentium: *Æquo animo (inquit) justâ subjectione perferenda. Natura namque, communique omnium lege, nullo peritura tempore, præstantiores inferioribus perpetuo præsent. Neque accusanda fortuna, quasi gratuito tantum imperium urbi minus idonea tamdiu tradiderit. Discant enim (Græci) ex hac historia urbem talem a suis continuo primordiis innumerabiles emisisse virtutes hominum, quibus neque sanctiores, neque justiores, neque temperantiores in universa vita; neque in re militari præstantiores unquam Græci, vel barbara civitas ulla tulit.* Hinc merito Romanorum Imperio juris gentium auctoritatem tributam censemus: nimirum, & propter summas virtutes victoris populi, & quia legum suarum auctoritatem & linguæ usum, & morum gravitatem, & munera omnia sua, & civitatem Romanam, & Majestatem propriam nempe semetipsum cum sociis suis, hoc est cum gentibus communicavit universis; ut in Imperio Romano suam singuli libertatem in perpetuum deposuerint.

II. DE ROMANI IMPERII NATURA.

Quo circa Romanum Imperium definimus societatem omnium gentium æqua juris, ac civitatis communione contractam. Constat enim instituto Romanorum, pluribus quidem antea, post Antonini vero Caracallæ constitutionem, omnibus, qui sunt in orbe Romano, Romanam quoque civitatem fuisse tributam. Quod sane imperium justis ex causis coaruit: quia cum terra pateat omnibus indigentibus, liceatque locum ad ha-

bitandum aut petere, aut per se capere, in quo naturalis, ac civilis vita ducatur; fas Romulo quoque fuit sibi, ac gentibus secum adlectis, fundare Latino in agro civitatem, præcipue in Albanorum regione, in quam ille, ac frater, permissu Numitoris Albani Regis, coloniam deduxerunt: qualem Romanam ab initio fuisse, Dionysius, scriptor diligentissimus, ex veteribus monumentis ostendit.

Fines autem Imperii sui populus Romanus propagavit iustis, piisque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, sed vel ad arcendam a se, atque a focis injuriam, vel ad opem poscentibus præbendam, occasione ipsa ducente, susceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium ^a his verbis. *Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia vestra bella esse, quia iusta sunt, pro vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principii, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.*

Et tamen, etsi non omnes causas Imperium Romanum habuisset iustas; exitu tamen redderetur iustissimum, propter contributionem, & communionem, quam diximus, juris sui cum omnibus ab se devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis magistratus, capeffere licuit, & ipsum Imperium. Unde Claudianus ^b

*Hæc (Roma) est in gremium victos quæ sola recepit;
Humanumque genus communi nomine fovit
Matris non dominaritu; civemque vocavit,
Quem domuit, nexuque pio longinqua revinxit:
Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus, utitur hospes.*

Item paullo post

Quod cuncti gens una sumus.

Unde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuisse Romanum, ait Vopiscus, ^c & Prudentius contra Symmachum ^d

*Hinc frenaturus rabiem Deus; undique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus iisdem;
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus, & Ister,
Quos Tagus amphifluus, quos magnus inundat Iberus
Corniger Hesperidum, quos interlabitur, & quos
Ganger alit, tepidique lavant septem hostia Nili.*

cum quo consonat, & Augustinus. ^e Qua ratione sicuti omnium commo est institutum, ita neque ab ullo everti, neque in proprii regni for-

^a lib. 45. c. 22. ^b in Strabon. lib. 3. v. 150. ^c in Probo c. 20. ^d 54. v. 601. ^e in psalm 58.

mulam, aut in aliud administrationis genus, sive expresse, sive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit: cum neque tempus ullum, neque ulla ratio contra iustitiam dimicet, & communem hominum libertatem, conditam in universarum foedere nationum Imperii Romani vinculo coherentium. Quod si vel eversum, vel lacerum, vel transductum in aliam formam inveniatur, interest mortalium sarcire illud, atque restituere collapsum, quia nihil iustius est, quam continere, atque instaurare id, cujus dissolutione dirimitur societas nationum omnium, & civile vinculum mutuae caritatis: adeo ut jus, quod promiscue offerebatur singulis, contrahatur ad paucos, qui magistratus, & honores, aut ad certas familias, aut ad peculiarem populum, exclusis aliis, transferant. Ceteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur in servitutem, cum eis adimitur promiscuus usus, & perfunctio magistratum, quibus vicissim sibi parent, & imperant, in quo summa vertitur libertatis.

III. DE IMPERIO IN REPUBLICA CONSTITUTO.

Porro Imperii institutio minime rempublicam sustulit, neque delevit libertatem Romanam, qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Augustus minime tulit a populo potestatem, ^a quae patrem suum conjuratis objecerat; ^b sed Imperatoriam sive militarem, nempe armorum regimen, non evertendae, sed tuendae Reipublicae, quae opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vastitate dominationis, & multitudine negotiorum, quae saepe fines ordinariarum potestatum excedebant. Unde Cujacius ^c extra ordinem explicat *auctoritate Principis*: ad quam excurrendum erat tanquam ad Reip. dexteram, ubi opus esset impressione militari ad compescendos puta motus multitudinis; & ad alia improvisa, & subita, sive in provinciis, sive ipsa in urbe componenda, atque sedanda, una cum capite civilis corporis, nempe Senatu, in quo mens, & ratio manebat; unaque cum aliis magistratibus ordinariis, nempe consulibus, praetoribus, ceterisque, per quos pro sua cujusque portione, Respublica gerebatur more majorum. Unde optime, ac peritissime pro summa eruditione sua Cujacius, ^d scribit, regimen Romanae Reipublicae perrexisse lento progressu a vi, & potestate Regis ad populum, a populo ad Senatum a Senatu ad unum non regem, sed principem, quasi in Rep. & Senatu primum, qui nec populi sibi, nec Senatus jus omne vindicaret, sed cum eo partiretur. Quamobrem Imperator erat in potestate Reip. Respublica vero sub administratione Senatus, & Imperatorum: cum Reipublicae Se-

^a Vellejus lib. 2. pag. 247. ^b Dio. lib. 53. pag. 506. ^c l. si cui 92. ff. condit. & demonstr. lib. 2. resp. Papin. l. mater 93. ff. eod. ^d ad l. 2. §. eodem tempore ff. de orig. jur.

bitandum aut petere, aut per se eapere, in quo naturalis, ac civilis vita ducatur; fas Romulo quoque fuit sibi, ac gentibus secum adlectis, fundare Latino in agro civitatem, præcipue in Albanorum regione, in quam ille, ac frater, permissu Numitoris Albani Regis, coloniam deduxerunt: qualem Romam ab initio fuisse, Dionysius, scriptor diligentissimus, ex veteribus monumentis ostendit.

Fines autem Imperii sui populus Romanus propagavit justis, piisque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, sed vel ad arcendam a se, atque a sociis injuriam, vel ad opem poscentibus præbendam, occasione ipsa ducente, susceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium ^a his verbis. *Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia vestra bella esse, quia iusta sunt, pro vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principis, quod non sine causa suscipiatis, gloriâmini.*

Et tamen, etsi non omnes causas Imperium Romanum habuisset justas; exitu tamen redderetur justissimum, propter contributionem, & communionem, quam diximus, juris sui cum omnibus ab se devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis magistratus, capeffere licuit, & ipsum Imperium. Unde Claudianus ^b

*Hæc (Roma) est in gremium victos quæ sola recepit;
Humanumque genus communi nomine fovit
Matris non dominaritus; civemque vocavit,
Quem domuit, nexuque pio longinqua revinxit:
Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus, utitur hospes.*

Item paullo post

Quod cuncti gens una sumus.

Unde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuisse Romanum, ait Vopiscus, ^c & Prudentius contra Symmachum ^d

*Hinc frenaturus rabiem Deus; undique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus iisdem;
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus, & Ister,
Quos Tagus amphiflans, quos magnus inundat Iberus
Corniger Hesperidum, quos interlabitur, & quos
Ganger alit, tepidique lavant septem hostia Nili.*

cum quo consonat, & Augustinus. ^e Qua ratione sicuti omnium commodo est institutum, ita neque ab ullo everti, neque in proprii regni for-

^a lib. 45. c. 12. ^b in Strabon. lib. 3. v. 150. ^c in Probo c. 20. ^d 54. v. 601. ^e in psalm 88.

mulam, aut in aliud administrationis genus, sive expresse, sive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit: cum neque tempus ullum, neque ulla ratio contra iustitiam dimicet, & communem hominum libertatem, conditam in univrsarum foedere nationum Imperii Romani vinculo coherentium. Quod si vel eversum, vel lacerum, vel transductum in aliam formam inveniatur, interest mortalium sarcire illud, atque restituere collapsum, quia nihil iustius est, quam continere, atque instaurare id, cujus dissolutione dirimitur societas nationum omnium, & civile vinculum mutue caritatis: adeo ut jus, quod promiscue offerebatur singulis, contrahatur ad paucos, qui magistratus, & honores, aut ad certas familias, aut ad peculiarem populum, exclusis aliis, transferant. Ceteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur in servitutem, cum eis adimitur promiscuus usus, & perfunctio magistratuum, quibus vicissim sibi parent, & imperant, in quo summa vertitur libertatis.

III. DE IMPERIO IN REPUBLICA CONSTITUTO.

Porro Imperii institutio minime rempublicam sustulit, neque delevit libertatem Romanam, qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Augustus minime tulit a populo potestatem, ^a quæ patrem suum conjuratis objecerat; ^b sed Imperatoriam sive militarem, nempe armorum regimen, non evertendæ, sed tuendæ Reipublicæ, quæ opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vastitate dominationis, & multitudine negotiorum, quæ sæpe fines ordinariarum potestatum excedebant. Unde Cujacius ^c extra ordinem explicat *auctoritate Principis*: ad quam excurrendum erat tanquam ad Reip. dexteram, ubi opus esset impressione militari ad compescendos puta motus multitudinis; & ad alia improvisa, & subita, sive in provinciis, sive ipsa in urbe componenda, atque sedanda, una cum capite civilis corporis, nempe Senatu, in quo mens, & ratio manebat; unaque cum aliis magistratibus ordinariis, nempe consulibus, prætoribus, ceterisque, per quos pro sua cujusque portione, Respublica gerebatur more majorum. Unde optime, ac peritissime pro summa eruditione sua Cujacius, ^d scribit, regimen Romanæ Reipublicæ perrexisse lento progressu a vi, & potestate Regis ad populum, a populo ad Senatum a Senatu ad unum non regem, sed principem, quasi in Rep. & Senatu primum, qui nec populi sibi, nec Senatus jus omne vindicaret, sed cum eo partiretur. Quamobrem Imperator erat in potestate Reip. Respublica vero sub administratione Senatus, & Imperatorum: cum Reipublicæ Se-

^a Vellejus lib. 2. pag. 247. ^b Dio. lib. 57. pag. 506. ^c l. si cui 92. ff. condit. & demonstr. lib. 2. resp. Papin. l. mater 93. ff. eod. ^d ad l. 2. §. eodem tempore ff. de orig. juru.

natus, consilium, Imperator opem, & arma præberet. Hinc Antoninus apud Herodianum ait: *Siquidem in illa urbe sita est Imperii fortuna; nobis autem dispensatio tantum, atque administratio principatus una vobiscum (nempe Senatoribus) posita est.* Et eundem, Dio refert, existimasse, ac palam tulisse omnes res, omniaque negotia Senatus esse, & populi. • & Tacitus: *Non regno tamen, neque Diktatura, sed Principis nomine constitutam Remp.*

IV. DE PRINCIPE ROMANORUM.

Principis autem nomen adeo procul erat a Rege, ut florente Rep. tribueretur ei, qui præcelleret inter Senatores, quique totius veluti Senatus caput Princeps Senatus a Censore appellabatur. Quo exemplo & Imperator Princeps nuncupabatur, tanquam in Urbe Primus. ^b Quod egregie notat, & ipsius Tyberii verbis distinguit Dio, cum refert Principem Senatus ritu prisco vocatum Tyberium, eundemque dicere consuevisse, Dominum se esse servorum, quos habebat, Imperatorem militum, ceterorum vero Principem, hoc est caput civium. Talis nimirum est imperator, qualem se profitebatur Adrianus ^c in concione, & in senatu, cum palam ediceret se Remp. ita gesturum, ut sciret populi rem esse non propriam. Hinc & Alexander Severus dispensatorem se publicum re, verbisque ferebat. Dispensator vero servus erat is, ad quem totius familiæ rationes, & peculii administratio pertinebat, ut intelligamus non arbitrium Reipublicæ, quod erat penes S. P. Q. R. sed ministerium tantum illius ad Imperatorem, delato Imperio, pervenire.

V. QUID SIT IMPERARE.

Cujus ministerii moderatio, & potestatis temperamentum imperandi, quam jubendi verbo melius exprimitur: quia mitius est imperare, quam jubere, ut observare licet apud JCros primæva, propriaque in significatione præ ceteris verba locantes. Unde Paullus ^d ex verbo *Impero*, fidei commissum docet emanare, quod rogantis fere sit, non legatum, quod est jubentis. ^e Propterea Cujacius ^f Principem a Domino inde distinguit, quod dominus jubeat, princeps imperet: quamvis apud auctores alios in verborum proprietate remissiores *jubere*, & *imperare* confundantur. Novit vero, & diligenter eorum differentiam notavit Antonius Popma, ^g docens *imperare* esse onus imponere, ut *imperavit frumentum*; *jubere* au-

^a vide Caualabon. in not. ad Spartian. p. 36. ^b Lips. in Tacit. p. 6. ^c Spartian. in Adrian. c. 8. ^d lib. 4 sent. tit. 1. ^e vide empino Alciat. l. 7. c. 23. ^f ad lib. 19. quest. Papin. l. numm. oc. fam. 67. ff. leg. 2. ^g de differ. verb. lib. 3.

sem esse aliquid necessario velle, ut *bellum ex auctoritate Patrum populus iussit*. Non negaverim tamen maiorem hoc verbum traxisse potestatem, & vim ab usu militari, cum dux exercitus ob eminentiam virtutis, & laudis parta insigni victoria ingenti plausu appellaretur Imperator etiam Imperio in Rep. constituto, quod de Blæso memorat Tacitus ^a; ut hoc verbo ducibus honos militari clamore augetur. Quod postea S. Conf. confirmabatur. ^b Quem Augustus honorem vicies circiter a militibus acceperat. ^c Sed eo anno, quo quintum Consul fuit, Imperatoris titulum in perpetuum suscepit ^d ad explicandam extraordinariam potestatem armorum, in quem usum idem titulus Cæsari fuerat ejusque posteritati tributus. ^e Hinc postea hæc vox & summæ potestatis militaris exprimendæ viceungebatur, & honorandi post victoriam ducis, atque ipsius etiam Cæsaris celebrandi, qui toties Imperator appellabatur, quoties re feliciter gesta militari acclamatione hanc meruisset laudem, unde Imperator III. IV. V. ac deinceps pro numero victoriarum inscribebatur. ^f

Cum vero Imperatoris nomen ad potestatem significandam adhiberetur, ea voce non veniebat regia potestas, ut male Tillemontius, ^g Causa bono etiam auctore ^h cum vulgo Scriptorum ex Dione colligit; sed militare tantum imperium; quod vi tamen & oblique, atque obscure perveniebat eo quo potestas regia palam, & directo ferebatur. ⁱ Tradit quidem Dio Imperatoris fuisse jus conscribendi exercitus, belli pacisque arbitrium, pecuniarum contrahendarum facultatem, & capitalem animadversionem. Verum non ad Imperatoriam auctoritatem hæc omnia revocat, sed ad munera veteris, popularisque Reip. quorum suprema princeps in se transferebat, veluti crebros consulatus, potestatem Tribuniciam, Proconsulare Imperium, quibus Imperator induebat summam, ac supremam civilibus etiam in negotiis potestatem in principem transeuntem non jure quidem regio, quod Brutus extinxerat, neque ex Dictatura, quam Augustus, utpote sibi maxime periculofam iavissamque populo recusavit, sed jure ordinariorum magistratuum a se susceptorum.: quibus in unius personam vel perpetuo cumulat, vel crebro repetitis ad exitum Regiæ potestatis arte hac subdola perveniebat is, cui tradebatur militare imperium, per quod munera quæ vellet ad se civilia trahebat; cum leges plerumque pareant armis. Ideo Dion ^k postquam consuetos Imperatoris magistratus enumeraverat, sub-

^a lib. 3. *annal.* ^b Sigon. *de jur. provinc. lib. 2. cap. 7.* ^c Ca'aub. in Suet. lib. 1. c. 76. ^d Dio lib. 52. p. 493. & seqv. ^e Dio lib. 44. p. 135. ^f Dio *ead. lib.* p. 136. ^g in *August. æt.* 3. ^h in *Jul. Cæs.* c. 76. ⁱ *vid.* Sinec. *apud eundem* Calaubon. in *vita Adriani*, cap. 22. verbo *ergo conversi* regio more militibus. ^k lib. 53. p. 508.

jicit illius facultates non ex Imperatorio jure, sed ex illis magistratibus profluente: ait enim Imperatores ἐκ μὲν ἑστων τῶν θιομαίων ex horum (nempe magistratuum) nominibus exercitus conscribere, pecuniam cogere, bella suscipere, pacem facere, & inferius καὶ ἄλλως ἐκ τούτων τῶν δημοκρατικῶν ὀνομάτων, πᾶσαν τὴν τῆς πολιτείας ἰσχυρὴν περιέβληνται. Itaque his popularibus nominibus omnem induunt Reipublica robur. Plurima vero eorum quæ Imperatoribus adscribunt historici sine mentione magistratuum susceptorum, ea omnia illorum ad magistratuum potestatem, non ad potestatem ullam regiam Imperatoris esse revocanda, plurima antiquitatis monumenta testantur, præcipue illud Ancyranum, quo res ab Augusto gestæ, atque a se ipso in brevium redactæ continentur, præcipue cap. 2. cujus hæc supersunt.

Patriciorum numerum auxi Consul V. jussu populi & Senatus, Senatum ser legi, & in consulatu VI. censum Pop. Rom. Collega M. Agrippa egi.

En hæc omnia, quorum ad exemplum & alia licet conjicere, non imperatoris potestati, sed consulatibus, & potestati censoris a populo, & Senatu imperatæ tribuuntur. Mos item Scriptorum est, ut qui causam mortis reo dedit pro auctore proferant: veluti Suetonius initio vitæ Vitellianæ inquit *accusavit, condemnavitque*, cum idem accusator, & condemnator esse nequeat. Sed quia causa fuit ut condemnaretur ex accusatione sua, propterea judicis etiam ei personam imposuit, ad quod exemplum trahi possent plurima, quæ tribuuntur Imperatoribus, non ex auctoritate imperatoria profecta, sed ex occasione ab ipsis Cæsaribus oblata. Nam & Ulpianus accusatori condemnationem tribuit, propterea quod per illius accusationem reus a judice condemnatur. Unde scribit: *peregisse reum* (accusator) *non alias videtur, nisi & condemnaverit* hoc est nisi effecerit ut condemnaretur.

VI. DE ORIGINE IMPERATORIS.

Est igitur Imperator summus, ac perpetuus dux exercituum Romanorum. Quam Augustus auctoritatem, ne per hanc viam redire occulto videretur ad Dictaturam, nunquam in perpetuum, sed aliquando in quinquennium, sæpius in decennium accepit, ut eam tamen tota vita continuaret, decimo quoque anno Imperio sibi prorogato per causam rebellantium provinciarum, quas decennio pacari posse toties obtendebat, quoties exunte Imperii die rogatus, ac tanquam invitus erat illud iterum recepturus. Inde orta decennalia sequentium etiam Imperatorum, qui etsi crearentur in perpetuum, tamen decimo quoque anno festis diebus, & solennibus ludis, velut Imperii sibi renovati lætitiā simul cum populo capiebant. * Pro-

a Dio lib. 53, p. 750.

vincias vero ita cum Senatu divisit Augustus, ut indomitas, & tumultuantes, quibus coërcendis opus esset copiis militaribus, ipse susceperit, verbo quidem quasi majus periculum pro Rep. ultro subiturus; re autem ut simul cum provinciis illis etiam exercitus ad eas provincias mittendas, & militiam universam, qua cives perterrefaceret, in potestate haberet; ^a pacatas vero provincias, & tranquillas unde honorificentia plusquam virium traheretur Senatui, Populoque permisit: unde & Italia in Senatus administratione permansit: ^b ideoque inter Cæsareas provincias a Dione ^c minime recensetur, quod inde contigit, quod nemo unquam imperatorum, ac ne quidem triumviri ipsi de Italia, quæ domina erat omnium provinciarum, sed pro Italia certare se ostendebant, ideoque in divisione Imperii inter Lepidum, Antonium, & Octavium nulli eorum Italia fuit attributa: Sed in Senatus potestate mansit, nec ad eos pervenit, qui tantum pacandarum provinciarum causa, quibus Italia præerat militare Imperium retinebant. Hæc enim Dio scribit: ^d *Italia ἐξαιρεῖται ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐν τοῖς τοῖς τοῖς ἐν π. 357.*

VII. DE CÆSAREIS MAGISTRATIBUS, ET DE PONTIFICATU MAXIMO.

Sed jam Imperatorem ex acie productum, perducamus ad eos magistratus, per quos potestatem omnem civilem occupavit. Quam Principes tuto se minime sperabant retenturos, nisi eam religione muniissent, susceptoque Pontificatu Maximo, arripuissent potestatem rerum divinarum, & quibus humana omnia obligantur, atquevolvuntur. Igitur, ut per divina in arbitrium suum humana omnia redigerent, Imperatores non solum Auguratum, & Quindecimviratum sacrorum, quæ majora sacerdotia erant, sed Augusti exemplo, ipsum susceperunt Pontificatum Maximum. Quo jure Pontificibus aliis, ac sacerdotiis omnibus imperabant, de sacris, cerimoniis, & ritibus, omnique Deorum cultu non edicta proponebant modo; sed & ferebant leges; ^e ac, si vellent, simul cum aliorum Pontificum collegio multabant violatores sacrorum, & causas religionum judicabant, & obscurum quod esset in jure sacro interpretatione pandebant. A qua ne potestate caderent Imperatores Christiani, dum vetus superstitio adhuc maneret, ad Gratianum usque, Pontificatum Maximum, etsi animo rejectum, extrinsecus tamen hæcenus, arbitror, usurpaverunt, quatenus eis necessaria esset sacerdotii illius auctoritas: quam ita cum nomine, & forsan cum amictu etiam Pontificatus induebant, ut ritus tamen, cerimo-

^a lib. 48. in princ. ^b Dio lib. 53. Tacit. anna. 1. Strab. lib. 17. in fine. ^c Tillemontius in August. art. 4. ^d lib. 48. in princ. ^e Dio lib. 53. ^f Dionys. lib. 2. p. 132. sub nu. 4.

nias, & sacrificia Pontificalia, quæ in falforum numinum honorem vertebant, omnino repudiarent. Nam si auctoritatem ipsam Pontificiam abjicissent, & reliquissent aliis tantam muneris potentiam; non solum amisissent omnes jus sacrorum, & auspiciorum sive civilium, sive militarium, quibus populus, & milites in fide continebantur; neque tantum se in superstitione nondum satis inclinata magna imperii portione, multassent; sed & grave periculum sibi creassent, ab eo qui falforum sacrorum auctoritate per homines veteri errore correptos res & consilia Principis turbare potuisset. Quam sacrorum potestatem, suscepto amictu Pontificio, exprimere oportebat: ideoque haud facile a Zosimo dissenferim, qui refert potestatem simul hanc, & insigne illius prælatum fuisse ab Imperatoribus etiam Christianis usque ad Gratianum, qui primus, egregio pietatis exemplo, recusato amictu Pontificio, exteriorem quoque faciem hujus superstitionis muneris a se avertit; utcunque Gothofredus junior, & cum recentioribus alijs eruditorum Tillemontius contra Zosimum pugnent: quem alia præter argumenta, tuetur hæc potissimum a nobis adducta ratio exercendæ sacræ potestatis, jurisque auguralis, quo sine vinculo quonam pacto Imperator tot milites a vero cultu aberrantes ad militare sacramentum adegisset, militarique disciplina rexisset, quæ falforum numinum religione nitebatur? Quin imo Religio non solum, quæ dimicat armis divinitatis; sed etiam falsa, quæ armatur viribus multitudinis, adeo pollet in rebus humanis, ut quando Princeps tulisset ullum se sacrorum auctoritate majorem, si qua contentio sacrorum causa erupisset, periculum fuisset ne inter motus vulgi rerum divinarum arbitrum arbitro humanarum facile præferentis, ab ipsis militibus religione perstrictis, & dirarum formidine correptis adduceretur in Pontificis Maximi potestatem.

VIII. DE TRIBUNICIA POTESTATE.

Postquam autem Imperatores præsidio sibi adjunxerunt auctoritatem divinam, suam in custodiam vim etiam adhibuere popularem, assumpta potestate Tribunicia, in qua populus vires omnes suas, ac talem immunitatem collocaverat, ut qui tribunum verbo aut re violasset, is tanquam sacrilegus, ac devota Diis victima impune interficeretur: proptereaque tribunitia potestas sacrosancta dicebatur, quia sancitum erat ut sacer Diisque immolandus esset quisquis tribunum offenderet. Quoniam autem tribunus creandus erat e plebe, Imperator vero in Patriciorum numero censabatur, propterea non tribunum se constituebat, sed suscipiebat tribunitiam

^a Dio lib. 53. & lib. 49. lib. 6.

pote-

potestatem, ut relicto munere plebejo, muneris tamen auctoritatem assequeretur: quæ in Scris impediendis per intercessionem tribunorum propria, & in legibus ad populum ferendis, & in defendendis civibus versabatur, & præsertim in vitæ famæque securitate, quam omnem Princeps traherat a potestate sacrosancta tribunorum, in qua fundabantur majestatis leges: quibus eo nomine rei damnabantur, quod populum in tribuno, & tribunum in Principe violasse censerentur: adeo ut animadversio capitalis, qua plurimos sibi infensos, aut suspectos Imperatores sustulerunt, non e regio jure, quod Roma exulabat, sed e potestate tribunitia profluxerit, per quam jura populi universa Princeps exhauserat. Ideo Tacitus ait: *Id summi fastigii vocabulum reperisse Augustum, ne Regis, aut Dictatoris nomen adsumeret: & tamen appellatione aliqua cetera Imperia præmineret.* Et Suetonius^b refert Tiberium jure Tribunitiæ potestatis ultimum fuisse convicium in se jactum, cum inter græculos sophistas Rhodi versaretur: citato pro tribunali, atque in carcerem convitiatore coniecto. Tribunitiam porro potestatem, excepto Tiberio, cui tribuebatur in quinquennium,^c Augustus^d exemplo Julii Cæsaris accepit perpetuam, quam sequentes Imperatores sibi renovabant singulis annis quibus Tribuni alii creabantur: adeo ut ex annis Tribunitiæ potestatis qui notantur, anni colligantur Imperii: quamvis Imperatores non a Kal. Jan. quibus Tribuni magistratum inibant, sed a die, quo potestatem susceperant annos potestatis suæ Tribunitiæ ad Claudium usque II. Cæsarem numerarent.

IX. DE CENSURA.

Ut autem Principes famam, & statum aliorum propriæ potestati subjicerent, atque in vitam, & mores civium animadvertentes, quem vellent Senatorem e Senatu moverent, Equitem ex equestri ordine ad plebejos rejicerent, bonaque aliena censu agendo pro suo arbitrio æstimarent; censoriam potestatem gerebant, vel solo exercitio sine ullo honore, & nomine,^e vel cum nomine, atque honore magistratus ut Domitianus,^f qui censuram perpetuam suscepit, vel sub nomine præfecturæ morum, ut Julius Cæsar,^g aut morum legumque regiminis ut Augustus,^h qui patris exemplo, mutato ejus magistratus nomine, censuræ odium invidiamque mulcebat.

X. DE PROCONSULATU.

Urbanis hisce magistratibus in eorum personam collatis Imperato-

^a lib. 3. an. p. 125. ^b in vita Tiber. c. 11. ^c Sueton. in Tiber. cap. 26. Dio. lib. 41. p. 294. & pag. 241. ^d idem in August. cap. 27. ^e Dio lib. 53. ^f fasti consulares, ^g Cic. lib. 9. epist. 15. ad fam. Dio lib. 43. Sueton. in Jul. cap. 76. ^h fasti consulares Sueton. in Aug. cap. 27.

res conjunxerunt supremum provinciarum regimen delatum a Senatu per imperium proconsulare, quod iis tribuebatur omnibus, adeo ut non modo in provinciis universis eam potestatem nanciscerentur, quam singuli Proconsules in sua, ubi rebus in civilibus potestatem, & in militaribus imperium habebant lege Curiata; sed imperium quoque liberum, ac summum sine provocatione, quale Cn. Pompejus bello piratico lege Gabinia impetraverat, ^a ubi fuissent Imperatores creati a Senatu accipiebant. Quod imperium proconsulare extra pomoerium, sive urbe statim egredientes sublatis insignibus expromebant in omnem orbem Romanum, proptereaque, & Proconsules appellabantur: ^b quamvis & intra pomoerium Augustus idem imperium ex S. C. retinuerit. Idque imperium est illud militare, in quo cardo vertitur principatus: quod florente Republica perquam raro & paucis, ac præfinito tempore; Imperatoribus vero tota vita tradebatur, tanquam consules crearentur provinciarum omnium; cum proconsul in certam provinciam consularem potestatem explicaret. Quo imperio cum principes omnem Proconsulum potestatem adprehenderint, propterea non consueverant solenniter inscribi *Proconsules*, ne veluti certis provinciarum finibus inclusi modum imperio suo accipere viderentur. Quæ causa latuit Casaubono valde admiranti, quod in suis titulis principes illud *Proconsulatus* non infererent. Etsi non desint inscriptiones antiquæ Imperatorum, ^c in quibus abscisse legitur *Procos.* vel *Proconsf.* Sed vel ab ignavis hæc, & plerumque imperitis rerum civilium fabris adjecta fuerunt, quod intelligerent Imperatorem agere, atque haberi ubique Proconsulem; vel Proconsulare significant imperium, Quo facilius mihi persuadeo ex omnibus Imperatorum juribus Proconsulare imperium, velut eorum fuisse ordinariam potestatem; cum nunquam illis a Senatu deesset, ubi semel a militibus Imperatores appellati sub ductu, auspicioque suo P. R. exercitus acceperant. Tum renim eos, tanquam cognata potestas, Proconsulare imperium perpetuo comitabatur: utpote auctoritas militaris, quæ a Senatu ad confirmandum militum iudicium, & ad expediendum munus Imperatorium tribuebatur: adeo ut in Imperio Proconsulari juris Imperatorii summa versetur: quo imperio ablato, ipse videtur ademptus Imperator; cum si auferantur magistratus urbani, nempe tribunitia potestas, & censura, nihil de Imperatorio munere pereat. Ideoque Tribunitia potestas, utpote adventitia simul, & summopere principi necessaria, titulis interjicitur semper, ne sua cum fraude intermissa videretur ab Imperatore; Proconsulare vero Imperium sæpius omittitur, quia omnium opinione

^a Plutarch, in Pomp, ^b Dio lib. 33. p. 508. ^c vide Salmast. in Marc. Antonin. cap. 6.

cum

eum jure Imperatorio cohererebat, ut opus eo expresso non esset. Quod enim in discrimen venire nequibat, nullis titulorum erat monumentis reparandum. Ad coercendas quippe provincias per Imperium Proconsulare, Respublica ediderat Imperatorem. Ideo Trajanus, ut videretur sibi designasse successorem Neratium Priscum, ^a hæc ad eum verba direxit: *Commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit.*

XI. DE JURE REFERENDI.

Ad horum magistratuum plenitudinem, Senatus adjiciebat Imperatoribus munera quædam consularia, quæ scilicet etiam quando consules non crearentur, communia cum consule habebant Imperatores, non jure quidem suo, sed ex facultate tributa. Eaque sunt potestas habendi Senatus, & S. C. faciendi, & ad Senatum referendi semel, aut bis, aut ter, sive de una, duobus, tribusve rebus: quod jus primæ, secundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis appellabatur: nam hunc supra numerum concessum non invenitur. Quod satis arguit quam procul abiret ab Imperatorio munere potestas regia illa, quæ, pulsis Tarquiniis, singulis annis per populi comitia conferebatur in consules, in quos jure magistratus transibant munera ista, quorum Imperator Senatus concessione potiebatur: adeo ut non quemadmodum consules statim post initum magistratum, aut aliquando post ipsorum designationem; sed post jus referendi eis a Senatu oblatum totidem de rebus relationem facere possent Imperatores, quot ferret a Senatu tributa facultas: quæ non eodem semper numero ad eos perveniebat. Augustus enim quoties Senatus convocaretur jus habebat unius tantum relationis, ut refert Dio, ^b cujus sincerum sensum a Xilandro eversum, optime reddidit Casaub. ^c qui locum Dionis illum ita restituit *καὶ κρηματίζων αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅτε ἀν' ἐβλήσει κατ' ἐκαστὴν βουλὴν, καὶ μὴ ὑπατεύσῃ ἰδίῳ κε.* *Et ei permittit* (nempe Augusto Senatus) *de una re quæcumque voluisset, quoties Senatus haberetur relationem facere, quamvis consul non esset.* Xilander, neglecto ἐνός, non sine summo crimine, verterat, *de quibuscunque rebus vellet*: quasi liberum Augusto per Senatum esset de rebus omnibus referre in initum: cum id, utpote portio potestatis consularis, nempe regiar, per quam parce tribueretur Imperatoribus, inter quos Probus ^d jus tertiæ relationis accepit, Pertinax quartæ, ^e M. Antoninus quintæ. ^f

XII. DE PATRIS PATRIÆ APPELLATIONE.

Quo autem admoneretur Imperator, se Reipublicæ causa imperare, non sua, eundem honorem ferebat a Senatu, quem M. Tullius conservator

^a Spartian. in Adrian. p. 22. ^b lib. 53. in fin. p. 516. ^c in Sueton. lib. 1. c. 20. ^d Vopiscus in Probo. ^e Capitolin. in Pertinace. ^f Idem in M. Antonino.

Urbis acceperat a Q. Catulo, nempe Patris patriæ appellationem: quæ principi populus non tradebatur tanquam in patriam potestatem; sed tanquam liberi paternæ benevolentia, ac beneficentiæ commendabatur: ut Imperatores quidem benefactis eorum a populo parentum censerentur loco; populus vero illorum, tanquam parentum officiis, & laboribus frueretur. Quo sensu institutum hunc honorem fuisse, cum primum Julio Cæsari, ^a deinde Augusto deferretur, scribit Dion, ^b utcumque huic eidem honori sequentium temporum adultatio juris patrii aliquid indiderit: quod forsan in hortando, atque admonendo ponebatur. Hinc Tiberius, sive uti modestiæ simulator callidissimus, qualis a Tacito in deterius omnia principis illius trahente perhibetur; sive potestatis, quam illustrium nominum appetentior, cognomentum hoc tanquam inutiliter invidiosum refugit. Adrianus ^c distulit, Augustum imitatus, a quo sero acceptum memorabat: tribuebatur enim, ut Appianus scribit, non ad amplificationem potestatis, sed ad perfectum testimonium egregie meritorum.

XIII. DE SENATORIA IMPERATORIS DIGNITATE.

Præterea ut princeps potiretur Senatus juribus, & ejus ordinis majestatem tueretur, unde & ipse duceret suam; si creatus Imperator antea Senator non fuisset, ad imperium vocatus continuo in Senatum legebatur: propterea quod ex Imperatore, ac Senatoribus unum in Republica corpus componeretur ad regimen orbis terrarum: ut proficitur Julianus. ^d Quam potestatis communionem cum Senatu ita oderat Nero, ut Vatinius, cum gratus ei blandiretur, diceret: *Odite Cæsar, quod Senatorius es.* Urebat nimirum superbos principes plura sibi esse permissa, tanquam Senatoribus, quæ pro suo jure, tanquam principes usurpare maluissent. ^e Nam Augusti appellatio venerationis, & honoris, non potestatis incrementum afferebat. Octavius enim erubescens sibi Romuli nomen adserere, illud Augusti ejus loco accepit ad successores productum, simul cum Cæsaris cognomento, quo ille successionem hæreditariam Julii; posteriores vero principes proximam suam Imperii spem notavere: unde Cæsar tanquam designatus; Augustus tanquam sublatus ad Imperium, princeps dicebatur, de quo alio loco fusius. Nunc enim opportune subjiciemus Senatus potestatem, ut doceamur quæ Princeps tanquam Senator gereret, & quam potestatem Senatus in principem, utpote Senatorii corporis portionem retineret.

XIV. DE AUCTORITATE SENATUS.

Romulus igitur imbutus institutis Græcorum e commercio finitima-

^a Sueton. in *Jul. Cæs.* c. 76. & in *Aug.* c. 58. Dio. lib. 44. p. 242. ^b lib. 53. pag. 509. ^c Spartian. in *Adrian.* p. 27. ^d l. 8. C. de dignit. ubi Cujac. ^e Plin. in *paneg.*

rum gentium; apud quas Numitoris jussu fuerat educatus, regimen fundaturus in exulum turba, & agrestium, ac bellicosorum hominum odio servitutis, & spe augendæ libertatis ad eum confluentium; sui principatus exemplum non cepit a stolidâ dominatione barbarorum, atque Persarum, quorum jura omnia e Regis voluntate fluebant; sed a Thesei regno, qui bellitantum se ducem, & legum custodem ferebat; cetera civibus permittebat, & a Republica Lacedæmoniorum, quorum sub regibus Senatorii, ac plebeji ordinis auctoritas, & per eam civium libertas integra manebat. ^b Quocirca publicam potestatem Romulus inter Regem, Senatum, & Populum ita distribuit, ut nullius potentia communem everteret libertatem. Quamvis enim domi, militiæque ipse præesset; jussa tamen sua suspendit a judicio Senatus: ^c illi enim publicorum omnium negotiorum permisit auctoritatem, plebe ipsa minime neglecta, cui, cum in universi populi corpus concederet; magistratus creationem, & legislationis jus, & belli pacisque reliquit arbitrium. Unde Minucius apud Dionysium ^d memorat sub Regum administratione nil actum sine S. C. fuisse: adeo ut nec populi scita sine SCto rata haberentur; ^e quamvis postea versa ratio fuerit, aucta populi potentia, qui non modo lege Valeria judiciorum capitalium potestatem accepit instituta provocatione ad populum; sed tribunitiis contentionibus obtinuit, ut omnia S. C. populi judicio comprobarentur.

XV. DE REPubL. IN SENATUM TRANSATA, ET DE COMITIIS.

Imperio autem in Repub. exorto, elanguerant quidem vires animique Senatorum sibi cuique metuentium a potentia militari unius in manu collocata; non tamen ceciderunt, sed potius invaluerunt jura Senatus: quoniam Imperatores facilius sibi ducentes nobilium, & paucorum, quam ignotæ, atque infinitæ multitudinis, sive metu, sive gratia versare animos; arte, potentiaque sua curarunt, ut comitia e populo transferrentur ad Senatum; in quem una cum comitiis transierunt omnia jura populi, & consequenter magistratum creatio, & judicia capitalia, & summa legum potestas, & belli pacisque arbitrium: ut breviter omnis Respublica e campo migraret in Curiam. Quæ comitiorum sub Dictatura, & Triumviratu turbatorum translatio non Augustum, qui ea pristino more ad populum sibi morigerum revocaverat; ^f sed Iulium habuit auctorem, qui sibi minus putans negotii fore cum paucis, quam cum universis; ut deprimeret plebem, avito plebejorum odio extulit optimates, & exercitium potestatis ci-

^a Plutarch. in vita Cleomenis, & Agefilæ. ^b Polyb. lib. 6. ^c Dionys. lib. 2. p. 87. de Rom. ^d lib. 7. p. 445. ^e Livius lib. 2. ^f Dio lib. 53. pag. 524, Suet. lib. 2. cap. 40. Tacit. annal. lib. 1.

vilis populo ereptum; tradidit Senatoribus: quorum voluntas, motus, atque conatus ei, & apertiores erant, utpote cum de illorum numero esset ipse unus, & flexibiliores propter militarem potentiam, qua facilius divites, & nobiles opibus, honoribusque suis metuentes, quam ignota, & improvida multitudo, comprimuntur. Unde ab eo tempore popularis quæ fuerat, versa est in Remp. optimatum, cujus militare caput erat Imperator, civile Consul; corpus vero integrum Senatus. Et quamvis Tiberio nisi ab omnibus rogaretur, fas non fuisset mutare Remp. tamen quia initio populus non admodum indigne tulit, postea vero neglexit, ac dissimulavit, ut Tacitus testatur, qui scribit, ^a *populum ademptum sibi comitorum juri, questum non esse, nisi inani rumore*; propterea quod initio quidem erat infirmum, utpote non a communi consilio, sed ab unius potentia procedens, postea tamen tacita populi voluntate, atque illius ratihabitione convaluit: præsertim quia loco suffragiorum, populus favorem suum præstabat iis, qui a Senatu crearentur, ne deesse videretur populus Consulibus creatis; ut ostendit Tacitus, cum ait *Visellium, ut se popularem ferret, comitia Consulium cum Candidatis celebrantem, omnem infima plebis rumorem in theatro ut spectatorem, in circo ut fautorem affectasse*. ^b Propterea etiam Dionis tempore comitia durabant: ne contra leges creati viderentur magistratus *οὐκ ἔτι*, ut ille ait. ^c Nam neque Spartanorum, aut Atheniensium institutorum variatio ex Ligurgi, aut Solonis auctoritate; sed ex populorum comprobatione sustinebatur. Et refert item ^d ideo Cæsari post devictum Pompejum summa omnia munera fuisse decreta, ut iis decernendis, auctoritatem eorum conferendorum populus Rom. retineret, atque ex nativa potestate sua tribueret, quod præ se sibi Cæsar arripuisset. Hinc a Tiberii tempore magistratus creabantur suffragiis Senatorum convenientium in Curiam, quo princeps mittebat candidatos: quorum aliquot omnium suffragia laturos Senatui commendabat, alios studiis fautoribusque suis, & sorti tradebat, ut refert Dion. ^e Ex quibus qui impetrassent, ne populus a comitiis omnino videretur exclusus, in publicum a suis deducti necessariis prodeuntes, ad imaginem vetustatis renunciabantur. Unde tradit Suetonius in Domitiano: ^f *Domitianum comitorum consularium die destinatum perperam a præcone non consulem ad populum, sed Imperatorem pronunciatum*. Qua in adumbratione veterum comitorum populus auctoritatem suam retinebat, ejusque jura his in imaginibus perinde in posterum vivebant, ac doctrinæ & res perpetuo vivunt in monumentis literarum. Nam, per figuram eam veterum

^a lib. 1. annal. p. 17.^b lib. 3. hist. c. 91.^c pag. 42.^d Dio. lib. 42. p. 194.^e lib. 52. p. 634.^f cap. 20.

comitiorum, populus constantem sui juris conservandi voluntatem significabat, ut per suffragia Senatorum, & Principis, perque adhibitam speciem vetusti moris, ipse populus potestatem civilem sibi nunquam exutam fundere videretur in candidatos. Neque Dion^a diversitatem ullam creationis consulum, & magistratuum aliorum prodit; quia sermonem ille non de creatione magistratuum instituerat, sed de arbitrio, quo Tiberius, instituendo tempore consulatum, ac numero magistratuum aliorum, utebatur. Unde cum retulisset arbitrium illius super tempora consulatum; postea transit ad arbitrium ejusdem super aliorum numero magistratuum: quos, cum in Senatu creari scribat, non excludit consules, de quibus supra memoraverat: eos enim tacite sub nomine magistratuum, qui in Senatu petebantur, meo iudicio comprehendit: cum oratio sequens, quatenus pertinet ad comitia, quæ agitabantur in Senatu, commode referatur etiam ad consules in superiori orationis parte locatos. Dum enim Dion arbitrium Tiberij refert in consulum tempore, ac numero moderando, non ad creationem ordinariorum consulum respectum habet; sed ad ordinationem suffectorum: quorum aliquando unum, aut binos, aut ternos cis ultrave, quos menses consuetos arbitrio suo creabat, exemplo Julij Caesaris, qui primus, teste eodem Dione, ^b commentus est hujuscemodi consules, ut eluderet potestatem ordinariorum, qui nomen anno dabant, & soli legitimam potestatem retinebant, utpote a Senatu manantem ubi erant auspicia, & auctoritas instituta more majorum; adeo ut in suffectos tantum transiret exercitium. Hinc insignia consularia, & scipiones eburnei, quæ symbolum erat, & argumentum consularis imperii, a Senatu tradebantur: perinde atque hodie a summis principibus tribuitur iuramentum, quod barbari vocant investituram. Quamobrem non dubitavi ex eodem Dione deducere communem Consulum, & magistratuum aliorum creationem: per commendationem scilicet, & suffragium Principis, ac Senatorum, & designationem apud populum: ne Senatu, ac plebe prorsus exclusis, vitio creati consules haberentur, & religione vetarentur munus nefarie impetratum exercere. Unde, utcumque aliquid peculiare habuerint comitia consularia, quod nondum innotescat, omnino certe oportuit Principes non e potentia sua militari proferre consulatum candidatis, sed rite Senatus e legitima potestate, publicaue auctoritate: sine qua non consules fuissent, sed satellites tyrannorum. Et sane si suo jure Princeps creabat consules, quid opus erat ejus testimonio ad futurorum consulum creationem? Atqui ex Spartiano & scimus Didium Julianum consulatum sibi meruisse testimonio Imperatoris.

^a lib. 52. par. 633. ^b lib. 43. pag. 236. *vidi eund.* p. 1. pag. 378. lib. 48. ^c in Julian. c. 1.

Testimonium vero Imperatoris, non apud Imperatorem ipsum proferendum fuit; sed apud alium, qui auctoris loco aut iudicis esset, nempe apud Senatum, & populum; repugnat enim eundem esse testem, qui & iudex. Quam Tacitus ^a Consulum creationem per comitia ignorare non potuit; utcunque illam, quæ sub Tiberio usurparetur obscuram sibi fateatur. Etenim præter Suetonii locum ^b superius adductum, alium ejusdem locum habemus in Vitellio, ^c quem comitia consularia in decem ordinasse tradit annos. Quo in loco notandum inter nefaria Vitellii a Suetonio positum fuisse, quod in decem annos consularia comitia ordinaverit, & se perpetuum Consulem ediderit. ^d Et in Vespasiano memorat ^e comitia secundi consulatus: ut intelligamus, sine comitiis, Imperatoris arbitrium satis non fuisse ad legitimum consulatum. Nec desunt aliorum scriptorum testimonia de comitiis consularibus. Nam apud Lampridium ^f invenimus in Consulum creatione mentionem trinundinum: quæ vox est popularium comitiorum. Et Vopiscus ^g refert *Tacitum impetrare fratri suo consulatum a Senatu non potuisse*. Quid autem oportebat a Senatu consulatum petere, si ab arbitrio pendebat Imperatoris? Aut quomodo Senatus negasset, si concedere jure suo nequisset? Neque obscurum vetustioris in comitiis consularibus vestigium se nobis offert ex Plinii panegyrico. E quibus colligo Imperatorem nominare consuevisse in Senatu quos vellet Consules; sola vero Imperatoris appellatione Consules non fuisse, sed ex suffragiis Senatorum. Nam Lampridius, ut Alexandri reverentiam erga Senatum extollat, refert eum Consules, nisi ex sententia Senatus, nunquam nominasse. Tandem dubitationem tollit omnem S. C. sub Vespasiano conditum, quam legem Regiam appellant: ubi non excepto consulatu, decernitur eorum omnium candidatorum, extra ordinem rationem habendam, quos Princeps S. P. Q. R. commendaverit. Ex qua Casaubonus ^h optime concludit hac formula, imitatione C. Cæsaris, fuisse usos sequentes Principes cum candidatos suos S. P. Q. R. commendarent: *commendo vobis illum, & illum*. Majestatis porro summam etiam, exorto imperio, in Senatu mansisse, hinc præ ceteris colligitur, quod Imperatores Senatui assurgerent; quod cum vel oblivione, vel fastu Jul. Cæsar neglexisset, & Senatum ad se sedentem venire sustinuisset; in eam invidiæ flammam, & arrogantiam opinionem se conjecit; ut justam percussoribus suis causam insidiarum præbuerit, & excusationem eis apud populum, eo Senatus contemptu, paraverit. ⁱ

^a lib. I. annal. in fin. ^b in Domit. cap. 10. ^c cap. 12. ^d in Vitell. cap. 11. ^e cap. 5. ^f in Alex. Severo cap. 28. ^g in Tacit. cap. 9. ^h Sueton. in Cæs. p. 42. ⁱ Dio, lib. 44 p. 244.

XVI. DE JUDICIIS PUBLICIS.

Ab eo quoque, nempe Tiberii tempore, judicia illa omnia, quæ populi erant, præcipue perduellionis, & majestatis; & quæcunque negotia provocationis jure ad populum ferrentur, devenerunt in Senatum, simul cum comitiis popularibus, ubi antea tractabantur. Etenim Senatus & antea quidem, Polybio teste, ^a judicia extraordinaria tenebat plurima; & postea sub Imperatoribus in populi locum succedens, cognitionem popularium quoque suscepit negotiorum, quæ passim apud scriptores in Senatu agitata comperiuntur; præsertim apud Tacitum, ^b qui sub Tiberio scribit *publica negotia, & privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus differere*. Cum autem inter Senatores, ut eorum unus, cognosceret, ac judicaret Imperator, qui etiam in omnibus judiciis calculum suum ferre poterat, quod, Dione teste, ^c Augusto primum concesserat Senatus; & periculosum esset solius præsidio legis discrepare a sententia potentioris; judicia illa quæ instituto Reip. liberis Senatorum sententiis permittebantur, opinione militaris potentia plerumque trahebantur ad voluntatem ejus, qui legiones habebat in potestate, quique judicabat quidem æquo jure cum ceteris; metu vero tacite in animos immisso, sententias corripiebat univerforum. Quia vero, ut refert Suetonius, ^d Neronis tempore, atque a Probo etiam ^e constitutum fuit, ut ab omnibus judicibus ad Senatum appellaretur; evenit ut Princeps judicans cum Senatoribus ipsius potentiam verentibus, ejusque sententiam plerumque complectentibus, causarum fere omnium redderetur arbiter.

XVII. DE CONSILIO IMPERATORIS, SIVÉ DE CONSTITUTIO.

Et quoniam, si res ad pauciores pervenerint, facilius deducuntur in potestatem unius, cui expeditius est aliquot superare, quam omnes; Augustus etsi nihil ademerit Senatui, qui vetera, & consuetæ judicia sub eo, aliisque Principibus exercebat, & populorum legationes excipiebat, & Regibus responsa dabat; ^f ne tamen omnibus, ac minoribus etiam in negotiis consulere atque industria sua ducere Senatores cogeretur universos; & simul, ne præter jus fasque decernere videretur absque auctoritate Senatus, sine quo nihil erat legitimum; consilium sibi constituit ex duobus, vel altero Consule, quando ipse consulatum gereret; & ex magistratuum singulis, & ex primoribus Patrum XV. sorte datis ad sex menses. Quo

^a lib. 6 ^b lib. 4. annal. c. 6. ^c lib. 51. p. 457. lit. B. ^d in vita Neronis c. 12. ^e Vobiscusque Probo c. 13. ^f Dio, lib. 53. p. 512.

spectat illud Suetonii in Augusto, ^a *sibi que instituit consilia sortiri semestria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret.* Quinto vero administrationis publicæ sibi delatæ decennio, a Senatu petiit XX. Senatores annuos, quos sibi adhibebat in consilium; ut quod eo conferretur cum ceteris quoque Senatoribus confultum, atque in commune decretum videretur cum universo Senatu: cujus integra potestas, ab ea sui corporis portione suo consensu in consilium Principis, una cum Consulibus, & Magistratibus coeunte præferebatur: cum ipse Augustus propter senectutem frequens in Senatu adesse nequiret. ^b Nec tamen satis erat e Senatoribus, atque ex Senatorum sententia Principem consilium sibi legisse, ut quod ibi statueretur tanquam legitimum, & e potestate publica profectum, perpetuo permaneret: quia potestas publica, & juris ratio, non in parte Senatus, neque in culmine ipsius, nempe in Imperatore, sed in universo coetu legitime coacto confidebat. Ideo Augustus decretis suis perpetuam firmitatem comparaturus impetravit, ^c ut generali S. Cto potestas judicialis, & publica Senatus universi transferretur in consilium illud Principis: quod ab eo tempore S. C. condendi facultatem accepit, quam Princeps sibi apud Populum tuebatur auctoritate Magistratum eo convenientium, qui potestatem suam in commune adducebant, suumque jus cum ceteris consiliariis, & cum ipso Principe communicabant: atque huc revocanda sunt Pomponii verba in l. 2. ff. de orig. juris §. 2. *Constituto Principi datum ei jus esse, ut quod constituisset ratum esset.* Hoc enim de fonte, nempe de concessione Senatus jura sua Principi tribuentis, & e præsentia comprobantium Magistratum, non e potestate ulla regia duxerunt Imperatores legitimam judiciorum, & legum condendarum facultatem, e populo primum ad Senatum translatam, & e Senatu ad consilium Principis, posterioribus temporibus consistorium appellatum, quod ubi Princeps esset, ibi consisterent Magistratus majores & primores Patrum, qui propterea, & Consistoriani comites vocabantur: inter quos, quia de publico privatoque jure statuebatur, adsumebantur, & jurisperiti: qui propterea circa latus Principis agere a Papiniano, ^d & ab Ulpiano ^e circa Principem occupari dicebantur. Quod consilium semel a Senatu Augusto traditum Tiberius, & sequentes Principes valde retinere satagerunt; ne illo dimisso, legitimam amitterent auctoritatem. Imo illud secum perpetuo duxerunt, ut Senatum integrum, cujus potestas etiam consistorio hærebat, apud

^a cap. 34. ^b X phil. in August pag. 217. ^c Dio. lib. 56. ann. 766 p. 598, Zonar in Aug. Tillm. t. 2. p. 47. ^d l. jurisperiti ff. de excusat. ^e l. verum 21. §. ex juris ff. de minor.

se habere viderentur. Hinc Spartianus ait, ^a tempore Adriani jam transiisse in morem, ut cum *Princeps causas cognosceret, & Senatores, & equites Romanos in consilium vocaret, & sententiam ex omnium deliberatione proferret,* ^b Et rursus eundem Adrianum refert: *Causas Roma, atque in provinciis frequenter audivisse, adhibitis, consilio suo, consulibus, atque Prætoribus, & optimis Magistratibus.* Idemque ^c scribit adscivisse sibi Adrianum in consilium JCtos: quos tamen Senatus probasset omnis. Alexandrum autem Severum, tradit Lampridius, ^d vocasse sibi in consilium ad septuaginta, quantum, ut ea forsân ætate inoleverat, S. C. condendo esset opus, ad justum Senatorum numerum. ^e Cum autem Imperator perpetuo secum duceret jura Senatus collata in se tanquam Senatorum uno, & Senatus Principe, atque in Senatoribus aliis, inque Magistratibus, qui eum comitabantur; & eadêm jura in universo Senatu integra manerent; evenit ut Princeps cum suis consiliariis, atque Magistratibus; item & Senatus urbis universus publicam potestatem præ se in solidum exprimerent, quamvis divisis portionibus, & personis, & locis eam exercerent: perinde ac plures hæredes, quorum singuli quidem certam hæreditatis portionem, certasque actiones sibi divisas exercent unusquisque tamen hæreditatem universam & jus hæreditarium omne in solidum sustinet. Siquidem, tam hæreditas, quam imperium inter incorporalia veniunt; & utraque in jure consistunt: ac sicuti de hæreditate Papinianus ait, ita & imperium etiam sine ullo corpore juris intellectum habet.

XVIII. DE COMMUNIONE SENATUS, ET PRINCIPIS.

Unde princeps cum comitatu suo eandem, ac parem, atque, ut cum vulgo Doctorum loquar, cumulativam cum Senatu potestatem habebat: quia consistorium Principis non jure, sed personis, locisque ab universo Senatu distinguebatur. Ideo appellationes, quæ perferrentur ad Principem, & ad Senatum pervenisse putabantur. Nam regulariter neque a Senatu ad Principem provocatur. ^f Quamvis præter ordinem aliquando, turbato judiciorum jure, sub Cajo a Senatu ad Principem fuisse appellatum, observet Lipsius ^g ex Dione. ^h Quod oratione sua expressit Adrianus sequentium forte Imperatorum ambitionem, aut licentiam; & assentationem repressurus eorum, qui a Principe ad Senatum per eam cau-

^a in Adriano cap. 8. ^b cap. 22. in Adrian. ^c c. 28. ^d in Alexandro cap. 15. ^e Cujac. in novel. 30. § 1. l. 1. ff. a quibus appell. non licet. ^g lib. 14. ann. Tacit. p. 322. ^h lib. 58. l. 1. §. 2. ff. a quibus appell. non licet.

sam provocare tentarent, quod in consistorium Cæsaris flos Senatorum, & Magistratum, una cum ipso Principe, conveniret. Ac ne quid discriminis inter Principis iudicium quis, & Senatus suspiceretur, refert Tacitus ^a sub ejusdem pecuniæ amittendæ periculo recipi provocaciones ad Senatum, quo recipiebantur appellationes directæ ad Principem; ne temere, atque trahendæ sententiæ causa litigatores ad appellationis auxilium confugerent: scribit enim: *Auxitque Patrum honorem, statuendo, ut qui a privatis iudicibus ad Senatum provocavissent, ejusdem pecunia periculum facerent, cujus ij qui Imperatorem appellavere.* Neque supremam, atque communem cum Imperatore Senatus auctoritatem depressit novella sua LXII. Justinianus: quæ de novella plurimi, aut negligentiores, aut crassiores, colligunt sententiam Senatus a Principis confirmatione indistincte pendere. Verbum etenim *confirmare* quod ibi legitur (græco enim exemplo caremus) non semper *adprobare*, sed aliquando *simul firmare* significat, ^b hoc est unius calculum, calculis aliorum adjicere, qui si ab aliorum sententiis discrepet, non propterea iudicium vacillabit, utcumque calculus ille ante dimissum iudicum consilium sit expectandus. Quin neque hujus argumentum novellæ ab his recte, ac germano suo sensu proponitur: siquidem non de provocatione ad Senatum hic agitur, sed de provocatione ad ipsum Principem. Qui etiam in causis ad se adductis sententiam poscit Senatus universi, sententia Principis confirmandam, ut patet additum potius, quam detractum fuisse hac novella potestati Senatus: quem universum Justinianus consultum voluit, etiam cum ipse Princeps appellatur. Quam nobis interpretationem præstat auctoritate sua Cujacius, ^c qui constitutionem hanc accipit de appellantis, non ad Senatum, sed ad ipsum Principem. Regna porro quæ in Orbe Romano sunt, & quidem civiliora, uti Regnum Galliæ, sibi exemplum ceperunt a Romana Rep., quæ unice novit imperium cum libertate contexere. De qua Gallici Regiminis institutione, Regisque cum Senatu æqualitate, Cujacius ita testatur: ^d *Hodie moribus nostris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad Principem.* Est enim Princeps ex Romanorum, & regnorum ad id exemplum conditorum moribus pars Senatus, qualem se profitetur Julianus: ^e & contra Senatus pars Principis, qualis agnoscitur ab Arcadio, & Honorio ^f his verbis: *Senatorum etiam (nam & ipsi pars nostri corporis sunt).* Ex quibus Cujacius colligit & non oportere a Principe

^a lib. ann. x4. c. 28. ^b l. 3. §. ejusdem x. ff. de testibus, ibi alias veluti consentiens sama confirmat rei de qua queritur fidem: vide Natal. ab Alexandro his. Eccles. Sac. 4. p. 1. fol. 157. ubi hac adducit epistola Synodica Episcoporum Arianorum verba: Num in Roma sub Novato, & Sabellio, & Valentino hæreticis sacrum consilium ab orientalibus confirmatum est. ^c in novel. 62. ^d ead., novel. 62. ^e l. 8. C. de dignit. ^f l. quinquies ff. ad l. Jul. majest. ^g 4. novel. 62.

Senatus decreta confirmari. Cur? Num forte quia Princeps vocaverit Senatum in partem suæ civilis potestatis? minime: nullam enim jure suo Princeps habebat, sed jure magistratuum susceptorum, aut ipsius communionē Senatus, de quo velut ex fonte publici juris Imperator potestatem partim, oblata occasione, hauriebat, partim perenniter ducebat; ut ideo Princeps pars Senatus, & Senatus pars Principis censeantur, quod simul ex Senatoribus, & Principe Senatorum uno, eorumque capite universus Senatus ejusque corpus componeretur integrum. Nam in Senatum præter cognatam, veteremque majestatem a Tiberii ævo, concesserat majestas etiam populi: quæ utrinque prodiens in persona Imperatoris per Tribunitiam potestatem, & Senatorium principatum ita exprimebatur; ut derivaretur quidem in Cæsarem; ab radice tamen sua, nempe ab Senatu nunquam avelleretur.

XIX. DE DISCRIMINE INTER IMPERIUM, ET REGNUM.

Id enim interfuit P. R. Imperatorem creare, non Regem, quod Imperator deducit; Rex vero abducit a populo susceptam sibi majestatem. Cum enim Rex creatur, (qualis creabatur apud barbaros, quorum vile servitium Romani averfabantur,) in eum omnis populi potestas, & voluntas publica recta confertur: est enim, uti Rex Persarum, *αὐτοκρατὴς καὶ ἀνυπέυθυνος*, ut principem illum jus, fasque quandoque perturbantem, vitamque aliorum, & bona rapientem, si populus tollere conetur, cogatur civilem evertere statum, & publicam commutare voluntatem, novamque infundare Rempub. Quo ne cives adigerentur, si Rex Regni everteret leges publicas, eum, uti moris olim erat Persarum, jurare cogeant in leges; ut cujus potestas a populo coerceri amplius nequibat, sine regni everfione, auctoritate jurisjurandi, atque ultione divina contineretur. ^a Quod & de Regibus nostratibus testatur Cujacius. ^b At Romanum Imperatorem sumentem sibi, minime vero absumentem S. P. Q. R. majestatem; si abuteretur Imperio, licebat, semperque licuit, nisi violentiæ militari muniretur, nulla variatione status civilis, nullaque mutatione Reipub. vel Imperio exuere, vel vita. Quæ toties auctoritate usum Senatum inferius prodemus e memoria rerum gestarum. Ideo Imperatore creando, eum ad jurandum in leges non adigebant, ^c quia publica potestate in populo, & Senatu adhuc permanente, violentiam avertere licebat illius. Regnum nimirum Remp. totam exhaurit, & cum ea majestatem universam transfert in personam unius, aut successorum: quo vel solo, vel cum posterita-

^a vide Grot. de jur. bell. & pacis lib. 1, c. 3, XVI. ^b ad l. 3, ear. C. de testam. & quomodi. test. ordinantur. ^c Cujac. add. leg. ex Plinii Paneg.

te si regnum sit hæreditarium, populi seditione sublato, solvitur potestas publica, quæ in eorum persona coaluerat: nisi civile regimen ex integro nova populi voluntate restituitur. Imperium contra est cumulus magistratuum e Rep. penes Senatum, populumque locata continenter in principem confluentium; ut sublato Imperatore, vel Imperio, jura magistratuum eorum refluant ad Remp. neque Imperatore damnato a proprio statu discedentem, neque Imperio illo extraordinario evulso pereuntem, sed in Senatu, & in ordinariis magistratibus perpetuo permanentem. Non bene igitur Dion assequebatur, sensum dominatoris populi, quando mirabatur Populum Romanum, cum Regiam potestatem per tot magistratus Imperatori contulisset, exultare tamen quod Regem non ferret. Nimirum quamvis Senator esset Dion, græcissabat tamen, neque tam serio, ac populus Romanus, discrimen expendebat inter Regem, & regia potestate præditum magistratum, sive civilem, quales erant Consules, qui cum regia etiam potestate creabantur, quippe qui & in Regum loco successerant. Unde sicuti Consules, ita, & Imperator, pars erant Reipub. universæ: cujus sub potestate simul cum ceteris magistratibus continebantur,

XX. DE LEGISLATIONE SENATUS.

Translatis quoque comitiis ad Patres, transit in Senatum jus condendarum legum, quod fuerat penes populum universum: ^a quo in jure summa vertitur majestatis: quæ ob superiorem rationem, & discrimen regnum inter, & Imperium, neque a Senatu abscessit, neque a populo, cujus imago a Senatu reddebatur. Nam, utcunque legislatio cum principe, ipsiusque consisterio ex S. C. a nobis memorato communicaretur; tamen ob impressum in animis antiquæ Reip. studium, atque religionem; Principum placita, quæ ab universi Senatus auctoritate procederent more majorum; legis quidem habebant vigorem, ^b ut Jurisconsultus docet, non tamen continuo, ac statim, sed postquam tempore invaluissent, atque inolevisset usu, & consensu Civitatis: qui & sententiis judicum tribuit juris auctoritatem. ^c Unde Cujacius ^d observavit Paullum sæpe improbasse decreta principum, scribens: *Nec decreta Principum jura faciunt, nisi quæ invaluerint. Nam quod cognoscens decrevit Princeps, scio legem esse, sed cum hoc modo, si invaluerint.* Macrinus autem Imperator, ^e qui peritus erat juris, rescripta omnia veterum Imperatorum tollere statuerat, quod non ab universa Rep. scilicet, sed ab unius voluntate manarent. Volebat autem, ut

^a Dion, de jud. c. lib. 2. cap. 26. in fin. ^b l. 1. ff. constit. princip. ^c l. ff. de interpretat. ff. de legibus. ^d lib. 29. qn. Papin. l. in ration. xi §. quæstionum ff. ad l. Falcid. ^e Capitolin. in Macrin. cap. 13.

jure, non scriptis ageretur: *nefas est, dicens, leges videri Communi, & Calpurnia, & hominum imperitorum voluntates.*

XXI. DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM.

Communicata nimirum populi, ac Senatus cum Principe, non vero in Principem translata universa potestatis; leges a Principe latae, sive constitutiones, non a Principe tanquam ex Regia persona prodibant, sed tanquam ab oraculo Reip. atque ipsius voce Senatus: quem antequam quidquam in perpetuum, ac pro universali lege statueret, oratione consulebat, apud Patres habita, eadem ratione, qua populum universum rogabat laturus legem Tribunus plebis, cujus potestatem sibi adjunctam Princeps roganda lege, non apud populum, ut Tribunus exercebat, sed apud Patres, qui jura omnia populi, & Kemp. retinebant universam. Cujusmodi constitutiones, quarum habemus plura vestigia in libris Pandectarum, a figura, & more apud Senatum conditæ vetustatis imitatione migrabant in legem, sive in Scutum, in quod, populi jurbus translatis ad Patres, transfusa fuerunt vires legis: quæ antea Patrum auctoritate, ac populi suffragiis, magistratu rogante, condebantur.

XXII. JURAMENTA IN ACTA PRINCIPUM.

Nec fugiebat Imperatores eorum placita, sicut & alia, quæ non habebant jure magistratus, haud secum ab origine sua ferre, sed ab auctoritate Senatus perpetuam accipere firmitatem. Ideo ne vel auctoribus mortuis a Senatu abrogarentur, vel iis adhuc viventibus tantisper suspenderentur, donec S. C. accederet, in futura Principum acta, censebantur, b jurbatur. Quod a Triumvirorum tempore inolevit, qui & in actis Caesaris intererant jurarunt, & posteritati tradiderunt, ut idem quoque juramentum præstaretur omnibus a Rep. non damnatis Imperatoribus. c Quod juramentum cum initio respuisset Tiberius, d postea ut acta sua muniret, libenter a Senatoribus accepit universis: e adeo ut non ex Imperatorio jure, sed ex voluntate Senatus, per jurisjurandi religionem continuata, Principum jussa transferint in legitimam potestatem. Quod forsitan latebat in animis eorum, quos amare carpit Justinianus, sive sub ejus persona Tribonianus f indignatus, quod supremum in legum interpretatione judicium opinione sua Imperatori adimerent, cui vbi condendarum legum potestas permitteretur: quasi sapientes illi, qui sensus gerebant adhuc Græcanica in urbe Romanos, si animum libere promississent suum, dedissent Triboniano, quod ultro sibi sumit, supremum nempe jus legum condendarum solo in Im-

a l. item veniunt §. pridie ff. de petit. heredit. l. oratione ff. de ritu nupt. & alibi. b Tacit. lib. 2. c. 72. c Dio lib. 47. p. 337. d Tacit. lib. 1. c. 72. e Dio lib. 49. p. 209. f l. ult. C. de legum.

peratore constituisse, nec perenniter ad eum fluxisse a consensu, atque communione Senatus.

XXIII. DE LEGE REGIA.

Quamobrem Tribonianus doctissimus una, & mendacissimus, ut aliquo colore suffunderet impudentiam, adulationemque illam suam, qua Imperium Romanum in regnum, invita Rep. convertere conabatur, nactus occasionem turbandi juris publici obruendæque antiquitatis ab emendatione juris privatorum, quorum in negotiis tota fere Tribonianæ digestio versatur, per commotionem, atque confusionem illam, in quam adducere oportuit leges, antequam illius arbitrio restitutæ, aut interpolatæ populis redderentur; legem extulit, nescio quam Regiam, quasi natam ex institutis Romanorum, quibus antea vel ignorabatur prorsus, vel vera sub specie, nempe sub facie veteris Reip. atque sub libertatis imagine offerebatur. Quod veluti salutare sidus legentium aciem perstricturum, & legislationis suæ præsidium, ac Principi novum imperandi jus comparaturum præfixit in vestibulo librorum; ut amatores juris ipsomet initio hamum vorarent; veterumque jurisconsultorum ita doctrinam haurirent, ut fraudem simul novorum legislatorum ad recentis Regni usum imbibere. Quamobrem ita loquitur ex persona Justiniani: *a. Cum enim lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne jus, omnisque potestas populi Romani in Imperatoriam translata sit potestatem; nos vero sanctionem nostram non dividimus in alias, sed alias conditorum partes, sed etiam nostram esse volumus; quid, posse antiquitas nostris legibus abrogare?* quod repetitur in C. l. i. eod. §. 7 de vet. jur. enucl. & inst. de jur. nat. gen. §. 6. Cujus Regni novitatem Tribonianus, utcunque nullius frontis, tamen ita dissimulare non audebat in recenti adhuc memoria vetustatis, ut eam lectoribus non reliquerit expositam, adjectis verbis *b. in præfati*: Ex qua discimus antea tantæ ad potestatis fastigium principes minime ascendisse. Adeo ut interpretibus, præsertim Accursianis, & Bartolinis Romanam Remp. & Imperium extra Justinianæ codices nunquam explorantibus lusus verborum videatur discrimen inter Regem, & Imperatorem, quem illi non varietate juris, sed amplitudine ditionis distinguunt a Regibus; quod scilicet Reges dominantur suis quisque populis, Imperatores autem Romani orbis nationibus universis, quasi P. R. sub Imperatoris nomine sibi Regem imposuerit, quando ei, & in eum per legem Regiam jus omne suum, & potestatem contulit. Quem Tribonianus laqueum imperiis tendere potuit, non vero eruditis optime gnaris jurium populi, apud quem a primæva usque institutione Reip. si tribunitiæ seditiones civilia foe-

a. in præfati. l. Digesti §. 7. b. d. l. n. l. c. de legibus.

deram non turbarent, minime licebat illis ne agere cum populo, nisi præ-
ret. S. C. & Patres auctores fierent. Quomodo igitur transierit ad princi-
pem populi potestas in condendis legibus, nisi conditione sub eadem, qua
erat apud populum, nempe si legibus condendis Senatus prævertisset au-
thoritas? Unde etiam si legem Regiam perfunctorie, & sine ullo examine ac-
cipiamus, & populi omnes jura in Principem translatum demus, integram ta-
men legum condendarum auctoritatem in Senatu conservabimus.

XXIV. DE VERO LECTI REGIÆ SENSU.

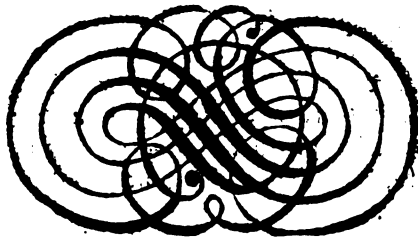
Verum quoniam neque Cæsaris æmulatio cum Pompejo, neque perfi-
dia Triumvirorum, neque violentia legum, & insolentia Prætoriana-
rum cohortium; sed unico abusu, prævaque intelligentia legis ifilus Regiæ
Remp. perdidit; ideo revocabimus eam suam lucem, quam Tribonianus,
contra fidem monumentorum veterum, obumbravit, viam inde Principi
suo muniturus ad Regnum; & Imperio Romano generositatem suam, æ-
quitatemque pristinam, & populorum benevolentiam, cultumque redde-
mus, adempta invidia regis dominationis, a pulsis Tarquinis ex Urbe per-
petuo exilantibus. Nemo profecto negaverit Romanos in Græciam trans-
iituros cum coelo, & animos una naturæ, fractosque abiectione, atque adu-
latione Græcorum, pertulisse nomina βασιλεως & βασιλευς supremorum &
Regum pro Consulibus, & Imperatoribus; quibus lacerabantur aures, animique
Latinorum, a mutatione nominum, mutationem rerum prudenter motuen-
tium, ac suspicantium, ne cum regis appellationibus, regia dominatio in
Imperium latenter ferperet. Sicuti potissimum contingit videmus Scto,
quod Ulpiani tempore, nisi quid nobis Ulpiani nomine, Tribonianus
obtrudit, legis Regiæ vocabulo vulgabatur, propter potestates Consula-
res, Senatorias, & populares, quæ Imperatori creato tribuebantur. Et
quidem regiis inde facultatibus Imperator induebatur, ut propterea Sctum
illud legis viribus a comitiorum translatione munitum Regia lex appellaretur;
at Rex minime constituebatur, quia potestates illas princeps non avel-
lebat radicitus a Senatu, neque in suam solus personam transferebat; sed
cum eo habebat, veluti cum corpore universo, communes. Et tamen
quia earum potestatum complexio legis Regiæ nomine ferebatur, facile
Triboniano fuit, auctoritate legis, & nominis illius, Regni opinionem Im-
perio comparare ab iis præsertim, quid diximus, qui non aliunde, quam a libris
e Triboniana strage superstitionibus Reip. Rom. cognitionem, & studium
antiquitatis exordiantur.

Et tamen, quod miremur, quæ lex Triboniano murus est æneus, &

a. Dionys. loc. cit. Livius lib. 1. b. l. quod principi ff. de leg.

cardo regis potestatis, meminisse tantum satis habuit illis, particulam vero inter leges posteris transmittendam inseruit nullam: Cur? nisi ut exaggeranda verbis ea lege, quam nobis una cum ceteris brevi morituris subtraherat, ita involveret mentes hominum, ut plus juris in eam legem ex Triboniani testimonio conferrent opinione sua, quam ne ipsa contineretur. Quamobrem ii, qui S. C. illud, quod Legis Regis nomine vere profertur, vel ignorarunt, vel pro lege Regia non agnoverunt, quia talem potestatem, qualem Tribonianus jactat, ibi non inveniebant; aut cum Cujacio in hanc etiam fraudem inducto natam contenderunt in Urbe sub priscis Regibus, & post ad Cæsares revocatam, a quasi regnum non Remp. a Rege, ut ostendimus, administrandam Romulus instituisse; aut putarunt Augusto primum, & deinceps ceteris Regiam potestatem fuisse collatam per legem Regiam, cujus nomen tantum ad nos pervenerit: quia deo fuerit excors, & fraudum imperitus artifex Tribonianus, ut qui tot alias minoris momenti conservavit, legem Principis sui tutelarem perire siverit; vel (quod opinionem refellit utrorumque,) quasi opus fuerit Imperatribus singulis per suscipiendos magistratus, perque tot ambages obrepere ad potestatem regiam, si per publicam legem ad eam recta via tetendissent; ut necesse sit hunc errorem, vel inter imperitos habitare, vel locum invenire tantum inter adulatores, qui etiam liberalia studia, quibus excellunt, in servitutem secum trahere consueverunt. Cum igitur legis Regia monumentum non interciderit, age videamus, qua fide Tribonianus eam Regno suo prætenderit, & qua calliditate homines ab inquisitione, atque lectione illius ad novam fabulam, nempe ad sententiam, ab se inde male fide collectam, atque ad posteros fraudolenter transmissam averterit.

a Cujac. *lsg. lib. 1. de jur. nat. gent. §. 6.*

CON.

CONTEXTUS

LEGIS REGIÆ

FOEDUSVE. CUM. QUIBUS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA, UTI.
LICUIT. DIVO. AUG.
TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO, CÆSARI.
AUG. GERMANICO.

UTIQUE. EI. SENATUM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. RE-
MITTERE. SENATUS
CONSULTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQUE. FACE-
RE. LICEAT.

ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TI.
CLAUDIO. CÆSARI

AUG. GERMANICO.

UTIQUE. CUM. EX. VOLUNTATE. AUCTORITATEVE. JUSSU.
MANDATIVE. EJUS

PRÆSENTEVE. EO. SENATUS. HABEBITUR. OMNIUM. RERUM.
JUS. PERINDE

HABEATUR. SERVETUR. AC. SI. E. LEGE. SENATUS. EDICTUS.
ESSET. HABERETURQUE

UTIQUE. QUOS. MAGISTRATUM. POTESTATEM. IMPERIUM.
CURATIONEMVE

CUJUS. REI. PETENTES. SENATUI. POPULOQUE. ROMANO.
COMMENDAVÉRIT

QUIBUSQUE. SUFFRAGATIONEM. SUAM. DEDERIT, PRO-
MISERIT. EORUM

COMITIS. QUIBUSQUE. EXTRA. ORDINEM. RATIO.
HABEATUR.

UTIQUE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM.
EX. REPUBLICA

CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. TI. CLAU-
DIO. CÆSARI. AUG.

GERMANICO.

UTIQUE. QUÆCUNQUE. EX. USU. REPUBLICÆ. MAJESTATE.
DIVINARUM

Rrr 3

OTIAR HUMA-

HUMANARUM PUBLICARUM PRIVATARUMQUE RE-
 RUM ESSE
 CENSEBIT. EI. AGERE. JUS. POTESTASQUE. SIT. ITA. UTI.
 DIVO. AUG.
 TIBERIOQUE. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAU-
 DIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO. FUIT,
 UTIQUE. QUIBUS. LEGIBUS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTUM.
 FUIT. NE. DIVUS. AUG.
 TIBERIUSVE. JULIUS. CÆSAR. AUG. TIBERIUSQUE. CLAU-
 DUS. CÆSAR. AUG.
 GERMANICUS. TENERENTUR. IIS. LEGIBUS. PLEBISQUE.
 SCITIS. IMP. CÆSAR.
 VESPASIANUS. SOLUTUS. SIT. QUÆQUE. EX. QUÆQUE.
 LEGE. ROGATIONE.
 DIVUM. AUG. TIBERIUMVE. JULIUM. CÆSAREM. AUG.
 TIBERIUMVE
 CLAUDIUM. CÆSAREM. AUG. GERMANICUM. FACERE.
 OPORTUIT
 EA. OMNIA. IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AUG. FACERE. LICEAT
 UTIQUE. QUÆCUNQUE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM.
 ACTA. GESTA.
 DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE. VE-
 SPASIANO. AUG.
 JUSSU. MANDATIVE. EJUS. AQUOQUE. SUNT. EA. PERINDE.
 JUSSA. RATAQ.
 SINT. AC. SI. POPULI. PLEBISVE. JUSSU. ACTA. ESSENT.
 SI. QUI. HUIUSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSUS. LEGES. ROGA-
 TIONES. PLEBSVE. SCITA
 SENATUSVE. CONSULTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QUOD.
 EUM. EX. LEGE. ROGATIONEVE.
 PLEBISVESCITO. S. RE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECE-
 RIT. HUIUS. LEGIS
 ERGO. ID. EI. NE. FRAUDI. ESTQ. NEVE. QUIT. OB. EAM. REM.
 POPULO. DARE. DEBETO
 NEVE. QUI. DE. EA. RE. ACTIONE. NEVE. JUDICATIO. ESTQ.
 NEVE. QUIS. DE. EA. RE. APUD
 SE. AGI. SINTO

XXV. ANIMADVERSIONES IN LEG. REGIAM.

En legem produximus, quæ superest integram, & simul cum facultatibus auctores, & modos earum conferendarum. Dic modo sodes quid in Imperatorem his verbis confertur, quod non a populo profisciscatur, & ad eundem sublato Imperatore non revocetur? An his collatis potestatibus popularia jura exhaurirentur? An opus erat easdem facultates iterum tradere novis Cæsaribus per legis Regiæ repetitionem; si ea lege in perpetuum a populo ad ceteros creandos principes abscesserant? Quid contulisset Tiberio, Claudio, Vespasiano populus, qui jam inde ab Augusto jus omne suum in perpetuum exuisset? Cur porro Caligula, & Nero hac in lege præterantur, quorum alterius acta Senatus resciderat, ^a alterius memoriam uti hostis patriæ damnaverat, quasi minime compotes harum facultatum, si jure suo legitima jussa, justasque leges edidissent? Nam Galbæ, Othonis, & Vitellii præteritionem nihil moror, qui seditionum inter fluctus brevi tempore de Imperio dimicarunt potius, quam imperarunt, & in ipsa Imperii contentione Imperium amiserunt, e quibus etiam Galba fuerat a Senatu hostis judicatus. ^b Aut qui licuisset Senatui acta illorum rescindere, quorum potestas non amplius maneret a S. P. Q. R. jure omni suo spoliato, sed a lege Regiæ, quæ jus omne publicum per Augusti personam ad ceteros transduxerat Imperatores? Quid? Firmitas actuum, & ratio legitimæ potestatis peteretur ne a principibus de auctoritate populari, si populi majestas exaruisse? Nonne enim postremo hujus legis capite habemus, ideo jussa, quæ ab Imperatore ante hoc S. C. edita erant, perpetuo consistere, quia populus ipse jussit ea jussa, rataque esse, perinde ac si populi plebisque jussu acta essent? Quomodo convalescerent singulorum principum acta ex potestate populari post novam ipsius populi voluntatem collectam; si jam Augustus, creandique inde principes, perinde ac futuri Reges, lege Regiæ omnem populo potestatem, ac voluntatem eripuerunt? Tandem vel hanc habemus legem Regiam, vel aliam pleniorē. Si aliam: cedo: quam? Historicos, & scriptores, si excusserimus singulos, ne vestigium quidem, aut nomen invenerimus facti, quo nullum fuisset in omni Romanorum memoria memorabilius, Reipublicæ nimirum in regnum non violenter, & ad tempus sed publica lege contra instituta majorum perpetuo transeuntis. Quorsum præterea oportebat principem omnibus populi facultatibus indutum, eas iterum a populo facultates particulatim accipere: prout fecisse hujus testimonio fragmenti palam evincitur? Quid rivos sectabatur, qui fontem ipsum jam absorbuerat? Aut quid opus erat Imperatoribus capessere

^a Dio lib. 60, p. 667, idem lib. 63, p. 727, Sueton. in Nerone, ^b Plutarch. in vita Galbæ, p. 1055,

fere Tribunitiam potestatem singulis annis; si cum populi majestate jam illa perierat, & multo amplius princeps e regio jure, quam a Tribunatu ferebat? Quantula enim portio fuisset potestatis, & majestatis Regia Majestas Tribunorum, & intercessio, sive S. Ctorum impediendorum facultas, quæ ab eo magistratu præstabatur? Cur toties consulatus suscipiebat princeps, si plus regis potestatis ad eum lege regia pervenerat, quam e consulatu ipsi adduceretur? sin bona fide agere velimus, & sine fraudatione, atque cum eruditis plerisque hoc fragmentum unice pro Lege Regia recipiemus; non aliunde quam regia de lege argumentum trahemus illustrius ad regiam potestatem evertendam, & majestatem pristinam adhuc sub Imperio in senatu, & populo continendam. Qua de potestate, ac majestate plures particula nominatim conferuntur in Imperatores singulos, eas nova lege suscepturos; quia neque cum Imperio militari commiscebantur, neque egrediebantur singulas Imperatorum personas: exemplo Imperii meri, quod cum lege decur, neque cum jurisdictione magistratus confunditur, neque a magistratibus illud accipientibus cum aliis communicatur. Quorum similia ex lege Regia contra regiam potestatem argumenta ducebat olim Nicolaus Laurentii F. Romani Tribunatus instaurator, qui prolato in concione fragmento isto P. R. gloriam extollebat, atque clamabat: *En testimonium, ac monumentum juris vestri, Quirites, quod sua Imperatoribus largitores estis potestatis.* ^a Quo ille, aliisque argumentis e publico jure, ac veterum auctoritate petitis, publice, palamque contendebat, nunquam, ne suo quidem tempore, Imperium, utcunque ab exteris nationibus administratum, a populo Romano, atque a Capitolio discessisse, ejus sententiæ sociam habuit primum eruditionis latinæ reparatorem Franciscum Petrarcham, qui eam proficitur in epistola, qua Romanum populum ad liberatorem suum e vinculis quibus detinebatur, ope atque auctoritate publica, precibusque totius populi liberandum hortatur. ^b At quin (excipient aliqui) ea, quæ certa lege tribuuntur, etsi non veniant jure magistratus, ^c ad eosdem tamen, per se, magistratus transeunt, atque ipsa lege deferuntur sine nova populi voluntate: veluti datio tutoris non competit quidem Prætoribus jure magistratus, sex ex lege Attilia, ^d cum ante legem illam eo jure Prætores non potirentur; Et tamen ejus legis potestate jus dandorum tutorum, creatis omnibus Prætoribus, absque novis populi actibus accedebat. Quidni igitur

^a *vita Nicolai Laurentii F. populari ejus ævi lingua conscripta hac habet. Postea en quanta erat magnificentia Senatus (dixit) qui auctoritatem Imperio tribuebat. Sequitur historicum: Inde scriptum recitari jussit pactionum, & auctoritatis, quam populus Rom. Vespasiano Imperatori concedebat, & deinceps pag. 24. b in lib. epist. sine tit. epist. 4. c l. l. ff. de offic. ejus cui mandata est juris. d Instit. de Atrilian tur.*

tur & lex Regia semel lata potestatem, atque maiestatem perpetuo detrahant populo ad futuros principes per se transmiserit universos? Hos quoque a nobis amoveamus satis erit rogare ut oculis utantur, animadvertentes, non perpetuam hanc esse legem, qua iura ista Imperatoribus tribuuntur, sed temporariam, & temporarias ex ea procedere potestates, non Imperatorio muneri, sed certis, propriisque Imperatorum nominibus, traditas, morte illorum ad venam earum populum redituras, novaque voluntate ipsius populi, novos ad principes proferendas: cum lege Attilia nullo tempore circumscripta Praetores non propriis nominibus, sed appellatione magistratus ad jus dandorum tutorum perpetuo vocentur. An enim haberemus has facultates in Vespasiani persona, nova legislatione renovatas, si ab Augusti tempore ex perpetua potestate legis in ceteros transissent Imperatores? quorum in singulorum personis, ne dum in Tiberio, & Claudio in lege memoratis, idem decretum, nisi misisset ætas, conditum, tabulisque incisum inveniremus.

XXVI. AD LEGEM QUOD PRINCIPI ff. DE CONSTITUT. PRINCIP.

Ne vero plus minusve hoc e S. C. falsis interpretationibus eruatur, quam ibi continetur, illud brevi explicatione percurramus, exordientes a lege. Quod Principi l. ff. de constit. Princip. Ait lex: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege regia, qua de Imperio Principis lata est, populo ei, & in eum omne suum imperium, & potestatem conferas.* Ex hac regie potestatis assertores interpretationem petunt superioris S. C. cum potius illo ex S. C. Ulpiani sensum inde hanc in legem transductum expendere deberent. Siquidem Ulpianus, cui lex ista, nescio an bona fide, a Triboniano adscribitur, hic retulit nobis S. C. sententiam de legumlatione non satis explicatam, neque plus diligenter, quam res ibi nata posceret; sed persusorie, ac per verborum compendium, vocabulis nempe generalibus, & plenioribus, quæ solemus arripere cum celeritati magis, quam distinctioni studemus. Qualiter affectus Ulpianus facultatem legis condendæ collatam in principem, expressit illis verbis *omne imperium, & potestatem*, legis nimirum condendæ, qui sensus supra descendens, tacite in orationem reliquam penetravit. Nam Ulpianus familiarissimus Principis debuit ambiciosus, uberibusque vocabulis ornare, atque sine modo ullo extollere potestatem illius. Nec tamen assentatione sua sustulerit, aut obruerit veritatem: nam optime illius oratio, & SCtum conveniunt: cum liceat, absque calumnia verborum, ita Ulpianum exponere: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem,*

TOM. II.

Sss

quia

quia lege Regia, qua de imperio principis lata est, sive S. C. quod fert legi regis nomen, P. R. ei, & in eum (qui pleonasmus est non inelegans) contulit omne suum Imperium, & potestatem, in legibus scilicet condendis, Quod additamentum, & relatio imperii, & potestatis ad solam legum lationem, offertur ab ipso argumento hujus legis, quod ad se rapit sequentem orationem, quæ quamvis generaliter concepta sit, natura tamen sua contrahitur ad rem propositam, nempe ad legis condendæ facultatem: nam si potestatem infinitam principis ex Ulpiani verbis colligamus, directo illum opponemus superiori S. C. sive ipsi regis legi, qua non infinita, sed certis modis, ac distinctis capitibus potestas principi confertur: ne hic repetamus quod supra ostendimus, opus minime futurum fuisse Imperatoribus tot magistratibus gerendis, si ex hoc Ulpiani loco evinceretur populi potestatem principi fuisse non communicatam tantum, sed & universam in eum, exuto jam populo, translatam, ut contendunt Goveanus, ^a & illius auctoritate Coccejus, alique, ^b qui ne ociosam sinant particulam illam legis *in eum*, existimant Ulpianum per illa verba *ei contulit*, significasse voluntatem populi erga principem; per additionem autem *in eum*, innuisse discessum universæ potestatis a populo ad Principem; in quo non cumulativam, sed etiam privatam, ut vulgo loquuntur, potestatem collocant: molem tantam, in tam lubrico extruentes, orbemque Romanum una, & jus omne publicum sursum, ac deorsum levissima conjectura vertentes. Qui si noluerunt illa verba *ei, & in eum* habere, ut a me habentur, pro concinna brevique repetitione sensus ejusdem: quin applectebantur explicationem Cujacii ^c verba *in eum* conferentis in ipsum Principem? At quin (inquit Coccejus) quis unquam audivit a populo Principi potestatem in ipsum dari Principem? imo vero recte & in ipsum. Siquidem potuisset populus ita tribuere Imperatori potestatem suam, ut consuli vel magistratibus aliis tribuebat, qui populi judicio tenebantur: cui subiciebatur etiam Dictator: nam & Papirium Cursorem, cum Dictator esset, provocationi ad populum cessisse legimus. Cæsari autem ita contulit, ut ei etiam remiserit potestatem, quam populus habebat in ipsum Cæsarem: per quam populi remissionem Principi diem apud populum dicere non licuisset, dum eum populus principem esse pateretur. Quid præterea eos prohibuit Duareni explicationem ^d arripere, qui relativum accipit pro reciproco, ac docet *eum* hic significasse *se*: quasi dixerit Ulpianus populum contulisse *ei*, sive Principi potestatem *in eum*, hoc est *in se*, nempe in ipsum populum, nedum potestatem quam habebat populus in provin-

^a *variar. l. 1. lib. 2. c. 30.* ^b *ad lib. Princip. ff. de consil. Princip.* ^c *observat. 15. cap. 30.* ^d *lib. 2. dist. 1. cap. 19.*

cias. Sed non patitur Coccejus pronomen in eadem oratione varie acceptum, ut sit modo relativum in sua propria significatione, modo reciprocum: quasi non ita situm, itidemque etiam acceptum inveniatur in l. quæ filium ult. ff. ut legat. sive fideicom. illis verbis, referendis una hic, & explicandis; *fideique ejus* (nempe hæredis) *commisit* (nempe testatrix) *ut quidquid ad eum* (hoc est hæredem) *ex hereditate ejus* (hoc est sui testatricis.) En *ejus* eadem in oratione vice relativi fungitur cum refertur ad hæredem, & reciproci cum refertur ad testatricem. Tandem quidvis aliud potius moliri oportebat Porfenas istos, qui Regem P. R. reddere conantur invito, quam ad hæc absurda ruere; cum in monumentis veteribus inveniunt senatam supremam potestatem, ac summum Imperium exercentem, id non legitimæ S. P. Q. R. auctoritati adscribant, sed patientiæ Imperatoris tolerantis invasores suæ potestatis; quasi lupus qui petulantiam agnorum benigne tulerit.

Verum quid tantopere laboramus, in lege incerti sensus incertæque auctoritatis: quam legem plurimi Ulpiano adscriptam autumant à Triboniano, ut regis potestati, quam principi suo parturiebat, gravioris Jurisconsulti, & longioris temporis fidem conciliaret? Quid volumus epitomen, aut per fusorie, aut mala fide concinnatam, si verba ista, & germanus legis Regiæ contextus hoc S. C. nobis a Capitolino monumento proferuntur, cujus e sensu commenta, & compendia quælibet explicare debemus. Eo autem S. C. quid Cæsaribus tribuatur jam supra satis demonstravimus; reliquum est ut obscuriora verborum illius illustremus. Ait lex:

TIBERIO JULIO CÆSARI AUGUSTO TIBERIOQUE CLAUDIO CÆSARI AUGUSTO GERMANICO.

Per Tiberium Julium Cæsarem Augustum significatur in lege Tiberius Nero Octaviani Augusti filius, Julii Cæsaris Dictatoris nepos, qui post Octavium imperavit; quique Julius quoque Cæsar appellabatur, ut observavit Gruterus ex fastis Capitolinis. ^a Omissio autem Caligula, tanquam hoste patriæ, damnatique nominis cive, ^b subjicit lex Claudium, quem Germanici cognomentum, quod hic legitur, adsumsisse memorat Suetonius. ^c

Item lex ait: *UTI QUOS MAGISTRATUS, &c.* En luculentissimum testimonium popularis potestatis sub imperio adhuc vigentis, offerentisque se in creatione magistratuum: quibus tribuendis omnis legitima vis commendationis Imperatoris, non ex Imperatorio jure manabat, sed

^a Coccejus ad l. 1. ff. *const. Prine. Guter. de offic. Domus Aug. lib. 1. cap. 31.* ^b Dio lib. 60. pag. 667. ^c In Claud. lib. 3. cap. 1.

ex isto capite unde jus suum Principis commendatio trahebat. Quo capite per illa verba *extra ordinem*, permittit populus candidatis a Principe commendatis honorum petitionem, etiamsi lege vetentur contendere ad honores, puta quod juxta ætate careant, aut justum intervallum inter unam, alteramque petitionem non excurrerit, aut præsentibus Romæ non profiterentur. ^a Nam neque absentium, neque superiorum, quos memoravimus, habenda ratio erat per leges publicas, quarum venia his quos princeps commendaverit, vel quibus honores promiserit, conceditur a populo; cuius neque hac in re, neque in aliis capitibus, quibus alias facultates concedit, ullæ fuissent partes, si condendo Imperio, regnorum instituendorum ritu, potestatem, & majestatem sibi abdicasset, eamque universam in munus Imperatorium contulisset. Ad magistratus autem, principis commendatione, cum ætatis venia creatos, referendus est Ulpiani locus, ^b cujus hæc sunt verba: *Princeps enim qui magistratum dedit omnia gerere decrevit*; Deditur dicitur princeps magistratus, quos candidati minores XXV. annis, de quibus hic agit Ulpianus, a populo, principis commendatione, per hoc legis Regiæ caput impetraverint.

Pergit lex: UTIQUE QUIBUS LEGIBUS PLEBEIVE SCITIS.

XXVII. AN PRINCEPS SOLUTUS LEGIBUS INTELLIGATUR.

Hoc privilegium Augusto tributum, Dion refert, ^c ac sensum simul explicat illius, docetque Imperatores eo liberari a necessitate legum τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης sive a poenis quibus lex, nempe communis voluntas, transit in necessitatem; ne scilicet cum deliquerit Princeps puniatur, ut Græci legum doctores interpretantur ἤγαν ἀμαρτήσας ἢ κολάζεσθαι: cum haudquam eximatur Princeps a vinculis honestatis, quæ leges perpetuo comitatur, quæquetantam a natura ducit auctoritatem, ut Imperatores ^d pronunciaverint, *maius Imperio esse submittere legibus principatum*; & Alexander ^e sanctissime scripserit *nihil tam proprium Imperii esse, quam legibus vivere*; utcumque lex Imperii, qua S. C. hoc meo, & plurimum iudicio indicatur *solemnibus juris Imperatorem solveris*. Unde neque a communi gentium fœdere, neque a nexibus humanæ societatis eximitur princeps, neque legibus illis, quibus susceptum a se regimen incumbit. Imperantium, liquidem nulli licuerit, perfractis publicis legibus, exerceere id cuius causa imperat. Omni enim privilegio statim excidet quisque accepta potestate abutatur contra Remp. quæ communis salutis, communisque

^a lex agrar. Rulh. apud Sigon. de leg. curiat. p. 19. ^b l. quidam 97. ff. de re judic. ^c lib. 59. pag. 509. & 516. ^d l. digna voc 4. C. de legib. ^e l. 7. C. de testam. & quemadmod. test. apor.

honoris

honoris causa principem peperit, & honoravit: exheredationem namque meretur quisquis filiorum parentem opprefferit. Quod nobis suggerunt Severus, & Antoninus ^a cum fatentur se quamvis legibus solutos, vivere tamen legibus, nempe causa legum: quarum tuendarum gratia vivit Imperator; cum vocem legibus non sexto, sed tertio casu positam autumem: precipue, quia ex auctoritate legum, principum pendet auctoritas; propter quam rationem Imperator se legibus alligatum profitetur. ^b Hoc autem capite, quo plurimum extollitur Imperator, minime tamen deprimitur, sed potius sustinetur auctoritas populi, tum quia populus dum concedit, palam se fert publicæ potestatis auctorem, ut privilegio princeps jure fruatur, donec sibi per populum, & Senatum gerere Remp. licuerit; tum quia ex SC. verbis non omnibus, sed certis legibus solvitur; nempe iis, quibus condendis adjectum fuerat, ne Principes tenerentur: atque ita Dionis locum, ubi princeps dicitur solutus legibus, Cujacius interpretatur, ^c nec enim vitiatur sensus orationis; nam enunciatio hæc *solutus est legibus*, illi etiam recte congruit, qui non omnibus, sed solennibus juris, ^d uti sunt solennia manumissionis, ^e & aliquibus legibus fuerit solutus: uti solutus erat princeps lege Papia Poppæ, sive legibus conjugalibus, & caducariis, quæ etiam per eminentiam appellabantur leges, ad quas scripserat Ulpianus, cujus locum ad eas solas leges pertinentem ut monet inscriptio l. princeps ff. de legibus, Tribonianus ad leges protulit universas; ut auctoritate Ulpiani principem ab omnibus legibus solutum esse persuaderet illis, qui magis verbis ejus ducuntur, quam totius testimonio antiquitatis, cum qua consonat & ipsa Triboniani compositio legum: cujus pluribus ex locis suæ ille fraudis congruitur. Nam non modo e Dione ^f discimus, Augustum supra justam portionem Liviæ relicturum, petiisse a Senatu veniam legis Voconia, quam certe veniam non petiisset, si leges omnes habebat in sua potestate aut si earum potestate non habebatur; sed docemur etiam ex libris juris teneri principes lege Falcidia, & lege Glicia de inoff. testam. ^g & testamentariis pluribus, ^h aliisque omnibus, in quibus nominatim non erat exceptum ne tenerentur: ut ex legis Regiæ capite isto colligitur. Nam quamvis contemptarum legum Principes poenam non subirent, nisi quando a Senatu capite damnati cum vita Imperium, & privilegia ipsius amitterent; verecundia tamen dum imperarent, & pudore obligabantur,

^a Instit. quib. mod. test. infr. §. ult. ^b d. l. 4 C. de legibus ^c obs. 19. cap. 30. d. l. 3. C. de testam. e l. apud eum ff. de manumiss. f l. 56. p. 590. Cujac. obs. 15. cap. 30. g l. 4. C. ad l. Falcid. Papin. l. Imperator ff. inoffic. testam. Cujac. d. obs. 15. cap. 30. & lib. 26. cap. 35. h l. 3. C. de testam. & quem ad.

^a & opinione civium tacito eos iudicio prestantium: Paulo siquidem iudice is, qui leges facit, pari maiestate legibus debet obtemperare. Porro ut reliqua S. C. hujus expediamus, habere Senatum licebat magistratibus majoribus, ideoque etiam Prætoribus, si Urbe aberant, qui majori cum imperio essent. Quod jus etiam Principi tribuitur, & tribuendum erat ex lege, cum non veniret a munere Imperatoris. Unde lege opus habuit, ut posset cogere Senatum, quando consilium non gereret. Senatusconsultum autem per discessionem fiebat, cum Senatores in sententiam alicujus non verbis, sed pedibus tacite conveniebant, discordes a suo quisque loco ad eum, cujus sententiam probabant. Quod item in hoc capite legitur *remittere Senatum*, significat rem in posterum diem Principis auctoritate differre. ^d Additur de proferendo pomerio, quod non Cæsaribus tantum, sed omnibus iis concedebatur, qui fines Imp. Rom. suis victoriis propagasset. ^e

XXVIII. DE AUCTORITATE SENATUS, ET POTESTATIS CIVILIS IN MILITAREM EX JURE GENTIUM.

Satis adhuc ostendimus potestatem civilem ad Imperatorem creatam non ab ipsa creatione manare, sed a S. P. Q. R. voluntate suam ei maiestatem contribuentis, partim tradendis magistratibus, partim repetendis legibus hujus Regiæ capitibus. Nunc duriora tentabimus, atque contendemus, ne quidem Imperium illud militare sola voluntate militum in Imperatoris persona constituisse sine S. C. quo totius Reipubl. consensus proferebatur. Quod tam ex jure gentium, quam ex jure Romano comprobabimus. Siquidem jure gentium exercitus pars est civitatis, cui ministrat, cujusque potestate continetur: cum ad usum Reip. milites conscribantur, ducique ad Reip. conservationem, aut propagationem creato committantur. Quamobrem non potest a corpore militari præferri jus universæ civitatis; nisi civitas ipsa se Duci eorum tradiderit: nec milites civilem ullam particulam juris nanciscuntur, nisi civium numero censeantur: non raro enim ex exteris milites conducuntur, aut leguntur e sociis. Et qui cives militiæ nomina dederunt, publico civitatis jure seorsum a ceteris civibus, & procul a corpore universo minime potiuntur: cum non a suo singulorum jure, sed a communione totius corporis civilium rerum gerendarum potestatem cives accipiant: Nec Resp. transeat in castra, sed hære-

^a vide Cujac. *enarr. C. l. 3. de testam., & quemad.* ^b lib. 4. *sent.* ^c Gell. lib. 3. *cap. 18.* ^d Gell. lib. 24. *cap. 17.* ^e Tacit. lib. 12. *hist. cap. 23.*

at, insideatque perpetuo in civitate, ubi radicibus suis, nempe legibus, institutis, & ritibus, continetur; Civitas autem vivit in corpore integro civium in suos ordines descriptorum, & ad exercitium publici juris rite convenientium. Ideo Antonius, ut edicto suo adversariorum auctoritatem everteret, exprobrabat Quiritibus, quod castra Pompeji Senatum appellerent. Quia igitur jus belli, quo Ducis potissimum creatio continetur, manet in Rep. simul cum ceteris juribus majestatis, quorum nihil a militibus in bellum abducitur, nisi quantum eis ab ipsa, cui militant, Rep. mandetur; absurdum fuerit militare Imperium consensu militum transire in aliquem sine auctoritate illius Reip. cui bellum geritur, & a qua cingulo induuntur; ne famuli jura usurpent sibi dominorum, neve pars a corpore avulsa munere fungatur totius corporis. Quamobrem jure gentium neque civilis, neque militaris rei tradendæ potestatem habent milites, sed exercitium tantum illius a Repub. mandatum: cum facultas ipsa rei militaris mandandæ portio sit ipsius civilis potestatis minime cum corpore militari abeuntis, sed in Rep. vel regno perpetuo permanentis.

XXIX. DE AUCTORITATE SENATUS, ET POTESTATIS CIVILIS IN MILITAREM EX JURE ROMANO.

Nunc ex veteribus Romanorum institutis palam faciemus militare Imperium non nisi lege, vel S. C. mandari potuisse, adeo ut miles voluntatem tantum suam Imperatori tribuerit, Senatus vero, & populus legitimam auctoritatem. Cum enim omnia instituta veterum publica, unde prodit ratio civilis, ita firmiter hæreant, ut rerum variatione difficulter convellantur, tum ea præcipue, quæ a religione in animos hominum demittuntur. Unde Urbis parentes Romulus, Numa, Regesque alii, quorum prudentissima initia felicitatem peperere posterorum, ne leges, & instituta, quibus futuram imperii magnitudinem moliebantur, ullo unquam tempore dilaberentur, neve fundamenta Reip. abriperentur, moerore uniusque perpetuo, ac vario rerum humanarum; ea ritibus implicere sacris, & veteris illius superstitionis auctoritate ita munierunt; ut Reip. populus non tam a magistratibus, quam a commentitiis illis Numinibus, quibus virtutis eventus assignabantur sustineri, atque augeri existimaret. dum legibus jubendis, & creandis magistratibus, consilia, quæ caperet a propria prudentia, tribueret Diis; quos per augures de Coelo servantes, consulebant capris auspiciis, quibus veluti nunciis divinæ voluntatis res a populo gestæ comprobabantur: ut magistratibus, & legibus a Deo repetitis, cives non humana tantum, sed divina etiam, & æterna ultione subjicerentur.

XXX.

XXX. DE AUSPICIIS, ET LEGE CURIATA.

Qua de causa comitiis centuriatis, & curiatis, quibus leges ferebantur, & creabantur magistratus, quibusque Reip. majora negotia tractabantur, ita jus auspiciorum attexuerunt, ut nihil apud Romanos justum haberetur, aut legitimum, nisi fuisset auspicatum; ^a & quidquid numine auspicioque careret, inauspicatum, sive injustum, nefasque diceretur. Quamobrem Cæsar, qui Remp. violenter occupaverat, ne religione amitteret, quod armis arripuerat, comitiis, & auspiciis utcumque simulatis, injustam sibi dominationem confirmabat: nam, sine illorum umbra, ne colorem quidem justitiae obtineret Imperii, unde Lucanus ^b

Fingit solennia campus,

Et non admissa dirimit suffragia plebis,

Descantatque tribus, & vana versat in urna,

Nec Calum servare licet: tonat augure sordo,

Et lata jurantur aves babone sinistro.

Non mandabatur igitur Imperium, nisi lege Curiata, quia curiatis comitiis, sive veris, sive per triginta lictores, triginta Curias referentes, adumbratis, inerat jus auspiciorum, quibus creandus erat Imperator; nempe is, qui ductu auspicioque suo regere debebat exercitum, & bellum administrare: ^c unde ille auspiciato, comitiis curiatis, auspiciorum causa, retentis, creabatur, & ita creatus in Capitolio accipiebat auspicia, sub quibus milites duceret, ^d veluti Jovis Capitolini, & Martis Quirini Minister. Nam, nisi ex Urbe auspicia duxisset in castra, nihil auspiciato gerere potuisset, ideoque inutilem potestatem inter milites jactasset.

Qui ritus auspiciorum, auspiciisque nexa civilia instituta exorto Imperio minime interire potuerunt, quia simul cum imagine veteris Reipubl. religionis nexu tenebantur. Quam religionem simulare saltem, & adumbrare cogebatur quisquis utcumque impius dominator: nisi convellenda religione ruere ipse voluisset. Unde diu etiam post Christianorum Imperium, simulacra veteris superstitionis, civilium institutorum causa, permanserunt. Cum autem comitiorum omnium jus una cum jure auspiciorum ad adjuncto transierit in Senatum; potestas legis curiatae concessit in S. C. sine quo nemo justus erat Imperator, quamvis a militibus appellatus; quia milites & potestate civili carebant; & jure auspiciorum, quibus

^a Dionys. lib. 1. p. 82. n. 35. ^b lib. 5. v. 592. ^c Cic. de orator. lib. 2. ^d Livius lib. 4. Cic. de leg. A-
grar. Sigon. de leg. Curias. cap. 53.

sublatis civilis, aut militaris, nulla consistit auctoritas. Quae auspiciorum, publicaeque auctoritatis religio, mandando imperio, adeo infidebat animis Romanorum; ut quamvis C. Marcius rem Romanam in Hispania, Scipiorum clade prolapsam, inopinato restituerit; eum tamen a militibus ducem, sine Senatus auctoritate creatum, nullo modo tulerint indignantes, quod sine auctoritate Patrum, se *Propratores* inscripserit, nulloque modo permittentes, ut *Propratori* ei rescriberetur. Rem enim, ut scribit Livius, mali exempli putabant Imperatores legi ab exercitibus; & solenne auspicatorum comitiorum in castra, & provincias procul ab legibus, magistratibusque admittendam temeritatem transferre: prudenter propterea, nam nisi Senatus auctoritatem Religio sustentasset, & Senatus auctoritas militum continuisset; ne coalescere quidem potuisset Respublica illa militaris, quae, quo pluribus pollebat viribus, ad perdomandas nationes, eo validioribus nexibus indigebat ad coercendos, ac moderandos ex usu Reip. nationum domitores: quos in potestate sua nunquam habuisset, neque ab ipsius Urbis direptione avertisset, si militum in voluntate jus imperii condidisset, non in legibus publicis, ritibusque sacris, quorum auctoritate Imperium antea quidem a populo universo lege Curiata, ^b postea vero a Patribus ex S. Cro. mandabatur. Quamobrem in Senatu conditam auctoritatem omnem publicam, ibique ab initio a Romulo auspiciato constitutum proficitur Ocho, & apud Tacitum, his verbis:

Quid vos pulcherrimam hanc Urbem domibus, & aedibus, & congesse lapidum stare creditis? Muta ista & inanimata intercidere, ac reparari premisari possunt; aeternitas rerum, & pax gentium, & mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Hinc auspiciato a parente, & conditore Urbis nostrae institutum, & a Regibus usque ad Principes consuevit, & immortale, sicut a maioribus accepimus, praedamus.

XXXI. QUALE FUERIT IMPERIUM CAESARUM.

Non enim aliam tulit naturam Imperium Caesarum ab Imperiis, quae ante Caesarum creationem, cum res posceret, extra ordinem, vel privato, vel magistratui decerneretur: quale fuit Imperium, quod a populo Augustus, omnium Caesarum auctor, & parens, primo ad quinquennium, ne in suspicionem Regni cum aliis triunviris veniret, ^d postea decimo quoque anno pacandis provinciis accipiebat, quodque per eandem causam sibi tota vita continuatum patefecit posteris: qui ne plusquam Augustus sibi viderentur adrogare, retentis ludis deoennalibus Imperii repetitionem, per

^a lib. 26. cap. 2. ^b Sigon. de lege Curiat. c. 12. l. 1. §. qui mandatum f. de offic. ejus qui mand. est jurisd. c. lib. 2. p. 447. ^d Dio. lib. 48. p. 379.

temporum intervalla simulabant, ut supra significavimus. Cujus Imperii exempla jamdiu ante Resp. dederat plurima; tum in ipsius Octaviani persona, quem utpote admodum adolescentem legibus a populo solum Senatui, ex sententia Ciceronis Proprætore misit, & Imperatorem creavit adversus Antonium; tum in persona Cn. Pompeji ad bellum Sertorianum & Piraticum, & rei frumentariæ causa Proconsulis; ^a itemque Caji Cæsaris ad Gallicam, & P. Scipionis ad Hispanicam, & aliorum sive magistratum, sive privatorum; quibus magistratus adjungebatur, quia Imperii jure potestatem tantum accipiebant in milites Sacramento sibi obnoxios; ^b jure vero magistratus, & appellatione sive Proconsulis, sive Proprætoris potestatem accipiebant in ipsos provinciales, & Provincias, per quas, aut in quas ducerent exercitus, ad militare Imperium facilius expediendum. Cum autem olim militaris, & Proconsularis Imperii tantum portio, æque ad tempus certis civibus mandaretur; Cæsaribus institutis tribuebatur universa, & infinita per Imperatoris nomen, & Imperium proconsulare, quod ut ut recentioribus temporibus in Imperatorem, tacito populi consensu forsan transferit, quippe quia sine illo minime poterant Imperatores explicare Imperium illud militare, ac bellum ubique administrare, cogendis Provincialibus, conscribendisque militibus, & pecuniis ad stipendia imperandis; initio tamen non nominibus tantum, sed etiam temporibus, actibusque distinguebatur, nec simul cum Imperio militari Proconsulare tradebatur: ne si confunderentur, obsolesceret Senatus auctoritas: quæ binis deferendis Imperiis repetita, & multiplicandis actibus multiplicata crebrius emergebat. Quamobrem Dion ^c refert eas potestates omnes, quas Imperatores accipiebant, quamvis suis temporibus conferrentur simul, tamen singulas antea certa lege fuisse mandatas: adeo ut prius quidem pluribus vicibus; postea vero semel Senatus efferretur auctoritas in potestatibus tribuendis, jisque titulorum diversitate discernendis, ne aut omnes simul, aut tanquam civilia militaribus hæssent, & Magistratus cum Principatu coalescerent imperitis rerum civilium, quæ seorsum per se consistebant in Imperatorum titulum transfusa viderentur.

XXXII. DE IMPERATORUM CREATIONE.

Quæ Imperatorum creatio etsi S. Cto & Patrum auctoritate completur; apud historicos tamen haud raro invenitur tributa militibus; non quia jus aliquod ab eis conferretur, sed quia Patrum auctoritas eo plerumque vertebatur, quo militum voluntas tenderet: adeo ut Imperatoris creatione milites voluntatem suam, vel appellando, vel purpura eum induen-

^a Dio. lib. 39, p. 96. ^b Sigon, de leg. Curiat. c. 6. ^c lib. 53, p. 309.

do significarent; patres vero, quem acclamatione sua exercitus petebat Imperatorem instituerent: quando potentior exercitu, qui a Patribus staret militum votis repugnare nequirent, ut omnium Imperatorum creationem, cujus initium processerit a militibus, ita debeamus accipere, quemadmodum Neronis creationem describit Tacitus^a his verbis: *Illatusque castis Nero, & congruentia tempore prefatus, promisso donativo, ad exemplum patrum Iuliginis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta.* Et quoniam vulgo, ac semper ad Imperatorem justum, ac legitimum futurum accedebat S. C. propterea historici de more transeunt in medio posita, satisque habent voluntatem referre militum, neque Senatus operam fere commemorant, nisi quando novus Imperator initium, & culmen fortis suæ a Patribus unice acciperet. Nam neque historicorum est adhibere cautiones Jurisconsultorum, neque si quis Catholicum Episcopum a Sacerdotum collegio creatum nostris temporibus referret, propterea Pontificis Romani auctoritatem, quam reticuisset, exclusisse censetur; nam quid ineptius quam quodis usu venit id repetere, sine quo minime res gesta consisteret? Quid frigidius quam illa inculcare, quæ propter eorum necessitatem, atque usum annis omnium præsumuntur? Hinc Tacitus, postquam Vespasianum ad imperium sublatum ostendit, breviter adjicit: *Senatum ei cuncta Principibus solita decrevisse:* Facultates nempe istas, & munera civilia, & militaris imperii confirmationem, qua militum voluntas adprobabatur: ut palam ex hoc evincatur eadem in singulis Imperatorum creationibus fuisse repetita; prætermissa vero esse tum ab eo, tum ab historicis aliis sæpe, quia vulgo paterent: neq. nominatim Senatus partes fuisse commemorandas, nisi cum non auctoritatem tantum, sed & opem, consiliumque suum Patres præstitissent; aut appellati a militibus Imperatores non ante quod a militibus offerebatur acceperant, nisi postquam intellexissent Senatus voluntatem; cum aut. contendereq. armis nequirent, aut legum auctoritatem violenter partam non minus turpem sibi, quam periculosam existimarent.

XXXIII. DE SENATUS AUCTORITATE IN CREATIONE IMPERATORIS.

Qua opinione qui pervolvit historias passim creandis Imperatoribus, intuebitur Senatus potestatem explicatam, non tantum per seriem priorum inde ab Augusto exorsam; sed etiam posteriorum, quorum creationem ad se milites trahere coeperunt, post detectum in legendo Galba illud, quod Tacitus appellat^b *Imperii arcanum; posse Principem alibi quam Roma fieri:* hoc

^a *Annal. lib. 12. c. 69.* ^b *lib. 1. hist.*

est postquam agnoverat exercitus vires suas, atque compererat quem exercitus ducem legisset, ei Senatum oportere legitimam conferre potestatem; ni vane sperarent Patres jure se ac legibus potentiam, & violentiam superaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non esse committendam injuriz militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertibat, nisi fieret a militibus, quod a patribus diceretur, & electi periculum fuisset, & eligentis invidia.

Cum autem jus Imperatoris creandi esset unice penes Senatum; Galba, cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur, legatum S. P. Q. R. se profitebatur; neque Cæsaris appellationem suscepit, nisi postquam ex nunciis Urbe cum S. C. missa omnes in verba sua jurasse cognovit. Et Otho, Galba interemto, imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & Sacramentum, & Cæsaris, atque Augusti appellationem accepit. Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuisse initio principatus, quæ tempore intermisso aliis principibus degernebantur. *In Senatu (inquit) cuncta longiorum principatus compages, statim decernuntur.* Verum neque Otho dignus est unde proferatur exemplum; neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator consalutatus, incerto jure fluctuans, Augusti nomen distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit; adeo ut seditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P. R. Quamobrem trium horum principatum, *imperium incertum, & vagum* appellat Suetonius; ideoque, ut supra indicavimus, lex Regia nomina eorum haudquaquam recepit. Quo unice argumento contra omnes vicerim sincerum illud, ac germanum esse monumentum; tantum abest ut inde ulla suspicio, aut nota falsitatis oriatur. Vespasiani creationem S. Cto munitam idem nobis monumentum fundando illius imperio conditum offert, præter historicorum Taciti, & Suetonii testimonia. Titum vero, & Domitianum filios in ipsa patris creatione jam Senatus Cæsares appellaverat: quæ appellatio, ut mox ostendemus, pignus erat publicæ voluntatis, ac spes imperii, sponsioque illius, cujus fiebant compotes Augusto extincto, nisi expresse Senatus a pristina voluntate decessisset. Nam Cæsareum nomen primo hæreditatem Julii Octaviano delatam significavit; postea designationem ad imperium, ad cujus spem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis fi-

a Vopisc. in Aureliano c. 40. b Sueton. in Galb. c. 10. c Dio lib. 63. p. 727. Plutarch. in vita Galb. p. 1055. d Plutarch. in vita Galbæ in fin. e histor. lib. 35. f Sueton. in Vitell. cap. 8. Plutarch. in vita Galbæ. Tacit. hist. c. 62. g Inst. vita Vespasiani, h lib. 4. hist. cap. 3. i in Vespas. k Dion lib. 66. p. 744.

lius, vel adoptivus; ut in Augusti familiam adscitus, & patris potentiam nactus favorem prætorianorum, & paternam sibi factionem adjungeret; eaque via post patris mortem perveniret ad imperium, & impetraret Augusti nomen, quo plena, & perfecta dignitas, atque potestas Imperatoria exprimebatur, cum per Cæsaris nomen tantum exordium, & spes adumbraretur illius. Quamobrem coepit postea Cæsarum dignitas, utpote Imperatoriæ familiæ nota, tribui ab ipsis Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur potestas Cæsarum: qui sub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejusque viribus ita munibantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, sive nati, sive adoptivi subire Cæsaris. Porro Heliogabali tempore Cæsaris appellandi solius Senatus erat potestas: Lampridius enim ^a scribit Heliogabalum, quem poenituerat adoptasse Alexandrum, Senatui mandasse, ut Cæsaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus poscentibus, Patrum omnium plausu ad imperium sublatum scimus. ^b In Trajanum a Nerva patre imperii consortem adscitum, Senatus adoptione probata, & Cæsaris ei cognomento tributo, una cum populo universo consenserat, eo plausu, atque utilitate orbis terrarum, ut si tot aliis nominibus nullis; tamen unice ob imperium Trajano paritundum, imperium Nerva meruisset. ^c Adrianus etsi statim a Trajani morte imperium a militibus oblatum Antiochiæ in Syria suscepisset; continuo tamen illud a Senatu postulavit per literas, quibus veniam a patribus petens, excusavit militarem festinationem, ac motus exercituum, quibus se ducem negare, salva Rep. minime quiverit. ^d Antonino Pio Senatus judicium suum jam ab eo usque tempore tribuerat, quo a patre Adriano adoptus in curia proconsulare imperium, & tribunitiam potestatem ex S. C. cum patre participavit; ^e quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat in Senatu designatus. M. Aurellus, qui adoptatus, & Cæsar appellatus, & in societatem tribunitiæ potestatis adscitus ab Antonino Pio fuerat; post illius mortem a Senatu non probatus tantum, sed & coactus, accepit imperium: utpote Platonis discipulus, nec verbo, sed re philosophus ad supremam potestatem, tanquam ad scopulum propriæ tranquillitatis, votisque, atque precibus populorum, non sua, sed illorum causâ unice accessurus. Is Imperator omnia philosophiæ præcepta, quæ propriis reddiderat exemplis, foedè conturbavit, extollendo filio suo Commodo gladiatore sce-

^a in vita Hel. og. cap. 23. ^b Dio lib. 67. p. 769. Aurel. Viâ. epis. in Nerva. ^c Dio lib. 69. p. 770. lib. 77. Plin. in Panag. ^d Dio lib. 69. p. 788. Spartian. in A. : an. c. 6. ^e Capitolin. in vit. Adrian. c. 4. Dio lib. 69. p. 796. & seq. ^f Capitolin. in Antonin. c. 5. & 6. & 7.

est postquam agnoverat exercitus vires suas, atque compererat quem exercitus ducem legisset, ei Senatum oportere legitimam conferre potestatem; ni vane sperarent Patres jure se ac legibus potentiam, & violentiam superaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non esse committendam injuriæ militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertibat, nisi fieret a militibus, quod a patribus diceretur, & electi periculum fuisset, & eligentis invidia.

Cum autem jus Imperatoris creandi esset unice penes Senatum; Galba, cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur, legatum S. P. Q. R. se profitebatur; neque Cæsaris appellationem suscepit, nisi postquam ex nunciis Urbe cum S. C. missis omnes in verba sua jurasse cognovit. Et Otho, Galba interemto, imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & Sacramentum, & Cæsaris, atque Augusti appellationem accepit. Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuisse initio principatus, quæ tempore intermisso aliis principibus decernebantur. *In Senatu (inquit) cuncta longiorum principatibus compotes, statim decernuntur.* Verum neque Otho dignus est unde proferatur exemplum; neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator consalutatus, incerto jure fluctuans, Augusti nomen distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit; adeo ut seditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P. R. Quamobrem, trium horum principatum, *imperium incertum, & vagum* appellat Suetonius; & ideoque, ut supra indicavimus, lex Regia nomina eorum haudquaquam recepit. Quo unice argumento contra omnes vicerim sincerum illud, ac germanum esse monumentum; tantum abest ut inde ulla suspicio, aut nota falsitatis oriatur. Vespasiani creationem S. Cto munitam idem nobis monumentum fundando illius imperio conditum offert, præter historicorum Taciti, & Suetonii testimonia. Tipum vero, & Domitianum filios in ipsa patris creatione jam Senatus Cæsares appellaverat: quæ appellatio, ut mox ostendemus, pignus erat publicæ voluntatis, ac spes imperii, sponsioque illius, cujus fiebant compotes Augusto extincto, nisi expresse Senatus a pristina voluntate decessisset. Nam Cæsareum nomen primo hæreditatem Julii Octaviano delatam significavit; postea designationem ad imperium, ad cujus spem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis fi-

a Vopise, in Aureliano c. 47. b Sueton. in Galb. c. 10. c Dio lib. 63. p. 727. Plutarch. in vita Galb. p. 1055. d Plutarch. in vita Galbæ in fin. e hystor. lib. 2. p. 55. f Sueton. in Vitell. cap. 8. Plutarch. in vita Galbæ Tacit. hist. c. 62. g Instr. vita Vespasiani, h lib. 4. hist. cap. 3. i in Vespas. k Dion lib. 66. p. 744.

lius, vel adoptivus; ut in Augusti familiam adscitus, & patris potentiam natus favorem prætorianorum, & paternam sibi factionem adjungeret; eaque via post patris mortem perveniret ad imperium, & impetraret Augusti nomen, quo plena, & perfecta dignitas, atque potestas Imperatoria exprimebatur, cum per Cæsaris nomen tantum exordium, & spes adumbraretur illius. Quamobrem coepit postea Cæsarum dignitas, utpote Imperatoriæ familiæ nota, tribui ab ipsis Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur potestas Cæsarum: qui sub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejusque viribus ita munibantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, sive nati, sive adoptivi subire Cæsaris. Porro Heliogabali tempore Cæsaris appellandi solius Senatus erat potestas: Lampridius enim ^a scribit Heliogabalum, quem poenituerat adoptasse Alexandrum, Senatui mandasse, ut Cæsaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus poscentibus, Patrum omnium plausu ad imperium sublatum scimus. ^b In Trajanum a Nerva patre imperii consortem adscitum, Senatus adoptione probata, & Cæsaris ei cognomento tributo, una cum populo universo consenserat, eo plausu, atque utilitate orbis terrarum, ut si tot aliis nominibus nullis; tamen unice ob imperium Trajano paritundum, imperium Nerva meruisset. ^c Adrianus etsi statim a Trajani morte imperium a militibus oblatum Antiochiæ in Syria suscepisset; continuo tamen illud a Senatu postulavit per literas, quibus veniam a patribus petens, excusavit militarem festinationem, ac motus exercituum, quibus se ducem negare, salva Rep. minime quiverit. ^d Antonino Pio Senatus judicium suum jam ab eo usque tempore tribuerat, quo a patre Adriano adoptus in curia proconsulare imperium, & tribunitiam potestatem ex S. C. cum patre participavit; ^e quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat e Senatu designatus. M. Aurelius, qui adoptatus, & Cæsar appellatus, & in societatem tribunitiæ potestatis adscitus ab Antonino Pio fuerat; post illius mortem a Senatu non probatus tantum, sed & coactus, accepit imperium: utpote Platonis discipulus, nec verbo, sed re philosophus ad supremam potestatem, tanquam ad scopulum propriæ tranquillitatis, votisque, atque precibus populorum, non sua, sed illorum causâ unice accessurus. Is Imperator omnia philosophiæ præcepta, quæ propriis reddiderat exemplis, foedè conturbavit, extollendo filio suo Commodò gladiatore sce-

^a in vita Helog. cap. 23. ^b Dio lib. 67. p. 769. Aurel. Viâ. epis. in Nerva. ^c Dio lib. 69. p. 770. id. 772. Plin. in Panag. ^d Dio lib. 69. p. 788. Spartian. in A. an. c. 6. ^e Capitolin. in vit. Adrian. c. 4. Dio lib. 69. p. 796. & seq. ^f Capitolin. in Antonin. c. 5. & 6. & 7.

lestissimo, quem adhuc puerum Cæsarem appellatum, & ante justam ætatem damno publico solutum legibus, ad summos magistratus evexit, indeque ad confortium tribunitiæ potestatis, ac denique ad ipsum imperium, ^a non militum opera, sed summarum opinione virtutum, quibus sibi Marcus adeo Senatus, & populi animos obligaverat atque subegerat, ut facile illi fuerit, Senatu haud invito, Rempublicam imprudentissime filio tradere diripiendam.

Pertinax a Læto Præfecto Prætorio, & ab Electo Cubiculario deductus in castra, militum animos exploraturus, in Curiam inde concessit, non tam accepturus, quam recusaturus imperium; quod demum non auctoritate tantum, sed precibus etiam Senatorum admisit. ^b Adeo ut plurimi cum Patribus gratularentur, quod Pertinacis imperio Commodianam factionem demum evasisent, & Pertinax, apud Herodianum ^c gravissima oratione a Senatu habita, ei tantæ dignitatis fastigium acceptum tulerit: *τῆς τοῦ τῶν πρὸς ὑμῶν τιμῆς obrigentis mihi a vobis honoris.* Didius Julianus partum pecunia imperium, ne frustra emisset a Prætorianis, ut sibi rectius consulere, auctores quæsit idoneos, nempe Patres, quibus oratione in Senatu habita, principatum debere voluit, ut scribit Spartianus in ejus vita ^d his verbis: *Vespera in Senatum venit, totumque se Senatui permisit; fa-
ctoque S. C. Imperator est appellatus.*

Severum, quem cogente Juliano, prius hostem ^e judicaverant, postea vero ejusdem voluntate ad imperii participationem vocaverant; eodem S. C. Patres Imperatorem appellaverunt, quo Didio Juliano, contra quem plurimi Severum occulte suscitabant, vitam, & imperium ademerunt.

Caracalla parente vivo, & Imperator designatus fuerat, ^f & Augustus appellatus, & jam ante simul cum patre tribunitiam potestatem acceperat. Et quoniam alii primum Tribunitiæ illius potestatis annum testimonio historiarum exordiantur a mense Aprili A. a C. N. CXCVIII. alii auctoritate inscriptionum a mense Junio; ideo acutissimus Norisius putat modo initium fuisse ductum a tempore, quo ei tribunitia potestas, patris voluntate, destinabatur; modo a tempore legitimo, nempe a die, quo eam rite tulerat a Senatu, a quo die qui consultius loquuntur tales potestates auspicantur: ^g Siquidem Dion, ^h irrita significat omnia Imperatoria cognomenta, quibus usurpandis, aut a militibus accipiendis, Patrum decretum

^a Capitolin. in Antonin. c. 16. & 27. Lamprid. in Com. cap. 2. & 2. ^b Capitolin. in Pertinac. c. 4. & 5. Dio. lib. 73. p. 830. ^c lib. 2. cap. 10. ^d cap. 3. Dio. lib. 73. p. 136. ^e Spartian. in Julian. c. 5. & 6. Herodian. l. 2. cap. 41. ^f Spartian. in Sever. c. 26. ^g Tillemont. in Sever. notat. 19. & artic. 14. ^h lib. 79. pag. 907.

Principes anteverfiffent. Hinc ille annos, quibus Severus imperavit a S. C. die numerat, non a tempore acclamationis militaris, ^a ut recte Tillemontius observavit, ^b Macrinus quamvis in magna rerum fluctuatione administrandum suscepiffet imperium oblatum a militibus, quibus occiso in castris Caracalla, Dux non sine magno ab hostibus periculo defuerat; non est ausus tamen profiteri se Imperatorem, antequam literis ad Senatum missis, sibi & Diadumeno filio a Senatu imperium impetrasset. ^c *Detulerunt* (scripsit ille iis in literis a Capitolino relatis) ^d *ad me imperium* (scilicet milites) *cujus ego tutelam recepi: tenebo regimen. si & vobis placuerit, quod militibus placuit.* Quamobrem ingenti gaudio Senatus ei Augusti nomen, & omnia Imperatoria jura decrevit. ^e

Heliogabalum foediffimum illud, & vulgare scortum, qui nondum consulto Senatu, sola voluntate militum se Imperatorem, & Augustum inscripserat, adeo indigne tulit S. P. Q. R. ut mortui memoriam statim damnarit, ^f ac solo metu ad tempus eum agnoverit, quoad ab iisdem tolleretur, per quos non legitima creatione, sed rapina imperium occuparat. Unde Dion, ^g pro novo illius scelere affert, quod cognomen Imperatoria, contempto Senatu, & patriis institutis, contra jus fasque praesumiffet. Quo unice loco prostraverim omnes legum, & antiquitatis imperitos, qui jus Imperatoris creandi a Senatu avertunt ad milites.

Alexander Severus Caesar, Patrum decreto, dum Heliogabalus viveret, renunciatus, ^h & post illius mortem acclamatione militari deductus in Senatum; ibi cum Augusti nomine novo exemplo eodem die Pontificatum Max. Tribunitiam potestatem, & Consulare imperium se accepisse gloriatur, eoque nomine gratum se universo Senatorum ordini futurum proficitur.

Maximinus ⁱ parricida, caeso Alexandro primus e militaribus, absque Senatus decreto, Augustus appellatus, etsi perfidiose, ac violenter arripuiffet imperium; tamen ut indignum facinus, auctoritate legitima, praetexeret, per literas militum voluntatem significavit Patribus, ^k qui metu perculsi, eam comprobarunt: ^l donec in libertatem redeunt, ac spem ab Africano exercitu capientes, immanem filium Thracem hostem judicarunt, Imperium ab eo in Gordianum seniore, & filium, ^m quibus sese Africanus exercitus tradiderat; iisque mortuis ad Maximum, & Balbinum, indeque

^a Dio. lib. 74. p. 839. ^b Tillemon. in vita Sever. nota 7. ^c Capitolin. in vita Macrin. cap. 7. ^d cap. 6. & Herodian. lib. 9. cap. 2. ^e Herodian lib. 9. p. 384. ^f Lamprid. in vita Alexand. cap. 7. p. lib. 79. p. 907. & 909. ^g Herodian. lib. 9. c. 18. vide Lamprid. in Heliogab. ^h Capitolin. in Maximin. cap. 8. Aurel. Vict. in Maximin. ⁱ Zonar. annal. rom. 2. in Maximin. ^j Aurel. Vict. in Maximin. ^k Capitolin. in Maximin. cap. 15. & in Gordian. cap. 20.

ad Gordianum alium juniozem transferentes, quem Balbino, & Maximo vivente, Senatus Cæsarem appellaverat. ^a

Maximino sceleratior sicarius Philippus Arabs, qui fidei suæ traditum Gordianum imperio exiit, & vita, ^b exercitibus ad se transductis, misit statim ad Senatum literas, quibus ut ab eo militaris acclamatio probaretur, Gordianum morbo periisse mentiebatur, cui mendacio Patres fidem habentes, aut habere simulantes, metu atrocioris facinoris, Augustos ei honores decreverunt. •

A Philippo ad Valerianum plurimæ Cæsarum vitæ intercurrent, quæ in Latinorum historia Augusta desiderantur, & aliis ex scriptoribus a Casaubono suppleuntur, ^d quorum aliquibus vix lambere contigit Augustam potestatem, vixque spatium patuit ad Patrum consensum impetrandum; aliquibus vero suorum factorum omnium testimonium deest historiarum; quarum lux non adeo tamen elanguit, ut per novem circiter annos illos, quibus imperium plurimum Cæsarum varia fortuna fluctuavit, non emineat in Imperatorum creatione Senatus auctoritas, eaque sine ulla missione acclamationis militaris: qua unice Senatus potestate a Zonara creatus fertur • Imperator Marcus, & Severus Hostilianus, quorum adhuc memoria solius Zonaræ beneficio vivit. Gallo item, & Hostiliano Perpennæ a Senatu delatum fuisse imperium, tradit Aurelius Victor. ^f

Decii adeo monumenta perierunt, ut potius impia sua facta e sacra, quam civilia ex profana historia prodantur. Unde non mirum si tanta in imperii brevitate, ac tumultuatione Reip. quæ rite processerint lateant posteris. Quantopere vero ei tribuerint PP. ostenderunt, cum L. Priscum sub illo invadentem Imperium hostem pronunciarunt; ^e ut ei nullo modo Senatus auctoritas deesse potuerit. Neque Decius rerum humanarum peritissimus tot bellis implicatus deseruisset provincias, & Romam sese consulisset; nisi sententiam Senatus impetraturus, commotasque seditiones auctoritate Reip. in suum imperium, suæque sobolis spem consentientis compositurus.

Valerianum virtute simul, & calamitate memorabilem, insigni perfidia in Saporis Persarum Regis potestatem deductum, non tam milites, quam consensus mortalium universorum, & omnium ordinum, & consequenter Senatus potissimum legerat Imperatorem; ^h cui suæ voluntatis

^a Capitolin. in Gordian. 3. cap. 22. ^b Capitolin. in Gordian. 3. cap. 29. & 30. Aurel. Vict. in Philip. ^c Capitolin. in Gordian. c. 12. ^d In notis varior. adscr. hist. Aug. post Gordian. 3. ^e Annal. 3. in Gordian. 3. ^f de Cæsar. nu. 31. item auctor hist. miscel. hoc loco ^g Aurel. Vict. in Dec. n. 25. ^h Veter. hist. fragm. inter hist. varior. apud Trebel. Poll. in vita Valer. Zosimus.

& antea quidem pignus tradiderant Patres, suscitanda in illius persona censura jamdiu intermortua; ^a & postea foenus persolverunt, cum Gallienum filium illius Cæsarem appellarunt, ^b patrique consortem Imperii dederunt, ^c ut omnia eis contulisse Senatum satis liqueat, utcunque Valeriani tempora sint obscuriora.

Quid loquar de tumultuariis aliquot Imperatoribus, & Ducibus jis provincialium exercituum, qui sub Gallieno in commotione illa civili, suorum cujusque militum studiis ad se Imperium rapiebant? quibus uti plena vis ad superandum apud Senatum Gallieni potentiam, ita jus omne defuit ad imperandum; adeo ut a Scriptoribus XXX. tyrannorum numero habeantur, donec ad Claudium ventum est hujus nominis alterum, quem ante militum sententiam, communibus suffragiis Imperium suscepisse, tradit Zosimus, his verbis. ^d

κλαύδιος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει, καὶ πρότερον τῆς κοινῆς ψήφου ταύτην δέσας αὐτῷ. *Claudius summum Imperium occupavit sibi ante communibus concessum suffragiis.* Cum Zosimo non obscure convenit Trebellius Pollio. ^e a quo & Senatus universi plausus in illius Imperio comprobando referuntur. Quintilius illius frater Imperator a militibus, & a Senatu Augustus appellatus ab Eutropio, ^f & a Zonara traditur. ^g

Ab hoc paucis diebus ad Aurelianum commigravit Imperium, non consensu militum tantum, sed hominum universorum: ut cum Romam ille statim Imperator, appellatus petierit, nullo modo ei deesse potuerint consueti honores a Senatu prodeuntes; nec necesse fuerit, ut anxie ab historicis memorarentur, propter electionem illius omnium concordia ordinum initam. ^h

Aureliano in necem Reip. Mnestei liberti sui fraude interemto, ⁱ milites, qui tot sub eo victoriis claruerant, obsequio etiam erga Patres, & memorabili pudore, præquam antea, excelluerunt. Ultro enim sex mensium ^k illustri contentione ter Senatui remiserunt judicium de legendo Imperatore, quod Senatus permittere consueverat exercitibus, ut ejus libentius ducerentur auspiciis, cui se propria voluntate tradidissent. Nam Suetonius ^l refert sub Tiberio, militum aliquorum seditionem esse ortam, qui detrectarent principem non ab se datum.

Post Aureliani porro interitum, tot a Romuli morte sæculis, revixit inter milites antiqua illa modestia plebis, quæ Patribus Regis creationem,

^a Trebel. Pol. in vita Valer. ^b Eutrop. Aurel. Viç. ^c Viç. in Gallien. ^d Zosim. lib. 1. ^e in vita Claud. ^f lib. 9. ^g in Claud. rom. 2. ^h Zosim. lib. 1. Zonar. in Aurelian. Vopisc. ibid. ⁱ Vopisc. in Aurelian. c. 36. ^k idem in princip. vit. Tacit. ^l in Tiber. lib. 3. c. 25.

ab eis tibi concessam, reddiderat. ^a Jidemque milites Senatus jus in edendo militiæ Principe inque regendo orbe terrarum, pietate plenissimis literis, ^b ad Patres missis, testatum reliquerunt, quarum hæc verba descripsimus: *Hunc (Aurelianum) inter Deos referte Sancti, & Domini P. C. & de vobis aliquem, sed dignum vestro judicio, Principem mittite.* Quamobrem Patres Tacitum primæ sententiæ Senatorem ^c virum prisca integritate invitum, & reluctanter, lubentibus, & plaudentibus legionibus obtulerunt: & cum Romæ, tum ad exteros populos, Patres publicis literis exultarunt, quod plenum, & integrum creandi Principis arbitrium, potentia militari prius extenuatum, ad fontem suum, Taciti creatione, refluisset: ^d ac patres redierint ad exercitum ejus juris, quod semper habuerunt. *Gratias* (scribebat Senator Claudius ^e *Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis, quam semper habuimus, potestatem.*

Florianus Taciti frater, quia contra Romanorum instituta, mortuo fratre, Imperium præ se, tanquam hæreditarium, sumserat, nunquam Cæsarium numero est habitus. ^f Quamobrem proximus a Tacito Probus occurrit, qui repentino motu a militibus Augustus appellatus, non ante tamen Imperium suscepit, quam illud a Patribus officiosissimis impetrasset literis, quibus ab eo Senatus pro arbitro, ac principe rerum humanarum agnoscitur, per hæc verba. ^g *Recte atque ordine P. C. proximo superiore anno factum est, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis. Atque utinam id Florianus expectare voluisset, nec velut hæreditarium vindicasset Imperium, vel illum, vel alium quempiam majestas vestra fecisset. Nunc quoniam ille Imperium arripuit, nobis a militibus delatum est nomen Augustum, vindicatum, quin etiam in illum a prudentioribus militibus, quod fuerat usurpatum. Quaso ut de meis meritis faciatis quidquid jusserit vestra clementia.*

XXXIV. DE MILITUM JURE IN CREATIONE

IMPERATORIS.

Hactenus pervolvimus seriem Imperatorum, quorum vel omnis a Senatu creatio processerit, vel ab eo post militaria suffragia testimonio historicorum legitimam, & civilem traxerit auctoritatem. Quæ auctoritas minime deesse potuit sequentibus creationibus: quantumvis a veteribus, suppressa mentione Senatus, militibus assignentur, idque non quia nullum S. C. eas comitaretur; sed quia tam certum erat, & impetrabile, tamque necessarium, & solenne, ut omnium opinione præsumeretur. Ab eo enim

^a Livius. ^b apud Vopisc. in Aurelian. cap. 42. ^c idem ibid. ^d Vopisc. in Florian. ^e in epistola ejusdem apud Vopisc. in Florian. c. 6. ^f Vopisc. in Florian. & Aurel. Vict. ^g Vopisc. in Probo c. 22.

tempore, sicuti militaris potentia electionem omnem summi Ducis ad se trahebat; ita ne jus Patrum inerme cum armata violentia dimicaret, Senatus, qui nisi sponte cessisset, ac libere, turpiter, atque serviliter succubuisset, potestatem civilem nunquam negavit jis, quos potentia militaris ad Imperium extulerat: ut eis confirmandis auctoritatem retineret illam, quam eisdem rejiciendis prorsus amisisset. Quod unum post varia, & exitialia experimenta remedium invenerunt bellorum civilium, quibus sua cum clade Senatores implicabantur, ante Gallienum, qui primus eos prohibuit a castris: ^a quæ antea cum sequerentur ^b vitare nunquam poterant odia partium, si creando summo Duce, auctoritate sua studia dividentes, unam præ alia militarium factionum attollerent, eoque Senatum converterent universum, ancipitem diu futurum, dum de Imperio agitaretur, sub obnoxiō ne sibi esset, an sub offenso principe cadendum.

XXXV. DE REMOTIONE SENATORUM A MILITIA.

Quam fuisse causam putaverim, cur adeo patienter tulerint Patres ademtam sibi a Gallieno militiam, neque sategerint amplius repetere a militibus creandi Principis arbitrium sæpius præreptum, & aliquando Taciti, & Probi creatione sibi plenissime redditum. A quo tempore tradit Victor ^c ad ætatem usque suam, ita militarem potentiam convaluisset, ut imperium Senatus, creandique jus principis abstulerint, quiescentibus Senatoribus. Quibus si spes prosperi successus affulsisset, nunquam defuisset animus repetendi juris sui.

XXXVI. DE JURE CIVITATIS IN EXERCITUM.

Quod utcumque a militibus interciperetur, ac turbaretur; nunquam tamen avellebatur a sede, capiteque imperii Repub., quæ a Senatu præferebatur. Non enim Respub. exercitui; sed exercitus Reip. ministrat; neque Resp. propter exercitum, sed exercitus propter Remp. instituitur: ut Plato docet in libro de regno, ubi cum omnes artes, & facultates, tum præcipue militarem civilis potestatis ministerio addicit, his verbis:

Εἰ τίν' ἂν ποτε, καὶ ἐπιχειρήσομεν ἅτῳ δεινῆς καὶ μεγάλης τέχνης ζυμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότῃ ἀποφαίνεσθαι, πλήν γε δὴ τὴν ὄντως ἔσαν βασιλικήν; Σω. ἔδομίαν ἄλλην. Εἰ. ἐκ ἁρὰ πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικὴν γε ἔσαν, τῶν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην. ^d Ideo perire Senatui nunquam poterat jus imperii sive creandi, sive regendi, sine dissolutione civilis potestatis vitæ populi Romani perpetuo hærentis, incumbentisque in immortalī corpore, atque in Urbe principe rerum humanarum, quæ jus æternum retinebat imperii: ut in milites, & Imperatores tantum exercitum transferit illius, ita

^a Vici, in Prob. ^b Tacit, hist. 2. c. 52. ^c in Probo. ^d Plato de regno p. 137.

futurum legitimum, si orbis terræ consilio, & Senatus auctoritate comprobaretur. Erenim, & ipsi milites, si quando non expectato decreto Senatus, summum sibi Ducem creassent; suum factum non jure, sed necessitate consueverant excusare, ut tradit Lamprid. in Alex. c. 1. his verbis: *Milites jam consueverant sibi Imperatores, & tumultuario judicio facere, & item facile mutare, asserentes nonnunquam ad defensionem se idcirco fecisse, quoa nescissent Senatum Principem appellasse.* En igitur ipsi milites fatentur in Imperatoris creatione potiores patrum, quam militum fuisse partes. Atque ideo cum Senatus Alexandrum Severum vellet imperare, omnia simul ei contulit imperatoria, ne, si quid differrent, milites ignorantiam creationis simulantes, veluti negligente Senatu, & usu Reip. poscente, crearent alium. Ideo Claudius Capellianus apud Vopiscum ita restitutum Senatui jus a militibus gloriatur: *Nos* (nempe Senatores, ex quibus erat unus) *Nos principes facimus, nostri ordinis sunt potestates. Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis quam semper habuimus potestatem.* Et paullo post: *Imperatores damus, principes facimus; possumus & prohibere, qui cepimus facere.*

Cum enim jura publici regiminis ipsius civitatis constitutione contineantur, & civitas versari nequeat in exercitu corpore vago, & incerto, parteque illius Ministro, quem unius diei clades ipso cum duce aliquando deleverit; ne nimis in lubrico salus publica versetur, & corpus civile periculis, vel injuriis militaribus objiciatur; lex ipsa naturæ, ac ratio conservationis humanæ, quæ civitatem, & militiam peperit, ad Senatum, & Remp. perpetuo retrahit copiarum, & Imperatoris ipsius supremum regimen atque creationem: ut si vel Imperator cum exercitu ab hostibus profligetur; vel civitas ab Imperatore suo, & violentia militari dissolvatur; emergat civilis potestas, exurgatque Senatus auctoritas, qua vel novus mittatur exercitus, vel princeps perduellionis damnetur, & violentia militaris a Repub. deflectatur, atque ita civitas vel hostibus, vel civilibus injuriis quassata reparetur. Ideo nemo Imperatorum negligere poterat S. C. nisi expresse tyrannidem profiteretur: cum enim jura civitatis non in exercitu, sed in Rep. & Senatu conderentur; sine auctoritate Reipub. ac decreto Senatus non Imperator a militibus, sed tyrannus, & hostis patriæ creabatur. Ideo variant scriptores in recensendis temporibus imperii, cum aliqui annos numerent a creatione militari; alii vero, jique peritiores publici juris, a decreto Senatus, ut observat apud Suetonium Casaubonus. ^a Quamobrem apud Tacitum ^b Otho Imperator suum alterius imperio præferebat, quod a se staret Senatus, cujus voce universa Respublica loqueretur, perque Pa-

^a in Calig. c. 59. ^b lib. 2. hist. c. 84.

trum decretum legitimam conferret potestatem, ut patet ex his Othonis verbis: *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet. Senatus nobiscum est. Sic fit ut hinc Respublica, inde hostes Reip. constiterint.* Quod igitur ex naturæ, ac gentium legibus venit, ut juri publico sedes perpetua tradatur, ac majestas vel in una, vel in pluribus sibi successuris familiis, per hæreditarii regni constitutionem, aut, si de aliis rebus p. agatur, in certis ordinibus civium nunquam perituris, inque certis eorum consiliis collocetur; id etiam procedit ex institutis Romanorum, qui militare quidem exercitum, quod potest absque interitu Reip. decedere a persona morientis principis, uni perpetuo tribuerunt, quem appellarunt Imperatorem; jus autem illius tribuendi, ejusdemque moderandi, scatebramque majestatis, quam oportet esse perennem, non in brevi, & ancipiti unius hominis vita, volucrique, ac lubrico rerum statu deposuerunt; sed retinuerunt apud certum, & invariabile corpus, eamque cum æternitate quam sibi despondebant Senatus, & Respub. contexuerunt: ut Romanus principatus, Romanumque Imperium societas fuerit, & communio majestatis illius, quam continuam, & nativam Senatus habebat. Unde non mirum, si etiam exorto Imperio, Senatus jure suo munera illa gereret omnia, quibus potiebatur, florente Rep. præter judiciorum popularium, & comitiorum potestatem Tiberii tempore in se translatam; ceteraque communia cum Principe simul exerceret, & in Principem ipsum, si Remp. Senatui creditam eversum iret, capitis etiam supplicio animadverteret, adeoque Senatui publica potestas hærebat, ut quamvis eam Triumviri extorto quoque Senatus consensu arripuissent; tamen rebus ab se gestis, ut securitatem, & firmitatem haberent, Senatus auctoritatem adjiciendam curarunt: ut refert Dion. ^a

XXXVII. DE PERPETUA POTESTATE SENATUS IN IMPERATOREM.

Ex quo intelligimus jure publico Imperatorem fuisse in potestate Senatus; utcunque violentia militaris, quæ nutu Principis regebatur, Senatum plerumque, ac Rempubl. universam libidini objiceret Imperatoris. Cui enim vel leviter historias pertractanti non se obtulerunt exemplæ damnatorum ex S. C. Principum?

Caligulam sane infamia notare decreverant Patres, ni Claudius, qui tribunitia intercedendi potestate Cæsaribus consueta potiebatur, obstitisset, aut potius distulisset: siquidem infamem posteris fuisse Caji memoriam, tum ex lege Regia didicimus, tum ex Dione ^b cognoscimus, qui ab-

^a lib. 8. c. 37. ^b Dio, lib. 60. p. 667.

fuisse refert Caji nomen e numero Imperatorum, quorum Senatus in iuramentis, & votis meminisse consueverat. Quin & ipse Claudius amovendas noctu ejus statuas, ^a & constitutiones ipsius abolendas curavit: Senatus nimirum voluntatem amplexus. Neronem, adhuc viventem, Senatus hostem patriæ judicavit, & latentem ad supplicium deposcebat, ut puniretur more majorum, nempe, ut detractis vestibus cervix ejus furcæ infereretur, corpusque de saxo dejiciendum per Urbem tractum ad necem cadere-tur. ^b Galbam a Senatu, impellentē Othone, hostem fuisse judicatum, supra ex Plutarcho docuimus, ^c ejusdemque memoriam Vespasiani tempore Senatu ad libertatem redeunte fuisse a Patribus, qui eum inviti damnaverant restitutam ex Tacito cognoscimus. ^d Othonis, & Vitellii nomen exulavit e corpore legis Regiæ per Senatum conditæ, cum neuter eorum, ut jam animadvertimus, inter Imperatores ibi descriptos inveniatur: ex quo intelligimus Patres Othonem, ut Vitellio, Vitellium, ut Vespasiano blandirentur, hostem judicasse. Pari Domitianum ignominia Senatus affecit, cujus a conjuratis occisi nomen, ac memoriam damnavit, ^e imagines detrahi, delerique, ac statuas, ubique conquisitas fundi metallicas, evertique marmoreas jussit: adeo ut nonnisi unam suo tempore Domitiani statuam extare Procopius tradat. ^f Avidium, Cassium Senatus hostem appellavit. ^g Similibus poenis in Commodum, a conjuratis item interfectum, Senatus animadvertit: qui projiciendum etiam in Tyberim cadaver decreverat, ^h atque ubi a Pertinace Imperatore tum creato accepit jam esse conditum, ira exarsit adversus eum, qui hostem patriæ honore affecisset, parumque absuit quin ex S. C. cadaver effoderetur. ⁱ Jam vero suo loco indicavimus, qua Senatus potestate fuerit usus adversus Julianum, ac Severum: quorum hunc Juliani; illum Severi metu hostem judicavit, ut & Pescennium Nigrum, ^k & Albinum: ^l adeo ut nemo victorum, nisi auctoritate Senatus ageret, jure suum æmulum fustulisse, ac tyranni notam effugisse videretur.

Caracallam metu militum, quos liberalitate sua devinxerat, Senatus quidem hostem publicum non judicavit, sed indignis probris, ac foedis execrationibus memoriam, & nomen laceravit illius: ^m cui ut honorem apud posteros detraheret, prohibitis Circensibus diæ natali suo institutis, argen-

^a idem ibid. ^b Eutrop., & Sueton, in Nerone cap. 49. ^c Plutarch. in vit. Galb. p. 1097. ^d lib. 4. ^e hist. c. 40. ^f Suetonius in Domit. c. 23. ^g hist. arcan. p. 37. edit. Lugdunen. in fol. an. 1623. ^h Ulpian. Gall. in Avid. cass. c. 7. ⁱ Dion. lib. 37. p. 890. Herodian. lib. 1. ^j Lamprid. in vita Commod. in fin. cap. 18. ^k Spartian. in Sever. cap. 9. ^l Capitolin. in Albin. c. 9. ^m Capitolin. in Macrin. c. 2.

teas illius omnes, aureasque statuas fundi iussit, ut illis liquefcentibus, ejus quem potissimum oderant, insigniora monumenta perirent. *

Cumque non jus, sed furor dominaretur militum, qui Macrino extincto impurissimum cinzdem extulerant; inviti Senatores contra Macrini memoriam, auctoritatem suam direxerunt: ^b quam postea lubentes averterunt in Heliogabulum ab ipsis militibus foedissime discerptum, & in Tyberim projectum: cujus flagitiosi adolescentis Senatores, sublato imperio foeminarum, quæ per eum dominabantur, inscriptiones omnes, abrogato etiam ei Antonini nomine, quod propudiosis factis polluerat, delendas decreverunt. ^c

Maximinum & viventem, & mortuum, Senatus adeo execrabatur, ut nunquam validius Patres potestatem suam expresse-
rint, quam ejus tumultus tempore, quo adversus hostem patriæ, qualem eum judicaverant, quos supra memoravimus, creaverunt Augustos.

Æmilianum, quem Senatus, forte superante legem, Augustum appellavit, jam antea, urgente Gallo, declaraverat hostem. ^d

Gallieni tempore, quamvis ejus socordia pluribus a ducibus sui cujusque exercitus acclamatione, Augusti nomen sibi trahentibus, dilaceraretur Imperium: tamen firmum in Gallieno, & in solidum constitit, quia Senatus auctoritate fundabatur. Et qui Augustam potestatem sibi solo militari suffragio carps-
erant, tyrannorum exitum, nomenque meruerunt.

Postquam vero Senatus a Gallieno, ut memoravimus, militia exclusus, auctoritatem suam comprobanda potius, quam tractanda Imperatoris creatione retinuit, commissamque sibi ex instituto Reip. civilem potestatem flectere cogebatur ad voluntatem potentiorum; ut exordia, ita & exitus neglexit Imperatorum, quibus deinceps, neque attollendis, neque deprimendis admodum studuit, ne militaribus factionibus involveretur: præcipue post Carini mortem, a tempore Diocletiani, sub quo, succumbente viribus ratione, ad militiam omnia fluxerunt: adeo ut Senatus non duceret amplius, ut debebat, armatam potentiam, sed sequeretur: quia Imperatores, fractis viribus populi, & civitatis, accitisque sibi commilitonum opibus, & facultatibus provincialium, nihili pendebant pro tyrannis haberi, dum tyrannide potirentur impune; neque admodum laborabant esse justis, dum injustitiæ periculum avertissent. Ideo Reip. forma, quæ defluerat e moribus, impressa mansit in legibus; & publica jura populi Romanilauerunt in ritibus, & S. Ctis ex instituto prodeuntibus: quæ,

^a Dio. 66, 78, p. 196, ^b Lamprid, in Heliogab, cap. 3. ^c Lamprid, in Heliogab. c. 11. ^d Aurel. Vict. in Æmil.

quam-

quamvis ad voluntatem potentiorum conderentur; nativam tamen auctoritatem nunquam amiserunt: quia violentia non est causa efficax extinguendæ civilis facultatis, & permutandæ Reip. Quæ si suorum institutorum faciem pandat, in mutis quantumvis, & inertibus ritibus, justum semper, apertumque habet reditum ad pristinum usum, cujus jus, atque voluntatem nunquam dimisisse censetur. Titulos enim, ritus, & solennitates conservandis a prava consuetudine juribus, conditores legum invenerunt. Quamobrem nunquam Senatui periit jus creandi, regendique Imperatoris, quamvis illius juris exercitium non Patrum, sed militum a voluntate penderet. Quod ad ceteras Patrum, & populi facultates, ac jura porrigitur: quæ nunquam interiisse putantur, quamvis non tam ex Senatus, quam ex Imperatoris arbitrio adhiberentur: & consequenter via semper Senatui patuit ad pristinam sui juris libertatem, sibi violenter diu ereptam. Quam ad libertatem jure suo rediit novo Imperatore creando, cum a Græcis Cæsaribus opprimeretur.

XXXVIII. DE RELIQUIS SENATUS JURIBUS, ET DE CONSULARI POTESTATE.

Nunc cetera jura Patribus ante, ac post exortum Imperium quæ sita memoremus. Quæ quamvis turbata, & intercepta violenter, nunquam tamen intercidere potuerunt; quia, uti ante ostendimus, gentium lege, ac jure ipso humanæ societatis, publicoque instituto urbis Regiæ, militaria civilibus addicuntur. Quibus expeditis progrediemur inde ad consulari potestatem: in qua regia jura quæ perpetua in uno fuerant, annuo tempore a duobus exercenda coaluerunt. Ex quo evincemus potestatem summam civilem, qua jus regum continetur, in populo, Senatu, & Consulibus constituisse, perque munera illorum, variante Rep., permeasse; ad Imperatorem vero creatum tantum transjisse in perpetuum jus militare civili obnoxium: quod antea certis temporum, locorumque modis tradebatur, quamvis & postea Cæsaribus tribueretur in perpetuum, diuturnitas tamen addita imperio Cæsarum, naturam non mutavit illius, neque illud exemit a potestate civili: quia productio temporis vertere non potest rationem humanam, humanæque societatis variare legem; quæ propter publicam tranquillitatem, cui fruendæ civitas constituitur, militaria subjicit civilibus, ad quorum usum militaria comparantur. Quilibet enim auctor operi quod suo usui peperit, jure naturæ, dominatur. Auctor autem Imperii Senatus, populusque fuit, qui & arma prius instituit ad usum civitatis, & armatis ducem perpetuum dedit ad tutelam Urbis, & provinciarum, atque non ad privatam ipsius Imperatoris domi-

dominationem, sed ad conservationem Romanæ Reip. communionem-que perpetuam generis humani: quam legibus & C. Stis institutam, ac S. P. Q. R. auctoritate contractam, Imperator militari potentia tuebatur. Quam Senatus potestatem libro de originibus primo distinctius retulimus, & superius hoc eodem etiam libro innuimus. Unde ad hujusce operis continuationem atque ordinem, satis hic erit redigere in memoriam, Senatus majestatem, etsi variis populi motibus modo labentem, modo resurgentem; tamen ante Cæsarum creationem in eo constitisse, ut omnis publicorum proventuum administratio, negotiaque legationum, sive mittendarum ad externos, sive ab exteris venientium recipiendarum, responsaque danda legatis, item & provinciarum distributio, earumque prorogatio, & rerum gestarum judicia, quibus facta militaria Consulum, & Imperatorum, eventusque præliorum, aut extollebantur decretis, supplicationibus, orationibus, & triumphis, aut jis negatis extenuabantur; ad Senatus auctoritatem, tanquam ad communem publici judicii, civilisque sapientiæ, atque incorruptæ fidei fontem hite referantur. Quoniam autem Rom. Reip. institutis populus publicorum judiciorum, belli, pacisque, legumque sive jubendarum, sive abrogandarum arbiter constituebatur; & imperante Tiberio, ut supra memoravimus, per translationem popularium comitiorum, jura omnia popularia transferunt ad Patres; evenit, ut ab eo tempore, omnis administratio civilis, cui militaria subesse ostendimus, & consequenter omnis potestas regia, quæ olim in Senatum, & populum tribuebatur, inter solos Patres, vocato tantum ad vetustatis imaginem populo, versaretur. Quam potestatem agnoscens infensus Galbæ Germanus Romanorum exercitus, recusavit adigi Sacramento, nisi in nomen Senatus.

Quæ omnia & antiqua, & nova Senatus jura, Tiberius agnoscens, ita Patres apud Suetonium ^b alloquitur: *Dixi & nunc, & sæpe alias, P. C. bonum, & salutare Principem, quem vos tanta, & tam libera potestate ornastis, (En jus, & creationem Principis penes Senatum) Senatui servire debere, & universis civibus sæpe & plerumque etiam singulis: neque dixisse me paniter, & bonos, & equos, & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.* Hinc Nero, ut aliquando non vi, sed jure ageret, effigiem Cn. Domitii patri; consularia insignia Ascanio Labeoni tutori, olim suo a Senatu petiit. ^c

Neque nos, qui suscepto argumento urgemur, plenius partes Senatus in administranda Rep. expresserimus, quam ex Tiberii sensu idem Suetoni-

^a Suetonius in vita Galbæ cap. 17. ^b cap. 29; in vita Tiberi, ^c Tacit. annal. lib. 13. cap. 20.

us, qui subicit Tiberium conservasse Senatus, & magistratuum majestatem pristinam, & potestatem, deque magnis una, & parvis, privatorum, & publicorum negotiorum ad Senatum retulisse, veluti de vectigalibus, & monopolis, de operibus aut extruendis, aut reficiendis; de prorogandis imperiis, mandandisque bellis extraordinariis, deque responsis ad Regum literas edendis. Et, quod magis miremur, etiam de iis, quorum curam in solum Principem lex militiæ transtulerat, Senatum decernere jubebat: Nempe de exauctorando milite; de legionum, & auxiliorum descriptione: coëgitque præfectum alæ de vi, & rapinis reum in Senatu sententiam dicere; neque indigne tulit, ut quædam Senatus contra ejus sententiam statueret, increpuitque consulares exercitibus præpositos, quod de rebus gestis Senatus non scriberent. ^a Imo interemto juvene Agrippa per Tribunum militum, qui Tiberii nomine, missum se ferebat; Tiberius negavit, adjecitque redditurum eum Senatus rationem. ^b Publica judicia Senatus adeo erant propria, ut Domitianus ^c auctor fuerit Tribunis plebis, ut Ædilem sordidum, petitis a Senatu iudiciis, accusarent: & ipse his supplicibus verbis, simul cum Patribus sententiam diceret, cum reo aliquam poenæ remissionem precaretur: *Permittite, P. C. a pietate vestra impetrari, (quod scio me difficulter impetraturum) ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis vestris, & intelligent me omnes Senatus interfuisse.* ^d Imo multa, quæ Scriptores tribuunt Imperatoribus, ea tanquam suasoribus, non tanquam solis auctoribus unice assignantur. Quod colligitur ex eo, quod cum scribant Imperatores aliquos prohibuisse Senatorem occidi; tamen id non directo, sed per sententiam Senatus instituisse apparet ex Volcatio Gallicano in vita Avidii Cassii c. 8. his verbis: *Eo ipso tempore, quo rogavit (nempe Senatum,) ne quis Senator temporibus suis capitali supplicio afficeretur.* Quæ Romanorum instituta non jure, sed per violentiam abrumpebantur ab iis Cæsaribus, qui tandem proprio capite Reip. quam læserant, ulciscabantur injurias: & majestatem Senatus, quam fregerunt, morte sua restituebant: adeo ut qui vim a Rep. vellent abstinere, & securitatem imperii sibi pararent; suscepta sibi militia, Remp., quod fecit, Plinio teste, ^e Trajanus, Senatus reliquerint administrandam: unde Adrianus integrum Senatus detulit iudicium de Imperio sibi tradendo, quamvis a militibus oblato, ut supra tradidimus, execrabaturque Principes, qui Senatus minus, quam ipse detulisset. ^f Supremam hanc etiam

^a idem Sueton. *ibid.* cap. 30. ^b Sueton. *in* Tiber. cap. 22. ^c Sueton. *in* vita Domit. cap. 1. ^d Sueton. *in* Domit. c. 22. ^e tam *in* Paneg. quam *lib.* 1, *epist.* 14. ^f Spartian. *in* vita Adrian. cap. 8.

Senatus auctoritatem verebatur & Adrianus, quando literis ad Senatum de Imperio suo scriptis, hæc expressit: *Vestrum est æstimare quid velitis: nam ego usque ad Senatus iudicium incertus, & varius fluctuabo.* Cujus item Imperatoris, qui postea plures offenderat, acta, parum abfuit, quin Senatus abrogaret eo mortuo, eidemque Divi appellationem negaret; nisi precibus suis Patres flexisset Antoninus; ut intelligamus Senatum fuisse fontem perennem publicæ potestatis, ^a Et Clodius Albinus delata sibi a Commodio imperatoria insignia cum Imperii participatione recusavit, quod id munus non a Senatu veniret Imperii auctore legitimo, unde his verbis conclusit suam ad milites concionem: *Quare, Commilitones, ego Cæsarem nomen, quod mihi Commodus detulit, nolo: dii faxint, ut ne alii quidem velint. Senatus imperet, Senatus provincias dividat, Senatus nos Consules faciat, &c.* ^b

Item & Probus, cujus particulam orationis dudum retulimus: qui Patribus non modo Imperii sibi deferendi deliberationem tradidit; sed & jura omnia restituit, quæ aliquorum violentia Principum partim turbaverat, partim abstulerat: voluitque, ut ad Patres e summis quibusque judiciis appellaretur, & a Senatu Proconsules crearentur, ab eodemque legati Consulibus darentur, & Præsides cum prætoria potestate in Provincias mitterentur; ^c item ut quidquid Imperator decerneret, S. C. stabiliretur; ^d ita ut summam omnem ad Senatum, tanquam ad caput publici regiminis, ex naturalis, & civilis juris norma retraxerit.

Hinc tota Jurisconsultorum ætate, quæ ad Constantinum usque pertinet, eodem loco Senatum haberi videmus, & Principem, a quo Paulus minime Patres distinguens, ait: *Quod Principis, aut Senatus jussu opus* (nempe publicum) *factum fuerit: in hoc iudicium* (nempe aquæ pluvix arcendæ) *non venit.* Hinc sub Imperio nihilo minus, quam antea censebat, sive pro summa potestate constituerebat Senatus, ^e a quo propterea, ut alibi retulimus, non licebat appellare ad Principem, utpote Senatu minime majorem. ^f Propterea Claudius, ut initio principatus, lege, non vi agere videretur, neminem exulum, nisi ex Senatus auctoritate, reduxit: atque non ante Præfectum Prætorio, Tribunosque militum secum in curiam introduxit, quam veniam impetrasset a Senatu; a quo etiam res a suis procuratoribus judicatas comprobari voluit. ^h Commeatus præterea Senatus dare conlueverat, quod ad se traxisse, sive beneficii sui fecisse Claudium, Suetonius

^a Spartian. in Adrian. c. 27. ^b Cap. in Ab. 13. ^c Vopisc. in vita Probi cap. 13. ubi Salmast. ^d Salmast. ibid. ^e l. quod Principis ff. aqua & aqua pluvia arcenda l. 1. 3. C. qui manumittit. non pos. l. 4. ff. de accus. l. 2. in princ. ff. heredes. petit. l. 1. §. 1. ff. de fugis. l. 1. C. de compens. l. 64. in princ. ff. test. l. 52. in princ. ff. donat. inter vir. & uxor. l. unie. §. 2. ff. de libert. univers. l. 7. §. 1. ff. de oper. pub. l. unie. C. de Senato. & l. 3. C. de leg. g l. 1. ff. a quibus appell. non licet. ^h Sueton. in Claud. c. 12.

refert; sed ex S. C. hanc ei potestatem accessisse, refert Dion.^a Et Statuas bene merentibus, Imperatores a Senatu poscebant.^b Quamobrem vetandi aquam ex flumine publico ducere jus est Senatu pariter, atque Principi; ^c ut & relegandi, ^d & improbandi conditiones institutionum; ^e item famæ aliquem restituendi, criminum publice abolendorum; passum tit. ad S. C. Turpill. ^f hæredis faciendi: quæ non magistratus potestas est, cum Prætor non hæredem, sed bonorum tantum faciat possessorem; ^g sed ejus, qui potestatem habeat legis condendæ, qualis est Senatus, ^h & Princeps. Siquidem privatus non suo jure in testamento hæredem facit, sed potestate accepta ex lege XII. tab. ea, quæ voluit, ut quemadmodum paterfam. de re sua legasset, ita jus esset. Senatus item potestas erat in publicis gratulationibus, reis vincula laxare, atque abolere crimina; ⁱ Civitatibus imponere cognomina, ^k indignis hæreditatem auferre, ^l hostes judicare, ^m immunitates, & privilegia concedere, ⁿ permittere petentibus in agro suo nundinas, ^o quas Claudius Imperator a Coss. impetraverat, ^p matrimoniorum veniam Senatus ipsi Augusto concedebat: unde Tacitus ^q refert, Senatum nuptiarum facultatem inter patrum, & fratris filiam, nempe inter Claudium & Agrippinam, novo exemplo concessisse. Et hostis patriæ publicus insidiator, qui contra Principem conjurasset, a Senatu declarabatur: qualis per Senatum judicatus fuit Avidius Cassius, qui sub M. Antonino Imperium in vaserat.

Et mortuo violento dominatore, a Senatu acta omnia illius rescindebantur, statua evertebantur, memoria rerum ab eo gestarum irritabatur, ut post Commodi mortem evenit; ^r cuius etiam nova mensium appellatio, Senatus auctoritate, cessavit, prioribus nominibus restitutis. ^s Denique incedentibus per antiquitatem, nihil crebrius occurreret, quam Senatus majestas circumfusa supremæ, ac Regiæ potestatis exemplis, ac juribus cum principe quidem communibus, sed auctoritate præstantioribus. Nam Senatus eam potestatem nativam præferebat, & e corpore suo perpetuo manantem; Princeps vero eandem habebat sibi a Senatu communicatam, & translatitiam, uti Senatus portio, ac majestatis summæ participatio. Quæ Principis potestas corruerat simul cum actis ejusdem, quandoque a Patribus rescindendis, ea si potestate abuteretur. Cui ne periculo Principum

a Sueton. in Claud. c. 24. ubi Casaub. b Capitolin. in Marc. 10. 3. c l. quo minus 2. ff. de sum. d l. relegatus c. 4. §. 1. ff. de injud. & releg. e l. filius 25. ff. de condit. instir. l. caprasorius 70. ff. de hered. instir. f l. 1. §. 10. ff. de populi. g l. 12. & 13. ff. de bon. posses. h l. non ambigitur ff. de leg. i l. si servus 2. ff. de Cass. reor. k Dio lib. 54. p. 537. l. cum quidam 12. ff. de his quib. ut ingu. m l. amissionem §. 1. ff. de capis. dominus. n l. non tantum 27. §. 1. ff. de excusat. o Plin. lib. 5 ep. 4. ad Valer. p Briffon. lib. 2. antiq. c. 15. q lib. 12. p. 242. r Capitolin. in Anton. c. 24. s Lamgrid. in vit. Comm. in fin.

constitutiones paterent, orationes ab iis habitæ, sententiæque in Senatu dictæ S. C. confirmabantur, ut J. Ctorum monumenta testantur: apud quos S. Cta, & Principum orationes promiscue accipiuntur. • Quod rerum arbitrium ad Constantinum usque in Senatu mansisse inde liquet, quod Senatus Constantino primas imperandi partes, postposito Maximino, tribue-
rit. ^b

XXXIX. DE FALSA IMPERII TRANSLATIONE AD GRÆCOS.

Neque Regiam Senatus potestatem, postea Constantinus aut fregit, aut Urbe avulsam Bizantium adportavit. Quinimo, longe aliter ac vulgo temere fertur, & pristina ille Senatus jura, Maxentii nimirum crudelitate turbata, Patribus reddidit, ut narrat nobis vetus orator, • & sedes Imperii, publicique juris auctoritas etiam discedente Constantino, Romæ permansit. An enim commigrasset cum Imperatoris persona, si potestas civilis nunquam cum potestate militari ex Romanis institutis, nisi susceptis ad tempus magistratibus, confundebatur? Et Imperatori quidem fas erat se transferre quocunque bellorum necessitas, Imperii tutela, & locorum opportunitas traheret; haud vero jus esse poterat Imperium secum trahere, aut movere Remp. avertereque alio potestatem rerum humanarum, quam conditorum, & civium suorum sanguine, ac virtute supra mille annorum spatium sibi Roma pepererat. Remp. nimirum Constantinus Imperio tenebat, non patrimonium, aut familiam servorum; nec dominabatur ille liberis populis, sed tantum imperabat, hoc est in Romanorum utilitatem arma, & publica jura, extraordinaria majestate, tractabat: unde nec in mentem ei venire potuit, quod grex Mancipiorum, necum in Rom. Rep. sed & in naturali jurisprudentia hospites, posteris tradiderunt.

XL. QUOMODO ACCIPIENDA SIT IMPERII DIVISIO.

Sane omnes illi ante Constantinum Cæsares, qui voluissent accurare pensum suum, toto fere Imperii tempore, procul ab Urbe, per Scythas, Thraces, Sarmatas, regionesque eas ferebantur, quacunque barbari crebrius in Romanos fines effunderentur. Quæ barbarorum audacia undequaque, ac sæpe coorians Diocletianum principem prudentissimum coëgit dividere sibi cum Maximiano curam provinciarum Occidente tradito; sibi-
que Oriente retento ad Persas, aliosque regionum illarum barbaros coër-

^a Briffon. *antiquit. lib. 1. cap. 16.* ^b Lactant. *de mort. persec. cap. 44. p. 32.* Tillemont. *in collect. art. 27. p. 138.* ^c Panag. *vet. 6. p. 137. editio a Livinerio Antverp. 1599.* Nam quid ego de tuis in Curia sententiis, atque actis loquar, quibus Senatui auctoritatem pristinam reddidisti.

condos. Eaque non Imperii divisione, sed administrationis, cujus summa penes Diocletianum erat, duplici veluti munimento, a Romanis finibus hostes propulfabantur. Quod Diocletiani consilium Constantinus confirmare in perpetuum studuit, & contra orientales barbaros, æternam arcem Romano Imperio, novamque sedem Imperatori collocare, ampliata, munitaque, ac moenibus, & ædificiis, ad Urbis imaginem, sublata Bizantio: quam a se incrementi ejus auctore, Constantinopolim appellavit, suumque ibi domicilium statuit, ut longius a nostratibus aculeis abiret, judiciisque cavillatoris populi, non admiratione ulla potentix, aut insolentia summarum virtutum, sed sola curiositate, ac spe sua res æstimantis; ut cedente novitate, satias illico subiret; plusque Cæsaribus Romæ præsentia sua detraheret, quam longinquæ victoriæ attulissent.

XLI. DE SEDE IMPERATORIS.

Quoniam igitur nullus certus locus, sed castra, & militia, sedes erant Imperatorum, qui domicilium ibi habebant, unde tutius barbaris obsisterent; Quid mirum, si se Constantinus Bizantium contulit, quo Asia simul, & Europa veluti coeunt, undeque, pacatis, imo ad latinam humanitatem redactis Gallis, & cis Rhenum Germanis, utracunque de orbis terrarum parte barbari erumperent, facile avertentur. Neque tam absurde cogitare poterat Constantinus, ut Urbe sua condenda, domicilioque altero Imperatori parando, domicilium everteret ipsius Imperii; deducendaque colonia, & filia pariunda, majestatem parentis in eam transferret, quod in Imperatoris potestate non erat, cum ei, & Romanorum institutiones, ex quibus majestas realis Senatui hærebat, & gentium leges repugnarent, ex quibus Coloniae Urbi, de qua fluxerunt, patriæ quodam potestatis jure subjiciuntur: utcunque Gothofredus junior, ^a qui, nescio qua sui fiducia, proprium sensum, in re tam vetusta, veteribus anteponit, Constantinopolim eximat e coloniarum numero: quasi aliud sit Colonia, quam Civitas ex Civitate Romana quodammodo propagata? ^b in quem numerum a Plethone refertur, ^c qui eam appellat *ἀποικίαν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης*: *Coloniam Italiae Romæ*: & Zonara teste, a Constantio Heraclii, nepote, ^d qui regiam suam Romam veterem, ut in matris sinum, revocare studebat, cum honos major matri, quam filix debeatur *θεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας, ἢ τὰς θυγατέρας τιμᾶν*, matrem præ filia honorandam esse; item ab Augustino, ^e & a Themistio, qui cum Constantinopolim coleret, Romam *μητροπόλιν τὴν ἡμετέραν*

^a C. Theodof. lib. 24. tit. 13. p. 223. ^b Gell. apud Sigon. lib. 2. c. 2. ^c erat, 1. de bello Peloponneso. ^d Zonar. in vita Constantii. ^e 5. de civit. Dei c. 21.

metropolin nostram appellat; eamque ait, urbibus universis imperare, ac secum Constantinopolim ἢ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων βασιλεύει τῇ δὲ ὑμετέρα σου βασιλεύει. *Qua* (Roma) *urbibus imperat aliis, cum vestra vero* (Constantinopolis) *imperat una simul.* I nunc, & cum Imperatore Imperium Roma cessisse arbitrator; aut ab honorum exæquatione, juris exæquationem arguito, quando, ne honores quidem Constantinopolis habuit Romæ pares: quancumque græcus verborum fastus, Sozomeni ore, ac fronte ^a sibi apud posteros arrogaverit: quem Sozomenum, vel hoc uno Petavius ^b mendacii palam coarguit, quod Constantinopolis Præfectum Urbis minime ante annum a Christo nato trecentesium septuagesimum nonum acceperit.

XLII. DE COMMUNIONE URBIS CUM BIZANTIO.

Atque ipsa hæc Imperii Themistio memorata societas Constantino-
poli haudquaquam compete-^{bat} jure suo nativo, sed adventitio, descendente a persona Principis, ibi permanentis, ibique potestatem illam exerentis, quam Senatus Romanus Cæsari, atque consistorio illius a nobis supra descripto, & ex Senatorum aliquo numero, magistratuumque coacto contributebat. Ex cujus potestatis diuturno usu, mora-^{que} principis, Constantinopolis Regiæ urbis nomen assequetur, & ipsius Romæ locum subiisse videbatur iis, qui umbram, & imaginem cum re ipsa confundentes, juraque Urbis utriusque conturbantes errores ubique, atque ad nos usque scriptis suis transmiserunt. Quamvis enim Gallienus Senatores prohibuerit a castris; minime tamen (in quo & Tillemontius ^c labitur) consistorii potestas, & usus expiravit: cum corpus hoc, & comitum consistorianorum nomen, qui & illustres dicebantur, toto tempore manserint, quo Cæsares flourerunt. ^d Excluserit enim Gallienus Senatores a militia, quæ ad ipsius curam pertinebat, non vero a consilio militaris principis, & summi ducis: cujus regimen Senatum nunquam dimittere oportebat, ne si casus aliquis incidisset, simul cum principe, qui temporariam habebat auctoritatem, Respub. ipsa rueret, quam propterea in potestate Senatus æterna docuimus esse collocatam. Hæc publicæ potestatis portio Principi, & ejus consistorio ab universo Senatu, sive a tota Repub. tributa, quia cum ipso Principe ambulabat, migravit etiam Constantinopolim, ibique cum Cæsare constitit ad justam, & legitimam rerum administrationem Principi permissam: adeo ut ad Principem publicæ potestatis per Senatum Romanum competentem, & ad Consistorium ipsius ex magistratibus, & Senatoribus Romanis

^a lib. 2. cap. 3. ^b In Julian. ep. p. 327. ^c In Gallien. art. 2. ^d vide Goth. in C. Theod. ad l. quinquies C. ad l. Corn. de Sicar. p. 100.

lectum referre oporteat publicarum auctoritatem rerum Constantinopoli gerendarum; non vero ad Imperium ipsius Urbis, quam potuit quidem ludorum, ædificiorum imitatione, ac morum Romæ Constantinus æquare, non vero potestate: nihil enim agimus cum tradimus alienum.

XLIII. DE CONSTANTINI JURE IN IMPERII
TRANSLATIONE.

Nam quid in Constantinum transierat, nisi exercitium potestatis publicæ radicibus suis in populo Senatuque Romano hærentis, & majestas personalis, quæ Cæsaris vita definiebatur, postea vero nova Principis creatione ad alium, voluntate militum, & S. P. Q. R. auctoritate transferebatur? An enim potuisset Imperator, semota violentia, per quam jura omnia conticescunt, imperium sibi exutum, in quem voluisset deponere, & Remp. sibi commissam alteri, se invita, tradere? Quod ne in Regno quidem licere, nisi transferatur ad proximos ex præcedenti populorum sacramento successuros, libro *de jurisdictione* demonstravimus. Cur enim inutiliter usufructuarius jus suum in extraneum transfert; nisi quia jure personali potitur, quod suæ vitæ spatium concluditur? ^a Quanto minus igitur Constantinus exuere poterat Senatum Romanum suprema potestate civili, cuius auctoritate acceperat, & retinebat ipse militarem civili subiectam, cum vita Cæsaris ab eo decessuram, atque ad universæ majestatis fontem, nempe ad Rom. Remp. redituram, novaque creatione, a novo principe suscipiendam.

XLIV. DE CONSTANTINI VOLUNTATE IN IMPERIO
TRANSFERENDO.

Verum quid contra Sanctissimum Principem excutimus leges publicas, quasi ullo eas unquam facto, præsertim in re summa, violarit: cum posteriores Scriptores Constantinopolitani, Senatus vicem apud suorum temporum Imperatores conquerantur, eosque precibus, & lacrymis obtestentur, ut auctoritate aliqua curiam illam inopem, atque despectam imperiantur, ne procures eam in curiam lecti supplicium potius e sumtibus, quam solatium e potentia ferant, ut ait Themistius ^b ἡ γερουσία καὶ ἡ τιμωρία, vel ut Harduinus legit, τιμωρίας ἐδόκει μηδιστοῦν διαφέρειν. *Hic Senatus, & is bonos a stultitia*, vel ex Harduini lectione *a supplicio minimè differre videbatur*, & alibi ^c τρίτον συναυξήσθαι τιμαῖς τὴν γερουσίαν tertiam (τογο) *Senatum honoribus augeas*. nempe ut vere Constantinopolis altera Roma dicatur: τότε (inquit) ἀληθινῶς ἔσται δευτέρα Ρώμη σὴ πόλις. *Tunc revera eris altera Roma tua civitas*. Ex quibus apparet jactabunde magis, quam ve-

^a Inst. lib. 2, tit. 4. de usufr. §. finitur 3.

^b orat. 4.

^c orat. 14. p. 120. Hard.

re Sozomenum, aliosque fuisse locutos, cum Romæ Constantinopolim æquarunt, & ab ædificiorum, ac statuarum sumtu, atque magnificentia, non autem a civium auctoritate, Urbi suæ Græcos alterius Romæ nomen tribuere potuisse ostendit idem Themistiûs in legatione ad Theodosium: *ὡς ἐπὶ μὴ ταῖς τῶν ἀνδράντων μεγέθεσι σεμνοῦμεθα, ἐπὶ δὲ ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐξιομασίαισι θαυροῦμεν. πῶς magnificentia statuarum decoramur, ac minime hominum dignitatibus effekimur.* Ideoque ab Imperatore petit, ut quos nomine Patres conscriptos appellaverat Senatores Constantinopolitanos potestate, atque jure hac appellatione dignos redderet *τιμαῖς δὲ καὶ ἐξιομασίαις σὺ καταπυκνῶσις ἡμῖν τὴν γερουσίαν. . . . καὶ οὗς πατέρας ἀνέμασας συγγεγραμμένως ποίησαν. ἀξίως τῆς επικλήσεως, congere dignitates, & honores in Senatum.* (quosque P. C. appellasti, hac appellatione redde dignos. Hæc ne flagitanda Græcis erant ab Imperatore, si Constantinopolis potestatem publicam Urbis Romæ aut participaverat, aut, ex vulgi opinione, sive ex communi somnio, prorsus exhauferat?

XLV. DE PRIVILEGIIS URBS CONSTANTINOPOLITANÆ.

Quid igitur est reliquum, nisi ut publica negotia Constantinopoli perinde ac Romæ agitata, & definita, non civitatis, curiæve illius, sed ipsius Cæsaris, ejusve consistorii juribus de imperii scatebra, nempe de Romano Senatu, ad Cæsaris vitam ex S. C. susceptis, adscribamus; & Constantinopolitanum Senatum, potius pompam Principis, quam Reip. Rom. portionem reputemus? Quam notionem non ex affectione patria, studioque latinitatis, sed ex vero nobis oblatam fuisse præter superiora testimonia, etiam Juliani Cæsaris auctoritate patebit. ^a Is enim tantum præstare Constantinopolim ceteris urbibus tradit, quantum Roma Constantinopoli antecelleret. *πόλιν τε ἐπ' αὐτῇ κατέστησεν ἐν οὐδὲ ὅλοις ἔτεσι δέκα, τοσούτω τῶν ἄλλων ἀπαισῶν, μείζονα, ὅσω τῆς Ρώμης ἐλαττωθεὶς δέκει: Urbem sibi cognominem fundavit, minus annis decem tanto aliis majorem, quantum ipsa Rome cedere videretur.* Cum autem ædificiis, multitudinem hominum, magnificentia sumtuum, Græciis ipsis testibus, Romam æquaverit; qua parte, nisi auctoritate, atque imperio tantopere cedere, quantum Julianus indicat, Urbi Romæ Constantinopolis potuit? Quis modo negaverit Græcos nativo verborum fastu, & ingenua sibi adulatione, ita Principis opus extulisse, ut omnia discrimina, & jura ipsa publica tumore, ac jactantia sua conturbarent: excepto Socrate Sozomeno ^b longe modestiori? Et ignotus auctor ^c Ammiano Marcelino adjectus refert, Constantinum Bizanzio condendo regias omnes opes

^a orat. I. p. 14. edit. Petav. ^b lib. hist. I. c. 16. p. 41. ^c Ammian Velcs. p. 475. vide Tillemon, in Constantin. art. 67.

effudisse, Romæque illam æquare studuisse, Senatūque ibi constituisse sed, ut ille ait, secundi ordinis, eosque claros appellasse, cum Senatores Romani clarissimi appellarentur. Tantine igitur fuerit unus Sozomenus, ut ejus auctoritas omnia rerum gestarum testimonia, & juris rationem everterit? Atque auctoris hujus levitatem, atque jactantiam Valesius satis prodit in constituendis Imperii Græci finibus, ^a quos Sozomenus eosdem Constantini, ac Theodosii junioris tempore designat; cum divisionem Imperii Constantinus Magnus nullam cogitaverit, & sub illius filiis primum non quidem Imperium, sed administratio ipsius aliter divisa fuerit atque a Sozomeno refertur, ut contra eum erudite probat Valesius, ^b cum ostendit orientale in Europa imperium sub Constantii ditione Thracia definitum fuisse; Romam vero, & Illyricum, ex foedere inter fratres peritūso, ad Constantem pertinuisse.

XLVI. DE COLONIIS ROMANORUM.

Hoc etiam, præter imaginem exteriorem civitatis, Urbi Romæ simile, præ coloniis plurimis, habuit Constantinopolis, quod ab institutione sua suscepit mores Romanos, & jus Quiritium privatum, quo in contractibus, usufruptionibus, potestate patria, tutelis, actibus legitimis, aliisque civilibus ritibus Quirites utebantur. ^c Siquidem ^d coloniarum quædam potiebantur jure Quiritium privato, & coloniarum Romanarum dicebantur; quædam latinæ, quæ quavis deducerentur ex civibus Romanis, non tamen jure Quiritium fruebantur, sed jure Latii, sive Latinorum illorum veterum, qui cum nondum civitatem Romanam accepissent, suffragium Romæ ferre non ultro poterant, sed cum a magistratu Romano vocarentur; & cum in civitate latina magistratum gessissent, civitatem Romanam adipiscebantur; neque a Romanis magistratum accipiebant, sed proprium sibi creabant. ^e Quæ veniunt sub nomine juris Latii: quod aliis etiam populis, nectum coloniis, a Senatu concedebatur, si populum Romanum demeruissent. ^f Diversa porro a coloniis erant municipia, cum coloniarum, ut Sigonius ait, sane pereleganter, ex Urbe Roma educerentur, municipia vero introducerentur in Urbem; ^g etenim non modo civitatem Romanam, & jus Quiritium privatum, verum etiam publicum accipiebant, eamque in tribum ingrediebantur, in quam a Censoribus adscriberentur, & Romanos magistratus pari cum ceteris civibus jure, ac forte capiebant: exceptis his quæ honoris causa nomen assequerentur municipiorum, quorum populi tantum id cum civibus Romæ commune habebant, quod conscriberentur in legionibus, ^h quæ

^a Sozom. lib. 2. cap. 3. ^b in Sozom. lib. 2. cap. 3. annot. ^c Cujac. obs. 10. c. 35. D. ^d Sigon. de antiquo jure Ital. lib. 2. cap. 3. ^e Sigon. eod. tract. lib. 2. cap. 4. ^f Sigon. ibid. ^g Sigon. de antiquo jure Ital. lib. 2. cap. 6. de municipiis. ^h Sigon. loc. præc. cit. nempte cap. 7.

tantum ex civibus Romanis componebantur: ut municipes tales in sola militia pro civibus Romanis haberentur. Municipiis, & coloniis longe inferiores erant Præfecturæ, quæ civitatis jus ob noxam, & leges suas amiserant, legibusque parebant iis, quas Præfectus Romanus ad eos juri-dicundo quotannis missus imposuisset.

XLVII. DE CIVITATE ROM. ITALIAE UNIVERSÆ.

Quæ discrimina juris Quiritium, juris Latii, Municipiorum, Coloniarum, & Præfecturarum ex Italia universa cesserunt post compositum sociale bellum a Latinis Italisque populis, participandæ Romanæ civitatis causa, commotum. Etenim L. Julia per Sex. Julium Cæsarem lata, civitas Latinis populis primo, ^b deinde Italis patuit universis; adeo ut Italia omnis unius fuerit Urbis continuatio, atque complexio: ^c varietas vero juris sive Quiritium, sive Latii, sive municipalis remanserit extra Italiam eos apud populos, quibus, uti diximus, hæc a Senatu præmia pro meritorum ratione concedebantur. Tandem discrimina ista juris e toto cesserunt orbe Romano, postquam Antoninus non Pius, aut Marcus, sed, teste recenter edito Dionis fragmento, Caracalla Romanam civitatem in Romanam omnem ditionem, sive in universum orbem terrarum extendit, effecitque ut mundus omnis esset unius Romæ municipium. Verum etsi Roma cum omnibus extra Italiam populis communicaretur; coloniæ tamen, & provinciæ haud ita cum ipsa Italia confundebantur, ut non distinguerentur immunitate tributorum capitis, & soli, quæ pari cum Roma jure tota Italia, non vero provinciæ, aut extra Italiam coloniæ, jam inde ab Augusti ævo potiebantur. Ideo si quibus extra Italiam populis capitis, & soli concederetur immunitas, iis jus Italicum tributum dicebatur, quod ea libertate sola Italia, non vero nationes aliæ jure suo gauderent; sed largitione Senatus aut Cæsaris. Quæ mansit ex coloniarum notis una post jus Quiritium ubique profusum; ^d ut deductæ coloniæ vel tributum capitis & soli sustinerent; vel illud, accepto nominatim jure Italico, sibi excuterent. Quod coloniarum Romanarum erat ab Urbe Roma discrimen a Jurisconsultis in tit. ff. de censibus passim indicatum.

XLVIII. DE JURE ITALICO URBIS CONSTANTINOPOLITANÆ.

Hinc & Constantinopolis etsi non exiguam civium Romanorum partem sibi attraxerit, & Romanæ Urbis faciem ædificiorum, viarum, collium, situs, ludorum, rituumque ac morum imitatione ad se transtulerit, ac sub

^a Sigon. *ed. tract. lib. 2. cap. 12.* ^b Sigon. *de antiq. jur. Ital. lib. 1. cap. 4.* ^c Sigon. *de antiq. jur. Ital. lib. 3. cap. 1.* ^d Spanhem. *de urbe Rom. c. 19. p. 464. & 465.*

Urbis Romæ persona in Itaniam prodierit; latere tamen adeo nequit ut non se, velit nolit, coloniam Romanam profiteatur, quando immunitatem tributorum capitis, & soli, nempe jus Italicum, non ab origine sua, sed a Cæsaris beneficentia duxit: adeo ut opus habuerit ut ei a singulis Cæsaribus renovaretur: nimirum quia non ingenitum erat, sed adventitium, ideoque cum vita Cæsaris concedentis expirabat. Unde legimus in Theodosiano Codice ^a hanc Valentis constitutionem: *Italicæ juris auxilium arbitra aequitate renovamus. arbitra aequitate* (inquit) quia jus Italicum minime cum coloniis nascebatur, sed arcessabatur extrinsecus. Et in C. Justiniano hanc Arcadii, & Honorii legem habemus. *Urbis Constantinopolitana* ^b *non solum juris Italici, sed etiam ipsius Romæ veteris prerogativa letetur*: nempe, ut æque sit sedes non quidem imperii, sed Imperatoris, & in honorem Cæsaris præset orienti, sicut Roma orbi terrarum præsidebat universo. Nam etiam alibi ^c sacris in negotiis ^d id repetitur: cum tamen sciamus, vel ipso Justiniano teste, qui in novellis veterem Romam Sacerdotii fontem appellat, Constantinopolitanum Antistitem orientalibus Episcopis utcumque prælatum, ipsum tamen simul cum ceteris Ecclesiis Romano paruisse; ^e ut palam sit parem hanc Urbi Romæ prerogativam non ita esse accipiendam, ut ad omnia extendatur: nam & post has leges, quanta potestate Constantinopoli Roma præstiterit, in sequentibus ostendemus.

XLIX. IN JACOBUM GOTHOFREDUM DE FALSA EXÆQUATIONE URBIS CONSTANTINOPOLITANÆ CUM ROMANA

Prospexit istas in se impendentes difficultates Gothofredus, qui ut has plagas effugiat, induit se in majores. ^f Primo enim nullo rerum gestarum vestigio confinxit jus Italicum fuisse Constantinopoli a Procopia tyranno per vim ereptum; post autem a sequentibus Imperatoribus restitutum. Quod refutatione minime indiget, utpote ad priorem errorem tuendum gratuito, ne dicam temere, prolatum. Deinde novum comminiscitur juris Italici discrimen e suo jecore, non ab ulla juris veteris ratione, aut antiquitatis monumento editum. Distinguit enim jus Italicum Constantinopolitanum a jure Italico civitatum aliarum, posito in immunitate capitis, & soli; cum jus Italicum Constantinopolitanum ab eo in juris Italici concedendi facultate, pari cum Roma jure, collocetur: ut Roma quidem illud civitatibus occidentis, Constantinopolis vero populis orientalibus concesserit: quasi a jure civitatis Constantinopolitanæ beneficia

a L. 1. tit. de jure Ital. Urb. Constant. b L. unic. C. Instit. de priv. Urb. Constantinop. c C. Theod. de Episcop. l. omni 45. d l. 45. de Episc. Chalcedonens. Concil. c. 28. e Respons. Justiniani incipiens reddimus. post. l. 7. C. de summa Trinit. & fide Cathol. item dist. 22. & nov. 123. §. 1. novel. 99. f l. 1. C. Theod. de jure Italici. Ugh. Constan. p. 222. & seq. in commentar.

ista orientalibus urbibus advenirent, non vero a jure ipsius Imperatoris ibi permanentis, & publici juris dispensationem a Senatus Romani auctoritate trahentis: quo jure Cæsar & controversias inter populos ortas dirimebat, cum Constantinopoli degeret: quod causam erroris obtulit Gothofredo, qui auctoritatem a Cæsare ad domicilium transtulit illius. Verum hoc Gothofredi figmentum confutare non cogimur, cum ipsemet ei suum patrocinium negarit ^a confutatus a Peravio, ^b & a Valesio, ^c atque admonitus βασιλευσαν πόλιν a Juliano, quem Gothofredus in suam causam vocaverat, non Constantinopolim nuncupari, sed Romam veterem; ideoque jus Imperii non alibi, quam Romæ ab eo collocari, ubi degeret Imperator. Et Sozomenus, ^d quamvis alioquin inflatus pro Constantinopoli sua loquatur, minime tamen Imperium a veteri Roma transfert ad novam; sed nomina simul Urbis utriusque committit, & Curias, & institutiones, & contrahendi ritus, ut recte Valesius pro συμβόλαια legerit συμβόλαια. Imo cum similitudinem instituat a potestate sacra, quæ, se ipso teste, Romanus Constantinopolitano longe præcellerat; sat ostendit quandopere in publica rerum civilium administratione Urbs Roma Constantinopoli antere.

Μετά δὲ τῆς Ρώμης τὸν Κωνσταντίνου πόλιν ἐπίσκοπον τὰ πρεσβεία ἔχειν, ὡς νέας Ρώμης τὸν θρόνον ἐπιτροπεύοντα. ἡ δὲ γὰρ ὁ μόνον ἔχει ταύτην τὴν προσηγορίαν ἡ πόλις, καὶ γεγρασὶ τὰ γράμμασι δῆλων, καὶ ἀρχαῖς ὁμοίως ἐχρήτο. ἀλλὰ καὶ τὰ συμβόλαια κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐν ἰταλία ρωμαίων ἐκρίνετο, καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ γέγρα πρὸς πάντα ἐκατέρω ἰσάζετο.

Post Romanum præcellere Constantinopolitanum Episcopum, utpote novæ Romæ presidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas (Constantinopolitana) habebat, & Senatu, & populi ordinibus, & magistratibus similiter utebatur; sed & contractus ex legibus Romanorum, qui sunt in Italia, celebrabat: ^e & institutis, ac muneribus alteri per omnia æquabatur.

VALESII VERSIO EJUSDEM LOCI.

Præterea ut post Episcopum Urbis Romæ Constantinopolitanus habet honoris prerogativam, utpote qui junioris Romæ Episcopatum administret. Jam tum enim Urbs illa, non solum hanc appellationem meruerat, & Senatum & ordines populi, & magistratus similiter habebat; Verum etiam contractus civium ejus Urbis juxta leges Romanorum qui in Italia sunt, judicabat, juraque omnia, & privilegia aequalia seniori Romæ possidebat. Ita vertit Valesius pro erudito sane ho-

^a ad L. 1. C. Theod. de jure Italic, verbo Constant. p. 223. Spanhem. in Orde Rom. c. 29. p. 465. ^b in not. ad epist. Julian. 35. ^c annot. in Sozomen. lib. 7. c. 9. ^d lib. 7. c. 9. p. 714. ^e hac omnia officio judicis celebrari oportet, hoc est dirimi discipari, judicari pro gratia agnoscere Ulp. l. si alium 7. §. 3. ff. quid vi aut clam.

mine, ac docto, sed non juris: sine cujus fraude, servata etiam verborum proprietate, nobiscum potuisset postremas voces explicare.

Æquemus illas cum Sozomeno moribus, institutis, ædificiis, magistratibus, contractibus, muneribus; parem vero potestatem in summa Reip: atque in apice dominationis habuisse, unde liquet? An non enim provinciales magistratus erant urbanis similes, iisque in provinciis pares, & tamen longe in majestate suprema inferiores urbanis, in quibus, utpote a fonte manantibus, una cum Senatu summa erat potestatis, quæ per gradus in provincias ex Urbe diffundebatur? Neque alia potestas Constantinopolim commigravit præter provincialem. Siquidem, ut observat Tillemontius, ^a Senatus Constantinopolitanus initio a Proconsule regebatur, quamvis procedentibus temporibus, usque ad Justinianum, teste Procopio, ^b Consulum alter qui occidentalis erat Romæ crearetur; alter vero nempe orientalis Constantinopoli, ut secum ea in urbe portio illa civilis potestatis Roma fluentis habitaret, quæ ad justam negotiorum publicorum administrationem requirebatur: utque præsentem Consule, si quid in consilio suo decerneret Imperator, id non ex potentioris arbitrio, sed ex legibus, & ex ipsa Rep. in Consules collata, prodire videretur.

Neque Constantinopolis, quod alterum Consulem acciperet, propter ea Romanæ æquabat: tum quia primas in honoribus ferebat Consul Romæ creatus, ut ex Procopio, Grotius refert; ^c tum quia Zonaras ^d principatum Romæ remansisse testatur, ut cunque Constantinus secum Constantinopolim transfulerit exercitum juris Imperatorii Romæ radicibus suis hærentis, quod ad actus Reip. necessarios expediendos ab Imperatore secum trahebatur. Quo sensu eam translationem accipiendam esse, docet Ammianus Marcellinus, cum scribit Romam cum Imperio ab se parto sese commisisse Cæsaribus, non tanquam dominis ancillam, sed tanquam parentem liberis, per victorias eorum, & militarem virtutem non oppressuris matrem, neque ab illius gremio convulsam dominationem ad externos, sibi que subiectos populos, ex vulgi errore, translaturis; sed majori præsidio contra barbaros munituris auctoritatem eam, qua exercitibus Romanis ad S. P. Q. R. usum princeps imperabat. *Urbs venerabilis* (inquit Ammianus) ^e *post superbas efferatarum gentium cervices oppressas, latasque leges, fundamenta libertatis, & retinacula sempiterna, veluti frugi parens, & prudens, & dives Cæsaribus tanquam liberis suis regenda patrimonii jura permittit.* Hæc homo Græcus, cum inter Græcos habitaret Imperator. Nimirum quia, etsi Ro-

^a in vita Constant. art. 67. ^b In arcana hist. p. 114., & nota in illum p. 106. ^c lib. 2. de jur. bell. c. 2. ^d lib. 2. in not. ^e Annal. 3. in Constant. pag. 14. ^f lib. 34. n. 15.

ma procul abesset persona imperantis, nihilo tamen minus ipsa Urbs per eum imperare putabatur: ut clarius elucet ex his, quæ idem subjicit, scribens: *Licet ociosa sint tribus, pacatæque centuria, & nulla suffragiorum certamina; sed Pompiliæ redierit securitas temporis; per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum, ut domina suspicitur, & regina: & ubique Patrum veneranda canities, populique Romæ nomen circumspexitum, & verecundum, &* lib. XVI. hæc de Constantio ad Urbem adventante refert: *Camque Urbi appropinquaret, Senatus officia, reverendæque patricia stirpis effigies ore sereno contemplant, non ut Cincas ille Pyrrhi Regis legatus in unum coactam multitudinem Regum; sed asylum Mundi totius adesse æstimabat.* Hactenus Merellinus, qui usque ad Theodosium vixit. Et qui Honorii tempore floruit Claudianus nativum, ac legitimum, perpetuumque Imperii solum, etsi suo ævo alter Imperator Constantinopoli degeret, Romam tamen unice agnoscit his versibus:

Quem precor ad finem laribus sejuncta potestas

Exulat, imperiumque suis e finibus exit?

Roma enim ille imperium velut e fonte manare alibi docet, inquit:

Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes

Imperium.

Alioque loco per Cæsarem creationem non avulsam a Patribus imperium docet, sed societatem illius inter Patres, & Principem in ipsam his versibus ad Honorium Imperatorem, simulque Consulem pertinentibus:

numero consul Consul

Cingit, & socios gaudes habere Patres.

Scriptorum porro testimonii consentiunt monumenta rerum gestarum, quæ Senatus auctoritatem pandunt etiam inter publicas res violentia militari, a barbarorum incursione, perturbatas. Cujus auctoritatis exemplum prodiit illustre sæculo prope post Constantium, nempe sub Arcadio, & Honorio. ^b Quo tempore cum ipsos inter Cæsares de Imperii finibus certaretur, mos antiquus fuit revocandus, Senatusque Romanus consulendus, ut per potestatem Cæsarea imperatoriaque majorem, lites eorum, veluti potestate patria liberorum controversiæ componerentur. Quæ si potestas unquam corruisset, resurgere nullo modo valebat imperium, ubi semel Imperatorum ipsorum dissidiis inclinasset. Cum igitur Gildo Africam, quam Honorii nomine regebat, occupaturus, eam traheret, vel trahere simularet ad Arcadium, atque ab occidentali avellere studeret imperio; res vetusto ritu ad Senatus Romani judicium devenit. Quo judicio Patres hostem patriæ Gildonem judicarunt, bellumque adversus eum

^a p. 70. ^b Symmach. lib. 4. ep. 4. Claudian. de bell. Gildon.

decre-

decreverunt, repetitamque Africam Honorio reddiderunt. Hinc Claudianus Stiliconem ingentibus effert laudibus, quod ad rectæ rationis, atque priscæ Romanorum institutionis normam, ex Senatus sententia bellum decernendum, remque militarem gerendam curarit: unde inquit lib. 1. de laudibus Stiliconis:

*Hoc quoque non parva fas est cum laude relinqui,
Quod non ante fratris exercitus adstitit ultor,
Ordine quam pristino censeret bella Senatus.
Neglectum Stilico tot jam per sæcula morem
Retulit, ut auribus mandarent prælia Patres;
Decretoque toga felix legionibus iret
Tessera. Romuleas leges rediisse fatemur,
Cum procerum jussis famulans cernimus arma.*

& lib. 6. de Honorii consul.

*- - - agnoscunt proceres, habituque Gabino
Principis, & ductibus circumspicata togatis
Jure paludate jam Curia militat aula.*

eodemque libro pluribus laudaverat Honorium, quod omnibus de rebus ad Senatum referret, more majorum, his verbis:

*Hic est ille puer, qui nunc ad rostra Quirites
Evocat, & solio sultus genitoris eburno
Gestarum Patrius causas ex ordine rerum,
Eventusque refert, veterumque exempla secutus
Digeris imperii sub iudice facta Senatu.*

& libro 3. de laudibus Stilic. exultat idem Poëta, quod Roma rerum domina nomine suo legiones duceret:

*Ipsa jubet signis, bellaturoque togatus
Imperat, & spectant Aquile decreta Senatus.*

Ubi sunt qui aut periisse funditus Romani Senatus potestatem somniant, aut in Græciam avolasse? Cur? quia nimirum rara inveniunt hujusce potestatis exempla post Constantini discessum, quasi ad nos monumenta publica pervenerint omnia, vel frequens fuerit hujus remedii, talisque potestatis exercendæ necessitas: præsertim ex quo Cæsaribus creatis per legem, quam exposuimus, Regiam, belli, pacisque cum hostibus arbitrium a Senatu permittebatur; adeo ut Cæsaribus tantum ipsis secum contententibus exuscitandum fuisset iudicium Patrum ipsam Reip. reddentium, viresque præferentium publicæ, nativæ, perennisque majestatis, qua majestatem temporariam, & commodatitiam Principum aut definirent, aut expli-

plicarent, ad usumque Reip. flecterent componendis, recidendisque diffidiis militaribus auctoritate civili: quæ nisi constitisset in corpore Senatus perpetuo, cum ipsa imperantis vita, ut supra exposuimus, occubuisset; remque omnem Romanam, sive orbis terrarum regimen, in suum interitum traxisset. Quæ publici juris ratio communis est & regnis illis omnibus, quæ per electionem traduntur, non autem per successionem, quorum potestas publica cum ipso hæreditario Rege nunquam perierit: quia, utcumque secum ambulet majestas personalis; majestas tamen realis defuncti Regis posteritate, tanquam capite, ac radice perpetuo continetur. Quod autem in regnis electione tradendis lineæ Regiorum descendendum non adplicatur; id oportet vel in civitate universa, vel in primoribus civium, atque in Senatu, & magistratibus perpetuo locatum existimetur.

L. OPERIS CONCLUSIO.

Ut autem eo revertamur unde discessimus, satis, arbitror, ostendimus, Romam fuisse imperii fontem; Bizantium vero sedem Imperatoris, non quidem perpetuam, sed diuturniorem: cum Imperator non aliam sedem habeat perpetuam præter militiam, quæ habitat in castris: cum quibus mutat & ipse domicilium, utpote ad obeundas armis provincias Romanorum, atque ad victorias P. R. multiplicandas, finesque tuendos, aut propagandos institutus. Ideo Bizantium utpote sedes certior, atque constantior summi Ducis, Prætorium erat stabile, quasi castra vallata muris, & tentoria in ædificiis collocata. Quamobrem cum aut Reip. necessitas exercituum Ducem ad occidentales regiones vocaret, aut ad plures Cæsares imperii administratio deveniret, Roma suum repetebat Principem; ipseque in ipsius imperii domicilium remigrabat. Quod rerum gestarum, & antiquitatis totius fide comprobatur: siquidem quoad majestas Romana, & imperium omne stetit incolume, nempe ad Augustulum usque, Odoacris parricidio sublatum, res Romana, vel ab uno, vel a pluribus Cæsaribus ita gerebatur, ut vel unus præsto esset quocunque belli causa traheret; vel plures sibi provincias ita dividerent, ut alter orientalem, alter occidentalem Romani orbis partem tueretur, ac regeret: aliquando vero plurifariam, pro imperantium numero, dividerent sibi Romanum orbem pluribus ducibus conceditum, tanquam unius tutela, quæ pluribus tutoribus gerenda committatur. Sed jam vela contrahentes, & Reip. Romanæ formam de superioribus disputationibus breviter exprimentes colligamus, potestatem omnem Romanorum publicam, jam a Tiberii tempore ad Senatum translatam, in civilem, & militarem ab Urbis primordio discessisse.

Civilem variis portionibus sub jurisdictionis nomine ad singulos manasse magistratus; militarem per S. Cta transisse in Imperatores: ut duo principatus prodierint, veluti duarum ex universo terrarum orbe nationum; Quiritium videlicet, & militum. Illorum principatus erat civilis nempe Consulatus, aut regnum unius anni; horum principatus erat militaris, nempe jus armorum perpetuum, sive imperium ex R^{omani} institutis nunquam jure magistratum, sed certa lege transiturum: unde natum apud I. Ctos nomen imperii meri e summo jure militari venientis, neque jurisdictionem unquam comitantis.

Hinc a scriptoribus priscis utriusque principatus inter se munera peritissime secernuntur: Cum principatus Civilis militari præcellens Consules, Censores, Prætores, aliosque minores magistratus, omnemque Remp.; principatus militaris Legatos, Tribunos, Duces, omnemque militiam Reip. causa institutam contineret. Unde Tacitus Neronem, nondum felicitate labefactatum, ita jura publica temperantem, ac partientem inducit: *Teneret antiqua munera Senatus. Consulum tribunalibus Italia, & publica provincia assisterent.*

Nempe provinciæ pacatz, quas una cum Italia sibi Senatus retinuerat: ideoque administrabatur a Consule, cum exercitu, & Imperatore opus non haberent; a deinde subdit: *se* (nempe Cæsarem) *mandatū exercitibus consulturum.* b & alibi: Deinde ceteri composita indignatione quod Consul Remp. Dux Imperatorem prodidisset. Et Suetonius Remp. omnem ad Consules revocat, cum scribit Caligulæ tempore; prolata consulum creatione, triduo Remp. fuisse sine summa potestate.

Quamvis autem Imperator, susceptis sibi per militarem potentiam frequentibus consularibus, aliisque magistratibus majoribus, & Tribunitia potestate quotannis, jus præferret pæne regium; tamen quia nunquam ex instituto P. R. munera cum muneribus, aut potestas militaris cum civili confundebantur; sed semper, etiam si unius in personam coirent, natura sua distinguebantur; propterea neque jus Imperii extinxit jura magistratum; neque potestas militaris extinguere unquam potuit potestatem civilem in Senatu perpetuo insidentem, & magistratibus omnibus, sicut & Ducibus, ipsisque Imperatoribus, Reip. nomine, imperantem.

Atque hæc de Romano Imperio ad Augustulum usque. De variatione autem ipsius a Carolo magno, & a Germanici Regni mistura, si vita, & facultas dabitur, peculiari tractatione diss. remus: cum sylvam rerum suis locis ad sententiæ nostræ munimentum, & lumen tribuendarum, ex idoneis auctoribus, & e civilis, & Pontificii juris interpretibus, longo, gravique labore a nobis collectam, ad manum habeamus. Hunc autem librum modo editum, propter discrimen juris ab ea tractatione sejunctum, & propter affinitatem rerum, & temporum, cum tribus hisce superioribus conjunctum, vobisque, QUIRITES, dicatum volumus, qui tam bene armis legibusque vestris de omni humano genere meruistis; Quippe membra divulsa orbis terrarum, hominesque agrestibus moribus distractos, & dissipatos, ad honestatis commercium, Urbis vestræ communionem, convocastis; ut si qua cultura superest animorum, ea omnis vobis debeatur, & latini sermonis usu, legumque vestrarum studio conservetur.

Βέλευμα χρηστὸν ὑπερ ἑνὰ πόλιν στρατοπέδον κρατῆϊ Thucyd. lib. 8. c. 76.

a anal. 13. b lib. 3. tit. p. 37

J. VINC.

J. VINCENTII GRAVINÆ
OPUSCULA
ET
ORATIONES
VARII
ARGUMENTI,
S E U
O P E R U M
TOMUS III.

Ziz 2

JO-

111

JOANNIS BAPTISTÆ ANCIONI
PRÆFATIO
AD LECTOREM,
EDITIONI ULTRAJECTINÆ PRÆMISSA.

Hominum generi ea sunt utiliora scripta, quæ fallacibus adversariorum opinionibus; quibus plerique aut propter ignorantiam veritatis, aut propter ambitionem, carpiſſime blandiuntur; quæſi afferendis, non avertendis erroribus inventa ſint ſtudia literarum. Nimirum pars magna hominum potius eruditionem ad popularem famam, quam ſapientiam ad rerum humanarum contentum e literis ducunt. Quo pluris faciendæ ſunt lacubrationes ea, quæ veritate detegenda plus legentibus, quam ſcribentibus proſunt. Quales hæc ſerme ſunt orationes, quarum edendarum injuſſu auctoris conſiliam cepimus, nihil veritatis irascat. Qui enim in tot invidioſis argumentis ſenſus palam nuncupavit ſuos, oſtendit ſatis, quanti mortales honores, & vulgi ſuffragia æſtinet præ amore veritatis, communique ſtudioſorum utilitate, quo toto ſuorum ille curſu laborum intendit: utpote qui a diuturno cultu Romana lingua mores contraxerit, mentemque Romanam, ſine quibus neque egerit fortiter, neque ſcripſerit egregie quisquam. Nam quid eſt aliud eloquentia, niſi recte atque eleganter expreſſa ſapientia? Quid igitur ſtultius, quam expertem Romanam virtutis Romanam ſibi ſperare facundiam, tanquam Latine quis unquam dixerit, qui non Latine identidem cogitarit? niſi Latinam dictionem ducamus Nizolianas quorundam offas, præbraſiumque manipulos, quibus alicubi quilibet in bonorum petitione vel ſecum feliciter certaverit, Marce Tulli. Quid mirum igitur ſi noſter, qui Latinis e ſtudiis Latinos ſibi animos arripiendum cenſuit, calumniarum imbrem nullo ſcripto, ſed ſola integritate vite, animique præſentia in ipſos reſudit auctores? Quibus diu ſuſtinendis virtus ejus ita percalluit, ut eo vehementius incumbat, ubi recta ratio potentioribus fraudibus occultatur. Qua conſtantia in errores vulgares vehementer perripit, aſſuetus eo minus vereri hominum inſaniam, quo religioſius divinas colit humanasque leges, quæ ſemper, præſertim ſub ſanctis

Zxx 3 aquis-

OLD

17

10

JOANNIS BAPTISTÆ ANCIONI
PRÆFATIO
AD LECTOREM,

EDITIONI ULTRAJECTINÆ PRÆMISSA.

Hominum generi ea sunt utiliora scripta, quæ fallacibus adversariorum opinionibus; quibus plerique aut propter ignorantiam veritatis, aut propter ambitionem, carpiissime blandiuntur; quæ afferendis, non avertendis erroribus inventa sunt studia literarum. Nimirum pars magna hominum potius eruditionem ad popularem famam, quam sapientiam ad rerum humanarum contentum e literis ducunt. Quæ pluris faciendæ sunt lucubrationes ea, quæ veritate detegenda plus legentibus, quam scribentibus prosunt. Quales hæc ferme sunt orationes, quarum edendarum injussu auctoris consilium cepimus, nihil veritatis ne irascatur. Qui enim in tot invidiosis argumentis sensus palam nuncupavit suos, ostendit satis, quanti mortales honores, & vulgi suffragia æstimet præ amore veritatis, communique studiosorum utilitate, quo toto suorum ille cursu laborum intendit: utpote qui a diuturno cultu Romane linguae mores contraxerit, mentemque Romanam, sine quibus neque egerit fortiter, neque scripserit egregie quisquam. Nam quid est aliud eloquentia, nisi recte atque eleganter expressa sapientia? Quid igitur stultius, quam expertum Romanam virtutis Romanam sibi sperare facundiam, tanquam Latine quis unquam dixerit, qui non Latine identidem cogitarit? nisi Latinam dictionem ducamus Nizolianas quorundam offas, pbrastumque manipulos, quibus alicubi quilibet in bonorum petitione vel tecum feliciter certaverit, Marce Tulli. Quid mirum igitur si noster, qui Latinis e studiis Latinos sibi animos arripiendum censuit, calumniarum imbrem nullo scripto, sed sola integritate vite, animique presentia in ipsos refudit auctores? Quibus diu sustinendis virtus ejus ita percalluit, ut eo vehementius incumbat, ubi recta ratio potentioribus fraudibus occultatur. Qua constantia in errores vulgares vehementer perrupit, assuetus eo minus vereri hominum insaniam, quo religiosius divinas colit humanasque leges, quæ semper, præsertim sub sanctis

Zxx 3 aquis-

aquisque moderatoribus, vindices texere veritatis. Isque ingenium ita obfirmavit suum, ut, cum placere maxime studeat bonis, aliorum offensionem nibili pendat, nec refugiat iis displicere, quibus ipse gratuito, & immerito displicet. Honorum vero spem, quam insidius, fredo, suis ereptum ibunt, jamdiu ille ultro remisit iis, qui, ut, paucis aliquando impereant, servire perpetuo gaudent universis. Enimvero premia literis vel nunquam, vel tam sera tribuuntur, ut praestet brevi ornamento senectutis, quam tota vita honesta ingenii libertate carere, consiliaque sua suspendere ab inanibus pariter & incertis. Tanti doctis viris non emittitur popularis aura, judiciumque stultorum, qui sapientiam non virtute, sed successu ponderant, nec studiis merita hominum, sed vestium colore discernunt. Cetera vita commoda, si non opinione, sed necessitate definiantur, neque insidias hominum patent, neque ipsius imperio Fortunae. Hominibus etenim frugalibus omnia suppetunt ab ipsa natura; cujus opes ibi desunt, ubi superant vitia, quibus nullus unquam sumtus fuerit fatis. Nec pecunia opus est ad oblectamentum iis, qui voluptates incensas capiunt & maximas e communibus deliriis hominum, qui dum vanis rerum instantur, & sursum deorsum in honorum contentione feruntur, quem ludum, Diis boni, praebeant sapientibus! Hec secum reputantem hominem baud arbitror mihi offensum iri, si haec orationes octo, quae sparsim ad nos, & fortuito pervenerunt, ego inconsulta ipso auctore typis excipiendas curaverim, utpote dignas, quae propter earum salubritatem animis plurimorum haerent, & tibi, humanissime Lector, ac reipublicae perpetuo prodesse. Vale.

J. VINC. GRAVINÆ Jcti

SPECIMEN

PRISCI JURIS,

AD

CASPAREM CARPINEUM

CARDINALEM.

Sæpe contigit, CASPAR Cardinalis amplissime, ut, cum Jurisconsulti & eruditi contenderent inter se, ac suam vicissim doctrinam verbis extollerent, extenuarent alienam; ipse a neutris gratiam inire; propterea quod apud eos, quorum pars a jurisprudentia eruditionem removebant omnem, pars nunquam eruditioni jurisprudentiam adjunxerant, negarem ea studia esse distrahenda, sed ad summam eruditionem veteris Juris notitiam, & ad plenam atque maturam jurisprudentiam reconditam & exquisitam eruditionem pertinere confirmarem. Quam ego sententiam nostris quidem temporibus, in quibus fæx interpretum sordesque forenses non modo innatam Juri civili eruditionem, sed Jus civile ipsum ab injustis possessoribus jam diu occupatum obruerunt, satis invidiosam, tibi tamen præ cæteris probatum iri confido; utpote cum ad diuturnum, ac ne punctum quidem temporis in vita intermissum, civilis & Pontificii juris studium, assiduumque veterum & novorum interpretum usum, antiquitatis Romanæ notitiam, & severam ac solidam, non fucatam aut ambitiosam eruditionem, summa cum laude nominis tui, ac omnium fere mortalium utilitate contuleris.

Etenim ne aliquis illorum esses, qui, quum interpretes populo dati sunt, interpretem sibi alium e populo quærere coguntur; usque ab adolescentia sacrarum curam, & privatarum publicarumque causarum cognitionem pro deferendis muneribus suscepturus, non modo Jus, in quo versamur, cognoscendum; sed veterem omnem Ecclesiæ statum percurrentum tibi putasti, & antiquorum patrum sapientiam tui muneris sociam, atque consortem dignitatis adscivisti; ut e stirpe sua repeteres eam consiliorum copiam & maturitatem, qua diu gentibus prospexisti, quaque tuis sententiis eam auctoritatem conciliaisti, ut non modo hæc ætas æqui & iniqui discrimen a tuo judicio deducat; sed & gravissimi illi antiqui moris judices, Coruncani, & Cassi, si tecum irent in consilium, tibi deliberationem suam

com

committerent, tibi jus omne traderent mentis ~~que~~, plusque in responsis tuis, quam in propria conscientia ponerent. Jure igitur Urbs universa de summis rebus deliberatura veretur, ne quid sine auspiciis aggrediat, nisi te antea consuluerit; ~~ita ut rerum arbitrium extra ordinem quodammodo tibi permiserit.~~ Quo effectum est, ut incremento gloriæ, quam tibi uni debes, amplissima illa ornamenta superaveris, quæ a majorum tuorum splendore proficiuntur; & cum sublimiores honorum gradus ascenderis, nullam adhuc meritis parem inveneris dignitatem.

Nos vero contentionibus illis excitati, quo demonstramus jurisprudentiam a retrusiori eruditione descendere, ac simul faciem aliquam, quantum in nobis est, Juris civilis studiosis præferamus, adjecimus nuper animum ad exponendas origines Juris civilis. Quod si mihi successerit ex sententia, facile vicero eruditionem omnem incurrere in jurisprudentiam, ac jus civile vix ab ullis melius posse præstari, quam ab iis, qui exemplo graviorum interpretum leges e suis hausere fontibus, iisque studiis usum incorruptæ Latinitatis, & philosophorum acumen, ac veterum notitiam temporum adjunxerunt. Quod opus cum plurium annorum sit, & immensi laboris ac industriæ; interea loci quo monumentum aliquod obsequii & cultus erga te nostri statuamus, ex rudibus adhuc illis, nec dum digestis commentariis, specimen hoc excerptimus, in quo breviter exposuimus, quæ fusiùs in primo *de originibus* libro disputabimus. Quod munusculum, quantumcunque illud sit, pro tua humanitate non gravate accipias rogo.

Quoniam igitur nemo est auctor sui, nec ullam homo sibi tribuere facultatem potest, sed tantum edere atque versare, quod in tributis facultatibus conditum a Deo fuit, a quo proficiscitur quantumcunque præferimus; ideo quatenus cujusque facultas excurrit, eatenus cupiditatis jura porriguntur: siquidem natura nemo alteri jure propriæ facultatis exercendæ præcellit. At quia dispares hominum sunt & finitæ facultates, infinita vero cupiditas singulorum; ideo, concurrentibus cupiditatibus omnium, simul facultates impelluntur; ita ut vel minores coërceantur a majoribus, vel pares mutuo collidantur. Quam animorum conflictationem rapinæ, jurgia, & mutux eades, & tumultus, & rerum omnium perturbatio consequeretur, nisi cupiditatum impetum ratio comprimeret recto usu libertatis, quæ regendis data est flectendisque motibus animorum, eaque ratione magis exprimitur quam cupiditate: ratio enim expeditur cujusque naturæ potestate, cupiditas rebus externis vel coërcetur, vel impellitur, vel agitur; ut quo cupiditas latius effunditur, eo libertas arctius contrahatur; ideo cupiditatem, supra quam fert natura facultas, atrolentes ab ipsa natura, quam

quam maxime conamur augere, defciscimus: quoniam ea complectimur animo, quæ rebus potius externis, quam naturæ facultatibus, gubernantur, & ab alienis occupati, curam nostri externarum causarum potentia tradimus, iisdemque rebus obnoxii, quas urgemus, dum ad maiorem potestatem contendimus, miseriorem incurrimus servitutem. Quo igitur se quisque sibi vindicet, naturæ potestati cupiditas est exaquaenda, & componenda ratione, quæ nihil aliud est, quam propriæ naturæ potestate circumscripta voluntas, quam vel honestatis initium appellemus licet, vel ipsam potius honestatem.

Virtus enim, quæ nullis rebus extra se positis ducitur, sed propriæ naturæ viribus explicatur, summum est libertatis & honestatis opus; idéo sapiens, qui omne bonum in virtute ponit, summam, quæ quidem homini convenit, assequitur libertatem. Quamobrem sapientes, qui potissimum rationem habuerunt expeditam, suo sibi consilio regendos susceperunt eos, qui animum quodammodo in potestate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriæ tranquillitatis desiderio rapiuntur, & a cupiditatibus & voluptatibus, quibus indulgent, suo & aliorum detrimento in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur usu compertum fuit & ratione provisum, homines, si jûs quisque suum propria utilitate ac facultate metirentur, cupiditatibus distractos perpetuo conflictatum iri, ac omnium salutem in assiduo periculo versari; propterea sapientia, sive adulta ratio, sua cuique rerum portione tributa, ut intestinum & externum periculum arceret, societatem conflavit; utque conflata societatem perpetuo tueretur, civile bonum propriæ & communis utilitate definivit. Quo vero singulorum & commune bonum perpetuis vinculis contineretur, certis actionibus constituendis atque firmâdis suam quisque voluntatem contulerunt, ac in medium proprias contulere facultates, ut ex omnium voluntatibus & facultatibus eodem confluentibus publica voluntas exoreretur, & summa potestas: quarum altera dicta lex est, sive communis ratio, vel civilis sapientia, & publica philosophia; altera imperium, sive virtus, & facultas universorum. Eaque non sapientibus, sua quibus ratio lex est & imperium, sed iis sunt posita coercendis, ad quorum animos componendos ratio non valet, ut, quæ perturbatio propria ratione non reprimatur, ratione ac potestate publica, & alia majori perturbatione, nempe mortis & poenarum metu, contineatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus sæpe tristiore, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem & ignem admovemus.

Hinc ex placida & inermi armata prodiit & imperiosa sapientia, cujus

vi libertas nostra minime præciditur, quoniam ea potestas existit ex confusis omnium facultatibus, & lex, universorum complexa voluntates, singulorum rationem & potestatem in se ipsa conditas perpetuo conservat: unde qui lege premitur, non aliena vi, sed sua potius imperii portione gubernatur. Quocirca omnium interest tueri leges, utpote vinculum publicæ salutis, quæ unusquisque intelligit contineri suam. Ubi enim homines mutuo compulsi metu convenerunt in civitatem, portio suæ fit quisque reipublicæ, cujus commodum, privatorum criminibus rescissum, eorundem est poena sarcindum, ut exemplo alieni supplicii a publica salute, quæ singulos tuetur, novorum criminum pericula propulsentur. Ideo conditis legibus, & imperio constituto, rei administrandæ ratio quærenda fuit: unde publica potestas vel ad optimates ascendit, vel confedit in principem, vel tributis communi consensu partibus per singulos ordines permeavit. Quæ potestas ad communem utilitatem publica voluntate instituta, si publicæ salutis detrimento, & singulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, eodem revolvitur. Abest enim a tyrannide consensus universorum, sine quo nullum ratum est & justum imperium. Unde, quod commode civium fieri possit, licebit sane rempublicam a prædione repeterè, ne cunctorum opes & salus paucorum aut unius cupiditatibus vel libidinibus devoveantur. Etenim res est sacrosancta libertas, & divini juris, quippe humanæ a Deo implicata naturæ, ut eam tentare scelus sit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicæ utilitatis causa jus est principibus atque potentioribus, legum vim armis & auctoritate restituere, si justam libertatem effusiori licentia multitudo corruperit.

Suprema vero potestas, sive in populo, sive in optimatibus, sive in principe, sive pro sua cujusque portione consistat in omnibus, explicatur per magistratus & judices, adhibitis in consilium jurisconsultis, qui sunt legum voces, & juris custodes, atque justitiæ sacerdotes. Hanc autem universam rationem publicæ tranquillitatis prudentissimi legum latores, ut populorum natura ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad suos cujusque regionis & temporis mores derivarunt. Hinc, quamvis unam omnibus honestatis informationem natura dedisset, vultu tamen ac specie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diversæ populorum & discrepantes sunt inter se leges; quoniam non iisdem ex fontibus suam omnes ducunt utilitatem: cumque unum sit opus universorum, singularum tamen urbium regimen pro temporum & morum varietate distinguitur. Sane Judæis, quem sibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis prom

promta fuit oraculis, eorumque regnum ipsius divinitatis voce constitu-
tum: unde recte Josephus Judæorum republicam *θεοκρατίαν*, sive divi-
num regimen, appellavit.

Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas descendemus, ex hu-
mano profuxere consilio. Omnium autem principem leges dedisse fe-
runt. Cerecem, in majorum deorum numerum, quos Cabiros vocant,
ab Ægyptiis relatum; quorum simulacra deorum, nemini, nisi sacerdoti-
bus, adeunda, Cambyſes post longam ejus superstitionis derisionem in-
cendit.

Ea sacra Erichtheus Ægyptius Athenas, ubi magna erat rei frumenta-
riz penuria, comportato frumento transtulit, & eoque beneficio meruit,
ut regnum ei deferretur, ac in Eleusi sacrum Cereſi ſolenne inſtitueretur.
Sunt qui legum institutionem tribuant Onomacrito, de quo hæc ab Aristo-
tele traduntur lib. 2. Politic. *περιποταὶ δὲ καὶ τὴν καὶ συνάγειν αὐτὸν Ονομα-
κρίτη μὲν γενόμενος πρῶτος δὲν πρὸν ἰνυμεσίων.*

Alii primas leges ducunt a Rhadamantho. Lyciæ Rege, hoc nomen
adepto, quod apud Rhodum ab Iliensibus fuerit institutus, isque ob insigne
studium justitiæ, quo in vita tenebatur, fingitur apud inferos mortuorum
culpas æstimare. Persis Zoroastrem leges tradidisse complures existimarunt,
ac eum esse censuerunt antiquissimum. Cum autem de illius ætate sum-
mopere contenderetur, ac a Xantho Lydio sexcentos annos, a Zoroa-
stre ad Xerxem, ab Hermodoro Platónico annorum quinque millia fluxis-
se a Zoroastre ad excidium Trojæ crederetur, duo ab aliquibus positi fue-
re Zoroastres, cum testimonia scriptorum frequentiora sint de illo astro-
nomiæ peritissimo, quem Persæ recentiores Hyſtaſpis Darii Regis patris
æqualem faciunt: a quo Hyſtaſpe Magorum doctrinam enatam esse, Da-
rius filius in patris monumento inscribendum curavit. Cæterum Appu-
lejus Zoroastrem constituit sub imperio Cambyſis, cujus inter captivos Py-
thagoras, ut idem Appulejus tradit, doctores habuit Persarum Magos, ac
præcipue Zoroastrem. Ægyptii ab utroque Mercurio leges acceperunt;
ab eo scilicet, de quo Cicero tradit, Ægyptios non leges modo, sed & li-
teras accepisse, quem Theut appellabant, quemque posteriores rerum Æ-
gyptiarum scriptores antiquissimum faciunt, & ab eo, quem Moeri Re-
gi successisse Marshamus ex Syncello colligit. Atque ille cum prioris Mer-
curii artes & inventa coluit & conformavit, librisque quadraginta duobus
humana divinaque omnia comprehendit, tum vel priores restituit leges,

a Plin. Hist. lib. 7. cap. 56. b Herodot. lib. 3. c Diader. Sicul. lib. 1. d Plin. lib. 7. cap. 56. e Diog.
Laert. præm. f De nat. Deor. lib. 3. g Marsham. sec. 1.

vel condidit novas. ^a Atque huic vulgo assignatur commentitius aemule factus ille Pimander. Porro ante pastorum colluviem, quæ se in Ægyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebatur. Thebis scilicet, Memphi, & Heliopoli. quam a pastorum dominatione liberatam, Amosis, qui Regum Ægyptiorum primus Heliopoli præfuit, legibus munivit, & tribunal constituit ex triginta iudicibus, quorum denos civitatum singulæ dabant, de quibus unus cæteris & auctoritate in consiliis, & gratia apud Regem, & dignitatis insignibus præcellebat: etenim e collo catena suspensam aurea gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam, ^b cunctisque iudicibus in consilio leges omnes, octo descriptæ libris, proponebantur. Horum leges & instituta Pythagoras transtulit ad Crotoniatis. Hinc e Magna Græcia, ubi divinæ ille locavit ac humanæ fundamenta sapientiæ, facta sunt civilis doctrinæ jurisque divortia, legesque ab ejus discipulis ad finitimos populos traductæ fuerunt e Pythagorica schola: quorum celeberrimi sunt duo, Charondas (quem plerique Thuriis leges tulisse volunt) & Zaleucus, qui Locrorum regimen constituit; ac ambo sanxerunt, ut, qui leges proponerent novas, capite plecterentur, nisi legibus suis universorum civium utilitati consulerent; ac Zaleuco non mortuo tantum, sed & vivo atque videnti, cives mactarunt victimas, & oraculi jussu divinos honores habuerunt, sicuti Scythæ Zamolxi eorum legislatori, Pythagoræ servo, qui dominum in Ægypti peregrinatione sequutus, quos inde arripuit ntus & instituta, transtulit ad suos.

Tarentinis Architas leges condidit, Parmenides & Zenon Eleatis. His consimiles leges prodierunt Eudoxus, a quo Gnidii, Androdemus Rheginus, a quo Chalcidenses, qui sunt in Thracia. Verum legum latorum omnium celeberrimi & prudentissimi fuere Phoroneus Inachi filius, Græcorum Regum antiquissimus, a quo exuti feritate, & in urbem coacti, & legibus fuerunt instituti atque educati, Minos, Lycurgus, & cum Dracone Solon.

Minos (Gnossum intelligo, non eum, qui Apolloniæ regnavit, ut ex Platone Strabo & Valerius Maximus colligunt) nono quoque anno Jovis antrum subire solebat: unde prodiens decreta & leges, in eo secessu conditas, Jovis nomine proponebat; unde Homero *ἐνέωρε Διὸς μεγάλης δαρείης* dicitur, & Platoni in Minoë: *Φοιτῆσαι εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Διός*. Lycurgus in Cretam profectus Minois instituta cognovit, & eorum multa in suas transtulit leges, quas Lacedæmoniis promulgavit, ac, ne suum ei nomen decisset, eas Apollini assignavit. Quas leges, utpote non tam ad urba-

^a Clem. Alex. Strom. lib. 6. ^b Diador, lib. 1. pag. 48.

nitatem, quam ad militum ferociam institutas, Plato & Aristoteles agrestes censuerunt & asperas. Athenæ vero, qua ex urbe omnis fluxit humanitas, & morum atque sermonis elegantia, post ejectos Reges diuturnis iactatæ seditionibus, nec dum firmis radicibus in populari statu constitutæ, ac præter paucas, quas tulerant Reges, nondum certis legibus illigatæ, acceperunt eas a Dracone, qui auctoritate magis quam legibus suis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam severitatem ad feritatem deflectebat, ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ, quam ille voluisse videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exæquaret, quas leges ipsa severitas relaxavit. Cum etenim vel leviter errantibus poenam capitis minarentur; levibus autem erroribus vel sapientissimi sint obnoxii; nemo tuebatur id, quod omnibus erat æquæ formidandum: ideo per se concidit, quod nemo populi, neque ullius magistratus auctoritate fultiebatur.

Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex viato peccantium animo æstimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficium oblata facultate putabat erupturum, quæ fuit ratio Stoicorum. Quærenti autem cuidam, cur omnibus delictis capitale supplicium statuisset? respondit, se delictorum vel minimum morte dignum judicare; ad maxima vero nullam poenam invenire morte majorem: *Τὰ μὲν μικρὰ ἀδικήματα θανάτου ἄξια νομίζων, τοῖς δὲ μεγάλοις οὐ ἔχειν μείζονα ζημίαν.*

Hinc & otium poenæ obstrinxit, exemplo forsan Ægyptiorum, a quibus Solonem hanc transtulisse legem in suas Herodotus tradit; nempe ut singuli suum vivendi genus apud magistratus profiterentur; cum legem Pollux *De otiosis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone otii tertio damnatum infamia puniri scribebat. Certe Solon Areopago negotium dedit, ut viderent, quod quisque vivendi genus instituisset, & in eos, quos otiosos offendissent, animadverterent. Theophrastus vero *τὸν τῆς ἀργίας νόμον, legem de otiosis* Pisistrato assignat. Cæterum propter earum severitatem Draconis leges natæ dicebantur a sanguine.

Quas tandem novis conditis legibus abrogavit Solon, postquam ab Atheniensibus Archon non sorte, sed sponte fuit constitutus. Isque cum Remp. • accepisset intestino morbo laborantem, & adhuc veterum seditionum reliquiis periclitantem, relictis magistratibus penes divites, in quibus antea constiterant, censum civium egit, ordines descripsit, & pro tributa sibi a populo potestate, magistratus, conciones, judicia, curias, numero, tempore, munereque distinxit, juraque cum privata, tum publica, suis legi-

a Plutarch. in Solone,

bus definivit, & senatum Areopagiticum, gravissimum illum & pervetustum, constituit ex iis, qui annum magistratum gesserant, atque novem Archontibus, qui antea summi iudices erant, nihil reliquit præter examen reorum. ^a Senatum præterea decretis ante comitia populi faciendis constituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remissum æs alienum ferocientem comprimeret. Utque Aristotelis testimonio concludam, Solonem, ait ille, senatum & magistratuum electionem pristinam minime sustulisse; sed omnibus judicandi potestate tributa, populi tenuisse voluntatem. Itaque mistum regimen instituit, quod deinde conversum est ad popularem statum. Solon autem suas a Draconis legibus non re solum, sed vocabulo quoque discrevit; appellatæ namque sunt Draconis leges *ῥυτῶν*, sive sanctiones, ^b vel, ut ab aliis exponitur, instituta: Solonis vero *νόμοι*, sive leges. Eandem rempublicam postea Pisistratidarum tyrannide dissolutam, iis expulsis, & novis additis legibus, composuit Clisthenes, & secundum hunc leges aliæ conditæ sunt, Aristophane, Diocle, aliisque rogantibus; aliæ a Demetrio Phaleræo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas Æschylum & Thaletem.

Ex Atheniensium autem legibus magnam partem manavit Jus Romanorum, in quo versamur; quamvis non tralatitio, sed suo proprio ac peculiari jure urbs fuerit usæ sub Regibus, a quibus de sacris, & de publico privatoque jure latæ sunt leges, nempe a Romulo, Numa, & Servio Tullio, quorum primus naturæ jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii, & parentum jura stabilivit: alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de sepultura, leges aliquot promulgavit, præter ritus & exremonias, & sacrorum religionem, quæ fere omnis ab ejus institutione profluxit: postremus majorem operam ad Jus civile contulit, & de contractibus ac delictis quinquaginta rogavit leges: ^c item & de fœnore, de nexis, & de ære alieno. Quæ omnia in unum volumen contulit Sext. Papirius, unde Jus Papirianum, de quo librum conscripisse, Gravium Flaccum auctor est Paullus jurisconsultus. ^d Quod Jus exactis Regibus exolevit. Imo lege Terentia fuisse abrogatum, Hotomanus ^e ex Pomponio scribit. Josephus vero Scaliger putat, leges regias minime fuisse sublatas, sed conjectas in tres priores XII. Tabularum, quam conjecturam auctoritate tuetur Livii: ^f *Fœdera (inquit) & leges (erant) æreæ XII. Tab. & quadam regia leges) conquiri, quæ comparerent, jusserunt.* Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui, L. Bruto Trib. Celerum ferente, censet eas

^a Suid. verb. ῥυτῶν. ^b Euan. Var. hist. lib. 8. cap. 20. ^c Dionys. Halic. lib. 4. ^d Leg. 124. De verb. signif. ^e Obj. 1. lib. 1. cap. 1. ^f Lib. 6.

tantum sublatas, quæ ad regiam dominationem stabiliendam pertinebant.

Et Marcellus ^a lib. 28. Digest. tradit, ex lege regia descendere, ut non ante humetur mulier prægnans, quam partus excindatur. Verum crescente in dies numero civium, exundante negotiorum copia, & vi atque injuria pro natura multitudinis æstuante, prudentiores nova morborum semina novis opprimenda consiliis censuerunt. Cumque solis moribus, & repentinis, ut ita dicam, legibus populus regeretur, fixo & perpetuo jure componendam, ac in perpetuum firmandam rempublicam existimarent. Cum igitur C. Terentius Arsa Trib. plebis, ut Consulum in plebem immoderatam potentatem imminueret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges consulari imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuisset, & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa, revixit tandem Romilio Veturioque Coss. in plebem Romanam, quæ militiam detrectabat, impotentius dominantibus. Hinc anno ab U.C. ccc. Spurio Tarpejo & A. Terminio Coss. res ad senatum delata est, & ex sententia P. Romilii factum Senatusconsultum, (quod deinde fuit plebiscito confirmatum,) ut tribus triremibus, pro majestate Imperii Romani magnifice instructis, legati per Italiam & universam Græciam petito leges mitterentur: creatique sunt Sp. Postumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores civitatum singulorum, ac Atheniensium potissimum, leges describerent; ^b nonnullas a Lacedæmoniis fuisse sumtas, Athenæus, ^c & Ammianus ^d Marcellinus, & Tribonianus ^e tradiderunt. Igitur leges in urbem delatas Decemviri, ad quos jussu populi earum componendarum potestas, & consulum atque magistratuum auctoritas omnis redacta erat, in decem Tabulis digesserunt, partim integras, quales acceperant, partim emendatas, & ad urbis mores populique consuetudinem conformatas, adhibito in consilium Hermodoro Ephesio, in Italia tum temporis exfulante, qui Romanis ejus legationis auctor fuit, quemque plurimum ei negotio contribuisse, ac aliquas etiam leges Romanorum condidisse, accepimus a Strabone. Quo pertinet omen illud Heraclei, qui, ad Hermodorum scribens, speciem sibi, ait, oblatam in somnis orbis universi venerabundi, & ad illius leges, Persarum more compositis ad osculum labiis, procumbentis. *Ὅναρ εὐρύαν, τοῖς σις νόμοις τὰ παρὰ πάσης τῆς οἰκυμένης δαδήματα προσίειαι, καὶ κατὰ τὸ εὐθὺ τῶν Περσῶν ἐκλείοντας τὸ νόμα, προσκυνεῖν αὐτῆς.*

^a Leg. 2. ff. Mort. infer. ^b Cic. lib. 2. De legib. ^c Lib. 6. in fin. ^d Lib. 16. ^e Instit. De jur. natur. gent. & civ. §. ub.

His autem tabulis publice propositis, facta unicuique obijciendi & corrigendi potestate, posteaque omnium consensu probatis, ut corpus integrum Romani Juris absolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque Senatusconsulto, captis auspiciis, accitis Pontificibus & Auguribus, comitiis centuriatis leges universi sciverunt. Quod Jus ad omnium notitiam & utilitatem æneis incisi^a tabulis fuit, & in foro jussu populi collocatum. Mos hic incidendarum legum descendit a Corybantibus, qui columnis insculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon^a in ligneis incidit tabulis, quas *ἄφ' ὧν καὶ κύβητος ἀπαιτῶντο*: cum ante tabularum usum ediscerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriz^b mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. Tab. eboreas (quæ lectio a Florentini^c codicis) sive, ut fortasse legendum est, roboreas fuisse scripserit; ~~tamen~~ id de iis accipiendum est tabulis, quæ populo emendandæ, non de iis, quæ in perpetuum observandæ propositæ fuerunt; nisi vel Triboniani audaciæ hujus loci vitium assignemus, vel Pomponium adversus omnium veterum auctoritatem loquutum esse faciamus. Id autem Jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitem sane concinnam, tum propter summam æquitatem atque prudentiam, rerumque pondus & majestatem, universam continere sapientiam, ac omnium philosophorum doctrinam gravitate superare putabatur. ^c Hujus Juris fragmenta complures antiquitatis & juris civilis studiosissimi diligenter vestigarunt, ac, e variis scriptoribus eruta, in antiquum ordinem, prout conjectura ferret, tribuerunt: omnium autem diligentissimam his colligendis, disponendis, ac interpretandis operam navavit Jacobus Gothofredus, cujus ordinem atque judicium nobis, dum in his versabimur, merito proposuimus.

Prima Tabula rationem instituendi judicii tradebat, cujus primum caput, (*Si quis in jus vocat, atque eat*, veluti solenne carmen, vel pueris in ore fuisse scribit Cicero, ^d ac in jus vocatum confestim sequi jubebat. Hæc ampla definitio pluribus exceptionibus a Prætoribus circumscripta fuit. Ex multis, quas huic capiti attexit Cajus, duæ ^e supersunt: altera, Ne quis de domo sua: altera, Ne impubes^f puella alieno juri subjecta in jus vocetur. Cum quis autem in jus vocatus sequi noller, tum actor eos, qui aderant, testes vocabat: quod *anestari* dicebatur, sive *ante testari*; vel ex *am*, quod *circum* prisce significat, eos testari, qui citi cum sunt, prehensa auricula, adjectoque hoc verbo, *Memiso*: & si fugeret reus, vel obniteretur, tum actor injecta manu eum in jus ob torto collo rapiebat, eaque *manus injectio* dicebatur. Qui mos omnis ex

^a Vide Petit. ad leg. Attic. in princip. ^b Arist. problem. ^c Cic. De orat. ^d Lib. 2. De legibus Cujac. lib. 7. cap. 16. ^e Leg. 12. ff. In jus vocand. ^f Leg. 12. ff. In jus vocand.

Atheniensium jure descendit. Exemplum enim exstat apud Aristophanem in Vespis de antestatione, & de manus injectione in comedia palliata Apollodori, a Terentio conversa, quæ inscribitur Phormio.

DE. In jus eamus. PH. In jus? huc, si quid lubet.

DE. Adsequere, ac retine, dum ego huc servos evoco.

CH. Etenim solus naqueo: accurre huc. PH. Una injuria est

Tecum. CH. Lege agit. PH. Altera est tecum Chremis.

DE. Rape hunc.

Et apud Lucianum in *δικαστηρίοις*. *Ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς τὸ δίκαστήριον. Μὴ ἄγχοι μὲν. Veni scelereste in jus. Nemo frangules.*

Secunda Tabula, cujus primum caput intercidit, & de judiciis erat, ac, ut ex 2, cap. conicere licet, agebatur de judicio constituendo, & dandis vadibus, qui fidei-jussores erant rei judicio sisti; & subvadibus, qui actoris fidei-jussores erant; ac de committenda poena, si judicium defereretur; quæ Atheniensium lege multa erat decem drachmarum, quam legem laudat Ulpianus ad Demosthenis Midianam: quæ poena legitimis excusationibus evitabatur: unde aliud caput de justis vadimonii deferendi causis conceptum est, cujus verba retulit Ulpianus, ubi propter judicis a reorum morbum fonticum judicii dies diffunditur, sive proditur, differtur: item & propter publica vota. Quamvis enim Cajus ^b vota tantum commemoret de salute Principis, de quo nulla in XII. Tabulis esse mentio potuit; tamen credendum est, caput XII. Tab. de votis pro reipublicæ salute suscipiendis in Principem, ut sua tempora ferebant, a Cajo esse conversum.

Publica etiam utilitas excusabat eum, qui aberat reipublicæ causa. Huic attexit Gothofredus tractationem de furtis. Ac incendiarium furem, si se relo defenderet, XII. Tab. occidi voluerunt impium nocturnum autem post imploratam popularium fidem, quod *κατὰ νύκτα* dicebatur, quoquo modo interfici permiserunt, quod etiam fuit e Solonis lege deductum: *εἰδὲ τις νύκτωρ ὅτι τις κλέπτοι, τῶτον ἐξῆναι καὶ ἀποκτεῖναι. Si quis de nocte fureretur, licere eum occidere.* Ac sicuti Solonis lege balnearum fures gravius puniebantur, & si decem drachmas excederent, capite pledebantur; ita & turpius notabantur apud Romanos. Catullus, *ordii*

Ofurum optime balneariorum.

Ad eandem tabulam pertinet titulus ff. *Arborum furive casarum*, quam actionem ex legibus XII. Tab. descendere Paulus scribit l. 1. eod.

Tertia Tab. erat de rebus creditis, & ex causa depositi actionem dabat.

^a Leg. 2 §. 1. ff. *Si quis caution.* ^b Leg. 23, ff. *Verb. signif.*

in duplum, usuras ad unciam coerceretur: nam ex sententia Catonis *funerari est hominem occidere*. Quæ lex e Romanis tantum profuxit moribus, minime vero ex Atheniensibus, ex quibus nullus erat usurarum modus, nisi quem contrahentium lex posuisset. Peregrinos perpetuata civibus actione a jure usucapionis arcebat: ei, qui vel debitum confessus, vel in judicio damnatus esset, triginta dies ad pecuniam contrahendam, & judicatum faciendum præstitebat: eumque permittebat auctori vel vinciendum, vel in privatum carcerem conjiciendum, ex quo nexorum nomen ortum est, vel pluribus creditoribus addictum tertiis nundinis, sive vicesimo septimo die, pro cujusque portione secandum, vel trans Tyberim venundandum.

Quarta Tabula progrediebatur ad jus patrium, quod apud Romanos præ cæteris gentibus erat imperiosum. Siquidem lege regia Romulo adscripta, deinde in XII. Tab. conjecta, patri jus erat in filio vitæ & necis, atque adeo venundandi, ita ut semel atque iterum venundatus in patris potestatem recideret, nec ante tertiam manumissionem naturalem libertatem legibus ademptam recuperaret. Quod jus quamvis scriptores fere omnes a Romanis arcessant; tamen repeti posset altius, ac ex parte saltem ab Atheniensibus; apud quos non lege quidem, sed moribus ante Solonem obtinuerat, ut patri jus esset vendere filium, quod tradit Plutarchus in Solone; a quo adempta patri potestas est vendendi filiam, nisi fortasse in stupro deprehensam. Eadem Tabula pater cogebatur recens natum infantem, insignem ad deformitatem, confestim necare; isque legitimus constituebatur postumus, qui decem mensibus proximis natus esset.

Quinta pertinebat ad testamenta & legitimas successiones, eaque liberam cuique tribuebat potestatem super re sua testandi, sive (quod idem apud veteres valebat) legandi. Quod caput priscae locutionis ignoratione depravatum restituit ex Pandectis Pisani Cujacius, qui, pro *super pecunia tutelaque rei sue*, reposuit *super pecunia tutelaque rei sue*, summo secundo pro sexto casu, more Græcorum, quem adhuc veteres illi ex linguæ cognitione retinebant.

Latissima hæc ex XII. Tab. inducta testandi facultas sequentibus temporibus variis præcisa legibus fuit, quas exponemus latius in secundo *De originibus* libro, ac earum præcipua erat lex Furia *De testamentis*, quæ, præterquam certis personis, vetabat cui supra mille asses legare, vel mortis causa donare. Voconia *De mulierum hæreditatibus*, ne, qui census esset, sive centum millia sextertium possideret, virginem aut mulierem supra quadrantem institueret, plusve legaret, quam ad hæredes transmitteret. Vel-

a Vid. Porc., Ad II. Artium lib. I. tit. 1.

leja,

leja, quæ rationem tradidit exhæredandi aut instituendi nepotem. *Ælia Sentia*, quæ, nisi certis conditionibus, aut intra certum numerum, manumissiones testamento fieri vetabat. *Papia*, quæ pluribus capitibus jura testamentorum immutavit, ac facultatem testantium coërcuit, orbis præcipue ac coelibum: cum ea lex incitandis nuptiis lata fuisset. *Falcidia*, de quarta per hæredem detrahenda. Quibus omnibus, præter *Falcidiam*, Justiniani lege sublatis, jus XII. Tabulis plane revixit. Hac etiam Tabula suus natura hæres non constituitur lege, sed tantum significatur: propterea quod naturalis ratio, ut *Paullus* ait, quasi quædam tacita lex, liberis parentum hæreditatem addiceret: ^a atque hinc *suorum* nomen est ortum in jure civili. Post suos hæredes familiam sive agnatos vocabat, post agnatos gentiles, quorum deinde jus exolevit. Romani enim gentem & familiam retinebant. Ex gente plures familiæ, ut ex familia *Ciceronis* domus duæ, *Quinti* & *Marci*: singuli autem, communi gentis & familiæ appellatione conjuncti, prænomine distinguebantur. Cum successionibus *Decemviri* tutelæ quoque jura, & curam furiosorum conjunxerant: contra quam constituerat *Solon*, qui noluit pueros fraudibus eorum permittere, qui agnationis jure ad pupillorum hæreditatem vocabantur; ne lucri cupiditas agnatorum animos ad necem ^b pupilli converteret; cum Atheniensibus, æque atque Romanis, tutela jus esset & potestas in capite libero: unde *Æschines* ἐν τῇ κατὰ Τιμάρχην eos vocat παίδων κυρίως, *puerorum dominos*. Præterea libertorum bona, si sine liberis obiissent, patronis eorumque liberis, item & tutelam, detulerunt, & obligationes hæreditarias inter hæredes pro portionibus hæreditariis ipso jure divisas esse jusserunt, capite *De ercto cito*, erctum est ^c indivisum, coërcitum: quod a coërcendo dictum voluit *Festus*. Huic affinis est græca vox ἐγκρίσις: *citum* autem *Donatus* exponit divisum, ac deducit a *ciendo*: ex quo capite prudentum interpretatio collegit legatarios hæreditariis creditoribus minime teneri, cum lex XII. Tab. solos hæredes huic oneri obstrinxerit. ^d

Sexta rationem dominii transferendi tradebat. Dominium enim jure civili non, nisi certis adhibitis solennitatibus & formulis, in alium transibat. Et quoniam mancipii sive dominii jure non censebantur, nisi vel quæ ad manum essent, vel Italica prædia, (provincialia enim, utpote obnoxia tributis, & publico devincta jure, propria civium Rom. non erant) res mancipi *Decemviri* voluerunt in alterius dominium pervenire, vel mancipatione, sive venditione quadam imaginaria, libripende adhibito, &

^a Leg. 7. ff. Bonis damnator. ^b Petit. Ad II. Artie. lib. 7. De tutel. ^c Salvaf. in Solin. pag. 1161. & seq. ^d Leg. ult. C. Hæreditar. actio.

quinque testibus, civibus Romanis puberibus, vel in jure cessione apud magistratum P.R. Prætozem aut Præsidem provinciæ, dicente illo, cui ceditur: *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo*, quibus verbis eum sibi vindicabat: ac Prætoze interrogante illum, qui cedit: *an contra vindicet?* quo tacente aut negante res addicebatur; vel usucapione per legem XII. Tab. indita, *ut usus auctoritas fundi biennium; ceterarum rerum annuus usus esset.* Unde, qui bona fide emerat, biennio rei immobilis, anno mobilis dominium jure civili nanciscoebatur; ut etiam, si vir muliere ingenua integrum usus esset annum matrimonii causa, eam sine nuptiarum solennibus, usu tantum, ut & res alias mobiles, faceret suam, nisi a viro trinoctium abfuisset: quo spatio usurpabatur sive interrompebatur legitimus usus. ^a Cæterum *usucapio* idem est ac *usus auctoritas*, nempe jus legitimi domini usus quæsitum. Nam ante Justinianum nuda traditione dominium rerum Mancipi minime transferebatur, nec ejusdem domini communio ulla esse poterat cum hoste, sive cum peregrino, quem veteres *hostem* vocabant: unde per hanc Tabulam adversus hostem, & de re furtiva, æterna erat auctoritas: sive nec usucapi ab ullo res furtiva, nec usucapere quicquam peregrinus poterat. Hujus enim juris cives Romanos tantum leges participarunt. Et quoniam res emtori tradita sine his juris civilis solennitatibus venditoris & emtoris erat in solidum; ideo venditor quiritarius, emtor bonitarius dominus appellabatur; quod discrimen domini fuit a Justiniano sublatum. ^b

Per mancipationem autem res Mancipi tantum abalienabantur: in jure vero cessione res etiam nec Mancipi, ^c sive possessiones prædiorum Veſtigialium & tributariorum, quorum proprietas sive Mancipium penes populum Rom. erat; ideo a privatis per mancipationem transferri non poterant; sed tantum per cessionem in jure: quarum rerum ususfructus & possessio transferebantur eodem statu quo erant apud priorem dominum. Mancipatio vero a nexu hoc differt, quod quælibet Mancipatio nexu constat: quod autem nexu fit, non continuo dicitur Mancipatio. Multa enim nexu expediuntur, nec tamen Mancipari dicuntur, nempe pignorum obligatio, testamenti factio, ^d & quicquid geritur per æs & libram: quod omne nexus nomine comprehenditur. Igitur quicquid expressum in mancipatione fuisset, & nexu Decemviri a venditore præstari voluerunt.

Jurisconsulti vero ex legis mente præter ea, quæ venditor expressis-

^a Gell. lib. 3. cap. 2. Cujac. ad leg. 2. ff. Usucap. & usurp. sive ad lib. 54. Pauli ad edict. ^b C. De nudo jur. Quirit. solend. ^c Revard, Ad II. XII. Tab. hoc tit. ^d Revard, ibid. ist. De Mancipat.

set,

set, si quæ prædii vitia reticuiſſet, pro eorum æquitate præſtandâ cenſuerunt. * Agebatur & hac Tabula de vindiciis, quæ lites erant de poſſeſſione, ut ſacramenta de proprietate. Vindiciaque vocabatur fundi gleba & prædio ad Prætorem delata. Initio enim litigatores conſerta ſive correpta manu ex jure ſimul cum Prætore ad prædium, de quo erat controverſia, proficiſcebantur in rem præſentem; ſed cum in dies Prætor majoribus occupationibus diſtringeretur, nec poſſet his, ut antea, vacare; tantum litigatores ex jure in prædium contendebant, indeque glebam evulſam, quaſi fundi ſimulacrum, in jus Prætori ferebant, ut ejus eſſet fundi poſſeſſio, cui glebam Prætor addiceret. At ne his ſupervacaneis actibus judicia impedirentur, excogitata fuit a Jurisconſultis imago quædam priſcæ proſeſſionis & verborum ſolennitas, ut verbis deinceps redderetur, quicquid factô antea præſtabatur: cujus hæc erat formula: *Fundus qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, ego cum ex jure meum eſſe ajo: inde ego te ex jure manu conſertum voco.* Citatus vero reus reſpondebat: *Unde tu me ex jure manu conſertum vocas, inde ego te revoco.* Tum Prætor: *Utriſque ſuperſtitibus præſentibus iſtam viam dico: inite viam.* Hic aderat, qui diceret: *Redite viam.* In qua formula Cicero pro Muræna mirifice cavillatur. Tignum præterea, cujus nomine venit omnis materia ad fabricandum idonea, junctum concapi, (ut Gothofredus reſtituit) ſive vindicari & ſolvi, hæc Tabula minime permittebat, ædificiorum & vinearum conſervandorum gratia; ſed adverſus eum, qui alienum junxerat, actionem dabat in duplum. Viris ad repudium uxorum cauſam addendam præcipiebat. Nec tamen jure repudii Romani ſunt uſi niſi ſexcentefimo demum anno poſt urbem conditam, ut Tertullianus libro de monogamia ſcribit. Primumque divortium a Sp. Carvilio factum fuiſſe Dionyſius tradit. ^b

Jus repudii erat etiam apud Athenienſes: Hoc tamen intererat, quod apud Romanos, quantum ex auctôribus conjiceretur, in ſolo viro poſitum erat nuptias diſſolvere, idque addita cauſa. Apud Athenienſes vero utriusque erat arbitrium. ^c

In ſeptima Tabula delictorum poenæ deſcribebantur: eaque illatum damnum vel paſtu pecoris, vel a quadrupede feritate commota, reſiciebat: aut enim æſtimationem damni præſtandam, aut quadrupedem noxæ dandam imperabat, ut de cane, qui momorderat, Solon conſtituerat: ſanxit enim ut quatuor cubitorum catena vinctus noxæ daretur. Præterea fruge furtim paſta vel ſecta, facinoris auctorem Decemviri ſuſpenſum, Cereri ne-

^a Cic. in Topic. Revard, Ad l. XII. cap. 16, ^b Lib. 2. Vid. Cujac, l. obſerv. 39, ^c Petri. lib. 2. tit. 3. Ad leg. Articas.

candum jufferunt. Impuberem Prætoris arbitratu verberandum, noxam duplione luendam. Frumentum in ædibus vel ad ædes positum, si alius opera conflagrasset; eum, qui sciens prudens commisisset, verberatum igni necandum: si casu id esset factum, noxam sarcindam: si non esset idoneus, levius castigandum. ^a Oris autem percussione viginti quinque assibus multandam. Unde scelestissimus quidam, servum pecunia oneratum ducens, ut quisque fieret obviis, os percutiebat, præsentique pecunia se judicio liberabat. Ideo ne levitate poenæ lex contemneretur, multa hæc exolevit, & graviore cessit; injuriis enim æstimandis postea recuperatores a Prætore dabantur. Sequitur frugum incantatio. Cum enim veteres illi, omnium bonarum artium & disciplinarum rudes, putarent, fruges carminibus magicis vel averti posse, vel traduci, (ut enim Tibullus ait,

Carmen vicinis fruges traducit ab agris,)

ideo Decemviri pro sua puerili ac ridicula superstitione sanxerunt, ut, qui fruges *excantasset*, sive carminibus magicis crescere prohibuerit, aut segetem alienam pellegerit, Cereri sacer esset.

Famam quoque alienam legibus tegere Decemviri voluerunt. Nihil enim iniquius putarunt, quam civium nomen permittere scurris, nebulonibus, ac poetastris, quibus optimi cujusque virtus est invisa: ideo fuisse feriri, sive ad necem cædi ^b voluerunt eum, qui pipulo, id est, convicio, *occantasset*, sive obstrepuisse, carmenve condidisset, quod infamiam faxit flagitiumve alteri. ^c Nam, ut præclare Tullius in libris *de republica* apud Divum Augustinum, ^d *judicii & magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingenii, habere debemus; nec probrum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere.* Qua ratione apud Athenienses cum auctores veteris comœdiæ summa conviciorum libertate, nullo boni malive discrimine, omnes incescerent, ac ne principibus quidem parcerent civitatis: lata lex primo est, ne magistratibus fieret in comœdia convicium: deinde vetitum, ne quisquam nominatim jocos & conviciis perstringeretur. Eadem Tabula coerceretur fraus tutoris adversus pupillum duplione multa, itemque patroni adversus clientem, quod de Romuli legibus sumtum fuit; iis enim jubebantur patres suscipere plebejorum patrocinium. Constituit enim inter utrosque officiorum vicissitudinem & mutuam gratiam; ut patricii plebejos de urbanis rebus admonerent, in judicio atque extra judicium præsentem absentesque defenderent: contra plebeji patriciorum clientes essent, ac patronos ad collocandas filias inopes,

^a Leg. 9. ff. *Incend. ruin. vasfrag.* ^b Leg. 7. §. 1. ff. *Ad leg. Aquil.* ^c Jacob. Goth. *hic.* ^d lib. 2. *De civit. Dei* cap. 9.

& æs alienum dissolvendum, vel ad eos ex hostibus redimendos proprio ære adjuvarent, honores & magistratus adeptos observarent, ac deducerent & reducerent: patroni vero, qui clientem accusassent, aut contra illum suffragium testimoniumve tulissent, proditoris erant rei, & tanquam prævaricantes, sacri erant Cereri, sive Cereri devovebantur; ut, qui eos occidisset, pie fecisse, ac infero Jovi hostiam mactasse putaretur. Quem enim Romani occidi volebant impune, hunc postquam alicui Deo devovissent, sacrum dicebant.

Testis qui alicui negotio interfuisset, ac postea testimonium edere detrectasset, per hanc Tabulam instabilis efficiebatur: & parricida, qui liberum hominem occidisset, malumve venenum propinasset, habebatur. Quique parentem necasset, insutus culeo, capite obvoluto in profluentem dejici jubebatur, exemplo supplicii, quo Tarquinius Rex affecit M. Tullium Duumvirum, qui librum de arcanis civilium sacrorum sibi ab Rege creditum Petronio Sabino describendum tradiderat. ^a Ibidem simiam, gallum gallinaceum, & viperam includebant.

Octava Tabula jus prædatorium proponebat, ambitum parietis, sive iter quod circumeundo teritur, sestertio, nempe duobus & semisse, viæ latitudinem octo pedibus in porrectum, sexdecim in anfractum, sive ubi flexum est, definiebat. ^b Per viam immunitam jumentum agi permittebat. ^c Aquæ pluvix arcendæ, item & glandis, cujus nomine fructus veniunt omnes, in vicini fundum delapsæ colligendæ, atque arboris in proximum fundum ramis excurrentis pedes decem a terra altius coercendæ potestatem dabat. Finibus quoque regundis modum constituiebat, exemplo legum Atticarum, quarum rationem diserte descriptam prodidit Cajus, ^d & elicitur ex Cod. Theodos. ^e, ubi ex legibus XII. Tab. prohibetur usucapio quinque pedum confinibus fundis interjectorum. Est aliqua inter duos illos locos lectionis discrepantia, de qua seorsum alias differemus. De collegiis etiam sancitum eadem Tabula erat, permissumque sodalibus, ut, quam vellent, sibi legem ferrent, dum ne publicis legibus adversaretur. ^f quod e Solone translatum esse Cajus notavit.

Nona Tabula, quæ de jure publico erat, ex Solonis etiam præscripto privilegia, sive leges in privatum irrogari, & de privato rogari vetabatur. Porro privilegii nomen alio trahitur a Jurisconsultis, quam in XII. Tab. accipitur; quippe porrigitur ad leges eas, quibus aut juris civilis asperitas nova æquitate demulcetur, aut de certis personarum generibus aliquid novi

^a Valer. Maxim. ^b Leg. 8. ff. Servit. rust. præd. ^c Clec. Pro Cacina. ^d leg. ult. ff. Fin. regund. ^e leg. Quinque pedes, sit, Fin. regund. ^f leg. ult. ff. Colleg.

lege constituitur. Præterea de capite civis Romani nisi comitiis centuriatis per hanc Tabulam ferri minime licebat, ideo Quæstores parricidii constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præsentent. ^a Quorum in judicando fides pretio erat addicta, & in quorum judiciis non ratio, sed pecunia versabatur, his capitale supplicium erat hac Tab. denunciatum. ^b Præterea nexis ex quacunque causa alteri, deinde solutis; item *fori*, sive qui semper in fide populi Romani steterat; & *sanato*, sive qui defecerat, deinde redierat in fidem, ejusdem juris communio concedebatur. Quod & Athenis olim jus viguisse Plutarchus auctor est in Théseo. *πᾶσι τοῖς πολίταις τὰ ἱσαῖνα.*

In decimam Tabulam sacrum jus conjectum fuerat. Et primum omnium juramentorum religio constituebatur, in qua omnia Romana instituta nitebantur. Deinde subnectebantur jura sepulcrorum, omnia fere de Solonis petita legibus: veluti modus in sumtibus, quos Solon triduo decem hominum labore definierat. ^c Idemque vetuerat, quemquam in urbe humari: unde & Romanis extra urbem locus sepulturæ dabatur; quod jus Theodosius ^d Constantinopoli servari voluit. Sumtuum quoque vitandorum gratia murratæ potionis adspersionem, & servorum uncturam atque circumpotationem, & longas coronas, sive quæ sepulcris adolvebantur, (jam diu a servorum funeribus Solonis lege depulsas) & injectionem auri decima hæc Tabula sustulit; nec plus tribus vestibus quadratis, quas ricinias vocabant, humari cum mortuo permittebat. Quod dum fuerat e Solonis legibus: *Μὴ τιθέναι πλέον ἱματίων τεσσάρων.*

Muliebres etiam ejulationes, & miserabiles questus, lacerationemque genarum, & ploratus effusos, quos *lessum* vocabant, exemplo legum Atticarum abesse Decemviri voluerunt a funere. Spatium autem inter rogum bustumque, & ædes alienas tantum LX. pedes probaverunt. Ut ne forum, sive vestibulum sepulcri, & bustum usucapione occuparetur, æternam horum auctoritatem esse jusserunt. ^e

Per adjectionem XI. Tab. patribus cum plebe connubiis fuit interdictum: quodque postremum jussisset populus, antiquioribus prælatum legibus. Ex Tab. XII. prohibita fuit rei litigiosæ consecratio: & dupli multa ferebatur in malæ fidei possessorem, tribus a Prætore rei definiendæ arbitris datis. ^f Servus, qui sciente domino furtum fecerat, damnumve dederat, noxalis fiebat. ^g Atque hæc fere sunt germana XII. Tab. capita, quæ

^a leg. 2. §. 16. & 13. ff. Orig. jur. ^b Leg. 5. C. Theodof. ad leg. Jul. repet. ^c Late Petir. Ad leg. M. p. g. 496. ^d Leg. 6. C. Theodof. De sepulcr. violat. ^e Cic. De leg. ^f Festus in verb. Vindicta. ^g Leg. 2. §. fin. ff. Nox. aff.

ex corruptis atque senectis verbis collegit Gothofredus, qui ea hoc descripsit ordine. Præter hæc adducuntur ab auctoribus alia, non germana illa quidem, sed vel commentitia, vel conjectura conficta, & ad veteres earum sententias a prisca scriptoribus proditas accommodata, de quibus in latioribus *Originum* libris, si vita suppetet, fuse disputabimus.

Propositis autem XII Tab. jus quidem patebat omnibus, et usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderant actuosas, & tractandi juris instrumenta, ex arcana disciplina deprompta, civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi quidam juris exercendi ritus, quorum solenniores legis actiones vocarunt, certisque verborum conceptionibus, quas formulas appellabant, cujuscunque contractus vim & actus omnes exceperunt. Romani enim a primo rudes, quicquid agerent, certis signis atque verbis mentem circumscribebant; quasi nihil satis expressum foret & constitutum, nisi certis signis & verbis esset adstrictum & obligatum. Quare religione usque eo tenebantur, ut nihil justum ratumque haberent, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Unde in sponsalibus ferreum anulum dabant: in contrahendis nuptiis aquam & ignem adhibebant, sine quibus non fuisse matrimonium, colligitur ex Scævola. ^b Putabant enim veteres, ut Varro ^c tradit, oriri ex aqua & igne vitam, iisdemque foveri. Unde quem omni prorsus civili vita privabant, ei tanquam e vivis sublato aqua & igni interdicebant.

Uxori domum deductæ, tanquam domina constitueretur, claves tradebantur: ^d repudiata, tanquam dominio spoliaretur, adimebantur. ^e Novum opus solenni jactu lapilli nunciabatur. Liberis emancipatis & servis manumissis colaphos infligebant, eosque circumagebant; unde Persius

Verterit hunc dominus, momento turbinis exit

Marcus Damas.

Usucapionem, arboris surculum defringentes, interrompebant: ^f quod usurpare dicebatur. Solennitatem, quæ ad mancipationes adhibebatur, supra demonstravimus. In auctionibus, qui pluris liceret, digitum tollebat. ^g In hæredis institutione testator anulum hæredi tradebat. ^h Pignori res dabantur contracto pugno: ex quo apparet, pignus esse proprie rei mobilis, quæ manu ⁱ traditur. Mandatum dabatur exporrecta manu. Hinc quasi manus datio, *mandatum*. ^k Stipulabantur autem stipulam te-

^a Histom. Observ. lib. 10. cap. 6. ^b Leg. penult. ff. Donat. inter vir. & uxor. Cujac. lib. 11. observ. 2. ^c Lib. 4. de ling. Latum. ubi Joseph. Scal. Et notat. Goth. ad leg. postl. ff. Donat. inter vir. & uxor. ^d Plutarch. in Problem. ^e Cic. Philipp. 2. ^f Cic. 3. de orat. ^g Cic. Verr. 3. & 5. ^h Valer. Max. lib. 7. cap. 9. Corn. Nep. in Eumene. ⁱ Leg. 218. ff. Verb. signif. ^k Isidor. lib. 5. Etym. cap. 34.

nentes; fractamque redintegrantes, sponſiones quæque ſuas agnoſcebant. In hæreditatis aditione digitos percutiebant, quod pluribus locis tradit Cujacius, idque videtur Cicero ſignificare, quum ait lib. De offic. *Si digitus concrepuerit, poſſis in locupletum teſtamentum nomen ejus irrepere.*

Hanc autem Pop. Rom. ſuperſtitionem in rem ſuam vertere prudentes, ac ſingulorum actus & voluntates ſibi devinxerunt, ſolennibus verborum conceptionibus & formulis, quibus populum habebant obnoxium: cum nihil agere petere ve liceret, niſi conſultis prudentibus, a quibus ratio, & dies exercendi judicii erat efflagitanda. Et quoniam ad exercitiũ legum & Juris miniſterium compositæ fuerant, actiones legis dictæ ſunt, & actus legitimi, quibus jũs civile XII. Tabulis affixum & conſignatum deferabatur in forum, & ex umbra in campum atque aciem perducebatur: eaque altera poſt XII. Tabul. juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. Tabulis mentio manus conſertionis & mancipationis: horum autem ritus & formulas, ſicuti & cæterorum, prudentes excogitarunt, & in Pontificum condidere penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus ſuſcepti ſunt e media Juris prudentia; ſed initio reipublicæ auctores fuerunt atque cuſtodes jũs civilis, cujus interpretatio e Pontificum collegio proſuebat; quandoquidem eorum unus operam dabat juri privato civibus ſuis interpretando, cum reliqui religioni præſent. ^a Unde in eorum penetralibus legis actiones, & formulæ compositæ a prudentibus aſſervabantur, antequam populo proderentur a Gn. Flavio, App. Claudii ſcriba, qui faſtos etiam propoſuit toto foro, ut pateret omnibus, quando lege agi poſſet. Quæ poſtquam ſunt evulgata, Jurisconſulti ad ſuum ingenium & vetus artificioſum redierunt, ac tum veteres, tum novas, quas condebant, formulas brevibus notis, ſive ſingulis, aut binis literis, integrum verbum designantibus contraxerunt. Conſequentibus enim temporibus alias fuiſſe pro negotiorum varietate ab iisdem editas formulas, colligitur ex Valerio, ^b a quo accepimus Triumviros proſcriptione ſua opes vel adimenes veris dominis, vel adjicientes alienis, impetrare non potuiſſe a Caſcellio Jurisconſulto, viro integerrimo, ut formulas componeret, quibus novas bonorum additiones tueri poſſent, ac ad juris civilis rationem accommodare. Formulas igitur, brevibus illis notis adſcriptas & obſignatas, cum nemo explicare poſſet, præter eorum auctores Jurisconſultos; hinc eos ſingulis civium negotiis intereſſe oportebat; nec quicquam ſine illorum auctoritate atque conſilio ſuſcipi conficique faſ erat. Et quoniam ſingulis interpunctionibus & literis aucupandis irrepere facile poterat error aut dolus; ideo Con-

^a Cujac. ad leg. 2. ff. De orig. jur. §. Hæ legibus, ^b Revard. De adſ. prud. cap. 2.

stantinus, ut captiones reciderent, formulas sustulit. Omnesne ac in perpetuum, an potius cum contractis atque obscuratis notis essent? Sane Constantinus tantum notarum captiones, non ipsas formulas reprehendit. Ex quo Revardus, contra quam interpretes ceteri censuerunt, colligit manifeste illa, quae integris productis literis essent. Recte ille quidem, si ostenderet illas ex hisse formulas verbis descriptas integris. Quin si scribendi rationem tantum damnare Constantinus voluisset, iussisset, ut ea involucria retexerentur, & praeas formulas retinuisset. Illud ei dederim libens, quod ait, causa cecidisse tantum eos, qui decepti formula vel plus petiissent, vel ineptam actionem instituissent, non autem eos, qui una lapsi essent litera, quod ab omnibus tamen traditum est interpretibus. Quo quid inhumanius, quid ab aequitate gravitateque legum Rom. magis alienum? Potius igitur admiserim, leges, quae hac de re supersunt, ita esse accipiendas, ut quum in eo verbo, in quo errabatur, discrimen inerat actionum; tum quia errans in litera ineptam actionem instituebat, ac tota errabat ratione iudicii, eum a tota prorsus formula cecidisse putemus, atque ideo a causa. Inter actus vero legitimos & legis actiones aliquod discrimen Hotomannus notat, Cujacius nullum: quae de re tota inter eos, quamvis suppressis utrinque nominibus, est acerba contentio: ^b cum hic non modo actus legitimos, & legis actiones una eademque definitione complectatur; sed ne actus omnes, qui in iudicio fiunt, actuum legitimorum nomine veniant, non nisi eos, quos Jurisconsulti notarunt, admittit: ille contra, legis actiones privatis & magistratibus attribuat, actus vero legitimos privatis tantum: illas ex lege natas omnes faciat, hos etiam sine lege institutos: illas tantum inter praesentes, hos etiam per procuratores expediri contendat: cum Cujacius minime admittat, ullum actum legitimum jure antiquo potuisse mandari. Quae de re nos alibi latius.

^c Proprium igitur actuum legitimorum fuit, ut solenniter, & quadam cum religione, ac in iure apud magistratus exercerentur eos, quibus legis actio data esset. ^e Unde apud magistratus municipales emancipationem fieri posse Paullus negat Senten. 2. cap. 25, nisi legis actionem haberent. Nec enim omnes magistratus eam habebant, neque competeat jure magistratus, unde neque mandata jurisdictione transibat. ^d

Proprium item eorum erat, ut per procuratorem non fierent, ut minime iterarentur, ut momento temporis perficerentur, ut diem & condi-

^a Leg. 2. C. Form. & impetrat. ^b Hotom. Obser. lib. 22. cap. 30. Quas. illust. cap. 34. Cujac. Obser. lib. 25. cap. 26. & ad leg. Alium legitimi. ff. De reg. jur. ^c leg. 4. ff. Adopr. ^d leg. 2. ff. Offic. Procons. l. Nec mandante. ff. Tutor. & tutoris. l. Nemo ff. Reg. jur. Cujac. ad l. Alium legit. ff. Reg. jur.

bonem expressam respuerent, tacitam admitterent; veluti acceptilatio adjecta die vel conditione vitatur, * facta vero de re, quæ sub conditione debetur, valet, quamvis eadem conditione promissionis tacite involvatur.

II. Hos porro Jurisconsultus actus legitimos enumerat, nempe aditionem, sive cretionem hæreditatis, mancipationem, acceptilationem, tutoris & libertatis dationem, & servi aliusve rei ^b optionem. Quibus ex auctoritate Ulpiani adjungenda est adoptio. *

At ut singula persequamur, exordiemur ab aditione hæreditatis, quam ex legibus XII. Tab. descendere docet Cajus, ^d sive ex testamento, sive ab intestato veniret hæreditas; eaque vel sola significatione voluntatis per verba solennia fiebat, vel cum cretione, quæ promiscue pro aditione omni sæpe accipitur, * atque fiebat centum diebus a Prætoris ad deliberandum datis; qui si hæredi vel recusanti vel negligenti effluxissent, hæres excidebat hæreditate. Dies autem aliquando utiles a Prætoris dabantur, veluti: *Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterisque.* Eaque vulgaris cretio dicebatur, in qua hæredi non currebant dies, nisi scienti aut minime impedito: vel dabantur continui, omitti verbis illis: *Quibus scieris poterisque*, in qua neque ignorantia, nec impedimentum hæredis dierum cursum ^f retardabat, eaque continua dicebatur. Ac in omni cretione testibus adhibitis hæc solennia verba, quæ Varro recitat, proferebantur: & *Cum me Mævius hæredem institueris, eam hæreditatem adeo cernoque.* Isque cum fuerit actus legitimus, mandari alteri non poterat: ut mirer Duareno ^h viro doctissimo visum fuisse, recte adiri per procuratorem hæreditatem. Quod si privatis liceret, ⁱ quid magis hæc in re tribueretur procuratori Cæsaris, cui præcipuum fuit, ut pro Cæsare adire posset ^k hæreditatem? Nunc ad mancipationem progrediamur, cuius cum ritum supra in legibus XII. Tab. exposuerimus, nunc tamen superest exponendum genus illud mancipationis, quo cives Rom. utebantur, quum de injuria, periculo, damno ve declinando cogitabant. ^l Tum enim venditor ita rem cum emtore componebat, ut ad certum tempus, cum usus veniret, emtor rem eidem venditori redderet, præstaretque talem, qualem acciperet. Et quia bona sub ea fiducia mancipabantur, ideo genus hoc mancipationis *fiducia* fuit appellatum. ^m Cujus hanc fuisse formulam

a leg. 4. & 5 ff. Acceptilatio. b leg. Adm. legitimi. ff. Reg. jur. c leg. 1. ff. Offic. jurid. d leg. 1. ff. Mar. reddit. petir. e Cajus. Parat. C. De jur. delib. & ff. Adquir. hæredit. Duaren. ibid. l. Cretionum 17. C. De jur. delib. & l. 4. Cod. Theod. De bon. matern. f Ulp. tit. 23. ubi Cujas, Revard, De aut. prud. tit. 3. Notom. Illustr. quest. 34. & locis supra citatis g lib. 5. De ling. latin. h Duaren. Disput. lib. 2. cap. 27. i Cujas. Observ. lib. 2. cap. 34. k Revard, De aut. prud. cap. 5. leg. 1. §. ult. ff. De offic. procur. Cæsar, l. Bonis in Topic. Cic. Liv. lib. 30. m Revard, De aut. prud.

CUM

cum gravissimis scriptoribus existimamus: *Utrum propter fraudem veterum capius fraudaturve sim.* Ex quibus verbis doli iudicium dabatur in eum, qui contra datam acceptamque fidem rem alteri mancipasset. Eaque formula deducebatur ex amplissima illa, quæ omnibus bonæ fidei iudiciis cohærebat: *Ut inter bonos bene agere oportet, & sine fraudatione.* Atque, in aliis bonæ fidei iudiciis malam fidem, in hoc fractam fidem veteres vindicabant. Fiduciæ genus est & lex commissoria; siquidem, ut optime Cujacius, fiducia est revocandi, aut redhibendi lex adjecta contractui.

Venditio quoque familiæ, quæ antiquo jure fiebat per æs & libram, utpote gentis mancipationis, in actus legitimos est referenda. Initio sane vel a militibus in procinctu, vel a paganis calatis comitiis, si-ve populo ad ea vocato, pro collegio Pontificum, quorum in manu erat, ut supra diximus, jus civile, testamenta conficiebantur. Quiritus cum exolevisset, alia per Jurisconsultos prodita est ratio testandi per æs & libram, qua testamenti factio ad imaginariam mancipationem & verum nexum redigebatur. Nexum enim dicebant, quicquid per æs & libram gestum esset. Igitur ad hoc testamentum adhibebantur quinque testes, & libripens, & testator, qui familiam vendebat, & is, qui emebat, ut alteri redderet hæreditatem. Emptor enim familiæ, cum quo negotium gerebatur, nomen tantum hæredis sustinebat, bona capiebat alter, de quo inter emptorem & venditorem fuerat constitutum. Cumque veteres omne dominium per mancipationem transferrent, recte huic generi actuum legitimorum subjiçitur mancipatio per æs & libram ex causa donationis, vel noxæ dationis, vel solutionis, vel adoptionis, quæ per mancipationem fiebat, ut infra demonstrabimus, vel cujusque dominii translationis. ^b

Sequitur acceptilatio, cujus hæc solennia verba fuisse tradit Cujacius: *Acceptum fers? acceptum fero.* Qua formula non aliæ obligationes tollebantur, quam illæ, quæ per stipulationem contractæ fuerant: id enim tantum solvi potest verbis, quod verbis fuit adstrictum. ^a Hinc ut etiam obligationes, quæ rebus inductæ fuerant, abolerentur, formulam prodidit Cajus Aquilius; qua novatione facta, obligationes re contractas in contractum verborum, nempe in stipulationem, deduxit: quem verborum nexum oppositis verbis, nempe acceptilatione, retexit, ut, cum omnia verbis essent adstricta, eadem verbis dissolvi liceret. ^c Quæ de acceptilatione loquitur Modestinus, ^f cujus verba non recte in communem acce-

^a Ad lib. 3. Instit. de leg. aggr. ius. verb. Qui contracta fiduc. ^b Cujac. ad leg. Actus legitimi. ff. De regul. jur. ^c Dig. Cod. lib. 8. tit. 45. De acceptilatis. ^d Leg. 8. §. Acceptum. ff. Acceptilatis. ^e Leg. 18. ff. Acceptilatis. ^f Leg. 1. ff. Acceptilatis.

induplum, usuras ad unciam coerceretur: nam ex sententia Catonis *funerari est hominem accidere*. Quæ lex e Romanis tantum profudit moribus, minime vero ex Atheniensibus, ex quibus nullus erat usurarum modus, nisi quem contrahentium lex posuisset. Peregrinos perpetua civibus actione a jure usucapionis arcebat: ei, qui vel debitum confessus, vel in judicio damnatus esset, triginta dies ad pecuniam contrahendam, & judicatum faciendum præstitebat: eumque permittebat auctori vel vincendum, vel in privatum carcerem conjiciendum, ex quo nexorum nomen ortum est, vel pluribus creditoribus addictum tertiis nundinis, sive vicesimo septimo die, pro cujusque portione secandum, vel trans Tyberim venundandum.

Quarta Tabula progrediebatur ad jus patrium, quod apud Romanos præ cæteris gentibus erat imperiosum. Siquidem lege regia Romulo adscripta, deinde in XII. Tab. conjecta, patri jus erat in filio vitæ & necis, atque adeo venundandi, ita ut semel atque iterum venundatus in patris potestatem recideret, nec ante tertiam manumissionem naturalem libertatem legibus ademptam recuperaret. Quod jus quamvis scriptores fere omnes a Romanis arcessant; tamen repeti posset altius, ac ex parte saltem ab Atheniensibus; apud quos non lege quidem, sed moribus ante Solonem obtinuerat, ut patri jus esset vendere filium, quod tradit Plutarchus in Solone; a quo adempta patri potestas est vendendi filiam, nisi fortasse in stupro deprehensam. Eadem Tabula pater cogebatur recens natum infantem, insignem ad deformitatem, confestim necare; isque legitimus constituebatur postumus, qui decem mensibus proximis natus esset.

Quinta pertinebat ad testamenta & legitimas successiones, eaque liberam cuique tribuebat potestatem super re sua testandi, sive (quod idem apud veteres valebat) legandi. Quod caput prisce locutionis ignoratione depravatum restituit ex Pandectis Pisani Cujacius, qui, pro *super pecunia tutelaque rei sue*, reposuit *super pecunia tutelaque rei sue*, sumito secundo pro sexto casu, more Græcorum, quem adhuc veteres illi ex linguæ cognitione retinebant.

Latissima hæc ex XII. Tab. inducta testandi facultas sequentibus temporibus variis præcisa legibus fuit, quas exponemus latius in secundo *De originibus* libro, ac earum præcipua erat lex Furia *De testamentis*, quæ, præterquam certis personis, vetabat cui supra mille asses legare, vel mortis causa donare. Voconia *De mulierum hæreditatibus*, ne, qui census esset, sive centum millia sextertium possideret, virginem aut mulierem supra quadrantem institueret, plusve legaret, quam ad hæredes transmitteret. Vel-

a Vid. Petir, Ad II. Atticum lib. I. tit. 5.

leja, quæ rationem tradidit exheredandi aut instituendi nepotem. *Ælia Sentia*, quæ, nisi certis conditionibus, aut intra certum numerum, manumissiones testamento fieri vetabat. *Papia*, quæ pluribus capitibus jura testamentorum immutavit, ac facultatem testantium coercuit, orbem præcipue ac coelibum: cum ea lex incitandis nuptiis lata fuisset. *Falcidia*, de quarta per heredem detrahenda. Quibus omnibus, præter *Falcidiam*, *Justiniani* lege sublatis, jus XII. Tabulis plane revixit. Hac etiam Tabula sua natura hæres non constituitur lege, sed tantum significatur: propterea quod naturalis ratio, ut *Paullus* ait, quasi quædam tacita lex, liberis parentum hæreditatem addiceret: ^a atque hinc *suorum* nomen est ortum in jure civili. Post suos hæredes familiam sive agnatos vocabat, post agnatos gentiles, quorum deinde jus exolevit. Romani enim gentem & familiam retinebant. Ex gente plures familiæ, ut ex familia *Ciceronis* domus duæ, *Quinti* & *Marci*: singuli autem, communi gentis & familiæ appellatione conjuncti, prænomine distinguebantur. Cum successionibus *Decemviri* tutelæ quoque jura, & curam furiosorum conjunxerant: contra quam constituerat *Solon*, qui noluit pueros fraudibus eorum permittere, qui agnationis jure ad pupillorum hæreditatem vocabantur; ne lucri cupiditas agnatorum animos ad necem ^b pupilli converteret; cum Atheniensibus, æque atque Romanis, tutela jus esset & potestas in capite libero: unde *Æschines* ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου eos vocat παίδων κυρίαις, *puerorum dominos*. Præterea libertorum bona, si sine liberis obissent, patronis eorumque liberis, item & tutelam, detulerunt, & obligationes hæreditarias inter hæredes pro portionibus hæreditariis ipso jure divisas esse jusserunt, capite *De erecto cito*, erectum est ^c indivisum, coercitum: quod a coercendo dictum voluit *Festus*. Huic affinis est græca vox ἐγκύριον: *clitum* autem *Donatus* exponit divisum, ac deducit a *ciendo*: ex quo capite prudentum interpretatio collegit legatarios hæreditariis creditoribus minime teneri, cum *lex XII. Tab.* solos hæredes huic oneri obstrinxerit. ^d

Sexta rationem dominii transferendi tradebat. *Dominium* enim jure civili non, nisi certis adhibitis solennitatibus & formulis, in alium transibat. Et quoniam *mancipii* sive dominii jure non censebantur, nisi vel quæ ad manum essent, vel *Italica prædia*, (provincialia enim, utpote obnoxia tributis, & publico devincta jure, propria civium Rom. non erant) res *mancipi* *Decemviri* voluerunt in alterius dominium pervenire, vel *mancipatione*, sive *venditione* quadam imaginaria, libripende adhibito, &

^a *Leg. 7. ff. Bonis damnator.* ^b *Petit. Ad II. Attic. lib. 7. De tutel.* ^c *Sabuf. in Solin. pag. 1161. & seq.* ^d *Leg. ult. C. Hæreditar. alien.*

quinque testibus, civibus Romanis puberibus, vel in jure cessione apud magistratum P. R. Prætozem aut Præsidem provinciæ, dicente illo, cui ceditur: *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse ajo*, quibus verbis eum sibi vindicabat: ac Prætoze interrogante illum, qui cedit: *an contra vindicet?* quo tacente aut negante res addicebatur; vel usucapione per legem XII. Tab. induta, *ut usus auctoritas fundi biennium, ceterarum rerum annuus usus esset.* Unde, qui bona fide emerat, biennio rei immobilis, anno mobilis dominium jure civili nanciscoebatur; ut etiam, si vir muliere ingenua integrum usus esset annum matrimonii causa, eam sine nuptiarum solennibus, usu tantum, ut & res alias mobiles, faceret suam, nisi a viro trinoctium abfuisset: quo spatio usurpabatur sive interrompebatur legitimus usus. ^a Cæterum *usucapio* idem est ac *usus auctoritas*, nempe jus legitimi domini usus quæsitum. Nam ante Justinianum nuda traditione dominium rerum Mancipi minime transferebatur, nec ejusdem domini communio ulla esse poterat cum hoste, sive cum peregrino, quem veteres *hostem* vocabant: unde per hanc Tabulam adversus hostem, & de re furtiva, æterna erat auctoritas: sive nec usucapi ab ullo res furtiva, nec usucapere quicquam peregrinus poterat. Hujus enim juris cives Romanos tantum leges participarunt. Et quoniam res emtori tradita sine his juris civilis solennitatibus venditoris & emtoris erat in solidum; ideo venditor quiritarius, emtor bonitarius dominus appellabatur; quod discrimen domini fuit a Justiniano sublatum. ^b

Per mancipationem autem res Mancipi tantum abalienabantur: in jure vero cessione res etiam nec Mancipi, ^c sive possessiones prædiorum vetigatium & tributariorum, quorum proprietas sive Mancipium penes populum Rom. erat; ideo a privatis per mancipationem transferri non poterant; sed tantum per cessionem in jure: quarum rerum ususfructus & possessio transferebantur eodem statu quo erant apud priorem dominum. Mancipatio vero a nexu hoc differt, quod quælibet mancipatio nexu constat: quod autem nexu fit, non continuo dicitur mancipatio. Multa enim nexu expediuntur, nec tamen Mancipari dicuntur, nempe pignorum obligatio, testamenti factio, ^d & quicquid geritur per æs & libram: quod omne nexus nomine comprehenditur. Igitur quicquid expressum in mancipatione fuisset, & nexu Decemviri a venditore præstari voluerunt.

Jurisconsulti vero ex legis mente præter ea, quæ venditor expressis-

^a Gell. lib. 3. cap. 2. Cujac. ad leg. 2. ff. Usucap. & usurp. sive ad lib. 54. Pauli ad edict. ^b C. De nudo jur. Quirit. solend. ^c Revard, Ad II. XII. Tab. hoc tit. ^d Revard, ibid. sic De Mancipat.

set,

set, si quæ prædii vitia reticuiſſet, pro eorum æquitate præſtanda cenſuerunt. ^a Agebatur & hac Tabula de vindiciis, quæ lites erant de poſſeſſione, ut ſacramenta de proprietate. Vindiciaque vocabatur fundi gleba e prædio ad Prætorem delata. Initio enim litigatores conſerta ſive correpta manu ex jure ſimul cum Prætore ad prædium, de quo erat controverſia, proficiſcebantur in rem præſentem; ſed cum in dies Prætor majoribus occupationibus diſtringeretur, nec poſſet his, ut antea, vacare; tantum litigatores ex jure in prædium contendebant, indeque glebam evulſam, quaſi fundi ſimulacrum, in jus Prætori ferebant, ut ejus eſſet fundi poſſeſſio, cui glebam Prætor addiceret. At ne his ſupervacaneis actibus judicia impedirentur, excogitata fuit a Jurisconſultis imago quædam priſcæ profectionis & verborum ſolennitas, ut verbis deinceps redderetur, quicquid factò antea præſtabatur: cujus hæc erat formula: *Fundus qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, ego cum ex jure meum eſſe ajo: inde ego te ex jure manu conſertum voco.* Citatus vero reus reſpondebat: *Unde tu me ex jure manu conſertum vocas, inde ego te revoco.* Tum Prætor: *Utriſque ſuperſtitibus præſentibus iſtam viam dico: inite viam.* Hic aderat, qui diceret: *Redite viam.* In qua formula Cicero pro Muræna mirifice cavillatur. Tignum præterea, cujus nomine venit omnis materia ad fabricandum idonea, junctum concapi, (ut Gothofredus reſtituit) ſive vindicari & ſolvi, hæc Tabula minime permittebat, ædificiorum & vinearum conſervandorum gratia; ſed adverſus eum, qui alienum junxerat, actionem dabat in duplum. Viris ad repudium uxorum cauſam addendam præcipiebat. Nec tamen jure repudii Romani ſunt uſi niſi ſexcentefimo demum anno poſt urbem conditam, ut Tertullianus libro *de monogamia* ſcribit. Primumque divortium a Sp. Carvilio factum fuiſſe Dionyſius tradit. ^b

Jus repudii erat etiam apud Athenienſes: Hoc tamen intererat, quod apud Romanos, quantum ex auctoribus conjicere licet, in ſolo viro poſitum erat nuptias diſſolvere, idque addita cauſa. Apud Athenienſes vero utriusque erat arbitrium. ^c

In ſeptima Tabula delictorum poenæ deſcribebantur: eaque illatum damnum vel paſtu pecoris, vel a quadrupede feritate commota, reſiciebatur: aut enim æſtimationem damni præſtandam, aut quadrupedem noxæ dandam imperabat, ut de cane, qui momorderat, Solon conſtituerat: ſanxit enim ut quatuor cubitorum catena victus noxæ daretur. Præterea fruge furtim paſta vel ſecta, facinoris auctorem Decemviri ſuſpenſum, Cereri ne-

^a Cic. in *Topic. Rerum*, Ad L. XII. cap. 16. ^b Lib. 2. Vid. *Cujac. 1. obſerv. 39.* ^c *Petit. lib. 2. tit. 3. Ad leg. Atticas.*

candum jufferunt. Impuberem Prætoris arbitrato verberandum, noxam duplione luendam. Frumentum in ædibus vel ad ædes positum, fralicujus opera conflagrasset; eum, qui sciens prudens commississet, verberatum igni necandum: si casu id esset factum, noxam sarcendam: si non esset idoneus, levius castigandum. * Oris autem percussione viginti quinque assibus mulctandam. Unde scelestissimus quidam, servum pecunia oneratum ducens, ut quisque fieret obvius, os percutiebat, præsentique pecunia se judicio liberabat. Ideo ne levitate poenæ lex contemneretur, multa hæc exolevit, & graviore cessit; injuriis enim æstimandis postea recuperatores a Prætore dabantur. Sequitur frugum incantatio. Cum enim veteres illi, omnium bonarum artium & disciplinarum rudes, putarent, fruges carminibus magicis vel averti posse, vel traduci, (ut enim Tibullus ait,

Carmen vicinis fruges traducit ab agris,)

ideo Decemviri pro sua puerili ac ridicula superstitione sanxerunt, ut, qui fruges *excantasset*, sive carminibus magicis crescere prohibuerit, aut segetem alienam pellexerit, Cereri sacer esset.

Famam quoque alienam legibus tegere Decemviri voluerunt: Nil enim iniquius putarunt, quam civium nomen permittere scurris, nebulonibus, ac poetastris, quibus optimi cujusque virtus est invisa: ideo fuste feriri, sive ad necem cædi ^b voluerunt eum, qui pipulo, id est, convicio, *occantasset*, sive obstrepuisset, carmenve condidisset, quod infamiam faxit flagitiumve alteri. * Nam, ut præclare Tullius in libris *de republica* apud Divum Augustinum, ^d *Judicii & magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingenii, habere debemus; nec probum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere.* Qua ratione apud Athenienses cum auctores veteris comœdiæ summa conviciorum libertate, nullo boni malive discrimine, omnes incesserent, ac ne principibus quidem parcerent civitatis: lata lex primo est, ne magistratibus fieret in comœdia convicium: deinde vetitum, ne quisquam nominatim jocos & conviciis perstringeretur. Eadem Tabula coerceretur fraus tutoris adversus pupillum duplione multa, itemque patroni adversus clientem, quod de Romuli legibus sumtum fuit; iis enim jubebantur patres suscipere plebejorum patrocinium. Constituit enim inter utrosque officiorum vicissitudinem & mutuam gratiam; ut patricii plebejos de urbanis rebus admonerent, in judicio atque extra judicium præsentem absentesque defenderent: contra plebeji patriciorum clientes essent, ac patronos ad collocandas filias inopes,

^a Leg. 9. ff. Incend. ruin. naufrag. ^b Leg. 7. §. 1. ff. Ad leg. Aquil. ^c Jacob. Goth. hic. ^d lib. 2. De civit. Dei cap. 9.

& æs alienum dissolvendum, vel ad eos ex hostibus redimendos proprio ære adjuvarent, honores & magistratus adeptos observarent, ac deducerent & reducerent: patroni vero, qui clientem accusassent, aut contra illum suffragium testimoniumve tulissent, prodicionis erant rei, & tanquam prævaricantes, sacri erant Cereri, sive Cereri devovebantur; ut, qui eos occidisset, pie fecisse, ac infero Jovi hostiam mactasse putaretur. Quem enim Romani occidi volebant impune, hunc postquam alicui Deo devovissent, sacrum dicebant.

Testis qui alicui negotio interfuisset, ac postea testimonium edere detrectasset, per hanc Tabulam intestabilis efficiebatur: & parricida, qui liberum hominem occidisset, malumve venenum propinasset, habebatur. Quique parentem necasset, insutus culeo, capite obvoluto in profluentem dejici jubebatur, exemplo supplicii, quo Tarquinius Rex affecit M. Tullium Duumvirum, qui librum de arcanis civilium sacrorum sibi ab Rege creditum Petronio Sabino describendum tradiderat. ^a Ibidem simiam, gallum gallinaceum, & viperam includebant.

Octava Tabula jus prædatorium proponebat, ambitum parietis, sive iter quod circumeundo teritur, sestertio, nempe duobus & semisse, viz latitudinem octo pedibus in porrectum, sexdecim in anfractum, sive ubi flexum est, definiebat. ^b Per viam immunitam jumentum agi permittebat. ^c Aquæ pluviæ arcendæ, item & glandis, cujus nomine fructus veniunt omnes, in vicini fundum delapsæ colligendæ, atque arboris in proximum fundum ramis excurrentis pedes decem a terra altius coercendæ potestatem dabat. Finibus quoque regundis modum constituerebat, exemplo legum Atticarum, quarum rationem diserte descriptam prodidit Cajus, ^d & elicitur ex Cod. Theodos. ^e, ubi ex legibus XII. Tab. prohibetur usucapio quinque pedum confinibus fundis interjectorum. Est aliqua inter duos illos locos lectionis discrepantia, de qua seorsum alias differemus. De collegiis etiam sancitum eadem Tabula erat, permissumque sodalibus, ut, quam vellent, sibi legem ferrent, dum ne publicis legibus adversaretur. ^f quod e Solone translatum esse Cajus notavit.

Nona Tabula, quæ de jure publico erat, ex Solonis etiam præscripto privilegia, sive leges in privatum irrogari, & de privato rogari vetabatur. Porro privilegii nomen alio trahitur a Jurisconsultis, quam in XII. Tab. accipitur; quippe porrigitur ad leges eas, quibus aut juris civilis asperitas nova æquitate demulcetur, aut de certis personarum generibus aliquid novi

^a Valer. Maxim. ^b Leg. 8. ff. Servit. rust. prad. ^c Clec. Pro Cacin. ^d leg. ult. ff. Fin. regund. ^e leg. Quinque pedes, tit. Fin. regund. ^f leg. ult. ff. Colleg.

lege constituitur. Præterea de capite civis Romani nisi comitiis centuriatis per hanc Tabulam ferri minime licebat, ideo Quæstores parricidii constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent. ^a Quorum in judicando fides pretio erat addicta, & in quorum judiciis non ratio, sed pecunia versabatur, his capitale supplicium erat hac Tab. denunciatum. ^b Præterea nexis ex quacunque causa alteri, deinde solutis; item *forti*, sive qui semper in fide populi Romani steterat; & *sanato*, sive qui defecerat, deinde redierat in fidem, ejusdem juris communio concedebatur. Quod & Athenis olim jus viguisse Plutarchus auctor est in Théseo. *πάντες τοῖς πολίταις τὰ ἴσα εἶναι.*

In decimam Tabulam sacrum jus conjectum fuerat. Et primum omnium juramentorum religio constituebatur, in qua omnia Romana instituta nitebantur. Deinde subnectebantur jura sepulcrorum, omnia fere de Solonis petita legibus: veluti modus in sumtibus, quos Solon triduo decem hominum labore definierat. ^c Idemque vetuerat, quemquam in urbe humari: unde & Romanis extra urbem locus sepulturæ dabatur; quod jus Theodosius ^d Constantinopoli servari voluit. Sumtuum quoque vitandorum gratia murratæ potionis adspersionem, & servorum uncturam atque circumrotationem, & longas coronas, sive quæ sepulcris advolvebantur, (jam diu a servorum funeribus Solonis lege depulsas) & injectionem auri decima hæc Tabula sustulit; nec plus tribus vestibus quadratis, quas ricinias vocabant, humari cum mortuo permittebat. Quod ductum fuerat e Solonis legibus: *μη τιθῆναι πλέον ἱματίων τετραῖν.*

Mulieribus etiam ejulationes, & miserabiles questus, lacerationemque genarum, & ploratus effusus, quos *lessum* vocabant, exemplo legum Atticarum abesse Decemviri voluerunt a funere. Spatium autem inter rogum bustumque, & ædes alienas tantum LX. pedes probaverunt. Ut ne forum, sive vestibulum sepulcri, & bustum usucapione occuparetur, æternam horum auctoritatem esse jusserunt. ^e

Per adjunctionem XI. Tab. patribus cum plebe connubiis fuit interdictum: quodque postremum jussisset populus, antiquioribus prælatum legibus. Ex Tab. XII. prohibita fuit rei litigiosæ consecratio: & dupli multa ferebatur in malæ fidei possessorem, tribus a Prætore rei definiendæ arbitris datis. ^f Servus, qui sciente domino furtum fecerat, damnumve dederat, noxalis fiebat. ^g Atque hæc fere sunt germana XII. Tab. capita, quæ

^a leg. 2. §. 16. & 13. ff. Orig. jur. ^b Leg. 5. C. Theod. ad leg. Jul. repet. ^c Late Petit. Ad leg. M. p. g. 496. ^d Leg. 6. C. Theod. De sepulcr. violat. ^e Cic. De leg. ^f Festus in verb. Vindic. ^g Leg. 2. §. fin. ff. Nox. act.

ex corruptis atque semel verbis collegit Gothofredus, qui ea hoc descripsit ordine. Præter hæc adducuntur ab auctoribus alia, non germana illa quidem, sed vel commentitia, vel conjectura conficta, & ad veteres earum sententias a prisca scriptoribus proditas accommodata, de quibus in latioribus *Originum* libris, si vita suppetet, fuse disputabimus.

Propositis autem XII Tab. jus quidem patebat omnibus, at usus illius, & ratio, qua quisque suum persequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi sunt, qui leges redderant actuosas, & tractandi juris instrumenta, ex arcana disciplina deprompta, civibus ministrarent. Unde constituti sunt a prudentibus certi quidam juris exercendi ritus, quorum solenniores legis actiones vocarunt, certisque verborum conceptionibus, quas formulas appellabant, cujuscunque contractus vim & actus omnes exceperunt. Romani enim a primo rudes, quicquid agerent, certis signis atque verbis mentem circumscribebant; quasi nihil satis expressum foret & constitutum, nisi certis signis & verbis esset adstrictum & obligatum. Quare religione usque eo tenebantur, ut nihil justum ratumque haberent, nisi quod suis esset ritibus expeditum. Unde ^a in sponsalibus ferreum anulum dabant: in contrahendis nuptiis aquam & ignem adhibebant, sine quibus non fuisse matrimonium, colligitur ex Scævola. ^b Putabant enim veteres, ut Varro ^c tradit, oriri ex aqua & igne vitam, iisdemque foveri. Unde quem omni prorsus civili vita privabant, ei tanquam e vivis sublato aqua & igni interdicebant.

Uxori domum deductæ, tanquam domina constitueretur, claves tradebantur: ^d repudiaturæ, tanquam dominio spoliaretur, adimebantur. ^e Novum opus solenni jactu lapilli nunciabatur. Liberis emancipatis & servis manumissis colaphos infligebant, eosque circumagebant; unde Persius

Vertetis hunc dominus, momento turbinis exit

Marcus Dama.

Usucapionem, arboris surculum defringentes, interrompebant: ^f quod usurpare dicebatur. Solennitatem, quæ ad mancipationes adhibebatur, supra demonstravimus. In auctionibus, qui pluris liceret, digitum tollebat. ^g In hæredis institutione testator anulum hæredi tradebat. ^h Pignori res dabantur contracto pugno: ex quo apparet, pignus esse proprie rei mobilis, quæ manu ⁱ traditur. Mandatum dabatur exporrecta manu. Hinc quasi manus datio, *mandatum*. ^k Stipulabantur autem stipulam te-

^a Hotem, Obscro. lib. 10. cap. 6. ^b Leg. penult. ff. Donat. inter vir. & uxor. Cujac. lib. 11. obscro. 2. ^c Lib. 4. De ling. Lat. ubi Joseph. Scal. Et notat. Goth. ad leg. penult. ff. Donat. inter vir. & uxor. ^d Plutarch. in Problem. ^e Cic. Philipp. 2. ^f Cic. 3. De orat. ^g Cic. Verr. 3. & 5. ^h Valer. Max. lib. 7. cap. 9. Corn. Nep. in Eumene. ⁱ Leg. 2. § 8. ff. Verb. signif. ^k Isidor. lib. 4. Etym. cap. 34.

nentes; fructumque redintegrantes, sponſiones quæque ſuas agnoſcebant. In hæreditatis additione digitos percutiebant, quod pluribus locis tradit Cuiacius, idque videtur Cicero ſignificare, quum ait lib. De offic. *Si digni concupueris, poſſis in locupletum teſtamenta nomen ejus irrepere.*

Hanc autem Pop. Röm. ſuperſtitionem in rem ſuam vertere prudentes, ad ſingulorum actus & voluntates ſibi devinxerunt, ſolemnibus verborum conceptionibus & formulis, quibus populum habebant obnoxium: cum nihil agere petereve liceret, niſi conſultis prudentibus, a quibus ratio, & dies exercendi judicii erat eſſagitanda. Et quoniam ad exercitium legum & Juris miniſterium compositæ fuerant, actiones legis dictæ ſunt, & actus legitimi, quibus Jus civile XII. Tabulis affixum & conſignatum deſerebatur in forum, & ex umbra in campum atque aciem perducebatur: eique altera poſt XII. Tabul. juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. Tabulis mentio manus conſertionis & mancipationis: horum autem ritus & formulas, ſicuti & cæterorum, prudentes excogitarunt, & in Pontificum condidere penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus ſuſcepti ſunt e media Jurisprudencia; ſed initio rei publicæ auctores fuerunt atque cuſtodes juris civilis, cujus interpretatio e Pontificum collegio proſuebat; quandoquidem eorum unus operam dabat juri privato civibus ſuis interpretando, cum reliqui religioni præſent. a Unde in eorum penetralibus legis actiones, & formulæ compositæ a prudentibus aſſervabantur, antequam populo proderentur a Gn. Flavio, App. Claudii ſcriba, qui faſtos etiam propoſuit toto foro, ut pateret omnibus, quando lege agi poſſet. Quæ poſtquam ſunt evulgata, Jurisconſulti ad ſuum ingenium & vetus artificioſum redierunt, ac tum veteres, tum novas, quas condebant, formulas brevibus notis, ſive ſingulis, aut binis literis, integrum verbum deſignantibus contraxerunt. Conſequentibus enim temporibus alias fuiſſe pro negotiorum varietate ab iisdem editas formulas, colligitur ex Valerio, b a quo accepimus Triumviros proſcriptione ſua opes vel adimenes veris dominis, vel adjicientes alienis, impetrare non potuiſſe a Caſcellio Jurisconſulto, viro integerrimo, ut formulas componeret, quibus novas bonorum additiones tueri poſſent, ac ad juris civilis rationem accommodare. Formulas igitur, brevibus illis notis adſtrictas & obſignatas, cum nemo explicare poſſet, præter eorum auctores Jurisconſultos; hinc eos ſingulis civium negotiis intereſſe oportebat; nec quicquam ſine illorum auctoritate atque conſilio ſuſcipi conſicque faſ erat. Et quoniam ſingulis interpunctionibus & literis aucupandis irrepere facile poterat error aut dolus, ideo Con-

a Cuiac, ad leg. 2. ff. De orig. jur. §. Hæc legimus, b Revard. De aſſ. prud. cap. 2.

stantinus, ut captiones recideret, formulas sustulit. Omnesne ac in perpetuum, an potius cum contractis atque obscuratis notis essent? Sane Constantinus tantum notarum captiones, non ipsas formulas reprehendit. Ex quo Revardus, contra quam interpretes ceteri censuerunt, colligit manifeste illa, quae integris productae literis essent. Recte ille quidem, si ostenderet illas exstiterisse formulas verbis descriptas integris. Quin si scribendi rationem tantum damnare Constantinus voluisset, iussisset, ut ea involucra retexerentur, & priscas formulas retinuisset. Illud ei dederim libens, quod ait, causa cecidisse tantum eos, qui decepti formula vel plus petiissent, vel ineptam actionem instituissent, non autem eos, qui una lapsi essent litera, quod ab omnibus tamen traditum est interpretibus. Quo quid inhumanius, quid ab aequitate gravitateque legum Rom. magis alienum? Potius igitur admisero, leges, quae hac de re supersunt, ita esse accipiendas, ut quum in eo verbo, in quo errabatur, discrimen inerat actionum; tum quia errans in litera ineptam actionem instituebat, ac tota errabat ratione iudicii, eum a tota prorsus formula cecidisse putemus, atque ideo a causa. Inter actus vero legitimos & legis actiones aliquod discrimen Hotomannus notat, Cujacius nullum: quia de re tota inter eos, quamvis suppressis utrinque nominibus, est acerba contentio: ^b cum hic non modo actus legitimos, & legis actiones una eademque definitione complectatur; sed ne actus omnes, qui in iudicio fiunt, actuum legitimorum nomine veniant, non nisi eos, quos Jurisconsulti notarunt, admittit: ille contra, legis actiones privatis & magistratibus attribuat, actus vero legitimos privatis tantum: illas ex lege natas omnes faciat, hos etiam sine lege institutos: illas tantum inter praesentes, hos etiam per procuratores expediri contendat: cum Cujacius minime admittat, ullum actum legitimum jure antiquo potuisse mandari. Quod de re nos alibi latius.

Proprium igitur actuum legitimorum fuit, ut solenniter, & quadam cum religione, ac in jure apud magistratus exercerentur eos, quibus legis actio data esset. ^c Unde apud magistratus municipales emancipationem fieri posse Paullus negat Senten. 2. cap. 25. nisi legis actionem haberent. Nec enim omnes magistratus eam habebant, neque competeat jure magistratus, unde neque mandata jurisdictione transibat. ^d

Proprium item eorum erat, ut per procuratorem non fierent, ut minime iterarentur, ut momento temporis perficerentur, ut diem & condi-

^a Leg. 1. C. Form. & impetrat. ^b Hotom. Obser. lib. 12. cap. 30. Quaes. illust. cap. 34. Cujac. Obser. lib. 15. cap. 10. & ad leg. Actus legitimi. ff. De reg. jur. ^c leg. 4. ff. Adopr. ^d leg. 2. ff. Offic. Procons. l. Nec mandante. ff. Testat. & curat. l. Nemo ff. Reg. jur. Cujac. ad l. Actus legit. ff. Reg. jur.

tionem expressam respuerent, tacitam admitterent; veluti acceptilatio adjecta die vel conditione vitatur, * facta vero de re, quæ sub conditione debetur, valet, quamvis eadem conditione promissionis tacite involvatur.

Hos porro Jurisconsultus actus legitimos enumerat, nempe aditionem, sive cretionem hæreditatis, mancipationem, acceptilationem, tutoris & libertatis dationem, & servi aliusve rei ^b optionem. Quibus ex auctoritate Ulpiani adjungenda est adoptio. *

At ut singula persequamur, exordiemur ab aditione hæreditatis, quam ex legibus XII. Tab. descendere docet Cujas, ^d sive ex testamento, sive ab intestato veniret hæreditas; eaque vel sola significatione voluntatis per verba solennia fiebat, vel cum cretione, quæ promiscue pro aditione omni sæpe accipitur, * atque fiebat centum diebus a Prætoribus ad deliberandum datis; qui si hæredi vel recusanti vel negligenti effluxissent, hæres excidebat hæreditate. Dies autem aliquando utiles a Prætoribus dabantur, veluti: *Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterisque.* Eaque vulgaris cretio dicebatur, in qua hæredi non currebant dies, nisi scienti aut minime impedito: vel dabantur continui, omittis verbis illis: *Quibus scieris poterisque*, in qua neque ignorantia, nec impedimentum hæredis dierum cursum ^f retardabat, eaque continua dicebatur. Ac in omni cretione testibus adhibitis hæc solennia verba, quæ Varro recitat, proferebantur: & *Cum me Marcus hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque.* Isque cum fuerit actus legitimus, mandari alteri non poterat: ut mirer Duareno ^h viro doctissimo visum fuisse, recte adiri per procuratorem hæreditatem. Quod si privatis liceret, ⁱ quid magis hac in re tribueretur procuratori Cæsaris, cui præcipuum fuit, ut pro Cæsare adire posset ^k hæreditatem? Nunc ad mancipationem progrediamur, cuius cum ritum supra in legibus XII. Tab. exposuerimus, nunc tamen superest exponendum genus illud mancipationis, quo cives Rom. utebantur, quum de injuria, periculo, damno ve declinando cogitabant. ^l Tum enim venditor ita rem cum emtore componebat, ut ad certum tempus, cum usus veniret, emtor rem eidem venditori redderet, præstaretque talem, qualem acciperet. Et quia bona sub ea fiducia mancipabantur, ideo genus hoc mancipationis *fiducia* fuit appellatum. ^m Cujus hanc fuisse formulam

a leg. 4. & 5 ff. Acceptilat. b leg. Adm. legitimi. ff. Reg. jur. c leg. 1. ff. Offic. jurid. d leg. 2. ff. Mai. re. dit. petis. e Cujas. Parat. C. De jur. delib. & ff. Adquir. hæredit. Duareno. ibid. l. Cretionum 17. C. De jur. delib. & l. 4. Cod. Theod. De bon. matern. f Ulp. tit. 23. ubi Cujas. Revard. De auct. prud. tit. 3. Notem. Illustr. quest. 34. & locis supra citatis g lib. 5. De ling. latin. h Duareno. Disp. lib. 2. cap. 27. i Cujas. Observ. lib. 2. cap. 34. k Revard. De auct. prud. cap. 5. leg. 1. §. ult. ff. De offic. procur. Cæsar. l Bonit. in Topic. Cic. Lib. lib. 30. m Revard. De auct. prud.

CUM

cum gravissimis scriptoribus existimamus: *Utrum propter fraudem veterum capius fraudaturve sim.* Ex quibus verbis doli iudicium dabatur in eum, qui contra datam acceptamque fidem rem alteri mancipasset. Eaque formula deducebatur ex amplissima illa, quæ omnibus bonæ fidei iudiciis cohererebat: *Ut inter bonos bene agere oportet, et sine fraudatione.* Atque, in aliis bonæ fidei iudiciis malam fidem, in hoc fractam fidem veteres vindicabant. Fiduciæ genus est & lex commissoria; siquidem, ut optime Cujacius, fiducia est revendendi, aut redhibendi lex adjecta contractui.

Venditio quoque familiæ, quæ antiquo jure fiebat per æs & libram, utpote genus mancipationis, in actus legitimos est referenda. Initio sane vel a militibus in procinctu, vel a paganis calatis comitiis, si-ve populo ad ea vocato, pro collegio Pontificum, quorum in manu erat, ut supra diximus, jus civile, testamenta conficiebantur. Quæritus cum exolevissent, alia per Jurisconsultos prodita est ratio testandi per æs & libram, qua testamenti factio ad imaginariam mancipationem & verum nexum redigebatur. Nexum enim dicebant, quicquid per æs & libram gestum esset. Igitur ad hoc testamentum adhibebantur quinque testes, & libripens, & testator, qui familiam vendebat, & is, qui emebat, ut alteri redderet hæreditatem. Emptor enim familiæ, cum quo negotium gerebatur, nomen tantum hæredis sustinebat, bona capiebat alter, de quo inter emptorem & venditorem fuerat constitutum. Cumque veteres omne dominium per mancipationem transferrent, recte huic generi actuum legitimorum subjicietur mancipatio per æs & libram ex causa donationis, vel noxæ dationis, vel solutionis, vel adoptionis, quæ per mancipationem fiebat, ut infra demonstrabimus, vel cujusque dominii translationis. ^b

Sequitur acceptilatio, cujus hæc solennia verba fuisse tradit Cujacius: *Acceptum fors? acceptum fero.* Qua formula non aliæ obligationes tollebantur, quam illæ, quæ per stipulationem contractæ fuerant: id enim tantum solvi potest verbis, quod verbis fuit adstrictum. ^a Hinc ut etiam obligationes, quæ rebus inductæ fuerant, abolerentur, formulam prodidit Cajus Aquilius; qua novatione facta, obligationes re contractas in contractum verborum, nempe in stipulationem, deduxit: quem verborum nexum oppositis verbis, nempe acceptilatione, retexit, ut, cum omnia verbis essent adstricta, eadem verbis dissolvi liceret. ^c Quæ de acceptilatione loquitur Modestinus, ^f cujus verba non recte in communem acce-

^a Ad lib. 3. Institut. de leg. agnat. int. verb. Qui contracta fiduc. ^b Cujac. ad leg. Actus legitimi. ff. De regul. jur. ^c Tit. Cod. lib. 3. tit. 45. De acceptilat. ^d Leg. 2. §. Acceptum. ff. Acceptilat. ^e Leg. 18. ff. Acceptilat. ^f Leg. 1. ff. Acceptilat.

ptilationem convertere Tribonianus. ^a Nunc occurrit inter actus legitimos servi optio, eaque solenniter fiebat ex testamento; nec servi modo, sed & rerum alienarum optio solenniter ex testamento facta, actibus legitimis adnumeratur. Tutoris datio duplex erat: altera ex testamento descendebat; quum testator certum hominem liberis tutorem designaverat, altera ex legibus XII. Tab. fiebat quæ a magistratu solenni decreto, amicis pupilli & optimis viris rite accessit; quorum magistratus optabat, quem pupillo utiliore fore judicasset. Atque postrema, non illa superior tutoris datio, actus legitimus erat. ^b

Manumissionis erant duo genera. Altera enim *Latina* dicebatur: altera *justa libertas*. A Latina libertus vel superbiens, ac super conditionem suam exultans, a domino ad pristinam servitutem revocabatur, vel melius usque de domino meritis ad justam, quæ adimi amplius non poterat libertatem perducebatur. Itaque Latina libertas integra non erat, nec omnino a metu servitutis libera, eaque instituta fuit, ut libertus aut metu servitutis dominum observaret, aut spe plenioris libertatis gratiam captaret obsequiis.

Cum autem Latina libertas daretur vel inter amicos, vel per epistolam, vel servo adhibito ad convivia solennia, quæ de more inter cognatos & affines ad discordias sedandas, & componendos animos agitabantur; & justa vero libertas vel testamento concederetur, vel censu sive professione facultatum, & nominis Romani a domino impositi apud Censores, vel denique vindicta; postrema hæc dandæ libertatis ratio inter legis actiones actusque legitimos recensetur. ^c

Hæc enim una manumissio fiebat in jure apud Prætorum vel Consulium Romæ, apud Præsidentem vel Proconsulem in provinciis: apud quos dominus, pressis capite, vel alio servi membro, hæc solennia verba proferebat: *Hunc hominem liberum esse volo*, ac eum deinde colapho impacto circumagebat, ut indicaret, eum, quo voluntas ferret, ire posse.

Prætor autem, audita justa manumittendi causa, sive titulo manumissionis, (quo deducto in hoc manumissionis genere opus erat) atque imposita capiti vindicta, domini verba solenni hæc excipiebat formula: *Te liberum esse jure Quiritium*. Ac libertatem adeptus, statim abrado capite capiebat pileum. ^e Nulla tamen manumissio tribunum sive jus suffragii tribuebat. Id enim olim nonnisi a populo, postea tantum a Principe conce-

^a Harum. lib. 2. cap. 18. Observ. ^b Cujac. in loc. cit. ^c Val. Max. lib. 2. Revard. De ant. prud. cap. 7
^d Cujac. ad dist. l. Actus leg. ff. Reg. jur. ^e Plaut. Amph. Liv. lib. 24. Non. Marcell. Revard. loc. cit.

debat: Civium enim Romanorumalli cum suffragio erant, aliis sine suffragio. ^a Ex quo intelligitur species, quam proponit Scævola de patre-
no, qui per heredem tribum ^b liberto emendam curaverat. Quæ vero
manumissio censu fiebat, exolevit, ac ejus locum *manumissio in ecclesia* occu-
pavit. Unde in locis, in quibus Cæus census mentionem fecerat, eccle-
siam fuisse a Triboniano substitutam, plerique arbitrantur.

Offert se nunc emancipatio. Qui modus est solvendæ patriæ pote-
statis, XII. Tab. legibus inductus. Nam Romuli legibus, vel, quod Ulpiano
placet, moribus Romanis, jus erat patri vitæ & necis in filio; ut deterioris
conditionis esset servo filius, siquidem servus semel manumissus liber erat:
filius a patre venditus si manumitteretur, in patris potestatem relabebatur,
nec anteliber erat, quam post ternam venditionem & ternam manumissi-
onem. ^c

Hinc, ut filius de patria potestate aliquando exiret, excogitata est a
prudenteribus imaginaria venditio, quæ fiebat accitis quinque testibus, & li-
bripende, adhibitoque sestertio nummo ^d uno *dicis gratia*, sive non vere,
sed ut dicere possent, emisse sese; atque ita filius ter a patre naturali patri
fiduciario venditus, atque ab hoc ter manumissus, deinde servi mora cir-
cumductus, & colapho ^e percussus, libertatem assequeretur, cum filii ac
nepotes, ex filio suscepti, una emancipatione sui juris fierent. ^f

Adoptionem quoque actibus legitimis Ulpianus adjungit. Docet
enim potuisse apud juridicum adoptionem fieri, quia data esset juridico le-
gis actio. Non autem adoptio, quæ testamento fiebat, actus legitimus
erat; sed illa, quæ apud magistratum vel populum peragebatur.

Siquidem aut filius familias quis adoptabatur, aut homo sui juris, quod
genus adoptionis dicitur *adrogatio*: vel quia populus rogaretur, vel, ut
Cæus putat, quia ille, qui adoptat, interrogatur, Utrum illum, quem adq-
pat, filium habere velit? & qui adoptatur interrogatur, Utrum id fieri ve-
lit?

Porro cum filium familias pater in adoptionem daret, eum adoptanti per
as & libram vendere simulabat. Eritus autem filius statim ab emptione
manumissus in pristinam patris naturalis servitutem recidebat: eaque vgn-
ditione iterum atque iterum a naturali patre repetita, & duplici manu-
missione ab adoptante facta, post tertiam denique mancipationem, & duas ma-
numissiones, in patris adoptivi potestatem filius deveniebat, ac in illius no-

^a Liv. lib. 8. lib. 94. & lib. 98. ^b L. Patronum. ff. leg. 3. Cujac. Observ. lib. 7. cap. 14. ^c Cujac. ad Sentent.
Paul. lib. 2. tit. 25. Revard. ad leg. XII. Tab. cap. 3. ex Dionys. ^d Cujac. Observ. lib. 16. cap. 390. ^e Cujac. Pa-
res. lib. 8. Cod. tit. 48. Cæus Institus, lib. 1. tit. 7. ^f Ulpian. tit. 20. Cujac. ibi, & ad Paul. lib. 2. Sentent. 25.

men, hereditatem, & sacra transibat. Sacra enim perpetuo in familia pecuniam & hereditatem sequebantur, ut, quo pecunia tenderet, eo sacra pervenirent. ^a Nepos vero unica tantum venditione patris adoptivi familiam assequebatur. ^b Adrogatio sive adoptio illius, qui sui juris erat, fiebat comitiis centuriatis; adoptionis ^c exposita causa, praestitoque iurejurando, nullum ei rei dolam fraudemve subesse. Tantique hujus actus erat sollemnitas, ut ante cum diis augures explorarentur, arbitris sive auctoribus Pontificibus, quos ea gratia vocari Gutherus ^d & Revardus censuerunt, quod in arrogatione venirent iura sacrorum, quorum Pontifices erant custodes. Quae mihi ratio minime probatur. Cur enim Pontifices non adhibebantur etiam in adoptione, quae per aes & libram fiebat, quae & sacrorum iura transferebantur? Quamobrem aut sollemnitatis gratia, vel religione quadam fuisse accitos dixerim, aut ignorantiam fateri maluerim, quam obtrudere pro veritate commentum. Porro ^e utrinque pater & filius a Pontificibus interrogabantur, ille an eum civem adoptare vellet; hic an auctor fieret, sive an vellet in illius migrare familiam? ac, si auctor fieret, tum haec ad populum verba dirigebantur: *Vetitis, jubetis, Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam iure legeque filius sibi fiat, quam si ex eo patre matroque familiae ejus natus esset: utique ei vita necisque in eum potestas fiet, uti pariendo filio est.* Haec, ita ut dixi, vos Quirites rogo. Hinc adrogationem fieri iure antiquo per populum ^f dicitur. Per populum quoque ad Antonini tempora fieri consuevisse palam facit Ulpianus. ^h Illud ex antiquo ritu fuit immutatum, ut, pro Pontificum auctoritate, Principis, qui Pontificatum maximum gerebat, interponeretur auctoritas. ⁱ Ut mirum sit, cur Alciatus veterum rogationum morem sub Principibus exolevisse ^k contendat, cum Neronis adoptionem censuisse patres, jussisse populum, Tacitus scribat. ^l Ceterum veteres adoptionis sollemnitates tandem evanuerunt, & adoptio actibus publicis, adrogatio Principis rescripto, peragitur. ^m

Actibus legitimis usurpationem non Hotthomannus modo, qui mirum quantum eorum numerum produxit, sed & Revardus etiam attexit.

Usurpatio ⁿ est interruptio & scissura quaedam usucapionis, cujus

^a Guther. De jur. Pontif. lib. 2. cap. 5. ^b Cujac. ad tit. Cod. De adopt. ^c Cic. Pro dom. sua ad Pontif. Gall. lib. 5. cap. 19. ^d De jur. Pontif. lib. 2. cap. 5. ^e De auct. prud. cap. 6. ^f Revard. De auct. prud. cap. 6. ^g L. 2. in fin. C. Adopt. ^h Tit. 8. ⁱ l. 2. ff. Adopt. ^k lib. 9. Parerg. cap. 5. ^l lib. 21. Annal. Guther. lib. 2. De jur. Pontif. cap. 5. ^m Cujac. Parat. C. De adopt. ⁿ Cujac. ad tit. Cod. de usucap. transform. & ad lib. 54. Pand. Ad edict. l. 2. ff. Usucap.

cursum bona fide institutum usurpatio consistit. Non autem sola defractione furculi, nec certa definitave solennitate inducitur usurpatio, sed variis modis, ex rei negotiive natura. Sane si fundi usucapio fuisset interrompenda, furculus defringebatur: & de hoc usucapionis genere posuit exemplum. ^b Cicero, quo exemplo ductus Revardus, usurpationes universas hoc genere uno rituque conclusit: cum non modo sine hac aliave solennitate, sed & sine hominis opera usucapio interrumpatur, & ipso eventu inducatur usurpatio. ^c Aqueductus enim usucapio interrumpitur, siue jus aquæ ducendæ usurpatur, etiam si aquam ad priorem cursum nemo reducat, sed ipsa domini rivum sua sponte repetat. Hinc usurpationem ex actibus legitimis existimandam putavimus. Etenim actus legitimos per alium exercere minime possumus; recte tamen per alium usucapionem interrumpimus: imo & sine nostra vel alius opera ^d usurpamus. Ciceronis locus pro Cæcinnâ, ubi ritus exponitur deductionis ex fundo, quæ moribus fiebat, & Pomponius, ^e qui tradit Appium Claudium librum de legis actionibus & usurpationibus reliquisse, Revardum in eam fraudem impulere, ut usurpationem actibus legitimis adjiciendam existimaverit. Verum Ciceronis locus potius pertinet ad edictum de vi quotidiana, quam ad usurpationem. Et Pomponius, cum ait Appium Claudium scripsisse librum de legis actionibus, vel, ut in emendatioribus codicibus legitur, *De actionibus & usurpationibus*, usurpationem a legis actionibus perspicue discernit, siquidem nominatim usurpationem distinxit, ac ex actuum legitimorum genere subduxit: ut miscenda minime sint aut conturbanda. Quos hæcenus descripsimus, actus legitimi significantur a Jurisconsultis, sine quorum auctoritate alios adjicere minime debemus, ne ultra modum propagentur; ut contractus omnes actusque iudicii cunctos legis actionum nomine comprehendere cogamur.

ORATIO

PRO

ROMANIS LEGIBUS

AD

MAGNUM MOSCHORUM REGEM.

Quos honores Heroibus olim suis ingentium beneficiorum præmio tribuerat antiquitas, uberius tu, si Religio sineret, Potentissime Moscho-

^a l. 2. *Usurp. & Usucap.* ^b lib. 3. *De orat.* ^c l. 12. ff. *Quæmad. serv. amit.* ^d l. 12. 13. 14. ff. *Quæmad. serv. amit.* ^e *Cujac. ad l. 2. ff. Usurpat. & usucap.* ^f l. 2. §. 36. ff. *Orig. jur.*

TOM. III.

Ddd d

rum

rum Imperator, suscepisses a populis tuis, quibus gerendis, & natura ipsa locorum, & mores gentium earum, & mortalium ceterorum opinio, in dies ate incredibili felicitate superantur. Si enim vera e falsis evolvero, & e vetustis monumentis excitavero, tecumque commiserero, non fabulosos illos Deos, sed vera, & nativa exempla præstantissimorum virorum, unde suorum nomina, umbrasque Deorum ad insanos populorum cultus Poëtae perduxerunt, certe benefactis illorum tua longo intervallo, tum difficultate rerum, tum immensitate regionum, tum denique infinitate populorum, antistare judicabuntur. Heroum enim, & commentitiorum numinum germina, seminaque fabularum surrexerunt ex rebus admirabilibus inter Astros potissimum gestis, apud quos fertur Uranus primus contemplator siderum, cultorque populorum, ac parens numerosissimæ proles, quæ Titanum soboles, a matre Titya nuncupatur. Ex quibus Atlas paternorum studiorum celebrior æmulator, ac septem filiarum genitor fuit: inter quas Maja ex Jove Saturni filio Mercurium peperit, utilissimarum artium inventorem. Aliæ vero alias Deorum generationes ediderunt, & filiorum virtute meruerunt, ut sideribus Plejadum omnes nomine a posteris inferentur. Ast Atlantis frater alter Saturnus, procul Africa paternas artes, & beneficentiam trahens, ad Siciliam se atque Italiam excolendam, nostrosque mores emendandos contulit, atque turres exstruere, urbesque munire docuit, suscepitque de conjugio Rheæ fororis Jovem: qui terrarum peragrans orbem, & gentes, in quas incideret, ad humaniorem vitam, usumque utiliorum artium traducens, eam beneficiorum segetem protulit, ut pater ubique locorum appellatus non modo, gratia populorum, & opibus fretus, patri regnum eripuerit, sed post mortem in cælo a stupore hominum locatus imperium in ceteros opinione mortalium occupavit. Osiris porro Ægyptius, & soror Isis, unde Bacchum suum, & Cererem Græci abstulerunt, agrorum cultum, & vini usum, & frumentorum sationem, & jungendorum armentorum artem tum finitimis, tum remotis etiam populis Indos ad usque pandentes, & ipsi locum inter Deos invenerunt. Neque alia ratione reliqua Saturni Jovisque progenies mortalitatem superavit, nisi quod vel armorum usum ut Mars, vel nuptiarum ritus ut Juno, vel ut Venus amatorios lusus, vel venationem ut Diana, vel ut Minerva lanificium, vel ut Vulcanus æris ferrique cudendi, metallorumque solvendorum peritiam, vel melodiam, & Poësim, & Medicinam ut Apollo aperuerint, vel demum quod longinquis peregrinationibus expeditionibusque susceptis, immanitatem e moribus hominum evellerint, suisque laboribus locorum, & animorum asperitatem edomuerint, ut monstrorum, sive vi-

tio-

ciorum debellator Hercules Afer & Iphla; qui regione illius in opp. colum-
nis impositis, terras, quas obierat, omnes Oceano determinavit. Huius
imitatores mortum Graeci duo, rebus quidem gestis, & virtute minores, ve-
rum obrecentiorum facinorum memoriam, Graecorumque Poëtarum stu-
dia notiores, illius & nomen sibi, & laudes usurparunt. quorum alter belli-
ca virtute florens ludos instituit Olympicos, alter imperio Eurysthei plu-
ribus discriminibus superatis, Lybici Herculis exemplo columnis extre-
mum Europæ definivit.

Tu vero, quovis Hercule valentior, ferocissimos inter Sarmatas, ut-
cunque ante te recentioris disciplinæ rudes, a præcipuis, & antiquioribus
vastissima ditionis auctoribus exortus, cum vix dum in tuam tutelam ve-
nisses, populorum cithor creatus imperium suscepisti, discriminis inter A-
siam & Europam ignarum, impatiensque terrestrium, & maritimorum fi-
nium. Quam in fortuna ætatem prudentia, ingenio rerum usum antever-
tens, vincendo dimicare per cades & strages hostium didicisti; atque in
Assio expugnatione sub Germanis ducibus ad tua signa venientibus inter
Cimmerias Mezoticasque pugnas, interque triumphos palmasque tuas
novæ militiæ tyrocinia populis exhibuisti. Talibus clarus præliis, non
modo circumfusus ditioni tuæ Scythiis, a quibus Moschorum imperium gra-
viter premebatur, quorumque incursionibus lacerabatur & rapinis, præ-
darum licentiam eripuisti; sed eosdem agro multatos, ac suprema domi-
natione spoliatos adeo contrivisti, ut regna illa, quæ Moschos civilibus di-
sordiis fractos vectigales fundos fore sibi sperabant, ad ingentia tributa
compuleris. Illis vero imperio adjectis, & omnibus jam ad nominis tui
terrorem terga vertentibus, per ignotos Europæ, Asiæque septentriona-
les tractus victrix potentia tua libere vagatur; neque alia potentia coër-
centur, nisi elementorum, & naturæ, quæ absuntis jam humanis viribus, ni-
hil armis tuis invenire potuit opponendum, nisi glaciale Oceanum, & di-
vinam ipsam voluntatem, quæ non patitur universitatem rerum a morta-
li potestate superari.

Neque contentus armis debellare feritatem, victorias omnes in victa-
rum eriam gentium commodum convertens, eam pacis artibus conaris ex-
stinguere. Quamobrem si, quos memoravimus, Dii delirantium antiquo-
rum, quod per se invenerant, aut e natali solo traxerant, vel ampliarunt in-
ter cives, vel exteris contribuerunt; tu non solum partam tuo opte ingenio
humanitatem, proprioque Marte suborjentem æquitatem servisti primus
inter tuos; sed supra majorum ausus, contraque mortalium omnium fidem
perrupisti solus regni leges, inhospites, ac diruisti munimentum barbariæ,

murumque illud dejocisti, qui civilis status felicitatem tuis populis procul arcebat. Postquam autem disclusis tenebris lumen urbanitatis in tot nationes intromisisti, omnium stupore, invicta constantia, nihil veritus in absentia tua perfidorum insidias, quæ te celerius in regnum revocarunt, ut bona populorum aliorum ducens ad tuos, nullo adhuc Moschorum Regni exemplo longinquam adeo, latamque peregrinationem suscepisti, ut per Germaniam, Bataviam, Britanniam, extremamque Italiam pervagatus opes, ac thesauros omnes, sive militaris artis, sive doctrinæ syderum, & ventorum, sive scientiæ naturalis, sive Medicinæ, sive Moralis Doctrinæ, sive Linguarum, & Græcæ Latinæque Antiquitatis & Eloquentiæ, ac tandem quidquid in via tibi elegantius occurreret, aut fando tuam ad notitiam perveniret, in regnum tuum transferres per peritiores doctrinarum artiumque præceptores, & rerum artifices: quos ingentibus præmiis conductos ad cultum populorum, & imperii tui gloriam tecum avexisti, tanquam publicæ felicitatis ministros, brevi tecum triumphaturos de ignorantia, quæ populis tuis pacis fructus, & prosperos bellorum exitus interciperet: adeo ut monstra tanto plura tu sustuleris, ac meliora pepereris, quam Osiris aliquis, aut Hercules, aut Saturnus, aut ipse Jupiter, quanto latiora, & transitiora erant in istarum vastitate regionum ignorantia, ac barbariæ latibula, & cubilia viriorum, non in privatis tantummodo moribus, verum & in ipsis regni legibus, publicisque ritibus turpiter ad ætatem usque tuam hærentia.

Quamobrem quæ olim ditiones ab ipsa creatione rerum omni litterarum, & bonarum artium, communisque commercii utilitate carebant, continuo te ad imperium veniente, ac de celeberrima peregrinatione brevi redeunte, susceperunt quidquid præclarius ediderat Ægyptus, ahueratque Græcia, posteaque suis sub signis propagare Romani, ac reliqui mortales ab imperio Romanorum edocili hanc usque diem excoluerunt. Unde populi olim naturali tantum fortitudine ferocientes, præcipitiq; fervore ingenii æstuant, arte vero utriusque regendi, communibusque aliorum populorum commodis usque ab initio carentes, ope sibi tuæ ætatum, & omnium gentium bona brevi corripuerunt, ut voce una immutata, imperium tuum jure sibi, tibi que illud elegantissimi Potæz possit attribueret.

Hic Petrus posuit, quidquid ubique fuit.

O si vitalem sensum tui, Naso, cineres reciperent, minus certe flebiliter exilium tuum doleres, ubi per hunc aliquando non immanes illos inter ætatis tuæ Scythas, sed plures inter Anacharses locatum te invenires! Tuque, Iphigenia, tam cupide fugam e Tauris hoc fortasse tempore non molireris, cum non humanis victimis immolandis, sed clementissimi Principis

VIR-

virtutibus in Poëtarum, & Oratorum coetu consecrandis te brevi præfutura, atque ad mite regnum Thoantis tyrannidem nobiscum una perventuram sperares!

Atque hac una præquam ex omnibus, PETRE, causis naturæ ipsius consilio, ac ministerio princeps videre creatus, quod non solum invenire propria, sed convertere ad te noveris aliena, tamque præclara optione magistratum, delectuque peritiorum in militari, ac civili facultate hominum, per alios optime præstes, quæcunque princeps edere per se ipsum a regnandi occupatione prohibetur. Cum enim Respublica ducibus, magistratibus, & morum, artiumque rectoribus, rerumque arbitris plurimis indigeat; singulorum quidem perfunctio munerum privatis, eorum vero congrua conveniensque attributio, & cunctio atque usus idoneorum hominum illi unice seorsum a muneribus aliis convenit, cui regimen traditur univerforum: ne, si princeps magistratibus, & muneribus aliis obeundis distrahatur, Reipublicæ regimen a civibus ipso in rectore desideretur.

Cum autem regium animum natura indueris, tanta clementia exundas, ut eam desistere nequeas ab iis populis, inter quos nihil principi, & populis ipsis clementia periculosus. Siquidem ii sunt, ut, nisi poenarum terrore conservarentur, in propriam ultro perniciem ruerent. Hinc regnandi fors omnium opinione felicissima, tibi tamen eo nomine accidit acerba, quod nequeas absque univerforum detrimento placere singulis: ut, cum olim homicidæ cujusdam vitæ pepercisses, isque novum ob homicidium carnifici traderetur, debueris tu publice propriam indulgentiam accusare, quæ, luce damnato reddenda, illius postea manu innocentem perdidisset: ideoque humanæ naturæ vitiis ingemiscebas, quod infontibus vitam non nisi fontium cæde largiatur. Quæ tamen communis naturæ pravitatis bonitatem frustra superare conatur tuæ. Nam inde post paullo cuiusdam ex nostratibus, dum ad supplicium raperetur, poenam non modo naturalis, verum & civilis mortis condonasti: utque animi ejus morbo medereris, hoc sibi ceterisque salubre monitum adjecisti, dum ei gladium redderes: *Recipe, inquit, gladium hunc, ut eo non in subjectos meos posthac, sed in hostes utaris.*

At si clementiam deponere cogaris in ulciscendis injuriis alienis, omnem tamen eam large adhibes in remittendis tuis: utpote qui morsus lividorum cura scientiaque principis indignos judices, & magnifice toleres, rideasque maledicentiam Poëtarum, quorum ais proprium esse vana jactare, atque invenire falsa. Sed quid miramur in te calumniarum tolerantiam, qui & insidias conjunctorum non semel, præcipue dum abesses, contra

salutem tuam in perpetuum calamitatem conspirantium tanta magnitudine animi contemneris, ut vix patefacta conjuratione oblivionem injuriarum nunciaveris, illique abs te timere desierint, cum adhuc ab eis timendum tibi superesset. His tu virtutibus tanto supra totum imperium sublatus, quanto illud regna supergreditur aliorum, jure damnas intantum ornamentorum, & gemmarum fastum: solamque Regum ornamentum & nitorem ducis egregiorum gloriam, laudemque facinorum. Ideoque regias indutus vestes ridere soles amentiam eorum, qui te ab illis magis admirantur: quasi augendis rebus externis proprium quidquam hominis augeretur. Nec raro eas tibi exuens adstantibus largiris, ut non tam oculi fulgore illarum, quam animi virtutum tuarum adspectu percellantur: exemploque tuo doceantur procures divitiarum usum, atque intelligant, eas non esse utiles, nisi ad utilitatem deducantur aliorum, cum videant quicunque ad voluptatem vulgo referuntur, aut ad stultorum admirationem, revocari abs te ad cultum exercitiumque liberalitatis: quo tantum nomine a sapientibus opum bonorumque abundantia toleratur. Res nimirum homines, non illarum officio atque usu, sed sua ipsorum opinione, atque affectione propria aestimantes, & fortunam in laudem suam stulte conferentes, non animadvertunt, quo superbius ex opulentia, & potentia efferuntur, eo vilius demittere semetipsos, quando naturam humanam, qua nihil sub coelo sublimius, rebus demittunt insensibilibus & caducis, quibus vilissimus quisque hominum divino judicio antecellit. Ideo tu, qui res creatas non communi aestimatione metiris, sed latitudine, atque sublimitate animi tui, qui omnia expendit ab infinitate, non mirum si, Maximus cum sis, cognatum tamen Moschorum imperio Magni cognomentum averseris, eo ceteris major, Magnique cognominis dignior, quod magnitudinem Deo tantum convenire profitearis. Unde tot gentium te victorem, non tam victoriis tuis admiramur, quam quod a tanta vastitate imperii minime vincaris, neque in opibus, & fortuna, verum in earum contentu praestantiam hominis positam arbitreris.

Ecqua vero unquam in te animi elatio ab opum bonorumque affluentia, si nihil tuum judicas, nisi quod quotidianus vitae usus ad publicae majestatis alimentum absunt: cetera vero non tibi, sed populi, ac publicis privatisque necessitatibus a divina providentia in manu tua fuisse deposita palam edicas; neque modo vigillarum, atque curarum censum, sed & regiarum opum vechgal amplissimum voluntaria lege populi tui perpetuo pendas. Hinc ex te praeclara illa vox, quando in militaribus ludis ducem agens, ac stipendium tui muneris accipiens, agebas, tantumque pecuniam

domi-

dominio tuo cedere, quæ propriis laboribus pararetur: nam publicam cura tantum, & custodia teneri tua, usu vero, & mancipio esse populorum. O miram in tanta potentia æquitatem! O incredibilem continentiam in tam ætatis nostræ libero more imperiorum! O sententiam, quo minus familiarem regibus, eo magis necessariam, & regiis animis digniorem, quæ regibus populos, non regum, sed populorum ipsorum causa subiectos docet: ut, si neque genus te, neque præclara facinora extulissent, multitudinem tamen istam regnorum ex hac unice sententia meruisses! Quamobrem qui summam teneas regnandi artem, in contemplatione solius publicæ utilitatis, cultuque iustitiæ consistentem, neque tam ab humano ingenio, quam a divino instituto prodeuntem, a cuius tantummodo usu oritur salus, incrementum, & tranquillitas populorum; non abs re Aristotelis civilia præcepta, & politicorum libros, a te in manibus familiaris tui nobilissimi, ac doctissimi hominis inventos, inutiles autumabas ad Reipublicæ regimen iis, quorum animis alte insideret, privatos quidem beate vivendi, recteque obtemperandi causa industriam, & fidem a Deo accepisse; Principes autem bene utiliterque regnandi artificem unice habere opem divinam ad rectum virium & copiarum usum. Juvenali vero, qui & apud eundem erat, maxime plaudebas, dum inde inter plures, quibus delectaris, ea tibi sententia promebatur:

Orandum est ut sis mens sana in corpore sano:

Fortem posce animum.

Quem tu Poëtam, & Græcos præsertim sapientiæ magistros, una cum veteribus Ecclesiæ Patribus, in vestram linguam convertendos assidue curas, ut illinc virtus flammæ instar prodiens, ac noxiam segetem vorans, per omne tuum imperium absumendis vitiiis late vulgetur; & inter hæc adolescens inclytus filius tuus unicus, universæ sapientiæ præclarus alumnus, concentu tuorum populorum omnium, & consensu publico alacrius ad studia feratur, atque inflammetur ad tutelam, & propagationem literarum, quas infans adhuc & pæne ab ubere nutricis exhaustit, quasque omnibus in suis regnis inter scholas, tuo jussu institutas, ipse secum adolescere jucunde videt. Juvenis excelsæ, ac certe non tam copia ditionum, quam educatione paternâ beatissime; per quam educationem non a regnorum tuorum titulis regiam scientiam didicisti, sed a præconiis literarum; non induendo, sed calcando veterum regum fastu magnificentiam, animo vere regiam extruxisti; neque fulgore gemmarum, quo involveris, & auro, quo regia vestra coruscat, sed egregiæ indolis laude clarescere consueisti; per quam denique non æstimatione vanaque opinione mortalis potentia, sed cognitione

tionem rerum immortalium fuisti ad summam potentiam institutus, rectum illius usum arripiens a parentis vita, quæ comperta tibi quotidie sapientum documenta perpetuis reddit exemplis. Felix profecto juvenis, & felicia tecum regna, quæ patrem rebus gestis, & ætate florentem diu retinebunt, & imaginem corporis animique paterni, paternamque gloriam per filium longo inde tempore conservabunt, eamque auctam in dies plurimum videbunt bonarum artium incrementis, ac triumphorum numero, & nova semper prolatione terminorum.

Quod sane imperii tui, Magne Moschorum Imperator, incrementum unice Moschis pridem optandum, nunc, ut in proximum Hellepontum incumbat, bonis & humanioribus omnibus est expetendum: qui Græciam, doctrinarum nutricem, non sine frequenti profusione lacrymarum hodie omni luce literarum orbatam, & immortalibus ab se partis opibus jamdiu spoliata, atque in tenebras, unde alios extraxerat, alte demersam intuentur. Eo si tuis armis recludetur iter literis, & patriis inventis illinc jamdiu exsulantibus, Græcia bonas ad artes ibi restituendas novum ad se missum Orpheum admirabitur eisdem ex Getarum finibus, unde vetus ille ad eas inter Græcos instituendas concesserat: quem propterea Thracem communi tum forsan Arcticarum regionum nomine appellarunt. Quid igitur tua virtute gloriosius, per quam effeceris, ut Moscho de solo, unde immanitatem populi alii formidabant, nunc humanitas ab ipsis humanitatis auctoribus expectetur, & vetus gloria, colle ab Heliconio tandem aberrans, ætate nostra in Riphæis montibus conspiciatur.

Hanc autem præclaram spem nulla, quæ Græcis dominatur, armata barbaries nobis eripuerit. Oritur enim ea spes a te, cujus irritatur a difficultate fortitudo, quæ non modo conjuratos domesticorum, & externorum furores, & insidias toties pressit, atque refregit, verum & ipsam ventorum violentiam, Oceanique iram superavit: quando, tempestate coorta, cum navis, quæ te vehebat, sursum ac deorsum provoluta undarum pæne voraginibus hauriretur, inter lacrymas gemitusque tuorum procerum, postquam singulis animus concidisset, & salutis desperatione clavum gubernator e manibus dimisisset, unus tu in tanta turbatione hominum & naturæ immotus, & in communi pallore præfulgidus, gubernaculo repente arrepto, vocibus & exemplis exanimatos comites erigebas, ac dilabentes nautarum vires revocabas, ridebasque timorem ebrum, qui nescirent cujus fortunam secum haberent: donec mare, veluti constantia tua domitum, cederet, relinqueretque tibi victoriam frementium, & indignantium procellarum. Hac eadem te constantia tempestatem illam perdomiturum

spera-

speramus, quæ proprio avertit e fonte literas, victoriæque tuis confidimus, Græciæ clavum de manu barbariæ ad sapientiam rediturum. Minus vero mirabimur fore, ut illorum frena populorum e potestate crudelissimi dominatoris ad te transferas aliquando, si eorum ingenia cum institutionibus tuis, tyrannique illius ignaviam cum tua militari dignaque rege vita componamus. Ingeniis ille imperat volubilibus & acutis, neque formidine ulladiu, sed præsentis sola, quoad incubuerit, ignorantia coercendis. Hanc ille sibi tyrannidis arcem condidit inter inventores, & præceptores doctrinarum populos. Hac violentiam tuetur, hac munit libidinem. Hanc adhibet administram ad obtundendos animos, & extinguendum sensum impositæ servitutis: quam vi olim subiit, nunc vero nescia sui ipsius quatuor jam sæcula solo stupore tolerat natio illa, quæ Persarum, ac totius Orientis vires in se irruentes exiguis militum copiis, ast animis ingentibus; classeque modica, sed audacia prorsus admirabili repressit primo, deinde dissolvit, postremo sub Macedonum signis dominatu suo per Assyrios, Medos, Persas, Chaldaeos, Ægyptios, Africæque partem, totamque Asiam effusa ita contrivit, ut non imperia tantam, sed & nomina, & linguas nationum deleverit aliarum.

His non multitudine, sed robore, non opulentia, sed ingeniorum præstantia tam olim late dominantibus barbarus directior non dominaretur; nisi sublato prorsus literarum, & mentis usu eos obbrutescere cœgisset, ac lucem eripuisset, qua civilem vitam a captivitate, Regem a prædone, servitutem a libertate distinguerent. Neque alia ratione poterant conjunctim turpiter servire uni, quorum singulæ civitates, & oppida per se regnabant, & opes atque vitam suorum contra potentioris regnum opponebant. Quo literarum exilio Græciæ depopulator, utcumque muniat contra suos, injuriis tamen exponitur exterorum, utpote illis exarmatus artibus, quibus, ut Poëtarum documentis utamur, Martem perpetuo Minerva superat, quibusque superatus ipse toties nostris temporibus, & fusus terra marique a Germanis, Polonis, & Venetis regna integra, & exercitus numerosissimos, & rei militaris gloriam prorsus amisit. Atque adeo ille inhumanitate sua obstupuit, ut non intelligat poenas, quibus toto regno suo persequitur literas, expetere in caput ipsius, non solum ex dissolutione militaris, & civilis disciplinæ, quæ sapientia, & cognitione rerum continetur; sed etiam quia, nisi alumna studiorum ratio ad privatæ publicæque vitæ regimen admoveatur, ac virtute, rationis ministra, voluptatibus resistatur, inter muliebres & enervatos populos mulierosissimus & enervatissimus Princeps, Regni oblitus & fri, levi negotio de imperii ac vitæ possessione decidens. Quod atrocissimus

TOM. III.

E e e

hu-

humanitatis hostis, nisi vellet consilio desipere, satis edocetur, a vicissitudine, ac fato imperii sui, cuius prope cum Luna tyranni mutantur; quasi ad hoc triste auspiciū illud sibi stemma susceperint. Nam ex corruptissimo populo, gravioris cuiusque studii prorsus oblito, inque sola crapula & lascivia exercitato, quando non crebri ex desidia, & egestate machinatores rerum novarum, veterisque Principis insidiatores, ut novi Regis largitionibus expleant cupiditatem & libidinem illam, in quam prioris domini beneficia jamdiu absumserunt? Quis vero non magis inflammetur spe recentioris commodi, quam timore cohibeatur illius, quem semper vidit e gynæceo prodeuntem, atque hinc cynædo, illinc muliercula nixum castra invisentem, spadonumque agmen ducentem ante milites, bellaque sua meretricum in gremio gerentem, & inter impudicos complexus aliorum pericula ex arcesperantem? Hunc ante incubili suo a libidinibus, quam in acie ab hostibus profligatum, atque a propriis vitiis prædæ aliorum objectum, quem nos Latini adhuc nullo juris præsidio, nulla virtutis opinione, sed populorum errore, nostrisque discordiis tam late regnare patiamur, an diutius patiere tu? qui finibus illius terra marique immines, & voluptates pariter atque hostes debellare assuetus, contrariis studiis educatus, Regem te præbes non affluentia deliciarum, sed curarum gravitate, præstantiaque operum atque consiliorum; quique ne, ut ille, imperator esses antequam miles, neve, in pace omnibus imperans, in bello vel imperiis pareres alienis, vel ea præciperes aliis, quæ ipse ignorares, non es veritus Majestatem ipsam ab ineunte ætate subicere militari servitio. Cum nihil dignius existima veris pueritia dominatoris tantarum gentium, quam armatum tyrocinium, & militiæ gradus: ut ad regnum quidem hereditaria lege, ac desiderio populorum; ad imperium vero, & armorum arbitrium, commilitonis nomine ipsius jure cinguli, raroque fortitudinis experimento pervenires.

His tuis ex viribus, ingenti suorum clade huic latroni exploratis, quando proximis misit opem Scythiis, quando magis eum cohorruiſſe putemus, ubi te accepit in bellis Polonorum civilibus munitissimas hostibus urbes, ac fertiliorē agri partem ademisse, tuoque vel ductu, vel auspicio Moschos milites tot in præliis, aut pugnando superasse, aut ante vita quam loco cessisse, dum conferrent manus cum nationibus, ipsi diu quondam nomini Romano gravibus, postquam nostris in castris militarem disciplinam nostrum in exitium arripuerunt; & nunc ubique adeo formidandis, ut inter tot certantium populorum potentissimos exercitus, quo se signa illorum verterint, eo allatura victoriam videantur? Quarum nationum quo antiquior est, clariorque fama, eo altius laus tua attollitur, qui adversus gloriæ

Competitores adeo polles, eminesque virtute, ut liceat, audiente ipso, sine fraude atque injuria, imo & lucro cum tuo laudare inimicos. Qualem te igitur fugam injecturum putamus imbelli Afiz prædatori, quando tantas copias, talesque milites, talibus in præliis exercitatos in eum commoveris, eodemque una coëgeris tuatum gloriam & pondera victoriarum, contraque illius arma terrorem direxeris nominis tui, cujus vel solus rumor ga-neonem illum impurissimum in concubinarum ulnis exanimaverit? Qui vero concursus ad te fiet earum nationum, postquam tuus armorum fulgor solverit veterum illum, quo per tot sæcula misere occupantur? Quo plausu effundentur ad te, postquam tuis e castris per nostrates eruditionis Græcæ præceptores, libros & præconia majorum extulerint? Quo fremitu, & luctu præsentem Græciæ calamitatem execrabuntur, quando post agnitionem parentum, & sui ipsorum, veterem ejus nationis dominationem cum hodierno servitio, atque antiquorum cognitionem & acumen cum horum caliginæ comparaverint? Non talis Jafon cum aurei velleris præda rediit ad illos, qualis eodem insperato adveneris tu cum longe majoris precii vellere; nempe cum thesauro sapientiæ, qui possessoribus suis vitam eam beatam tribuit eamque libertatem, quas stulti, dum ex auro petunt, cum longis usque miseriis, cumque servitute ac periculis, imo & sæpe cum morte commutant. Nec tanta Theseum gloria interemto Minotau-ro in patriam comitabatur, quanta Græciam per omnem sequetur, circumfundetque te, qui monstrum longe voracius, longeque immanius et tot populorum visceribus avelleris, ac tyrannum sustularis plurimo Europæ, atque Afiz, Africæque sanguine, ac tabo manantem. Eoque tu beneficentior eris Græciæ liberator, quam T. olim noster Quinctius, quo turpiori graviorique jugo eam subtraxeris: ut nos oporteat nomina tibi quærere majora, neque liberatorem tantum Græciæ te, sed & instauratorem, & parentem appellare: quandoquidem tuas per victorias ad majorum artes Græci redeunt, & ingeniorum libertatem recuperantes, vetere quoque gloria & virtute illico reflorent, non aliter ac salubres & foecundi colles, post frigus nivemque diu toleratam, eamque vere novo resolutam, latius opinione revirescunt, & segetem fundunt uberiolem. Itaque natio Græcorum, quorum in ingeniis optima quæque semina conduntur, novos, quos regigneret, ac redderet, Lycurgos, Solones, Pericles, Themistocles, Homeros, Pythagoras, Democritos, tibi deberet uni; qui foetus eos, contra objectam servitutem animorum frustra enitentes, depulsa violentia, immiffaque nativarum & cognatarum iis gentibus artium luce, ad ortum exciveris, excelsumque mentium prolem vocibus nostratium eruditorum suis ve-

hæc folliculis exclusoris. Quotofcunque vero illi fructus ingeniorum longa ignorantia plurium ætatum amiffissent, eos idem penfares tu foenore ingenti, quod illuc adduceres novorum inventorum, apud nos in dies prodeuntium, quibus cogitata veterum Græcorum, plurimaque sagaci ab eis ratione provifa, fcriptifque prænunciata, hodie rerum experimentis, & fenfuum testimoniis comprobantur: adeo ut non modo tu veterum illis bonorum affertor; fed & novorum viderere procreator.

Verum bona hæc omnia & utilitates, five militares, five civiles, ut ad alios e regno tuo deriventur, oportet eodem antea in regno coaluerint, non moribus tantum, qui tempore fenfim relaxantur, & hominum interitu dilabuntur; fed etiam legibus, quibus hominum & ætatum variationibus occurratur. Nam fateor fane nullarum efle virium leges, nifi præfuman- tur animis populorum, & præparentur ufu, atque comitentur mores, quibus longe altius ac firmitus, quam edictis & poenis, in pectoribus hominum inferuntur. Sed aquarum inftar fluxi fuerint mores & caduci, nifi conti- neantur atque pangantur legibus, quæ actus inftabiles, & opiniones varia- biles ad certam iuftitiæ formam, & communis utilitatis rationem revocan- tes, confufosque fenfus & vagos in certos privatæ vitæ modos, publicique regiminis regulas conferentes, iuris notam, & majeflatem publicam impri- mant virtutibus, armentque fapientiam voce, ac poteflate populari: per quam ad voluntariam bonorum operum confuetudinem vis civilis, & legiti- ma neceffitas adjungatur, legibusque perpetuetur, quidquid morum an- tea volubilitate ferebatur, atque ita leges moribus fundentur, & mores le- gibus muniuntur. Prudentiffime namque fabularum ftructores eidem Nu- mini frugum & legum Inventionem attribuerunt, ad fignificandum natu- ralis & civilis vitæ nexum; quarum illam frugibus, hæc legibus alendam docuerunt. Certam vero iuftitiæ formam a natura in fculptam animis no- ftris, atque ab affectione prava occupatam extulerunt præceptis quidem fuis Græci Philofophi, & eorum legiflatores populis propofuerunt, atque concluderunt legibus iis, quas ad fe fimul cum civili omni Græcorum fapi- entia Romani coëgerunt; fed quemadmodum omnia, humanam ad utili- tatem a Græcis inventa, in melius Romani converterunt, ita & radicem e- jusdem utilitatis iuftitiam, & legiflationem univerfam, longe prudentius, & illuftrius, ac feliciter ab eis excultam invenimus. Etenim in Græcis ci- vitatibus cum ipsis primis illis latoribus legum fapientia civilis interibat, neque alia fuperabat, nifi quæ inter acutas, nullius tamen ufus, controver- fias in Philofophorum fcholis otia batur. Et fi quid emergeret, incertum an publica lege contineretur, id agitabatur fubtilitate atque interpretatio-

ne

ne dissidencium inter se oratorum, leges utrinque trahentes ad causam suam: quod postea iudicium prudentia ita definiebatur, ut adhuc tamen, si quid simile oriretur, in controversiam venire oporteret, quia iudicia singularum causarum non communes juris regulæ sunt, sed peculiare iustitiæ opiniones: quæ nullam pariunt generalem definitionem in ulla controversia, neque ad simile iudicium jure suo pertinent, nisi nova iudicis voluntate recipiantur. Cum igitur negotia legibus generaliter comprehenderentur, multaque in dies ere nata offerrentur, non provisæ majoribus, quæ vagabantur extra legem; eveniebat ut plurima paterent affectionibus humanis, & sub magistratuum, & iudicum libidinem caderent. Præterea leges, pariter atque humana omnia, longa die languent, & propter corruptæ naturæ repugnantiam ususque raritatem sæpe liquefunt, velut ager, qui non exerceatur: ideo, mortua cum legislatore ipso legum cura, sensus earum aut astutia turbabatur & præstigiis oratorum, aut ab ipsa vetustate absumebatur. Hinc Romani, Græcis longe prudentiores, assiduos cultores dederunt legibus, radices earum nutrituros, ac sapientiæ suæ irrigaturos, ut latius effunderentur. Hos appellarunt Jurisconsultos, quod illorum oracula de re quisque sua consulerent. Quorum consiliis, propter opinionem sapientiæ atque alienationem eorum a privatis studiis, auctoritatem a lege secundam attribuit, antea quidem populus dñi, postea etiam Imperator; qui iudices ipsos, & magistratus responsis addixit Jurisconsultorum, quos a germano sensu legis eruendo, publicæque promendo, neque promissa ulla merces, neque partium sibi plerumque ignotarum amor, aut odium desectebat; sed potius ad solius veritatis, & æqui bonique pronuntiationem hortabatur cura propriæ dignitatis, expectatioque honorum, qui sola integritatis opinione illis offerebantur: ut non mirum, si auctoritate fideque vel summis præstiterint oratoribus, & propter merita explicatæ traditæque iustitiæ, ipsos etiam exercituum duces, & hostium victores vicerint apud cives in petitione consulatus. Hi autem, leges in fidem custodiamque suam accipientes, ac se diuturno doctrinæ, atque integritatis experimento ministros & sacerdotes earum populo præbentes, quidquid in Græcorum scholis, & in disputationibus Philosophorum ex usu iustitiæ, ac Romanæ civitatis invenirent, patriis iudiciis adplicandum auferiebant: ut, ubi causa deficeretur verbis legis, eo vel Dialectica ratione, vel moralis doctrinæ præceptis occurreretur; ubi vero lex observaretur asperior, ibi regulis temperaretur æquitatis. Itaque scriptum jus, quando vel deesset, vel ex eventu publice noceret, a Jurisconsultis aut ex Philosophia supplebatur, aut leniebatur utilitate communi. Vetustatis vero in-

rum Imperator, suscepisses a populis tuis, quibus iuvandis, & natura ipsa locorum, & mores gentium earum, & mortalium ceterorum opinio, in dies a te incredibili felicitate superantur. Si enim vera e falsis evolvero, & e vetustis monumentis excitavero, tecumque commiserò, non fabulosos illos Deos, sed vera, & nativa exempla præstantissimorum virorum, unde suorum nomina, umbrasque Deorum ad insanos populorum cultus Poëtæ perduxerunt, certe benefactis illorum tua longo intervallo, tum difficultate rerum, tum immensitate regionum, tum denique infinitate populorum, antistare judicabuntur. Heroum enim, & comitenticiorum numinum germina, seminaque fabularum surrexerunt ex rebus admirabilibus inter Astros potissimum gestis, apud quos fertur Uranus primus contemplator siderum, cultiorque populorum, ac parens numerosissimæ proliæ, quæ Titanum soboles, a matre Titya nuncupatur. Ex quibus Atlas paternorum studiorum celebrior æmulator, ac septem filiarum genitor fuit: inter quas Maja ex Jove Saturni filio Mercurium peperit, utilissimarum artium inventorem. Aliæ vero alias Deorum generationes ediderunt, & filiorum virtute meruerunt, ut sideribus Plejadum omnes nomine a posteris inferentur. Ast Atlantis frater alter Saturnus, procul Africa paternas artes, & beneficentiam trahens, ad Siciliam se atque Italiam excolendam, nostrosque mores emendandos contulit, atque turres exstruere, urbesque munire docuit, suscepitque de conjugio Rheæ fororis Jovem: qui terrarum peragrans orbem, & gentes, in quas incideret, ad humaniorem vitam, usumque utiliorum artium traducens, eam beneficiorum segetem protulit, ut pater ubique locorum appellatus non modo, gratia populorum, & opibus fretus, patri regnum eripuerit, sed post mortem in cælo a stupore hominum locatus imperium in ceteros opinione mortalium occupavit. Osiris porro Ægyptius, & soror Isis, unde Bacchum suum, & Cererem Græci abstulerunt, agrorum cultum, & vini usum, & frumentorum sationem, & jungendorum armentorum artem tum finitimis, tum remotis etiam populis Indos ad usque pandentes, & ipsi locum inter Deos invenerunt. Neque alia ratione reliqua Saturni Jovisque progenies mortalitatem superavit, nisi quod vel armorum usum ut Mars, vel nuptiarum ritus ut Juno, vel ut Venus amatorios lusus, vel venationem ut Diana, vel ut Minerva lanificium, vel ut Vulcanus æris ferrique cudendi, metallorumque solvendorum peritiam, vel melodiam, & Poësim, & Medicinam ut Apollo aperuerint, vel demum quod longinquis peregrinationibus expeditionibusque susceptis, immanitatem e moribus hominum evellerint, suisque laboribus locorum, & animorum asperitatem edomuerint, ut monstrorum, sive vi-

tio-

tiorum debellator Hercules Afer & iussu; qui regionibus illis in septem colum-
nis impositis, terras, quas obierat, omnes Oceano determinavit. Huius
imitatores mortum Græci duo, rebus quidem gestis, & virtute minores, ve-
rum ob recentiorum facinorum memoriam, Græcorumque Poëtarum stu-
dia notiores, illius & nomen sibi, & laudes usurparunt: quorum alter belli-
ca virtute florens ludos instituit Olympicos, alter, imperio Eurysthei plu-
ribus discriminibus superatis, Lybici Herculis exemplo columnis extre-
mum Europæ definivit.

Tu vero, quovis Hercule valentior, ferocissimos inter Sarmatas, ut-
cunque ante te recentioris disciplinae rudes, a præcipuis, & antiquioribus
vastissimæ ditionis auctoribus exortus, cum vix dum in tuam tutelam ve-
nisses, populorum tutor creatus imperium suscepisti, discriminis inter A-
siam & Europam ignarum, impatiensque terrestrium, & maritimorum fi-
nium. Quæ in fortuna ætatem prudentia, ingenio rerum usum antever-
tens, vincendo dimicare per cædes & strages hostium didicisti; atque in
Assosii expugnatione sub Germanis ducibus ad tua signa venientibus inter
Cimmerias Mezoticasque pugnas, interque triumphos palmasque tuas
novæ militiæ tyrocinia populis exhibuisti. Talibus clarus præliis, non
modo circumfusus ditioni tuæ Scythiæ, a quibus Moschorum imperium gra-
viter premebatur, quorumque incursionibus lacerabatur & rapinis, præ-
darum licentiam eripuisti; sed eosdem agro multatos, ac suprema domi-
natione spoliatos adeo contrivisti, ut regna illa, quæ Moschos civilibus di-
scordiis fractos vectigales fundos fore sibi sperabant, ad ingentia tributa
compuleris. Illis vero imperio adjectis, & omnibus jam ad hominis tui
terrorem terga vertentibus, per ignotos Europæ, Asiæque septentriona-
les tractus victrix potentia tua libere vagatur; neque alia potentia coër-
centur, nisi elementorum, & naturæ, quæ absuntis jam humanis viribus, ni-
hil armis tuis invenire potuit opponendum, nisi glaciale Oceanum, & di-
vinam ipsam voluntatem, quæ non patitur universitatem rerum a morta-
li potestate superari.

Neque contentus armis debellare feritatem, victorias omnes in victa-
rum eriam gentium commodum convertens, eam pacis artibus conaris ex-
stinguere. Quamobrem si, quos memoravimus, Dii delirantium antiquo-
rum, quod per se invenerant, aut e natali solo traxerant, vel ampliarunt in-
ter cives, vel exteris contribuerunt; tu non solum partam tuo opte ingenio
humanitatem, proprioque Marte suborientem æquitatem servuisti primus
inter tuos; sed supra majorum ausus, contraque mortalium omnium fidem
perrupisti solus, regni leges, inhospitesque diruisti munimentum barbariæ,

murumque illum deiecasti, qui civilis status felicitatem tuis populis procul arcebat. Postquam autem disclusis tenebris lumen urbanitatis in tot nationes intromisisti, omnium stupore, invicta constantia, nihil veritus in absentia tua perfidorum insidias, quæ te celerius in regnum revocarunt, ut bona populorum aliorum ducens ad tuos, nullo adhuc Moschorum Regum exemplo longinquam adeo, latamque peregrinationem suscepisti, ut per Germaniam, Bataviam, Britanniam, extremamque Italiam pervagatus oves, ac thesauros omnes, sive militaris artis, sive doctrinæ siderum, & ventorum, sive scientiæ naturalis, sive Medicinæ, sive Moralis Doctrinæ, sive Linguarum, & Græcæ Latinæque Antiquitatis & Eloquentiæ, actandem quidquid in via tibi elegantius occurreret, aut fando tuam ad notitiam perveniret, in regnum tuum transferres per peritiores doctrinarum artiumque præceptores, & rerum artifices: quos ingentibus præmiis conductos ad cultum populorum, & imperii tui gloriam tecum avexisti, tanquam publicæ felicitatis ministros, brevi tecum triumphaturos de ignorantia, quæ populis tuis pacis fructus, & prosperos bellorum exitus interciperet: adeo ut monstra tanto plura tu sustuleris, ac meliora pepereris, quam Osiris aliquis, aut Hercules, aut Saturnus, aut ipse Jupiter, quanto latiora, & munitioniora erant in istarum vastitate regionum ignorantia, ac barbaria latibula, & cubilia viriorum, non in privatis tantummodo moribus, verum & in ipsis regni legibus, publicisque ritibus turpiter ad ætatem usque tuam hærentium.

Quamobrem quæ olim ditiones ab ipsa creatione rerum omni literarum, & bonarum artium, communisque commercii utilitate carebant, continuo te ad imperium veniente, ac de celeberrima peregrinatione brevi redeunte, susceperunt quidquid præclarius ediderat Ægyptus, ahueratque Græcia, posteaque suis sub signis propagavere Romani, ac reliqui mortales ab imperio Romanorum edocti ad hanc usque diem excoluerunt. Unde populi olim naturali tantum fortitudine ferocientes, præcipiti quoque fervore ingenii æstuantes, arte vero utriusque regendi, communibusque aliorum populorum commodis usque ab initio carentes, ope sibi tuæ ætatum; & omnium gentium bona brevi corripuerunt, ut voce una immutata, imperium tuum jure sibi, tibi quoque illud elegantissimi Potestatis possit attribueret.

Hic Petrus posuit, quidquid ubique fuit.

O si vitalem sensum tui, Naso, cineres reciperent, minus certe flebiliter exilium tuum doleres, ubi per hunc aliquando non immanes illos inter ætatis tuæ Scythas, sed plures inter Anacharses locatum te invenires! Tuque, Iphigenia, tam cupide fugam e Tauris hoc fortasse tempore non molireris, cum non humanis victimis immolandis, sed clementissimi Principis

VIR-

virtutibus in Poëtarum, & Oratorum coetu consecrandis te brevi præfutura, atque ad mite regnum Thoantis tyrannidem nobiscum una perventuram sperares!

Atque hac una præquam ex omnibus, PETRE, causis naturæ ipsius consilio, ac ministerio princeps videre creatus, quod non solum invenire propria, sed convertere ad te noveris aliena, tamque præclara optione magistratuum, delectuque peritiorum in militari, ac civili facultate hominum, per alios optime præstes, quæcunque princeps edere per se ipsum a regnandi occupatione prohibetur. Cum enim Respublica ducibus, magistratibus, & morum, artiumque rectoribus, rerumque arbitris plurimis indigeat; singulorum quidem perfunctio munerum privatis, eorum vero congrua conveniensque attributio, & cretio atque usus idoneorum hominum illi unice seorsum a muneribus aliis convenit, cui regimen traditur universorum: ne, si princeps magistratibus, & muneribus aliis obeundis distrahatur, Reipublicæ regimen a civibus ipso in rectore desideretur.

Cum autem regium animum natura indueris, tanta clementia exundas, ut eam desectere nequeas ab iis populis, inter quos nihil principi, & populis ipsis clementia periculosus. Siquidem ii sunt, ut, nisi poenarum terrore conservarentur, in propriam ultro perniciem ruerent. Hinc regnandi fors omnium opinione felicissima, tibi tamen eo nomine accidit acerba, quod nequeas absque universorum detrimento placere singulis: ut, cum olim homicidæ cujusdam vitæ pepercisses, isque novum ob homicidium carnifici traderetur, debueris tu publice propriam indulgentiam accusare, quæ, luce damnato reddenda, illius postea manu innocentem perdidisset: ideoque humanæ naturæ vitiis ingemiscebas, quod insontibus vitam non nisi fontium cæde largiatur. Quæ tamen communis naturæ pravitatis bonitatem frustra superare conatur tuæ. Nam inde post paullo cuidam ex nostratibus, dum ad supplicium raperetur, poenam non modo naturalis, verum & civilis mortis condonasti: utque animi ejus morbo medereris, hoc sibi ceterisque salubre monitum adjecisti, dum ei gladium redderes: *Recipe, inquit, gladium hunc, ut eo non in subiectos meos posthac, sed in hostes utaris.*

At si clementiam deponere cogoris in ulciscendis injuriis alienis, omnem tamen eam large adhibes in remittendis tuis: utpote qui morsus lividorum cura scientiaque principis indignos judices, & magnifice toleres, rideasque maledicentiam Poëtarum, quorum ais proprium esse vana jactare, atque invenire falsa. Sed quid miramur in te calumniarum tolerantiam, qui & insidias conjunctorum non semel præcipue dum abesses, contra

salutem tuam in perpetuam calamitatem conspirantium tanta magnitudine animi contemneris, ut vix patefacta conjuratione oblivionem injuriarum nunciaveris, illique abste timere desierint, cum adhuc ab eis timendum tibi superesset. His tu virtutibus tanto supratum imperium sublatum, quanto illud regna supergreditur aliorum, jure damnas inanum ornamentorum, & gemmarum factum: solumque Regum ornamentum, & nitorem ducis egregiorum gloriam, laudemque facinorum. Ideoque regias indutus vestes ridere soles amentiam eorum, qui te ab illis magis admirantur: quasi augendis rebus externis proprium quidquam hominis augeretur. Nec raro eastibi exuens adstantibus largiris, ut non tam oculi fulgore illarum, quam animi virtutum tuarum adpectu percellantur: exemploque tuo doceantur proceres divitiarum usum, atque intelligant, eas non esse utiles, nisi ad utilitatem deducantur aliorum, cum videant quaecunque ad voluptatem vulgo referuntur, aut ad stultorum admirationem, revocari abste ad cultum exercitiumque liberalitatis: quo tantum nomine a sapientibus opum bonorumque abundantia toleratur. Res nimirum homines, non illarum officio atque usu, sed sua ipsorum opinione, atque affectione propria aestimantes, & fortunam in laudem suam stulte conferentes, non animadvertunt, quo superbius ex opulentia, & potentia efferuntur, eo vilius demittere semetipsos, quando naturam humanam, qua nihil sub coelo sublimius, rebus demittunt insensibilibus & caducis, quibus vilissimus quisque hominum divino judicio antecellit. Ideo tu, qui res creatas non communi aestimatione metiris, sed latitudine, atque sublimitate animi tui, qui omnia expendit ab infinitate, non mirum si, Maximus cum sis, cognatum tamen Moschorum imperio Magni cognomentum averferis, eo ceteris major, Magnique cognominis dignior, quod magnitudinem Deo tantum convenire profitearis. Unde tot gentium te victorem, non tam victoriis tuis admiramur, quam quod a tanta vastitate imperii minime vincaris, neque in opibus, & fortuna, verum in earum contentu praestantiam hominis positam arbitreris.

Ecqua vero unquam in te animi elatio ab opum bonorumque affluentia, si nihil tuum judicas, nisi quod quotidianus vitae usus ad publicae majestatis alimentum absument: cetera vero non tibi, sed populis, ac publicis privatisque necessitatibus a divina providentia in manu tua fuisse deposita palam edicas; neque modo vigiliarum, atque curarum censum, sed & regiarum opum vectigal amplissimum voluntaria lege populis tuis perpetuo pendas. Hinc ex te praecleara illa vox, quando in militaribus ludis ducem agens, ac stipendium tui muneris accipiens, agebas, eam unico pecuniam domi-

dominio tuo cedere, quæ propriis laboribus pararetur: nam publicam cura tantum, & custodia teneri tua, usu vero, & mancipio esse populorum. O miram in tanta potentia æquitatem! O incredibilem continentiam in tam ætatis nostræ libero more imperiorum! O sententiam, quo minus familiarem regibus, eo magis necessariam, & regiis animis digniorem, quæ regibus populos, non regum, sed populorum ipsorum causa subiectos docet: ut, si neque genus te, neque præclara facinora extulissent, multitudinem tamen istam regnorum ex hac unice sententia meruisses! Quamobrem qui summam teneas regnandi artem, in contemplatione solius publicæ utilitatis, cultuque iustitiæ consistentem, neque tam ab humano ingenio, quam a divino instituto prodeuntem, a cuius tantummodo usu oritur salus, incrementum, & tranquillitas populorum; non abs re Aristotelis civilia præcepta, & politicorum libros, a te in manibus familiaris tui nobilissimi, ac doctissimi hominis inventos, inutiles autumabas ad Reipublicæ regimen iis, quorum animis alte insideret, privatos quidem beate vivendi, recteque obtemperandi causa industriam, & fidem a Deo accepisse; Principes autem bene utiliterque regnandi artificem unice habere opem divinam ad rectum virium & copiarum usum. Juvenali vero, qui & apud eundem erat, maxime plaudebas, dum inde inter plures, quibus delectaris, ea tibi sententia promebatur:

Orandum est ut sit mens sana in corpore sano:

Fortem posce animum.

Quem tu Poëtam, & Græcos præsertim sapientiæ magistros, una cum veteribus Ecclesiæ Patribus, in vestram linguam convertendos assidue curas, ut illinc virtus flammæ instar prodiens, ac noxiam segetem vorans, per omne tuum imperium absumendis vitiis late vulgetur; & inter hæc adolescens inclytus filius tuus unicus, universæ sapientiæ præclarus alumnus, concentu tuorum populorum omnium, & consensu publico alacrius ad studia feratur, atque inflammetur ad tutelam, & propagationem literarum, quas infans adhuc & pæne ab ubere nutricis exhaustis, quasque omnibus in suis regnis inter scholas, tuo jussu institutas, ipse secum adolescere jucunde videt. Juvenis excelsæ, ac certe non tam copia ditionum, quam educatione paterna beatissime; per quam educationem non a regnorum tuorum titulis regiam scientiam didicisti, sed a præconiis literarum; non induendo, sed calcando veterum regum fastu magnificentiam, animo vere regiam extruxisti; neque fulgore gemmarum, quo involveris, & auro, quo regia vestra coruscat, sed egregiæ indolis laude clarescere consuesti; per quam denique non æstimatione vanaque opinione mortalis potentis, sed cognitione

tionem rerum immortalium fuisti ad summam potentiam institutus, rectum illius usum arripiens a parentis vita, quæ comperta tibi quotidie sapientum documenta perpetuis reddit exemplis. Felix profecto juvenis, & felicia tecum regna, quæ patrem rebus gestis, & ætate florentem diu retinebunt, & imaginem corporis animique paterni, paternamque gloriam per filium longo inde tempore conservabunt, eamque auctam in dies plurimum videbunt bonarum artium incrementis, ac triumphorum numero, & nova semper prolatione terminorum.

Quod sane imperii tui, Magne Moschorum Imperator, incrementum unice Moschis pridem optandum, nunc, ut in proximum Hellepontum incumbat, bonis & humanioribus omnibus est expetendum: qui Græciam, doctrinarum nutricem, non sine frequenti profusione lacrymarum hodie omni luce literarum orbatam, & immortalibus ab se partis opibus jamdiu spoliata, atque in tenebras, unde alios extraxerat, alte demersam intuentur. Eo si tuis armis recludetur iter literis, & patriis inventis illinc jamdiu exsulantibus, Græcia bonas ad artes ibi restituendas novum ad se missum Orpheum admirabitur eisdem ex Getarum finibus, unde vetus ille ad eas inter Græcos instituendas concefferat: quem propterea Thracem communi tum forsan Arcticarum regionum nomine appellarunt. Quid igitur tua virtute gloriosius, per quam effeceris, ut Moscho de solo, unde immanitatem populi alii formidabant, nunc humanitas ab ipsis humanitatis auctoribus expectetur, & vetus gloria, colle ab Heliconio tandem aberrans, ætate nostra in Riphæis montibus conspiciatur.

Hanc autem præclaram spem nulla, quæ Græcis dominatur, armata barbaries nobis eripuerit. Oritur enim ea spes a te, cujus irritatur a difficultate fortitudo, quæ non modo conjuratos domesticorum, & externorum furores, & insidias toties pressit, atque refregit, verum & ipsam ventorum violentiam, Oceanique iram superavit: quando, tempestate coorta, cum navis, quæ te vehebat, sursum ac deorsum provoluta undarum præne voraginibus hauriretur, inter lacrymas gemitusque tuorum procerum, postquam singulis animus concidisset, & salutis desperatione clavum gubernator e manibus dimisisset, unus tu in tanta turbatione hominum & naturæ immotus, & in communi pallore præfulgidus, gubernaculo repente arrepto, vocibus & exemplis exanimatos comites erigebas, ac dilabentes nautarum vires revocabas, ridebasque timorem eorum, qui nescirent cujus fortunam secum haberent: donec mare, veluti constantia tua domitum, cederet, relinqueretque tibi victoriam frementium, & indignantium procellarum. Hac eadem te constantia tempestatem istam perdomiturum spera-

ſperamus, quæ proprio avertit e fonte literas, victoriæque tuis confidimus, Græciæ clavum de manu barbariæ ad ſapientiam rediturum. Minus vero mirabimur fore, ut illorum frena populorum e poteſtate crudeliſſimi dominatoris ad te transferas aliquando, ſi eorum ingenia cum inſtitutionibus tuis, tyrannique illius ignaviam cum tua militari dignaque rege vita componamus. Ingeniis ille imperat volubilibus & acutis, neque formidine ulladiu, ſed præſenti ſola, quoad incubuerit, ignorantia coercendis. Hanc ille ſibi tyrannidis arcem condidit inter inveſtores, & præceptores doctrinarum populos. Hac violentiam tuetur, hac munit libidinem. Hanc adhibet adminiſtram ad obtundendos animos, & extinguendum ſenſum impositæ ſervitutis: quam vi olim ſubiit, nunc vero neſcia ſui ipſius quatuor jam ſæcula ſolo ſtupore tolerat natio illa, quæ Perſarum, ac totius Orientis vires in ſe irruentes exiguis militum copiis, aſt animis ingentibus, claſſeque modica, ſed audacia prorſus admirabili repreſſit primo, deinde diſſolvit, poſtremo ſub Macedonum ſignis dominatu ſuo per Aſſyrios, Medos, Perſas, Chaldaeos, Aegyptios, Africæque partem, totamque Aſiam effuſa ita contrivit, ut non imperia tantum, ſed & nomina, & linguas nationum deleverit aliarum.

His non multitudine, ſed robore, non opulentiâ, ſed ingeniorum præſtantia tam olim late dominantibus barbarus directior non dominaretur, niſi ſublato prorſus literarum, & mentis uſu eos obbruteſcere eoëgiſſet, ac lucem eripuifſet, qua civilem vitam a captivitate, Regem a prædone, ſervitutem a libertate diſtinguerent. Neque alia ratione poterant conjunctim turpiter ſervire uni, quorum ſingulæ civitates, & oppida per ſe regnabant, & opes atque vitam ſuorum contra potentioris regnum opponebant. Quo literarum exilio Græciæ depopulator, utcumque muſaiatur contra ſuos, injuriis tamen exponitur exterorum, utpote illis exarmatus artibus, quibus, ut Poëtarum documentis utantur, Martem perpetuo Minerva ſuperat, quibus ſuperatus ipſe toties noſtris temporibus, & fuſus terra marique in Germanis, Polonis, & Venetis regna integra, & exercitus numeroſiſſimos, & rei militaris gloriam prorſus amiſit. Atque adeo ille inhumanitate ſua obſtupuit, ut non intelligat poenas, quibus toto regno ſuo perſequatur literas, expetere in caput ipſius, non ſolum ex diſſolutione militaris, & civilis diſciplinæ, quæ ſapientia, & cognitione rerum continetur; ſed etiam quia, niſi alumna ſtudioſiorum ratio ad privatæ publicæque vitæ regimen admoveatur, ac virtute, rationis miniſtra, voluptatibus reſiſtatur, inter muliebres & onervatos populos mulieroſiſſimus & onervatiſſimus Princeps, Regni oblitus & ſui, levi negotio de imperiis ac vitæ poſſeſſione decidens. Quod atrociffimus

humanitatis hostis, nisi vellet consulto desipere, satis edoceretur avicissitudine, ac fato imperii sui, cuius prope cum Luna tyranni mutantur; quasi ad hoc triste auspiciū illud sibi stemma susceperint. Nam ex corruptissimo populo, gravioris cuiusque studii prorsus oblito, inque sola crapula & lascivia exercitato, quando non crebri ex desidia, & egestate machinatores rerum novarum, veterisque Principis insidiatores, ut novi Regis largitionibus expleant cupiditatem & libidinem illam, in quam prioris domini beneficia jamdiu absumserunt? Quis vero non magis inflammetur spe recentioris commodi, quam timore cohibeatur illius, quem semper vidit e gynæceo procedentem, atque hinc cynædo, illinc muliercula nixum castra invidentem, spadonumque agmen ducentem ante milites, bellaque sua meretricum in gremio gerentem, & inter impudicos complexus aliorum pericula ex arce spectantem? Hunc ante incubili suo a libidinibus, quam in acie ab hostibus profligatum, atque a propriis vitiis prædæ aliorum objectum, quem nos Latini adhuc nullo juris præsidio, nulla virtutis opinione, sed populorum errore, nostrisque discordiis tam late regnare patiamur, an diutius patiere tu? qui finibus illius terra marique immittes, & voluptates pariter atque hostes debellare assuetus, contrariis studiis educatus, Regem te præbes non affluentia deliciarum, sed curarum gravitate, præstantiaque operum atque consiliorum; quique ne, ut ille, imperator esses antequam miles, neve, in pace omnibus imperans, in bello vel imperiis pareres alienis, vel ea præciperes aliis, quæ ipse ignorares, non es veritus Majestatem ipsam ab incunte ætate subicere militari servitio. Cum nihil dignius existimaveris pueritia dominatoris tantarum gentium, quam armatum tyrocinium, & militiæ gradus: ut ad regnum quidem hereditaria lege, ac desiderio populorum; ad imperium vero, & armorum arbitrium, commilitonis nomine ipsius jure cinguli, raroque fortitudinis experimento pervenires.

His tuis ex viribus, ingenti suorum clade huic latroni exploratis, quando proximis misit opem Scythiis, quando magis eum cohorruiſſe putemus, ubi te accepit in bellis Polonorum civilibus munitissimas hostibus urbes, ac fertiliorem agri partem ademisse, tuoque vel ductu, vel auspicio Moschos milites tot in præliis, aut pugnando superasse, aut ante vita quam loco cessisse, dum conferrent manus cum nationibus, ipsi diu quondam nomini Romano gravibus, postquam nostris in castris militarem disciplinam nostrum in exitium arripuerunt; & nunc ubique adeo formidandis, ut inter tot certantium populorum potentissimos exercitus, quo se signa illorum verterint, eo allatura victoriam videantur? Quarum nationum quo antiquior est, clariorque fama, eo altius laus tua attollitur, quæ adversus gloriæ com-

Competitores adeo polles, eminesque virtute, ut liceat, audiente ipso, sine fraude atque injuria, imo & lucro cum tuo laudare inimicos. Qualem te igitur fugam injecturum putamus imbelli Asiæ prædatori, quando tantas copias, talesque milites, talibus in præliis exercitatos in eum commoveris, eodemque via coëgeris tuarum gloriam & pondera victoriarum, contraque illius arma terrorem direxeris nominis tui, cujus vel solus rumor gañeoneum illum impurissimum in concubinarum ulnis exanimaverit? Qui vero concursus ad te fiet earum nationum, postquam tuus armorum fulgor solverit veterum illum, quo per tot sæcula misere occupantur? Quo plausu effundentur ad te, postquam tuis e castris per nostrates eruditionis Græcæ præceptores, libros & præconia majorum extulerint? Quo fremitu, & luctu præsentem Græciæ calamitatem execrabuntur, quando post agnitionem parentum, & sui ipsorum, veterem ejus nationis dominationem cum hodierno servitio, atque antiquorum cognitionem & acumen cum horum caligine comparaverint? Non talis Jason cum aurei velleris præda rediit ad illos, qualis eodem insperato adveneris tu cum longe majoris precii vellere; nempe cum thesauro sapientiæ, qui possessoribus suis vitam eam beatam tribuit eamque libertatem, quas stulti, dum ex auro petunt, cum longis usque miseriis, cumque servitute ac periculis, imo & sæpe cum morte commutant. Nec tanta Theseum gloria interemto Minotaurum in patriam comitabatur, quanta Græciam per omnem sequetur, circumfundetque te, qui monstrum longe voracius, longeque immanius et tot populorum visceribus avelleris, ac tyrannum sustuleris plurimo Europæ, atque Asiæ, Africæque sanguine, ac tabo manantem. Eoque tu beneficentior eris Græciæ liberator, quam T. olim noster Quinctius, quo turpiori, graviorique jugo eam subtraxeris: ut nos oporteat nomina tibi quærere majora, neque liberatorem tantum Græciæ te, sed & instauratorem, & parentem appellare: quandoquidem tuas, per victorias ad majorum artes Græci redeuntes, & ingeniorum libertatem recuperantes, vetere quoque gloria & virtute illico reflorent, non aliter ac salubres & foecundi colles, post frigus nivemque diu toleratam, eamque vere novo resolutam, latius opinione revirescunt, & fegetem fundunt uberiorem. Itaque natio Græcorum, quorum in ingeniis optima quæque semina conduntur, novos, quos regigneret, ac redderet, Lycurgos, Solones, Pericles, Themistocles, Homeros, Pythagoras, Democritos, tibi deberet uni; qui foetus eos, contra objectam servitutem animorum frustra enitentes, depulsa violentia, immisissæque nativarum & cognatarum iis gentibus artium luce, ad ortum exciveris, excelsumque mentium prolem vocibus nostratium eruditorum suis ve-

hæc folliculis exclusoris. Quotofcunque vero illi fructus ingeniorum longa ignorantia plurimum ætatum amiffissent, eos idem penfares tu foenore ingenti, quod illuc adduceres novorum inventorum, apud nos in dies prodeuntium, quibus cogitata veterum Græcorum, plurimaque sagaci ab eis ratione provifa, fcriptifque prænunciata, hodie rerum experimentis, & fenfum testimoniis comprobantur: adeo ut non modo tu veterum illis bonorum affertor; fed & novorum viderere procreator.

Verum bona hæc omnia & utilitates, five militares, five civiles, ut ad alios e regno tuo deriventur, oportet eodem antea in regno coaluerint, non moribus tantum, qui tempore fenfim relaxantur, & hominum interitu dilabuntur; fed etiam legibus, quibus hominum & ætatum variationibus occurratur. Nam fateor fane nullarum efle virium leges, nifi præfuntur animis populorum, & præparentur ufu, atque comitentur mores, quibus longe altius ac firmius, quam edictis & poenis, in pectoribus hominum inferuntur. Sed aquarum inftar fluxi fuerint mores & caduci, nifi contineantur atque pangantur legibus, quæ actus inftabiles, & opiniones variables ad certam iuftitiæ formam, & communis utilitatis rationem revocantes, confufosque fenfus & vagos in certos privatæ vitæ modos, publicique regiminis regulas conferentes, juris notam, & majeflatem publicam imprimant virtutibus, armentque fapientiam voce, ac poteflate populari: per quam ad voluntariam bonorum operum confuetudinem vis civilis, & legitima neceffitas adjungatur, legibusque perpetuetur, quidquid morum antea volubilitate ferebatur, atque ita leges moribus fundentur, & mores legibus muniuntur. Prudentiffime namque fabularum ftructores eidem Numini frugum & legum inventionem attribuerunt, ad fignificandum naturalis & civilis vitæ nexum; quarum illam frugibus, hæc legibus alendam docuerunt. Certam vero iuftitiæ formam a natura in fculptam animis noftris, atque ab affectione prava occupatam extulerunt præceptis quidem fuis Græci Philofophi, & eorum legiflatores populis propofuerunt, atque concluderunt legibus iis, quas ad fe fimul cum civili omni Græcorum fapientia Romani coëgerunt; fed quemadmodum omnia, humanam ad utilitatem a Græcis inventa, in melius Romani converterunt, ita & radicem ejusdem utilitatis iuftitiam, & legiflationem univerfam, longe prudentius, & illuftrius, ac feliciter ab eis excultam invenimus. Etenim in Græcis civitatibus cum ipsis primis illis latoribus legum fapientia civilis interibat, neque alia fuperabat, nifi quæ inter acutas, nullius tamen ufus, controverfias in Philofophorum fcholis otia batur. Et fi quid emergeret, incertum an publica lege contineretur, id agitabatur fubtilitate atque interpretatione

de

ne dissidentium inter se oratorum, leges utrinque trahentes ad opus suam: quod postea iudicium prudentia ita definiebat, ut adhuc tamen, si quid simile oriretur, in controversiam venire oporteret, quia iudicia singularum causarum non communes juris regulæ sunt, sed peculiæres iustitiæ opiniones: quæ nullam præsentem generalem definitionem in ulla controversia, neque ad simile iudicium jure suo pertinent, nisi nova iudicis voluntate recipiantur. Cum igitur negotia legibus generaliter comprehenderentur, multaque in dies e re nata offerrentur, non provisæ majoribus, quæ vagabantur extra legem; eveniebat ut plurima paterent affectionibus humanis, & sub magistratum, & iudicium libidinem caderent. Præterea leges, pariter atque humana omnia, longa die languent, & propter corruptæ naturæ repugnantiam ususque raritatem sæpe squallescunt, velut ager, qui non exerceatur: ideo, mortua cum legislatore ipso legum cura, sensus eorum aut astutia turbabatur & præstigiis oratorum, aut ab ipsa vetustate absumebatur. Hinc Romani, Græcis longe prudentiores, assiduos cultores dederunt legibus, radices earum nutrituros, ac sapientiæ suæ irrigaturos, ut latius effunderentur. Hos appellarunt jurisconsultos, quod illorum oracula de re quisque sua consulerent. Quorum consiliis, propter opinionem sapientiæ atque alienationem eorum a privatis studiis, auctoritatem a lege secundam attribuit, antea quidem populus diu, postea etiam Imperator; qui iudices ipsos, & magistratus responsis addixit jurisconsultorum, quos a germano sensu legis erundo, publicæque promendo, neque promissa ulla merces, neque partium sibi plerumque ignotarum amor, aut odium delectabat; sed potius ad solius veritatis, & æqui bonique pronunciationem hortabatur cura propriæ dignitatis, expectatioque honorum, qui sola integritatis opinione illis offerebantur: ut non mirum, si auctoritate fideque vel summis præstiterint oratoribus, & propter merita explicatæ traditæque iustitiæ, ipsos etiam exercituum duces, & hostium victores vicerint apud cives in petitione consulatus. Hi autem, leges in fidem custodiamque suam accipientes, ac se diuturno doctrinæ, atque integritatis experimento ministros & sacerdotes earum populo præbentes, quidquid in Græcorum scholis, & in disputationibus Philosophorum ex usâ iustitiæ, ac Romanæ civitatis invenirent, patriis iudiciis adplicandum auferrebant: ut, ubi causa deficeretur verbis legis, eo vel Dialectica ratione, vel moralis doctrinæ præceptis occurreretur; ubi vero lex observaretur asperior, ibi regulis temperaretur æquitatis. Itaque scriptum jus, quando vel deesset, vel ex eventu publice noceret, a jurisconsultis aut ex Philosophia supplebatur, aut leniebatur utilitate communi. Vetustatis vero in-

juriam, quæ obscurandis verbis, & obliterandis moribus leges abduxisset ab intelligentia populari, notitia discrimineque temporum avertabant, & peritia formularum, ac nativa proprietate verborum: quibus opibus aluerunt leges, artemque instituerunt, quæ sensum eis perennem, vitamque clariorem redderet, quam jurisprudentiam appellarunt, quamque seorsum a nationibus aliis primi soli que invenere Romani; qui, ut alias artes ac doctrinas a Græcis acceperint, hanc certe ipsi unice protulerunt, sibi que habuere præcipuam & peculiarem, quæ utilitate atque dignitate adeo antecellit, ut ceteræ civili commercio eatenus dignentur, quatenus jurisprudentiæ paruerint, quæ, utpote interpretes legum, & lingua justitiæ, jure suo imperat scientiis & civilibus cunctis artibus, quarum sine congruo modo, a jurisprudentia statuendo, & singulis personis ac rebus aptando, nulla in publica re foret utilitas. Quæ divina profecto ars tranquillitatem & concordiam creat cum in populo universo, dum publico justitiæ aspectu perfuimur, tum in singulis civium animis, qui nulla opinione injuriarum exulcerantur, quando jurisprudentiæ ministerio naturalia & civilia justitiæ foedera, nempe leges, apte adhibentur ad causas, convenienterque personis & negotiis advolvuntur.

Justitiæ namque solus est pacare animos, & componere discordes affectiones, quæ sicuti suscitantur injuriis, ita justis responsis compescuntur, & allatis honestis causis omnino sedantur. Quod a solis legibus, utpote generalibus, & abductis a singulis rebus, personis, & casibus, minime assequeremur, nisi a jurisprudentia jus omne humanum, exsculptum exemplis, confirmatum argumentis, conclusum regulis, distinctum exceptionibus, ac definitionibus expressum haberemus; atque ab eadem singulas conventionum, & voluntatum humanarum, civiliumque factorum species legibus, prudentiaque digestas, & longis meditationibus excoctas acciperemus; ut quicumque affectionis expertus acuta ratione, ac debita æquitate civilia, & forensia negotia perpenderit, propter inditam cuique justitiæ notionem suo Marte feratur in sententiam jurisconsultorum, qui pro causis & negotiis omnium ætatum, ac gentium judicia protulerunt, dum affectioni omni vacarent, & jura posterorum puris animis dirimerent, atque librarent. Ideo longe tutius de rebus præsentibus mente aliena, quam propria judicabimus, eorum si scripta in consilium vocare, ac potius mortuos, quam vivos, audire voverimus.

Nec minorem illi justitiam in verbis, quam in rebus adhibuerunt, apte vocibus utentes, nativasque sedes illis attribuentes, Diisque ipsis dignum orationis genus usurpantes. Quo solo scribendi genere, non modo juris-

con-

consulti præstant Latinis ceteris, rerum & Latini amosellunt Græciæ, qui
 ut omnia eloquentiæ genera & invenerint, & ad summum perduxerint, Ju-
 risconsultorum tamen Romanorum sicuti scientia, ita & stylo caruerunt.
 Habuerunt enim nostri majestatem sine luxu, fastum sine pompa, superci-
 lium sine rusticitate, splendorem sine fugo, sine horrore vetustatem, parsi-
 moniam sine macie, sine caligine brevitatem: ac præ ceteris melius ele-
 gantiam cum simplicitate, cum decore proprietatem, & præcutorum san-
 ctimoniam blanda cum perspicuitate conjunxerunt. Quamobrem hæc
 ars una Græcorum legislatorum scientiam, Romanorumque prudentiam
 & gravitatem; prætereaque moralium Philosophorum honestatem, Phy-
 sicorum soliditatem, Dialecticorum acumen, grammaticorum eruditio-
 nem, & meliorum scriptorum elegantiam comprehendit. Hæc sola ex ar-
 te auxilia civibus, monita prætoribus, mandata præsidibus, consilia princi-
 pibus proferebantur: ut merito quæcunque vel ipsi Jurisconsulti respon-
 dissent, vel edixissent Magistratus, vel privatis etiam in petitionibus rescri-
 psissent Imperatores, transierint in assiduam Jurisdictionem, ac vim acce-
 perint parem primoribus legibus, deducebantur enim nativo e fonte justi-
 tiæ, ac moribus & auctoritate propagabantur illius populi, qui suam in civi-
 tatem ac nomen populos traduxerat universos. Cujus triumphi non
 tam victoribus, quam ipsis devictis gentibus profuerunt. Etenim Roma-
 ni ut imperium justis præliis partum æquitate conservarent, æternoque
 tempore retinerent, non tam sua, quam aliarum gentium causa impera-
 runt. Quippe qui non modo virtutum suarum commercio, & rerum ge-
 starum admiratione, ac nativa Italorum gravitate annos aliorum compo-
 fuerint, Græcorum levitatem, Afrorum perfidiam, Syrorum ignaviam cor-
 rigentes, perque humaniores literas Arcticarum regionum barbariem au-
 ferentes; verum & leges & magistratus, & linguam, & imperium, & ipsam
 denique patriam cum omni humano genere communicarint. Quapro-
 pter sicuti multiplices ciborum species valentem Aquinachum ingredien-
 tes, salubres in humores ad totius corporis alimentum convertuntur; ita
 varia dissimilium locorum & nationum ingenia, sub hoc cœlo & sub illa in-
 stitutione, civilibus & militaribus rebus attemperata, exemplis nostris
 veluti complanata, in Romanos mores ad terrarum regimen transfereban-
 tur. Itaque ab hac civilis vitæ, ac divini humanique juris communione
 societatem omnium gentium conflaverunt, ut Romanum esset, quodcum-
 que oculi viderent, & civitatem homines non a Latino solo acciperent, sed
 a morum, ac legum professione Romanarum. Quo nomine majores no-
 stri imperium creaverunt, omnium uti maximum, ita & justissimum, solaque
 vio-

violentia fortunæ, nullo vero nec dissidensium populorum, neque contrariorum foederum, neque temporis aut oblivionis jure interiturum: quippe promiscuum, nec Romanis modo, sed universis gentibus paratum & utile: ut ere omnium fuerit manere perpetuo, quod ceterorum commodo haberetur institutum. Quis enim populus, utcumque remotissimus, non imperabat in ea urbe, ubi senatus, & jurisdictio, & ipse denique principatus patebant nationibus cunctis, quandocumque aut homines egregios, aut præstantissimum civili, & militari virtute ducem Latinis populis obtulissent?

Quales Romanum tulit imperium plurimos. Etsi enim inter milites, ubi præcipue senatus langueret auctoritas, ratio viribus obtemperaret raro tamen quis ad imperium attollebatur, nisi aut omnibus virtutibus, ut Nerva, Trajanus, Titius, Pertinax, Pius, Marcus, Alexander, Probus, Constantinus; aut fortitudine militari, ut Commodus, Caracalla, Maximianus, Decius; aut rerum gestarum tali gloria, qua vitia obruerentur, ut Vespasianus, Hadrianus, Severus, Aurelianus, Diocletianus, Julianus, alique ceteris mortalibus præstitissent. Et qui partim suis sceleribus, partim offensione scriptorum, inter monstra hominum referuntur, aliqua tamen virtute adeo excelluerunt, ut ejus laudem etiam apud posteros in tanta vitiorum infamia conservarint. Quis enim Tiberio doctior? Quis Nerone cultior? Quis Cajo eloquentior? Quis Domitiano ingeniosior? quorum alter Oratores, alter Poëtas omnes ævi sui superavit. Nam quid dicam de horum quatuor & similium sagacitate, magnificentia, liberalitate? adeo ut Romanorum Imperatores in priscorum, quorum etiam facta vicerunt, Heroum virtutes, & vitia successisse videantur. Cum enim non hæreditario jure, sed voluntate plerumque, ac motu legionum ascenderent ad regimen orbis terrarum; nemo tantam ambitionis, & consiliorum immensitatem concepisset, nisi habuisset animum infæta dominationi æqualem, ideoque summarum pariter virtutum capacem, & vitiorum. Nullus vero maximus animus, etsi vitiosissimus, absque rerum optimarum seminibus, quæ inter opes, & delicias corrumpuntur, quæque aliquando, ex ipsa corruptione per operas emicantia, perstringunt aciem popularium ingeniorum, arbitria rerum tumultuario plerumque judicio, inconsulta cæcæque admiratione tribuentium. Tanti ergo ad imperii gubernaculum, sicuti mentes congruas motibus omnibus rerum humanarum, ita & leges universorum populorum rationibus convenientes oportuit adhibere: quæ scilicet naturæ communi hominum consentirent, & civilibus negotiis quadrarent omnium regionum, ac temporum. Unde non mirum, si populi, qui abrup-

pto

sto communi hoc vinculo, sibi proprios reges creant, Romanas tamen minime dimiserint leges, ne amitterent humanitatem, & regulas rationalis vitæ. Quo magis iisdem legibus, Magne Moschorum Imperator, tibi receptis est opus, ad pacandos mores tot, ac talium populorum, qui, si bene indolem illorum didici, scientias, facultatesque alias per te nuper sibi patefactas in publicam, & privatam fortasse perniciem traxerint, nisi beneficio, quoque tuo Romanas leges, quæ rectum bonorum doceant usum, aliquando accipiant, & complectantur Jurisprudentiam nostram: quæ in civitatibus non opes modo regit, & jura cujusque tuetur; sed imperat singulis ordinibus civium, & professoribus doctrinarum, & magistratibus, assidetque principibus, inter quos una & subjectos alit concordiam, dum officia præfinit, ac statuit modos dominiorum, animisque imprimat & commerciorum fidem, & contractuum auctoritatem, & magistratum jurisdictionem, & principum præcipue majestatem. Quo si studio ingenia teneantur, & inter boni & æqui assiduo præcepta versentur, sensim amittent feritatem eam, quam etioribus hominum nulla vis, nullus carnifex excusserit; nisi per Jurisprudentiam cognitio juris, ac justitiæ persuasio metum poenarum anteverit. Operum enim pravitatem poenæ auferunt, non animorum: qui nisi ratione regenerentur, statim noxias ad operas erumpent, quandoque crimina vel celare fraudulentè, vel violentè munire licebit.

Tuum vero, PETRE, regnum scimus quam varios discordesque mores complectatur in tanto numero regionum, & volubilium, ac seditiosarum gentium: quæ, antequam in hanc imperii formam tuam & majorum tuorum prudentia coalescerent, se invicem diu discerpserant, mutuis claudibus prorsus perituræ; nisi dilaceratas provincias, & membra divulsæ collegissent, corpusque de illis integrum composuissent arcessiti e Væregis, populis finitimis, Reipublicæ constituendæ Triumviri: quorum in auctoritatem & fidem ultro se dimicantes populi, suarum irarum & voluntariarum cladum perterriti, tradiderunt; ut salutem, quam a se invicem impetrare non poterant, a potestate atque arbitrio acciperent alieno. Talium tu ingens feroreff, atque mobilitatem nulla melius exercitatione continuetis, quam studio legum Romanarum, quibus ab impetu deducuntur ad rationem, atque a rixis ad judicia transferuntur, quæ majores nostri præliorum loco substituerunt, ut res, quæ antea non sine frequenti cæde, publice cum periculo per vim repetebantur, in posterum non in acie, sed in jure manu conferta reposcerentur, ac verum prælium in imaginarium aliud festucarum conflictu imitatum converteretur. Legibus itaque his

in imperio tuo receptis eveniet, ut cives, vel in scholis de iusto & iniusto inter innumerabiles controversias, vel in foro de jure quisque suo per quotidianas diuturnasque lites disputantes, dum utilissimis quaestionibus implicabuntur, a cogitationibus rerum novarum, & motibus civilibus abstrahentur; perque hanc ingeniorum, salubrem longamque occupationem Principi securitas, & civibus tranquillitas procreabitur.

Et quoniam Romanus civis non a natalibus, verum a legibus & moribus constituitur, ideo cum jure nostro Romanam etiam civitatem per omne tuum imperium propagabis, nosque de Scythia, unde Radagaisus, & Attilas extirpavimus, novos Stilicones, & Aetios expectabimus. Quid vero tuis laudibus, istiusque imperii amplitudine dignius? quam ad regimen publicarum & privatarum rerum in consilium tibi, ac tuis adhibere Solones, Numas, Craffos, Brutos, Papinianos, Scævolas, Justinianos, totque alios sive de Græcorum Sapientum, sive de Romanorum Regum, Imperatorum, & Consulum numero: quorum animus adhuc nostris loquitur in legibus: quibus illi pari æquitate, parique omnium gentium admiratione, ac felicitate tuum quoque regnum administrarent, quibusque propriam tu justitiam atque prudentiam ad posteros transmitteres. Hac autem legum æquitate Romani longe amplius, quam triumphis, ac præliis profecerunt. His enim innumerabiles quidem ex universo terrarum orbe palmas, caducas, tam præstiosas & fragiles, collegerunt; illis vero præmium a Deo Opt. Max. immortalis tibi meruerunt & infinitum, Religionis videlicet auctoritatem, & veritatem æternam conceditam fidei, sapientiz, ac probitati Romanorum: ut celestis hic thesaurus in eorum animis velut in sacrario receptus, & a fallaciis munitus latissima illorum dominatione populis traderetur universis: qui civilium negotiorum causa Romam convenientes animorum salutem apud nos inveniebant, eamque ad suos redeuntibus adducebant: adeo ut Romanis armis & legibus omnium nationum conventus divinitus videatur institutus, quo, sicut humor e capite artus per omnes, ita Christiana Religio ex una urbe, rerum humanarum, & divinarum domina facilius & celerius in reliquum imperii corpus ad cunctos populos diffunderetur. Hinc nexus communis imperii, quo universorum hominum societas continebatur, duplicatus mirabiliter fuit communione Religionis, quæ, cum profanam in sacram auctoritatem convertisset, eam inermi Romæ tribuit immortalitatem, quam vana sibi spe veteres ab armorum potentia pollicebantur. Habent enim Romæ sacro ex hoc feedere, populi communia munera, communes dignitates, & ipsam supremam sacrorum potestatem communem. Habent & civiles leges jure Pontificio munitas & explicatas, ut, quid-

quidquid præclari contineret imperium, in Ecclesiam videamus esse translatum. Habent in conspectu rerum divinarum arbitro iudicii securitatem ad controversias dirimendas, ac tranquillandas animas; frustra pacem in privata sua vel alterius auctoritate querentes, & ad cohibendos civiles tumultus, quibus ex varietate Religionum regna quassantur, atque ad incertum vel popularem statum revolvuntur, statim ut unicus & summus Religionis interpretis contemnuntur. Habent postremo Romanæ auctoritatis cultores præter divina, quibus omnia subiacent, humana etiam bona, quorum ad culmen nihil profecto deesset, nisi deesses tu, cum quo defuncta plurima. Etenim per unum hominem terrarum novum imperium, & Constantinum alterum acciperemus, si nobis complectendum dares te, non modo votis; verum & lacrymis omnium nostrum vehementer expetitam, postquam tuo de beneficentiæ fonte haurire coepimus, tuoque munere sacris nostris in ditione tua locum, & iter ad Sinas impetravimus. Quibus etiam sacris tu si, Deo coeptis adspirante, sublimem in excelsis animo tuo sedem præbueris, qualem sparseris lætitiæ inter Cælites, qui virtutibus tuis plaudentes, & clam nostris oculis in occursum amplexumque tuum descendentes, floribusque sternentes humum tibi calcandam, ad matrem communem animarum, novum filium cum tot regnorum comitatu venientem deducerent, prærentque in posterum legiones, turmasque tuas Africam, & Asiam sanctis, & felicibus auspiciis nostris ab impiæ dominationis, & æternæ damnationis calamitatibus liberaturas. Indeque te Trajanum meliorem, & feliciorem Augusto prædicemus. Quod nostris, & Ecclesiæ universæ precibus annuas Deus.

Kalendis Majis M DCC VII.

ORATIO DE JURISPRUDENTIA,

AD
SUOS JURIS CIVILIS AUDITORES.

Divina Providentia, qua universa ducuntur atque gubernantur, cum omnibus aperiatur eventis, tum duabus hæc maximis humanarum rerum conversionibus mirabiliter sese patefecit, dispersione scilicet Judæorum atque fuga, & victoriis Romanorum. Illis enim divini, at his huma-

ni juris inter mortales est ratio distributa. Iudæi sane patria profugi, quocunque terrarum penetrarent, cum divinæ secum legis arcana deferrent, commercio atque consuetudine plurimarum gentium, scintillas divinarum notionum longe lateque diffuderunt: quibus etsi non omnes ante Christum tenebræ solvebantur, tamen excessit e sapientiorum animis multitudo Deorum, cultusque illius ab absurda superstitione deflagravit. Unde orta post Evangelii luce, cum in Apostolorum vocibus ubique pervolantibus Iudæi patrum suorum vaticinia recognoscerent, & exteri sapientes præcepta Iudæorum commercio notiones cum Apostolorum nunciis componerent; dum nova cum veteribus concurrebant, & Philosophia cum Religione conspirabat, universus terrarum orbis mira celeritate ad veri numinis cultum exarsit. At humana ratio e divina luce suscepta, cuius dubius modus fulgor primorum parentum culpa superfuit, morum barbarie, quæ omnines pene nationes veluti contactu procefferat, adeo languescere ac homines a bellis oratione magis, quam honestate, ac moribus discernuntur. Sane Græcorum populus, non cultor modo, sed auctor atque inventor erat honestatis; verum quia suum angustos intra fines continuit imperium, seipsum tantum publice, at externos privata disciplina Philosophorum excoluit, minime vero nationes integras barbarie spoliavit; scilicet hanc Deus Optim. Max. gloriam atque felicitatem Romanis reservaverat, ut suis præliis condoceretur genus humanum, gentesque ab se devictas non iugo premerent servitutis, sed a ferinis moribus & ab inhumanitate ad veram libertatem, nempe ad honestatem & rationem, suis revocarent legibus, quibus tantum propagandis, Pop. Rom. felici victoriarum cursu, a divina Providentia rerum humanarum arbitrium videtur accepisse. Non enim hominibus illi bellum indixere, sed vitiis, atque, ut humanitatem homini redderent, arma sumserunt; cum iis, qui Romanis vivebant legibus, non tam victori populo parerent, quam imperio rectæ rationis obtemperarent. Quamobrem subjectos illi suos raro nota servitutis inurebant, sed honore amicitiae atque sociorum appellatione complectebantur: sæpeque, illis a barbaris moribus ad Romanarum legum sanctimoniam traductis, civitatem Romanam aperiebant & civilium honorum viam, quo intelligerent, non servos a Romanis tot bellis quæri, sed comites atque consortes honestæ vitæ, quæ a victorum legibus cunctis populis proferebatur. Quocunque igitur arma legesque Romanorum incumberent, inde confestim iniquitas excedebat, atque turpitudo.

Quemnam enim fugiunt impia filiorum, & parentum apud Persas conjugia, humanarum carniū epulæ apud Indos & Scythas, fratrum & sororum

rorum nuptiæ apud cultissimos alioqui populorum Athenienses, furtorum apud Lacedæmones licentia? Quis ignorat veterum Germanorum feritatem, Gallorum truculentiam, Afrorum immanitatem, vel humanis victimis cædendis, vel fallenda fide, vel iniquis contractibus ineundis, vel obscænis, atque nefariis libidinibus exercendis, quæ flagitia, non vi, aut clam, sed palam, ac rite suscipiebantur? ea tamen omnia Romanis armis & legibus terga verterunt, suasque secum abstulere pestes. Ita ut vincentibus Romanis non modo jus de injuria, fortitudo de ferocia, sed humanitas de crudelitate, modestia de obscœnitate, honestas de turpitudine, virtus denique de vitio & feritate triumpharet. Hinc D. Augustinus ait: *per pop. Rom. placuisse Deo terrarum orbem debellare, ut in unam societatem Reipub. legumque perductam longe lateque pæaret.*

Optimis enim condendis legibus adeo Romani studuere, ut dum victricibus armis provincias ingrederentur, si quæ illic honesta instituta repèrent, in suas leges moresque traducerent. Unde, ne alias attingam, Rhodiorum leges rei navali regendæ præ ceteris idoneas in civitatem acceperunt. Hinc jus civile non modo ex ingenua Romanis moribus probitate, disciplinaque sapientum, sed e melioribus gentium aliarum institutis coactum fuit atque compositum, ut non tam unius populi jus existimari debeat, quam honestas ipsa naturæ scriptis tradita, & communis ratio gentium univèrsarum ad singulas res, personas, eventusque producta.

Hinc mirabilis illa Romanarum legum cum Mosaicis convenientia veteri Jcto animadverti; hinc liberarum etiam gentium in eas conspiratio, atque consensus. Hinc earundem etiam, cedente imperio, in universo prope terrarum orbe continuatio. Hinc jus civile, inundante barbarorum ferocia, solum illico vertit; barbarie vero abeunte, gradum revocavit, quo intelligamus, illud non nisi cum probitate ac sapientia, cultuque bonarum artium coalescere. Quamquam enim quis Romanum imperium sibi excutiat, non tamen se unquam Romanis legibus exsolverit, nisi repudiet simul honeste vivendi conditionem. Quisquis enim recta ratione in ætate utetur, & honestatis anticipationem ad usum civilis commercii deducat, per semet Romanis legibus conveniet; Romanusque Jctus erit, quisquis recte de moribus & justitia ratiocinetur. Romanum enim jus est honestas ipsa naturæ, quam exsculpsit e mentibus Philosophia, Romanique mores pie sancteque coluerunt. Nam, ne quid attingam de Romuli Tullique legibus, certe Numa, qui propter sapientiæ famam e Sabinis fuit ad regnum evocatus, cum excelleret ipse Græcorum Italicorum doctrina, duxit

ex ea leges, quibus ferocientem populum domuit, & cicuravit: & antequam in Græciam Romani legatos perirent, leges mitterent, habebant in Italia præclaram Philosophorum sectam, unde morum disciplinam tollerent. Ea erat Pythagoreorum Philosophia, cujus institutus basis extenebatur Italiæ regio, ævo illi doctrina & omnium artium inventionem atque elegantiam præcellens, quæ, cum tota Græcis coluibus, moribus, & peregrinationibus celebraretur, Magna Græcia dicebatur. Ex qua cum in universam Italianam doctrina permaneret, tanta sectæ illius apud posteros manifeste auctoritas, ut conturbato discrimine temporum, ille etiam, qui Pythagoram præcesserant, Sapientes Pythagorei vocarentur; unde natum ut Nomen Pythagoreus haberetur, cum longo intervallo temporis Pythagoram antecederet. Fuit enim Pythagoras in Italia temporibus illis, quibus Etruscus Brutus Tarquinius Romam ejecit: qui error in mentes irrepit, quia Pythagoreum nomen tanta erat auctoritate, ut non jam certa sectæ, sed universæ sapientiæ appellatio fuerit ac nota. Hac autem doctrina nequaquam crediderim caruisse Romanos, publicæ disciplinæ recte instituendæ studiosissimos, & finitimorum ad Pythagoreos confluentium exemplis excitatos. Legati autem quærendis legibus missi, non modo Atheniensium & Lacedæmoniorum, sed celebriorum omnium Græciæ atque Italiæ populorum leges descripserunt, in quibus eminebant ex, quas Magnæ Græciæ urbes a Pythagoreis acceperunt, quasque etiam a tribus legatis fuisse descriptas tradidit Servius in Virgilium.

Atheniensium autem leges, unde Decemviri potterem ius, Romani partem traxerunt, Draconem & Solonem, ut omnes norunt, addiderunt habere, sapientissimos illius ætatis, quæ studia doctrinarum non ad imperii gloriam, sed ad usum Reipublicæ vertebantur. Leges vero Lacedæmoniorum, cum ceteris Romam a legatis translata, manarunt etiam a Philosophia: quippe lata a Lycurgo mortalium sapientissimo, qui Homeri, sapientum omnium parentis, atque magistri primus poemata vulgavit. Leges vero, e Græcia Romam relata, non modo Decemviros, qui prudentia potius & usu rerum humanarum, quam literis valebant, sed & Græcum hominem habuerunt administrum, eumque doctissimum, qui auctor fuerat Romanis rogationis legum e Græcia petendarum. Hermodorus is fuit Ephesus, qui tum in Italia exulabat, nullam aliam ob causam, ut Heracitus apud Tullium tradit, a civibus suis expulsus, nisi ne quis inter eos esset, qui unus excelleret. Cum igitur jus nostrum e Philosophiæ sinu deflueret, ejusdemque manu in Romano solo coaluerit, omniumque sapientiam huc attraxerit; quid mirum, si a Cicerone XII. Tabulæ omnium Philosophorum biblio-

bibliothecis anteferantur? Quid enim est aliud ius Romanum, nisi ratio imperans, & armata sapientia, sententiarumque Philosophorum in publica iussa converſa? His autem iactis civilis Philosophiæ fundamentis cohererebat optime, quidquid super his extruebatur a Jurisconsultis, qui priſto ævo erant Pontifices, quorum collegio, veluti ex tripode, reſponſa de iure proferebantur. Ac ſane hi non tam ratione atque ſcientia, quam æquitate nativa atque collatione ſimilium exemplorum, leges ad oblatas controverſas producebant, quod ſtudium appellabatur diſputatio fori, unde proceſſit priſca Jurisprudentia, quæ collectio erat atque complexio peculiarium quaſtionum atque diſſipatarum ſpecierum, quas vetuſtiores Jurisconſulti ex obſcura legum ſententia, per interpretationem emta, definiſerant. Quo circa incondita erat initio Jurisprudentia & rudis, ut multis ac præcipue L. Craſſo deſiderium ciceret iuris civilis in artem redigendi; donec repertus eſt Ciceronis ævo, qui ad moralem Philoſophiam, quæ leges peperit, adjungeret rationalem, qua Jurisprudentia deinceps tribueretur in ordinem, ac tandem in artem redigeretur; Servius ſuit Sulpicius, cultioris Jurisprudentiæ pater, qui Dialecticam à Græcia in Jurisconſultorum ſcholas advocavit.

Ea docuit ex pluribus ſimilibus in unum coactis conſtituere regulas, & ſingulas res ad ſua revocare genera, eaque, rursus in certas diſtribuere partes. Ea definitionibus ius civile compoſuit, diſtinxitque diſviſionibus, & ex conſtitutis antecedentibus conſequentia deduxit, rationemque tradi-
dit, qua ignota ex notis eruerentur. Ea demum effecit, ut peritia in ſcientiam tranſiret, & uſus migraret in artem, quæque diſſipata erant vel con-
ſuſa, ſuam in ſedem quæque concederent. Quamobrem Philoſophia, quæ apud Græcos in otioſis controverſiis deliteſcebat, Romæ adhibebatur ad privatam utilitatem & publicam tranquillitatem explicandis legibus, & civium litibus privato Jurisconſultorum iudicio ſopiendis. Tanta enim eorum erat auctoritas, ut ſæpe cives a contentionibus reſponſis ſuis avocarent. Unde merito M. Tullius ex perſona L. Craſſi, domum Jurisconſulti appellavit totius oraculum civitatis. Præter moralem, & rationalem Philoſophiam Jurisprudentia ſociam ſibi, atque adiutricem adhibuit eruditionem, & notitiam vetuſtatis, & priſcæ linguæ peritiā, quibus luminibus ſenſus veterum legum, novis moribus novisque vocabulis mutatisque ſignificationibus obſcurati, ſeliciter evolverentur. Ex quo ſtudio ſcripta Jurisconſultorum non modo ſelectam, ac minime vulgarem eruditionem, ſed & mirum linguæ Latinæ candorem imbibuerunt, qualis, vel cum aurea Ciceronis ætate contenderit: quam ingenitam iuri civili eruditionem, &
ſcri

scribendi nitorem diu post oppressam a barbaris Italian exultantem princeps reduxit Alciatus. Hinc apud Gellium crebra de proprietate vocabulorum, primævisque significationibus, vetustisque ritibus quaestiones inter Jurisconsultos agitata.

Verum, ut orationem referamus ad Jurisconsultorum Philosophiam, sectam refert cognoscere, ad quam illi potissimum ingenium appulerunt. Et quoniam jura vetustiorē originem traxerunt a Dracone Atheniensium legislatore, qui omnia fere delicta, quamvis imparia, æquali summoque supplicio plecebat; quod congruit sententiæ Stoicorum, qui omnia peccata æqualia pronuntiabant, quique ad honestatem omnia referebant, cunctaque ponebant in sola virtute, quæ sententiæ Romanis moribus virtutis amore flagrantibus facile adherescebat, plurimumque conveniebant gravitati civilis doctrinæ: ideo universi fere Jurisconsulti ad Stoicam doctrinam confluerunt, ejusque sectæ decretis rexerunt alueruntque Jurisprudentiam. Etenim Scævolarum familia, quæ propago fuit Jurisconsultorum, & Lucius Balbus, & M. Brutus, & quotquot fere antè Servium Sulpicium Jcti Græcas didicerē litteras, a Stoicis fuerunt instituti, eorumque doctrinam Jurisprudentiæ contextam posteritati tradiderunt. Ac ne ulla in re Jurisprudentia discreparet a Philosophia, quæ mira sectarum varietate distrahebatur, quāquam una Stoicorum secta Jurisprudentia contineretur, tamen ex Jurisconsultorum contentionibus etiam in jure civili sunt facta divortia.

Duo enim Augusti ævo claruerunt Jurisprudentiæ lumina Antistius Labeo, & Attejus Capito, doctrina pares, ingenio vero longe dissimiles. Labeo enim hæreditaria & nativæ animi libertate, cum in omnibus fere actionibus, tum in definiendo ac respondendo nimis ingenio indulgebat, frenumque sæpenumero mordebat: ita ut non modo veteribus Jurisconsultis opinionum novitate, sed Augusto etiam linguæ licentia contradiceret. Attejus vero & iis, quæ ab antiquis tradita erant, constanter hærebatur, & in vitæ actionibus tempori serviebat; Principisque gratiam semper veritate potiorem habebat: ita ut illius libertas esset asperior, hujus assensio perniciosior: ille Principi, populo hic esset invidus; ille spretus. Nec vero adeptis honoribus claresceret. Cum autem uterque se ad docendum sæpe dedisset, & juris ambiguitates contraria ratione dirimeret, atque in controversiis alter ab altero, discreparet; Atteji Capitonis doctrinam, ejusque in rebus dubiis opiniones complexus est Masurius Sabinus, cujus discipuli Sabiniani sunt appellati: Labeoni vero Nerva se adjunxit, Nerva Proculus, a quo secta est orta Procullianorum. Itaque more Philosophorum

phorum in variis juris articulis diu inter se Sabiniani, & Proculiani conflixerunt usque ad Julianum; Edicti perpetui compositorem: eos vero, qui erant sub Papiniano, in illius sententiam omnes arbitror fere concessisse. Cur enim dubitarint privati sese Papiniano subicere? cum Imperatores ipsi tantum ei tribuerint, ut ex ejus auctoritate juris ambiguitates dissolverent, & e discrepantibus Jurisconsultorum sententiis eam præferrent, a qua Papiniani stetit auctoritas. Quæ adeo invaluit, ut juris auditores, qui primum studiorum annum τοῖς πρῶτοις, & Justiniano; alterum edicto Prætorum dabant; tertium Papiniani libris occuparent, eoque ineunte festum diem Papiniano hilares celebrarent, & a Papiniani studio Papiniani st. dicerentur. Ex hujus disciplina prodierunt inter ceteros Julius Paulus, & Domitius Ulpianus; cujus tanta fuit in antiquitate vestiganda sedulitas, tanta de prisca vocibus & originibus verborum atque primævis significationibus anxietas, ut majorum studio a minimis haud averteretur, & cum grammaticas quæstiunculas aliquando importune suscitaret, spinarum collector diceretur, & Græco vocabulo κατὰ κέντρον, quod sæpe de literatoribus quæreret, exstaret ne aliquid, an non exstaret. Hic auditorem habuit Herennium Modestinum, in quo desit civilis Philosophia. Is enim postremus ad jus civile scientiam contulit, qui enim postea successerunt, non tam scientia præstare, quam usu, colligendis, præcidendis, atque digerendis veterum scriptis, quales, ut Tribonianum cum sociis reticeam, fuerunt Hermogenianus, Gregorius, Leontius, Anatolius, Thalelæus, Sallaminus, & qui sub Imperatore Basilio, sive, ut aliqui opinantur, Leone, ut Justiniano gloriam compositi juris eriperent, jussu suorum Principum, & Justiniani libris interpolatis Græceque conversis, Basilicorum libros condiderunt, quibus usque ad Constantinopolis excidium Græci sunt usi, cum glossis Stephani Nicæi, Taddæi, Eudoxii, & aliorum, qui περὶ σύνεψιν ac synopsi scribenda sunt delectati, cujusmodi est, quam Harmenopolus extulit, universi juris epitome.

Italia vero primo a Gothis, deinde a Longobardis altiorumque barbarorum colluvie occupata, & prisca libertate Romanisque moribus tandem exuta, non modo victricium suarum legum luce caruit, sed exoticis Longobardorum juribus diu obtemperavit, dominaque rerum humanarum leges accepit a servis & mancipiis quondam suis. Deletis autem Caroli Magni virtute Longobardis, legum barbariem ad Lotharium II. usque retinuit, quo tempore in Amalphia libri Digestorum reperti, præmioque lætæ opis adversum Rogerium Pisanis traditi, posteaque, capta Pisa, Florentiam translata, Pandectarum Florentinarum nomen acceperunt. Fertur au-

bus juventuti erudiendæ ingenti mercede conducebantur. Docebat etiam Avenione laude haud vulgari Æmilius Ferretus Etruscus, cujus in disciplinam sese tradidit Antonius Goveanus Lusitanus, vir in explicando jure civili tam acutus atque perspicuus, & simul parcus, ut, si seriam huic scientiæ operam navare voluisset, neque paucis titulis explicatis exigisque variarum lectionum libris contentus fuisset, ne Cujacio quidem, ut ipsemet fateretur, in jure civili reliquisset locum.

Extulit eadem ætas Franciscum Hottomannum, qui Tullianam scribendi venam attulit ad jus civile, eique reddidit Romanæ historiæ lucem, veterisque Jurisprudentiæ cunabula eruit e Ciceronis libris, ubi recondabatur. Hic semel atque iterum vocatus, ut Biturigibus jus civile doceret, indeque factionibus ejectus, jactatusque civilibus odiis, diu cum uxore ac liberis profugus & errabundus, attrita re familiari, direptaque insigni bibliotheca, Deo vindici desertæ Religionis poenas dedit. Novæ enim hæresis ab eo susceptæ perfidia omnem illi studiorum fructum & gloriam abstulit. Emulatione doctrinæ graves gessit cum Jacobo Cujacio simulates, quem in aliquibus libris non obscure carpit, cujusque ingenii supra ceteros præstantia simul ut eluxit, omnium Galliarum Jurisconsultorum invidiam laceravit. Hottomannus vero quanquam palam Cujacio detrahebat, tantum tamen ei tacito judicio tribuit, ut filio natu maximo in mandatis dederit, ne Davidis Psalmos & Cujacii paratitla e manibus unquam deponeret. Hugonem Donellum, qui & ipse Biturigibus magna laude doctus, juriq; civili in artem redigendo haud infeliciter vacavit, socium habuit studiorum & fortunæ, quem etiam scelus mutatæ Religionis diu aggravavit.

Summa vero celebritate Biturigibus jus Romanum exposuit Duarenus, pari eruditione atque scientia, qui, etsi nostratibus interpretibus fuerit iniquior, sæpe tamen, quorum contemnunt barbariem, arripuit doctrinam, cui superfusa sermonis elegantia effecit, ut faciem simul mutaret & dominum. Franciscus etiam Balduinus in Bituricensi schola eadem ætate docuit, egregiamque veteri Jurisprudentiæ revocandæ operam præstitit, posteaque se ad Germaniæ scholas erudiendas contulit, Tullianamque Jurisprudentiam e Ciceronis libris prolaturum se sperabat, si otium aliquando in vita nactus esset. Eguinarius Baro, etsi non acutissimus in explicando, tamen studiosus erat antiquitatis. Nec prorsus Connani studium fuit inutile, qui ex uberioribus juris civilis locis, ordine suo dispositis, commentarios contextuit. De quo erudito aliqui viro Cujacius cujus integritatem jure nullum unquam, neque odium, neque gratia flexit, Connanus, in-

quit, doctissimam quidem vir, sed non juris. Corruptit iudicium, & tempus perdit, qui illud in ejus commentariis ponit. Humanius tamen velim de tanta viro.

Verum hos, atque alios ejusdem instituti Jurisconsultos, post laceratum Romanorum imperium eruditissimos, Jacobus tamen Cujacius perstrinxit, & occupavit *stellas exortus uti asberens Sol*. Ornarent enim alii, atque explicarunt: hic vero peperit denuo Jurisprudentiam e Cujacii mente, velut Minervam e Jovis cerebro, editam. Totidem enim ille Jurisconsultos expressit, quot sibi suscepit explicandos, ita ut in uno Cujacio Papinianum, Paullum, Scævola, Ulpianum, Africanum, Modestinum simul cum sua quemque dicendi forma revixisse crederes. Cogitando enim atque scribendo adeo refert mentes animosque veterum, ut non collecta longo studio, sed ab ipso primum omnis cum Jurisprudentia divinitus concepta videatur antiquitas. Imminentem omnibus Cujacii gloriam præferre sui temporis Jurisconsulti, ac præcipue Duarenus, & Donellus eum in Bituricensi Academia Balduini loco adscitum iniquissime tulerunt, ita ut ex discipulorum factionibus tumultus orirentur, quos Cujacius, fessus æmulatorum insidiis, discessu suo composuit. Quæ invidia mire studiorum ei curam exacuit, itaque sæpe prædicabat, Duareni stimulis acceptum ferre sese, quidquid in Jurisprudentia profecisset. Philologos & Historicos veteres nunquam a Jurisprudentia distraxit: eorum enim studio, tanquam hamo, se in jure civili piscari dicebat.

Sane qui Philologiam existimet a Jurisprudentia posse divelli, idem petierit, ut navis communis cum socio dividatur, Verum ex omnibus Cujacii laudibus hanc duco maximam, quod Romanæ Religionis fuit in tanta Galliarum fluctuatione tenacissimus. Cujacio quem propius collocem, habeo neminem præter Jacobum Gothofredum, Antonium Fabrum, & Barnabam Brissonium. Is, ab adolescentia defendendis causis & forensibus judiciis deditus, tamen iis temporum intervallis, quæ relaxandis animis vacant, adeo sibi erat avarus otii, ut e medio forensium occupationum pelago ad non minus laboriosum antiquæ Jurisprudentiæ studium, velut in portum sese referret. Itaque præter abstrusa legum vocabula, partesque alias juris veteris in lucem prolatas, ritus omnes atque solenniores verborum formulas, quibus civile ac sacrum Romanorum commercium irretiebatur, ex infinita varietate scriptorum, obscurisque ambagibus mirabiliter extricavit; ita ut sermonis elegantiam pluribus, huic vero uni sacram atque solennem Latinæ linguæ suppellectilem debeamus.

Atque hos, initio ab Alciato factis, liceat mihi vocare majorum genti-

una

um Jurisconsultos, inter quos Cujacius omnium ætatum iudicio summus erit Iuppiter. Quid nunc vero commemorem Scipiones Deos, Dionysium nempe Gothofredum, Petrum Fabrum, Ravardum, Corrasium, Coccejum, Merillum, Maranum, Robertum, Charondum, Zatum, aliosque numero potius illis majores, quam doctrina pares?

Non tamen adeo Italia vertit male, ut omnis cum Alciato suo Jurisprudentia in alienas terras commigrarit. Nam dum hic ei quieto vivere licuit, ac Bononiæ juventutem erudire, plures peperit selectioris doctrinæ Jurisconsultos, etsi neminem prorsus cum Cujacio comparandum. Excelluit autem in primis Antonius Augustinus, qui ortum quidem Hispania traxit, doctrinam vero & gloriam ab Italia. Quam autem Bononiæ sub Alciato scientiam auxit, adduxit in forum Romanum, ubi inter duodecim viros litibus judicandis, quos Rotæ Auditores appellant, a Pontifice lectus, collegium doctrina celeberrimum auxit ipse nova ingentique gloria. Nec enim civile modo jus & profanum, sed & sacrum atque omnem prope Romanam antiquitatem emendavit. Nec doctrinarum tantum, sed morum etiam eluendis maculis parum dices: tanto ardore atque spiritu in Tridentino Concilio, adversus temporum corruptelam, pro prisca Patrum disciplina dimicavit.

Postremo haud mihi reticebitur Guidus Pancirolus, illustriorum scholarum in Italia magister eximius, qui cultiori Jurisprudentiæ universæ antiquitatis notitiam eruditissimis libris comprehensam attexuit.

Cum igitur, ut brevi narratione ostendimus, Jurisprudentiæ Philosophia incunabula dederit, eique lucem a barbarie adentam reddiderit eruditio; ecquis juris civilis studium fastidierit, ut inconditum & rude, aut perfectam eruditionem sine juris civilis cognitione sibi assumserit? Quid enim eruditius esse potest ea scientia, quæ cum arcanis Latinæ linguæ, cum antiquissimis Græcorum & Romanorum moribus reconditaque historia, & exquisita ratione temporum adglutinata est, atque permixta? Et quoniam pro variis imperii conversionibus Jurisprudentia mutavit aspectum, ut e singularum ætatum legibus recta sententia colligi possit, eaque trahi ad similia; mores illarum ætatum, regimen, magistratus, profani, sacrique ritus, & solennia distinguenda sunt, atque notanda. Nam neque Decemviorum ætas, qua utimur ad interpretationem legum XII. tabul. suffecerit, explicandis posterioribus Plebiscitis, aut Senatusconsultis, aut Prætorum edictis, quorum temporibus aucta multitudine jus coepit esse remissius atque benignius, quo facilius ad tantam ingeniorum atque morum varietatem flecteretur; neque libertatis tempora satis fuerint explicandis Princi-

pum constitutionibus, quibus novimagistratus, nova munera, novique ritus novis vocabulis exprimentur? Quid de varietate negotiorum dicam, quæ varietatem peperit vocum? quarum sensum si absque Philologia restigabimus, perinde fuerit, ac si conemur sine remis velisque navigare. Cum autem tanta eruditio juri civili advolvatur, poterint, qui legum studia contemnit, ea eruditione non carere, aut qui ea eruditione caret, satis eruditum sese gloriari? Quid? Oratores poterint sine fraude juris, conscriptorum lectione abstinere, quorum libri mira majestate atque splendore collucunt? Quid enim dicam de Latinitatis candore posteriori ætate neglecto fere ab omnibus, & peregrina labe corrupto, a solis autem jurisconsultis ad exemplum ætatis aureæ revocato? Quid commemorem Demostheneam eorum stili vim atque frugalitatem? Quid sollicitatem prope Tullianam? Quid respondendi gravitatem Delphica tripode plane dignam? Philosophi verò si justis, atque injustis cognitionem generatim susceptam singulis personis certisque negotiis & eventis definite velint adhibere, poteruntne ab aliis dirigi, quam a JCtis, non verbo, sed re atque usû, Philosophis, quorum responsis communis vitæ officia sigillatim & enucleate describuntur, & justis atque injustis pondera singulis in causis atque personis mira æquitate librantur?

Theologi vero tandem, si nihil aliud a Jurisconsultorum libris addiderint, invenient in iis, quo coarguant corruptam morum doctrinam, exemplisque severitatis, e juris conditoribus petitis, opinionum licentiam coërcebunt: quo pudeat nos Christianæ legis austeritatem profiterentes, adeo remisisse disciplinam, ut a JCtis, Evangelica luce destitutis, interpretandi candore, amoreque justitiæ, atque sententiarum gravitate vincamur.

Nunc obsecro vos, Adolescentes Jurisprudentiæ studiosos, reputate animo studiorum vestrorum dignitatem, quo alacriter eam scientiam instatistis, in quam veterum novorumque criticorum eruditio, sublimiorque Philosophia, & universa historia, atque omnium temporum prudentia concesserunt. Dixi.

Habita Romæ.

ORATIO

DE

CANONE INTERIORI,

AD

SUOS JURIS PONTIFICII AUDITORES.

Vestra, juvenes, in hoc Archigymnasio assiduitas atque modestia, vestraque discendi cupiditas postulare videtur • nobis, ne proximis vacationibus vos absque aliqua utilitate atque occupatione, studio vestro digna, dimittamus. Cum autem quotidie sacros a nobis exterioris disciplinae canones accipiatis, decet sane, ut, instantibus jam solennioribus penitentiae temporibus, recurrentibusque annuis diebus funeri illius, unde nobis beatæ vitæ processit æternitas, referatis hinc vobiscum interioris disciplinae rationem; ex qua, quisquis vestrum ab studio legum jus reddere alii addiscit, sciat in posterum, quod est longe difficilius jus reddere ipsi sibi, atque ab animo suo propulsare injurias corporis: quique totos dies a civili scientia docetur alios regere, norit, quod magis interest hominis, regere semetipsum, nec modo cum civibus, dum in hac vita mortali moratur, verum & cum propriis affectionibus tuto ac tranquille ad beatam spem immortalitatis habitare. Quid enim prodest tribuisse cuique suum, exteriorisque justitiæ usu composuisse lites alienas, quando animi nostri litigii discindimur, & nobiscum perpetuam injustitiam exercemus, tradentes mentem in corporis potestatem, iramque atque cupiditatem supra rationem attollentes, permutatis contra naturæ legem singularum facultatum officiis?

Quo igitur simul tranquillitate publicæ quisque propriam assequamur, oportet omnes juris regulas introrsum retrahere, artemque justitiæ transferre ad animum nostrum, ut iisdem sapientiæ luminibus, quibus injustitiam compefcimus aliorum; injustitiam propriam, nempe nostrarum cupiditatum intemperantiam, perdomemus.

Igitur qui a pars nostræ, quasi lumen & oculus interior, cognoscendis discernendisque rebus vacat; pars vero alia cæco appetitu ducta, voluitur in sensuum tenebris: ne simas, obsecro, adeo nobis injuriosæ naturæ dissolvantur harmoniæ; sed potius ex divini institutoris regamen dominiumque nostrorum omnium providenti facultati, verumque, & æquum

æquum ab iniquo distinguenti, unice permittamus. Ubi enim nobis ratio, quæ gubernaculum est animorum, impetivocil, justitiam pariet interioriorem; perinde atque lex civitatibus prædens justitiam creat externam, cum ratio lex privata sit, lex autem ratio publica, quæ de multorum ratione consiliisque constituta, una communis sedet in ore. Ha boni & æqui arbitri, assertorque futurus, nisi noverit in semetipso locare partes, nunquam extra se certe profecerit, quantumcunque hauserit e fontibus civilis & Pontificii juris. Vir enim injustus quo peritior fuerit juris, eo peccabit profecto liberius; quia poenas cavere didicit, ac peccandi tempus novit, locumque tutiorem.

Facultates autem animi recte locare, atque intra hominem fundare justitiam, humana simul docet, ac divina sapientia. Præ qua etsi humana caliget, utemur hac tamen, veluti cortice utuntur nare incipientes; neque omnino Philosophiæ munera negligemus, quæ naturalis justitiæ vires explicavit, asseruitque regnum rationis humanæ, in qua, velut in tabula, civitas cum notitia sui honestatis leges insculpsit æternas. Quas profecto leges vitii in hominibus consulptas exsuscitare Philosophi provocantes cognitionis igniculos, ac divinæ naturæ simplicitatem pandentes, tollentesque multitudinis Deos: quorum auctoritate atque exemplis mortales miseri vitia diu aluere sua, dum ab Diis ipsis, quibus humanas affectiones adscribebant, criminum omnium exordia ducerent.

Quamobrem Socrates, cum justitiam videret metu Deorum non satis munitam, disputationibus suis prodidit poenas interiores in animis injstorum, ad præsentem quoque criminum ultionem excubantes, quo intelligeremus vitia secum suos perpetuo circumferre carnifices, maiorem nempe, radium, poenitentiam, & odium fugamque sui: quibus calamitatibus sibi cognatis injustitia regios inter apparatus miserrime torquetur, & opulentia fastuque suo cruces inveniens acerbissime laniatur. Contra vero justitiam, etsi opibus omnibus exutam, continere tamen erumpentem ex se ipsos inter cruciatus beatitudinis fontem, animumque optime sui conscium in medio flammarum ingenti lætitia perfundentem, eaque poenas omnes corporis exsuperantem, quibus notionibus, tanquam alis explicatis, Plato adeo superne pervolavit, ut in libris de repub. imaginem etiam adumbraverit infinitæ ac divinæ justitiæ, quæ humanitatis vitium emendavit.

Quid mirum igitur, si majores nostri, & Ecclesia universa longo tredecim seculorum serite uni & summo Philosophorum Platoni scholas aperuerit Christianorum? Quid mirum, si tam exiguum discrimen inter Platonem

toni-

tonicam nostramque doctrinam post veteres Patres D. Augustinus animadvertit? Quid denique mirum, si Platonici ante alios, ab ipso exordio Religionis nostræ ad Christiana castra transeuntes, ad eam propugnandam se Apostolis obtulerunt? Illud vero mirum est maxime, quod Sophistarum primores, ne a magistris redire cogantur ad discipulos, assidue garriunt, Platonem nempe, utpote nobis magis affinem, exulare a nostris debere scholis. Quasi tutius cum hostibus, quam cum amicis fœdera ineantur, ac rectius nos homunciones consulamus, quam Dionysius Areopagita, Justinus Martyr, Athenagoras, Irenæus, alique discipuli, ac familiares Apostolorum. Adimunt igitur nobis Platoniam doctrinam, quæ priscis Christianis erat quasi quædam naturalis initiatio pietatis: dum novam virtutis vitam ingressuros veterum vitiorum illecebris exolvebat.

Verum enim vero Philosophi emendandam quidem naturam humanam autumabant, reſectis desideriis inanibus, non tamen radicis ipsius vitium animadverterant, atque corruptelam humanitatis universæ: a qua nisi tota disceſſerimus, nunquam exhibimus a vitiis. Atqui non potuissent illi totum veterem hominem tollere, cum novum alium & meliorem substituendum non haberent. Suboluerat enim fortasse per Hebræorum doctrinam alicui sapientum vetustissimo hæc humanæ naturæ contagio, veluti Herodoto, qui ex Othanis persona dixit: *ὁλον δὲ ἀρχὴν ἐν αὐτῷ ἔχει τὸν ἀνθρώπον, ὁμοῦ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ*, homo ab ipsamet origine sua malignitatem contrahit: sed quisnam alius caput hoc malorum, nempe hominem ipsum per naturam genitum, præcidisset? nisi Deus ipse, qui humana carne suscepta, loco veteris novum reddidit hominem per gratiam procreatum. Cui alendo sacramentorum nobis reliquit & Evangelicæ doctrinæ cælestem ubertatem, per quam dum nosmet ipsos abjicimus, eosdem nos longe felicius invenimus. Nos enim ipsos ab alienantes excutimus opum honorumque cupiditatem, & divorem, & invidentiam, aliasque periculorum, & anxietatum, & laborum radices. Quibus amotis non modo temporariam, sed immortalem tranquillitatem impetramus, deponentesque caducum hominem divinum in æternitate subimus: quæ merces immortalitatis non permutatione, sed contemptu nostri, & infinita æstimatione meritorum Christi comparantur. Quibus induemur, si omnes appetitiones nostras divinitati contrarias extinxerimus. Unde a Christo admonemur, ut, si per oculos cupiditates & libidines concipiamus, ipsosmet nobis eruamus oculos, hoc est vitia illa, quæ sunt nobis cariora ipsis oculis, extirpemus; ne, dum eis fruimur, totum corpus, nempe vitam beatam & spem divinitatis, amittamus. Hinc & ab Evangelica doctrina homini sui ipsius amor eximitur. Cum enim homo

ex ea leges, quibus ferocientem populum demulcit, & cicuravit: & antequam in Græciam Romani legatos posuissent, leges mitterent, habebant in Italia præclaram Philosophorum sectam, unde morum disciplinam tollerent. Ea erat Pythagoreorum Philosophia, cuius institutis omnis catenebatur Italia regio, & vni doctrina & omnium artium inventionem atque elegantiam præcellens, quæ, cum tota Græcis colonis, moribus, & peregrinationibus celebraretur, Magna Græcia dicebatur. Ex qua cum in universam Italianam doctrina permaneret, tanta sectæ illius apud posteros mansit auctoritas, ut conturbato discrimine temporum, illi etiam, qui Pythagoram præcesserant, Sapientes Pythagorei vocarentur; unde natum ut Numa Pythagoreus haberetur, cum longo intervallo temporis Pythagoram antecederet. Fuit enim Pythagoras in Italia temporibus iisdem, quibus Etruscus Tarquinius Romam eiecit: qui error in mentes irrepsit, quia Pythagoreum nomen tanta erat auctoritate, ut non iam certa sectæ, sed universæ sapientię appellatio fuerit ac nota. Hac autem doctrina nequaquam crediderim caruisse Romanos, publicæ disciplinæ recte instituendæ studiosissimos, & finitimorum ad Pythagoreos confluentium exemplis excitatos. Legati autem quærendis legibus missi, non modo Atheniensium & Lacedæmoniorum, sed celeberrimorum omnium Græciæ atque Italiæ populorum leges descripserunt, in quibus eminebant eæ, quas Magnæ Græciæ urbes a Pythagoreis acceperunt, quasque etiam a tribus legatis fuisse descriptas tradidit Servius in Virgilium.

Atheniensium autem leges, unde Decemviri potterem juris Romani partem traxerunt, Draconem & Solonem, ut omnes norunt, auctoritate habere, sapientissimos illius ætatis, quæ studia doctrinarum non ad tantam gloriam, sed ad usum Reipublicæ vertebantur. Leges vero Lacedæmoniorum, cum ceteris Romam a legatis translata, manarunt etiam a Philosophia: quippe lata a Lycurgo mortalium sapientissimo, qui Homeri, sapientum omnium parentis, atque magistri primus poemata vulgavit. Leges vero, e Græcia Romam relata, non modo Decemviros, qui prudentia potius & usu rerum humanarum, quam literis valebant, sed & Græcum hominem habuerunt administrum, eumque doctissimum, qui auctor fuerat Romanis rogationis legum e Græcia petendarum. Hermodorus is fuit Ephesus, qui tum in Italia exulabat, nullam illam ob causam, ut Heracitus apud Tullium tradit, a civibus suis expulsus, nisi ne quis inter eos esset, qui unus excelleret. Cum igitur jus nostrum e Philosophiæ sinu defluerit, ejusdemque manu in Romano solo coalescit, omniumque sapientiam huc attraxerit; quid mirum, si a Cicerone XII. Tabularum omnium Philosophorum

biblio-

bibliothecis anteferantur? Quid enim est aliud jus Romanum, nisi ratio imperans, & armata sapientia, sententiarumque Philosophorum in publica iussa converſa? His autem iactis civilis Philosophiæ fundamentis cohzerebat optime, quidquid super his exſtruebatur a Jurisconſultis, qui priſto ævo erant Pontifices, quorum collegio, veluti ex tripode, reſponſa de jure proferrebantur. Ac ſane hi non tam ratione atque ſciencia, quam æquitate nativa atque collatione ſimilium exemplorum, leges ad oblatas controverſias producebant, quod ſtudium appellabatur diſputatio fori, unde proceſſit priſca Jurisprudentia, quæ collectio erat atque complexio peculiarium quæſtionum atque diſſipatarum ſpecierum, quas vetuſtiores Jurisconſulti ex obſcura legum ſententia, per interpretationem, eruta, definiſerant. Quo circa incondita erat initio Jurisprudentia & rudis, ut multis ac præcipue L. Crasso deſiderium ciceret juris civilis in artem redigendi; donec repertus eſt Ciceronis ævo, qui ad moralem Philoſophiam, quæ leges peperit, adjungeret rationalem, qua Jurisprudentia deinceps eribueretur in ordinem, ac tandem in artem redigeretur; Serviusis fuit Sulpicius, cultioris Jurisprudentiæ pater, qui Dialecticam e Græcia in Jurisconſultorum ſcholas advocavit.

Ea docuit ex pluribus ſimilibus in unum coactis conſtituere regulas, & ſingulas res ad ſua revocare genera, eaque rursus in certas diſtribuere partes. Ea definitionibus jus civile compoſuit, diſtinxitque diſviſionibus, & ex conſtitutis antecedentibus conſequentia deduxit, rationemque tradidit, qua ignota ex notis eruerentur. Ea demum effecit, ut peritia in ſcientiam tranſiret, & uſus migraret in artem, quæque diſſipata erant vel conſuſa, ſuam in ſedem quæque concederent. Quamobrem Philoſophia, quæ apud Græcos in otioſis controverſiis deliteſcebat, Romæ adhibebatur ad privatam utilitatem & publicam tranquillitatem explicandis legibus, & civium litibus privato Jurisconſultorum judicio ſopiendis. Tanta enim eorum erat auctoritas, ut ſæpe cives a contentionibus reſponſis ſuis avocarent. Unde merito M. Tullius ex perſona L. Crassi domum Jurisconſulti appellavit totius oraculum civitatis. Præter moralem, & rationalem Philoſophiam Jurisprudentia ſociam ſibi, atque adjutricem adhibuit eruditionem, & notitiam vetuſtatis, & priſcæ linguæ periciam, quibus luminibus ſenſus veterum legum, novis moribus novisque vocabulis mutatiſque ſignificationibus obſcurati, feliciter evolverentur. Ex quo ſtudio ſcripta Jurisconſultorum non modo ſelectam, ac minime vulgarem eruditionem, ſed & mirum linguæ Latinæ candorem imbibuerunt, qualis vel cum aurea Ciceronis ætate contenderit: quam ingenitam, juri civili eruditionem, & ſcri

scribendi nitorem diu post oppressam a barbaris Italian exultantem princeps reduxit Alciatus. Hinc apud Gellium crebra de proprietate vocabulorum, primævisque significationibus, vetustisque tribus quæstiones inter Jurisconsultos agitata.

Verum, ut orationem referamus ad Jurisconsultorum Philosophiam, sectam refert cognoscere, ad quam illi potissimum ingenium appulerunt. Et quoniam jura vetustiorum originem traxerunt a Dracone Atheniensium legistatore, qui omnia fere delicta, quævis impia, æquali summoque supplicio pledebatur; quod congruit sententiæ Stoicorum, qui omnia peccata æqualia pronuntiabant, quique ad honestatem omnia referebant, cuiusque ponebant in sola virtute, quæ sententiæ Romanis moribus virtutis amore flagrantibus facile adhaerescabant, plurimumque conveniebant gravitati civilis doctrinæ: ideo universi fere Jurisconsulti ad Stoicam doctrinam confluerunt, ejusque sectæ decretis rexerunt alueruntque Jurisprudentiam. Etenim Scævolarum familia, quæ propago fuit Jurisconsultorum, & Lucius Balbus, & M. Brutus, & quotquot fere ante Servium Sulpicium Jcti Græcas didicerunt literas, a Stoicis fuerunt instituti, eorumque doctrinam Jurisprudentiæ contextam posteritati tradiderunt. Ac ne ulla in re Jurisprudentia discreparet a Philosophia, quæ mira sectarum varietate distrahebatur, quæquam una Stoicorum secta Jurisprudentia contineretur, tamen ex Jurisconsultorum contentionibus etiam in jure civili sunt facta divortia.

Duo enim Augusti ævo claruerunt Jurisprudentiæ lumina Antistius Labeo, & Attejus Capito, doctrina pares, ingenio vero longe dissimiles. Labeo enim hæreditaria & nativa animi libertate, cum in omnibus fere vitæ actionibus, tum in definiendo ac respondendo nimis ingenio indulgeret, frenumque sæpenumero mordebat: ita ut non modo veteribus Jurisconsultis opinionum novitate, sed Augusto etiam linguæ licentia contradiceret. Attejus vero & iis, quæ ab antiquis tradita erant, constanter hærebat, & in vitæ actionibus tempori serviebat, Principisque gratiam semper veritate potiorē habebat: ita ut illius libertas esset asperior, hujus assensio perniciosior: ille Principi, populo hic esset inivsus; ille spreus, hic vero adeptis honoribus claresceret. Cum autem uterque se ad docendum sæpe dedisset, & juris ambiguitates contraria ratione dirimeret, atque in controversiis alter ab altero, discreparet; Atteji Capitonis doctrinam, ejusque in rebus dubiis opiniones complexus est Masurius Sabinus, cujus discipuli Sabiniani sunt appellati: Labeoni vero Nerva se adjunxit, Nervæ Proculus, a quo secta est orta Proculianorum. Itaque more Philosopho-

rum

phorum in variis juris articulis diu inter se Sabiniani, & Proculiani confli-
xerunt usque ad Julianum; Edicti perpetui compositorem: eos vero, qui
erant sub Papiniano, in illius sententiam omnes arbitror fere concessisse.
Cur enim dubitarent privati sese Papiniano subicere? cum Imperatores
ipsi tantum ei tribuerint, ut ex ejus auctoritate juris ambiguitates dissolve-
rent, & e discrepantibus Jurisconsultorum sententiis eam præferrent, a
qua Papiniani stetit auctoritas. Quæ adeo invaluit, ut juris auditores,
qui primum studiorum annum τοῖς πρώτοις, & Justiniano; alterum edicto
Prætorum dabant; tertium Papiniani libris occuparent, eoque incunte fe-
stum diem Papiniano hilares celebrarent, & a Papiniani studio Papiniani-
stæ dicerentur. Ex hujus disciplina prodierunt inter ceteros Julius Paul-
lus, & Domitius Ulpianus; cujus tanta fuit in antiquitate vestiganda sedu-
litas, tanta de prisca vocibus & originibus verborum atque primævis signi-
ficationibus anxietas, ut majorum studio a minimis haud averteretur, &
cum grammaticas quæstiunculas aliquando importune suscitaret, spinarum
collector diceretur, & Græco vocabulo κενταυρός, quod sæpe de lite-
ratoribus quæreret, exstaret: he aliquod, an non exstaret. Hic auditorem
habuit Herennium Modestinum, in quo desit civilis Philosophia. Is enim
postremus ad jus civile scientiam contulit, qui enim postea successerunt,
non tam scientia præstare, quam usu, colligendis, præcidendis, atque di-
gerendis veterum scriptis, quales, ut Tribonianum cum sociis reticeam,
fuerunt Hermogenianus, Gregorius, Leontius, Anatolius, Thalelæus, Sa-
laminus, & qui sub Imperatore Basilio, sive, ut aliqui opinantur, Leone, ut
Justiniano gloriam compositi juris eriperent, jussu suorum Principum, &
Justiniani libris interpolatis Græceque conversis, Basilicorum libros con-
diderunt, quibus usque ad Constantinopolis excidium Græci sunt usi, cum
glossis Stephani Nicæi, Taddæi, Eudoxii, & aliorum, qui προχρησά ac synopsi
scribenda sunt delectati, cujusmodi est, quam Harmenopolus extulit, uni-
versi juris epitome.

Italia vero primo a Gothis, deinde a Longobardis alterumque barba-
rorum colluvie occupata, & prisca libertate Romanisque moribus tandem
exuta, non modo victricium suarum legum luce caruit, sed exoticis Lon-
gobardorum juribus diu obtemperavit, dominaque rerum humanarum le-
ges accepit a servis & mancipiis quondam suis. Deletis autem Caroli
Magni virtute Longobardis, legum barbariem ad Lotharium II. usque reti-
nuit, quo tempore in Amalphia libri Digestorum reperti, præmioque late
opis adversum Rogerium Pisanis traditi, posteaque, capta Pisa, Florentiam
translati, Pandectarum Florentinarum nomen acceperunt. Fertur au-

tem constitutionum codex emerisse Ravennæ, quo, simul cum summa Italici imperii, legum etiam imperialium incubuerat auctoritas. Itaque reviviscantibus Digestorum libris exarsere simul omnium studia, cunctaque Italia suas ad leges recipiendas vulgandasque conversa est, volens ad imaginem veteris imperii, atque ad monumentum pristinae libertatis in hoc tempore in comitatu Marildis Augustæ Jurisconsultus insignis, Constantinopoli eruditus, Irnerius, quo administro maximis in rebus Lotharius utebatur. Is Imperatori auctor fuit Romani juris edicto restituendi, reddendique in Academiis & scholas, ut eo deinceps jure, quacunque ipse impeteret imperium, populi uterentur. Irnerius & ipse jus civile Bononiensi sumit explicandum: quem postea exceperunt Bulgarus, Placentinus, Odofredus, Azo, & ejus discipulus Accursius, qui non suos modo magistros (quorum tamen interpretationes adscripsisse sibi dicitur,) sed omnes ante se cum Græcos, tum Latinos Justiniani juris interpretes, Cujacio iudici antecelluit, ab ipso tandem Cujacio superatus, a quo unico vincit opimum duco triumphum.

Atque hi cum discipulis corpus quidem Romani juris, involutum tenebris, quantum per obscuritatem temporum licuit, detexerunt: incertum vero ipsam juris civilis, in Romanis antiquitatibus & saniori Philosophia reclusam, evocare coepit Andreas Alciatus, postquam Valtæ primum, deinde Politiani, & Jani Parrhasii Cosentini vocibus excitata Latina, & Græca traditio in patrium solum, simul cum prisca eloquentia & arte critica, remigravit. Alciatus enim a Jano Parrhasio Græcis & Latinis literis institutus, atque omnibus artibus elegantioribus excultus, primam extulit purioris Jurisprudentiæ faciem, qua non modo Italiam, sed Galliam illuminavit universam, quo consueti civium invidia stomachatus, & amplissimis premijs a Francisco I. allectus, ad docendum in Bituricensi schola jus civile conatus. Eo, ut sunt Gallorum ingenia cupida rerum novarum, pronaque ad meliora pro vetustioribus capeffenda, e regione universa summo studio ad Alciatum concurrebatur. A quo juvenus excitata tantum brevi promoverunt, ut integram nobis perfectamque reddiderint Jurisprudentiam. Itaque acceptam olim humanitatem ab Italici Galli, jure civili restituendo rependerunt. Vel unus enim Cujacius non omnes tantum interpretes vicerit, sed ipsos pene dixerim veteres conditores provocaverit. Jactis autem ab Alciato seminibus, lata continuo feget civilis doctrinæ ex ingeniorum alacritate ac studiorum assiduitate pullulavit, auditusque est in Gallia mirus concentus Jurisconsultorum erudite interpretantium, & inter se de doctrina contentantium, quorum plerique a munificentia regia Biturigi-

bus

bus juventuti erudiendæ ingenti mercede conducebantur. Docebat etiam Avenione laude haud vulgari Æmilius Ferretus Etruscus, cujus in disciplinam sese tradidit Antonius Goveanus Lusitanus, vir in explicando jure civili tam acutus atque perspicuus, & simul parcus, ut, si seriam huic scientiæ operam navare voluisset, neque paucis titulis explicatis exiguisque variarum lectionum libris contentus fuisset, ne Cujacio quidem, ut ipsemet fateretur, in jure civili reliquisset locum.

Extulit eadem ætas Franciscum Hottomannum, qui Tullianam scribendi venam attulit ad jus civile, eique reddidit Romanæ historiæ lucem, veterisque Jurisprudentiæ cunabula eruit e Ciceronis libris, ubi recondebatur. Hic semel atque iterum vocatus, ut Biturigibus jus civile doceret, indeque factionibus ejus, jactatusque civilibus odiis, diu cum uxore ac liberis profugus & errabundus, attrita re familiari, direptaque insigni bibliotheca, Deo vindici desertæ Religionis pœnas dedit. Novæ enim hæresis ab eo susceptæ perfidia omnem illi studiorum fructum & gloriam abstulit. Emulatione doctrinæ graves gessit cum Jacobo Cujacio simultates, quem in aliquibus libris non obscure carpit, cujusque ingenii supra ceteros præstantia simul ut eluxit, omnium Galliarum Jurisconsultorum invidiam laceffivit. Hottomannus vero quanquam palam Cujacio detrahebat, tantum tamen ei tacito judicio tribuit, ut filio natu maximo in mandatis dederit, ne Davidis Psalmos & Cujacii paratitla e manibus unquam deponeret. Hugonem Donellum, qui & ipse Biturigibus magna laude doctus, juriq; civili in artem redigendo haud infeliciter vacavit, socium habuit studiorum & fortunæ, quem etiam scelus mutæ Religionis diu agitavit.

Summa vero celebritate Biturigibus jus Romanum exposuit Duarenus, pari eruditione atque scientia, qui, etsi nostratibus interpretibus fuerit iniquior, sæpe tamen, quorum contemnuit barbariem, arripuit doctrinam, cui superfusa sermonis elegantia effecit, ut faciem simul mutaret & dominium. Franciscus etiam Balduinus in Bituricensi schola eadem ætate docuit, egregiamque veteri Jurisprudentiæ revocandæ operam præstitit, posteaque se ad Germaniæ scholas erudiendas contulit, Tullianamque Jurisprudentiam e Ciceronis libris prolaturum se sperabat, si otium aliquando in via nactus esset. Eguinarius Baro, etsi non acutissimus in explicando, tamen studiosus erat antiquitatis. Nec prorsus Connani studium fuit inutile, qui ex uberioribus juris civilis locis, ordine suo dispositis, commentarios contexuit. De quo erudito alioqui viro Cujacius cujus integritatem jure nonnumquam, neque odium, neque gratia flexit, *Connanus*, in-

titul

Gggg 2

quit,

quit, *deceffimam quidem vir, sed non juris. Corruptit judicium, & tempus perdit, qui illud in ejus commentariis ponit.* Humanius tamen velim de tanto viro.

Verum hos, atque alios ejusdem instituti Jurisconsultos, post læceratum Romanorum imperium eruditissimos, Jacobus tamen Cujacius perstrinxit, & occupavit *stellas exortus tui asherem Sol.* Ornarent enim alii, atque explicarunt: hic vero peperit denuo Jurisprudentiam e Cujacii mente, velut Minervam e Jovis cerebro, editam. Totidem enim ille Jurisconsultos expressit, quot sibi suscepit explicandos, ita ut in uno Cujacio Papinianum, Paullum, Scævolum, Ulpianum, Africanum, Modestinum simul cum sua quemque dicendi forma revixisse crederes. Cogitando enim atque scribendo adeo refert mentes animosque veterum, ut non collecta longo studio, sed ab ipso primum omnis cum Jurisprudentia divinitus concepta videatur antiquitas. Imminentem omnibus Cujacii gloriam præferre sui temporis Jurisconsulti, ac præcipue Duarenus, & Donellus cum in Bituricensi Academia Balduini loco adscitum iniquissime tulerunt, ita ut ex discipulorum factionibus tumultus orirentur, quos Cujacius, fessus æmulatorum insidiis, discessu suo composuit. Quæ invidia mire studiorum ei curam exacuit, itaque sæpe prædicabat, Duareni stimulis acceptum ferre sese, quidquid in Jurisprudentia profecisset. Philologos & Historicos veteres nunquam a Jurisprudentia distraxit: eorum enim studio, tanquam hamo, se in jure civili piscari dicebat.

Sane qui Philologiam existimet a Jurisprudentia posse divelli, idem petierit, ut navis communis cum socio dividatur, Verum ex omnibus Cujacii laudibus hanc duco maximam, quod Romanæ Religionis fuit in tanta Galliarum fluctuatione tenacissimus. Cujacio quem propius collocem, habeo neminem præter Jacobum Gothofredum, Antonium Fabrum, & Barnabam Brissonium. Is, ab adolescentia defendendis causis & forensibus judiciis deditus, tamen iis temporum intervallis, quæ relaxandis animis vacant, adeo sibi erat avarus otii, ut e medio forensium occupationum pelago ad non minus laboriosum antiquæ Jurisprudentiæ studium, velut in portum sese referret. Itaque præter abstrusa legum vocabula, partesque alias juris veteris in lucem prolatas, ritus omnes atque solenniores verborum formulas, quibus civile ac sacrum Romanorum commercium irretiebatur, ex infinita varietate scriptorum, obscurisque ambagibus mirabiliter extricavit; ita ut sermonis elegantiam pluribus, huic vero uni sacram atque solennem Latinæ linguæ suppellectilem debeamus.

Atque hos, initio ab Alciato facto, liceat mihi vocare majorum gentium

WM

um Jurisconsultos, inter quos Cujacius omnium ætatum iudicio summus erit Iuppiter. Quid nunc vero commemorem, Semones Deas, Dionysium nempe Gothofredum, Petrum Fabrum, Ravardum, Corrasium, Coccejum, Merillum, Maranum, Robertum, Charondam, Zasium, aliosque numero potius illis majores, quam doctrina pares?

Non tamen adeo Italia vertit male, ut omnis cum Alciato suo Jurisprudencia in alienas terras commigrarit. Nam dum hic ei quieto vivere licuit, ac Bononiæ juventutem erudire, plures peperit selectioris doctrinæ Jurisconsultos, etsi neminem prorsus cum Cujacio comparandum. Excelluit autem in primis Antonius Augustinus, qui ortum quidem Hispania traxit, doctrinam vero & gloriam ab Italia. Quam autem Bononiæ sub Alciato scientiam auxit, adduxit in forum Romanum, ubi inter duodecim viros litibus judicandis, quos Rotæ Auditores appellant, a Pontifice lectus, collegium doctrina celeberrimum auxit ipse nova ingentique gloria. Nec enim civile modo jus & profanum, sed & sacrum atque omnem prope Romanam antiquitatem emendavit. Nec doctrinarum tantum, sed morum etiam eluendis maculis parum dices: tanto ardore atque spiritu in Tridentino Concilio, adversus temporum corruptelam, pro prisca Patrum disciplina dimicavit.

Postremo haud mihi reticebitur Guidus Pancirolus, illustriorum scholarum in Italia magister eximius, qui cultiori Jurisprudenciæ universæ antiquitatis notitiam eruditissimis libris comprehensam attexuit.

Cum igitur, ut brevi narratione ostendimus, Jurisprudenciæ Philosophia incunabula dederit, eique lucem a barbarie ademtam reddiderit eruditio; ecquis juris civilis studium fastidierit, ut inconditum & rude, aut perfectam eruditionem sine juris civilis cognitione sibi assumferit? Quid enim eruditius esse potest ea scientia, quæ cum arcanis Latinæ linguæ, cum antiquissimis Græcorum & Romanorum moribus reconditaque historia, & exquisita ratione temporum adglutinata est, atque permixta? Et quoniam pro variis imperii conversionibus Jurisprudencia mutavit aspectum, ut e singularum ætatum legibus recta sententia colligi possit, eaque trahi ad similia; mores illarum ætatum, regimen, magistratus, profani, sacrique ritus, & solennia distinguenda sunt, atque notanda. Nam neque Decemviorum ætas, qua utimur ad interpretationem legum XII. tabul. suffecerit explicandis posterioribus Plebiscitis, aut Senatusconsultis, aut Prætorum edictis, quorum temporibus aucta multitudine jus coepit esse remissius atque benignius, quo facilius ad tantam ingeniorum atque morum varietatem flecteretur; neque libertatis tempora satis fuerint explicandis Principum

pum consiliatoribus, quibus novi magistratus, nova munera, novique ritus novis vocabulis exprimentur. Quid de varietate negotiorum dicam, quæ varietatem peperit vocum? quarum sensum si absque Philologia vestigabimus, perinde fuerit, ac si conemur sine remis velisque navigare. Cum autem tanta eruditio juri civili advolvatur, poterime, qui legum studia contemnit, ea eruditione non carere, aut qui ea eruditione caret, satis eruditum sese gloriar? Quid? Oratores poterunt sine fraude juris, consulatorum lectione abstinere, quorum libri mira majestate atque splendore collucunt? Quid enim dicam de Latinitatis candore posteriori ætate neglecto fere ab omnibus, & peregrina labe corrupto, a solis autem jurisconsultis ad exemplum ætatis aureæ revocato? Quid commemorem Demostheneam eorum stili vim atque frugalitatem? Quid felicitatem prope Tullianam? Quid respondendi gravitatem Delphica tripodæ plane dignam? Philosophi vero si justis, atque injustis cognitionem generatim susceptam singulis personis certisque negotiis & eventis definite velint adhibere, poteruntne ab aliis dirigi, quam a JCtis, non verbo, sed re atque usu, Philosophis, quorum responsis communis vitæ officia sigillatim & enucleate describuntur, & justis atque injustis pondera singulis in causis atque personis mira æquitate librantur?

Theologi vero tandem, si nihil aliud a Jurisconsultorum libris addiderint, invenient in iis, quo coarguant corruptam morum doctrinam, exemplisque severitatis, ejus conditoribus petitis, opinionum licentiam coercerunt: quo pudeat nos Christianæ legis austeritatem profitentes, adeo remisisse disciplinam, ut a JCtis, Evangelica luce destitutis, interpretandi candore, amoreque justitiæ, atque sententiarum gravitate vincamur.

Nunc obsecro vos, Adolescentes Jurisprudentiæ studiosos, reputate animo studiorum vestrorum dignitatem, quo alacriter eam scientiam institis, in quam veterum novorumque criticorum eruditio, sublimiorque Philosophia, & universa historia, atque omnium temporum prudentia concesserunt. Dixi.

Habita Romæ.

ORA-

ORATIO

DE

CANONE INTERIORI,

AD

SUOS JURIS PONTIFICII AUDITORES.

Vestra, Juvenes, in hoc Archigymnasio assiduitas atque modestia, vestraque discendi cupiditas postulare videtur • nobis, ne proximis vacationibus vos absque aliqua utilitate atque occupatione, studio vestro digna, dimittamus. Cum autem quotidie sacros a nobis exterioris disciplinae canones accipiatis, decet sane, ut, instantibus jam sollemnioribus poenitentiae temporibus, recurrentibusque annuis diebus funeris illius, unde nobis beatae vitae processit aeternitas, referatis hinc vobiscum interioris disciplinae rationem; ex qua, quisquis vestrum ab studio legum jus reddere aliis addiscit, sciat in posterum, quod est longe difficilius jus reddere ipsi sibi, atque ab animo suo propulsare injurias corporis: quique totos dies a civili scientia docetur alios regere, norit, quod magis interest hominis, regere semetipsum, nec modo cum civibus, dum in hac vita mortali moratur, verum & cum propriis affectionibus tuto ac tranquille ad beatam spem immortalitatis habitare. Quid enim prodest tribuisse cuique suum, exteriorisque justitiae usu composuisse lites alienas, quando animi nostri litigis discindimur, & nobiscum perpetuam injustitiam exercemus, tradentes mentem in corporis potestatem, iramque atque cupiditatem supra rationem attollentes, permutatis contra naturae legem singularum facultatum officiis?

Quo igitur simul tranquillitate publica quisque propriam assequamur, oportet omnes juris regulas introrsum retrahere, artemque justitiae transferre ad animum nostrum, ut iisdem sapientiae luminibus, quibus injustitiam compescimus aliorum; injustitiam propriam, nempe nostrarum cupiditatum intemperantiam, perdomemus.

Igitur qui a pars nostri, quasi lumen & oculus interior, cognoscendis discernendisque rebus vacat; pars vero alia caeco appetitu ducta, volvitur in sensuum tenebris: ne simus, obsecro, adeo nobis injuriosi, ut naturae dissolvamus harmoniam; sed potius ex divina instructione regamen dominumque nostrorum omnium providenti facultati, verumque, & æquum

æquum ab iniquo distinguenti, unice permittamus. Ubi enim nobis ratio, quæ gubernaculum est animorum, impetum veri, justitiam pariet interiori; perinde atque lex civitatibus prædens justitiam creat externam, cum ratio lex privata sit, lex autem ratio publica, quæ de multorum ratione consiliisque coarctat, uti communes federe tenores. Ha boni & æqui arbitri, assertorque futurus, nisi noverit in semetipso locare partes, nunquam extra se certe profecerit, quantumcunque hauserit e fontibus civilis & Pontificii juris. Vir enim injustus quo peritior fuerit juris, eo peccabit profecto liberius; quia poenas cavere didicit, ac peccandi tempus novit, locumque tutiorem.

Facultates autem animi recte locare, atque intra hominem fundere justitiam, humana simul docet, ac divina sapientia. Præ qua etsi humana caliget, utemur hac tamen, veluti cortice utuntur nare incipientes; neque omnino Philosophiæ munera negligemus, quæ naturalis justitiæ vires explicavit, asseruitque regnum rationis humanæ, in qua, velut in tabula, divinitas cum notitia sui honestatis leges insculpsit æternas. Quas profecto leges vitiis in hominibus conscriptas exsuscitare Philosophi provocantes cognitionis igniculos, ac divinæ naturæ simplicitatem pandentes, tollentesque multitudinis Deos: quorum auctoritate atque exemplis mortales miseri vitia diu aluere sua, dum ab Diis ipsis, quibus humanas affectiones adscribebant, criminum omnium exordia ducerent.

Quamobrem Socrates, cum justitiam videret metu Deorum non satis munitam, disputationibus suis prodidit poenas interiores in animis injustorum, ad præsentem quoque criminum ultionem excubantes, quo intelligeremus vitia secum suos perpetuo circumferre carnifices, maiorem nempe, rædium, poenitentiam, & odium fugamque sui: quibus calamitatibus sibi cognatis injustitia regios inter apparatus miserrime torquetur, & opulentia fastuque suo cruces inveniens acerbissime laniatur. Contra vero Justitiam, etsi opibus omnibus exutam, continere tamen erumpentem ex se ipsos inter cruciatus beatitudinis fontem, animumque optime sui consicium in medio flammarum ingenti lætitia perfundentem, eaque poenas omnes corporis exsuperantem, quibus notionibus, tanquam alis explicatis, Plato adeo superne pervolavit, ut in libris de repub. imaginem etiam adumbraverit infinitæ ac divinæ justitiæ, quæ humanitatis vitium emendavit.

Quid mirum igitur, si majores nostri, & Ecclesiæ universa longo tredecim seculorum serie uni & summo Philosophorum Platoni scholas aperuerit Christianorum? Quid mirum, si tam exiguum discrimen inter Platoni-

tonicam nostramque doctrinam post veteres Patres D. Augustinus animadvertit? Quid denique mirum, si Platonici ante alios, ab ipso exordio Religionis nostræ ad Christiana castra transeuntes, ad eam propugnandam se Apostolis obtulerunt? Illud vero mirum est maxime, quod Sophistarum primores, ne a magistris redire cogantur ad discipulos, assidue garriunt, Platonem nempe, utpote nobis magis affinem, exulare a nostris debere scholis. Quasi tutius cum hostibus, quam cum amicis foedera ineantur, ac rectius nos homunciones consulamus, quam Dionysius Areopagita, Justinus Martyr, Athenagoras, Irenæus, alique discipuli, ac familiares Apostolorum. Adimunt igitur nobis Platoniam doctrinam, quæ priscis Christianis erat quasi quædam naturalis initiatio pietatis: dum novam virtutis vitam ingressuros veterum vitiorum illecebris exolvebat.

Verum enim vero Philosophi emendandam quidem naturam humanam autumabant, resectis desideriis inanibus, non tamen radices ipsius vitium animadverterant, atque corruptelam humanitatis universæ: a qua nisi tota discessemus, nunquam exhibimus a vitiis. Atqui non potuissent illi totam veterem hominem tollere, cum novum alium & meliorem substituendum non haberent. Suboluerat enim fortasse per Hebræorum doctrinam alicui sapientum vetustissimo hæc humanæ naturæ contagio, veluti Herodoto, qui ex Othanis persona dixit: *ὁθεν ὁ ἀνθρώπος ἐκείνους ἀγρίους, homo ab ipsa met origine sua malignitatem contrahit*: sed quisnam alius caput hoc malorum, nempe hominem ipsum per naturam genitum, præcidisset? nisi Deus ipse, qui humana carne suscepta, loco veteris novum reddidit hominem per gratiam procreatum. Cui alendo sacramentorum nobis reliquit & Evangelicæ doctrinæ cælestem ubertatem, per quam dum nosmet ipsos abjicimus, eosdem nos longe felicius invenimus. Nos enim ipsos ab alienantes excutimus opum honorumque cupiditatem, & divorem, & invidentiam, aliasque periculorum, & anxietatum, & laborum radices. Quibus amotis non modo temporariam, sed immortalem tranquillitatem impetramus, deponentesque caducum hominem divinum in æternitate subimus: quæ merces immortalitatis non permutatione, sed contemptu nostri, & infinita æstimatione meritorum Christi comparantur. Quibus induemur, si omnes appetitiones nostras divinitati contrarias extinxerimus. Unde a Christo admonemur, ut, si per oculos cupiditates & libidines concipiamus, ipsosmet nobis eruamus oculos, hoc est vitia illa, quæ sunt nobis cariora ipsis oculis, extirpemus; ne, dum eis fruimur, totum corpus, nempe vitam beatam & spem divinitatis, amittamus. Hinc & ab Evangelica doctrina homini sui ipsius amor eximitur. Cum enim homo

sit concretio vitiorum, dum se quisque diligit, asserit sibi vitia illa, ex quibus miseria contrahit suas, ut nullus odium tantopere noceat, quam amor cuiusque proprius. Hinc qui semet oderit, hoc est naturæ vitiositatem humanæ abominetur, eadem opera sese plurimum diligit liberatur enim a vitis, quæ sævius tumultuantur in amatore sui ipsius; dum indulgendo sibi noxiarum cupiditatum intra se alit incendia. Hinc eadem divina sapientia nos hortatur, ut condamus thesaurum in cælo, ubi nulla ætate, nullo rapto consumitur, opesque negligamus humanas, quas longo labore paratas, & ingenti periculo custoditas, fruendas relinquimus aliis, aut potius profundendas. Opes enim nemo magni faciet, nisi qui earum quærendarum laborem periclitetur; ut, cum quæsis ab se per mortem imminentem nemo fruatur, & relictas ab alio quisque contemnat, nulla divitiæ dominis profint suis. Unde cogor, si per te, Clemens XL licuerit, verbis tuis elegantissimis exclamare:

O fallaces divitias Christi paupertate damnatas!

Hinc ad infantium & parvulorum conditionem, ac statum a Christo rovocamur; non modo ut recentem ab eo naturam expulsa veteri accipiamus, & ad puerilis animi candorem ac simplicitatem remigremus: verum etiam, ut vilibus & exiguis, atque parabilibus contenti simus: ne quærendis majoribus ac difficilioribus longius a Deo, & a nobis aberremus.

Et quoniam opinione nostra falso naturales necessitates augentur, absurdum fore ostendit, si natura, quæ volucribus & plantis cibum vestemque paravit, victum & indumenta inviderit hominibus, quibus non modo terram, sed & cælum Deus benignissime patefecit. Ipsi nimirum nos propriis cupiditatibus necessitates nobis attraximus; cum hominem, ad mentis cultum procreatum, traduximus ad cultum corporis, vanis deliciis, velut venenis, debilitantes robur nostrum; ut præter naturæ dona operam petere cogamur ab artificiis hominum, & cum nulli sua regio sufficiat, victum & vestitum procul expectemus, vitamque totam in parandis vitæ subsidis occupemus.

Superbiam vero & iram, quibus assidue jactamur, duobus potentissimis remediis compescuit, animi demissione, quam humilitatem dicimus, & caritate. Qui enim de se demisse atque humiliter existimat, neque honoribus anteire concupiscit, neque loco motus, ob acceptam injuriam excandescit, utpote suæ imbecillitatis conscius. Quam sane imbecillitatem quisque profiteretur, si humanæ naturæ languorem & appetitionum vanitatem animadverteret, ut nihil aliud sit animi demissio, nisi ponderatio humanitatis, ac recta æstimatio cuiusque sui. Quam si veram nostræ cogni-

tionem accipiemus, neque bonis dignos nos, neque malis indignos arbitramur. Unde neque indignabimur, si non extollemur; neque, si deprimemur, omnino contristabimur; atque ita subacti animi tumore cruciatus effugiemus, qui non in parandis modo & amittendis, sed & in gerendis honoribus perferuntur. Impetratorum enim honorum gaudium exhaurit statim aviditas, anxietasque novorum; ut non tam lætum sit præstare minoribus, quam superioribus cedere molestum: aucta enim dignitate crescit ambitio, quæ si attigerit summum, nec habeat quo evagetur, tum, veluti Charybdis undas resorbens suas, intra se vehementius exæstuat, & omni spe feliciter defuncta cupiditas vertitur in mærorem. Quæ de tempestate solanos a Christo instituta humilitas eripuerit: iram vero, & prolem illius odium livoremque, Christiana sola exstinxerit caritas: quæ amorem hominis cujusque proprium sursum extulit, atque ad unam reflexit infinitam divinamque naturam, quæ, cum sit orbis bonorum omnium, jure suo sibi vindicat amorem nostrum, cum extra se nihil bonum atque amabile invenitur, nisi quod ipsius Dei causa ejusque jussu proponitur diligendum; quale ipsum est hominum genus proximorum nomine veniens, sine quorum amore mutuo nulla vel publica civitatum, vel privata pax extiterit singulorum. Non minus enim animus hominis odio & ira, quam seditionibus civitas turbisque discerpitur. Unde non mirum, si amor cujusque proprius, caritati oppositus, motum ac bellum excitat discordium inter se affectionum, quibus tum privatim, cum publice componendis caritas mutuam inter homines incommodorum tolerantiam, & commodorum voluntariam communionem instituit: quamvis igitur aliquibus Philosophorum interluserit veritas hæc humanitatis ab origine sua vitiata, quod quidam significare videtur, cum ait, præceptorem suum intellexisse,

. . . *vitiū vas efficere ipsum*

Omniaque ipsius vitio corrumpier intus:

tamen mederi malo non poterant, quia totum hoc divinum erat reparationis opus: deinde quod cælesti hoc ministerio duarum caruere virtutum, quarum altera cupiditatem, altera oppressit iram, ut Philosophi tantum ad excindendam, hæc vero divinæ satellites ad evellendam arborem vitiorum incumbant. Qui sese igitur contemserit, haud indigne feret, si ab aliis contemnetur, & læsus poenas non reposcet: sed ultro remittens ultionem, imo & novæ sese offerens injuriæ, non modo exanimabit alienam iram; sed pudore afficiet aggressorem, eumque ab inimico sibi amicum & obnoxium reddet sola patientia, seu potius magnitudine animi. Magnificentius est enim condonare, quam vindicare injuriam: non enim condonamus nisi

Hhh h 2

victo,

victo, nec ulciscimur nisi majorem, aut parem; ut, qui obliviscitur injuriarum, si non potentia corporis, at celsitudine mentis vincat inimicum, sibi que atque aliis tranquillitatem pariat: ultio enim germinat, multiplicatque odia & pericula, remissio vero vertit odium in amorem. Ac si de nobis humiliter sentiendo, aliosque Dei causa diligendo, facile feremus injurias inimicorum, longe facilius aliorum, ac præcipue amicorum, vitia sustinebimus. Introspectientes enim animi nostri labem, trabemque oculis nostris objectam expendentes, pro nihilo ducemus aliena ulcera, & festucam in oculis amicorum; ideo aliis parcendum putabimus, si nobis ut parcat, expetamus.

Quid vero dicam de molestiis, quæ veniunt a rebus insensilibus, de morbis, de tempestate, de jactura rei familiaris, de morte atque calamitate necessariorum? hæc omnia, quæ neque militum copiis, neque opum abundantia, neque imperii magnitudine vincuntur, sola nimirum patientiæ Christiana superantur. Hac eadem enim virtute, qua dominamur animis nostris, res etiam subicimus nobis externas, a quibus pro modo cupiditatum in acquirendo gaudium, & in amittendo tristitia capimus. Etenim ubi mentem conjicimus in æternitatem, nostra rerum caducarum opinio statim extenuatur, & earum sive acquisitionem, sive jacturam tanti non putamus, ut ex felici, aut tristi eventu admodum commutemur. Unde nobis difficile non fuerit invicta tolerantia graves; atque acerbos levare, ac lenire casus. Hanc vero adversorum ferendorum facilitatem opulentiores vix assequuntur, utpote qui plura possidentes tenacius hæcant rebus caducis: quarum amore irretiti alas frustra tollere conantur ad divinitatem, ad quam pauperes, utpote a rebus externis expeditiores, longe felicius convolarint. Subtractis enim divitiis & honoribus, quæ sunt alimenta vitiorum, surgunt continuo germina per CHRISTUM conpersa virtutum, quæ, si radices egerint interius, in exteriorē etiam cultum profunduntur, & instar arboris bonæ ad aliorum etiam exemplum sæpe florēbunt.

Contra vero Phariseorum pietas, quorum nunquam copiam deserturam Paulus & Christus ipse prædixit, instar arboris malæ malos etiam sperabat fructus: non enim gignebat nisi simulatores pietatis pares magistris, quia ritibus tantum occupabantur externis. Interius veroolvebant avara & ambitiosa consilia, quibus expediendis imaginem sumptu sibi perfectæ virtutis; cujus opinione, pravitate animi sui tegentes, majori auctoritate apud populum & magistratus vitam calumniabantur eorum, super quorum ruina dignitatem sibi molirentur. Hinc a CHRISTO sepulchris comparabantur, quæ magnificentiam suam omnem promunt extrorsum,

sum, intorsum verò nil nisi putrorem, tabemque recipiunt. Hinc ab illa hypocritæ appellabantur, sive histiones; propterea quod applicarent vitiis personam probitatis, & livorem suum religione prætexerent: quibus fraudibus in hac vita, velut in scæna tantopere attollebantur, ut ab omnibus damniandi damnarent omnes, jus dictantes iis, quorum iudicium subire debuissent, & præceptorum partes agentes, cum transire oportuisset ad discipulos, non solum ut aliorum acciperent, sed ut veteratoriam suam deponerent artem, vaferrimamque doctrinam, cujus fraudulentia serpens per novas divinarum legum interpretationes æterna jura furtim subiciebat affectionibus humanis, & opinandi licentia implebat adeo vela cupiditatum, ut professores illius, postquam rapacitati suæ pietatis causam prætendissent, neque a captandis hereditatibus, neque a circumveniendis pupillis, neque a devorandis viduarum substantiis abhorrent.

Idemque illi, qui laqueos tendebant legibus, easque ancillas ambitionis propriæ reddebant, in rebus tamen exigui momenti tantam religionem adhibebant, ut refugerent, homines nempe meticulosi, ac simplices, ægrotos curare Sabbato, divinumque Præceptorem nostrum arguerent, quod beneficentiam suam hominibus eo die præberet. Unde illis ostendit non hominem propter Sabbatum, sed Sabbatum ritusque alios hominis causa fuisse institutos; ideoque novos Mosaicæ legis doctores a sensu ejus aberrare longius, quod superstitiosa simul & captiosa verborum interpretatione voluntatem legum, nempe caritatem, extinguerent, cui nutriendæ lex ad homines per Moysen a Deo processerat.

Cavendum igitur, Adolescentes, ne leges, quas addiscitis, sive Cæsareas, sive Pontificias animo impuro contrectetis, vestroque vicio sensus earum corrumpatis, atque adnitendum, ut interiorē identidem excolatis legem, expromentes ex vobis, atque afferentes ad hæc studia honestatem, caritatem & fidem: quibus discipulorum virtutibus, nihilominus quam præceptorum vocibus, leges illuminantur. Vertit enim eas quisque in proprias affectiones, tribuens illis animum suum, ut pravus animus pravas etiam opiniones ex invitis utcumque legibus protrahat, quas tuerentur argutiis Dialecticorum. Unde non mirum, si non modo judicia, sed & mores hominum opinionibus regantur; a sententia legum & canonum alienissimis. Quamobrem ei, mea sententia, Deus fuit maxime propitius, qui parum inter Sophistas nostros habeatur acutus. Is enim facultate carens tuendorum errorum, armisque fallitatis exutus, minime noverit vitium cum virtute componere, neque audebit integra fronte dolum, ultionem, rapinas, injurias, usuras, & nefarium qualecunque scelus legum auctoritate

H h h h 3

pro-

propagare. Unde communi sensu ductus humanitatis, jura sive humana, sive divina in partem accipiet candidiorem; tantoque amplius in cognitione veritatis, & boni & æqui arte profecerit, quanto minus in verborum fraudibus excelluerit.

Utinam vero illa perpetuo deploranda tempora, quæ acute delirando, & in cassum obstrependo, cum vulgi stupore vulgarique pompæ; ingenti sumptu transiguntur, cultu Latinæ linguæ, civilisque ac sacræ historię studiis a juventute occupentur! longe profecto minus esset vobis in addiscendo difficultatis, & laboris nobis in docendo subeundum. Acceptis enim prisca loquendi formulis, cognitisque ab historia moribus cum Romanæ Reipublicæ, tum veteris Ecclesiæ, clavim jam legum, & Canonum teneretis, atque radices attigissetis earum. Quam gravem sane ac noxiam jacturam temporis incremento laborum censeo reparandam, simulque incumbendum, ut exteriorē disciplinam, quam hinc aufertis, perpetuo animi cultu ad interiorē naturæ atque Evangelii legem revocetis. Dixi.

Habita Romæ anno Christi MDCCIII. IV. Non. April. Fer. 1. major. hebdomadz.

ORATIO DE RECTA IN JURE DISPUTANDI RATIONE.

Doctrinæ omnes atque scientiæ, artesque illæ, quæ manus ministerio non utuntur, ad duo genera ferme revocantur: quorum alterum solam contemplationem sibi proponit, alterum vero disputandi potius causa contemplatur. In contemplatione potissimum versantur scientiæ rerum naturalium, quæ in Pythagoræ, Thaletis, Anaxagoræ, ac Democriti olim enatæ sinu, initio in experimentorum recessibus habitabant, ad Socratem usque ac Platonem: a quorum præceptis ad aulicas atque ambitiosas concessere Peripateticorum scholas: ubi, deposito veritatis amore, verborum laudem atque popularem gratiam præoptarunt: & quæ prius veris notionibus animos imbuebant, ambizioso post acumine vanitatem armarunt: ut non tam soliditas rationum, quam Theatralis quædam subtilitas & vulgare sententiarum obstinatio in scientiis laudaretur.

Extincta deinde cum apud Græcos, tum apud Latinos, eloquentia, do-

Ari-

Græcorum, quæ a scholis Græcorum ad Arabas migrarunt, non solum veritatis, verum etiam sermonis ac disputationis amifere laudem: & a perpetuæ orationis ubertate atque cultu, ad enthymematum, & syllogismorum salebras transierunt.

Ad alterum genus doctrinarum, ubi sæpius contemplatio disputationis causa suscipitur, ipsa pertinet eloquentia, quæ scientiis aliis verba sup-
peditat, & humaniores omnes literæ: interque civiles artes nostra potissimum jurisprudentia, quæ recte cogitatis, & recte itidem disputatis alitur atque coalescit. Quæ sane jurisprudentia, florente Republica, atque etiam sub Imperatoribus, quando barbaries nondum scientias operuerat, cum soliditate rationum, disputandi quoque normam trahebat a scriptoribus illis veteribus, qui optime ab se inventa gravi concinnaque oratione profe-
rebant.

Verum eadem bonarum artium ab Arabis orta lues tandem & jurisprudentiam hausit, eamque coniecit in vortices dialecticorum: qui attriverunt acuminibus veritatem, & scholarum spinis lumen rerum atque perspicuitatem sententiarum prætexuerunt.

Atque hanc a naturalibus quidem scientiis pestem, rixarumque vecordiam Philosophorum nostris temporibus in Italia, Germania, Gallia, Britannia præstantissimi averruncarunt, ac pristinam revocare studiorum severitatem, sacrumque illud repetiere silentium novorum inventorum ætate nostra feracissimum.

Verum quanta dialecticæ ipsiusque mentis humanæ corruptores in scientiis naturalibus peccent, quibusve contumeliis Philosophiam afficiant, nihil sane refert mea. Illud tamen tacitum a me certe non tulerint, ne inutiliter sim docendæ atque custodiendæ jurisprudentiæ susceptus, quod hunc disputandi morbum in legum doctrinam per dimissos ab se invexere discipulos, qui, pro Græcis & Latinis literis, notitiæque historiarum, captiones & conclusiunculas ad studium juris civilis afferentes, perinde argutantur in legibus, atque ab incunte ætate in scientiis aliis consuevere. Quæ sterilis atque perversa differendi ratio, cum ubique sit noxia, nusquam tamen exitiosior est, quam in divino humanoque jure. In illis enim scientiis, quæ sola contemplatione absolvuntur, falsa ratio saum non egreditur orbem: at error, a mente in divino humanoque jure conceptus, plerumque opiniones parit, quæ vel animos, vel patrimonia pessumdant. Unde nihil magis jurisconsulto necessarium, quam recta & sana minimeque fallax norma differendi: pro qua si perplexandi morem arripuerit, sua falsitate judicii civilem quoque statum, & opes atque fortunas aliorum everte-

Assue-

Assuetus enim falsis rationibus, et si alterius irreciendi maxime calleat artem, desuetudine tamen veritatis viam nunquam noverit explicandi sui, nec nisi fortuito iusti atque iniusti discrimen invenerit, ut ei tota vita sit inter larvas in umbrarum prælio conflictandum.

Hos ego justitiæ scopulos, & offendicula rationis humana, quantum contendere voce atque ingenio possum, conabor abrumpere; indicata breviter honesta illa & verecunda, minimeque pervicaci norma disputandi, qua majores olim nostri ante Arabas utebantur: quæ sicuti contra falsitatem ingenium exacuit, ita illud subicit imperio veritatis: contra quam dicacula illa & argutatrix dialectica vulgaris totos dies impudentissime latrat ipsa, & latrare doctrinas alias docet. Quæ mentes adolescentium eo foedius corrumpit, quod non solum falsis rationibus, sed etiam injustis laudibus eos ad superbiam adducit atque jactantiam, ingeneratque animis unicum contemptu severioris atque modestioris doctrinæ amorem popularis auræ, quam a teneris annis in coronâ sophistarum singulis diebus aucupantur.

Vos vero, qui ad justitiæ studium convenistis, adolescentes, nullam illius cognoscendæ spem habetote, nisi allatas huc forte muscipulas dialecticorum abjeceritis, eamque disputandi rationem institeritis, quæ sicuti nunquam retegenda & proculcanda falsitate defatigatur, ita confestim jubet cedere veris: ne, temere contendendo, mentem veritati oppositam induatis. Unde disputationibus locus erit, quoad apta & congruenti exagitatione sententiarum certa ex incertis exillant, & altercationibus veritas excutiat: qua in lucem exeunte, vestri iudicii atque candoris erit, abire statim a jurgio, ne, dum justitiam addiscitis, parentem justitiæ veritatem oppugnetis, ac bonum & æquum, cuius notitiam queritis, a vestris mentibus arceatis.

Et quoniam homines ad perfectam veritatem natura ipsa ferimur, ideo nihil de arguendi forma laborandum, dummodo veritati propugnandæ, falsitatisque confutandæ idonea sit, atque apta sensibus, rebusque conveniens. Etenim conclusiones veræ non e formis illis puerilibus argumentorum exoriuntur, sed ex ipsius veritate materiæ: quæ, quibuscumque verborum formulis eluceat, suapte vi mentibus dominatur. An enim, si fueris forte probaturus Sempronium filium a Titio patre exheredari non posse, minus rem demonstraveris, cum dixeris, non licere Titio exheredare Sempronium filium, quia filius exheredari sine causa non potest: quam si dialecticus vitiligator effectus, hunc syllogismum intorseris:

Fili

Editi a patre sine causa exheredari nequeunt:

Sempronius Titio est filius:

Ergo Sempronius nequit a Titio sine causa exheredari.

O frigidam & stomachosam! o vanam importunamque verborum circuitionem! si tribus perspicuis vocibus communi more compositis rem simplicius expedisses! At fortasse dubiæ res atque ancipites forma dialecticorum certæ redduntur. Itane? quasi ex argumentorum forma, quæ venit extrinsecus, non ex interna facultate hominis, res ipsas permeante, certum de incerto eruatur: nempe ope sensuum, & experimentorum, & notionum æternarum, quas ab ortu suo secum animi attulerunt. Quod nisi veritatem hisce instrumentis adipiscaris, frustra syllogismi adhibueris opem, non enim ante syllogismum unquam extruxeris, quam veritatem in syllogismum conferendam assequare. Veritas enim haudquaquam per tria illa syllogismi enunciata distrahitur: sed tota continetur in primo. Unde ante veritatem cognoscimus, quam syllogismum concluderimus. Qui enim probat Stichum esse servum hoc syllogismo:

Omnes bello capti sunt servi:

Stichus est bello captus:

Ergo Stichus est servus.

oportet animadvertisse Stichum inter bello captos in prima enunciatione ab inductione orta, ubi comprehendit omnes, antequam ad extremum syllogismi perveniret.

Quorsum igitur tua hæc, felix dialectice, mira formarum inventio; nisi ut plausu & lucro cum tuo adolescentium ingenia miserrime torqueas, atque a contemplatione rerum abstrahas ad sterilius examen studiumque formularum: unde assuescant rationum veritatem ac falsitatem, non propria cognitione, sed ex verborum sono, ac vocabulorum textura discernere? Unde non mirum, si præclara omnia Philosophorum reperta prodire, antequam sophista nostri suam explicarent enthymematum & syllogismorum aciem, rectæ rationis diu victricem. Cujus ductores, postquam tenticulis illis homines ad se converterunt, adeo arefecerunt ingenia, ut non nisi hoc abjecto præstigiarii studio, ad spem novorum inventorum redierimus.

Auferte igitur hinc procula legum sanctitate circulatoriam artem, quamque alii operam nectendis laqueis ponunt, vos in rebus locate inveniundis atque simpliciter exponendis, contentique potius estote loquendi more illo communi & humano, ut non furere, sed sapere: non bacchari, sed sedate atque tranquille differere in literariis questionibus assuescatis.

Ac si verementium sobrietati studeatis, illud mihi etiam cavete, quod vulgo tamen palmarium ducitur; ne scilicet amplius urgeatis, atque interpolatum regeratis in adversarios, quod semel recta responsione fuerit explosum: ne velibeat argumentum sarcire fractum atque detritum, sed potius ad aliud convolate, quamvis diverso e fonte petendum. Nec enim pensi habetote sophistarum usum, quibus ii, videntur strenui magis, qui diutius, in uno quod vocant, concludendi medio frigide constiterint, ac laqueum protenderint longiorem: ut non ante desistant, quam digitorum percussione, atque etiam clamoribus a corona comprimantur; quasi gloriosum sit perpetuare deliria, & pertexere operas aranearum. Nec reputant, longe rectius in aliis & solidis rationibus excogitandis, quam in una futili pertendenda, conteri tempus: minime quæ intelligunt, utilius esse ingenio dirigendo, veritatique assequendæ, vel prorsus cedere sententia, si veris responsionibus redarguare; vel hostem, si fueris ex uno loco depulsus, aliorum adoriri. Nolite vos igitur, si veritatem sententiarum amatis, convicti semel, insurgere denuo impudenter, & gratuito eandem incudem tundere: sed vel abscedite a prælio, laudem ferentes agnitæ complexæque veritatis: vel omnino aliquid novi tentate: ut ingenium non perplexitate, sed varietate atque firmitate rationum exacuatis.

Duplex est autem in unaquaque scientia disputandi ratio: alteram discriminis causa dissertationem appellamus: alteram altercationem. Prior utitur oratione perpetua & fusa, proposita quaestione in utramque partem, Carneadeo & Academico dicendi more. Atque hæc scriptis mihi videtur & meditare tractanda, quo discant juvenes ad prælium parare se; datoque spatio cogitandi, non invenire modo, sed etiam seligere rationes; ac non solum cogitare sapienter, sed etiam exponere sensus suos eleganter, itaque ingenio & iudicio maturescant.

Altera vero, quæ altercatio dicitur, interrupto & brevi, alternoque sermone perducitur. In hoc disputationis genere, ubi voce, non scriptis, ex tempore, non composito dicitur, assuescent adolescentes, invicem se improvise adorti, habere ingenium in promptu, atque in tumultuario prælio expedire aliquid statim, consiliumque in re subita capere. Unde modo ad unum, modo ad aliud genus disputandi transferentur: hac enim exercitationis vicissitudine in utraque facultate pares evaserint, & ingeniorum tarditas exercitatione improvisa, celeritas vero inconsulta diuturnæ meditationis usu temperabitur.

Porro quaestiones vel infinitæ sunt, atque a certis causis abstractæ, vel finitæ, circumscriptæque rebus, personis, & temporibus. Illas dialectici the-

theses, has hypothesas vocant: quas Jurisconsulti cultiores facti species, rudiores vero casus appellant. In utraque illarum exerceri placet adolescentibus: dummodo prius ad theses, posterius ad hypothesas adducantur: ut imbecillæ adhuc mentes quaestionibus illis a rebus abductis notiones colligant simplices & expeditas: ubi vero firmiores ætate ingenioque fuerint, perceptas jam notiones cum rebus personisque misceant, atque componant: perinde atque in ludo literario prius elementa singula, postea illorum didicere nexus.

Sed video vos juvenes tacitis a me cogitationibus petere, ut locos aperiam, unde utilis in jure argumenta ducuntur: cum dialecticorum loci, quos communes appellant, omnino sint inanes ac steriles: nisi materie tractandarum scientiarum expleantur: quæ si habeatur, ipsa per se argumenta suggeret, quamvis loci dialecticorum ignorentur. Hinc non est vobis diu laborandum in vestigandis locis argumentorum in jure, si jus probe didiceritis, atque abstrusiores ejus recessus penetraveritis. Patebunt enim inde, atque ipsæmet occurrent oculis vestris dubitandi definiendique rationes, quibus in utramque partem disputetur. Quamobrem non tam locis argumentorum indicatis, quam ratione juris addiscendi recte demonstrata opus habetis. Quod cum alibi præstiterimus, idemque brevi typis vulgaturi sumus; piget hic eandem cantinelam canere, potiusque de locis argumentorum afferemus utiliora. Et quoniam per Jurisprudentiam nescio quæ vagantur enunciata nullius omnino usus, ne dicam sensus, e gratuitis interpretum assertionibus, non ex ipsis profecta legibus; horum vobis nullam, siue in opponendo, siue in respondendo rationem ducendam censeo: ne super otiosis aliorum commentis rixas frustra feratis.

Igitur, si me audieritis, primæ vobis & celebriores argumentorum sedes ipsæ fuerint leges, vel cum proposita opinione, vel secum pugnantes: ut legibus inter se commissis, collatisque utrimque interpretationibus, certiore reddatis earum sententiam. Quarum legum in speciem dissentientiam segetem vobis e suis disputationibus uberrimam protulerit in primis Libertus Gifanius, alique viri doctissimi, qui hoc jurisprudentiæ studium navarunt egregie. Ac si legum repugnantia nulla occurrat, argumenta contra oppositam sententiam recte trahuntur a generalibus regulis juris civilis: iisque deficientibus, advocanda erunt ex historiis lumina illa juris, quæ nobis in digestionem legum Tribonianus uti supervacua subduxit: quæ si neque historia suppeditaverint, excurrendum est ad notiones juris naturalis, & mens, quæ rationes exterius collectum ierat, introrsum retrahenda: ut ex innata mentibus lege promatur, quod scripto constitutoque ju-

re non fuerit expressum, idque more jurisconsultorum veterum, qui, quod in duodecim tabulis aliisque legibus & Prætorum edictis frustra quaesierunt, petebant e morali doctrina Philosophorum: qui doctores fuerunt juris gentium, ac primores communis naturalisque legis interpretes.

Uti autem tum disputando, tum definiendo, quod plurimum refert, interpretum atque auctorum delectum habeatis, ac noritis, cujus in qua questione præcellat auctoritas; separandæ sunt controversiæ illæ, ubi quaeritur cognitio antiqui juris, & germana sententia legum ab iis, quæ in forum tendunt, & ab Itineriana schola, communi populorum usu, ad ætatem pervenerunt usque nostram.

Etenim in sincera & germana intelligentia Romani juris, omnes, quorum sanum sit incipit, quosque pudeat alienæ ignorantiz blandiri, primas tribuerint Alciato, Cujacio, Donello, Duareno, totique interpretum eruditorum scholæ: qui Græca & Latina eruditione abditos vulgo recusere sensus. In foro autem jure imperaverit Accursius, & Bartolus, eorumque numerosa & foecunda, ac perbeata familia; quorum receptiores opiniones, etiam si ex eruditorum expositione, veterumque legum testimoniis, atque antiquitatis fide manifesto erroris coarguantur, tamen in questionibus ad forum redundantibus merito palmam tulerint, si repetitis exemplis in tribunalia manarint, inque communem transierint contrahendi, & judicandi morem, quam enim firmitatem a juris ratione non habent, eam accipiunt a temporis auctoritate, populique uniuscujusque consensu: qui, sicut sciens prudens mutare sibi potuit legem, ita jure suo alienum errorem pro lege sibi constituit. At si juris ratio antea latens, posteaque interpretationibus eruditorum expressa, non publici consensus majestati, sed vulgarium interpretum turbis adversetur: tum certe perspecta sententiæ veritas merito vicerit errorem, nullo examine; sed bruta, & vervecæ scribentium credulitate, in allegationum farciminibus propagatum.

Quo magis etiam ad utilitatem publicam, nedum ad privatam eruditionem, atque ad antiquitatis cognitionem, sunt eruditorum interpretum exemplaria versanda: tum ut e dissentientibus inter se vulgarium auctorum sententiis ea præferatur, cui germana juris ratio ex eruditorum libris auxilio veniat; tum ut, si quis novus error in forum impendeat, veræ jurisprudentiæ freno atque auctoritate coerceretur.

Unde haud me poenitet ab ineunte ætate hos trivisse auctores, atque in scriptis meis Accursianæ scholæ interpretationes, ubi usus venerit, illorum luminibus adpersisse: quamvis nostra docendi ratio, a cultioribus interpretibus arcessita, in hac meritoria temporum Jurisprudentia tam paucos

eos attrahat, ut me propere sperem auditores in venturum, ac jam cassa nunc in utiliore habitu iri vererem: nisi considerem te pro tua, Eminentissime Quæstor, clementia, perspectaque diu in publico regimine iudicii æquitate, vosque, hujus Archigymnasii Præfides humanissimi, utilitatem cuiusque nostrum ex scriptis docentium æstimaturos, non vero ex numero discipulorum, qui ob ætatis imbecillitatem, inopiamque consilii crebriores plerumque ad forensē versutiam confluunt, quam ad doctrinam, cuius alioqui præstantiam & ubertatem in collegis meis invenient longe maiorem.

Atque illud mihi maxime adversatur, quod plerique rudiores quam venerant a studiis redeunt humanitatis: sine quibus mecum nemo certe profecerit, nisi, ut illiteratis placeam, cogar dediscere meliora. Verum hanc, mehercule, mihi linguam prius excindendam dabo, quam te sanctè literarum pudor prostituam impuris auribus, aut susceptam, cultamque mihi diu tuam, divine Cujaci, doctrinam, & institutionem, propter eorum imperitiā commutem, qui lucri non juris artem arreptum veniunt; potiusque, non modo minus qualecunque maximum, sed & vitam deposuero, quam rectam animi sententiā, sine qua in vita nihil mihi fuerit amabile. Procul igitur inculti omnes a me sunt, profanamque mentem alio auferunt; neque ullus bonarum artium expertus ad nos ingreditur.

Atque utinam, Clemens Maxime, tibi per temporum difficultates liceat celsitudinem istam animi tui, divina semper & immortalia contrectantem terrænæque omnia & humana prementem, referre tantisper ad curam literarum, tecum quidem perpetuo vigilantem, nunc vero ad tempus consultissime consopitam. Sane auctis præmiis, quotidianaque docendi opera præceptoribus omnibus imperata, hic sub oculis nostris ingenia studiis ad jurisprudentiam utilioribus educarentur: Pontificiaque hujus loci Majestas præ scholis aliis, non civibus modo, sed finitimis & exteris celebraretur. Non enim cogerentur juvenes obire alibi cursum scientiarum, & bonarum artium, quarum, propter prælectionum raritatem, vix hinc licet arripere particulas, excepta medicina & jure civili, quibus post Innoc. XII. tua quoque singularis providentia quotidianam paravit perennemque sedem.

At proh dolor! tempestas temporum, & comes bonarum artium calamitas opem interea eximit illius, quem ipsa met ad commune beneficium extulere, Principis. Quamobrem Doctrina, moræ nimis fortasse impatiens, ad tuos, Clemens Optime, provoluta pedes, usuram reposcit earum virtutum, quas tibi suo de sinu ad humanarum divinarumque rerum incrementum effudit. Ad te illa, Pontificum benignissime, madentes attollit oculos, atque inopiam sordesque suas ostentans, per dextram istam benefi-

centissimam obsecrat, & obtestatur, ne, quæ tibi gloriosissime peperit imperium servire turpiter, atque subesse cogatur imperitis, quorum superbia & opulentia doctos viros, veluti deditos oblatosque sibi hostes, proterit atque proculcat. Hisce in angustiis te, Pater Beatissime, appellat, repetitque sibi alumnum suum, qui privata in fortuna, privatisque opibus summos principes donis erga literas & largitionibus anteivit. Hunc orat ne tu fontem tum exarefcere patiare, cum sibi speratuberius profluxurum. Idque a te contendit alacrius, quod per bonas artes, tibi ab se traditas, universa juvatur, sibi que obligatur Ecclesia: quæ tuis consiliis ab exemplis antiquæ disciplinæ ductis ad pristinam pietatem refectitur, atque ad veterem revocat Pontificiæ vocis honorem, tot post sæcula redditum gravissimis tuis concionibus: quibus Pontificia majestate Latinam elegantiam attollis; eademque opera Christianam pietatem illustras, atque propagas in pectoribus eruditorum.

Atqui ne illud de te dicatur, quod de Achille Nestor: *ὄϊός τις ἀποστήσεται*. Hujus tu divinæ imitationem eloquentiæ velis, Pater Beatissime, transmittere ad posteritatem studiis instaurandis, adhibendisque assiduis ac diuturnis Græcæ ac Latinæ eloquentiæ cultoribus: quos unice spes aluit beneficentiæ tuæ, quorumque nulli melius quam tibi perspicua sunt merita & labores; qui eos ingenti studio toties Pontificibus aliis commendasti. Sic Transalpini tandem illudere desinent Italiæ: unde ad eos tantum afferuntur ineptiæ, ac flagitia indoctorum: quibus fere solis opes apud nos, & par opibus temeritas ad librorum editionem, in Italici nominis ludibrium suppetunt.

Verum quid stultius, quam ex tam exigua mora, sub te Principe, de literarum sorte dubitare? Quasi nesciamus, majora quæque cœpta longiori meditatione opus habuisse.

Attollite igitur animos vos, & laboribus gaudete susceptis, quotquot exemplo suo Clemens Maximus ad literarum gloriam excitavit: crescit enim, dum protrahitur, magnum, quod animo versat, opus; providaque ista sua, & Fabiana maturitas rem literariam longe magnificentius, atque felicius opinione nostra restituet.

Habita in Romano Archigymnasio

xvi. Kal. Dec. MDCCI.

CANO.

CANONES DISPUTANDI.

Sed ne superiora disputandi praecepta vobis excident, juvenes, placuit ea brevibus aliquot capitibus, adhibita prisca legum scribendarum forma, & antiqui sermonis maiestate, comprehendere: quos Canones sive regulas, disputandique leges appellamus.

I.

SOPHISTARUM CAPTIONIBUS ABSTINENTO, CONTRAQUE PERSPECTAM VERITATEM INGENIUM NE CONTENDUNTO.

II.

VERBIS PERSPICUIS, COMMUNIQUE LOQUENDI MORE UTUNTUR: ATQUE, DUM RATIO PATESSIT, DE ARGUMENTORUM FORMA, SOPHISTARUM EXEMPLO, NE LABORANTO.

III.

PRIUS IN THESISIBUS; POSTEA IN HYPOTHESISIBUS EXERCENTOR.

IV.

ALTERCARE MODO ALTERNIS EX TEMPORE; MODO SCRIPTIS PERPETUA ORATIONE DISPUTARE GAUDENTO.

V.

ARGUMENTUM SATIS EXPLOSUM NE REGERUNTO, NEVE OBSTINANTO, AC SI DIUTIUS CONTENDERE LIBESSIT, ALIUNDE PETUNTO.

VI.

OBJECTIONIBUS RESPONSIONE SOLIDA RENITUNTUR: SI DEFIT HONESTIUS, TACENTO.

VII.

CONTRA OPPOSITAM SENTENTIAM LEGE ALIQUA REPUGNANTO, LEGESQUE LEGIBUS COMMITTUNTO, ET IN SPECIEM DISSENTIENTES, ABSTRUSA SENTENTIA ERUENDA, IN CONCORDIAM REDIGUNTO.

VIII.

IN FORENSIBUS QUESTIONIBUS AGITANDIS ACCURSIANI,

NI, AT. IN VERIS SENSIBUS LEGUM ERUENDIS CUIACI-
ANI PRÆFERUNTOR.

IX.

SI LEGUM REPUGNANTIA NULLA FIAT, COMMUNES JU-
RIS REGULAS OPPONUNTO: SI NEC ESCINT, PRIMO
VETUSTUM JUS EX HISTORIIS; DEINDE MORALES RA-
TIONES A GRÆCIS PHILOSOPHIS MUTUANTOR.

X.

QUI SECUS FAXINT, BLATERONES HABENTOR, DOCTO-
RUM COETIBUS EXCLUDUNTOR, ERRORIBUSQUE SUIS
PERPETUO TORQUENTOR.

ORATIO

DE

REPETENDIS FONTIBUS DOCTRI-
NARUM.

Quoniam scientiæ fere omnes, vel ad naturales referuntur causas, vel
ad cognitionem divinitatis, vel ad morum & legum notitiam huma-
narum: ac naturales quidem causæ sensibus & experimentis eruuntur; co-
gnitio divinitatis oritur e religionis oraculis, mores vero & leges civilibus
continentur institutis: hinc tres jam inde ab initio uberiores doctrinarum
patuere fontes: quos non raro ambitiosi præceptores artificii occulere
suis, ut ab eis, non vero primævis ex originibus, literæ peterentur: natura
scilicet rerum, quæ sedes est Philosophiæ: sacri codices, quæ sunt germanæ
Theologiæ templa: & juris Romani Justinianeæ volumina, quibus integra
Jurisprudentia conservatur.

Etenim antiquissimi Philosophorum, quominus abundabant libris, eo
naturæ arctius hærebant, animisque suis diutius in rebus ipsis, quam in alio-
rum cogitationibus habitabant, libereque peragrabant omnem universita-
tem: utpote quorum ingenia nullis auctoritatibus contraherentur, ne-
que irretirentur certis præscriptisque definitionibus, quarum ad formulam
posteriores Philosophi sectarum auctores rerum summam redegerunt,
quibusque cogitationes ac facultates intercepere nostras.

Vetustiores namque illi, qui nullo populari plausu auferebantur, solo
studio veritatis duce, notitiam causarum experimentis evocabant, itaque
de universa natura disceptabant, ut cum innumera de ratione rerum singu-
larum,

larum, ac de primordiis rerum universarum, præclaraque de motu siderum, de ortu, & interitu sublimium & inferiorum specierum, de animis, & affectionibus humanis, invenirent; nunquam tamen ponerent nostræ cognitioni fines; neque spem posteris adimerent plurimum deinceps invenientorum: quibus vestigandis facis instar præbat ratio magistrorum.

Quamobrem Plato, qui scriptis suis scientiam comprehendit omnium ante se sapientum, sive Græcorum, sive barbarorum, exemplo veterum quærere magis, quam decernere assuetus, non tam adstruendo, quam everterendo docet, institutaque ambigendi arte detegit humanam ignorantiam: ut, si qui prius aliqua opinione sapientiæ inflaremur, post Platonis lectione non aliam sapientiam agnoscamus, præterquam conscientiam erroris nostri, quoque magis ratiocinando progredimur, eo amplius nescire, atque ignorare discamus.

Sed cum ad eam diem natura rerum omnibus ad observandum occurreret, recessit fere ab oculis, postquam posteriores Philosophi mentes hominum rebus ab ipsis ad propria decreta, sive singularum dogmata scholarum, averterunt: ut veritas, quasi tota in præceptorum volumina commigrasset, non amplius a natura, sed ex illorum opinionibus unice peteretur. Quique primi præcipuis definitionibus, & enunciatis universa concluderint, Aristoteles fuere, Chrysippus, & Epicurus: quorum primus Academicorum veterum, alter Stoicorum, postremus Democriticas doctrinas in rerum infinitatem tendentes finitam ad rationem coangustarunt. Huc pertinent ea Ciceronis lib. 1. *de legib. cap. 13. Verum Philosophorum more, non veterum quidem illorum; sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientia, quæ fusa olim disputabantur ac libere, ea articulatim distincteque dicuntur.* Cumque antea sapientia per manus familiariter traderetur, in publicam lucem prodians involvit thesauros suos, forasque promisit, pro vulgi sensu tantum colores veritatis; ita ut velamenta magis illius ad nos, quam veritas ipsa pervenerit.

Translata igitur ad harum trium sectarum principes omni auctoritate ac potestate doctrinarum, curæ hominum, quæ antea rebus ipsis incubabant, convolarunt omnes ad interpretationem sententiarum cujusque sectæ doctorum, qui res ad vulgi gratiam deflectentes, nostramque investigandi libertatem circumscribentes, infinitam rerum varietatem e nostris mentibus excluderunt. Hinc investigatio causarum, quæ feliciter ad Platonem usque procefferat, quæque antea novi semper aliquid proferebat, exortis tribus illis finitoribus doctrinarum, continuo institit atque quicquid donec proximis sæculis eruditorum studia Platonis auctoritatem jam diu

NI, AT. IN VERIS SENSIBUS LEGUM, ERUENDIS CUIACI-
ANI PRÆFERUNTOR.

IX.

SI LEGUM REPUGNANTIA NULLA FIAT, COMMUNES JU-
RIS REGULAS OPPONUNTO: SI NEC ESCINT, PRIMO
VETUSTUM JUS EX HISTORIIS; DEINDE MORALES RA-
TIONES A GRÆCIS PHILOSOPHIS MUTUANTOR.

X.

QUI SECUS FAXINT, BLATERONES HABENTOR, DOCTO-
RUM COETIBUS EXCLUDUNTOR, ERRORIBUSQUE SUIIS
PERPETUO TORQUENTOR.

ORATIO

DE

REPETENDIS FONTIBUS DOCTRI-
NARUM.

Quoniam scientiæ fere omnes, vel ad naturales referuntur causas, vel
ad cognitionem divinitatis, vel ad morum & legum notitiam huma-
narum; ac naturales quidem causæ sensibus & experimentis eruuntur; co-
gnitio divinitatis oritur e religionis oraculis, mores vero & leges civilibus
continentur institutis: hinc tres jam inde ab initio uberiores doctrinarum
patuere fontes: quos non raro ambitiosi præceptores artificii occulere
suis, ut ab eis, non vero primævis ex originibus, literæ peterentur: natura
scilicet rerum, quæ sedes est Philosophiæ: sacri codices, quæ sunt germanæ
Theologiæ templa: & juris Romani Justinianeæ volumina, quibus integra
Jurisprudentia conservatur.

Etenim antiquissimi Philosophorum, quominus abundabant libris, eo
naturæ arctius hærebant, animisque suis diutius in rebus ipsis, quam in alio-
rum cogitationibus habitabant, libereque peragrabant omnem universita-
tem: utpote quorum ingenia nullis auctoritatibus contraherentur, ne-
que irretirentur certis præscriptisque definitionibus, quarum ad formulam
posteriores Philosophi sectarum auctores rerum summam redegerunt,
quibusque cogitationes ac facultates intercepere nostras.

Vetustiores namque illi, qui nullo populari plausu auferebantur, solo
studio veritatis duce, notitiam causarum experimentis evocabant, itaque
de universa natura differabant, ut cum innumera de ratione rerum singu-
larum,

larum, ac de primordiis rerum universalium, præclaraque de motu siderum, de ortu, & interitu sublimium & inferiorum specierum, de animis, & affectionibus humanis, invenirent; nunquam tamen ponerent nostræ cognitioni fines; neque spem posteris adimerent plurium deinceps invenientorum: quibus vestigandis facis instar præbat ratio magistrorum.

Quamobrem Plato, qui scriptis suis scientiam comprehendit omnium ante se sapientum, sive Græcorum, sive barbarorum, exemplo veterum quærere magis, quam decernere assuetus, non tam adstruendo, quam ever-tendo docet, institutaque ambigendi arte detegit humanam ignorantiam: ut, si qui prius aliqua opinione sapientiæ inflaremur, post Platonis lectione non aliam sapientiam agnoscamus, præterquam conscientiam erroris nostri, quoque magis ratiocinando progredimur, eo amplius nescire, atque ignorare discamus.

Sed cum ad eam diem natura rerum omnibus ad observandum occurreret, recessit fere ab oculis, postquam posteriores Philosophi mentes hominum rebus ab ipsis ad propria decreta, sive singularum dogmata scholarum, averterunt: ut veritas, quasi tota in præceptorum volumina commigrasset, non amplius a natura, sed ex illorum opinionibus unice peteretur. Quique primi præcipuis definitionibus, & enunciatis universa con-cluserint, Aristoteles fuere, Chrysippus, & Epicurus: quorum primus Academicorum veterum, alter Stoicorum, postremus Democriticas doctrinas in rerum infinitatem tendentes finitam ad rationem coangustarunt. Huc pertinent ea Ciceronis lib. 1. *de legib. cap. 13. Verum Philosophorum more, non veterum quidem illorum; sed eorum, qui quasi officinas instruxerunt sapientia, quæ fusa olim disputabantur ac libere, ea articulatim distinxeruntque dicuntur.* Cumque antea sapientia per manus familiariter traderetur, in publicam lucem prodiens involvit thesauros suos, forasque promittit, pro vulgi sensu tantum colores veritatis; ita ut velamenta magis illius ad nos, quam veritas ipsa pervenerit.

Translata igitur ad harum trium sectarum principes omni auctoritate ac potestate doctrinarum, curæ hominum, quæ antea rebus ipsis incubabant, convolarunt omnes ad interpretationem sententiarum cujusque sectæ doctorum, qui res ad vulgi gratiam deflectentes, nostramque investigandi libertatem circumscribentes, infinitam rerum varietatem e nostris mentibus excluderunt. Hinc investigatio causarum, quæ feliciter ad Platonem usque processerat, quæque antea novi semper aliquid proferebat, exortis tribus illis finitoribus doctrinarum, continuo institit atque quicquid donec proximis sæculis eruditorum studia Platonis auctoritatem jamdiu

intermortuam, simul cum ipsius nesciendi ac perscrutandi arte suscitavere, atque eius lectione solverenexus animorum; quo liberi excurrerent ad species ipsas, naturasque rerum nudas & simplices: quarum luce vel nova efferentes, vel ex oblivione vetera revocantes, vocem nobis reddidere veritatis.

Longe vero alia ratio est divinæ sapientiæ, quæ cum humanas facultates exsuperet, & ad nos ab ipso rerum omnium Auctore descenderit, non attollenda, sed deprimenda mentis nostræ fiducia comparatur. Quo minus enim nobis adrogamus, eo majora feremus a Deo, qui dona sua non pro acumine ac sublimitate ingeniorum, sed pro modestia & demissione animorum sua e solius beneficentia profert.

Quo plus igitur divinis pertractandis mens humana sibi permittit, quoque suarum confidentia virium liberius exultat, eo minus assequitur, longiusque a germano & nativo cælestium sensu dilabitur.

Hinc non mirum, si ea expressiora erant sub Apostolorum simplicitate, quam sub nova illa subtilitate Philosophorum, qui sacrorum librorum sensum a propria doctrina trahentes, plerumque tota erraverunt via, secumque tantam hominum turbam pertraxerunt, ut sapius ab intestinis factionibus Christianorum, quam externis ab injuriis Ecclesiæ ingemuerit. Unde, ut religionis veritas e disputationum ambagibus eriperetur, convocanda fuit auctoritas, & oraculum consulendum Ecclesiæ universæ in consiliis Episcoporum, ubi communibus singularum Ecclesiarum vocibus privatarum opinionum seditio componebatur, editis canonibus, nempe regulis, quibus non modo sensus committeretur veritatis, cui hæretici suis argutis insidiabantur, sed etiam comprehenderentur mores incorrupti veterum Christianorum; quos mores prava vivendi consuetudo penitus delevisset, nisi universorum Præfulum studia, testimoniis ex toto terrarum orbe conductis duce atque auspice summo Pontif. Christianæ institutionis memoriam usque ab Apostolorum ætate repetissent: ut in tota canonum serie, per plurium sæculorum cursum ad nos usque deducta, imaginem Apostolicæ vitæ, velut in speculo, contemplemur.

Et quoniam verba nulla sunt ad sententiam exprimendam aptiora illis, quæ cum re ipsa in mente nascuntur, quæque germana sunt primarum simulacra cogitationum; ideo sincerus Apostolicæ institutionis & Ecclesiæ universæ sensus non aliunde melius colligitur, quam e lectione ipsa Canonum, qui Evangelicis sensibus, & Apostolicis conciliorum vocibus contextuntur. Quam nobis lucem prope abstulerunt immania volumina privatorum interpretum, quibus priscus candor obtenebratur: ut, quo longius per

per interpretationes aliorum a primis auctoribus evagantur, & turbationes hauriamus opiniones. Nam sicuti rivus longius a fonte discurrens venam obliviscitur suam, imbuaturque terrarum sapore, qua perfluit, ita procul a suo capite per aliorum ingenia traducta veritas affectiones imbibit singulorum, exutoque splendore nativo, colores mentium atque opinionum suscipit alienarum; ejusque lumen, veluti solis radius de una rerum facie in aliam sæpius remissus, crebris incisionibus & iteratis casibus elanguescit.

Quid igitur miremur amplius tantam nostrarum sententiarum, & morum cum veteribus dictatis atque institutis dissentionem & pugnam, si veritatem amplius in domicilio suo non quaerimus, relictaque radice commentitios excutimus ramos, volvimurque assidue per ineptias interpretum eorum, qui canonum verba violenter torquent ad ingenium ac tempus, lucrumque suum: quique pulsa e Christianis moribus veteri severitate, novam ignotamque morum attulere licentiam, Christianam institutionem ex austera & gravi remissam reddentes, atque præfractam.

Et ne, reviviscente antiquorum canonum studio, fraudis suæ redarguantur, auctoritatem nituntur omnem vetustati dētrahere, tanquam veterascere quæat id, quod est æternum ac temporis expers, qualis est sapientia virtusque divina, quæ immutabilis cum sit, de se ita prædicat: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam fieret a principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret;* aut tanquam Christi præcepta, perinde atque eorum ingenia, temporibus & potentix famulentur; vel tanquam recta ratio simul cum humanis moribus convertatur.

Quamobrem privatas opiniones, privatosque sensus unius, aut alterius familiæ, non tam a divinarum, quam ab humanarum rerum studio profectos, pro doctrina sententiaque Ecclesiæ universæ fraudulentè obducunt, ut apte in eos cadat illud Antonii ad alterius factionis homines: *Cæstra Pompeji Senatum appellatis.* Atque ita audent corruptelas suas antiquitati præferre, quasi ratio Christianæ institutionis, & lex interior exteriori mutatione ac novis interpretum deliriis extingueretur.

An enim Ecclesia dimiserit unquam susceptum semel pietatis & justitiæ sensum, qui divinæ portio est, & immutabilis, immortalisque naturæ? An versatilem nobis Christus tradidit volucremque doctrinam, ut quæ Apostolorum tempore vera fuit ratio pietatis, ea mutatis moribus hominum dilabatur. An quia non amplius Ecclesia exigit a nobis exteriores illas poenas, ideo condonatos nobis reputabimus actus internæ virtutis, quibus

poenæ illæ respondebant, quique laboriosis earum adspectibus exprimebantur.

Etenim exteriora opera pietatis, qualia scilicet ab Ecclesia iunguntur, quid aliud sunt, rogo, nisi pietas interior, tanquam arborum succus, in fructus & palmites erumpens? Quid nisi virtus animorum occurrens oculis, & corporeæ imagines internæ sanctitatis? Hæc si non omnia, neque semper, neque ab omnibus Ecclesia poenis judicialibus in vita reposcit; nihilo tamen minus exigit a nobis animum ad ea primum atque compositum. Qui si vera poenitentia teneatur, ultro subibit moerores & luctus, coelestium curarum umbras, & nativos pietatis sinceræ colores; ultroque corpore ac mente jejunans, abstinere voluptatibus iis, unde culpam contraxit, ac sponte sua poenas amplectetur, peccatorum ultrices, & comites voluntarios virtutum Christianarum.

Humanam nimirum naturam, ad divinitatem potiundam ab initio procreatam, ac deinde progenitoris nostri vitio a spe illa prolapsam, pristinum in gradum ac sortem Deus restituit eadem nostra natura induenda, suscipiendisque hominum in se culpis, quas oblatione sui ipsius, & vitæ profusione mirabiliter expiavit. Etenim nihil perfectioni magis, quam vitium adversatur: unde, ut a Deo reciperemur, malum infinitum infinita bonitate fuit exauriendum. Nos vero, Christi morte reviviscentes, vires identidem adquirimus ad divinarum virtutum imitationem: in quibus nisi vitam transegerimus, vita migrantes divinitatis commercium frustra speremus. Nihil enim Deus amplectitur sibi dissimile: solis autem virtutibus divinæ naturæ imaginem reddimus; nimirum, si poenitendo Christi merita nobis adsciverimus, caventes in posterum, ne amore caducarum rerum, immortalibus mortalia præferendo, infinitaque injuria, quod ad nos attinet, naturam divinam afficiendo, in imum denuo miseriarum devolvamur.

Qui rerum caducarum amor, in singulos actus nostros assidue obrepens, poenitentia est etiam assidua depascendus; & abstinencia extenuandus, ut, unde ille cedit, eo subeat amor divinitatis, ac studium virtutum æternarum, quarum impedimenta poenitentia operibus remonentur: ut, quæ videtur disciplina severior, ea revera sit ducenda mitior, cum præparet abdicationem sui ipsius, quo unice spectare debemus, & abstinencia consuetudine acerbiter extinguat illam, qua humani sensus afficiuntur, cum primum abducuntur a diuturno usu voluptatum: unde certe sumus abducendi, si propositum nobis finem attingere cupiamus. A quo nisi æternum aberrare velimus, præstanda nobis erunt ea, quæ Christiana religione profitenda spondimus. Et quia Deo placere non possumus, nisi displiceamus

nobis ipsis, cum studio rerum creatarum, sui etiam ipsius amor est in primis abjudicandus, nec fructus mortalium bonorum, sed usus tantummodo capiendus; itaque in hac vita manendum, tanquam singulis momentis sit ex-eundum.

Ad quem animus sola poenitentia comparatur, quæ subtrahendis rebus, ac sensibus atterendis vitam traducit ad consuetudinem mortis: ut, quo pluribus viventes abstinemus, eo morientes minus amittamus, minus contristemur: cum vivendo totidem gradus mortis superaverimus, quot sensus nobis exstinximus rerum humanarum. Unde quod voluptuosis extremum est vitæ, id poenitentibus extremum est mortis & vitæ immortalis exordium.

Abeant igitur suæ cum doctrinæ blanditiis nostrates magistri: *Qui*, ut ait Ennius, *sui questus causa fides suscitant sententias*, quique abstinentiæ defuetudine tenacius implicat animos rebus caducis, & negligentia poenali-um operum in vita difficultates omnes coacervant ad tempus mortis, ut, cum hominem tandiu prodiderint cupiditatibus, cogant eum contra dominos & diuturnos suos possessores dimicare, postquam opes viresque omnes longæva mentis, & proxima corporis ægrotatione consumserit. Facessant a Christianorum scholis fallaces illæ distinctiunculæ liquidorum & solidorum, quibus jejunium, restringendarum cupiditatum remedium potentissimum, sustulerunt, quibusque, ut D. Hieronymi verbis utar, *abstinentia nomen quæsiere* deliciis; ut audeant, o frontem hominum! præter horas cibo statutas permittere jejunantibus indicas potiones, non modo contra jejunii naturam & legem tristiciæ, nutrientes ac sensus oblectantes: verum etiam contra commune fas hominum vetitas cupidines incendentes.

Utro a nobis abigamus fraudulentas illas honoris exæquationes cum vita, in quibus interpretes, privatam injuriæ ultionem inter Christianos inducentes, patientiæ legem penitus evellerunt. Exulet etiam, & Pontificiæ vocis imperium aliquando vereatur opinio eorundem illa, quæ cum carnis usu reliquam abstinentiæ obligationem exolvebat.

Ac ne per singula portenta opinionum in infinitum excurramus, respiciant aliquando divini juris fontes, ejusque non verba, sed vim potestatemque tenentes, dimittant captiunculas illas suas, quibus verborum apiculas assidue aucupantes, honestaque nomina vitis imponentes, laxiores regulas humani commercii pestes, fallaci sacrorum canonum explicatione in prisce disciplinæ perniciem sibi adrogata, tamdiu protegent.

Enim vero pudeat vos, divinitatis interpretes, integritate atque candore sententiarum superari a veteribus Jurisconsultis, qui cum nulla vera

religione, sed sola honestate naturali emendarentur, controversias tamen morum longe definire severius, & interpretationis regulas longe tradidere graviores. Quas utinam præceptores vos nostri aut ab illis arripuissetis, aut arreptas rerum humanarum causa non abjiciatis. Dupliciter, Pauli & Ulpiani sententia, lex infringitur, aut cum contra legem aliquid committitur, aut cum callida interpretatione sensus illius eluditur; illud contra legem esse dicunt, hoc in illius fraudem. Contra legem facit, inquit Paulus, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam illius circumvenit. Quid enim conservas mihi dictum, si sententiam dissolvas, licereque putes, quidquid nominatim non prohibeatur? cum præter expressa occurrant alia innumera, quæ occulto legum judicio damnantur; quæque fidus & candidus interpres, uti rectus minister earum, ad tribunal pertrahit conscientiarum singulorum: qui, nisi sibi met auctoritate fallacium interpretum assentarentur, in sententia legis ultro concederent, cum multo plura comprehendat sensus legis, quam sonus verborum, quia, ut ajunt Jurisconsulti, longe plura sunt negotia, quam vocabula. Hinc subjicit Ulpianus *fraus legi fit, ubi, quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit*: & quo distat *πρὸν αἰὸς δαυόλας*, id est, *dictum a sententia*, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit. Non enim oportet, ut leges ipsæ clamant, *jus civile captare, neque calumniari, sed qua mente quidque dicatur attendere*.^a

Tu vero, noster misericors, qui aliis libenter indulges, ut largius indulgeas tibi ipsi, quo gravior ubique sis, & proceribus præsertim acceptior, dum verba legis teneas, nihilipendis consilium legislatoris; ut, si quis extremam paupertatem hac formula imperaverit, *pecuniam ne attingito*, tu noxam omnem amotam putes, dum quis manus a nummis abstineat suas, dextera vero præter necessitatem utatur, & opera ministrorum: quæ si ratio valeret, nihil pauperius esset Regibus atque Tetrarchis. Mendacium aliis noxium leges universæ damnant: at tu bone confestim crimine liberas eum, qui verbum jaculetur anceps, ut audiens in fraudem inducatur, quasi leges verba mendacii prohibuerint, non animum nixumque fallendi: nec tibi videris dissolvisse legem, quando statuentium voluntatem hac præstigiarum arte frustraris, qua, ubi e re tua fuerit, nigra in candida continuo vertis, ac, juxta Æsopicum illud, eodem ex ore frigidum & calidum efflas. Quamobrem vos ita notavit Comicus illis verbis: ^b

*Rogationes plurimas propter vos populus scivit,
Quas vos rogatus rumpitis: aliquam reperitis rimam,
Quasi aquam ferventem frigidam esse ita vos putatis leges.*

^a I. penale. ff. de arbitrio. ^b Plaut. in Curcul. act. 4. scen. 2. vers. 15.

Atqui non ita Lacedæmonii divitiarum interdictionem a Lycurgo, neque mendacii prohibitionem a suis venientem legibus Persæ acceperunt: Christiani vero, qui exemplis innocentiz atque candoris populos ad nos olim traximus universos, nunc pro pudor! adeo affectionibus propriis purissimæ ac simplicissimæ legis verba conturbamus, ut officiis nostris justiatque injusti discrimen fere ab universorum oculis abstulerimus.

Quamobrem quæso vos, novarum interpretationum auctores, si quem Christo habetis honorem, cui profecto credo vos habere plurimum, nolite obsecro committere amplius, ut illud in nostros mores ab hostibus conferatur, quod suis detemporibus Livius pronuntiavit. *Nondum, inquit, qua nunc tenet sæculum, negligentia. Deorum venerat, nec interpretando sibi quisque iurjurandum, & leges scriptas faciebat, sed suas potius mores ad eas accommodabat.*

Nolite denique nos obtundere amplius, ac regerere commentitium illud vestrum Ecclesiæ silentium, quasi tacendo illa contra innovationes vestras antiquas pietatis leges abrogaverit. Neque, surdum cum sumus, mutam existimemus Ecclesiam. *In plateis, inquit Salomon, divina sapientia clamitat, in summis excelsisque verticibus supra viam in mediis semitis stans juxta portas civitatis in ipsis foribus.* Loquitur nimirum Ecclesia, loquitur semper, & perpetuo clamitat sacrorum canonum vocibus, quamvis nos longa desuetudine non amplius exaudiamus.

At si sacrorum canonum codices evolvere pigremur, quin mentem vertimus ad solennes Ecclesiæ cærimonias, & ad psalmos, atque hymnos, qui sacris peragendis quotidiano cantu funduntur: e quibus vocibus quid aliud acceperimus, nisi rerum omnium contentum, & abstinentiam voluptatum, artemque nostrorum ulciscendorum criminum. Resonant perpetuo templa poenitentiz præceptis, & Prophetarum, Apostolorum, atque Evangelistarum scriptis prælegendis abstinentiæ legibus reboant ædes sacræ, nunciantque parietes ipsi prisce præcepta virtutis, per sacros omnes impressa ritus: nos vero, vel quia corpore præsentibus, mente absumus; vel quia melodiam auribus, non vero pietatem animo captamus; vel quia longa negligentia obcalluimus, pro salutaribus carminibus, & veterum mancipationum formulis documenta illa pietatis accipimus, & Ecclesiæ vocem, inde prodeuntem, auresque nostras frustra verberantem, quærimus in privatorum quæstuosis opinionibus, & sui ipsius amore corruptis: puramque Canonum, & sacrorum librorum scatebram deferentes, cisternas petimus dissipatas.

Verum, si ad verba Canonum obscurduimus, oculos tamen attollamus
ad

religione, sed sola honestate naturali emendarentur, controversias tamen morum longe definire severius, & interpretationis regulas longe tradidere graviores. Quas utinam præceptores vos nostri aut ab illis arripuissetis, aut arreptas rerum humanarum causa non abjiciatis. Dupliciter, Pauli & Ulpiani sententia, lex infringitur, aut cum contra legem aliquid committitur, aut cum callida interpretatione sensus illius eluditur; illud contra legem esse dicunt, hoc in illius fraudem. Contra legem facit, inquit Paulus, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam illius circumvenit. Quid enim conservas mihi dictum, si sententiam dissolvas, licereque putes, quidquid nominatim non prohibeatur? cum præter expressa occurrant alia innumera, quæ occulto legum judicio damnantur; quæque fidus & candidus interpres, uti rectus minister earum, ad tribunal pertrahit conscientiarum singulorum: qui, nisi sibi met auctoritate fallacium interpretum assentarentur, in sententia legis ultro concederent, cum multo plura comprehendat sensus legis, quam sonus verborum, quia, ut ajunt Jurisconsulti, longe plura sunt negotia, quam vocabula. Hinc subjicit Ulpianus *fraus legi fit, ubi, quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit*: & quo distat *πρὸς αἰὸς δαυολας*, id est, dictum a sententia, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit. Non enim oportet, ut leges ipsæ clamant, *jus civile captare, neque calumniari, sed qua mente quidque dicatur attendere*.^a

Tu vero, noster misericors, qui aliis libenter indulges, ut largius indulgeas tibi ipsi, quo gravior ubique sis, & proceribus præsertim acceptior, dum verba legis teneas, nihil pendis consilium legislatoris; ut, si quis extremam paupertatem hac formula imperaverit, *pecuniam ne attingito*, tu noxam omnem amotam putes, dum quis manus a nummis abstineat suas, dextera vero præter necessitatem utatur, & opera ministrorum: quæ si ratio valeret, nihil pauperius esset Regibus atque Tetrarchis. Mendacium aliis noxium leges universæ damnant: at tu bone confestim crimine liberas eum, qui verbum jaculetur anceps, ut audiens in fraudem inducatur, quasi leges verba mendacii prohibuerint, non animum nixumque fallendi: nec tibi videris dissolviste legem, quando statuentium voluntatem hac præstigiarum arte frustraris, qua, ubi e re tua fuerit, nigra in candida continuo vertis, ac, juxta Æsopicum illud, eodem ex ore frigidum & calidum efflas. Quamobrem vos ita notavit Comicus illis verbis: ^b

*Rogationes plurimas propter vos populus scivit,
Quas vos rogatus rumpitis: aliquam reperitis rimam,
Quasi aquam ferventem frigidam esse ita vos putatis leges.*

^a l. penult. ff. ad exhib. ^b Plaut. in Curcul. act. 4. scen. 2. vers. 15.

Atqui non ita Lacedæmonii divitiarum interdictionem a Lycurgo, neque mendacii prohibitionem a suis venientem legibus Persæ acceperunt: Christiani vero, qui exemplis innocentiz atque candoris populos ad nos olim traximus universos, nunc prohi pudor! adeo affectionibus propriis purissimæ ac simplicissimæ legis verba conturbamus, ut officiis nostris iusti atque iniusti discrimen fere ab universorum oculis abstulerimus.

Quamobrem quæso vos, novarum interpretationum auctores, si quem Christo habetis honorem, cui profecto credo vos habere plurimum, nolite obsecro committere amplius, ut illud in nostros mores ab hostibus conferatur, quod suis detemporibus Livius pronuntiavit. *Nondum, inquit, quæ nunc tenet sæculum, negligentia Deorum venerat, nec interpretando sibi quisque iurjurandum, & leges ipsas faciebat, sed suos potius mores ad eas accommodabat.*

Nolite denique nos obtundere amplius, ac regerere commentitium illud vestrum Ecclesiæ silentium, quasi tacendo illa contra innovationes vestras antiquas pietatis leges abrogaverit. Neque, surdi cum simus, mutam existimemus Ecclesiam. *In plateis, inquit Salomon, divina sapientia clamitat, in summis excelsisque verticibus supra viam in mediis semitis stans juxta portas civitatis in ipsis foribus.* Loquitur nimirum Ecclesia, loquitur semper, & perpetuo clamitat sacrorum canonum vocibus, quamvis nos longa desuetudine non amplius exaudiamus.

At si sacrorum canonum codices evolvere pigremur, quin mentem vertimus ad solennes Ecclesiæ caerimonia, & ad psalmos, atque hymnos, qui sacris peragendis quotidiano cantu funduntur: e quibus vocibus quid aliud acceperimus, nisi rerum omnium contemptum, & abstinentiam voluptatum, artemque nostrorum ulciscendorum criminum. Resonant perpetuo templa poenitentiz præceptis, & Prophetarum, Apostolorum, atque Evangelistarum scriptis prælegendis abstinentiz legibus reboant ædes sacra, nunciantque parietes ipsi præcepta virtutis, per sacros omnes impressa ritus: nos vero, vel quia corpore præsentem, mente absumus; vel quia melodiam auribus, non vero pietatem animo captamus; vel quia longa negligentia obcalluimus, pro saliaribus carminibus, & veterum mancipationum formulis documenta illa pietatis accipimus, & Ecclesiæ vocem, inde prodeuntem, auresque nostras frustra verberantem, quærimus in privatorum quæstuosis opinionibus, & sui ipsius amore corruptis: puramque Canonum, & sacrorum librorum scatebram deferentes, cisternas petimus dissipatas.

Verum, si ad verba Canonum obsurduimus, oculos tamen attollamus
ad

ad vivam istam disciplinæ veteris imaginem; quam, ut conspectior esset omnibus & temporibus & gentibus, insculpsit nuper Deus in ipsomet Ecclesiæ capite CLEMENTE XI, cujus ex ore atque operibus vera pietas vocem & faciem emittit suam. Neque enim ille alio nomine maximam, quam diu recusavit, sacrorum potestatem accepit, nisi ut summum subeundo molestiarum, & extremum severitatis & abstinentiæ sibi & suis imperando, immortalibus concionum suarum verbis, perennibusque Christianarum virtutum exemplis panderet omnibus verum Ecclesiæ sensum, & priscæ disciplinæ lucem restitueret.

Atqui, si oblivione veterum canonum effudit nobis graviorum præceptionum utilitas, nihilo majorem fructum capimus e legibus humanis, quas rabularum strepitus, & procellæ forenses pene merferunt. Quotusquisque enim eorum, qui foro sunt operam daturi, hac ætate studium Romani juris ab ipso contextu legum auspicatur, & non potius a jejuna & exili aliqua congerie steriliū definitionum ac puerilium regularum? quas ubi sex mensibus defunctorie percurrerint, & aliquantisper indicem aliquem rerum judicarum perreptaverint, continuo ad subsellia prodeuntes, tanquam ex tripode fundunt juris oracula: ut nostris temporibus frigida fuisset ac tenuis illa tua gloriatio, Marce Tulli, qui Servio Sulpicio, si tibi stomachum movisset, Jurisprudentiam triduo professurum te minitabar: id enim jam de se nobis quisque puerulus pollicetur, dum elementorum literariorum ordinem teneat memoriter, quo sit ad consulendos indices librorum idoneus; & primoribus labris sordes illas consceleratæ Latinitatis attingit.

Proh vestram fidem! Quirites, quo ruunt mores legesque illæ, quibus condendis omnem Græcam sapientiam ad vos traduxistis, quarumque salubritate nationum omnium vitia emendastis? En quo vergit sanctitas legum illastrarum, quæ vobis jus in animos & corpora tribuere barbarorum; quibus bello perdomitis, communione Romani juris non servitutem inhumano & bruto Persarum Assyriorumque more, sed rectum afferrebatis usum libertatis, quam leges vestræ distributione rationis, & exercitatione justitiæ a violentia, & a vitiorum nexibus expediebant. Quo nomine, Quirites, justa bella semper, & pia gessistis, justumque in orbem terrarum imperium vobis parastis. Jus enim naturæ ipsum, quo immanitas rationi subjicitur, subegit legibus vestris barbaras gentes, per vos ad humanitatem a feritate traductas.

Has, obsecro, leges, Quirites, eone tradidistis aliis, ut vos amitteretis, an potius ut in illis gloriam perpetuo conservaretis vestram, & apud omnes popu-

populos Latinæ locaretis fundamenta virtutis? quo, ubicunque jura vestra confisterent, ibi, erepta quamvis dominatione, nomen tamen & prudentia regnaret, ac justitia nunquam interitura Romanorum. Quæ, dissoluta militari disciplina, per quam terrarum orbem diu coërcuistis, omnia tamen vivunt adhuc, viventque semper in Latinis historiis & legibus, ad quarum contextum si mentes referetis, & earum sententiam, quam vel ignorantia, vel versutia forensis interpolavit, repetetis e scriptis ipsis conditorum, & mentibus majorum, unde descenderunt, occursum atque consuetudine similium ingeniorum priscarum virtutum semina continuo vestris in pectoribus reflorescent, alenturque memoria laudum legumque vestrarum: a quarum diuturna lectione rationem accipietis, qua casus omnes regatis humanos, vertentesque vos in veterum formam animorum, revocabitis Romanos mores discetisque ab illis lenitudinem cum severitate miscere, summumque jus æquitate temperare, providere ac præcidere captiones, tandemque assuefcatis cogitare, atque invenire similia. Eodemque studio patebunt etiam vobis aprici amoenique recessus non Latinæ modo, sed Græcæ etiam eruditionis, quæ nostris est interspersa legibus e Græca sapientia natis, & Græcarum disciplinarum fructu per Jurisconsultos veteres enutritis.

Ut non mirum, si contempta in foro cognitione antiquitatis, legum quoque usum amiserimus, earumque locum subierint opiniones inconsultæ atque avaræ pragmaticorum, sive potius tabellionum atque scribarum, quarum turbinibus adeo Romanæ sanctiones obruuntur, ut sublata juris potestate ubique dominantur arbitria, nec jam homines legibus, sed leges hominibus obsequantur, neque ad aliud superesse videantur, nisi ad tristem reminiscenciam antiquæ majestatis. Adeo ut de nostris temporibus Plautum vaticinatum existimem, cum ait:

Mores perduxerunt leges in potestatem suam.

At vos, qui Romana jura impune, imo & ingenti vestro cum lucro ac dignitate conturbastis, contenti saltem fuissetis vestra fallendi felicitate, neque librorum vestrorum pestilentiam post mortem vestram nobis reliquistis, in fraudem conjicientes posteritatem, depulsam per vos non modo a primis conditoribus juris; sed ab Accursianis etiam, & Bartolinis aliisque melioris notæ interpretibus, tanquam ab auctoribus nullius usus. Vah homines emortui pudoris! Ecquid erubuitis imperitiam vestram defendere mentita legum desuetudine, ac subducere aliis, quæ vos propter barbariem & ignaviam vestram, & præcipue propter ignorantiam Latini sermonis omnino desperastis? Itane vero? Quoniam orbem Romanæ justitiæ

ad universā patentem, & humanos eventus omnes, casusque singulos civilis vitæ, vel expresse, vel tacite comprehendentem, pro modo ingenioli vestri ad paucas contraxistis quotidianarum quæstionum: ideo nos reliquas controversias infinitas, vobis ignotas, non ex legum codicibus, neque ratione ulla ducta e radicibus juris; sed ex auctoritate, sive ex erroribus vestris definiemus? cogemurque universi desipere propter desipientiam vestram, qui labem hanc in Jurisprudentiam effudistis, quique majestatem ac reverentiam legum transtulistis ad somnia privatorum, & ad res judicatas? ut Romana monumenta boni & æqui everfa videamus ab uno aut altero indocto & mercenario, emtoque scriptore, cui auctoritatem peperit error in plurium scriptis aut fraudulenter, aut imperite multiplicatus.

Hanc obsecro librorum insaniam, & legum vestrarum calamitatem atque contumeliam depellite aliquando, & mercimonium hoc nugarum procul auferte, Quirites, redeuntes ad Justinianeos libros, nempe ad sedes ipsas Romanæ justitiæ, de qua si hominum pravitate opes haurire non licuerit tantas, quantæ ab injustitia & ignorantia profluunt, animum tamen præscum illum inde recipietis vestrum, opum fortunarumque contemptorem, & immortalium bonorum compotem, virtutum nempe maximarum, quæ a Romanis proficiuntur institutis. Quibuse legum vestrarum sanctimonia suscitatis, Latina Justitia, Latinumque nomen in posterum imperabit.

ORATIO

DE

INSTAURATIONE STUDIORUM

AD

CLEMENTEM XI.

PONT. MAX.

CUpientem sæpe numero me retegere vitia studiorum, & rationem emendandarum artium diuturnis cogitationibus mihi collectam pandere meditantem, revocavit modo semidoctorum insolentia, qui rationibus iisdem, quibus doctrinæ famam peperere sibi, etiam tuentur, audacia nempe sua, & errore alieno; modo vero in tanta oblivione publicæ utilitatis abduxit exitus aliqua desperatio: cum animo vix unus, aut alter occurreret, qui quam posset maxime, idem & vellet operni ferre doctrinis.

At

At postquam, CLEMENS OPTIME, divinarum humanarum-
quererum potestas ad te devenit, & literæ spem, innocentia securitatem
recuperavit; redditus est etiam ille mihi animus erga studia, quem abstu-
lerat obtrectatio perditissimorum hominum: qui cum gravioribus doctri-
nis irascerentur, & literulis eorum ridicule inflarentur, suum in me stoma-
chum eruperunt, quem voce, atque scriptis cultum severiorum artium ex-
citaturum suspicabantur: suisque vitis mihi per summam impudentiam
tributis, meam tenuem qualemcunque operam studiosis eripere voluerunt.

Quando igitur nos, qui vix per livorem, & insolentiam illorum recte
sentiendi facultatem retinebamus, nunc tuo sub imperio libertatem etiam
recepimus recte dicendi, ut jam liceat impune præ nobis ferre meliora; non
gravabimur ea repetere animo, atque in medium adferre, quæ difflexerant;
nec pudebit eadem ad tuum, SAPIENTISSIME PONTIFEX, ad-
ducere iudicium, ut, omnia si respueris, nos errore liberemur; si quæ vero
tibi probentur, ea conferantur ad emendationem studiorum; itaque alter-
utrum vel mihi privatim, vel aliis publice prosum. Præsertim cum stu-
diorum regimen nusquam sit magis, quam Romæ, necessarium, ubi præmia
potius doctrinarum, quam ipsæ doctrinæ appetuntur: ideoque plura per-
turbate, ac præmature arripiuntur ab adolescentibus, opinionem tantum
eruditionis, non sine fraude publica, sæpe apud principes ambientibus. Ete-
nim utilius est cum publico, tum privatim ignorare prorsus literas, quam
proferri falsas: cum longæ crebriores errores ex variarum rerum, confusa
cognitione, quam ex earum ignorantia oriantur. Quo plura enim perversè
discimus, eo maiorem facultatem ad alios, ac nosmetipsos decipiendos
adipiscimur.

Quod si studia literarum ab recta institutione deerrasse ostendero, ut
certe deerrarunt, per quem unquam reducentur in viam, nisi per eam po-
testatem, quam ingeniis, & moribus expiantis, atque ad rectam operum, &
sententiarum normam referendis CHRISTUS inter homines locavit?
Nam, ut ait Plato, non suam tantum princeps debet curare, sed & aliorum
etiam colere, atque augere virtutem. ἀρχοντες, inquit, ἐν ἐκ αὐτὸν μόνον
ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχομένων ἐπιμελῆσθαι, ὅπως ὡς βέλτεροι ἵσονται.

Eam vero potestatem quisnam mortalium ad cultum literarum liben-
tius, quam tu, flexerit, atque felicius, qui per doctrinarum seriem, continenti
laborum cursu ad hunc dignitatum verticem evolasti; quisque privatus ad-
huc regiam beneficentiam bonis artibus adeo exhibuisti, ut literarum tute-
lam in morem tibi versam, etiam antea crediderimus, & quidquid summum est

est Pontificiarum curarum, non tantum ex lege muneris tui, sed proprio Marte videre præstiturus.

Quod igitur omnium philosophorum sententia traditur, virtutum, & vitiorum initia, & progressus oriuntur ab educatione puerorum: irritæ sunt enim leges, nisi educatione in animis hominum inferantur. Unde Diotogenes Pythagoræus. *Τῶς δὲ νόμος, inquit, ἔκ ἐν οἰκήμασι, καὶ θυσίᾳ ἀπὸ μὲν δέι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἡθίοις τῶν πολιτευομένων· τίς ἐν ἀρχῇ πολιτείας ἀνάσσει; νεῶν τροφά.*

Leges non sunt domibus, & ostiis, sed in civium ingeniis includendæ. Unde autem civilis regiminis initium? a juvenum educatione. Sic ille. Neque enim edictorum frequentia, sed recta institutione vitæ, ac per orationem virtutis vitia tolluntur: quia non poenis hominum animi, sed doctrina mutantur. Quamobrem qui remedia vitiis adhibent sine malorum extirpatione per bonam educationem, imitantur eos, qui victus ratione minime mutata pharmacis utuntur, e quibus nulla sanitate corporis morborum solummodo mutationem, ac varietatem assequuntur. Puerorum autem ingenia propter flexilem ætatem, & vacuitatem curarum, sunt oppido idonea bonorum itidem, & malorum seminibus concipiendis pariter, atque retinendis. Quidquid enim in simplex ac nudum ingenium initio illabitur, brevi coalescit; atque ubi semel radices protenderit, nova & adventitia postmodum excludet. Virtutum autem, aut vitiorum amor arripitur ex eorum exemplo, a quibus homines educantur. Hinc ingenia nobilium puerorum, plerumque sunt ad virtutem hebetiora, præsertim in Italia, quia hic educantur a mulieribus in rosa, inter gregem ancillarum, eis vili obsequio, mollique cultu blandientium, proniora vero ad vitium propter insolentiam laborum, & consuetudinem voluptatum. Ac sicuti muliebri educatione pueri abducuntur a virtute, ita vulgaribus erroribus ab nutrice haustis deflectuntur in posterum a veritate; ut non mirum, si postea, dum veros rerum æstimatores audiant, quæ veriora sunt, ea ducant, absurdiora.

Sed jam ad incommoda transeamus, quæ veniunt a viris, ac primo a præceptoribus Latinitatis, qui nihil magis laborant, quam ut augeant docendo difficultates, quas in Latinam linguam in vixerunt multitudinem, atque involucris regularum: quibus addiscendis absumitur tempus longe utilis, atque jucundius in vocabulorum explicatione, ac bonorum auctorum interpretatione traducendum. Etenim præceptis magis ad scribendum, quam ad intelligendum utimur: stultum est autem irretire præceptis ignorantem adhuc vocabulorum sensum, & usum, qui legendis tantum arripitur, explicandisque scriptoribus. Quorum consuetudine nos nec opinantes regu-

regularum lucem animo concipimus: quas in regulas deinde stilus etiam incurret ipse per se, more illorum, qui non arte, sed natura loquuntur: cum ex naturali locutione regulæ, quas discimus, collectæ initio fuerint. Verum quia sola consuetudo non arceat errorum periculum, nisi præsto sit ratio, quæ usui tribuat auctoritatem, regatque certa cognitione stilum scribentis; ideo postquam peritior aliquanto quis explicandis auctoribus evaserit, si se ad scribendum conferet, opus certis habebit, quibus ducatur, legibus, ut, si quando imprudenter ab auctorum consuetudine aberraverit, memoria præceptorum revocetur. Est enim difficile continere animo exempla singula: ideo ex pluribus eorum industria conductis communis quædam fuit colligenda, & evocanda ratio, quæ peperit regulam formamque perpetuo hærentem animo, cogitationesque nostras dirigentem, quæ nobis adsit, ubi exempla destituant. Quo circa tum paucas oportet esse regulas, tum etiam uberes, lateque profundas; ne ab exilitate multiplicentur ut iis retinendis minime sufficiamus, aut nimio studio eas conservare cogamur, distrahamurque ab assidua lectione veterum, itaque revolvamur ad plurimum exemplorum difficultatem, cui vitandæ regulas invenerunt.

Igitur statim puer flexiones nominum, aut verborum simul cum aliis grammaticæ rudimentis memoriæ mandaverit, ad scriptores est adducendus, eique, ut nobis olim discantibus mos erat, præbendus in primis Ludovici Vivis nitidissimus, atque utilissimus exercitationum libellus, e quibus domestica, & familiaria primum hauriantur, atque quotidiana vocabula, dicendique genera illa, quæ in usu vitæ frequentius occurrunt: ita enim pueri notis in rebus, materiæque suæ intelligendi facilitatem invenient, & simul cum delectatione utilitatem. Quid enim inhumanius, quam ingenia puerorum expertia prorsus rerum humanarum, ignaraque omnino civilis vitæ irretire negotiis publicis aut Græcorum, aut Romanorum in quibus veteres versantur auctores; & ad obscuritatem linguæ addere obscuritatem factorum, quorum in vita nondum animo acceperunt exempla: qualis plerumque materies est epistolarum, & orationum Tullianarum, aliorumque librorum, qui pueris initio proponuntur: cum ante detinendi fuissent in humilioribus, ac notioribus argumentis, atque a puerilibus exercitationibus, traducendi statim essent ad Phædri fabulæ, & ad Terentianas comœdias; neque materie obscuras, neque oratoria verborum circuitio-
ne molestas: cum sententias Comici contineant in medio positas, & orationem fundant sermoni familiari similem, nullo nempe severiori artificio inflatam, aut contortam; sed fluentem, & liberam, atque simplicem: cuius candorem, & proprietatem illi ætati facile adhærescentem, ubi adole-

verint, nec opinantes oratione reddiderint, atque stilo. Plautum tamen ad ætatem rejicimus grandiore, atque ad maturius judicium, ne aut impuritate rerum, aut insolentia verborum simplicitas puerilis imbuatur, utcumque ille non modo copia, sed & proprietate sermonis, & lepore vernaculo ceteris fortasse suat abundius.

Scriptores alii præter Comicos vel antiquarum fabularum exemplis referciuntur, vel negotiis plerumque implicantur publicis, ut, qui sine fabularum, aut historiarum cognitione illos adierit, videatur sine face per tenebras aberraturus, vixque unquam percepturus rerum sensus, quibus ignoratis vis quoque latet, atque notio vocabulorum. Ideo in Ovidii libris Metamorphoseon sunt exercendi, donec mentes factis illis impleantur: cumque his conjugenda Justinii lectio historiarum, ut una opera cognoscat breviter puer, quidquid ficti, aut veri ferat antiquitas, usque ad tempora Romanorum: quorum res gestæ initio per compendium petendæ sunt a Lucio Floro, & Vellejo, & ab epitome præsertim Liviana hisce ambobus longe simpliciore, atque candidiore, utpote quæ res gestas exprimat proprijs, & convenientibus verbis, absque fūco, & argutijs, quibus non satis Vellejus, & Florus abstinerunt: unde periculum fuerit ne puerorum animi fallacibus illis, & meretriciis orationis ornamentis a nervosa, & virili scribendi consuetudine abducantur.

Ubi autem breviter Græcorum, & Romanorum tempora percurrerint, ac summam quandam acceperint eorum, in quibus aliorum siue poetarum, siue oratorum, siue historicorum oratio frequentius vertitur, tum is princeps omnium ad perpetuam exercitationem stili tradendus est Cicero, explicatis ante brevioribus illius epistolis, orationibusque facilioribus, promptaque simul vel ex Plutarcho, vel ex recentiori scriptore illius vita: ut ex factis peculiaribus illorum temporum Tulliana scripta clarius pateant. Eamque lectionem comitabitur Livius, Sallustius, Cornelius Nepos, & Cæsar; quos excipiet studium, & explicatio poetarum Virgillii potissimum, & Horatii, Ovidique: etsi nescio an propter sermonis proprietatem præire debeat Catulli, Tibulli & Propertii lectio: quo enim isti humiliora tractarunt, eo minus coacti fuerunt voces a nativa significatione abstrahere ad sublimitatem novitatemque rerum. Atque ex his aliisque ætatis aureæ scriptoribus, quæ Augusti ævo concluditur, carpenda sunt, atque proferenda pueris faciliora ex ordine, atque honestiora, ut singulorum auctorum ingenium stilusque degustetur: atque inter explicandum flexendæ sunt mentes puerorum ad observationem syntaxeos cujuscunque verbi, & agnitionem præceptorum, quæ commissa cum exemplis, & ad usum assidua stili exercitatione traducta, firmitus inolefcant animis, quam recitata memoriter Por.

Porro in traditione præceptorum id meo iudicio peccatur in scholis maxime, quod, quæ ad Latinæ linguæ intelligentiam requiruntur, Latine præbentur, atque ita obscura per obscuriora panduntur. Etenim regulæ ad auctorum sensus referandos institutæ, ipsæmet indigent eadem clavi, cuius usum a regulis petimus. Quid autem absurdius, quam petere lucem a tenebris, & linguæ intelligentiam querere a præceptis eadem lingua nondum intellecta conscriptis? Cum naturalis rerum ordo postulet, ut ad obscura per aperta pergamus, ac vernaculis vocibus regula illa tradatur, cuius ad aliam linguam aperiendam est usus. Et præterea longe facilius hærent memoriæ clara, quam obscura præcepta. Nihil gravius enim, nihil ærumnosius, quam edificare prorsus ignota. Quo novo supplicii genere afficitur ætas illa hominis maxime innoxia, nempe puerilis, quæ poenas in ludo literario pendit ignorantia magistrorum.

Præter obscuritatem, non leve incommodum parit multitudo præceptorum, & exceptionum, quarum copia regulam aliquando adeo extenuat, ut inutile fuerit redeisse in regulam, quod tot exceptionibus erat exhauriendum, quod accidit cum paucis ab exemplis regulæ concluduntur: tum enim ex exemplis contrariis, atque de regula exclusis oriuntur exceptiones. Unde quo sunt angustiora præcepta, eo magis & præcepta ipsa, & exceptiones increbrescunt, perinde atque hydra secetur. Quamobrem eas utiliores putaverim regulas, & commodiores, quæ minores numero quidem sint, complexu vero latiores, e quibus quam minimum carpat exceptio.

Igitur e tanto numero grammaticorum, is meo iudicio studia Latinitatis ineuntibus maxime proderit, qui e Sanctiana ratione suas eruerit regulas. Siquidem grammaticorum natio partim vetustior est, partim recentior. Vetustior grammatica non tam rationibus, quam observationibus coaluit, a quibus artem traxere suam Disputiterius, & ejus discipulus merito laudatissimus Emanuel Alvarus. Recentiores vero ad naturalem rationem, duce philosophia, & ad simpliciora principia observationes revocare suas, unde numerum regularum utilissime minuerunt: quorum princeps Julius Cæsar Scaliger, qui grammaticæ partes ad philosophorum examen traduxit, & Franciscus Sanctius, qui syntaxin potissimum ab usu adiecit ad scientiam, eamque in multis dicendi generibus latentem per ellipsim expedivit: quorum scriptis breves una, & amplissimas composuere regulas Vossius, & Scioppius. Verum quia rationibus, quibus agglutinantur Sanctiana præcepta, puerilis ætas est impar, utcunque brevissima illa sint, atque simplicissima, ideo commodior erit ad scholarum usum Vossii grammatica minor, quæ hodie in scholis Belgicis celebratur. Ea enim & a
phi-

philosophorum ratione progredietur, & facilius affectibus adceptum puerorum: quorum si quis a scholis dimissus Latinitati studere velit impenitus, ei labor est subeundus maior, cumque veteribus nova conjungenda, & ad Scaligeri, Sanctiique lectionem addendus etiam Alvarus, qui Disputatorium ad aptiorem digessit usum.

Verum quoniam eloquentia rebus constat, & verbis, quæ rebus pandendis sunt necessaria, ideo ubi pueri significationes, ordinatasque compositiones verborum calluerint, adducendi continuo erunt ad fontes rerum, quos minime aperit vulgaris illa sterilisque rhetorica, verborum potius coloribus notandis, quam sententiarum radicibus proferendis idonea. Disputaturus etenim copiose aliqua de re atque eleganter, eam nosse opus habet e suis causis, & percurrere singulas partes illius: huic enim, si ad eam cognitionem diuturnum auctorum usum adjunxerit, verba ipsa de re ultro se offerent.

Hominum porro disputationes omnes, vel in certis scientiis artibusque versantur, qualis est Jurisprudentia, scientia rerum naturalium, Astronomia, & artes denique omnes, quæ aut mente, aut lingua, aut manu capiuntur; vel occupantur in moribus hominum, ac regimine civili, rebusque positis in communi cognitione, atque usu, nempe virtutibus, & vitiis, atque affectionibus animorum, negotiisque privatis, aut publicis, quæ crebrius, & facilius in consuetos hominum sermones incurrunt: ex quibus, eorumque causis vetustiores Rhetores longe graviores, atque utiliores, duce potissimum Aristotele, artem conflare suam: quæ non tam in depingendis imaginibus verborum, construendisque membris orationis, & enthymematis, elenchisque necdendis; quam in exponendis humanarum cupiditatum, & actionum causis, distinguendisque virtutibus a vitiis laborabat. Quamvis autem aliæ artes, atque scientiæ peculiare, dignæ etiam cognitu sint homini eloquenti, deque omnibus oblata occasione disputaturo: tamen, cum vis ingenii humani nequeat universa sustinere, oratoris facultas potissimum redigitur ad mores hominum, & facta civilia, resque illas, in quibus hominum omnis fere vita traducitur. Etsi haud negaverim, influere multa ex varietate cognitionis in os dicentis, quæ orationem illius reddunt plenior, etiam si de re vulgari loquatur: ita ut in humilibus etiam, & quotidianis disputationibus ingenium emineat sapientis.

Sed quia res affectionesque humanæ patere satis nequeunt e definitionibus Philosophorum, nisi accesserit usus hominum, & lux commerciorum, ideo rhetorica illa veterum robustior est ad ætatem differenda maturiorem. Interæaque pueri, absoluta grammatica Latina, eodem servato docen-

docendi ordine, quem in ea præscripsimus, literis detinebuntur Græcis: quarum initia & Vossii accipient grammatica minori, additis exercitationibus grammaticis in præcipuos ejus linguæ scriptores, quas ad Clenardum attexit Antesignanus. Eas continuo exercitationes excipiet Homeri lectio, qui omnium scriptorum instar erit: cum optimi quique ab eo profuxerint, vixque aliquod sit, aut bene cogitatum, aut bene dictum, cujus primordia non sparserit Homerus: a quo nata est non Poëtarum lingua modo: sed & Oratorum, Philosophorum, atque Historicorum: qui omnes ab Homero sumere lumina sententiarum, & dicendi colores, atque formas; ut is unus eloquentiæ, ac sapientiæ universæ commune sit elementum. Ei vero interpretando facilitatem adolescentibus attulerit summam clavem, quam vocant, Homerica: cujus vigem ad scriptores alios explicandos præstiterit Robertzonii Lexicon, sive Schrevelius auctior: quo utentes necesse non habebimus vestigare themata, sive capita verborum irregularium, atque defectivorum, ut vocant: etenim ibi modos, temporaque omnia notata, cumque suis inflexionibus descripta inveniemus; ita ut a declinationibus nominum, & conjugationibus regularium verborum statim vertere nos possimus ad iucundiores exercitationem, nempe ad scriptorum interpretationem. Hoc enim lexico adhibendo de irregularibus verbis, atque defectivis, memoriæ nostræ tantum hærebit ab usu, quantum ad auctores suppetat intelligendos: siquidem hanc linguam scriptionis causa vel nullus addiscet, vel, si hoc etiam conetur, facilius post auctorum intelligentiam linguæ anomalias assequetur.

Eodem tempore, quo Græcæ docentur literæ, erudiri etiam poterunt adolescentes communioribus Rhetoricæ præceptis, quæ scilicet non tam ad inveniendum profunt, quod unice a Philosophia petendum; quam ad disponendam, & ornandam orationem: qualia sunt ea, quæ in Rhetoricis ad Herennium continentur. Qui libri neglectis centonibus, & ineptis recentiorum, summa cum utilitate studiosis anteponentur.

A vulgari Rhetorica, & a studio linguarum consuevere pueri ad rationandam, ac disputandam artem, nempe ad Dialecticam, decedere: quæ perinde atque Rhetorica fuerit inanis, nisi materiem sibi vel ex communibus rebus, vel e scientiis aliis contrahat. Quantumcunque enim quis definitionis regulas calleat, nunquam tamen recte sine rei definiendæ cognitione definit. Fac enim sit quis legatum definiturus, qui legatum tamen ignoret, neque discrimen inter legatum & hereditatem intelligat, certe utcunque dialecticam suam excutiat, nunquam, neque fortuito, legatum deliberationem hereditatis appellaverit. Contra vero ubi didicerit hereditatem

TOM. III.

Mmm m

esse

esse jus in universam successionem; legatum vero particulam ex bonis hereditariis testamento detrahendam, et si nullam definiendi teneat regulam, tamen tam perspicue legati naturam nobis expediet, quam ~~magis~~ mura-rius parietis, aut faber lignarius mensæ: ita ut in suo quisque artificio, Dialectices omnino experts, tamen plus definiendo polleat, quam Porphyrius aliquis, aut Simplicius, aut Averroës, aut Philoponus, aut ipsemet Aristoteles, qui, cum ineruditorum opinione sit in Dialectica legislator, & princeps, ac pro inventore illius habeatur ab ignavis antiquitatum, nescio quanta in rebus præsertim naturalibus, & coelestibus ex vero definierit, cum omnia ex arte definire contenderit. Pergamus vero, & a Dialectica distinguendi regulas petamus: uter quæso heredum differentiam ostendet expeditius, Dialecticus ne, an Jurisconsultus, qui probe tenet, heredum alios esse suos, & necessarios, ut filiusfamilias, alios necessarios tantum non suos, ut servus; alios neque suos, neque necessarios, ut extraneus? an Dialecticus, qui vix heredum nomen fando acceperit? nisi multum referre putemus, quod Dialecticus, qui jura nosset, hæc distinxisset longe subtilius, arteque sua tria illa membra imparia redegit ad æqualia duo, eorumque alterum in minora totidem ~~divenisset~~ *divenisset*, nempe ita. *Heredum alii necessarii sunt, alii extranei; necessariorum vero alii sui, alii non sui.* Quæ divisio quamvis e summo artificio veniat, adolescentibus tamen longe majus negotium facessit, utpote quæ mentes in æquo insistentes, divisione alterius membri deorsum trahat, nempe in duos illos inferiores gradus, in quos ~~divisit~~ *divisit* vir ille mirabilis hæredes necessarios: cum ex alia pinguiori quæstione, at utiliori tamen, atque faciliori, tria illa feliciter, eademque progressionem mentis recta percurramus. Propterea contenti fuerunt jurisconsulti multa distinguere, ac definire crassus, ne nimio artificio, atque subtilitate ingenia discentium excruciant. *Quor-*
sum enim ea in dividendo superstitio, atque anxietas, si res, quibus aperien-
dis distinguendi ars fuit inventa, per pinguiorem distinctionem erunt lon-
ge promptiores; distinctio vero subtilior tenebras potius multiplicatione
partium inducit, iisque comminuendis res oculis subtrahit? Sed locos jam subeamus argumentorum, quos non Rhetores modo quæstus causa, sed & Cicero Senator Romanus, & homo Consularis tanti fecit, ut librum de iis conscripserit ad Trebatium; credo, ut tempus in eis addiscendis positum lucraretur. Age itaque, num is; qui sciat donationem causa mortis referri ad ultimas voluntates, probare non poterit eam esse revocabilem, nisi a nugigerulis nostris didicerit, omnia, quæ conveniunt generi, speciei etiam convenire; proptereaque revocabilem esse donationem causa mor-
tis,

tis, quia species est ultimum voluntatum, quod omne genus est revocabile? quasi non satis fuerit enunciatum, ex jure illud assumisse, quo totum argumentum sine ulla ope Dialecticæ concludatur. Tandem ut ad judicium de vero, & falso veniamus, cupis erudi facultatem sibi præ ceteris adrogant præstigiatores isti, per illas trutinæ veritatis, quos modos argumentorum appellant. Nempe per monstra illa verborum perterrefaciendis pueris inventa, *barbara*, scilicet, *celarent*, *felapton*, *ferifon*, & similia: si Titius moriens centum habebat in bonis, adita vero hereditate reperiatur minus, heresque legatis oneratus velit ea pro deminuta parte deminuere repugnantibus legatariis; nonne satis erit habere a scientia juris regulam illam, quæ tradit in definienda quarta spectandam esse patrimonii quantitatem, quæ superest tempore mortis, non tempore aditionis; ut facile judicetur legatariis idem præstandum, quod obtinuissent, si heres tempore mortis confestim adiisset: an vero judicium hoc nullo modo proferetur, nisi contorqueatur arcus Dialecticorum, & argumentum conferatur in figuram illarum aliquam, quæ veluti picta tabella objiciat oculis hujus judicii veritatem, & homines de re contententes trahat ad concertationem verborum? Quando igitur dialecticis regulis, neque ad inveniendam, neque ad secernendam veritatem opus habemus; num ideo hanc prorsus artem nobis tanto studio a veteribus commendatam abjiciemus? minime id quidem. Etenim, utcumque spes frustretur nostram; haud tamen indigna est, cui partem aliquam otii nostri tribuamus, trium scilicet, aut quatuor mensium exercendo, expediendoque ingenio, ut consueamus introspicere, ac rem volvere quoquo versum per partes, & genera: dummodo meminerimus hujusce artis studium non sua, sed aliarum doctrinarum causa suscipiendum esse: ne, dum instrumentum excolimus, more scholasticorum ipsum obliviscamur opus. Illud etiam nobis persuadeamus oportet, quæ faciliora sunt hujus artis, atque breviora, ea usus esse majoris, caveamusque, ne pueros ad fallendum, & calumniandum, inque rebus perspicuis rixandum assuefaciamus, ut sæpe inter discipulos tenebriorum usu venit: qui, dum inepte, ac summa cum patrimoniorum jactura garriunt in circis, & croitant, pro literariis exercitationibus exhibent populo deridenda spectacula, perinde ac si e plausu stultorum Ædilitatem, aut Præturam, aut spem Consulatus assequantur. Quamobrem prudentissime Plato non ante annum trigesimum, postquam longo usu per bonam educationem virtutes imbibierint homines, caute, atque parce Dialectica præcipit imbuendos, ne acuminis suo sibi blandientes exercentur contra justitiam, & veritatem. Rerum, ait, adolescentuli disputationes degustantes iis

veluti perlusum in contrarias partes utuntur, invicem se redarguentes, ac tanquam catuli proximum quemque sibi distrahentes, ac sermone suo lacerantes; ideo non a senticeto labyrinthoque scholarum ars ista petenda; sed a candidiori aliquo, cultoque scriptore, qui more veterum eam elegantibus verbis, ac Latinis potius, quam Gothicis, & Arabicis, vocibus, quales nunc habemus, explicarit: ut ingenti cum laude fecit Groscius, qui sua in Dialectica, & rerum deletum habuit, & vocabulorum, quæ de Tullianis fontibus hausit una cum exemplis, ad singulas Dialecticæ regulas accommodatis.

Cum autem Dialectica emendandæ menti potissimum studere debeat, certe omnium hoc optime Geometria præstiterit, quæ mentes ordine certo a certis quoque ducit, simplicibusque principiis, unde obscura diluuntur, dissolutaque componuntur, & composita in suas dirimuntur partes: ut hac recta differendi consuetudine mens assuescat semper insistere ipsis rebus, atque ita omnis cogitatio, se: iesque omnis argumentorum progressus a veris, & mens exuat sibi sensim quod e vulgari judicio temere, ac stulte conceperat, neque deinceps admittat, nisi quod ordine illo expensum fuerit, & exploratum: unde hac una scientia veteres facile retexuntur errores, novique præcaventur. Neque enim Geometria in sola quantitate vertitur, sed in rebus omnibus, quæ ordine geometrico pertractantur. Nam affectiones quantitatis minime Geometriæ subijciuntur tanquam unicum illius opus, sed tanquam exempla clariora, & simpliciora; in quibus Matheseos potestas magis perspicua cernitur, utpote quarum notio ab ipsa natura mentibus imprimitur. Ceterum undecunque ratiocinando ita progredimur, ut e notis ignota devolvamus, & a simplicioribus ad composita suis feramur gradibus, ac dividendo a compositis ad simplicia deveniamus, ibi nihilominus, atque in quantitatis affectionibus, mentem ad Mathesim exercemus. Si qua enim patore homini veritas naturaliter potest, ea ex ipsamet mente humana educitur, si confusa rerum notiones in ordinem ab administra veritatis Geometria tribuantur. Quidquid autem Geometriæ satis fuerit Professori divini, humanique juris, ad quem potissimum instituendum ista meditamur, præbebit Euclides a Mercatore digestus. Cui studio recte attexetur Astronomia, quam breviter arripere licuerit a Gassendo, itemque Geographia, quæ facile accelleriter addiscetur ab introductione Cluveriana, quam recens habuimus a Clavio.

Cum quis igitur per Dialecticam & Geometriam naturales animi facultates promorit, atque direxerit, antequam doctrinas attingat alias, ad caput veritatis fontemque notionum omnium, nempe ad naturæ studium, se tantisper conferet, quoad generales rerum causas, & universitatis hujusce

re generationem, ordinemque, ac motum, sive ortum, interitumque rerum pro vitibus mentis humanæ comprehenderit; ac si per singula non excurrerit, attamen prospexerit universa, mentemque illam deposuerit anilem educatione muliercularum, & consuetudine imperitorum somniis atque ineptiis circumfusam: ut vel hoc nomine sapere incipiamus, quod aliquando delirare destiterimus, ignorantiamque nostram persenserimus; ac, si non hauriamus lucem, saltem tenebras excludamus. Summus enim est humanæ sapientiæ gradus imbecillitatem propriam, & perpetuam ignorantiam sibi conscire contemplatione principiorum. At undenam creperam hanc & dubiam utcunque lucem vulgares tenebras dissipantem eliciamus? Num, quod quatuor jam sæculis deploranda temporis jactura, & inexpiabili Sophistarum scelere frustra tentatur, e scholis Peripateticorum? Cujus familiæ primores præsertim Arabes non alio admirabilem alioquim ingenii sui tetendisse videntur, quam ad alimentum vulgare opiniorum, ope, atque auctoritate Philosophiæ, facultatem omnem dialecticam convertentes in munimentum præjudiciorum, docentes posteros errare subtilius, verbaque sensu vacua, & e barbariæ fœcibus educita pro rebus ipsis obtrudentes. Quid igitur sperandum superest ab ea schola, quæ tam longo cursu sæculorum æstuantibus innumerabilium hominum ingeniis nihil novi adhuc extulerit, neque ignoti detexerit quidquam; sed vana opinione sapientiæ curiositatem, & facultatem etiam omnem inveniendæ veritatis abstulerit? Quem sane morbum non alia ratione pellere licuerit, quam cognitione ignorantix, quæ de Socratis disputationibus animadvertitur: ut, si ante sapientiam nobis adrogantes in nugis, tanquam solidis in rebus, acquiescebamus, stultitia dehinc patefacta pergamus ulterius, & extrema tentemus, Platonem invocantes ducem; qui, dum notiones temere acceptas oppositis, atque undique contractis rationibus exagitat, mentem ex falsa opinione scientiæ ad agnitionem ignorantix translatam ad eas attollit causas, e quibus pax atque tranquillitas oritur animorum.

Hinc Socrates, qui omnibus fere Platonice in libris doctor inducitur, emissis causis rerum singularium, quarum causarum cognitione minus indigemus, studium complexus divinx humanæque naturæ, atque universitatis rerum, extraxit inde artem vitæ beatæ, omniaque contraxit ad usum hominis, atque ad regimen doctrinamque morum: ut justiciam, quæ civitatem servat incolumem, & singulis civibus tranquillitatem parit, urbibus præficeret, atque in mentium humanarum arce locaret, sepositis aliis rerum naturalium studiis ad curiositatem potius alendam conferentibus, quam ad pacem

cem procreandam animorum. Veritatem autem Plato non a fallacibus humanorum sensuum experimentis, sed ex æterna divinitatis notione in animis nostris inscripta felicissime repetiit, ut fausto sidere ductus ad Christianæ religionis oras ratiocinando fuerit appulsus. Is enim solidis, & ineluctabilibus argumentis vicit unum esse Deum, qui cura providentiæque sua summa simul, & infima, maxima pariter, & minima complectatur, quique non donis, & muneribus ex vitiorum proventu proficiscentibus, neque scelerum fructibus; verum cultu virtutis, & innocentia teneatur, ac sola morum emendatione placetur, atque ita Poëtarum Theologiam explicuit ex erroribus vulgi, a quo inde superstitio illa summa veterum trahebatur. Philosophi enim fabularum interiorem sensum eruerunt, & ex earum velamentis expedierunt natularem divinitatis notionem, Dei simplicitatem asserentes, eique affectiones detrahentes humanas: ita ut studio divinæ veritatis offensionem incurrerint ignavæ ac stolidæ multitudinis, quæ Deos expetebat plures, in factiones distractos, & contagionis humanæ participes, quos nullo justitiæ sensu tantum cæcis pecudibus demulceret, tanquam non Dei *sint omnes fera silvarum*. Cum igitur Deos ideo vulgus coleret; ut perpetuos honorum, divitiarum, ac voluptatum largitores haberet: Philosophis, qui benevolentiam Dei, virtutum exercitatione, odioque vitiorum excitandam præcipiebant, donaque impiorum indigna, & invisæ Deo reputabant, multitudo vehementer irascebatur: quia, sublata superstitione, amotisque venalibus Diis, facultatem sibi redimendorum criminum, & suarum cupiditatum administratos ademptos arbitrabantur.

Plato autem, ut veram virtutum notionem superstitione avulsam animis redderet, hominem justissimum expressurus, amovit a justitiâ illius omnia lucra, & præmia, quæ ab hominibus perspectæ virtuti aliquando tribuuntur, eidemque homini justo amorem ademit aliorum, ac famam etiam opinionemque justitiæ, ut, justissimus cum sit, injustissimus reputetur: ne per opinionem justitiæ commodi aliquid, aut honoris ab hominibus assequatur, neve ad ejus virtutis cultum ab aliquo emolumento vocetur: sed solius justitiæ suæ conscientia beatus, pro nihilo ducat aliorum de se opinionem: unde justitiæ causa in odium univerforum adductus, graviterque, ac diu calumniis, injuriisque vexatus, tandem flagellis cæsus cruci suffigatur. Quam sane perfectissimam extremæ justitiæ formam, post homines natos, in sola Jesu Christi persona videmus exsculptam. Is enim, oratione atque opere justitiam redarguturus Phariseorum, quæ tota versabatur extrorsum, neque sensibus animi, sed macie vultuque ac labiis, & vestibis exprimebatur, beaefacta sua tegebat, preces, & jejunia, mirabilesque actus ab

ocu-

oculis aliorum auferebat. Hæc enim sæpe sublata plausu, & admiratione hominum, ab amore supremæ justitiæ ad humanæ gloriæ studium traduntur. Unde honores omnes & opes, propriique generis nobilitatem a sese abdicans oblata sibi regna repudiavit: quo inter cetera significaret, justitiam in semet ipsa summum habere præmium, ac propriam felicitatem in Deo locare; cujus felicitatis partem nullam neque amore suo tribuerint homines, neque odio eripuerint. Actandem qui unus fuit justissimus, utpote justitia ipsa, opinione tamen hominum injustissimus, susceptis in se omnium injustorum poenis post longam, & acerbissimam divini corporis laniationem, medius inter capitalium criminum reos, vitam in cruce profudit. Quo suum quoque justissimum hominem his verbis lib. 2. de Republ. Plato perducit. *Ευνοστέ* *Θ* *δὴ πάντων πλὴν δικαιοσύνης, καὶ ποιητέ* *Θ* *ἐναντίως δακνύειν* *Θ* *τῷ προτέρῳ· μηδὲν γὰρ ἀδικῶν; δόξαν ἐχέτω τὴν μεγίστην ἀδικίας, ἐν ἣ βεβασανισμέν* *Θ* *εἰς δικαιοσύνην, τῷ μὴ τὸ γγεσθαι ἐπὶ κακοδξίας, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς γιγνομένων. ἀλλ' ἤτω ἀμετάσσει* *Θ* *μέχρι θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἀδικ* *Θ* *διὰ βίης.*

Et paulo inferius:

Ὅτι ὅτο δακνύειν *Θ* *ὁ δικαί* *Θ* *μαστυγῶνται, σφελῶσεται, διδίσσεται, ἐκκαθίσταται τῷ φθάλπῳ. τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν ἀνασχινδυνεύησεται.*

Cum igitur Plato ex Clementis etiam Alexandrini, & priscorum iudicio Patrum adeo feliciter ad perfectam, veramque justitiam ratiocinando collinearit; quis, obsecro, sua sine fraude neglexerit alimenta legis naturalis ab illius doctrina utiliter affluentia? & non rectius existimaverit, (quod & ille proficitur in Epinomide) admirabilem illam sapientiæ vim, notitiamque rerum divinarum ab se scriptis traditam, commigrasse in Græciam a Syris, quos promiscue pro Hebræis accipiebant? itemque ab Ægyptiis, quibus longa mora, & commercia finitima Hebræorum non pauca, neque obscura sapientiæ divinæ oracularē reliquerunt? Unde ad se Græci derivarunt non vulgarem illam, & superstitiosam, sed sanctiorem, & retrusorem Philosophorum Theologiam, & Philosophiam Poëtarum arcanam, pro qua Socrates mortem oppetiit, multitudinem Deorum tollentem, divinæque naturæ simplicitatem a vulgi deliriis vindicantem, & beatitudinem in Deo ipso, & interna justitiæ perfunçãoe condentem; cujus notionem Ægyptiorum sapientes deterferant ab Hebræis. Idem quoque Plato, haud secus quam Christiani, amorem sui ipsius fontem reputat malorum omnium, radicemque cupiditatum universalum, quibus humanus animus dehonestatur. Cum enim divinitatis luminibus ad immortalia feratur, dilectione
sui

sui ad caduca deprimitur, mergiturque corporis voluptatibus; quamobrem qui corpori nimio amore sui ipsius indulget, maxime detrahit menti, unde fons erumpit humanæ vitæ, quæ in cogitando, ac percipiendo versatur: ita ut morbus animo conceptus, in affectiones, facultates, actionesque hominis penetret universas. Iterum Plato corporea natura priorem, atque antiquiorem ostendit naturam esse animorum, ab eaque motus ducit initium, omnem præterea corruptionis causam illinc excludens, æternitatem asserit illius. Unde colligit mentem primævam, & infinitam, quæ tempore infinito rebus creatis omnibus anteivit, immotam ipsam, omnia movisse, ac movere perpetuo: ut inde initium, & progressus, generatio, & interitus rerum devolvatur. Ex quibus non modo erroris convincuntur ii, qui naturam divinam funditus tollunt; sed eorum etiam, qui Deum, quidem asserunt; verum a cura, & gubernatione rerum ejiciunt. Ubi enim Plato docuit, mentem infinitam esse corpore antiquiorem, facile comprobabat facultates, ac virtutes infinitæ mentis, quæ in providendo, regendoque versantur, præisse corporibus motum a Deo semel acceptum perpetuo trahentibus: ex quo motu a voluntate divina rebus impresso, varietas rerum, & status earum exoritur: unde seclusa divinitate, quæ lucem rebus, & vitam continenter tribuit, cæca, & mortua essent universa. Ostendit autem omnia corpora, & quæ a corpore procedunt, suimet interitus intra se causam continere; at animum solum, utpote imaginem divinitatis, qui vitam involuto sibi corpori tribuit, excludere a se omne mortis initium; ideoque solum animum, pereuntibus rebus creatis ceteris, æterno tempore permanfurum. Verum Platonis cum religione nostra consensum, non est nostrum explicare: cum id abunde, ac longe dignius præstetur a veteribus Patribus, ab illius doctrina venientibus; quam doctrinæ Christianæ præ ceteris interfervit Augustinus, adeo ut Platonem non tantum pro magistro Philosophorum, sed etiam pro discipulo videatur habuisse Prophetarum; quem sensum schola Christianorum usque ad Bernardum SS. Patrum ultimum præ se constantissime tulit. Unde non mirum, si scholastici nostrates, omnium Historiarum ignari, antiquitatem Ecclesiasticæ disciplinæ, non tempore, sed memoria metientes, & cognitione sua, non ultra quatuor proxima regni Aristotelici sæcula transeunte, haud erubescunt ignorare Platonem, ac magistri loco subicere discipulum: qui non modo præcepto-
is, unde abstulit quidquid habet boni, & unde nunquam sine famæ suæ, ac
eritatis jactura discedit; sed & omnium ante se Philosophorum doctrinam per ambitionem, & malevolentiam adeo interpolavit, ut, ubi propria
luce carebat, posteris etiam inviderit, alienam; rerumque causas, quasi
per

per se non satis ignotas, obruerit obscuritate orationis: cujus artificio ita suos deludit interpretes, & discipulos, ut, unde minora discuntur, inde majori sapientiæ opinione ridicule impleantur.

Ubi autem quis generales rerum causas, & initia etiam affectionum omnium humanarum attigerit, detexeritque rerum singularium, & univrsarum inter se nexum ac vinculum, confestim accedet ad causas civilis regiminis, progressusque societatis humanæ: ut perspectis moribus hominum, cognitisque rebus tum publicis, tum privatis, atque communibus, norit de illis utram velit in partem honeste disputare, atque ad voluntatem suam flectere animos hominum verbis, & rationibus de morali civilique Philosophia petitis: quæ merito locum apud saniores homines artis Rhetoricæ subierit. Quid est enim aliud Rhetorica, seclusis puerilibus illis verborum struendorum præceptis, nisi rivus erumpens e facultate civili, quam πολιτικὴν vocant, & ex scientia morum atque affectionum humanarum: quibus de cognitionibus suasionis, & dissuasionis ratio, simul cum publici, privatiue regiminis arte colligitur. Ac morum sane affectionumque humanarum notitia profuit abunde ab Aristotelis Rhetorica, in quam ille contulit quidquid e Platonice disputationibus, sive pronunciatis, sive scriptis arripuerat. Nam quæcunque rhetoricorum libris Aristoteles comprehendit, ea fere omnia sparsim tradita in Platonice dialogis invenimus: ut non mirum si hoc, quotquot Aristoteles reliquit, operum sit præstantissimum, simul cum libris Politicorum: in quibus nihil est inutile, aut falsum, nisi quod revocari nequeat ad Platonem. Nam libri moralium, ubi eadem quoque fere cum Rhetoricis argumenta tractantur, propter eorum subtilitatem, ad usum, utilitatemque civilem ægrius perducuntur. Quippe qui non tam humanos mores, & quotidiana negotia, quam sapientis vitam, & beatitudinis causas contemplantur. Quas inter causas dum bona exteriora corporis includit, felicitatem sapientis, quam Stoici simul & Epicurei, utcunque de fine discrepantes, ad solius virtutis efficaciam referunt; Aristoteles vulgi assentator a potestate suspendit rerum fortuitarum.

Præstiterit igitur institutionem sapientis vitæ suscipere Platonice & libris, quo superiorum omnium ætatum, atque gentium univrsarum, & veterum Theologorum, ac Poëtarum sapientia confluit: præsertim vero ex libris de Republica, & de Legibus, ubi uberiores affectionum, & rerum humanarum causæ panduntur, & cum privatæ, tum etiam publicæ felicitatis rationes ad solam honestatem retrahuntur. A qua honestate manare ostendit Plato subjectorum simul, & principis utilitatem pariter,

TOM. III.

Nnn a

atque

atque tranquillitatem: quam si Platonem, sive potius rectæ rationis, vocem audiamus, extinguuntur vitia, quæ animum, quo irrepere, pavoribus complent, & anxiiis curis, inter quas exagitur, quisquis alios imperio ipse abusus exagitat. Unde tyrannus longe sibi gravior est, quam civibus: cogitur enim timere singulos, dum terret universos: hauriendisque substantiis aliorum, libidinem auget suam, indeque ad majorem adducitur egestatem, quæ non ampliandis opibus tollitur, sed cupiditatibus extinguendis. Hinc longe semet ipsum crudelius, quam subjectos populos excruciat. Ab unius enim hominis atroci dominatione pedibus patet effugium; vitiorum vero sævitiam nemo vitaverit, nisi effugiat semet ipsum. Quam dum Plato miserrimam tyrannorum imaginem oculis nostris objicit, facile sententiam evertit, ac rationes refellit illorum, qui suis præceptis dominationem in sceleribus, & fraudibus exstruunt, regnandique artem in piraticam, & prædatoriam vertunt; ut a nullo melius, quam a Platone, Machiavellus, cum suorum decretorum æmulis Hobbesio, Spinosa, & Bodino prosteratur. Cujus Machiavelli atrox principis, & immanis institutio, non modo non verax, nec utilis, sed neque ignota est, neque nova iis, qui Theognidis, & veterum tragicorum, aliorumque poetarum evolvere libros: quorum sententiam Plato Trasimacho Sophista attribuit in lib. de Repub. ut eam invictis rationibus e mentibus hominum extirparet. Unde vulgares rerum civilium præceptores, & impietatis administri, qui sapere supra veteres opinantur purgantia illorum, & rejiculas antiquitatis opiniones, tanquam novum aliquod inventum, in Machiavello cum publicæ libertatis communisque tranquillitatis perniciæ admirantur.

Cum his autem studiis, rhetricorum, scilicet, Aristotelis, & civilis doctrinæ moralisque Philosophiæ, recte conjungentur Ciceronis opera de arte dicendi, ac libri præcipue de oratore, qui, ut libris Philosophorum acumine, atque scientia cedant; longe tamen præstant usu rerum, peritiæque forensi. Quæ oratori est adeo necessaria, ut, nisi, quod e libris aliorum accepit, cum rebus ipsi proprio experimento, suæque actione vitæ contulerit, oratione sua non veritatem reddere, sed scholam olere videatur. Quamobrem is eloquentia excelluerit maxime, cujus vita non solum inter præcepta mortuorum, sed inter viva exempla, in medio morum, & affectionum, atque casuum humanorum longo civilis exercitationis cursu traducatur. Ad quæ si lux accesserit præteriti temporis, & memoria rerum gestarum simul cum Poetarum ad nostram utilitatem confectis narrationibus, oratio dicentis omnibus verborum, & sententiarum luminibus abundabit. Ipsæmet enim sententiæ colores offerent, & ornamenta verborum,

borum, si proprietates eorum calleamus; neque difficile fuerit optime dicere, si recte cogitare didicerimus. Nec minoris fortasse facienda sunt veterum poetarum carmina, quam libri Philosophorum. Etenim antequam Philosophi scholas aperirent, & in publicas disputationes argumenta rerum educerent, sapientia omnis a suis inventoribus conjiciebatur in fabulas, carminibusque tradebatur. Solutam enim orationem diu post sapientiæ studium accepimus, neque antequam velamenta fabularum præceptis Philosophiæ detraherentur. Quamobrem præter Orpheum, Musæum, Homerum, theologosque ceteros, qui non solum numeris, verum etiam poetica inventionem circumdodere sapientiam; illi etiam, qui artificium fabularum repudiarent, veluti Pythagoras, Empedocles, Parmenides, Solon scientiam alligavere metris, ut suavius deflueret in aures, & mellea carminum suavitate animos duceret. Quamvis vero postea metri vincula Philosophia egressa esset, & soluta etiam oratione discurreret; Poetæ tamen minime renunciarunt Philosophis docendi munus. Unde secluserant quidem Philosophi poësim: poësis vero nunquam a Philosophia discessit, nisi posterioribus temporibus, cum flos Græcæ, ac Latine sapientiæ jam emarcesceret: quemadmodum & apud nos, qui, cum a Dante Aligherio philosophiam cum poësi conjunctam, & per Petrarcham, ac Boccacium, aliosque sub eodem foedere conservatam acceperimus, postea diremto conjugio illo poësim philosophia, hoc est spiritu, & vita privavimus, contenti tantummodo aurium lenociniis. Ut enim aliquot veterum Græcorum, & Latinorum poetarum reliquerint Philosophis investigationem naturæ, rationem tamen divinarum, humanarumque rerum, Theologiam nempe, ac moralem scientiam, nullo pacto dimiserunt; neque satis habuerunt commovere animos, auresque personare strepitu verborum; sed reddendis per imaginem casibus humanis, describendisque in simulatis personis animis nostris, objecerunt oculis formam humanitatis, gravissimisque sententiis passim interjectis mentis curationem, & vitæ regimen ostenderunt: ut a nulla Philosophorum schola, quam ab Æschyli, Sophoclis, Euripidisque scæna sapientiæ messis exsurgat uberior. Nemo etenim veterum Poësim attingebat, nisi cultus, & locupletatus a Philosophis; unde auferebat secum acumen, & copiam sententiarum: quorum aliqui solo Philosophorum nomine contenti fuerunt, quamvis eminere potuissent in numero Poetarum. Talis Plato fuit: quas enim scripserat tragoedias, combussit; ne, ut suspicor, qui Philosophis fama, & plausu antecellebat, alia in re cuiquam videretur inferior. Unde contempta metri lege colores, fabulas, & spiritus Poetarum; quibus dictionem suam attollebat, ad Philosophiam traduxit:

ut Poëtico dicendi genere, quo forſan ab æmulo ſuo Euripide ſuperabatur, ipſe Philoſophos antecelleret.

Ac fortasſe longe graviora, & retruſiora veteres Poëtæ ſub involucriſ fabularum, quam Philoſophi ſuis diſputationibus ad nos tranſmiſere: iſti enim quia ex propria plerumque, vel amicorum perſona loquebantur, ne plebis offenſionem ſuſciperent, multa reticebant; cum illi ex heroum, veterumque regum perſona effuderint multa liberius, & ſub earum larva multitudinis errores non raro redarguerint, ac tyrannos verbis carperint alienis: ut poſteris aliquanto ſolertioribus ad reipublicæ regimen longe uberiora fortasſe, quam præcepta Philoſophorum, e tragicorum & veterum Poëtarum verſibus expedienda ſuperſint. Eandem ob cauſam Philoſophi vetuſtiores, veluti Anaxagoras, alique multo ſolidiora de ſuis promittere latebris, quam recentiores, qui publicis in ſcholis, & in communi luce proſiſcebantur.

Hactenus adoleſcentes ad ſapienter cogitandum, recteque dicendum inſtituimus: nunc, ut ex facultates cedant in uſum publicum, & in communem utilitatem, uſa pandenda eſt ad ſcientiam divini, humanique juris, quo ſtudia viri civilis omnia referuntur. Atque ut a jure civili exordiamur, omnis ejus cognitio pendet ab interpretum deſectu, quorum pars eruditione ſua enuclearunt leges; pars vero garrulitate, atque importuna ſubtilitate contriverunt. Quamobrem iſ nobis potiſſimum quæretur interpres, qui a legibus, quas explicandas proponit, minime aberraret ad inanes, & intempeſtivas quæſtiones, neque argutandi cauſa levem quamlibet, & commentitiæ legum repugnantiam aucupetur, ne ad ipſam earum difficultatem interpretationum moleſtiam adjungamus. Quæ noſtratum vitia ſedulo Græci caverunt interpretes Baſilicorum, qui neque a legum veſtigiis diſcedunt, neque vanis oppoſitionibus conantur tranquilla, & perſpicua conturbare. Hoc morbo maxime laboravit Accuſius, qui lexibus quibusque diſcriminibus inutiliter notandis, in tranquillo commovet ſæpe tempeſtates. Iſ tamen unus eſt, qui inter ſuos arctius hæreat legibus: alii enim ab eo proſecti procul ſolverunt a portu, & ab earum conſpectu longius reſceſſerunt. Sunt autem duæ interpretum claſſes, quæ verbis legum propius inſiſtunt, vulgaris altera, in qua princeps Accuſius; altera ſelectior, & eruditior, in qua tempore quidem, & inventionis laude primas ageret Alciatus; niſi poſtea omnium, quotquot fuerunt, aut fortasſe futuri ſunt, laudem Cujacius anteſſet. Utriusque tamen claſſis principes oportet ad examen legum adhibere. Accuſius enim cum ſocio Viriano mira facilitate facti ſpeciem tyronibus exponunt, & viam doctioribus

ribus feliciter sternunt ad forum, quotidianis quæstionibus & rebus proponendis, atque tractandis: Cujacius vero abstrusorem sententiam regegit legum, & e latebris juris antiqui mentem eruit Jurisconsultorum: ut receptiora quidem ab Accursianis; a Cujacianis tamen veriora promanant. Ideo neutri negligentur, quia illi usum isti scientiam præstant, quæ pro re nata, vel confirmatur usus, ubi cum ratione conveniat, vel, si deflexerit a ratione, corrigitur: nisi obstiterit ignorantia judicum, qui contra Justiniani præceptum, * imo & contra recte rationis normam, hoc præcipue tempore non legibus causas definiunt, sed exemplis, quas decisiones vocant; quarum inauspicata volumina Romanam jurisprudentiam in Romano solo ad perpetuam ætatis nostræ dedecus obruerunt. Cum autem tam eruditis ad antiquitatis interioris notitiam, quam forensibus ad plenioris jurisprudentiæ cognitionem utilissimum sit origines evolvere, ac fundamenta detegere Romani juris; neutris tamen ob obscuritatem, & varietatem rerum, tot voluminibus dissipatarum, vacet ea de Cujacianis interpretibus efferre; tribus nos libris, quos de originibus scripsimus, eas complexi sumus: ut legentium oculis jurisprudentia selectior integre, atque ordine suo subjiciatur. Nostrum enim consilium fuit, ut, qui Justinianeas institutiones primo ex Perezio, postea ex Vinnii notis, & commentariis probe calluerit, libris nostris adhibendis per feracissimam Digestorum silvam expeditius progrediatur. Accursiani vero, quorum primores Bartolus, Baldus, Jafon, Castrensis, Alexander, etsi leges ipsas aliquando involvant potius, quam expediant, & Accursium sæpius, quam leges interpretentur; in tractandis tamen forensibus quæstionibus adeo pollent, ut iis ætate nostra simul cum Accursio, & ipsismet legibus alto pulvere mersis, & ab ignorantia conculcatis justitia exsulet a foro, & causidicorum loquacitas, ac libido judicantium in alienis patrimoniis impune dominetur. Judices enim olim, si non ratio legum, Accursii tamen, ac Bartoli digna sane obsequio refrænabat auctoritas, atque ad justitiæ sensum, si non propria scientia, mens saltem revocabat aliena. Oportet enim ut legibus quam plurima concludantur, & affectionibus hominum, arbitrioque viventium quam minimum permittatur: ferinam enim naturam continet affectio; lex autem, utpote ratio pura, affectionis est expers, continetque tantummodo divinum. Nunc vero, pulsas omnibus Jurisconsultorum familiis, sive Cujacianis, sive Accursianis, & Bartolinis, tantum librorum suorum venenis exsultant in foro rabularum duces, qui mortui, cum obstrepere desi-

* *L. nemo C. de sent. & interlocutor. Judicum,*

erint, tamen amentia suæ segetem nobis in eorum scriptis reliquerunt; quique, si Diis placet, ratiocinio se præstare gloriantur, ut suæ, ac discipulorum avaritiæ velificent, & propterea probro sibi ducunt aliorum auctoritati parere, Charondæ nimirum qui sint, & Platones, aut Lycurgi, & Solones ad dandas, & inveniendas, non ad accipiendas, & interpretandas leges, accurrentes. Quorum stultitia, & aliorum ignavia evenit, ut, quidquid olim captis auspiciis, consultis Pontificibus, referente Consule, aut Tribuno, in conspectu populi Rom., vocatis comitiis, post suasiones, ac dissuasiones oratorum, ac diuturnam, & maturam civium deliberationem statuum fuerat, nunc a somniculoso, aut madido aliquo fori operario, & vultuario togato, nempe a Ridolphinista quovis, qui non alium magistrum, præter scribam, & tabellionem agnoscat, per summam temeritatem, & impudentiam calami ductu decernatur. Jam enim ante saluberrimam privatarum scholarum prohibitionem exorti erant, qui Ridolphino, tanquam Justiniano codice domi prælegendo, trimestri studio absolutam Jurisprudentiæ cognitionem juvenibus ore ferreo promittebant. Horum igitur duces non satis habent ignorare ipsi leges, & usum bonorum interpretum, nisi propriam inscitiam itilo suo pestilentissimo, & voluminibus immanissimis transmittant in posteros: qui lectione illa pudenda, & clientibus maxime deploranda procul auferuntur a puris luminibus juris, & a majorum veritate: quorum vice dedecora ista Jurisprudentiæ, ac fori piacula complectuntur, pari cum eis vesania furentes, & contra graviores Jurisconsultos audacissime blaterantes. Quamobrem legibus, & civili ratione simul cum Jurisconsultorum auctoritate dejectis, tam bona hominum, quam existimatio, & vita ignorantia, avaritiæque patent. Quam Jurisprudentiæ calamitatem, & Justitiæ ruinam, nisi, CLEMENS OPTIME, qui & nosti, & potes, & velle debes, quamprimum avertas, juventute saltem triennio in publicis scholis detinenda, & ipsorum Justinianeorum voluminum explicatione imperanda, restituendaque Accursianorum saltem, & Bartolinorum interpretum auctoritate, rejectis farciminibus rabularum; verendum erit, ne brevi a Jurisprudentia, quæ Pontificiam quoque Jurisdictionem tenuit, atque munivit, & externos majorum tuorum olim subjecit oraculis, conversis modo rebus, ad mores judiciorum Scythicos omnino transeamus. Neque vero debet Princeps præsertim sacer, & juris tam humani quam divini custos ac moderator, quidquam promovere magis, quam sacram, & civilem Jurisprudentiam, artemque justitiæ: qua neglecta, vel de die in diem extracta, ut quam creberrimas, & longissimas ad templa Divorum supplicationes habeamus, & orationem quantumcunque multiplicemus, a Deo,

Deo, Isaia teste, ^a nunquam exaudiemur, quia, ut alius Prophetarum ait, *Justitiam ejus nesciamus*. Quis autem eam nesciens exercuerit? aut quomodo jus reddiderit aliis, qui prius ipse non accepit? aut quandonom accepisse potuerit imberbis adolescens, & imperitus, ac pene puer, qui ferulæ manum nuper subduxit? nunc autem, jantina indutus, e sella curuli sententiam proferens, neque discere dignatur amplius, neque ignorantiam suam alia novit arte, quam impudentia definiendi, & pronunciandi facilitate dissimulare.

Sed jam a jure civili decedamus ad sacrum, atque ab humanis legibus ad divinas ascendamus; nempe ad jus Pontificium, quod partim a divinis fluxit libris, partim a jure civili: cujus cum peritissimi essent Decretalium, quas vocant, conditores, quamplurimis regulis, ac definitionibus e sanctiori Jurisprudencia susceptis jus Pontificium expleverunt, & semina sapientiæ cælestis aluerunt honestate naturali, a Deo etiam in nostris insculpta mentibus, cujus apud Græcos Philosophi, apud Romanos vero Jurisconsulti vindices fuerunt, atque cultores. Ac si quid liberius, aut severius a jure civili definitum Pontifices invenissent, coërcuerunt juris divini auctoritate, aut mitigarunt, idem in nostrate jure civili præstantes, quod veteres Prætores temperando Decemvirali jure, atque supplendo consueverant. Hinc videat juvenus foro vacatura, qualem gratiam habeat iis, qui se juris Pontificii Doctores, absque plenissima Jurisprudenciæ cognitione, ac rerum forensium usu, profitentur. Qui si meminerint quales, quantique Jurisconsulti fuerint Pontifices, a quibus epistolas Decretales, & jus omne Canonicum forense accepimus; minime in alienam possessionem irrumperent, nec forensium rerum, sed tantum sacrorum disciplinam susciperent, explicandam, neque alios quærerent auditores, quam juvenes familiæ suæ sacris operaturos: ne forensem juris Pontificii disciplinam contrectantes, utrumque simul, & sui ordinis legem, & doctoris officium prodere cogerentur, fallentes pariter suos, & alienos. His fortasse, ac juventuti, quæ auctoritate illorum ab idoneis Doctoribus abducitur, salubere fuerit audire Cujacium hæc de Canonum conditoribus referentem. Etenim de Innocentio III. ^b scribit. *Cetera quoque fere omnia sumsi ex jure civili, & omnino quidquid præclarum est in hoc jure, ex jure civili est, nec hujus interpret idoneus quisquam, nisi fuerit juris civilis peritissimus*. Et de Gregorio IX. ^c *Duo hæc capita sunt Gregorii, auctoris hujus collectionis, qui ut in ea collectione aliquid de suo insereret e jure civili, ultero, non aditus a conscriptoribus ullis, aut litigatoribus, pleraque sumsi, & inseruit*. Et alibi de Innocentio ^d rursus. *Et Pontifex*

^a Isaïas cap. 53. Baruch cap. 4. n. 13. ^b ad cap. 15. de sent. & rejudic. ^c cap. penult. & ult. eod. ^d ad cap. 1. & ult. de lit. non contes.

quidem in hoc capite ex jure civili, vel ex interpretibus juris civilis: fuit enim Innocentius, qui est ille Pontifex, juris peritissimus. Et totum quidquid scribit in hoc capitulo ultimo, satis prolixè est ex glossis juris civilis, quarum pleraque factum est ut vim sumserint per Pontifices, qui ex eis Decretales confecerunt, & generales constitutiones. Ac de Gregorio IX. iterum alibi: ^a Plus petitur re, vel summa, loco, tempore, causa. Quod Gregorius IX. auctor hujus constitutionis sumsit ex Institutionibus Justiniani, & ex Pauli lib. 1. Sententiarum. Et quidquid omnino est relatum in constitutione hujus tituli, ex jure civili est, ac proinde secundum jus civile interpretandum: ex quo quidem solo jure habent, quod petant Pontifices, exornandorum suorum Decretorum gratia.

Omitto Beroum, Antonium Contium, Gentilem, aliosque haud ab similia de jure Pontificio tradentes. ^b Nam quos Cujacius, universi juris post hominum memoriam consultissimus, non absterret; quænam alia gravior cohibuerit auctoritas? nisi publica Principum, & magistratuum, & præcipue sacrorum Pontificum potestas: quæ non alio vertetur utilius, quam ad emendationem divinæ, atque humanæ Jurisprudentiæ, itemque ad delectum idoneorum interpretum, submotis iis, qui juventuti Justitiæ lucem intercipiunt, scientiam profitentes alienam: qua in re verenda eis essent verba Christi dicentis: *Va vobis jurisperitis, quia tulistis clavim scientiæ, ipsi non introistis; & eos qui introibant, prohibuistis.*

Qua vero jus Pontificium e Sacra Scripturæ, ac SS. Patrum locis, & veterum Conciliorum Decretis componitur; præferenda est huic studio fax etiam divinorum librorum, & Ecclesiasticæ Historiæ, quæ Canonum rationes pandat, ac nubes dispellat absurdarum opinionum; quibus hujus Juris recentiores interpretes, quos Casuistas appellant, paucis exceptis, in veteri Ecclesia plane hospites, rationem interpretandi, ac definiendi de rebus ad mores pertinentibus magis a Porphyrianis, & Averroistis, quam ab Apostolis, & Evangelistis trahentes Christianas morum leges, non ad præcidendas, sed ad alendas, ac propagandas rerum caducarum cupiditates, violenter perduxerunt: ita ut lex frugalitatis, atque caritatis in quæstum, atque impotentem dominationem importunissimis interpretationibus deorqueatur. Quibus profecto tenebris locus esset in Ecclesia nullus, si assidua Evangeliorum lectione, atque cognitione vetusti moris, & studio Conciliorum, ac sacrae historiæ peritia dialecticas captiones, & versutiloquas Arabum scientias excluderemus; eorumque loco adolescentibus, breviter juris Pontificii studium accessuris, una cum Ecclesiastica Historia Romanum in manus traderemus Catechismum: unde solidâ, & sincera Theo-

^a ad Cap. ult. de plus petit. ^b Contius lib. 2. disput. Juris Civil. cap. 3. Beroni ad rubricam de Confuet.

logia longe melius, & uberius, quam cuncta Scholasticarum mugarum segete colligitur. Hinc nos in nostris Pontificii juris institutionibus, ubi res ferret, lumina sparsimus Apostolicæ disciplinæ, ac mores Ecclesiæ veteris, originesque rerum oblata occasione retulimus; ut nostrates adolescentes a magistris omnis cum sacra, tum profanæ eruditionis expertibus, ad nos venientes, hoc utilissimo, & gratissimo simul doctrinæ poculo exciperentur: quo hausto ipsi per se ad pleniorum Conciliorum notitiam, & diuturniorem sacrorum librorum sanctorumque Patrum lectionem exardescerent.

Supereft nunc supremus divinæ sapientiæ gradus, nempe Theologia: cujus tradendæ rationem nemo alicubi, quam Romæ, invenit meliorem; postquam eam Dominicanæ familiæ Patres depromere ceperunt ex fonte suo, nempe de D. Thomæ libris: quorum prælectionem quotidianam proprio sumtu Casancta Cardinalis beneficentissimus, & vel hoc tantum nomine optime de Ecclesiâ meritis, instituit: ut studiosos a garrulis, & perplexis vulgariū doctorum scriptis ad ipsum deduceret oraculum sapientiæ divinæ, doctoremque juventuti redderet eum, quem non modo communis hominum admiratio; sed suamet Christus vocis fidem, ac certum in Ecclesiâ præceptorem constituit omnis ævi. Cui studio qui recentiorum lumina Criticorum, & Hebraicæ, Græcæque linguae usum, ac perpetuum divinorum Codicum, & SS. Patrum, atque Conciliorum lectionem adinseuerit, quique simul præclari ordinis Jesuitarum præstantissimos, & antiquitatis assertores diligentissimos, Petavium, Sirmundum Maldonatum crebro consuluerit; is & sententiarum veritatem per D. Thomam, & abstrusorem omnium temporum eruditionem, germanumque sacrorum librorum sensum per cultos illos, atque graves divinarum rerum interpretes assequetur. Nec levè laboris compendium fecerit, si sententias sibi sumferit per Estium explicatas, qui selectiora veterum Patrum in suis commentariis, cum summa studiosorum utilitate congestit. Utinam eodem, quo Estius, animo, atque stilo ad aureum illud sententiarum opus interpretandum omnes accessissent, nec simplicitatem, & candorem illius ex Apostolica integritate, ac SS. Patrum gravitate natum suis nugis infuscassent! Cupimusmodi vel temperandis, vel præcavendis ingeniis, nihil utilius, non meo quidem, quod nullius est ponderis, sed graviorum omnium iudicio Theologorum existimatur, lectione locorum communium Melchioris Cani, quos lucifugi hi, ac vespertiliones nostri æterna, si possent, oblivione damnaverent.

Quod autem ad scientias, artesque in universam omnes pertinet, ca-

verendum diligenter, ne desidiosa facilitate, ac fallaciter incinlo recentiorum abstrahamur a commercio veterum, utcumque difficultum, & obscurorum: quorum qui tempore, iidem & utilitate sapientiaque præcedunt. Unde tum recentiorum usus est optimus, quando ad interpretationem, & cultum adhibentur veterum. Quæ utilitas non modo a criticis, sed & a Philosophis nostrorum temporum percipitur: quorum doctrina lux media est inter mentes nostras, & veterum sapientiam. Vetere enim cum inveniendo, tum exprimendo naturam ipsam, & veritatem reddiderunt, sive per causas, ut Philosophi; sive per imitationem, ut Poëtæ; sive per simpliciorum gestarum narrationem, ut Historici; sive per contempiones, commotionesque animorum, ut Oratores; & in suo quisque artificio, atque studio germanas rerum notas extulerunt. Unde procedentes a veteribus, procul auferimur a vera sapientia, quoniam singuli veterum, qui vel inter Historicos, vel inter Poëtæ, vel inter Philosophos, vel inter Oratores excelluerunt, sive vera, sive ab se conficta describant, institutionem sapientis vitæ complectuntur. Igitur si Hebræos incipies a Deo, non ab hominibus eruditos, ex humanæ sapientiæ cultoribus, Græci uti antiquissimi, sic & sapientissimi, atque inter eos idem qui ætate, omni etiam sapientia, & eloquentia præstat Homerus, cuius Poëtica imitatio naturam reddit rerum veritatem. Qui autem propius ad illius ætatem, iidem etiam ad similitudinem, & sapientiam accedunt, quales præter Hesiodum, Homeri æqualem, Æschylus cum primis est, Pindarus, Sophocles, Euripides.

Inter Latinos autem dicendi virtus floruit, quoad libros coluere, atque imitationi studuere Græcorum: postquam vero libertatem amiserunt, novum sub Imperatoribus genus eloquentiæ tentarunt, fractum, nempe illud, exsangue, ac fucatum: folique Jurisconsulti vestigium sibi simplicitatem, & integritatem, quam studio, & consuetudine legum adsciverant, relinquere simul cum amore libertatis, quem profitebantur, dum iussa Principum ad juris rationem, & ad communem populi utilitatem interpretatione sua revocabant, ut decebat eos, quorum animus assiduò inter leges veteres, nempe inter mores antiquorum candidos, & liberos versabatur. Nos vero Itali recentiores, quorum ingenia, & literas barbarorum irruptio, atque longa dominatio conculcaverat; postquam diu jacuissemus, ad veterem literarum gloriam erecti sumus ab altero, prope Homero, Dante nimirum Aligherio: per quem divina Providentia remisit Italiæ pristinam doctrinæ atque eloquentiæ lucem e cineribus Græcorum, & Latinorum in vernacula divini poëtaris lingua felicissime refoverem, novosque Lati-

na, Græcæque dictionis æmulos in posterum exsuscitantem, Petrarcham nimirum, Boccacium, & quorquor postea summos oratores, atque Poëtas; cum Latinos, tum vernaculos aluit Laurentii Medicei, & Leonis X. beneficentia: qua simul cum eis postea extincta, Italica dictio statim inhorruit, & in scholis nostris, quæ, antequam publica doctorum hominum alimenta cessissent in opulentiam ambitiosorum, a Politianis, Victorii, Sigoniis, Robertellis, Manutiis, Muretis illuminabantur; nunc ineptiarum, atque argutiarum seges adolevit, quibus adolescentium ingenia, longe deterius, quam Gothorum, & Vandalorum rusticitate corrumpuntur.

Hæc inter meditandum animis nostris occurrunt vitia, & remedia studiorum; quibus detegendis, judicioque tuo subjiciendis consultum juventuti volumus. Erit vero tuum, CLEMENS OPTIME, provide deinceps, ne literulis tantum, & argutiis in scenam prodeuntibus, atque scholasticis cum ingenti Reipublicæ dedecore quotidie aures nostras lacerantibus, doctorumque hominum honores nefarie rapientibus, Itali a Transalpinis, ad quos primi nos olim literas attulimus, in exemplum insignis ignorantiz producamur.

ORATIO

IN

AUSPICATIONE STUDIORUM,

DE

SAPIENTIA UNIVERSA.

A Nimadverti sæpenumero et tanta multitudine hominum, quanta in dies ad bonarum artium studia confluit, paucos quidem redire voti sui compotes: ceteros vero aut rudiores discedere, quam venerunt; aut quo magis ingenio aliquando, & facundia pollent, eo abduci a veritate longius, & in doctrinarum judiciis turpius aberrare, propterea quod rerum, & verborum non tam vim, & delectum didicere, quam copiam; diuque subtiliter magis excogitando, quam solide; atque abunde potius, quam apposite differendo, neglecto veri falsique discrimine, non aliud nisi acute somnare, atque erudita deliria in medium proferre consueverunt: ut longe præstiterit nullas omnino delibasse literas, quam tanto labore, & sumtu invenisse artem torquendi alios, & irretiendi sui ipsius. Ego mehercule sanæ mentis rusticum præ conturbatis hujuscemodi studiorum ingeniis mecum colloquentem optarem. Præsum enim hic acceperit veram, quam ab illis adducto

O o o o 2

no-

notionum ordine falsa discussero. Unde nam autem intemperies ista mentium: nisi quia plerique antea discunt, quam consuluerint quid, quo tempore, aut unde sit addiscendum? Quod plurimum refert ad cultum ingenii, regimenque studiorum. Quam ob causam recte constitutum est a maioribus nostris, ut singularum scholarum exordia generalis oratio ad cursum studiorum dirigendum antecedit, quæ nunc ad literarum laudem, & ad cohortationem juventutis fere suscipitur, non tam utiliter, quam jucunde: siquidem literarum in omni genere laudem diuturni temporis auctoritas evulgavit, & juventutis animos ad labores SS^{mi} Principis nostri erga literas effusa beneficentia cohortatur: ut studiosis non aliud ab oratione nostra sit appetendum, quam lux prævia, in ipso vestibulo doctrinarum explicationem singularum præcurrens, velut aurora diem; quæ cupidæ juventuti, antequam res cognoscat singulas, faciem recludat, & sortem pandat universalum, ut, quod in cursu studiorum a doctissimis præceptoribus per singulos articulos expressum habebunt, a nobis in ipso initio delineatum, ac leviter adumbratum accipiant. Quamobrem ortum, & statim, inclinationemque doctrinarum, earumque instaurationem indicabimus; cumque usu veniet, duces & auctores magis idoneos efferemus, & quæ obreperint vitia, notabimus, ut norint juvenes quid, quosve sequi e scriptoribus debeant, & quæ declinare. Quod rectius fortasse mihi procedet, si studiosos, mecum in altum per ætates regionesque remotissimas ad capita fontesque doctrinarum auctos, ad nostrâ usque tempora jucunda sane animorum peregrinatione reduxero, quid utile, ac noxium ubique sit, brevi hac navigatione, ubi se occasio dederit, ostensurus.

Humana sapientia, ipsismet Græcis ultro fatentibus, originem ducit a barbaris. Barbari vero eam ab Hebræis acceperunt, quibus per Abrahamum primo, deinde per Moysen interpretem tradita fuerat a Deo. Quod e commissis inter se summis vetustæ doctrinæ capitibus, & ex priscorum Græciæ sapientum peregrinationibus comprobatur, ut Hebraicam tamen veritatem fabulosa Græcorum Theologia intertextam deprehendamus. Et vero si testes antiquitatis magis idoneos consuluerimus, præsto in primis nobis erit Megasthenes, qui apud Eusebium, & Clementem Alexandrinum ait, omnia, quæ veteres Græci de natura scripserunt, petita esse a Brachmanis apud Indos, quos & Judæos appellat, eaque omnia inveniri apud barbaros, atque in India quidem apud Brachmanos, in Syria vero apud Judæos: quorum gentium Philosophiam omnium ponit antiquissimam. Unde apud Numerium Pythagoricum non alius est Plato, nisi Græcus Moses, quia tam Plato, quam Pythagoras Græco sermone reddiderunt, quidquid ipsi a Brach-

Brachmanis, Magis, Ægyptiis, & Judæis abstulerant. Nec Plato diffitetur multa cum sese, tum alios Græciæ sapientes, præcipue Solonem, a barbaris ad Græcos transtulisse, quæ post a Græcis reddita fuere meliora. Democritus vero, cujus fuit mirus ingenii, & doctrinæ candor, ac morum, octoginta annos procula patria se Persas, Ægyptios, Indos, aliasque regiones remotissimas doctrinarum causa pererrasse scribit, nod sine multorum ante se Græcorum exemplo, qui discendi cupiditate non tam peregrinationes susceperere, quam exilia.

Quales autem apud Græcos Poëtæ primum, postea Philosophi, & apud Romanos Pontifices & Jurisconsulti ducebantur: tales, longe antequam Græci, ac Romani ad famam emergerent, apud Assyrios quidem, & Medos fuere Chaldæi, apud Persas Magi, apud Indos atque Æthiopes Gymnosophistæ, apud Ægyptios vero ipsorum Sacerdotes. Quorum sapientia populorum agnatio erat, atque hereditaria, quia simul cum patrimonio a parentibus in liberos longa successione transmittabatur, eratque certis adscripta familiis, e quibus nunquam egrediebatur: ut artes atque scientiæ, non lucro, quo vitiantur omnia, sed avita caritate posteris traditæ, perpetuo manerent incorruptæ. Unde longius multo doctrinarum integritas perseveravit apud barbaros, quam apud Græcos: quorum in scholis recentioribus, fastu & jactantia redundantibus, doctrinæ ac literæ publice venum ibant.

Igitur Chaldæi, exorsi a naturalibus causis, ad rerum futurarum prædictiones tendebant: motus enim astrorum, & mutationes, cursumque rerum cælestium per tria, & quadringenta annorum millia usque ad Alexandri ætatem notata se habere, atque collecta gloriabantur, insigni errore ab opinione de mundi æternitate, quam sibi persuaferant, oblato. Chaldæi autem, teste Diodoro, fuerunt quædam ex Ægyptiorum sacerdotum familiis, quæ una simul cum Ægyptiis coloniis a Belo, Neptuni & Lybiæ filio, in Babylonem deductis, eodem commigravit, fuitque a Belo in perpetuo sacerdotio ibi locata, publicisque oneribus exempta, ut ejus posterii divinarum & naturalium rerum studiis, quam Orientales populi omnes Magiam vocabant, ex patrio instituto vacarent. Horum doctrinæ rivos ad Persas deduxit Magicæ apud eos disciplinæ princeps Zoroastres, sive Bactrianus is fuerit, sive Persa, cui scientiam Brachmanorum attexuit Histaspes Darii pater, qui simul cum illorum moribus, atque sacris ritibus eam acceperat in amoenissimis Brachmanorum secessibus, ubi se diu discendi causa condiderat. A qua institutione Persicæ Magorum fluxere familiæ Religioni, ac Philosophiæ perpetuo dicatæ. Horum doctrina, quæ Manichæorum errorem peperit,

perit, duo rerum principia ponebat, malorum unum, quem Arimane[m], hoc est Ditem, sive ut ego interpretor, materiam tanquam tenebras: aliud bonorum, quem Oromasdem appellabant, hoc est Jovem, tanquam lucem: unde signis, & imaginibus Deorum pulsas, tantum solem & aquam, uti elementa rerum omnium, adorabant. Immortales esse animas, easque recepto corpore ad æternam vitam redituras asserabant.

Indorum vero sapientes, nempe Brachmanes, & Sarmanæ, quos Græci ab nuditate corporis Gymnosophistas appellarunt, sacris etiam præerant, & eidem exercitio vacabant, moribus nempe rudiorum componendis futurisque prædicendis, vitæ frugalitate tanta, eoque contemptu rerum humanarum, ut Alexandro simul cum orbis terrarum domitore exercitu conspecto, statim honoris loco terram pedibus pulsare coeperint, ac Macedoni rem insolitam admiranti significarint, verbis, tantum quemvis, et si omnia subegerit, possidere, quantum pedibus obtineret, itaque ambitionem Regis tanta animi magnitudine perculsi præter opinionem eluserunt. Horum secta penetravit ad Æthiopes, quos coloniam esse Indorum refert Jarchas Indus, & Nilus adolescens apud Philostratum.

Sed omnium doctrinam populorum Sacerdotes Ægyptii sibi vindicabant, asserbantque regioni suæ, quam non modo matrem & nutricem universarum artium atque scientiarum; verum animantium etiam, atque ipsius humani generis parentem esse sibi persuaserant, ob aëris temperiem, & vim caloris, atque soli fecunditatem, quod a Nilo pinguefactum non fruges modo sponte sua profert ad alimentum, & vitam, sed e proprio sinu animantia fundit, quæ nullo de semine orta putabantur, quia magna sæpe murum copia, pectore tenus formata, ceteris membris adhuc solo hærentibus, e luto coalescere videbantur. Colligebant etiam se primos esse mortalium ex eo, quod eorum regio artes & res ad vitam necessarias præbuisse. Sationem enim, & vinearum plantationem, & vini usum, & omnem cultum agrorum, ibidem inventa gloriabantur ab Iside, Græcis Cerere, quæ utilitatem ac salubritatem herbarum ostenderat; cujus vir, ac frater simul Osiris, Græcis Bacchus, cum ingenti exercitu terrarum orbem, ad ultimos usque Indos, atque Æthiopes percurrrens, præter uxoris inventa Religionem etiam, & sacra Deorum, atque morborum curationem, omnibus mortalibus in ea expeditione patefecit: rerum interim Ægyptiarum, quarum ipse potiebatur, cura mandata Mercurio, qui Thebis regnavit ad Æthiotes nuncupatus, quo administro in suis beneficiis inventisque proferendis Osiris utebatur. Mercurius autem, primus humani eloquii artifex, suam & Osiridis sapientiam consignavit literis, quarum

rum fuit inventor. Unde *γερμανεύς*, appellatus, tanquam scriba Osiris, atque in Deos Cabyros, hoc est magnos, relatus ab Ægyptiis; dictus quoque in Samothraces mysteriis Casmilus, unde Tusci Camillus: quonimine a prisca Romanorum appellabantur ministri sacerdotum. Porro præter literas & Grammaticam, atque Rhetoricam artem protulit & Mercurius Astronomiam, & Geometriam, quam primi certe, atque præ ceteris excogitarunt, atque coluerunt Ægyptii, propter summam ejus artis necessitatem in discernendis, atque restituendis agrorum finibus, inundatione Nili conturbatis. Invenit idem & literas, quas Hieroglyphicas vocant, siue symbolicas, quibus cum occultas causas, & omnem rerum naturam condidisset, & in monstrosas figuras rerum elementa commutasset, Ægyptiæ peperit Religionis insaniam, traduxitque ignaram latentium sententiarum plebem ad eorum cultum animalium, ac specierum, quorum figuræ naturalium causarum arcana sapientibus referabant. Hinc sapientia Ægyptiorum omnis in Religionem versa erat, rerumque naturalium cognitio, varia & æneipiti eorum Theologia continebatur: quam sacerdotes una cum sacris in templorum adytis aservabant. Mercurium hunc longe antiquissimum, qui primus vocatur, excepit multo post tempore, nempe quinquagesimo a discessu Israëlitarum anno, Mercurius secundus, qui prioris inventa, ab se fusius explicata meliusque digesta, simul cum sacrorum ritibus contulit in uberiores libros, quos Sacerdotes curæ suæ traditos longo ordine, ac solenni ritu procedentes festis diebus circumferebant. Is etiam annum emendavit per dies ad Solis cursum numeratos, quinque intercalatis diebus, cum ante jam Ægyptii duodecim in menses annum tribuissent. Falso autem huic adscribitur liber ille sacris ex literis, & Platonis doctrina contextus, per Monachum fortasse aliquem otio nimis abundantem: fraude jam ab eruditissimis Criticorum detecta.

Hujus ex Mercurii libris, tanquam ex primo Sapientiæ fonte ad gentes omnes, & præcipue ad Græcos, bonæ artes & doctrinæ manarunt, postquam Phœnices assiduis navigationibus & mercimoniis maria patefecerunt, moribusque mutua populorum trajectione vicissim communicatis, cum rerum omnium, tum præcipue literarum aperuere commercia. Hinc prisca Græcorum Poësis, quæ prima Græcorum Theologia fuit, Ægyptiorum doctrina undique collucet, atque ingenio, atque arte perterritur. Sicut enim Ægyptiorum sapientia in Religionem præconcessit, ita & in Theologiam commigravit Græcorum omnis doctrina Poëtarum: qui artem vitæ atque humanitatis, in Ægypto acceptam, redeuntes reddebant quisque civibus suis, quos versibus ad honestatem ac Religionem instituebant;

bant; ut mirum non sit, si tota Græcorum Religio processit a Poëtis, quorum carminibus Ægyptii ritus & Historiæ in mysteria fabularum conversæ, vulgique admiratione stupidaque credulitate consecratæ, pro divinis vocibus atque oraculis accipiebantur. Talia fuerunt Amphionis carmina, & Orphæi, qui Ægyptium sepeliendi morem vertit in inferorum poenas & campos Elysios, Osiridisque sacra & Isis hymnis suis in Bacchi & Cereis mysteria commutavit, attulitque in Græciam ex Ægypto statuarum usum. Talia fuerunt & Musæi opera & Lini, & Melampidis, & Dædali, & Lycurgi Spartani, & Olenii Licii, qui Delios hymnos composuit, & Paphii Atheniensis, & Thamiridis, cum ipsis Musis arte musica contendentis, & Thesmesis Bacchi res gestas Phrygia Poësi narrantis, & Philamonis, & Epimenidis Cretensis, & Aristæi, & Daphnidis Thyresis vatis filiz, quæ versibus oracula collegit, quorum haud paucos Homerus in sua fertur transulisse Poëmata. In his describendus Abolus, Centaurus, Isaris, Orimon, Eubulus Cyprius, Oricus Samius, Atheniensis Pronetida, & Oribantius Trezenius, itemque Melisander, qui Lapitharum, & Centaurorum pugnam cecinit, & Primus Trojani belli scriptor Siagrus, & Dares Phrygius, & Helena Musæi Atheniensis filia, unde Poëmatibus argumentum sumxisse Homerus traditur, & Phantasia, cujus Trojani belli librum, & Ulyssis narrationem in Memphis depositum Homerus a Phanitide, scriba sacrorum, accepit, eorumque scribendo tenuit ordinem, & ut Sibyllas taceam, Demodorus, Hesiodus, atque Homeri præceptor Phemius, & ipse tandem, qui omnes ante se Poëtæ obruit, Homerus, a quo longa peregrinatione omnis omnium gentium sapientia ex universo terrarum orbe contracta fuit, atque in Iliadem suam & Odyssæam immortalis artificis traducta.

Horum autem temporum sapientes ideo sententiam suam numeris & metro concludebant, ut, ea dicendi novitate supra vulgus in cælum evehti, suis dictis divinam auctoritatem compararent. Unde non ante soluta oratio inter Græcos fuit instituta, quam sapientia eorum promptior esse coepit, atque vulgatior. Hinc priscis temporibus arte musica omnium notitia scientiarum continebatur; qui enim carminibus doctrinam complecteretur, idem ad erudiendos agrestes animos melodiam adhibebat, ut vulgi aures harmonia demulcas alliceret; unde qui Musicam calleret, idem erat & Poëta, ceterasque scientias, & Theologiam præcipue profitebatur, cum Ægyptia doctrina res naturales a divinis minime divelleret, imo & naturales causas in Deorum nomina commutaret. Igitur mentem universam, & primum, initiumque rerum & motionum omnium verperunt in Jovis idolum, ignem in Vulcanum, terram in Berecynthiam, sive

ma-

matrem animalium, atque plantarum, & metallorum: cum ideo Græci adjectione syllabæ appellarent *ἀνατρίγες*, humiditatem in Oceanum, quem ipsi dicebant esse Nilum, ærem in Minervam, rebusque minoribus in minores Deos commutatis, translatisque speciebus omnibus naturalibus in humanas figuras, Deorum infinitatem pepererunt, & laboriosum sane, atque operosum in eos vulgi cultum instituerunt, totaque natura rerum cum foetibus, qualitatibusque suis in religiosas imagines commigravit.

Putabant enim Ægyptii unam rerum omnium, eamque immensam, atque infinitam esse naturam, species, ac formas universas e suamet infinitate, ingenito & perenni motu, assiduæque sui circumvolutione proferentem, atque in mentis identidem & corporis universitatem perpetua singulorum animorum & corporum productione sese explicantem, tantum sui reddentem, quantum cujusque rei erat facultas ex ea immensitate deciperet, qualitatesque illas emittentem, quas exprimere posset nostrorum perceptio sensuum, qui suo cujusque modo atque ambitu rem immensam infinitamque terminant, eamque certis figuris atque spatiis magno humanæ mentis errore circumscribunt. Quam doctrinam refert Homericus Ægyptiorum Proteus, qui varias ineundo formas e potestate sensuum elabitur, propterea quod nunquam sensibus, aut per ea quæ sensibus obijciuntur, hanc naturam assequimur, nisi exutis imaginibus, quod multiforme apparet ac varium, ad unum & simplex mentis potestate revocemus. Eandem sententiam Poëtæ alii veteres, Græcique Philosophi ferè omnes diversis dicendi generibus reddiderunt, itque magis explicite, qui Ægyptios propius attigerunt, ut in cujusque sectæ principibus, quamvis ætate regionibusque distinctis, ejusdem tamen sapientiæ origo, atque successio agnoscatur.

Ad hanc enim sententiam referuntur multa, quæ supersunt veterum traditione de Orphæi Theologia, eodemque spectavit Linus cum dixit, *omnia progigni ex uno, atque in unum resolvi*. Eodem fœcit Anaxagoræ Homocomeria, sive dissimilium in idem, & ejusdem in dissimilia transitus atque mutatio. Eodem respicit illud Anaximandri omnibus qualitatibus expertum infinitum. Illud recidunt ex effatis multa Pythagoræ, ab ipso quidem arcanis notis obsignata, reclusa vero paullatim a discipulis, præsertim a Pythagoreorum studiosissimo Platone, qui appellari non dedignabitur præceptum Pythagoricæ atque Eleaticæ doctrinæ, quæ omnia ponebat esse unum, idemque infinitum, immobile, immutabile, sibi simile, ac se ipso plenum, perinde ac Pythagoras, qui *πάντα, ἓν ἓν*, sive unum, fuit rerum omnium, principi-

pium. Hinc mundi anima, five infinita cogitatio infinitæ materiæ cognata, & animorum atque corporum post unius rei dissolutionem in aliam speciem immigratio, quæ omnia Pythagoras ex Ægypto, post assidua sacerdotum colloquia, secum adduxit in Magnam Græciam, ad cujus doctrinæ fontem Græcia cuncta, & Italia diu convenit. Ad eandem etiam doctrinam tendebant Stoici, qui Mundum ipsum esse Deum assererebant. Quid prima illa denique Aristotelis materia e Platone arrepta, jam Arabum & nostratum scholarum culpa ludibrio recentium Philosophorum objecta, quo pertinet nisi ad hunc Ægyptiorum Proteum, quem jure quis universæ Philosophiæ parentem appellaverit?

Sanè si Aristotelem pudendis Arabum involucris exuerimus, Pythagoricam in Peripatheticorum schola doctrinam introspeciemus, & Aristotelicam primæ materiæ definitionem Timæo Locresti, cujus adhuc de anima mundi liber extat, adjudicabimus. Neque Aristoteles ab ullo se in contemptum adductum queretur, nisi ab factione sua, quæ absurdis interpretationibus ei Arabum deliria non veretur adscribere. Sinenses vero, affines Indorum Ægyptiam doctrinam colentium, dogma hoc jamdiu apud alios populos inter mortuorum nunquam dimiserunt, ejusque five auctorem, five instauratorem Confucium divinis honoribus, & religioso cultu ad nostram ætatem continuato in cælum extulerunt, & adhuc, morem Ægyptiorum retinentes, naturales res atque causas in numina commutant, quæ Philosophi verbo tantum & imagine; plebs autem credula, & fraudis ignara, sensu etiam, atque animo veneratur.

Hujus doctrinæ absurda sane, atque monstrosa, quæ creatorem vertit in res creatas, fontem tamen inveniemus purissimum, Hebraicam nempe veritatem, etsi corruptam, atque conturbatam a mentibus vera Religione destitutis. Initio enim profana Theologia & sacra sane conveniunt: etenim etiam profana introrsum spectata Deum non ponit nisi unum, eumque causam rerum & eventuum omnium: progressu tamen discedunt, & consequentiis immane quantum inter se pugnant, & discorpanant. Unde autem labe hæc profanæ Theologiæ, unde discidium? nisi quod Hebræi, a Deo ipso supra mortalem conditionem creationis noticiam accipientes, & productionem ex nihilo addiscentes, res creatas a divinitate ipsa ejusque potentia, & opus ab auctore dissimulant, & Deum pro causa non profundo & materia rerum habuerunt: at profani Theologi, creationem ex nihilo neque agnoscetes, neque omnino tolerantes, coacti fuerunt ex ipso Deo, tanquam ex eorum venâ, res creatas eruerent, unde divinitatem ipsam spectebas distractum singulis in rerum universis cunctis trans-

fuderunt. Hinc singulæ res divinitatis portiones evaserunt, quarum quæ magis excellenter, veluti Luna, Sol, Astra, Cælum, aut homines, sive sapientes, sive strenui, quasi plus Deum exprimerent, pro numinibus habebantur, quæ germana est & vera universæ superstitionis origo: quam D. Paulus ad Romanos his verbis indicavit: *quia, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt: & mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium: Commutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & servierunt creatura potius quam creatori.*

Verum, crescente in diem sapientum numero, mysteria Poëtarum veluti cedentibus tenebris dilucescere cœperunt, rerumque naturalium scientiæ rescissis involucris fabularum commigraverunt in Philosophorum scholas, quarum principes Thales, a quo Ionica, & Pythagoras, a quo, modestiæ causâ sapientis in Philosophi nomine commutato, Philosophia instituta fuit Italica, quæ gravitate sententiarum, atque studiorum tristitia quadam, longe superavit Ionicam, causarum quidem olim naturalium curiosam; sed postea Socrate, adducta simul cum Dialectica doctrina de moribus, e silentio atque recessu meditationum ad fastum atque tumultum contentionum evocata. Ut non mirum, si postea Philosophia, quæ inveniendi simul, & judicandi, differendique artem tradebat, publice sub Rhetorices nomine imperavit in foro.

Etsi jam ante Poëtæ, atque Oratores privatim a Philosophis instituebantur. Diu enim fuerunt iidem orationis præceptores & vitæ, qualem se Phoenix a Peleo Achilli datum prædicat apud Homerum:

Τὸν καί μιν πρόηκε διδασκόμεναι τὰ δὲ πάντα,
μῦθον τε βῆτιν ἔμμεναι, πρηκτῆρα τε ἔργων.

Pericles etiam, & forsân Sophocles confors studiorum illius, & Euripides ab Anaxagoræ disciplina fluxerunt. Æschylus, & Pindarus emicant undique Pythagoricæ Philosophiæ luminibus, Socratica schola non minor Philosophiæ, quam eloquentiæ fuit exercitatio: quæ, præter Platonem, Xenophontem, Phædrum, Agathonem, edidit Alcibiadem Atheniensis fori turbinem. Ipse tandem Atticæ princeps eloquentiæ Demosthenes, teste Cicerone, non modo Platoniciæ doctrinæ studiosus fuit, sed ipsius Platonis auditor. Quamobrem cœpere Philosophi non modo scientiarum, sed etiam oratoriæ artis aperire scholas, quod post Isocratem æmulatione illius fecit Aristoteles: qui ut rerum & verborum copiam discipulis præberet, disputationes in utramque partem instituit: unde nullus Ciceronis judi-

cio fuit antiquis temporibus eloquentiæ fons uberior, atque purior, quam Peripatetica schola, nostris jam temporibus (en rerum vicem) unica foedioris barbariæ colluvies.

Parens igitur cum artium omnium, tum eloquentiæ præcipua Philosophia fuit: etenim, ut ait Plato, scientiæ omnes miro consensu concentrique conveniunt, & quodam societatis vinculo colligantur, & initiis causisque Philosophia duce perspectis, rerum omnium cognitio mire consequitur, ut appareat eorum stultitia Rhetorum, qui, vel auditores ad vulgarem Philosophiam mittentes, eos juxta secum somnare compellunt: vel prorsus Philosophiam a Rhetorica divellentes, a sententiis verba, velut corpus a mente, sejungunt; quasi possit quis recte dicere, nisi recte cogitare ac sapere didicerit, aut queat ullus absque rerum notitia res explicare, moribusque humanis, & affectionum causis, atque motibus ignoratis animos hominum pertractare dicendo.

Igitur quoad eloquentia hærebat Philosophiæ radicibus, & ad civilia negotia, publicosque atque privatos usus, magisque ad utilitatem, quam ad voluptatem conferebatur, nullos externos atque adventitios colores accessivit, ingenua pulchritudine atque candore contenta nativo: nulla enim argutiarum cura subit, cum aut res familiaris vel sua, vel amicorum, aut caput, aut publica salus in discrimen venit, ipsaque ratio negotiorum, ususque rerum civilium a ludicris ad seria hominem abducit, unde in orationibus argumenta potius, & sententiarum pondus, quam artis fucus, atque verborum ornatus elucescit.

Quæ sanitas orationis, & nitor incorruptus omnium veterum fuit, non modo Græcorum usque ad Demetrium Phalereum, qui primus aurium blandicias adamavit, sed præcorum quoque Romanorum; quos non modo civilia negotia, Reipublicæque assidua tractatio, sed acciti e Græcia Philosophi morum doctrinam, & rerum causas edocebant. Quales inter ceteros egregii ætatis suæ Oratores fuerunt Cato, Lælius, Galba, Gracchus, Scævola, Lucius Crassus, M. Antonius, & Ciceronis ævo Servius Sulpicius, Cajus Cæsar, Coelius, Curio, Licinius Calvus, & ne percurram singulos, Ciceronis æmulus Hortensius, atque ipse Romanæ libertatis custos, & eloquentiæ Latinæ parens, Græciæque ipsius admiratio simul & invidia, Marcus Tullius, cujus morte Respublica & eloquentia Romana simul occubuit. Oppressa enim jamdiu a Romanis Græcia, & paullo post a Triumviris Romana libertate, cum negotia non ratione publica, nec dicentis ingenio ducerentur, & procederent, sed unius auctoritate principis absolverentur, eloquentia suo privata munere in declamatorum scholas e foro decessit: Philo-

Philosophia vero, in ingeniosum adulationis condimentum ab ambitiosis principibus advocata, e solitudine migravit in regiam: orta que dominatione unius ad assentandum omnia convenerunt; ita ut eodem tempore garrere Philosophi coeperint, & oratores argutari. Ac sicuti soluta & metris alligata oratio pares virtutes Græcæ ac Romanæ libertatis tempore induerant; ita & vitia quoque eadem utraque sub unius dominatione contraxit.

Dum tamen Philosophia veritatis amorem amittebat, & eloquentia nativum succum, & incorruptum nitorem cum fūco meretricio commutabat; e defluentibus harum viribus, atque facultatibus crevit, adolevitque Jurisprudencia, quæ de Philosophia priscam sententiarum utilitatem, & e prisca eloquentia vim atque temperantiam Orationis arripuit. Ea que dici potest propria, & peculiaris Romanorum sapientia, & civilis atque operaria Philosophia, quæ vetustissimis temporibus e Pontificum collegio primum exorians, & a Sempronio, Coruncano, Catone, Bruto, Quinto Mutio, Servio Sulpicio, Tuberone, Trebatio laudabiliter exulta, sola sub Principibus imperavit, studiisque refulsit doctissimorum ea ætate Jurisconsultorum, Scævolarum præcipue, Juliani, Papiniani, Ulpiani, Pauli, atque hæcæ similium; qui, Latinitate inclinata, germanum Latini eloquii candorem, & Attici stili pudicitiam in constuprata eorum temporum eloquentia custodierunt: ita ut una Jurisconsultorum schola, in ea corruptione doctrinarum & artium, solidioris Philosophiæ fuerit, atque sanctioris eruditionis, & purioris eloquentiæ confugium.

Verum, decrefcente humana sapientia, manavit latius, affluxitque divina per Deum ipsum, dum inter mortales versareretur in salutem humani generis, ex Hebraicæ legis imaginibus evoluta. Quo de solo, Platonica doctrina irrigato atque subacta, veteris Ecclesiæ Patres Theologiam excitarunt. Siquidem CHRISTUS tumida eruditione modestæ simplicitati posthabita, dum ad rudem turbam oracula sua profunderet, sublimitatem sententiarum communi atque humili sermone deprimebat, paucisque dogmatibus expromtis, iisque privato nullius examini, sed fidei tantum ac pietati concreditis, operam suam & orationem ad mutuam caritatem animis imprimendam, divinumque amorem suscitandum contulit, ut homines ad caduca dilapsos, & ab auctore suo devios, ad immortalia revocaret. Quam institutionem Apostoli suis in concionibus imitantes, nec tam causas & rationes divinarum præceptionum, quam utilitatem usumque tradentes, CHRISTI doctrinam, & præcepta patientiæ, non sublimitate ornatuque sermonis, sed vitæ sanctitate, atque in vitiis injuriarum tolerantia

suadebant: quorum exemplo prisca Christianorum institutio magis in piorum operum assiduitate vertebatur, quam in multitudine preceptorum, longaque dogmatum serie deflagrante caritate, ab hæreticorum curiositate, atque temeritate parata: qui, dum Religionem argumentis Philosophorum lacerarent, Patres priscos coegerunt Philosophiam, suscipienda religio jam dimissam, ad se revocare, ut profanas rationes, auctoritati divinæ minime obtemperantes, profano etiam acumine redarguerent; Ecclesiam vero compulerunt decreta sua singulis erroribus opponere, quibus decretis pro errorum numero multiplicatis, & in artem digestis, longisque disputationibus expositis, condita fuit antiqua Ecclesiæ Theologia, e divinis luminibus Platónico acumine profeminata.

Quo plures enim erumperent adversarii, eo doctiores, acrioresque vindices divina Providentia Ecclesiæ suæ mittebat, ut Christi divinitatem tuerentur, & vin gratiæ divinæ, quæ præcipue erant illa ætate capita dissensionum: ita ut per Sabellii, Samosatani, Manetis, Arii, Eutychetis, Nestorii, Pelagii aliorumque furorem acceperit Ecclesia Origenem, Basilium, Nazianzenum, Nissenum, Athanasium, Cyrillum, Epiphanium, Chrysostomum, Hilarium, Ambrosium, & Christianorum eruditissimum Hieronymum, atque, ut alios præteream, Augustinum universæ divinæ sapientiæ promptuarium, cujus mens ipsa D. Pauli spirat in scriptis.

Atque hi quidem Ecclesiæ Patres ad Divum usque Bernardum, qui sæculo duodecimo non sanctitate modo, sed literis & eloquentia claruit, & gloria rerum gestarum, ad explicationem divinæ doctrinæ, Platonicæ Philosophiæ ministerio utebatur, fufum & oratorium dicendi genus adhibentes, his verborum flosculis, atque coloribus, quibus ætas illa in tanta Latinitatis labe ducebatur.

Bernardus vero cælo receptus omnem secum abstulit eloquentiam, remansitque nobis hiuleca illa, & exanguis, atque aspera Dialecticorum dictio, paullo ante obrepens ex Arabum doctrina, contra quam ille sanctorum ante se Patrum auctoritatem appellans, ingenti spiritu, atque totis viribus connixus, totius antiquitatis testimonia convocaverat: dum Petrum Abailardum oppugnaret, & Gilbertum Porretanum, qui primi pervagatam illa ætate Arabum scholarum Philosophiam ad sacras literas traduxerunt: quique cum ob eam causam se atque suos novis erroribus, sive dicendi generibus veteri Ecclesiæ inauditis, implicuissent, ingentia perplexarum questionum volumina pepererunt. Unde tum Platonicæ doctores idem bellum contra scholasticos gerebant: quod ætate nostra scholastici adversus Platonicæ doctrinæ instauratores commoverunt. Ea ætate Petrus Lombardus

bandus, et Christi Religionem edisputationibus, quibus pene mergebatur, erueret, celeberrimum illud edidit sententiarum codicem, in quem Veterum Patrum decreta, & definitiones retulit, ut scholasticarum disputationum ambages, ea falce recideret, sacramque doctrinam ex eo tumultu ereptam quieti redderet, atque candori suo. Cujus institutum viri sanctissimi, & in primis D. Thomas in suis commentariis religiose coluit; ceteri vero, atque precipue recentiores, ut jacta semel semina, quamvis opprimantur, tempore tamen usque pollulant, cum ad earum sententiarum studium, indolem, ac materiem afferrent inquietam, scholarum sentes, ac spinas assidue ibi ferentes, longe pluribus ac molestioribus questionum nexibus præclarum illud volumen circumdederunt, ut, quod scholasticis dissensionibus componendis editum fuerat, præter auctoris opinionem disputationum omnium caput, & radix exalaret.

Eodem tempore post diuturnam oblivionem rediit in lucem Jus civile, atque a Gratiano Jus Ecclesiasticum variis voluminibus dissipatum, breviori codice collectum fuit, atque digestum, quod ejus ævi Pontifices ex intima Jurisprudencia, prodeuntes aluerunt exemplis, elementisque juris civilis, Verum quia tum eadem Arabum doctrina ubique serpebat, invalit etiam interpretes juris nostri, qui commentariis acutissimis ingentem quidem Jurisprudenz lucem excitant, at perplexis anxiisque distinctionibus importunaque sæpe subtilitate, atque tritura scholastica, crucem posteritati reliquerunt. Omnis igitur eorum temporum scientia ex Arabum facie, atque omnis eruditio e scholis Jurisconsultorum, turbatis utrisque fontibus, ducebatur.

Siquidem, ut omnia mutando ab origine sua prorsus aberrant, atque superstitiosis translationibus sæpe graviora dicta extenuantur, simpliciora vero in mysteria transeunt; Aristoteles ex Arabo in Latinum, Græci sermonis ignoratione, conversus, verbisque magis, quam sensibus redditus, oblitus prope sui, atque a se deficiens, monstra peperit sententiarum; Romana vero antiquitas sparsa in libris juris cum nullo judicio, nulloque discrimine temporum ab interpretibus, inquinata loquentibus, colligeretur summa atatum, atque rerum perturbatione, somniis atque deliriis involuebatur; donec everso Græcorum imperio eorum eruditio simul cum Romana, quæ in Constantinopolitanis jurisprudentiæ scholis nunquam intermissis infederat, & germana mens Aristotelis, a Trapezuntio potissimum & Gaza Latino reddita, itemque Platonica Philosophia, Bessarionis auctoritate propagata, cum sapientissimis Græcorum, commearunt in Italiam, ubi tum præcaram Latinitatem suscitabat Poggius, Guarinus, Leonardus Areti-

nus

nus, Philolphus: elegantiam vero sermonis, & artem atque delectum verborum, studiaque illa, quibus exstincta jam nunc iterum in publicis Italiz scholis Ciceroniana dictio resloruit, magna contentione revocabat Romanus homo, Romanique reparator fori Laurentius Valla, qui non solum fucatam e germana Latinitate, sed veros ab adulterinis veterum scriptis discevit, crebrasque in omni genere veterum interpolatorum fraudes primus olfecit, primasque criticæ artis favillas excivit, quæ initio quidem verfabatur in verbis, postea vero, ad res mira felicitate progrediens, literarum atque ætatum omnium imaginem referavit, & ex ignoratis diu monumentis priscam sapientiam feliciter exclusit. Unde post Vallam exorsi ab origine discrimineque verborum Politianus, Parrhasius, Merula, Budæus, Agricola, veteris memoriæ instauratores, priscorumque operum, atque totius ævi judices, vindicesque pepererunt; quales, præter Cujacium Galium, & Italos alios, in antiquitate Romana, fuere præ ceteris Panvinus, Sigonius, Manutius, Lipsius, in Hebraica & Phœnicia Bochartus, Boxhornius, in Græca Salmasius, Casaubonus, Henricus Stephanus, in Ecclesiastica e nostratibus in primis Petavius, Sirmundus, in vetustate universa hæc temporum omnium, & perennis veterum vita Josephus Scaliger. E quorum operibus ingens illa librorum, sacram & profanam historiam emendantium, copia ætate nostra profeminatur, inveterata jamdiu corrigendi libertate, quæ, ab optimis quidem orta initiis, nunc, proh nefas! ad eam processit audaciam, ut ne sacrorum quidem librorum auctoritati pepercerit. Itaque ars critica, quæ discrimen erat veritatis, & temporum, atque falx errorum, nunc seditionum literariarum fomes, ac turbo ingeniorum evasit.

At Philosophia, ex Aristotelica servitute manumissa, scientiam initio per Thalesium potissimum, & Patricium Ficinum in Platone aliisque Græcis Philosophis venabatur: jam pridem vero a Bacone, Gassendo Galilæo, Cartésio ex humanæ mentis angustis ad rerum universitatem traducta; causarum veritatem hausit ex ipsa natura.

Hoc autem omne doctrinarum fatum, atque vicissitudo, sumto initio a doctrina Græcorum, per quos scientias accepimus, in septem tribui, conferrique potest ætates, quas memoriæ, atque ordinis causa appellationibus notabimus ea ex doctrina ductis, quæ sua tempestate dominabatur. Itaque ab Orpheo ad Pythagoram sæculum perducimus Poeticum: a Pythagoræ usque ad Alexandrum, Philosophicum: ab Alexandro ad Augustum, Oratorium: ab Augusto usque ad Constantinum, sæculum Juridicum: a Constantino ad D. Bernardum, Theologicum: a D. Bernardo ad Leonem X.

Scho-

Scholasticum: a Leone X. ad nostra usque tempora sæculum Physicum simul, & Criticum: ut intelligamus, naturam una & antiquitatem ætate hac nostra patere.

Siquidem per Physicam, initio quidem in Italia nascentem, nunc autem calamitate nostra, quos adhuc scholasticorum servitus premit, & exterarum nationum felicitate in transalpinis regionibus triumphantem, ac mortalium beneficio nova in dies inventa proferentem, germanas rerum causas eruimus, & in cælum non cogitatione modo, sed etiam sensibus ascendimus; ita ut motus astrorum atque magnitudinem, divinæque Providentiæ ordinem, quantum homini licet, proxime contemplerur. Per Physicam nos mentem nostram irretitam ignorantia retexuimus, & corpus a periculis liberavimus: cognitis enim veris ægritudinum causis, tumultus animi facile sedamus: veneficas autem a corpore manus arcemus, detectis Arabæ medicinæ maleficiis per Neapolitanum Philosophum eximium, qui primus docuit, Medicorum eum esse optimum, qui minus utitur arte sua. Itaque ignorantia, quantumvis domina rerum humanarum, nunquam tamen majores, quam hoc sæculo, penas dedit, cum non modo jucunda verarum causarum cognitione, divinæque providentiæ sublimi contemplatione privetur, sed tortoribus animorum & corporum miserrime subjiçitur.

Ars vero critica, rudis apud veteres præ nostra & imbecillis, jam sublato barbariæ velo, Germanaque veterum codicum lectione restituta, omnium ætatum doctrinas & artes protraxit ad nostrorum temporum lucem. Hæc etenim nobis Poëtarum sapientiam, & veras Philosophorum sententias recta explicatione verborum patefecit: hæc veteris Ecclesiæ disciplinam retulit: hæc Patrum Theologiam: hæc denique simul cum Romanis moribus Romanam jurisprudentiam reparavit.

Quæ cum apud externos floreret, Romana tamen, in ipsius nempe sinu matris, turpiter languescebat, publicamque lucem vitabunda e privatarum scholarum latebris, non juris doctrinam, sed pestem judiciorum in forum evomebat, iis ad lites tractandas emissis, qui vix semestri studiorum spatium emensi, toto foro volitantes, jus civile nostrum, heu qua fronte! apud doctissimos magistratus, & iudices proficebantur. Verum sapientiæ universæ cum humanæ, cum divinæ instaurator Innocentius XII. hanc maximam tribunalium & judiciorum labem simul cum ceteris corruptæ disciplinæ vitiis eluit: ut non modo magnificis ædibus, sed, quod pluris refert, sanctiori ac meliori doctrina justitiæ perpetuam sedem extrueret, emendata per studiorum rectam institutionem radice ipsa justitiæ, ipsoque boni, &

æqui fonte purgato. Quod consilium, divinitus, & SS^{mo} Pontifice susceptum, Eminentissimi Quæstoris Johannis Baptistæ Spinulæ Cardinalis sapientia, effusaque publica beneficentia, summis infimisque plaudentibus, inopinato explicavit. Dixi.

✱ Habita Romæ xiv. Kal. Novemb. mdc.c.

ORATIO

P R O

LEGIBUS ARCADUM.

Vereret profecto, Arcades, ne vestram omnium offensionem incurrerem, si legum suadendarum causa me apud vos orationem hanc habere profiterer. Quid enim his legibus complexi sumus, quod vos non antea in biberitis animo, & arripueritis usu, ac morum candore atque simplicitate præstituritis? Sane leges nos laturi non sumus imperitæ atque incerta multitudini, utius ad mores emendandos oportuerit rogationes nostras imbuere abberitate atque tristitia, quam corrupti vitii homines perhorrescerent. Nec vos legem aliquam iussuri estis, in qua privati commodi ac alienæ dominationis ulla suspicio lateat.

Nec ex his animi sollicitudine eos, qui media in urbe aut imperiosa ambitionis aura tolluntur, aut homines avaritia flagrantés, mutuisque odiis dissidentes legum severitate compescere conantur. Quod cum impetratæ difficultum sit, blanditiis verborum, & orationis calliditate, artificioque dicendi reluctantés animos ad leges leniter flectunt. Nos vero, Arcades, a conditione illorum longe mehercule absumus: quippe qui sex ab hinc annis, antequam conveniremus in agros, & pastoretium vitæ genus amplecteremur, excessu urbe, superbos & factiosos mores, avarumque ingenium simul cum urbanis pompis exuimus: neque huic aliud adduximus, præter cultum literarum, & innoquum laudis amorem; cui alia conjunximus animi bona, quæmersa jam civilis vitæ fluctibus, pleno atque optimo jure, hisce in agris recuperavimus. Unde postquam ad simplicitatem naturæ, a qua penitus deieceramus, tanquam ab exilio rediimus; cupiditates, quæ facés animorum sunt, tandem subdierunt, indeque loxtanum eundemque sensum, coaluimus, ut, cum plures simus, una tamen mente universi ducamur, & innocentiam, atque simplicitatem singuli meditemur. Hinc in animis cunctorum concordia viget & studium equalitatis, quod in singulorum pectoribus diu inclusum hisce prodendis legibus aperitur. Siquidem jus omnes

nostram, & voluntates in commune contulimus, & universi coetus arbitrio rei nostræ communis administrationem & regimen permisimus, ut in publico jussu vim quisque propriam, jurisque sui portionem recognoscat. Et quoniam voluntas communis per singulos explicari minime potest, neque singulis negotiis omni tempore interesse universi queunt, ideo iis expediendis Custodem singulis Olympiad. creamus, eique deliberandi, consulendique causa XII. collegas adjungimus: quorum concilium, quia ex Custode atque collegis constituitur, collegium appellamus, ut per custodes & Duodecimviros a Custode legitime coactos res communis administraretur. Verum ne singulorum auctoritas, & jura cunctorum diu in certis hominibus hæreant, inita ratio est, qua facultas paucis tributa redeat ad singulos, gesta que ac decreta collegii ad universi coetus judicium revocentur. Ideo quæ a Custode atque Duodecimviris acta fuerint, non aliter rata perpetuaque habentur, quam postquam jussa scitaque sunt ab universo coetu, qui relationum audiendarum causa bis saltem hyeme convocatur. Ita quod quisque tribuit alteri juris sui, certo tempore repetit, ac paucorum administratio ad judicium revolvitur universorum, ut nihil Arcadico nomine prodeat, quod non jus & voluntatem omnium præ se ferat. Ac ne oppressa jam ambitio in animis nostris aliquando revirescat, omnia sunt, e coetu nostro gradus ac dignitatis sublata discrimina, proinde ac decet homines, qui deposita civili persona pastoriam induerunt. Et quoniam eos, qui vitam innocenter instituunt, ipsa tuetur per se probitas, & satis munici sunt adversus injuriam, quibus res angusta sufficit, & proprio labore parabilis, neque appetunt aliena, ideo hisce legibus interdictum nobis est potentiorum patrocinio, quod in imperium sæpe convertitur. Ut autem animorum concordia perpetuo maneat, omnis a coetu nostro verborum contentio & dictorum asperitas procul arcetur, ac ne jurgia ex angustia finium oriantur, numerus pastorum ad prædiorum rationem & numerum describitur, ut sua singulis pastoribus prædia suppetant. Illud vero præ cæteris in vestris institutis laudandum, Arcades, quod post has leges latas omnis præcluditur aditus novis, ne legum tandem infinitas absurdam illam juris ambiguitatem adducat, qua in urbibus miserrime conflictatur. Crebræ autem leges indicia sunt increbrescentium vitiis, quibus opprimendis prudentes novam novis legibus rationem pro tempore ac moribus comminiscuntur. Vestrum vero jus, Arcades, patens est & simplex, quale decet eos, quorum faciles & aperti sunt mores, qui, absterisa urbanæ ambitionis labe sponte sua feruntur ad naturæ normam, cui redditi jam sumus, undeque hausimus atque suscepimus, quas vobis leges Latine conscripsimus.

mus, quæque vestris in animis diuturna innocentie consuetudine inhaerunt. Nihil enim hic alienum, nihil extrinsecus accessitum: sed quod est, totum introrsum latebat, & ex nobis ipsis petitum est. quæque veteribus vestris commentariis fuit evocatus. Atque hoc foris diurnis comitiis adsequemur, quod, expositis publice nostris legibus, quodammodo ac ad spectus patebit ipse virtutis, occurreretque oblectamenta hisce in tabulis vitæ tranquillitas, ut, qui opibus & honoribus scunt, sensuri post hac sint, quanto præstet opulentia contemptum, quamque sibi rectius consulant, qui literarum laudem, cujus causam genus instituiamus, imbecillis & caducis fortunæ bonis anteposuerunt. enim opibus & ambitione certant, sæpe merguntur fluctibus, longe portum adspexerint; ac si post diuturnam iactationem, aucti dignitatibus, cupiditate simul augentur, & spe maiori attolunturque insidiarum & æmulorum excruciantur, ita ut simul cum imperitiam dignitate perpetuam sibi sollicitudinem comparent homines præpositum splendorem & commodum vitæ consequantur, vitam ipsam indigne præsumunt, quique non minori pretio emunt honores, quam iactantur. At fuerit tandem in adipiscendis honoribus magna illa quidem, sed certe molestia comparata voluptas, an non ea sensum, ut humanum vel ipsa dignitatis consuetudine atque usu diluitur, vel prorsus extinguitur, æquato, imo sæpe prælato, qui dudum erat inferior? ut pristinam novæ livoris morsus, & exorta recens indignatio repente conturbato vos igitur, Arcades, sapientius, qui ne iniuriis & insidiis pateretis vobis in urbibus a fortuna præmium exoptastis; sed ruri degentes, innocentia morum, & Musarum cultu, & ex æternitate literarum per ipsos capiundam voluptatem existimastis, eumque honorem ex vestramini vestro petistis, quem nec addicere ulli, neque abjudicare ulli vel hominum possit auctoritas? Dignitatem enim, a fortuna vel potestatem voluptate delapsam, docti & probi sæpe communem habent cum imperitis & flagitiosis, ingenio vero partam nonnisi cum Deo optimo merito. Hoc vestrum consilium, Arcades, quicumque his legibus intulerint, desinent tandem illi contemnere præ urbanis studiis pastoriam vitam, quique dudum ob divitias & magnificentiam se beatos putabant, videbunt post hac vobis animos urbana regum opulentia longe inferiores. Haud etenim vestram perfringit aciem falsus & tumor, quibus vita civilis inflatur, neque vos capit in speciem adornata virtus, qua secretis animi talis caligo prætextitur: tenent enim ista, quoad ambiciosi res feliciter cedunt, ac cum illi tantisper offenderint, & ambigua sorte leviter inclinantur.

rint, replicatis splendidis illis miseriarum involucris, retrusæ diu ægritudines continuo patefiunt; veluti morborum semina, quæ in integris adhuc & sanis corporibus haud dubie latent, his autem incommoda valetudine leviter tentatis, commoventur cuncta, & obscura viscerum vitia repente panduntur. Ad nos vero, Arcades, si quod vitium penetraverit, statim eminebit, quoniam animus noster undique pellucet, urbano enim artificio & fuco minime se obnubit. Non igitur vereor, ne suffragium inituri sententiam mutetis, aut in jubendis legibus paullulum hæreatis. Sunt enim istæ ab æqualitate & innocentiz studio profectæ: ut, vix in lucem editi eas, ipsa ferente natura, sciveritis. Gravitas autem vestra spem mihi affirmat fore, ut eis libenter & ex animo pareatis. Non enim alio spectant, quam ad cultum literarum & vitæ probitatem. Quæ nisi perpetuo inter vos versetur, eo deteriores eritis ceteris mortalibus, quod cum ad munienda vitia urbanis prædiis careatis; maxime tamen ob literarum gloriam ex invidia laboretis. Quamobrem hæc ego leges, *quod bonum, sanctum, felixque sit, vobis & vestro communi jubendas censeo.* His itaque recitatis, atque rogatis, ite in suffragium Arcades, Deo bene juvante.

LEGES ARCADUM.

I.

PENES COMMUNE SUMMA POTESTAS ESTO. AD IDEM CUILIBET PROVOCARE JUS ESTO.

II.

CUSTOS REBUS GERUNDIS ET PROCURANDIS SINGULIS OLYMPIAD. A COMMUNI CREATOR, MINUSQUE IDONEUS REMOVETOR.

III.

CUSTODE VICARIUS ET COLLEGÆ XII. ADSUNTO. EORUM SINGULIS ANNIS CUSTOS CONSULTO UNIVERSO COETU NOVOS SEX IN ORBEM ELIGITO, SEX VETERUM RETINETO. ADMINISTROS SIBI DUOS ADSUMITO. PRÆTER HÆC ALIA MUNERA PUBLICA NE SUNTO. PATRONUS NULLUS ESTO.

IV.

SUFFRAGIA SECRETA SUNTO. EAQUE IN CUSTODE CREANDO AUT REMOVENDO TRIFARIAM DIVIDUNTOR. JU-

99993

STUS

STUSQUE NUMERUS DULCE PARTES SUNTO. CETERIS IN REBUS BIFARIAM DISPERTIUNTUR. QUIQUE PARTEM DIMIDIAM EXSUPERAT NUMERUS JUSTUS ESTO. SI PARRIA FIANT ITERANTOR. DEINCEPS RES SORTI COMMITTITOR.

V.

QUICQUID PER COLLEGIUM DE REBUS COMMUNIBUS ACTUM GESTUMQUE FUAT, QUO PERPETUO RATUM SIET, PER CUSTODEM AD COMMUNE REFERTOR.

VI.

COETUS UNIVERSUS RELATIONIBUS AUDIUNDIS ACTISQUE COGNOSCUNDIS HYEMEM SALTEM BIS IN AEDIBUS: CARMINIBUS AUTEM AUT ORATIONIBUS PRONUNCIANDIS PRÆSENTIUM QUIDEM PASTORUM PER ANNUM SEXIES: ABSENTIUM SEMEL VERNIS ET ÆSTIVIS FERIIS IN NE-MUS PARRHASIUM PER CUSTODEM SUB DIO CONVO-CATOR.

VII.

MALA CARMINA ET FAMOSA OBSCOENA SUPERSTITIOSA IMPIAVE SCRIPTA NE PRONUNCIANTOR.

VIII.

IN COETU ET REBUS ARCADICIS PASTORITUS MOS PERPETUO; IN CARMINIBUS AUTEM ET ORATIONIBUS QUANTUM RES FERT ADHIBETOR.

IX.

ARCADICO NOMINE TYPIS INJUSSU PUBLICO NE QUID EDITOR.

X.

QUOT PRÆDIORUM ARCADICORUM TITULI TOTIDEM PASTORES PASTORUMQUE NOMINA SUNTO. INQUE MORTUI AUT EXPUNCTI LOCUM ALIIS SUFFICITOR.

SANCTIO.

SI QUIS ADVERSUS H. L. FACIT FAXIT FECERIT; QUIQUE FACIT FAXIT FECERITVE QUOMINUS QUIS SECUNDUM H. L.

H. L. FACERET FECISSETQUE FACTURUSVE SIET, CONFESTIM EXARCAS ESTO. EJUSQUE NOMEN CORAM COLLEGIO PER CUSTODEM INDUCITOR.

SI QUID IN HIS LEGIBUS OBSCURUM PERPLEXUMVE SIET, SIVE COMPREHENSUM NON SIET, COMMUNI ARCADUM CONSULTIS PERITIORIBUS INTER PASTORES MORE MAJORUM, INTERPRETANDI SUPPLENDIQUE JUS ESTO. QUODQUE DECRETUM JUDICATUMVE SIET PENES CUSTODEM ADSERVATOR, IN LEGUM TABULAS NE REDIGITOR. NULLI NOVAS LEGES FERRE FAS ESTQ.

DE

LINGUA LATINA

DIALOGUS

AD

EMMANUELEM MARTINUM.

DUm legerem notas, a te ad pessimos nebulonis illius nostri versus appositas; non solum, Vir Clarissime, doctrina delectabar, quam coarguendis erroribus adhibuisti; sed & tua cavillandi urbanitate ac facetiarum acumine rapiebar, & benivolentiam erga nos, atque honestatis tuendæ, audaciæque coercendæ, studium oppido quam admirabar. Nec enim impudentissimi scurræ deliria tanti fuissent, ut mererentur doctorum hominum iram, & styli tuum nitidissimum ab illustranda verustate, ac exponendis originibus linguæ Latinæ, ad pueriles ineptias exagitandas converterent. Verum unde hostium obscuritate pridem abducebaris, eo te tandem evocavit semidoctorum hominum plausus, quibus ea pestis in bonorum injuriam nutriebatur, ut non prius putaveris furores illius bellæ repressum iri, quam perditos sycophantas & insulos poëtaistros tuis telis confodisses, & inauditam temeritatem, quæ simplicioribus fraudem ferebat, & juventutem a recto cum orationis, tum vitæ instituto detorquebat, patefacta jam stolidissimi Thrasonis ignorantia, perdomuisses. Quippe compertum tibi erat: *ὅτι υπέρῳτιν παρὰ τὴν αἰτίαν αἰ ὀρμη τοῦ κακῶς φροῦν τοῖς ἀνότοις γίνεται.*

Illud modo, Vir doctissime, piget, tua te doctrina nequisse uti tam par-

a Demofth.

ce,

ce, quin plus interdum susceperis, quam tibi esset a bonorum desiderio tributum & denunciatum, & dum barbaræ dictionis vitia palam faceres, egisse tam serio, ut illinc, oratione latius continuata, non raro ad abstrusiores eruditionis locos excurreris, & in mendis paullo nimium ponderandis, adducendisque bonorum scriptorum exemplis, operam tam male locaveris, quam qui vilissimis centonibus pretiosissimam purpuram attexuerit. Age porro nunc, quando satis eos tuis aculeis confixisti, & quod intenderas, vulgares animos in fraudem inductos, ac ad admirationem inquinatissimæ dictionis erectos, magnam partem ab errore liberaſti; refer te, quæso, ad graviora studia, & invidos dimitte consumendos livori suo. Te namque monitum velim, hæc belluas a nobis inferiores non fore, quam suo pte ingenio sunt; quippe proprio livore confecti, & alienis meritis exulcerati, poenas dant injuriarum, antequam læserint. Qui namque tam furiose ruunt, ut in optimos quosque immodica licentia verborum incurrant; hi, cum summæ libertatis compotes videantur, servi tamen sunt & administri perturbationum, quarum turbine correpti, eo tandem adhærescunt, quo impotentis animi fluctibus ejiciuntur. Enimvero quos in nos liberiores vides, hos prædam & nexos esse nostros puta: quoniam animos eorum pro arbitrio versamus atque torquemus, & quum libet, in ægritudinem conjicimus, simulatque ingenii robur, si quod habemus, aliquo patefaciamus exemplo, ut liqueat, invidos alieni potius juris esse, quam sui, & quomagus eorum te misereat, bonorum meritis veluti adpectu tormentum urgeri. Nimirum livor & malivolentia tum procreatur maxime, quum in angustis animis atque jejunis species alienæ virtutis expanditur; contrahitur vero & affligitur opinio sui. Etenim id genus homines usque eo præstantioribus plaudunt, & præcurrentibus favent, quoad consequi possent: ubi vero spe ceciderint, eos, quibuscum frustra contendereat, quo discrimen minus emineat, maledicentia premunt. Levis autem est, quæ ab opibus & novis honoribus conflatur invidia, præ illa, quæ a præstantiori doctrina suscitatur. Cum etenim a cæteris animantibus mente ac intelligentia distinguamur, quisquis, ubi veritatis splendor effulget, in ingenii contentione cesserit, is e suo videtur humanitatis jure decedere, ac propriam quoddammodo extenuare naturam. Scilicet animi tantum bona mortales jure mancipii jureque optimo possidemus: externorum usus tantum apud nos est, proprietas & arbitrium penes Fortunam. Unde quum ingenii vires in judicium veniunt, qui caussa ceciderit, capite potius quam bonis multatum putaveris, nec tam extenuatum dixeris, quam extinctum.

Te-

Tenacibus enim opulenti opinionis tantum antecellunt. Sapientes vero stultis reapse præstant & natura. Sane si mea fuerit optio, bonam mentem cum Croesi fortunis minime commutaverim. Stulti enim opibus & copiis, quibus aliis arroganter & superbe dominantur, ipsi miserrime serviunt! sapientes vero, qui caussarum nexum intelligentia, intelligentiam voluntate sequuntur, cupiditates extra naturæ finem effusas ad rationem revocantes, Fortunam subigunt, & cum Justitia per se convenientes, leges non dominas habent vitæ, sed comites; neque magistras, sed confortes & socias consiliorum. Ita ut vix ulli, præterquam sapientibus, liceat in libertatem vindicare sese: quandoquidem fortunam contemtu rerum humanarum eludunt, versisque virtutibus in morem, congruunt legibus, non obtemperant. Conviciis autem & maledictis minime perturbantur, sed animo præsentiatque acri resistunt: tum quia, quod attribuerè improbi nequeunt, calumniis frustra tentaverint; tum quia studiorum præmium non in judicio imperitorum, sed in ipsa sapientia situm est: tum denique quod ægre quis invidiam declinarit, nisi vel alios retexuerit, vel ipse a virtute deflexerit, quorum alterum absurdum foret, alterum plane stultum. Quisquis autem pro rebus maximis, qualis gloria literarum est, invidiam subit, hunc optimum sane putes iniisse consilium. Aciem enim invidiæ dies obtundit, & vestigia livoris ævum obliterat: laudem vero doctrinæ posteritas alit atque adeo ipsa conservat & tuetur æternitas. An autem patientissimis temporibus, in quibus furor tam impune discurrit, ut ne principibus quidem viris abstineat, homuncio ipse sperassem nomen nostrum fore sacrosanctum; cum eos omnes haberem insensos, qui laudem suam ducunt e vitiosa corruptaque doctrina, quam nos pro viribus oppressimus, atque concidimus? præsertim cum genus hominum laceggerimus qui flagitium nullum, si sejunctum a periculo fuerit, abominantur; ac satis honestati datum arbitrantur, si fugiant in sceleribus nomen profiteri suum. Horum enim sententia honestum est, quodcunque latet. Nunc, quando mihi tanti non fuerunt, ut a themet ipso aberrare me cogerent, ac infixum animo illud Horatianum eriperent;

Invidiam placare paræ virtute relicta?

Contemnere miser;

minimè te, Vir doctissime, patiar in ea contentione diutius versari, ne, quantum industriz ac studii confers ad horum lapsus reprehendendos, compescendosque indoctorum stupidos plausus, tantum operi summa cum laude suscepto, non sine magno literarum detrimento, detrahatur. Ac ut eo te revoces, unde benivolentia in nos tua, & odio improbitatis abstrahe-

3 VOL. III.

R r r

baris

baris, quod tu sæpe soles in familiaribus colloquiis, ut juvenes popularis linguæ facilitate captos, & versionibus librorum, quæ in diem prodeunt, occupatos, ad linguæ Latinæ cultum impellas, id ego nunc scriptis præstiti; dialogumque contexui, in quo te induxi differentem, atque aliquid promentem eorum, quæ tu de Latinæ linguæ origine in tuis eruditissimis commentariis uberius multo explicabis, ac plane subtilius.

EMMANUEL. PROCULUS.

PR. Præter morem Emmanuel sub auroram domo egrederis.

EM. Verno tempore, ac cælo, ut vides, tam sereno, quid matutina deambulatione salubrius? PR. Nisi malis esse solus, me tibi comitem adiuvarem libens. EM. Immo jucundissimo sermone tuo curis levare vehementer gaudeo. PR. Vide, ne potius molestus advenerim, teque a socio longe suaviori distraxerim. EM. Cedo: a quonam? nemo enim ante te nobis occurrit. PR. Ab eo scilicet quem domo tecum extulisti, quemque adeo geris in manu. EM. Codicem nempe hunc significas; PR. Ipsum. EM. Sane hunc arripueram, ut, si solus fuisset, illius lectione aliquantisper oblectarer: nunc, quando in te incidi, malo hæc horas colloquendo tecum, quam legendo, transigere. PR. Quis vero est auctor? EM. Tullius. PR. Suboluerat. Mirum; si momento eum dimisisses. EM. Immo vero mirum esset, si hunc scriptorem non haberem eximium, quo nemo est auctor in eloquentia Latina, & in omni sermonis elegantia locupletior, nemo splendidior, nemo uberius, nemo in omni eruditione celebrior, nemo denique de quo cum tot laudes sint diffusæ, minus tamen pro illius dignitate sit dictum. Nisi vero aliquis eorum sis, quibus hoc tempore Cicero sordet. Appulejus murrinam olet. PR. Di nolint, ut usque eo desipiam. Sed eo dixi, ne tibi constitutum sit linguam Latinam præ ceteris amplectari, cum tot annos in veteribus libris verseris, ut jam alio tibi migrandum censeam. EM. Quasi non majus sit negotium partes opes tueri, quam parare. Nosta illud Demosthenis: *παλαιὸς δοκεῖ τοὺς Φυλάξαι τὰ ἀγαθὰ καὶ κατὰ ἀδελφωτέρους εἶναι.* PR. Factum igitur Emmanuel non mutaverim, quippe ne implicarer, nullum Latine scribendi usum, sed auctorum mihi tantum intelligentiam appetivi; ac experiri nolui, quod erat impetratu difficillimum. EM. At cognosces in tempore, quantum & animo voluptatem, & inventis lucem ademeris neglecto usu ejus linguæ, quæ una potest cogitationes hominum & res gestas in orbis terrarum universi partes disseminare, ac adæquare cum omni posteritate scriptoris memoriam. PR. Ita ne vero? an ideo nobis hucere non licebit? quasi non idem vulgares lin-

quæ præstiterint, quod uni tu Latinæ tribuis. Adeone nobis erit maligne? ut, cum quis Italica lingua sensus suos aperuerit, lectorem non sit inventurus apud Hispanos, Gallos, & Germanos, ad quos omnes nostri sermonis usus increbuit. Ut autem nostram linguam Italia finiri concedamus; an non Gallica nobis præsto erit, quæ Borealem omnem oram occupavit, & una cum Gallorum commerciis vel ad remotissimas terrarum regiones excurrit? Et libris conversis veterum, omniumque populorum scriptis Gallice redditis, jam copias & ornamenta cunctarum pene linguarum exhaustit; ita ut ei, qui Latinam vel intermiserit, vel ablegarit, una Gallica possit eruditionis universæ campum aperire. Quæ enim antea, præterquam Latinis, patebant nemini, nunc occurrunt & collucent omnibus, non solum viris, sed & foeminis: cum nihil hodie tam solenne sit apud matronas, quam de Marianis Consulatus & Syllana Proscriptione disceptatio. Em. Per te igitur, Procule, relictis patriis finibus ad externos tua natio commigrabit. Ut, quum fasces jam diu transalpinis hominibus submisseris, linguam omnium olim gentium dominam, victricem populorum, commune nationum vinculum, extinguis: & quod unum superest vetustæ maiestatis monumentum, evertatis. Verum ne te ad ius gentium revocem, neve tibi patrii soli caritatem inculcem; utque dederim historias & scientias popularis sermonis luce satis esse jam promptas, integramne in aliena lingua oratores & poetæ propriam venustatem & elegantiam retinebunt? Non te fugit inesse linguis colorem præcipuum & nitorem, scriptoribusque singulis inditam esse patriam urbanitatem & nativum leporem, qui peregrino linguarum ingenio corrumpitur; ita ut ingenuus ille flos eloquentiæ convulsus e solo suo statim exarescat, ac germana virtus orationis externis moribus obliniatur. Partium namque complexio, verborum compositio, sonus, & numeri, quibus tota constat dicendi venustas, dissolvuntur, & ipsæ quoque sententiæ conciduntur & enervantur; atque vigor & aspectus eloquentiæ nativæ novis & exteris coloribus inducitur & aboletur: immo scriptoris sensus ipse pervertitur interpretis vel negligentia, vel, quod non raro accidit, imperitia: vel quia peregrina lingua Romanæ aut Græcæ copia, ubertate, ac vi minus plerumque respondet. Verum fac ut interpretes eandem venustatem, ac veritatem, & sanitatem orationis aliena lingua reddiderit; fac ut popularis percurrat, quousque Romani sermonis amplitudo diffunditur: spem certe diuturnitatis, quæ a Græcis & Latinis literis ostenditur, peregrinis nunquam attinges. Latina enim lingua Romanorum armis & commercio simul cum imperio in omnes fere orbis terrarum regiones penetravit, & ubique disseminata

Rrrr 2

est,

gum longo post tempore repertis, mores simul & jura vetera revixerunt; emerfit etiam lingua Latina, ut studiosis vetustatis historiaram & juris prudentiz lucem accenderet. Nec parum ad illius firmitatem & usum contulit auctoritas Ecclesiz Romanæ, quæ Græcis disciplinis auctoritatem Latinarum literarum opposuit, quæ, veluti nota quadam jurisdictionis & imperii, suos a Græcorum moribus discrevit: ut quò latius Ecclesiz Romanæ potestas excurreret, eò altius sermonis dignitas emineret. PR. Fateor si ne his radicibus coaluisse, indeque conservatam fuisse Latinam linguam: sed cum Græcam adhuc retineamus, nec his fuerit munita præfidiis; cur eandem sortem vernaculis linguis sperare non licebit? EM. Quid? An ne tu nihil amplius Græcæ linguæ tribuis quam vernaculis? cum illa & origine, & auctoritate, & dignitate linguis cæteris antecellat maxime: ac tanto cæteris præstet, quanto proli patentes, rivis flumen. Neque vernaculæ, quæ a Latina tanquam a capite perfluunt, retineri & conservari possent; nisi ad Latinam, atque inde ad Græcam, quæ omnium fons est & origo, revocarentur. Plura, fateor, ab Etruscis, Volscis, Oscis, Sabinis, ac finitimis populis in Latinum sermonem incidere vocabula: sed nihil patet latius, quam id, quod a Græcâ manavit, ac deinde cursu temporum & ingenio populorum varia inflexione, ac literarum commutatione corruptum est: idque potissimum ab Æolica lingua fluxisse scriptores ex inflexionum ac terminationum affinitate conjiciunt. Quorum non omiserim Dibnyssum Halicarnasensem, qui scribit, Romanos nec ferme Græcæ linguæ, uti nec plane barbaræ; sed ex utraque conflata; maximam vero partem Æolica, ἡ ἐν ἡ ἀλκίῳ ἀλώλη. Ad quæ descenderunt & Quintilianus, & duo post hominum memoriam gravissimi atque eruditissimi vetustatis interpretes Josephus Scaliger & Samuel Bochartus. Immo Verrius inter veterem Romanam & veterem Græcam minimum interesse contendebat, hisce duobus Ennii versibus:

*Contendunt Graji, Grajos memorare solemus,
Quod Græca lingua longo post tempore tractus
Has pavi.*

Nec mirum si, a quibus Romani genus duxerant, eorum & linguam rerinuerint, quippe profecti ex Aboriginibus, quorum genus a Græcis plerique scriptores repetunt. Multo namque ante bellum Trojanum tempore Arcades Oenotro Lycaonis filio duce ex Peloponneso in Italiam sese effuderunt, & cum montes occupassent, a finitimis Aborigines appellati. Græcis enim mons ὄρος dicitur. Atque hi Græcorum gentem vetustissimam Pelasgos, a quibus & Arcades erant oriundi, ex Hæmonia in Italiam appul-

fos, ac diuturnis erroribus fractos & dissipatos, sedibus exoeperunt. Ad Arcades autem aliqui scriptores referunt usum dimidiatae lunae, in calces Romanorum senatorum intextae: propterea quod auctores eorum Arcades de antiquitate cum luna contenderent, quamvis aliqui velint esse notam centenarii numeri, quo fuit a Romulo Patriciorum ordo conclusus. Pr. Video te Romanorum originem altius repetere, ac deflectere simul & via, cum commune sit, ac mira scriptorum frequentia comprobatur, auctores Romanae gentis esse Trojanos, qui Aenea duce in Italiam classe delati haec loca tenuerunt. Em. Non me fugit hanc opinionem late manasse, ac diuturnitate coaluisse, itaque omnium animis inhaesisse, ut qui eam convellere tentet, is conetur vel Jovis fulmen, vel Herculi clavam extorquere. Unum Bochartum neque pondus antiquitatis compressit, neque communis persuasio deterruit, quin molem hanc auctoritatis solidissimis rationibus, de abstrusiori vetustate conquisitis, conaretur evertere. Nisi enim Homeri tempore Trojae regnum in Aeneae familia ejusque posteris persistisset, nunquam summo poetae illa carmina excidissent:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσι διόξει,
καὶ ταῖς παῖδων, τοῖς καὶ μετόπισθε γένεσσι.
*Nunc genus Aeneae Iliacae dominabitur oris,
Et nati natorum, & quinaescentur ab illis.*

Scio alios pro Τρώεσσι, subdidisse πάντεςσιν, forsitan ut aliquid darent auri- bus Romanorum. At undenam acceperat Homerus famam ejus imperii, cujus nondum fundamenta iacta erant? Vixit enim Homerus circiter mille annos ante Christum natum. Qua propter Strabo haec verba convertit in Aeneae stirpem, quae Homeri tempore Trojae regnum obtinere credebatur. An enim Homerus futurum Romanorum imperium cogitatione praeceperat per divinationem poetis familiarem? quod nemo sanus admisit.

Neque vero desunt scriptores, & quidem gravissimi, qui tradant Aeneam esse sepultum in urbe Berecyntho secundum flumen Nolon: quorum meminit Agathocles Cyzicensis apud Festum Pompejum. Ac illa in regione flumen esse dicitur, & lacus, & urbs, quae ab Ascanio Aeneae filio traxere nomen, quod ex Stephano Geographo & Mela cognoscere licebit. Immo Dionysius Halicarnasseus ex Troicis Hellenici refert, Aeneam Thraciam & Pallenem fuga petiisse, Ascanium autem Trojae cum imperio remansisse. Quibus auctoribus facile vicerim Aeneae sobolem & reliquias Trojanae gentis Romanam nunquam fuisse traductas, nec e patrio solo discessisse. Si vero non testibus tantum, sed conjecturis etiam agere placeat; non paucas ex
hilo

historis Bochartus excitavit. Multis enim antequam Roma condita fuerat, receptus fuit. cultus Veneris apud Romanos. Qui cultus, si Aeneas Italiam attigisset, sane coaluisset cum ipsis Romæ natalibus. Et tamen in Roma veteri nullum vestigium hujus cultus eminet, ut ne sub Regibus quidem nomen Veneris fuerit auditum. Quociens Scaliger reprehendit Ennium, quod dixerit:

Te nunc sancta Venus prætor, & genitrix, patrui nostri.

atque addit in ejus ad Festum eruditissimis notis, Venerem, quod a peregrinis regionibus venerit, hoc habuisse nomen.

Quod si Romanam gentem Aeneas condidisset, Phrygiorum numerum cultum, & præcipue matris suæ Veneris, ac Apollinis, religionem instituisset. Quippe principem locum Apollo inter Trojanos deos obtinebat. Ejus vero cultus veteribus Romanis non innotuerat. Nec enim a Numa, ut Arnobius testatur, in Deorum indicem relatus invenitur.

Quæ major apud Trojanos religio, quam Rheæ matris, e Græcæ gentis auctoribus in Phrygiam translata? At ea non ante annum Urbis DL. Diis Romanorum fuit adscripta; quo tempore, monente oraculo, Rheæ simulacrum Attali Regis permissu Romam inde fuit advectum. Quod autem credunt, simulacra Deorum in Latium ab Aenea fuisse primum allata, tam falsum est, quam quod falsissimum. Scimus enim ex Varrone, cujus testimonium adducit, Augustinus, Romanos, Deorum imaginibus annos DL. XX. caruisse; non quod eas vel amiserint, vel, ut aliquorum opinio fuit, ejecerint (eis enim religio fuisset) sed quia nondum norant.

Nec (quod ex Plutarcho accepimus) Numa, ne meliora deterioribus exprimerentur, ut Clemens Alexandrinus refert, simulacrorum cultu populo interdixisset, si animos ea religione imbutos invenisset. Quam fabulæ suspicionem augeat Bochartus, commissis inter se Phrygis & Romanis vocibus, in quibus Phrygium vocabulum recognoscit nullum.

Sed ne longius excurram, non aliunde linguam Latinam quam a Græcæ erue, e licebit. Icci cō nunquam fuit Latinæ linguæ studium ab abstracta Græcæ litterarum cognitione separatum. Imo quasi perpetuam elegantie foedus inissent, pulsæ Latini literis, Græcæ simul emularunt, hæcque revocatis hæc redierunt. A Græcis enim non modo scientia omnis & virtutis profecta est, sed & litterarum formas, quas Græcos a Phœnicibus accepisse traditum est. Phœnices autem ipsi in venerint primi, an vero sumferint ab Hebræis, non satis constat. Siquidem nihil est a scriptoribus magis investigatum, ac minus deprehensum, quam origo litterarum. Eam

cum his rebus nostram vetustas offudit, ut omnibus datus sit disputandi locus. Quapropter non mirum, si nostris temporibus Olaus Rudbeckius, homo Gotthus, diu tamen in antiquitate versatus, non est veritus, literarum originem asserere genti suæ; propterea quod pleræque Runæ inversæ nostras reddant literas, quasi non ad eos, ut ad cæteros, ex eadem origine pervenisse facile sit. Ex antiquioribus vero Diodorus ^a Mercurio Ægyptio literarum inventionem assignat: quicum consentit Cicero, ^b cui quintus est Mercurius, Theut Ægyptiis dictus. Hunc ^c Plato tradit ostendisse Regi Ægyptio literarum inventionem, qua se memoriz subsidium comparatæ prædicabat: Regem autem respondisse, arte illa non tam memoriam, quam reminiscentiam juvari, deinceps enim homines literarum præsidia confisos memoriz studium remissuros; τὸτο γὰρ τοῖς μεθύουσιν Ἀθηναίῳ μὲν ἐν ψυχαῖς παρέχει μνήμης ἀμελομένης, ἀτὰρ διὰ πλεονεξίας γράφῃς ἔχουσιν ὅτι ἀλλοτρίων τύπων ἐκ δόξης αὐτοῦς ὅτι αὐτῶν ἀναμνησόμενους ἐκ ἐν μνήμης, ἀλλ' ὅτι ἀμνησέμεν. Φάρμακον εὖρος.

Ab hoc autem Theut duxere Græcisium Σηός, unde Latinis *Deus*: ut produci viri originum peritissimi. Alii a Menōne quodam in Ægypto inventas arbitrantur. Alii ab Æthiopibus, indeque ad Ægyptios eorum colonos commigrasse, ac deinceps ad gentes credunt manasse cæteras. ^d Plerique putant literas a Mose traditas Hebræis, ab Hebræis Phoenicibus, a Phoenicibus tandem aliis nationibus, ad quas vel novarum sedium cupidi, vel mercium causa ^e navigarunt. Ekstat illud apud Vossium ^f epigramma:

*Primus Hebræis Moser monstravit literas,
Mente Phænices sagaci condiderunt Atticas,
Quas Latini scriptitantes edidit Nicostira,
Abraham Syrac, & idem repperit Chaldaicas,
Ipsi arte non minori protulit Ægyptias,
Gulfus promittit Getarum, quas videmus, literas.*

Josephus, vero Scaliger, a quo temere nunquam dissenserim, quovis pretio contendit, Phoeniciis literas diu ante Mosen in usu ^g fuisse, ac eas olim Hebræos, hodie Samaritas retinere: quorum formas in numismatibus, quæ quotidie in regionibus Tyri & Sidonis e ruinis effodiuntur, adhuc ait exstare. Hebraicam enim linguam confet eandem esse, quæ Chananais, hoc est Phoenicibus, erat in usu Abrahami tempore. Res esset expedita, si fides

^a lib. 3. ^b lib. 3. *De nat. Deor.* ^c *Plato in Phæd.* ^d *Diod. lib. 3.* ^e *Thimolymus apud Clem. Alexand.* *Enchir. lib. 10. cap. 5. De præpar. Evang.* ^f lib. 1. cap. 6. *De art. Gram.* ^g in *epist. ad Ricardum Tamesonem.*

haberi posset Josepho Hebræo, a quo accepimus Sethi liberos in duabus columnis, quarum altera lateritia erat, altera lapidea, rerum celestium elementa sibi observata conscripisse. Græcorum autem non pauci Cadmo & Phoenicibus non literas modo, sed omnes fere doctrinas acceptas ferunt, ut Critias apud Athenæum ^a in eo versu, in quo literas subsidium vocis sane quam eleganter appellat:

Φοίνικας δ' εὐρεῖν γράμματα' ἀλεξέσθαι.

Phanices invenerunt vocum adjuvantes literas.

Et exstant hæc apud Laërtium Zenodoti de Zenone:

Ἡ δὲ πατέρα Φοίνισσα, τίς ὁ Φθόνος; ἢ καὶ ὁ Κάδμος
Κεῖνος, ἀφ' οὗ γράπτειν ἑλλὰς ἔχει στίλβειν.

Et quidem patria Phœnix, quis livor? erat

Et Cadmus ille, unde Græcia scriptam habet paginam.

Et Lucanus:

Phanices primi, fama se credimus, ausi

Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Quæ sententia collatis Phœnicum & Græcarum literarum imaginibus plane comprobatur: siquidem figurarum est minima dissimilitudo, eaque parva collisione aut adjectione sensum enata. Nec leve argumentum est illud, quod ducitur a literarum nominibus, quæ sunt profecto Phœnicia. Unde Crateti Thebano de Grammaticis quærenti, cur non diceretur ἄλφα, ἄλφατος, γάμμα, γάμματος, ut γράμμα, γράμματος, responsum fuit, quod non Græca, sed Phœnicia & barbara essent nomina. Sunt & qui multo ante Cadmum tempore literas in Græcia ipsa natas esse contendunt, inter quos Tzetzes; propterea, quod aliter Cadmo reddi non potuerit celebre illud oraculum, & Bellerophon tabellas detulerit, quibus necis suæ mandata continebantur. Quorum me neutrum persuaserit: potuit enim oraculum edi sine scripto, sicut apud alias gentes, quibus certo scimus, nullum illis temporibus fuisse literarum usum. Et Bellerophontem Cadmo esse antiquiorem nemini, vel mediocriter erudito, probabitur. Etenim Cadmus æqualis fuit Sisypho Bellerophontis avo, a quo Corinthus condita fuit triennio ante, quam a Cadmo Thebæ. ^b Eustathius vero tradit literas diluvii tempore conservatas a Pelasgis, eosque ob id divinos appellatos. Quam suis temporibus ait fuisse Græciæ universæ sententiam. Ab iisdem Pelasgis literas in Latium pervenisse auctor est Plinius. ^c Et Diodorus tradit, literas in Græcia fuisse ante diluvium pervulgatas, earumque memoriam

^a lib. 2, cap. 9. ^b Illud, a. ^c lib. 7, cap. 56.

simul cum cæteris artibus a diluvio intercidisse. Hinc Egyptii Græciæ labem in suam vertere laudem, ac inventionem cum literarum, tum Astrologiæ, tum selectiorum artium, Græcis ereptam ipsi præse tulerunt. Porro literarum Pelasgicarum reliquias in Græcia superfuisse, vel illud indicio est, quod earum origines diversis vocabulis notentur, ac alterum Phoeniciarum, alterum Pelasgicarum literarum genus sic appellatum. Quapropter Josephus in libro contra Appionem mihi videtur Græcis iniquior, cum non modo hanc vetustatis notitiam libenter ignoret, verum etiam contendat, Græcos ad Homeri ætatem caruisse literis, negetque ullum fuisse Græcorum scriptorem Homero antiquiorem. Hunc illi errorem eripere poterat versus Iliados:

Γράψας ἐν πλίναϊ πλὴντὼ θυμοφθόρα πολλὰ.

Scribens in plicata tabula multas vita insidias.

Poterant eum admonere inscriptiones Homero & Trojano bello antiquiores, & præ cæteris versus ille, quem in tripode incisum vidit Herodotus:

Ἀμειψύων μ' ἀνέθηκεν εἰς ἀνὸς τῆς ἑοδαίης.

Illud vero demiror, hominem adeo in omni antiquitate versatum nihil de tot scriptoribus, ante Homerum celeberrimis, cognitum habuisse, Lino scilicet, Philammone, Thamyride, Amphione, Orpheo, Musæo, Demodoco, Phemio, Aristeæ, & nonnullis aliis. Verum ut ad ad propositum revertar, quæcunque de literarum origine disputantur, omnia mihi tenebræ sunt. Id constat unum, Latinos a Græcis, unde genus ducunt, etiam sumfisse literas, & cum Græca Latinæ linguam perpetuo esse foedere conjunctam. Ac præter cætera illud profecto maximum fuerit indicium, quod eadem olim fuerint Latinorum, & veterum Jonum literæ, quas in tabula Delphica, quæ, teste Plinio, erat in Palatio Minervæ dicata, observare licuit hac inscriptione:

ΝΑΥΙΚΡΑΤΕΣ ΤΙCΑΜΕΝΟΝ

ΑΘΕΝΑΙΟΣ ΚΟΡΑΙ ΚΑΙ ΑΘΕΝΑΙ

ΑΝΕΘΕΚΕΝ.

Hodie legimus:

Ναυικράτης Τισαμένης Ἀθηναῖος Κόρα καὶ Ἀθηναῖα ἀνέθενον.

Et observare est in marmoribus Farnesianis, quæ sunt in hortis ad Tyberim. Ac vix poterat Italia Græca lingua carere, cum magnam partem Græcis esset coloniis occupata. Præter illam oram Italix, quæ Græcis institutis & populis tota tenebatur, & ob optimarum artium studia & scien-

tiarum, ac præcipue Pythagoricæ doctrinæ laudem, toto orbe celebrabatur, ac ab universæ Græciæ populis frequentabatur, si cæteras percurreremus Italiæ regiones, ubique aut longo terrarum tractu continuatas, aut sparsas offendemus Græcorum colonias.

Commercium populorum doctrinarum commercia exceperunt, & Græci sermonis usum, ad scholas & universa literarum studia simul cum ipsis literis derivatum, propagarunt. Etiam e Græcia, ubi vel instituta sunt, vel educatæ doctrinæ, quibus oris nimis rusticitas depulsa est, ac ipsa propemodum humanitas homini tributa, influxerunt in alios populos, & ad nos potissimum simul cum Græca lingua penetrarunt. Nam simul ut inter Rômanos diluxit eloquentia, recepta est in urbem Græca lingua, & ei quodammodo civitas data. Vix enim ullus ante Catonem majorem probabilis orator est habitus. Hunc autem annis jam confectum Græcis sese literis tradidisse ferunt. Quem morem consequens ætas ita frequentavit, ut solenne esset omnibus, qui sermonis & morum elegantia studebant, conferre se in Græciam, ut ibi simul cum Philosophiâ & eloquentiâ Græcæ quoque linguæ usum addiscerent. Celeberrima sane fuit Atheniensis schola, ubi philosophia & eloquentia, privatis veterum philosophorum disputationibus excitata, postquam sub umbra consedisset, migravit in forum. Pericles enim ac ejus æquales ab Anaxagora instituti, cum rerum naturalium notitiam, tum disserendi rationem ac eloquentiam inde susceperunt. Quam Philosophiæ partem Socraticorum schola, indeque profecti Peripatetici, summa cum laude propagarunt. In Græciam autem non Romani solum, sed & barbari conveniebant, quorum illustris Anacharsis Scythæ. Imo & Regum filii ad addiscendas ingenuas artes & disciplinas eo mittebantur, quod de Arryba-Epiri Rege tradit Justinus. Hinc a Græcis grammaticis & criticis inventi sunt accentus, quibus in exterorum usum verborum sonus certis quibusdam numeris & temporibus distingueretur. Atque Athenis in primis non modo candor elocutionis eluxit, & proprietas vocabulorum; sed & succus ille nativus, ac sanguis incorruptus, minimeque fucatus orationis nitor, ibi maxime conservatus est & excultus; quem ætas posterior novis & exquisitis ornamentis adeo respersit, ut dum sermonem, sive Græcum sive Latinum, eximia suavitate condiret, vigorem extenuarit, & nervos robustæ sanæque dictionis inciderit. Atheniensi scholæ proxima fuit Rhodia, ingenuis artibus atque eloquentia sane percelebris, & vel ob unum Ciceronem, a Milone Rhodio perpolitum & excultum, sane dignam, quæ summis laudibus efferatur.

Discurrentibus Alexandro duce una cum Græcorum armis etiam

artibus & institutis, in multis regionibus doctrinarum scholæ fundatz fuerunt, quarum celeberrima fuit Alexandrina; ubi exemplo Ægyptiorum, qui singulis morbis certos adhibebant medicos, tanta fuit medicæ artis celebritas, ut, qui operam iis doctoribus dedisset, apud alias nationes in summa esset exultatione doctrinæ. Atque hæc ut eloquentia & philosophia cesserit Atticæ, tamen post acceptam a Christi discipulis veram religionem, divinarum legum interpretatione, sacrarumque disciplinarum cognitione cæteras longe superavit. Hinc enim & subtilior interpretandi ratio, & acumen investigandi, & disputandi vis orta est. Hinc eruditio est perfecta selectior, quæ abditos Theologiæ sensus recludit, & divinitatis arcana resignat. Hinc veterum patrum eruditissimus Clemens Alexandrinus existit, hinc Origenes, hinc veræ ac incorruptæ religionis propagator, & errorum vehemens exagitator Athanasius prodiit. Hinc Cyrillus arma viresque sumsit in Nestorium contendendas. His aliisque viis Græcæ eruditio in omnes terrarum oras dilapsa est; posteaque, translato ad Græcos per Constantinum imperio, doctrina Græcorum, longe lateque peregrinata, se ad natale solum revocavit, & obrepente barbarie sensum elanguit, ut efferatorum hominum armis exagitata concideret.

Non mirum igitur, si Græcorum lingua apud omnes omni tempore fuit incolumis, quia, quamvis diuturno imperii præsidio fuerit destituta, tamen studiis disciplinarum, copiaque librorum, ac inventione omnium artium & facultatum in gentes ac ætates manavit universas. Quod secundum Græcam, linguarum nulli contigit præterquam Latinæ, cui terrarum oras omnes aperuit imperii majestas, quæ tanti fuit, ut non modo populos, inter se regionibus moribusque disjunctos, sed scientias etiam & artes, quotquot Græce traditæ fuerant, Romanæ linguæ commercio comprehenderit. Quod de vulgaribus linguis sperare minime fas est: deest enim illis & amplitudo imperii, & inventorum dignitas, & auctoritas antiquitatis, & consensus denique universorum. Quamobrem uni scriptores Latini (Græca enim non ad usum, sed tantum ad intelligentiam plerumque addiscitur) inventis cogitationibusque suis perpetuam vitam, nullis finiendam limitibus, comparaverint. Atque his tibi utilitatem solum Latinæ linguæ proposui. Voluptas vero est illius tanta, quantam, si Græcam exceperis, aliarum linguarum habet nulla. Usque adeo & ornari potest, & contrahi modo, modo laxari, ac ad numerorum & sententiarum varietatem flecti, & verborum luminibus mirisque translationibus illustrari. Habet enim illa, similiter atque Græca, quo præstet cæteris, nempe varietatem terminationis, qua singularum vocum certas & præcipuas affectiones sive casus in nomi-

nominiſus, perſonas in verbis, numerum in utriſque, notet atque diſtinguat Hinc ad numerorum & ornamentorum rationem duci verba poſſunt arbitratu dicentis, ita ut, ſententia minime obſcurata perturbata ve, trajectis verbis numeroſe atque concinne cadat oratio. Quibus ornamentis omnibus vulgares linguæ carent, quoniam earum voces plerumque unica terminatione proferuntur, & ſignis tantum præpoſitis earum variæ affectiones enunciantur, idemque ſermo verborum trajectionem, qua maxime numerus conficitur, minime patitur, neque fert latioreſcitur, ac liberam partium collocationem: nam, niſi eadem ſemper utaris compoſitione verborum, ſententiam facillime obrueris & obſcuraveris, ut, qui voluerint in vernaculis linguis idem experiri, quod in Latina, eruditiffimi illi quidem, & dum Latine dicerent eloquentiffimi, tamen habiti ſunt in vernacula putidiuſculi. Latinis autem verbis ſententiæ concluduntur gravius, & validioribus nervis ſingulæ partes uno deductæ ambitu contorquentur: cum ſermo vernaculus laxus plerumque ſit atque remiſſus, ſæpius enim ſententiæ verbis, quam verborum collocatio ſententiis eſt accommodanda, quia non licet arbitratu ſcriptoris orationis locare partes.

Mitto nunc Latini ſermonis leporem & veneres; mitto vocabulorum ubertatem & ſignificationum foecunditatem; mitto particularum, quæ quaſi orationis fibræ ſunt, multitudinem, nexusque facilitatem & gratiam; mitto verborum copiam, jam diu ab antiquiſſimis ſcriptoribus ad uſum artium & doctrinarum comparatam; mitto elegantiam; mitto maiestatem, & in ipſo verborum ſono imperium conſulare. Nihil commemorem, quantum flexilis ſit & facilis ad omne genus orationis, quam gravis in ſublimi dicendi genere, quam ſuavis in mediocri, quantum in humili perſpicua atque dilucida Prætereo accentuum varietatem, & conſonantium atque vocalium literarum permiſſionem, quibus tantus lepos ſermoni conciliatur, ſi apte componantur voces ac intermiſceantur, ut nihil numeroſius incidat in aures, nihil in animum illabatur jucundius. Nihil tandem attingam de luminibus verborum & translationibus, quæ magnam partem ſcribentium artificio tribuuntur. PR. Id nunc ipſum eſt de quo maxime tecum diſſentio. Nescio enim, an pro ſuo quisque jure transferre verba in lingua Latina poſſit, ſicut in vernaculis. In lingua enim quam nec a nutrice haurimus, nec arripimus a conſuetudine populari, verba novare atque transferre res proſecto eſt plena periculi. EM. Transferas per me licebit, ſi vocum ſingularum proprietatem, & nativum germanumque ſenſum fueris aſſequutus, idque modeſte facias & verecunde, ac modum, ut decet, adhibeas. Quid enim? anne tibi videtur abſurdum, ſi dixerim, translatione

sensum verborum minime immutari? PR. Quid nū videat'ur? Quid enim aliud agimus, quum verba transferimus, nisi quod depulso nativo sensu similem alium vocibus consignamus?

EM. Falleris. Qui enim sensus initio vocabulis est innatus, is hæret perpetuo, nisi barbarie populorum aut corrupta consuetudine oblitteretur. Quoad enim usus communis germanum ac nativum sensum verbis tribuit, nunquam translatione perimitur aut mutatur ejus verbi significatio; sed species potius alterius rei vertitur in alteram, quod tibi exemplo patefaciam.

Sumamus verbum *lambere*. Sane quoquo modo illud verbes, nunquam imperabis, ut significet abscindere, rigare, mordere, aut aliud quidpiam. At si verbo *lambere* præponas *flammam*, eique subicias *trabes*, ut hæc prodeat oratio, *flamma lambit trabes*; tunc nihil huic verbo de veteri significatione detractum erit, quia nihil hic aliud significat, quam lambere lingua; sed tantum linguæ imagine flammam indues, linguam & flammam communis quodam attributo complectens. Quoniam igitur linguæ proprietas est flammæ communicata, & altera in alteram conversa speciem, jamque flamma sub imagine linguæ nobis objicitur; ideo mens, quæ duo illa quodammodo simul confundit, adjunget eis verbum *lambere*, in cujus significationem flamma conversa est. Nulla est igitur, si ad sensum vocabulorum respexeris, vera translatio, sed specierum tantum communio fit, imaginumque conversio. Siquidem igitur verborum proprietatem teneas, & communia rerum attributa recte noveris atque commiseris, nunquam in verborum usu peccaveris. Manet enim in translationibus nativa significatio vocabulorum incolumis, quia nunquam ex una voce mens novum aliquid concipit, nisi idem illud assumerit imaginem nativa illius vocis significatione comprehensam. Quocirca, *summa me voluptate perfudisti*, recte dixeris, nec tamen hic verbum *perfundere* aliud significat, quam quum dicitur, aqua perfundere. Sed quia mens sub imagine aquæ voluptatem facile concipit, ideo *perfundendi* verbo *voluptas* adjungitur: conversa est enim voluptas in aquam, atque adeo in imaginem verbo *perfundere* inditam.

Quamobrem qui recte sapiunt, veteres comicos nunquam amittent e manibus; quoniam hi præ cæteris, propter proprietatem sermonis & popularem loquendi consuetudinem, nativam reddunt verborum significationem, qua cognita tutiores in translationibus erimus ac feliciores.

PR. Quoniam ad auctores dilapsus es, coepist'que digitum ad fontem intendere, perge porro reliqua, ne, si quando animum ad hæc studia institueris,

tuero, imperitia labar, omissoque scriptorum delectu, aut operam prorsus perdam, aut cogar oberrare diu.

EM. Ætates tibi, Procule, ut cum maxime notandæ sunt, & earum discrimen animadvertendum, quo meliores scriptores secernas a cæteris, teque tradas iis, quorum sincerior dicendi ratio est & incorruptior. Ac ætatis sane veteris, quæ a Livio Andronico ad Terentii tempora perfluxit, arripere multa possis, dummodo iudicio utaris, & delectu vocum, rejectaque horriditate sermonis, quod temporum illorum vitium fuit, ea tantum ætineas, quæ a Ciceronis ævo, ejusque sæculi auribus minus abhorrent. Plauti fabellis, si vetustatis vitia detraxeris, nihil uberius, nihil purius, nihil ad mores omnes, atque animi commotiones, resque singulas, quæ orationem incurrant, accommodatius. Cultior est sane Terentius, & pressior atque limatior; &, ut in eruditiori sæculo, ita compositus & elegans, ut complecti possis totum. Plautus tamen fudit se latius, ita ut plus tuleris, si ex eo meliora carperis, quam si Terentium voraveris integrum. Flos vero Latinitatis & nitor Ciceronis ævo fuit. Quis enim Varrone cautior? quis Cæsare purior? quis Lucretio & Catullo simplicior? &, nisi ad historię stylique illius majestatem accommodata vetustas delicatulos offendat, quis integrior Sallustio? quis Nepote sincerior? quis ipso tandem Tullio, in tanta translationum copia, incorruptior? quis elegantior?

Natiua hæc & incorrupta Latinitas ad Augusti ætatem in omnibus ejus ævi scriptoribus viguit, nempe Virgilio, Tibullo, Propertio, Ovidio: inclinavit vero ab Augusti morte, propter colluviem peregrinorum, & exterorum dominationem, quorum regia ut peregrinis moribus, ita & verborum insolentia scatebat, indeque barbaries sensim influxit in urbem, novaque multa in posterioris ævi scripta cum vocabula, tum etiam dicendi genera, irrepserunt: uti scriptores, ipsis Latinis vocibus adhibitis, novam quandam reddiderint compositionem verborum atque commissuram, a quibus aures Romanæ, sermonique purioris sæculi assuetæ, plane refugiant.

Quod ætatis vitium Quintiliano & Senecæ, viris illis acutissimis, suboluerat. Hic etenim in prologo primæ declamationis, *Ut possis* (inquit) *estimare, quantum quotidie ingenia decrescant; & nescio qua iniquitate & ad malum pronitate natura eloquentia se retro tulerit.* Quicquid habet Romana sacundia, quod insolenti Græcia aut opponat, aut præferat circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius quotidie data res est. ut ad summum perducta, rursus ad infimum veloci-

ut,

us, quam adscenderant, relabantur. Quintilianus vero ætate sua nihil puri, nihil integri reliquum esse in lingua Latina, sed ubique fucum esse, scribit lib. 9. cap. 3. *Verborum figura & mutata sunt semper, & uscumque voluit consuetudo, mutantur. Itaque si antiquum sermonem nostro compareremus, pene jam, quicquid loquimur, figura est: ut Huic rei invidere, non (ut omnes & Cicero precipue) Hanc rem: & incumbere illi, non in illum, & plenum vino, & non vini: & huic non hunc adulari jam dicitur, & mille alia, utinamque non pejora vincant. Quid mala? totus prope mutatus est sermo.* Et Seneca ep. 39. *Commentarios, quos desideras, diligentèr ornatos & in angustum coactos, ego tibi componam; sed vide, ne plus profutura sit oratio ordinaria, quam hac, qua nunc vulgo breviarium dicitur: olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur.* Agellius quoque sensit, Latinis verbis significationem inhæsisse aliam prorsus a nativa. *Animadvertere est, (inquit) pleraque verborum Latinarum ex ea significatione, in qua nata sunt, decessisse, vel in aliam longe, vel in proximam, eamque decessionem factam esse consuetudine & inscitia temere dicentium, quæ ejusmodi sint non didicerint.* Neque hoc latuit Auctori dialogi de Clara Oratoribus ubi Maternus ait, in quoque verbo quotidiani sermonis fada & pudenda vitia deprehendi. Alia prætereo, quæ diligenter collegit Adrianus Cardinalis in aureo libello de sermone Latino, cui egregiam dissertationem præfuit, ubi Latinos scriptores in quatuor descripsit ætates. Extulit tamen posterior ætas nonnullos, qui vitiosæ consuetudini cultu & delectu verborum obstituerunt, ac præ ceteris Jurisconsulti, quos interpretandi necessitas in ætate legum antiquarum, & veterum vocum investigatione detinebat: quorum studio inhæsit eorum dictioni prisca verborum proprietates & dignitas, ut, nisi eorum orationem Tribonianus interdum sui sæculi sordibus infuscaisset, nihil eorum scripta legentibus occurreret vitiosi.

Qui vero animadversionibus suis, & præceptis, atque observationibus in hujus studii cursu te ducant, habebis ex recentiori ætate non paucos. Præter Vallam, qui faciem primus sustulit, plurimum ad emendationem sermonis contulit Adrianus Cardinalis, cujus proxime a nobis facta mentio est; Bartholomæus Riccius cultissimus scriptor in suo *Apparatu lingue Latine*, & observationibus suis Antonius Schorus, & qui plura ex istorum observationibus in suas transtulit Gisælius. Thomas Linacæ rationem emendatæ structuræ tam diligenter tradidit, ut nihil observatione dignum prætermiserit. Henricus Stephanus de latinitate falso suspecta sane quam diligenter scripsit. Utinam hanc operam ad vitia sermonis notanda convertisset; quod nuper conatus est Vorstius quidam, a quo duplex est suscepta tractatio, de falso & merito suspecta lati-

Galatinitate; haud paricum ceteris laude, siquidem nil præterquam communia quædam observat & trita.

Vossius id egregie præstitisset, si cum vocabulis vitiosa dicendi quoque genera notasset in libro *De vitio Latini sermonis*. Particularum usum & vim præter Godeschalchum Stewechium explicavit egregie Tursellinus; an potius Scaurus vetus grammaticus? cujus veterem codicem nuper in Germania esse repertum, ab hominibus fidedignis accepi. Paræi Lexicon criticum alicujus esse usus potest, quamvis ex abstrusioribus multa sint ab eo prætermissa. Verborum differentias diligenter notavit Popma. Quid commemorem Nizolium & Carolum Stephanum, quorum thesauris jurisdictionis Tullianæ studiosi vixit, ut sine sua fraude careant. Terentiana & Tulliana dicendi genera Manutius commode recensuit: longe vero melius ac ordine utiliori Paræus, qui & Plautina eodem congestit, integris locis adductis, atque ad singula capita revocatis. Godeschalchi observationes nihil moror, nullum enim ibi iudicium, nullum auctorum delectum, ordinem denique nullum deprehendo. Commentarios Stephani Doletii oblata facilitate quo vis pretio reparaveris. Per pauca enim exstant exemplaria.

Nunc ne in vulgarium grammaticorum colluviem demergaris, ex inanum & morosarum observationum ambagibus evolvam te, ducamque ad eos, qui artem grammaticam faciliori via, & firmioribus ac paucioribus tradidere præceptis; & ea, quæ firmis observationibus fidesque scriptorum exemplis constituta per eos sunt atque fundata, e Philosophorum rationibus eruerunt. Primus ad vetus vulgares grammaticos classicum cecinit Augustinus Saturnius, vir in confutando acerrimus, ac in observando acutissimus; sed imbutus & ipse vulgari doctrina, contendit sæpe pro viribus, non tamen se omnino explicavit; nec tam in inveniando, quam in notandis aliorum lapsibus valet. Excitavit tamen illius vox delitescentem diu in vulgarium grammaticorum sordibus studiosorum turbam; ut vir ingenio doctrinaque mirabilis Julius Caesar Scaliger gravissimos illos *De causis linguæ Latinæ* commentarios in medium produxerit: quibus in libris singularum partium orationis vim atque naturam subtilissime investigavit & prodidit, *ovroçéus* artem minime attigit. Exortus est tandem Franciscus Sanctius Hispanus, qui rationem collocandarum partium, sive *οὐνταξις*, non modo ex optimis observationibus, sed e Philosophorum fontibus arcessivit, & quicquid scriptorum exemplis ac testimoniis comprobavit, ex ipsa natura deduxit. Hinc vulgarium regularum inexplicabiles nexus felicissime dissolvit, suasque ipse protulit simplicissimas, quas Scioppius & Vossius

cupide arripuerunt; nec modo luminibus inde excitatis latinisatam illustrarunt, sed ad puerorum usum Sancti præceptiones formarunt atque flexerunt. Verum existit nuper scientiarum optimorumque institutorum omnium fax Arnaldus, qui grammaticam artem ad simplicem & communem linguis omnibus rationem revocavit. Quo ex libello non orationis modo, sed & ratiocinandi causas facillime deduxeris. Quæ in hunc libellum ex Scaligero & Sanctio influxerunt, omnia sunt explicata subtilius. Illud vero, quod de natura verbi traditur, sive de substantivo, quod vocant, verbis omnibus indito, Saturnii est inventum. Apud illum quidem informe ac obscurum, ab Arnaldo vero suæ luci redditum, ac feliciter explicatum.

Hanc autem Arnaldi doctrinam explicavit latius, atque ad linguam Latinam contulit, & ad usum puerorum præceptis sane quam paucissimis & simplicissimis concinnavit eruditissimus Lancellottus, qui eo libro, quem novam linguæ Latinæ viam inscripsit, attexit ad Arnaldi rationem, quicquid utilius in lingua Latina Scioppius, & in suis de arte grammatica voluminibus Vossius observavit, ut hoc uno libro a tot vulgariis grammaticorum nugis, quibus juvenus miserrime teritur, te felicissime, non sine laboribus temporisque compendio, vindicaveris. Habes breviter rectam addiscendæ linguæ Latinæ rationem; nunc tunc, quos procul nobis obviam venire cernimus, operam demus.

DE CONVERSIONE DOCTRINARUM.

J. GABRIELEM REGINERIIUM.

Instituentibus nobis, Regineri doctissime, de re literaria disputare, ac tecum una scientiarum statum percurrentibus, sæpe in sermonem incidere soles, ac mirari, & quæ tua humanitas est, dolere simul labantem Italiæ doctrinam, ac prope jacentem. Cum ea regio, in qua splendor & elegantia florentibus Romanorum opibus nata est, & multis post sæculis, quamvis convulso jam imperio, restituta, nunc non modo videatur hujus laudis præsidio spoliata, sed in summam bonarum artium ignoracionem pene demersa. Qui sane status cum pluribus nationibus luendus sit; quippe quibus leges tam bene vivendi, quam recte sentiendi, ac ipsa propemodum hu-

ma.

manitas ab Italia primum affluerit; tum maxime nobis est perpetuo deplorandus, quibus post ereptum imperium armis partum unus supererat doctrinæ splendor & eloquentia: qua si non corporibus, at animis tamen hominum imperabamus. Nam etsi post imperium in Græciam adportatum, & Italiam barbarorum armis divexatam Itali, ab omni cultiori scientia, & sermonis ac morum elegantia relictæ fuerint; emerferat tamen quatuor fere ab hinc sæculis prisca dignitas, auctore potissimum ac vindice Francisco Petrarcha, homine, supra quam tempora ferebant, erudito atque disertio qui bonarum artium institutionem, Italia jam abactam atque depulsam, a veteribus fontibus arcessivit, bonaque studia longo jam tempore intermissa revocavit. Is enim veteres oratores, atque poëtas, unde fuerant barbarie dejecti, restituit, & eloquentiam reduxit jam diu exsulantem. Ejus exemplo (ut hominum ingenia, statim atque favilla inciderit, exardescunt) affectum jam opus egregie fuit a nostris pro re nata continuatum, atque adeo confectum: eoque melius omnia processerunt, quod ad cultum latinitatis studium Græcarum literarum, quod caput est omnis eruditionis, accessit. Postquam enim Græcia in barbarorum potestatem redacta est, ea vastitas persuasit florentissimas olim orbis universæ regiones, ut coacti fuerint homines eruditi, qui id temporis erant, conspiratione animorum facta, patrios lares cum peregrino solo commutare, avertæque secum Græcorum doctrina, in Italiam, velut in aram, confugere. Quæ calamitas quantum detraxit Græciæ dignitatis, tantum adjecit Italix, fluentibus ad nos optimis artibus, quas ferox & asperum barbarorum ingenium crudeliter misereque vexabat. Itaque Græcia semel atque iterum scientiarum lucem attulit Italix. Quas enim artes olim Romani Græciam occupantes per se sumserant, deinde amiserant, easdem in Italiam fuga compulsas recuperavimus per Emmanuelem potissimum Chrysoloram, Bessarionem, Trapezuntium, Gazam, Argypulum, Chalchondylum, Lascarem. A quibus Græcis literis eruditi Leonardus Aretinus, Philolphus, Guarinus, Poggius, & per totam Italiani scholæ Græcarum literarum fuerunt institutæ, ut inter hos demum Laurentius exstiterit Valla, qui felicius expectatione omnium operam eloquentiæ navavit, & post extinctam latinitatem, tum ipse princeps est in Latina urbe Latine locutus, tum latine dicere alios docuit. Hærentem enim adhuc barbariem insolentiamque verborum, clam in aliorum scriptis incubantem, unus Valla detexit, & cum ex eo multum offensionis haberet, non sine capitis periculo profligavit. Quo tempore literis jam latus attollentibus dexteram porrexerat Nicolaus V. summorum Pontificum de scientiis optime meritis, qui, ut opus procederet,

non solum doctis viris opes & alimentis suggererebat, sed veterum libris ingenti pecunia reparatis, ac toto orbe diligenter exquisitis, convallescentes doctrinarum radices confirmabat. His ducibus humaniores literæ universam Italiam pervagatæ trajecerunt Alpes, unoque tempore non ex Italia modo, sed e remotissimis quoque regionibus priscum Græcorum & Latinorum ingenium eluxit. Consentia namque dedit Janum Parrhasium, vel cum doctissimis veterum ingenii subtilitate, interpretandi facilitate, proprietate loquendi, & antiquitatis notitia comparandum; & Pomponium Latum, vetusti moris atque elegantiae vindicem. Etruria Politianum ingenio amoenissimo, non solum vertendis veteribus & illustrandis, sed imitandis istis & exprimendis, alligata & soluta oratione tum patrio, tum Latino sermone felicissimum: Petrum Victorium, & ut alios præteream, Acciajolum, summo genere atque insigni doctrina virum. Venetiæ vero Hermolaum Barbarum, eruditione atque eloquentia præstantissimum. Quos exceperunt Erasmus, Reuchlinus, Budæus, Morus; quorum alter Belgium, alter Germaniam, alter Galliam, postremus Britanniam, Græcis & Latinis copiis locupletavit. Porro cum hi, horumque similes, illustrandæ antiquitati operam darent, exstiteri in Italia Bembus, Sadoleus, Bartholomæus Ricius, Jovius, Julius Camillus, Majoragius, Navagerius, Sigonius, Paullus Manutius: in Germania Longolius, in Gallia Murerus, alique complures, qui præ ceteris studiis Latinam eloquentiam complexi sunt, ac Ciceronis in dicendo divinitatem ita suspexerunt, ut ei se rotos dederint, ac in eorum ore temporibus alienissimis non modo germana & nativa latinitas, sed vox etiam Tulliana resonavit. Poëtarum autem veterum splendor, vis, ubertas, & artificium in nostris hominibus ita revixit, ut secundum Virgilium, Catullum, Horatium, eosque omnes, qui aurea, quam vocant, ætate concluduntur, collocandi merito sint Sanazarius, Capycius, Rota, Fracastorius, Cotta, Vida, Antonius Telesius, & ejus civis Martyranus, Navagerius, Castalio, Flaminius, Pontanus, ipsomet Scioppio, homine Germano, suadente, vel certe non repugnante. Hispanias, ne singulos attingam, e tenebris eripuerint hi celeberrimi literarum restitutores, Nebrissensis scilicet, Pincianus, Ludovicus Vives, vir in judicando acutissimus, ac in dicendo elegantissimus, & Franciscus Sanctius, grammæorum cum novorum tum veterum princeps, quippe rationibus tam simplicibus grammaticos nexos explicavit, ut observationum & regularum infinitatem summa cum utilitate reciderit, loquendique usum, & collocationem partium (quam Græci *ὀρθὴ ἔκδοξις* appellant) ad tam vera & certa initia revocaverit, ut grammaticam tractans, summum se Philosophum præstiterit,

rit, & cum varietate lectionis concefferit nemini, ſcientia vicerit cunctos. Utinam compendiarium viam, quam ille præfecit adoleſcentibus, præceptorum avaritia non intercluderet. Verum eloquentiæ Latinæ, cujus primas meo iudicio fert Italia, Gallia veſtra multiplici eruditione, abſtruſæque vetuſtatis univerſæ notitia, & infinita linguarum cognitione reſpondet. Ut enim Lambinum mittam, Turnebum, Ramum, Petrum Fabrum, Petium, alioſque complures, quorum memoria me fugerit; in unius Joſephi Scaligeri magnum, uberrimum, ac admirabile ingenium confluxit, quicquid poſt homines natos mandatum eſt literis, quicquid eſt in obſcuriſſima vetuſtate reconditum, quicquid illuſtrius in univerſarum gentium linguis confuſum fuerit & diſſipatum, ut tenebræ nobis ſummi viri doctrinam recolentibus oboriantur. Is adjungi ſibi non indignabitur Caſaubonum, Bochartum Salmaſium, quorum ingenia in te, Regineri doctiſſime, ſuboriri præſentio, & quod magis mirer, ætate non confirmata, ita ut ſi, quod nunc parturis, aliquando parias, minus ſit Gallia doctrinam illorum & acumen deſideratura. Jurisprudentiam autem Romæ natam & cultam, ac ſubinde nugarum mole depulſam, Nebriffenſis, Budæus, Alciatus ſublevavit: in lucem vero evocavit Connaeus, Duarenus, Briſſonius, Donellus, Baro, Revardus, Vinnius, Grotius, Antonius Faber, & qui jus omnium & induſtriam circumſcripſit, Cujacius, per quem ſimul cum veterum jurisconſultorum ſcientia, jureque Romanorum tum publico, tum privato, mens ipſa veteris rei publicæ reddita mortalibus fuit, & æternitati mandata. Cum admodum homines antiquitatis ſtudio tenerentur, dum verba veſtigarent, res ibi concluſas deprehenderunt. Nam evolvenda vocabulorum ſignificatione, ſcientiæ veluti ſublato velo, ſenſim eminebant, ita ut his veſtigiis ad caput ſapientiæ perventum ſit. Etenim ingenium hominum per varios eruditionis tractus tandem ad portum doctrinarum, nempe ad vetuſtiorẽ & ſaniorẽ Philoſophiam, longo curſu fuit appulſum, ut poſt tot ſæcula demum eruperit ſe Bernardinus Teſſius Coſſentinus, vir elegantioribus literis ornatiffimus, qui primus a veterno reſipuit, & vulgarem phyſicam, Diis iratis natam, pro viribus fugavit, ejecit, obrivit: e cujus ſchola doctiſſimi per Italiam homines emiſſi ſunt, inter quos Stelliola, Franciſcus Mutus, Campanella, Severinus, qui cum Franciſco Patricio Senenſi, viro in conſutandis erroribus acerrimo, ac omni eruditione cumulatiffimo, ſuas junxere copias, & infeſta ſigna præſtigiatoribus & fanaticis intulerunt. Exſtat enim Franciſci Muti pro Patricio deſenſio. Ac ex his unus Teſſius de rerum univerſitate veterum Philoſophorum more diſſeruit; ut eum jure Verulamius no-

vorum hominum primum appellet. Cæteri magis ad alienum opus op-
 pugnandum, quam ad suum instituendum valuerunt. Dum inter hos
 acerrime contenditur, ecce mirus tibi Philosophorum consensus atque
 concentus exoritur. Prodiit enim Nola Jordanus Brunus, Flo-
 rentia Galilæus, e Britannia Verulamius, e Dania Copernicus,
 e Gallia Gassendus, ac denique Cartesius, cujus qui doctrina ducuntur, non
 tam hominis quam naturæ vocem arbitrantur. Verum sentio te spectan-
 tem quorsum sim evasurus, ac mirantem, cur huc sermo tam longe repeti-
 tus excurrerit, nempe ut intelligas qualis meus dolor sit, cum non me fal-
 lat, quas olim partes egerimus in fabula; & tamen Italorum res huc videam
 adductas, ut, quorum scripta jam dudum exempla erant exteris nationibus,
 nunc, si pauca quædam excipias, jocus eadem sint & ludibria. Quæ tamen
 vicia, nisi velis iniquus esse judex, quod de te suspicari vix licet, non inge-
 niis, sed consuetudini potius assignaveris. Nuper enim malis avibus inter
 nos tam prava judicandi ratio penetravit, ut, si quis natura feratur ad elo-
 quentiam sinceramque doctrinam, pessimorum librorum usu, ac pravo
 multitudinis judicio, ab opere recte instituto detorqueatur. Non enim
 scriptoribus, sed monstris, animi studiosorum obsidentur, ac non virtuti-
 bus orationis, sed infucatis vitiis rapiuntur: & si vitiosi libri desint, a no-
 vorum audacia conscribuntur stylo tam tumido, tam insulso, tam agresti,
 tam putido, ut cum ab eorum lectione quis abierit, ad circum potius quam
 ad forum sit idoneus. Per fortunas quis ferre possit, Plautum, Terenti-
 um, Ciceronem ipsum, ab Appulejo, Sidonio, Ausonio, Marciano; Hora-
 tium a Juvenali & Persio; Virgilium, Catullum, Propertium, Tibullum,
 Ovidium, a Lucano, Statio, Claudiano, Martiali, Silio; Sallustium, Nepo-
 tem, Cæsarem, Livium, a Floro, Suetonio, & homine suorum temporum
 barbarie dignissimo Marcellino superatos? Et tamen æquo animo patere-
 mur, si his limitibus furor iste contineretur. Sunt enim hi scriptores, si
 non pure ac Romane, docte tamen & erudite; immo, nisi modum exces-
 sissent, magnifice, splendide, ac artificiose locuti. Sed quo stomachemur
 magis, partus suos putidissimos, abortus studiorum, & ingenii sui foetus im-
 mundissimos, in veterum ac optimorum locum, Attici scilicet scriptores
 nostri subjiciunt; ita ut quivis sanus graviter exarserit, cum viderit lepo-
 rem a scurrilitate, magniloquentiam a tumore, munditiam a sordibus, &
 nativum Romani oris sonum ab importuna peregrinitate fugatum, Cum-
 que hoc æstu jactemur, utinam mature liceret emergere, ac, si non ad por-
 tuum doctrinarum, quarum etiam ad spectum nobis deliria novorum scripto-
 rum eripuerunt, ad otium saltem atque ad umbram aliquando secedere.
 Implicant annos nostros vulgares Grammatici nodis suis adeo tenaciter si-
 mu

mul ac infelicitate, ut, cum totam pubertatem sub his tortoribus traduxerimus, scribentibus deinde nobis nihil tam familiare sit, quam solœcismus. E quibus laqueis cum evolaverimus, credasne nos in naturalem libertatem receptum iri? imo tum in majores plagas incidimus, quum per tenebricosam illam Gotthici moris sapientiam, procellam mentium, scopulum veritatis, ac errorum turbinem, circumagimur. Nam dum viam ad sapientiæ culmen affectamus, perpetua tum rerum, tum verborum, caligine mergimur. Quibus in studiis qui juventutem exercuerint, in certamen literarum prodeuntes (quod satis fidenter faciunt, ne dicam arroganter) nusquam hærent, nullam difficultatem refugiunt, nil non attentant, nullum non continuo nodum explicant, atque ita feliciter, ut si de natura lucis & umbræ interrogentur, ipsi (vide quæso quam sint suaves!) cura sese statim expédiant, & abunde sibi satisfaciunt, & aliis satisfacisse videri volunt, si *lucem luciferam, umbram umbriferam qualitatem* esse responderint. Papæ!

Thalem talento non emam Milesium.

Et tamen (pro Deum atque hominum fidem!) ex hac palæstra confestim in comitium advolant, sumtaque toga candida, præmium adeptæ sapientiæ petunt honores, & impetrant, atque ita impetrant, ut nobis humi jacentibus vix detur ad eorum culmen posse suspicere. Sic demum Italia, bonarum quondam artium præsidium, arx doctrinarum, fons elegantix, nunc ampullis, ineptiis, & deliriis obruitur. Cumque hac pessima judicandi ratione plurium honos & fama contineatur, si quæ vox unquam justî doloris erumpat, eorum auctoritate statim opprimitur, ita ut certorum hominum dignitas, universorum civium ignorantia confirmetur. Ergo cum omnes honorum aditus vitiosa doctrina jam obstruxerit, bonæ artes, quibus merces ab indoctis & improbis intercipitur, alimento subducto, apud nos languescunt & pereunt. Nam Principes, quorum sola benignitas artes alit, plerumque gravioribus curis occupantur: aut, si quando doctorum virorum studio tenentur, eruere coguntur eorum notitiam a suis, qui sæpe non doctiorem hominem producant, sed commodiorem, ita ut vilior aliquando merx, publico sumtu comparata, bonis Principibus inducatur. Et cum optimi quique aliena diligentia concludantur, ideo sæpe contingit, ut sub optimo Principe, optimis magistratibus, inque innocentissima regia, eruditi quum petunt non modo non admittantur, sed ne respiciantur quidem. Unde sub studioso doctorum hominum Principe doctis tamen viris aliquando est iniquissime comparatum. Etenim tum quisque quo indoctior, eo audacior, perrumpit, & ad honores, doctis viris Principis voluntate paratos, per doctrinæ simulationem obre-

pit:

pit: docti vero, quos modestia ferme comitatur, ab audacissimis victi, repulsam ferunt, ac immotis oculis intueri coguntur honores ab impudentissimis & paratissimis sibi præreptos, & operosarum apum labores ab ignavissimis fucis absumptos. Eoque docti viri majorem injuriam sub bonis, quam sub malis Principibus accipiunt, quod spe destituito nihil tollitur, ad spem autem erecto, tanquam conscio juris sui, si denegatur, eripitur. Nam sub tyrannide cum jura fileant, & rerum potiat communis hostis bonorum, eruditi dignitatis gradus a se putant alienos, unde vacant illi quidem honore, sed non carent. Legibus autem imperantibus, docti viri, & ad rempublicam gerendam idonei, si sibi honores manu affererent, jus suum experirentur, a quibus si per opes & gratiam arceantur, eadem afficiuntur injuria, qua si vi & armis a justa possessione deicerentur: cum humano divinoque jure magistratus & honores non opibus & gratiæ, sed virtutibus & literis decernantur. At, quod omnem spem literis adimit, temporibus corruptissimis, in quæ nos incidimus, virtus & doctrina non tam merita sunt, quam odium & molestia: cum potentiores & opulentiores, qui plerumque voluptatibus indulgent, ne tacite sua sibi desidia exprobreter, doctrinæ lucem, & sapientiæ faciem reformident. Quod si privata unquam auctoritate barbariem insecteris, vitiaque doctrinarum in viciis rationibus castiges, irritabis, ut ajunt, crabrones, ac scurras & poëtaistros obstrepentes, incitiamque suam rabie munientes, ac animi tumorem latratibus exonerantes, in te statim incitabis, quorum morsus, ut cimum, si ad animum non perveniant, cutem tamen exasperant. Quamvis enim summa laus doctorum hominum sit, ab improbis & sacrilegis vituperari, & quivis amaverit Phormiones & Thrasones habere censores; tamen ut impudentissimas calumnias contemseris, nauscam certe rusticæ scurrilitatis vitare vix possis; tum præsertim, cum videas ad horum inficetam & impuram dictionem tantam hominum turbam, seu potius armentorum greges, adhinnire. Miremur nos esse risum extraneis & jocum, cum sciamus quibus plausibus in urbe sublata sint (honorem præfabor) portentosa scurrarum & parasitorum flagitia, immanibus solocismis & barbarissimis, tanquam coeno & luto, diffuentia? quorum obscenam dicacitatem & pueriles ineptias optimi, si Diis placet, doctrinarum in urbe censores, vel ipsis malorum carminum seu venenorum auctoribus inquinatiores, Juvenali & Persio (nam Horatium & Ciceronis ævum nihil morantur) non sine sanorum hominum stomacho prætulere, ac imaginem Romanensis eloquii studiosis & peregrinis omnibus esse voluerunt. Scitos arbitros! En ad quorum judicium gens togata recurrat! En a quibus aliena laus & dignitas pendeat! En qui pretium mercium

cium nostrarum conficiant! En, Roma, ædiles tuos! En Varrones nostros & Nigidios, quibus non alia conditione proberis, quam si vitam impuram cum impura dictione conjunxeris! Non verear, ne quicquam me fingere suspiceris; cum hujus improbitatis atque stuporis spectator ipsemet fueris, ac pro tua doctrina & integritate reprehensor, imo vero etiam exagitator, & hostis acerrimus. Tu tamen de nostris ingeniis ex horum stultitia, quæso, ne judices. Nam ut soli ubertatem admireris in incultis agris ac prope desertis, ubi doctrinarum radices negliguntur, (atque utinam non evellantur!) ingenia sponte sua pullulant, & si pravam consuetudinem effugiant, aut mature animadvertant, per se mirabiliter enituntur & efflorescunt: ut, quod alicubi publica educatione atque cura commovetur & excitatur, apud nos domi nascatur, & in magna rerum ac temporum difficultate privato cultu præstetur. Quamvis enim rerum fastigia vitiosa ratio teneat, recta se tamen privatim insinuavit, ac, si non eminet, saltem repit. Nam præter eos, quorum virtutes & literæ vel civilibus sacrisve muneribus, vel edicis jam libris sunt insignes, quorum alii in Philosophia, vel Geometria, vel Medicina; alii in Eloquentia, præsertim in laudationibus, vel Etrusca Poësi; alii in Jure civili vel Pontificio, sacrae Theologia summa cum laude versantur: adsunt & plures, præsertim Neapoli, ubi omnium est doctrinarum bonarumque artium celebritas, quorum fama nondum emanavit, qui vel modestia, vel vitæ instituto, vel occupatione forensi, vel rerum humanarum contemptu, vel denique duriore fortuna, quæ sane hic multi conficiamur, frequentiam hominum caventes in sinu gaudent, nec dum sese luci crediderunt, ita ut ad externos leviora sæpe perveniant, cum graviora vix effluant: non enim aliis, sed nobis tantummodo intus canimus. Quietem enim obscuram quam tumultuosam gloriam malumus. Nam, quod sapienter & egregie Cartesius expendit, literarum gloriam sæpe totius vitæ perturbatio consequitur. Vale. Romæ vi. Kal. Martias MDCXCIV.

D E
CONTEMPTU MORTIS.
 A D
FRANCISCUM PIGNATELLUM.
 ARCHIEPISCOPUM TARENTINUM.

GRavi cura, qua premebaris, liberatus es nuper superioribus literis, quibus tibi significavi, valetudinem Francisci Carafa fratris tui jam esse
 TOM. III. Uuuu com-

communibus votis & bonorum omnium studio atque lætitia reparatam. Quæ cum literæ tibi jucundæ fuerint, erunt hæc profecto jucundiores, ex quibus non modo allevati jam corporis nuncium accipies, verum etiam cognosces invictam illius in morbo tolerando & contemnenda morte constantiam. Quibus nunciis eo te arbitror oblectatum iri magis, quod cum summum bonum in pietate ponas atque honestate, propinquos & necessarios virtutis quam sanguinis affinitate malis habere conjunctos. Nec enim quicquam est apud te prius, quam vetustatem & nobilitatem generis incremento novæ gloriæ, ac illustrium imitatione facinorum amplificare, cum non tam opes & potentiam domus vestræ, quam continuos proavorum honores proprio splendore ac laude tuearis. Summarum autem virtutum, quas per manus traditas a majoribus accepistis, non exigua pars in fratre tuo confedit, atque in ejus animo, velut arbor in feracius translata solum, nimium quantum effloruit ac pullulavit. Hanc ille virtutem cum tota vita, qua consilii, qua rerum gestarum præstantia, præ se tulit; tum in mortis periculo cumulate reddidit: ita ut videretur omnem sapientiam, totius vitæ cursu fusam ac explicatam, ad extremum illud tempus contraxisse, atque ad ultimum contulisse discrimen. Cum enim dejectum esset morbo corpus, ipse tamen animo nunquam concidit; sed erectus usque ac sibi præsens, ubi munera pietatis intermitteret, ad veterum præcepta sapientum revolvebatur. Ac præ cæteris curis unum agebat bene vivendi ac bene moriendi studium sibi fuisse propositum. Quamobrem eum casum in beneficii loco ponebat: propterea quod afflictis jam sensibus, non modo interclusus esset aditus vitiis, verum etiam radix eo un elanguesceret: quodque fuerat ei maxime in optatis, ut culpæ periculum longius arceret, id sibi dicebat a morbo præstari. Adspectu namque mortis opinionem rerum humanarum esse depulsam, ac animum a mortalibus curis ad immortalium bonorum contemplationem abductum. Quæ illi adeo hæserant, ut neque familiarium officiis, neque carissimorum liberorum adspectu, ad res humanas revocaretur; sed siccis oculis intuebatur moestissimarum lacrymas, in quibus tantisper mente defixus eos adinonebat, ut, si nullum virtutis exemplum patris vita suppeditasset, mortem saltem sibi ducerent imitandam. Nec enim exiguum a patre vitæ præsidium habituros, si artem ab eo discerent bene moriendi, ex qua recte vivendi ratio deduceretur. Ac si saperent, hoc exemplum pluri facerent, quam opulentam hæreditatem. Quibus ille verbis uberioribus ab adstantibus lacrymas exprimebat. Eoque nos torquebamur magis, quod tum potissimum intelligebamus, quantum nobis mors virtutis fructum interciperet. Adeo enim sapientiæ nervos in præ-

senti

fenti contendit, ut omnis illius maturitas ad hujus periculi tempus erupisse videretur. Quamvis enim antea prudentia & firmitate præstitisset innumeris; hoc tamen tempore naturam vicit, ac ipsam prope superavit humanitatem.

Quam animi præstantiam non modo luctus & dolor necessariorum, sed fletus ac gemitus urbis conſequebatur univerſæ: quæ cum periculum illius communi ſqualore nobilitaſſet, confirmatam deinde valetudinem eſt ingenti plauſu proſeſcuta, virtutemque hominis non modo privatis officiis, ſed publica etiam honorificentia celebravit, excitatis ad illius laudem eruditiffimorum virorum carminibus, quibus optimi viri periculum deplorabatur. Nec unquam Roma optimos cives tot laudibus ornavit, quot nunc peregrinum Principem; ſi modo peregrinus dicendus eſt, qui poſt antiqua inſtituta convulſa ſpeciem reddit Romanæ virtutis.

Nec enim exutis Romanis moribus civitas retinetur, & civis Romanus eſt, non quem ſeptem colles ediderunt, ac educarunt; ſed qui e veteribus Romanorum inſtitutis expreſſus eſt atque formatus; quique in antiquitatis memoria diu verſatus, e veterum cognitione atque imitatione factorum ſuſcepit ac refert mentem animumque Romanum. Quo ſane qui careat, quamvis in Capitolio natus, exſul fuerit ille, non civis. Contra, quisquis conſtans eſt in retinenda libertate, quisquis in ſacramentorum fide religioſus, in adeundis periculis impiger, fortis in patriis legibus inſtitutisque tuendis, quisquis ad voluptates temperantiam, ad injurias magnanimitatem, ad ſumtus magnificentiam, ad ſecundas adverſasque res animi æquabilitatem adhibuerit, is, exſtinſta jam Roma illa veteri, quamvis e media Scythia fuerit exortus, a Romanis virtutibus Romana civitate donatur; præſertim ſi Romanos mores non factis ſolum, ſed incorrupto uſu Latini ſermonis expreſſerit. Romanum enim nomen & urbis dignitas in eo conſervatur, in quo lingua, morum index, & Romani mores intermortui revivſcunt. Porro cum nihil tam Romanum ſit, quam obire pro aliorum ſalute pericula, præſtare fidem, contemnere mortem, antecellere animi magnitudine rebus humanis: jure hunc honorem urbs habuit fratri tuo, quem, ſi reſpublica reſurgeret, quo vis pretio ſibi civem adoptaret. Ego vero plurimis quidem illi, at hoc potiffimum beneficio ſum obſtriſtus, propterea quod ſapientię vires, quas prius ex præceptis tantum Philoſophorum, & memoria rerum geſtarum comprehenſas habebam, nunc illius periculo reape ſum expertus. Nec enim antehac tantum in virtute ponebam, quantum in ea ponendum eſſe me illius conſtantia docuit. Ac nunc plane intelligo, ſapiens ſtulto quid interſit. Stultus enim, dum ejus vitam aut ſpes

Uuu u 2 uſque

usque protracta suspendit, aut præsens scelerum conscientia conficit, aut rexit poenitentia sui ipsius, vel ita vivit, ut singulis momentis exstinguatur, vel, si unquam exoritur, miseræ tantummodo reparatur: fons enim vitæ ratio est, quæ alitur cognitione veritatis atque exercitatione virtutum, quarum alteram eripiunt errorum tenebræ, alteram sordes vitiorum. Eoque majori mortis formidine stulti corripiuntur, quod vivere desinunt, antequam ad vitæ lumen adierint. Videntes enim toties vitam abrumpunt, quoties a luce cognitionis & portu tranquillitatis cupiditatum æstu, tanquam adversa tempestate, revocantur. Jure igitur mortem, utpote vitæ vix dum exorsæ terminum, & æternorum suppliciorum initium, per timefcunt. Quorum enim nulla pars corporis vacat a voluptate, quorumque omne tempus vitiis transmittitur, iis mors est me hercle gravissima: quoniam omne id, cujus causa vitam instituerant, amittunt, & qui superest, animus angoribus reservatur. Qui possint igitur non esse miserissimi, cum videant potiorē suæ partem, quæ corpore continebatur, effluere, integra modo, minima sorte sui, mente, qua raro sunt usi, quæque ita vivit, ut nihil habeat vivendi necessitate miserius? Sapientes vero maximam partem funeri super sunt, quia, notionum copia & varietate scientiarum producentes intelligentiam, & amplificantes mentem, quæ tota in intelligendo cognoscendoque versatur, eam sui portionem propagarunt, in qua mors & fortuna nihil prorsus habent juris: corporis vero bona negligentes, & vim eorum extenuantes, tantum prædæ morti ac fortunæ subtraxerunt, quantum externarum rerum, & corruptarum voluptatum sibi denegarunt. Iis enim, quæ sunt in mortis potestate, tantum abest, ut sapiens teneatur, ut, quicquid per hæc ad animum pervenerit, sibi putent excutiendum. Sensus enim, perversas & mutilas offerentes formas rerum, eripiunt, ad speciem veritatis, quæ nunquam emerferit, nisi se vocaverimus ab iis mentem, & nosmet ipsos collegerimus. Affectiones vero, implicantes animum rebus externis, hominem fortunæ permittunt, a qua vel perpetuæ fluunt molestiæ, vel confusæ molestiis voluptates. Quod enim habet fortuna bonum, ejus est incerta possessio, & eorum periculi metu corrumpitur: quoniam, dum præsentibus fruimur, cogitatione futuri miseriam anticipamus. Nec unquam a perturbationibus liberamur, nisi, quum distrahentes mentem a sensibus, & inimum a rebus externis abducentes, supra mortalem conditionem attollimur, & naturæ dissolutionem imitamur, ita ut nullum tempus sit in vita beatius, quam quod moriendo traducitur.

Quamobrem vita sapientis perpetua exercitatio mortis est, & mors æternæ institutio vitæ, ac aditus ad immortalitatem. Quid enim habet rerum

rum humanarum conditio, quo sapientem irretiat? Sensusne, quibus veritas labefactatur? an voluptates, quas vel molestiæ, vel fastidia consequuntur? an amicos, quos vel divellit a nobis livor, vel eadem distrahit utilitatis ratio, quæ conjunxit? an potentiorum gratiam, quæ diuturnis collecta laboribus & obsequiis, vel oblivione deletur, vel suspitione tollitur sæpe levissima, vel tædio retribuendi sensim exulceratur? an honores, quos anxietas & sollicitudo circumfilit? an opes, quas pericula comitantur? an parentes, quorum aliqui non alio consilio suscipiunt liberos, quam ut habeant, quibus imperent? an ipsos denique liberos, quibus aliquando magis hæret odium imperii paterni, quam memoria benefactorum? Quid igitur mors eripuerit, nisi vel externa bona, quæ sapiens sibi nunquam attribuit, vel ægritudines, quæ aliquando etiam animis sapientum contagione corporis adhærescunt, quæque soluto corporis nexu diluuntur? Intelligentia vero & mens, quibus constat sapiens, nunquam perimitur: sed ubi sese corpore, velut nubibus, explicaverit, tanquam a diuturno exsilio reducitur ad divinitatem. Quicquid igitur humanitatis mors depascitur in sapiente, minimum est, ac ab eo jam diu repudiatum: quæ vero sunt in ære suo, nunquam tam bene sibi vindicat, quam quum externarum vestigia rerum obliterantur. Tunc enim, quamvis solutis languore sensibus, ratio tamen excubat, & dum mors bellicum canit, triumphat animus, exultatque victoria. Quam sane triumphi speciem præbuit frater tuus, qui mortis adpectum ita ferebat, ut non discessurus e vita, sed aggerem inter humanitatem & divinitatem interjectum videretur esse transmissurus. Quam ergo virtutem minime silentio mihi prætereundam existimavi: quandoquidem, qua est ille humanitate, laudibus atque adhortationibus suis initia studiorum meorum aluit atque provexit, ita ut eorum fructum suo jure sibi vindicaret. Idcirco, quod habent eruditi summum pretium, id ei persolvendum putavi, ac singularem ejus constantiam tradendam literis, quod quidem officium imperitorum opinione minimum est, saniorum vero judicio maximum. Siquidem nihil illustrius, nihil honorificentius, nihil mirabilius tribuere homini potest, quam id, quod secundum Deum sola præstat eloquentia, nempe operum & nominis æternitatem. Fama namque virtutis, & memoria benefactorum, quæ summa laborum sunt & sapientiæ præmia, diuturnitate interciderent, nisi exciperentur doctorum hominum literis, & munirentur eloquentia, præsertim Latina, qua præclarorum hominum vita cum omnium populorum ac temporum memoria contextitur. Tibi vero, Vir Clarissime, ac omnibus virtutibus Ornatissime, summo opere gaudendum censeo, quod fratrem recuperaveris, generi vestro parem, fortuna.

U u u 3

&

& ipsa morte majorem, ac, ut uno verbo laudes complectar universas, quam finillimum tui. Vale. Pridie Kal. Augusti MDCXCIV.

D E

LUCTU MINUENDO.

A D

TROJANUM MIROBALLUM.

Cum primum mihi nunciata est mors filii tui, optimæ spei adolescentis, tam graviter sum perculsus, quam qui nihil haberet ejus vita jucundius, tum propter ipsius ingenium & doctrinam, morumque probitatem; tum ob utriusque vestrum in me studium; tum propter decus & utilitatem, quam vivens ille patriæ, atque amicis, doctisque omnibus erat allaturus. Accessit ad hanc tristitiam cogitatio doloris tui, cujus ille virtutes ita referebat, ut, dum viveret, tu quidem imagine tui gauderes; cives autem omnes atque amici sperarent paternam sapientiam ac probitatem a filio etiam cum foenore redditum iri: quippe cum omne, quod a natura præclarum optimumque susceperat, literarum studiis, &, quod summum est, tuis potissimum præceptis atque exemplis excoleret. Cum igitur communis, prope dicam, calamitatis ipse non exiguam partem exhauserim, nihil habui, quo levarem ægritudinem, quam hanc tecum jacturam per literas conqueri, atque hoc edere doloris & obsequii testimonium. Huic enim ingenti meæ tristitiæ plane satisfactum putabo, si tu me ad officium lacrymarum admiseris. Nec enim ausim ope literarum a jucundissimi filii morte lugenda patrem amantissimum avocare, inque medio cursu dolorem exundantem cohibere, aut viro, in omni doctrinæ genere versato, rationes & præcepta subjicere, quibus docti & sapientes aut demulceri suaviter, aut extingui prorsus posse doloris acerbicatem arbitrantur. Quorum si prius coner, ineptus; si alterum, impudens haberi possem. Nec enim illud modo, Vir Amplissime, perspectum habes, quod commune est & pervagatum, nihil scilicet in rebus humanis optimum idem esse ac diuturnum: sed quum anhelitum ex subito dolore recipies, & ab improvisa re aliquanto respiraveris, illud ut cum maxime cogitabis, ita nimirum esse rebus singulis, ac earum universitati comparatum, ut, cum nihil exoriri sponte sua possit, ita nec in ullo situm sit, naturam ac statum tueri suum, nisi quoad divino nutu constitutum fuerit & definitum. Nec te fugit, ita cum rerum universitate singula consentire, cumque jucundis tristitia commisceri, eoque nexu cuncta

cuncta comprehendere, ut, qui aliquod bonum assequitur, idem ansam simul arripiat continentis mali. Cui namque potestas rerum jucundarum potiundi facta fuerit, eidem credas jam inde ab initio edictam fuisse a divina providentia legem inhærentis molestiæ subeundæ. Quare qui rebus tristibus torquetur, idem debuerat & a jucundis, quibus tristitia continentur, abstinere; sive potius vivendi leges, insitasque vitæ conditiones, simul cum ipsa vita recitare. Quod cum hominis desipientis sit, & erga Deum injuriosi; ita sapientis est ac pii, subortum malum leniter ac patienter ferre: quandoquidem ab oblato susceptoque bono divelli non poterat sine divinarum legum injuria, & totius quodammodo naturæ perniciæ. Quapropter si filium suscepisti, ac idem immatura nobis ætate, & in ipso adolescentiæ flore fuit interceptus, jam hoc eventu compertum tibi sit, cum eum tolleres non proprietatem illius, sed usuram ad vicesimum annum tibi fuisse condonata: potestas enim eorum, quæ divina providentia obvenerunt, nulli mortalium permittitur. Si hac igitur eum opinione sustulisses, tanquam ad vicesimum annum redditurus, quamvis hunc ademptum vitæ fructum etiam atque etiam doleres, esset tamen dolor ille remissior; tum quia te jam pridem ad hanc ægritudinem comparasses, tum quia non videretur alieno tempore, sed anno suo, atque ad legitimam diem per te repetitis. Quod igitur caligine rerum futurarum erat involutum, id eventus non peperit, sed natum aperuit & explicavit: id quoque Deo potius acceptum ferendum est, quod hujus boni usum ad hoc tempus tibi remisit, quam indignandum quod filius a tuis complexibus immatura fuerit avulsus. Nihil enim a Deo præter legem, nihil præter tempus, nihil denique præposse aut immaturum contingit. Humana tantum ignorantia, quæ rerum eventus aliorum trahit, quam quo Deus intenderat, propriis affectionibus cuncta labefactat; ut vel intempestiva nobis appareant, vel immatura. Cum quis enim spatium a Deo definitum natura dūce compleverit, nec immaturus esse ne tardus potest. Siquidem nec equum tarditatis, nec aquilam nimis celeritatis accules, quod hæc quam ille, celerius lineam transilierit. Quamvis autem ille tuo, & omnium nostrum, patriæque desiderio exiguum vitæ curriculum confecerit; tamen, si scientias spectes, & doctrinas, quis tam brevi percurrit, satis diu foras præ cæteris vixisse judicabis; siquidem non aliud est vita, quam cognitio, quoque celerius & latius quis in rerum cognitionem animum se conje erit, eo majus vitæ spatium occupabit. Nam quæ in mente notionem excitantur, tot vitæ gradus identidem adjiciuntur: & tum ad superiores tum etiam ad futuras ætates vitam propagat, quisquis acris vigens intelligentiæ, rerum gestarum memoriam cum futurarum ratione, animo prævisa meditando conjungit, & ævum omne quodammodo sibi sub aspectum ponit. Stultos sane si noster eos annos vivendo vicerint, extinctos usque judicaverim. Nam fragum enim eorum est, non vita, quorum animi rerum ignorantia, mentisque perturbationibus exiguantur: ita ut præter punctum temporis vere sapienter, quam diu stulte. Annonis tuum filio tuo contraxit, non vitam quam ille, dum inter mortales versaretur, exagguenda intelligentia ultra humanum produxit ætatem; & abiectionis pietatis suæ meritis in immortaliū bonorum possessione a Deo confirmandam impetravit. Vale, Vir Clarissime, quodque aliis præstat dres id tu a sapientiæ tua in leniendo dolore consequaris. Romæ xiv. Kal. Februaris MDCCCLV.

ACTA

ACTA CONSISTORIALIA
CREATIONIS
EMINENTISSIMORUM AC REVERENDISSIMORUM
S.R.E. CARDINALIUM,
INSTITUTÆ

A

Sanctissimo D. N. CLEMENTE XI. P. M.

Diebus 17. Maji & 7. Junii, Anno Sal. 1706.

J. VINCENTIUS GRAVINA
EXCELLENTISSIMO VIRO
HENRICO HUYSENIO,

S. P. D.

Missam ad te libenter, quas expetis, Pontificis nostri Sacratissimi
res gestas, cum publicas, tum privatas, si ullo humano consilio earum
commentarios mihi abducere licuisset e latebris, ubi suo jussu
procul a communi luce conduntur. Ac vehementer gauderem comprobare
inde tibi animum illius, in omni etate ac fortuna supreme dignitati parem.
Quam multos enim tuos ante oculos statuerem doctos piosque viros, aut
ejus commendatione a superioribus Pontificibus exornatos, aut eductos ab
egestate clandestinis largitionibus & opibus, quæ indigentibus de re ipsius
familiari tacite, ac sub tunica proferebantur? Quam summam beneficentiam
si quis apud eum commemorasset, laudandisque illius occasionem inde
cepisset, tanto rubore suffundebatur, ut pudor prope in indignationem transire
videretur: & qui equam in arduis pariter ac prosperis mentem perpe-
suo sustinebat, sola propriæ virtutis mentione perturbabatur: cujusque ope-
ra opinionem superabant aliorum, ab ejus tantum desiderio vincebantur.
Quid dicam de illius animi presentia in proximis naturæ periculis, de pru-
dentia consiliorum, de laboribus publicæ utilitatis causa, præperuo toleratis?
quarum omnium virtutum seriem magnis & assiduus exemplis explicare
babe-

haberes, ac forsan per me habebis aliquando, si, cum facultas petendi dabitur, persuadere illi potero, Principis modestiam id sibi sumere non debere, ut lucem auferat praeclaris ejus operibus, & subducat posteris memoriam eorum, per quae in omnes gentes priscae pietatis documentum, & imitatio traducatur. Princeps enim, quatenus Princeps, adeo natus est, sed totus alienus, ut vix quidquam juris retineat in propriis virtutibus: quae ut proprietate sint auctoris sui, usu certe atque fructu fiunt aliorum, quibus regendis fuit assumptus, quibusque poscentibus, nisi benefacta Principis & memoria illorum exhiberentur, juxta illa, quae propter imitationem aeterna maneret, in caducam & temporariam summa cum posteritatis injuria verteretur. In praesenti vero, cum ad manum alia non habeam, tibi mitto actus proxima creationis Cardinalium descriptos e Consistorialibus monumentis. Quis sane actus digni sunt, ut e continenti serie rerum gestarum avellantur, ac seorsum vulgentur, propter magnitudinem rerum & exemplorum novitatem, gravitatemque cum operum tum verborum. Nam praeter sententias ab E. E. Patribus de more sapienter dictas, in quibus Collegam sibi a Sanctissimo Patruo jure deprecant adolescentem omnibus doctrinis & virtutibus ornatisimum, occurrent jucunde tibi plures orationes S. Pontificis, quae, ut de versibus Euripidis censebat ille, tertio quoque verbo continent immortalia documenta vitae. Occurret ejusdem incredibilis quidem sed peracerbus omnibus in hac uberrima honorum distributione neglectus sui atque suorum: qui propriis meritis in Ecclesia & Rep. sublimiora munerum obirent, nisi consanguineus imperaret. Occurret postremo admirabilis, & perquam rara vel in sacra historia immortalis senis Philippucci ab oblata praecelsa dignitate abstinentia, quam ille sortem antevertit a se per summa auctoritatis Cardinalem deprecari scripto, postquam eam sibi sensit impendentem: adeo ut metuens auctoritate Pontificia sibi praclusum iri fugam, veluti de caelo tactus conciderit, febrigue correptus non ante convalesceret, quam S. Pontifex consultis Patribus eum trepidatione illa liberaasset. Cujus nuntii pharmaco doctissimus Archiater Pontificius, ad agrum curandum missus, morbum confestim cedere animadvertit, ut senem beatum, quem semianimem invenerat, post hunc nuntium viderit prope juveniliter exilientem. Tantam in animos aliorum virtutem propagavit exemplo suo Pontifex noster: qui non alia ex causa recusatam ab se diu su-

TOM. III.

X x x x

pre-

premam potestatem suscepit, nisi ut, quam fugere salva pietate non poterat, molem curarum inde imminentem publico beneficio complecterentur. Quoniam vero tuis in litteris jubes, ut scripta nostra ad te perferantur, nos libros Originum a castigatione nostra jam liberare festinavimus. Addemus & septem orationes nostras, ad morum & literarum emendationem ac regimen pertinentes, nempe primam de instauratione studiorum ad Clementem XI. Pont. Max. secundam de sapientia universa, tertiam de Jurisprudentia, quartam pro novis Philosophis, quintam de repetendis fontibus doctrinarum, sextam de recta in jure disputandi ratione, septimam de canone interiori. Institutiones meas jam tradidi describendas, ut post Annuntiationem si fuerint absolute, ad te mittam, qua sunt quotidiani usus in foro etiam, nedum in scholis: adeo ut non solum inter eruditos, sed apud vulgus possint frequentes lectores invenire. Hoc enim Institutiones nostrae ceteris praestant, quod pari filo cum Justinianicis contextuntur, neque notis & commentariis verba scinduntur, sed sunt paraphrasis & commentariorum instar, brevitatem ordinemque illius, horum vero facilitatem copiamque reddentes & eruditionum explicationes brevissime complectentes. Vale, meque tui studiosissimum & amantissimum, uti facis, redam. Roma prid. Id. Jun. M DCC VI.

ACTA

ACTA CONSISTORIALIA CREATIONIS S. R. E. CARDINALIUM.

Inter innumeras, & gravissimas curas, quibus sub onere Apostolici Principatus assidue premitur Pontifex maximus, illa præcipuum merito locum obtinet, quæ ad Eminentiss. S. R. E. Cardinales eligendos spectat. *Nihil enim Ecclesia DEI magis est necessarium*, sicuti sacri Tridentini Concilii Patres sapienter adverterunt, *quam ut Romanus Pontifex, quam solitudinem universa Ecclesia ex munere sui officio debet, eam hic potissimum impendas, ut levisissimos tantum sibi Cardinales asciscas. Sess 24. de Ref. c. 1.* Quod sollicito reputans animo Sanctissimus Clemens XI. Pont. max. non nisi post maturam ac diuturnam deliberationem, atque assiduis, accuratisque precibus imploratum coelestis gratiæ lumen, ad novos Cardinales creandos, qui orbata jam dudum sacri Collegii subsellia implerent, adductus est. Uti vero, quos tanto muneri pares censuit, sedula circumspectaque cogitatione delegit, Sacrum Consistorium in Palatio Vaticano die 17. Maji 1706. indici jussit, ut in eo solemni coetu designatos Cardinales proponeret, ut moris est, ac evulgaret. Habitum itaque dicta die fuit Consistorium, cui interfuerunt viginti quatuor Eminentissimi S. R. E. Cardinales, quotquot fere in urbe degebant. Post privata singulorum cum sua sanctitate colloquia, deventum de more fuit ad plurimum Ecclesiarum propositionem, vel præconium, quibus finitis Pontifex universos Eminentissimos Patres e Pontificia sede ita est allocutus:

Venerabiles Fratres. Postulat Roma, postulat Curia, postulat Ecclesia, ut imminutum jam valde Fraternitatum vestrarum numerum augeamus. Hinc Christi Domini exemplo moniti, qui, antequam e discipulis suis eligeret Apostolos, exiit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei, illiusque potissimum temporis opportunitatem nacti, quo iidem Apostoli, post Christi Domini consensum in coelos, mox adventuro spiritu veritatis replendi, erant omnes unanimiter in oratione perseverantes: enixis tam nostris, quam aliorum precibus Patrum misericordiarum exoravimus, ut nobis divinæ suæ gratiæ lumine adesset, quo tales ad sublimē hoc in Ecclesia Dei munus deligeremus, qui ~~extremam~~ pietatem ac zelum vestrum æmulantes gravissimum infirmitati nostræ impositum onus levare, ac pastorem sollicitudinem nostram opera & consilio juvare non prætermitterent. Hac igitur, quam tam ferventer imploravimus, coelesti ope

X x x x 2

con-

premam potestatem suscepis, nisi ut, quam fugere salva pietate non poterat, molem curarum inde imminentem publico beneficio complecterentur. Quoniam vero tuis in litteris jubes, ut scripta nostra ad te perferantur, nos libros Originum a castigatione nostra jam liberare festinavimus. Addemus & septem orationes nostras, ad morum & literarum emendationem ac regimen pertinentes, nempe primam de instauratione studiorum ad Clementem XI. Pont. Max. secundam de sapientia universa, tertiam de Jurisprudentia, quartam pro novis Philosophis, quintam de repetendis fontibus doctrinarum, sextam de recta in jure disputandi ratione, septimam de canone interiori. Institutiones meas jam tradidi describendas, ut post Annuntii si fuerint absoluta, ad te mittam, qua sunt quotidiani usus in foro etiam, nedum in scholis: adeo ut non solum inter eruditos, sed apud vulgus possint frequentes lectores invenire. Hoc enim Institutiones nostrae ceteris praestant, quod pari filo cum Justinianicis contextuntur, neque notis & commentariis verba scinduntur, sed sunt paraphrasis & commentariorum instar, brevitatem ordinemque illius, horum vero facilitatem copiamque reddentes & eruditionum explicationes brevissime complectentes. Vale, meque tui studiosissimum & amantissimum, ut facis, redama. Roma prid. Id. Jun. M DCC VI.

ACTA CONSISTORIALIA CREATIONIS S. R. E. CARDINALIUM.

INter innumeras, & gravissimas curas, quibus sub onere Apostolici Principatus assidue premitur Pontifex maximus, illa præcipuum merito locum obtinet, quæ ad Eminentiss. S. R. E. Cardinales eligendos spectat. *Nihil enim Ecclesia DEI magis est necessarium, sicuti sacri Tridentini Concilii Patres sapienter adverterunt, quam ut Romanus Pontifex, quam sollicitudinem universæ Ecclesiæ ex munere sui officio debet, eam hic potissimum impendat, ut lectissimos tantum sibi Cardinales asciscat. Sess. 24. de Ref. c. 1.* Quod sollicito reputans animo Sanctissimus Clemens XI. Pont. max. non nisi post maturam ac diuturnam deliberationem, atque assiduis, accuratisque precibus imploratum cœlestis gratiæ lumen, ad novos Cardinales creandos, qui orbara jam dudum sacri Collegii subsellia implerent, adductus est. Uti vero, quos tanto muneri pares censuit, sedula circumspectaque cogitatione delegit, Sacrum Consistorium in Palatio Vaticano die 17. Maji 1706. indici jussit, ut in eo solemni coetu designatos Cardinales proponeret, ut moris est, ac evulgaret. Habitum itaque dicta die fuit Consistorium, cui interfuerunt viginti quatuor Eminentissimi S. R. E. Cardinales, quotquot fere in urbe degebant. Post privata singulorum cum sua sanctitate colloquia, deventum de more fuit ad plurium Ecclesiarum propositionem, vel præconium, quibus finitis Pontifex universos Eminentissimos Patres e Pontificia sede ita est allocutus:

Venerabiles Fratres. Postulat Roma, postulat Curia, postulat Ecclesia, ut imminutum jam valde Fraternalitatum vestrarum numerum augeamus. Hinc Christi Domini exemplo moniti, qui, antequam e discipulis suis eligeret Apostolos, exiit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei, illiusque potissimum temporis opportunitatem nacti, quo iidem Apostoli, post Christi Domini consensum in cœlos, mox adventuro spiritu veritatis replendi, erant omnes unanimiter in oratione perseverantes: enixis tam nostris, quam aliorum precibus Patrum misericordiarum exoravimus, ut nobis divinæ suæ gratiæ lumine adesset, quo tales ad sublime hoc in Ecclesia Dei munus deligeremus, qui eximiam pietatem ac zelum vestrum æmulantes gravissimum infirmitati nostræ impositum onus levare, ac pastorem sollicitudinem nostram opera & consilio juvare non prætermitterent. Hac igitur, quam tam ferventer imploravimus, cœlesti ope

X x x x 2

con-

confisi, ad maiorem omnipotentis Dei gloriam sanctęque Romanę Ecclesię decus & utilitatem, creare intendimus eos omnes, nempe viginti, qui ad septuagenarium vestrum numerum complendum in pręsens defunt, Cardinales, & ex his novendecim nunc evulgare, videlicet:

Franciscum Martellum, Patriarcham Hierosolymitanum,
Joannem Badoero, Patriarcham Venetiarum,
Laurentium Casonum, Archi-Episcopum Casarez,
Laurentium Corsinum, Archi-Episcopum Nicomedię,
Laurentium Fliscum, Archi-Episcopum Januensem,
Franciscum de Aquaviva, Archi-Episcopum Larissensem,
Thomam Ruffum, Archi-Episcopum Niceę, Cubiculi nōstri
Pręfectum,

Horatium Philippum, Archi-Episcopum Spadam, Episcopum
Lucanum,

Philippum Antonium, Archi-Episcopum Gualterium, Episcopum
Imolensem,

Christianum Augustum, e Ducibus Saxonię, Episcopum Jauri-
nensem,

Raynutium Pallavicinum, almę urbis nostrę Gubernatorem,
Joannem Dominicum Paraccianum, Protonotarium Apostolicum,
& Auditorem nostrum,

Alexandrum Caprara, & Iosephum de la Tremoille, Rotę Romanę
Auditores,

Gabrielem Philippuccium, Signaturę Justitię Vocantem,
Carolus Augustinus Fabronum, Congregationis de propaganda
fide Secretarium,

Carolus Columnam, Protonotarium Apostolicum, & Palatii No-
stri Apostolici Pręfectum,

Petrum Priolum, Camerę nostrę Apostolicę Clericum, ac Alexan-
dri VIII. Prędecessoris nostri Pronepotem, cujus memorię no-
rum omnibus est, quantum debeamus,

Nicolaum Grimaldum, Congregationis Episcoporum, & Regulari-
um Secretarium,

Unum in pectus, e quo pręsens intendimus, arbitrio nostro quādocun-
que evulgandum.

Tunc Eminentiſſimas Dominus Accursius, Cardinalis antiquior
primum, ac subinde reliqui Eminentiſſimi Patres, servata inter eos ordinis,
& loci prerogativa, Sententiam dixerunt; singulorum prostantium viro-
rum

rum virtutes & merita effusis laudibus extulerunt, eorumque in sacrum Cœlegium cooptationem consilio, & assensu unanimi probaverunt. Unum tamen communis gaudii complemento deesse viginti ex ipsis palam affirmarunt, ut scilicet Sanctitas sua ad amplissimam hanc dignitatem assumere dignaretur etiam.

D. Abbatem Annibalem Albanum, germani fratris filium, esse illa ætatem ad ejusmodi honorem capeffendum idoneam; plura ipsius, ac illustria ingenii & eruditionis specimina prodidisse; non tantum in amœnioribus studiis, verum etiam in severioribus disciplinis: Theologicas insuper Theses ante plures annos in totius conspectu urbis magno cum plausu publice propugnasse: ac post adeptam tum in eadem facultate, tum etiam in utroque jure lauream Doctoralem in forensibus studiis majorum urbis Tribunalium diu laudabiliter fuisse versatum; ejusque prudentiam, pietatem, morum integritatem omnium sermonibus celebrari; proinde qui communi omnium consensu probaretur, tantoque manere dignissimus haberetur, ex Pontificia moderatione nequaquam reprobandum videri. Quidam Pontificis animum sedere aggressi sunt variis propositis exemplis Pii II. Pii V. aliorumque Pontificum, qui sacro flagitante senatu, nepotes suos ad Cardinalatus honorem evehere non recusarunt. Alii demum commemorarunt, hac ipsa recurrente die, Anno 1570. ab eodem Pio V. sacro Cardinalium cœtui adscriptum fuisse Joannem Hieronymum Albanum, Sanctitatis suæ gentilem, pietatis literarumque gloria celeberrimum, adeoque maxime decere se habere, ut ipsa felici dies sua Sanctitas sacro Collegio redderet Cardinalem Albanum, cum tribus expectantibus votis, domesticarum virtutum æmulum, eidemque collegio præsidio simul ac ornamento futurum. Porro Eminentissimi D. D. Sacripantes, Prodatarius, & Pauluccius, a Secretis Status, cum reliquis omnino sentirent, ab ejusmodi tamen petitione sibi, ut Pontificis Administris, abstinendum esse duxerunt. At Pontifex sacri Collegii præbus minime delinquit, nec allatis rationibus, & exemplis a proposito revocatus, nepote præterito, eos tantum Cardinales creavit, quos supra memoravimus, prænuñtiavitque defuper Apostolicum solenne decretum, ex consuetæ verborum formula tenoris sequentis, videlicet:

Actu iussu omnipotentis Dei, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, ac Nostra creamus S. R. E. Presbyteros & respective Diaconos Cardinales, Franciscum Marcellum, Patriarcham Hierosolymitanum, Joannem Badoero, Patriarcham Venetiarum, Laurentium Casonum, Archi-Episcopum Casarem, Laurentium Corsicum, Archi-Episcopum Nicomediam,

Laurentium Fliscum, Archi-Episcopum Januensem, Franciscum de Aquaviva, Archi-Episcopum Larissensem, Thomam Ruffum, Archi-Episcopum Niceæ, Horatium Philippum, Archi-Episcopum Spadam, Episcopum Lucanum, Philippum Antonium, Archi-Episcopum Gualterium, Episcopum Imolensem, Christianum Augustum, e Ducibus Saxoniz, Episcopum Jaurinensem, Raynutium Pallavicinum, Joannem Dominicum Paraccianum, Alexandrum Caprara, Josephum de la Tremoille, Gabrielem Philippuccium, Carolum Augustinum Cabronum, Carolum Columnam, Petrum Priolum, Nicolaum Grimaldum, cum dispensationibus, derogationibus, & clausulis necessariis, & opportunis. Unum in pectore reservamus, arbitrio nostro quodocunque declarandum. In Nomine Patris † & Filii † & Spiritus † Sancti. Amen.

His peractis Eminentissimus D. Cardinalis Mariscottus, qui aliquot ante dies Sanctissimo nuntiaverat, se a R. P. D. Gabriele Philippuccio fuisse rogatum, ut quatenus sua Sanctitas ipsam sacro Cardinalium senatui adscribere decrevisset, id impedire, atque Pontificem a sententia deducere conaretur, cernens ipsum in ea constantem persistisse, rursus ejusdem D. Philippucci preces exposuit, humiliter supplicantis, ut sua Sanctitas recusatationem Cardinalatus, cujus oneribus ferendis se prorsus imparem agnoscebat, benigne admittere dignaretur, ac deinde assurgens reverenter exhibuit Sanctitati suæ supplicem libellum scriptum, subscriptumque ab eodem D. Philippuccio, quo hæc ipsa petitio continebatur. Pontifex acceptum libellum legendum tradidit Eminentissimo Domino Cardinali Pamphilio, Priori Diaconorum, qui statim cum palam in Consistorio recitavit; ejus autem exemplum hic subjicietur:

*P. P. Invaluit rumor, Sanctitatem Vestram inter Cardinalitia dignitate honorandos me quoque adscribere deliberasse. Fætor ingenuus, mihi bajummodi rumorem non modo vanum prorsus & inane, sed etiam summa prudentia Sanctitatis Vestre injuriosum semper habuisse & adhuc habere, cum reverentia nullis ex iis qualitatibus præditum agnoscam, quibus ad tanta dignitatis culmen parum adscensus. Verum quia summa & innata bonitas, qua in Sanctitate Vestra refidet, his omnibus posthabita, vero adhuc efficere posses, quæ falso, ut dixi, a fama nunciata fuisse existimavi: idcirco in hoc casu humillime provolatus ad pedes Sanctitatis Vestre, majori, quam possum, submissione, alie quamplurimæ rationibus omis-
sis, pono ante ejus clementissimos oculos gravem meam etatem, quæ in hisce postremis diebus omnino indiget pace & quiete, non autem agitationibus, quas secum ferunt negotia eidem dignitati necessario annexa. Spero itaque, Sanctitatem Vestram benigne admissuram esse eam, quam post diuturnas ad Deum fufas preces
Sponsæ,*

sponte, libere, & matura pravia deliberatione nunc facio, & in qua, Deo dante, constantissime, quoad vixero, perseverabo, recusationem, vel potius non acceptationem, seu etiam, si opus fuerit, repudiationem aut renunciationem Cardinalatus; cum prævenerit tamen facultate, quatenus opus sit, si ita placeat summa bonitati Sanctissimæ Vestræ, retinendi pro mea honesta sustentatione Canoniciatum, quem nunc obtineo in Ecclesia S. Johannis in Laterano, cum pensionibus, una scilicet super altero Canonicali ejusdem Ecclesiæ, alia super Canonicali Basilicæ S. Petri, & reliqua super dignitate Cathedralis Alfinæ, nec non alia officia, qua modo similiter obtineo. Venerabundus deosculor pedes Sanctissimæ Vestræ, deprecans ei a Deo Opt. Max. omne bonum.

Humilissimus & obsequentissimus subditus,

GABRIEL PHILIPPUCCIUS.

Absoluta hujusmodi libelli recitatione, Sanctissimus, etsi animum a compellendo invito alienum ostenderet, asserens se toto sui Pontificatus tempore neminem unquam renuentem ad Episcopale munus suscipiendum coegisse, & cæteroquin expediens ducere, ut præclara hæc Christianæ humilitatis exempla aliquando ederentur: noluit tamen illico quidquam decernere, sed meritissimo viro longius tempus ad deliberandum in re tam gravi concedere velle declaravit. Interea vero singuli Eminentissimi Patres e subselliis surgentes ad Pontificiam sedem accessere, obsessumque Pontificem validioribus, quam antea, precibus aggressi sunt, ut D. Abbatem Albanum, nepotem ea ipsa die sacra decorare purpura dignaretur. Verum Pontifex sententiæ tenax novam hanc oppugnationem fortiter excepit, propulsavitque, quin imo vultu commotior ait se eorum suffragia exquisivisse pro iis, quos Cardinales creare intendebat, non autem pro iis, quos creare minime intendebat, adeoque omnino ab ejusmodi sibi molesta petitione desisterent. Quibus verbis universos dimisit, ingenti profecto admiratione perfructos, quod Pontificia constantia obnixis iteratisque sacri Collegii precibus flecti minime potuisset.

Eadem die vespertinis horis omnes renunciati Cardinales, Romæ degentes, præter D. Philippuccium, scilicet Eminentissimi Martellus, Casonus, Corsinus, Fliscus, Ruffus, Pallavicinus, Paraccianus, Caprara, de la Tremoille, Fabronus, Columna, Priolus, & Grimaldus, in Vaticanum palatium concessere, purpureum birretum, atque mozzettam, ut vocant, a Sanctissimo accepturi, eique de sua in sacrum Collegium cooptatione gratias, ut moris est, acturi. Eos omnes Pontifex in cubiculo, ubi sacre Inquisitionis Congregatio haberi solet, benigno, lætoque vultu excepit, ad oscu-

oleum Pontificiorum pedum adinstit, ac subinde ceremoniarum magistris opem ferentibus, purpureo birreto singulos, atque mozzetta decoravit. His peractis Eminentissimus Marcellus suo, collegarumque nomine, satis gravi, ac ornata oratione Italicis verbis composita Sanctissimo gratias egit. Cui Sanctitas sua eodem sermone in hunc fere modum respondit:

Devoti obsequii, gratique animi sensus, quos ab acceptam Cardinalitiam dignitatem profitebantur, sibi per jucundos accidere. Ipsam quidem dignitatem omnium esse maximam, quae ab Apostolica sede conferri possunt, jure tamen ipsis delatam esse, quorum spectat a virtutes, atque praeclara in Apostolicam sedem merita jam dudum tali eos premio dignissimos declarabant. Porro non alia ab eis grati animi se expectere documenta, nisi quod proprii officii partes sedulo implere studerent. Reminiscerentur idcirco, sibi quae attente consideranda proponerent verba Cantici Anna: Domini enim sunt Cardines terræ, & posuit super eos orbem: 1. Reg. c. 2. vers. 8. quibus verbis Cardinalatus essentia & quidditas demonstraretur; Cardinales enim, ut notum est, a Cardine denominari. Hos autem Cardines non mundi, non carnis & sanguinis, non Principum seculi, vel alterius cujuscunque personae, sed Domini duntaxat, ut sacer textus admonet, Cardines esse debere, id est nulli partium studio addictos, sed Ecclesiae Apostolicae sedis, adeoque Jesu Christi tantum obsequiis mancipatos. Adverterent praeterea diligenter, sacrum textum non dicere: posuit eos super orbem, sed: posuit super eos orbem, ut per hunc loquendi modum Cardinales edocuantur, ipsorum munus esse Ecclesiae onera sane gravissima sustinere. Eminentissimum igitur, qui ad sublimem hunc gradum assumitur, proponere sibi debere, se a Deo non ad otium, delicias, fastumque; sed ad labores, curas, atque sollicitudines vocatum esse. Romanum Pontificem servum servorum appellari, hujusce Pontificiae servitutis Cardinales quoque, qui perpetui ejus Coadjuvatores & Consiliarii sunt, participes esse oportere, quoniam etiam ejusmodi servitutis nunc maxime potiore quam unquam alias, partem illius subeundam esse; propter infirmitatem ipsiusmodi Pontificis, qui difficillimis hisce temporibus se tanto oneri ferendo plane imparem agnoscebat. Meminisse igitur eos debere, Cardinalitiam officium in eo praecipue situm esse, ut Pontifici oportunis consiliis & monitis adsint, etiam irrequiescent. Eo ipsos officio diligenter fungi, quam enixe cupere, eaque de re cujuscunque illorum conscientiam districte onerare. Minime tamquam ambigere, quin cum hanc, cum reliquis omnes suscepimus muneri partes egregie implaturi forent, ac palam semper facturi, probe intelligere, non eos super orbem, sed orbem super eos posuit esse. Quod si fecissent, ut omnino sibi pollicebatur, ex ipsorum creatione magnum Sancti carni suam meritum apud Deum, magnum isidem Catholicae Ecclesiae praestitum & decus, magnum denique eorum animabus emolumentum comparatum iri. Quae ut feliciter evenire pelleret, divinam bonitatem enixis assiduoque precibus exorare non praelegeret.

Dimis-

Dimissis postmodum Eminentissimis Cardinalibus, Pontifex de persona D. Philippucci Cardinalatum reuerti deliberare coepit. Misit itaque postridie Patrem Franciscum Mariam Casinum, ex familia Capueinorum, sacri Palatii Apostolici Concionatorem, p̄fatis, prudentiæ, doctrinæque laudibus insignem, qui nullo hortationis genere prætermisso, hominem de suscepta sententiâ revocare, & ad accipiendam Cardinalitiam dignitatem adducere niteretur: ei que præterea subsidia exponeret, quibus Sanctitas sua domesticæ illius rei angustis liberali plane animo subvenire decreverat. Irritus tamen fuit Pontificius conatus; nam D. Philippuccius propositi tenax nullis omnino rationibus flecti potuit. Quinimo ex ejusmodi sibi permolesto successu eam suscepit animi ægitudine, ut in admodum gravem, ac ceptemque corporis morbum delapsus fuerit. Quod ubi rescivit Sanctitas sua, illico misit Illustrissimum D. Joannem Mariam Lancisium, Medicum Intimum Pontificium, qui suo nomine ægrum inviseret, eumque consolari & a suscepto moerore abducere conaretur.

Explorato verò jam satis superque D. Philippucci animo, Pontifex Maximus, nè quid inconsulte decerneret; exquirendum censuit votum complurium D. D. Cardinalium, sapientia & rerum usu præstantium: itaque negotium serio ac diligenter expendendum commisit Eminentissimis D. D. Acciajoli, Carpinetis, Mariscotto, Spada, Colloredo, Pantiatico, Scorpiani, Portato, Spinola, Pauluccio, Sperello, Pamphilo, ac Octobono, constituta ut ip̄is peculiari congregatione, cujus Secretarium R. P. D. Goradinum, Sanctitatis suæ Auditorem designavit. Coacta igitur ejusmodi Congregatione in ædibus Eminentissimi Acciajoli die 25. Maji 1706. discussoque mature dubio, an R. P. D. Philippuccius a Sanctissimo cogendus esset præcepto sanctæ obediendi ad Cardinalatum suscipiendum, ejusque insignia gestanda; cæteraque solemnità peragenda, Eminentissimi Patres unanimiter cogendum non esse censuerunt.

Post hæc idem D. Philippuccius in proposito usque magis constanter perseverans, ne de fixa deliberataque ejus voluntate refutandi, vel etiam renuntiandi Cardinalatum unquam dubitari contingeret, omnia & singula in supplicii superius enuntiato libello contenta confirmavit, ampliavitque, ac uberius adhuc & solemnitus animum suum ex in re declaravit, publico desuper die 31. ejusdem Mensis Maji 1706. celebrato instrumento, cujus exemplum inferius subijcietur.

Cernens itaque Sanctissimus Pater, nullam jam sibi reliquam esse spem accedendi viri constantiam, vimque reuerti juxta Congregationis sensum exhibendam non esse ducens; tandem ad enitas illius preces exaudiendas

oleum Pontificiorum pedum admisit, ac subinde ceremoniarum magistris opem ferentibus, purpureo birreto singulos, atque mozzetta decoravit. His peractis Eminentissimus Martellus suo, collegarumque nomine, satis gravi, ac ornata oratione Italicis verbis composita Sanctissimo gratias egit. Cui Sanctitas sua eodem sermone in hunc fere modum respondit:

Devoti obsequii, gratique animi sensus, quos ob acceptam Cardinalitiam dignitatem profitebantur, sibi per jucundos accidere. Ipsam quidem dignitatem omnium esse maximam, quae ab Apostolica sede conferri possunt, jure tamen ipsis delatam esse, quorum spectata virtutes, atque praeclara in Apostolicam sedem merita jamdudum tali eos premio dignissimos declarabant. Porro non alia ab eis grati animi se expectare documenta, nisi quod proprii officii partes sedulo implere studeant. Reminiscerentur idcirco, sibi quae attente consideranda proponerent verba Cantici Anna: Domini enim sunt Cardines terrae, & posuit super eos orbem: 1. Reg. c. 2. vers. 8. quibus verbis Cardinalatus essentia & quidditas demonstratur; Cardinales enim, ut notum est, a Cardine denominari. Hos autem Cardines non mundi, non carnis & sanguinis, non Principum seculi, vel alterius cujuscunque personas, sed Domini duntaxat, ut sacer textus admonet, Cardines esse debere, id est nulli partium studio addictos, sed Ecclesiae Apostolicae sedis, adeoque Jesu Christi tantum obsequiis mancipatos. Adverterent praeterea diligenter, sacrum textum non dicere: posuit eos super orbem, sed: posuit super eos orbem, ut per hunc loquendi modum Cardinales edoceantur, ipsorum munus esse Ecclesiae onera sane gravissima sustinere. Eminentissimum igitur, qui ad sublimem hunc gradum assumitur, proponere sibi debere, se a Deo non ad otium, delicias, fastumque; sed ad labores, curas, atque sollicitudines vocatum esse. Romanum Pontificem servum servorum appellari, hujusce Pontificis servituti Cardinales quoque, qui perpetui ejus Coadjutores & Consiliarii sunt, participes esse oportere, quin etiam ejusmodi servituti nunc maxime potiore quam unquam alias, partem illius subdendam esse; propter infirmitatem ipsiusmodi Pontificis, qui difficillimis hisce temporibus se tanto oneri ferendo plane imparem agnoscebas. Meminisse igitur eos debere, Cardinalitiam officium in eo praecipue situm esse, ut Pontifici oportunis consiliis & monitis adsint, etiam irrequisitis. Et ipsos officio diligenter fungi, quam enixe cupere, eaque de re cujusque illorum conscientiam districte onerare. Minime tamen ambigere, quin cum hanc, summa reliquis omnes suscepimus meritis partes egregie implaturi forent, ac palam semper facturi, probe intelligere, non eos super orbem, sed orbem super eos positum esse. Quod si fecissent, ut omnino sibi pollicebatur, ex ipsorum creatione magnum Sanctitati suae meritum apud Deum, magnum eidem Catholicae Ecclesiae praesidium & decus, magnum denique eorum animabus emolumentum comparatum iri. Quae ut feliciter evenire pelleret, divinam bonitatem enixis assidueque precibus exorare non prae-termitteret.

Dimis-

Dimissis postmodum Eminentissimis Cardinalibus, Pontifex de persona D. Philippucci Cardinalatum renuentis deliberare coepit. Misit itaque postridie Patrem Franciscum Mariam Casinum, ex familia Capucinorum, sacri Palatii Apostolici Concionatorem, p̄fatis, prudentiæ, doctrinæque laudibus insignem, qui nullo hortationis genere prætermisso, hominem de suscepta sententiâ revocare, & ad accipiendam Cardinalitiam dignitatem adducere niteretur: eique præterea subsidia exponeret, quibus Sanctitas sua domesticæ illius rei angustis liberali plane animo subvenire decreverat. Irritus tamen fuit Pontificius conatus; nam D. Philippuccius propositi tenax nullis omnino rationibus flecti potuit. Quinimo ex ejusmodi sibi permolesto successu eam suscepit animi ægitudine, ut in admodum gravem, æncipitemque corporis morbum delapsus fuerit. Quod ubi rescivit Sanctitas sua, illico misit Illustrissimum D. Joannem Mariam Lancisium, Medicum intimum Pontificium, qui suo nomine ægrum inviseret, eumque consolati & a suscepto mœrore abducere conaretur.

Explorato verò jam satis superque D. Philippucci animo, Pontifex Maximus, nè quid inconsulte decerneret, exquirendum censuit votum complurium D. D. Cardinalium, sapientia & rerum usu præstantium, itaque negotiam serio ac diligenter expendendum commisit Eminentissimis D. D. Acciajolo, Carpinio, Mariscotto, Spada, Colloredo, Pantiarico, Scorpiani, Porzio, Spinola, Pauluccio, Sperelli, Pamphilo, ac Orsibono, consuevisque ipsius peculiari congregatione, cujus Secretarium, R. P. D. Goradinum, Sanctitatis suæ Auditorem designavit. Coacta igitur ejusmodi Congregatione in sedibus Eminentissimi Acciajoli die 25. Maji 1706. discussoque mature dubio, an R. P. D. Philippuccius a Sanctissimo cogendus esset præcepto sanctæ obedientiæ ad Cardinalatum suscipiendum, ejusque insignia gestanda, ceteraque solemnità peragenda, Eminentissimi Patres unanimiter cogendum non esse censuerunt.

Post hæc idem D. Philippuccius in proposito usque magis constantior perseverans, ne defixa deliberataque ejus voluntate refutandi, vel etiam renuntiandi Cardinalatum unquam dubitari contingeret, omnia & singula in supplici superius enuntiato libello contenta confirmavit, ampliavitque, ac ubertus adhuc & solemnitus animum suum ex in re declaravit, publico desuper die 31. ejusdem Mensis Maji 1706. celebrato instrumento, cujus exemplum inferius subijcietur.

Cernens itaque Sanctissimus Pater, nullam jam sibi reliquam esse spem ascendendi viri constantiam, vimque renuenti juxta Congregationis sensum exhibendam non esse ducens, tandem ad enitas illius preces exaudiendas

benignum animum inclinavit. Indici propterea iussit sacrum Consistorium Fer. II. die 7. Junii 1706. quo rite coactio praesentes Eminentissimos Patres 37. his verbis allocutus est:

Venerabiles Fratres, Inter eos quos in praeterito Consistorio, de unanimi Fraternitatum Vestrarum consilio pariter et assensu Cardinales creavimus, suis, sicuti nostis, dilectus Filius, Gabriel Philippuccius, Signatura Justitiae Vocans. Curaverat ut quidem prius nobis non obscure indicari animum suum a tanta dignitate, quam sibi deferendam, audiverat, fulgore resurgentem, sed, ut verum ingenue fateamur, Christiana hac et rara Viri humilitas prius nos in suscepto consilio magis confirmavit. Clarius ille postmodum ac disertius sensus suos aperuit, supplici libello nobis in eodem Consistorio per dilectum Filium Nostrum Gallianum, Cardinalem Mariscottum patre suo, cujus tenorem tunc audivimus, et hodie iterum audimus. Notuimus hac in re quidquam tunc inconsulta celeritate decernere, sed solum eidem Gabrieli longius tempus ad deliberandum concedere velle declaravimus, ut tam suis, quam aliorum precibus divinam voluntatem accuratius exploraret, spemantes profecto, tametsi a compellendo invitum, vere essemus alieni, quod ipse satim animo repugnant, se per ministerium Nostrum a Deo vocatum fuisse. iudicio, eandem Nostram acquiescere deberet, ac non minus amicorum lacrimis, quam suasionibus flecti, verum aliter omnino res accidit. Ille siquidem propositi tenax, accepta gestans innotio, idem, quod antea, constantissime semper sensit, idem, quod antea, demississime semper precatus fuit. Nullum ineres nos, adhibita et diligenter et pie, in et praedicta verorum opera, horumque genus omisimus, quae primum, si quidem ad suscepto sententia deducere, ac rationes, quibus ille causam suam probare, ratiocinaretur, omnia tamen irrita canatu: nos solum irrita, sed ei insuper gravando et molesta, ac ipsa ejus via in propinquum inde discrimen pene adducta fuerit. In hac rerum statu quid consilii capere deberemus, a compluribus ex Fraternitatibus vestris, quarum fidei in sinu Pontificia sollicitudinis curas deponere consuevimus, libentissime exquisivimus, et sane re mature ac diligenter, quemadmodum vestri moris est, discussa, nullam renuentium vim adhibendam esse unanimiter consuevit. Interim idem Philippuccius, ne de constanti ejus voluntate recusandi, recusandi, ac etiam renuntiandi Cardinalatum, unquam dubitari contingeret, omnia et singula in supplicis prius enunciato libello contenta, confirmanda et amplianda uberioribus, adhuc et saltem animum suum hac in re declaravit, publico desuper celebrata instrumento, quod mox a Secretario Collegii Vestri legendum erit.

Perlectum subinde fuit a D. Secretario Collegii elata voce memoratum instrumentum, tenoris, qui sequitur, videlicet:

In DEI Nomine, Amen. Anno Incarnationis Dominicae Millesimo septingentesimo sexto, die trigesima prima Maii, Indictione XIV. regnante Sanctissimo Domino Nostro, Clemente, Papa XI. Anno ejus Pontificatus sexto. Cum

Cum sit, prout assertitur, quod ante aliquot menses in ore atque sermone Curialium hujus alma Urbis exortus fuerit rumor, Sanctissimum Dominum Nostrum inter ceteros Sacrosancta Romana Ecclesia Cardinalium Collegio a Sanctitate sua adscribendos assumere statuisse etiam Illustrissimum & Reverendissimum Dominum Gabrielem Philippuccium, Signaturæ Justitiæ Votantem; ejusmodi vero rumor diebus proxime præcedentibus novissimum Consistorium habitum die 17. labentis Mensis Maji, maxime percrebuerit; unde idem D. Philippuccius, tali rumore audito, camesi illum falsum existimaverit, valde tamen timens, neverum esse contingeret, Eminentissimum & Reverendissimum Dominum Cardinalem Mariscottum rogaverit, ut eandem Sanctissimum ab hujusmodi consilio, quatenus illud suscepisset, removere conaretur, eique exponere dignaretur causas, ob quas tanta dignitatis meritis ferendis se prorsus imparē agnoscere, adeoque illam nunquam acceptare potuisset, quinimo expavescent, ne Sanctitas sua in Consistorio supra dicto eum Cardinalem crearet, ipsi Eminentissimo Mariscotto supplicem libellum manu sua scriptum & subscriptum dicto Sanctissimo porrigendum in actum Consistorii tradiderit, in quo constantem animum suum nequaquam assentendi sua creationi in Cardinalem, eamque dignitatem refutandi, repudiandi, & renuntiandi aperitissime declarabat.

Cumque etiam sit, quod dictus Eminentissimus Mariscottus etiam ante Consistorium prædictum Domini Philippucci sensus, ea qua decebat, circumspeditione & reverentia eidem Sanctissimo innuere non omiserit, ut eam a proposito removeret. Verum Sanctitas sua hujusmodi accepta notitia in sua potius sententia constantiter perseverans, spe forsan concepta, quod dictus D. Philippuccius, prout alii alius fecerunt, tandem assentiret, illiusque animus variationibus & insinuationibus Amicorum flecteretur, eum in supra dicto Consistorio diei 17. labentis Mensis una cum aliis pluribus S. R. E. Cardinalem creaverit ac pronuntiaverit, quemadmodum constat ex Decreto Consistoriali dictæ Creationis, & notorium est.

Sicque etiam, quod statim edito dicto decreto idem Eminentissimus & Reverendissimus Mariscottus, assurgens in præfato Consistorio, dictum supplicem libellum scriptum, subscriptumque ab eodem Reverendissimo Philippuccio, Sanctissimo exhibuerit, & Sanctitas sua illum legendum tradiderit Eminentissimo & Reverendissimo Cardinali, Benedicto Pamphilio, priori Diaconorum, qui illius tenorem audientibus & intelligentibus omnibus Eminentissimis D. D. Cardinalibus, qui dicto Consistorio interfuerant, de verbo ad verbum, palam publice legit & publicavit, uti patet ex Actu Consistorialibus, atque ex ipso supplici libello originaliter mihi tradito, ad effectum eum inserendi præsentis Instrumento, cujus tenor hujusmodi est:

Beatissime Pater. Invaluit rumor &c.

Yyy y 2

Omit-

Omittitur integrum supplicis libelli exemplum, quia alibi, nempe superiori folio 6. insertum fuit.

Sitque itidem quod idem Sanctissimus Dominus Noster, super prefata instantia, nihil tunc in dicto Consistorio decreverit, sed solum se longius tempus ad deliberandum in re tam gravi eidem Domino Philippuccio dare vellet declaraverit, ac subinde mediante opera gratissimi Viri, quem ad ejusmodi munus delegit, nullum honorationis genus omiserit, quo ipsum D. Philippuccium a suscepto consilio deduceret, atque ad accipienda Cardinalatus insignia urgeret, validissimè ad id illarum rationibus, imo etiam munificentissimis additis oblationibus, quibus domestica ejus rei angustis abunde subventum esset. Verum omnia inutiliter & in cassum gesta fuerint.

Hinc est quidem in mel Ceremoniarum Sanctissimi Domini Nostri Magistri ac Protonotarii Apostolici, testiumque infra scriptorum presentia constitutus idem Illustriss. & Reverendiss. Dn. Gabriel Philippuccius, Maceratenfis, mihi cognitus, cognoscens suas vires omnino impares esse ad tanta dignitatis onera ferenda, ex causis in relato supplici libello recensitis, ne unquam in futurum dubitari contingat de ejus voluntate, & ne amplius sub auspicijs remaneat vis & robur dicti decreti Consistorialis, in quo S. R. E. Cardinalis pronuntiatus fuit, premisis humillimis precibus, quibus exorat Sanctissimum Dominum Nostrem, ut dignetur ea paternae pietate, qua fulget, benigne admittere excusationes suas in relato supplici libello enuntiatas, & animum suum a maximis angustijs erigere, premissaque eidem solenni declaratione, qua innumeras Sanctitati sue rependit grates, quod indignum & humillimum servum, subditumque suum ad tam eminentem Ecclesie Catholicae gradum evehere cogitaverit, sponte & ex animi sui maturae & constanti deliberatione faciat, & asserit rem universam superius narratam esse veram, & supplicem libellum, juxta tenorem superius relatam, fuisse a se traditum Eminentiissimo Cardinali Mariscotto ante prefatum Consistorium diei 17. currentis Mensis Martii omniaque & singula in dicto supplici libello a me coram infra scriptis testibus eidem tradito, & ab eodem lecto, & attente ponderato, mihiq; statim restituito, contentaque laudat, probat, ratificat, & emulgat, illumque integrum & prout jacet, manu sua scriptum & subscriptum medio juramento tactis &c. faciat, ac eo animo & firma intentione dicto Eminentiissimo Mariscotti esse traditum affirmat, ut dictus Eminentiissimus illum exhiberet Sanctissimo in Consistorio, quatenus Sanctitas sua eum inter Cardinales creandos nominasset eidemque Sanctissimo, & universo sacro Eminentiissimorum D. D. Cardinalium collegio constans ejus animus innotesceret, nequaquam tantam dignitatem, cui se imparem omnino intelligebat, & intelligit, acceptandi, imo eam praevenitive, repudiandi, refutandi, & renuntiandi. Declarat praeterea iterum atque iterum, se neque ante dictum Consistorium, neque dicta cre-

atio-

actionis in Cardinalem tempore, aut postea, & usque in presens eidem creationi in Cardinalem assensum suum unquam prastitisse, imo semper & constanter repugnasse, & repugnare, & tantam dignitatem humeris suis gravissimam se semper repudiassse, refutasse, & renunciassse, prout iterum eam repudiat & refutat, & quatenus opus sit, omni & cuicumque juri, tam ad rem, quam in re, tam initiatum, quam perfectum, & si quod acquirere potuisset, vel acquisiverit ex creatione, pronuntiatione, & decreto Consistoriali in manibus ejusdem Sanctissimi renuntiat, & dimittit, nullo jure sibi prorsus reservato, facultatem plenariam & opportunam impartiendo Reverendissimo Domino Secretario Sacri Collegii Eminentissimorum S. R. E. Cardinalium, & cuicumque persona Sanctissimo bene vise, hanc refutationem, repudiationem, & quatenus opus sit, renuntiationem suam eidem Sanctissimo, & Collegio exhibendi, ac pro eo humillime supplicandi Sanctitati sue, ut dignetur illam admittere, seque quod reliquum vite sibi superest, in sua vocatione, & quiete transigere permittat. Actum in palatio ejusdem Illustrissimi, & Reverendissimi D. Gabriellæ Philippucci, presentibus Illustrissimis & Reverendissimis D.D. Petro Annibaldem de Molara, Signatura Justitia Votante, & Antonio Francisco de Graffis, Cardinalibus Sacrosanctæ Ecclesiæ Lateranensis testibus vocatis, & rogatis. Ita est. Candidus Casfina, Novocomensis, Sanctissimi D. N. Papa Cæremoniarum Magister & Protonotarius. Loco (X) figilli.

Absoluta instrumenti recitatione Sanctissimus inceptam orationem his verbis prosecutus est:

His omnibus attentis, Beati Gregorii prædecessoris nostri exemplum sapientis, qui invitum neminem Episcopate onus subire Apostolica jussione coegisse unquam reperitur, recusationem, repudiationem, seu renuntiationem a præfato Gabriele Philippuccio, sicut præmittitur, factam admittere intendimus, eidem Gabrieli forsitan aliquando illud ipsum dicturi, quod prædictus Beatus Gregorius cuidam Sebastiano, qui commissum sibi ab Anastasio Patriarcha Ecclesiæ regimen recusaverat, respondit, videlicet: Sensum ac sapientiam vestram valde ego libenter amplexus sum, laudavi vehementer, & vos felices, me infelicem esse deputavi, qui hoc tempore regimen Ecclesiæ suscipere consensi. Faxit divina bonitas, qua omnia sapienter disponit, ex humili hac amplissima dignitatis recusatione, non minus utilitatis & ornamentis in Ecclesiam derivari, quam ex tot præstantium virorum laboribus, qui gravia ejusdem dignitatis onera non refugerunt.

Quid vobis videtur?

Auditis postmodum viginti quatuor Eminentissimorum Cardinalum sententiis, (nam reliqui tredecim recentiores a ferendo suffragio abstinerere debuerant, quod nondum ipsis ea facultas a Pontifice tributa foret) cum singuli Cardinalatus refutationem a Reverendissimo D. Philippuccio

YYY Y 3

factam

factam admittendam esse unanimes censuerunt, Sanctissimus ejusmodi refutationem, atque renuntiationem Apostolico solemniter Decreto sequentibus verbis concepto admisit & approbavit:

Auctoritate Omnipotentis Dei, Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, ac Nostra.

Admittimus recusationem, repudiationem, seu refutationem, & quatenus opus sit, renuntiationem, ac dimissionem juris, quod acquisivit vel acquirere potuit praefatus Gabriel Philippucci ex ejus promotione ad Cardinalatum in superiori Consistorio per nos facta, ejusque locum vacantem, ut prius, declaramus, perinde ac si promotio de illius persona facta nunquam fuisset. Præterea quatenus opus sit, & abundantiore cautelam, concedimus et retentionem Canonatus & Præbendæ Ecclesiæ Sancti Joannis in Laterano, nec non officii Doctoris Decretorum Penitentiariæ Apostolicæ, ac pensionum omnium Ecclesiasticarum, quas de presenti obtinet, cum derogationibus & clausulis necessariis & opportunis: In Nomine Patris † & Filii † & Spiritus † sancti. Amen.

Deventum postea fuit, ut moris est, ad propositionem & respectivè præconium plurium Ecclesiarum; quibus finitis Sanctissimus ita rursus locutus est:

Venerabiles Fratres. Locum Collegii vestri, quem admissa nuper recusatione, repudiatione, seu renuntiatione dilecti Filii Gabrielis Philippucci, ut prius, vacante Ecclesiâ, volumus, absque ulla cunctatione implere volumus, ideoque ad majorem Omnipotentis Dei Gloriam, ac Sanctæ Romanæ Ecclesiæ præsidium, & decus, creans intendimus, Presbyterum Cardinalem Venerabilem Fratrem, Michaelem Angelum de Comitibus, Archiepiscopum Tarsensem.

Quid Vobis Videtur?

Singuli Eminentissimi Cardinales Seniores, silentibus cæteris junioribus, ob superius enuntiata rationem ante dicti Reverendissimi de Comitibus, Archi-Episcopi Tarsensis, generis nobilitate, virtutibus & meritis honorifice commemoratis, illius in Sacrum Collegium cooptationem unanimi sententia comprobarunt. Quocirca sua Sanctitas ipsum subinde S. R. E. Presbyterum Cardinalem creavit, & pronunciavit, adhibita consueta verborum formula, videlicet:

Auctoritate omnipotentis Dei, & S. S. Apostolorum Petri, & Pauli, ac nostra creamus S. R. E. Presbyterum Cardinalem Michaelem Angelum de Comitibus, Archiepiscopum Tarsensem, cum derogationibus & clausulis, necessariis & opportunis: In Nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen.

Postre-

Postremo Sanctissimus: ut eximiam suam, ac vere paternam in D. Philippaccium charitatem aliquo alio minime respuendo beneficii genere declararet, simulque ejus honestæ sustentationi opportune prospiceret, per actum Consistorio illi attribuit, & assignavit annum subsidium mille scutorum monetae Romanae, quoad vixerit, ex Camera Apostolicæ proventibus persolvendum; insuper officium Votantis Signaturæ justitiæ ab ipso dimissum, ejus ex sorore nepoti D. Francisco de Vico, in Romana curia Advocato, benignissime detulit, ac demum eundem D. Advocatum, quo commodius atque decentius suscipiendi muneris onera ferre posset, Canonice Lateranensis Ecclesiae, qui jam dudum vacabat, auxit, ornavitque, sacro plaudente senatu, universaque propemodum urbe Pontificiam munificentiam, ac æquiditatem, quibus par erat, laudibus prosequente.

F I N I S.

INDEX SPECIALIS RE- RUM ET VERBORUM.

- A**ccens, unde appellati s. eorum officium 5. 6.
Acceptilatio quid, ejusque formula 272.
Accursus Florentinus, ejus alacritas, industria, doctrina, laudes, mors, liberos doctissimos reliquit 108.
Adio aquæ pluvie arcendæ 187. Tutelæ 176. Finium regundorum 190. de Tigno juncto 214.
Adiones legis quid, & quæ ejus capita 262. **Adio** quæ & unde descendant 46.
Adus legitimi, qui 3 r. 262. eorum indoles 262. num & quatenus a legis actionibus differant 262.
Aditio hereditatis quid, quot modis contingat 270.
Adoptionis indoles, diversitas & effectus 267.
Adrogatio quid, ejus indoles, diversitas, effectus ibid.
Adulterium quid, unde non habet, quam habeat poenam, quam vindictam alteri Conjugi Patris permittat 403. num inter desponsatos committatur? num Concubinam ancillam comprehendat? ejus adjutores quibus poenis afficiantur 406. accusandi modus, cuique ea concessa 407.
Advocatus fisci 89.
Edes inter vicinas quale spatium intercedere debeat 185. earum demolitio prohibita 452.
Edictum

INDEX SPECIALIS

<i>Ediles</i> , eorum munus, ætas iusta, Jurisdictio, locus quem in Senatu occupabant, Edicta	42.	<i>Apparitus</i>	9.
<i>Ediles Curiules</i> unde nominati, 41. ex quibus collecti, eorum habitus & insignia	42.	<i>Appellatio a Consulibus ad Pop. R. licita</i>	13.
<i>Ediles Cereales</i>	43.	<i>Aqua pluvialis</i> arcendæ actio	187.
<i>Egyptii</i> unde leges acceperint	161.	<i>Arbores</i> quanto spatio a confinio abesse debeant	188.
<i>Elanum Jus</i>	31.	<i>Arborum</i> cædendarum dispositio, lex ex 12. Tab. 187. fructus fures quomodo punirentur	211.
<i>Elit fratres</i>	51.	<i>Ardizonus</i> (Jacobus) feudorum librum reliquit	109.
<i>Elus Marcianus</i>	70.	<i>de Arana</i> (Jacobus)	110.
<i>Erarium</i> Pop. R. qui dispensaret	14.	<i>Aristo</i> (Titus) summis a Plinio laudibus extollitur	69.
<i>Ætas</i> 60. ann. generationis finem leges constituerunt, & ultra generationi non plane in masculis inepta	338.	<i>Armorum</i> usus quatenus interdictus	418.
<i>Africanus</i> (Sext. Cæcil.) Julianum præceptorum suum imitatur	70.	<i>Artem</i> abscque armis enagis vis infanti potest	17.
<i>Agri</i> publici vel privati	4.	<i>Arrianus</i>	70.
<i>Agrorum</i> cultura dignitas ap. Rom. 4.9.		<i>Assessores</i> Præfecto Prætorio fidebant, hujus munere Principes aliquando functi	88.
<i>Album</i> Prætoris quid fuerit 39. seq.		<i>Assis</i> computandi ratio	11.
<i>Alciatus</i> , nullo parturientis dolo natus, Jurisprudentiæ pristinum tenorem restituit, præmiis honoribusque summis affectus docuit, victu abundantiori decessit, ejus æstimatio & scripta	121.	<i>Atinius</i> , Atinium Plebiscitum	4.
<i>Alcibiades</i> se Patriamque perdidit, ejus mores ac vitæ ratio	295.	<i>Augustinus</i> (Antonius) ejus origo, a Jure Civili & Pontificio labes abstergit, Episcopus ubi, ejus laudes scriptæque	125.
<i>Alfenus Varus</i> , ex sutoris Jari peritus & Consul evasit, Servii auditor, hujus libri	61.	<i>Adusu</i> Varus	414.
<i>Ambitio</i> exæstuat & mororem affert	599.	<i>Aufidius</i> , (Cnej.) ejus cæcitas ac scientia	58.
<i>Ambitus</i> qui rei	428.	<i>Auspiciorum</i> ritus	500.
<i>Ampliare</i> reum quid notet	420.	<i>Azo</i> , Bononiensis, summe celebris erat, ejus auditores, scripta, mors	106.
<i>Animorum</i> pravitate pœnæ non auferunt	581.	<i>B.</i>	
<i>Antipater</i> (Cælius) historicus	55.	<i>Albus</i> (Lucilius) Stoicæ Philosophiæ princeps	58.
		<i>Baldus</i> , unde originem ducat, Barroli discipulus & æmulus, carpendi studio	

RERUM ET VERBORUM.

- studio deditus erat, ejus doctrina, vi-
tæ ratio, & liberi 117.
Balduinus, Bononiensis, ejus dignitas,
recti Jcti titulo insignis 107.
Bartholus, unde ortus, spinis dialecticis
jurisprudentiam distraxit, ejus scho-
la, laudes, scripta ac mors, Censores
iniquos habuit, insignia familiz im-
petravit 112.
Basilicorum libri, quem autorem habe-
ant, ad Justiniani libros supprimen-
dos conscripti, eorum diversitas &
fata 96.
de *Bella Pertica* (Petrus) 110.
Bellum & Servitutes cur ad Jus Gentium
a Jctis relata 155.
Bellum apud Rom. qui gerebat 13. 21.
ejus Jus, finis est pax 155.
de *Belviso* (Jacob) 111.
Bituricensis schola, docentium & di-
scientium numero clarissima 126.
Bizantium vid. Constantinopolis.
Boni in alive natura quæ 144.
Bonorum finis 147.
Bossianus (Joh.) 106.
Brissoni (Barnaba) Advocati, Præsidis
& legati munere functus est, rerum
veterum investigator acutus, a Civi-
bus seditiosis infelicitè peremptus fuit
133.
Brutus (Marc. Jun.) 52.
Budens, unde originem trahat, repre-
hendendi alios libidine flagrabat, e-
jus officia, honores & scripta 124.
Bulgarus, cur os aureum appellatus, Bo-
noniz docuit, ejus doctrinam pro le-
gibus habebant, fata 104.
- Bustum* quid 258. quo spatio ab ædibus
distare debuerit 258. 556.
Butrigarius (Jacob.) discipulum habuit
Bartholum 111.
C.
Cadaverum Roman. humatio 249.
seqv. quibus ritibus absolvebatur,
urnio 250. seqv. unctura 254. sepul-
tura 251. num lacryinis perficienda
254. quibus sumitibus permixta 253.
sepulcra horumque jura 258.
Caduca res quæ dicerentur & quot mo-
dis fierent 364. seqv. quibus relin-
quendæ, quousque fiscus ab iis arcea-
tur 365. seqv. earum fraudes dete-
gentes præmiis affecti 371.
Calibes unde dicti 336. cælibatus sui
pœnis luebant, ex testamento alieno
nihil capere poterant 351. quous-
que iis ex cognatorum testamentis
capere liceret, qua ætate pœnis pre-
merentur, hujus ætatis computandæ
ratio, eorum pœnas omnes sustulit
Constantinus 352.
Cæsar (Julius) sui & patriz perditor, e-
jus mores vitæque ratio 295.
Cæsus, noster a Justinian. dictus, nomi-
ne speciali ignotus, Institutiones ju-
ris scripsit 68.
Callistratus 71.
Candidator qua formula princeps com-
mendaverit 478.
a *Capua* (Bartholom.) ejus doctrina &
honores 110.
Caput Civis Rom. quid complecteretur,
de eo quomodo judicandum, lex
duod. tab. 245.

INDEX SPECIALIS

- Capito* (Attejus) æmulus Labeonis consulatum impetravit, adulatus est Augusto & Tiberio, aquarum curationem gessit, ejus scripta & mors 63. seqv.
- Cassellius* oblatum Consulatum recusavit, ejus scientia juris, eloquentia & scripta 60. seqv.
- Cassilioneus*, ejusque scripta 120.
- Cato* (Marcus) ejus eruditio & dignitas 52.
- de *Causa peroranda* 230. quamdiu id licuerit, leges duod. Tab. 231.
- Cautio Mutiana* quid & a quibus præstanda, ejus præstandæ ratio 358. in quasi usufructu quæ, non potest remitti a testatore, fidejussoribus præstanda 378. seqv.
- Celeres* qui & unde dicti? 1.
- Celsus Pater*, conjurationis autor poenam astu elusit, Licinio nepoti offensus 65.
- Celsus filius*, Adrianum consiliis juvit & libros plures scripsit 66.
- Censores* 6. eorum officium, dignitas ac potestas 7.
- Census* Equitum & Senatorum quantus esse deberet? 2.
- Census* natura, quis eum instituerit 7.
- Censura Magistratus*, ejusque indoles, morum Præfectura post appellabatur, 80. ab Imperatoribus etiam exercita 80. 471.
- Cerbidius Scævola*, discipulis & eruditione clarus 71.
- Ceres* legislator qualis 161.
- Cessio in jure* quid & quibus ritibus peracta 265.
- Cessio bonorum* quid, quibus permittatur, & quem effectum habeat 265.
- Charondas*, legislator Græcus 162.
- Cinus*, Pistoriensis, Juris studio & Poësi clarus, Jus Pontificium perstrinxit, ejus discipuli 111.
- Civile Jus* 1.
- Civilis potestas* quid 156.
- Civitas* quid 157. sine lege corrui 294. ejus natura unde æstimaanda, in humana repræsentatur, ejus status optimus quando, & num detur, 290. ejus status mistus quando adsit perturbatus quando occurrat 291.
- Civitas Romana* quibus paruerit 327.
- Ciris Rom.* de ejus capite quomodo judicandum 245. inferioris fortis 12.
- Cives medii generis* qui dicendi, sunt optimi in Republ. 304. eorum numerus qualis Athenis 243.
- Claudius* rei navali studuit, præmia ingentia naves fabricantibus posuit 320.
- Classes* P. R. quot, singulæ quos receperint, quot centurias complexæ 11.
- Clients* Romani qui, eorum officium 179.
- Codex Justinianus* unde collectus & quando editus 90.
- Cogitatio* num & quatenus punienda 401.
- Collegia* quæ fuerint concessa, & quæ habuerint jura 200.
- Colonia* Romanæ 526.
- Comitia* a Consiliis quomodo differant, eorum habendorum ratio, tempus, & suffragia. *Centuriata*, horum potestas & habendorum tempus,

RERUM ET VERBORUM.

<i>pus. Curiosa</i> hieranque ætas. 23.	<i>Corpus</i> nullum edit motum 288. menti
<i>Tributa</i> eorumque potestas 24.	subjectum esse debet 289.
<i>Compendinare</i> eum quid 420.	<i>Corumcanus</i> (Tiberius) princeps, jus do-
<i>Concubina</i> num adulterix 406.	cuit, ejus dignitas 51.
<i>Conditio</i> quævis nuptias impediens pro	<i>Creatio</i> Imperatoris 502. in ea militum
non adjecta habetur 357. etiam si in	jus 510.
aliam personam concepta 359.	<i>Creditorum</i> jus in debitores damnatos
<i>Confinii</i> spatium quod 188.	238.
<i>Conjuges</i> quam hereditatis portionem	<i>Cretio</i> quid 270.
mutuam capere possint, ex alieno te-	<i>Cujatius</i> (Jacob) ejus origo & dissidia,
ramento libere capiebant 353. pro-	aliorum industriam & ingenium su-
hibitio solidi inter eos capiendi sub-	peravit 129. ejusdem fama insignis,
lata 355.	officia, honores, ejus scripta plurima,
<i>Conjugum</i> Jura ex LL. duod. tab. 179.	mors 130.
seqv. in solido capiendo 353.	<i>Culci</i> pœna in parricidis num sublata
<i>Consilium & concilium</i> quomodo diffe-	442.
rant 23.	<i>Curia Pop. Rom.</i> quot 10. unde dictæ 11.
<i>Consistorium</i> 479. seqv. unde dictum	<i>Curiones</i> unde denominati 11.
480.	<i>Curtii</i> fratres 120.
<i>Constantia</i> Heinr. Imp. uxor 50. anno-	
rum peperit 338.	D.
<i>Constitutiones</i> Principum 485.	D <i>Ardenarii</i> qui appellati? 426.
<i>Constantinopolis</i> 522. seqv. sedes Impe-	<i>Debitorum</i> condemnati & justo tem-
tatoris 522. 533. olim Bizantium di-	pore non solventis pœnæ quæ
cta, ejus Privilegia 525. minime Ro-	238.
mani æquabat 530.	<i>Decemviri Rom.</i> 168.
<i>Consules Pop. R.</i> eorum ratio constitu-	<i>Decemvirale Jus</i> 28.
endortum, ætas & officium, officium	<i>Decisiones</i> 50. Justiniani, Codici infer-
annuum 13. Potestas ac autoritas 12.	ta, quem ordinem observent 92.
vestitus 13. belli gerendi summam ha-	<i>Decli</i> 120.
bebant 13. 15. 21. minores tributus ple-	<i>Decreta Principum</i> 86.
bis 12. ab iis ad Pop. R. appellabatur,	<i>Deposita rei</i> dolus quomodo puniatque
quo tempore magistratum interint	212.
13. etiam Imperatores fecerunt 80.	<i>Dialectica</i> corruptores quantum mali
<i>Capella</i> 120.	invexerint in legum doctrinam 503.
<i>Catus</i> nocturni prohibiti 221.	facere illuditur 631.
<i>Coronarum</i> usus quatenus permitteba-	<i>Dies</i> iusti qui, præliares qui 238. nomi-
tur, lex duod. tab. 256.	nalis infantum qui Græcis fuerit 353.
	legatorum quando cedat 368.
	Zzz z 2 Dige-

INEEX SPECIALIS

Digesta Justin. eorumque natura, unde denominata, eorum collectores 4 in Græcam linguam translata postea 97.
Dii gentilium, eorumque nomina diversa unde orta, illos colendi ratio apud veteres diversa 247. seq.
Dinus, doctrina clarus, librum sextum Decretal. composuit, mœrore obiit 110.

Disputandi canones 611.
Disputationes fori quid 44.
Divinatores quomodo puniantur 441.
Divitia, quomodo spernendæ, de iis effatum Clementis XI. 598.

Divortia, quibus permittebantur 181, mutuo conjugum consensu sine ulla causa erant concessa 181. 345. primum rariora post frequentiora, de iis leges 12. Tab. Justiniani dispositio, quid juris apud Athenienses 181.

Domini acquirendi ratio quotuplex JC. 191.

Dotem qui constituere teneantur, quibus constitui oporteat, filiarum naturalium tantum pater non constituit 356.

Draco malum quomodo æstimavit 163.

Drusus (Cajus Liv.) ejus juris scientia 53.

Duarenus, ejus origo, auditores, mors; Cujacium habuit offensum 126.

E.

Edictum in albo quis proposuerit 38. perpetuum quotuplex, Adriani, Cornelianum 391.

Emancipatio quotuplex, ejus effectus 246.

Engumarius Baro, aliorum oppositionibus potissimum clarus 126.

Epistola principum 36.

Equestris ordo Pop. Romani, ex quibus conscriptus 1. seminarium senatus 3. ejus insignia 2.

Equites Rom. unde denominati, quo censu fuerint lecti 2. censu diminuto ad plebejos transibant 3.

Faber (Antonius) 134.

Famosus libellus quid 215. diversa ejus coercendi ratio 216. de eo lex duod. Tab. 217.

Ferretus (Æmilius) legati & Doctoris munere egregie functus, ejus fata 127.

Fideicommissa quid, eorum introducendorum causa, veteri Jurisprudentiæ ignota 386.

Fiduciarius quatenus hæredi præferatur 371.

Figulus (Cajus) 13.

Filii cur natura in patris potestate sint 290.

Filiusfamilias non ad uxorem ducendam sed pater compellitur 356.

Finium regundorum judicium 190.

Fiscus dotem ex solutis imparium ætate nuptiis lucratur 344. ejus augendi variorum causarum & leges constituuntur 364. leges restrinxerunt JCti. 370. ejus jus in bona caduca quale 365. ejus

Advocatus 89.

Flavianum jus 31.

Formine viris natura subiectæ sunt 151.

Fœneratio 201.

Fori disputationes quæ 44.

Formula: licet lege age, quando mor fuerit ea uti 296.

Fra-

RERUM ET VERBORUM.

Fragmenta legum regiarum 82. 164.
duod. Tab. 273. usque 284.

Fulgosius 120.

Fundus italicus quis 359.

Funeris sumtus supra modum qui ex-
pendere soliti fuerint, eorum ere-
gandorum modus qui, & cur fuerit
præscriptus 249. seqv. LL. duod. Tab.
de iis, ac humatione 251. seqv.

Furta, eorum natura & distinctio 207.
per lancem & licium quæ 209.

Nocturna cur gravius puniendâ, diversi-
mode puniebantur 207.

Frugum quæ pœnam mereantur 211. a-
pud Lacedæmones & Ægyptios im-
punita, quomodo apud Athenienses
puniiebantur 207. de iis LL. duod.
Tab. 210.

G.

Gallus (Cajus Aquilius) 57.

Glans legenda, lex duod. Tab. 188.

Gothofredus 134.

Goveanus, Aristotelis defensor strenuus,
ingenio acuto & eloqui clarus 123.
laudatus nimium a Cujacio 124.

Græcia altis populis leges dedit 162.

Grotius 134.

H.

Hæreditas, ejus divisio quot modis
contingat, leges duod. Tab. de
ea 196. non adita ad quem devolu-
tur, num & quibus casibus ad hæredes
transmittatur 368. delata quæ elicia-
tur 357. repudiata aut omissa, est, ea
dat 369. ejus pars repudiata num, cum
onere accrescat 370.

Hermogenianus nihil novi prodidit 75.

Hæpodus cur laudandus 297.

Homicidium quid, ejusque pœna, apud
veteres parricidium nuncupabatur

223.

Homo duplici natura præditus 146. Ho-
mines movi 6.

Horæ Romani olim non horologio sed
rusticorum more distinguebant 231.

Hortensius (Quintus) 24.

Hottbomannus (Franc.) illustri familia
oriundus, mutavit avitam religionem
cum bonorum damno insigni, ejus
fata adversa, jurium peritissimus at-
que Orator, reprehendendi studii a-
mans, ejus laudes & officia 127.

I.

Innobiles qui 6.

Imperator Romæ 76. senatoriam digni-
tatem gerebat, nec non pontifica-
tum, censuram, tribunitiam potesta-
tem, consulatum & proconsulare im-
perium simul 79.

Augustus, cur Augusti, Imperatoris &
Cæsaris nomen receperit, alias Octa-
vius dictator appellabatur, Summam
Reipubl. re magis quam nomine
gessit, Tribunitiam potestatem &
Censuram administravit 79.

Justinianus, ancipitis famæ, quo anno
imperio potitus, quæ bella gesserit, le-
ges civiles in ordinem & libros con-
gessit, ejus virtutes vitæque 90.

Imperium, quinam natura gerant, a cor-
poris potentia num deducendum,
merum & mistum quid, num & qua
ratione homini in inanima compe-
tat 290. unde ortum, ejus introdu-
cendi necessitas, qui aliorum imperio
natura subjiciantur 157.

Roma

222 2 3

INDEX SPECIALIS

<i>Romanum</i> , ejuscausæ, natura & definitio	463. seq.	<i>Isti Sabin. & Proculiani</i> , horum series, unde appellatio	48.
<i>Incendium</i> ejusque poena 224. quæ lex in diuod. Tab. exstet	225.	<i>Isti</i> nosse debent legislatores agere	311.
<i>Incestus</i> inter quos committatur & quotuplex sit 411. ejus poena hujusque diversitas	413.	<i>Jurisditio</i> quotuplex Romæ fuerit	37.
<i>Indignus</i> qui dicatur; illi quæ relicta quousque auferenda 367. quis capere possit	366.	numerus & conjunctio	39.
<i>Indulgentia</i> in hostes	245.	<i>Juris</i> divisio apud Romanos unde petenda 24. exercendi ritus	261.
<i>Infantes</i> Romani ante triennium à mamma non depellebantur	355.	<i>Jurisprudentia</i> unde nata 43. prisca quid complecteretur 31. quot Philosophiz sectis nitatur, à quo in ordinem redacta 47. ejus dignitas	311.
<i>Ingenui</i> nomine qui comprehenderentur 338. ad ingenuitatem quando provocare licuerit	323.	<i>Cassianorum & Proculianorum</i> 48. quot scholis doceretur publicis 97. ejus ætas quotuplex	50.
<i>Injuria</i> realis diversa species 217. puniendæ ratio	218.	<i>antiqua</i> indoles, tempus ac duratio	51.
<i>Institutiones</i> Justin. quando editæ, quis composuerit, earum dignitas & auctoritas	92.	<i>media</i> indoles & duratio	51.
<i>Interpretes</i> , eorum munus & ratio 6. æstimatio 44. quomodo iis utendum	136.	<i>nove</i> tempus	51.
<i>Græci</i> qui	44.	<i>novissima</i> tempus	51.
<i>Irenæus</i> , ejus ætas, jurisprudentiæ restaurandæ adjutor 101. Scholæ Irenæianæ auctor, Bononiæ Professor fuit	102.	<i>Justinianæ</i> fata adversa 98. restitutio	99.
<i>Judicis</i> in ædes ingredi litigantes prohibebantur	418.	<i>Jus accrescendi</i> quando obtineat, ejus indoles, num inter legatarios obtineat, num repudiata portio cum opere accrescat	369.
<i>Juramenti</i> remissio quantum Reipubl. noceat 193. à quo fieri possit	336.	<i>Jus Alienum</i> unde profectum	31.
<i>Juris Consulti Romani</i> , eorum honor ac dignitas, officii ratio 44. in jure auctoritas, diversitas in Philosophiæ sectis, Responsa, hæc obfignata judici tradenda 45. diffidia	46.	<i>Jus civile</i> , ejus definitio	1.
		<i>Jus Decemvirale</i> unde dictum	28.
		<i>Jus dictum</i>	283.
		<i>Jus Flavianum</i>	31. 259.
		<i>Jus Honorarium</i> unde natum 35. ejus indoles & differentia à Jure civili	31. 40.
		<i>Jus Gentium</i>	152.
		<i>Jus Italianum</i> quid, quomodo Cujacius interpretetur	360.
		<i>Jus Latii</i> quid	360.
		<i>Jus naturale</i>	146.
		<i>Jus</i>	

RERUM ET VERBORUM.

- Jus Papyrianum* 28. ejus fragmenta 165.
Jus publicum 242.
Jus quiritium cur optimum dictum, ejus summa 360.
Jus Romanum unde manaverit 156.
Jus sine scriptis 44.
Jus Sacrum 246.
Justinianus. vid. Imperator.
Justitia cur potentiores non sollicitos habeat, menti natura impressa 296. optimum civitatis statum inducit 287.
Juventius (Cajus) 58.
L.
Labeo (Antistius) ejus pater, honores & studia, infans ab Horatio appellatur, Augusto restitit 62. Autor sectæ Præcul. & Pegasus. hujus scripta 63.
Labeo (Domitius) 69.
Lacedæmonii cur non nisi cum adulta nuptiis inire solerent 343.
Laterculum majus & minus, Codex erat officiorum, ejus Curam qui gerebat 84.
Latrones cur Justitiam non plane depolant 196.
Legari ante obitum legationem privatis rebus involvi vetabantur 421.
Legationes quis Romæ exciperet 14. quo in loco exceptæ 15.
Legatorum dies quando cedat 368.
Legatum non agnatum qui deferatur 369. cur a fideicommissio separatum 371.
Leges Sociales quæ appellatæ 420.
Legislatio Senatus 484.
Lex, leges quid 291. à Platone quomodo appellatur 154. naturæ obsequi non imperare debet 339. a quibus ferri potuerit 243. ratio ferendæ ejus 20. publicandæ 25. approbandæ 27. improbandæ modus & formula 27. abrogandæ modus 243. ferendæ formula 25. de iis lex 12. tab. 244.
Legis actiones 262. venia cur raro concedenda 296.
Lex M. Acilii Glabronis quæ 420.
Lex Ælia Sentia quo tempore lata, ejus natura 313. ejus autor qui 316. sublata ex parte a Justiniano 314. cavet de latrone libertum inopem negligente 316. certam ætatem manumittentis & manumittendi præscripsit 314.
Lex aquilia ejusque autor in universum de damno culpa per hominem dato resarciendo disponit, capitula complectitur, quæ horum summa 452. æstinatio damni quomodo instituenda, ejus actio adversus heredes non, nisi ex damno dato locupletiores sint, conceditur 453.
Lex Atilia 32.
Lex Atinia, ejus indoles 32. 377. ætas 377. rei furtivæ usucapionem cui concedit 377.
Lex Aufidia 34.
Lex Aurelia 5.
Lex Babia 34.
Lex Calpurnia Junia 34. 420. Prætores constituit, qui de rapinis magistratum, provincialium judicaret 420.
Lex Caninia 31.
Lex Cincia quando prodierit 33. 380. ejus autor, dona ob causas orandas accipere vetat, in desuetudinem trahebatur, restituebatur sub Augusto, limitata & dona ad certum modum reducta

INDEX SPECIALIS

- ducta sub Claudio 381. *Leges Duodecim Tab.* earum collectores qui 29. colligendarum ac componendarum ratio 30. 168. conditores 51. ordo 169. diversa denominationatio 170. num. æneis an eboreis tabulis incisæ 169. cur plures a Cicerone fictæ fuerint, quos habuerunt scriptores 170.
- Lex Claudia* 32. 329.
Lex Clodia 33
Lex Cornelia de falsis ejusque autor 34. 430. falsa instrumenta, & quamvis veritatis mutationem in alterius præjudicium vetat, ejus pœnæ harumque diversitas, ad eam quatuor Sæcta revocantur horumque indoles 430.
- Lex Cornelia* de Injuriis ejusque autor 34. 435. injurias manû illatas etunque, qui in alienam domum irruperit, persequitur, duplicis generis actiones prodit, quam pœnam reis constituit 435
- Lex Cornelia de lusu* 34. 443.
Lex Cornelia Nummaria ejusque autor 34. 433. pretiosiori metallo deterius infundere, monetamque adulterare vetat 433. ejus pœna 433.
- Lex Cornelia de Repetundis*, ejus autor & summa 420.
Lex Cornelia de Sicariis 34. 436. civium vitam ab insidiis sceleratorum tegit, unde denominata, ejus pœna quæ 438.
- Lex Cornelia de Testamentis* ejusque autor 420. confirmat testamenta in urbe ab eo condita, qui apud hostes obit 382.
- Lex Cornelia de Veneficiis* 34. ejus introducendæ ratio 438. homines veneno fraudulenter necare prohibet, quam pœnam constituit 441.
- Lex Curiata* 500.
Lex Duillia populo cum primis subvenit 22.
- Lex Fabia* 34.
Lex Fabia de Plagiis, ejusque autor qui, cum quiti hominem invitum celavit, detinuit, &c. damnat 445.
- Lex Falcidia* unde appelletur quo anno lata, heredi quartam hereditatis partem salvam reliquit, ad successiones ab intestato, donationesque mortis causa fuit extensa Furis & Voconis legis vires fregit 384.
- Lex Furia* ejusque autor, certum modum legandi & mortis causa donandi præscripsit, a testantibus callide quomodo eludebatur inter minus perfectas leges refertur. 383.
- Lex Fusia Caninia*, ejus indoles 311. quando & a quo lata fuerit, num. fidei commissarias libertates continet 32. Cujacii de ea sententia ibid.
- Lex Glia* ex L. 4. ff. inoff. Test. investigatur 393. ejus fundamentum est quærela inofficiosi Testamenti 33. 393.
- Lex Hostilia* 34. ejus ætas incerta 444. Procuratori certa ratione furti agere indulgebat ibid.
- Lex Icilia Tribuno* ad populum loquenti contradicere vetat 22.

Lex

RERUM ET VERBORUM.

- Lex Julia de Adulteriis* unde nomen & ortum trahat 402. Adulterium aliaque libidinis crimina omnia cöercet 402. ejus pœnæ harumque diversus modus 403.
- Lex Julia de ambicu*, ejus autor qui, munera & honores pecuniis impetrare vetat, quam pœnam constituerit 427.
- Lex Julia & Titia*, secundum quam tutor dandus erat à præsidibus 32.
- Lex Julia de maritandis ordinibus* quæ 332. mulieri ad dotem Tutorem dedit 333.
- Lex Julia Majestatis* unde nomen ducit, Imperantis & Reipublicæ securitati prospicit, quæ crimina proprie complectatur, ejusdem pœnæ, harumque diversa ratio illa quousque ad alios criminis haud reos pœnæ sensum extendat 401.
- Lex Julia Miscella* unde denominata, cautionem Mutianam introduxit, eam Justinianus temperavit 357.
- Lex Julia Peculatus* unde nomen habet at 424. furta pecuniæ publicæ vetat ibid. ejus pœna antiqua & hodierna 425. quinquennio præscribitur 426.
- Lex Julia de Residuis* 425.
- Lex Julia de Sacrilegio* 425.
- Lex Julia de Vi*, ejus autor 418. armorum usum, tumultus aliosve actus vi-patratos prohibet ibid.
- Lex Julia de Annona*, ejus autor, alimenta dolo quocumque modo ca-
- rora reddere vetat, servorum mulierumque delationes recipit, quam pœnam constituit 426.
- Lex Jul. Agraria*, ejus autor, agrorum terminos movere finesque turbare prohibet, quam pœnam reis decernat 427.
- Leges Julia judiciaria* constitutæ, domum Judicis litigantes ingredi, aut duos reos uno tempore convenire aliaque vetabant, quomodo limitari & interpretaria solent 428.
- Lex Julia manumissionis*, ejus autor 317. Principem a solennitatibus manumissionis absolvit 31. 317.
- Lex Julia & Papia Poppæa* 334. ejus auctores, ferendæ necessitas atque dignitas, cælibatum prohibuit 335. infamiam, qua cælibes laborabant, sustulit 336. conjugis & liberorum multitudini præmia constituit, relictorum ex alieno testamento partem in ærarium transtulit, a JCtis restricta & variis Responsis implicata fuit 335. quomodo utraq; a se invicem differant, capita diversa complectuntur, quæ eruit Gothofr. 336.
- Lex Junia Norbana* quando lata, de serviis in convivio epistola manumittendis cum primis disponit 318.
- Lex Junia* a Jun. Penno lata, magistratum provincialium avaritiam punit 420.
- Lex Latoria* terminum pubertatis ad ann. 25. posuit 32. 333. adolescentibus luxuriosis curatores ordinavit, Aaa aa cir-

INDEX SPECIALIS-

- circumventis succurrebat horum stipulationes prohibuit 334.
- Lex Licinia* societati contra socium, qui partem suam dolose alienavit, succurrit 457.
- Lex Mamilia* ejusque autor 378.
- Lex Mensia* ejusque summa 319.
- Lex Mavia* 34.
- Lex Natura*, vid. *Natura*
- Lex Pedia* 33.
- Lex Peducea* ejusque indoles 413.
- Lex Perilia* 34.
- Lex Petronia* ejus autor 34. in dubiis sententiis pro servi libertate decidendum præcipit 31. 317. non Domini sed Judicis arbitrio servos ad bestias damnari vult 317. num de iis, qui accusationem destituunt, etiam disposuerit 447.
- Lex Plautia* 33. 377. ejus autor M. Plautius Sylvan. 377. res vi possessas ufucapi prohibet 377.
- Lex Plautia* sive Plotia de vi publica & privata 416. ejus autor Publ. Plautius, publicæ securitati prospexit 417.
- Lex Pompeja* 34.
- Lex Publica & Titia* ludos lucris causa institutos circumscriptibit, quos ludos excipiat, quam coercionem in ludentes statuerit 443.
- Lex Regia* quid complectatur 81. ejus fragmenta 82. 164. ejus verus sensus 487. in eam animadversiones 491. ejus ferendæ occasio 486.
- Lex Remmia* incerto diversoque nomine producit 446. ejus autor certus determinari non potest, in famiæ literæ K. in fronte imprimendæ subjicit eos, qui per calumniam aliquem publico judicio accusarunt, ex ea damnati frontis non integræ dicebantur 447.
- Lex Jul. Repetundarum* Magistratus avaritiæ obicem posuit 419.
- Lex Rhodia de Jactu* unde appellata, ejus autores & collectores qui 454. de damno mercium ejectione navis levandæ ergo facta resarciendæ agit 34. 454. ratio damnorum æstimatorum 34. 454.
- Lex Scantinia* ejus autor, adolescentes venere corruptos, eorumque corruptores cœrcet 415.
- Lex Scribonia* ejus autor 33. 378. Servitutum usucapionem quatenus sustulerit 378. libertatem ufucapi non impedit 378.
- Lex Servilia* quæ 420.
- Lex Titia*, vid. *Publicia*.
- Lex Tullia* 34.
- Lex Vestii Lybici* 32. 327.
- Lex Velleja* 389.
- Lex Visellia* quando lata 320. varie denominatur, capita sua non habet amplius integra, extantium summa quæ 32. 320. sublata a Justiniano 320.
- Lex Voconia* ejus autor, libertatem legandi & fœminarum successionem circumscriptis 384.
- Libelli*, eorum indoles 86. sub Augusto & Jul. Cæsare primum invaluerunt ibid.
- Liberi*, quæ præmia habuerint, hos qui habebat alteri in Magistratus petitione

RERUM ET VERBORUM.

- titione præferebatur 347. quæ præ-
 mia Lacedæmoniis attulerint 348. si-
 mulata adoptione quæfiti non pro-
 sunt, singuli annum addebant ad
 Parentis ætatem 347. suscepto mu-
 nere nati num profint, actis pu-
 blicis singuli inscribebantur, eo-
 rum computandorum ratio, nu-
 merus qui sufficiat & unde proban-
 dus, numero insunt qui bello
 ceciderunt 348. numerus Principis
 gratia interdum impetrabatur,
 qualis matrem a tutela liberet,
 præmia num a Theodosio sublata
 qua ratione ad Latinos & liberos
 pertinuerint 350.
Liberta non potest Patrono invito a
 nuptiis discedere, ut ad novas tran-
 seat, discedens invito Patrono a
 nuptiis, quæ damna sentiat, ei nu-
 ptæ concubinato interdictum, non
 sponsæ 346.
Libertatis quæstio sub Augusto mota
 311. datio virtutis præmium 314. *La-
 tina* indoles 318. hæc sublata a Ju-
 stiniano 319.
Libertatis Latina consequendæ variz
 causæ 319. fideicommissariæ indo-
 les 321.
Liberti Jusjurandum de nuptiis non in-
 eundis cur remissum 356. quam bo-
 norum partem Patronis relinquere
 tenerentur 362.
Liberti aureo annullo uti poterant 310.
 eorum præmia ex nuptiis & liberis
 347.
Liberto quando Equestris ordo conces-
 sus videretur 321.
Libertus ingratus quomodo puniretur
 316.
Libido adolescentum averfa quæ 414.
Lictores, eorumque officium. 6.
Lis & jurgium quomodo differant 190
Longinus (Cajus Cass.) ejus parentes,
 majorum virtutum propagator, do-
 ctrinæ magis quam bello vacavit,
 Judæorum stolam pontificiam in
 Rom. potestatem redegit, cur in exi-
 lium actus 67. seqq.
Lotharius, Cremonensis, æmulus Azo-
 nis, armis præcipue claruit, rei
 ecclesiasticæ parum favebat 107.
Ludos qui dirigeret 41.
Lustrum cur quinquennium denomina-
 tum 7.
Lutii Atllii æstimatio 52.
Lycurgus cur ad Cives nunquam redire
 voluerit 293.
 M.
Magi eorumque poena 441.
Magister officiorum Principis Pa-
 latium regebat 84.
Magistri Scriniorum, eorumque offici-
 um & numerus 89.
Magistratus in fide continendi ratio
 297. optimi natura, num Ple-
 beji ad eum adspirare debeant 307.
 cur rationes ab iis poscendæ 308.
Mancipatio quid significet 198. 264.
 ejus Indoles & effectus ibid. quas LL.
 duod. Tab. habeat 199.
Mancipium quid 191.
Mancipires quæ 264.
Manumissio quotuplex, ejus ritus &
 effectus 269. per eam civis Reipu-
 blicæ dabatur 314. ejus libertatem
 resti-

INDEX SPECIALIS

cessituit Justinianus, nominatim facienda, in fraudem Credito- rum facta invalida, Domino sol- vendo haud existenti quatenus per- missa 315.	<i>Mulier</i> Rom. perpetue suberant tute- la 329. nubentes jus familiae quando amitterent, innuptae agnati Tutela suberant, puberes num a tutela per Ulpianum fuerint liberatae 330.
<i>Manumittendi</i> vindicta aetas 314. licen- tia cur restringeretur 312.	<i>Mulierum</i> puberum tutelam Justin. ab- rogavit 332.
<i>Manumittentis</i> aetas justa & limitata 314. ex hujus domo quantum efferre li- cuerit 325.	<i>Mulieres praegnant</i> id intra 30. dies a Divortio marito denunciare debent, hujus denunciationis diversitas ac ef- fectus 375. qui & quot ad hanc de- nunciationem mittendi 376. sq.
<i>Maranus</i> 134.	<i>Munera</i> cur divitibus solis non deferen- da 307.
<i>Marcello</i> (Ulpius) 71.	<i>Munuscula</i> accipere quando licuerit 422.
<i>Marcianus</i> (Aelius) 70.	<i>Mutiana</i> cautio quid, & a quibus praes- tanda, ejus praestanda ratio 357.
<i>Martinus</i> , Cremonensis, ejus origo & & vita, ambitio singularis, agnati in- ter principes relati, adversarium Bul- garum habuit, adulatus est Friderico, qua morte perierit 103.	N.
<i>Masimissa</i> Rex 86. annorum liberos pro- creavit 338.	<i>Natura</i> rationis cum corporis natu- ra semper certat 156. corporis 145.
<i>Mauritianus</i> (Jun.) 70.	<i>Natura</i> lex duplex, promiscua, rationis 145. lex obsequi, non imperare, de- bet 339.
<i>Maynus</i> (Jaso) ex concubina uatus, lu- xuriae deditus ad frugem rediit, ini- micitias habuit, ejus honores & mu- nera, eruditio & scripta 119. senio confectus obiit 120.	<i>Nerva Pater</i> , Tiberio familiaris 64. Tiberii flagitiis indignatus mortem sibi arcessivit 65.
<i>Menander</i> (Arius) Severi Imp. negotiis functus est 71.	<i>Nerva filius</i> mature aliis consuluit, Ner- vae Imperatoris Pater creditur, ejus scripta 65.
<i>Militem</i> jus in creatione Imperatoris 510.	<i>Nexus</i> quid 264.
<i>Ministerium</i> publicum quid 421.	<i>Nicolaus</i> 121.
<i>Modestinus</i> (Herennius) Ulpiani disci- pulus, Graecae & Latinae linguae peri- tus, ejus dignitas 75.	<i>Nobiles</i> qui, atque eorum divisio 6. 301.
<i>Moneta</i> cudenda scientiam unde Ro- mani didicerint 153.	<i>Nomina & Cognomina Romana ratio cognoscendi & discernendi</i> 175.
<i>Morbi</i> naturae rationalis 149.	<i>Novella Justiniani</i> , graece conscriptae, quo tempore prodierint, translatae in linguam latinam 93.
<i>Mortuus</i> 134.	No-

RERUM ET VERBORUM.

<i>Novella Juliani</i> , eas Julianus J.Ctus ver- tit 94.	<i>Optimates</i> qui 6. eorum in Republ. sta- tus quando adfit 302.
<i>Nundina</i> quo die Romæ fuerint 234.	<i>Optio</i> quid, quando fieret. 272.
<i>Nuptia</i> prohibita inter Patricios & Ple- bejos 179. inter Majorem 60. anno- rum cum majore quinquagenaria 338. earum laudes & commoda cum te- nera puella 340. injustæ & irritæ quo- modo differant 337. earum dissol- vendarum modi 374.	<i>Orationes</i> Principum, earum indoles, rudiores Principes eas per quæstores recitabant 83.
<i>Nuptia</i> cur & quousque inter pupillum & tutorem prohibita, num inter pro- tutores & pupillum prohibita, an in- ter tutoris filium & pupillum permis- sa, contra prohibitionem a Curatore contractæ, quomodo hic puniatur, legitime semel contractæ postea non vitiantur, quæ Prætoribus provincia- libus prohibita 373. inter sororem ex fratrem aliquibus gentibus permissa 412.	<i>Orbo</i> judiciorum summarium reliquit 105.
<i>Nuptias</i> illicitas quis dissolvendas tulerit 338. si ætate impares contraxissent, quam pœnam dabant 340. in iuri fæpe jurare debebant, se liberorum quærendorum causa id facere 357.	<i>Orhofredus</i> , Bononiensis, eius scripta & mors 109.
O.	<i>P.</i>
<i>Obagulatio</i> quid, num actori an testi permitteretur, de ea lex 12. tab. 234.	<i>Pacis</i> Jus 154.
<i>Octavius Dictator</i> vid. <i>Imperator</i> .	<i>Pactorum</i> Indoles, de his duod. tab. 230.
<i>Officiorum</i> magister. vid. <i>Magister</i> .	<i>Pandecta florentina</i> qua 100.
<i>Offilius</i> , quos libros scripserit. 60.	<i>Pancirolus</i> 134.
<i>Oldradus de Ponte</i> advocatus fuit calli- dissimus, a Pontifice objurgatus an- gore obiit 110.	<i>Papyrius Prætextatus</i> , ob reticentiam erga matrem in senatum fuit rece- ptus & inde cognomen prætextati accepit 3.
<i>Oligarchia</i> quid, ejusque incommoda 304. seq.	<i>Papyrianum</i> Jus quid 28.
	<i>Papyrius</i> (Sextus) 58.
	<i>Papyrius</i> (Justus) 71.
	<i>Papinianus</i> , dignitate & eruditione cla- rissimus, occisus Caracallæ jussu, In- scriptiones in eum 73.
	<i>Parricidium</i> ejusque indoles, apud ve- teres homicidium dicebatur, lex duod. Tab. de eo superstes 223. a- pud veteres Rom. penitus incogni- tum, quo tempore innotuerit, in quos committatur, ejus pœna 442.
	<i>Partus legitimi</i> tempus quod, temporis hujus auctores, computandi normæ lex duod. Tab. de isto 183. constan- te matrimonio natus a Patre agno- scendus 377.
	<i>Partus Monstruosus</i> qui dicendus, a qui- bus

INDEX SPECIALIS

bus judicandus, necandus statim a	<i>Perduellis</i> quis dicatur	399.
Parentibus, quomodo ab Ostento differat, quando matri profit, lex duod. Tab. de isto	<i>Perduellionis</i> Judicium 24. crimen quale & quomodo a majestatis crimine differat, hujus poena	222.
<i>Pastus pecoris</i> quomodo vindicetur	<i>Perezium.</i>	134.
<i>Pater patria</i> 81. quo sensu Imperator sic appellaretur	<i>Permutatio</i> antiquissima contractuum, olim venditio dicebatur, qua ratione olim fuerit inita	152.
<i>Paterus Tarantenus</i> , militares libros scripsit	<i>Persarum</i> Legislator qui	161.
<i>Patricii unde dicti?</i>	<i>Philo</i> (Quint. Publ.)	24.
<i>Patrium Jus</i> , omnibus gentibus commune, in Tyrannidem apud quos transferit 171. jus vitæ ac necis continuit 173. ejus diversi effectus 172. expressio quomodo in LL. 12. Tab. facta	<i>Philosophia</i> quæ prævaluit in jure eloquentiæ parens	47. 656.
<i>Patronatus Jus</i>	<i>Phoronem</i> , Legislator Græc. insignis	162.
<i>Patroni Romani</i> unde dicantur, a quo instituti, eorum officium 179. successio in liberti bona quænam 362. de iis lex duod. Tab.	<i>Pietatis</i> exteriora opera quid sint	616.
<i>Paulus Castrensis</i> , Baldi discipulus, egestate ad studia adductus 117. quæ munera gesserit	<i>Placeminius</i> juris scientiam in Galliam retulit	105.
<i>Paulus</i> (Julius) Ulpianum disciplina & honoribus æquavit, stylo gravis & juris tenax, ejus scripta	<i>Placita</i> Principum vid. Principum.	
<i>Pauperiem</i> si quadrupes fecerit	<i>Plato</i> philosophicam in Rege naturam exposcit 295. quam Regni Perfici ruinæ causam afferat 298. ejus divinatoria hominis justissimi expressio	634.
<i>Pax</i> intenditur bello	<i>Plagium</i> quid, quot modis committatur, quam poenam habeat	445.
<i>Peculatus</i> crimen, vid. leg. Jul. peculatus.	<i>Plebeji</i> quando in senatum admissi	3.
<i>Pecunia repetunda</i> crimen quale, & quomodo puniendum	<i>Plebiscita</i> a quibus lata	24.
<i>Pedanius</i> quot servos habuerit	<i>Plebs Pop. R.</i> rustica vel urbana 4. 12. quo loco conveniret 23. qui ex ista optimi 308. ejus indoles 306. munimentum adversus Nobilium insolentiam, quomodo in officio continenda	308.
<i>Pegasus</i> non nativitatis beneficio sed virtute honores adeptus, autor S. Cti Pegasusiani	<i>Pena</i> necessitas 156. ejus diversitas 160. interiores in animis injustorum 596.	
	<i>Pomponius Celsus</i> , an fuerit Servii auditor	61.
	<i>Pom-</i>	

RERUM ET VERBORUM.

- Pomponius* (Sextus) jurium, Geometriae & Phil. Stoicz peritus 55. 70.
- Pontificatus* maximus Pop. R. ab Imperatoribus gerebatur 79. 469.
- Pontificium* jus è quibus compositum 644.
- Populus Romanus*, ejus divisio, ordinum autor 1. potestas 21. in criminibus publicis 37. conventus 23.
- Populares* qui 6.
- à Porta Ravennate* (Hugolinus) libros feudorum authenticis attexuit, ejus mors 105.
- Possessoria* Judicium, singulari ratione exercebant Romani 235.
- Posthumus* unde dicatur, quid significet 389. quod duplex sit 390. ejus jura quæ 390. iis quomodo heredes instituendi 391.
- Postulare* quid significet, quis prohiberetur 447.
- Pragmatica* iussiones quid 85.
- Pracones*, eorum officium 6.
- Præfectus* urbis, ejus potestas ac officium 16.
- Præfectus* Prætorio, Consuli dignitate cederebat, ejus officium 87. illi assessores assidebant, eorum numerus 88.
- Præjudicium* quid in sensu juris Civ. 376.
- Prætores Urbani*, eorumque origo 35. potestas, Consulibus absentibus 16. habitus, quibus lictoribus usi 36. album quid fuerit 39. numerus 37. jus reddiderunt e. Sella 36. per annum Prætorum gerebant 39.
- Prætores Peregrini*, unde orti 36. eorum officium 36. 38. potestas 36.
- Prætores Provinciales*, quamdiu in officio fuerint 37. *Cereales* qui, *Tutelares* qui 38. Edictum juris a se reddendi per annum proponere tenebantur, quibus formulis potestatem suam exercerent 40.
- Prætorii* Edicti æquitas & æstimatio, compilatores qui 41.
- Pro-Prætores* qui, eorumque nomen unde 37.
- Principem* juvat minores magistratus gessisse 297.
- Principum* Decreta 86. Edicta quid 85. Epistolæ 86. mandata 85. Orationes vid. *Orationes*. Placita 28. Rescripta quid complecterentur 86.
- Priscus* (Neratius) magni à Traiano Imp. æstimabatur, Consulatum gessit, spe imperii obtinendi per Adrianum excidit 66.
- Priscus* (Javolenus) levis mentis erat, ejus eruditio in iure 68. auditores, & scripta 69.
- Privilegium* quid, irrogatum quid, eius concedendi ratio ac ritus, lex duod. tab. 244.
- Probatio semiplena* num detur 402.
- Proculianorum* Autor Labeo 63. Schola unde 65.
- Proculiani* *ICti*, vid. *JCti*.
- Proculus* (Licinius) disciplina Nervæ patris sui sectator, magnam in jure auctoritatem obtinuit, ab eo schola Proculian. dicta 65.
- Pro-Consules* unde dicti 37.
- Proconsulis* titulo cur non uterentur Imperatores 472.
- Proconsulare* Imperium 81. in universas

INDEX SPECIALIS

- Has Provincias exercebant Imperato-**
res 472.
- Pro non scriptis res quæ modis habeantur** 364.
- Pubertatis terminus quis** 334. ex qua lege educatur, in eo computando Cæsariani & Proculiani differunt 342.
- Pyleus ejusque vitæ ratio & scripta** 103.
- Pythagorica Schola** 162.
- Q**
Uadrupes si pauperiem fecisse dicatur 213.
- Quæitores qui** 37.
- Quæstiones perpetuæ** ib.
- Quæitores qui & unde dicti, eorum officium ac diversitas** 84.
- Quærela inofficiosi Testamenti, num ex lege Glia aut ex moribus descendat, liberis inique rite tamen exhereditatis succurrit, Patrisque testamentum rescindit, num præteritis quoque indulgeatur** 393.
- Quindecimvratuſ sacrorum qui, eum imperatores susceperunt** 469.
- R**
Apus virginum quomodo puniatur 418.
- Rationis humanæ jura** 150.
- Referendi jus quid** 16. 81. parte Imperatoribus initio concedebatur 81. 473.
- Regnum quando adfit** 294. optimatum 302. differt ab Imperio 483.
- Repetundarum crimen ejusque poenæ** 219.
- Res litigiosa quæ, in sacrum non dicandæ, & cur, de iis duod. Tab.** 185.
- Residui crimen quod, qui eo teneantur** 426.
- Responsa Jurorum. vid. Jurisconsulti.**
- Res publica quando occurrat** 294. stituta accepta quid 306. Romanæ, a quo constituta 310.
- Res rustica magni olim apud Romanos fiebat** 4.
- Rex quis optimus, satellites externos non habeat** 295.
- Rhadamentus primus legumlator** 161.
- Riminalus** 120.
- Rivinus** ibid.
- Rufredus, Beneventanus, Azonis discipulus, actionum formulas aliaque scripta edidit** 108.
- Rogerus** 105.
- Rogus quid** 436. vid. Bustum.
- Romam intrare non nisi deposito officio licebat** 15.
- Romanorum justitia & jus, unde profu-xerit** 156. Patrimonium maxima ex parte in servis constitit 312. pietas in legibus ferendis 287. status crebra mutatio, plebis potestas, Respublica a Romulo constituta, quando in Tyrannidem inciderit 310. illi, quo genere cum primis erant prodigi 312. cum tenera puella nuptias inire sole-bant 342. varii ritus 557. potestas omnis publica in civilem & militarem discescit 533.
- Romulus ordinum Pop. R. autor.** 1.
- de Rosas (Albertus) doctrina illustris, advocati & legati munere functus, ejus mors** 112.
- Rufus (Publius Rutilius) ejus animi firmitas, scripta ac ætas** 54.
- Sabi-**

RERUM ET VERBORUM.

S.

Sabinus (Fabius) capite damnatus vitam quomodo servavit 71.
(Fab.) filius, cur Cato dictus 71.
(Cæl.) apud Vespas. Imp. magnæ autoritatis, ab eo Sabinianorum appellatio processit, ejus scripta 68.
(Masurius) doctrinæ Atteji Capitonis successor, auditorum liberalitate vixit, primus de jure publica autoritate respondendi jus nactus, equestrem ordinem virtute acquisivit 66.

Sabiniani J.Cti vid. *Jurisconsulti*.

Sacra res, eorumque jura 247. seqv.

Sacrificia hominum varii erant generis, apud plures Gentes fuisse in usu, eorum pœnæ 440.

Sacrilegi qui & eorum pœnæ 425.

Salicetus factionibus & exilio clarus 120.

Salvius Julianus, cognomine Severus dictus, Adriano Imper. familiaris, Edictum perpetuum aliosque libros scripsit, ejus dignitates 69.

Sapientia humana unde originem ducit 648.

Sapientia vita beata 149. in hebetiores dominatio cur natura concessa 157.

Scavola (P. Mutius) 52.

Scavola (Q. Mut.) augur 55.

Scavola (Q. Mut.) Pontifex 56.

Schola Proculianorum unde dicta 65.

Bononiensis, a quo instituta 101.

Bituricensis 126. Pythagorica 162.

Schola publica quot in Jure apud Rom. fuerint 101.

† OM. III.

Scientia & artes hominis injussi malitiam augent 295.

Scriba doctores quodammodo Magistratum erant, eorum officium, dignitas, apud Græcos honoratior, quam apud Latinos, a Catone castigati, navales qui 5.

Scrimia quid, & eorum diversitas, cura quibus demandaretur 89.

Seditiones quomodo coerceantur 398.

Senatus Pop. R. ex quibus conscriptus 2. quot personis confliterit 2. 3. habendi tempus, ejus locus 15. autoritas ac potestas 14. 475. quando dimissa ib. officium in quo confliterit 14. convocandi Jus cujus fuerit 16. dimittendi formula 20. ordo sedendi 17. ordinis insigne quod 4. potestas circa bellum gerendum 21. Seminarium quod 3. Decreta 20. in eum legitur Imperator 474.

Senatores qui dicti 2. eorum ætas justa 3. in Senatum venire cgebantur 14. quo censu fuerint lecti 3. ante censum a quibus lecti 4. censu minuto ad ord. Equestrem & ab hoc in Plebejorum descendebant 3. quo ordine in Senatu federint, eorum discessu quid significet 17.

Senatusconsultum, ejus dicendi ratio & tempus 15. approbatio 20. quomodo conscribendum 19. quot Senatoribus condendum 18. Senatus saltem faciebat 31. quomodo asservandum, a quibus impugnari potuerit, ejus impediendi ratio 19. post solis occasum condi prohibitum 221.

SC. Æmilianum 381.

Bbbb b SC.

INDEX SPECIALIS

- SC. Apronianum* 388.
- SC. Articulejanum* quando prodierit, Præsidis Provinciæ jurisdictionem in causa libertatis extendit 323.
- SC. Calvisianum* alias Calvitianum dicitur, de nuptiis a minore 60. ann. cum majori quinquagenario initis disponit 340.
- SC. Claudianum* ejusque autor Cæf. Claudius, cur Vespasiano adscribatur 325. mulieres cum alienis servis concumbere sub pœna servitutis prohibet, ejus limitatio ac varia lectio ostenditur 326. & Paulo obstanti respondetur, illud a Justiniano sublatum 327.
- SC. Claudianum* ad Leg. Papiam, condidit Tiberius Cæsar, prohibet nuptias sexagenarii cum minore 50. annorum, a Claudio postea abrogatum, legis Papiæ Caput qui abrogatum statuunt, notantur 339.
- SC. Claudianum* aliud, quod liberis, quibus libertus a Patre assignatus fuerit, de certa hereditatis parte prospexit 33. 394.
- SC. Dasumianum* libertati servorum favet 32. 321. ampliatum fuit a Paulo 321.
- SC. Julianum*, a Græcis Adrianum appellatur, ejus introducendi causæ 394. fraudulentam hereditatis alienationem coercet 33. 394.
- SC. Juncianum* servis prospexit, a SCto Æmiliano non discernendum 322.
- SC. Largianum* 32. 318. liberis hereditibus a Patre institutis ratione bonorum liberti subvenit 318.
- SC. Libonianum*, quando conditum, quid contineat 430.
- SC. Macedonianum* unde appellatum, ejus introducendi ratio & finis 379. improbat mutuum filiisfam. dare, creditorique repetitionem ejus denegat 33. 379.
- SC. Neronianum*, etiam Pisonianum it. Claudianum appellatur, pœnis servorum subjicit eos, qui manumissi sub eodem tecto mansissent 450.
- SC. Neronianum* a paucis animadversum, in legatorum favorem introductum 383.
- SC. Ninnianum* sive *Nonianum* incerti autoris est, Numianum alicubi dicitur, Servorum & libertorum ad libertatem & ingenuitatem proclamantium fraudes restrinxit, delationem fraudis omnibus permittit, detegenti fraudem servos, aut libertos addicebat, elapso quinquennio aut mortuo ingenuo perimitur 324.
- SC. Orficianum* liberis successionem concedit, quos liberos excludat 397.
- SC. Pegasusianum* quo tempore conditum 386. fiduciario quartæ detractionem concedit 33. 386.
- SC. Pernicianum* cælibes perpetuis cælibatus pœnis subjecit, abrogatum a Justin. 340.
- SC. Plancianum* etiam Plautianum appellatur, de denunciatione prægnationis post divortium & partu agnoscendo disponit, incertæ est ætatis 375.
- SC. Rubrianum*, unde dictum, servis libertatem, quam heres rogatus præcide-

RERUM ET VERBORUM.

- cidere intendit, plene concedit 322. *SC. Volusianum* fraudulentam debiti alieni acquisitionem, & proprii exactionem per vim factam, vetat 419.
- adoptato filio prospexit 33. adimit heredibus rogatis jus Patronatus. limitatur 312. *SCia* quatuor ad Leg. Cornel. de fals. 430. quam comprehendant singula summam atque poenae determinationem 430. seqv.
- SC. Sabinianum* heredibus adoptivis prospexit 33. 388. *Sententia Judicia*, ejus exequendae ratio ap. Rom. 238. leges de ea duod. tab. 240.
- SC. Silanianum* num a quibusdam recte Syllanianum dicatur, ejus origo & ætas diu incerta, eos, qui negligunt aut refugiant accusare, poenis subicit 449. *Sententia* quis rogaverit 15. earum dicendarum ratio 17.
- SC. Statilianum* ejusque autor, ejus summa quæ 449. *Sepis* interflitium, ejus jura alia 189.
- SC. Tertullianum & Orphicianum* 33. 395. ejus ætas ac denominandi ratio 395. filio matrique mutuam successionem permittit 33. ejus commodis quot modis mater privetur 395.
- SC. Trebellianum* quo tempore constitutum 386. de hereditate ejusque actionibus ab herede in alium transferenda, sibique quarta ejus parte retinenda disposuit 387. ejus actiones dantur etiam universitati 388.
- SC. Turpillianum* ejusque autor, eos coercet, qui reis ad effugiendum judicium moras neſtendo subveniunt 448.
- SC. Vestii Lybici*, ab aliis Vectibulicium dicitur, Servis publicis manumissis libertatem concedebat 318.
- SC. Vellejanum*, unde appellatum pariter ac descendat 380. fœminis pro alio intercedentibus subvenit, & fidejussionem infirmit 33. 380.
- SC. Vitrasianum* quale, Infantibus, quibus libertas fideicommissaria relicta erat, subveniebat 323. *Servius Sulpitius* qua ratione in juris studio profecerit, Ciceroni erat conjunctissimus 58. summam attigit juris aliorumque studiorum scientiam, quæ munera & honores gesserit 59.
- Servius Tullius* 8. *Servi* annulos gestare prohibebantur 320. eorum numerus Romæ quis 312. numero insunt fugitivi, ultra numerum manumissi quomodo computandi, nominatim manumittendi 313. heredes facti, quando ipso jure liberi 315.
- Servitutes* cur ad jus gentium a Jctis relatae 155. *Servitus* viæ quam habeat latitudinem 186.
- Servitutum usucapio* quando & quomodo obtineat 378. *Sexus* fœmineus cur virili natura subiciatur 151.
- Sicariis* qui dicantur 436. *Sica*

INDEX SPECIALIS

<i>Sica</i> quale armorum genus	436.	vi rectoque ingenio fuit, ejus doctrina, munera, mors	118.
<i>Societas</i> humanæ origo unde	151.	<i>Tergiversatores</i> qui dicantur	447. eorum pœna
<i>Sodales</i> qui 200. Lex de iis duod. Tab.	201.		448.
<i>Solone</i> ejusque gesta	164.	<i>Tertullianus</i> , sub Sept. Severo vixit, num facer an civilis scriptor dubitatur	71.
<i>Spadonibus</i> nuptiæ prohibita, qui tales, & quotupliciter sumantur, generandi virtute quatenus adhuc polleant	340.	<i>Testa</i> (Cn. Trebat.) ejusque studia	59.
	340.	<i>Testamentum</i>	193.
<i>Spinellus</i>	121.	<i>Testes falsi</i> qui proprie sint	220. eorum pœna diversa, leges duod. tab.
<i>Sponsalia</i> biennio quatenus circumscripta, ultra biennium protracta a sponsis, maritorum præmia perdunt, num hoc casu artham sponsa retineat, hujus biennii computandi ratio	341. an inter tutorem & pupillum prohibita	<i>Testes</i> esse vetabantur repetundarum rei	423.
	373.	<i>Testimonium</i> denunciare quid notet	421.
<i>Statuliber</i> qui fuerit, ejus mentio in duod. Tab.	197.	<i>Tholosanus</i> (Gregorius)	134.
<i>Status Optimatum</i> quando occurrat	302.	<i>The pompi</i> humilitas	297.
<i>Popularis</i> , ejusque natura	306.	<i>Tigni juncti</i> actio	214. de eo lex duod. Tab.
<i>Stoica Philosophia</i> in jure autoritas	47.		215.
<i>Studiorum</i> ratio quomodo habenda	625. seqv.	<i>Timor</i> ad fallendum acuit	306.
<i>Stuprum</i> quid, ejusque pœna, ejusdem adjuutores quomodo coercendi	410.	<i>Titus</i> Aristo qui fuerit, summus a Plinio laudibus extollitur	69.
<i>Substitutio</i> ejusque indoles	369. cur excogitata	<i>Torquatus</i> (Manilius) ejus munera, honores, animique constantia, ipse adversus filium sententiam tulit	53.
	370. quamvis obscura inducitur	<i>Tribonianus</i> qui, unde ortus	94. Juris civilis compositor, socios compilatores quos habuerit, culpatur a Suida, capitis accusabatur a seditionis, ejus laudes & vitia, honores
<i>Successio</i> ab Intestato, quo ordine contingat, intestatus qui dicatur	194. ejusdem lex		95.
	12. tab.	<i>Tribuni ærarii</i>	4.
<i>Sylla</i> Senatum restituit	3.	<i>Tribuni Plebis</i> , quam potestatem habuerint	21. consulibus potestate erant majores
	F.		12. eorum inviolabilitas
<i>Tabula</i> 1. 2. 3. usque 12. duodec. Tabularum	273. usque 284.		21. intercessio, illi ex quibus collecti
<i>Tarquinius Priscus</i> Senatum auget	2.		19. quot fuerint
<i>Tartagnus</i> (Alexand.) ejus æmulus, gravi rectoque ingenio fuit, ejus doctrina, munera, mors			21. seqv. eorum domus die nocteque patebant
			22.
		<i>Tribunitia</i> potestas, eam suscipit Imperator	470.
			Tri-

<i>Tribus</i> quotuplices apud Rom. fuerint 8.	<i>Veneficium</i> quid	438.
<i>Tribus</i> per seditionem primum impe-	<i>Venus</i> averſa	414.
trati 310.	<i>Vesembecius</i>	134.
<i>Tributorum</i> imponendorum ratio 308.	<i>Veteres</i> olim ſeorſim ſinguli habitaverunt	
<i>Troſſuli</i> , qui? 1.		151.
<i>Tryphominus</i> (Syriae) praefuit 71.	<i>Viatores</i> qui	6.
<i>Tubero</i> (Quint. Aelius) ejus frugalitas ac ſcientia 51.	<i>Vindices</i> qui & unde dicti, num cum vadibus convenient, quæ LL. duod. tab. de his extant	229.
<i>Tubero</i> (Quintus Aelius) filius Ligarium infeliciter accusavit, ejus præceptor Oſilius, ſcribendi ratio 61.	<i>Vindicta</i> quid 235. quas leges duod. tab. ſuperſtites habeant	237.
<i>Tutor</i> quomodo puellæ nupturæ ad dotem conſtitueretur, ejus officium 344.	<i>Vinnius</i>	134.
<i>Tutoris</i> datio 272. a quo, quibusve ſcennibus fieret 328.	<i>Virgines Veſtales</i> quomodo colligantur	343.
<i>Tutorum</i> Jus 174. cautiones ſi neglexerit magiſtratus, conveniri poteſt 328.	<i>Vixis</i> ſceminæ ipſa natura ſubjectæ ſunt	151.
<i>Tutela</i> quid 174. ejus diverſitas, <i>Teſtamentaria</i> Civibus Rom. deferenda, <i>legitima</i> agnatis, <i>dativa</i> quibus & quo modo 318. <i>ceſſitia</i> quæ 329. <i>Furioſorum</i> , <i>Prodigorum</i> 176. quibus LL. 12. Tab. deferabatur 174. ejus actiones 177. in quo differat a Cura 176.	<i>Virtus</i> ſummum libertatis & honeſtatis opus 541. origo virtutum	148.
<i>Tyrannorum Græcorum</i> callida regnandi ratio, virtutum ſimulatio 298.	<i>Vix</i> quid olim, <i>publica</i> quomodo a privata diſtinguatur, <i>privata</i> quid 417. de ea legem tuliffe fertur. Jul. Cæſar	418.
V,	<i>Vita beata</i> ſapientis	149.
<i>Vades</i> qui dicerentur, qua in re a vindicibus differant 233.	<i>Vitia</i> & eorum natura	ibid.
<i>Vadimonium deſertum</i> juſtas rei non comparentis cauſas complectitur, de eo lex duod. tab. 233.	<i>Vlpianus</i> (Domitius) ejus fata, ſcribendi genus, Imperium Alexandri Severi conſiliis rexit, Chriſtianorum hoſtis ſummus, obiit odio militari 74.	
<i>Varus</i> (Alfenus) ex ſutore Jurisp. & Conſul evaſit, Servii auditor, hujus libri 61.	<i>Vocatio in jus</i> quid, ejus formula, exercendæ modus 225. quas exceptiones reo indulſerit 226. quas LL. duod. tab. habeat	227.
<i>Venefici</i> 223.	<i>Voluſius Mecianus</i> quis, ejus laudes, S. C. ti Voluſiani autor	71.
	<i>Vſucapio</i> , a quo introducta, ejus introducendæ ratio & finis, quod tempus quasque res requirat 191. quas habeat LL. 12. Tab.	192.
	Bbb bb 3.	Vſu.

INDEX SPECIALIS RERUM ET VERBORUM.

<i>Vfurarum modus</i> privatis Græciz fœ-	rum potestas in maritum, Vfcapio
neratoribus relictus 201. seq. a Ro-	180. duo erant genera ap. Rom. 395.
manis qui fuerat determinatus,	X.
Computandarum ratio & usus 201.	X Enia Magistratui accipere permitti-
de Vfuris leges duod. Tab. 207.	tur 381.
<i>Vxores</i> , quæ proprie dictæ, vino uti	Xenophonis sententia 198.
prohibebantur 180. quomodo una	Z.
cum liberis a marito tractandæ 306.	Z Aleucus legislator Græcus 162.
magistratum Provincialium delin-	Z Zoroastrus num Persarum Legisla-
quentes quomodo punitæ 421. ea-	tor 161.

Vocabulorum Antiquiorum ex fragmentis Legum duodecim Tab. explicatio.

A Bescit	181. Emem	189.
Æstimiam	241. Eſſa Cita	197.
Ambitus	186. Eſcint	257.
Amfracto	186. Eſcit	178. 210.
Amsagetes	186. Eſum	178.
Amsanctæ	226. F Ariatur	221.
Amsagetes	226. F Farris	241.
Amtermin	226. Fordum	246.
Affiduum	229. Forti	246.
Atque	228. Fructi	237.
C Apſit	210. Fulmin	165.
Concapes	215. H	
Conſcito	231. H Orctum	246.
D Anunto	233. I	
Deciſum eſcit	211. IM	210.
Diffenſus	234. Impelſcit	214.
Donicum	199. Incenſit	225.
Duit	174. 223. Jobis	166.
Duplione	212. Jurgant	190.
E Ndo	174. 210. N Ancitor	178.
Endo jacito	228. N Nec	178.
Endoplorato	211. Nervo	241.
Endo via	230. O Bnubito	224.
Em	228. O Ob portum	234.
		Obva-

Obvagulaturn
Occentassit
Olöe

PAcit
Pacunt

Pavire
Pedemve struit
Pipulum
Polluctum
Proletario

QUips endo
Quiritare

RUpfit

SAnati
Se fraude esto
Sei
Si Calvitur

235. Si en fiet
217. Siremps
165. Sirit
219. Sol occasus
230. Stlis
212. Stlitem
228. Stlocum
217. Sublucare
167. Subvades
230. Superstitibus
241. **T**Estarier
210. Transdnit
219. **V**Erberit
246. Vindicat
211. Vls
165. Usurpandi
228. Usus esto

229.
256.
221.
231.
185.
232.
185. 232.
188.
233.
237.
221.
222.
199.
165.
237.
241.
241.
182.
182.

